T.C.
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
EĞİTİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Program Geliştirme Daire Başkanlığı

ADAY KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİ HAZIRLAYICI EĞİTİM YARDIMCI DERS NOTLARI

Ankara – 2012

ADAY KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİ
HAZIRLAYICI EĞİTİM
YARDIMCI DERS NOTLARI

Din hizmetlerinde etkinliğin ve verimliliğin sağlanmasında atılabilecek önemli adımların başında, bu görevi yürüten personele, sahip olmaları gereken yeterliklerin/bilgi, beceri ve davranışların en hızlı, etkili ve ekonomik yollardan kazandırılması gelmektedir.

"Diyanet İşleri Başkanlığı Aday Memurlarının Yetiştirilmelerine Dair Yönetmelik," ilk defa göreve başlayanlara uygulanmak üzere temel, hazırlayıcı ve uygulamalı (staj) eğitim olmak üzere üç aşamada gerçekleşmesini ön görmüştür.

Başkanlığımız taşra teşkilatı kadrolarına 2012 yılı içerisinde 653 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümleri gereğince, Aday Kur'an Kursu Öğreticisi olarak atanacakların adaylık eğitimlerinin Eğitim Kurulunca, mahallinde yapılmasına karar verilmiştir.

Aday Kur'an Kursu Öğreticileri için mahallinde yapılacak Hazırlayıcı Eğitim Kurslarında; ilke, metot ve uygulama birliğinin sağlanabilmesi için düzenlenecek bu eğitimlerde materyal olarak yararlanılmak üzere alan dersleri ile ilgili ders notlarının hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Bu ihtiyaç sebebiyle hazırlayıcı eğitimde yer alan ders başlıkları konusunda eğitim merkezlerinde görev yapan eğitim görevlilerinden branşları gözönünde bulundurularak ders notu hazırlamaları istenmiştir.

Başkanlığımızca, alan uzmanları tarafından hazırlanan ders notları kredileri de dikkate alınarak gözden geçirilmiş ve tevhid edilmiştir. Aday Kur'an Kursu Öğreticileri için mahallinde yapılacak hazırlayıcı eğitimde takip edilecek yardımcı ders notlarının hazırlanmasında bilgi birikimleri ve tecrübelerinden yararlandığımız eğitim görevlilerimize teşekkür ederiz.

Başkanlığımızın eğitim kadrosuna yeni katılan Kur'an kursu öğreticilerine görevlerinin hayırlı olmasını diler, kendilerine emanet edilen öğrenci/kursiyerlerimize faydalı olmalarını temenni ederiz.

EĞİTİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

ADAY KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİSİ HİZMETE HAZIRLIK EĞİTİMİ
DERSLER ve DERS KREDİLERİ

DERS ADLARI	**DERS KREDİSİ**
1-Başk.Mevz.(Teşk.,Görv.,Diğ.,Kur.,İliş.,Kanuni.,Tüz.,Yönet.,Yöner.)	6
2- Din Hizmetleri ve Din Görevliliği	6
3- Yaygın ve Yetişkin Din Eğitimi Bilgisi	6
4- Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik Bilgisi	10
5- Din, Bilim, Kültür Ahlâk ve İman Esasları Bilgisi	8
6- Kur'an Öğretme Bilgi ve Becerisi	16
7- Kur'an Yorumu ve Tefsir Bilgisi	16
8- Hadis İlmi ve Siyer Bilgisi	16
9- Fıkıh Bilgisi	16
10- Diğer Dinler ve İnanç Esasları Bilgisi	4
11-Kur'an-ı Anlama ve Anlatma Becerisi	8
12- Kur'an Okuma ve Tecvid Bilgi ve Becerisi	40
13-Dini Bilgiler Öğretme Becerisi, Din Hizmetlerinde Hitabet ve Türleri	16
TOPLAM	**168**

İÇİNDEKİLER

S. NO	DERS ADI	SAYFA
1	Başk.Mevz.(Teşk.,Görv.,Diğ.,Kur.,İliş.,Kanuni.,Tüz.,Yönet.,Yöner.)	3
2	Din Hizmetleri ve Din Görevliliği	83
3	Yaygın ve Yetişkin Din Eğitimi Bilgisi	105
4	Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik Bilgisi	126
5	Din, Bilim, Kültür Ahlâk ve İman Esasları Bilgisi	156
6	Kur’an Öğretme Bilgi ve Becerisi	231
7	Kur’an Yorumu ve Tefsir Bilgisi	261
8	Hadis İlmi ve Siyer Bilgisi	337
9	Fıkıh Bilgisi	379
10	Diğer Dinler ve İnanç Esasları Bilgisi	434
11	Kur'an-ı Anlama ve Anlatma Becerisi	471
12	Kur’an Okuma ve Tecvid Bilgi ve Becerisi	489
13	Dini Bilgiler Öğretme Becerisi, Din Hizmetlerinde Hitabet ve Türleri	536

BAŞKANLIK MEVZUATI

1 – BAŞKANLIK MEVZUATI DERSİ*

Başkanlık Mevzuatı dersi 6 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

BAZI TEMEL HUKUKİ KAVRAMLAR

- **1. ANAYASA**

Bir devletin şeklini, işleyişini, yapısını, devlet güçleri dediğimiz yasama, yürütme ve yargı güçlerinin nasıl kullanılacağını, devletin vatandaşlara ve vatandaşların devlete karşı olan hak ve ödevlerini belirleyen temel yazılı ya da yazısız hukuk kurallarıdır. Başka bir ifade ile; Yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

- **2. KANUN**

TBMM tarafından usulüne uygun olarak çıkartılan, Cumhurbaşkanınca onaylanan, Resmi Gazetede ilan olunarak yürürlüğe sokulan ve herkesin uymak zorunda olduğu hukuk kurallarıdır.

- **3. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME**

TBMM'nin Bakanlar Kuruluna bir kanunla verdiği yetkiye dayanılarak çıkartılan, kanun gücüne sahip, Resmi Gazetede yayımı ile yürürlüğe giren ve Resmi Gazetede yayımlandığı günde TBMM'ne sunulan kararnamedir.

- **4. TÜZÜK**

Kanunların uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan, Danıştay'ın incelemesinden geçirilen, Cumhurbaşkanınca tasdik edilen ve Resmi Gazetede yayımı ile yürürlüğe giren hukuki metindir.

- **5. YÖNETMELİK**

Görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulamasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla Bakanlıklar ve kamu tüzel kişiliklerin çıkarttığı hukuki metinlerdir.

- **6. YÖNERGE**

Kamu yönetiminde çalışanların, görevlerini yerine getirirlerken hangi usulle çalışacakları, görevleriyle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerini, yazılı ve sözlü emirleri nasıl uygulayacaklarını ortaya koyan yazılı direktiflere denir. Yönergeler kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzey yöneticileri tarafından çıkartılır.

* Haz: Hüseyin DURSUN, Şef, Tekirdağ Eğitim Merkezi

- **7. GENELGE**

Her kurum içinde belli bir konuda mevzuatın nasıl uygulanacağını, uygulamada görülen aksaklıklarla bunların nasıl ve ne şekilde düzeltileceğini gösteren veya bir uygulamanın kısmen veya tamamen kaldırılmasını emreden ayrıntılı yazılı genel emirlerdir. Genelge genel niteliklidir. Bütün birimleri ve personeli kapsar ve devamlıdır.

- **8. TALİMAT**

Kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge ve genelgelerde zikredilen görevleri personele hatırlatmak ve nasıl uygulanacağını göstermek amacıyla kurum yetkililerince ilgili görevlilere gönderilen yazılı emirlerdir.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞIYLA İLGİLİ MEVZUAT TÜRLERİ

KANUNLAR
- 00- Kanunlar Fihristi
- 01- Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun-2011

TÜZÜKLER
- 00- Tüzükler Fihristi
- 01- Bucak ve Köylere İmam Hatip Kadrolarının Dağıtımında Uygulanacak Esaslar Hakkında Tüzük - 2011
- 02- Din Şurası Tüzüğü - 2011
- 03- Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu Tüzüğü - 2011

BAKANLAR KURULU KARARLARI
- 00- Bakanlar Kurulu Kararları Fihristi
- 01- Hac ve Umre Seyahatleri İle İlgili İşlerin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı - 2011
- 03- Kurban Hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Karar
- 05- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kurslarında Kısmi Zamanlı Geçici Kur'an Kursu Öğreticisi Çalıştırılmasına İlişkin Usül ve Esaslar ile Bunlara Ödenecek Ücretlerin Belirlenmesine Dair Karar
- 06- Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Kısmi Zamanlı Geçici İmam-Hatip Görevlendirilmesine İlişkin Karar
- 07- Diyanet İşleri Başkanlığınca Düzenlenen Eğitim Faaliyetlerinde Uygulanacak Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar

YÖNETMELİKLER
- 00- Yönetmelikler Fihristi
- 02- Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Tesbit Yönetmeliği-2011
- 05- Diyanet İşleri Başkanlığı Disiplin Amirleri Yönetmeliği-2012
- 08- Diyanet İşl. Başkanlığı Dini Yayınlar Döner Sermaye İşletmesi Yönetmeliği-2011
- 09- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Yönetmeliği-2012
- 11- Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Amirleri Yönetmeliği-2011
- 16- Camilerin Bakım Onarım Temizlik ve Çevre Tanzimi Yönetmeliği
- 17- Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği
- 19- Diyanet İşleri Başkanlığına Yönetimi Devredilen Cami ve Mescitlerde Görev Yapanların Mesleki Ehliyetlerinin Tespitine Dair Yönetmelik
- 20- Diyanet İşleri Başkanlığı Aday Memurlarının Yetiştirilmelerine Dair Yönetmelik

- 21- Diyanet İşleri Başkanlığınca İdare Olunan Cami ve Mescitlerdeki Teberrükât Eşyası Hakkında Yönetmelik
- 23- Hac ve Umre Seyahatleriyle İlgili İşlerin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Yönetmelik-2011
- 24- Seyahat Acentalarının Hac ve Umre Seferi Düzenlemelerine Dair Esasları Belirleyen Yönetmelik-2011
- 25- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik
- 26- Kurban Hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Yönetmelik
- 27- Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri Yönetmeliği-2011
- 28- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği-2012
- 29- Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği-2011
- 30- Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav Yönetmeliği-2011
- 31- Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği-2011
- 32- Kutlu Doğum İle Camiler ve Din Görevlileri Haftası Yönetmeliği
- 33- Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı Yönetmeliği-2011
- 34- Diyanet İşleri Başkanlığı Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği,İmam-Hatiplik ve Müezzin-Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği
- 35- Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman ve Uzman Yardımcılığı Sınav ve Atama Yönetmeliği
- 36- Diyanet İşleri Uzman ve Uzman Yardımcılığı Sınav ve Atama Yönetmeliği

YÖNERGELER

- 00- Yönergeler Fihristi
- 01- Diyanet İşleri Başkanlığı Takdir Belgesi Teşekkür Belgesi Hizmet Teşekkür Belgesi ve Şilt verilmesi Hakkında Yönerge
- 04- Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Yönergesi - 2011
- 05- Camilerin Bakım Onarım Temizlik ve Çevre Tanzimi Yönergesi
- 06- Diyanet İşleri Başkanlığı Afet Yönergesi - 2011
- 07- Diyanet İşleri Başkanlığı Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Yönergesi
- 09- Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezleri ve İl Eğitim Merkezleri Yemekhane ve Çay Ocağı İşletme Yönergesi
- 10- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi
- 11- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliğine Atanacak Üye Adaylarını Tesbitle Görevli Aday Tesbit Kurulu Üyeleri İle Din İşleri Yüksek Kurulu Üye
- 12- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphane Yönergesi
- 13- Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi
- 14- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönergesi
- 19- Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgisayar, İnternet ve Ağların Kurulum, Kullanım ve Yönetim Esaslarına Dair Yönerge
- 23- Diyanet İşleri Başkanlığı Ön Mali Kontrol İşlemleri Yönergesi
- 24- Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçe ve Performans Programı İle Kesin Hesap ve Raporlama İşlemleri Yönergesi
- 25- Diyanet İşleri Başkanlığı Toplantı ve Görev Gezileri ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge
- 26- Diyanet İşleri Başkanlığı İç Kontrol Yönergesi

- 27- Diyanet İşleri Başkanlığı İç Denetim Birimi Yönergesi
- 28- Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen A Grubu Seyahat Acentalarında Görevlendirilen Kafile Başkanları, Din Görevlileri ve Acenta Görevlilerinin Görev ve Yetkilerine Dair Yönerge
- 29- Diyanet İşleri Başkanlığı Tanıtım Yönergesi
- 30- Diyanet İşleri Başkanlığı Görevden Ayrılan Personelin Rapor Hazırlama Yönergesi
- 31- Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi
- 32- Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî, Sosyal, Kültürel ve Bilişim İçerikli Proje Hazırlama, Değerlendirme ve İzleme Yönergesi
- 33- Diyanet İşleri Başkanlığı Dosyalama Yönergesi
- 34- Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planlama Yönergesi
- 35- Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesinden Yardım Yapılması Hakkında Yönerge
- 36- Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatı İmza Yetkileri Yönergesi - 2011
- 37- Diyanet İşleri Başkanlığı Yurt Dışı Hac Yönergesi - 2011
- 38- Diyanet İşleri Başkanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi Yönergesi - 2012

GENELGELER
2007 Genelgesi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ KURULUŞ VE GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde din işleri Meşihat Makamlığı'nca Şeyhülislam eliyle yürütülürdü. 1920 yılında Ankara'da kurulan Meclis Hükümetinde Meşihat, "Şer'iye ve Evkaf Vekâleti" adıyla "Bakanlık" olarak yer almış, 1924 'e kadar da bu statü aynen devam etmiştir.

Din hizmetlerinin politikanın dışında ve üstünde tutulması gerçeğinden hareketle 3 Mart 1924 tarihinde Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine, 429 sayılı Kanunla, Başvekâlet bütçesine dâhil ve Başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği, bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Millî Mücadele yıllarında büyük hizmetler vermiş, idarî tecrübesi olan ve uzun zaman Ankara Müftülüğü görevinde bulunan Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi, 1 Nisan 1924 tarihinde Diyanet İşleri Reisliğine getirilmiştir. En yüksek devlet memuru maaşı alan Diyanet İşleri Reisine, bakanlara verilen kırmızı plakalı bir makam aracı tahsis edilmiş ve protokoldeki yeri de bu özelliklere göre belirlenmiştir.

Diyanet İşleri Reisliğinin merkez teşkilatı, kuruluşunun ilk yıllarında Heyeti Müşavere, Memurin ve Sicil Müdüriyeti, Müessesatı Diniye Müdüriyeti, Evrak Müdüriyeti ve Levazım Müdüriyeti birimlerinden oluşturulmuştur. 1927 yılında Tetkiki Mesahif Reisliği ile Teberrukât Heyeti Reisliği birimleri kurulmuştur. 5 Temmuz 1939 tarihinde kabul edilen 3665 sayılı kanunla da Reis Muavini kadrosu ihdas edilmiştir.

14 Haziran 1935 tarihinde kabul edilerek 22 Haziran 1935 'de yürürlüğe giren 2800 Sayılı "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun", Başkanlığın ilk teşkilat kanunu olmuştur. Bu kanunla teşkilatın yapısı, kadro oluşumu, merkez ve taşra görevlilerinin nitelikleri ve tayin usulleri gösterilmiştir. Teşkilatın görevleri ise söz konusu kanunun 2. maddesi gereğince düzenlenen ve 11 Kasım 1937 tarih ve 7647 sayılı kararname ile yürürlüğe konan "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatı'nın Vazifelerini Gösterir Nizamname'de belirtilmiştir.

1927 yılında oluşturulan yapıda, 1950 yılına kadar herhangi bir değişiklik yapılmamış, 20 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe konan 5634 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı günün şartlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Kanuna göre merkez teşkilatındaki bazı birimlerin adları değiştirilmiş, mevcut yapıya 1 adet başkan yardımcılığı ilave edilmiş, hayrat hademesi ve yayın müdürlükleri olmak üzere 2 yeni müdürlük kurulmuştur. Ayrıca ilk defa "Gezici Vaizlik" ihdas edilerek bütün vaizler maaşlı kadroya geçirilmiştir. 1951 yılında ise ilk defa Yayın Müdürlüğüne bağlı Dini Yayınlar Döner Sermaye Saymanlığı kurulmuştur. 1961 Anayasası; 154. Maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bir Anayasa kurumu olarak düzenlemiş, genel idare içinde yer vermiş ve bu kurumun, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmesini öngörmüştür.

1961 Anayasasının öngördüğü doğrultuda 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Başkanlık yeni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatına bugünkü organik yapısını kazandıran ve Diyanetin tarihi gelişimi içerisinde yeni bir dönemi başlatan da bu kanun olmuştur.

30.04.1979 tarihinde yürürlüğe giren 26.04.1976 tarih ve 1982 sayılı Kanunla, 633 Sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun"da geniş çapta değişiklik yapılmış ve Diyanet İşleri Başkanlığının yurtdışında da teşkilatlanması sağlanmıştır. Ancak 1982 sayılı Kanun, Anayasa Mahkemesi'nin 18.02.1979 tarih ve E.1979/25,K.1979/46 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Bu iptal sonucu, 633 sayılı Kanunun 1982 sayılı Kanunla değiştirilen maddeleri yürürlükten kalkmıştır. Ayrıca, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile çeşitli kanun ve kanun hükmünde kararnameler, 633 sayılı Kanunun bazı maddelerini hükümsüz kılmıştır. Ancak 1/7/2010 tarihinde TBMM'de kabul edilen **6002 sayılı yasa** ile; öncelikle iptalden doğan boşluğun giderilmesi sağlanırken aynı zamanda, toplumumuz açısından son derece önemli görevleri yerine getiren Diyanet İşleri Başkanlığının teşkilat yapısının çağın gerekleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi sağlanmaktadır.

1961 Anayasasında Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer alarak özel kanununda gösterilen görevleri yerine getireceği ifade edilirken, 1982 Anayasasında ise Başkanlığın görevlerini yerine getirirken uyması gereken kıstaslar da belirtilmiştir.

Kuruluşundan bugüne kadar gerek yurtiçindeki, gerekse yurtdışındaki vatandaş, soydaş ve dindaşlarımıza din hizmeti vermekte olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasada belirtilen ilkeler doğrultusunda üzerine düşen görevleri yerine getirebilmek ve daha iyi bir hizmet sunabilmek için yoğun çalışma içerisindedir. Bundan böyle de bu yöndeki çaba ve gayretleri, artarak devam edecektir.

MİSYONUMUZ

Toplumun dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek amacıyla İslam dininin temel kaynaklarına dayalı doğru ve güncel bilgi ile toplumu din konusunda ay-dınlatmak, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmektir.

VİZYONUMUZ

Türkiye ve dünyada İslam dinine ilişkin her hususta referans alınan, etkin ve saygın kurum olmak.

BAŞKANLIĞIN GÖREVLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri Anayasamızın 136.maddesinde:

"Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir" hükmü yer almaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş ve görevleri hakkındaki 633 sayılı kanunun 1.maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığının görevlerini

"İslam Dininin inaçları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek din hususunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak belirlenmiştir

Başkanlığın görevleri şunlardır:

a) İslâm Dininin itikat, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işlerini yürütmek,

b) Her çeşit vasıtadan yararlanarak ve gerektiğinde diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak toplumu dini konularda aydınlatmak,

c) Cami ve mescitlerin ibadete açılış izinlerini vermek ve hakiki veya hükmi şahısların mülkiyetinde bulunan bütün cami ve mescitleri yönetmek,

d) Dini soruları cevaplandırmak ve dini konularda mütalaa vermek,

e) Dini konularda inceleme ve araştırmalar yapmak veya yaptırmak,

f) Mushafların hüsnü hattını muhafaza etmek ve doğru basılmasını, sesli ve görüntülü yayınlarda doğru okunmasını sağlamak,

g) Yurt içinde ve yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın din hizmetleri ile ilgili işlerini yürütmek; dini eğitimlerini sağlamak üzere Kur-an kursları açmak,

h) Namaz vakitlerinin ve dini günlerin tespit ve ilanını sağlamak,

ı) Eğitim merkezleri açmak ve Başkanlık personeli için hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları düzenlemek ve uygulamak,

j) Hac ve umre ibadetlerinin dini esaslara uygun olarak, sağlık ve güvenlik şartları içinde yapılmasını sağlamak ve gerektiğinde bu konularda diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak,

k) Dini konularda basılı, sesli ve görüntülü yayınlar yapmak veya yaptırmak; radyo ve televizyon programları hazırlamak, bu konularda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve diğer basın yayın kuruluşları ile işbirliği yapmak,

l) Başkanlık hizmetleri için gerekli tesisleri kurmak, işletmek ve bu maksatla yapılacak kiralama, tahsis, satınalma ve kamulaştırma işlerini yürütmek,

m) Dini yayınlar döner sermayesini maksadına uygun olarak yönetmek,

n) Mevzuatla verilen diğer görevleri yapmak

MERKEZ TEŞKİLATI

1-Ana Hizmet Birimleri

a- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 5 nci maddesine göre, Din İşleri Yüksek Kurulunun görevleri şunlardır:

• İslam dininin temel bilgi kaynaklarını ve metodolojisini, tarihî tecrübesini ve güncel talep ve ihtiyaçları dikkate alarak dinî konularda karar vermek, görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak.

• Dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, ihtiyaç duyduğu konularda inceleme ve araştırma grupları oluşturmak, bu hususta yurt içi veya yurt dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanmak, gerektiğinde bu alanlarda hizmet satın almak ve sonuçlarını Başkanlığa sunmak.

• Yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevrelerini, dinî-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dinî-kültürel oluşumları incelemek, değerlendirmek, bu konularda ilmî ve istişarî toplantılar, konferanslar düzenlemek ve çalışmalar yapmak.

• Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmî faaliyetleri, neşriyatı ve dinî propaganda mahiyetindeki çalışmaları takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu Başkanlığa sunmak.

• Başkanlıkça incelenmek üzere havale edilen basılı, sesli ve görüntülü eserleri dini bakımdan inceleyerek yayınlanıp yayınlanamayacağına karar vermek.

• Özel kişi veya kuruluşlarca incelenmesi talep edilen dinî yayınları bedeli karşılığında incelemek ve mütalaa vermek.

• Din Şûrası düzenlenmesi ile ilgili çalışmaları yürütmek.

• Başkan tarafından verilen diğer konularda çalışma yapmak ve görüş bildirmek.

b- Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 6 ncı maddesine göre Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulunun görevleri şunlardır:

• Mushafların, cüzlerin, mealli mushafların ve Kur'an-ı Kerim metinlerinin hatasız ve eksiksiz basım ve yayımını sağlamak üzere kontrol ettikten sonra mühürlemek veya onaylamak.

• Hatalı ve noksan olarak basılan veya yayımlanan mushaf ve cüzler ile sesli veya görüntülü Kur'an-ı Kerim yayınlarını tespit etmek.

• Kıraat ilmi ile ilgili çalışmalar yapmak ve arşiv oluşturmak.

c- Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Toplumu din konusunda aydınlatma hizmetlerini yürütür. Namaz vakitlerini, dinî gün ve gecelerin, kamerî aybaşlarının tespitini sağlar. Bu konuda ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapar.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Cami ve mescitleri ibadete açmak, yönetmek, ibadet ve irşat hizmetlerini yürütmek.

• Cami ve mescit dışındaki yerlerde panel, konferans, seminer, sempozyum ve benzeri dinî programlar ile ilmî toplantılar düzenlemek.

• Ceza infaz kurumu ve tutukevleri, çocuk ıslahevi, huzurevi, sağlık kuruluşları ve benzeri yerlerde bulunan vatandaşlara irşat hizmetleri götürmek.

• Radyo ve televizyon kurumları ile diğer yayın kuruluşları vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak.

• Dinî gün ve gecelerde programlar düzenlemek.

• İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak namaz vakitleri ile dinî gün ve geceleri tespit ve ilan etmek, bunun için gerekli çalışmaları yürütmek.

• Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak.

• Kurban ibadetinin usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak.

• İhtiyaç duyulan yerlere okuma salonları açmak ve bunlarla ilgili işleri yürütmek.

• İslam dinine mensup farklı dinî yorum çevreleri, dinî-sosyal teşekküller ve geleneksel dinî-kültürel oluşumlarla ilgili çalışmalar yapmak.

d- Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Kur'an kurslarının ve eğitim merkezlerinin açılış, eğitim-öğretim ve yönetimi ile ilgili işleri yürütür. Başkanlık personelinin meslekî formasyonunu geliştirmek ve hizmet verimini artırmak amacıyla yıllık hizmet içi eğitim planını hazırlar ve uygular.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyenler için kurslar düzenlemek ve Kur'an kursları açmak.

• Bu kurslarda okuyan öğrenciler için yurt ve pansiyonlar açmak ve yönetmek.

• Kur'an-ı Kerimin usulüne uygun olarak okunması konusunda çalışmalar yapmak.

• İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak eğitim programları geliştirmek, planlamak ve uygulamak, bu amaçla eğitim merkezleri açmak ve bu merkezlerle ilgili iş ve hizmetleri yürütmek.

• En az lisans düzeyinde dinî yükseköğrenim görmüş olan personelin, Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda hizmet içinde bilgisini artırması ve uzmanlaşması amacıyla dinî yüksek ihtisas merkezleri açmak ve bu merkezlerle ilgili iş ve işlemleri yürütmek.

e- Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek isteyen vatandaşların bu yolculuklarıyla ilgili her türlü iş ve işlemlerini yurtiçinde ve yurtdışında planlar ve yürütür. Bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapar.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Hac ve umre ibadetlerinin usulüne uygun, sağlık ve güvenlik içinde, hizmet talep edenlerin hakları korunacak şekilde yerine getirilmesi amacıyla yurt içinde ve yurt dışında gerekli tedbirleri almak, ilgili ülke, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak, bu konulardaki hizmet ve faaliyetleri düzenlemek, yürütmek ve denetlemek.

• Hacda kurban ibadetinin usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak.

• İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak hac ve umreye gideceklerle görevlilerin eğitimini sağlamak.

• Görev alanına giren konularda hizmet satın almak.

f- Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Sesli, görüntülü, süreli ve basılı yayınlar yapmak suretiyle din konusunda toplumu aydınlatır. Başkanlığın kütüphane hizmetlerini yürütür.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyerek yayımlamak, süreli yayınlar yapmak ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak, dini bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak.

• Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda radyo ve televizyon yayını yapmak, radyo ve televizyonlarda yayınlanmak üzere programlar hazırlamak ve hazırlatmak, bu konularda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve diğer yayın kuruluşları ile işbirliği yapmak ve gerektiğinde bu amaçla hizmet satın almak.

• Yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve İslam dinine mensup topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak, hazırlatmak ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmak.

g- Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Yurtdışındaki vatandaş ve soydaşlarımıza yönelik din hizmeti götürür. Bu hizmetlerle ilgili işleri yürütür. Yurtdışına gönderilecek personelin eğitimi için kurslar ve seminerler tertipler. Yurtdışından Başkanlık hizmetleriyle ilgili konularda temas ve incelemelerde bulunmak üzere gelen kişi, heyet ve gruplara rehberlik eder.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Uluslararası antlaşmalar ve ilişkiler çerçevesinde ilgili makamlarla işbirliği yaparak yurt dışındaki vatandaşlarımızın din hizmetleri ve din eğitimi ile ilgili işlerini yürütmek, soydaş ve akraba toplulukları ile İslam dinine mensup diğer topluluklara bu konularda yardımcı olmak.

• İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak yurt dışında görevlendirilecek personelin eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve eğitim planlarını hazırlamak, personelin seçimi ve bu görevlere hazırlanmaları ile ilgili işleri yürütmek, yurt dışı teşkilatı bulunmayan yerlerde görevliler arasından birini koordinatör olarak görevlendirmek.

• Yurt içinde ve yurt dışındaki ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak yurt dışı hizmet alanlarında personelin uzmanlaşması için gerekli çalışmalar yapmak, bu konuda Başkanlıkça hizmet satın alma yoluyla yapılan işleri yürütmek, takip ve koordine etmek.

• Yurt dışında İslam dini ve diğer dinlerle ilgili olarak yapılan çalışmaları takip etmek, incelemek ve değerlendirmek.

• Diğer din mensupları, kurum, kuruluş ve topluluklarıyla ilişkiler konusunda gerekli çalışmaları yapmak.

• Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde Başkanlığın görev alanına giren konularda ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde çalışmalar yapmak.

2-Danışma ve Denetim Birimleri

a- Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı

Rehberlik ve Teftiş Başkanı ile başmüfettiş, müfettiş ve müfettiş yardımcılarından oluşur. Doğrudan Başkana bağlı olup, merkez, taşra ve yurtdışı kuruluşları ile denetimi aynı zamanda Başkanlığa ait kuruluşlardaki teftiş, inceleme ve soruşturmaları Başkan adına yapar.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Rehberlik ve Teftiş Başkanlığının görevleri şunlardır:

• Müfettiş sıfat ve niteliklerini taşıyan bir başkanın yönetimi altında Başkanlığın bütün işlerini Başkan adına müfettiş ve müfettiş yardımcıları marifeti ile eğitici ve rehberlik edici bir anlayışla teftiş etmek, hizmeti ve personeli denetlemek, inceleme ve soruşturma yapmak.

• Müfettişler tarafından düzenlenen raporları değerlendirmek, raporlar hakkında istatistiki bilgiler ile birlikte uygulamadaki sorunlara ve yapılması gereken hususlara ilişkin öneriler sunmak.

• Denetim yöntem ve teknikleri geliştirmek, denetim standart ve ilkeleri oluşturmak, denetimin etkinliğini ve verimliliğini artırıcı tedbirleri almak, bu konuda görüş ve öneriler sunmak, gerektiğinde taşrada çalışma grupları oluşturmak ve denetim rehberleri hazırlamak.

b- İç Denetim Birimi Başkanlığı

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile ilgili diğer mevzuat çerçevesinde;

Başkanlığın merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşlarının her türlü faaliyet ve işlemleri ile ilgili olarak;

• Başkanlığın maruz kaldığı riskleri ve bunlara ilişkin kontrolleri dikkate alarak, denetim çalışmalarında öncelik verilecek alanların, dikkate alınacak ayrıntıların ve denetimin sıklığının belirlenmesine yönelik olarak, her yıl itibariyle risk değerlendirmesi yapmak,

• Dönemsel ve riske dayalı iç denetim faaliyetleri çerçevesinde, iç denetim plan ve programları hazırlamak, çalışma planları aracılığıyla icra etmek,

• İç kontrol ve risk yönetim sistemlerinin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmek,

• Dönemsel ve riske dayalı denetimler haricinde, Başkan'ın talebi üzerine, iç denetimin amacına uygun denetimler yapmak,

• İlgili mevzuat ve bu yönergede belirtilen danışmanlık faaliyetlerini yürütmek.

c- Hukuk Müşavirliği

Başkanlıkla ilgili idarî ve adlî davalarda gerekli bilgileri hazırlar ve Hazineyi ilgilendirmeyen idarî davalarda Başkanlığı temsil eder. Başkanlık birimlerinin görüş istediği konularda mütalaa verir. Birimler tarafından hazırlanan veya Bakanlıklardan ve Başkanlıktan gönderilen kanun, tüzük, yönetmelik ve yönerge tasarılarını inceler ve gereğini yapar.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Hukuk Müşavirliği'nin görevleri şunlardır:

• Başkanlık merkez birimlerinden sorulan hukuki konular ile hukuki, mali ve cezai sonuçlar doğuracak işlemler hakkında görüş bildirmek.

• Başkanlığın menfaatlerini koruyucu, anlaşmazlıkları önleyici hukuki tedbirlerin zamanında alınmasına rehberlik etmek, anlaşma ve sözleşmelerin bu esaslara uygun olarak yapılmasına yardımcı olmak.

• 8/1/1943 tarihli ve 4353 sayılı Kanun hükümlerine göre adli ve idari davalarda gerekli bilgileri hazırlamak ve taraf olduğu, Hazineyi ilgilendirmeyen idari davalarda Başkanlığı temsil etmek.

• Başkanlığın amaçlarını daha iyi gerçekleştirmesini; mevzuata, plan ve programa uygun olarak çalışmasını temin etmek amacıyla gerekli hukuki teklifleri hazırlamak ve Başkana sunmak.

• Başbakanlık, bakanlıklar ve Başkanlık birimlerinden gönderilen kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuat taslaklarını hukuki açıdan inceleyerek görüş bildirmek.

d- Strateji Geliştirme Başkanlığı

Başkanlık hizmetlerinin etkili ve verimli hale getirilmesi, idarî işlemlerin kolaylaştırılması için çalışma ve araştırmalar yapar. Başkanlık birimleri tarafından koordineli olarak yürütülmesi gereken iş ve hizmetleri koordine eder ve yürütür. Uzun vadeli plânlar, kalkınma plânları, Hükümet Programı ve yıllık programlarda Başkanlık hizmetleri ile ilgili olarak yer alması gerekli görülen hizmet ve tedbirlerin ilmî araştırma esaslarına göre tespitini sağlar. Yıllık çalışma programlarını ve stratejik planlamasını hazırlar ve uygulanmasını takip eder. Performans kriterlerini belirler ve takip eder. İstatistikî çalışmalar ve araştırmalar yapar, bütçe teklifini hazırlar, ödeneklerin dağıtım işlerini yürütür. İç mali kontrol hizmetlerini yerine getirir. Bilgisayar ve internet hizmetlerini yürütür.

Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 60. maddesi ve 5436 sayılı Kanun'un 15. maddesi ile belirlenen ve 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, görevleri şunlardır.

• Ulusal kalkınma strateji ve politikaları, yıllık program ve hükümet programı çerçevesinde Başkanlığın orta ve uzun vadeli strateji ve politikalarını belirlemek, amaçlarını oluşturmak üzere gerekli çalışmaları yapmak,

• Başkanlığın görev alanına giren konularda performans ve kalite ölçütleri geliştirmek ve bu kapsamda verilecek diğer görevleri yerine getirmek,

• Başkanlığın yönetimi ile hizmetlerin geliştirilmesi ve performansla ilgili bilgi ve verileri toplamak, analiz etmek/ettirmek, yorumlamak/yorumlatmak,

• Başkanlığın görev alanına giren konularda, hizmetleri etkileyecek dış faktörleri incelemek, kurum içi kapasite araştırması yapmak/yaptırmak, hizmetlerin etkililiğini ve tatmin düzeyini analiz etmek/ettirmek ve genel araştırmalar yapmak/yaptırmak,

• Yönetim bilgi sistemlerine ilişkin hizmetleri yerine getirmek,

• Başkanlığın stratejik plan ve performans programının hazırlanmasını koordine etmek ve sonuçlarının konsolide edilmesi çalışmalarını yürütmek,

• İzleyen iki yılın bütçe tahminlerini de içeren Başkanlık bütçesini, stratejik plan ve yıllık performans programına uygun olarak hazırlamak ve Başkanlık faaliyetlerinin bunlara uygunluğunu izlemek ve değerlendirmek,

• Mevzuatı uyarınca belirlenecek bütçe ilke ve esasları çerçevesinde, ayrıntılı harcama programı hazırlamak ve hizmet gereksinimleri dikkate alınarak, ödeneğin ilgili birimlere gönderilmesini sağlamak,

• Bütçe kayıtlarını tutmak, bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin verileri toplamak, değerlendirmek ve bütçe kesin hesabı ile malî istatistikleri hazırlamak,

• İlgili mevzuatı çerçevesinde Başkanlık gelirlerini tahakkuk ettirmek, gelir ve alacaklarının takip ve tahsil işlemlerini yürütmek,

• Harcama birimleri tarafından hazırlanan birim faaliyet raporlarını da esas alarak Başkanlığın faaliyet raporunu hazırlamak,

• Başkanlığın mülkiyetinde veya kullanımında bulunan taşınır ve taşınmazlara ilişkin İcmal cetvellerini düzenlemek,

• Başkanlığın yatırım programının hazırlanmasını koordine etmek, uygulama sonuçlarını izlemek ve yıllık yatırım değerlendirme raporunu hazırlamak,

• Başkanlığın, diğer idareler nezdinde takibi gereken malî iş ve işlemlerini yürütmek ve sonuçlandırmak,

• Malî kanunlarla ilgili diğer mevzuatın uygulanması konusunda Başkan'a ve harcama yetkililerine gerekli bilgileri sağlamak ve danışmanlık yapmak,

• Ön malî kontrol faaliyetini yürütmek,

• İç kontrol sisteminin kurulması, standartlarının uygulanması ve geliştirilmesi konularında çalışmalar yapmak,

• Başkanlıkça verilen benzeri görevleri yapmak.

3- Yardımcı Hizmetler Birimleri

a- İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

Başkanlığın insan gücü plânlaması ve personel politikalarıyla ilgili çalışmalar yapar. Personelin seçimi, sınav, atama, nakil, kadro, sicil, terfi, tahsis ve disiplin işlemleriyle ilgili hizmetleri yürütür. Sendikal faaliyetlerle ilgili iş ve işlemleri yerine getirir.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Başkanlığın insan gücü politikası ve planlaması konusunda çalışmalar yapmak, yaptırmak ve tekliflerde bulunmak.

• Başkanlık personelinin atama ve özlük işlemlerini yürütmek.

• İlgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak Başkanlık personelinin adaylık, kurs ve stajları ile hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını belirlemek, planlarını hazırlamak ve bu işleri yürütmek.

• Başkanlık personelinin etkinliğini ve verimliliğini artırmak için çalışmalar yapmak ve bu çalışmaları yürütmek.

b- Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Başkanlık hizmetleri için gerekli olan araç, gereç ve malzemelerin temini; bina, tesis, arsa ve arazileri kiralama, tahsis, satın alma, kamulaştırma, inşaat, ihale ve kontrolü ile ilgili hizmet ve faaliyetleri yürütür. Başkanlık hizmet binalarının bakım ve onarımları ile temizlik, aydınlatma, ısıtma, koruma ve güvenlik hizmetlerini yapar. Personeli taşıma, sağlık, sosyal ve yardımlaşma hizmetlerini yerine getirir. Başkanlığın her türlü tahakkuk, tediye ve malî işlerle

ilgili hizmetlerini yürütür. Başkanlığın genel evrak ve arşiv hizmetlerini, kamu konutlarının tahsisi ile ilgili işlemleri, teberrükât eşyası ve demirbaş malzemelerle ilgili hizmetleri ifâ eder.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Başkanlığın merkez ve taşra teşkilatını ilgilendiren yapım, bakım, onarım, satın alma, kiralama, genel evrak, arşiv, sağlık, güvenlik, temizlik, aydınlatma, taşıma ve benzeri iş ve işlemleri yürütmek.

• Kurum için gerekli her türlü teknik, donanım ve altyapı hizmetlerini planlamak, geliştirmek, kurmak, işletmek, yenilemek, bu altyapıların güvenliğini ve sürekliliğini sağlamak üzere gerekli önlemleri almak.

• Başkanlık hizmetleri için arsa, bina ve tesisler ile ilgili ihtiyaçları tespit etmek ve programlamak.

• Başkanlığın hizmetleri için ihtiyaç duyulan arsa ve binaların tahsis, kamulaştırma ve kiralama işlemlerini yürütmek.

• Başkanlık hizmet binaları, eğitim merkezi, Kur'an kursu, sosyal tesis ve benzeri yatırım tekliflerini hazırlamak ve yatırım ödeneklerini planlamak.

• Cami, Kur'an kursu, hizmet binası ve diğer dini tesislerin estetik, fonksiyonel ve güvenli şekilde inşası için çalışmalar yaparak teknik yönden kontrolünü sağlamak, tip projeler hazırlamak, hazırlatmak ve kontrol etmek.

• Mazbut ve mülhak vakıflarda bulunan cami ve mescitlerdeki teberrükat eşyasının tespiti, korunması, değerlendirilmesi, yerlerinin değiştirilmesi, satışı ve satıştan elde edilen paranın benzeri hizmetlere tahsisi, cetvellerin yapılması, muhasebesi, denetlenmesi ve sair hususları Vakıflar Genel Müdürlüğü, diğer cami ve mescitlerdeki teberrükat eşyasını ise ilgili birim, kurum ve kuruluşlarla işbirliği ile düzenlemek.

• Başkanlığın sosyal ve kültürel faaliyetlerini yürütmek, diyanet evi ve benzeri sosyal tesislerin kurulması ve işletilmesini sağlamak.

• Taşınmaz mal kayıtlarını tutmak.

• Başkanlık bütçesinden kamu yararı gözetilerek dernek, vakıf, birlik, kurum, kuruluş, sandık ve benzeri teşekküllere yapılacak yardımlar ile ilgili işlemleri yürütmek.

• Başkanlıkça düzenlenen yardım kampanyalarını organize etmek.

• Ayni ve nakdi bağışların kabulünü ve bağışların özel bir hesapta toplanmasını sağlayarak münhasıran dini hizmetler için sarf edilmesini temin etmek, Başkanlık onayı ile kabul edilecek şartlı bağışlarda şarta riayeti sağlamak.

• Mülkiyeti Hazineye ait taşınmazlar üzerinde bulunan ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen cami ve mescitlerin müştemilatındaki yerlerin kiralanması hususunda Maliye Bakanlığı ile işbirliği içinde gerekli düzenlemeleri yapmak.

• Din görevlilerinin giyecekleri görev kıyafetlerinin tasarımını yapmak veya yaptırmak ve bu kıyafetlerin satın alma ve dağıtım işlemlerini yürütmek.

• Başkanlığın sivil savunma ve seferberlik hizmetlerini planlamak ve yürütmek.

c- Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Başkanlıkça basımına karar verilen eserlerin basım, yayım, satış, tanıtım ve dağıtımı ile ilgili iş ve işlemleri yürütür.

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün görevleri, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Döner Sermaye İşletmesi Yönetmeliği"nde aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

• Başkanlık yayınlarının satış, dağıtım ve tanıtımını sağlamak,

• İşletmenin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Yönetmeliği gereğince yürütülen yayın hizmetleri ile ilgili idarî, malî ve diğer işlerini, ilgili mevzuat ve işletme Yönetim Kurulu kararları çerçevesinde, işletmecilik esaslarına uygun olarak yürütmek,

• İşletmenin muhasebe, ayniyat, ambar, tahakkuk ve ödemelerle ilgili hizmetlerinin usulüne uygun şekilde yürütülmesini sağlamak ve denetlemek,

• İşletme ile ilgili konularda Başkanlıkça verilen diğer görevleri yapmak.

d- Özel Kalem Müdürlüğü

Başkanlık Makamının protokol, sekreterlik, evrak ve yazı işlerini yürütür.

Müdürlükçe sunulan hizmetler, "Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi"nin 84. maddesinde aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

• Başkanın imza veya parafına sunulmak üzere birimlerden gelen yazı ve dosyaları inceleyip gereken düzeltmeleri yaptırdıktan sonra Makama sunmak,

• Başkanın imza veya parafından çıkan evrak ve dosyaları bekletmeden ilgili birimlere göndermek, Devlet Bakanının imzasına sunulması gerekenleri Bakanlığa göndermek, bunlardan sonuçlananların ilgili birimlere intikalini sağlamak,

• Başkan tarafından verilen konuları incelemek, değerlendirmek, cevaplandırılması gereken hususların araştırmasını yapmak ve zamanında cevaplarını hazırlayarak Makama sunmak,

• Başkanlık Makamına gelen telgraf, yazı, mektup ve davetiyeleri zimmetle teslim almak, incelemek ve "Evrak Akış ve Talimat Fişi" düzenleyerek her gün mesai bitiminden önce Makama sunmak,

• Başkanla görüşmeye gelen ve süreli yayınlarda haber olarak verilmesi gereken kişi veya heyetleri ve Başkanın katılacağı önemli programları Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığına bildirmek ve bu Daireden de bir görevlinin görüşmelerde hazır bulunmasını sağlamak,

• Başkanın katıldığı toplantı, brifing, görüşme ve diğer programları takip etmek, bunlara ait not ve tutanakları tanzim etmek, rapor haline getirmek ve Makama sunmak,

• Başkanın yurt içi gezileri ile ilgili iş ve işlemleri takip etmek, refakat etmek, gerekli bilgi ve belgeleri önceden ve yolculuk esnasında derlemek,

• Yabancı uyruklu ziyaretçiler hakkında önceden gerekli bilgileri toplamak, ihtiyaç duyulduğunda görüşme saatinde ziyaretçinin konuştuğu dile göre tercümanların bulunmasını sağlamak,

• Gerekli koordinenin sağlanabilmesi için bir sonraki günün randevuları hakkında her gün mesai bitiminden önce Başkana ve ilgili birime bilgi vermek,

• İşlemi biten randevu takip çizelgelerini aylık ve yıllık olarak bir dosyada muhafaza etmek ve her yılın sonunda, gelen ziyaretçilerle ilgili istatistiki dokümanlar hazırlamak,

• Başkanın istediği randevuların alınmasını sağlamak, bunları kaydetmek, takip etmek ve sonuçlandırmak,

• Başkanlığımızı ilgilendiren şahıslar ile Devlet erkânının yakınlarının nikâh, düğün, hastalık ve ölüm haberlerini takip etmek, ilgililere Başkanın geçmiş olsun, başsağlığı ve kutlama mesajlarının gönderilmesini sağlamak,

• Makamı ilgilendiren kanun, tüzük, yönetmelik ve genelgeleri toplamak, muhafaza etmek ve her an istifadeye hazır halde tutmak,

• Başkanlık Makamı için gerekli malzeme alımlarıyla ilgili ihtiyaçları tespit etmek, talep yazılarını hazırlamak, takip etmek ve tedarikini sağlamak; Başkanlık Makamı ve Protokol Müdürlüğünde bulunan demirbaş eşyanın kayıt, tescil ve terkin işlemlerini yürütmek,

• Protokol konusunda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

e- Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

Başkanlıkla ilgili basın ve yayın organlarında yer alan dinî ve meslekî haber ve yazıları derler, değerlendirir, Başkanlık Makamı'na sunar, gerektiğinde birer suretini ilgili birimlere intikal ettirir. Basın açıklamaları, bülten ve tekzip işlerini yürütür. Önemli gün ve gecelerde yayınlanacak mesajları hazırlayarak Makamın onayı ile ilgili basın-yayın organlarına ulaştırır. Basın-yayın kuruluşlarının Başkan veya uygun göreceği Başkanlık yetkilileri ile görüşme, röportaj ve program taleplerini takip ederek sonuçlandırır. Başkanın basın toplantıları ile ilgili hazırlıkları yapar. Basından gelen soruları ilgili yerlere intikal ettirerek cevapların zamanında hazırlanmasını ve soru sahiplerine ulaştırılmasını sağlar. Halkla ilişkiler konusundaki diğer iş ve işlemleri yürütür.

633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" un 7 nci maddesine göre, Basın ve Halkla İlişkiler Şubesi Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

• Başkanlıkla ilgili olarak iç ve dış basında yer alan haber, yorum ve yayınları takip etmek, ilgilileri zamanında haberdar etmek ve gerekli açıklamaların yapılması ile ilgili işleri yürütmek.

• Başkanlığın kamuoyuna duyurulmasını uygun gördüğü haber, bildiri, demeç, mesaj, görüş ve kararları iç ve dış basına, haber ajanslarına, radyo ve televizyon kuruluşlarına süresi içinde ulaştırmak, Başkanlığın basın kuruluşları ile ilişkilerini ve basın toplantılarını düzenlemek.

• Başkanlığın halkla ilişkilerle ilgili faaliyetlerini planlamak, yürütmek ve Başkanlığa gönderilen her türlü ihbar, şikâyet, öneri ve istekleri değerlendirerek gereği için ilgili birimlere göndermek.

• 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununa göre yapılacak bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru bir şekilde sonuçlandırmak üzere gerekli tedbirleri almak.

TAŞRA TEŞKİLATI

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin 90. maddesi ile müftülüklerin görevleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

İslâm Dini'nin itikat, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işlerini yürütmek,

Vaaz, hutbe, konferans ve benzeri faaliyetler ile her türlü basın ve yayın vasıtalarından yararlanarak cami içinde ve dışında toplumu dinî konularda aydınlatmak; müftünün de en az haftada bir defa vaaz edeceği şekilde üçer aylık vaaz ve irşat programları hazırlamak,

Vaaz ve hutbe konularını tespit etmek ve gerektiğinde hutbe metinleri hazırlamak,

Müftülük hizmetleri için ihtiyaç duyulan bina ve tesislerin yapımını sağlamak, bunları yönetmek, temizlik, bakım ve onarımlarını yapmak ve denetlemek,

Kur'an kursları ile öğrenci yurt ve pansiyonlarının açılış, eğitim ve öğretim işlerini ve diğer işlemlerini yürütmek, bu yerleri yönetmek ve denetlemek,

Hizmet içi eğitim faaliyetleri ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,

İl müftülükleri için cami ve mescit gibi dinî yapı alanlarına ilişkin imar planlarında ve değişikliklerinde ilgili mercilere görüş bildirmek,

İmar mevzuatına uygun olmak şartıyla, il, ilçe ve kasabalarda inşa edilecek camiler için izin vermek; cami yaptıracak hakiki veya hükmî şahıslara yol göstermek, yardımcı olmak ve kıble tespitini yapmak,

Cami ve mescitlerin ibadete açılış beratlarını vermek ve hakiki veya hükmî şahısların mülkiyetinde bulunan bütün cami ve mescitleri yönetmek ve denetlemek,

Dinî soruları yazılı veya sözlü olarak cevaplandırmak,

Ramazan ayı ile diğer dinî gün ve geceler için mukabeleler ve özel programlar hazırlamak ve uygulamak,

İhtida edecekler için ihtida merasimi yapmak ve ihtida belgesi vermek,

Medenî Kanuna göre akdedilen nikâhtan sonra olmak üzere, isteyenlere evlenmenin dini merasimini icra etmek,

Başkanlık yayınları ile Başkanlıkça satışı uygun görülen diğer yayınların tanıtım, dağıtım ve satışı ile ilgili işleri yürütmek ve yayın bedellerini zamanında Başkanlığa göndermek,

Personelin kadro, atama, nakil, sicil, emeklilik ve diğer özlük işlemlerini yürütmek,

Tahakkuk, tediye ve malî işlerle ilgili hizmetleri yürütmek,

Müftülük giriş ve çıkışlarının kontrolünü sağlamak; yangın ve sabotaja karşı tedbirler ile diğer koruyucu güvenlik tedbirlerini almak; sivil savunma ile ilgili program ve alarmları düzenlemek ve uygulanmasını sağlamak,

Demirbaş eşya ile diğer araç ve gereçlerin bakım, onarım, koruma, kullanım ve terkini ile ilgili hizmetleri yürütmek,

Camilerin temizliği, bakımı, onarımı, çevre tanzimi ve teberrükat eşyası ile ilgili hizmetleri yürütmek,

Mahalli basını takip etmek ve gereğini yapmak,

Camilerde toplanacak yardımlar konusunda yardım toplama mevzuatına ve Başkanlık talimatlarına göre hareket etmek,

Cami ziyaretlerinin İslâm adabına ve caminin emniyetine uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında İslâmi kurallara uymayan, ibadetin huzurunu ihlal eden her türlü davranışı, satıcılık, dilencilik gibi cemaati rahatsız edici faaliyetleri ve görüntü, ses ve çevre kirliliğini önlemek için gerekli tedbirleri almak,

Müftülük çalışma programının hazırlanmasını sağlamak ve uygulanmasını takip etmek; istatistikî bilgileri derlemek; görev alanı ile ilgili konularda araştırmalar yapmak,

Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

EĞİTİM MERKEZİ MÜDÜRLÜKLERİ

Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin 142. maddesi ile Eğitim Merkezi Müdürlüklerinin görevleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Eğitim merkezinde Başkanlıkça hazırlanan eğitim programlarını uygulamak,

Kursların başında seviye tespit sınavı, sonunda da değerlendirme sınavı yaparak kursiyerlerin başarı derecelerini ölçmek ve değerlendirmek,

Derslerin ve mesleki uygulamaların müfredat programına ve ders planlarına uygun olarak yapılmasını sağlamak,

Kurs sonunda verilecek belgeler ile kurs ve eğitim merkeziyle ilgili diğer evrak ve belgeleri düzenlemek,

Kursiyerlerin iaşe ve ibate hizmetlerini yürütmek; malî ve özlük haklarıyla ilgili işlemlerini yapmak,

Eğitim merkezi personelinin kadro, atama, nakil, sicil, emeklilik ve diğer özlük işlemlerini yürütmek,

Her türlü tahakkuk, tediye ve mali işlerle ilgili hizmetleri yürütmek,

Eğitim hizmetleri için ihtiyaç duyulan bina ve tesislerin yapımını sağlamak, bunları yönetmek, temizlik, bakım ve onarımlarını yapmak,

Demirbaş eşya ile diğer araç ve gereçlerin bakım, onarım, koruma, kullanım ve terkini ile ilgili hizmetleri yürütmek,

Eğitim merkezinin kütüphane ve arşiv hizmetlerini düzenlemek ve yürütmek,

Eğitim merkezi giriş ve çıkışlarının kontrolünü sağlamak; yangın ve sabotaja karşı tedbirler ile diğer koruyucu güvenlik tedbirlerini almak; sivil savunma ile ilgili program ve alarmları düzenlemek ve uygulanmasını sağlamak,

Meslekî uygulamalar için müftülüklerle işbirliği yapmak,

Eğitim ve öğretimle ilgili olarak her yılsonunda yıllık faaliyet raporu hazırlamak, kurslar ve kursiyerlerle ilgili yıllık istatistikî bilgileri hazırlayıp Başkanlığa göndermek,

Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

HİZMET İÇİ EĞİTİM YÖNETMELİĞİ

Bu Yönetmeliğin amacı, Başkanlık teşkilatında görevli personelin yetiştirilmelerini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla uygulanacak hizmet içi eğitimin hedeflerini, ilkelerini, planlama esaslarını ve değerlendirme usullerini tesbit etmektir.

Hizmet İçi Eğitimin Hedefleri

Madde 5- Başkanlığın hizmet içi eğitimi; Devlet Memurları Eğitimi Genel Planı'nda ve kalkınma planlarında eğitim için öngörülen amaçlar doğrultusunda aşağıdaki hedeflere yineliktir:

a) Personelin bilgilerini, verimliliğini artırmak ve yetiştirilmelerini sağlamak suretiyle hizmete ilgisini en yüksek dizeye çıkarmak, daha yukarı görevlere hazırlamak,

b) Devlet memurlarının görev ve sorumluluklarını öğretmek, genel haklar ve yasaklar hakkında bilgi vermek,

c) Yönetimde ve uygulamada etkinliğin artırılmasını sağlamak,

d) Hizmette ihtiyaç duyulan nitelikte personel yetiştirmek.

Hizmet İçi Eğitimin Planlaması ve Uygulanması

Yıllık Plan ve Programlar

Madde 17- Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, merkez birimleri ve taşra teşkilatından temin edeceği bilgilerle Başkanlığın eğitim ihtiyacını Temmuz ayının sonuna kadar tesbit eder ve eğitim imkanlarını dikkate alınarak yıllık eğitim plan ve programını hazırlar.

Eğitim planı ve programları, Din İşleri Yüksek Kurulunun kararı ve Başkanın onayı ile kesinleşir.

Kesinleşen plan ve programlar ilgili birimlere ilgisi oranında bildirilir ve uygulamaya konulur.

Plân ve programlarda gerekli görülen değişiklikler Din Eğitimi Dairesi Başkanlığının teklifi ve Başkanın onayı ile yapılır.

Hizmet İçi Eğitim Türleri

Madde 1 8-

a) Adaylık süresi içinde; temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve staj şeklinde aday memurların yetiştirilmelerine ilişkin yönetmelik esaslarına,

b) Asli memurluk süresi içinde; verimliliği artırma, geliştirme ve üst görevlere hazırlama eğitimi olarak bu Yönetmelik esaslarına göre yapılır.

c) Adaylık Süresi: Devlet kamu hizmet ve görevlerine ilk defa atananların atandıkları tarihten başlamak üzere bir yıldan az iki yıldan çok olmayan süreyi,

d. Temel Eğitim : Bütün aday memurların,asli memur olabilmeleri için tabi tutuldukları,Devlet memurlarının ortak vasıfları ile ilgili hususları kapsayan eğitimi,

e. Hazırlayıcı Eğitim : Aday memurların atandığı kurum veya kuruluşu,sınıfı ve görevi ile ilgili olarak yapılan eğitimi,

f. Staj: Aday memurlara kurum veya kuruluşlarındaki görevleri ile ilgili olarak yapılan uygulamalı eğitimi,

Eğitime Katılma

Madde 28- Personel, hizmet içi eğitimlere katılmak mecburiyetinde olup, bu husus bütün birim amirlerince titizlikle takip ve kontrol edilir. Ancak, geçerli özürleri nedeniyle eğitime katılamayacak olanlar, önceden Din Eğitimi genel Müdürlüğüne bildirilir. Haklarında adli ve idari kovuşturma yapılanlar kovuşturma sonuçlanıncaya kadar eğitime katılamazlar.

Geçerli bir özrü olmaksızın eğitime katılmayanlar hakkında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun disiplin hükümleri uygulanır.

Eğitime katılanlar aşağıdaki hususlara uymak zorundadırlar:

a) Eğitime katılanlar, eğitim süresince idari yönden eğitimin sevk ve idaresinden sorumlu olan yöneticiye bağlıdırlar. Ayrıca eğitim merkezi müdürü veya program yöneticisince hazırlanan talimatlara uymak zorundadırlar. Uymayanlar hakkında gerekli disiplin hükümleri uygulanır.

b) Eğitime katılanlar, eğitim süresince derslere, mütalaa ve uygulamalara zamanında katılmaya, verilen ödevi yapmaya ve sınavlara girmeye mecburdurlar.

c) Geçerli bir özre (hastalık ve diğer) dayansa bile eğitim süresinin 1/8'i oranında devamsızlığı olanların kursla ilişkileri kesilir ve aynı düzeydeki diğer kurslara katılmaları Başkanlığın takdirine bağlıdır. Ancak bir ay süreli kurslarda bu süre 5 güne kadar uzatılabilir.

d) Başka kurumlarda eğitime katılanlar o kurumun eğitimle ilgili şartlarına uymak zorundadırlar.

e) Başka kurumda eğitime katılanlar, eğitim sonucunda edindikleri bilgilerle ilgili bir raporu en geç bir ay içinde Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğüne verirler.

GÖREV ve ÇALIŞMA YÖNERGESİ

Bu Yönergenin amacı, Diyanet İşleri Başkanlığının ve Başkanlık personelinin görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.
Bu Yönerge, Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşları ile bu kuruluşlarda görevli personeli kapsar:

İmam-Hatibin Görevleri
Madde 107- İmam-hatiplerin görevleri şunlardır:
a) Camilerde vakit namazları ile cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarını kıldırmak,
b) Cuma ve bayram hutbelerini, zamanında ve usulüne uygun olarak okumak,
c) Cami içinde, müftülükçe yapılacak programa göre cemaati dini konularda aydınlatmak,
d) İsteyen vatandaşlara müftülüğün izni ile camilerde veya uygun görülecek yerlerde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek; yaz Kur'an kursları ile ilgili olarak verilen görevleri yapmak,
e) Cami dersleri uygulaması yapılan camilerde, bu uygulama için gereken tedbirlerialmak,
f) İhtiyaca göre, vakit namazlarından önce veya sonra Kur'an-ı Kerim okumak,

g) Müftülükçe yapılacak programa göre mukabele okumak, gerektiğinde dini gün ve gecelerde düzenlenecek programlarda görev almak,
h) Medeni Kanuna göre akdedilen nikahtan sonra olmak üzere isteyenlere evlenmenindinî merasimini icra etmek,
ı) Vakit namazlarından en az yirmi dakika, cuma namazlarından en az bir saat önce camide bulunmak, gerekli hazırlıkları yapmak ve ezan okunmadan önce yerini almak,
j) Teberrükat eşyasının bakımını ve korunmasını sağlamak,
k) **(Değişik: 17/04/2006 tarihli ve 27 sayılı onay)** Cami ve çevresinin temizliğini sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasına sağlamak,
l) Belediye cenaze teşkilatı bulunmayan yerlerde cenaze teçhiz ve tekfin işlerini yapmak,
m) Cami içinde ve avlusunda izinsiz yardım toplanmasını engelleyici tedbirleri almak,
n) Cami ziyaretlerinin İslâm adabına ve caminin emniyetine uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında islami kurallara uymayan ibadetin huzurunu ihlal eden her türlü davranışı, satıcılık, dilencilik gibi cemaatı rahatsız edici faaliyetleri ve görüntü, ses ve çevre kirliliğini önlemek için gerekli tedbirleri almak,
o) Görevli bulunduğu caminin yönetiminden sorumlu olmak, gideremediği noksanlıkları müftülüğe bildirmek,
p) Müezzinin bulunmadığı zamanlarda müezzinin görevlerini de yapmak,
r) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.
442 sayılı Köy Kanununun 23 üncü maddesi gereğince Köy İhtiyar Meclisinin tabii üyesi olan köy imam hatipleri bu Yönerge ile tespit edilen görevlerine ek olarak köyihtiyar meclisi üyeliği görevlerini de yaparlar.

Müezzin-Kayyımın Görevleri
Madde 108- Müezzin-kayyımların görevleri şunlardır:
a) Camiyi müftülükçe tespit edilecek zamanlarda ibadete açmak ve kapatmak,
b) Namaz vakitlerinde, vakit cetveline göre ezan okumak,
c) Vakit namazları ile cuma, bayram, teravih ve cenaze namazlarında ibadetin gerektirdiği her türlü müezzinlik hizmetlerini yapmak, gereken hallerde tekbir almak ve salâ vermek,
d) Camide huzur içinde ibadet yapılabilmesi için müftülük veya cami imam-hatibi tarafından yapılan düzenlemelerden, müezzin-kayyımlarca yerine getirilmesi gerekli görülen işleri yapmak,
e) Camilerdeki ses cihazları ile diğer teknik araç ve gereçlerin bakımını, korunmasını ve çalışır durumda bulundurulmasını sağlamak,
f) Cami minaresi ve ses cihazının ibadet maksadı dışında kullanılmasına engel olmak,
g) Ehil olmayan kimseler ezan okutmamak, müezzinlik yaptırmamak,
h) **(Değişik: 17/04/2006 tarihli ve 27 sayılı onay)** Cami ve çevresinin bakım ve temizliğini yapmak, camideki teberrükât eşyasının günlük, haftalık ve genel temizliğini yapmak, bunları korumak, tertipli ve düzenli bulunmasını sağlamak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasını sağlamak,
ı) İsteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek konusunda imam-hatibe yardımcı olmak,

j) Müftülükçe yapılacak program gereğince mukabele okumak, gerektiğinde dini gün ve gecelerde düzenlenecek programlarda görev almak,
k) Medenî Kanuna göre akdedilen nikahtan sonra olmak üzere isteyenlere evlenmenindini merasimini icra etmek,
l) Cami ziyaretlerinin İslâm adabına ve caminin emniyetine uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında islami kurallara uymayan ibadetinhuzurunu ihlal eden her türlü davranışı, satıcılık, dilencilik gibi cemaatı rahatsız edici faaliyetleri ve görüntü, ses ve çevre kirliliğini önlemek için gerekli tedbirleri almak,
m) İmam-hatibin bulunmadığı zamanlarda imam-hatiplik görevlerini de yapmak,
n) Görev alanı ile ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

Kur'an Kursu Öğreticilerin Görevleri

Kur'an kursu öğreticilerinin görevleri şunlardır:

a) Kurs öğrencilerine usulüne göre Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğretmek,
b) Yüzünden okumayı öğrenenlere tecvit ve tashih-i huruf konularında bilgilervermek ve Kur'an-ı Kerimi bu kurallara uygun okumayı öğretmek,
c) Hafızlık yapmak isteyenlere, Kur'an-ı Kerim'i usulüne göre ezberletmek,
d) Namaz sureleri ile dualarının aslına uygun okunuşlarını sağlamak, ezberletmek ve meallerini öğretmek,
e) Müfredat programına göre öğrencilere itikat, ibadet ve ahlak konularındabilgiler vermek ve ibadetlerin yapılışını uygulamalı olarak öğretmek,
f) Ders kitabı olarak Başkanlıkça yayınlanan kitapları okutmak; Başkanlık yayınları bulunmadığı takdirde Başkanlıkça tavsiye edilip gönderilen kitapları okutmak,
g) Kursun temiz ve düzenli tutulmasını sağlamak,
h) Ramazan ayı ile dini gün ve gecelerde müftülükçe verilecek görevleri yapmak,
ı) Pansiyonu bulunan kurslarda öğrencilerin iaşe ve ibate işlerinin düzenli birşekilde yürütülmesini sağlamak,
j) Görevli bulunduğu Kur'an kursunda yurt ve pansiyon olmadığı zaman müftülükçe yapılacak programa göre, yurt ve pansiyonu olan Kur'an kurslarında nöbettutmak,
k) Görev alanıyla ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.

Yönetici durumunda olan Kur'an kursu öğreticileri yukarıda belirtilen görevlerden başka, Kur'an kursunda ve varsa yurt ve pansiyonda; öğreticiler arasında görev bölümü yapar, yazışmaların usulüne uygun olarak yapılmasını, çizelge, defter ve dosyaların tanzim ve muhafazasını sağlar; öğretici, memur ve hizmetlilerin nöbet çizelgeleri ile günlük
çalışma programını hazırlar ve uygulanmasını sağlar; bina ve eşya ile demirbaşların korunmasını, bakımını ve temizliğini sağlar; kurs ve yurt binasının giriş ve çıkışlarının kontrolünü temin eder; hırsızlık, yangın ve sabotaja karşı gerekli emniyet tedbirlerini alır; öğrenci veya görevli olmayan kimseleri kurs ve yurtta barındırmaz ve yıl sonunda kurs ve yurt çalışmalarıyla ilgili bir rapor hazırlayarak müftülüğe sunar.

657 SAYILI DEVLET MEMURLARI KANUNU

TESİS EDİLEN SINIFLAR:

Madde 36 - (Değişik madde: 30/05/1974 - KHK-12; Değiştirilerek kabul: 15/05/1975 - 1897/1 md.)

Bu Kanuna tabi kurumlarda çalıştırılan memurların sınıfları aşağıda gösterilmiştir.

I - GENEL İDARE HİZMETLERİ SINIFI:

II - TEKNİK HİZMETLER SINIFI:

III - SAĞLIK HİZMETLERİ VE YARDIMCI SAĞLIK HİZMETLERİ SINIFI:

IV - EĞİTİM VE ÖĞRETİM HİZMETLERİ SINIFI:

V - AVUKATLIK HİZMETLERİ SINIFI:

VI- DİN HİZMETLERİ SINIFI:

VII - EMNİYET HİZMETLERİ SINIFI:

VIII - YARDIMCI HİZMETLER SINIFI:

IX - MÜLKİ İDARE AMİRLİĞİ HİZMETLERİ SINIFI:

X - MİLLİ İSTİHBARAT HİZMETLERİ SINIFI:

ORTAK HÜKÜMLER

A) Sınıfların öğrenim durumlarına göre giriş ve yükselebilecek derece ve kademeleri aşağıda gösterilmiştir.

Öğrenim durumu	Derece Kademe	Derece	Kademe
İlkokulu bitirenler	15 /1	7	Son
Ortaokulu bitirenler	14 /2	5	Son
Ortaokul dengi mesleki veya teknik öğrenimi bitirenler	14 / 3	5	Son.
Ortaokul üstü 1 yıl mesleki veya teknik öğrenimi bitirenler	13/ 1	4	Son
Ortaokul üstü 2 yıl mesleki veya teknik öğrenimi bitirenler	13/2	4	Son
Liseyi bitirenler	13 /3	3/	Son
Lise dengi mesleki veya teknik öğrenimi bitirenler	12/ 2	3	Son

Lise veya dengi okullar üstü 1 yıllık mesleki veya teknik öğrenimi bitirenler 11/ 1 2 Son

Lise veya dengi okullar üstü 2 yıl veya Ortaokul üstü en az 5 yıllık mesleki

veya teknik öğrenimi bitirenler 10/ 1 2 Son

Lise veya dengi okullar üstü 3 yıl teknik veya mesleki öğrenimi bitirenler 10/ 2 2 Son

2 yıl süreli yüksek öğrenimi bitirenler 10/ 2 1 Son

3 yıl süreli yüksek öğrenimi bitirenler 10/ 3 1 Son

4 yıl süreli yüksek öğrenimi bitirenler 9 /1 1 Son

5 yıl süreli yüksek öğrenimi bitirenler 9 /2 1 Son

6 yıl süreli yüksek öğrenimi bitirenler 9 /3 1 Son

YÜKSELİNEBİLECEK DERECENİN ÜSTÜNDE BİR DERECEYE YÜKSELME:

Madde 37 - (Yeniden düzenlenen madde: 29/11/1984 - KHK-243/2 md.)

Bu kanun hükümlerine göre öğrenim durumları, hizmet sınıfları ve görev unvanları itibariyle azami yükselebilecekleri derecelerin dördüncü kademesinden aylık almaya hak kazanan ve (Değişik ibare: 25/02/2011 tarihli Mükerrer Resmi Gazete - 6111/117 md.) "son sekiz yıllık süre içinde herhangi bir disiplin cezası almayanların" kazanılmış hak aylıkları kadro şartı aranmaksızın bir üst dereceye yükseltilir.

ADAYLARIN YETİŞTİRİLMESİ:

Madde 55 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/20 md.)

Aday olarak atanan memurların önce bütün memurların ortak vasıfları ile ilgili temel eğitime, bilahare sınıfları ile ilgili hazırlayıcı eğitime ve staja tabi tutulmaları ve Devlet memuru olarak atanabilmeleri için başarılı olmaları şarttır.

Temel eğitim ile hazırlayıcı eğitim aynı kurumda yapılır.

Eğitim süreleri, programları, değerlendirme esasları ve hangi kurumların sorumluluğunda yapılacağı ve diğer hususlar Başbakanlıkça hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir.

ADAYLIK DEVRESİ İÇİNDE GÖREVE SON VERME:

Madde 56 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/21 md.)

Adaylık süresi içinde temel ve hazırlayıcı eğitim ve staj devrelerinin her birinde başarısız olanlarla adaylık süresi içinde hal ve hareketlerinde memuriyetle bağdaşmıyacak durumları, göreve devamsızlıkları tespit edilenlerin disiplin * amirlerinin teklifi ve atamaya yetkili amirin onayı ile ilişkileri kesilir.

İlişkileri kesilenler ilgili kurumlarca derhal Devlet Personel Başkanlığına bildirilir.

ADAYLIK SÜRESİ SONUNDA BAŞARISIZLIK:

Madde 57 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/22 md.)

Adaylık süresi içinde disiplin cezası almış olanların disiplin amirlerinin teklifi * ve atamaya yetkili amirin onayı ile ilişikleri kesilir. İlişkileri kesilenler ilgili kurumlarca derhal Devlet Personel Başkanlığına bildirilir.

Adaylık devresi içinde veya sonunda, 56 ncı ve bu madde hükümlerine göre ilişikleri kesilenler (sağlık nedenleri hariç) 3 yıl süre ile Devlet memurluğuna alınmazlar.

ASLİ MEMURLUĞA ATANMA:

Madde 58 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/23 md.)

Adaylık devresi içinde eğitimde başarılı olan adaylar disiplin amirlerinin teklifi * ve atamaya yetkili amirin onayı ile onay tarihinden geçerli olmak üzere asli memurluğa atanırlar.

Asli memurluğa geçme tarihi adaylık süresinin sonunu geçemez.

KADEME VE KADEME İLERLEMESİ:

Madde 64- (Değişik madde: 13/02/2011-6111 S.K 100. mad.)

Kademe; derece içinde, görevin önemi veya sorumluluğu artmadan, memurun aylığındaki ilerlemedir.

Memurun kademe ilerlemesinin yapılabilmesi için bulunduğu kademede en az bir yıl çalışmış olması ve bulunduğu derecede ilerleyebileceği bir kademenin bulunması şartları aranır.

72 nci madde gereğince belirli bir süre görev yapmak üzere, mecburî olarak sürekli görevle atanan memurlardan kalkınmada birinci derecede öncelikli yörelerde bulunanlara, bu yörelerde fiilen çalışmak suretiyle geçirilen her iki yıl için bir kademe ilerlemesi daha verilir. Yıllık izinde geçirilen süreler fiilen çalışılmış sayılır. İki yıldan az süreler dikkate alınmaz.

Son sekiz yıl içinde herhangi bir disiplin cezası almayan memurlara, aylık derecelerinin yükseltilmesinde dikkate alınmak üzere bir kademe ilerlemesi uygulanır.

Bu maddede belirtilen şartları haiz her sınıf ve derecedeki memurlar, hak kazandıkları tarihten geçerli olmak üzere ve başkaca bir işleme gerek kalmaksızın bir ileri kademeye ilerlemiş sayılırlar.

Kademe ilerlemesi ile ilgili onay mercii atamaya yetkili amirdir. Onay mercileri kademe ilerlemeleri ile ilgili yetkilerini devredebilirler.

Kademe ilerlemesine hak kazanamayan memurlar, kurumlarınca her ay alınacak toplu onaylarla belirlenir. Kademe ilerlemesi yapmış sayılanlardan ilerlemeye müstahak olmadıkları sonradan tespit edilenlerin kademe ilerlemeleri, ilerlemiş sayıldıkları tarihten geçerli olmak üzere iptal edilir.

Madde 68 - (Değişik madde: 12/02/1982 - 2595/5 md.)

A) Derece yükselmesi yapılabilmesi için:

a) (Değişik alt bent: 26/06/1984 - KHK 241/4 md.) Üst dereceden boş bir kadronun bulunması,

b) Derecesi içinde en az 3 yıl ve bu derecenin 3 üncü kademesinde 1 yıl bulunmuş,

c) Kadronun tahsis edildiği görev için öngörülen nitelikleri elde etmiş,

MEMURLUKTAN ÇEKİLENLERİN YENİDEN ATANMALARI:

Madde 92 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/27 md.)

İki defadan fazla olmamak üzere memurluktan kendi istekleriyle çekilenlerden veya bu Kanun hükümlerine göre çekilmiş sayılanlardan tekrar memurluğa dönmek isteyenler, ayrıldıkları sınıfta boş kadro bulunmak ve bu sınıfın niteliklerini taşımak şartıyla ayrıldıkları tarihte almakta oldukları aylık derecesine eşit bir derecenin aynı kademesine veya 71 inci madde hükümlerine uyulmak suretiyle diğer bir sınıfta eşit derecedeki kadrolara atanabilirler.

(Mülga ikinci fıkra: 29/11/1984 - KHK 243/56 md.)

657 sayılı Kanuna tabi olmayan personelden kendi istekleri ile görevinden çekilmiş olanlar, boş kadro bulunmak ve gireceği sınıfın niteliklerini taşımak kaydı ile bu Kanuna tabi kurumlardaki memuriyetlere atanabilirler.

Yasama görevinde veya bakan olarak geçirilen her yıl bir kademe ilerlemesi ve her iki yıl bir derece yükselmesine esas olacak şekilde değerlendirilir.

MEMURLUĞUN SONA ERMESİ

ÇEKİLME:

Madde 94 - Devlet memuru bağlı olduğu kuruma yazılı olarak müracaat etmek suretiyle memurluktan çekilme isteğinde bulunabilir. (Ek ibare: 31/07/1970 - 1327/ 75 md.) Mezuniyetsiz veya kurumlarınca kabul edilen mazereti olmaksızın görevin terk edilmesi ve bu terkin kesintisiz 10 gün devam etmesi halinde, yazılı müracaat şartı aranmaksızın, çekilme isteğinde bulunulmuş sayılır.

Çekilmek istiyen memur yerine atanan kimsenin gelmesine veya çekilme isteğinin kabulüne kadar görevine devam eder. Yerine atanan kimse bir aya kadar gelmediği veya yerine bir vekil atanmadığı takdirde, üstüne haber vererek görevini bırakabilir.

Olağanüstü mazeretle çekilenler, üstüne haber vermek şartiyle bir ay kaydına tabi değildirler.

ÇEKİLMEDE DEVİR VE TESLİM SÜRESİ:

Madde 95 - Çekilen Devlet memurlarından devir ve teslim ile yükümlü olanlar, bu işlemlerin sonuna kadar görevlerini bırakamazlar. Hizmet icaplarına göre devir ve teslim işlemleri için gerekli süreler, yönetmelikte belirtilir.

OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM HALLERİNDE ÇEKİLME USULÜ:

Madde 96 - (Değişik madde: 29/11/1984 - KHK 243/16 md.)

Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde veya genel hayata müessir afetlere uğrayan yerlerdeki Devlet Memurları yerine atanacaklar gelip işe başlamadıkça görevlerini bırakamazlar.

ÇEKİLEN VE ÇEKİLMİŞ SAYILANLARIN YENİDEN ATANMALARI:

Madde 97 - (Değişik madde: 29/11/1984 - KHK 243/17 md.)

Memurlardan mali ve cezai sorumlulukları saklı kalmak üzere;

A) 94 üncü maddenin 2 nci ve 3 üncü fıkrasına uygun olarak memuriyetten çekilenler altı ay geçmeden,

B) Bu Kanuna göre çekilmiş sayılanlar ile 94 üncü maddenin 2 nci fıkrasına uymadan görevlerinden ayrılanlar bir yıl geçmeden,

C) 95 inci maddede yazılı zorunluluklara uymayanlar 3 yıl geçmeden,

D) 96 ncı maddeye aykırı hareket edenler hiçbir surette,

Devlet memurluğuna alınamazlar.

MEMURLUĞUN SONA ERMESİ:

Madde 98 - Devlet memurlarının

a) Bu kanun hükümlerine göre memurluktan çıkarılması;

b) Memurluğa alınma şartlarından her hangi birini taşımadığının sonradan anlaşılması veya memurlukları sırasında bu şartlardan her hangi birini kaybetmesi;

c) Memurluktan çekilmesi;

ç) İstek, yaş haddi, malullük (...) * sebeplerinden biri ile emekliye ayrılması;

d) Ölümü; hallerinde memurluğu sona erer.

YILLIK İZİN:

Madde 102 - (Değişik madde: 31/07/1970 - 1327/46 md.)

Devlet memurlarının yıllık izin süresi, hizmeti 1 yıldan on yıla kadar (On yıl dahil) olanlar için yirmi gün, hizmeti on yıldan fazla olanlar için 30 gündür. Zorunlu hallerde bu sürelere gidiş ve dönüş için en çok ikişer gün eklenebilir.

YILLIK İZİNLERİN KULLANILIŞI:

Madde 103 - Yıllık izinler, amirin uygun bulacağı zamanlarda, toptan veya ihtiyaca göre kısım kısım kullanılabilir. Birbirini izliyen iki yılın izni bir arada verilebilir. (Değişik cümle: 06/07/1995 - KHK - 562/2 md.) Cari yıl ile bir önceki yıl hariç, önceki yıllara ait kullanılmayan izin hakları düşer.

Öğretmenler yaz tatili ile dinlenme tatillerinde izinli sayılırlar. Bunlara, hastalık ve diğer mazeret izinleri dışında, ayrıca yıllık izin verilmez.

Hizmetleri sırasında radyoaktif ışınlarla çalışan personele, her yıl yıllık izinlerine ilaveten bir aylık sağlık izni verilir.

MAZERET İZNİ:

Madde 104- (Değişik madde: 13/02/2011-6111 S.K 106. mad.)

A) Kadın memura; doğumdan önce sekiz, doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam onaltı hafta süreyle analık izni verilir. Çoğul gebelik durumunda, doğum öncesi sekiz haftalık analık izni süresine iki hafta eklenir. Ancak beklenen doğum tarihinden sekiz hafta öncesine kadar sağlık durumunun çalışmaya uygun olduğunu tabip raporuyla belgeleyen kadın memur, isteği hâlinde doğumdan önceki üç haftaya kadar kurumunda çalışabilir. Bu durumda, doğum öncesinde bu rapora dayanarak fiilen çalıştığı süreler doğum sonrası analık izni süresine eklenir. Doğumun erken gerçekleşmesi sebebiyle, doğum öncesi analık izninin kullanılamayan bölümü de doğum sonrası analık izni süresine ilave edilir. Doğumda veya doğum sonrasında analık izni kullanılırken annenin ölümü hâlinde, isteği üzerine memur olan babaya anne için öngörülen süre kadar izin verilir.

B) Memura, eşinin doğum yapması hâlinde, isteği üzerine on gün babalık izni; kendisinin veya çocuğunun evlenmesi ya da eşinin, çocuğunun, kendisinin veya eşinin ana, baba ve kardeşinin ölümü hâllerinde isteği üzerine yedi gün izin verilir.

C) (A) ve (B) fıkralarında belirtilen hâller dışında, merkezde atamaya yetkili amir, ilde vali, ilçede kaymakam ve yurt dışında diplomatik misyon şefi tarafından, birim amirinin muvafakati ile bir yıl içinde toptan veya bölümler hâlinde, mazeretleri sebebiyle memurlara on gün izin verilebilir. Zaruret hâlinde öğretmenler hariç olmak üzere, aynı usûlle on gün daha mazeret izni verilebilir. Bu takdirde, ikinci kez verilen bu izin, yıllık izinden düşülür.

D) Kadın memura, çocuğunu emzirmesi için doğum sonrası analık izni süresinin bitim tarihinden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde birbuçuk saat süt izni verilir. Süt izninin hangi saatler arasında ve günde kaç kez kullanılacağı hususunda, kadın memurun tercihi esastır.

E) Yıllık izin ve mazeret izinleri sırasında malî haklar ile sosyal yardımlara dokunulmaz.

HASTALIK VE REFAKAT İZNİ:

Madde 105- (Değişik madde: 13/02/2011-6111 S.K 107. mad.)

Memura, aylık ve özlük hakları korunarak, verilecek raporda gösterilecek lüzum üzerine, kanser, verem ve akıl hastalığı gibi uzun süreli bir tedaviye ihtiyaç gösteren hastalığı hâlinde onsekiz aya kadar, diğer hastalık hâllerinde ise oniki aya kadar izin verilir.

Memurun, hastalığı sebebiyle yataklı tedavi kurumunda yatarak gördüğü tedavi süreleri, hastalık iznine ait sürenin hesabında dikkate alınır.

Bu maddede yazılı azamî süreler kadar izin verilen memurun, bu iznin sonunda işe başlayabilmesi için, iyileştiğine dair raporu (yurt dışındaki memurlar için mahallî usûle göre verilecek raporu) ibraz etmesi zorunludur. İzin süresinin sonunda, hastalığının devam ettiği resmî sağlık kurulu raporu ile tespit edilen memurun izni, birinci fıkrada belirtilen süreler kadar uzatılır, bu sürenin sonunda da iyileşemeyen memur hakkında emeklilik hükümleri uygulanır.

Bunlardan gerekli sağlık şartlarını yeniden kazandıkları resmî sağlık kurullarınca tespit edilen ve emeklilik hakkını elde etmemiş olanlar, yeniden memuriyete dönmek istemeleri hâlinde, niteliklerine uygun kadrolara öncelikle atanırlar.

Görevi sırasında veya görevinden dolayı bir kazaya veya saldırıya uğrayan veya bir meslek hastalığına tutulan memur, iyileşinceye kadar izinli sayılır.

Hastalık raporlarının hangi hallerde, hangi hekimler veya sağlık kurulları tarafından verileceği ve süreleri ile bu konuya ilişkin diğer hususlar, Sağlık, Maliye ve Dışişleri Bakanlıkları ile Sosyal Güvenlik Kurumunun görüşleri alınarak Devlet Personel Başkanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenir.

Ayrıca, memurun bakmakla yükümlü olduğu veya memur refakat etmediği takdirde hayatı tehlikeye girecek ana, baba, eş ve çocukları ile kardeşlerinden birinin ağır bir kaza geçirmesi veya tedavisi uzun süren bir hastalığının bulunması hâllerinde, bu hâllerin sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi şartıyla, aylık ve özlük hakları korunarak, üç aya kadar izin verilir. Gerektiğinde bu süre bir katına kadar uzatılır.

DEVLET MEMURLARINA VERİLECEK HASTALIK RAPORLARI İLE HASTALIK VE REFAKAT İZNİNE İLİŞKİN USUL VE ESASLAR HAKKINDA YÖNETMELİK

Hastalık raporlarının verilmesi

MADDE 5- (1) Memurların hastalık raporlarının, 5510 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatında belirtilen usûl ve esaslar çerçevesinde kendilerini tedavi eden kurum tabipliği, aile hekimliği veya SGK ile sözleşmeli sağlık hizmeti sunucuları tarafından düzenlenmesi esastır.

(2) SGK ile sözleşmesi bulunmayan sağlık hizmeti sunucuları tarafından verilen ve istirahat süresi on günü geçmeyen raporlar, SGK ile sözleşmeli sağlık hizmeti sunucusu hekim tarafından, istirahat süresi on günü aşan raporlar ise SGK ile sözleşmeli sağlık hizmeti sunucusu sağlık kurulunca onandığı takdirde geçerli olur.

(3) Yurt dışında sürekli görevli memurlar ile geçici görevle veya bilgi ve görgüsünü artırmak, staj yapmak gibi sebeplerle yurt dışına gönderilen ya da yıllık izinlerini yurt dışında kullanırken hastalanan memurların hastalık raporları ilgili ülkenin mahallî mevzuatına göre düzenlenir.

Hastalık raporu ve izin süreleri

MADDE 6- (1) Memura, aylık ve özlük hakları korunarak, verilecek raporda gösterilecek lüzum üzerine, kanser, verem ve akıl hastalığı gibi uzun süreli bir tedaviye ihtiyaç gösteren hastalığı hâlinde onsekiz aya kadar, diğer hastalık hâllerinde ise oniki aya kadar izin verilir. Azamî izin sürelerinin hesabında, aynı hastalığa bağlı olarak fasılalarla kullanılan hastalık izinleri de iki izin arasında geçen sürenin bir yıldan az olması kaydıyla dikkate alınır.

(2) izin süresinin sonunda, hastalığının devam ettiği resmî sağlık kurulu raporu ile tespit edilen memurun izni, birinci fıkrada belirtilen süreler kadar uzatılır, bu sürenin sonunda da iyileşemeyen memur hakkında emeklilik hükümleri uygulanır. Memurun, hastalığı sebebiyle

yataklı tedavi kurumunda yatarak gördüğü tedavi süreleri, birinci fıkrada belirtilen hastalık iznine ait sürenin hesabında dikkate alınır.

(3) Görevi sırasında veya görevinden dolayı bir kazaya veya saldırıya uğrayan veya bir meslek hastalığına tutulan memur, iyileşinceye kadar izinli sayılır.

(4) Memurlara tek hekim raporu ile bir defada en çok on gün rapor verilebilir. Raporda kontrol muayenesi öngörülmüş ise kontrol muayenesi sonrasında tek hekim tarafından en çok on gün daha rapor verilebilir.

(5) Kontrol muayenesi sonrası hastalığın devam etmesi sebebiyle verilecek hastalık raporlarının on günü aşması durumunda bu raporun sağlık kurulunca verilmesi zorunludur. Ancak o yerde sağlık kurulu bulunan SGK ile sözleşmeli bir sağlık hizmet sunucusu bulunmaması ve hastanın tıbbî sebeplerle sağlık kurulu bulunan SGK ile sözleşmeli sağlık hizmet sunucusuna nakline imkân bulunmaması hâlinde tek hekimler en çok on gün daha hastalık raporu düzenleyebilir. Raporda nakle engel olan tıbbî sebeplerin hekim tarafından belirtilmesi zorunludur. Bu şekilde tek hekim tarafından düzenlenen hastalık raporlarının geçerli sayılabilmesi için, bunların İl Sağlık Müdürlüğünün belirleyeceği sağlık kurullarınca onaylanması şarttır.

(6) Memurlara bir takvim yılı içinde tek hekim tarafından verilecek raporların toplamı kırk günü geçemez. Bu süreyi geçen hastalık raporları sağlık kurulunca verilir. Tek hekimlerin değişik tarihlerde düzenledikleri hastalık raporlarında gösterdikleri zorunluluk üzerine yıl içinde toplam kırk gün hastalık izni kullanan memurların, o yıl içinde bu süreyi aşacak şekilde tek hekimlerden aldıkları ilk ve müteakip raporların geçerli sayılabilmesi için bunların resmî sağlık kurullarınca onaylanması gereklidir.

(7) Aile hekimi ve kurum tabiplerinin vereceği raporlar da tek hekim raporu kapsamında değerlendirilir.

(8) Yurt dışında tek hekim veya sağlık kurulları, ilgili ülkenin mahallî mevzuatında tespit edilmiş süreler dâhilinde hastalık raporu düzenleyebilirler. Ancak bu şekilde alınan raporlara dayalı olarak birinci fıkradaki süreler dâhilinde hastalık izni verilebilmesi için raporun ve raporda belirtilen sürelerin o ülke mevzuatına uygunluğunun dış temsilciliklerce onaylanması zorunludur.

Hastalık izni verilmesi

MADDE 7- (1) Memurlara hastalık raporlarında gösterilen süreler kadar hastalık izni verilir.

(2) Hastalık izni, memurun görev yaptığı kurum veya kuruluşun izin vermeye yetkili kıldığı birim amirlerince verilir. Yurt dışında verilecek hastalık izinlerinde misyon şefinin onayı zorunludur.

(3) Kamu hizmetlerinde aksamaya yol açılmaması ve bu Yönetmelik ile belirlenen usûl ve esaslara uygunluğunun tespit edilebilmesi için, hastalık raporlarının aslının veya bir örneğinin en geç raporun düzenlendiği günü takip eden günün mesai saati bitimine kadar elektronik ortamda veya uygun yollarla bağlı olunan disiplin amirine intikal ettirilmesi; örneği gönderilmiş ise, rapor süresi sonunda raporun aslının teslim edilmesi zorunludur.

Yıllık iznini yurtdışında geçiren memurların aldıkları hastalık raporları, dış temsilciliklerce onaylanmalarını müteakip en geç izin bitim tarihinde disiplin amirlerine intikal ettirilir.

(4) Geçici görev veya vekâlet sebebiyle diğer kurumlarda görevli memurlara görev yaptıkları kurumların izin vermeye yetkili amirlerince, yurtdışında geçici görevli memurlara ise misyon şeflerince hastalık izni verilir.

(5) Bu Yönetmelik ile tespit edilen usûl ve esaslara uyulmaksızın alman hastalık raporlarına dayanılarak hastalık izni verilemez. Hastalık raporlarının bu Yönetmelik ile tespit edilen usûl ve esaslara uygun olmaması hâlinde bu durum memura yazılı olarak bildirilir. Bu bildirim üzerine memur, bildirimin yapıldığı günü takip eden gün göreve gelmekle yükümlüdür. Bildirim yapıldığı hâlde görevlerine başlamayan memurlar izinsiz ve özürsüz olarak görevlerini terk etmiş sayılarak haklarında 657 sayılı Kanun ve özel kanunların ilgili hükümleri uyarınca işlem yapılır.

(6) Hastalık izni verilebilmesi için hastalık raporlarının, geçici görev ve kanunî izinlerin kullanılması durumu ile acil vakalar hariç, memuriyet mahallindeki veya hastanın şevkinin yapıldığı sağlık hizmeti sunucularından alınması zorunludur.

(7) Hastalık raporlarının fenne aykırı olduğu konusunda tereddüt bulunması hâlinde, memur hastalık izni kullanıyor sayılmakla birlikte Sağlık Bakanlığınca belirlenen ve memurun bulunduğu yere yakın bir hakem hastaneye sevk edilir ve sonucuna göre işlem yapılır. Hakem hastane sağlık kurulları bu nitelikteki başvuruları öncelikle sonuçlandırır.

Yıllık izinde hastalık raporu alınması

MADDE 8- (1) Yıllık iznini kullanmakta iken hastalık raporu verilen memurun hastalık izin süresinin, yıllık izninin bittiği tarihten önce sona ermesi hâlinde, memur kalan yıllık iznini kullanmaya devam eder.

(2) Yıllık iznini kullanmakta iken hastalık raporu verilen memurun hastalık izin süresinin yıllık izninin kalan kısmından daha fazla olması hâlinde, hastalık izninin bitimini müteakiben memurun göreve başlaması zorunludur.

(3) Yıllık iznini kullanmakta iken hastalık raporu verilen memurun hastalık izni ile yıllık izninin aynı tarihte bitmesi hâlinde, memur izinlerin bittiği tarihte görevine başlar.

(4) Hastalık izinleri sebebiyle kullanılamayan yıllık izinler 657 sayılı Kanunun 103 üncü maddesine göre kullandırılır.

Memurun iyileştiğine dair sağlık raporu

MADDE 9- (1) 657 sayılı Kanunun 105 inci maddesinde belirtilen süreler kadar izin kullanan memurun, bu iznin sonunda işe başlayabilmesi için, iyileştiğine dair resmî sağlık kurulu raporunu ibraz etmesi zorunludur. Bu rapor, yurt dışındaki memurlar için mahallî usûle göre düzenlenir. İzin süresinin sonunda, hastalığının devam ettiği resmî sağlık kurulu raporu ile tespit edilen memurun izni, 105 inci maddenin birinci fıkrasında belirtilen süreler kadar uzatılır, bu sürenin sonunda da iyileşemeyen memur hakkında emeklilik hükümleri uygulanır.

Refakat iznine ilişkin esaslar

MADDE 10- (1) Memurlara 657 sayılı Kanunun 105 inci maddesinin son fıkrası uyarınca izin verilebilmesi için memurun;

a) Bakmakla yükümlü olduğu ana, baba, eş ve çocuklarından birinin,

b) Bakmakla yükümlü olmamakla birlikte refakat edilmediği takdirde hayatı tehlikeye girecek ana, baba, eş ve çocuklarıyla kardeşlerinden birinin,

ağır bir kaza geçirdiğinin veya tedavisi uzun süren bir hastalığı bulunduğunun sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi zorunludur.

(2) Birinci fıkra çerçevesinde düzenlenecek ve refakat sebebiyle izin verilmesine esas teşkil edecek sağlık kurulu raporunda; refakati gerektiren tıbbî sebepler, refakat edilmediği takdirde hayatî tehlike bulunup bulunmadığı, sürekli ve yakm bakım gerekip gerekmediği, üç ayı geçmeyecek şekilde refakat süresi ve varsa refakatçinin sahip olması gereken özel nitelikler yer alır. Gerekli görülmesi hâlinde üç aylık süre aynı koşullarda bir katma kadar uzatılır.

(3) Aynı kişiyle ilgili olarak aynı dönemde birden fazla memur refakat izni kullanamaz.

(4) Aynı kişi ve aynı vakaya dayalı olarak vcrilecek refakat izninin toplam süresi altı ayı geçemez.

(5) İzin süresi içinde refakati gerektiren durumun ortadan kalkması hâlinde memur iznin bitmesini beklemeksizin göreve başlar. Bu durumda veya izin süresinin bitiminde, göreve başlamayan memurlar izinsiz ve özürsüz olarak görevlerini terk etmiş sayılarak haklarında 657 sayılı Kanun ve özel kanunların ilgili hükümlerine göre işlem yapılır.

(6) Refakat izni kullanılırken memurun aylık ve özlük hakları korunur.

MADDE 13- (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

AYLIKSIZ İZİN:

657 SDM Madde 108- (Değişik madde: 13/02/2011-6111 S.K 108. mad.)

A) Memura, 105 inci maddenin son fıkrası uyarınca verilen iznin bitiminden itibaren, sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi şartıyla, istekleri üzerine onsekiz aya kadar aylıksız izin verilebilir.

B) Doğum yapan memura, 104 üncü madde uyarınca verilen doğum sonrası analık izni süresinin bitiminden; eşi doğum yapan memura ise, doğum tarihinden itibaren istekleri üzerine yirmidört aya kadar aylıksız izin verilir.

C) Üç yaşını doldurmamış bir çocuğu eşiyle birlikte veya münferit olarak evlat edinen memurlar ile memur olmayan eşin münferit olarak evlat edinmesi hâlinde memur olan eşlerine, çocuğun ana ve babasının rızasının kesinleştiği tarihten veya vesayet dairelerinin izin verme tarihinden itibaren, istekleri üzerine yirmidört aya kadar aylıksız izin verilir. Evlat edinen her iki eşin memur olması durumunda bu süre, eşlerin talebi üzerine yirmidört aylık süreyi geçmeyecek şekilde, birbirini izleyen iki bölüm hâlinde eşlere kullandırılabilir.

D) Özel burs sağlayan ve bu burstan istifade etmesi için kendilerine aylıksız izin verilenler de dâhil olmak üzere burslu olarak ya da bütçe imkânlarıyla yetiştirilmek üzere yurtdışına gönderilen veya sürekli görevle yurtiçine ya da yurtdışına atanan veya en az altı ay süreyle yurtdışında geçici olarak görevlendirilen memurlar veya diğer personel kanunlarına tâbi olanlar ile yurtdışına kamu kurumlarınca gönderilmiş olan öğrencilerin memur olan eşleri ile 77 nci maddeye göre izin verilenlerin memur olan eşlerine görev veya öğrenim süresi içinde aylıksız izin verilebilir.

E) Memura, yıllık izinde esas alınan süreler itibarıyla beş hizmet yılını tamamlamış olması ve isteği hâlinde memuriyeti boyunca ve en fazla iki defada kullanılmak üzere, toplam bir yıla kadar aylıksız izin verilebilir. Ancak, sıkıyönetim, olağanüstü hâl veya genel hayata müessir afet hâli ilan edilen bölgelere 72 nci madde gereğince belli bir süre görev yapmak üzere

zorunlu olarak sürekli görevle atananlar hakkında bu bölgelerdeki görev süreleri içinde bu fıkra hükmü uygulanmaz.

F) Aylıksız izin süresinin bitiminden önce mazereti gerektiren sebebin ortadan kalkması hâlinde, on gün içinde göreve dönülmesi zorunludur. Aylıksız izin süresinin bitiminde veya mazeret sebebinin kalkmasını izleyen on gün içinde görevine dönmeyenler, memuriyetten çekilmiş sayılır.

G) Muvazzaf askerliğe ayrılan memurlar askerlik süresince görev yeri saklı kalarak aylıksız izinli sayılır

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİSİPLİN AMİRLERİ YÖNETMELİĞİ

Disiplin amirlerinin belirlenmesi

MADDE 5 – (1) Diyanet İşleri Başkanı bu Yönetmelik kapsamına giren bütün personelin yurt içinde ve yurt dışında disiplin amiridir. Bu sıfatla haiz bulunduğu yetkileri her derecedeki memur hakkında doğrudan kullanabilir.

(2) Diyanet İşleri Başkanı bu Yönetmelik kapsamına giren bütün personelin; valiler kendi il sınırları, kaymakamlar kendi ilçe sınırları içinde bu Yönetmelik kapsamına giren taşra teşkilatında görevli personelin, misyon şefleri kendi görev alanlarında bu Yönetmelik kapsamına giren yurt dışı teşkilatında görevli personelin üst disiplin amiridirler.

(3) Başkanlığın görev alanına giren iş ve işlemlerin denetimi, etkin ve süratli bir uygulamayı sağlamak için;

a) Başkan yardımcıları, taşra ve yurt dışı teşkilatında görevli bütün personelin,

b) Birim amirleri ve daire başkanları, birim veya dairelerde görevli bütün personelin,

c) İl Müftüleri, kendi il sınırlarında bulunan dinî yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezi müdürlüklerindeki personel hariç ilçe müftüleri de dahil olmak üzere bu Yönetmelik kapsamına giren görevli bütün personelin,

ç) Dinî yüksek ihtisas merkezi ve eğitim merkezi müdürleri, kurs süresince bütün kursiyerlerinin,

d) Din Hizmetleri Müşavirleri, görev yaptıkları ülkede bulunan ve bu Yönetmelik kapsamına giren yurt dışı teşkilatında görevli bütün personelin,

disiplin amiridirler.

Disiplin amirleri

MADDE 6 – (1) Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşlarında görevli personelin disiplin ve üst disiplin amirleri, bu Yönetmeliğin ekinde yer alan EK-1 sayılı cetvelde gösterilmiştir.

Yönetmelikte hüküm bulunmayan haller

MADDE 7 – (1) Bu Yönetmelikte hüküm bulunmayan hallerde 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile Disiplin Kurulları ve Disiplin Amirleri Hakkında Yönetmeliğin ilgili hükümleri uygulanır.

Yürürlük

MADDE 8 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 9 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Diyanet İşleri Başkanlığının bağlı bulunduğu Bakan yürütür.

Ek-1

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI PERSONELİ
DİSİPLİN AMİRLERİ CETVELİ

TAŞRA TEŞKİLATI			
1-	**İL MÜFTÜLÜKLERİ**		
	a) İl Müftüsü	Vali	Başkan
	b) İl Müftü Yardımcısı, Murakıp	İl Müftüsü	Vali
	c) Vaiz, Şube Müdürü,	İl Müftü Yardımcısı	İl Müftüsü
	ç) İl müftülüklerinde görevli diğer personel	Şube Müdürü	İl Müftü Yardımcısı
2-	**İLÇE MÜFTÜLÜKLERİ**		
	a) İlçe Müftüsü	Kaymakam	İl Müftüsü
	b)Vaiz, Şube Müdürü, Murakıp	İlçe Müftüsü	Kaymakam
	c) İlçe müftülüğünde görevli diğer personel	Şube Müdürü/İlçe Müftüsü	Kaymakam
3-	**DİNİ YÜKSEK İHTİSAS MERKEZİ MÜDÜRLÜKLERİ**		
	a) Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü	Vali	Başkan
	b) Eğitim Görevlileri, Şube Müdürü, Kursiyerler	Müdür	Vali
	c) Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğünde görevli diğer personel	Şube Müdürü	Müdür
4-	**EĞİTİM MERKEZİ MÜDÜRLÜKLERİ**		
	a) Eğitim Merkezi Müdürü	Vali	Başkan
	b) Eğitim Görevlileri, Şube Müdürü, Kursiyerler	Müdür	Vali
	c) Eğitim Merkezi Müdürlüklerinde görevli diğer personel	Şube Müdürü	Müdür

DİSİPLİN CEZALARININ ÇEŞİTLERİ İLE CEZA UYGULANACAK FİİL VE HALLER:

657 SDMK

Madde 125 - (Değişik madde: 12/05/1982 - 2670/31 md.)

Devlet memurlarına verilecek disiplin cezaları ile her bir disiplin cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

A - Uyarma : Memura, görevinde ve davranışlarında daha dikkatli olması gerektiğinin yazı ile bildirilmesidir.

Uyarma cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

a) Verilen emir ve görevlerin tam ve zamanında yapılmasında, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasların yerine getirilmesinde, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçlerin korunması, kullanılması ve bakımında kayıtsızlık göstermek veya düzensiz davranmak,

b) Özürsüz veya izinsiz olarak göreve geç gelmek, erken ayrılmak, görev mahallini terketmek,

c) Kurumca belirlenen tasarruf tedbirlerine riayet etmemek,

d) Usulsüz müracaat veya şikayette bulunmak,

e) Devlet memuru vakarına yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak,

f) Görevine veya iş sahiplerine karşı kayıtsızlık göstermek veya ilgisiz kalmak,

g) Belirlenen kılık ve kıyafet hükümlerine aykırı davranmak,

h) Görevin işbirliği içinde yapılması ilkesine aykırı davranışlarda bulunmak.

B - Kınama : Memura, görevinde ve davranışlarında kusurlu olduğunun yazı ile bildirilmesidir.

Kınama cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

a) Verilen emir ve görevlerin tam ve zamanında yapılmasında, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasların yerine getirilmesinde, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçlerin korunması, kullanılması ve bakımından kusurlu davranmak,

b) Eşlerinin, reşit olmayan veya mahcur olan çocuklarının kazanç getiren sürekli faaliyetlerini belirlenen sürede kurumuna bildirmemek,

c) Görev sırasında amire hal ve hareketi ile saygısız davranmak,

d) Hizmet dışında Devlet memurunun itibar ve güven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak,

e) Devlete ait resmi araç, gereç ve benzeri eşyayı özel işlerinde kullanmak,

f) Devlete ait resmi belge, araç, gereç ve benzeri eşyayı kaybetmek,

g) İş arkadaşlarına, maiyetindeki personele ve iş sahiplerine kötü muamelede bulunmak,

h) İş arkadaşlarına ve iş sahiplerine söz veya hareketle sataşmak,

ı) Görev mahallinde genel ahlak ve edep dışı davranışlarda bulunmak ve bu tür yazı yazmak, işaret, resim ve benzeri şekiller çizmek ve yapmak,

j) Verilen emirlere itiraz etmek,

k) Borçlarını kasten ödemeyerek hakkında yasal yollara başvurulmasına neden olmak,

l) Kurumların huzur, sükun ve çalışma düzenini bozmak.

m) (Ek alt bend: 17/09/2004 - 5234 S.K./1.mad) Yetkili olmadığı halde basına, haber ajanslarına veya radyo ve televizyon kurumlarına bilgi veya demeç vermek.

C - Aylıktan kesme : Memurun, brüt aylığından 1/30 - 1/8 arasında kesinti yapılmasıdır.

Aylıktan kesme cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

a) Kasıtlı olarak; verilen emir ve görevleri tam ve zamanında yapmamak, görev mahallinde kurumlarca belirlenen usul ve esasları yerine getirmemek, görevle ilgili resmi belge, araç ve gereçleri korumamak, bakımını yapmamak, hor kullanmak,

b) Özürsüz olarak bir veya iki gün göreve gelmemek,

c) Devlete ait resmi belge, araç, gereç ve benzerlerini özel menfaat sağlamak için kullanmak,

d) Görevle ilgili konularda yükümlü olduğu kişilere yalan ve yanlış beyanda bulunmak,

e) Görev sırasında amirine sözle saygısızlık etmek,

f) Görev yeri sınırları içerisinde her hangi bir yerin toplantı, tören ve benzeri amaçlarla izinsiz olarak kullanılmasına yardımcı olmak,

g) (Mülga bent: 13/02/2011-6111 S.K 111. mad.)

h) (Mülga bent: 13/02/2011-6111 S.K 111. mad.)

ı) Hizmet içinde Devlet memurunun itibar ve güven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak,

j) (Mülga bent: 13/02/2011-6111 S.K 111. mad.)

D - Kademe ilerlemesinin durdurulması : Fiilin ağırlık derecesine göre memurun, bulunduğu kademede ilerlemesinin 1 - 3 yıl durdurulmasıdır.

Kademe ilerlemesinin durdurulması cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

a) Göreve sarhoş gelmek, görev yerinde alkollü içki içmek,

b) Özürsüz ve kesintisiz 3 - 9 gün göreve gelmemek,

c) Görevi ile ilgili olarak her ne şekilde olursa olsun çıkar sağlamak,

d) Amirine veya maiyetindekilere karşı küçük düşürücü veya aşağılayıcı fiil ve hareketler yapmak,

e) Görev yeri sınırları içinde herhangi bir yeri toplantı, tören ve benzeri amaçlarla izinsiz kullanmak veya kullandırmak,

f) Gerçeğe aykırı rapor ve belge düzenlemek,

g) (Mülga bend: 17/09/2004 - 5234 S.K./33.mad) *1*

h) Ticaret yapmak veya Devlet memurlarına yasaklanan diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunmak,

ı) Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak,

j) Belirlenen durum ve sürelerde mal bildiriminde bulunmamak,

k) Açıklanması yasaklanan bilgileri açıklamak,

l) Amirine, maiyetindekilere, iş arkadaşları veya iş sahiplerine hakarette bulunmak veya bunları tehdit etmek,

m) Diplomatik statüsünden yararlanmak suretiyle yurt dışında, haklı bir sebep göstermeksizin ödeme kabiliyetinin üstünde borçlanmak ve borçlarını ödemedeki tutum ve davranışlarıyla Devlet itibarını zedelemek veya zorunlu bir sebebe dayanmaksızın borcunu ödemeden yurda dönmek,

n) Verilen görev ve emirleri kasten yapmamak,

o) Herhangi bir siyasi parti yararına veya zararına fiilen faaliyette bulunmak.

E - Devlet memurluğundan çıkarma : Bir daha Devlet memurluğuna atanmamak üzere memurluktan çıkarmaktır.

Devlet memurluğundan çıkarma cezasını gerektiren fiil ve haller şunlardır:

a) İdeolojik veya siyasi amaçlarla kurumların huzur, sükun ve çalışma düzenini bozmak, boykot, işgal, * kamu hizmetlerinin yürütülmesini engelleme , işi yavaşlatma ve grev gibi eylemlere katılmak veya bu amaçlarla toplu olarak göreve gelmemek, bunları tahrik ve teşvik etmek veya yardımda bulunmak,

b) Yasaklanmış her türlü yayını veya siyasi veya ideolojik amaçlı bildiri, afiş, pankart, bant ve benzerlerini basmak, çoğaltmak, dağıtmak veya bunları kurumların herhangi bir yerine asmak veya teşhir etmek,

c) Siyasi partiye girmek,

d) Özürsüz olarak bir yılda toplam 20 gün göreve gelmemek,

e) Savaş, olağanüstü hal veya genel afetlere ilişkin konularda amirlerin verdiği görev veya emirleri yapmamak,

f) (Değişik alt bent: 13/02/2011-6111 S.K 111. mad.) Amirlerine, maiyetindekilere ve iş sahiplerine fiili tecavüzde bulunmak,

g) Memurluk sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak,

h) Yetki almadan gizli bilgileri açıklamak,

ı) Siyasi ve ideolojik eylemlerden arananları görev mahallinde gizlemek,

j) Yurt dışında Devletin itibarını düşürecek veya görev haysiyetini zedeleyecek tutum ve davranışlarda bulunmak,

k) 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanuna aykırı fiilleri işlemek.

Disiplin cezası verilmesine sebep olmuş bir fiil veya halin cezaların özlük dosyasından * silinmesine ilişkin süre içinde tekerrüründe bir derece ağır ceza uygulanır. Aynı derecede cezayı gerektiren fakat ayrı fiil veya haller nedeniyle verilen disiplin cezalarının üçüncü uygulamasında bir derece ağır ceza verilir.

Geçmiş hizmetleri sırasındaki çalışmaları olumlu olan ve ödül veya başarı belgesi alan * memurlar için verilecek cezalarda bir derece hafif olanı uygulanabilir.

Yukarıda sayılan ve disiplin cezası verilmesini gerektiren fiil ve hallere nitelik ve ağırlıkları itibariyle benzer eylemlerde bulunanlara da aynı neviden disiplin cezaları verilir.

Öğrenim durumları nedeniyle yükselebilecekleri kadroların son kademelerinde bulunan Devlet memurlarının, kademe ilerlemesinin durdurulması cezasının verilmesini gerektiren hallerde, brüt aylıklarının 1/4'ü - 1/2'si kesilir ve tekerrüründe görevlerine son verilir.

Özel kanunların disiplin suçları ve cezalarına ilişkin hükümleri saklıdır.

Yukarıda yazılı disiplin kovuşturmasının yapılmış olması, fiilin genel hükümler kapsamına girmesi halinde, sanık hakkında ayrıca ceza kovuşturması açılmasına engel teşkil etmez.

DİSİPLİN CEZASI VERMEYE YETKİLİ AMİR VE KURULLAR:

657 Madde 126 - (Değişik fıkra: 29/11/1984 - KHK 243/27 md.) Uyarma, kınama ve aylıktan kesme cezaları disiplin amirleri tarafından; kademe ilerlemesinin durdurulması cezası, memurun bağlı olduğu kurumdaki disiplin kurulunun kararı alındıktan sonra, atamaya yetkili amirler il disiplin kurullarının kararlarına dayanan hallerde Valiler tarafından verilir.

(Değişik fıkra: 12/05/1982 - 2670/32 md) Devlet memurluğundan çıkarma cezası amirlerin bu yoldaki isteği üzerine, memurun bağlı bulunduğu kurumun yüksek disiplin kurulu kararı ile verilir.

(Değişik fıkra: 12/05/1982 - 2670/32 md) Disiplin kurulu ve yüksek disiplin kurulunun ayrı bir ceza tayinine yetkisi yoktur, cezayı kabul veya reddeder. Ret halinde atamaya yetkili amirler 15 gün içinde başka bir disiplin cezası vermekte serbesttirler.

(Değişik fıkra: 12/05/1982 - 2670/32 md) Özel kanunların disiplin cezası vermeye yetkili amir ve kurullarla ilgili hükümleri saklıdır.

ATAM A VE YER DEĞİŞTİRME YÖNETMELİĞİ

Grup ve sınıf hizmetinden sayılan süreler

MADDE 13 – (1) Grup ve sınıf hizmetine tabi olan personelin bu hizmetten sayılacak süreleri aşağıda gösterilmiştir:

a) Yıllık, mazeret ve sağlık izinlerinin tamamı,

b) Yurt içi ve yurt dışında yılda toplam doksan günü geçmeyen geçici görev süreleri,

c) 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 86 ncı maddesi uyarınca bir görevin vekâlet ile yürütülmesi halinde bu sürelerin tamamı,

ç) Görevden uzaklaştırılan ve görevleri ile ilgili olsun veya olmasın herhangi bir suçtan dolayı tutuklanan veya gözaltına alınanların görevlerine dönmeleri halinde bu sürelerin tamamı,

d) Hizmet içi eğitimde başarılı geçen sürelerin tamamı,

e) Hizmetin gereği olarak TODAİE'de, Yabancı Diller Eğitim Merkezinde ve bilgi ve görgüyü artırmak maksadıyla yurt dışında başarılı geçen sürelerin tamamı.

(2) Birinci fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde belirtilen süreler, personelin görev yaptığı grup ve sınıf hizmetinden; diğer bentlerde belirtilen süreler, bu sürelerin geçirildiği yerin grup ve sınıf hizmetinden; yurt dışında geçirilen doksan günden fazla süreler ise, birinci grup il veya birinci sınıf ilçelerde geçirilmiş sayılır.

Grup veya sınıf hizmetinden sayılmayan süreler

MADDE 14 – (1) Askerlikte geçen süreler, aylıksız izin süreleri, yurt içinde veya yurt dışında doksan günü geçen geçici görevlendirmeler, grup ve sınıf hizmetinden sayılmaz.

Atama ve Yer Değiştirme Usul ve Esasları

Atama usulü

MADDE 18 – (1) Bu Yönetmelik kapsamına giren personelin ataması aşağıda belirtilen usule göre yapılır:

a) Atama usulü 23/4/1981 tarihli ve 2451 sayılı Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanunda düzenlenmiş olan personel, bu kanundaki hükümlere göre,

b) Başkan yardımcıları, Rehberlik ve Teftiş Başkanı, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun gereğince müşterek kararla,

c) Daire başkanı, Başkanlık müftüsü, hukuk müşaviri, başmüfettiş, müfettiş, iç denetçi ve dini yüksek ihtisas merkezi müdürü Başkanın teklifi üzerine Başbakan veya ilgili Bakan onayı ile,

ç) Başkanlık vaizi, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu üyesi, Özel Kalem Müdürü, Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri, Başkanlık müşaviri, Diyanet İşleri uzman ve yardımcısı, Din İşleri Yüksek Kurulu uzman ve yardımcısı, döner sermaye işletme müdürü ve yardımcısı, şube müdürü, yayınevi satış müdürü, ilçe müftüsü, eğitim merkezi müdürü, eğitim görevlisi, vaiz, murakıp ve Başkanlık merkezindeki uzman ve üstü sayılan kadrolara, İnsan Kaynakları Genel Müdürünün teklifi üzerine Başkan onayı ile,

atanırlar.

(2) Taşra teşkilatı personelinden Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip, müezzin-kayyım, cami rehberi, memur, mutemet, veri hazırlama ve kontrol işletmeni, daktilograf ve teknisyenlerin;

a) İlk defa atamaları veya bu Yönetmeliğin 19 uncu maddesindeki hizmet gereği yer değiştirme sebeplerine binaen görev yaptıkları il dışına nakilleri ilgili Atama Daire Başkanının teklifi üzerine İnsan Kaynakları Genel Müdürünün onayı ile,

b) Bu Yönetmeliğin 19 ve 20 nci maddelerinde zikredilen sebeplerle il içinde yer değiştirmeleri il müftüsünün teklifi üzerine vali onayı ile,

c) Bu Yönetmeliğin 20 nci maddesinde zikredilen sebeplerle iller arası naklen atamaları; illerde il müftüsünün teklifi, ilçelerde kaymakamların teklifi ve il müftüsünün inhası üzerine vali onayı ile,

ç) İlçede bulunan dini yüksek ihtisas merkezi ve eğitim merkezlerinde kaymakamların teklifi; ilde bulunan dini yüksek ihtisas merkezi ve eğitim merkezlerinde ise ihtisas/eğitim merkezi müdürlerinin teklifi üzerine atamaları vali onayı ile,

gerçekleşir.

(9) Vekâleten atamalarla ilgili olarak, 657 sayılı Kanunun 86 ncı maddesine göre boş kadrolardan;

a) Vaiz kadrolarına, ilgili Daire Başkanının teklifi üzerine İnsan Kaynakları Genel Müdürünün onayı ile,

b) Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım kadrolarına, Başkanlığın onayı alındıktan sonra il müftüsünün teklifi üzerine vali onayı ile,

açıktan vekil atanabilir.

c) Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım kadrolarına açıktan vekil olarak atanacaklarda, öncelikle atanacağı kadro için asılda aranan şartlar aranır. Asılda aranan şartlara haiz aday bulunamaması durumunda, geçerlilik süresi geçmiş olsa da mesleki yeterlik belgesi bulunanların; bu niteliklere haiz adayın da bulunamaması halinde mesleki yeterlikleri bakımından il müftülüğünce yapılacak sınavda başarılı olanların açıktan vekil olarak ataması yapılabilir.

Hizmet gereği görev veya görev yeri değiştirme

MADDE 19 – (1) Hizmet gereği görev veya görev yeri değişikliği, aşağıdaki hallerde yapılır:

a) Hizmet için gerekli sayı ve nitelikte eleman ihtiyacının karşılanması,

b) İhtiyaç fazlası eleman bulunduğunun tespit edilmesi,

c) Teftiş veya soruşturma sonucu,

ç) Başkanlıkça veya mahalli mülki amir tarafından görülecek idarî lüzum ve zaruretler bulunması,

d) Bulunduğu yer ve görevde başarılı olamayanlara başka yer ve görevlerde denenme imkânı verilmesi,

e) Çeşitli sebeplerle görevinin veya görev yerinin ortadan kalkması.

(2) İl ve ilçe müftüleri ile müftü yardımcılarının birinci fıkranın (c) bendinde belirtilen sebeple görev veya görev yerlerinin değiştirilmesi gerektiğinde, atanması gereken grup ve sınıfta münhal yer bulunmaması halinde alt grup ve sınıflara atanabilirler.

(3) Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip, müezzin-kayyım, memur, mutemet, veri hazırlama ve kontrol işletmeni, daktilograf, teknisyen, şoför ve yardımcı hizmetler sınıfındaki personelin, bu maddede belirtilen sebeplerle görevlerinin veya görev yerlerinin değiştirilmesi gereken hallerde, Valiliklerce yapılacak görev veya görev yeri değiştirme işleminden önce, ilgili müftülüklerce, Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav Yönetmeliğinde belirtilen Değerlendirme ve Sınav Kurulunun görüşü alınır ve yapılacak işlemin gerekçesi bu görüşte belirtilir.

(4) Bu maddede belirtilen sebepler dışında, cami görevlilerinin yer değiştirmelerine esas olmak üzere illerde il müftüsünün başkanlığında, durumu görüşülecek görevlinin bağlı bulunduğu müftü dâhil beş kişiden oluşan bir Değerlendirme ve Yer Değiştirme Komisyonu kurulur. Bu Komisyon; her yıl Haziran ayında toplanarak cami görevlilerinden bulunduğu görev yerinde beş yılını tamamlamış olanlardan, bağlı olduğu müftülükçe veya lüzumlu görülmesi halinde il müftülüğünce komisyonda görüşülmesine karar verilenlerin durumlarını bu Yönetmeliğin ekinde yer alan EK-6 Cami Görevliliği Değerlendirme Kıstasları Formu ile birlikte özlük dosyasına göre inceler. Bu Yönetmeliğin 17 nci maddesinde belirtilen gruplardaki camilere Komisyon tarafından nakli gerekli görülenlerin il içi nakilleri, 18 inci maddede belirtilen esaslar dikkate alınarak valiliklerce yapılır; il dışı nakil teklifleri ise Başkanlığa gönderilir. Nakli gerekli görülmeyenlerin, durumları her üç yılın sonunda aynı usulle yeniden değerlendirilir.

(5) Hizmet gerekleri ve cami özellikleri dikkate alınarak 18 nci maddedeki atanma usulüne istisna olarak Atama ve Yer Değiştirme Kurulu kararına istinaden Başkan onayı ile cami görevlisi atanabilir.

(6) Bölgelerin özelliği ve mevsimler itibariyle ikamet eden veya cemaat olmaması sebebiyle din hizmeti verilemeyen yerlerdeki cami görevlileri, mahallin ihtiyaçlarına göre il ve ilçe merkezlerindeki camilerde görevlendirilebilirler.

İstek üzerine yer değişikliği

MADDE 20 – (1) İstek üzerine yer değişikliği; mazeret sebebiyle, süre sebebiyle ve karşılıklı yer değiştirme talepleri üzerine yapılan yer değiştirme işlemleridir.

a) Mazeret sebebiyle yer değişikliği: Aşağıda belirtilen mazeretlerin belgelendirilmesi halinde, bu Yönetmeliğin 11 inci maddesinin ikinci fıkrasındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla grup ve sınıf hizmetine tabi olsun veya olmasın, memurun talebi üzerine ve aşağıdaki öncelik sırasına göre yer değiştirme suretiyle ataması yapılabilir:

1) Sağlık durumu: Sağlık sebebiyle memurun yer değiştirme isteğinde bulunabilmesi için, kendisinin veya kanunen bakmakla yükümlü olduğu kimselerden birinin bulunduğu yerde kalmasının sağlık durumunu tehlikeye koyacağı, tam teşekküllü bir Devlet hastanesinden alınacak sağlık kurulu raporu ile belgelendirmesi gerekir. Bu özür grubuna

dayanarak yerleri değiştirilenler her yıl Ocak ayında alacakları aynı nitelikteki sağlık kurulu raporu ile mazeretlerinin devam ettiğini belgelendirirler.

Gerekli sağlık şartlarını kazandıkları resmi sağlık kurullarınca tespit edilenler, ayrıldıkları hizmet bölgesindeki eksik hizmetlerini tamamlamak zorundadırlar.

2) Eş durumu: Eş durumu sebebiyle memurun yer değiştirme isteğinde bulunabilmesi için, eşinin 8/6/1984 tarihli ve 217 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinde belirtilen kamu kurum ve kuruluşlarından birinde memur veya 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4 üncü maddesinin (B) bendine göre sözleşmeli statüsünde çalıştığını görev yeri belgesi ve kendisinin ve eşinin T.C. kimlik numaraları ile belgelendirmesi gerekir. Müftü, müftü yardımcısı, vaiz ve müdürlerin eş durumu mazereti sebebiyle nakil isteğinde bulunabilmeleri için eşlerinin aynı seviyede veya daha üst bir görevde bulunmaları şarttır.

3) Genel hayatı etkileyen doğal afetlere maruz kalanlar ile görev yerinde can güvenliğinin bulunmadığını belgelendirenlerin yer değiştirmeleri de herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın yapılabilir.

4) Yüksek lisans veya doktora eğitimi yaptıklarını ilgili yüksek öğretim kurumundan alacakları bir yazı ile belgelendirenler, ders aşaması süresince bu eğitimlerine devam ettikleri illere kadro imkânları göz önünde bulundurularak atanabilir veya görevlendirilebilirler.

b) Süre sebebiyle yer değiştirme:

1) Atandığı il veya ilçede bir yılını tamamlayanlar il içi; üç yılını tamamlayanlar ise il dışı yer değiştirme isteğinde bulunabilirler. Grup ve sınıf hizmetine tabi olanların il dışı nakillerinde asgari hizmet süreleri dikkate alınır.

2) Büyükşehir statüsündeki illerin merkez ilçelerinde yapılacak yer değişikliğinde süre şartı aranmaz.

3) Bu Yönetmelik kapsamına giren personelin üst görevlere atanmalarında bu maddede zikredilen süreler dikkate alınmaz.

c) Karşılıklı yer değiştirme: Personelin karşılıklı yer değiştirme istekleri, aynı sınıf ve unvanda olmak kaydıyla bu maddenin (b) bendinde zikredilen süreler dikkate alınarak merkezde birim amirlerinin, taşrada müftü, dini yüksek ihtisas merkezi veya eğitim merkezi müdürlerinin muvafakati ve atamaya yetkili amirin uygun görmesi üzerine Başkanlığın izni ile yerine getirilir.

(2) Cami görevlilerinin birinci fıkra dışında kalan isteğe bağlı atanmalarında, Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav Yönetmeliğinin ekinde yer alan (EK-1) Cami Görevlileri Sözlü Sınavı Değerlendirme Formundan en az yetmiş puan alınması esastır. Cami görevliliği için yapılan yarışma sınavının başarı listesinin hazırlanmasında; Cami Görevlileri Sözlü Sınavı Değerlendirme Formu ile bu Yönetmeliğin ekinde yer alan (EK-6) Cami Görevliliği Değerlendirme Kıstasları Formundan alınan puanların ortalaması alınır.

Yer değiştirme zamanı

MADDE 21 – (1) Hizmet gereği, mazeret ve karşılıklı yer değiştirme dışında istekleri üzerine görev veya yer değiştirme talebinde bulunan müftü, müftü yardımcısı, dini yüksek ihtisas merkezi müdürü, eğitim merkezi müdürü, vaiz, şube müdürü, eğitim görevlisi, uzman, murakıp, sayman ve şeflerin Başkanlığa; Kur'an kursu öğreticilerinin ise il müftülüklerine, müracaatlarını Mart ayı sonuna kadar ulaştırmaları şartıyla 15 Mayıs- 15 Temmuz arasında yer değişiklikleri yapılır. Diğer görevliler için bu şart aranmaz.

(2) Yer değişikliği müracaatları Başkanlıkça düzenlenecek forma uygun olarak elektronik ortamda yapılabilir.

VAİZLİK, KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİ, İMAM-HATİPLİK VE MÜEZZİN KAYYIMLIK KADROLARINA ATAMA VE BU KADROLARIN KARİYER BASAMAKLARINDAYÜKSELME YÖNETMELİĞİ

İKİNCİ BÖLÜM

Kariyer Basamakları, Genel ve Özel Şartlar

Kariyer basamakları

MADDE 5 – (1) Vaizlik, Kur'an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik ve müezzin-kayyımlık için kariyer basamakları aşağıda belirtilmiştir;

a) Vaizlik; adaylık döneminden sonra vaiz, uzman vaiz ve başvaiz,

b) Kur'an kursu öğreticiliği; adaylık döneminden sonra Kur'an kursu öğreticisi, Kur'an kursu uzman öğreticisi ve Kur'an kursu başöğreticisi,

c) İmam-hatiplik; adaylık döneminden sonra imam-hatip, uzman imam-hatip ve başimam-hatip,

ç) Müezzin-kayyımlık; adaylık döneminden sonra müezzin-kayyım ve başmüezzin.

Genel şartlar

MADDE 6 – (1) Bu Yönetmelikte yer alan kadrolara atanacaklarda aşağıdaki genel şartlar aranır:

a) 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48 inci maddesinin (A) bendindeki genel şartları taşımak,

b) 25/10/2011 tarihli ve 28095 sayılı mükerrer Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde belirtilen ortak niteliği taşımak.

Vaizlik giriş sınavına başvuracaklarda aranan özel şartlar

MADDE 7 – (1) Vaizlik giriş sınavına başvuracaklar için;

a) Dört yıllık dinî yüksek öğrenim mezunu olmak.

b) İhtisas kursunu başarı ile bitirmiş olmak. Bayanlarda bu şart aranmaz; sınavı kazanmaları halinde Başkanlıkça belirlenecek süre kadar kursa alınırlar.

c) Başkanlıkta en az iki yıl çalışmış olmak.

(2) Başkanlıkça ihtiyaç duyulması halinde hafızlık şartı aranabilir.

Uzman vaizlik ve başvaizlik sınavlarına başvuracaklarda aranan özel şartlar

MADDE 8 – (1) Vaizlik kariyer basamaklarında yükselme sınavına başvurularda;

a) Uzman vaizlik için vaiz olarak 6 yıl, başvaizlik için uzman vaiz olarak 4 yıl çalışmış olmak,

b) Başvaizlik için ilahiyat alanında yüksek lisans yapmış olmak,

c) MBSTS'den Başkanlıkça belirlenen puanı almış olmak,

ç) Son üç yıl içinde uyarma ile kınama hariç disiplin cezası almamış olmak,

şartları aranır.

Kur'an kursu öğreticiliği giriş sınavına başvuracaklarda aranan özel şartlar

MADDE 9 – (1) Kur'an kursu öğreticiliği giriş sınavına başvurularda ilk defa açıktan alınacaklar için;

a) İmam hatip lisesi veya üstü dini öğrenim mezunu olmak,

b) Yeterlik belgesine sahip olmak,

c) KPSS'den Başkanlıkça belirlenen puanı almış olmak,

şartları aranır.

(2) Başkanlık teşkilatından Kur'an kursu öğreticiliği giriş sınavına başvuracaklar için;

a) İmam hatip lisesi veya üstü dini öğrenim mezunu olmak,

b) Yeterlik belgesine sahip olmak,

c) MBSTS'den Başkanlıkça belirlenen puanı almış olmak,

ç) Adaylığı kalkmış olmak,

şartları aranır.

(3) Başkanlıkça farklı öğrenim düzeyi ve/veya hafızlık belgesi ve/veya farklı düzeyde yeterlik belgesi şartı aranabilir.

Kur’an kursu uzman öğreticiliği, Kur’an kursu başöğreticiliği sınavına başvuracaklarda aranan özel şartlar

MADDE 10 – (1) Kur’an kursu öğreticiliği kariyer basamaklarında yükselme sınavına başvurularda;

a) Dört yıllık dini yüksek öğrenim mezunu olmak,

b) Kur’an kursu uzman öğreticiliği için adaylık dönemi dahil Kur’an kursu öğreticisi olarak 6 yıl, Kur’an kursu başöğreticiliği için Kur’an kursu uzman öğreticisi olarak 4 yıl çalışmış olmak,

c) Kur’an kursu uzman öğreticiliği için hafız olmak veya Başkanlıkça düzenlenen aşere, takrib, tayyibe kursunu bitirmiş olmak,

ç) Kur’an kursu başöğreticiliği için hafız olmak ve Başkanlıkça düzenlenen aşere, takrib, tayyibe kursunu bitirmiş olmak,

d) Son üç yıl içinde uyarma ile kınama hariç disiplin cezası almamış olmak,

e) MBSTS'den Başkanlıkça belirlenen puanı almış olmak.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sınavlara İlişkin Hükümler

Giriş sınavı

MADDE 15 – (1) Başkanlık teşkilatında, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarına ilk defa atanacaklar, giriş sınavı ile alınırlar.

(2) Başkanlıkça ihtiyaç duyulması halinde, ihtisas kursunu tamamlayanlar için kurs sonunda yapılan sınavda başarılı olanlar, bu Yönetmelikteki diğer nitelikleri taşımaları şartıyla vaiz olarak ilk defa atanacaklar için yapılacak giriş sınavında da başarılı olmuş kabul edilebilir.

(3) İlk defa açıktan atama ile Başkanlık teşkilatında Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev almak isteyenler için yapılacak giriş sınavı, KPSS sonuçlarına göre alımı yapılacak her bir unvan için ilan edilen kadro sayısının üç katına kadar çağırılacak adaylar için Başkanlıkça yapılacak sözlü sınavdan oluşur.

(4) Başkanlık personelinden ilk defa Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev almak isteyenler için yapılacak giriş sınavı, MBSTS sonuçlarına göre ilan edilen boş kadro sayısının üç katına kadar çağrılacak adaylar için Başkanlıkça yapılacak sözlü sınavdan oluşur.

(5) Giriş sınavı, kadro ve ihtiyaç durumuna göre Başkanlık tarafından uygun görülecek zamanlarda ve öğrenim düzeylerinde yapılır.

(6) Başkanlık personelinden giriş sınavına katılacaklar, sınavlara katıldıkları günlerde idari izinli sayılır.

Kariyer basamaklarında yükselme sınavı

MADDE 16 – (1) Kariyer Basamaklarında Yükselme Sınavı (KBYS), MBSTS sonuçlarına göre alımı yapılacak her bir unvan için ilan edilen kadro sayısının üç katına kadar çağırılacak adaylar için Başkanlıkça yapılacak sözlü sınavdan oluşur.

(2) Kariyer basamaklarında yükselme sınavına katılacaklar, sınavlara katıldıkları günlerde idari izinli sayılır.

Duyuru ve başvuru

MADDE 17 – (1) Giriş sınavına ilişkin duyuru, sınav tarihinden en az on beş gün önce, bu unvanların kariyer basamaklarında yükselme sınavına ilişkin duyuru ise söz konusu sınav tarihinden en az kırk beş gün önce İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğünce yapılır.

(2) Sınavlarla ilgili duyurularda, başvuru şartları, öğrenim düzeyi, hafızlık belgesi, yeterlik belgesi, sınavın tarihi, yeri, şekli, süresi, konuları, ücreti, sınav sonuçlarının duyurulması ve benzeri hususlara yer verilir.

(3) Başvurular ile diğer iş ve işlemler elektronik ortamda yapılabilir.

Sözlü sınav konuları

MADDE 18 – (1) Bu Yönetmeliğe göre yapılacak sözlü sınavda;

a) Vaizler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Arapça,

3) Dini bilgiler (Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, İslam tarihi),

4) Hitabet, etik ilkeleri ve mevzuat bilgisi.

b) Kur’an kursu öğreticisi ve imam-hatipler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Dini bilgiler (İtikat, ibadet, siyer ve ahlâk konuları),

3) Hitabet ve etik ilkeleri.

c) Müezzin-kayyımlar için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Dini bilgiler (İtikat, ibadet, siyer ve ahlâk konuları),

3) Ezan, ikamet ve etik ilkeleri,

konularından sorular sorulur.

Atama

MADDE 22 – (1) Sınavlarda başarılı olanların atamaları Başkanlıkça yapılır.

(2) Sınav sonucu ataması yapılanlardan iki ay içinde göreve başlamayanların yerine başarı sırasına göre yedek listede yer alan adaylar arasından atama yapılır.

(3) İlan edilen kadrolarda yeni bir sınav ilanına kadar çeşitli sebeplerle boşalma olması halinde bu kadrolara yedek listedeki adaylardan atama yapılabilir.

(4) Üç yıl imam hatip olarak görev yapanlardan hafız olanlar, ihtisas kursunu veya aşere takrib ve tayyibe kursunu bitirmiş olmak şartıyla sınava tabi olmadan Kur'an Kursu Öğreticisi olarak atanabilirler.

İlk defa açıktan atanacaklardan istenecek belgeler

MADDE 23 – (1) Başkanlık teşkilatına ilk defa Devlet memuru olarak ataması yapılacakların, atanacağı görevin niteliklerini taşıması halinde aşağıdaki belgeler istenir.

a) İş talep formu (EK-1),

b) Diploma veya mezuniyet belgesinin aslı veya Başkanlıkça onaylanmış sureti; öğrenimini yabancı ülkelerde yapmış olanların denklik belgesiyle birlikte diplomalarının Başkanlıkça onaylanmış suretleri,

c) Kamu Personel Seçme Sınavı sonuç belgesinin aslı veya Başkanlıkça onaylanmış sureti veya bilgisayar çıktısı,

ç) Hafızlık belge şartı olanlar için Başkanlıkça verilmiş olan hafızlık belgesine sahip olduğuna dair yazılı beyanı,

d) Dört adet vesikalık fotoğraf.

(2) İstenen belgeler aslı ibraz edilmek kaydıyla suretleri Başkanlık merkez, taşra ve yurtdışı birimlerince onaylanır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Geçici ve Son Hükümler

Geçiş hükümleri

GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Uzman vaiz kadrolarına; vaizlik ve üstü görevlerde altı yıl görev yapmış olmak şartıyla halen görevde bulunan vaizler arasından, bir defaya mahsus olmak üzere bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde Başkanlıkça yapılacak sözlü sınav sonucunda uzman vaiz kadro toplamının yüzde ellisini geçmemek üzere bu Yönetmelikteki diğer şartlar aranmaksızın atama yapılabilir.

(2) Başvaiz kadrolarına; vaizlik ve üstü görevlerde on yıl görev yapmış bulunmak şartıyla dört yıllık dini yüksek öğrenim mezunu vaizler arasından, bir defaya mahsus olmak üzere bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde Başkanlıkça yapılacak sözlü sınav sonucunda başvaiz kadro toplamının yüzde ellisini geçmemek üzere bu Yönetmelikteki diğer şartlar aranmaksızın atama yapılabilir.

(3) Kur'an kursu uzman öğreticisi kadrolarına; lisans düzeyinde dini yüksek öğrenim mezunu olmak ve Kur'an kursu öğreticiliğinde altı yıl görev yapmış olmak şartıyla Kur'an kursu öğreticileri arasından, bir defaya mahsus olmak üzere bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde Başkanlıkça yapılacak sözlü sınav sonucunda Kur'an kursu uzman öğreticisi kadro toplamının yüzde ellisini geçmemek üzere bu Yönetmelikteki diğer şartlar aranmaksızın atama yapılabilir.

(4) Kur'an kursu başöğreticisi kadrolarına; lisans düzeyinde dini yüksek öğrenim mezunu olmak ve Kur'an kursu öğreticiliğinde on yıl görev yapmış olmak şartıyla hafız olan

veya Başkanlıkça düzenlenen aşere, takrib, tayyibe kursunu bitirmiş olan veya ilahiyat alanında yüksek lisans yapmış bulunan Kur'an kursu öğreticileri arasından, bir defaya mahsus olmak üzere bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde Başkanlıkça yapılacak sözlü sınav sonucunda Kur'an kursu başöğreticisi kadro toplamının yüzde ellisini geçmemek üzere bu Yönetmelikteki diğer şartlar aranmaksızın atama yapılabilir.

(5) Uzman imam-hatip kadrolarına; lisans düzeyinde dini yüksek öğrenim mezunu olmak ve imam-hatiplikte en az altı yıl görev yapmış olmak şartıyla MBSTS sınavı puanına göre, ilan edilen kadro sayısının üç katına kadar çağrılacak imam-hatipler arasından, bir defaya mahsus olmak üzere bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde Başkanlıkça yapılacak sözlü sınav sonucunda uzman imam-hatip kadro toplamının yüzde ellisini geçmemek üzere bu Yönetmelikteki diğer şartlar aranmaksızın atama yapılabilir.

İhtisas kursunu başarı ile bitirmiş veya ilahiyat alanında doktora yapmış ve önceki mevzuat hükümleri çerçevesinde vaizlik yeterlik belgesi almış olanlar

GEÇİCİ MADDE 2 – (1) Halen Başkanlık teşkilatında çalışanlardan ihtisas kursunu başarı ile bitirmiş veya ilahiyat alanında doktora yapmış ve önceki mevzuat hükümleri çerçevesinde vaizlik yeterlik belgesi almış olanlar, bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren iki ay içinde başvurmaları ve bu Yönetmelikteki şartları taşımaları halinde, vaiz veya cezaevi vaizi kadrolarına sınavsız olarak atanabilirler.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNE YÖNELİK KURSLAR İLE ÖĞRENCİ YURT VE PANSİYONLARI YÖNETMELİĞİ

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı; Kur'an eğitim ve öğretimine yönelik kursların, Kur'an kursu yurt ve pansiyonlarının açılış ve çalışmaları, kurslarda verilen eğitim-öğretim hizmetleri ile bunların yönetim ve denetim esaslarını belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik, Kur'an eğitim ve öğretimine yönelik kursların, Kur'an kursu yurt ve pansiyonları ile buralarda yürütülen hizmetleri, hizmetten yararlananları, öğrencileri ve görev yapan personeli kapsar.

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Yönetmelik, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanuna dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 – (1) Bu Yönetmelikte geçen;

a) Başkanlık: Diyanet İşleri Başkanlığını,

b) Camilerde Kur'an öğretimi kursu: Arzu eden vatandaşlara Kur'an-ı Kerim ve anlamı ile gerekli dini bilgileri özel programı çerçevesinde öğretmek üzere camilerde veya uygun görülen yerlerde açılan kursları,

c) e-Eğitim: Elektronik ortamda yürütülen eğitim ve öğretimi,

ç) Geçici öğretici: Kur'an kursu vekil öğreticiliğinde aranan şartları haiz olmaları kaydıyla, üzerinde resmi görevi bulunan veya bulunmayanlardan ücret karşılığı ders vermek üzere görevlendirilenleri,

d) Hafızlık belgesi: Başkanlıkça yapılan hafızlık tespit sınavlarında başarılı olanlara verilen belgeyi,

e) Kur'an kursu: Kur'an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak ve din eğitimi almak isteyen vatandaşlara verilen eğitim ve eğitim yerini,

f) Öğretici: Kadrolu, sözleşmeli, vekil ve geçici Kur'an kursu öğreticisini,

g) Öğreticiler Kurulu: Müftülük bünyesinde Kur'an kursu öğreticilerinden oluşan kurulu,

ğ) Vekil öğretici: 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 86'ncı maddesinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinin ilgili maddesinde aranan şartları haiz olmak kaydıyla açıktan vekil olarak atananları,

h) Yaz Kur'an kursu: Yaz aylarında açılan Kur'an kurslarını,

ı) Yaygın din eğitimi kursu: Başkanlıkça, arzu eden vatandaşlara Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek, hafızlık yaptırmak ve İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları hakkında bilgiler vermek için açılan kurslarda yapılan eğitimi,

ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM
Genel Hükümler

Kur'an kursunun yönetimi

MADDE 5 – (1) Kur'an kurslarındaki kurs yöneticisi, müftünün teklifi ve mülki amirin onayı ile belirlenir.

(2) Kurs yöneticisinin nitelikleri ile öğretici, nöbetçi öğretici ve diğer personelin görevleri Başkanlığın internet adresinde yayımlanacak bir yönerge ile belirlenir.

Haftalık çalışma süresi

MADDE 6 – (1) Öğretici, haftalık çalışma süresi bakımından 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 99 uncu maddesinde belirtilen hükümlere tabidir.

Vekil veya geçici öğretici görevlendirme

MADDE 7 – (1) Kur'an kurslarında öğretici ihtiyacının kadrolu veya sözleşmeli öğreticilerle karşılanması esastır. Bu ihtiyacın kadrolu veya sözleşmeli öğreticilerle karşılanamaması halinde vekil veya geçici öğretici görevlendirilebilir.

Görevlendirme

MADDE 8 – (1) Öğrencisi kalmayan kursların öğreticileri, öğretici ihtiyacı olan başka Kur'an kursları ile diğer din hizmetlerinde müftülükçe görevlendirilir.

Öğretici izinleri

MADDE 9 – (1) Öğreticilerin yıllık izinlerini, kurslarda eğitim-öğretime ara verildiği tarihlerde kullanmaları esastır. Ancak öğreticiler yaz Kur'an kurslarında da eğitimi aksatmayacak şekilde izin kullanabilirler. Hafızlık eğitiminde görevli öğreticiler ise müftünün uygun gördüğü zamanlarda izin kullanırlar.

Ek ders ücretleri

MADDE 10 – (1) Başkanlıkça düzenlenen yaygın din eğitimi kurslarında görevlendirilenlerin ders ve ek ders ücretleri, ilgili mali mevzuat hükümlerine göre ödenir.

Eğitim takvimi

MADDE 11 – (1) Kursların eğitim takvimi; öğretim programları ve illerin özellikleri dikkate alınarak Başkanlıkça belirlenir.

(2) Kur'an kurslarında ihtiyaca ve talebe bağlı olarak hafta sonu ve mesai saatleri dışında da eğitim yapılabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Kur'an Kurslarının Açılışı ve Faaliyetleri

Kur'an kursunun açılışı

MADDE 12 – (1) Kur'an kursları, il, ilçe, belde ve köylerde ilgili il müftülüğünün teklifi ve Başkanlığın onayıyla eğitim-öğretime açılırlar.

(2) Kur'an kursları öğrenci sayısı, verilecek eğitimin ve öğretimin niteliği ile kullanılacak binanın fiziki koşulları gibi ölçütler dikkate alınarak A grubu, B grubu, C grubu ve D grubu olarak tasnif edilirler. Tasnife ilişkin usul ve esaslar ile kurs binalarına ilişkin teknik şartlar Başkanlığın internet adresinde yayımlanacak yönerge ile belirlenir.

(3) Çeşitli nedenlerle Kur'an kurslarına gelemeyen veya bu hizmetlerden yararlanamayan vatandaşlarımız için uygun görülen yerlerde müftülüğün teklifi, mülki amirin onayı ile Kur'an eğitim ve öğretim kursu düzenlenebilir.

Kur'an kurslarının faaliyetleri

MADDE 13 – (1) Kur'an kurslarında aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilir;

a) Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek,

b) Tecvid, tashih-i huruf ve talim gibi Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun ve güzel okumayı sağlayıcı bilgileri uygulamalı olarak öğretmek,

c) İbadetler için gerekli süre, ayet ve duaları ezberletmek ve anlamlarını öğretmek,

ç) Hafızlık yaptırmak,

d) Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasını sağlamak,

e) İslâm Dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Hz. Peygamberin hayatı ve örnek ahlâkı hakkında bilgiler vermek,

f) Dini içerikli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Eğitim ve Öğretim

Kur'an Eğitim ve Öğretimi Kurulu ve görevleri

MADDE 14 – (1) Kur'an Eğitim ve Öğretimi Kurulu; Diyanet İşleri Başkanının veya eğitimden sorumlu Başkan Yardımcısının başkanlığında, Eğitim Hizmetleri Genel Müdürü, Dini Yayınlar Genel Müdürü, Din İşleri Yüksek Kurulu'ndan bir üye, Hukuk Müşaviri, Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu'ndan bir üye, Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı ve Program Geliştirme Daire Başkanından oluşur. Kurulun sekreterya görevi Program Geliştirme Daire Başkanlığınca yürütülür. Kurul çoğunlukla toplanır ve kararlarını çoğunlukla alır. Eşitlik halinde kurul başkanının tarafı çoğunluk sayılır. Kurul kararları Başkan onayı ile yürürlüğe girer.

(2) Kurul her yıl Eylül ayında ve ayrıca Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün önerisi üzerine Başkanlığın uygun göreceği tarihlerde toplanır. İhtiyaç duyulması halinde, Başkanlık personelinden veya dışarıdan gerekli görülenler toplantılara çağrılabilir.

(3) Kur'an Eğitim ve Öğretimi Kurulunun görevleri şunlardır:

a) Taslak hazırlanan eğitim ve öğretim programları, ders kitapları, yardımcı kitaplar ve öğretici kılavuz kitaplarını incelemek ve uygulanmasını sağlamak,

b) Eğitim ve öğretimi geliştirme, değerlendirme ile ilgili görev ve hizmetleri yürütmek,

c) Yaygın din eğitiminde uygulanan programlara göre ders veya yardımcı ders kitapları ile materyal hazırlamak, hazırlatmak veya satın almak,

ç) Diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kişilerce hazırlanan ders materyallerini inceleyerek bunların uygulanmasına karar vermek.

Programlar ve materyaller

MADDE 15 – (1) Kur'an eğitim ve öğretiminde Başkanlıkça hazırlanan eğitim ve öğretim programları uygulanır. Bu eğitimlerde Başkanlıkça hazırlanan ders kitapları kullanılır ve uygun görülen ders materyalleri de takip edilir.

(2) Bu hizmetlerde e-eğitim de kullanılabilir.

Kursa kayıt işlemleri

MADDE 16 – (1) Kur'an kurslarına kayıtlar, uygulanan eğitim-öğretim programlarına göre Başkanlıkça belirlenecek esaslara ve sürelere uygun olarak yapılır.

(2) Kursa müracaatlar form dilekçe ile kabul edilir. Kursa kayıt olacaklarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma şartı aranır. Yabancı uyruklu olanlar ise, Dışişleri Bakanlığının görüşü alındıktan sonra, Başkanlığın izni ile kursa kaydedilebilirler. Ancak Türkiye'de oturum veya eğitim izni alanlar doğrudan kayıt yaptırabilirler.

Sınıf mevcudu

MADDE 17 – (1) Kurslarda sınıf mevcudunun; yüzünden okuyanlar için 12, hafızlığa çalışanlar için ise 8 öğrenci olması esastır. Ancak kurslarda öğrenci sayısının yüzünden okuyanlar için 10'un, hafızlığa çalışanlar için 5'in altına düşmesi halinde müftünün teklifi ve mülki amirin onayı ile ilgili dönemde eğitim-öğretime devam edilir. Bu durumda görev yapan öğreticiler, aylık karşılığı derse girerler ve kendilerine ek ders ücreti tahakkuk ettirilmez.

(2) Ayrı bir eğitim metodu uygulanmak durumunda olunan engellilere yönelik oluşturulacak sınıflarda sınıf mevcudu için aranan öğrenci sayıları dikkate alınmaz.

Tatil

MADDE 18 – (1) Kurslarda, resmi bayramlarda eğitim-öğretime ara verilir. Ancak hafızlık eğitimi ile ilgili çalışmalara, hafta sonu ve tatil günlerinde de devam edilebilir.

Kurslarda disiplin

MADDE 19 – (1) Belirlenen kurallara uymayan, kursun düzen ve disiplinini bozanlar için yapılacak işlemler yönerge ile belirlenir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
Hafızlık Eğitimi, Komisyonlar, Sınavlar ve Belge İşlemleri

Hafızlık takip komisyonu

MADDE 20 – (1) Hafızlık eğitim süreçlerini takip etmek ve değerlendirmek üzere il ve ilçe müftülüklerinde hafızlık takip komisyonu kurulur. Komisyon, müftünün teklifi ve mülki amirin onayı ile ikisi hafız en az üç kişiden oluşur. Komisyona müftü veya görevlendireceği personel başkanlık eder.

Hafızlık yapacakların seçimi

MADDE 21 – (1) Hafızlık eğitimi için öğrenci seçimi ve hafızlık eğitim süresi, Hafızlık Eğitim Programı esaslarına göre belirlenir.

Hafızlık tespit sınavı

MADDE 22 – (1) Hafızlık tespit sınavı; Kur'an kurslarında veya kendi imkânları ile hafızlıklarını tamamlayanların tespiti amacıyla başta Başkanlığa bağlı eğitim merkezleri olmak üzere uygun görülen yerlerde ve tarihlerde Başkanlıkça sözlü olarak yapılır.

Hafızlık tespit komisyonu

MADDE 23 – (1) Hafızlık tespit sınavı komisyonları, ikisi hafız en az üç kişiden oluşur ve bunlar Başkanlıkça belirlenir.

Değerlendirme ve belge işlemleri

MADDE 24 – (1) Hafızlık eğitimi dışındaki kurslarda değerlendirme sınavı isteğe bağlı olarak yapılır, sınav sonuçlarına göre başarı belgesi verilir. Sınava katılmayanlara kurs katılım belgesi verilir.

(2) Hafızlık tespit sınavlarında değerlendirme, 100 puan üzerinden yapılır. Başarılı sayılabilmek için en az 70 puan alınması şarttır. Sınavda başarılı olanlara Başkanlıkça Hafızlık Belgesi verilir.

ALTINCI BÖLÜM
Yaz Kur'an Kursları ve Camilerde Kur'an Öğretimi Kursları

Yaz Kur'an kurslarının açılışı, süresi ve kayıt işlemleri

MADDE 25 – (1) Okulların tatil olduğu zamanlarda, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenmeleri, dini bilgilerini geliştirmeleri, dini içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanmaları amacıyla Kur'an kurslarında, camilerde ve müftülüklerce uygun görülecek yerlerde mülki amirin onayı ile yaz Kur'an kursları açılır.

(2) Bu kursların süresi iki ayı ve haftada beş günü geçemez. Kursa müracaatlar form dilekçe ile olur.

Camilerde Kur'an öğretimi kursu açılışı ve kayıt işlemleri

MADDE 26 – (1) Kur'an kursu bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap veremeyen yerlerde veya arzu eden vatandaşlara Kur'an-ı Kerim ve meâli ile gerekli dini bilgileri öğretmek üzere ilgili müftülüğün teklifi ve mülki amirin onayı ile camilerde Kur'an öğretimi kursları açılır.

(2) Bu kurslar, eğitim-öğretime uygun fiziki şartları haiz camilerde, müştemilatında veya müftülükçe uygun görülen yerlerde açılabilir. Kursa müracaat form dilekçe ile kabul edilir.

Görevlendirme ve ücretlendirme

MADDE 27 – (1) Yaz Kur'an kurslarında öncelikli olarak din hizmetleri sınıfında bulunan personele görev verilir. Gerektiğinde aranan şartları haiz olmaları kaydıyla kurum personeli ve/veya kurum dışından vekil ve/veya geçici öğretici görevlendirilebilir.

(2) Camilerde Kur'an Öğretimi Kurslarında, din hizmetleri sınıfından nitelikleri Başkanlıkça belirlenen personel, öğretici olarak görevlendirilir.

(3) Bu kurslarda görevlendirilenlere; öğrenci sayısı mevzuatında belirtilen rakama ulaşması halinde ders ücreti tahakkuk ettirilir.

YEDİNCİ BÖLÜM
Yurt ve Pansiyonların Açılışı ve Yönetimi

Açılış ve öğrenci kabulü

MADDE 28 – (1) Kur'an eğitim ve öğretimi kursu hizmetlerinin yürütülmesinde barınma ve beslenme ihtiyacını karşılamak üzere müftünün teklifi ve mülkî amirin onayı ile

aranan şartları haiz olan yurt ve pansiyonlar açılır. Bu yurt ve pansiyonlardan yaz Kur'an kursu öğrencileri de faydalanır. Yurt ve pansiyon binalarının taşıyacağı teknik şartlar Başkanlık internet adresinde yayımlanacak bir yönerge ile belirlenir.

(2) Yurt ve pansiyonlar, bu Yönetmelik çerçevesinde yürütülen eğitim-öğretim faaliyetleri devam ettiği sürece hizmete açık bulundurulur.

(3) Yurt ve pansiyonlara öğrenci kabulünde; şehit yakını, öksüz, yetim, fakir, anne ve/veya babası yurt dışında olanlara, çevresinde devam edeceği türde Kur'an kursu bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap vermeyen yerlerden gelenlere öncelik verilir.

Görev ve sorumluluklar

MADDE 29 – (1) Yurt ve pansiyonların yönetimi ve diğer hizmetleri müftülüklerce yürütülür.

(2) Yurt ve pansiyon yöneticisi ile nöbetçi öğretici ve diğer personelin görevleri yönerge ile belirlenir

İzin

MADDE 30 – (1) Öğrencilere yurt ve pansiyon yöneticisi tarafından ihtiyaç halinde izin verilebilir.

Denetim ve gözetim

MADDE 31 – (1) Kur'an kursları ile yurt ve pansiyonların denetimi, Diyanet İşleri Başkanlığı müfettişleri, ilgili müftü veya müftünün görevlendireceği personel tarafından yapılır.

Yurt ve pansiyonun kapatılması

MADDE 32 – (1) Yurt ve pansiyon binasında eğitim-öğretime devam edilmesinin öğrencilerin güvenliği için tehlike oluşturduğuna ilişkin teknik bilirkişi raporu bulunması halinde, yeni yurt ve pansiyon yapılmak üzere ancak kapatılabilir.

(2) Kapatılma işlemleri, pansiyonlarda kalan öğrencilerin barınmaları konusunda gerekli tedbirler alındıktan sonra müftünün teklifi ve mülkî amirin onayı ile yapılır.

Faaliyetlerin bildirilmesi

MADDE 33 – (1) Yurt ve pansiyonun yıllık faaliyetleri, yönetici tarafından her yıl eğitim-öğretim dönemi sonunda, kursun yöneticisi tarafından özet bir raporla müftülüğe bildirilir. Bu raporda yeni yıl için ihtiyaç duyulan tekliflere de yer verilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Mali Hükümler

Kur'an kursları, yurt ve pansiyonlarının mali işlemleri

MADDE 34 – (1) Kur'an kursları, yurt ve pansiyonların bütçeleri, kursların öğrenci sayıları dikkate alınarak Başkanlıkça malî yıl itibariyle düzenlenir.

Hizmet satın alınması

MADDE 35 – (1) Kur'an kursları, yurt ve pansiyonların, yemek, temizlik, güvenlik ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet satın alınabilir.

DOKUZUNCU BÖLÜM
Çeşitli ve Son Hükümler

Kurslarda bulundurulabilecek yayınlar

MADDE 36 – (1) Kur'an eğitimi ve öğretimi kurslarında bulundurulacak yazılı ve görsel yayınların nitelik ve türleri Başkanlık internet adresinde yayımlanacak bir yönerge ile belirlenir.

Kurs aile birliği

MADDE 37 – (1) Kurslarda kurs aile birliği oluşturulabilir. Kurs aile birliği, dini, kültürel, eğitsel, sosyal ve sportif etkinlikleri kurs yönetimi ile koordineli olarak yapar.

Öğreticiler kurulu

MADDE 38 – (1) Eğitim öğretim programlarını incelemek, uygulamada karşılaşılan güçlükleri görüşmek, çözüm yolları aramak, bilgi paylaşımında bulunmak üzere müftülük bünyesinde Kur'an kursu öğreticilerinden Öğreticiler Kurulu oluşturulur.

Yürürlükten kaldırılan yönetmelikler

MADDE 39 – (1) 3/3/2000 tarihli ve 23982 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ile 20/6/1975 tarihli ve 15271 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Hafızlık Tespit Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

MADDE 40 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 41 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Diyanet İşleri Başkanlığının bağlı olduğu Bakan yürütür.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞINCA DÜZENLENEN EĞİTİM FAALİYETLERİNDE UYGULANACAK DERS VE EK DERS SAATLERİNE İLİŞKİN BAKANLAR KURULU KARARI

Ders ve Ek Ders Görevi ile İlgili Hükümler

Eğitim vereceklerde aranacak nitelikler

MADDE 5 – (1) Hizmet içi eğitim, kurs ve seminerlerde görev verileceklerin yüksek öğrenim mezunu olması, yüksek öğrenim görmüş eleman bulunmaması halinde ise en az orta öğretim mezunu olmaları ve ayrıca;

a) Başkanlık personelinin, eğitim programında yer alan konularda gerekli bilgi, beceri ve öğretme yeteneğine sahip olması,

b) Diğer kamu kurum ve kuruluşlarından görevlendirilen personelin, eğitim programında yer alan konularda gerekli bilgi, beceri ve öğretme yeteneğine sahip olması,

c) Üniversitelerden görevlendirilen personelin, öğretim üyesi veya öğretim görevlisi olması,

ç) Üzerinde resmî görev bulunmayanların, eğitim programında yer alan konularda tecrübeye dayalı bilgi, beceri ve öğretme yeteneğine sahip olması,

şartları aranır.

(2) Yaz Kur'an kurslarında görev verileceklerin din hizmetleri sınıfında görevli veya dinî yüksek öğrenim mezunu veya imam hatip lisesi mezunu hafız veya Kur'an kursu öğreticiliği, imam-hatiplik, müezzin-kayyımlık yeterlilik belgelerinden en az birine sahip olması gerekir.

Aylık karşılığı ders görevi

MADDE 6 – (1) Eğitim merkezleri ile Kur'an kurslarında görev yapan;

a) Eğitim merkezi müdür yardımcısı haftada 6 saat,

b) Eğitim merkezi öğretmeni haftada 12 saat,

c) Yüksekokul mezunu Kur'an kursu yöneticisi haftada 12 saat,

ç) Yüksekokul mezunu olmayan Kur'an kursu yöneticisi haftada 15 saat,

d) Yüksekokul mezunu Kur'an kursu öğreticisi haftada 15 saat,

e) Yüksekokul mezunu olmayan Kur'an kursu öğreticisi haftada 18 saat,

f) Öğrenci sayısı 100'ün üzerinde olan gündüzlü Kur'an kursundaki yönetici ile yatılı öğrenci sayısı 50'den fazla olan yatılı Kur'an kursunda kurs ve yurt yöneticiliğini birlikte yapan yöneticiler haftada 6 saat,

aylık karşılığı ders okutmakla yükümlüdür.

Kur'an kursu ve diğer kurslarda ek ders görevi

MADDE 7 – (1) Kur'an kurslarında aylık karşılığı haftalık ders görevini tamamlayan görevlilerden;

a) Yüksekokul mezunu Kur'an kursu yöneticilerine istemeleri halinde haftada 18 saate,

b) Yüksekokul mezunu olmayan Kur'an kursu yöneticilerine istemeleri halinde haftada 15 saate,

c) Kur'an kurslarında tek görevli olup yöneticilik ve öğreticiliği birlikte yürüten yüksekokul mezunu öğreticilere 12 saati zorunlu olmak üzere haftada 18 saate,

ç) Kur'an kurslarında tek görevli olup yöneticilik ve öğreticiliği birlikte yürüten yüksekokul mezunu olmayan öğreticilere 9 saati zorunlu olmak üzere haftada 15 saate,

d) Yüksekokul mezunu Kur'an kursu öğreticilerine 9 saati zorunlu olmak üzere haftada 20 saate,

e) Yüksekokul mezunu olmayan Kur'an kursu öğreticilerine 6 saati zorunlu olmak üzere haftada 17 saate,

kadar ek ders görevi verilebilir.

(2) Öğretici sayısının yetersiz olması halinde Kur'an kurslarında;

a) Başkanlık personeli ile diğer kurumlarda çalışan personele haftada 8 saate,

b) Üzerinde resmî görev bulunmayıp ek ders ücreti karşılığında görevlendirilenlere gündüzlü kurslarda haftada 25, yatılı kurslarda haftada 30 saate,

kadar ek ders görevi verilebilir.

(3) Kur'an kurslarında en az 5 öğrenciyi hafızlığa çalıştırması nedeniyle yarıyıl ve yaz tatillerinde görev yapan ve fiilen derse giren öğreticilere, anılan dönemlerde bu maddede belirtilen ek ders saatlerini aşmamak üzere ek ders görevi verilebilir.

(4) Yatılı Kur'an kurslarında öğrencilerin ders çalışma, yeme, yatma, dinlenme ve benzeri hizmetlerinin yürütülmesinde kendilerine görev verilenlere, fiilen görev yaptıkları her gün karşılığında 2 saat ek ders ücreti ödenir. Bu şekilde ek ders ücreti ödenecek öğretici sayısı; öğrenci sayısı 100'e kadar olan yerlerde gün başına bir öğreticiyi, 100 ve daha fazla olan yerlerde ise gün başına iki öğreticiyi geçemez.

(5) En az 15 kursiyeri bulunan ve bu Kararın 5 inci maddesinde aranan niteliklere haiz olanlardan yaz Kur'an kurslarında görevlendirilenlere, yılda iki ayı aşmamak üzere, haftada 15 saate kadar ek ders görevi verilebilir.

(6) En az 15 kursiyeri bulunan camilerde açılan Kur'an öğretimi kurslarında görev yapan din hizmetleri sınıfındaki personele; yılda 100 saati geçmemek üzere, haftada 3 gün ve günde 2 saate kadar ek ders görevi verilebilir.

Hizmet içi eğitim, kurs ve seminer faaliyetlerinde ek ders görevi

MADDE 8 – (1) Bu Karar uyarınca Başkanlık merkez ve taşra teşkilatı ile eğitim merkezleri bünyesinde açılan hizmet içi eğitim, kurs ve seminer faaliyetlerinde, aylık karşılığı haftalık ders görevini tamamlayan görevlilerden;

a) Eğitim merkezi müdürüne ihtiyaç halinde haftada 15 saate,

b) Müdür yardımcısına 10 saati zorunlu olmak üzere haftada 18 saate,

c) Eğitim merkezi öğretmenlerine 10 saati zorunlu olmak üzere haftada 20 saate,

kadar ek ders görevi verilebilir.

(2) Anılan faaliyetlerde;

a) Başkanlık personeline; haftada 25 ve yılda 250 saati,

b) Diğer kamu kurum ve kuruluşlarından görevlendirilecek yükseköğrenimli personele, haftada 15 ve yılda 250 saati,

c) Üzerinde resmî görev bulunmayanlara, haftada 25 saati,

ç) Üniversite öğretim elemanlarına, 11/10/1983 tarihli ve 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda belirtilen zorunlu ve isteğe bağlı ek ders saatini,

d) Eğitim ve öğretim hizmetleri sınıfına dahil personele, çalışmakta oldukları kurumun ek ders görevi ile ilgili mevzuatında belirtilen zorunlu ve isteğe bağlı ek ders saatini,

aşmayacak şekilde, eğitim programlarında yer alan konularda gerekli bilgi, beceri ve öğretme yeteneğine sahip olanlara ek ders görevi verilebilir.

Sınav ücreti

MADDE 9 – (1) Eğitim merkezlerine kursiyer seçimi ve bu merkezlerde yapılan kursların dönem başı ve dönem sonu ile bitirme sınavlarında ve Kur'an kurslarında gerçekleştirilen hafızlık tespit, yarışma ve yıl sonu sınavları ile eğitim hizmetlerine yönelik projeler ve özellik arz eden faaliyetler kapsamındaki komisyonlarda görevlendirilenlere; her bir komisyon üyeliği ve her bir sınav gözcülüğü için günde 5 saat ek ders ücreti ödenir. Bir sınavda aynı kişiye hem komisyon üyeliği hem de sınav gözcülüğü görevleri için ek ders ücreti ödenemez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Çeşitli Hükümler

Görevlendirme

MADDE 10 – (1) Asli görevinden alınarak eğitim merkezleri veya Kur'an kurslarında eğitim-öğretim hizmetlerini yürütmek üzere görevlendirilen personele, aylık karşılığı ders ve ek ders ücretlerinin ödenmesinde öğretmen/öğreticilerin tabi oldukları hükümler uygulanır.

Ek ders birim ücreti ve görevin fiilen yapılması

MADDE 11 – (1) Bu Karar kapsamında kendilerine ek ders görevi verilenlere, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 176 ncı maddesi uyarınca ek ders ücreti ödenir.

(2) Bu Karar kapsamındaki personele ek ders ücreti ödenebilmesi için, ek ders görevinin fiilen yapılmış olması şarttır. Ek ders ödemelerinden harcama yetkilisi, ödeme emri belgesini düzenleyen gerçekleştirme görevlisi ve bu Kararda belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde ek ders görevinin gerçekleştiğine ilişkin belgeyi düzenleyen ve onaylayan diğer gerçekleştirme görevlileri müteselsilen sorumludur.

(3) Yapılan inceleme sonucunda ek ders görevi fiilen yapılmadan ve gerekli koşullar oluşmadan ödendiği anlaşılan ek ders ücretleri ilgililerden yasal faizi ile birlikte geri alınır.

Diğer hükümler

MADDE 12 – (1) Hizmet içi eğitim, kurs ve seminer faaliyetleri ile Kur'an kurslarında okutulacak derslerin çeşitleri ve sayısı Başkanlıkça tespit edilir. Yaz Kur'an kursları ile camilerde açılan Kur'an öğretimi kurslarının açılışı, eğitim-öğretim ve denetimleri, okutulacak derslerin çeşitleri ve sayısı ile bu kurslara ilişkin diğer hususlar Başkanlık tarafından belirlenir.

(2) Bu Kararda belirtilen nitelikleri taşıyanlardan Karar kapsamında kendilerine ek ders görevi verilecekler; Başkanlık merkez teşkilatı bünyesindeki her türlü faaliyetlerde Başkanlık onayı, taşra teşkilatı bünyesindeki faaliyetlerde Başkanlık veya ilgili müftülüğün teklifi üzerine mülki idare amirinin onayı ve eğitim merkezlerindeki faaliyetlerde ise Başkanlık veya eğitim merkezi müdürlüğünün teklifi üzerine mülki idare amirinin onayıyla tespit edilir. Alınacak onayda ders görevi verilen personelin adı ve soyadı, unvanı, girecekleri dersler ile saat sayısı gibi hususlar belirtilir.

SINAV YÖNETMELİĞİ

Temel esaslar

MADDE 5 – (1) Sınavlara dair temel esaslar şunlardır:

a) Başkanlıktaki kadrolara ilk defa Devlet memuru olarak atanmak isteyenler 2 nci maddedeki istisnalar hariç 18/3/2002 tarihli ve 2002/3975 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulan Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik ve bu Yönetmelik esaslarına göre sınava tabi tutulurlar.

b) Görev veya görev yerlerini değiştirmek için açılan sınavlara katılmak isteyen cami görevlileri, kariyer unvanlar için yapılacak sınavlara katılmak isteyen personel ile yurt dışı, hac ve umre hizmetlerinde görevlendirilmek için Başkanlıkça yapılacak sınavlara katılacakların, Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavına (MBSTS) girmeleri ve Başkanlıkça belirlenen puanı almaları şarttır.

c) Sınavlarda gizlilik esastır.

ç) Sınav sonuçları ilgili sınav kurulunca değerlendirilir.

d) Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı (MBSTS) sonuçları ile yeterlik sınav sonuçları üç yıl süre ile geçerlidir.

e) Hakkında hüküm bulunmayan sınav sonuçları müteakip sınav ilan tarihine kadar geçerlidir.

f) Atama yapıldığı sırada askerde bulunanların sınav sonuçları, terhis tarihinden itibaren otuz gün süreyle geçerlidir.

Sınavlar ve sınavları açacak merciler

MADDE 6 – (1) Görevlilerin bilgi seviyelerini ölçmek ve mesleki bakımdan göreve iyi şekilde hazır bulunmalarını sağlamak amacıyla yılda bir Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı (MBSTS) yapılabilir. Bu sınav Başkanlıkça yapılabileceği gibi Milli Eğitim Bakanlığına, Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) Başkanlığına veya üniversitelere de yaptırılabilir. Sınavın yeri ve zamanı ile sınavda sorulacak sorular Başkanlıkça belirlenir ve sınavı yapacak kuruma bildirilir. Başkanlıkça gerekli görülmesi halinde sınav soruları ÖSYM'ye veya üniversitelere de hazırlatılabilir.

(2) Başkanlıkta veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarında görevli bulunanlar ile sabık görevlilerden, Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde sınav şartı bulunan kadrolara atanacaklar için, ihtiyaca göre Başkanlıkça uygun görülen yer ve zamanlarda sınav açılır.

(3) Başkanlık taşra teşkilatında bulunan şoför ve yardımcı hizmetler sınıfındaki kadrolara naklen atanacaklar için ihtiyaca göre, valilik ve kaymakamlıklarca uygun görülecek zamanlarda sınav yapılır.

(4) Cami görevlisi kadrolarından münhal bulunan yerler için her ayın ilk Salı günü müftülüklerce yarışma sınavı yapılır.

(5) İlk defa Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım kadrolarına atanacaklar için Başkanlıkça belirlenecek yer ve zamanlarda yeterlik sınavları yapılır. Söz konusu yeterlik sözlü ve uygulamalı sınavından önce Başkanlıkça yazılı sınav da yapılabilir.

Sınavların ilanı

MADDE 7 – (1) Başkanlıktaki kadrolara ilk defa Devlet memuru olarak atanacaklar için yapılacak sınavlara ilişkin duyurular Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yapılır.

(2) Halen görevde olanlardan İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinde sınav şartı bulunan kadrolara yer değiştirme suretiyle atanma talebinde bulunanlar için yapılacak sınavlar ve bu sınavlar sonucu atama yapılacak kadroların sınıfı, unvanı, derecesi ve sayısı, başvuru süresinin bitiminden en az on beş gün önce, sınav Başkanlık merkezinde yapılacaksa, Başkanlıkça; taşrada yapılacaksa, valilik veya kaymakamlıklarca uygun görülecek yerlerde, uygun görülecek vasıtalarla ilân edilir.

(3) Cami görevliliği için yapılacak yarışma sınavları, sınav tarihinden önce on beş gün süre ile ilgili müftülükçe Başkanlık web sayfasında yayımlanır ve yazılı duyuru yapılmak suretiyle ilan edilir.

(4) Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavının (MBSTS) yeri, tarihi, konuları ile diğer hususlar sınav tarihinden en az kırkbeş gün önce Başkanlık web sayfasında yayımlanır ve ayrıca müftülüklerde ilan edilir.

(5) Sınava gireceklerde aranan şartlar ilanda belirtilir.

Müracaat

MADDE 8 – (1) Sınava girmek isteyenlerin, ilanı yapan merciden temin edecekleri müracaat formunu, gerçeğe uygun olarak doldurup en son müracaat tarihi mesai saati bitimine kadar ilanda belirtilen yere vermeleri yeterlidir.

(2) Müracaatlarda ilgilinin müracaat formundaki beyanı esas olup başka belge istenmez.

(3) Başvurular ile diğer iş ve işlemler elektronik ortamda yapılabilir.

(4) Süresi içinde yapılmayan müracaatlar ile postadaki gecikmeler dikkate alınmaz.

(5) Müracaat evrakında eksik veya yanlış beyanda bulunduğu tespit edilenler sınava alınmaz ve bu durum kendilerine bildirilir.

Sınav kurulları ve görevleri

MADDE 9 – (1) Başkanlıkça açılan sınavlarda sınavı yapacak kurul veya kurullar İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğünün teklifi ve Başkanlığın onayı ile bir başkan ve en az iki asıl, iki yedek üyeden oluşur.

(2) İl ve ilçelerde münhal bulunan kadrolar için açılacak sınavlar il müftülüğü değerlendirme ve sınav kurulunca yapılır. Bu kurul, valilik onayı ile il müftüsü, müftü yardımcısı veya metropol ilçe müftüsünün başkanlığında biri münhal bulunan kadronun bulunduğu ilçe müftüsü olmak üzere ilçe müftüleri, eğitim görevlisi ve vaizlerin katılımıyla başkan dahil üç asıl iki yedek üyeden oluşur ve devamlılık arz eder. Sınav yoğunluğu dikkate alınarak aynı usulde birden fazla sınav kurulu oluşturulabilir. Sınav yeri ilanda belirtilir.

(3) Dinî yüksek ihtisas merkezi ve eğitim merkezince açılan sınavları yapacak olan kurul, dinî yüksek ihtisas merkezi müdürü veya eğitim merkezi müdürünün başkanlığında, eğitim görevlisi ve/veya uzmanlar arasından ilgili müdürün teklifi ve mülki amirin onayı ile başkan dâhil üç asıl ve iki yedek üyeden oluşur.

(4) Sınav kurullarına, atama yapılacak kadronun özelliğine göre gerektiğinde başka kuruluşlardan üye alınabilir.

(5) Sınav kurullarında görevlendirilenlerin öğrenim seviyeleri, sınava gireceklerin öğrenim seviyelerinden aşağı olamaz.

(6) Sınavlara, sınav kurullarının başkan ve üyelerinin eşleri ile ikinci dereceye kadar (bu derece dâhil) kan ve kayın hısımlarının katılacağının anlaşılması halinde, bu üye veya üyeler sınav kurulu üyeliğinden çıkartılır ve bunların yerine yedek üye veya üyeler görevlendirilir.

(7) Sınav kurulları, sınavları düzenli bir şekilde yapmak, sınav sonuçlarını değerlendirmek ve buna göre başarı listesi düzenlemek, gerektiğinde itirazları inceleyip sonuçlandırmak ve yer değiştirmeleri gerekenlerin durumlarını görüşerek karara bağlamakla görevlidir.

Sınav konuları ve sorular

MADDE 10 – (1) Bu Yönetmeliğe göre yapılacak yazılı sınavlarda;

a) Bayan il müftü yardımcılığı, eğitim görevliliği, ilçe müftülüğü ve vaizlik sınavına girenler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Arapça,

3) Tefsir,

4) Hadis,

5) Kelam,

6) Fıkıh,

7) Dinî ve meslekî genel kültür,

8) Başkanlık ve Devlet memurları ile ilgili mevzuat,

b) Kur’an kursu öğreticiliği yeterlik sınavına girenler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Akaid,

3) Fıkıh (ibadet konuları),

4) Siyer ve ahlâk,

c) İmam-hatiplik yeterlik ve yarışma sınavına girenler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Akaid,

3) Fıkıh (ibadet konuları),

4) Siyer ve ahlâk,

ç) Müezzin-kayyımlık yeterlik ve yarışma sınavına girenler için;

1) Kur’an-ı Kerim,

2) Akaid,

3) Fıkıh (ibadet konuları),

konularından sorular sorulur.

(2) Bu Yönetmeliğe göre yapılacak sözlü sınavlarda;

a) Bayan il müftü yardımcılığı, eğitim görevliliği, ilçe müftülüğü ve vaizlik sınavına girenlere;

1) Kur'an-ı Kerim,

2) Arapça,

3) Dini bilgiler (Tefsir, hadis, fıkıh, kelam),

4) Hitabet, etik ilkeleri ve mevzuat bilgisi,

b) Kur'an kursu öğreticiliği yeterlik sınavına girenlere;

1) Kur'an-ı Kerim,

2) Dini bilgiler (Akaid, fıkıh-ibadet konuları, siyer ve ahlâk),

3) Hitabet ve etik ilkeleri,

c) İmam-hatiplik yeterlik ve yarışma sınavına girenlere;

1) Kur'an-ı Kerim,

2) Dini bilgiler (Akaid, fıkıh-ibadet konuları, siyer ve ahlâk),

3) Hitabet ve etik ilkeleri,

ç) Müezzin-kayyımlık yeterlik ve yarışma sınavına girenlere;

1) Kur'an-ı Kerim,

2) Dini bilgiler (Akaid, fıkıh-ibadet konuları, siyer ve ahlâk),

3) Ezan, ikamet ve etik ilkeleri,

alanlarından sorular sorulur.

(3) Birinci ve ikinci fıkrada yer alan konularda yazılı ve sözlü sınavlara katılacakların temel ve özel yeterliklerinin tespitinde, Başkanlığın elektronik sayfasında yayımlanan Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında din hizmetlerini yürütenlerin temel ve özel yeterlik kriterleri esas alınır ve bu hususa sınav ilanında da yer verilir.

(4) Sözlü sınav konularının değerlendirilmesi, bu maddenin ikinci fıkrasının (a) bendinin her alt bendi için yirmi beşer puan, diğer bentlerin birinci alt bentleri için altmışar, ikinci ve üçüncü alt bentleri için ise yirmişer puan üzerinden yapılır.

(5) Mesleki, teknik bilgi ve beceri gerektiren konularda sözlü-uygulamalı; diğerlerinden ise sözlü sınav yapılır.

(6) Yukarıda belirtilen unvanların dışında kalan kadrolara atanmak için yapılacak sınavlarda, atanacağı kadronun gerektirdiği tahsil şartına uygun sorular sorulur; uygulama gerektiren alanlarda ayrıca uygulama da yaptırılır.

(7) Aynı görev için sınava girenlere, farklı öğrenim seviyesinde de olsalar, görevin gerektirdiği seviyede sorular sorulur.

Sınavların yürütülmesi

MADDE 11 – (1) Sınavların sorumluluğu sınavı yapan kurula aittir. Sınavların düzenli bir şekilde yürütülmesinden sınav kurulu başkanı sorumludur.

(2) Giriş belgesi olmayanlar sınava alınmazlar. Sınavlar, duyuruda belirtilen yer ve saatte başlar.

Tutanaklar

MADDE 12 – (1) Sınav başlarken, sınavın başlama saatini belirten bir tutanak düzenlenir.

(2) Sınavın bitiminde, bitiş saatini ve sınava girenlerin sayısını gösteren bir tutanak daha düzenlenerek sınavı yapan kurul üyelerince imzalanır.

Değerlendirme

MADDE 13 – (1) Sınav sonuçlarının değerlendirilmesi, sınav kurulu tarafından şu esaslara göre yapılır.

a) Yazılı yapılmış ise yazılı sınavdan başarılı olmak için 100 tam puan üzerinden en az 70 puan alınması şarttır. 70 puan alamayanlar sözlü sınava katılamazlar.

b) Sözlü sınavdan veya sözlü-uygulamalı sınavdan başarılı olmak için 100 tam puan üzerinden en az 70 puan alınması şarttır.

c) Sözlü sınav puanı/sözlü-uygulamalı sınav puanı sınav kurulu üyelerinin her birinin sözlü sınavda/sözlü-uygulamalı sınavda ayrı ayrı verdikleri puanların aritmetik ortalaması alınmak suretiyle tespit edilir.

ç) Yazılı ve sözlü sınava/sözlü-uygulamalı sınava katılanların nihai puanları, yazılı ve sözlü/sözlü-uygulamalı sınav puan ortalamaları alınarak tespit edilir. Ortalama alınırken yarım ve daha yukarı kesirler tam sayıya tamamlanır, yarımdan az olan kesirler dikkate alınmaz.

d) Cami görevliliği için yapılan yarışma sınavlarının değerlendirilmesinde, bu Yönetmeliğin ekinde yer alan EK-1 sayılı Cami Görevlileri Sözlü Sınavı Değerlendirme Formundan en az yetmiş puan alınması esastır. Başarı listesinin hazırlanmasında; EK-1 sayılı Cami Görevlileri Sözlü Sınavı Değerlendirme Formu ile Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliğinin ekinde yer alan EK-6 sayılı Cami Görevliliği Değerlendirme Kıstasları Formundan alınan puanların ortalaması alınır.

Başarı listesi

MADDE 14 – (1) Değerlendirme sonuçları, en yüksek puandan başlanmak üzere sınav kurullarınca sıraya konulur ve başarı listesi hazırlanır. Bu sıralamada puanların eşit olması halinde, yazılı sınav yapılmış ise yazılı sınav puanı fazla olanlara, bu puanında eşit olması halinde sözlü puanı yüksek olanlara, bu puanın da eşit olması halinde hizmet süresi fazla olanlara sıralamada öncelik verilir.

(2) Sınavda başarılı olanların ilan edilen kadro sayısı kadarı asıl, diğerleri de yedek olarak sıralanır. Hazırlanan bu liste sınav kurulu başkanı ve üyeleri tarafından imzalanır ve sınavı açan makama teslim edilir.

(3) Cami görevlilerinin başarı sıralamasının hazırlanmasında puanların eşitliği halinde MBSTS puanı yüksek olana öncelik verilir.

Gerçeğe aykırı beyanda bulunduğu anlaşılanlar

MADDE 15 – (1) Sınav sonucunda, müracaat evrakında gerçeğe aykırı beyanda bulunanların sınavları geçersiz sayılır ve atamaları yapılmaz. Ataması yapılmış olsa dahi iptal edilir. Bunlar hiçbir hak talebinde bulunamazlar.

Sınav sonuçlarının duyurulması

MADDE 16 – (1) Sınav sonuçları sınavı açan merci tarafından sınavın bitim tarihinden itibaren en geç otuz gün içinde ilan edilir ve sınava katılanlara uygun vasıtalarla duyurulur.

(2) Sınavı kazananlardan ataması yapılacakların, tebliğden itibaren en geç on beş gün içinde, gerekli belgelerle sınavı açan yere müracaat etmeleri istenir.

Sınav sonuçlarına itiraz

MADDE 17 – (1) Sınava katılanlar, sınav sonuçlarının duyurulmasından itibaren yedi gün içinde yazılı olarak sınav sonuçlarına itiraz edebilirler.

(2) Bu itirazlar, sınav kurulu veya sınavı açan birim tarafından kurulacak bir komisyon tarafından en geç on beş gün içinde incelenir ve sonuç ilgiliye bildirilir.

Sınavı kazananların atanması

MADDE 18 – (1) Sınavı kazananlardan bu Yönetmeliğin 16 ncı maddesinde belirtilen süre içinde müracaat edenlerin atamaları başarı listesindeki sıralamaya göre yapılır.

(2) İlan edilen kadrolarda çeşitli nedenlerle boşalma olması halinde müteakip sınav ilan tarihine kadar başarı listesindeki sıralamaya göre 70 ve üzeri puan alanlardan atama yapılabilir.

(3) Cami görevliliği yarışma sınavı sonucu yapılacak atamalar, 13 üncü maddenin birinci fıkrasının (d) bendine göre yapılır.

EMEKLİLİK VEFAT

1.İstekle emeklilik: Hizmet süresi dolanların isteği ile

2.Re'sen emeklilik: Ahlak ve yetersizlik nedeniyle 25 yılını doldurmuş veya yaş sınırını doldurmuş olanlar zorunu olarak emekli edilir.

3.Yaş haddinden emeklilik: 65 yaşını doldurması durumunda emekli edilir.

4.Malulen emeklilik: Vazife yapamayacak durumda hasta sakat gibi arızalı olanlar.

Adi Malullük: Emekli aylığı bağlanabilmesi için en az 10 yıl hizmeti gerekir. Aksi takdirde sadece toptan ödeme yapılır. **İstisna olarak,** 5 yıl fiili hizmet müddeti bulunan ve *tedavisi imkansız bir malüliyete uğramaları ve başkasının güç ve yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremez duruma düşmeleri halinde de*, 15 yıl hizmeti bulunan malüller gibi aylık bağlanabilmektedir.

Vazife malullüğü: Vazife esnasında meydana gelen maluliyetlerdir. Bu durumda kendisine veya dul ve yetimlerine maaş bağlanır.

Vefat durumunda, 5 yıldan fazla hizmeti olanların eş ve çocuklarına maaş bağlanır.

-Vefat edenin dul ve yetimleri; Borçlanma kapsamına girmiş fakat borçlanmamış hizmetlerini 6 ay içerisinde borçlanma talebinde bulunarak işlemlerini tamamlamaları gerekir.

HİZMET BORÇLANMASI VE BİRLEŞTİRMELER

1 Aylıksız izinli olarak geçirilen sureler ile Fahri olarak yapılan sürelerde. (Mahkeme Kararıyla) Hizmet borçlanması yapılarak ,

2- SSK, BAĞKUR, primleri toplattırılarak,

Emekli Sandığı ile birleştirme yapılabilir.

Bu birleştirme işlemi tamamlandıktan sonra emeklilik hizmetine sayılır.

-SSK ve Bağ Kur hizmetleri için Emekli sandığı ikramiye vermez. Sadece müktesebinde ve hizmetinde değişiklik olur.

Müracaat ve Şikayet İşlemleri
(DİB GENELGESİ)

MADDE 132- (1) Devlet memurları; âmirleri veya kurumları tarafından kendilerine uygulanan idarî eylem ve işlemlerden dolayı şikâyet, kurumları ile ilgili resmî ve şahsî işlemlerinden dolayı müracaat hakkına sahiptirler.

(2) Şikâyet ve müracaatlar Devlet Memurlarının Şikâyet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelikte belirlenen usûl ve esaslara göre yapılabilecek ve bu maksatla **Ek-64**'deki dilekçe örneği kullanılacaktır.

(3) Başkanlık personeli, Başkanlık ile ilgili resmî ve şahsî işlerinden dolayı müracaat hakkına sahiptir.

(4) Müracaatlar hakkında karar verme yetkisi, Başkanlığın çalışma usûl ve esaslarını düzenleyen ilgili mevzuat ışığında, müracaat konusunu çözümlemeye yetkili kılınan mercilere aittir.

(5) Müracaatlar en yakın âmirden başlanarak silsile yolu ile yapılacaktır. Müracaatı kabul eden ancak meseleyi çözümlemeye yetkisi bulunmayan âmirler bunu üç gün içinde yetkili mercilere intikal ettireceklerdir.

(6) Teşkilatımız personeli her türlü müracaat ve şikâyetlerini mevzuata uygun olarak yapacak, hiçbir görevlimiz usûl harici iş takibine tevessül etmeyecek ve başka merci veya kişileri aracı kılmayacaktır.

(7) Aksine hareket edenler hakkında ilgili mevzuata göre gerekli işlemler yapılacaktır.

(8) Başkanlığımız personeli, âmirleri hakkında veya Başkanlık tarafından kendilerine uygulanan idarî eylem ve işlemlerden dolayı sözlü ve yazılı şikâyet hakkına sahiptirler.

(9) Birden fazla memurun toplu olarak şikâyette bulunması yasaktır.

(10) Bir veya aynı olay birden fazla memurun şikâyetine sebep veya konu olursa, bunların her biri ayrı ayrı şikâyet hakkını kullanabilecektir.

(11) Şikâyetler en yakın âmirden başlanarak silsile yolu ile şikâyet edilen âmirler atlanarak yapılacaktır.

(12) Yazılı şikâyetler mevzuata uygun bir dilekçe ile yapılacaktır.

(13) Sözlü olarak yapılan şikâyetler, şikâyetçi ile şikâyeti kabul eden âmir tarafından birlikte imzalanan bir tutanakla tespit olunacak ve iki tarafa verilecektir.

(14) Şikâyet hakkında karar verme yetkisi, kendisine şikâyette bulunan ilk disiplin âmirine aittir. Şikâyeti kabul eden ancak karar verme yetkisi bulunmayan âmirler, bunları silsile yolu ile ve kendi görüşlerini de belirtmek suretiyle üst âmirlere üç gün içinde intikal ettireceklerdir. Şikâyetler karar vermeye yetkili âmirlerce incelenip karara bağlanacaktır.

(15) Şikâyetlerin incelenmesi ve bir karara bağlanarak şikâyet sahiplerine tebliğ edilmesi ile ilgili bütün işlemlerin, en geç şikâyet dilekçesinin karar merciine intikal tarihini izleyen otuz gün içinde tamamlanması zorunludur.

(16) Adlî ve idarî tahkikata konu olacak nitelikteki şikâyetler hakkında ilgili mevzuat hükümleri uygulanacaktır.

(17) Şikâyette bulunan ve şikâyet edilen memurlar; yetkili âmirlerce verilen disiplin cezalarına karşı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 136'ncı maddesinin birinci paragrafı gereğince kararın kendilerine tebliğini izleyen yedi gün içinde; disiplin cezalarının dışındaki müracaat ve şikâyetlere karşı verilen kararlara ise, Devlet Memurlarının Şikâyet ve Müracaatları Hakkındaki Yönetmeliğin 9'uncu maddesi gereğince bir defaya mahsus olmak üzere, kararın kendilerine tebliğini izleyen on gün içinde bir üst mercie itiraz edebileceklerdir.

(18) Usulüne uygun olarak şikâyet haklarını kullanan Devlet memurlarına şikâyetlerinden dolayı her hangi bir ceza verilmeyecektir.

(19) Şikâyet haklarını anılan Yönetmelikte tespit edilen usûl ve esaslara aykırı surette kullanan veya bu haklarını kullanırken suç işleyen memurların sorumlulukları saklıdır.

DİLEKÇE YAZMA USULÜ

Hazırlayıcı ve Diğer eğitim kurslarına katılan personelimizde dilekçe yazma konusunda bir takım eksiklikler müşahede edilmiştir. Bu itibarla adı geçen kurslarda bu gibi konuların işlenmesinin de faydalı olacağı düşünülmektedir.

Dilekçe Nasıl Yazılır-Hazırlanır Dilekçe yazmak hayatımızın bazı bölümlerinde karşılaşılan ve gerektiğinde yazmamızı gerektiren mühim bir ayrıntıdır. Her insan dilekçe yazmanın ayrıntılarını bilmekle mükelleftir. Aşağıda dilekçe yazımıyla ilgili birtakım kuralları vardır.

Dilekçe Yazmanın Kuralları

- Sorun hangi kurumu ilgilendiriyorsa dilekçeye ona hitap edilerek başlanmalıdır.
- Nesnel olunmalıdır.
- Hiyerarşik düzene dikkat edilmelidir.
- Yer ve tarih belirtilmelidir.
- Çizgisiz beyaz kâğıt kullanılmalıdır. Kâğıdın arka yüzüne geçilmemeli, çok gerekliyse ikinci kâğıt kullanılmalıdır.
- Bilgisayarla ya da daktiloyla yazılmalı; el yazısı kullanılması halinde yazının kitap harfleriyle açık ve okunaklı olmasına özen gösterilmelidir.
- Ciddi, resmi, saygılı bir dil ve üslup kullanılmalıdır.
- İstenen şey yasalara uygun olmalı; yasal çerçeve kesinlikle aşılmamalıdır. Bir şikâyet söz konusuysa sorun mutlaka belgelere ve tanıklara dayandırılarak açıklanmalıdır.
- Sorun/durum ya da dilek kısa ve açık olarak ifade edilmelidir. Gereksiz ayrıntılara ve kişiselliğe yer verilmemelidir.
- Dalkavukluğa ve yalvarmacılığa asla yer verilmemelidir.
- Doğru, düzgün, özenli ve temiz bir Türkçeyle yazılmalıdır.
- Yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmelidir.
- Dilekçe mutlaka imzalanmalıdır.
- Dilekçe sahibi, adını ve açık adresini belirtmelidir.
- Dilekçeye eklenecek ek belgeler yazının sonunda "**ekler**" başlığı altında maddeler halinde sıralanmalıdır.
- Bir konuda üst makamın bilgilendirilmesi amaçlanmışsa "**....durumu bilgilerinize saygılarımla arz ederim**"; üst makamın bir sorunu çözmesi ya da bir işlemi başlatması isteniyorsa "**gereğini saygılarımla arz ederim**", yapılacak bir işlem için izin isteniyorsa "**izninizi saygılarımla arz ederim**" gibi saygı ifadeleriyle son bulmalıdır.
- Genel kısaltmalar dışında kısaltma kullanılmaz.
- Dilekçe yalnızca makamlara hitaben yazılır; kişilere hitaben dilekçe yazılmaz.
- Üst makam alt makamdan isterken **rica eder**, alt makam ise üst makamdan isterken **arz eder**. Vatandaşlar yalnızca arz eder.

MAKAM ADI

YER

Dilekçenin metni .....

.....

……

……

.....

.....

……

……

ADRES:..... **TARİH**

..... **İMZA**

..... **İSİM**

.....

Tlf:

.(DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI MATBU DİLEKÇE ÖRNEĞİ)

GÖREVİ :
UNVANI :
ADI-SOYADI :
BABA ADI :
MEMLEKETİ :
DOĞUM TARİHİ :
MEMURİYETE BAŞLAMA TARİHİ :
SİCİL NO:
T.C. KİMLİK NO :

ÖZÜ :

…….MÜFTÜLÜĞÜNE / EĞİTİM MERKEZİ MÜDÜRLÜĞÜNE
ANKARA

Dilekçenin metni .....
.....

……
…….
.....
.....

……
…….

ADRES:..... **TARİH**
..... **İMZA**
..... **İSİM**
.....

Tlf:

KUR'AN KURSLARININ YASAL DAYANAĞI

ANAYASA

24. Madde:

... 'Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.' ...

136. Madde:

'Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, tüm siyasal görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak ve ulusun dayanışması ve bütünleşmesini amaç edinerek, özel yasasında gösterilen görevleri yerine getirir.'

YÖNETMELİK

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği

Kur'an Kursu Eğitiminde Temel İlke ve Hedefler

Kur'an kursları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yürütmekte olduğu yaygın din eğitimi faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu kursların gayesi öğrencilerin;

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun okuyabilmelerini sağlamak,

İbadetleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberine sahip olabilmelerini sağlamak,

Ezber yeteneği bulunması ve istekli olmaları halinde, hafızlık yapmalarına yardımcı olmak,

İbadetler ile ilgili bilgilerini davranışa dönüştürmek,

Kur'an-ı Kerim'i mealinden okuma alışkanlığı kazanabilmelerine ve ondan yaşanan hayata ilişkin prensipler çıkarabilmelerine yardımcı olmak,

Hz. Peygamber'in yaşantısından değerler üretebilmelerine yardımcı olmaktır.

Bu çerçevede, Kur'an kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için Başkanlık, belirlemiş olduğu eğitimde genel ilke ve hedeflere paralel olarak Kur'an kursu eğitimine yönelik birtakım ilke ve hedefler ortaya koymuştur.

Bunlar;

Kur'an kurslarını örgün eğitime alternatif kılmaksızın, milli eğitimin temel hedeflerine uygun olarak, sevgi merkezli anlayışa sahip, öğrenci merkezli yöntemleri izleyen, dinî davranış

geliştirme hedefli, özgürleştirici öğrenme ve öğretme ortamlarına sahip, sorgulatıcı yaklaşımı benimseyen bir anlayışa kavuşturmak,

Eğitim-öğretim süresi boyunca Anayasanın Laiklik ilkesini daima göz önünde bulundurup din, vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü ile çelişen etkinliklere yer vermemek,

Kur'an kurslarını, toplumumuzun din eğitimi ihtiyacını karşılayan, yalnızca Kur'an okumayı öğreten değil, topluma gerçek anlamda "din eğitimi" veren işlevsel ve çağdaş kurumlar haline getirmek,

Kur'an kurslarında bilimsel din eğitimi kriterlerini esas almak,

Eğitim birimlerimizi fizikî şartlar ve eğitim süreçleri bakımından yeniden yapılandırarak işlevselliğini artırmak,

Eğitim ve kültür seviyeleri yüksek, kendisiyle ve toplumla barışık, beşerî ilişkilerde topluma öncü, muhatabını anlayan, dinî sorunlarına pratik çözümler üretebilen, sadece dinî verileri değil, bilimsel verileri de kullanabilen, söz ve davranışlarıyla örnek bir hayat sergileyebilen Kur'an kursu öğreticilerine sahip olmak,

Öğrencilere İslam Dini'nin değerlerini, insan hayatına anlam kazandıran unsurlar olarak fark ettirmek,

Öğrencilerin öğrendiği değerlerden yardım alarak kendi çözümlerini üretebilmelerine yardımcı olmak,

Öğrencilere İslam Dini'nin Allah-insan, İnsan-İnsan ve İnsan-Tabiat ilişkilerini düzenleyen boyutunu fark ettirmek,
Kültürler arası etkileşimin hızlandığı günümüzde, barış kültürünün geliştirilmesi ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında İslam Dini'nin değerlerini yorumlayarak katkıda bulunabilmelerine yardımcı olmaktır.

Uzun Süreli Kur'an Kursları

Kur'an kursları, örgün eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile genel bir dini anlayış kazanan bireylere, İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun okumayı öğrenme imkanı veren, ibadetleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberlemelerine yardımcı olan ve temel dini bilgiler eğitimi veren 32 hafta süreli kurslardır.

Bu kurslarda, yukarıda belirtilen eğitimlerin yanı sıra, öğrencilerin kendisiyle ve toplumla barışık ve özgüven sahibi olmalarını sağlayan, milli birlik ve beraberliği, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik ve gazilik gibi milli değerleri kazandıran bilgi ve ahlak eğitimi de verilmektedir.

Kur'an kurslarında düzenlenen eğitim faaliyetleri, 'Kur'an kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an Kursları Yönergesi' çerçevesinde yürütülmektedir.

Toplumu din konusunda aydınlatmakla yükümlü olan Başkanlığımız, din eğitimi faaliyetlerinin önemli bir kısmını Kur'an kursları aracılığıyla yürütmekte ve halkımızın yaygın din eğitimi ihtiyaçlarına ilişkin taleplerini yürütmekte olduğu Kur'an kursu hizmetleri ile karşılamaya çalışmaktadır.

Başkanlığımız tarafından Kur'an kurslarımızda yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için son yıllarda yeniden yapılandırma çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Bu çerçevede;

Belirlenen eğitim ilke ve hedefleri doğrultusunda yeni bir eğitim anlayışı benimsenmiştir.

Yeni eğitim anlayışına uygun olarak hazırlanan 'Kur'an Kursları Öğretim Programı' 2005 yılında uygulamaya konulmuştur.

Kur'an kurslarında takip edilmek üzere hazırlanan ve uygulamaya konulan öğretim programına uygun olarak İnancım, İbadetim, Peygamberim, Ahlakım adlı ders kitapları ile Kur'an-ı Kerim'i hatasız ve daha kolay öğrenmelerine katkıda bulunmak amacıyla interaktif CD'li yeni bir Elifba hazırlanmış, basımları yapılmış ve tüm Kur'an kurslarına ücretsiz dağıtımları gerçekleştirilmiştir.

Kur'an kursu öğreticilerinin yeni eğitim anlayışına ve yeni programa göre eğitimlerine ağırlık verilmiş, bu çerçevede her ilden formatör Kur'an kursu öğreticisi seçilerek özel eğitimden geçirilmiş, bunlar aracılığıyla diğer öğreticilerin eğitimlerine ve hizmetlerine rehberlik edilmiştir.
Kur'an kursu öğreticilerinin eğitimi kapsamında, Başkanlığımız din eğitimi anlayışını öğreticilere uygulamalı olarak göstermeyi amaçlayan Görsel-İşitsel Materyal Seti I hazırlanmıştır.

Hafızlık Eğitimi

Kur'an-ı Kerim eğitimi, onu yüzüne okumayı öğrenmekten, getirdiği mesajı farklı boyutlarda anlamaya kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemeyi ifade eden hafızlık eğitimi de bu kapsam içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Hafızlık eğitimi, tarihsel süreç içinde zamanla sistemleştirilmiş ve bu eğitim için özel kurumlar oluşmuştur. Darulhuffazlar, darulkurralar hafızlık yanında kıraat bilgi ve becerisinin de öğrencilere kazandırıldığı kurumlar olmuştur. Günümüzde ise hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığınca Kur'an kursları vasıtasıyla verilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bugünün şartları ve imkânları çerçevesinde, kökeni Hz. Peygamber zamanına kadar dayanan ve kültürümüzde de bir gelenek haline gelmiş olan hafızlık eğitimini daha etkin ve verimli bir hale getirmek, kalitesini yükseltmek amacıyla yeni bir anlayış ve uygulamayı yürürlüğe koymak için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar çerçevesinde hafızlık eğitim-öğretim hizmetlerinin, az sayıda öğrenciyle küçük yerleşim yerleri yerine, merkezî konumda bulunan, fizikî açıdan gerekli donanıma sahip kurslarda ve hizmetin gerektirdiği yeterliğe sahip öğreticiler tarafından yürütülmesine gayret edilmektedir.

Ayrıca, diğer Kur'an kursu programları gibi Hafızlık Eğitimi Programının da, çağdaş eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanılarak hazırlanması amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Bilimsel bir yaklaşımla hazırlanacak bu program, hafızlık geleneğinin güncelleştirilmesine ve bu eğitimin sistemleştirilmesine kılavuzluk edecektir. Bu program, Kur'an ezberleme yanında, öğrenci merkezli bir din eğitimini ön gördüğünden öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişimine de katkı sağlamayı ön görmektedir.

DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLİĞİ

2 – DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLİĞİ DERSİ*

Din Hizmetleri ve Din Görevliliği dersi, 6 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

ÜNİTELER

1. DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLİĞİ

Amaç: Bu ünitede din hizmetleri ve din görevliliği kavramları, din görevliliği rolünün gerektirdiği kişisel ve toplumsal özellikler, din hizmetlerinde karşılaşılan sorunlar ve din hizmeti açısından kendini ve hedef kitleyi tanıma konusunda bilgilendirme hedeflenmiştir.

Ünite işlenirken etkili bir din hizmeti sunabilmek için din görevliliği rolünü benimsemenin ve din görevliliğinin gerektirdiği niteliklere sahip olmanın önemi vurgulanmalıdır.

1. Din hizmeti ve din görevliliği kavramları
2. Din görevliliği rolünün gerektirdiği kişisel özellikler
  2.1. Rolünü benimseme
  2.2. Rolün gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olma
  2.3. İhlas ve samimiyet
3. Din görevliliği rolünün gerektirdiği toplumsal özellikler
4. Din hizmetleri açısından kendini tanıma ve önemi
5. Din hizmeti açısından hedef kitleyi tanıma ve önemi
6. Din hizmetlerini zorlaştıran ve engelleyen sorunlar
  6.1. Din görevlisinden kaynaklanan sorunlar
  6.2. Cemaatten kaynaklanan sorunlar
  6.3. Ortamdan kaynaklanan sorunlar

2. LİDER OLARAK DİN GÖREVLİSİ

Amaç: Bu ünitede liderlik kavramı ve din hizmetlerinde liderlik ile ilgili kavramlar ile din görevlisinin liderlik özellikleri konusunda bilgilendirme hedeflenmiştir.

Ünite işlenirken din görevlilerinin görevleri itibariyle aynı zamanda toplumu din konusunda aydınlatma hususunda lider oldukları ve bu sebeple onların liderlik davranışlarını etkileyen faktörler örnekleriyle vurgulanmalıdır.

1. Liderlik kavramı ve din hizmetlerinde liderlik
2. Din görevlisinin liderliği
  2.1. Alanında yetkin olmak
  2.2. Bakış açısı geliştirmek
  2.3. Soğukkanlı olmak
  2.4. Risk almak
  2.5. Güven vermek
  2.6. Farklılıklara önem vermek

* Haz: Muhammed COŞKUN, Eğitim Görevlisi, Tekirdağ Eğitim Merkezi

3. Din görevlisi liderliği beceri alanları
  3.1. Grup liderliği becerileri
  3.2. Kişisel beceriler
  3.3. Problem çözme becerileri
4. Din görevlisi liderliğinin diğer yönleri

	DERS PLANI
1.DERS (1 saat)	**1.** Din hizmeti ve din görevliliği kavramları **2.** Din görevliliği rolünün gerektirdiği kişisel özellikler **2.1.** Rolünü benimseme **2.2.** Rolün gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olma **2.3.** İhlas ve samimiyet **3.** Din görevliliği rolünün gerektirdiği toplumsal özellikler
2.DERS (1 saat)	**1.** Din hizmetleri açısından kendini tanıma ve önemi **2.** Din hizmeti açısından hedef kitleyi tanıma ve önemi
3.DERS (1 saat)	**1.** Din hizmetlerini zorlaştıran ve engelleyen sorunlar **1.1.** Din görevlisinden kaynaklanan sorunlar **1.2.** Cemaatten kaynaklanan sorunlar **1.3.** Ortamdan kaynaklanan sorunlar
4.DERS (1 saat)	**1.** Liderlik kavramı ve din hizmetlerinde liderlik **2.** Din görevlisinin liderliği **2.1.** Alanında yetkin olmak **2.2.** Bakış açısı geliştirmek **2.3.** Soğukkanlı olmak **2.4.** Risk almak **2.5.** Güven vermek **2.6.** Farklılıklara önem vermek
5.DERS (1 saat)	**1.** Din görevlisi liderliği beceri alanları **1.1.** Grup liderliği becerileri **1.2.** Kişisel beceriler **1.3.** Problem çözme becerileri
6.DERS (1 saat)	**1.** Din görevlisi liderliğinin diğer yönleri

1. DİN HİZMETLERİ VE DİN GÖREVLİLİĞİ

Amaç: Bu ünitede din hizmetleri ve din görevliliği kavramları, din görevliliği rolünün gerektirdiği kişisel ve toplumsal özellikler, din hizmetlerinde karşılaşılan sorunlar ve din hizmeti açısından kendini ve hedef kitleyi tanıma konusunda bilgilendirme hedeflenmiştir.

Ünite işlenirken etkili bir din hizmeti sunabilmek için din görevliliği rolünü benimsemenin ve din görevliliğinin gerektirdiği niteliklere sahip olmanın önemi vurgulanmalıdır.

1. Din hizmeti ve din görevliliği kavramları

Din Hizmeti, toplumu dinî konularda aydınlatmak ve toplu şekilde yapılması gereken ibadetlerde halka rehberlik etmek demektir. Din görevlisi genel olarak "halka dini öğretmek ve toplu şekilde yapılması gereken ibadetlerde rehberlik etmek maksadıyla hizmet veren kişilere" denir.

İslam Dini, insan-Allah ilişkilerinde aracı koymamış ve kulun yaratıcısına aracısız yönelmesini benimsemiştir. İslam Dininin temel referanslarından olan Kur'an-ı Kerim de bu konuya ışık tutmaktadır: 'İçinizden insanları hayra çağıran, iyiliği buyurup, kötülükten men eden bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenler onlardır."[1] Toplumu oluşturan bütün fertlerin işlerini bırakıp bununla meşgul olmaları imkansızdır. Aynı zamanda toplumun hepsinin din ve onu tebliğ hususunda uzman olması da imkan dışıdır. Bu nedenlerden dolayı bir kısım insanların bu görevleri yerine getirmeleri gerekir.

Cumhuriyet öncesinde din görevlileri; 'hayra hizmet verenler' ve din hizmetlileri anlamına gelen 'hademe-i hayrat' ismi ile anılıyordu. Nitekim 1960'lı yıllara kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ilişkin mevzuatta da cami görevlilerini ifade etmek üzere "hademe-i hayrat", "hayrat hademesi" ve "cami hademesi" terkiplerine yer verilmiştir. Bu adlandırmadan hareketle din görevlisi kavramı dini iyi öğrenmiş, anlatım tekniklerini iyi kavramış, topluma örneklik eden, dini kurumlara ve dindarlara hizmet veren kişileri ifade eder.[2]

Din görevlilerinin eğitimini Osmanlı Devleti döneminde medreseler sağlarken 3 mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra imam-hatip yetiştirmek için Darü'l- Fünun İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Bu okul 1933 yılında kapatılıncaya kadar sekiz yıl başarılı bir eğitim vermiştir. 1949 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi açılıncaya kadar Türkiye'de yüksek din eğitimine ara verilmiştir. 1951-1952 öğretim yılında İmam-hatip okulları 7 yerde 7 yıllık olarak eğitim-öğretime açılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde bu sayı 561'i bulmuştur. Haziran 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre imam-hatip okulları, lise adını almıştır. 31. ve 32. Maddelerle öğrencilere yetiştirildikleri yönde yüksek öğretime aday olma hakkı tanındı.[3]

Günümüzde "din görevlisi" kavramının kapsamı genişlemiştir. Bu kavram günümüzde artık Başkanlığın yurt içi ve yurt dışı teşkilatlarında görevli bütün personeli kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

2. Din görevliliği rolünün gerektirdiği kişisel özellikler

Her hizmetin kendine has bazı özellikleri olduğu gibi, bu hizmeti sunan kişilerin de taşıması gereken bazı nitelikler vardır. Din hizmetleri gibi, hem Allah katında büyük mesuliyet gerektiren, hem de toplum nazarında önemli görülen bir hizmeti ifa edenlerin de mutlaka taşıması gereken bazı özellikler vardır. Bu özelliklerin bir kısmı din hizmeti sunan kişinin kendisiyle alakalı, bir kısmı ise hizmet sunduğu toplumla alakalıdır. Biz önce kendisiyle alakalı hususları inceleyeceğiz. Bunları "rolünü benimseme, rolün gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olma ve ihlas ve samimiyet" şeklinde temel başlıklar altında toplayabiliriz.

[1] Ali İmran 3 / 104
[2] İsmail KARAGÖZ: 'Cami Ve Din Görevlileri' Diyanet Dergisi, 2005, Sayı:178, 30
[3] Kadir ADIYAMAN, 'Din Adamının Sosyal Statüsü', Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, 2003) s. 19.

2.1. Rolünü benimseme

Yeteri kadar benimsenmemiş de olsa, bir kısım meslekler şöyle veya böyle yürütülebilir. Ancak din hizmeti için böyle bir şey söz konusu olamaz. Çünkü din hizmeti; bu hizmeti sevmemiş, benimseyememiş, özümseyememiş elemanlarla yürütülebilecek nitelikte bir hizmet değildir. Din hizmetlileri de, rol icabı kılıktan kılığa giren, benimsemediği rolleri de üstlenebilen aktörler değillerdir. Din hizmeti, mesleğini aşk derecesinde severek benimseyenlerin yürütebileceği bir iştir.

Eğer din görevliliğini bir meslek olarak göreceksek, o her şeyden önce peygamberlerin mesleğidir. Dünyayı ve ahreti birlikte kazandıran kutlu bir meslektir. Belki birçoğumuz mesleğin içerisinde olduğumuz için bu durumun farkında değiliz fakat dışarıdan birisine sorulduğu zaman bu çok net görülecektir. Gönlü ve gözü başka mesleklerde veya başka yerlerde olan kişilerin, bu hizmeti bihakkın yerine getirmesi düşünülemez. Dolayısıyla bir din görevlisi her şeyden önce bulunduğu konumun değerini bilmeli, hizmeti ilke edinmeli, mesleğini sevmeli ve en hayırlı işi yaptığının farkında olmalıdır. Bulunduğu ortamlarda din görevlisi olduğunu saklayan, mesleğini söylemekten utanan bir görevli, hiçbir zaman ideal anlamda kendisinden beklenen din hizmetini sunamaz. Peygamber mesleğini devam ettirenler olarak; peygamberler gibi sevgi temelli, inanarak, isteyerek ve severek görev yapmalıyız.

Mesleklerini icrada isteksiz ve din hizmetinde hasbi gayret gösteremeyen din görevlileri toplumda "memur tipi din adamı" olarak nitelendirilmektedir. Halkın bu tip din hizmetlilerinden gerekli ve yeterli din hizmetini alamayacağı kuşkusuzdur.

Aynı şekilde hizmet merkezimiz olan cami, Kur'an Kursu vb. yerler, bütün aksamı ile (mihrabı, minberi, minaresi, mahfilleri, hat yazıları, lukata ve sadaka taşları, tarihi, külliyesi, yetiştirdiği önemli hocalar ve talebeler vs.) tanınmalı ve tanıtılmalıdır. Bizim bu gayret ve çabalarımız bu mesleğin saygınlık ve etkinliğini artırarak bize de güven kazandıracaktır.

2.2. Rolün gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip olma

Bir önceki maddeyle de bağlantılı olan bu nitelik, din görevlisinin dinini çok iyi bilmesi, var olan bilgisini sürekli artırması, kendini devamlı surette yenilemesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda din hizmetinin herhangi bir alanında görev yapan görevli de, özellikle kendi alanıyla ilgili bilgi ve beceriye mutlaka sahip olmalıdır. Örneğin bir imam mutlaka Kur'an kıraatini çok iyi bilmeli, imkanlar nispetinde mutlaka Musiki eğitimi almalı, hitabet, vaaz vs. gibi cami içi hizmetlerde kendini çok iyi yetiştirmelidir. Bir Kur'an Kursu Öğreticisi Kur'an ve Tecvid bilgisi yanında eğitimle ilgili formasyon bilgilerine de mutlaka sahip olmalı, doğru bilgiye ulaşmayı ve bunu öğrencilerine doğru bir yolla aktarmayı hedeflemeli, mesleğiyle ilgili gelişme ve yenilikleri mutlaka takip etmelidir. Diğer alanlarda görev yapanlar da aynı şekilde kendi alanlarına has özel meslek bilgilerine sahip olmadan bu işe atılamamalıdır. Zira din hizmeti çok hassas bir konudur. Bununla birlikte her din görevlisinde olmazsa olmaz bazı ortak nitelikler de vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Öncelikle din dili olan Arapça' yı, dini temel kaynaklarından okuyup anlayacak ve muhatabına da aktaracak kadar bilmesi gerekir. Bu her din görevlisinde bulunması gereken temel şarttır.
- Aynı şekilde Kur'an kıraatini de (tilavetini) iyi bilmesi gerekir. Okuduğu ayeti yanlış okuyan bir din görevlisi daha baştan etkisini kaybetmiş demektir. İlmi seviyesi ne

olursa olsun, düzgün bir ağızla Kuran okuyamayan görevliler toplum nazarında hoş karşılanmamakta, görev bakımından da (özellikle görevliler arasında) ayıplanma ve bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ancak bu da yeterli değildir. Mutevasından haberdar olmayan, herhangi bir ayeti nasıl bulacağını bilmeyen, hiç olmazsa temel bazı konular hakkında ezberinde bir iki ayet bulunmayan bir görevli görevinde çok zorlanacak, sürekli bunun ezikliğini yaşayacaktır.

- Hz. Peygamberimizin (s.a.s) hayatını da çok iyi bilmeli ve kendi yaşantısına ve görev alanına uygulamalıdır. Hadis ve Siyer bilgisine önem vermeli, buralardan kendine uygulayabileceği bazı ilkeler edinmelidir.

2.3. İhlas ve samimiyet

Din hizmetlerinde ihlâs ve içtenlik, olmazsa olmaz şarttır. Bu, din hizmetlerinin hiçbir şeye âlet edilmeden, sırf Allah rızası için yapılması demektir. Din hizmetinin bir yönüyle peygamber mesleği olduğu dile getirilmişti. Peygamberler de bu görevi şu ölçüyle yapmışlardır: " De ki: Sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim Allah'a aittir. O her şeye şahittir."[4] Bu anlayışla sürdürülen bir din hizmeti mutlaka etkisini gösterecektir.

3. Din görevliliği rolünün gerektirdiği toplumsal özellikler

Din hizmeti genel manada topluma sunulan bir hizmet olduğuna ve din görevlisi sürekli olarak toplumla yüz yüze olan bir konumda bulunduğuna göre, hizmet kalitesinin artması için toplumsal ilişkilerde dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat etmelidir. Beşeri ilişkilerini güçlü tutmalı, ayrıca bu ilişkilerini bireysel menfaat temelinde değil din hizmeti gayesiyle geliştirmelidir.

Halktan kopuk olan bir din görevlisi düşünülemez. Bir imam – hatip cemaatiyle her türlü sosyal ilişkiyi kurabilmeli, bir Kur'an kursu öğreticisi öğrencilerinin aileleriyle mutlaka irtibatlı olmalı, bir müftü veya vaiz o il veya ilçedeki sosyal hayatın içerisinde yer almalı, halkla iç içe olmalıdır. Caminin mihrabından veya müftülük makamından toplumun her kesimiyle irtibat kurmak mümkün değildir ve bu şekilde ideal din hizmeti sunulamaz.

Din görevlisi olarak bizim bir cemaat yahut gruba angaje olmamız hizmet alanımızı daraltacaktır. Bu yüzden bizler gruplar üstü olmalı, her kesim ve gruptan insana açık olmalıyız. İnsanları kendi cemaatimize veya partimize değil, İslam'a çağırmalıyız. İşi, yaşı, konumu, durumu ne olursa olsun hiç kimseyi dışlayamayız. Her insan bizim muhatabımız ve ilgi alanımızdır. Biz üzerimize düşeni, onurumuzu ve vakarımızı muhafaza ederek yapmakla mükellefiz. Netice Allah'a aittir, biz zaferle değil seferle yükümlüyüz. Dolayısıyla din görevlisi toplumdaki bu görevini ifa edebilecek her türlü fırsat ve imkanı değerlendirmeli, her türlü insana ulaşmaya çalışmalı; bunu yaparken de dışlayıcı değil kapsayıcı olmalı, korkutmaktan ziyade müjdeleyici olmalı, cesaret vermeli, ümit vermeli, kucak açmalı, ilgi göstermeli, insan kazanmaya çalışmalıdır.

Din görevlileri toplumda birlik ve beraberliği sağlayıcı temel unsurlar olduğu gibi, kendi aralarında da birlik ve beraberlik içerisinde olmalıdırlar. Çeşitli isimler altında (gruplar, cemaatler, dernekler, sendikalar vs.) muhtelif kaynaklara bağlılık göstererek, daha kötüsü "hak kesinlikle benim yolumdur" önyargısına kapılarak parçalanmış bir din görevlileri

[4] Sebe 34/47. Ayrıca bkz: Şuara 26/109, 127, 145, 164; Sad 38/87

topluluğunun müspet anlamda yapabileceği bir irşad ve tebliğ görevi olamayacaktır. Bu hem kendilerinin bir araya gelmelerine mani olacak, hem de esas görevlerini yapmalarına engel teşkil edecektir. Çünkü henüz kendi aralarında bir birlik, beraberlik ve samimi bir ortam oluşturmayı başaramamış bir camiaya toplumun diğer fertleri de iltifat etmeyecektir.

4. Din hizmetleri açısından kendini tanıma ve önemi

Din hizmeti sunacak bir görevlinin öncelikle kendini iyi tanıması, ilgi ve kabiliyetlerinin farkında olması, alanıyla ilgi bilgi ve beceri yeterliliğini iyi tespit etmesi gerekmektedir. Yukarıda "din görevliliğinin gerektirdiği kişisel özellikler" başlığı altında dile getirilen konularda ne kadar yeterli olduğu, ayrıca bu hizmeti sunanlarda bulunması gereken ahlakî meziyetleri (sabır, hoşgörü, alçakgönüllülük, metanet, dürüstlük, güvenilirlik, ileri görüşlülük vs.) ne kadar taşıdığını iyi düşünmeli, bu alanlardaki eksikliklerini mutlaka tamamlamayı hedeflemelidir. Mesleki bilgi ve beceri alanlarında eksiklikler varsa mutlaka bu alanlarda bilgi sahibi olanlardan veya hizmet içi eğitim kurslarından yardım almalı; ne kadar güzel ahlaka sahip olursa olsun, mesleki anlamda yetersizse sağlıklı bir din hizmeti sunmasının mümkün olmadığını bilemelidir.

5. Din hizmeti açısından hedef kitleyi tanıma ve önemi

Din görevlisi, hizmet sunduğu toplumun etnik, kültürel, sosyal ve ekonomik yapısından; ayrıca o bölgedeki hassas durumlardan, değişik inançlardan ve din adına yapılan uygulamalardan ve yanlışlıklardan haberdar olmalıdır. Özellikle görev yaptığı bölgeyle ilgili olarak, halkın hangi din ve mezheplere bağlı olduğunu, bunların toplumun yaşamında iman, ibadet, ahlak boyutuyla ilgili olarak ne kadar yer tuttuğunu, cemaat ve tarikatların etkisini, dini bilgileri nereden ve nasıl öğrendikleri, hangi kitaplardan faydalandıklarını ya da bunu sürdürüp sürdürmediklerini bilmelidir. Camide görev yapan bir imam – hatip cemaatini iyi tanımalı, hatta mahallesinde oturan genç, yaşlı, çocuk, kadın herkesten haberdar olmalı ve onlara din hizmeti götürme konusunda bazı projeler üretmeli, kendisini o mahallenin dini mimarı ve sorumlusu olarak görmelidir.

Kur'an kurslarında eğitim veren öğreticiler öğrencilerinin şahsi ve ailevi durumlarını iyi bilmelidirler. Öğrencinin zeka ve kabiliyetlerini, etkilendiği olay ve durumları, ahlakî yapısını, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle olan münasebetlerini ve onlar hakkındaki düşüncelerini bilmelidirler. Ayrıca ailesinin maddi ve manevi durumlarını, öğrencinin ailesiyle olan münasebetinin mahiyetini, ailesinin ilgisini vs. iyi tahlil etmeli ve varsa eksiklikleri giderme konusunda üzerine düşeni yapmalıdır. Ayrıca öğrencisini geleceğe hazırlama konusunda da fikir vermeli ve işlemeli, mesleki anlamda ihtiyaç duyacağı bilgi ve becerileri mutlaka kazandırmalıdır. Bu alanda kendisinde yetersiz bulduğu yönler varsa başkalarında yardım almaktan da çekinmemeli, bunu bir eksiklik veya kınanma duygusuyla göz ardı etmemelidir. Çünkü ğrencisi kendisine verilen bir emanettir. Bu emaneti layık olduğu şekilde işlemek hem dinen, hem de kanunen kendisinin vazifesidir. Bu konuda üzerine düşen ne varsa yapmalıdır.

6. Din hizmetlerini zorlaştıran ve engelleyen sorunlar

Her görev ve meslekte olduğu gibi din hizmetleri sunma konusunda da bazı zorluklar vardır. Bu sorunların bir kısmı din hizmeti sunmayı zorlaştırırken bazıları da bu hizmeti sunmayı imkansız hale getirmektedir. Söz konusu sorunları din görevlisinden kaynaklanan, hedef kitleden kaynaklanan ve ortamdan kaynaklanan sorunlar olarak üç başlık altında inceleyebiliriz.

6.1. Din görevlisinden kaynaklanan sorunlar

Bugün cami ve Kur'an kursu merkezli din hizmeti verenlerin çoğunda ilk bakışta bilgisizlik, yetersizlik, yüzeysellik, bilgiyi içselleştirememe, iyi örnek olamama, temel kaynaklardan yoksun olma, halktan kopuk yaşama gibi sorunlar göze çarpmaktadır.

Bu sorunların içerisinde belki de en başta geleni amelsizliktir. İlim adamı, bilgisiyle olduğu kadar eylemiyle de kendini göstermelidir. Peygamberimiz Allah'tan hep faydalı ilim istemiş.[5] faydasız ilimden O'na sığınmıştır.[6] Kur'an, ilmiyle amil olmayanları köpek[7] ve eşeğe[8] benzetir. İşlenen her günahın insanın gönlünde, beyninde ve kişiliğinde olumsuz etkileri vardır. Yaşanmayan ilim, sönmeye ve yok olmaya mahkumdur.

Din görevlisinden kaynaklanan en önemli sorunlardan birisi de bilgi ve beceri yetersizliğidir. Hizmet sunduğu alanla ilgili yeterli bilgi (Kur'an Kıraati, Tecvid, Arapça, Fıkıh, Hadis, Siyer, Akaid, İslam Tarihi gibi temel alan bilgileri ile Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Eğitim Bilimleri vs. bilgileri) ve beceriye (Dua etme, hitabet, vaaz, cenaze hizmetleri vs.) sahip olmamak bir din görevlisinin hizmet sunmasının önündeki en büyük engeldir. Bu alanlarda doyurucu bilgi ve tatmin edici beceriyi kazanmak için gerekirse gece gündüz demeden çalışmalı, bütün imkanlarını seferber etmelidir. Aksi taktirde ömür boyu bunun eksikliğini ve ezikliğini yaşayacaktır.

Diğer önemli bir sorun din görevlisinin bulunduğu ortamda veya konumda etkin ve yetkin olamamasıdır. Ev, okul, çarşı, kahvehane, düğün, dernek..her neresi olursa olsun, bulunduğu yerde gündemi din görevlisi belirlemelidir. Bu da her bakımdan güçlü ve donanımlı olmayı gerektirir. Bilgi, görgü, davranış, kılık kıyafet, ses seda, diksiyon vb. hususlar çok önemlidir. Bunun için din görevlisi sürekli kendini yenilemeye çalışmalıdır. İmam Ebu Hanife, öğrencisi İmam Yusuf'a kılık kıyafetine önem vermesini; bazı insanların ilme baktıklarını fakat bazılarının da dış görünüşe önem verdiklerini nasihat etmiştir.

Her din görevlisi kendisini toplum mühendisi olarak görmeli ve toplumun içerisinde çeşitli sosyal etkinliklerde aktif olarak görev almalıdır. Bunun için de elbette ki hazırlıklı olmalıdır. Düğün, dernek, cenaze, taziye, açılış vb. toplantılarda gündemi din görevlisi belirlemeli, en azından orada bir din görevlisinin de bulunduğu farkedilmelidir.

Eğitim öğretim faaliyetleriyle meşgul olan din görevlileri, eğitim konularıyla ilgili güncel bilgi ve dokümanlara sahi olmalı, gerekli materyal ve teknolojik imkanları yerine göre aktif olarak kullanabilmelidir. Planlı ve programlı bir faaliyet devam ettirmeli, keyfi mazeretlerle veya önemsiz işlerle bu eğitim faaliyetini kesintiye uğratmamalıdır. Eğitimini verdiği konuda mutlaka uzmanlaşmalı, bilmediği veya yanlış bildiği konularda ısrarcı

[5] İbn Abdilberr, Cami'u beyani'l- ilm, s.215
[6] Suyuti, Camius's- sağir, I, 56.
[7] A'raf 7/176
[8] Cuma 62/5

olmamalı, meselenin doğru ve anlaşılır bir şekilde öğrenciye aktarılmasına özen göstermelidir.

Din hizmeti sunan kişinin toplumda iyi bir intiba bırakması da önemlidir. Toplumuzda, çeşitli sebeplere binaen maalesef kötü bir din adamı imajı/tiplemesi mevcuttur. Her ne kadar son zamanlarda bu imaj olumlu manada biraz düeltilmiş olsa da yine de tam anlamıyla layık olduğu noktaya oturmuş değildir. Pis ve kirli bir sakal, kirli ve ütüsüz bir cüppe veya elbise, çatık kaş, asık surat, kaba saba davranışlar, itici sözler, menfaatçi/paracı bir yaklaşım, elinde değnek sopa olan bir din adamı İslam'ın çixdiği bir profille ne kadar bağdaşmaktadır? Peygamberlerin varisleri olan bir zümrenin peygamberlerin tavrından mustağni kalması düşünülemez. Oysa peygamberlerin hiçbiri bu şekilde bir tebliğ ve hizmet metodu uygulamamışlardır. Din görevlileri bu konuda topluma güzel örnek olmalı, peygamber tavrını toplumda her yönüyle yaşamalı ve yaşatmalıdırlar.

6.2. Cemaatten kaynaklanan sorunlar

Din hizmeti sunan görevlinin, muhatap kitlesinden kaynaklanan bazı sorunlar da olabilir. Cemaatin yaş durumlarının bazı uygulamalara imkan vermemesi, cemaat üzerinde etkili olan kişi veya grupların din görevlisinin bazı uygulamalarının karşısında yer alması, mezhep veya cemaat taassubunun aşılamaması, cemaatin bilgi ve anlama seviyesinin düşük olması, bölgesel ve yöresel farklılıkların bazı dini anlayışlar üzerindeki etkisi, din hizmeti adına yapılan bazı yeni uygulamaların yanlış anlaşılması, uzun süre devam eden bazı uygulamalarda yeterli altyapı oluşturulmadan değişikliğe gidilmesi vs. gibi sebepler din görevlisini sıkıntıya sokabilir, hizmetini engelleyebilir. Bu gibi durumlarda din görevlisi daha önce bu tecrübeleri yaşayan meslektaşlarından yardım almalı, cemaat üzerinde etkili olabilecek kanaat önderleriyle beraber çalışmalı, her şeyden önce cemaatine iyi niyetini belli etmelidir. İmamlar, çok farklı kültürde ve telakkide olan insanlar ile muhatap olup onlara hizmet vermektedirler. Durum böyle olunca, bir imam-hatip her insana farklı bir tutum sergileyemeyeceğine göre, kendine örnek olarak Peygamberimizi almalıdır. Çevresindeki farklı kültür ve çevrelerden gelen insanlar onda Peygamber Efendimizin örnekliğini görerek kendi farklılıklarını unutup kişilik bütünlüğüne erişmelidirler.

Kur'an kursu vb. eğitim hizmeti sunanlar da öğrencilerinden kaynaklanan sorunların aşılması noktasında gayret gösterirken özverili ve iyi niyetli olmalıdırlar. Problemi iyi analiz etmeli, sorunun çözümü noktasında her türlü fedakârlığı ve sabrı göstermeli, öğrencilerinin sorunlarını kendi öz çocuklarının sorunuymuş gibi görüp çözmeye çalışmalıdırlar. Memur mesaisi zihniyeti ve yaklaşımıyla bir eğitim öğretim faaliyeti sürdürülemez. Gerekirse her öğrenciyle ayrı ayrı ilgilenmeli, her öğrenciye özel bir program yapmalı, ders takip ve kontrol mekanizmasını iyi işletmeli, hele hafızlık vs. gibi zor eğitimlerde çok sabırlı ve özverili olmalıdır. Aksi taktirde beklenen başarıyı yakalaması söz konusu olamaz.

6.3. Ortamdan kaynaklanan sorunlar

Her iş ve faaliyetin kendine has bazı şartları ve imkanları vardır. Bu şartlardan birisi de gerekli fiziki ortamın hazırlanmasıdır. Cami içi din hizmeti sunanların ihtiyaç duyacakları sağlıklı fiziki şartların başında caminin temiz ve düzenli olması, cemaatin rahat ibadet edip vaaz dinleyebilecekleri bir ortamın sağlanması, yeterli ses ve görüntü

sistemlerinin kullanıma hazır bulundurulması ve gerektiğinde sorunsuz kullanılabilmesi, imamın cemaat üzerindeki etkisini artıracak mekanların (minber, kürsü, mihrab vs.) aktif olarak kullanılabilmesi; aynı şekilde cami dışında da cemaatin istifadesine sunulan çeşitli müştemilatın (çay ve dinlenme salonu, kütüphane, gasilhane vs.) bakımı ve düzeni gelmektedir. Aynı şekilde, bir düğün veya açılışta din görevlisinin oturduğu yer, kullandığı ses sistemi, muhatap kitlesiyle arasındaki yakınlık vs. gibi hususlar da dikkate alınmalıdır. Bunların hepsinin din hizmetinin başarıya ulaşmasında önemli etkisi vardır. Profesyonel bir din görevlisi bu tür konularda gerekirse uzmanından görüş almalı, özellikle cami içindeki kendine has mekanların nasıl daha verimli bir şekilde kullanılacağı konusunda özel araştırma ve projeler geliştirmelidir.

Eğitimde de fiziki mekanların önemi çok büyüktür. Sağlıklı bir ders ancak sağlıklı bir fiziki ortamda yapılabilir. Sınıf ortamında öğrencilerin nasıl oturacağından ışığın seviyesine kadar her şey dikkate alınmalıdır. Ortam sessiz ve sakin olmalı, aşırı raht veya çok rahatsız edici oturaklar tercih edilmemelidir. Sınıfın sıcaklığı ve soğukluğu kontrol edilmeli ve uygun aralıkta tutulmalıdır. Hocanın öğrencilere hâkim olacağı bir konumu olmalı, öğrencilerin bir birini rahatsız edecek şekilde oturmaması sağlanmalıdır. Herkesin öğretmenin sesini ve hareketlerini rahatça görmesi sağlanmalı, kullanılacak işitsel ve görsel materyallerin rahatça algılanabilmesi için gerekli şartlar oluşturulmalıdır. Temizlik ve hijyene önem verilmeli, özellikle yatılı kurslarda bu konuya özel hassasiyet gösterilmelidir. Yemek, uyku, dinlenme mekânları uygun olmalıdır. Yapılan yemeklerden izlenen televizyon programlarına kadar her şeye dikkat edilmeli, eğitim öğretim faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek her türlü aşırılıktan veya yetersizlikten uzak durulmalıdır.

7. Liderlik kavramı ve din hizmetlerinde liderlik

En kısa tarifiyle liderlik bir kişinin başkalarını etkileyebilmesidir. Toplumda bazı insanlar liderlik vasıflarıyla ön plana çıkarlar. Bir grup veya toplum içerisinde ön plana çıkan insanların genel özellikleri itibariyle diğerlerinden ayrıldığı kolayca gözlenebilir. Bu şekilde ön plana çıkan insanların her şeyden önce bilgi ve beceri bakımından donanımlı oldukları herkes tarafından kabul edilir. İkna edebilme yetenekleri yüksektir. Davranışlara yön verebilirler. İnsanlarla iyi iletişim kurarlar. Güdüleme faaliyetleri yüksektir. Toplumun önünde giderler. Çevresindeki insanlara aşk, şevk, heyecan verirler. İlham kaynağı olurlar. Güvenilirdirler. İnançlı, kararlı ve tutarlıdırlar. Adalet duygusuna sahiptirler. İleri görüşlüdürler. Yenilikçi ve gelişime açıktırlar. İnsanlara karşı duyarlıdırlar. Örnek teşkil derler. Hedeflerine ulaşma konusunda tutkulu ve fedakârdırlar. Yeni durumlara karşı duyarlıdırlar. Hızlı ve etkin karar vermesini bilirler. Bunlara benzer daha birçok vasfı haizdirler ve bu vasıflarını toplum veya grup üzerinde etkin olarak kullanabilirler.

Din hizmetlerinde liderlik denince de, yukarıda sayılan özelliklerin din hizmeti alanında görev yapan kişilerce aktif olarak kullanılması, ya da en azından bir kısmının kullanılabilmesi anlaşılır. Din görevlisi zaten cemaati üzerinde doğal bir liderlik yetkisini haizdir. İmam önderdir. Cemaatin önüne geçip namaz kıldıran, herhangi bir konuda bilgi ve görüşüne başvurulan, bir cemiyet veya organizasyonda kendisine özel yer gösterilen doğal bir önderdir. Dolayısıyla din görevlisi bu konumunun farkında olarak davranmalı, bu etkisini, din hizmeti sunma uğrunda ve din adına, olumlu yönde kullanmalıdır. Hiçbir zaman şahsi çıkar ve menfaat uğruna kullanmaya tenezzül etmemelidir.

8. Din görevlisinin liderliği

Din görevlileri, misyon bakımından peygamberlerin varisleridir. Peygamberler ise içinde bulundukları toplumun önderleridirler. Salih kimselerin ortak duası da " .. Ya Rabbi, bizi muttakilere önder yap!"[9] şeklindedir. Buradaki önderlik hem ameli, hem de bu ameliyle topluma en güzel şekilde örnek olmayı içermektedir. Ayrıca bu günkü manada din hizmetleri alanında görev yapanların da önder ve lider kimseler olmasına işaret vardır. Zaten bugün bir din görevlisinin -istisnalar dışarıda tutulacak olursa- toplumuzda hala önemli bir şahsiyet ve önder olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. En azından dini konularda bunun böyle olduğu herkes tarafından kabul edilen bir olgudur.

Bu konuda tüm amelleri saymak yerine genel bir ölçüyü ortaya koyarsak; bir din görevlisi, örneğin bir imam, namaz öncesi ve sonrasıyla imamlığını her alanda ve amelde ispat edercesine itinalı olmalıdır. Sadece; namazda tekbir ve selam arasında değil, doğum ve ölüm arasında da imam olabilmelidir. İmam ve müezzin namaza gelirken yürüyüşüyle selamıyla ve tebessümüyle kendini gösterir. Din görevlisi sünnete bağlılığı ve ulvi derinliği ile cemaatine önder olur. Onlar adeta yaşayan bir ekol olmalıdır.

Din hizmeti sunan kişilerin liderlik konumunu layıkıyla elde edebilmeleri bazı alanlarda başarılı olmalarına bağlıdır. Bunları ana başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:

8.1. Alanında yetkin olmak

Sürekli vurgu yaptığımız en önemli konudur. Alan bilgi ve becerisi olmayan bir görevliyi kendi meslektaşları bile bir lider veya hoca olarak görmezler. Din hizmeti sunan bir görevli dinî konularda en doğru ve en güncel bilgilere sahip olmalı, mesleğin inceliklerini iyi kavramalı, yetenek ve kabiliyetlerini usta bir biçimde icraata dökebilmelidir. Hizmetini sunduğumuz bilginin eksikliğini yaşarsak meseleyi daha baştan kaybetmişiz demektir. Dolayısıyla bir din görevlisi, bu konuda kendini geliştirmek içi her yola başvurmalı, her imkanı değerlendirmeli, kendini en iyi şekilde yetiştirmeye çalışmalıdır.

8.2. Bakış açısı geliştirmek

Lider din adamı, toplumun önünde giden insandır. Başkalarının güdümünde hareket etmez. Her işinde tek ölçü İslam'dır. Bu ölçüyü uygularken de bağnaz ve itici değil, ileri görüşlü ve kapsayıcıdır. Bu cümleden olarak, lider din adamı meseleler karşısında çözümsüzlük ve çaresizlik edebiyatı yapmak yerine bakış açısı geliştirir. Çözüm yolları arar. Yeni ufuklar peşinde olur. Çok yönlü düşünür. Toplumu iyi tahlil eder ve problemlerin çözümünde alternatif reçeteler sunar.

8.3. Soğukkanlı olmak

Din görevlisi olaylar ve durumlar karşısında soğukkanlılığını daima muhafaza eder. Bu tavır peygamberlerin tavrıdır. Peygamberler tebliğ vazifesini yürütürken karşılaştıkları olumsuz durumlarda sabır ve metanetle hareket etmişler, kendilerini kaybetmeyip akıllı ve mantıklı hareket ederek sonucu olumlu şekilde lehlerine çevirmişlerdir. Aynı şekilde İslam

[9] Furkan 74.

tarihi boyunca ve hatta günümüzde de, sosyal ve bireysel birçok olayda, din görevlisinin toplumu veya kişileri nasıl yönlendirdiği, bazı facia ve kaosların önüne nasıl geçtiği her zaman anlatılır. Toplumumuzda böyle din adamları vardır. Bunlar, bu tür olaylar karşısında metanet ve soğukkanlılığını muhafaza ederek hareket etmiş ve ortaya çıkabilecek birçok sıkıntıyı engellemişlerdir. Dolayısıyla din görevlisi çevresindeki insanların yıkılıp umutsuzluğa düştükleri ve akl-ı selimin kaybolduğu bir ortamda metin ve sağlam durmalı, soğukkanlı ve cesaretli olmalıdırlar.

8.4. Risk almak

Liderliğin bir gereği de, o toplumda kimsenin yapmaya cesaret edemediği bir takım olumlu faaliyet ve yenilikleri cesaretle uygulamaya koyup devamını getirmektir. Bazı eksikliklerin giderilmesinde, giderilmesi gereken bazı ihtiyaçların karşılanmasında din görevlisi öncülük edip rehber olmalıdır.

"Böyle gelmiş böyle gider" anlayışıyla, "dertsiz başıma dert almayayım" düşüncesiyle hareket etmemelidir. Bu tür konularda yapılması gerekenleri, cemaatinin ve o toplumda nüfuz sahibi kişilerin de desteğini yanına alarak gerçekleştirme konusunda gayretli ve cesur olmalıdır.

Günümüzün yaygın problemlerinden biri de bid'at ve hurafelerdir. Din görevlisinin Kur'an ve Sünnet kaynaklı direnciyle vereceği mücadele başarıyı getirir. Ancak bu tür konularda hassas davranmalıdır. Yıkıcı ve kavga ve tartışmalara sevkedici bir tavırdan uzak kalmalı, dozunu ve zamanını iyi ayarlamalı, üslubuna dikkat etmeli, kendi örnek davranışıyla da rol model olmalıdır. Ayrıca bidat ve hurafe olduğu konusunda kesinlik olan meseleleri ele almalı, onların bidat ve hurafe olduğunu ilmî delilleri ve mantıklı izahlarıyla ortaya koymalıdır. Müslüman ve dindar toplumların eskiden beri uyguladığı, aslı ve özü itibariyle bidat ve hurafe kavramı içerisinde değerlendirilemeyecek, toplumun birlik ve beraberliğine ve dinî duygunun fertlerde ve toplumda bilinç ve yaşantı olarak gelişmesine hizmet eden bazı güzel ve faydalı uygulamalar konusunda hataya düşmemelidir.

8.5. Güven vermek

Bu husus din görevlilerinin en temel vasıflarından biri olmalıdır. Aslında bütün müminlerin sahip olması gereken önemli bir niteliktir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de " Onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler."[10] Ayette emanet ve vefa sıfatları dikkati çekiyor. Emaneti çok geniş boyutlu olarak ele almamız gerekir. İbadetlere bağlanmak, haramlardan kaçınmak, Allah ile kul arasındaki emanetlerdir. Kişilerin birbirleriyle münasebetlerinde takip edecekleri emanetler vardır ki, bunlar da birbirlerine saygı, sevgi, merhamet, müsamaha, kolaylık, tevazu göstermek; dedikodu, tecessüs, iftira, kötü zan ve benzeri zulümlerden kaçınmalarıdır. Hele de din görevlisi olunca bu husus kaçınılmaz olur. Din görevlilerin verdiği sözü yerine getirmesi[11], ahdine vefa göstermesi[12], yapmayacağı şeyi söylememesi[13], yaptığı şeyi söylemesi gerekir. İslam'ı tebliğ durumunda olan birinin; sözünde durmuyor, kendisine bir şey emanet edilmez, güvenilir değildir gibi sıfatlarla nitelendirilmesi

[10] Müminun / 8
[11] Nahl / 91
[12] İsra / 34
[13] Saff / 2,3

ona ve temsil ettiği davaya ciddi darbe vurur. Kur'an böyle tanınan kişileri şu ağır cümlelerle ikaz ediyor: " İpini sağlam ördükten sonra, onu söküp bozan kadın gibi olmayınız." [14]

Peygamberimizin, nübüvvetinden önce "el-emin" sıfatıyla anılması, nübüvvetinden sonra İslam davasının başarıya ulaşmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Mekke'den hicret edeceği gün dahi, yanında Ebu Cehil'in emanetini taşıyordu. Bu hususlar din görevlisi açısından hayati önem taşır.

İbadetler içinde bir başkasına uyarak yapılan tek ibadet namazdır. Peygamberimiz namaz kıldıran imam için "el-imâmü dâminun / imam, kendisine güvenilen ve emanet bırakılan kişidir (cemaatin namazının sorumluluğunu taşır)" buyururken bu hususu dile getirmiştir. Namazı emanet ettiğimiz insana her şeyimizi emanet edebilmeliyiz. Namazın emanetini taşımak, namaz dışındaki sorumlulukların hakkıyla yerine getirilmesine bağlıdır.

Cemaat, caminin etrafındaki esnaf, mahalle sakinleri, Kur'an okumaya gelen gençler, ilim öğrenmek için müftü, vaiz, imam ve müezzinlere müracaat eden insanlar, mahalledeki fakirler, kimsesizler, yetimler, zayıflar, yoksullar hep din görevlisine birer emanettirler.

Bir Kur'an kursunda öğreticilik yapan kişiye, okuttuğu talebeleri emanet olarak bırakılmıştır. Bizim geleneğimizde "eti senin kemiği benim" anlayışı mevcuttur.
Bu söz "benim yavrumu en güzel şekilde yetiştir, bu konuda sana sonsuz güveniyorum, ben üzerime düşen her şeyi yapacağım, yeter ki benim emanetimi en güzel şekilde muhafaza et" demektir. Öğretmen bu sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. Kendi evladına nasıl davranıyorsa, onun nasıl bir şekilde yetişmesini istiyorsa öğrencileri için de aynı şeyi düşünmelidir. Hatta öğrencileri kendisine emanet olduğu için onlara daha fazla özen göstermelidir de diyebiliriz. Herhangi bir öğrencisinin öğrendiği bir bilgiden, okuduğu bir kitaptan, ilim adına yaptığı bir uygulamadan, herkesten önce öğretmeni sorumludur. Onun için, öğrencisini yetiştirme konusunda çok hassas olmalı, ona doğru bilgiyi vermeli, en güzel şekilde yetiştirmelidir. Özelikle eğitim öğretim faaliyetleri içinde bulunan din görevlileri için bu konu çok vebal taşıyan bir konudur.

8.6. Farklılıklara önem vermek

Din görevlisi toplumun tamamına hitap eden insandır. Daha önce de söylediğimiz gibi, kendisini herhangi bir gruba veya cemaate angaje eden bir din görevlisi hizmet alanını ve etkisini kısıtlamış demektir. Bu konu çok önemlidir. Dolayısıyla din görevlisi cemaati içerisindeki farklı grup ve oluşumlardan olan insanlara karşı eşit davranmalıdır. Ayrıca din görevlisinin, hitap ettiği kitlenin farklılıklarını da dikkate alması gerekir. Örneğin herhangi bir camide görev yapan din görevlisi; cemaatinin yaş farklılıklarını, meslek ve uğraş alanlarını, işçi mi memur mu olduklarını, kültürel farklılıklarını, bilgi ve birikim düzeylerini vs. dikkate alarak muhatap olmalıdır. Vaaz ve hutbelerinde ona göre bir dil belirlemeli, sosyal ilişkilerinde bu farklılıklara önem vermeli, din hizmetinin başarıya ulaşması için bu tür farklılıklara göre plan ve projeler hazırlamalıdır.

Aynı şekilde; örneğin bir Kur'an kursunda eğitim veren öğretici; öğrencilerinin zeka ve kabiliyetlerini iyi tespit etmeli, ailevi ve kültürel farklılıklarını göz önünde

[14] Nahl / 92

bulundurmalı, eğitim ve başarılarını etkileyen her türlü maddi ve manevi farklılıkları hesaba katarak hareket etmelidir. Gerekirse bu konularda uzman yardımı almalı, modern yöntemlerle hizmet veren rehberlik ve danışmanlık birimlerini etkin olarak kullanmalıdır. Öğrencinin bireysel kabiliyetlerine göre verilen eğitim veya yapılan yönlendirme, o öğrencinin başarıya ulaşmasında en önemli bir altın kuraldır. Bunu daima göz önünde bulundurmalı, öğrenciyi yapamayacağı şeye zorlayıp bunaltmamalı, yapabileceği şeyden de mahrum bırakmamalıdır.

Gerek cami içi ve dışı din hizmetlerinde, gerekse eğitimle alakalı din hizmetlerinde muhatabın kabiliyet durumlarına göre davranmak aslında Kur'an-ı Kerim'in[15] ve Hz. Peygamber'in takip ettiği metoddur. Peygamberimizin kendisine sorulan aynı tür sorulara muhatabına göre faklı cevaplar verdiği, hatta aynı soru için bile farklı cevaplar verebildiği bazı hadisler ve İslam tarihi kaynaklarında görülmektedir.[16] Bu hususta hareketle, özellikle eğitim ve terbiyeciler, iyi huylu ve karakterli insanlarla, basit ve bayağı, alçak ruhlu kimselere yapılacak muamele ve onların eğitiminde takip edilecek metodun aynı olmadığını önemle savunmuşlardır.

9. Din Görevlisi Liderliği Beceri Alanları

Buraya kadar bir liderde olması gereken vasıflar ve bir din görevlisinin de bu vasıflara sahip olması gerektiği, ayrıca bu vasıfları aktif olarak da kullanması gerektiği üzerinde duruldu. Şimdi de bir din görevlisinin liderlik yönünü genel olarak hangi alanlarda kullanacağı konusunu inceleyelim. Bu noktada karşımıza üç temel alan çıkmaktadır.

9.1. Grup Liderliği Becerileri

Bir din görevlisinin lider olarak ön planda olacağı en temel alanlardan birisi grup içerisindeki konumudur. Grup, birden fazla insanın, belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelerek oluşturduğu ekip veya topluluğa denir. Dolayısıyla bu manada camideki cemaat bir gruptur, bir açılışta din görevlisinin yaptığı duayı dinleyen topluluk bir gruptur, bir cenazede din görevlisi bir gruba hitap etmektedir, hatta bir yemekten sonra yapılan duada bile din görevlisi bir gruba liderlik etmektedir. Buna benzer bütün faaliyetlerde, din görevlisi aslında bir gruba liderlik yapmakta, o grubun o faaliyetindeki rehberi olmaktadır. Dolayısıyla bu alanlardaki liderliğin istediği bazı beceriler vardır ki, onlara sahip olmadan grup liderliği yapmak çok zorlaşır ve bazen imkânsız hale gelir. Grup yönetiminin istediği bilgi ve becerilerin başında mesleki yeterlilikler gelir. Daha sonra yerine ve durumuna göre gerekli başka hususiyetler de gerekir. Ayrıca bu tür grup liderliği faaliyetlerinde din görevlilerinin psikoloji ve sosyoloji de bilmeleri, toplulukları idare ederken bu tür bilgilerini de aktif olarak kullanmaları gerekir.

9.2. Kişisel beceriler

Daha önce de zikredildiği gibi, din görevlisinin mesleğiyle ilgili olmazsa olmaz bazı becerilere ihtiyacı vardır. Kur'an-ı Kerim bilgisi, İlmihal bilgisi, Hitabet bilgisi vs. gibi özellikleri bu beceri alanına girerler. Bu tür konularda becerisi yüksek olan görevlilerin

[15] Nahl 125.
[16] Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu,* s.148

toplum nazarında da itibarlı olduğunu ve çok saygı gördüklerini müşahade ediyoruz. Ayrıca mesleği dışındaki bazı alanlarda bilgi ve becerisi olan bir çok din görevlisi de bulunmaktadır. Sanatçı, şair, sporcu, zenaatkar bir çok görevlimiz vardır ve bunlar da bu kişisel beceriyle farklı bir etki ve ilgi uyandırmakta, bu yönleriyle de kendilerinden söz ettirmektedirler. Asıl hizmetine ve yapması gereken vazifelerine engel olmadığı sürece, din görevlisinin toplum tarafından saygı duyulan ve ilgi gösterilen başka bazı alanlarda bilgi ve beceri sahibi olmasının herhangi bir sakıncası yoktur. Fakat bu yönleri asla kendi aslî sıfatının yani görevliliğinin önüne geçmemeli, hele hele hizmet ve vazifesine asla engel olmamalıdır.

Eğitim faaliyetleri içerisinde bulunan din görevlileri de, verdikleri eğitimde başarıyı artırmak üzere kişisel bilgi ve becerilerine dayalı bazı teknik ve uygulamalar geliştirebilmeli, yeni yöntem ve projelerle öğrencilerini daha zevkli ve kaliteli bir eğitimle tanıştırmanın yollarını aramalıdır.

9.3. Problem çözme becerileri

Her mesleğin ve hizmetin kendine göre bazı sorunları ve problemleri vardır. Bu problemlerin çözümü için gayret göstermek de çoğu kez o mesleği icra eden görevlilere düşmektedir. Din görevlisi de toplumda liderlik konumunda bulunduğundan, birçok sıkıntı ve problemin çözümü konusunda kendisine müracaat edilen kişi olmaktadır.

Bu cümleden olarak toplumda dargınların barıştırılması, kavga ve tartışmaların yatıştırılması, görev mahalliyle alakalı fizikî sorunların giderilmesi, ihtiyaçların temin edilmesi vs. gibi maddi manevi birçok sorunu çözme makamı din görevlisi olmaktadır. İşte din görevlisi bu konumunun farkında olarak hareket etmeli, liderlik yönünü bu alanda etkili olarak kullanabilmelidir. Toplumumuzda bu yönü çok güçlü olan bazı din görevlileri vardır. Öyle ki, bazen devlet güçlerinin ve kolluk kuvvetlerinin bastıramadığı bazı isyan ve toplumsal başkaldırıları din görevlisi bir imamın bastırdığı görülmüştür.

Eğitim faaliyetleriyle meşgul olan Kur'an kursu öğreticileri de, öğrenciler arasında çıkabilecek bazı problemleri, eğitimi sekteye uğratacak veya verimini düşürecek bazı fizikî ve sosyal sorunları, bireysel manada herhangi bir öğrencisinin derlerdeki verimini düşürecek herhangi bir sorununu çöme noktasında gayretli ve samimi olmalıdır. Problem çözme noktasında başarılı olan bir öğreticinin eğitimde de başarı ve kaliteyi yakaladığı bir gerçektir.

10. Din Görevlisi Liderliğinin Diğer Yönleri

Yukarıda genel olarak zikredilen alanlar dışında daha pek çok alan ve din görevlisi için de pek çok liderlik yönü vardır. Bunlar biraz da zamana, yere, durum ve şartlara bağlı olarak değişiklik gösterirler. Örneğin modern bir şehrin elit bir bölgesinde görev yapan din görevlisinin taşıması gereken liderlik vasıflarıyla, herhangi bir ilçenin bir köyünde görev yapan bir din görevlisinin taşıması gereken liderlik vasıfları ayrıdır. Birisi için olmazsa olmaz olan bir yön, mesela takım elbise-kravat giyinmesi, diğerinin görev alanında pek de önemli olmayabilir. Hatta köy yerinde bu tarz giyinmenin ayıp ve gülünç karşılanması bile sözkonusu olabilir. Bir okulun camisinde görev yapan imam eğitim öğretimle alakalı bazı konularda bilgi sahibi olması gerekirken, herhangi bir ticaret bölgesinde, bir işhanının mescidinde görev yapan imamın İslamın ticarete bakışı ve sermaye yönetimi konularında bilgi sahibi olması

beklenir. Dolayısıyla din görevlisi liderliğinin diğer yönleri duruma göre faklılık arz eder ve bunların sayısı da çoğaltılabilir.

SÖYLEŞİ

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Muhammed Şevki AYDIN'la, Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni Açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine...[17] Hayrullah KÖKEN

Sayın Hocam! Başkanlığımızın toplumumuza sunduğu hizmetlerin, din eğitimi ve din görevlisinin niteliğini yükseltmek, halkımıza daha sağlıklı din hizmeti sunabilmek için yoğun çalışma içinde olduğunuzu biliyoruz. Bu çalışmalarınızı başlıklar altında sıralamanız mümkün mü?

Bilindiği gibi Başkanlığımız, ilgili yasa gereği, İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarıyla ilgili işleri yürütme, din konusunda toplumu aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetmekle görevlidir. Bunu, merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtı ile çeşitli hizmet sınıflarında görev yapan toplam 70 bin civarında personelle yerine getirmektedir. Görüldüğü üzere yasanın belirlediği aydınlatma görevi, Başkanlıkça din eğitimi faaliyeti yapılmasını içermektedir.

Örgün din eğitimi, zorunlu olarak okullarda yapıldığı için Başkanlığımız yaygın din eğitimi görevini üstlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, yürütmekle yükümlü olduğu yaygın din eğitimi etkinliklerini; camilerde vaaz ve hutbelerle, cami dışında çeşitli dinî konularda düzenlenen konferans ve panellerle, Kur'an kurslarında yürütülen eğitim ve öğretimle, toplumun bütün kesimlerine yönelik sesli ve görüntülü yayınlar aracılığıyla, yerine getirmeye çalışmaktadır.

Bugünlerde Diyanet İşleri Başkanlığının yeniden yapılandırılması konusu çeşitli vesilelerle gündeme getirilmektedir. Değişen nedir? Hizmet anlayışı veya niteliği midir, yoksa çağın şartları gereği yöntemler mi değişmektedir? Konuya dinî ve sosyal açıdan nasıl bir yorum getiriyorsunuz?

Bilim ve teknolojide, buna bağlı olarak eğitim ve iletişim alanlarında süregelen gelişmenin önemli bir ivme kazandığı günümüzde, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı bir toplumsal değişme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, bütün toplumsal hizmetlerin yanı sıra din hizmetlerinde, yaygın din eğitimi etkinliklerinde de önemli bir dönüşümü ve onların yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Başkanlığımız açısından bu dönüşümün ve yeniden yapılanmanın hedefi, topluma sunulan yaygın din eğitimi ve din hizmetlerinin, günümüz birey ve toplumunun beklentilerini karşılayacak düzeyde, etkin ve verimli bir biçimde üretilmesinin/yürütülmesinin sağlanmasıdır.

Bugünlerde Başkanlığın yeniden yapılandırılması konusunun her kesim tarafından dillendirildiği ve bu konunun ülke gündeminin önemli bir maddesini oluşturduğu görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının yapısı, işleyişi, konumu üzerinde yeniden düşünmenin yararlı olacağını ilke olarak benimsemekle birlikte, mevcut yapı içinde de çok şey yapılabileceğini düşünüyor ve bu anlayışla çalışıyor; projeler üretiyoruz. Kısa, orta ve

[17] Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 172, Yıl: Nisan-2005, s. 26-29.

uzun vadeli projelerimizi bir bir uygulamaya koyma çabasındayız. Sorunlara makul, gerçekçi, kendi içinde ve ülke gerçekleriyle tutarlı, uygulanabilir, ihtiyaçlarımızı karşılayıcı, bilimsel çözümler üretilmesine özen göstermekteyiz. Bu çerçevede Başkanlığımızca eğitime ilişkin çalışmaları;

1) yaygın din eğitiminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve

2) personelin eğitimiyle ilgili çalışmalar olarak iki başlık altında toplayabiliriz.

Vaaz ve hutbelerin hazırlanışı ve halkımıza takdimi hususunda Başkanlığımızın bir çalışma yaptığını biliyoruz. Vaaz ve hutbelerin daha etkin ve verimli olması için yapılan çalışmaların hangi aşamada olduğunu söyler misiniz?

Bilindiği üzere Başkanlığımızın en önemli yaygın din eğitim faaliyeti alanlarından biri camilerdir. Camilerde yapılan vaaz ve okunan hutbelerle vatandaşlarımız dinî konularda aydınlatılmakta ve onlara ihtiyaç duydukları dinî bilgiler verilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu hizmetin verimliliği üzerine bugüne kadar yapılan değerlendirme çalışmaları ve cemaatten alınan tepkiler, vaaz ve hutbelerin yeterince etkin ve verimli olmadığı yönündedir. Bu sebeple Başkanlığımız, vaaz ve hutbelerin daha etkin ve verimli niteliğe kavuşturulması, muhteva ve üslûp kalitesinin artırılması amacıyla acil önlemler almakla kalmadı, ileriye dönük çalışmaları da başlattı.

Bu çalışmalar

1) meselenin teorik temellendirilmesini, uygulamayı yönlendirecek kıstasları geliştirmeyi,
2) personelin eğitimini içermektedir.

Bu çalışmalarla görevlilerimizi bu hizmetlerin ifası konusunda daha donanımlı, dolayısıyla daha etkin ve üretken konuma getirip, söz konusu faaliyetlerin daha da verimli kılınmasını amaçlamaktayız. Böylece hutbe ve vaazlar, mahallî ihtiyaçları karşılama, yöresel sorunların çözümüne katkı sağlama konusunda daha etkin niteliklere kavuşturulacaktır.

Bu açıklamanızdan, hedefinizin her görevlinin kendi hutbe ve vaazını, yaşadığı bölgenin ihtiyacına göre yine kendisinin hazırlaması gerektiğini anlayabilir miyiz?

Elbette, bu konudaki çalışmalarımız bunu kapsamaktadır; her görevlinin kendi hutbe ve vaazını mahallî ihtiyaçlara göre kendisinin hazırlaması en uygun olanıdır. Ancak takdir edersiniz ki, bunun sağlanabilmesi için bir alt yapının oluşması gerekmektedir. Bu da hemen bugünden yarına gerçekleştirilebilecek bir şey değildir, ama bunun gerçekleşmesi için çalışıyoruz.

Başkanlığımız, cami içi vaaz ve hutbeler yoluyla verilen din eğitimi yanında cami dışı konferans, panel vb. yollarla, cami dışında da verilen din eğitiminin geliştirilmesi, daha sistemli ve etkin bir biçimde sürdürülmesi yönünde de çalışmalar yürütmektedir. Bu tür etkinliklerde, üniversitelerin bilimsel birikiminden yararlanarak azamî verimin elde edilmesi için çok yönlü çalışmalar yapılmaktadır.

Efendim, bildiğiniz gibi Başkanlığımızın hizmet alanlarından biri de Kur'an kurslarıdır. Kur'an kurslarında sürdürülen yaygın din eğitimin geliştirilmesi, daha etkin ve verimli bir düzeye çıkartılması amacıyla çalışmalar yaptığınızı biliyoruz. Nasıl bir Kur'an kursu ve Kur'an kurslarında nasıl bir eğitim ve öğretim metodu amaçlamaktasınız?

Bu konuda yapacaklarımızı, iki maddede özetleyebiliriz:

1) Kur'an kursu binaların fizikî durumlarının düzeltilmesi ve

2) buralarda yapılan eğitimin niteliğinin geliştirilmesi.

Kur'an kursu binalarının bir kısmı çağdaş eğitim ve öğretimin sürdürülmesine yeterince elverişli değildir. Oysa fizikî çevrenin birey üzerinde eğitsel etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan söz konusu kurslara ait binaların fizikî durumlarının iyileştirilmesine, çağdaş bir yapıya/görünüme kavuşturulup eğitim ve öğretime daha elverişli hâle getirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Kafamızdaki nasıl bir Kur'an kursudur? İnsana kendini, yaratıcısı ile ilişkisini tanıtmayı, bütün varlıklarla anlamlı ve amaçlı bir bütün oluşturduğu bilincini kazandırmayı, insana hürriyetinin ve sorumluluğunun farkına vardırmayı, bireye kendi davranışlarını yakından izleme ve hatalarını düzeltme alışkanlığı kazandırmayı, Kur'an'ı yüzünden okuma becerisini sağlamayı, ihtiyaç duyulan temel dinî bilgileri bireye özümsetmeyi ve onları davranışa dönüştürmeyi, eğitim ve öğretime uygun mekânlara ve donanıma sahip olmayı, öğrenme ve öğretme sürecinde bireyin sorun çözme yeteneğini geliştirecek yöntemleri işe koşmayı; hocasını, alanında yeterli bir uzman kılmayı, çağın iletişim imkânlarından yararlanmayı hedefleyen bir Kur'an kursu….

Kur'an kurslarında sürdürülen yaygın din eğitiminin geliştirilmesi, daha etkin ve verimli bir düzeye çıkartılması amacıyla şu çalışmaları başlatmış bulunuyoruz:

1) Öğretim programlarının geliştirilmesi,

2) Ders materyallerinin hazırlanması,

3) Kurs binalarının fizikî durumlarının iyileştirilmesi ve

4) Kur'an kursu öğreticilerinin eğitilmesine yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi.

Sayın Hocam, sözün burasında millî, manevî, ahlâkî, kültürel ve sanatsal değerlere önem veren,Kur'an kursu öğretim programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalardan bahseder misiniz?

32 hafta süreli Kur'an kurslarında ve yaz Kur'an kurslarında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hâle getirilmesi için yapılması gereken çalışmalar arasında, bu kurslarda takip edilen öğretim programlarının çağdaş, bilimsel program geliştirme anlayışına uygun olarak geliştirilmesi, birinci derecede önemli ve önceliği olan bir çalışma olarak görülmüştür. Bu sebeple din eğitimi alanında uzman akademisyenlerden, tecrübeli Kur'an kursu öğreticilerinden ve merkezdeki ilgili uzmanlardan oluşan bir komisyon

kurularak Kur'an kurslarında uygulanan öğretim programı geliştirilmiş ve 2004-2005 öğretim yılında uygulamaya konulmuştur.

Bilimsel program geliştirme ilkeleri doğrultusunda geliştirilen bu program, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; programın gerekçesi, temel yaklaşımı, felsefesi, genel amacı ile öğrenmeve öğretme sürecinde uyulması gereken ilkeler açıklanmış; ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim, itikat, ibadet ve ahlâk derslerine ait müfredata yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; plân kavramı üzerinde kısa ve öz bilgilerden sonra yıllık plân, ünite plânı, günlük ders plânı örnekleri verilmiş, ayrıca her ders için örnek ders işlenişi sunulmuştur.

Bu programda öğretmeni değil, öğrenciyi ve sorunları merkeze alan; öğrenme ve öğretme sürecinde öğrenenlerin gelişimlerini bir bütün olarak dikkate alan; öğrenen merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören; hedef olarak millî eğitimimizin temel amaçlarının yanı sıra; anlayan, araştıran, sorgulayan, yorumlayan, haklarını ve sorumluluklarını bilen, çevresiyle uyumlu, işbirliği yapan, millî, manevî, ahlâkî, kültürel ve sanatsal değerlere önem veren bireyi yetiştirmeyi hedefleyen; değerlendirme açısından ise ürünü değil, süreci ön plâna çıkaran; bireysel farklılıklara göre ölçme ve değerlendirmeyi temel kabul eden ve çerçeve esnek öğretim programı anlayışı benimsenmiştir.

İyi bir programa sahip olmak gerekli, ama yeterli değildir. Asıl önemli olan onun etkin ve verimli biçimde uygulanmasıdır. İşte bu noktada, bildiğiniz gibi, hizmetin odak noktası o hizmeti verecek personeldir. Yetişmiş personel bulunamazsa plân, program, materyal ve yöntemler ne kadar güzel olursa olsun bu hizmeti verecek personeli çağın donanımlarına göre eğitip, motive edip, kalitesini artırmadıkça hizmetten verim alınamayacağı açıktır. En zor eğitim de yetişkin eğitimidir. Bu bağlamda personelin eğitim ile ilgili çalışmalarınız nelerdir?

Yaygın din eğitiminin geliştirilmesi yönünde yapılan bu çalışmalardan istenilen düzeyde verimin alınması, şüphesiz gerekli bilgi ve beceriyle donatılmış nitelikli personelle mümkündür.

Her tür eğitimde standartlar, uygulayıcıların düşünce ve eylemlerine göre oluşmakta ve gelişmektedir. Eğitim alanında değişimi öngören her projenin, işe eğiticilerde/uygulayıcılarda değişimi/dönüşümü gerçekleştirmekle başlaması ön şarttır. Aksi takdirde o değişim projesinin tahakkuku hayal olur. Bu yüzden az önce söylediğim bütün hizmetlerde belirlenen amaçlara ulaşmak için öncelikle onları gerçekleştirecek bilgi ve beceri donanımına sahip kalifiye elemanları elde etmek gerekmektedir.

Başkanlığımız, bu gerçeğin farkında olduğundan, bu tür çalışmaları öncelemektedir. Nitekim etkin, verimli ve sistemli bir personel eğitiminin çağdaş, bilimsel bir zihniyetle hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmış ve bunlar devam etmektedir. Din görevlisinin nitelikleri, bu süreçlerin niteliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla bugünün din görevlisinin, bu görevleri yapabilecek yeterliklerle donanmış olması gerekir. Bugünün din görevlileri hangi yeterliklere sahip olmalıdır? Her şeyden önce bunların tespit edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Niçin önce yeterlikler? Yeterlik, bütün çalışmaların temel hareket noktası ve yapılanların mantık bütünlüğü içinde yapılmasının anahtarıdır. Yeterlikler; • Din görevlilerinin seçimi,

• Din görevlilerinin hizmet öncesi eğitimi,

• Din görevlilerinin denetlenmesi ve performanslarının değerlendirilmesi,

• Din görevlilerinin hizmet içi eğitimleri,

• Din görevlilerinin kendilerini geliştirmesi vb. etkinliklere kılavuzluk eder.

Yeterlikler çok açık şekilde belirlenerek meslek standartlarının oluşturulması sağlanacaktır. Bu gerçekleştirilmediği takdirde, personelle ilgili düzenlenecek her etkinlik, yapılacak her işlem, tesadüften, gelişi güzellikten ve keyfîlikten uzak olamaz. Onun için bünyesinde görev yapan personelin yeterliklerini açık seçik belirleyerek hizmet standartlarını oluşturmayan bir kurumun başarılı olma şansı yüksek değildir. Ne var ki, böylesine merkezî işleve sahip olan yeterlikler konusunda gereken çalışmalar şimdiye kadar yapılmış değildir. Bazı İlâhiyat Fakülteleri, Başkanlığımız bünyesinde görev yapabilecek öğrencileri yetiştirmek üzere programlarında kısmen düzenlemelere gitmiştir. Hatta din görevlisi yetiştirmeyle ilgili bölümler açma konusunda önemli bilimsel çalışmalar da yapılmıştır.

Ne var ki, üzerinde uzlaşılmış ve belgelenmiş din görevlisi yeterlik şartları belirlenememiştir. Bu yüzden ilk olarak görevlilerin yeterlik şartlarını belirleme çalışması başlatılmış ve böylece bir ilke imza atılmıştır. Şimdilik müftü, vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatibin yeterlik şartları belirlenmiştir.

Elbette bütün bu çalışmaların hedefinde ideal bir din görevlisi ve onun verdiği din hizmeti vardır. Sayın Diyanet İşleri Başkanımız da konuşmalarında hep aynı konuya vurgu yaparak "yaşadığı çağın ihtiyaçlarını gören, çağın aktığı yönü bilen bir din görevlisi" hedeflediklerini belirtmektedir. Sayın Hocam, size göre ideal birdin görevlisi nasıl olmalıdır?

Bizlere Hz. Peygambere vâris olma payesi verilmiştir. Din hizmeti veren insanlar olarak bu emaneti iyi muhafaza etmeliyiz ve din hizmeti sorumluluğunu 24 saat omuzlarımızda hissetmeliyiz.

Gerçekten onurlu, şerefli ve çok değerli bir görevi ifa ediyoruz. Sorumluluk bilinciyle hareket etmemiz gerekir. Çünkü bizler 14 asırlık bir mirası temsil ediyoruz ve içinde yaşadığımız çağın ihtiyaç ve sorunlarını bilip onlara yönelik çözümler üretme sorumluluğunu taşıyoruz. Dolayısıyla sıradan insanlar değiliz. Dinimizi çağın gereklerini göz önünde bulundurarak anlamamız ve yorumlamamız gerekir. Bunu lâyıkıyla yerine getirmek çok iyi bir bilgi, beceri ve ahlâk donanımına sahip olmayı gerektirmektedir.

Kısacası camiyi evi gibi gören, din hizmetini 24saat veren, görev aşkıyla dolu, çağın ihtiyaçlarına göre kendini yenileyen, geliştiren, etrafına barış ve sevgi dağıtan, sözü ve sohbetiyle insanlara serinlik verip, insanlarımızı yüce dinimizin ortak paydasında buluşturan, herkesi kucaklayan, ahlâk eksenli birdin hizmeti veren din görevlileri ideal görevlilerdir.

Çağımızın din görevlilerini yetiştirmek hususunda hizmete hazırlık ve hizmet içi programlarını geliştirmiş bulunuyoruz. Bu programlarla görevlilerimizin başta hazırladığımızı

söylediğimiz yeterliklere sahip kılınması amaçlanmaktadır. Bu programların uygulanmasına inşallah önümüzdeki günlerde başlanacaktır

KAYNAKÇA

- **ACAR,** İbrahim, Çağdaş toplumda ideal din görevlisi portresi, *Kutlu Doğum 2004: Din-kültür ve çağdaşlık*, 2007, sayı: , s. 49-52

- **AKIN,** Ahmet, Osmanlı'da Din Görevlisinin Konumu Üzerine Değerlendirmeler (Bursa Örneği), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: IV, sayı: 8, s. 65-104

- **AKPINAR,** Ali, Cami Merkezli Din Hizmeti Verenlerde Görülen Bazı Eksiklikler ve Bunların Giderilmesine Yönelik Teklifler, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 2008, cilt: II, sayı: , s. 13-30

- **ATİLLA,** Mustafa, Etkili Din Görevlisi: Günümüz Toplumunun Din Görevlilerinden Beklentileri, *Yaygın Din Eğitimi ve Uygulamaları [Yecder 1. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğler, 22 Mayıs 2010]*, 2011, sayı: , s. 27-34

- **AYTÜRK,** Nihat, Önderlik Mesleği, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1976, cilt: XV, sayı: 4, s. 229-241

- **BULUT,** Mehmet, Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler, *Diyanet İlmi Dergi* , 2005, cilt: XLI, sayı: 3, s. 55-70

- **BUYRUKÇU,** Ramazan, Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: XLVII, sayı: 2, s. 99-126

- **CERTEL,** Hüseyin, Dinî İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber'in Sıfatları, *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Teblilğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*, 2006, sayı: , s. 245-258

- **ÇAKMAK,** Muharrem, Mobil (Taşınabilir) Din Eğitimi ve Din Hizmeti, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, 2008, cilt: I, sayı: , s. 307-315

- **ÇALKA,** Mehmet Sait, Sâfî Mustafa Efendi'nin "Gülşen-i Pend" Mesnevisinde Din Görevlilerine Nasihatleri, *Diyanet İlmi Dergi* , 2008, cilt: XLIV, sayı: 3, s. 111-128

- **ÇEKİN,** Abdulkadir, Mesleki Yeterlilik ve Beklenti Yönüyle Din Görevlisi - Cemaat İlişkisi, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 2011, cilt: XLVII, sayı: 1, s. 89-108

- *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Derleyen: Hayrullah KÖKEN, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

- **DOĞAN,** Lütfi, Din Alimleri ve Görevlileri İslâm'ın Hizmetindedirler, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1966, cilt: V, sayı: 5, s. 103-104

- **KÖYLÜ,** Mustafa, Din Görevlilerinin Meslekî Problemleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sayı: 5, s. 181-212

- **KÖYLÜ,** Mustafa, Din Görevlisinde Bulunması Gereken Nitelikler, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dini - İlmi - Edebi Dergi]*, 1993, cilt: XXIX, sayı: 3, s. 101-112

- **HATİPOĞLU,** Nihat, Bir İslâm Davetçisi Olarak Din Görevlisi ve Özellikleri, Diyanet İlmî Dergi Ekim- Kasım- Aralık 1992, Cilt:28, Sayı:4

- **TETİK,** Hayati, Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri-Cemaat İletişiminin Önemi, *Diyanet İlmi Dergi*, 1998, cilt: XXXIV, sayı: 2, s. 99-108

- **UYGUN,** Hamdi, Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Danışman: Doç. Dr. Hüseyin PEKER, Aralık 1992, Samsun.

- **ÜNVER,** Mustafa, Kur'an Ekseninde Din Görevlisinin Dikkate Alması Gereken Hususlar*, Diyanet İlmi Dergi* , 2005, cilt: XLI, sayı: 3, s. 71-92

YAYGIN VE YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ

3- YAYGIN VE YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ DERSİ*

Yaygın ve Yetişkin Din Eğitimi dersi, 6 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

Hedefler:

1. Yaygın din eğitiminin tarihsel gelişimini değerlendirir.
2. Yaygın din eğitimiyle ilgili temel kavram ve ilkeleri öğrenir.
3. Yaygın din eğitiminin gerçekleştirilme alanları ve bu alanların temel özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
4. Yaygın din eğitiminin vasıtalarını ve bunların farklılık ve benzerliklerini açıklar.
5. Dini hitabet ve türleri hakkında bilgi sahibi olur ve bunları uygular.
6. Yaygın din eğitiminin hedef kitlesinin temel özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
7. Yaygın din eğitiminin problemlerini tartışıp değerlendirir.
8. Yaygın din eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikleri sahada uygular.

1. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A. Eğitim ve Öğretim Kavramları:

Eğitim, en genel anlamıyla, insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir. Bu eğitim süreci bilgi, beceri, tutum ve değerler kazanma yoluyla gerçekleşir. Eğitim, "kişide istendik yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci" olarak da tanımlanmıştır. Buna göre eğitim sonucunda kişide olumlu yönde bir değişim ve dönüşümün meydana gelmesi amaçlanmaktadır. İslam kültüründe bugün literatürde kullandığımız eğitim-öğretim kavramlarının karşılığı "talim ve terbiye" kavramlarıdır. Terbiye arapça "rab" kökünden türetilmiş bir kavramdır. Rab, efendi, sahip, baba anlamlarına gelir ve "kainatın sahibi, efendisi" anlamında Allah'ın en çok kullanılan isimlerinden biridir. Terbiye kelimesi ise sözlüklerde "bir şeyi halden hale çevirmek uygun şekil vermek, mükemmelleştirmek" şeklinde anlamlandırılır. İslami gelenekte terbiye kavram olarak "insana olumlu tavır ve davranışlar kazandırarak onu bulunduğu seviyeden daha üst bir seviyeye ve mükemmel bir insan durumuna getirmektir". Bu anlamda insan terbiye olmaya uygun bir yaratılıştadır ve terbiye edilmeye ihtiyacı vardır. Terbiye, insanı içinde bulunduğu daha aşağı bir durumdan daha üstün bir duruma, bir seviyeden veya seviyesizlikten üstün bir seviyeye ulaştırma çabasıdır.

* Haz: Murat OSMANOĞLU, Eğitim Merkezi Müdürü, Tekirdağ Eğitim Merkezi

Günümüzde gerek eğitim bilimlerinde ve gerekse din eğitimi bilimi alanında artık talim-terbiye kavramlarının yerini eğitim ve öğretim kavramları almıştır. Süreçle ilgili tanımlardan biri eğitimi, önceden belirlenmiş amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler sistemi“ olarak göstermektedir. (Oğuzkan, 1993: 46) Bu tanımdan da açıkça anlaşıldığı gibi kime, niçin eğitim yapılacağı, hangi konuda eğitileceği bilinmemektedir. Bu tanımda açıkça anlaşılan, eğitimin bir amaç için insanların davranışlarının planlı olarak değiştirilmesidir. Eğitimin bu tanımı bir süreç anlatmaktadır. (Tavukçuoğlu-Erdem, 2002: 13) "Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir". (Ertürk, 1981: 12) Bu tanımda, eğitimle değiştirilecek olan bireyin davranışları hedeflenmektedir. Davranışın değişmesi ise, ancak bireyin kendi yaşantısı yoluyla olabilir. Din Eğitimi bilimcisi Cemal Tosun, Wolfang Brezinka'nın tanımındaki "deneme" kavramını da ekler ve karşımıza şöyle bir tanım çıkarır: "Eğitim, bireyin *davranışında*, kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişmeler meydana getirme denemeleri sürecidir." (Tosun, 2001: 21-25) Rehberlik olmadan eğitim olmaz.

Öğretim, öğrenmenin düzenli, amaçlı ve yöntemli bir biçimidir. Öğretim bir olgu veya bir olay olarak, hem olumlu, hem de olumsuz yönde ortaya çıkabilir. Sözgelimi, bir kimse hırsızlığı da öğrenebilir. Bu aslında, toplum tarafından benimsenmeyen, tasvip edilmeyen bir davranıştır. Bu davranış, bir öğretim de olsa yine böyledir. **Öğretim**, öğrenciyi, öğrenme etkinliklerine yöneltme ve bu etkinlikte ona rehberlik etme bilgisi ve sanatıdır. Aslında rehberlik olmadan da öğrenme olur; ancak ekonomik olan öğrenme, ancak rehberlikle yapılabilir. Eğitim açısından, öğrenme ve öğretimin, toplum tarafından kabul görmesi de önemsenen bir durumdur. Bu durumda eğitsel bir değeri olan öğrenme ve öğretimin, toplum tarafından kabul edilen, bireyin yaşama etkin ve olumlu biçimde uyumunu sağlayan bir etkinlik türü olduğu söylenebilir. Bu durumda **öğretim**, bu işin, belli bir amaca yönelik planlı ve düzenli olarak yapılması anlamına gelmektedir. Cevat Alkan'ın tanımına göre **öğretim,** "belirli bir öğrenme durumunda önceden belirlenmiş hedeflere en etkili biçimde ulaşmak üzere uygun personel, araç, gereç, yöntem ve teknikleri kullanma sürecidir". (Alkan, 1979: 5) Öğrenme tesadüfi olabilir. Öğretim ise planlı ve amaçlı bir süreçtir. Öğretimi amaçsız öğrenmeden ayıran, belirlenen bir amaca ulaşmak için öğrenme yaşantılarının belli bir düzen içinde gerçekleştirilmesidir.

Soru: Bireyin yetiştirilmesinde eğitim mi önceliklidir, öğretim mi?

B. Din Eğitimi Kavramı

Din kavramı, insan ile Allah arasındaki ilişki şeklinde ifade edilebileceği gibi, insanın mutlak varlık olan Tanrıya yönelişi ve Onun tarafından kuşatılışı biçiminde de tanımlanabilir. **Eğitim kavramı ise** genellikle, bireyin davranışlarında kendi yaşantıları aracılığıyla, planlı ve programlı olarak istenilen davranışları oluşturma ve değiştirme faaliyeti şeklinde tanımlanmaktadır.

Din eğitimi, insanın kutsal ile ilgili davranışlarının oluşturulmasını, geliştirilmesini ve belki de değiştirilmesini hedeflemektedir. Bu durumda **din eğitiminde amaç**, bireye dinin istediği davranışları yerine getirebilme, dinin istemediği davranışlardan da kaçınma alışkanlığı kazandırmaktır. (Tavukçuoğlu-Erdem, 2002: 37) İnsan, var oluş nedeni ve amacının cevabını dinde bulmuştur. Bu gerçeklikten hareketle, insanın kendi hakkındaki sorularına; varlığının, yaşamının anlamını arayan sorularına cevap bulmada, dinin verilerini

kullanmanın kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Din öğretimi ve din eğitiminden beklenen, insanların inanma ihtiyaçlarını doğru bilgi, duygu ve davranışlarla karşılamalarına yardımcı olmaktır.

Eğitimin en temel işlevlerinden biri de bireyi toplumsallaştırmasıdır. Toplumsallaşma ise, bireyin toplum değerlerine ve yaşama biçimine sağlıklı bir biçimde uyum sağlaması ve katılmasıdır.

Din eğitiminin en önemli amaçlarından biri de, dini etkinliklere katılmak isteyenlere gerekli davranışları öğreterek hazır bulunuşluk kazandırmak ve bü tür dini etkinliklere katılmayanlara, başkaları tarafından yapılan etkinlikleri anlama ve olumlu değerlendirme anlayışı kazandırmaktır. (Önder, 2003: 12-13)

Eğitimin temel görevlerinden biri de, toplumun kültürel mirasını yeni kuşaklara aktarmaktır. Eğitim, bir kültürlenme faaliyetidir.

"Din eğitim-öğretimi, bağımsız bir disiplin olarak, Türkiye'de ilk defa geleneksel öğretim kurumlarının yanında modern öğretim kurumlarının yer almasıyla birlikte ve bu kurumlarda din, diğer derslerin yanı sıra, özel bir ders içinde öğretilmeye başlanınca ortaya çıkmıştır." (Bilgin, 1998: 1)

Din Eğitimi kavramı, "Allah kelimesini yükseltmek hedefi, üstün değerleri hayatımızın temel dinamikleri haline getirmek için medeni ve ilmi her türlü eğitim tedbirlerini almak" olarak tanımlamaktadır.

Din Eğitimi Bilimi için şu tanım geliştirilmiştir:

"Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecinin geçmişi, bugünü ve ve geleceği ile, bilimsel metotları kullanarak betimlemeye, açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bilimsel disiplindir." (Tosun, 2001: 34)

2. DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ:

1) Din eğitimi insanın fıtrî/temel sorularına cevap verir. İnsanoğlu 5-6 yaşlarından itibaren kendisi hakkında düşünmeye başlar. *"Ben kimim?", "Nereden geldim?", "Nereye gideceğim?", "Ölüm nedir?"* gibi

2) Kültürümüzün genç nesle aktarılması için din eğitimi gereklidir. Örf, adet ve geleneklerimiz içinde İslam dininin şekillendirdiği çeşitli motifler vardır. Bunların doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ancak din eğitimi ile mümkündür.

3) İslam dininin kendisi, müslümanları, dini öğrenmek ve öğretmekle yükümlü kılar.

4) Din eğitimi, yanlış ideolojilere, batıl inanç ve hurafelere saplanmayı önler.

5) Din eğitimi, diğer dinlere karşı nasıl bir tavır alacağımızı da belirler.

6) Dini kavramların doğru bir şekilde anlaşılması yeterli bir din eğitimi ile mümkündür. Mesela kader, yaratılış, hesap, ahiret, şefaat vb. kavramları

7) Toplumumuza ve kültürümüze yabancılaşmamak için yeni yetişen genç nesle din eğitimi verilmek durumundadır.

3. DİN EĞİTİMİNDE STRATEJİ, İLKE, YÖNTEM VE TEKNİKLER

a. Öğretim Stratejileri ikiye ayrılır:

1. Öğretmen merkezli stratejiler

- Klâsik sunum
- Gösterim
- Tüm sınıf tartışması
- Hikâye anlatımı
- Video gösterimi
- Programlandırılmış bire bir öğretme
- Alıştırma yapma

2. Öğrenci merkezli stratejiler

- Rol yapma
- Proje
- Bağımsız çalışma
- Küçük grup tartışması (akran öğretimi)
- Kütüphane taraması
- Öğrenme merkezleri
- Sorgulama
- Programlandırılmış öğrenme
- İşbirliğine bağlı öğrenme
- Keşfetme
- Kişiselleştirilmiş öğrenme sistemleri
- Problem temelli öğrenme

b. <u>Yaygın din eğitiminin başlıca ilkeleri şunlardır</u>:

1. Hiyerarşik değildir, doğan ihtiyaca göre düzenlenir.

2. Zamanla ve yaşla sınırlı değildir.

3. Yerle sınırlı değildir, geçicidir, her yerde yapılır.

4. Programlar süre ve içerik olarak değişkendir.

5. Çok değişik eğitim metotları kullanılır.

6. Sürekli eğitimin yollarından biridir.

7. Örgün eğitim dışındaki tüm eğitsel faaliyetleri kapsar.

8. Toplumun tüm üyelerini içine alabilir.

9. Yaygın eğitim temel bilgileri öğrenmedir.

10. Yaygın eğitim gönüllülük esasına dayanır.

c. Yaygın Din Eğitiminin başlıca yöntemleri ise şunlardır:

1. Anlatım (Takrir) Yöntemi:
2. Soru-cevap
3. Tartışma
4. Grup çalışması
5. Örnek olay incelemesi
6. Gösteri
7. Problem çözme
8. Dramatizasyon
9. Gösterip yaptırma
10. Eğitsel oyunlar

Örnek olay:

Aylin Hanım alanında iyi yetişmiş kuvvetli bir hafız Kur'an Kursu öğretmenidir. Derslerine her zaman hazırlıklı gider, öğrencilerine Kur'an öğretmek için gayret eder ve her zaman onları da derse katmaya çalışırdı. Sinirli ve sert bir kişiliğe sahip olduğu için, zaman zaman sorularına doğru cevap alamadığında ve dersini veremeyen öğrencilerini azarlardı ama Kur'an öğretimi ve hafızlık konusunda şehirde parmakla gösterilirdi.

O gün yine kendini derse kaptırmış, öğrencilerine kendisini çok dikkatli dinlemelerini söylemişti. Tecvit konularını tekrar ederken bir anda durup, öğrencilere:

- Burada hangi tecvit kuralı var, burayı nasıl okumalıyız? diye sordu.

Öğrencilerden çıt çıkmıyordu. Bu durum Aylin öğretmeni sinirlendirdi. Oysa ne kadar da güzel anlatmıştı. Arka sıralardan Ayşe'nin ürkek ve çekingen biçimde parmak kaldırdığı görüldü. Ayşe:

-Acaba yanlış cevap versem ne olur? Geçen gün Melahat'ın başına gelenler bana da olur mu? Bana da bağırıp hakaret eder, dışarı atar mı? diye düşündü. Ama yine de şansını denedi ve cevabını verdi. İşte o anda olan oldu. Cevabın yanlış olduğunu gören Aylin öğretmen sinirli bir şekilde:

- Çık dışarı! O kadar anlattım, hâlâ anlamamışsın, tembel diyerek dışarı çıkmasını istedi.

Örnek olayı okudunuz. Şimdi aşağıdaki sorulara cevap vererek konuyu tartışalım.

1. Sizce bundan sonra neler olabilir?

2.Bu durumda öğrenci neler hissetmiştir?

3.Siz öğretmen olsaydınız nasıl davranırdınız?

4.Böyle bir olaydan sonra, siz öğrenci olsaydınız, bundan sonra derslere katılır mıydınız?

5. Öğretmenin kişiliği yöntemin kullanımını etkilemiş midir?

4. ÖRGÜN VE YAGIN DİN EĞİTİMİ:

Eğitimi, örgün ve yaygın eğitim diye iki kategoriye ayırabiliriz:

a) Örgün eğitim: Belli yaş gurubundaki bireylere, amaçlı bir şekilde hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında düzenli olarak yapılan eğitimdir. Mesela, okulöncesi eğitim yani anaokulu, ilköğretim, lise ve yükseköğretim örgün eğitim sistemini meydana getirir.

b) Yaygın eğitim: Örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, bu sistemin herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan kişilere ilgi ve gereksinim duydukları alanlarda yapılan eğitimdir. Mesela, Halk eğitimi merkezlerinde açılan kurslar ile resmi ve özel kurum ve iş yerlerinde yapılan hizmet içi eğitim çalışmaları yaygın eğitim sistemini oluşturur.

"Kitle eğitimi", "halk eğitimi", "yığın eğitimi", "toplum eğitimi", "sosyal eğitim", vb. adlar altında girişilen yaygın eğitimi; yetişkinlere ve okul dışındakilere yönelmiş *düzenli, dizgeli* ve *örgütlü* bir eğitim çabası olarak değerlendirmek gerekir. Yaygın eğitim, çoğu zaman yaşamları boyunca örgün eğitim imkanından yoksun kalmış kişilere hem kendi

işlerinde, hem de ulusun kalkınmasında yararlı olabilecek, bilgi ve becerileri kazandırma işidir.

Burada sorun buhranlı bir dönem yaşayan günümüz insanına, dinsel değerlerin nasıl yardım edeceğidir? Geçmişten devralınan kültürel mirasın muhafaza edilerek, üzerinde hiçbir yorum yapılmaksızın bir hazır formül gibi sunulması, problemlerin çözümüne yetmemektedir. İslâm inancının hayatı yorumlayışı ve yaşayış biçimleri ile ilgili tavsiyeleri, günümüz dünyasının gerçekleri ve ihtiyaçları ile birlikte ele alınmalıdır.

Burada cemaati yönlendiren bir kurum olarak *camiye* de sorumluluk düşmektedir. Eğitim-öğretimin her alanında olduğu gibi cami eğitiminde de alışılagelmiş yöntemlerin dışına çıkmak ve yenileştirme çalışmaları içine girmek bir ihtiyaçtır.

Kaldı ki 20. yüzyılda, insanı geçmişteki gibi tesadüfi bir eğitime terk etmek imkansızdır. Belli sistemler ve belli kurallar doğrultusunda onu, zamanın icaplarına göre yeniden eğitmek gereklidir. Din bir eğitim sistemi olduğuna göre, din bile toplumun ve insan şahsiyetinin gelişimine paralel olarak yenilenegelmelidir.

Yaygın eğitim de, genel eğitim gibi insanlıkla yaşıttır. İnsanoğlu, çevreyi tanımak, denemek, biriken deneyim ve bilgilerini yakınlarına aktarmak alışkanlığını ve yeteneğini kazanmış, sürekli bir öğrenme ve öğretme süreci içinde yaşayagelmiştir. Başlangıçta belli kümelere, belli sınıflara yönelmiş olan eğitim, zamanla toplumun tümünü içermeğe başlamıştır. Özellikle bütün peygamberler bu görevi büyük bir şevkle yapmışlardır. Nitekim, Kur`an-ı Kerim`deki ayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Muhammed (s.a.v.), içinde yaşadığı toplumu eğitime tabi tutmuştur.

Peygamber Efendimiz Döneminde Yaygın Din Eğitimi Çalışmaları ve Özellikleri:

İslâmiyet'in zuhuru esnasında dünyada okuma-yazma bilenlerin sayısı çok azdır. Arap Yarımadası'nda da durum pek farklı değildir. Bu bölgede okur-yazar insan sayısı sınırlıydı. Yazı pek bilinmezdi. Muhtelif kaynaklar, İslâm`ın gelişi esnasında Mekke ve Medine`de okur-yazar sayısının çok fazla olmadığını bildirmektedir. Mekke`de okuma-yazma bilenlerin sayısının 17 olduğu kaydedilmektedir. Medine`de ise okur-yazar sayısı daha azdır. Nitekim Medine`deki okur-yazar sayısı 10 olarak zikredilmektedir. Kuran katiplerinin sayısı 42 olarak tespit edilmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)`in aslî görevi toplumu eğitmektir. Nitekim O: "***Allah beni bir muallim olarak gönderdi***" sözünü sık sık tekrarlamıştır. Kaldı ki Kur`an Hz. Muhammed (s.a.v.)`in dini görevini bir öğretim işi olarak vasıflandırmıştır. Bu öğretim dünyevi alanda da bir anlam taşıdığından Hz. Muhammed (s.a.v.)`in gayretini sadece dinî sahaya münhasır kılmak uygun olmaz.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke`de yaşadığı 13 yıl boyunca din eğitimi faaliyetinde bulunmuş mudur? Yoksa bu dönemde herhangi bir eğitim-öğretim faaliyetinden söz etmek mümkün değil midir? İlk dönem İslâm tarihçileri bu dönemi anlatırken ilk Müslümanların gördüğü işkence ve çektiği sıkıntıları uzun uzun betimlemektedirler. Ancak davası uğrunda ölümü bile göze alan bu insanların kalplerindeki imanın arka plânındaki eğitim süreci üzerinde yeterince durulmamaktadır. Nitekim bu dönemi inceleyen İslam eğitim tarihçileri de, genellikle "Mekke dönemi" üzerinde durmamış veya birkaç cümle ile zikretmişlerdir. Söz

konusu *araştırmacılar, eğitim-öğretim faaliyetlerini Medine döneminden ve özellikle Suffe`den başlatmayı uygun görmüşlerdir*. Böylece eğitim-öğretim ameliyesi her zaman kurumlaşmanın olduğu yer ve zamanlarda aranmış ve ondan önceki gelişmeler önemsenmemiştir.

Suffe; İslâm eğitim-öğretim tarihinde kurumlaşma döneminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ancak topyekün eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilebilir mi? Kaldı ki her millet veya devletin tarih sahnesinde göründüğü andan itibaren bütün müesseseleriyle ortaya çıktığı iddia edilemez. Öyleyse her millet veya devletin, ilk zamanlar, şartlara göre yürütülen bir eğitim-öğretim projesinin olması gerekmektedir. Özellikle ilk ortaya çıktığı zamanlarda devletin gelişmesi ve varlığını sürdürebilmesi için kendi paradigmasına uygun bir şekilde vatandaşlarını eğitmesi gerekmektedir. Zaten devletin gelişmesi ve güçlenmesi ilk zamanlar gerçekleştirilen eğitim çalışmaları ile doğrudan ilintilidir; Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılarda hep böyle olmuştur.

Aslında eğitimciler, Hz. Muhammed (s.a.v.)`in peygamberlik yıllarının 13 yıl gibi büyük çoğunluğunu Mekke`de geçirdiğini göz önüne getirmemekle eksik yaklaşım içerisinde görünmektedirler. Kaldı ki bu on üç yılı anlatırken sadece ilk Müslümanların uğradığı işkenceleri tasvir etmek yeterli değildir.

Mekke dönemi Müslümanları; bizzat Hz. Muhammed (s.a.v.)`in eğitiminden geçmiş, Kur`an`ın indirilişine şahit olmuş, Müslüman olmanın büyük risk taşıdığı bir dönemde eski inanç ve geleneklerini terk ederek bilinçli bir şekilde İslam`ı seçmiş, peyderpey indirilen Kur`an ve Hz. Peygamber`in gözetiminde İslam`ı içlerine sindire sindire öğrenip yaşamış; İslam uğruna canlarını ve mallarını feda etmeyi göze alabilmiş bir nesildir.

Şurası da dikkat çekicidir ki, bilgi ve eğitim-öğretim çalışmalarını emreden yahut çeşitli vesilelerle ilim konusuna değinen ayetlerin hemen hemen tamamı, hicret öncesi Mekke döneminde nazil olmuştur. Nitekim Kur`an`ın ilk ve son hedefi, bir tek Allah`a inandırmak olduğu halde, onun ilk tavsiyesi "oku" olmuştur. Okunacak şey ayette geçmemekte, bu şeyin Kur`an-ı Kerim`in kendisi olduğu üzerinde birleşilmektedir. Öyleyse okunacak diğer bütün şeyler, Kur`an`ı anlamaya yardım etmelidir. İnsan okuyacak, öğrenecek, yetişecek ve kendisine yol gösterici bir öğüt olan Kur`an-ı Kerim`i daha iyi anlayacaktır. Hülasa Kur`an-ı Kerim edinilen bütün bilgilerin ruhu olmalıdır.

Buradan hareketle Hz. Muhammed (s.a.v.)`in Mekke dönemi eğitim çalışmasının ana çizgileri şu şekilde tasnif edilebilir:

1. Vahye Dayalıdır: Kur`an-ı Kerim`de okumayan ve okuyacak kitabı olmayan kişiler, cahillikle vasıflandırılmışlardır. Bu itibarla Hz. Peygamber döneminde uygulanan yaygın eğitim programının ***vahye dayalı*** olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Allah tedrici olarak ayetlerini indirmekte, Hz. Peygamber de bu ayetleri halka öğretmektedir. Hz. Peygamber`in uyguladığı başarılı yaygın eğitim sayesinde insanlar içlerinden değişmekte, dinin getirdiği yeni anlayış muvacehesinde düşünmeye, duymaya ve hareket etmeye başlamaktadır.

2. Yaygın eğitimidir: Özellikle Mekke dönemi, İslâm dinine mensup olanların eziyet ve işkence altında tutulduğu ve pek az kimsenin bu yeni harekete katılmış bulunduğu bir dönemdir. Müslüman olanların devamlı baskı altında tutulmaları, çok ağır işkencelere maruz bırakılmaları, hatta dışarıdan gelenlerin bile Hz. Muhammed (s.a.v.)`i soramaz olmaları,

baskı altında tutulmaları söz konusudur. Bu baskı sebebiyle Mekke döneminde din eğitimi ve öğretiminin temel karakteristiği ancak ***yaygın eğitim*** olabilmiştir. Buna rağmen bu dönemde, eğitim ve öğretim politikasında Hz. Peygamber`in azmini canlandırıp, kendisini cesaretlendiren bir ruhun belirmeye başladığını görmekteyiz. Mekke döneminde özellikle açık davetin başladığı dönemde Müslümanlara nazil olan ayetleri öğretebilmek çok zor ve büyük tehlike arz etmiştir. Zira hem bir toplumu temellerinden sarsacak, onu değiştirecek misyonu içeren bir faaliyet yapacaksınız ve hem de mevcut yönetimin eğer varsa örgün eğitim kurumlarını kullanacaksınız bu mümkün değildir. Bu yüzden tek çıkar yol yaygın eğitim vasıtalarını kullanmaktır.

3. Yetişkin eğitimidir: Hz. Peygamber döneminde öğrenmek ve öğretmek işi başlangıçta Müslümanların hepsinden istenen bir iştir. Başlangıçta öğretim bir ***yetişkin öğretimi*** idi. Öğretimin konusu, Kur`an ayetlerinin bellenmesi, anlaşılması, hedeflerinin ve uygulanışının gösterilmesi idi.

5. YAYGIN DİN EĞİTİMİ ALAN ve FAALİYETLERİ

a) Yaygın Din Eğitimi Alanları:

Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin gerçekleştirilme alanları oldukça çoktur. Bunlar, aile, cami ve mescitler, Kur'an Kursları, Cezaevleri, çocuk ıslah evleri, huzur evleri ve yetiştirme yurtları ve hastanelerdir.

Aile*:(Eğitimin ilk yeri)* Her türden eğitimin ilk başladığı yer ailedir. Çocuk ilk bilgilerini aileden alır ve bunları giderek geliştirir. Her tür eğitimin başladığı yer olan aile doğal olarak din eğitiminin de ilk olarak verilmeye başlandığı yerdir. Burada gerçekleştirilen din eğitiminin öğreticisi anne-baba yerine göre de nine- dede gibi ailenin diğer büyükleridir.

Cami ve Mescitler:(*Eğitimin merkez noktası*) Yaygın din eğitimi çalışmalarının gerçekleşme alanlarının en merkezi noktasını cami ve mescitler oluşturmaktadır.

Cami ve mescitler Müslümanların toplanıp ibadetlerini yaptıkları mekânlar olmalarının yanı sıra İslamiyet'in ilk zamanlarından beri birer ilim ve irfan yuvası olarak kullanıla gelmişlerdir. Camiler din eğitiminin temel konuları olan; iman, ibadet ve ahlak açısından insanın ruhen ve bedenen işlendiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an Kursları: Kuran kursları, Diyânet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve görevleri hakkındaki 633 sayılı kanunun 7/d fıkrası gereğince açılan ve ilgili yönetmelik hükümlerine göre yürütülen yaygın din eğitimi kurumlarıdır. Diyanet İşleri Başkanlığınca düzenlenen Kur'an Kurslarını en genel anlamda ikiye ayırabiliriz. Birincisi, örgün eğitimi bitirmiş olan ve özellikle de yetişkin vatandaşlarımıza yönelik otuziki hafta devam eden Kur'an kursları; ikincisi ise, yaz aylarında ilköğretim beşinci sınıfı tamamlamış çocuklara yönelik olarak düzenlenen 9 haftalık Kur'an kurslarıdır. Bu kurslara isteyenler devam etmektedir ve bu kurslarda öğrenenleri doğru bir şekilde Kuran okumasını öğretmek ya da ezberletmek, öğretilen metinlerin meâllerini okutmak, Hz. Peygamber'in hayatını ve örnek ahlâkını tanıtmak, İslâm dininin inanç, ibâdet ve ahlâk esasları konusunda aydınlatmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle, Kur'an kursları yaygın din eğitiminin en önemli gerçekleşme alanlarından biridir.

Cezaevleri: (*hükümlüleri topluma kazandırmak*)Yaygın din eğitiminin gerçekleştirildiği alanlardan biri di cezaevleridir.

Cezaevlerinde yürütülmekte olan yaygın din eğitimi faaliyetleri Diyanet İşleri Başkanlığınca tayin edilen Cezaevi Vaizleri tarafından yürütülmektedir. Burada yürütülen din eğitiminde özellikle, hükümlülerin cezaevlerinden çıktıktan sonra topluma intibak etmelerinde ve faydalı bir birey haline gelmelerinde dini ve ahlaki yardım sağlanmaya çalışılmaktadır.

Çocuk ıslah evleri: Çeşitli sebeplerle çocuklarımızın bulunduğu çocuk ıslah evleri de yaygın din eğitiminin gerçekleştirildiği alanlardan biridir. Buralarda yapılan yaygın din eğitimi faaliyetleri ile özellikle çocuklarımızın ahlaki gelişimlerine katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır.

Huzur evleri ve Yetiştirme yurtları: Huzurevleri yaygın din eğitiminin gerçekleştirildiği diğer bir alandır. Buralarda yaşamlarını devam ettirmekte olan vatandaşlarımıza özellikle din ve ahlakla ilgili konularda ihtiyaç duydukları konularda programlar yapılmakta onlara, yaşlarının ileri aşamalarda olduğu düşünülecek olursa, hastalıklar ve ölüm hakkında tatmin edici düzeyde makul açıklama ve bilgiler verilmektedir.

Hastaneler:(*sosyal boyutu*) Ülkemizde yabancı ülkelerdeki gibi bilimsel temellere dayalı, buralarda görev yapabilecek bir eğitimden geçmiş insanlarla hizmet verilmemesine rağmen, yaygın din eğitiminin yapıldığı yerlerden biri de hastanelerdir. Özellikle istekli hastalar, zaman zaman ilgili kurumdan veya uzmanından din konusunda bilgiler alabilmektedir. Ayrıca hayatını kaybeden kimselerin ölüm sonrası işlemleri kimi hastanelerde verilebilmektedir. Bu da yaygın din eğitiminin özellikle sosyal boyutunu oluşturan önemli bir hizmettir.

b) Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri:

Yaygın din eğitiminin vasıtaları hutbe, vaaz, Kur'an Kursları, Merkez İrşad Ekipleri, konferans, panel, sempozyum ile kitle iletişim araçlarıdır.

Hutbe yaygın din eğitiminde dinî mesajın hedef kitlelere ulaştırılmasındaki en önemli vasıtalardan biridir. Hutbe bu anlamda çok önemli bir kitle iletişim aracıdır. İslam Tarihinde, hutbe, dinî bilgilerin, manevî ve ahlâki değerlerin aktarılmasında etken olmuş ve günümüzde de aynı etkinliği muhafaza etmektedir. Haftada bir Cuma günü kılınan Cuma namazlarından önce ve yılda iki dinî bayramda, bayram namazından sonra okunan hutbe, din hizmetlerinin vazgeçilmez bir unsurudur.

Vaaz ise yaygın din eğitiminin hutbeden sonra en önemli vasıtalarından biridir. Hatta bazen yaygın din eğitimi denilince ilk akla gelen de vaazdır. Hutbe gibi vaaz da cami içerisinde gerçekleştirilen bir yaygın din eğitimi faaliyeti ve vasıtasıdır. Vaazda acayip ve nadir olabilecek hikayeleri anlatmak ve amellerin faziletleri, gibi konuları abartarak makul olmayan konulara yer vermek isabetli değildir. Emri bil maruf nehyi anil munkerin adabı yumusaklık ve nezakettir. Siddet ve zorlama yolunu tercih etmemek gerekir.

Vaiz, anlasılır ve akıcı bir konusma tarzına sahip olmalı, insanlara seviyelerine gore hitap etmeli, nazik,ağırbaslı ve muruvvet sahibi olmalıdır. Vaiz kimi mezhepleri üstün tutarak mezhepler arasında ayrımcılık yapmamalıdır.

Kur'an Kursları yaygın din eğitiminin yapıldığı yerler olduğu gibi aynı zamanda yaygın din eğitiminin de en önemli vasıtalarından biri olarak kabul edilebilir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak yürütülmekte olan Kur'an kursları yukarıda ifade edildiği gibi, yüzünden Kur'an okumanın öğretildiği, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak konularında isteyenlerin bilgi alabilecekleri yerlerdir.

Merkez İrşad Ekipleri ise, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez teşkilatına bağlı olarak görev yapan din görevlilerinin gerçekleştirdiği bir yaygın eğitim türü ve vasıtasıdır.

Başkanlık toplumu dini konularda aydınlatmak üzere il ve ilçe müftülüklerinde oluşturulan vaaz ve irşad kurullarının çalışmalarından başka merkezlerden gönderilen irşad ekipleri ile de yaygın din eğitimi çalışmalarını takviye etmektedir.

Konferans, Panel ve Sempozyumlar: Diyanet İşleri Başkanlığı akademik seviyede halkı bilgilendirecek, önemli ve güncel dini konuların tartışılarak fikir geliştirilmesine, geliştirilen fikir ve düşüncelerin paylaşılmasına katkıda bulunacak çalışmalar da gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede yılın belirli günlerinde bilimsel düzeyde akademik toplantılar yapılmakta ve bu ortamlarda güncel dini konular tartışılmaktadır. Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri bu türe en güzel örnek olarak verilebilir. Bu hafta boyunca konulu sempozyumlar düzenlendiği gibi, yaklaşık her ilçeye ilahiyatçı akademisyenler, müftüler, vaizlerden oluşan ekipler konferans vermek üzere görevlendirilmektedir.

Yayınlar Tv Programları:

Başkanlığımız cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar vatandaşlarımızı dini konularda aydınlatmak, milli duyguları güçlendirmek ve kültür hayatımızı zenginleştirmek gayesiyle dini yayın faaliyetlerine devam etmektedir. Bugüne kadar 500 ün üzerinde kitap yayınlanmıştır ve yayınlar genel olarak şu başlıklar altında yapılmaktadır:

Kur'an-ı Kerimler, Kaynak Eserler, İlmî eserler, Mesleki kitaplar, Edebi Eserler, Sanat eserleri, Cep Kitapları, Halk Kitapları, Süreli Yayınlar (dergiler)

Tv Programları içinde önemli gün ve gecelerde düzenlenen programlarla TRT 4 de yayınlanan "Diyanet Saati" (TRT 2 ve TRT INT de tekrarı vardır) ni saymak mümkündür.

Kitle İletişim Araçları: ***Eğitimde kitle iletişim araçları, internetle ekonomiklik ve zamandan bağımsızlık*****)** Günümüzde sadece yaygın din eğitiminin değil, hemen her alanının birincil derecede yararlandığı vasıtaların başında kitle iletişim araçları gelmektedir. Kitle iletişim araçlarını basılı yayınlar, sesli yayınlar ve sesli ve görüntülü yayınlar olmak üzere üç grupta incelemek mümkündür. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı, halkı din ve ahlakla ilgili konularda aydınlatmak üzere, kitap, dergiler yayınlamaktadır. Yine radyo ve televizyon da bu anlamda çok önemli yaygın din eğitiminin kitle iletişim vasıtalarıdır. Yaygın din eğitimi vasıtalarından biri ve belki de son zamanlarda en öne çıkanı internet ortamıdır. İnternette din eğitimi etkinliğinin farklı boyutları bulunmaktadır. Bu çalışmalar, periyodik yayınların internet aracılığıyla inanan insanlara sesli ve yazılı olarak ulaştırılabildiği gibi, dini bilgileri içeren paket programların internette yayınlanması şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. İnternet ortamında bilginin yayılmasının hem ucuz hem de istenilen zamanlarda kullanıma uygun olması, bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların hızlı bir biçimde artmasına vesile olmaktadır.

6. YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE HEDEF KİTLE VE YETİŞKİNLER DİN EĞİTİMİ

Yetişkinler din eğitimi, yetişkinlere okul dışında dinî bilgiler kazandırmak ve dinî anlayışlarını geliştirmek, hayatın dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen, plânlı programlı ve örgütlü bir din eğitimi çabasıdır. Diğer bir ifade ile yetişkin din eğitimi **"*Hayat boyu eğitim*" dir.**

Din eğitimi genel eğitim içinde önemli bir yere sahiptir. *Kişisel gelişim, toplumsal katılım* vb. sebepler din eğitiminin genel eğitimdeki yerini almasını gerektirmektedir. Aynı

sebepler, din eğitiminin yetişkinler eğitimindeki yerini almasını da zorunlu kılmaktadır. Çünkü hayatın bir dinî yönü ve *dinî yorumu vardır*. İnsanların dinî ihtiyaçları, istekleri ve problemleri vardır. Yetişkinlerin hayata tam olarak katılımı, bu ihtiyaçlarının, isteklerinin giderilmesi ve problemlerinin çözülmesi ile mümkün olabilecektir."

Yetişkinler din eğitimi konusunu bu eğitime katılanların günlük hayatlarında bulur. Yöneldiği kitle, yaş, akıl seviyesi, eğitim düzeyi, öğrenme isteği ve diğer özellikleri bakımından birbirinden farklı kişi ve gruplardan oluşmaktadır. Toplumsal hayatta ortaya çıkan dinî, ahlâkî nitelikli ferdî ve toplumsal ihtiyaç ve problemler yetişkinler din eğitimine konu olurlar.

***Yetişkinler din eğitiminin amaçları* şunlardır:**

- Yetişkinlere dinî bilgiler kazandırmak
- Yetişkinlerin dinî anlayışlarını geliştirmek
- Yetişkinlerin hayatın dinî boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak

a. Yetişkin İnsan Ve Öğrenme Gücü

Yetişkinin çocuktan farklı özellikler taşıması nedeniyle, yetişkinlere yönelik din eğitimi çalışmalarının amaçları, konuları ve yöntemlerinin farklı olduğundan yukarıda söz etmiştik. Yetişkin insanın öğrenmesine etki yapan bazı faktörleri gözden geçirmek, yetişkinlere verilecek din eğitiminde dikkat edilecek hususların meydana çıkmasını kolaylaştıracaktır.

Yaş ilerledikçe, yetişkinin fiziksel yapısı sürekli değişmektedir. Bedensel yorgunlukla beraber saç renginin değişmesi, tepkilerde yavaşlama, adale gücünün zayıflaması, enerji yetersizliği, isteksizlik gibi belirtiler yaşlanma döneminin belirtileridir.

Aşağıdaki değişmeler yetişkinin öğrenme hızını etkiler:

Görme yeteneği: 20-25 yaşlarında en yüksek düzeydedir. 40-45 yaşlarından sonra azalmalar görülür.

İşitme yeteneği: İşitme yeteneği de yaş ilerledikçe azalmaktadır. Bu nedenle eğitim ortamında ses iyi ayarlanmalı, yetişkinin öğrenme hızını artıracak teknolojik imkânlardan yararlanmalıdır.

Isıya uyum sağlama yeteneği: Yaş ilerledikçe kişinin dış koşullara uyum sağlayan yeteneği de zayıflar. Bu yüzden yetişkin eğitiminde ortamın ısı derecesinin ayarlanması önemlidir.

Çalışma gücü: Yaş ilerledikçe çalışma gücünde de bir azalma ve bir isteksizlik gözlenir. Bunu farkedenler, genelde "gençliğimizde kendimizi tükettik şimdi gücümüz kalmadı" diye yakınırlar.

Öğrenme hızının azalması öğrenme gücünün azalması anlamına gelir mi?

Yetişkin bu değişmelerin farkına vardıkça öğrenme gücünün azaldığını sanmaktadır. Yaşlıların, yaşın ilerlemesine bağlı fizyolojik kayıplarının öğrenme gücünü de azalttığı yolundaki görüş günümüzde artık önemini yitirmektedir. Yetişkinin **öğrenme hızındaki** yavaşlama **öğrenme gücünde** de bir azalma olarak anlaşılmamalıdır. Yeterince zaman ayırmak, fizyolojik özellikleri dikkate almak koşuluyla her yetişkin yeni şeyler öğrenebilir. Zihinsel faaliyetler dumura uğramadığı sürece, muhakeme ve algılamadaki kayıpları hayatta

kazanılan tecrübeler dengeleyebilmektedir. Seçilen konuların, yetişkinlerin ilgi ve tecrübe alanında olmasına dikkat edilirse öğrenme gücünün yüksek olduğu görülür.

Yetişkinlerin ilgi duydukları konuları şöylece özetleyebiliriz:

Meslek ya da işlerini ilerletecek bilgiler,
Dostluk kurmağa yarayacak bilgiler,
Yaşayarak öğrenmeye elverişli konular,
Toplumdaki rollerini ve görevlerini yerine getirmeye yardımcı bilgiler.

İnsanların yaş dönemlerine göre ortak ilgi alanları var mıdır?

İnsan yaşlandıkça hayatta aldığı roller değişir. Fakat "ilgi alanları" söz konusu olduğunda hayatın her döneminde insan benzer görevlerle karşı karşıyadır. İnsanların ilgi alanlarına bir örnek vermek gerekirse:

Genç yetişkinlik: Eş seçme, eşi ile birlikte yaşamayı öğrenme, çocuk sahibi olma, çocukları büyütme, evle ilgili işleri yürütme, yerine getirme, çalışma hayatına başlama, vatandaşlık görevlerini yerine getirme.

Orta yaşlılık: Ergenlik çağındaki çocukların yetişmesine yardımcı olma, eşi ile uyum içinde yaşama, yaşlanan ana-babaya uyum sağlama, belli bir hayat seviyesine erişme ve bunu sürdürebilme.

Yaşlılık: Bedeni güç ve sağlık bakımından gerilemelere uyum sağlama, emekliliğe uyum sağlama, sosyal görevlerini yerine getirmeye çalışma, rahat bir yaşama ortamı sağlayabilme.

Yetişkinler nasıl bir din eğitimi isterler?

Yetişkinlere yönelik uygun din eğitimi yaklaşımını belirleyebilmek için önce, yetişkinin nasıl bir eğitim istediğini bilmemiz gerekir. Yetişkin nasıl bir eğitim ister? Sorusuna cevap olarak Prof.Dr.Cevat Geray'ın "Halk Eğitimi" kitabında verilen bazı tanımları buraya almak yararlı olacaktır:

1. Yetişkin, gelişmesinden ilk önce kendisi sorumluluk duyar. Uzmanlar yetişkine bu konuda ancak yol göstericilik yapabilirler.

2. Yetişkin, yaşantısında başarılı olmaya yarayacak bir öğrenim ister. Gerçek sorunlarını çözmeye; işine yarayacak yeni amaçlara yönelmeye yardımcı nitelikte bir eğitim edinme eğilimindedir.

3. Yetişkin, öğrenme sürecine etkin bir biçimde katılmak, kendi deneyimine dayalı olarak görüşlerini açıklamak, tartışmak ister.

3. Bilgi, beceri, alışkanlık ve hareketlerini geliştirecek, sorunlarını kendi başına çözebilecek, çevresini tanımasına imkân verebilecek yöntemleri kazanmak ister.

Özetlersek yetişkin, kişisel gelişiminde sorumluluk almak istemekte, öğrenme sürecine kendi deneyimleriyle katılmak istemekte, hayatı anlamada ve yorumlamada kendisine yardımcı olacak bilgilere ihtiyaç duymaktadır.

Yetişkinin ilgi duyduğu konulardan sözetmek öğrenmeyi olumlu yönde etkiler. Neden?

b. Yetişkin Davranışları: Yetişkinlere din hizmetleri çalışmaları düzenlenirken, yetişkinin öğrenmeye karşı tutumunu olumlu hale getirici yaklaşımlar ağırlık kazanmalıdır.

Öğrenme ile davranış arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Yaş ilerledikçe yetişkinin davranışları kalıplaşır. Öğrenmeye karşı olumlu bir tutum içinde olan insanların davranışları ise kalıplaşmaktan kurtulabilir. (Şekil): ‘de kategorize edildiği üzere yetişkin davranışları çeşitlidir. Yetişkinin davranışları çevresi ile olan iletişimini büyük ölçüde etkiler.

c. Yetişkinler Din Eğitiminde Yöntem Ve İlkeler

Yetişkinler din eğitiminde yöntem, diğer bütün eğitim dallarında olduğu kadar önemlidir. Yetişkinler din eğitiminde yöntem, iletilen muhtevanın anlaşılmasına ve üzerinde düşünülmesine yardımcı olabilecek biçimde seçilmelidir.

Yetişkinler din eğitiminin yöntemleri, yetişkinler eğitiminin, genel eğitimin ve din eğitiminin yöntemlerinden farklı değildir. Farklılık muhataba ve muhtevaya göre ortaya çıkabilmektedir. Bu demektir ki, gençlere, orta yaşlılara ve bunların anlayış seviyelerine göre, öğretime konu olan muhtevayı da göz önüne alarak yöntemler tespit etmek gerekecektir.BU yöntemler arasında şunları saymak mümkündür:

Bunlar arasında şunları sayabiliriz:

- **1)Anlatım:**
- Öğretmenin bilgilerini,pasif bir şekilde oturarak dinleyen yetişkinleri otokratik bir biçimde ilettiği geleneksel bir yöntemdir.Faydaları ve sınırlılıkları vardır.
- **2)Soru-cevap yöntemi:**

Öğretmenin formüle ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak cevaplamasına dayanan bir öğretimdir. Faydalılıkları ve sınırlılıkları vardır.

- **3)Problem Çözme Yöntemi:**

Konuyla ilgili çeşitli alıştırmalar yapılır. 5 aşamadır.

-Problemi tanıma

-Geçici hipotezler formüle etme

-Veri toplama,organize etme,değerlendirme ve açıklama

-Sonuca ulaşma

-Sonuçları test etme

- **4)Rol Oynama Yöntemi:**
- Bir fikir,durum,sorun yada olay bir grup önünde dramatize edilir.(Yangın veya kaza ilk yardım tatbikatları)
- **5)Örnek Olay İncelemesi:**
- Sorunlu olay gerçek yada hayali olabilir.Olay incelenir,analiz edilir, sorun değerlendirilir.Tartışılarak çözüme ilişkin öneriler getirilir. Örneğin: İbadet ile ilgili doğru ve yanlış bilgilerimiz ve sonuçları)
- **7)Grup Tartışması Yöntemi:**
- Yetişkinlerin bir konu yada sorun üzerinde birlikte konuşarak mümkün çözüm yollarını aramalarına dayanır.Bu yöntemde iki önemli husus vardır.1)Açık bir amacın olması 2)Ön hazırlığı gerektirmesi.
- **8)Benzetişim Tekniği:**
- Bu yöntem yetişkinin gerçek durumun bir benzeri üzerinde eğitilmeye çalışılmasıdır.
- **10)Beyin Fırtınası Yöntemi:**

- Hayal yoluyla fikir elde etmekte kullanılan ve yaratıcılığı geliştiren bir yöntemdir. Bu yöntem belirli bir sorun hakkında yada konuyla ilgili değişik görüşler elde etmek amacıyla uygulanır. Grup üyeleri akıllarına gelen fikirleri rahatlıkla söylerler.Bunlar bir yere not alınır.Fikirlere karşı eleştiri ve değerlendirmeler sonuna kadar engellenir.beyin fırtınası bitince ortaya atılan fikirler grup üyelerince tartışılır.

(Hastaya / yaşlıya davranış nasıl olmalıdır.)

- **11)Ekiple Öğretim:**
- İki yada daha fazla sayıda eğitici ve diğer ilgililerin öğretim etkinliklerini planlama, sunma ve değerlendirmede anlamlı ve metodolojik işbirliğidir. Bu yöntemde kaynakların birleştirilmesi gerekir. Öğretim mekanının imkanlarıyla bağlantılıdır. (Ekiple Kur'an öğretimi gibi).
- **12)Mikro Öğretim:**
- Normal öğrenme ve öğretim süreçlerinin karmaşıklığını basitleştirmeyi amaçlayan bir laboratuar yöntemidir.Öğretim süresi,öğrenci sayısı ve konu bakımından küçültülmüş ve yoğunlaştırılmış öğretim deneyidir.
- **13)Gösterme yaptırma yöntemi:**
- Yetişkinin beş duyu organını,gerçeğin kendisiyle etkileşimde bulunduğundan en etkili eğitim yöntemi olarak kabul edilir.(Namaz kılan kişinin öğrencilere gösterilip sonra yapmalarının sağlanması)

Bir çin atasözü bu yönteme en iyi örnektir.

- Duyarsam unuturum
- Görürsem hatırlayabilirim.
- Yaparsam öğrenirim.

Çocuk eğitimi ile yetişkin eğitimi arasındaki farklar nelerdir? Bunlar yetişkinler din eğitimine nasıl yansıtılır?

Yetişkin eğitiminde doğru yöntemi belirleyebilmek için önce çocuk eğitimi ile yetişkin eğitimi arasındaki farklara değinelim. Halk eğitimi çalışmaları çocuk eğitimi ile yetişkin eğitimi arasındaki farklılıkları şu noktalarda toplamaktadırlar:

1. Genellikle çocuğa yönelen eğitimin amacı, çocuğun kişiliğini geliştirmek, onu topluma ve hayata uyumlu bir fert olarak hazırlamaktır. Çocuğa ileride karşılaşabileceği sorunların çözümü için önceden hazırlanmış reçeteler, çözüm yolları sunulur.

Oysa yetişkin eğitiminde bunun aksi bir yaklaşım olmalıdır. Yetişkin, karşı karşıya kaldığı sorunların doğrudan doğruya çözümüne yönelmiştir. Bu durum şöyle özetlenebilir:

Çocuk eğitimi (Örgün eğitim çalışmaları):
Bilgi-Çözüm-Sorun
Yetişkin eğitimi (Halk eğitimi çalışmaları):
Sorun-Bilgi-Çözüm.

Eğer din görevlisinin verdiği bilgilerle, onu dinleyen cemaatin tecrübeleri arasında bağıntı yoksa, cemaat öğretilenlerin kendisine fayda getireceğini ummuyorsa, muhtevayı hoşnutsuzluk içinde reddedecektir.

2. Çocuğa, okulda bir program çerçevesinde hazırlanmış bir muhteva kazandırılmak istenir. Çocuk istese de istemese de öğrenimini tamamlayabilmek için bu bilgileri öğrenmek

durumundadır. Oysa yetişkin eğitiminde başarı, ancak, yetişkinin ilgi ve ihtiyaç duyduğu bir muhteva ile sağlanabilir.

3. Yetişkinlerin eğitiminde yararlanılan yöntem ve uygulamalar da farklıdır. Yetişkin, kişiliğine saygı gösterilmesi konusunda çok duyarlıdır. Çocuklar, yeri geldikçe başarısızlıkları ve uygunsuz hareketleri karşısında rahatça uyarılabilirler. Çocukların kişiliğini geliştirici yaklaşımlar izlenirken, yetişkin eğitiminde kişiliğe saygı prensibi ihmal edilmemelidir. Çocukların hayat konusunda tecrübeleri sınırlı iken, yetişkinlerin zengin tecrübeleri vardır. Son olarak şu söylenebilir ki, sınıfta çocuk ile öğretmen arasındaki ilişki, çocuğun anne veya babasıyla olan ilişkisini andırır. Oysa yetişkin ile eğitici arasındaki ilişki bir arkadaş, meslektaş ilişkisi olmalıdır. O halde din görevlisi, cami atmosferinde "...kararan kalpleriniz,...", "...sana isyan eden bu insanlar", "...Günahkâr nefislerimiz...", "...mücrim kulların" ifadelerini kullanmadan önce düşünmelidir.

ÇOCUK EĞİTİMİ VE YETİŞKİN EĞİTİMİ KIYASLAMASI

	Çocuk Eğitimi	**Yetişkin Eğitimi**
Öğrenme Ortamı	Otorite kaynaklı	Karşılıklı saygı
	Formal	İnformal
	Yarışmaya dayanan	İşbirliğine dayanan
Planlama	Öğretmen tarafından planlanır	Karşılıklı planlama
İhtiyaçların Belirlenmesi	İhtiyaçlar Öğretmen tarafından belirlenir	Karşılıklı belirleme
Amaçların Belirlenmesi	Amaçlar Öğretmen tarafından belirlenir	Karşılıklı görüşme
Bilişsel Farklılıklar	Öğretmen yardımlı öğrenme	Bireysel öğrenme
	Somut düşünme	Soyut düşünme
	Az seviyede karar verme	Karar yapma
	Sözsüz etkinlik	Sözlü etkinlik
	Bağımlılık	Bağımsızlık
	Amaç kaynaklı değil	Amaç kaynaklı
	Zaman önemsiz	Zaman önemli
	Sınırlı dünya algısı	Geniş bakış açısı
	Seçici değil	Seçici
	Konu merkezli	Problem merkezli
	Sınırlı tecrübe	Kaynak olarak tecrübe
	Ertelenen uygulama	Hemen uygulama
	Bireysel etkinliğe yönelik	Ortak etkinliğe yönelik
Sosyal Farklılıklar	Üretkenlik beklenmez	Üretkenlik beklenir
	Sorumluluk az	Sorumluluk fazla

7. YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE PLANLAMA VE DEĞERLENDİRME

Plan, bir işin, nerede, nasıl, kiminle, ne kadar sürede, ne ile, niçin yapılacağının önceden belirlenmesi / tasarlanmasıdır. Öğretimde istenilen amaçların gerçekleştirilebilmesi şüphesiz plânlı bir çalışmayla mümkündür. Zaten yaygın din eğitiminde yapılan öğretim, rast gele bir öğretim değil, plânlı, programlı ve örgütlü bir etkinliktir. Plân yapmak, yapılacak bir işin şeklini, sırasını ve süresini önceden tasarlamak anlamına gelir. Böylece, yapılması düşünülen iş tesadüfi olmaktan çıkartılmış olur. Eğitim plânı, bir problem ya da bir konu üzerinde beceri, alışkanlık ve değerler kazanmalarını sağlamak amacıyla yerine göre öğrencilerin de katılmalarıyla, öğretmen tarafından hazırlanan bir çalışma kılavuzudur.

a. Öğretimin planlanmasının birçok yararları vardır. Bunları kısaca şu şekilde belirtebiliriz:

1- Öğretmeni bilinçlendirir ve onun kendine *güven* duymasına yardım eder. Öğretmen, ne okutacağını, niçin okutacağını ve bu işi nasıl yapacağını, belirlemiş olur.

2- Öğretmen ve öğrencileri *dağınıklıktan* kurtarır. Plânsız hareket eden bir öğretmen ne yapacağını önceden belirlemediği için sadece ders saatini doldurmaya çalışır. Neyin, ne ölçüde verildiğinden haberi olmaz.

3- Konuların *zamanında* işletilmesini sağlar. Yıllık plânla konuların aylara taksimi ve her ayın konularını kendi ayında işlemek suretiyle konuların zamanında tamamlanması sağlanır. Günlük ya da ders plânları için de aynı durum söz konusudur.

4- Öğretmeni *endişeye* kapılmaktan kurtarır. Plânsız hareket eden öğretmen, ele aldığı konuyu bitirememe ya da dersin ortasında bitirme endişesine kapılabilir. Halbuki iyi plânlanmış bir derste böyle bir endişe duyulmaz.

5- Öğretmenin derse *hazırlanmalını* sağlar. Öğretmenin, en iyi bildiği konulan bile derse girmeden önce gözden geçirmesi uygundur. Aksi halde derste bazı hatalar yapılabilir. Unutulan durumlar söz konusu olabilir.

6- Plânlama bazı *unutmaları* da önler. Öğretmen dersini plânlamadığı zaman, bazı Önemli noktaların unutulması her zaman mümkündür. Plânlama öğretmene dersi için gerekli olan araç ve gerecin neler olduğunu düşündürür ve bunların zamanında ve yerinde hazırlanmasını sağlar.

7- *Konuların, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, bilgi ve kapasitelerine göre düzenlenmesini sağlar.* Bunlar dikkate alınmadan yapılan öğretimden istenilen verim elde edilemez.

b. Planlama sürecinin aşamaları:

- Amaçların belirlenmesi
- İçeriğin seçimi
- Öğretim sürecine ilişkin kararlar
- Değerlendirme süreci

En iyi yapılmış bir plân bile, başarıyla uygulanmıyorsa hiç bir önemi kalmaz. Başarı plânın değil, onu uygulayan öğretmenindir. Plân hiç bir zaman, öğretmenin hapsedildiği bir çerçeveler bütünü olmamalıdır. Plân çerçevesi içinde öğretmen tamamen, serbesttir. Hattâ, daha önce değindiğimiz gibi, ihtiyaç halinde plânın dışına çakılabilir" ya da tamamen

değiştirilebilir. Zaten iyi plânlar, ders sırasında öğretmenin buluşları, sanatı ve yaratıcılığı ile geliştirilen plânlardır.

Ayrıca plânlama mümkün olursa öğrencilerin katkılarıyla yapılmalıdır. Böylece öğrenciler, neleri öğrenmek istediklerini söylemek suretiyle kendi sorunlarının da plâna alınmasını sağlamış olurlar.

Değerlendirmede süreci mi sonucu mu göz önünde tutmalıyız? Değerlendirmede dikkat edilmesi gereken 4 soru vardır: Bunlar:

- Neyi iyi yaptık?
- Nerede eksiklerimiz vardı?
- Bundan sonra neler yapalım?
- Bundan sonra neler yapmayalım?

c. Plânlama ve değerlendirmede ilkeler

1. Bireye görelik ilkesi: Bu ilkeye göre, birey, bütün öğretim etkinliklerinin ve faaliyetlerinin merkezinde yer alır. Dolayısıyla öğretmen, öğretim etkinliklerinin planlanmasında sınıftaki öğrencilerin gelişim özelliklerini ve yeteneklerini göz önünde bulundurmalıdır. Bunun yanında, bu ilkeye göre öğretmen sınıfta bulunan öğrencilerin bireysel yeteneklerini geliştirebilecek veya onların özel öğrenme güçlüklerini giderebilecek türde etkinliklere de yer vermesi gerekmektedir.

2. Hayatilik ilkesi: Bazı eğitimciler, okulun en önemli işlevinin öğrencileri hayata hazırlamak olduğunu belirtmektedir. Bu anlayışa göre, okul, öğrencileri gerçek hayatta kullanabilecekleri bilgi ve becerilerle donatmalı ve onları toplumdaki yetişkin rollerine hazırlamalıdır. Ayrıca öğrencilerin içinde yaşadıkları hayatın gerçekleriyle karşı karşıya gelmelerini ve yakın çevredeki olaylara karşı ilgi duymalarını sağlamak amacıyla, ders konuları ile güncel olaylar arasında ilişki kurularak dersin işlenmesini öngörmektedir.

3. Yakından Uzağa ilkesi: Öğretim etkinlikleri planlanırken, bireyin içinde yaşadığı en yakın ekolojik, sosyal ve kültürel çevrenin özelliklerinden başlanmalı ve buna bağlı olarak da bu halka genişletilmelidir.

4. Bilinenden bilinmeyene ilkesi: Bir bireyin yeni bilgi ve becerileri kazanabilmesi için onun daha önceden aynı konuda edindiği bilgi ve becerilerin üzerine inşa etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla belli bir konunun işlenmesinde öğretmen, öğrencilerin o konuyla ilgili daha önce öğrendiklerini ve o konu hakkındaki yanlış veya doğru olarak kazanılmış bilgilerini irdelemeli ve açığa çıkarmalıdır.

5. Somuttan soyuta ilkesi: Soyut kavramlar duyu organları yoluyla doğrudan öğrenilemedikleri için öğretimde somuttan başlamak ve yavaş yavaş soyuta doğru ilerlemek daha etkili bir yoldur.

6. Açıklık ilkesi: Öğrenme-öğretme sürecinde işlenen konuların ve verilen örneklerin öğrenciler tarafından kolayca kavranabilecek şekilde açık, net ve anlaşılır olmasıdır.

7. Ekonomiklik ilkesi: Öğretim sürecinde savurganlığın önlenebilmesi için, planlanan her öğretim etkinliğinin mümkün olabilecek en az maliyet, zaman, emek ve enerji harcanarak yapılabilmesi kastedilmektedir. Bu durum ise, öğretmenin her ders için kullanılacak araç gereçlerin tespiti, sınıf ortamının düzenlenmesi ve kullanılacak öğretim yöntemlerinin seçimi gibi birçok konularda iyi bir planlama yapmasını zorunlu kılmaktadır.

8. YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİ KULLANIMI

a. Öğrenme, öğretme, iletişim ve üretim aracı olarak bilgisayarlar: Bilginin kalıcı öğrenilebilmesi öğrenilen şeyin bir çok yönden kişiye hitap etmesi ile doğru orantılıdır.

b. Diğer araçlar: Haritalar, Şemalar, Afişler, Tablolar, Grafikler, Resimler vb.

KAYNAKLAR

1. Ahmet Önkal, "İrşad Vasıtası Olarak Hutbe" *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 1-5 Kasım 1993,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.145-163.
2. Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu,* Esra Yayınevi, Konya 1992.
3. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din,* İstanbul 2004, Dem Yayınları.
4. Armaner, Neda, *Hitabet ve Dini İrşad Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1963.
5. Ateş, İ., "Dini Yayınların Diyanetçe Değerlendirilmesi ve Toplumun Aydınlatılması Hakkında Düşünceler", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereler*, Cilt: II, Ankara 1995, s.300-304.
6. Baktır, Mustafa, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi, Ashab-ı Suffa*, İstanbul 1990.
7. Bal, Necdet, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Yaygın Din Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kursları,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisanz tezi, Ankara 1985.

8. Bayraktar, Mehmet, *Türkiye'de Vaizlik,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
9. Bekir Onur, Gelişim Psikolojisi,-Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, Ankara 1997.
10. Budak, Gönül, *Halkla İlişkiler,* Beta Basım Yayın, İstanbul 1995.
11. Buyrukçu, Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
12. Cemal Tosun, "Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Eğitim Yöntemleri Işığında Vaaz'da Yöntem", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* cilt 36.
13. Cemal Tosun, "Yetişkinler Din Eğitimi: Mahiyeti, İmkânları ve Problemleri", *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu* (Ank. 20-21 Kasım 1997, 223).
14. Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş,* Pegem A Yayıncılık, Ankara 2002.
15. Cevat Geray, *Halk Eğitimi*, Ankara 1978.
16. DİB I. Din Hizmetleri Sempozyumu, (I. ve II. Ciltler), 3-4 Kasım 2007.
17. Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1991.
18. Emin Özdemir, *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı,* Remzi Kitapevi, İstanbul 2000.
19. Ertan, Veli.-Küçük, Hasan, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi Din Müesseseleri ve Din Alimleri,* Türdav Yayını, İstanbul 1973.
20. Firdevs Güneş, *Yetişkin Eğitimi,* Ocak Yayınları, Ankara 1996.
21. Gökhan Evliyaoğlu, *Konuşma Sanatı,* Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara 1973.
22. Hamdi Mert, "Yaygın Eğitimde Din Eğitimi", *Türkiye'de Birinci Din Eğitimi Semineri,* İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.32-43.
23. Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi,(*Onkokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi), Samsun 2002.
24. Hasan Kayıklık, *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler,* Adana 2003.
25. İhsan Kurt, "Türkiye'de Yetişkin Eğitiminin Önemi", *Din Öğretimi Dergisi,* Kasım-Aralık 1991, sy. 31)
26. İsmail Doğan, "Yaygın Din Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı, *Din Öğretimi Dergisi,* S.20, s.106-116.
27. İsmail Lütfi Çakan, *Hitabet ve Mesleki Uygulama*, İstanbul 1993.
28. Fahri, Kayadibi, *Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
29. Köylü, Mustafa, Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri, Etüt Yayınları, Samsun 2000.
30. Lüttfi Kazancı, *Peygamber Efendimizin Hitabeti,* Marifet Yayınları, İstanbul 1980.
31. *M. Akif KILAVUZ,* "Yetişkinlik Ve Yaşlılık Döneminde Eğitim Ve Din Eğitiminin Önemi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt: 11, Sayı:2, 2002, Ss. 59-72.
32. M. Faruk Bayraktar, *Türkiye'de Vaizlik,* İstanbul 1997.
33. Mehmet Aydın, "Günümüzde İrşad Hizmetinde Görülen Bazı Yanlışlıklar", *I. Din Şurası (1-5 Masıl 1993) Tebliğ ve Müzakereleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Cilt 1, Ankara 1995, ss.426-432.
34. Mehmet Bulut, *Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitimindeki Yeri, (*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1997.
35. Mehmet Dağ-Hıfzırrahman Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1974.

36. Mehmet Zeki AYDIN, *Din Öğretiminde Yöntemler,* Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.
37. Meral Uysal, "Yetişkinlerde Öğrenme." A.Ü.Sürekli Eğitim Merkezi, Avrupa Konseyi Proje Ofisi, Eğiticilerin Eğitimi Temel Eğitim Programı Ders Notları, 03 Ocak 2005- 07 Ocak 2005, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
38. Mualla Selçuk, "Dini Hitabet Uygulamalarımız", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* cilt 5, Sayı 3, Temmuz 1991.
39. Mualla Selçuk, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler, Dini Danışmanlık ve Rehberlik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2000.
40. Mustafa KÖYLÜ, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri* , Samsun 2000.
41. Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi,* İstanbul 2004, Dem Yayınları.
42. Mücteba Uğur, "Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas", *AÜİF Dergisi,* cilt. XXVIII, Ankara 1986.
43. Nejat Muallimoğlu, *Bütün Yönleriyle Hitabet,* İstanbul 1994.
44. Özcan, Hanefi, *İslam Eğitim Tarihinde Mescid ve Camilerin İşlevleri,* Marmara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1994.
45. Özdemir Emin, *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı,* Remzi Kitapevi, İstanbul 2000.
46. Ramazan Buyrukçu, *Türkiye'de Meslekî Din Eğitim-Öğretimi*, Fakülte Kitapevi, Isparta 2007.
47. Reşat Yazıcı, *Halkla İlişkiler,* Ankara 1996.
48. Süleyman Uludağ, *İslam'da İrşad,* Marifet Yayınları, t.y.
49. Taşer, Suat, *Konuşma Eğitimi,* Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.
50. Tülay ÜSTÜNDAĞ, "Sınıf Yönetimi ve Sınıf İçi İletişim." A.Ü.Sürekli Eğitim Merkezi, Avrupa Konseyi Proje Ofisi, Eğiticilerin Eğitimi Temel Eğitim Programı Ders Notları, 03 Ocak 2005-07 Ocak 2005, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
51. *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu Bildiriler-Müzakereler (16-17 Ekim 2003 Isparta),* (2004), Isparta.
52. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004.
53. Yaltkaya, M. Şerafettin, *Hatiplik ve Hutbeler*, İstanbul 1946.
54. *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)*, (2003), Kayseri..
55. *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri, İslami İlimler Araştırma Vakfı İSAV): Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İstanbul 2006.*

DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE REHBERLİK BİLGİSİ

4 – DİN HİZMETLERİNDE İLETİŞİM VE REHBERLİK BİLGİSİ DERSİ*

Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik Bilgisi dersi, 10 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

Hedefler:

1. İletişim ve dini rehberliğin temel kavram ve kaynaklarını tanıma
2. İletişim kurma ve sorun çözme becerisi geliştirme
3. İletişim engellerini fark etme ve bu engellerin üstesinden gelme noktasında beceri geliştirme
4. Türkçeyi doğru ve etkili şekilde kullanmanın önemini kavrama
5. Etkili iletişim ilke, yöntem ve tekniklerini uygulama
6. Dini danışma ihtiyacı doğuran nedenleri değerlendirme
7. Dinî danışma için gerekli temel nitelikleri bilme
8. Dini danışma ve rehberlik tekniklerini uygulama

DİN HİZMETLERİNDE ETKİLİ İLETİŞİM

1. İletişim Kavramı ve Din Hizmetlerinde İletişimin Önemi

İletişim temelde **mesaj** aktarmadır. İletişim kurmak, insanların birbirlerini tanımalarına ve karşılıklı anlayış oluşturmasına izin vermektir. Daha açık bir ifade ile "İletişim kaynak ile alıcı arasında bilgi, duygu ve düşünce alış-verişidir. Bu süreç, insanların birbirleriyle samimi olarak fikirlerini ve duygularını paylaşmalarını gerektirir. **İletişim** ile **intibaksızlık** arasında yakın bir bağlantı vardır. Zira, intibakı bozulmuş sıkıntıda olan kişinin problemi, kendisi ve dolayısı ile başkalarıyla olan iletişiminin bozulmasından meydana gelmiştir. İnsanın karşısındakini anlayarak dinlemesi, gerçek iletişimin başlaması demektir. Çünkü böyle bir dinleme, karşıdaki kişinin ifade etmekte olduğu duygu, düşünce ve tavırları onun bakış açısından anlamak, bunların ona ne anlam ifade ettiğini, ne gibi duygular taşıdığını hissetmek, onun bakış açısını görmek manasına gelir.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mahmut ÇAMDİBİ'nin Tekirdağ Eğitim Merkezi'nde okuttuğu ders notlarından derlenmiştir (Tekirdağ Eğitim Merkezi)

"Tüm yaşam, bir iletişim - etkileşim olayıdır." İnsan, çevresiyle sürekli etkileşim halinde olan sosyal ve aktif bir varlıktır. Bundan dolayıdır ki, insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesinde ve sağlıklı şekilde sürdürülmesinde iletişimin çok önemli bir rolü vardır. Cami görevlisi ile cemaat arasındaki iletişim, cami ve cami dışında yürütülen yaygın din eğitiminin amaçlarının gerçekleşmesi bakımından önem arz etmektedir. Cami görevlisi ve cemaatin iletişim kurabilmesi, birbirlerini tanımalarına ve karşılıklı anlayış oluşturmalarına bağlıdır. Sevgi, saygı ve içtenlik, iletişim sürecini başlatmak ve devam ettirmek için şarttır. İnsanca birlikte yaşama ve toplu öğrenim, iletişim olmadan mümkün değildir. İnsan ilişki kurmadan yaşayamadığı gibi, davranışta bulunmadan ve tartışmadan da yaşayamaz. Bu itibarla iletişim bilgisi öğreticiyi bir çok yanlış anlaşılmalardan ve yanlış tutumlardan koruyabilir. Zira, din eğitimcilerinin halkla ilişkiler konusunda çok iyi yetişmeleri gerekmektedir.

2. İletişim Türleri (a. Sözlü iletişim, b. Sözsüz iletişim)

a. Sözlü İletişim: Sözlü iletişim konuşma yoluyla yapılan iletişimdir. Bu iletişimde dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Eğer sorun sahibinin duygu ve düşünce yüklü olduğu anlaşılırsa, aktif dinlemeye geçilmelidir. Sorun, karşımızdakinin değil de, bizimse o zaman kullanacağımız etkili iletişim yolu, sen mesajı yerine ben mesajı kullanmaktır. Sen mesajı rahatsız olduğumuzda karşımızdakine yönelik, genellikle sen sözcüğünü de kullanarak olumsuz yargı içeren nitelikte kullandığımız ifadelerden ibarettir. Bu durum bir saldırı niteliği taşıdığında, karşıdaki kişi karşı savunmaya geçer. Buna cami görevlisi-cemaat iletişimi açısından baktığımızda, cami görevlisi ile cemaatin iletişimi kopma noktasına gelecek ve onarılması güç sonuçlar doğuracaktır.

Kısaca denilebilir ki, cami görevlilerinin cemaatiyle iyi bir iletişim sağlaması için bazı kelimeleri yerinde ve zamanında kullanması çok önemlidir. "Sizi ve gayretlerinizi takdir ediyorum.", "Acaba sizin düşünceniz nedir?", "Lütfen", "Teşekkür ederim" gibi, anahtar sayılabilen sözler, cami görevlisiyle cemaat arasındaki iletişimi kolaylaştıracak, dolayısıyla, aralarında sevgi, saygı ve hoşgörüye dayalı bir otoritenin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

b. Sözsüz İletişim

İletişim, bütün bir bedenin katıldığı karşılıklı etkileşimdir. Bu itibarla eğitim-öğretimde, duygu ve etkileşimi de göz önüne alma zorunluluğu kaçınılmazdır. "Sözlü iletişim, akıl ve mantığı, sözsüz iletişim ise duygu ve ilişkileri en etkili ifade etme aracıdır".

Cami görevlileri ve cemaatin tavır ve hareketleri, yüz ifadeleri ve tüm vücudun ifadesi, öğrenim işine, yani bilginin verilmesi, alınması, işlenmesi, değerlendirilmesi, cevaplandırılması ve bütün bunların sonunda davranış gelişmesi işine katılır. Genel olarak, bilinç dışı ve kontrolsüz dediğimiz iletişim biçimini oluşturan bu haller, etkilerin yüzde ellisini (% 50) oluşturmaktadır. Sözsüz iletişimde ise, söylenenlerin tam tersini gösterdiği durumlarda tehlike büyük olur. Mesela, samimiyetten ve iyilik severlilikten söz eden bir öğreticinin, davranışlarıyla riyakarlık ve düşmanlık ifadeleri göstermesi, onun sözlerinin yalan olarak anlaşılmasına sebebiyet verir.

Bu hususla ilgili olarak Gazali şöyle diyor: "*Lisan-ı hal ile söylemek, sözle söylemekten daha fasihtir; insanın tabiatı, sözlere uymaktan ziyade amellerde müşahedeye daha meyillidir*." Mevlâna ise, sözün bahane olduğunu belirttikten sonra, "*bir insanı diğer bir insana doğru çeken şey, söz değil, belki ikisinde mevcut olan ruhî birlikten bir parçadır*" derken sözsüz iletişimin önemine işaret etmiştir. Sonuç olarak denilebilir ki, kişiliği sağlam ve

dengeli, mesleğini çok seven, samimi ve yüreği sevgiyle dolu din görevlileri, cemaatin üzerinde derin tesir bırakırlar.

3. İletişim Sürecinin Öğeleri:

A. Kaynak: Mesajı ileten kişi (imam, öğretmen vb)

B. İleti (Mesaj): Kaynaktan alıcıya yöneltilen şey (Hutbe, vaaz vb)

C. Alıcı: Mesajın iletildiği kişi (cemaat, öğrenciler vb)

D. Kanal: Mesajın iletildiği yol, her türlü iletişim aracı.

E. Geri Bildirim: Mesajın iletildiği kişilerden yansıyan olumlu veya olumsuz sözlü veya sözsüz tepkiler.

4. Din Hizmetlerinde İletişim Engelleri

Din hizmetlerinde belli başlı iletişim engelleri şunlardır:

- **Aşırı genelleme:** (mesaj ve fikir bazında) "Bütün iltifatlar yağcılıktır" vb ifadeler
- **Kutuplaştırma:** Şucu, bucu olarak insanları kategorize etme.
- **Kişileştirme:** Sen ile başlayan eleştiriler.
- **Mutlakçılık:** (-meli, malı konuşmalar)
- **Değiştirme gayreti:** İstek dışı her şeyi değiştirme, baskı vb.
- **Keşkecilik:** Kendisiyle barışık olmayanlar başkalarıyla da sağlıklı bir ilişki kuramazlar.
- **Toptancılık:** Bütün birey ve olayları aynı görme. "Bütün erkekler/hocalar böyle" vb. ifadeler.
- **Önyargı:**

5. Din Hizmetlerinde İletişim Dilinin Önemi:

a-Beden dili:

Bedenin hareketleri, duruşu mesaj yüklüdür. Bu mesajlar kendi içinde bulunduğumuz ruh halini olduğu kadar diğer insanlarla olmasını arzu ettiğimiz iletişim türünü de ifade eder. İnsan vücudunun en dikkati çeken yeri **yüz**, yüzünden en çok dikkati çeken yer ise gözleridir. Ancak yüz ifadelerini anlamak kolay değildir. Çünkü yüz karmaşık bir iletişim sistemi oluşturur. Yapılan bir araştırma, neşeli ve mutlu ifadelerin en iyi, **ağız ve gözle** ortaya konulduğunu; kızgın ifadelerin, **kaş ve dudak** ile ortaya konulduğunu; hayret ve sürpriz gibi dışarıya açık ifadeler ve anılara dalma gibi içe dönük ifadelerin ise, en iyi **gözle** belirtildiğini ortaya koymuştur.

Gözün kendisi başlı başına bir mesaj kaynağıdır. Bir kimse gözünüze bakıyorsa, size ilgi duyuyor demektir. Öte yandan bir kimsenin gözlerini kaçırması bir şey sakladığını ifade edebilir. Bundan dolayı, iyi satıcılar, politikacılar ya da yöneticiler konuşurlarken, karşılarındaki kimsenin gözünün içine bakarlar. Göz ilişkisi kurulduktan sonra, diğer ilişkiler yavaş yavaş kurulabilir.

Jestler yani el ve kol hareketleri, duyguların en güzel belirtileridir. Karşımızda konuşan kişinin elindeki kâğıdı sürekli büküp katladığını, parmaklarıyla masaya sürekli vurduğunu ve gözlerini bakışlarımızla hep kaçırdığını görürsek, bu kişinin bizimle beraber olmaktan rahatsız olduğunu düşünürüz. Bu tür davranışlar, karşımızdaki ne derse desin, onun gerçek heyecanlarını açığa vurmaktadır.

Dokunma bir başka iletişim yoludur. Dokunma en kısa yoldan "sen benim için önemlisin, seni yalnız bırakmayacağız" mesajının verir. Hiçbir söz, bu mesajı, dokunma kadar etkili olarak ifade edemez. Bir babanın çocuğunun başını şefkatle okşaması, bir kimsenin arkadaşının omuzuna yavaşça vurması saatlerce açıklama ve anlatımdan daha etkilidir.

Giysiler mesaj yüklüdür, kimliğimiz hakkında bilgi verir. En güzel örnek askeri veya diğer resmi kıyafetlidir. Giyim tarzı, insanların gelir, sosyal grubu, statüsü, hayal felsefesi vs. hakkında bilgi verebilir. İş görüşmelerinde adayın konuşması mimikleri gibi giyimine de bakılır. "Kişi giyimiyle ağırlanır, sözüyle uğurlanır"

Ses tonu, konuşma tarzı, vurgulamalar, susmalar önemli mesajlar taşır. Yüksek sesle konuşan kişi korku, endişe öfke yâda heyecanından bu şekilde konuşuyordu. Buna karşılık derinden ve normal bir sesle konuşan kişi kendine güvenen bir kişi izlenimini verir. Sözün içeriği ile ses tonu, mimikleri ve jestler arasında ilişki vardır, birbirin bütünleyen mesajlar taşırlar. Vurgu öne çıkarılmak istenen kelime üzerine yapılır. Özne, nesne veya fiilden hangisinin konuşan açışından önem taşıdığı belirtilmiş olur. Mesela aşağıdaki cümlede farklı vurgular görülmektedir.

Muhammed düşen adamı kaldırmış.
Muhammed **düşen adamı** kaldırmış.
Muhammmed düşen adamı **kaldırmış.**

b- Mekan dili:

İletişimin içinde yer aldığı mekan, psikolojik ve fiziki özellikleri gönderilen mesajın yorumlanmasını önemli ölçüde etkiler. İletişim mekanı üç gruba ayrılabilir.

1) İletişimde bulunan kişiler: İletişimde bulunan kişilerin birbirine yaş, cinsiyet ve sosyal mevki bakımından ne gibi ilişkiler gösterdiği onların ilişkilerini önemli ölçüde belirler. Türkçe bu değişkenlere duyarlı bir dildir. Bir kişinin yaş, cinsiyet ve sosyal mevki bakımından, bize göre nerede durduğunu bilmeden ona hitap etmek hemen hemen imkânsızdır.

2) İletişimin yapıldığı sosyal ortam: İletişimin oluşturduğu sosyal ortam mesajların idraki üzerinde tanımlayıcı bir çerçeve oluşturur. Her iletişim belirli bir sosyal ortam içinde yer alır. Ve bu ortamla ilgili birçok sosyal norm, değer ve beklentiler vardır. İletişim resmi ya da samimi bir zeminde gerçekleşmesi durumunda olduğu gibi. Bu sosyal norm değerler ve beklentilerin çoğu kere kişi farkında değildir. Ancak gelen mesajlar bu norm ve beklentiler çerçevesi içinde yorumlanır.

3) Fiziksel ortam: İletişim içinde oluştuğu ortamın fiziki özellikleri mesaj ve mesajların yorumunu etkiler. Oda, salon, büro, lokanta vs. de sözlü ve sözsüz iletişim farklı olmaktadır. Bulunulan yerin fiziki konumu ve nitelikleri, yani büyüklüğü ve biçimi, ayrıca rengi, aydınlatma derecesi, ısısı, sessiz ya da tenha olması gibi özellikleri o mekân içinde yer alan iletişimi etkiler. Herkes bu etkiler altında bulunur, ancak, bazıları bunun şuurunda iken bazı insanlar bu durumun farkında olmamaktadırlar. Fiziki özellikleri yerlerin fonksiyonlarıyla ilgili mesajlar taşır. Yasların yapıldığı yerler büyük ve görkemli binalardır. Camiler ve kiliseler bu dinlerin değerlerine uygun yapılardır. Eski Türk evleri de huzurlu ve sıcak mekânlardır. Buna karşılık gece kulüpleri ise loştur.

Kişilerarasındaki mesafe de bir anlam taşır. Kültürden kültüre farklı olmakla beraber genellikle bu mesafe ile samimiyet arasında ters bir ilişki vardır. Samimiyet arttıkça bu mesafe azalır; azaldıkça artar. İlişkilerle mesafeler arasındaki bağı dört kısma ayırabiliriz.

i-Mahrem mesafe: Duygusal bakımdan birbirine çok yakın olan kişiler arasındaki mesafe 30-35 cm lik bir mesafeyi ifade eder.

ii-Kişisel samimi alan (40-80 cm lik bir mesafe): Birbirine karşı kendini yakın ve rahat hisseden insanlar arasında bulunur.

iii-Sosyal mesafe (80 cm 2 m lik mesafe): İşlerin rahat konuşulduğu resmi ilişkilerin yürütüldüğü mesafedir. Memurun amirinden uzak durması bir saygı ifadesi olabilir.

iv-Topluma açık mesafe (2 m den fazla bir alan): Genel mekanlarda, birbirini tanımayan insanlar arasındaki mesafe.

Beşeri ilişkiler açısından mesafe oldukça anlamlıdır. Odasına girdiğimiz kişinin masası çok büyük ve bizden uzaksa (birçok yöneticinin masası böyledir) hele birazda yüksekse bu kişi ile aramızda kişisel ve sosyal manada bir uzaklık hissederiz. Makam sahibi makamının büyüklüğünü bize bu mesafe ile hissettirmek istemektedir.

Sonuç olarak iletişimde ilişki düzeyine ve sözsüz mesajlara duyarlı olmak gerekir. Bunları algılamayan kişiler sözsüz iletişimde **sağırdır**. İletişim ortamının özelliklerine **kördür** ve kiminle ne zaman nerede nasıl konuşulacağını da bilmezler. Sözsüz mesajlara duyarlılık kazanmamış, karşısındakinin sadece söylediklerini duyan kimseler beşeri ilişkilerde büyük zorluklarla karşılaşır. Bu sebeple bu kimseler, çoğu kez beşeri/sosyal ilişkilerinde meydana gelen tıkanıklık ve problemlerin de pek anlayamazlar.

6. Din Hizmetlerinde Konuşma ve Dinleme

a) Konuşma çeşitleri şunlardır:

1. Açıklayıcı konuşma
2. Bilgilendirici konuşma
3. Eleştirici konuşma
4. Savunucu konuşma

b) Konuşmayı oluşturan etmenler: Konuşmayı oluşturan etmenleri ve bu konularda alıştırmalarla öğrencilerin kendilerine geliştirmelerini sağlayabilmek için,

1. Ses, boğumlama (telaffuz), Konuşma dinamiği (duygu, düşünce, istek), Sözcük hazinesi, Biçem (üslup) konularında bilgi edinir.
2. Konuşma sesini kullanmadaki becerisini geliştirecek alıştırmalar yapar.
3. Sesteki genel kusurları gidermek için alıştırmalar yapar.
4. Diyafram çalıştırmayla yeterli soluk alıp verme hareketlerini uygular.
5. Soluk denetimi alıştırmaları yapar.

Merak öyle bir şeydir ki, ona karşı ilgisiz kalacak bir kimse yoktur. “Bugün köleliğin yeryüzünün on yedi milleti arasında yaşadığını, biliyor musunuz?.” diye söze başlayan hatip, dinleyicilerinin sadece merakını uyandırmakla kalmamış, üstelik hepsini de sarsmıştı: Kölelik mi? Hem de bu gün? Ve on yedi millet arasında? İnanılır şey değil. Acaba bu milletler, hangi milletlerdir ve kimlerdir? Görülüyor ki, hatip üç beş kelimeyle konu hakkında birçok şeyler söylemiş, sizi meraklandırmış ve bütün dikkatinizi, sözü üzerinde toplamıştır. Bu hareket şekli çok faydalıdır.

c) Konuşmada önemli noktalar: Rasûlullah (s.a.)'ın konuşmasını incelediğimizde bir konuşmada şu özelliklerin olması gerektiğini tespit ediyoruz:

1. Konuşmada San'at Kaygısı Olmamalıdır: Rasûlullah (s.a.) muhatabına tesir eden bir ifâde tarzı ile konuşmuştur. Bu, kendine nübüvvet ve risâlet vazifesi veren, vahyedilenin tebliğini emreden1 Rabbinin açık emridir: "Onlara, içlerine işleyecek, ruhlarına tesir edecek şekilde beliğ söz söyle." "Ben sözünü zinetleme çabasına düşenlerden değilim"

2. Dürüst Bir Konuşma Olmalıdır: Rasûlullah (s.a.) güzel sözün ve hitabetin büyük rağbet gördüğü bir çevrede, iddiasız fakat mükemmel bir hatip olarak görülmüştür. Konuşurken kekelemek, harfleri, kelimeleri iyi telâffuz edememek, sözü getirememek, medar-ı kelâm kabilinden de olsa uzun uzun "eee" - "m" gibi mânâsız sesler çıkarmak, cümlenin sonunu getiremeyip sözü karıştırmak, dişlerini kenetleyip konuşmak, konuşurken parmak çıtlatmak, sakalını karıştırmak, ellerini oğuşturmak... gibi mânâsız hareketlerde bulunmak Onun konuşmasında rastlanan bir hususiyet değildir. İyi bir hatip için bunların birer kusur olduğu bellidir.

3. Konuşma Açık-seçik Olmalı, Gereksiz Uzatmalardan Kaçınmalıdır: Rasûlullah (s.a.) "cevâmiu'l-kelim (az, öz söz söyleme kabiliyeti) ile gönderildim" buyurur. İbn Hacer Askalânî (852/1448) bu vasfın hem Kur'an'a, hem de hadislere şâmil olduğunu söyler. Gerçekten de Rasûlullah (s.a.)'ın "Ameller niyetlere göre değer bulur" gibi geniş mânâ ifâde eden bir kaç kelimelik hadîsleri vardır. Alî el-Kârî (1014/1605) bu çeşit hadislerin sadece iki kelimelik olanlarından bir "kırk hadis" derlediğini söyler. el-Mesudî (346/957),21 el-Kayravânî (453/-1061) bu hadislerden bir çoğunu bir araya getirmişlerdir. Ancak bu vasfın, bütün hadîslere şâmil olmadığını söyleyebiliriz.

4. Konuşma Edebî Ve Ahlakî Olmalıdır: Rasûlullah (s.a.)'ın konuşmasında edep dışı. utanç verecek çeşitten kelimeler yer almamıştır. Abdullah b. Ömer (73/692) der ki: Rasûlullah (s.a.) tabiat icâbı olarak fena söz konuşan (fahiş) bir kimse olmadığı gibi, böyle konuşmak için kendini zorlayan (mütefahhiş) bir kimse de değildi."

Aynı konuda Enes b. Mâlik (93/711) şöyle der: Rasûlullah (s.a.) utanç verici sözleri konuşan, lanet eden, söven bir kimse değildi. Azarlayacağı zaman "Ne oluyor ona, alnı toprak olasıcaya?" derdi. Rasûlullah (s.a.) muhatabına bazan "veyhake (yazık sana) şeklinde bir kelimeyle hitap etmiştir. Ancak bu, hakaret mânâsı taşımayan, muhatabı da utandıracak mahiyette bir kelime değildir. Nitekim:

a) Bir sefer esnasında zevcelerinin bindiği develeri koşturarak süren köleye "Yazık sana ey Encese, yavaş ol, (develerin üzerindeki) billur sırçaları kıracaksın" demiştir.

b) Zina ettiğini ve cezasının verilmesini istemek üzere gelen kadına "dön, Rabbinden mağfiret dile", ve "tövbe et" demiştir.

c) Bedirde oğlu öldürülen kadın, oğlunun cennette değilse, feryad ile ağlayacağını, cennette ise acısına sabredeceğini söylemesi üzerine: "Sadece bir cennet mi var sanıyorsun? Bir çok cennet var. Oğlun ise Cennetul-Firdevste'dir" demiştir.

5— Sözler Dikkatle Seçilmelidir: Rasûlullah (s.a.) konuşurken gelişi güzel değil, ne söylediğine dikkat ederek, söyleyeceği kelimeleri tek tek seçerek konuşmuştur. Bu konuda şu misâlleri vermek mümkündür:

a) Mu'âz b. Cebel (18/639) "Hakkımda en çok korktuğun nedir?" dediği zaman, eliyle ağzım işaret ederek "işte bunu muhafaza et" demiş, daha sonra, insanları, yüzleri üzerine cehenneme sürükleyenin dilleri olduğunu anlatmıştır.28

bl Ebû Hüreyre (59/678) Peygamber (s.a.)'in şöyle dediğini nakleder: "İnsan hiç ehemmiyet vermeden bir kelime söyler, o söz sebebiyle cehennemde yetmiş yıl sürecek olan derin bir çukura yuvarlanır."

c) Peygamber (s.a.) köle sahiplerine: "Sizden biri abdî, emetî (kulum, cariyem) diye hitap etmesin. Çünkü hepiniz Allah'ın kulusunuz. Kadınlarınızın hepsi de Allah'ın cariyeleridir. Bu sebeple kölelerinize hitap ederken "Oğlum, kızım, yiğidim, hanım kızım" desin demiş, kölelere de: Sizden biri sahibine: "Rabbî, Mevlâye" demesin. Çünkü sizin Rabbiniz, Mevlânız Allah'dır. Bunun üzerine "seyyidî (efendim) desin" emrini vermiştir.30

d) Bera b. Âzib (71/690) Rasûlullah (s.a.)'dan, uykudan önce okuyacağı bir duâ öğretmesini istemiş, bu isteği yerine getirilmiştir. Daha sonra Rasûlullah (s.a.) bu duayı ezbere alıp almadığını kontrol için duayı tekrar ettirmiş. Duanın sonunda "ve nebiyyike" yerine "ve rasûlike" deyince (aynı mânâyı ifâde etmesine rağmen) tashih ederek "ve nebiyyike" dedirtmiştir.31

6. Tane Tane Konuşulmalıdır: Peygamberimiz dinleyenlerin rahat anlayabileceği bir hızla ve tonda konuşurdu.

7. İrticalen Konuşulmalıdr, Kağıttan Okunmamalıdır:

8. Muhataba Göre Hitâbetme Yolu Tutulmalıdır: "İnsanlara akılları nispetinde konuşunuz"

d) Dinlemenin önemi ve dinleme becerileri:

Dinleme bir beceridir. Ve bu beceri birtakım ilke ve yöntemlerle çok daha etkili bir şekilde kullanılabilir. İnsan iletişiminin yaklaşık %90 ı sözel olarak yapılmaktadır. Bu iletişinin ancak yarısı kısa bir süre sonra hatırlanabilir. Aradan daha fazla zaman geçtiğinde ise %20-25 ini bile zor hatırlarız. Bütün bu nedenlerden dolayı etkili dinleme ilke ve yöntemlerini öğrenmek ve bunları uygulamak daha da önem kazanmaktadır. Etkili dinleme sadece söylenilenleri duymak değil, aynı zamanda bu söylenenleri önemli bulmak, kavramak ve değerlendirmektir. Ayrıca etkin dinleme aktif bir süreçtir. Olaya bir de başka boyuttan bakalım. Etkin dinleme öğretmen-öğrenci ilişkilerini de olumlu bir yönde etkiler. Öğretmen genellikle kendini dinleyen ve dinlediğini çeşitli biçimlerde belli eden öğrencilere daha fazla ilgi gösterir ve onlara dönerek konuşur. *İki tür dinleme vardır:*

1.Anlamak ve Yardımcı Olmak İçin Dinleme

2.*Yargılama ve Tuzak Kurmak İçin Dinleme*

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK VE DİNİ DANIŞMANLIK

Dini danışmanlık kavram ve kurum olarak batı kültürüne aittir. Ancak, bu kavramın içerdiği anlam, İslam kültürüne ait tebliğ ve irşat kavramlarını içinde barındırmaktadır. Bu iki kavrama dayalı dini danışmanlık hizmetleri yüzyıllar boyunca cami ve tekkeler bünyesinde verilmiş, bugün de imam-müftü ve vaizler tarafından informel olarak sürdürülmektedir. Bu çalışmada şu sorulara cevap aramaya çalışacağız:

- Kuramsal olarak batıda doğan dini danışmanlık kavramının, İslam kültüründeki dayanakları nelerdir? Günümüz İslam toplumunda bu kurum, hangi alanlarda nasıl uygulanacaktır?
- Dinin bizatihi kendinden veya yorumundan kaynaklanmayan, günlük hayatın gereği olarak ortaya çıkan problemlerin çözümünde dinin sunduğu çözümler nasıl kullanılabilir?

1. Rehberlik ve Dinî Danışmanlık Kavramları

Rehberliğin çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Örnek olarak; "Rehberlik, gizilgüçlerini ve niteliklerini anlaması ve bunların toplumsal gerekliliklerle ve fırsatlarla daha etkili biçimde ilişkilerini kurması, toplumsal ve moral değerlerle uyum halinde yaşaması için, bireye eğitim ve yorumlama yolu ile yapılan sistematik ve profesyonel bir yardımdır" (Matthewson, 1962,

S: 141)."Rehberlik, sorunlarını çözmesi ve içinde yaşadığı toplumun özgür ve sorumlu bir üyesi olabilmesi için bireye yardımcı olacak deneyimler kazandırma programıdır" (Glanz, 1974; S: 39). "Rehberlik, bireye kendini ve çevresini anlaması ve bu yolla gizilgüçlerini kullanabilmesi için yapılan yardım sürecidir" (Peters ve Shertzer, 1969, S: 35).

Yukarıdaki tanımları incelersek, rehberliğin bireyde gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz: 1. Kendini tanıması, 2. Çevrede kendisine açık olan fırsatları öğrenmesi, 3. Gizilgüçlerini geliştirmesi, 4. Çevresine uyum sağlaması. Belirtilen bu amaçların ilk ikisinde, "Bilgi verme" diğer ikisinde de "Psikolojik danışma" vurgulanmaktadır.

Dini danışmanlık ise, davranış uyumunu ve davranış değişikliğini kolaylaştırmak amacıyla, dini kaynakları ve danışma tekniğini kullanarak kişinin kendisiyle ve bireyler arası olan ilişkilerinde işlev (fonksiyon) bozukluğuna yol açan duygusal rahatsızlıkların uzmanlarca teşhis ve tedavisidir.

Türkiye'nin farklı bölgelerinden hizmet içi eğitim amacıyla Kastamonuda toplanan imamlar üzerinde lisans düzeyinde yapmış olduğumuz bir çalışmada da imamların %64'ünün cemaatleriyle cami dışında da görüştükleri, %23'ünün namazlardan sonra düzenli olarak sohbet toplantıları yaptıkları, %10'unun ise düzenli ev toplantıları yaptıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada imamların sadece %3'ünün cami dışında cemaatiyle ilişkisinin zayıf olduğu belirlenmiştir. Araştırmamızın sonuçlarında imamların, toplumun kendisine ihtiyaç duyduğu her yerde bulunmak zorunda olduğu, hastalıkta, ölümde, düğünde, nişanda ve tüm problemlerinin çözümünde cemaatinin yanında olduğu ve adını koymasak bile **dini danışman** olarak görev yaptığı belirlenmiştir[18].

Din görevlilerinin görev alanlarıyla ilgili olarak yapılan farklı çalışmalara dayanarak söz konusu danışmanlığın daha çok inanç ve ibadetle ilgili konularda bilgi verici danışmanlık, aile içi ilişkilerde yaşanan problemlere, sosyal hayattaki ilişkilerde uyumsuzluk ve çatışmalar, ölüm ve hastalık anlarında moral destek çerçevesinde sürdürüldüğünü söylemek mümkündür[19].

2. Din Hizmetlerinde Rehberlik ve Dinî Danışmanlığın Önem Ve Gerekliliği

Rehberlik danışma çeşitli nedenlerle uyum sıkıntısı çeken kendini yalnız hisseden, başarısız ve değersiz gören kimselerle sorunlarının kaynağını ve çözüm yollarını görmede yardımcı olur. Ancak bu hizmetten kendini tanımak ve anlamak isteyen kimseler yaralanabilir.

İnsanlar birlikte yaşadıkları sürece danışmanlığa ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaç insanın yaratdılışından kaynaklanan özelliklerinden kaynaklanır. Kişi hayatı tanımaya anne ve babasının rehberliğinde başlar. Onun en yakınında bulunanlar, danışma faaliyetlerini bu insan yavrusu kendi başına ayakta durabileceğini gösterinceye kadar devam ettirirler. Hayatının ilerleyen aşamalarında insanoğlu, zaman zaman yoğunlaşarak, zaman zaman daha az, ama her zaman danışmaya ihtiyaç duyar. Yaşı ve tecrübesi ne kadar çoğalırsa çoğalsın insanların tek başlarına hareket edemeyecekleri alanların varlığı bir gerçektir.

---

[18]. Nurullah Altaş, **Camilerde Din Eğitimi Faaliyetleri ve İmam-Hatiplerin Yeterliliği,** Yayınlanmamış Lisans Tezi, A.Ü. İlahiyat Fak, Ankara 1995, s. 98

[19] . İmamlarla ilgili bazı çalışmalar için bkz.: Ramazan Buyrukçu, **Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü,** Diyanet Vakfı Yayınları**, Ankara 1995**

Kişilik gelişimini tamamlamış olsa da bireylerin tek başlarına hareket etmekte zorlandıkları ve danışmaya ihtiyaç duydukları alanlardan birisi de dini hayattır. İnsanlar, içinde bulundukları hayata ilişkin bazı sorular sorarlar ve bu soruların cevaplarının bir kısmını dinde bulurlar. Sorularına cevap buldukları dinin inanç esaslarını kabullenirler. Kabullendikleri esaslar çerçevesinde de hayatlarını düzenleme gayreti içindedirler.

Ancak, bu çaba içinde gerek bilişsel açıdan gerekse inanç-uygulama çatışmasından kaynaklanan problemlerle karşılaşma her zaman için söz konusudur. İşte, psikolojik danışma ve rehberliğin klasik sürecinden ayrılarak, bu tür insanların problemlerine çözüm getirmeyi hedefleyen dini danışmanlık uygulamaları bu noktada karşımıza çıkar.

3. Din Hizmetlerinde Rehberlik ve Dinî Danışmanlık Alanları

Dini danışmanlık, kavramın çıkış noktası olan Hıristiyan kültüründe çok geniş bir alanda kullanılmaktadır. Akıl ve ruh sağlığında dini gelenek, eğitim geleneği, vaaz geleneği, tıbbi gelenek bir birinden bağımsız olarak kurumsallaşmış alanlardandır[20]. Bu çerçevede dini danışmanlık, klinik psikoloji ile birlikte kilise bünyesinde, aile ilişkileriyle ilgilenen sosyal kurumlarda, hastanelerde, yaşlı bakımevlerinde uygulama alanı bulmaktadır.

İslam kültürü çerçevesinde toplumumuzda karşılaşılan problemleri de göz önünde bulundurarak dini danışmanlığın uygulama alanlarını şu şekilde belirledik:

1. Örgün Eğitim Süreci İçinde Dini Danışmanlık Uygulamaları
2. Örgün Eğitim Sonrası Dini Danışmanlık Uygulamaları

4. Rehberlik ve Dinî Danışma İlkeleri

1. Sistematik Duyarsızlaştırma: Wolpe tarafından geliştirilen bu tekniğin amacı, herhangi bir uyarıcı ile korku veya kaygı tepkisi arasındaki çağrışım bağını çözerek korku tepkisini söndürmektir. Bunun için danışan güven verici, rahat bir ortama yerleştirilir. Kendini huzurlu ve gevşemiş olarak hissettiği sırada, korku yaratan uyarıcı en az korku uyandıran dozda verilir. Korku tepkisinin görülmemesi halinde uyarıcının dozu yavaş yavaş artırılır. Bir basamakta korku tepkisi görülürse bir önceki basamağa dönülür ve bu işleme uyarıcının korku tepkisi uyandırmadığı duruma gelinceye kadar devam edilir.

2. Biçimlendirme (Shaping): Bu tekniğin özü, öğrenilmesi istenen davranışı adım adım pekiştirerek öğretmektir. Bunun için öğrenilecek davranış basit tepki basamaklarına ayrılır. En basit tepkinin verilmesi halinde kişi hemen ödüllendirilir ve tepkinin tekrarlanma olasılığı artırılmaya çalışılır. Bir basamakta başarı elde edilince bir sonraki basamağa geçilir ve davranış tam olarak yerleşinceye kadar bu işleme devam edilir.

3. Taşırma (Flooding): Bu teknik sistematik duyarsızlaştırma tekniğinin tersi olup yapılan işlem danışanı korktuğu uyarıcı ile yoğun biçimde karşı karşıya bırakmaktır. Kişi korku uyandıran duruma tekrar konulduğunda yanında terapistin bulunması eskisi kadar korku duymamasına yardımcı olmakta ve kişi uyarıcıda korkulacak birşey olmadığını yaşayarak öğrenebilmektedir.

4. Atılganlık Eğitimi (Assertiveness training}: Şalter tarafından geliştirilen bu tekniğin dayandığı sayıltı, insanların duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edemedikleri ve birbirlerine sahte davrandıklarını göstermektedir. Medeni cesaret de diyebileceğimiz atılganlık eğitiminde terapist danışanı, duygularını açıklamaya, isteklerini açıkça ifade etmeye teşvik eder ve

[20]. Hıristiyan geleneğinde Dini Danışma alanları hakkında geniş bilgi için bkz. Liddel, s. 4-11

istenilen davranışları gösterdikçe onu pekiştirir. Özellikle okullarda çekingen öğrencilere uygulanabilecek bir tekniktir. Voltan (1980) hemşirelik Öğrencilerine ve Topukçu (1981) bir kasabada ilkokul öğrencilerine bu tekniği uygulayarak yaptıkları deneysel araştırmalarda, bireylerde atılgan davranışlar geliştirilebileceğini ortaya koymuşlardır.

5. Kaçınma (Aversion terapi): İstenmeyen davranışların ortaya çıkma olasılığını azaltmak ya da söndürmek için davranışın her ortaya çıkışında nahoş bir uyancı vererek kişiyi cezalandırma *"Kaçındırma"* olarak adlandırılır. Yalnız cezanın uygulanışında yan etkilerinin olmamasına dikkat "edilmelidir.

6. Model Gösterme (Modeling): İnsanlar, birçok davranışları, başkalarını gözleyerek ve taklit ederek öğrenmektedirler. Sosyal öğrenme kuramının temsilcisi Bandura'ya göre, istenilen davranışı geliştirmek için, davranışın uygun bir modelini göstermek ve kişinin bu davranışı taklit etmesi halinde aşama aşama pekiştirmek gereklidir. Tabii davranışın yerleşmesi, modelin önemli kişi olması, kişinin önce benzer davranışa sahip bulunması ve davranışı hemen tekrarlama olanağına sahip olması halinde daha çabuk gerçekleşmektedir.

Rehberlik ve Dinî Danışmada Kullanılan Yöntem Ve Teknikler

Danışman, psikolojik danışma oturumlarında danışanın konuşmalarına ve suskunluğuna çeşitli tepkiler verir. Bu tepkiler uygun ve yerinde kullanıldığı takdirde danışanı daha çok konuşmaya ve kendini açıklamaya teşvik edebilir. Danışma durumlarında danışmanların kullandıkları tepki türlerinden bazıları aşağıda kısaca özetlenmiştir:

1. Açıklama: Danışanın ifade ettiği duygu ve düşünceleri daha anlaşılır hale getirmek için verilen tepki *"açıklama"*dır. Açıklama, içeriğin ve duygunun açıklanması olmak üzere iki kısma ayrılabilir. İçeriğin açıklanması danışanın ifade ettiği düşüncelerin berraklığa kavuşturulması için verilen tepkidir.

Duyguların açıklanması ise danışan tarafından bulanık bir şekilde ifade edilmeye çalışılan duyguların adlandırılması ve açıklığa kavuşturulmasıdır. Açıklama danışanın ifade ettiği cümle ya da cümleciklerin düzene konması şeklinde olabildiği gibi, duygu ve düşüncenin farklı cümlelerle yeniden ifadelendirmesi şeklinde de olabilir. Bu yolla danışman danışanı dinlediğini ve anlamaya çalıştığını ifade etmiş olmaktadır. Danışman danışanın söylediklerini aynı kelimelerle ya da aynı anlamı veren başka kelime veya cümle ile yeniden ifade ettiği zaman, belli bir düşünceye dikkatini çekmekle yetinmekte, düşünceler arasındaki ilişkileri ya da çelişkileri gösterme gibi bir amaç gütmemektedir.

2. Onaylama: Danışanın söylediklerini baş sallayarak, "hımm, yaa. evet" diyerek tepkide bulunmaktır. Güdümsüz danışmanların kullanmayı tercih ettikleri onaylama tekniği, danışmanın danışanı dinlediği ve anlamaya çalıştığı mesajını vermeli ama onun her söylediğini doğru bulduğu anlamına gelmemelidir.

3. Duyguları Yansıtma: Rogers (1951) yansıtmayı danışanın bakış açısını anlamak ve bu anlayışı ona iletmek olarak tanımlamaktadır Daha çok güdümsüz danışma yöntemini benimseyen danışmanların kullandığı bu tekniğin danışanı duyguları üzerinde daha çok konuşturma, duygusal boşalımı sağlama gibi yararları da vardır. Duyguların doğru olarak yakalanıp yansıtılması güçlü bir empatik anlayış, sabırla, dikkatle dinleme ve tecrübe gerektirir. Aceleci danışmanların çok kere yüzeysel bir anlayışla yanlış yansıtma yapmaları

olasılığı vardır. Öte yandan, duyguların yansıtılması zaman zaman yorum tekniğine çok yaklaşabilmektedir. Eğer danışman danışanın kavrayışının çok ötesine geçer ve henüz onun kabule hazır olmadığı duyguları yansıtırsa danışanın direnci ile karşılaşma olasılığı fazladır. Bunun için duyguları yansıtırken danışanın kendini kabule hazır oluş düzeyini dikkate almak gereklidir.

4. Yüzleştirme: Danışanın sözleri arasındaki tutarsızlıklara ya da sözleri ile davranışları arasındaki çelişkilere dikkat çektiği zaman danışman *"Yüzleştirme"* yapmış olmaktadır. Bir kimsenin vücut dili (jest ve mimikler, terleme ve kızarmalar) onun söylediklerini yalanlayabilir. Danışmanın danışanı her yönden, önce dikkatle gözlemesi ve yakaladığı bağdaşmazlık durumlarını yansıtması onun içgörü kazanmasına yardımcı olur, Ancak burada da danışanın duygusal gelişim temposunu göz önde bulundurmak gereklidir.

5. Yorumlama: Yorum, danışanın ifade ettiği duygu, düşünce ve olaylar arasında bağlantılar kurma ve davranışlarının, farkında olmadığı duygusal nedenlerini gösterme tekniğidir. Bu tekniğin amacı danışanın, derindeki duygularının farkına varmasına ve duyguları ile davranışlarını bütünleştirmesine yardımcı olmaktır. Yorumlama tekniği bir anlamda yansıtma tekniğine benzemektedir. Bir danışman danışanın kapalı ve dolaylı olarak ifade ettiği ya da vücut dili ile açığa vurduğu duygularını farkedıp yansıttığı zaman bir anlamda yorum yapmış olmaktadır. Danışman elinde yeterli veri olmadan yorum yapmaya kalkmamalıdır Yorumlamaya erken başlamak ve bunu sıkça yapmak danışanı danışmana bağımlı kılabilir. Gerçek bir içgörü geliştiği zaman kişi yorumunu kendisi yapabilecek hale gelir. Danışman yorumlarını kesin bir dille ifade etmekten kaçınmalı ve danışanın anlayış düzeyinin üzerinde yorumlar yapmaktan kaçınmalı, bazı yorumları danışan tarafından reddedildiği zaman ısrar etmemelidir. Yorumlama genellikle psikanalitik yönelimli terapistlerle kısmen danışandan hız alan danışma tekniğini benimseyen danışmanların kullandıkları bir tekniktir.

6. Destekleme: Destekleme, danışanı, duygu ve düşüncelerini incelemeye, kendini tanımaya ve değişik davranış tarzlarını denemeye teşvik etmektir. Danışana probleminin sadece kendisine özgü olmadığının, şikayetlerinden kurtulabileceğinin, kendisinin zayıf, güçsüz, yetersiz olmadığının, çalıştığı takdirde başarılı olabileceğinin söylenmesi desteklemeye örnek olarak verilebilir. Destekleme tekniğinin sık sık kullanılması halinde fayda yerine zarar getirmesi söz konusudur. Danışanın şikayetlerini, kendisine ve çevresine karşı tutumunu iyice anlamadan destekleyici konuşmalar yapmak, onda, yeterince anlaşılmadığı ve kendisinin hafife alındığı duygusu uyandırabilir. Rogers(1951)'e göre böyle bir yaklaşım danışana karşı saygısızlık işareti sayılabilir. Destekleme tekniğini kullanırken danışanın olgunluk düzeyini, şikayetlerinin yoğunluk derecesini dikkate almak gereklidir,

7. Cesaret Verme: Destekleme tekniği ile benzerlik gösteren cesaret verme tekniği danışanı yetersizlik ve değersizlik duygusundan kurtarıp kendine güven kazanmasını sağlamak amacı ile kullanılmaktadır. Danışana, kendini tanıma, anlama ve yönetme konusundaki girişimlerinin yerinde olduğunu söylemek ve bu yolla davranmaya teşvik etmek cesaret vermek, yüreklendirmek olarak nitelendirilmektedir, Ancak bunu yapmak için danışman danışanın gerçekten teşvik edilecek olumlu davranış belirtileri gösterdiğinden emin

olmalıdır. Aksi halde cesaret verici tepkiler danışanı yerli yersiz pohpohlama şekline dönüşebilir.

8. Soru Sorma: Soru iki kişinin sözel iletişimde bulunduğu hemen her durumda kullanılan bir tekniktir. Psikolojik danışma oturumlarında da danışman bazı hallerde danışana soru sorabilir. Benjamin (1974), danışmanın, danışanı iyi duyamadığı, söylediğini anlayamadığı, ya da danışanın bir düşüncesi, tutumu veya davranışı hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak istediği zaman soru sorabileceğini belirtmektedir. Bazen uzun süren bir sessizliği de bir soru ile bozmak gerekebilir. Böyle durumlarda sorulan yerinde sorular danışana karşı samimi bir ilginin işareti olup danışanı konuşmaya teşvik edebilir. Ancak soruların belli bir cevaba zorlayıcı, kapalı uçlu sorular olmaması gereklidir. Çünkü böyle soruların cevabı kısa olacağı için yeni bir sorunun sorulmasını gerektirir ve giderek psikolojik danışma bir tür sorgulamaya dönüşebilir. Danışana sorulacak sorular "*Böyle bir durumda ne hissettiniz? Beni kullanıyor dediniz bununla ne kastettiniz?*" gibi, cevabı açık bırakılmış, danışanı konuşmaya ve kendini ifade etmeye olanak verecek tipte olmalıdır. Ayrıca sorunun açık ve anlaşılır olmasına da dikkat edilmelidir.

9. Bilgi Verme: Psikolojik danışma oturumlarında bazan danışanın belli bir olgu hakkında bilgiye ihtiyacı olabilir. Aslında bilgi verme rehberlik hizmetlerine özgü bir işlev olup psikolojik danışma bilgi verme işi değildir. Bununla birlikte, danışan belli bir konuda bilgi isterse, psikolojik danışmanın bilgi vermek demek olmadığını ileri sürerek danışanı bilgi kaynağına göndermek o anda danışmanın akışını durdurabilir. Çünkü danışanın sorunu o bilgiyi edinmekle çözülebilir ya da başka bir yöne çevrilebilir. Onun için danışman, elinden geldiği kadar, istenen bilgiyi sağlamaya çalışmalı, ama bunu yaparken psikolojik danışma yapmadığının bilincinde olmalıdır.

10. Tavsiye Verme: Psikolojik danışma başkalarına akıl verme, tavsiyede bulunma işlemi değildir. Ancak, psikolojik danışma sırasında danışana tavsiye vermeyi gerektiren durumlar ortaya çıkabilir. Özellikle başkalarının görüşüne önem veren bağımlı danışmanlar tavsiye almak için danışmana başvurmaktadırlar. Böyle bir istek geldiği zaman ve danışman da danışanı yeterince tanımış ve bazı hareket tarzları belirlemişse, tavsiye vermekte bir sakınca olmayabilir. Ancak danışanı iyice anlamadan tavsiye vermeye kalkışma ve bunu çok sık yapma danışanda bağımlılığı artırabilir. Bazen bu tarz bir davranış kendini anlatma ihtiyacında olan bir danışanda öfke ve hayal kırıklığı uyandırabilir.

<u>Rehberlik ve dini danışmada kullanılan yöntem ve tekniklerin faydalarını şöylece sıralayabiliriz:</u>

1. Bedensel, zihinsel, duygusal vb yönlerden özelliklerini tanımalarına ve kabul etmelerine
2. İnsanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmek için gerekli becerileri kazanmalarına ve yaşama karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine,
3. Kişisel gelişimleri için kendilerine açık olan fırsatları, okul ve okul dışındaki eğitim olanaklarını, meslekleri, iş dünyasını ve toplumun beklentilerini tanımalarına,
4. Amaç belirleme, sorun çözme, karar verme, tercih yapma, sorumluluk alma gibi yaşam becerilerinde yeterlilik ve kendine güven kazanmalarına,
5. Yaşantılarını bir bütün olarak değerlendirerek bir yaşam felsefesi geliştirmelerine,

6. Toplum gerçeklerini de göz önüne alarak, kendilerine uygun üst öğrenim programlarını, iş ve meslek tanıyıp seçmelerine, yardımcı olabilir.

DİNİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK DİYALOG ÖRNEKLERİ

ÖRNEK 1:

Namaza devam edememe konusunda problem yaşayan bir öğrencinin danışmanla diyalogu:

Ali: *Benim namaz kılmamak gibi bir sorunum var. Ara sıra namaz kılıyorum, ama sürekli olmuyor.*

Danışman: ….(susma) (Danışman danışanın yüzüne, dinlediğini belirten bakışlarla bakar.)

Ali: *Namazın dinimizdeki önemini anlıyorum. Gerekliliği, faydaları hepsi tamam. Ama uygulamada sıkıntılarım var. Keşke namaz konusunda bütün anlatılanları yerine getirebilsem.*

Danışman: *Namazlarınızı devamlı kılmak istiyorsunuz, ama bazı problemlerden dolayı bunu başaramıyorsunuz.* **(Tekrarlama)**. (Danışman danışanın sözlerini toparlayarak onu dinlediğini belirtiyor.)

Ali: *Evet öyle.*

Danışman: *Problemi biraz daha açıklar mısın?* **(Genel Yedme)** (Danışman deştirme yöntemi ile danışanı konuşturmaya, böylece asıl probleme yaklaşmaya çalışıyor.)

Ali: *Namazı devamlı kılamıyorum demiştim ya, işte asıl sorun o. Bir vakit iki vakit kılıyorum. Sonra ağır geliyor. Sıkılıyorum. Kılmadığım zamanda vicdan azabı duyuyorum. Çevremdeki insanlar da söyleniyorlar. Hem Kuran kursuna gidiyorsun hem de namaz kılmıyorsun diyorlar. Bu beni daha da bunaltıyor. Her zaman abdest al, namaz kıl. Bir müddet sonra sıkıcı geliyor.*

Danışman: *Namazın gerekliliğini biliyorum demiştin ama şimdi sıkıcı diyorsun. Bunda bir çelişki yok mu sence?* **(Reddetme, soru sorma)** (Danışman danışanın içerisinde bulunduğu ikilemi ortaya koyuyor. Böylece danışan problemini daha net hale getirebilecek.)

Ali: *bilmem, yazın sıcak örtünmek zor. Kışın soğuk, abdest almak zor*.

Danışman: *Peki sıkıcı olan namaz mı yoksa namaz kılmak için gerekli olan şartlar mı?* **(Deştirme,Soru sorma).**

Ali: *Aslında ben hiç bu tarafını düşünmemiştim. Sanırım beni sıkan namaz için gerekli olan şartlar.*

Danışman: Yani *bu şartlar kolaylaşırsa namaz kılmak için engelin kalmayacak* **(Tahlil-açıklama).**

Ali: *Nasıl? Şartlar nasıl kolaylaşacak ki?*

Danışman: *Yazın örtünmek kışın soğuk demiştin, bu şartları iyileştirebilirsin. Bak, dinini hayatı için elinden gelen kolaylığı sen yapacaksın. Eğer gerçekten ibadetlerini yapamamak seni üzüyorsa onları yapılabilir hale getirebilirsin. Mesela, kışın üşümek istemiyorsan abdest*

almak için sıcak su kullanabilirsin. Yazın sıcaktan örtemiyorsan namaz kılmak için vantilatör açabilirsin. (**Teşvik**).

Ali: …….(düşünceli bir ifade ile başını sallayarak) bunları düşüneceğim.

Danışman: *Bir sonraki görüşmemize kadar bu tavsiyeleri uygulayabilirsin. Başka şeyler de bulabilirsin. Bana kalırsa sen bunun üstesinden gelebilirsin.* **(Cesaretlendirme).** (Danışman danışanın içinde bulunduğu soruna bir çözüm üretebilmesi için onu cesaretlendiriyor)

ÖRNEK 2:

Ahirete iman konusunda problem yaşayan bir öğrencinin danışmanla diyalogu:

Bekir: Ben Allah'a inanan bir insanım. Onun varlığına birliğine iman ediyorum. Ancak bazen aklımı kurcalayan düşünceler oluyor. Bu düşüncelerden dolayı kendimi suçlu gibi hissediyorum.

Danışman: Anlıyorum **(basit kabul).**

Bekir: Kursa gideli çok şey öğrendim. İman esaslarını işlerken Ahirete iman konusunda bazı noktalar beni düşündürdü. Bunları düşünmek istemiyorum ama aklıma geliyor.

Danışman: buraya kadar anlattıklarınıza göre Allah'a iman eden birisiniz. Ancak bazı noktalarda sizi rahatsız eden düşünceleriniz var .(**Tekrarlama**).

Bekir: Evet öyle.

Danışman: Sizi rahatsız eden bu düşünceleri biraz açıklayabilir misiniz? **(Genel Yedme).**

Bekir: *Aklıma takılan şey ahrete iman noktasında. Bir gün herkes ölecek hepimiz bu dünyadan göçüp gideceğiz. Bedenimiz toprağa gömülecek ve çürüyecek. Asırlardır milyonlarca insan bu şekilde ölüp gitti. Bir gün hesaba çekilmek için yeniden diriltileceğiz. Peki, onca insan çürüyüp giden bedenler, nasıl bir araya gelecek bizden önce yaşamış milletler hepsi nasıl tekrar diriltilecek?*

Danışman: *yani Allah'ın bu kadar büyük bir olaya nasıl güç yetireceğini düşünüyorsun ve işin içinden çıkamıyorsun. Doğru anlamış mıyım?* **(Aydınlatma).**

Bekir: *Evet. Aslında bunları düşünmek istemiyorum, Allah'a inanan biri olarak bunları düşünmekten utanıyorum ama aklıma geliyor.*

Danışman: *Bunları düşünmek suç değil hem bu tür düşünceler imanın bir göstergesi. Tabii ki düşüneceğiz sorgulayacağız. Yalnız, bu güne kadar hepimizi yarattığına inandığın Allah'ın tekrar yaratmaya gücü yetmez mi? Bu düşüncelerinde bir çelişki yok nu sence* **(Yansıtma).**

Danışman danışanı dinledi, problemi anlayabilmek için danışanın konuşmasını daha iyi açılmasını sağlayacak teknikler kullandı. Danışanın birbirine ters düşen düşüncelerine yansıtma tekniği ile ortaya koydu. Böylece danışan içinde bulunduğu durumu daha sağlıklı değerlendirebilecek.

Bekir: *aslında dediğinizde haklısınız. Düşüncelerimde çelişki var. Tıpkı Nasrettin Hocanın doğuran kazanı gibi doğurduğuna inanıyorsun da öldüğüne niçin inanmıyorsun demiş ya.*

D: Ahiret, gelecek konusunda bize söylenenlerden ibaret… Bunu yaşamadığınız için size mümkün olmayan bir şey gibi geliyor. Oysa doğumu yaşadınız ve her ana doğan canlıda bunu görüyorsunuz. Onun büyüdüğünü geliştiğini gözlemleyebiliyorsunuz. Ama ölüp gidenlerden

ses seda yok onlar hakkında bilgilerimiz bize gelen rivayetlerden oluşuyor. Bu sizi ikna etmeye yetmiyor? Yanılıyor muyum acaba? **(Tahlil- Açıklama)**

Bekir: *Benim sözlere dökemediğiniz düşüncelerimi dillendiriyorsunuz. Evet, kısaca böyle.*

Danışman: *Kuran okuyor musunuz?* (**Deştirme**)

Bekir: *Evet okuyorum.*

Danışman: *Peki mealini okuyor musunuz?*

Bekir: *Hayır çok okumadım. Yalnızca namaz surelerinin anlamlarını biliyorum.*

Danışman: *Allah-u Teâlâ Kuran'da bu konudan sık sık bahsediyor. Allah bir ayeti kerimede insanoğlun yaratılışını unutarak "O çürümüş kemiklere kim diriltir ki? Dediğini, buna karşılık Allah'ın da "Onları ilk defa inşa eden diriltir ve o her yaratmayı bilir" şeklinde karşılık verdiğini bildiriyor.*

Bekir: *Ne güzel konuştunuz içime su serptiniz. Peki, bana ne önerirsiniz?*

Danışman: *Size önerebileceğim şey bu konu ile ilgili yazılan kitaplardan temin edip okumak ve kurs hocanızla bu durumu paylaşıp ondan da yardım istemeniz olabilir. (**tavsiye**) bir sonraki görüşmemize kadar dediklerimi düşünün. Ben sizin bunun üstesinden gelebileceğinize inanıyorum* **(güvence Verme).**

Diyalog, danışmanın henüz farkında olmadığı düşüncelerin açıklanması ile devam etti. Danışman bilgi edinmek için danışana iki soru sordu. Bazen danışmanların eksikliğinden kaynaklanabilir. Bu noktada danışman gerekli bilgiyi vermelidir. Bu diyalogda da danışman Kuran'dan örneklerle danışanı bilgilendiriyor. Danışanın konuyla ilgili öneri istemesi üzerine birtakım tavsiyelerde bulunuyor. Son olarak güvence verme tekniği ile danışanı destekliyor.

ÖRNEK 3

Din öğretimi sürecinde benzeri yaşanmış bir kurgu da burada örnek olarak verilebilir: Ayşe, lise birinci sınıfta okumaktadır ve yaşadığı bir çatışmayı din kültürü öğretmeniyle paylaşmaktadır. Öğretmen bu iletişimde danışman rolündedir:

Ayşe- Allah'ı her şeyden çok seviyorum. Ancak şunu belirtmeliyim ki, içinde bulunduğum duygularımla onu üzmekteyim.

Danışman- Bu duygularının, senin Allah'a olan sevgine ters düştüğünü mü düşünmektesin? (Ayşe'nin içinde yaşadığı çatışmayı yansıtmaya gayret etmektedir.)

Ayşe- Son zamanlarda, kendimi gerçekten Allah'a yakın hissedememekteyim. Dua edemiyorum. İbadet edemiyorum ve dualarımın kabul edilmediğini hissediyorum. Bunun sebebinin işlediğim günahlar olduğunu anlamama rağmen problemimi çözmek için gerekli gücü kendimde bulamıyorum.

Danışman- Siz, dua ettiğinizde ve ibadet ettiğinizde işlerinize müdahale eden bir gücün baskısı olduğunu mu hissetmektesiniz? (Günaha sebep olan olayı anlatmaya teşvik etmektedir.)

Ayşe- Gençlik yıllarımdan beri derin bir üzüntü içindeyim. Annem babamdan ayrıldı. Sonra babamı kaybettim. Evimiz o zamandan beri huzurlu olmadı. Ben her zaman, "bunlar bana niçin yapıldı?" sorusunu soruyorum. Bazen hayata devam etmenin bir faydası olmadığını düşünüyorum ve artık gerçekten hiç kimse için önemli olmadığımı hissediyorum.

Danışman- Birçok insan, artık onunla kimsenin ilgilenmediğini hissetmesi halinde hayata devam etme konusunda güçlükler hissetmektedir. (Ayşe'nin söylediklerine vereceğimiz bir

çok cevap vardır. Ancak danışman, Ayşe'nin duyguları üzerinde konsantre olmayı ve daha sonra aile problemlerini araştırmayı tercih etmiştir.)
Ayşe- İtiraf etmekten utanıyorum ama intihar etmeyi bile düşünüyorum. Bu kadar ümitsizlik içinde olduğumdan dolayı Allah'ı unutmuş gibiyim. Kur'an'da, Allah'ın yardımıyla her sıkıntının aşılacağının söylendiğini biliyorum. Dua ve sabır ayetlerini okuyorum. Ancak hiçbir işe yaramıyor. O kadar umutsuzum ki ne yapacağımı bilemiyorum.
Danışman- Bir taraftan davranışlarınla Allah'ın istediklerini yapmamış olarak kendini mutsuz hissetmekte diğer taraftan dinin seni başarısız hale getirdiğini hissetmektesin. (Allah'tan beklediklerini, kendi ifadelerinin ötesine gitmeden belirlemeye gayret eder. Onun tarafında zamanından önce bir red durumunun ortaya çıkmasını önlemek için Allah kelimesi yerine din kelimesini kullanmıştır.)
Ayşe- Beni en çok üzen, artık evden dışarı çıkma isteğimin kalmamasıdır. Gerçekten öyle yapmadıkları halde insanları hep benim hakkımda konuşuyorlarmış gibi hissediyorum. Camiye veya insanların bir arada bulundukları hiçbir yere gitmek istemiyorum. Gerçekten böyle davranmak istemiyorum, daha kötü olacağımı biliyorum ama bir şey yapamıyorum.
Danışman- Anladığım kadarıyla giderek yalnız bir kurt haline geliyorsunuz.
Ayşe- Sanırım başka bir şeyi daha izah etmem gerekecek. Altı ay öncesine kadar bundan daha iyiydim. Altı ay önce erkek arkadaşım benden ayrıldı. (Danışman, daha önce yapılan konuşmaların seyrine göre bir takım tavsiyelerde bulunsaydı bu durum ortaya çıkar mıydı?)
Danışman- Oldukça güç bir durum bu. (Sıkıntısını anlamaya çalışır.)
Ayşe- Bunun benim için Allah'ın bir tercihi olduğundan çok eminim. Onun için çok dua ettim ve Allah da bana bunun doğru bir seçim olduğunun işaretini verdi. Bu iş olmayacağı halde Allah bana niçin onun bana uygun olduğunu düşünme fırsatını verdi? (Allah'a karşı isyanının ve gücenmesinin gerçek tabanı şimdi ortaya çıkmıştır. Allah'la iletişim kurmada yaşadığı sıkıntıyı ortaya koymaktadır.)
Danışman- Allah'ın niçin bu şekilde seni imtihan ettiğini düşünüyorsun. Bu durumun, Onun adaletine ve esirgeme sıfatına uygun olmadığı düşüncesini taşımaktasın. (Bu ilişki sonucunda artık Ayşe, Allah'tan beklentilerini rahatça anlatacak konumdadır. Dikkat ediniz, danışmanın anlayışının temelinde duygular bulunmakta ve yaşanan problem konusunda kendi görüşü yer almamaktadır.)
Danışan, çevresiyle olan ilişkilerinde yaşadığı problemleri din kaynaklıymış gibi yansıtmıştır. Danışman, kendisine getirilen problemi hemen çözmeye çalışıp tavsiyelerde bulunma yolunu seçmemiş, danışanın kendi hissettiği duygular üzerinde yoğunlaşmasını sağlayarak problemin tabanına inmeyi başarmıştır.

ÖRNEK 4:

Bir Cuma günü vaiz efendi vaazın ortasında bir gürültüyle irkilir. Ne oluyor derken cemaatinden Mehmet Amcanın: Çocuklar! Çabuk dışarı çıkın burası cami, oyun yeri değil '' diye bağırdığını işitir. Çocukların bir kısmı onu duymuş dışarı doğru kaçışırken bir kısmı konuşmalarına devam ediyorlar. Vaiz, çocukların caminin dışına çıkacak olmasından rahatsız olmuştur.

Bir şeyler söylemesi gerektiğini düşünerek ''Çocuklar! Bir dakika! Sizler şöyle arakalardan ön saflara doğru gelin bakim sizler için de ilginizi çekecek güzel şeyler anlatacağım der.

Daha sonra Mehmet amcaya dönerek: Mehmet Efendi mümkünse namazdan sonra biraz görüşelim, bu çocukları şimdilik camide kalmalarına müsaade et'' der. Namazdan sonra vaiz, Mehmet Amcayı odasında kabul eder. Halini hatrını sorduktan sonra odasında bulunan bisküvi ve meyve suyundan ona ikramda bulunur. Odada beraber otururlar,

Vaiz: Mehmet amca öğrenmek istiyorum. Vaaz esnasında çocuklara bağırmanın sebebi nedir. Evde bir sorunun mu var? Evlatların sana rahatsızlık verecek bir şey mi yaptılar? Yoksa bu çocuklar seninle alay mı ediyorlar? Merak etme benim herhangi bir işim yok, vaktim müsait uzun uzun sohbet edebiliriz.

Mehmet Amca: Bak vaiz bey bilirsin ben seni severim. Vaazlarını da kaçırmamaya gayret ederim. Ama bu çocuklar!

Vaiz: Beni sevdiğinin farkındayım. Vaazlarımı da gözlerimin içine bakarak can kulağıyla dinlediğini biliyorum. Çocukların seni niye rahatsız ettiğini öğrenmek istiyorum.

Mehmet Amca: Hocam biliyorsun ben yaşlı bir insanım. Bu yaşıma gelene kadar dinim ile ilgili bilgiler hususunda yetersizim. Bu eksiğimi bu yaşımdan sonra gidermeye çalışıyorum. Bir yandan hocaların vaazlarını dinliyorum bir yandan da evde 3-5 sayfa kitap okuyorum. Ama bu çocuklar gürültü yaptıklarında sizi işitemiyorum, anlattıklarınızı duyamıyorum. Zaten gözlerim iyi görmüyor kitapları okurken zorlanıyorum. Sizi de duyamazsam ben bu dini bilgileri nasıl öğreneceğim?

Vaiz: Mehmet Amca niyetin çok güzel, ama bak ben sana bir şey anlatmak istiyorum. Peygamberimiz bir Cuma günü hutbe okuyor. Torunlarından birini mescitte görünce hutbesini yarıda keserek minberden iniyor. Merhametle, sevgiyle torununu kucakladığı gibi tekrar minbere çıkarak hutbesine devam ediyor. Yine bir gün namaz kılıyor, secde ederken torunu sırtına çıkıyor. Peygamberimiz secdesini öyle uzun yapıyor ki onu seyreden sahabeler peygamberimize vahy geldiğini zannediyorlar. Namazdan sonra sebebini sorduklarında peygamberimiz; torunum ben secdede iken sırtıma çıktı, kalkarsam bir yerini incitebileceğimi düşünerek secdemi uzattım. O, sırtımdan inince secdeden kalktım cevabını veriyor.

Mehmet Amca: Hocam! Peygamberimiz gerçekten böylemi yaptı?

Vaiz: Evet Mehmet Amca, bu söylediklerim hadislerle bize bildirilen, Peygamberimizin çocuk sevgisi ve merhametiyle ilgili rivayetler.

Mehmet Amca: Hocam! Peygamberimizin gösterdiği bu şefkat ve merhameti bize de örnektir. O'nun gösterdiği sabrı bizde göstermeliyiz ki, çocuklarımıza camiyi, cemaati sevdirmeliyiz.

ÖRNEK 5

Ezber yapmakta zorlanan bir öğrencinin danışmanla diyalogu:

Ömer: *Ezber yapmakta sıkıntılarım var. Defalarca okumama rağmen sureleri bir türlü ezberleyemiyorum. Aklımda tutamıyorum. Çok çabuk unutuyorum.*

Danışman: …….. **(Susma)**
Ömer: B*azen aklımdan şüphe ediyorum. Bunu nasıl aşacağım? Ezber yapmak istediğim bir şey. Ama çok zorlanıyorum.*

Danışman: *Ezber yapmak istiyorsun ama bu sana çok zor geliyor. (**Tekrarlama**).*

Ömer: *Kursta verilen ezberi zamanında yapmadığım zaman arkadaşlar arasında çok mahçup oluyorum. Hocamız ezberleri dinleyip bana sıra gelince başımdan kaynar sular dökülüyor. Yerin dibine geçiyorum.*

Danışman: *Ezber yapmayı istiyorsun, anladığım kadarıyla sınıfta da tembel öğrenci gibi görünmek istemiyorsun. Hocana karşı mahcup olmak seni utandırıyor* **(Tekrarlama, Aydınlatma).**

Ömer: *Evet dediğiniz gibi.*

Danışman: *Ezberleri yaparken kullandığım bir yöntem var mı?* **(soru Sorma)**

Ömer: *Tekrar tekrar okuyorum. Yani öyle belirli bir yöntemim yok.*

Danışman: *Bu konuda bir araştırma yapsan, ezber yapma tekniklerini araştırsan, daha kolay ezber yapma yöntemleri mutlaka vardır. Mesela, hocanla bu konuda görüşerek başlayabilirsin* **(Tavsiye).**

Ömer: *Aslında hocanla durumu konuşmayı düşünmüştüm, ama cesaret edemedim. Ne bileyim biraz utangaç bir yapım var. Ama bunu deneyeceğim.*

Danışman: *Bana öyle geliyor ki bu konuda başka yöntemler denemek san iyi gelecek. (**Yorum**).*

Ömer: *Konuştuklarımızı düşüneceğim. Önce kursta hocamla bu konuyu konuşacağım. İnşallah bu durumu aşabilirim.*

Diyalogda, karakter olarak çekingen bir yapıya sahip olan danışana, danışmanlık yapıldığı görülüyor. Danışman önce danışanı dinliyor, tekrarlama ve aydınlatma teknikleri ile danışana kabul ve anlayış bildiren bir yaklaşım sergiliyor. Danışman, soru sorma tekniği ile konunun değişik bir yönüne dikkat çekiyor. Tavsiye tekniği ile danışan, henüz farkında olmadığı bir durumdan haberdar ediyor. En son yorum tekniği ile danışma sona eriyor.

A. Kur'an'a Göre İnsanın Danışma İhtiyacı Ve Vahiy-Rehberlik İlişkisi

İnsan, yaratılışından itibaren rehberliğe ihtiyaç duyan bir varlıktır. İlk insan olarak yaratılan Hz. Adem'e Allah'ın tüm isimleri öğretmesi ve meleklerinin karşısına bu donanımıyla çıkarması insanoğlunun ilk danışmanlık tecrübesidir[21]. Hz. Adem'in yeryüzünde işlediği ilk hatadan duyduğu pişmanlıktan dolayı tevbe edişinde de yaratıcısının

[21]. 2/ Bakara, 31

danışmanlığında, ondan aldığı kelimelerle yalvarış söz konusudur[22]. İnsanoğlu yaratılışından ve dünya tecrübesine ilk başlayışından itibaren danışma ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın insanlarla iletişimini sağlayan elimizdeki son belgedir. Bu belge, aynı zamanda ilk insandan başlayarak tarih boyunca çeşitli toplumların insanı insan yapan özelliklerden uzaklaştıklarında nasıl uyarıldıklarını da kaydeder. Allah'ın bu toplumlarla kurduğu iletişimden bahsetmesindeki amaç, insanların kendilerine nasıl yabancılaştıkları üzerinde düşünmelerini ve aynı hataları tekrarlamamaları için öğüt almalarını sağlamaktır[23]. Zaten yapılan rehberlik gereği insanların problemlerinden kaynaklanan karanlıklardan, çözüm için önerilen aydınlığa[24] çıkmaları için bunların örneklenmesi gereklidir. Rehberlik tanımlarındaki ortak noktalardan hareket ederek vahyin genel özelliklerini gözden geçirdiğimizde vahiy-rehberlik ilişkisi daha belirgin hale gelecektir.

1. Vahiy İnsana Dönüktür: *Allah hiç bir insana bir şey indirmedi diyerek Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler* (En'am, 6/91). Bu ayetle yaratıcı, insana vahiy aracılığıyla yapmış olduğu tüm yardımlara topluca işaret eder. Vahiy, insanın genel yeteneklerini, ilgilerini, tutumlarını, güçlü ya da zayıf yanlarını bilmesini sağlar. Bu şekilde de kendini gerçekleştirerek çevresine dengeli ve sağlıklı bir şekilde uyum sağlamasına yardım eder. Vahyin, insanın özelliklerine ilişkin verdiği bilgilerin bulunduğu bazı ayetler şunlardır. *Ona iyilik ve kötülük yapma kabiliyeti verene andolsun ki...* (91/ Şems, 8, 9). *Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına yuvarladık* (95/ Tin, 4, 5). *Biz insanı zorluklara katlanacak şekilde yaratt*ık.(90/ Beled, 4) *Size, kulaklar, gözler, gönüller verend*ir (32/ Secde, 9). *Doğrusu biz sorumluluğu göklere, yere ve dağlara sunmuşuzdur da, onlar bunu yüklenmekten çekinmiş ve ondan korkup titremişlerdir. İnsan onu yüklenmiştir. Gerçekten insan pek zalim ve cahildir*[25]. *İnsan Rabbine karşı gerçekten pek nankördür. Buna kendisi de tanıktır* (33/ Ahzab, 72).

2. Vahiy Yardımdır: Kur'an'a göre insanın kendini tanımasının doğal sonucu yaratıcısını da tanımasıdır. Bu amaçla Allah, vahiyle iletişime geçtiği insana bir yardım sunar. Vahiyle yapılan faaliyette zorlayıcı bir unsur yoktur. *Biz, Ona eğri ve doğru iki yolu gösterdik (*90/ Beled, 10). *Biz insanoğluna yolu gösterdik, şükretmek veya etmemek ona aittir* (76/ İnsan, 3). *Doğrusu bu anlatılanlar bir öğüttür. Dileyen, Rabbine varan bir yol tutar.* (73/ Müzzemmil, 19)

3. Vahiy'de Süreç Vardır:

Kur'an'a göre Allah, insanın muhtaç olduğu her zaman ve mekanda insanlarla iletişim kurmuş ve onlarla vahiy kanalıyla rehberlik ilişkisi içinde bulunmuştur. *Kim doğru yola gelirse ancak kendi yararına yola gelmiş olur. Kim de saparsa ancak kendi zararına sapmış olur. Kimse, kimsenin yükünü taşımaz. Biz, elçi göndermedikçe azap etmeyiz* (17/ İsra, 15). Allah'ın insanlarla iletişimi süreklilik arz etmiştir. İnsanın kendisine yabancılaştığı ve bu

[22]. 2/ Bakara, 37

[23]. ; 4/ Nisa, 82; 38/ Sad, 29; 47/ Muhammed, 24

[24]. 57/ Hadid, 9

[25] .

yabancılaşma sebebiyle kendisine zulmettiği her yerde onunla iletişime geçerek yaratılışından beri içinde bulunan özellikleriyle yeniden buluşmasını sağlamıştır. Bu buluşma ile insan kendisini yeniden tanıma fırsatını yakalamıştır.

4. Vahiy Uzman Kaynaklıdır:

Kur'an'a göre Allah, kendi yaratmış olduğu insanı yine kendi oluşturduğu şartlarda yaşatan yüce bir kudrettir. İnsanın yeteneklerini ve zaaflarını Ondan iyi bilen bir başkası da yoktur. Kur'an, Allah'ın sıkıntılar ve problemlerle boğuşan tüm toplumlarla iletişim kurduğunu bildirir. Tarih boyunca kendisine peygamber gönderilmeyen ve uyarılmayan hiç bir topluluk yoktur. Bu toplumlara yapılan rehberlik, kimilerinde olumlu etki yaparken kimileri için de etkili olmamış ve Kur'an'ın ifadesiyle o topluluklar doğru yolu bulamamışlardır[26]. Kur'an, işte bu toplumlarla kurulan iletişimden ve bu iletişime verilen tepkilerden örnekler sunar.

Kur'an, İbrahim'e hidayet, dürüstlük ve bilgi gücü verildiğinden bahsederek O'nun, taştan yaptıkları cansız heykellere tapınmakta olan halkına rehberliğinden bahseder[27].

İbrahim, tüm heykelleri kırdıktan sonra baltasını en büyük heykelin boynuna asmış ve heykellerin kırıldığını görüp bunu yapanı araştıran halkına "eğer konuşuyorsa büyük heykelin yapmıştır" diyerek kavmine hem mantıki hem de duygusal bir cevap vermişti. İbrahim, bu davranışıyla, cansız varlıklardan yardım isteyecek kadar kendi fiziksel ve manevi potansiyelinden habersiz, yaratılıştan kendisine verilen en büyük nimetlerden biri olan aklını çalıştırmakta zorlanan bu topluluğa rehberlik etmişti. İbrahim'in davranışıyla insanlar, kendilerine bile faydası olmayan bu cansız varlıklardan yardım istemenin anlamsızlığı üzerinde düşünmeye başladılar. Burada İbrahim, onlara kendilerini tanımaları konusunda rehberlik etti. İbrahim'in babasına da rehberlik ettiği ve ona cansız varlıklardan yardım dilemenin faydasızlığı hususunda danışmanlık yaptığı Kur'an'da anlatılan örneklerdendir[28].

Musa ise Sina'da kavminin başına rehber olarak Harun'u bırakmıştı. Harun, Musa'dan aldığı rehberlik görevini yerine getirmeye uğraşmış, Allah'tan başka ilahlar edinmelerinin önüne geçmeye çalışmıştı. Ancak, kavminin yanından ayrıldıktan sonra onlar Musa'nın kendilerine öğrettiğini unuttu ve kendi yaptıkları bir buzağı heykelinden yardım istemeye koyuldular. Harun, yaptığı uyarılara rağmen onları bu yaptığı yanlışlıktan alıkoyamadı[29].

Lokman'ın oğluna yaptığı rehberlik de Kur'an'da anlatılan örneklerdendir. Lokman oğluna, Allah'a ortak koşmama, ana-babaya iyi davranma, yapılan iyiliğin karşılığının muhakkak alınacağı, namaz kılma, iyiliği emretme, kötülükten vazgeçirme, başa gelenlere sabretme, insanları küçümsememe, yeryüzünde böbürlenerek yürümeme ve sesini alçak tutma gibi hususlarda öğütler vererek onun içinde bulunduğu şartlara sağlıklı ve dengeli bir şekilde uyum sağlamasını hedefledi [30].

Yusuf'un zindanda kendisine rüya tabiri için yaklaşan iki gençle yaptığı konuşma da bir rehberlik faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Bu gençler Yusuf'a gördükleri rüyaları yorumlatmak için gelmişlerdi. Yusuf da rüyaları yorumlamadan önce kendisinde bulunan bilginin kaynağının Allah olduğunu vurgulamış, insanın yaratıcısına ortak koşmasının insana

[26]. 16/ Nahl, 36; 28/ Kasas, 59
[27]. 21/ Enbiya, 51, 68
[28]. 19/ Meryem, 41, 50
[29]. 20/ Taha, 88, 94
[30]. 31/ Lokman, 13, 19

yakışmayacağını söyleyerek danışmanlık yapmıştı[31].Yaratıcı, bu örneklerle insanlarla iletişimini ve rehberliğini vurgularken, bu rehberliğin neticesinden de haber verir.

Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'e, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik (4/ Nisa, 163). Takip eden ayetlerde Allah, bir kısım peygamberlerin Hz. Muhammed'e Kur'an aracılığı ile anlatıldığını, bir kısmından da haberdar edilmediğini vurgulayarak bu peygamberlerin müjdeleyici ve sakındırıcı olarak gönderildiğini söyler. Peygamberlerin bir görevinin de rehberlik ve danışmanlık olduğu, yani insanlarla yardım ilişkisi içinde bulunduğu bu ayetlerde belirtilir[32]. Ayetlerle, insanların kendilerine peygamberler gönderildikten sonra "bize yol gösterecek ve rehberlik edecek birisi yoktu" şeklindeki savunmalarının artık mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Ancak bu rehberliğin sonucu, insanların kendilerine yapılan yardımdan sonra Allah'a karşı bir mazeret sunamayışları ve yapmaya devam edegeldikleri zulümlerden dolayı da Allah'ın bağışlamasını bulamamalarıdır[33].

B. HZ. PEYGAMBER'İN DANIŞMANLIĞI

Hz. Muhammed, Allah'ın insanlarla iletişim görevini[34] yerine getirmek üzere o insanların içinden seçtiği[35] son peygamberdir. Allah'ın Kur'an'la kendisine vermiş olduğu tebliğ görevi gereği insanlara rehberlik etmiş, yaratılışlarının gereklerinden uzaklaşarak insanlıklarını unutmuş olan topluluğa danışmanlık yapmıştır. O, Allah'ın hazinelerinin yanında olduğunu iddia etmemiş, gaybı bildiğini söylememiş, meleklik iddiasında bulunmamış, kendisine vahyolunan Kur'an'ın öğretileri çerçevesinde bu görevini sürdürmüştür[36]. Kur'an'ın kendisine gösterdiği rehberlik ilkesi, insanları belli bir yönde sürüklenmek zorunluluğunda bırakmak değil, sadece üzerinde yaşadıkları yolun dışındaki alternatifleri de göstermek ve bu şekilde kendileri için doğru olanı seçmelerine yardımcı olmaktır.

Nitekim Allah, peygamberinden şöyle konuşmasını ister: *Doğrusu size Rabbinizden açık belgeler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine kim de körlük ederse aleyhinedir. Ben sizin üzerinizde bekçi değilim*. (En'am, 104)

Kur'an'ın son peygamber'e verdiği bu metot, günümüz rehberlik ve danışma anlayışıyla da örtüşür. Zira rehberlikten beklenen, ferdin yeteneklerinin değerine inanarak ve bu yeteneklere uygun eğitim ve rehberliği vererek onun yeteneklerini geliştirmesini sağlamak, ferdin her manada tam ve olgun bir insan olmasında kendisine yardımcı olmaktır[37].

Hz. Peygamber'in ilişkileri sırasında, insanların yanlış davranışlarını Allah'ın dilemesine havale etmelerine karşın, Kur'an'ın, ona sadece açık-seçik bir tebliğ görevi verdiğini hatırlatması[38] ve tüm gayretlere rağmen davranışlarında değişiklik bulunmayan insanların varlığı karşısında *Eğer yüz çevirirlerse ey Muhammed sana düşenin açıkça bir tebliğ olduğunu bil!* (16/ Nahl, 82) denmesi bu esasın desteklendiğini göstermektedir.

---

[31]. 12/ Yusuf, 36, 38
[32]. 4/ Nisa, 165
[33]. 4/ Nisa, 166, 169
[34]. 5/ Maide, 67
[35]. 17/ İsra, 93; 18/ Kehf, 110; 41/ Fussilet, 6
[36]. 6/ En'am, 50
[37]. Otto F. Mathiasen, **Rehberliğin Manası**, Çev. Hasan Tan, Maarif Basımevi, Ankara 1956, s.12
[38]. 16/ Nahl, 35

Kur'an'da anlatılan Hz. Peygamber'in danışmanlık faaliyetleri içinde en çarpıcısı Abese Suresi'nde olanıdır. Zira bu surede Hz. Peygamber, yanlış bir metodu rehberlik faaliyetleri içinde kullanması sebebiyle oldukça sert ifadelerle uyarılmıştır. Gittiği yoldan başka bir yol tanımadığını söyleyenlere karşı Hz. Peygamber ısrarla İslam'ı anlatmaya devam ederken gözleri görmeyen bir adam gelir ve kendisinden İslam'ı anlatmasını ister. Hz. Peygamber, bu sırada kendince önemsiz gördüğü adamın gelişinden hoşlanmamıştır. Önemli kabul ettiği insanlarla konuşmaya devam eder. Ama Allah'tan gelen uyarı dikkat çekicidir: *Onun halini sana kim bildirdi. Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecekti!* [39]. Kur'an, kendisini anlatılanların dışında varsayıp inadında devam eden insanı temiz ve arınmış bir konuma getirmeden Hz. Peygamber'in öncelikli/değerli olmadığını belirler. Kur'an'ın sadece bir hatırlatma ve öğüt olduğunu, dileyenin onu dinleyip öğüt alabileceğini hatırlatıktan sonra kendisini dinlemeye hazır olan insanın daha değerli olduğunun da altı çizer ve Peygamber uyarılır[40].

Hz. Peygamber'in danışmanlık faaliyetleriyle ilgili olarak Kur'an'da anlatılan bir diğer örnek de Mücadele Suresindedir. Eşiyle aralarında geçen problemin çözümü için rivayetlerde adının Havle veya Huveyle olduğu bildirilen[41] ensardan bir kadın Hz. Peygamber'den yardım istemişti. Hz. Peygamber de problemi dönemin geleneğine göre çözmeye çalışmış ama yuvasını dağıtarak kadını sıkıntıya sokmuştu. Kocasından ayrılmak zorunda kalan ve küçük çocukları olan bu kadın, Hz. Peygamber'den lehine bir hüküm istedi. Problemin çözümü ancak vahyin gelişiyle gerçekleşti. Ayetlerde Peygamberle mücadele eden bu kadının sözünün Allah tarafından işitildiği ve kocasının söylediği sözlerin karşılığı ödeyeceği bedel mukabili bu yuvanın devamının mümkün olacağı belirtildi[42].

Kur'an'da da bir çok yerde vurgulandığı gibi Hz. Peygamber'in faaliyetlerinin önemli bir bölümü kendisine gelen vahyin tebliği şeklindedir[43]. Vahyin, özellikle yaşanan hayat içinde karşılaşılan bir problemin çözümüne yönelik olarak gelmesi, önemini artırıyor ve yol göstericiliğini (hidayet oluşunu) belirginleştiriyordu.

Kendisine gelerek sürekli bir rahatsızlığından dolayı namazlarını kılıp kılamayacağını soran bir kadına namazı bırakmamasını ve kılmaya devam etmesini sebepleriyle anlatmış[44], insanların en hayırlısını, en kötüsünü[45], müslümanların en üstününü[46], amellerin en değerlisini[47] soranlara yol göstermiş, kendisinden iyilik ve günahı somut olarak tanımlamasını isteyen birisine, *iyilik içini ferahlatan, günah da içini sıkan şeydir* karşılığını vermişti[48].

Burada sorulara verilen cevapların Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetlerinin sınırları içine girip girmediği şeklinde bir soru akla gelmektedir.

İlk bakışta, sorulara verilen cevaplarla bir eğitim faaliyeti gerçekleştirildiği düşünülebilirse de olaya farklı bir açıdan bakıldığında, soruyu veya sorunu getirenin

---

[39]. 80/ Abese, 3, 4
[40]. 80/ Abese, 8, 16
[41] . Süleyman Ateş**, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991, 9/305
[42]. 58/ Mücadele, 1, 4
[43]. 74/ Müddessir 1, 2; 5/ Maide, 67; 87/ A'la, 9, 10
[44]. Buhari, **El-Camius's-Sahih**, Kitabu'l-Vüdu, 63. Bab, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981
[45]. Tirmizi, **Sünen**, Kitabu'l-Fiten, 76. Bab, Hadis No: 2263, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C.5, s.40, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981
[46]. Buhari, **Sahih**, Kitabu'l-İman, 5. Bab; Tirmizi, **Sünen**, Kitabu'l-İman, 12. Bab, Hadis No: 2628
[47]. Buhari, **Sahih**, Kitabu'l-İman, 18. Bab
[48]. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, C. 4227, s. 227

peygamber olmadığı ve soruların bir bölümünün mescit içi uygulamaların dışından geldiği görülecektir. Yani bireyin çevresinden ve kendisinden kaynaklanan problem vardır, bu problem de yeni benimsediği dinin öğretileri çerçevesinde çözümlenerek bireyin toplumsal uyumu gerçekleştirilmektedir.

Bir hastalıkla karşı karşıya olduğunu ve ne yapılması gerektiğini söyleyen bir sahabeye Hz. Peygamber, tedavi olunması gerektiğini gerekçeleriyle anlattıktan sonra *Allah, şüphesiz tedavisi olmayan bir hastalık vermemiştir* diyerek ona yol göstermişti[49].

Hz. Peygamber, kendisine gelerek problemini açanlara danışmanlık yaptığı gibi, problemlerinin farkında olmayan insanların problemlerine de çeşitli sorularak sorarak dikkat çekmiş ve danışmanlık görevini yapmıştır. Çünkü, sorulan soruyla insana bir gözlem yaptırılmakta ve problem fark ettirilmektedir. Yol göstericilik, problemin fark ettirilmesinden sonradır. Bir gün, mescit içindeki sohbet esnasında Hz. Peygamber, *ağaçların içinde yaprağını dökmeyen bir tür ağaç vardır ki o ağaç kamil bir müslümanın benzeridir, nedir o söyleyin?* şeklinde bir soru sordu. Orada bulunanlar, kırlardaki ağaçları birer birer saymaya başladı. Hadisi rivayet eden Abdullah b. Ömer, bu ağacın hurma olduğunun aklına geldiğini fakat söylemeye utandığını ekler.

Ashab, kendisi bilemeyince *ya Rasulullah bize söyle, nedir?* dediler. Hz. Peygamber'de *hurmadır* buyurdular[50]. Ayrıca zina etmek istediğini söyleyen birisine "Annen zina etse ne yaparsın? Kız kardeşin zina etse ne dersin?" gibi sorular sorduktan sonra "senin zina etmek istediğin kişi birinin ya annesidir, ya kız kardeşidir, ya da teyzesidir" diyerek hem doğru olana rehberlik etmiştir, hem de dini bir konuda danışmanlık yapmıştır.

Grup danışması çerçevesinde değerlendirilebildiğimiz Hz. Peygamber'in mescitte yürüttüğü sohbetler zaman içinde kurumsallaşarak vaaz müessesini oluşturmuştur. Vaaz, kelime anlamı ile düşünüldüğünde ki, rehber, kılavuz, yol gösterici anlamına gelmektedir, dini alanda bir yol gösterme ve kavuzluk etme olduğu açıktır[51]. **İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi** isimli çalışmasında, Vaazların, rehberlikle ilgisi üzerine bir başlık açan Cemal Tosun, rehberlik konusundaki ortak kavramlara ve tanıma bakıldığında burada yer alan bir çok unsurun vaaz yoluyla eğitim için de geçerli olduğunu söyler. Tosun'a göre vaazda da kişinin belli alanlardaki istek ve ihtiyaçlarının karşılanması, bu alanlar ile ilgili yeteneklerinin geliştirilmesi, dini konularda kararlar vermesi, planlar yapabilmesi ve hayatın dini boyutunu yorumlayabilmesi gibi kavramlar etkin olarak yer almakta ve vaazları kendine mahsus özelliği sebebiyle grupla rehberliğin tanımı içine sokmaktadır[52]. Bundan dolayı hutbe ve vaazları, Hz. Peygamber'in grupla danışma faaliyetlerinin zaman içinde kurumsallaşmış şekilleri olarak düşünmek mümkündür.

[49].Tirmizi, **Sünen**, Kitabu't-Tıbb, 2. Bab, Hadis No: 2038

[50] Ahmed Naim, **Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Tercemesi**, DİB Yayınları, Ankara 1975, 1/68

[51] Cemal Tosun, *İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi*, **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXXVI, ss.185-187, Ankara 1997

[52] .Tosun, s. 187

C. DİNİ DANIŞMANLIK VE İRŞAT-TEBLİĞ İLİŞKİSİ

İrşat, hidayete erdirme, yol gösterme ve doğru yola yönlendirme anlamlarını kapsayıp rüşt kökünden gelir[53]. İslami literatürde irşat; hak, hidayet ve İslamiyeti yaşama yolunun başkasına gösterilmesidir. Bunun zıddı da sapıklık (dalalet) ve azgınlık (gayy)dır. İrşat, doğru yolu göstermek, aklı ve kalbi ikna edici söz ve eserlerle gafletten uyarmak, hidayet yolunu göstermek, İslam esaslarını ve dinin hükümlerini tanıtıp tarif etmek, hakkı ve gerçekleri öğretmek gibi zengin anlamlarıyla kullanılan bir kavramdır. İrşat faaliyetlerini gerçekleştirenlere reşid, raşid ve mürşid denir. Rehber ve delil de aynı anlamda kullanılır. **Davet,** çağrı anlamındadır. İslam gerçeklerini kabule ve onlara uymaya çağırma anlamında kullanılır. Bu lafızla çağrı görevi K. Kerim'de asıl anlamının yanında peygamberlerin ve ümmetin görevi olarak zikredilmiştir.

Davet, çağırmak, davet etmek, dua etmek, Allah'a yönelmek anlamlarına gelir[54]. Kur'an'da hak yoluna çağrı anlamında 31 ayrı yerde kullanılmıştır. Hak yolundan kastedilen, İslam gerçeklerini kabule ve onlara uymaya çağırmadır. Bu lafızla çağrı görevi, Kur'an-ı Kerim'de asıl anlamının yanında daha çok peygamberlerin görevi olarak zikredilmiştir.

Tebliğ, kelime olarak gerek yer, gerekse nitelik açısından amaca ulaşmak, sona varmak, nihayete ermek anlamında kullanılır[55]. Kuran'da ise Allah'ın vahyini insanlara ulaştırmak anlamındadır. *Resulün üzerine düşen yalnızca ulaştırmadır*[56] ayetinden de anlaşılacağı üzere bu kelimede ulaştıran kişinin sonuca etkisi bulunmamaktadır. Ulaştırmakla yükümlü olduğu şeylere herhangi bir katkı ve eksiltme yapmadan görevini yerine getirir.

Elbette mesajı ulaştırmak için uymakla yükümlü olduğu bir takım kurallar bulunmakla birlikte, mutlak başarı garantisi bulunmamakta, başarı için insanın doğasının üstünde bir gayret içine girmemesi, başarı için her yolun mubah görülmemesi, başarının doğal seyri içinde geleceği gibi mesajlar ayetle birlikte verilmektedir. Kelime diğer peygamberler için de kullanılır. Daha çok peygamberlerin görevi için kullanıldığı izlenimi verir. K. Kerim'de peygamberler dışındaki insanların yaptığı eğitim faaliyetleri için daha çok **tavsiye** ile **emri bi'-l maruf ve nehyi ani'l-münker** kavramları kullanılmıştır. Kur'an'daki çeşitli kullanımlarını birlikte değerlendirdiğimiz irşat ve tebliğ fonksiyonlarını, İslam toplumlarında yerine getirmesi gereken bir zümrenin de bulunması öngörülmüştür[57].

Dini danışmanlık kavramının asıl kaynağını, insanların İslam ve hidayet (doğru yol) üzere olmaları maksadıyla Allah'ın Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar gönderdiği elçilik kurumu oluşturmaktadır. Son peygamber Hz. Muhammed'den sonra ise tebliğ ve irşat görevleri, ayette görev sınırları belirtilen ulemaya verilmiştir. Hz. Peygamber döneminde belirgin olmasa bile bir takım dini hizmetlerin, sahabe içinde özel eğitim almış kişiler tarafından yapıldığını, yeni müslüman olan topluluklara gönderilen öğretmenlerin, Suffe'de barınarak Hz. Peygamber'in özel eğitiminden yararlanan kişiler içinden seçildiği göze çarpmaktadır.

Hz. Peygamber'den sonraki dönemde ise toplumun yapısının hızlı değişimi, İslam'ın fert hayatını aşarak toplulukla ifa edilebilecek taleplerinin yerine getirilmesinde sıkıntılarla

---

[53] İbn Manzur Muhammed b. Mukarrem, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut 1988, 5/219; Tahir Ahmed Zavi, **Tertibu'l-Kamusi'l-Muhit**, Kahire 1971, 2/340-341

[54] . Tertibu'l-Kamusi'l-Muhit, 2/187

[55] .Tertibu'l-Kamusi'l- Muhit, I/316

[56] . 5/ Maide, 99

[57] . 3/ Ali İmran, 104

karşılaşılması, bu hizmetleri yerine getirebilecek görevlilerin atanması ve onların eğitimi bazı düzenlemeleri zorunlu kıldı. Biz burada tarihsel süreci derinliğine analiz edecek değiliz. Ancak bu din hizmetlerinden bugün kurumsallaşmış olup özünde insanlarla yardım ilişkisi bulunanlara, konumuzla ilgisi açısından değinmek istiyoruz.

Hz. Peygamber'in ve Kur'an'ın öğretileri gereği, yerine getirilmesi gereken görevlerden tebliğ ve irşat, tarih boyunca çeşitli ünvanlarla anılan hizmetliler tarafından yerine getirilmiştir. Günümüzde ise yurdumuzda, müftüler, vaizler, Kur'an kursu öğreticileri, imamlar ve müezzinler tarafından yerine getirilmektedir. Burada sadece bu ünvan sahiplerini ele almamız, görevin sadece bu unvanlara sahip olanlarca yerine getirildiği anlamına gelmez. Resmi unvanı olmadığı halde toplumda irşat ve tebliğ görevi yerine getiren sivil yapılanmalar da bulunmaktadır. Ancak bu yapılanmaların henüz kurumsallaştığını söylemek mümkün olmadığı gibi bunların yapıları, fonksiyonları, çalışma ve etki alanları, eğitim sistemleri ayrı bir çalışma alanı oluşturduğundan dolayı ayrıntılarına inmeyi gerekli görmüyoruz[58]

DİN HİZMETLERİNDE SORUN ÇÖZME

1. Sorunu Fark Etme

Yetişkinler din eğitiminin imkânları kadar problemleri de çoktur. Çünkü, her imkân kendi özelliklerine göre yaklaşım ve yöntemleri gerektirmektedir. Mesela, bilgisayar ve internet bu alanda önemli bir imkân olarak kendini gösterirken, bilgisayar ve internet vasıtalı yetişkinler din eğitiminin hedefleri, hedef kitleleri, muhtevaları, yöntemleri, uygun programların hazırlanması ayrı ayrı çalışmaları gerektirmektedir.

2. Sorunu Tanımlama

Bu problem, çokluğu içinde önce temele inerek, bilimsel olarak sorunu tanıma gerekir. Yetişkinler din eğitiminin en önemli problemi, bilimsel bir temele oturtulmamış olmasıdır. Bu alanda hem anlayış hem de uygulama bazında bir gelenekselliğin hakim olduğu düşünülmelidir.Gerçi bilimsel temele oturtmada bu gelenekselliğin de önemli katkıları olacaktır. Ancak ilgili bilimlerin ve alan araştırmalarının verilerinden hareketle kendi bilimsel temellerini koyması, bu alanın acil meselesidir.

3. Alternatif Çözümler Üretme

Yetişkinler din eğitiminin diğer önemli imkânlar çokluğu ise, gerçekleştirilme alanlarının ve araç ve gereçlerinin çokluğu ve yaygınlığıdır. Başta ibadet yerleri olan camiler ve buralardaki faaliyet imkânları olmak üzere, her türlü yazılı, basılı, sözlü ve sözlü görüntülü yayın organları yetişkinler din eğitimi için önemli imkânlardır. Bilgisayar teknolojisi ve internet yeni bir imkânlar dizisi olarak ortaya çıkmıştır. Hastaneler, hapishaneler, toplu iş yerleri de yetişkinler din eğitimi için önemli imkânlar olarak algılanmalıdır.

Burada bir gerçeği dile getirmekte fayda vardır. Bu imkânların hiç birisi kendiliğinden yetişkinler din eğitimi vermez. Bunların planlanması, kullanılması ve her biri için özel formasyonlarla donatılmış özel hizmetkarların yetiştirilmesi zorunluluğu vardır. Her şeyden önce de bu işin bir devlet ve toplum politikası olarak belirlenmesi ve bilimsel olarak üzerinde çalışılması gerekmektedir.

4. Değerlendirme ve Düzeltme

[58]. Nurullah Altaş, **Diyanet İşleri Başkanlığında İrşad Hizmetleri ve İlgili Kurumlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Semineri, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s. 2

Yaygın din eğitiminin önemli bir kurumu olan vaizlik müessesesinin daha verimli bir hale getirilmesi Türk toplumuna İslam dinini daha iyi anlatılması ve hayat üslubu haline getirilebilmesi için bazı önerilerde bulunmayı uygun buluyoruz. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Bir vaaz, konusu ve ele alınışı itibariyle ilmi bir araştırmadır. Bir araştırma için harcanan zaman önemlidir. Cemaatin karşısına her zaman yeni bilgilerle çıkma durumundaki vaizlerin yapacakları vaazların başarısı, vaaz öncesi hazırlıklarıyla doğru orantılıdır.

2. Etkili iletişimde diksiyon ve hitabet önemlidir. Her kesimden insanla karşı karşıya gelen vaizlerin bu konuda eğitilmelerinin bir zaruret olduğu ortadadır. Bunu sağlamak için vaizlerin yetiştiği İlahiyat Fakülteleri ders programlarına seçmeli de olsa hitabet ve diksiyon dersi konmalıdır.

3. Doğru haberleşmenin vasıtası dildir. Diğer bir ifade ile dil insanlar arası haberleşme vasıtasıdır. Dili iyi kullanamayan kimsenin mesajları yanlış anlaşılmaya açıktır. Özellikle dinde, yanlış mesajlar bir takım yanlış anlaşılmalara ve kargaşalara sebebiyet verir. Bu sebeple, vaizler Türkçe'yi iyi bilmeli ve düzgün kullanabilmelidirler.

4. Günümüzde ilimler hızla ilerlemekte, neredeyse bilgiler bir süre sonra değerini kaybetmektedir. Bu itibarla, her alanda iyi yetişmiştik esas olmakla birlikte vaizlikte buna daha çok ihtiyaç vardır. Şu halde toplumu etkilemek ve onlara güzel örnek olabilmek için, ilim ve kültür bakımından din görevlilerinin hitap ettikleri kimselerden ileri olması gerekir. Bu da iyi yetişmiş olmakla izah edilebilir. Tabii ki, bunu sağlamak için daima bilgileri yenilemeye ihtiyaç vardır.

Problem nasıl tanımlanır?

Herhangi bir problem durumu ile ilgili üç unsur vardır: **BİREY - ENGEL - AMAÇ (hedef)**

Yukarıdaki üç unsurdan biri yoksa problem yoktur. Çözüm gerektiren problemi, doğru olarak belirlemek zorundasınız. Problem durumuyla ilgili bu üç unsuru doğru biçimde ortaya koymalısınız. Aşağıdaki olayda, doğru olarak birey, engel ve amaç unsurlarını belirlemeye çalışın.

"Her gün işinize, kendi arabanızla giderken 4. caddeyle 5. caddenin kesiştiği noktada, çok sıkışık bir trafikle karşılaşmaktasınız. Pek çok kere bu nedenle, işinize çok geç kaldınız. Patronunuz gecikmelere sinirlenmekte ve sizi işten atmakla tehdit etmektedir."

Sizden istediğimiz şey, problemi belirlemenizdir. Problemi belirleyebildiyseniz, aşağıdaki açıklamalardan hangisi doğrudur?

- Problem, işe zamanında nasıl varılacağıdır.
- Problem, 4. caddeyle 5.caddede meydana gelen sıkışıklığın nasıl ortadan kaldırılacağıdır.

Nasıl yanıtladınız? 4. caddeyle 5. caddedeki sıkışıklığın ortadan nasıl kaldırılacağına ilişkin seçeneği mi seçtiniz? Eğer böyle bir cevap verdiyseniz, engelle problemi karıştırarak hata yaptınız demektir. Diğer engel durumlarında olduğu gibi , trafik sıkışıklığını çözümlemek sizin yeteneğiniz dışındadır. Unutmayın ki engellere çözüm getirmeye çalışmıyoruz. Biz, engelleri belirler ve bu engellerin varlığından kaynaklanan problemleri çözeriz.

Diğer seçenekten ne haber? "İşe zamanında nasıl varılır?" Problem bu seçenek mi ? Olabilir fakat ona da bel bağlamayın. Problem-çözüm süreci içinde, bu noktada, problemi, denemelik olarak "İşe nasıl varılır?" şeklinde belirleyebilirsiniz; fakat problemi değişik biçimde ifade etmeye de hazır olun. Belki problem şu şekillerde ortaya konabilir: "Patron nasıl mutlu edilebilir?" ya da "kovulmaktan nasıl kaçınılabilir?" Bu durumda önceki olayda problemi denemelik olarak belirleyebiliriz. Neden böylesi denemelik problemler saptamaya gerek var?

- Çünkü olay yanıltıcıdır.
- Çünkü yeterli veri yoktur.

Doğru yanıt "yeterli veri olmadığını" belirten ikinci seçenektir. Olayda problem sahibi hakkında hemen hiçbir şey söylemedik; çok genel biçimde engeli tanımladık ve yalnızca dolaylı olarak amacı belirttik. Eğer problemi doğru biçimde koyacaksanız daha fazla veriye ihtiyacınız var demektir. Bu ek verileri nasıl elde edeceksiniz?

İşe başlayabilmek için, peşinde koşulan bu verileri, "Tüm problem çevresini ayrıştırarak" elde edebilirsiniz. Tüm problem çevresi şu 3 unsuru kapsar. Problemi doğru belirlemek amacıyla, gerek duyulan verileri toplamak için bu 3 unsurun ilişkisini ayrıştırmak ve yorumlamak zorundasınız.

- Bir birey
- Bir engel ve
- Bir amaç (hedef)

Bilimsel problem çözme süreci: (Örnek: Tıp okumak idealin var, ama ilahiyat okuyabilirsin?)

Problem çözmeye başlamadan önceki sorgulama (kendimize)

1- Gerçek ile beklenti arasında fark var mı?
Hayır ⟶ cevabınız ise problem yok
Evet ⟶ cevabınız ise iki numaralı soru
2- Bu fark rahatsızlık veriyor mu?
Hayır ⟶ cevabınız ise problem yok
Evet ⟶ cevabınız ise üç numaralı soru
3- Etki alanınızda mı?
Hayır ⟶ cevabınız ise yetkili ile görüşün.
Evet ⟶ cevabınız ise problemi çözmeye başlayın

Tüm soruları EVET diyorsak problem süreci başlamış demektir. Problem çözme sürecinde problemin tanımlanması ve veri toplama aşamasında 5N+1K kuralı uygulanabilir. Bunu açacak olur isek:

Niçin?
Nerede?
Nasıl? + } Kim? 5N+1K
Ne zaman?
Ne kadar?

Sorularını sıra ile problem üzerine uygulamamız gerekir. Problem çözmede sorular cevap odaklı değil, soru sorma odaklı olmalıdır. Doğru sorular sorularak, doğru cevaplar alınmalıdır. Soru sorma veri toplama sürecidir. Bilgiye ulaşmada ve problemi anlamada doğru sorular sorularak teşhis konmalıdır. Örnek: bir doktorun hastasına sorular sorarak doğru teşhisi koyması gibidir. Yanlış teşhis hastayı öldürür.

Problemlerin çözümünde başarısızlık

Problemleri çözmek karışık bir süreçtir ve bizler bu sürecin her bir aşamasında gerektiği kadar etkili olamayabiliriz. Bunun sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz.

- Metodik çalışmamak
- Yeterli istek ve kararlılığa sahip olmamak
- Problemi yanlış tanımlamak
- Gereken teknik ve yeteneklerden mahrum olmak
- Teknikleri etkili bir şekilde kullanamamak
- Yanlış bir teknik kullanmak
- Yetersiz ya da doğru olmayan bilgi
- Yaratıcı ve çözümleyici zihinsel yetenekleri koordine edememek
- Çözümü ekli bir şekilde uygulamaya sokamamak
- Yukarıdaki engeller dışında çözüm önünde duran bir çok gizli faktörde vardır.

ÇÖZÜM ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Göremediğimiz bir çok faktör problemleri çözmekte bizleri alıkoyar. Bunlardan bazıları bizim psikolojik durumumuzdan, diğerleri ise problemleri çözüm bulmaya çalıştığımız ortamlardan kaynaklanır. Bunları tespit edemediğimiz sürece iyi bir problem çözücü olmamız zordur.

A- Kendimizden Kaynaklanan Çözüm Önündeki Engeller

1- Algılama: Bu engeller:

- Görmeyi umduğumuz şeyleri görememek.
- Problemleri etkili bir şekilde tanımlayamamak.
- Basma kalıp düşünmek ve problemleri yanlış isimlendirmek.
- Problemi belli bir açıdan görmemek.

2- İfade etme: Problemlerini şu şekilde özetleyebiliriz

- Düşünceleri akıcı bir şekilde ifade edememek.
- Problemin çözümüne aykırı düşecek bir dil kullanmak.
- Kullanılan dile vakıf olmamak.

3- Duygular: Ruh halimizin durumu problemlerin çözümünde büyük önem taşır.

- Hata yapma ve komik görünme korkusu
- Sabırsızlık
- Endişeden kaçınma
- Risk alma korkusu
- Yönlendirme ihtiyacı

4- Zekâ: Problemleri çözmek için zekâmızı nasıl kullandığımız, bazen yeteneklerimizden ön plânda gelir ve güçlüklerin en büyük sebebi olabilir. Bu güçlükler:

- Problem çözme sürecindeki bilgi ve beceri eksikliği
- Yeterli derecede yaratıcı düşünce sahibi olamama

- Esnek düşünememe
- Metodik çalışmama olabilir.

Bilgi, kavrama ve mantıklı düşünme ne kadar problemlerin çözüm sürecinde temel noktalar olsa da ne kadar zeki olursak olalım bunları kullanma konusunda sıkıntılar yaşamamız normaldir. "Önemli olan neye sahip olduğun değil onu nasıl kullandığındır"

KAYNAKLAR

1. Din Hiz. İletişim ve Halkla İlişkiler, A.Ü. AÖF. Yay., Eskişehir 1999;
2. İzzet Necip, Sözsüz İletişim, Bilge yay. İst. 2003. vb.
3. Cevdet Tellioğlu, Güzel Konuşma Pratiği, Timaş Yay. İst. 1997.
4. Cemal Tosun, *İlahiyat Fakültelerinde Vaizlik Eğitimi*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XXXVI, Ankara 1997.
5. Ramazan Buyrukçu, Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
6. Oğuz SAYGIN, 4x4 lük İletişim, Hayat Yayınları, İst. 2005.
7. Otto F. Mathiasen, Rehberliğin Manası, Çev. Hasan Tan, Maarif Basımevi, Ankara 1956.
8. Muharrem KEPÇEOĞLU, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Ank. 1989, s.8 vd.
9. M. Selçuk, "2000'li Yıllara Girerken İrşad Anlayışımız Üzerine Bazı Düşünceler", Uluslararası II. Din Şurası, Tebliğ ve Müzakereler, 23-27 Kasım 1998, Ankara 2003, s.458-467.
10. Muharrem KEPÇEOĞLU, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Ank. 1989, s.15 vd
11. Hasan Tan, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, MEB yay. İst. 1989; s. 66 vd.
12. Hasan TAN, Psikolojik Yardım İlişkileri, MEB yay. İst. 1989,
13. Altaş Nurullah, Hastanelerde Din Ve Moral Hizmetleri, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1997.
14. Bizet Bekir, Dini Danışmanlıkta Teşhis Ve Anlamaya Yönelik Teknikler, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Sivas 2006.
15. Doğan Seyhat, Dini Danışmanlıkta Destek Ve Teşvik Bildiren Teknikler V Diyalog Örnekleri, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Sivas 2006.
16. Gökhan Seda, Kur'an Kurslarındaki Öğrencilerin Dini Problemlerinin Çözümünde Danışma Tekniklerinin Uygulanması, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Sivas 2007.
17. Güler Süleyman, Dini Danışmanlıkta Kabul Ve Anlayış Bildiren Teknikler, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Çalışması, Sivas 2006.
18. Horn Sam, Toung Fu- Sözlü Dövüş Sanatı, Boyner Holding Yay. İst. 1997.
19. Necip İzzet, Sözsüz İletişim (Feraset), Bilge Yay. İst. 2003.
20. Ok Üzeyir, Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1997.

DİN, BİLİM, KÜLTÜR, AHLÂK VE

İMAN ESASLARI BİLGİSİ

5 – DİN, BİLİM, KÜLTÜR, AHLÂK VE İMAN ESASLARI BİLGİSİ DERSİ*

Din, Bilim, Kültür Ahlâk ve İman Esasları Bilgisi 8 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

KONULAR:

I. ÜNİTE İMAN ESASLARI, BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTU

1. İmanın Mahiyeti
2. İmanın Bireysel Boyutu
3. İmanın Toplumsal Boyutu
4. İman-İslâm İlişkisi
5. İman Esasları
6. İslam'da İnanç Ekolleri

II. ÜNİTE AHLÂK

1. Din-Ahlâk İlişkisi
2. Ahlâk-İman İlişkisi
3. Ahlâk-İbadet İlişkisi
4. Ahlâkın Bireysel Boyutu
5. Ahlâkın Toplumsal Boyutu
6. İslam Ahlâkı İle İlgili Eserler

III. ÜNİTE: DİN, KÜLTÜR VE TOPLUM

1. Kültür Ve Kültürün Unsurları
2. Din-Birey İlişkisi

* Haz: Celal SÜRGEÇ, Eğitim Merkezi Müdürü, Elazığ Harput Eğitim Merkezi

3. Din-Toplum İlişkisi
4. Din ve Din Anlayışları
5. Tarih İçindeki Oluşumlar

IV. ÜNİTE: DİN, AKIL VE BİLİM

1. Din, Bilim Ve Felsefe Kavramları
2. Kur'an'da Akıl Ve Bilgiye Verilen Önem
3.Din-Felsefe İlişkisi
4. Müslümanların Bilime Katkıları

I. ÜNİTE: İMAN ESASLARI, BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTU

Akaid, akd kökünden türetilmiş olan akîde kelimesinin çoğuludur. Akîde, sözlükte "gönülden bağlanılan, düğüm atmışçasına sağlam inanılan şey" demektir. Dinî literatürde akîde, "inanılması zorunlu olan ilke" (iman esası), çoğulu olan akaid kelimesi ise "İslâm dininde inanılması farz olan hususlar, iman esasları, dinin temel kural ve hükümleri" anlamına gelmektedir. Buna göre, dinin temel kural ve hükümlerini oluşturan iman esaslarından bahseden ilme de akaid ilmi denir.

İslâm akaidinin ilk ve en önemli kaynağı Kur'ân-ı Kerîm, daha sonra da sahih hadislerdir. İslâm akaidini oluşturan esaslar, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde hiçbir yoruma mahal bırakmayacak şekilde açık, yalın ve sade olarak yer almıştır. Kur'an'da Allah'a, peygamberlerine, kitaplara, meleklere, âhirete, kazâ ve kadere iman konusuna temas eden ve yer yer ayrıntılı bilgiler veren birçok âyet vardır. Hadis kitaplarının "tevhid, nübüvvet, kıyamet, ahiret, kader," gibi bölümlerinde, iman esaslarıyla ilgili çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Bu sebeple de Kur'an âyetleri ile başta mütevâtir hadisler olmak üzere sahih hadisler akaidin temel kaynaklarını teşkil eder. Duyu organlarının verileri ve akıl her ne kadar akaid ilminin kaynakları arasında ise de, bu ikisi doğrudan doğruya dinî prensiplerin ve iman esaslarının belirlenmesinde kaynak sayılmazlar. Akıl ve duyu organlarının verileri, daha çok âyet ve hadislerin belirlediği esasların açıklanması, yorumu ve ispatlanması konusunda malzeme oluştururlar, nakli desteklerler. Bu sebeple iman esaslarının belirlenmesinde tek kaynak vahiydir.

İslâm akaidini oluşturan esaslar, hem kesin delile dayanmaktadır hem de apaçıktır. Zamana, mekâna, fert ve toplumlara göre değişiklik göstermez. Bu hükümler bir bütün teşkil edip, bölünme kabul etmezler. Yani bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak söz konusu olamaz.

İmanın Mahiyeti:

İman sözlükte, bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, güvenlikte olmak, şüpheye yer vermeyecek biçimde içten ve yürekten inanmak" anlamlarına gelir.

Terim olarak ise, *"Hz. Peygamber'i Allah Teâlâ'dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde (zarûrât-ı dîniyye) tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak"* demektir. Buna göre, imanın özü kalbin tasdikidir.

İmanla bilgi arasında da yakın ilişki bulunmaktadır. İnanılacak esaslarla ilgili bilginin imanın konusu olabilmesi için, kişinin gönlünde ve kalbinde hür iradeye dayalı bir boyun eğişin, teslimiyetin ve tasdikin bulunması gerekir.[59] Bir kimse diliyle inandığını söylese bile kalbiyle tasdik etmezse mümin olamaz. Buna karşılık kalbiyle tasdik edip inandığı halde, bir özrü sebebiyle inancını diliyle açıklamayan, tehdit altında olduğu için kâfir ve inançsız olduğunu söyleyen kişi de mümindir.[60]Asıl olan kalbin tasdiki olmakla birlikte, kalpte neyin gizli olduğunu insanlar bilemeyeceğinden ve kişinin dünyada mümin muamelesi görebilmesi için inancın dil ile ifade edilmesi (ikrar) şarttır. Çünkü kalplerde neyin gizli olduğunu ancak Allah bilir. Bir kimsenin iman ettiği, ya kendisinin söylemesiyle veya cemaatle namaz kılmak gibi mümin olduğunu gösteren belli ibadetleri yapmasıyla anlaşılır. O zaman bu kimse mümin olarak tanınır, müslüman muamelesi görür, müslüman bir kadınla evlenebilir. Kestiği hayvanın eti yenir, zekât ve öşür gibi dinî vergilerle yükümlü tutulur. Ölünce de cenaze namazı kılınır, müslüman mezarlığına defnedilir. İman konusunda ikrarın önemini Peygamber Efendimiz şu hadisleriyle dile getirmişlerdir:

"İnsanlar Allah'tan başka Tanrı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir deyinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse can ve mal güvenliğine sahip olurlar. Ancak kamu hukuku gereği uygulanan cezalar bundan müstesnadır. İç yüzlerinin muhasebesi ise Allah'a aittir"[61]

Dil ile ikrar bu derece önemli olduğu için genellikle iman, "Kalp ile tasdik ve dil ile ikrardır" şeklinde tanımlanmıştır. Fakat imanı bu şekilde tanımlamak, kalbi ile inanmadığı halde inandım diyenin mümin olmasını gerektirmez.
Gönülden inanmadığı halde, diliyle inandığını söyleyen kişi –kalpteki inanç ve ikrarı bilinemediği için–dünyada müslüman gibi işlem görür. Fakat imanı bulunmadığı ve münafık olduğu için âhirette kâfir olarak işlem görecek ve cehennemde ebedî kalacaktır.
Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi kalbin tasdiki, imanın rüknü, olmazsa olmaz unsuru ve değişmez temelidir. Dilin ikrarı da, bu asıl ve gerçeğin tanınmasını sağlayan bir şarttır.

1. İmanın Bireysel Boyutu

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere iman inanılacak şeyleri tasdikten ibarettir, yani kalpte, gönülde ve zihinde oluşur. İkrar olarak izhar edilmediği takdirde kişiye has mahiyettedir ve diğer insanlar tarafından bilinemez. Bununla beraber, sırf kalpte olan haliyle de yani ikrar edilmese de makbul ve geçerlidir. Ancak inanan kişinin sosyal ve hukuki planda Müslüman muamelesi görmesi imanın izharıyla, telaffuz ve ifadesiyle (ikrar) mümkündür.

a. İnanılacak Hususlar Açısından İman

1.İcmâlî İman: İnanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmak demektir. İmanın en özlü ve en kısa şekli olan iman, tevhit ve şahadet kelimelerinde özetlenmiştir. İmanın ilk derecesi ve İslâm'ın direği budur. Aslında Allah'ın elçisini tasdik etmek, getirdiği bütün hükümleri tasdik etmek demektir.

[59] 5 Maide 41; 6 En'am 125; 2 Bakara 8.
[60] 16 Nahl 106.
[61] Buhârî, "Cihâd", 102; Müslim, "Îmân", 8; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 104

2.Tafsîlî İman: İnanılacak şeylerin her birine, açık ve geniş şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya tafsili iman denir. Üç derecede incelenir.

- Allah'a, Hz. Muhammed'in onun peygamberi olduğuna ve ahiret gününe inanmaktır.
- Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennemin, sevap ve azabın varlığına, kaza ve kadere ayrı ayrı inanmaktır. Âmentü ile ifade edilen prensiplerdir.[62]
- Hz. Peygamberin Allah katından getirdiği ve bize kadar tevatür yoluyla gelen bütün haberleri ve hükümleri tasdik etmektir.

b. Bilinçli Olup Olmaması Yönüyle İman

1.Taklîdî İman: Delillere dayalı olmaksızın sadece çevrenin telkini ile vücut bulan, kişinin İslâm toplumunda büyümüş olmasının tabii sonucu olarak oluşan bir imandır. Bilginlerce bu iman geçerli olmakla birlikte, inkârcıların itirazlarıyla çok kolay sarsıntıya uğrayacağı için bu imanın dini delillerle güçlendirilmesi gerekir.

2.Tahkîkî İman: Delillerle, bilgiye araştırma ve kavramaya dayalı imandır. Asıl olan böyle bir imana sahip olmaktır.

c. İmanın Artması ve Eksilmesi

İman, inanılması gereken esaslar açısından artmaz ve eksilmez. Bunlardan biri inkar edilse iman edilmiş olmaz. Meselâ meleklere inanmasa veya namazın farz yahut adam öldürmenin haram oluşunu inkâr etse, iman etmiş sayılmaz. Bu durumda iman gerçekleşmediğinden artması ve eksilmesi söz konusu olamaz.

Ancak iman güçlü veya zayıf olabilir. Kiminin imanı tam anlamıyla içine sinmiş ve kuvvetli iken, kimininki işitme ve düşünmeye bağlı bilgi ve inanç seviyesinde kalmıştır. Bu tür farklılıkların bulunduğu yine ayetle sabittir.[63]

d. İmanın Geçerli Olmasının Şartları:

- İmanın dünyada hür iradeye dayalı bir tercih olması, ye's halinde gerçekleşmemiş olması gerekir. Daha önce mümin olmayan bir kimsenin, hayattan ümidini kestiği son nefesinde uğrayacağı azabı farkedip "iman ettim" demesi halinde, onun bu imanı geçerli olmaz. [64]
- İman esaslarından birini inkâr anlamına gelen tutum ve davranışlardan uzak bulunmalıdır. Meselâ Allah Teâlâ'yı ve bütün peygamberleri tasdik edip de Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayan yahut farz veya haram olduğu kesin olarak bilinen bir hükmü, meselâ namazın farz, şarap içmenin haram olduğunu kendi hür iradesiyle inkâr eden, yahut alaya alan, puta, haça vb. şeylere prestij gösteren bir kimseye mümin denilemez.

[62] Bakara 2/177, Nisâ 4/136
[63] 2 Bakara 260; 9 Tevbe 124; 48 Fetih 4; 8 Enfal 2.
[64] 40 Mü'min 84, 85.

- Mümin Allah'ın rahmetinden ne ümitsiz ne de emin olmalıdır. Korku ile ümit arasında bulunmalıdır. Müminin "Nasıl olsa imanım var, o halde muhakkak cennete giderim" düşüncesiyle kendinden emin olması veya "Çok günah işledim, ben muhakkak cehennemliğim" diye Allah'ın rahmetinden ümit kesmesi imanının geçerliliğini kaybetmesine sebep olabilir.[65]

e. İman – Amel İlişkisi:

Amel iradeye dayalı tavır, davranış, eylem demektir. Tasdik de ikrar da birer ameldir. Ancak amel deyince daha çok kalp ve dil dışında kalan organların ameli anlaşılır. İmanla amel arasında sıkı bağ bulunmaktadır. **Amel, imanın ayrılmaz parçası değil, sonucudur.** Ehl-i sünnet bilginlerine göre amel imanın bir unsuru değildir.

Kur'an'ı Kerim'de iman ile amel birbirinden farklı zikredilmiştir.[66] Bu âyetlerde iman edenlerle sâlih amel işleyenler ayrı ayrı zikredilmiştir. Eğer amel imanın bir parçası olsaydı, "iman edenler" denildikten sonra bir de "sâlih amel işleyenler" denmesine gerek olmazdı.

Bazı ayetlerde iman, amelin geçerli olabilmesi için şart kılınmıştır.[67] Eğer iman ile amel aynı şey veya amel imanın parçası olsaydı, o zaman ayrı ayrı zikredilmezdi ve iman, amelin geçerli olmasının şartı sayılmazdı.

Bazı ayetlerde de büyük günahın imanla birlikte bulunabileceği ifade edilmiştir.[68]Büyük günah sayılan öldürme fiilini işleyerek ameli terkeden kişilerden "müminler" diye söz edilmiştir.

Ehl-i sünnet bilginlerine göre amel, imanın parçası, rüknü ve olmazsa olmaz unsuru değildir. Bu sebeple bütün dinî esasları kalpten benimsemiş fakat çeşitli sebeplerle buyrukları yerine getirmemiş veya yasakları çiğnemiş olan kimse, işlediği günahı helâl saymadığı müddetçe mümin sayılır.

Bununla birlikte amel ile iman arasında çok yakın bir ilişki vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in bir-çok âyetinde iman ile sahih amel yan yana zikredilmiş, müminlerin sâlih amelleri işleyerek maddî-mânevî gelişmelerini sağlamaları ısrarla istenmiştir. Çünkü düşünce ve kalp alanından eylem ve hareket alanına çıkamamış olan iman meyvesiz bir ağaca benzer. Kalpte mevcut olan iman ışığının hiç sönmeden parlaması, giderek gücünü artırması sâlih amellerle mümkün olabilir. Ayrıca imanın olgunluğuna ermek, imanı üstün bir dereceye getirmek ve böyle iman sahiplerine Allah'ın vaad ettiği sonsuz nimetlere kavuşmak için de amel gereklidir. İnsan sadece inanılması gerekli şeyleri tasdik eder, ameli umursamayan bir tavır sergileyip yasakları çiğnerse, dine, Allah'a ve Peygamber'ine olan bağlılığı yavaş yavaş azalır, günün birinde kalbindeki iman ışığı da sönüp gider. O halde amelin hem imanı güçlendirmede üstlendiği rol, hem de müminin cehennem azabından kurtularak nimetlere ulaşmasına aracı olması ve Rabbine karşı kulluk görevini gerçek anlamda yerine getirmesi bakımından önemi çok büyüktür.

2. İmanın Toplumsal Boyutu

[65] 12 Yusuf 87; 7 A'raf 99.
[66] 2 Bakara 277; 10 Yunus 9; 11 Hûd 23.
[67] 20 Taha 112.
[68] 49 Hucurat 9; 2 Bakara 178; 66 Tahrim 8.

İnsan toplum içinde yaşar ve kendini toplum içinde ifade eder, gerçekleştirmeye çalışır. İman da esasen bireysel olmakla beraber toplumsal yönleri de olan bir olgudur.

Düşünce ve inançlar insanın iç âleminde oluşmakla beraber bir şekilde ifade edilir, söylem ve fiil düzeyinde dışa yansırlar. Bunun aksi teorik olarak mümkündür ancak pratikte çok özel istisnai haller dışında rastlanan bir durum değildir. Olayların normal seyrinde insan, düşünce ve vicdanının ürünü olan fikirlerini ve inançlarını dışa vurur; bunları fiil ve davranış planında ifade eder. İmanı insanın gönlünde ve iç dünyasında şekillendiği için sadece bireysel olarak düşünmek imanın hayata yansımaları açısından yanlış bir değerlendirme olur. Kısacası iman çıkış yeri (orijini) itibariyle bireysel; dışa yansıması ve sonuçları bağlamında sosyal ve hukuki muhtevalı bir konudur.

Diğer taraftan insanın deruni yapısında oluşan ve yerleşen iman, toplumsal planda fikir ve inanç geleneklerine, manevi düşünce kalıplarına ve ekollere dönüşmektedir. Dolayısıyla iman bakımından da insan diğer insanlardan ve içinde yaşadığı toplumdan etkilenir. İmanı sadece bireysel planda düşünmek kapsamı daraltmak ve imanı yeterince tahlil edememek olur.

a. İman-İslâm İlişkisi

İslâm sözlükte, "itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslim olmak, esenlikte kalmak" anlamlarına gelir. Terim olarak, "yüce Allah'a itaat etmek, Hz. Peygamber'in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söyleyerek, inandıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermek" demektir.

Kur'ân-ı Kerim'de iman ile İslâm, bazen aynı bazen farklı anlamda kullanılmıştır. İman ile İslâm aynı anlamda kullanılırsa bu durumda İslâm kelimesi, İslâm hükümlerin dinden olduğuna inanmak, İslâm'ı bir din olarak benimsemek ve ona boyun eğmek manasına gelir. İslâm çok geniş bir kavramdır ve teslimiyet demektir. Teslimiyet ise üç türlü olur. Ya kalben olur ki, bu kesin inanç demektir. Ya dille olur ki, bu da ikrardır. Ya da organlarla olur ki, bunlar da amellerdir. İşte İslâm'ın üç şeklinden biri olan kalbin teslimiyetine ve bağlılığına iman denilir. Şu âyette iman ile İslâm aynı anlamda kullanılmaktadır: *"...**Ancak âyetlerimize inanıp da teslim olanlara duyurabilirsin**"*[69]

İman ile İslâm'ın farklı kavramlar olarak ele alınması durumunda her mümin, müslim olmakta, fakat her müslim, mümin sayılmamaktadır. Çünkü bu anlamda İslâm, kalbin bağlanışı ve teslimiyeti değil, dilin ve organların teslimiyeti demektir. Bu durumda İslâm daha genel bir kavram, iman daha özel bir kavram olmaktadır. Şu ayet-i kerimede iman ile İslâm ayrı kavramlar olarak geçmektedir: ***"Bedevîler inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz, ama boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi..."*** [70]

b. "Büyük Günah" Kavramı

Büyük günah, bozgunculuğa sebep olan, hakkında tehdit edici bir nas bulunan, işleyenin dünyada veya ahirette cezalandırılmasına sebep olan suçlar ve davranışlar demektir. Büyük günahların en büyüğü Allah'a şirk koşmak ve O'nu inkâr etmektir.Bunun dışında büyük günah

[69] 27 Neml 81.
[70] 49 Hucûrat 14.

kavramı daha çok imanın toplumsal boyutuyla, inanan kişinin diğer insanlara karşı tavır ve davranışlarıyla alakalıdır. Büyük günahların neler olduğu konusunda hadislerde çeşitli bilgiler vardır. *"Mahveden yedi günahtan sakınınız. Onlar: Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz, savaştan kaçmak, iffetli ve iman sahibi bir kadına zina iftirasında bulunmaktır."*[71] Bir başka hadiste bu sayı dokuz olarak ifade edilmiş "anaya babaya itaatsizlik ve Mescid-i Haram'da, yapılması yasak bir fiili işlemektir"[72] ifadeleri eklenmiştir. Alimler, (çeşidi ne olursa olsun) günahta ısrarın da büyük günah olduğunu söylemişlerdir.

Kalbinde inancı olduğu halde inancını diliyle söyleyen, fakat çeşitli sebeplerle ameli terk eden, -şirk ve küfür dışında- büyük günahları işleyen kişi işlediği günahı helal saymadığı sürece mü'mindir. Ancak bu günahlarından dolayı ceza görecektir. Kendisine tövbe yolu açıktır. Allah dilerse şefaat olunmasına izin verir ve affeder.

c. Tasdik ve İnkâr Bakımından İnsanlar

Mü'min **Kâfir** **Müşrik** **Münafık**

Mü'min: İnanan kimse demektir. Allah'a, Peygamber'e ve onun haber verdiği şeylere yürekten inanıp kabul ve tasdik eden kimseye denir. Günahkârlar suçları ölçüsünde ahirette cezalandırılsalar da daha sonra cennete gireceklerdir. Mü'minler ise ebedi olarak cennete gireceklerdir.

Kâfir: İnkar eden kimse demektir. İslâm dininin temel prensiplerinin, Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği ve Hz. Peygamber'den (tevatüren) bize ulaşan iman esaslarının (zarurât-ı diniye) tamamını veya bir kısmını inkâr eden kimsedir. Kâfirin cehennemde ebedi kalacağı kabul edilmektedir. Bu konudaki âyetlerden birinde şöyle buyurulmuştur: ***"(Âyetlerimizi) inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlara gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir. Onlar ebediyen o lânet içinde kalırlar. Artık ne azapları hafifletilir, ne de onların yüzlerine bakılır"*** [73]

Müşrik: *Şirk,* sözlükte ortak koşmak manasına gelir. Terim olarak, Allah'a iman etmekle beraber O'nun ilahlığında, isim, sıfat ve fiillerinde eşi, dengi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek demektir. Şirk ile küfür birbirine yakın iki kavramdır. Aralarındaki fark ise, küfrün daha genel şirkin ise daha özel olmasıdır. Her şirk küfürdür. Her küfür şirk değildir. Allah'a şirk koşmak günahların en büyüğüdür. Allah şirki bağışlamayacağını, bunun dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlayacağını haber vermiştir.***"Allah kendine ortak***

[71] Buhari, vesâya, 10.
[72] Ebû Dâvud, vesâya, 10.
[73] 2 Bakara 161–162.

koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır''[74]

Münafık: Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği ve Hz. Peygamber'den (tevatüren) bize ulaşan iman esaslarını kabul ettiğini söyleyerek, Müslümanlar gibi ibadet ettiği halde, kalpten inanmayan kimselerdir.[75] Peygamberimiz vahiyle kimlerin münafık olduklarını bilir, bu sebeple de onlara önemli görevler vermezdi. Hz. Peygamber'den sonra vahiy kesildiğinden, insanların iç dünyalarını bilip araştırmamız da mümkün olmadığından münafıklar da Müslüman gibi Müslüman muamelesi görürler. Kur'an-ı Kerim onların cehennemin en alt tabakasında bulunacaklarını haber vermektedir.[76]

3. Küfür,Şirk,Tekfir ve irtidat

Küfür, kelime olarak örtmek demektir. Küfür kelime olarak "örtmek" demektir. Dinî literatürde ise Hz. Peygamber'i Allah'tan getirdiği şeylerde yalanlayıp, onun getirdiği kesinlikle sabit dinî esaslardan bir veya birkaçını inkâr etmek anlamına gelir.

Şirk sözlükte "ortak kabul etmek" anlamına gelir, terim olarak Allah Teâlâ'nın ulûhiyetinde, isim, sıfat ve fiillerinde, eşi, dengi ve ortağı bulunduğunu kabul etmek demektir.

Tekfir Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışlarını gerekçe göstererek kafir saymak demektir. Kişinin başkası tarafından küfrüne hükmedilmesidir.

İrtidat ise, Müslümanın isteyerek, kendi iradesiyle dinden çıkmasına denir. Böyle kimseye de ***mürted*** denir.

İslâm kültüründeki tekfir ve irtidad kavramları, din ve vicdan hürriyetinin sınırlandırılması ve tehdit altında tutulması değil, toplumun ortak değerlerine ve dinî inançlarına karşı alenî saygısızlık ve saldırganlığı önleme, toplumda gerekli olan huzur ve sükûnu güvence altına alma, nesilleri inkârcılığın olumsuz etkilerinden koruma, tekfir edilen şahsa gerekli yaptırımların uygulanmasıyla da kamu vicdanı açısından adaleti gerçekleştirme gibi gayelere mâtuf bir tedbir ve toplumsal sağduyu refleksi niteliğindedir.

Yersiz yapılan tekfir, fert açısından ağır sonuçlar doğurmasının yanında toplum hayatında kapatılamayacak yaraların açılmasına, birlik ve bütünlüğün zedelenmesine ve parçalanmaya sebep olur. Çünkü bu durumdaki bir kimse, gerçek durumunu Allah bilmekle birlikte, toplumda müslüman muamelesi görmez, selâmı alınmaz, kendisine selâm verilmez, kestikleri yenilmez. Müslüman bir kadınla evlenmesine müsaade edilmez. Öldüğünde cenaze namazı kılınmaz. Müslüman kabristanına gömülmez. Tekfir bu denli ağır sonuçlar doğurduğu içindir ki, Hz. Peygamber Medine toplumunda, münafıkların varlığını bildiği halde onları küfürle itham etmemiş, temelleri hoşgörüye bağlı bir İslâmlaştırma siyaseti izlemiş, pek çok hadiste de "Ben müslümanım" diyeni küfürle suçlamaktan sakınmayı tavsiye etmiştir. Bir hadiste ***"Kim bir insanı kâfir diye çağırırsa, yahut öyle olmadığı halde ey Allah düşmanı derse söylediği söz kendisine döner"*** [77]buyurulurken, bir başka hadiste de şöyle denilmiştir: ***"Bir***

[74] 4 Nisa 116.
[75] 2 Bakara 8.
[76] 4 Nisa 145.
[77] Buhari, feraiz 29.

insan müslüman kardeşine ey kâfir diye hitap ettiği zaman, ikisinden biri bu sözü üzerine almış olur. Şayet söylediği gibi ise küfür onda kalır, değilse söyleyene döner"[78]
Hz. Peygamber'in anılan tavsiyelerini göz önünde bulunduran bilginler "ehl-i kıbleden olup da günah işlemiş bulunan bir kimseyi bundan dolayı tekfir etmemeyi" Ehl-i sünnet'in temel prensipleri arasında zikretmişlerdir.

4.İman Esasları

İman esasları ilmihal kitaplarında amentü terimiyle ifade edilir. Bu tabir, iman esaslarını kısa ve öz olarak ihtiva eden metni ifade etmek için kullanılır. Amentüde belirtilen esasların hepsi Kur'an'da çeşitli ifadelerle yer almıştır:

''Asıl iyi olan kimse, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba, peygamberlere inanan...dır"[79]

"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, ona indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara iman edin. Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa saplanmıştır.''[80]

Görüldüğü üzere kadere inanmak ayette yer almamaktadır. Ancak Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetleri kader inancını çeşitli yönleriyle ifade etmektedir (Mesela bkz. Hadid, 57/22-23) Cibril hadisi başta olmak üzere hadislerde de kaza ve kader inancına yer verilir.

a. Allah'a İman

Kainatı yaratan idare eden, kendisine ibadet edilen tek ve en yüce varlık Allah'a iman bütün ilahi dinlerde birinci iman esası olmuştur. Allah, varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâyık bulunan yüce varlığın özel ismidir. Başka bir varlığa isim olarak verilemediği gibi çoğul şekli de bulunmamaktadır. Hiçbir dinden haberi olmayan kimseler de bir Allah inancına sahip olmakla yükümlüdür. Çünkü insanın yaratılışında (fıtrat) bir ve yegâne üstün güç olan bir varlığa inanma duygusu bulunmakta, ayrıca akıllara durgunluk verecek şekilde muazzam bir düzeni bulunan hayat ve kainat insanı bir yaratıcının varlığına götürmektedir.[81] Selim aklı ve yaratılışı bozulmamış insanın normal olarak yaratanını tanıyacağı belirtilmiştir. Bir kısım İslâm bilginine göre insandaki Allah inancı, zorunlu ve yaratılıştan olduğu için Allah'ın varlığına dair dışarıdan deliller aramaya, mantıkî ve aklî deliller sunmaya ihtiyaç yoktur. Yaratılışı bozulmamış, aklı karışmamış her insan Allah'ın var ve bir olduğunu bulur ve anlar. Bu yoldaki deliller sadece insanı uyarmak, içindeki zorunlu bilgiyi ve şuuru geliştirmek içindir.

İslâm bilginlerinin çoğuna göre insan, öz benliğinde ve dış dünyada Allah'ın varlığını gösteren birtakım deliller üzerinde durup düşünerek Allah'ın varlığına ulaşmak durumundadır.

[78]Buhârî, "Edeb", 73; Müslim, "Îmân", 26
[79] Bakara 2/177
[80] 4 Nisa 136.
[81] İbrahim 13/10

"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun..."[82]

Kur'an âyetlerini ve hadisleri dikkatlice inceleyip, dış dünyayı ve insanın yaratılışını gözlemleyen alimler, Allah'ın varlığını ispatlamak için insanın fıtraten Allah inancına sahip oluşu (fıtrat delili), âlemin ve âlemdeki varlıkların sonradan yaratılmış olup bir yaratıcıya muhtaç olduğu (hudüs delili), varlığı imkan dahilinde olan alemin var olması için bir sebebe ihtiyaç olduğu (imkan delili), tabiatın büyük bir ahenge ve şaşmaz bir düzene sahip olup, bunun bir yaratıcının eseri olmasının gerektiği (nizam delili) gibi bazı deliller ortaya koymuşlardır.

- **Allah'ın İsim ve Sıfatları**

Müminin Allah'ı tanıması amacıyla ilâhi zâtı nitelendiren kavramlara isim veya sıfat denilir. Hay, Alîm, Hâlik gibi dil açısından sıfat kalıbında olan kelimeler isim kabul edilirken, bunların mastarlarını oluşturan ve Allah'ın zatına nispet edilen kavramlar sıfat olarak değerlendirilir.

"Allah" özel ismi Kendisine ibadet edilen yüce varlığın özel ismidir. Özel isimler diğer dillere tercüme edilemezler. Kur'an'da, Allah kelimesinin işaret ettiği zat için ilah, Mevlâ, Rab gibi isimler de kullanılmıştır. Bu sebeple Farsça'daki Hüda ve Yezdan, Türkçe'deki Tanrı ve Çalab… gibi isimler, Allah özel isminin yerine geçmez fakat ilah, Mevla, Rab gibi ayet ve hadislerde geçen isimlerin yerine kullanılabilir.

"İsm-i A'zam": Bu tamlama, sözlükte "en yüce/büyük isim" anlamına gelmektedir. Terim olarak Allah'ın en güzel isimleri içerisinde yer alan bazı isimleri için kullanılmıştır. Bazıları Allah'ın isimlerinin hepsinin eşit olduğunu söylerken, diğerleri hadisleri göz önünde bulundurarak bazı isimleri diğerlerinden daha büyük ve faziletli olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hz. Peygamberin bazı hadislerinde ism-i a'zam'dan bahsedilmekte, bu isimle dua edildiğinde duanın mutlaka kabul edileceği bildirilmektedir.[83] Ancak Allah'ın en büyük isminin hangisi olduğu kesin olarak bilinememektedir. Çünkü bu hadislerin bir kısmında ism-i a'zam'ın Allah olduğu ifade edilirken diğerlerinde Rahman, Rahim, el-hayyü'l-kayyüm, zü'l-celâli ve'l-ikram isimleri de belirtilmektedir. O'na bütün isimleriyle dua etmemiz istenmiştir.[84]

"Esmâ-i Hüsnâ": Allah'ın bütün isimleri için kullanılan bir terimdir. "Allah, kendisinden başka ilah olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur."[85] Allah'ın Kur'an'da ve sahih hadislerde geçen pek çok ismi vardır. Kul bu isimleri öğrenerek Allah'ı tanır. Bu isimlerle dua ve niyazda bulunur. Bunu Allah emretmiştir.[86] Hz. Peygamber yüce Allah'ın 99 isminin bulunduğunu, bu isimlere inanan ve inancı doğrultusunda yaşayan kişinin cennete

[82] Fussılet 41/53; ayrıca bk. el-Mü'minûn 23/12-14; el-Furkan 25/47; er-Rûm 30/20-22; Yâsîn 36/37-40; Kaf 50/6-*10*
[83] Ebû Dâvud, Vitr, 23, İbn Mâce, Dua, 9
[84] Araf, 7/180
[85] Taha 20/8.
[86] Araf7/180.

gireceğini haber vermiştir.[87]Bunların dışında başka isimleri de mevcuttur. Hadisteki 99 isim bir sınırlama değil, en meşhurlarını ifadedir. Allah'ın isimleri konusunda temel dayanak vahiy olduğu için, bu isimler insanlar tarafından değiştirilemezler.

- **Allah'ın Sıfatları**

Allah Teâlâ'ya iman etmek demek, O'nun yüce varlığı hakkında vacip ve zorunlu olan sıfatları bilip öylece inanmak, zatını noksan sıfatlardan yüce ve uzak tutmak demektir.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarının hepsi ezelî ve ebedî sıfatlardır. Onun sıfatları her ne kadar isimlendirmede bir benzerlik gösterse de yaratıklarının sıfatlarına benzemez. Biz Allah'ın zatını ve mahiyetini bilemediğimiz ve kavrayamadığımız için onu isim ve sıfatlarıyla tanırız. İnsan idraki O'nun zatını kavrayıp kuşatamaz. Halbuki O, (sınırsız bilgisiyle) bütün idrakleri kuşatır.[88] Hz. Peygamber bu konuda "Allah'ın yarattıkları üzerinde düşününüz. Fakat Allah'ın zatı hakkında düşünmeyiniz. Gerçekten siz buna güç yetiremezsiniz."[89] buyurmuştur. Yüce Allah'ın varlığı zorunlu ve vacip olan sıfatları iki gruba ayrılır:

A- Zâtî Sıfatlar: Sadece Allah'ın zatına mahsus olan, yaratıklarından herhangi birine verilmesi mümkün olmayan sıfatlardır. Bunların zıddı Allah için düşünülemediği için bu sıfatlara tenzihi veya selbî sıfatlar da denir.

- **Vücûd:** "Var olmak" demektir. Allah vardır, varlığı başkasından değil, zâtının gereğidir, varlığı zorunludur. Vücûdun zıddı olan yokluk Allah hakkında düşünülemez.
- **Kıdem:** "Ezelî olmak, başlangıcı olmamak" demektir. Hiçbir zaman düşünülemez ki, bu zamanda Allah henüz var olmamış olsun. Ezelî (kadîm) varlıktır. Kıdem sıfatının zıddı olan sonradan olma (hudûs) Allah hakkında düşünülemez.
- **Bekâ:** "Varlığının sonu olmamak, ebedî olmak" demektir. Allah'ın sonu yoktur. Ezelî olanın ebedî olması da zorunludur. Bekanın zıddı olan sonu olmak (fenâ) Allah hakkında düşünülemez.Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın ezelî ve ebedî oluşu hakkında şöyle buyurulur: *O, ilktir, sondur. Allah'ın zâtından başka her şey yok olucudur..."*.[90]
- **Muhâlefetün li'l-havadis:** "Sonradan olan şeylere benzememek" demektir. Allah'tan başka her varlık sonradan olmuştur. Kur'an'da şöyle buyurulur: *"...O'nun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi (dahi) yoktur..."*[91]
- **Vahdaniyyet:** "Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olması, eşi, benzeri ve ortağının bulunmaması" demektir. Vahdâniyyetin zıddı olan birden fazla olmak (taaddüd), eşi ve ortağı bulunmak (şirk), Allah hakkındadüşünülmesi imkânsız olan sıfatlardandır. İhlâs ve Kâfirûn sûreleri ile Kur'an'ın pek çok âyeti Allah'ın tek ve eşsizliğini ortaya koyarken, şirki reddeder [92]
- **Kıyam bi-nefsihi:** "Varlığı kendiliğinden olmak, var olmak için bir başka varlığa ihtiyaç duymamak" demektir. Başkasına muhtaç olmak (kıyâm bi-gayrihî), Allah hakkında düşünülemez. Kur'ân-ı Kerîm'de bu sıfatla ilgili olarak şöyle buyurulur: *"De ki: O Allah*

[87] Buhari, da'avât 68, tevhid 12
[88] En'am 103.
[89] Suyûti, el-Câmiu's-sağir, I, 32.
[90] Hadîd 3. Kasas 28/88
[91] Şûrâ 42/11
[92] Enbiyâ 21/22; el-İsrâ 17/42; ez-Zümer 39/4

birdir. O, sameddir (başkasına ihtiyaç duymayandır)'' [93]*"Ey insanlar, Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur"*[94] Allah var olmak için bir başka yaratıcıya, zamana, şarta, sebebe muhtaç değildir.

B- Subûtî Sıfatlar: Varlığı zorunlu olan ve kemal ifade eden sıfatlardır. Bu sıfatlar "Allah diridir, irade edendir, güç yetirendir..., hayat, irade ve kudret... sıfatları vardır" gibi müsbet (olumlu) ifadelerle Allah'ı tanıttığı için sübûtî sıfatlar adını almışlardır. Sübûtî sıfatların zıtları olan özellikler Allah hakkında düşünülemez. Bu sıfatlar ezelî ve ebedî olup, yaratıkların sıfatları gibi sonradan meydana gelmiş değildir. İsimlendirmede bir benzerlik olsa da sübûtî sıfatlar hiçbir şekilde yaratıkların sıfatlarına benzememektedir. Çünkü Allah'ın ilmi, kudreti, iradesi... sonsuz, mutlak, ezelî ve ebedîdir, kemal ve yetkinlik ifade eder. Kullarınki ise sonlu, kayıtlı, sınırlı, sonradan yaratılmış, eksik ve yetersiz sıfatlardır. Sübûtî sıfatlar sekiz tanedir.

- **Hayat:** "Diri ve canlı olmak" demektir. Yüce Allah diridir ve canlıdır. Kur'an'da bu sıfatla ilgili olarak şöyle buyurulur: *"Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan..."*[95]
- **İlim:** "Bilmek" demektir. Allah her şeyi bilendir. Olmuşu, olanı, olacağı, gelmişi, geçmişi, gizliyi, açığı bilir. Allah'ın bilgisi yaratıkların bilgisine benzemez, artmaz, eksilmez. O, her şeyi ezelî ilmiyle bilir. Allah, her şeyi olacağı için bilir. Yoksa her şey Allah bildiği için olmaz. İlim sıfatı ile ilgili âyetlerden ikisinde şöyle buyurulur: *"O karada ve denizde ne varsa bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez..."* [96] *"Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun?..."* [97]
- **Semi':** Allah işitendir. Gizli, açık ne söylenirse işitir. Bir şeyi duyması için bir vasıtaya muhtaç değildir.
- **Basar:** "Görmek" demektir. Yüce Allah her şeyi görücüdür. Hiçbir şey Allah'ın görmesinden gizli kalmaz. Allah'ın işitici ve görücü olduğuna dair pek çok âyet vardır. Bunlardan birinde şöyle buyurulur: *"(Allah) gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah adaletle hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işiten ve görendir"* [98]
- **İrade:** "Dilemek" demektir. Allah dileyicidir. Allah varlıkların konumlarını, durumlarını ve özelliklerini belirleyen varlıktır. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Meşîet de irade anlamına gelen bir kelimedir. Kuran'daki "*De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allahım, sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın..."* [99]*"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini yaratır..."*[100] ayetleri irade sıfatının naklî delillerindendir. Allah Teâlâ'nın iki türlü iradesi vardır:

a. Tekvînî İrâde: Yapma ve yaratma demektir. Bütün yaratıkları kapsamaktadır. Bu tür irade her hangi bir şeyle bağlantılı olursa o şey derhal meydana gelir.[101]

[93] İhlâs 112/1-2
[94] Fâtır 35/15
[95] Furkan, 25/58
[96] En'am 6/59
[97] Mücâdele 58/7
[98] Mü'min 40/19-20
[99] Âl-i İmrân 3/26
[100] Şûrâ 42/49
[101] Nahl 16/40

b. Teşriî İrade: Yasama ve tavsiye etme demektir (dînî irade). Yüce Allah'ın bir şeyi sevmesi ve ondan hoşnut olması anlamını içerir. Allah'ın teşriî irade ile bir şeyi dilemiş olması, o şeyin meydana gelmesini zorunlu kılmaz.[102]Tekvini irade hayırla da şerle de, iyilikle de kötülükle de bağlantılı olduğu halde, teşrii irade sadece hayır ve iyilikle bağlantılıdır. Yani Allah, hayrı da şerri de irade edip yarattığı halde, O'nun şerre rızası yoktur, onu emretmez ve ondan hoşlanmaz.

- **Kudret:** "Gücü yetmek" demektir. Allah sonsuz bir güç ve kudret sahibidir. Kur'an'da buyurulur: *"Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için mutlak bir ibret vardır. Allah her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Şüphesiz Allah her şeye kådirdir"* [103]
- **Kelâm:** "Söylemek ve konuşmak" demektir. Allah bu sıfatı ile peygamberlerine kitaplar indirmiş, bazı peygamberler ile de konuşmuştur. Ezelî olan kelâm sıfatının mahiyeti bizce bilinemez. Ses ve harflerden meydana gelmemiştir. Bu sıfatla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyurulur: *"Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca Rabbim, bana (kendini) göster, seni göreyim dedi..."* [104]*"De ki: Rabbimin sözlerini (yazmak) için bütün denizler mürekkep olsa ve bir o kadar daha ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir"* [105]
- **Tekvîn:** "Yaratmak, yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak" demektir. Yüce Allah yegâne yaratıcıdır. O, ezelî ilmiyle bilip dilediği her şeyi sonsuz güç ve kudretiyle yaratmıştır. Yaratmak, rızık vermek, diriltmek, öldürmek, nimet vermek, azap etmek ve şekil vermek tekvîn sıfatının sonuçlarıdır. Bir âyette *"Allah her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir"* [106]buyurulmuştur.

b. Meleklere İman

Sözlükte "haberci, elçi, güç ve kuvvet" anlamlarına gelen melek, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen nûrânî ve ruhanî varlıktır.Kur'an'da meleklere imanın farz olduğunu bildiren birçok âyet vardır: *"Peygamber Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler..."* [107]

"...Asıl iyilik Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman edenlerin iyi amelidir..." [108]

Meleklere inanmamak, dolaylı olarak vahyi, peygamberi, peygamberin getirdiği kitabı ve tebliğ ettiği dini de inkâr etmek anlamına gelir. Çünkü dinî hükümler, peygamberlere melek aracılığıyla indirilmiştir. Özellikleri:

1. Melekler nûrdan yaratılmış; yemek, içmek, erkeklik, dişilik, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, ihtiyarlık gibi fiillerden ve özelliklerden arınmış nûrânî ve ruhanî varlıklardır: *"...O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve*

[102] Nahl 16/90
[103] Nûr 24/44-45
[104] A'râf 7/143
[105] Kehf 18/109
[106] Zümer 39/62
[107] Bakara 2/285
[108] Bakara 2/177

yorulmazlar. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) tesbih ederler" [109]*"Onlar rahmânın kulları olan melekleri dişi kabul ettiler. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir"* [110]

2. Melekler Allah'a isyan etmezler, Allah'ın emrinden çıkmazlar. *"Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar"* [111]

3. Melekler, son derece süratli, güçlü ve kuvvetli varlıklardır: *"Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer üçer ve dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği artırmayı yapar. Şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir"* [112]İslâmî kaynaklarda meleklerin kanatları olduğu bildirilmekle birlikte bu kanatların mahiyeti konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Meleklerin nûrânî varlıklar olduğu göz önünde tutulursa, bunları kuş veya uçak kanatları gibi maddî nitelemelere konu etmenin doğru olmayacağı ortadadır. Kanatların mahiyetini ancak Allah ve melekleri gören peygamberler bilebilirler. Meleklerin kanatları onların sûretini, kanatlarının fazlalığı onların güç ve sürat yönünden derecelerini, Allah katındaki değerlerini gösterdiği şeklinde anlaşılabilir.

4. Melekler Allah'ın emir ve izniyle çeşitli şekil ve kılıklara bürünebilirler. Cebrâil (a.s) Hz. Peygamber'e ashaptan Dihye şeklinde görünmüş, bazan kimsenin tanımadığı bir insan şeklinde gelmiştir. Yine Cebrâil (a.s), Hz. Meryem'e bir insan şeklinde görünmüş [113]meleklerden bir grup, Hz. İbrâhim'e bir oğlu olacağı müjdesini getiren insanlar şeklinde gelmiş, o da onları misafir zannederek kendilerine yemek hazırlamış, fakat yemediklerini görünce korkmuş, sonra da melek olduklarını anlamıştır [114]Bu âyetten meleklerin yiyip içmedikleri sonucu da çıkmaktadır.

5. Melekler gözle görünmezler. Onların görünmeyişleri, yok olduklarından değil, insan gözünün onları görebilecek kabiliyet ve kapasitede yaratılmamış olmasındandır. Melekler peygamberler tarafından aslî şekilleriyle görülmüşlerdir. Asıl şekillerinden çıkıp bir başka maddî şekle, meselâ insan şekline girmeleri durumunda diğer insanlarca da görülmeleri mümkün olur. Cibrîl hadisi diye bilinen, iman, islâm ve ihsan kavramlarının tanımlarının yapıldığı hadiste belirtildiği gibi, Cebrâil ashap tarafından insan şeklinde görülmüştür.[115]

6. Melekler gaybı bilemezler. Çünkü gaybı, ancak Allah bilir. Eğer Allah tarafından kendilerine gayba dair bir bilgi verilmiş ise, ancak o kadarını bilebilirler. Kur'an'da ifade edildiğine göre Allah, Hz. Âdem'e varlıkların isimlerini öğretmiş, sonra da isimlerin verildiği varlıkları meleklere göstererek, bunların isimlerini haber vermelerini onlardan istemiş, bunun üzerine melekler *"Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü her şeyi hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan sensin"* demişlerdir. Bunun üzerine de Cenâb-ı Hak Hz. Âdem'in, varlıkların isimlerini haber vermesini emretmiş, o da söyleyiverince şöyle seslenmiştir: *"Size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ben bilirim. Neyi açıklarsanız neyi de gizlemişseniz ben bilirim"* [116]
erkek veya dişi olmak, yorulmak ve usanmak, yemek, içmek gibi insana has özellikler, onlar için söz konusu değildir. Allah'ın emrine mutlaka itaat ederler. Sürekli O'nu övme, yüceltme ve O'na itaat etmekle meşgul varlıklardır.

---

[109] Enbiyâ 21/19-20
[110] Zuhruf 43/19; ayrıca bk. Sâffât 37/149; Necm 53/27-28
[111] Nahl 16/50; ayrıca bk. Enbiyâ 21/26-28; Tahrîm 66/6
[112] Fâtır 35/1
[113] Meryem 19/16-17,
[114] Hûd 11/69-70
[115] bk. Buhârî, "Îmân", 37; Müslim, "Îmân", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15
[116] Bakara 2/31-33)

Âyet ve hadislerde sayıları hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan fakat pek çok oldukları anlaşılan meleklerin temel görevleri Allah'a kulluk ve O, neyi emrederse onu yerine getirmektir. Melekler görevleri açısından şu gruplarda incelenebilirler:

- **Cebrâil**, dört büyük melekten biridir. Allah tarafından vahiy getirmekle görevlidir. Cebrâil'e (a.s.) güvenilir ruh anlamına gelen "er-Rûhu'l-emîn" de denilmiştir: *"O (Kur'an'ı) korkutuculardan olasın diye Rûhulemîn senin kalbine indirmiştir"*[117]. Bir başka âyette de ona Rûhulkudüs adı verilmiştir: *"...Kur'an'ı Rabbinden hak olarak Rûhulkudüs indirmiştir"* [118]Cebrâil, meleklerin en üstünü ve en büyüğü, Allah'a en yakını olduğu için kendisine "meleklerin efendisi" anlamında seyyidü'l-melâike denilmiştir.
- **Mîkâîl,** dört büyük melekten biri olup, kâinattaki tabii olayları ve yaratıkların rızıklarını idare etmekle görevlidir.
- **İsrâfîl**, sûra üflemekle görevli melektir. İsrâfil, sûra iki kez üfleyecek, ilkinde kıyamet kopacak, ikincisinde ise tekrar diriliş meydana gelecektir.
- **Azrâil** ise, görevi ölüm sırasında canlıların ruhunu almak olduğu için "melekü'l-mevt" (ölüm meleği) adıyla anılmıştır: *"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz"* [119]
- **Kirâmen Kâtibîn**, insanın sağında ve solunda bulunan iki meleğin adıdır. Sağdaki melek iyi iş ve davranışları, soldaki ise kötü iş ve davranışları tesbit etmekle görevlidir. Hafaza melekleri adı da verilen bu melekler kıyamet günü hesap sırasında yapılan işlere şahitlik de edeceklerdir. Kur'an'da bu melekler hakkında şöyle buyurulmuştur: *"İki melek (insanın) sağında ve solunda otururak yaptıklarınızı yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın"* [120]*"Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler"* [121]
- **Münker ve Nekir,** ölümden sonra kabirde sorgu ile görevli iki melektir. "Bilinmeyen, tanınmayan, yadırganan" anlamındaki münker ve nekir, mezardaki ölüye, hiç görmediği bir şekilde görünecekleri için bu ismi almışlardır. Bu iki melek kabirde ölülere, "Rabbin kim? Peygamberin kim? Kitabın ne?" diye sorular yöneltecekler, alacakları cevaplara göre ölüye iyi veya kötü davranacaklardır.
- **Hamele-i Arş,** arşı taşıyan meleklerin adıdır. Kur'an'da haklarında şöyle buyurulur: "Arşı yüklenen, bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler..." [122]
- **Mukarrebûn ve İlliyyûn** adıyla anılan melekler, Allah'ı tesbih ve anmakla görevli olup, Allah'a çok yakın ve O'nun katında şerefli mevkii bulunan meleklerdir [123]Cennet ve cehennemdeki işleri yürütmekle görevli melekler de vardır.[124]

[117] Şuarâ 26/193-194
[118] Nahl 16/102
[119] Secde 32/11
[120] Kaf 50/17-18
[121] İnfitâr 82/10-12; ayrıca bk. Zuhruf 43/80
[122] Mü'min 40/7; ayrıca bk. Hâkka 69/17
[123] Nisâ 4/172
[124] Ra'd 13/23-24; Tahrîm 66/6; Müddessir 74/29-31

Bunlardan başka, insanın kalbine doğruyu ve gerçeği ilham etmekle,[125]namaz kılanlarla birlikte Fâtiha sûresinin bitiminde "âmin" demekle,[126]hergün sabah ve ikindi namazlarında müminlerle birlikte olmakla,[127]Kur'an okurken yeryüzüne inmekle,[128]sokakları ve yolları dolaşıp zikir, Kur'an ve ilim meclislerini arayıp bulmakla, [129]müminlere [130]özellikle bilgin olan müminlere rahmet okumakla,[131] sadece Allah'a hamd ve secde etmekle,[132]görevli melekler de vardırCebrâil, Mîkâil, Azrâil, İsrâfil'dir, görevleri malumdur.

- **Atîd–Rakîb**: İnsanın sağ ve sol yanında bulunup yaptıklarını bütün ayrıntılarıyla kayda geçiren yazıcı meleklerdir. Bunlara şerefli yazıcılar anlamında Kirâmen – Kâtibîn de denir.
- **Rıdvan–Malik**: Cennet'teki meleklerin başkanının adı Rıdvan, Cehennem görevlilerinin başı ise Mâlik'tir. Böylece büyük meleklerin sayısı 10'a çıkmaktadır.

Cin ve Şeytan

Cin Sözlükte, "gizli ve örtülü varlık, görülmeyen şey" anlamına gelen cin, terim olarak duyu organlarıyla algılanamayan, çeşitli şekillere girebilen; ateşten yaratılmış, mânevî, ruhanî ve gizli varlıklara verilen bir addır.

Cin kelimesi geniş anlamıyla ele alındığında, insan kelimesinin karşıtı olarak kullanılır ve herhangi bir kayıtla sınırlandırılmamışsa, duyu organlarından gizlenmiş bütün mânevî varlıkları ifade eder. Dar anlamıyla ise cin kelimesi, ruhanî varlıkların bir kısmını belirtmek için kullanılır. Çünkü gözle görülmeyen ruhanî varlıklar: Hayırlı olan ve Allah'ın emrinden çıkmayan ve insana iyi şeyler ilham eden melekler, insanı aldatan ve şerre yönelten şeytanlar, hem hayırlıları hem de şerlileri bulunan cinler, olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Cinler, duyu organlarıyla algılanamayan varlıklar olduğu için, onlar hakkındaki tek bilgi kaynağı vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadisler, cinlerden bahsetmekte, doğru düşünebilen akıl da bunu imkânsız görmemektedir. İnsanların cinleri göremeyişi, gözlerinin cinleri görecek yetenekte yaratılmamış olmasındandır.

Kur'an'a göre insan topraktan, cinler ise ateşten yaratılmıştır: *"Cinleri öz ateşten yarattı"*[133]*"Andolsun biz insanı, kuru kara çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık. Cinleri de daha önce, zehirli ateşten yarattık"* [134]Sonuncu âyet cin türünün insan türünden önce yaratıldığını da göstermektedir.

Kur'an'da cinlerden bahseden, yirmi sekiz âyetten oluşan ve Cin sûresi diye bilinen bir sûre bulunmaktadır. Bu sûrede de dile getirildiği gibi, cinler çeşitli gruplara bölünmüşlerdir. Cinlerin bir kısmı müslümandır. Bir kısmı da kâfirdir. Kâfir olanları cinlerin çoğunluğunu oluştururlar. Cinlerin mümin olanları, müminlerle beraber cennette, kâfir olanları da kâfirlerle beraber cehennemde kalacaklardır.

Cinler çeşitli şekillere girebilecek ve insanların yapamayacağı bazı işlerin üstesinden gelebilecek yetenekte yaratılmıştır. Hz. Süleyman Sebe melikesinin tahtını getirtmek

[125] Tirmizî, "Tefsîr", 3
[126] Buhârî, "Ezân", 111, 112; "Da'avât", 63; Müslim, "Salât", 18
[127]Buhârî, "Mevâkýt", 16; Müslim, "Mesâcid", 37
[128] Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 15; Müslim, "Müsâfirîn", 36
[129] Buhârî, "Da'avât", 66; Müslim, "Zikr", 8
[130] Ahzâb 33/43
[131] Tirmizî, "İlim", 19
[132] A'râf 7/206
[133] Rahmân 55/15
[134] Hicr 15/26-27

istediğinde cinlerden birinin, o henüz yerinden kalkmadan tahtı getirebileceğini söylemesi,[135]bunu göstermektedir. Cinin Hz. Süleyman'la karşılıklı konuşması, onların gözle görülebilecek bir şekle girebileceklerine işarettir. Allah cinleri Hz. Süleyman'ın emrine vermiş, o da cinleri ağır ve meşakkatli işlerde kullanmıştır.

Cinlerin mutlak gayba dair bilgileri yoktur. Ancak hayat sürelerinin uzunluğu, ruhanî ve mânevî varlıklar olmaları, meleklerden haber çalmaları gibi sebeplerle, insanların bilmediği, geçmişe ve şu ana ait bazı olayları bilebilirler. Ancak bu durum, cinlerin insandan daha üstün varlıklar olduğunu göstermez. Bir âyette, *"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Sonunda) yere yıkılınca anlaşıldı ki cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı"* [136]buyurularak, onların gaybı bilmedikleri açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Cinler de insanlar gibi iman ve ilâhî emirlere itaat etmekle yükümlüdürler: *"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım*[137]**.** Cinler tıpkı insanlar gibi yerler, içerler, evlenir ve çoğalırlar, erkeklik ve dişilikleri vardır, doğar, büyür ve ölürler. Ancak cinlerin ömrü, insanlarınkine göre epeyce uzundur.

Bazı durumlarda cinlerin insanlara zarar vermesi söz konusu olabilirse de, müslüman bir kimsenin cinlerden korkmaması ve Allah'ın izni olmadan, bir varlığın başka bir varlığa zarar veremeyeceğine gönülden inanması gerekir. Diğer varlıklardan gelebilecek zararlara karşı Allah'a sığınmak gerektiği gibi cinlerden gelebilecek zararlar hususunda da aynı tutum gösterilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in de cinlerin insanları etkilemesine karşı Âyetü'l-kürsî'yi, Felâk ve Nâs sûrelerini okuduğu bilinmektedir.[138]Müslümanlar, cinlerden zarar gördüklerini sandıkları durumlarda Hz. Peygamber'den öğrendiği tedbirlerle yetinmeli, cahil cinci ve üfürükçülerin tuzağına düşmekten sakınmalıdırlar.

Şeytan Gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsi, insanları saptırmaya çalışan cinlere şeytan adı verilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ilk şeytandan İblîs diye söz edilir, İblîs, azmış ve Rabbinin buyruğuna isyan ederek sapıklığa düşmüş cinlerdendir. *"Hani biz meleklere Âdem'e secde edin demiştik. İblîs hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu"* [139]anlamındaki âyet, onun melek olduğunu göstermez. Çünkü bu âyette, ifadenin çoğunluğa göre düzenlenmesi kuralına uygun bir üslûp kullanılmıştır. *"...İblîs cinlerdendi; Rabbinin emrinden dışarı çıktı..."* [140]âyetinden de açıkça anlaşılacağı gibi, aslında o bir cindir. Allah'a ibadet ederek derecesini yükseltmiş, melekler arasına karışmış, daha sonra da isyanı yüzünden bu konumunu yitirmiştir.

Melekler ve cinler gibi duyu organlarıyla algılanamayan fakat varlığı Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerde kesin biçimde haber verilen şeytan, ateşten yaratılmıştır. Hz. Âdem'in çamurdan, kendisinin ise ateşten yaratıldığı gerekçesiyle ondan üstün olduğunu iddia etmiş, Âdem'e secde etmekten kaçınmış, Allah'ın lânetine uğramış ve O'nun huzurundan kovulmuştur. Daha sonra Hz. Âdem ve eşi Havvâ'yı yanıltarak, onların cennetten çıkarılmalarına sebep olmuştur.

[135] Neml 27/39
[136] Sebe' 34/14
[137] Zâriyât 51/56
[138] Bk. Buhârî, "Vekâle", 10; "Fezâilü'l-Kur'ân", 10; Tirmizî, "Tıb", 16
[139] Bakara 2/34
[140] Kehf 18/50

Şeytan ilk insandan beri bütün insanlara kötülükleri, küfür ve günahları süsleyip güzel göstermiş, insanları hak yoldan uzaklaştırmak için elinden geleni yapmıştır.
Allah'ın gösterdiği dosdoğru yoldan uzaklaşmak, yasakları çiğnemek, şeytana imkân ve fırsat vermek demektir. Sapıklık ve azgınlıkta devam edenler, şeytanın kendilerini çepeçevre kuşatmasına, kendilerinin de şeytanın esiri olmalarına sebep olurlar. Yüce Allah insanları şeytanın düşmanlığına, hile ve aldatmacalarına karşı uyarmıştır: *"Çünkü şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu bir düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır"* [141]

Dünyada insanları hak ve hakikatten uzaklaştıran şeytan, âhirette de onları işledikleri ile başbaşa bırakacak, bu konuda kendisini suçlamamalarını söyleyecektir. Şeytanlar, her peygambere düşman kılındığı gibi, her insanı yoldan çıkarmaya çalışacak ve kötü şeyleri süslü gösterip, yasakları çiğnemeye teşvik edecek bir şeytanın bulunacağı da Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir.[142]
Yüce Allah, Kur'an okunduğunda kovulmuş şeytandan kendisine sığınılmasını emrettikten sonra, Allah'a içtenlikle inanıp ibadet eden, yasaklarını çiğnemeyen kimseler üzerinde şeytanın hiçbir etki ve hâkimiyetinin olmayacağını ifade etmiştir.[143]
Allah Teâlâ varlıkları, biri diğerinden ayırt edilebilsin ve aralarındaki fark insanlarca kolaylıkla anlaşılabilsin diye zıtlarıyla birlikte yarattığından, şeytanı da yaratıkların en temiz ve en şereflilerinden olan, hak ve hayrı tavsiye eden meleklerin varlığına zıt ve alternatif olarak yaratmıştır. Çünkü belli fiillerin ibadet, hayır, güzel ve iyi oluşu, ancak zıtlarının varlığı ile bilinebilir ki, insanlara şer ve çirkin fiillerde yol gösteren de şeytandır.

c. Kitaplara İman

Kitap, sözlükte "yazmak ve yazılı belge" anlamına gelir. Terim olarak ise, Allah Teâlâ'nın kullarına yol göstermek ve aydınlatmak üzere peygamberine vahyettiği sözlere ve bunun yazıya geçirilmiş şekline denilir. Çoğulu "kütüb"dür. Hıristiyan ve yahudilere ilâhî kitap olarak İncil ve Tevrat verildiğinden onlara "Ehl-i kitap" denilmiştir. İlâhî kitaplara Allah katından indirilmiş olması sebebiyle "kütüb-i münzele" veya "semavî kitaplar" da denilir.
Kitaplara iman, Allah tarafından bazı peygamberlere kitaplar indirildiğine ve bu kitapların içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmak demektir. Yüce Allah Hz. Peygamber'e, *"İşte onun için sen (tevhide) davet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum*[144]diye hitap etmiş, müminlere de *"Ey iman edenler, Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam mânasıyla sapıtmıştır"* [145]buyurarak, kitaplara inanmanın bir iman esası olduğunu belirtmiştir. İslâm'da iman esasları birbiriyle bağlantılı ve birbirinden ayrılmaz olduğu için kitaplara iman diğer esaslardan ayrılmaz. Allah'a inanmak, bizi O'nun birer yol gösterici olan peygamberler gönderdiğini kabul etme sonucuna götürür. Peygamberlere

[141] Fâtır 35/6
[142] (bk. Müslim, "Münâfikun", 11).
[143] Nahl 16/98; İsrâ 17/65; A'râf 7/2
[144] Şûrâ 42/15
[145] Nisâ 4/136

iman da onların Allah'tan getirip tebliğ ettiklerini tasdik etmeyi gerektirir. Peygamberlerin tebliğ ettikleri şeyler de Allah'ın kitaplarıdır.
İlâhî kitaplar konusu Allah'ın kelâm sıfatı ile ilgilidir, bu sıfatın eseridir. Peygamberlerine vahiy yoluyla bildirildiği mesajının ortaya çıkmış şeklidir. Peygambere indirilen kitaplara ilâhî kitap denilmesinin sebebi, bu kitapların Allah tarafından gönderilmesi, söz ve içerik olarak onlarda hiçbir beşer katkısının bulunmamasıdır.

Bizler bugün kitapların şu andaki şekillerine değil, Allah'tan gelen bozulmamış şekillerine inanmakla yükümlüyüz. Çünkü ilâhî kitaplara inanmadıkça kişinin imanı gerçekleşemez. İlâhî kitaplardan bir kısmı tamamen kaybolmuş, bugün için elimizde ondan hiçbir şey kalmamıştır. Hz. İbrâhim'in sahifeleri böyledir. Tevrat, Zebur ve İncil ise zamanla insanların iyi veya kötü niyetli müdahaleleri sonucu değişikliğe ve bozulmaya uğramıştır. Allah'ın vahyettiği şekilde varlığını korumuş, hiçbir bozulma ve değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da bu özelliğini sürdürecek olan yegâne kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir: *"Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız"* [146]âyetiyle Allah, insanlara Kur'an'ın ilâhî koruma altında bulunduğunu ve kıyamete kadar değişikliğe uğramadan kalacağını bildirmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm, kendinden önceki kitapları tasdik etmiş, fakat onların koymuş olduğu bazı hükümleri ortadan kaldırarak yeni hükümler getirmiştir. Mümin olabilmek için, Hz. Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a uymayı ısrarla vurgulamıştır.[147]Buna göre Ehl-i kitabın mümin diye nitelenebilmesi ve kurtuluşa erişebilmesi için Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ın hükümlerini gönülden benimsemesi gerekmektedir.
Peygamber göndermek ve kitap indirmek Allah için bir görev ve zorunluluk değildir. Fakat insanların peygamberlere ve kitaplara ihtiyacı vardır. Gerçi insan yaratılırken birtakım yeteneklerle donatılmıştır. Bu yetenekler sayesinde insan kendi gayretiyle kendisi, çevresi ve diğer yaratıklar hakkın-da bazı bilgiler edinebilir, birtakım gerçekleri kavrayabilir. Fakat bütün bun-lar sınırlı ve kendi gücü oranındadır. İnsanın gücünü aşan hususlarda, ye-terli olmadığı konularda ilâhî yardıma, vahye ve kutsal kitaba olan ihtiyacı ortadadır. İnsanın bu ihtiyacını en iyi bilen Allah, kuluna bir lutuf ve ikram olarak peygamberleri aracılığıyla kitaplar indirmiş ve yol göstermiştir. İlâhî kitaplar indirildiği ümmet için Allah'ın hükümlerinin açıklandığı ilk kay-naktır. Dinin inanç esasları, amelî ve ahlâkî hükümleri, farz ve haramlar kitap ile belirlenir.
İlâhî kitaplar doğrudan Allah katından gelir. Bu bakımdan hem söz hem de mâna açısından Allah kelâmıdır. İlâhî kitapların hedefi ise insanlığı sapıklıktan kurtarmak, hidayete, iyiliğe, aydınlığa çıkarmak ve sonunda iki dünyada mutlu kılmaktır.

İlâhî Kitaplar

İlâhî kitaplar Allah kelâmı olmak bakımından aralarında farklılık bulunmamasına rağmen, hacimleri ve hitap ettikleri kitlenin büyüklüğüne göre, suhuf ve kitap olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Sahife kelimesinin çoğulu olan suhuf, dar bir çevrede, küçük topluluklara, ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde indirilen birkaç sayfadan oluşmuş küçük kitap ve risâlelere denilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim ve Mûsâ'ya indirilen sayfalardan bahseden iki âyet vardır (en-Necm 53/36-37; el-A'lâ 87/14-19). Bunun dışında Kur'an'da ve mütevâtir

[146] Hicr 15/9
[147] Âl-i İmrân 3/31; Nisâ 4/47; Mâide 5/15; En'âm 6/153; A'râf 7/3

hadislerde suhuf ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ebû Zer'den rivayet edilen bir zayıf hadise göre sayfaların sayısı 100 olup şu peygamberlere indirilmiştir: Hz. Âdem'e 10 sayfa, Hz. Şît'e 50 sayfa, Hz. İdrîs'e 30 sayfa, Hz. İbrâhim'e 10 sayfa (bk. Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, VIII, 489; Âlûsî, Rûhu'l-meânî, XV, 141-142). Bugün bu sayfalardan elimizde hiçbir şey yoktur.

Suhufa göre daha hacimli ve kitap şeklinde olan ve evrensel mesajlar içeren ilâhî kitaplar ise Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an olmak üzere dört tanedir.

- **Tevrat**

Tevrat İbrânîce bir kelime olup "kanun, şeriat ve öğreti" anlamlarına gelir. Hz. Mûsâ'ya indirilmiştir. Tevrat'a Ahd-i Atîk ve Ahd-i Kadîm de (Eski Ahit) denilir. Tevrat'ın aslının Allah kelâmı ve peygamberine indirdiği kutsal bir kitabı olduğuna inanmak her müslümana farz olup, bunu inkâr etmek kişiyi küfre düşürür. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de Tevrat'ın Allah'ın kutsal kitaplarından biri olduğu açıklanmıştır: *"Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik..."* [148]

Tevrat Hz. Mûsâ aracılığıyla İsrâiloğulları'na gönderilmiştir. Ancak onlar tarihte yaşadıkları sürgün ve esirlik dönemlerinde Tevrat'ın Allah'tan gelen şeklini koruyamamışlardır. Tevrat'ın asıl nüshası kaybolunca, yahudi din bilginleri tarafından kaleme alınan Tevrat nüshaları ortaya çıkmıştır. Bugün elde mevcut olan Tevrat tahrif edilmiş, bütünüyle ilâhî kitap olma özelliğini yitirmiştir.

- **Zebur**

Kelime olarak "yazılı şey ve kitap" anlamına gelen Zebur, Hz. Dâvûd'a indirilmiş olan ilâhî kitabın adıdır. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyurulur: *"...Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Dâvûd'a da Zebur'u verdik"* [149]

Zebur, ilâhî kitapların en küçüğü olup, yeni dinî hükümler getirmemiştir. Bugün elde mevcut olan Zebur nüshaları, lirik söyleyiş ve ilâhîlerden, Allah'a övgü ve hikmetli sözlerden ve birtakım nasihatlardan meydana gelmiştir. Mezmûrlar adıyla Eski Ahid'de yer almaktadır.

- **İncil**

İncil kelime olarak "müjde, tâlim ve öğretici" anlamına gelir. Hz. Îsâ aracılığıyla İsrâiloğulları'na indirilmiştir: *"Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerinde, Meryem oğlu Îsâ'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nur bulunmak, önündeki Tevrat'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olmak üzere İncil'i verdik"* [150]

İncil'e, Allah'tan Hz. Îsâ'ya indirildiği şekliyle inanmak imanın gereklerindendir. Fakat bugün İncil'in orijinal metni de diğer bozulmuş kitaplar gibi elde yoktur. Bozulmuş ve insanlar tarafından müdahaleye mâruz kalmış şekli vardır. İncil'e Ahd-i Cedîd de (Yeni Ahit) denilir.

Bir müslümana önceki kutsal kitaplarda bulunan bir hususun haber verilmesi durumunda; eğer bu husus, Kur'an ve sahih hadislerdeki bilgilere uygunsa kabul edilir. Âyet ve hadislere aykırı ise reddedilir. Âyet ve hadislerde hiç bahsedilmiyor ve İslâm'ın temel prensiplerine de zıt düşmüyorsa Hz. Peygamber'in şu tavsiyesi doğrultusunda hareket edilir: *"Ehl-i kitabı tasdik de etmeyin, tekzip de (yalanlamayın). Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhim'e... indirilene inandık deyin"* [151]

---

[148] Mâide 5/44
[149] İsrâ 17/55
[150] Mâide 5/46
[151] Buhârî, "Tefsîr", sûre: 2/11; "İ'tisâm", 25

- **Kur'an-ı Kerim**

Allah tarafından gönderilen ilâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm, son peygamber Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Sözlükte "toplamak, okumak, bir araya getirmek" anlamına gelen Kur'an terim olarak şöyle tarif edilir:

"Hz. Peygamber'e indirilen, mushaflarda yazılı, Peygamberimiz'den bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, insanlığın benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî kelâmdır". Bu tarifte bazı hususlar göze çarpmaktadır: "Peygambere indirilen" derken Hz. Muhammed kastedilmektedir. "Tevâtür yoluyla nakledilmiş olan" derken, her devirde yalan üzerine birleşmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluk tarafından nakledildiği ve nesilden nesile böyle geçtiği için onun, Allah'a ait oluşunun kesinliği ifade edilmektedir. "Okunmasıyla ibadet edilen" derken de, okumanın ibadet olduğuna, namaz ibadetinde vahyedilen metnin okunması gerektiğine ve Kur'an tercümelerinin namazda okunmasının câiz ve geçerli olmadığına işaret edilmektedir.

1.Kur'an'ın Nüzûlü

Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'dan Hz. Peygamber'e Cebrâil aracılığıyla ve vahiy yoluyla indirilmiştir. Kolayca ezberlenebilmesi, kısa zamanda etrafa yayılması, mânasının kolaylıkla anlaşılması, zihinlerde ve akıllarda derece derece bir gelişme ve alıştırma sağlaması, inançların ve değer yargılarının yavaş yavaş güçlenip kökleşmesi vb. sebeplerle, o bir defada toptan indirilmemiş, yaklaşık 23 senede, bölümler halinde indirilmiştir. Yüce Allah Kur'an'ın bir defada toptan indirilmeyişinin sebebini şöyle açıklamaktadır: *"İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk"* [152]

Âyetler doğrudan doğruya indiği gibi, çoğunlukla meydana gelen bir olayın hemen sonrasında olayı çözümlemek ve sorulan soruları cevaplamak için inerdi ki, âyetin inmesine sebep olan olay veya soruya "sebeb-i nüzûl" (iniş sebebi) denilir.

Kur'ân-ı Kerîm kendisinin, bir âyette ramazan ayında, bir başka âyette mübarek bir gecede, bir diğerinde de Kadir gecesinde inmeye başladığını haber vermektedir.[153]Kadir gecesinin ramazan ayında mübarek bir gece olduğu göz önünde tutulursa, âyetler arasında bir çelişkinin de bulunmadığı anlaşılacaktır.

2. Kur'an'ın Muhtevası

İnsanları hem bu dünyada hem de âhirette mutluluğa kavuşturmak için gönderilmiş bulunan Kur'ân-ı Kerîm başlıca şu konuları kapsamaktadır:

[152] Furkan 25/32
[153] Bakara 2/185; Duhân 44/1-3; Kadr 97/1

1. İtikad: Başta Allah'a iman olmak üzere peygamberlere, meleklere, kitaplara, kazâ ve kadere, âhirete ait önemli konular ve inançla ilgili çeşitli meseleler, Kur'an'ın kapsadığı konuların başında gelir.
2. İbadetler: Kur'an'da müslümanların yapmakla yükümlü bulundukları namaz, oruç, hac, zekât vb. ibadetlere dair âyetler vardır.
3. Muâmelât: Kur'an bir toplumun devamını sağlayan ve toplum fertlerinin aralarındaki ilişkileri düzenleyen birtakım hükümleri kapsar. Kur'an'da alışveriş, emanet, bağış, vasiyet, miras, aile hayatı, nikâh ve boşanma gibi kişiyi ve toplumu ilgilendiren konulara dair açıklamalar ve hükümler vardır.
4. Ukubat:İslâm toplumunun mutluluğa erişebilmesi, bu toplum fertlerinin, İslâm'ın koyduğu kurallara aynen uymasıyla mümkün olur. Toplumun düzenini bozan, insan haklarını ve yasakları çiğneyen kimseler cezayı hak edecekleri için Kur'an bunlarla ilgili hükümleri de kapsamaktadır.
5. Ahlâk: Kur'an, kişilerin dünya ve âhiret mutluluğunun sağlamasına yardımcı olmak üzere, ana babaya hürmet, insanlarla iyi geçinme, iyiliği emretme, kötülükten sakındırma, adalet, doğruluk, alçak gönüllülük, merhamet, sevgi... gibi ahlâkî hükümleri de kapsamına almaktadır.
6. Nasihat ve Tavsiyeler: İnsanlara emir ve yasaklar konusunda duyarlı olmalarını, nefislerine esir düşmemelerini, dünyayı âhirete tercih etmemelerini, dünyada imtihana çekildiklerini hatırlatan, çeşitli tehlikelerden koruyan nasihat ve tavsiyeler de Kur'an'ın içerdiği konular arasındadır.
7. Va‘d ve Vaîd: Allah'ın emirlerine boyun eğip yasaklarından kaçınanların cennetle mükâfatlandırılacaklarına, buyruklarını terkedip yasaklarını çiğneyenlerin cehennemle cezalandırılacaklarına dair Kur'an'da pek çok âyet bulunmaktadır.
8. İlmî Gerçekler.:Kur'an, insanlığa gerekli olan ilmî gerçeklerin ve tabiat kanunlarının ilham kaynağını teşkil eden âyetleri de kapsamaktadır. Kur'an, bu ilmî gerçeklerden bir pozitif bilim kitabı gibi bahsetmek yerine insanları, âlemin yaratıcısının kudret ve büyüklüğünü düşünmeye, Allah'ın nimetlerini anarak O'nu yüceltmeye teşvik eder.
9. Kıssalar: Kur'ân-ı Kerîm önceki ümmetlerle, peygamberlerin hayatından da söz eder. Ancak bunları bir tarih kitabı gibi değil, insanların ibret alacakları bir üslûp ile anlatır.
10. Dualar: İnsan yapacağı işlerde sürekli Allah'ın yardımına muhtaç olduğu için Kur'an'da çeşitli dualar da yer almıştır.

3.Kur'an'ın Mûcize Oluşu

Kur'an, üslûbu ve içeriği bakımından akıllara durgunluk veren, hayrette bırakan büyük ve ebedî bir mûcizedir. Diğer peygamberlerin mûcizeleri, dönemleri geçince bittiği, onları yalnız o dönemde yaşayanlar gördüğü halde, Kur'an mûcizesi kıyamete kadar sürecektir.
Kur'ân-ı Kerîm hem söz hem de mâna yönünden mûcizedir ve eşsizdir. Onun söz yönünden mûcize oluşu, Arap edebiyatının en üst noktada olduğu bir dönemde inmesine rağmen, Araplar'a kendisinin bir benzerini getirmeleri için meydan okumuş olması, onları bu konuda âciz bırakmasıdır:

"De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler" [154]
"Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) çağırın. Bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız– yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının..." [155]
Kur'ân-ı Kerîm mâna yönüyle de mûcizedir. Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmeyen bir kimse iken, Allah'tan aldığı vahiy ile insanlara bildirdiği Kur'an, en yüksek gerçekleri de kapsamaktadır. İster pozitif ister sosyal bilimler alanında, insanlığın asırlar sonra ulaştığı gerçekler, asırlar önce Kur'an tarafından haber verilmiş, hiçbir buluş, onun getirdiklerinin aksini ortaya koyamamıştır. Aksine bilimsel gelişmeler, Kur'an'ın anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

4. Kur'an'ı Diğer Kutsal Kitaplardan Ayıran Özellikler

Hz. Peygamber'e Cebrâil aracılığıyla Arapça olarak indirilen ve bize kadar tevâtür yoluyla gelen Kur'an'ı diğer kutsal kitaplardan ayıran ve eşsiz kılan özelliklerin başlıcaları şunlardır:
1. O, Peygamberimiz'e diğer kutsal kitaplarda olduğu gibi toptan değil, zamanın ve olayların akışına göre âyetler ve sûreler halinde indirilmiştir.
2. Kur'an, en son kutsal kitaptır ve ondan sonra başka bir ilâhî kitap gelmeyecektir. Getirdiği hükümler ve bunların geçerliliği kıyamete kadar sürecektir.
3. Kur'an, bize kadar hiç bozulmaya ve değiştirilmeye uğramadan gelmiş, kıyamete kadar da öyle kalacaktır.
4. O, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu gösteren mûcizelerin en büyüğü ve sürekli olanıdır.
5. Kur'an'ın kapsadığı yüce gerçekler kıyamete kadar bütün insanların ve çağların ihtiyacını karşılayacak değerdedir. Bilimin ve aklın, ondaki gerçeklerde çelişki bulacağı bir zamanın gelmesi düşünülemez.
6. Kur'an'ın bir başka üstünlüğü kolayca ezberlenebilmesidir. Bu özellik tarihte hiçbir kitaba nasip olmamıştır.
7. Kur'an, aynı zamanda başka din mensupları arasındaki ihtilâfları çözüme kavuşturacak bir özelliğe sahiptir.

d. Peygamberlere İman

Peygamber, Farsça'da "haber taşıyan ve elçi" anlamlarına gelir. Dinî terim olarak, "Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçi"ye peygamber denir. Arapça'da, peygamber kelimesinin karşılığı olarak, gönderilmiş ve elçi demek olan resul ve mürsel kelimesi kullanılır. Terim olarak resul ve mürsel, yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla insanlara gönderilen peygambere denilir. Çoğulları "rüsul" ve "mürselûn"dür. Nebî de Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber veren, fakat yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip, önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını ümmetine bildirmeye görevli olan peygamberdir. Çoğulu "enbiyâ"dır. Risâlet ve nübüvvet kelimeleri masdar olup, peygamberlik anlamına gelmektedir.

[154] İsrâ 17/88
[155] Bakara 2/23-24; ayrıca bk. Hûd 11/13; Tûr 52/33-34

Peygamberlere iman, imanın altı esasından biridir. Peygamberlere iman demek, insanlara doğru yolu göstermek için, Allah tarafından seçkin kimselerin gönderildiğine, bu kimselerin Allah'tan getirdiği bütün bilgilerin gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir. Yüce Allah her müslümana, aralarında herhangi bir ayırım yapmadan bütün peygamberlere inanmayı farz kılmıştır: *"Peygamber de kendisine Rabbi tarafından indirilene iman etti, müminler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız..."* [156]Bu sebeple peygamberlerin bir kısmına inanıp, diğerlerini tasdik etmemek küfür sayılmıştır: *"Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip bir kısmına iman ederiz, ama bir kısmına inanmayız diyenler ve bunlar arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu? İşte gerçekten kâfirler bunlardır..."* [157]

Kur'an'da da belirtildiği gibi yüce Allah, asırlar boyunca peygamberler göndermiş, insanları onlar aracılığıyla gerçeği benimseyip yaşamaya çağırmıştır. Kendilerine peygamber gelmemiş hiçbir topluluk ve ümmet bulunmadığı Kur'an'da şöyle dile getirilmektedir: *"(Geçmiş) her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı peygamber bulunagelmiştir"* [158]*"Allah'a andolsun ki biz senden önceki ümmetlere de peygamberler göndermişizdir..."*[159]

Peygamberlik, Allah vergisidir. Çalışma, ibadet ve taatla elde edilemez. Allah, peygamberlik yükünü taşıyabilecekleri ve lâyık olanları bilir ve dilediğini peygamber olarak seçer: *"Bu, Allah'ın lutfudur. Onu dilediğine verir..."*[160]Bu seçimde mal, mülk, şan, şöhret ve makam etkili değildir.

Her konuda olduğu gibi peygamberlik konusunda da orta yolu gözeten İslâm, onları ilâh mertebesine çıkartmamış, Allah'ın elçisi ve kulu saymıştır. Biz peygamberlerin vahiyle şereflendirilmiş ve diğer insanlarda bulunmayan niteliklere sahip, seçkin kişiler olduklarını kabul ederiz. Fakat onların hiçbirisinde Tanrılık özelliği olmadığına, Allah'ın müsaadesi dışında fayda sağlama ve zararı giderme güçlerinin bulunmadığına, Allah'ın bildirdikleri dışında gaybı bilmediklerine inanırız. [161]

Peygamberler sadece dini tebliğle yetinmemişler, dinî esasları açıklamışlar, sonra ümmetlerine öğretmişler, onları eğitip kötülüklerden arındırmışlardır. Bu işleri yaparken davalarından tâviz vermemişler, bu uğurda pek çok eza ve sıkıntıya göğüs germişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bildirildiği gibi, peygamberlik Hz. Muhammed ile son bulmuştur: *"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur..."* [162]Artık ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Onun getirdiği mesaj da kıyamete kadar sürecektir.

- **Peygambere Olan İhtiyaç ve Peygamber Gönderilmesindeki Hikmet**

İnsanların gerçek birer yol gösterici olan peygamberlere ihtiyacı vardır. Her ne kadar insan yaratılırken akıl, bilinç, idrak, seçme imkânı gibi birtakım yeteneklerle donatılmış ve bu yetenekler sayesinde kendisi, çevresi ve diğer yaratıklar hakkında bazı bilgiler edinmiş olsa da bütün bunlar sınırlı ve kendi gücü oranındadır. İnsanın gücünü aşan konularda ve yeterli

[156] Bakara 2/285
[157] Nisâ 4/150-151
[158] (el-Fâtır 35/24),
[159] Nahl 16/63; ayrıca bk. Yûnus 10/47
[160] Cum‘a 62/4
[161] Mâide 5/72-73, 75; A‘râf 7/188; Tevbe 9/30
[162] Ahzâb 33/40

olamadığı hususlarda yahut da gücü dahilinde olup da dış çevrenin olumsuz etkisiyle gerçeğe ulaşamadığı hususlarda elinden tutulması ve yolunun aydınlatılması gerekmektedir. İşte yarattığı insanın bu yönünü en iyi bilen yüce Allah, hikmetinin, lutuf ve yardımının bir sonucu olarak insanlara peygamberler göndermiştir. Bunun dışında insanların peygamberlere ihtiyaç duymalarının sebepleri arasında şunları söylemek mümkündür:

1. İnsanlar kendi akıllarıyla Allah'ın varlığını, birliğini anlayabilirlerse de, bunun ötesinde O'na ait birtakım yüce sıfatları tamamen anlayamazlar. Allah'a nasıl ibadet edileceğini, âhiretle ilgili durumları dosdoğru bilemezler. En kısa ve pürüzsüz bir yoldan giderek dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşmak, fikir ve ahlâk yönüyle yükselmek, ancak peygamberlerin öğrettiği buyrukları yerine getirmekle mümkün olabilir. İşte yüce Allah, insanların bu ihtiyacını gidermek için peygamberler göndermiştir.
2. Eğer peygamber gönderilmemiş olsa insanlar, gerçek, iyi, doğru ve güzeli bulmada, faydalı ve zararlıyı ayırt etmede zorlanacaklar, bunun için çok zaman harcayacaklar, çoğu zaman da bu konuda duygularının, geleneklerinin, geçici arzu ve isteklerinin baskısı altında kalacaklar, gerçek doğru ile pratik yararı birbirine karıştıracaklar, isabetli karar veremeyeceklerdir.
3. İnsanın belli işlerle sorumlu ve yükümlü tutulabilmesi ve bundan dolayı onlara sevap ve ceza verilebilmesi için bilgilendirilmesine, bunun için de peygamber gönderilmesine ihtiyaç vardır. Böylelikle âhirette insanların "bilmiyorduk, peygamber gönderilmedi" diye Allah'a karşı mazeret ileri sürmelerinin peşinen önüne geçilmiş olmaktadır: *"Biz müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki artık peygamberlerden sonra insanların, Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın..."* [163]
4. Peygamberler sanat, ticaret, ziraat ve çeşitli meslekleri topluma öğretmek suretiyle medeniyete, kültüre ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmuşlardır. Ümmetlerini hem bu dünyada hem de âhirette mutlu kılmaya çaba göstermişlerdir.

- **Peygamberlerin Sıfatları**

Peygamberlerin sıfatları deyince onlarda bulunması câiz olan sıfatlarla gerekli (vâcip) ve zorunlu olan sıfatlar anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde vurgulandığı gibi peygamberler de insandır. Onlar da diğer insanlar gibi oturup kalkar, yiyip içerler, gezerler, evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar, hastalanır ve ölürler; bu gibi özelliklere, peygamberler hakkında düşünülmesi câiz özellikler denir. İlâhî emir ve yasaklarla yükümlülük konusunda peygamberler de diğer insanlar gibidirler. Fakat onlar her hareketleriyle Allah'ın insanlar için seçtiği kulları ve elçileri, insanların kendilerine bakarak davranışlarına çekidüzen verdikleri birer örnek olduklarının bilinci içindedirler. Bu sebeple fakirken, sıkıntıdayken bile Allah'a şükrederler. Haset etmek, içi dışına uymamak gibi kötü huylardan hiçbiri onlarda bulunmaz.

Her peygamberde insan olmanın da ötesinde birtakım sıfatların bulunması gerekli ve zorunludur. Bunlara vâcip sıfatlar denir. Bu sıfatlar şunlardır:

1. Sıdk. "Doğru olmak" demektir. Her peygamber doğru sözlü ve dürüst bir insandır. Onlar asla yalan söylemezler. Bütün peygamberler peygamberlikten önce de sonra da yalan söylememişlerdir.

[163] Nisâ 4/165

2. Emanet. “Güvenilir olmak” demektir. Peygamberlerin hepsi emin ve güvenilir kişilerdir. Emanete asla hainlik etmezler. Bu konuda bir âyette şöyle buyurulur: *"Bir peygamber için emanete hıyanet yaraşmaz..."* [164]

3. İsmet. ”Günah işlememek, günahtan korunmuş olmak” demektir. Peygamberler hayatlarının hiçbir döneminde şirk ve küfür sayılan bir günahı işlemedikleri gibi özellikle peygamberlikten sonra kasten günah işlememişlerdir. İnsan olmaları sebebiyle günah derecesinde olmayan birtakım ufak tefek hataları bulunabilir. Ancak onların bu hatası yüce Allah'ın kendilerini uyarmasıyla derhal düzeltilir. Peygamberlerin bu tip küçük hatalarına "zelle" denilir. İsmetin karşıtı olan mâsiyetten (günah işlemek) Allah onları korumuştur. Peygamberler örnek ve önder kişiler oldukları için, konumlarını zedeleyecek davranışlardan da uzaktırlar.

4. Fetânet. “Peygamberlerin akıllı, zeki ve uyanık olmaları” demektir. Bunun zıddı olan ahmaklık peygamberlikle bağdaşmaz. Peygamberler zeki ve akıllı olmasalardı hitap ettikleri kişileri ikna edemezler, toplumsal dönüşümü sağlayamazlardı.

5. Tebliğ. “Peygamberlerin Allah'tan aldıkları buyrukları ve yasakları ümmetlerine eksiksiz iletmeleri” demektir. *"Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın elçiliğini tebliğ etmemiş olursun."* [165]meâlindeki âyet, bu sıfattan söz etmektedir.

İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar pek çok peygamber gelip geçmiştir. Gönderilen peygamberlerin sayısı konusunda Kuran'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bir hadiste peygamberlerin sayısının 124.000 olduğu, bunlardan 315'ini resullerin teşkil ettiği haber verilmektedir.[166]Fakat bir âyette *"Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var. Sana kıssalarını bildirmediğimiz kimseler de var..."* [167]buyurulması göz önünde bulundurulursa peygamberlerin sayısı ile ilgili bir rakam belirtilmemiştir.

Allah’ın (c.c.) gönderdiği peygamberlerden 25 tanesinin ismi Kur’an-ı Kerîm’de geçmektedir. Bunlar sırasıyla şunlardır: Âdem (a.s.), İdris (a.s.), Nûh (a.s.), Hûd (a.s.), Salih (a.s.), İbrahim (a.s.), Lût (a.s.), İsmail (a.s.), İshak (a.s.), Yakub (a.s.), Yûsuf (a.s.), Şuayb (a.s.), Musa (a.s.), Harun (a.s.), Davud (a.s.), Süleyman (a.s.), Eyyûb (a.s.), Zülkifl (a.s.), Yûnus (a.s.), İlyas (a.s.), Elyesâ (a.s.), Zekeriyya (a.s.), Yahya (a.s.), İsâ (a.s.), Muhammed (a.s.)

Bunlar dışında Kur’an’da geçen Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn adındaki kişilerin peygamber olup olmadıkları tartışmalıdır. Diğerlerinden farklı olarak Peygamberimiz (s.a.v.) belli bir millete değil tüm insanlığa gönderilmiştir. O ve getirdiği Kur’an, kıyamete kadar geçerli olacaktır. Zaten Kur’an-ı Kerîm, O’nun en büyük ve sürekli mucizesidir.

- **Olağanüstü Haller**

1.Mûcize

Sözlükte "insanı âciz bırakan, karşı konulmaz, olağan üstü, garip ve tuhaf şey" anlamlarına gelen mûcize, terim olarak "yüce Allah'ın, peygamberlik iddiasında bulunan

[164] Âl-i İmrân 3/161
[165] Mâide 5/67
[166] Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 266
[167] Mü'min 40/78

peygamberini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı, insanların benzerini getirmekten âciz kaldığı olağanüstü olay" diye tanımlanır. Tabiat kanunlarının geçerliliğini ve etkilerini kısa ve geçici bir süre durduran mûcizenin mahiyeti, pozitif bilimlerle açıklanamaz. Kur'an'da mûcize terimi yerine âyet, beyyine ve burhan kavramları kullanılır.

Bir olayın mûcize sayılabilmesi için şu özellikleri taşıması gerekir:

a) Mûcize gerçekte Allah'ın fiilidir. "Peygamberin mûcizesi" denilmesi, mûcizenin onun aracılığıyla olması ve onun doğruluğunu göstermesi sebebiyledir.

b) Mûcize peygamberlerde meydana gelir. Peygamber olmayan birinin gösterdiği olağan üstülüğe mûcize denilemez.

c) Mûcize tabiat kanunlarına aykırı bir olaydır.

d) Mûcize, peygamberlik iddiasıyla birlikte bulunur. Peygamberlik iddiasından önce veya sonra olmaz.

e) Mûcize, peygamberin isteğine uygun olur. "Dağı yerinden kaldıracağım" diyen birisinin denizi yarması mûcize sayılmaz.

2.İrhâs. Peygamber olacak şahsın, henüz peygamber olmadan önce gösterdiği olağan üstü durumlardır. Hz. Îsâ'nın beşikte iken konuşması gibi.[168]

3.Keramet. Peygamberine gönülden bağlı olan ve ona titizlikle uyan velî kulların gösterdikleri olağan üstü hallerdir.

4.Meûnet. Yüce Allah'ın velî olmayan bir müslüman kulunu, darda kaldığı veya sıkıntıya düştüğü zaman, olağan üstü bir şekilde bu darlık ve sıkıntıdan kurtarmasıdır.

5.İstidrac. Kâfir ve günahkâr kişilerden arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağan üstü olaydır.

6.İhanet. Kâfir ve günahkâr kişilerden, arzu ve isteklerine aykırı olarak meydana gelen olaydır. Meselâ, peygamberlik taslayan inkârcılardan Müseylime, tek gözü kör olan bir adama, iyi olsun diye dua etmiş, bunun üzerine adamın öbür gözü de kör olmuştur.

e. Ahirete İman

Âhiret, sözlükte "son, sonra olan ve son gün" anlamlarına gelir.

Terim olarak âhiret, İsrâfil'in (a.s.) Allah'ın emriyle, kıyametin kopması için sûra ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedî hayata denilir. İsrâfil (a.s.) sûra ikinci defa üfleyince insanlar diriltilip hesaba çekilecek, sonra dünyadaki iman ve amellerine göre ceza ve mükâfat görecek, cennetlikler cennete, cehennemlikler cehenneme girecek ve orada kalacaklardır.

Âhirete iman, iman esaslarından olup genellikle Kur'an'da "el-yevmü'l-âhir" (son gün) şeklinde, Allah'a imanla yan yana zikredilmiştir. Bu da âhiret inancının iman esasları arasında çok önemli olduğunu göstermektedir. Allah'a ve O'nun birer yol gösterici olarak peygamberler gönderdiğine inanmak, insanların sorumlu olduğuna inanmayı da gerekli kılar. İnsandaki sorumluluk duygusu da kişiyi, yaptıklarının karşılığını göreceği âhiret hayatına inanmaya götürür.

[168] Mâide 5/110-115

Âhirete inanmayan kimse Kur'an âyetlerini inkâr ettiği için kâfir olur: *"...Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse o tam mânasıyla sapıtmıştır"* [169]meâlindeki âyet bunu açıkça belirtmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde dünya hayatının geçici, âhiretin ise ebedî olduğu, insanların dünyanın geçici zevklerine ve aldatmacalarına kanmamaları, daha hayırlı ve kalıcı olan âhiret mutluluğunu yakalamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Kur'an, dünya hayatının da ihmal edilmemesi gerektiğini, çünkü âhiretin dünyada kazanılacağını, âhirette mutlu olmanın, dünyadaki yaşayışa bağlı bulunduğunu ifade etmektedir: *"Fakat siz (ey insanlar) âhiret daha hayırlı ve daha devamlı olduğu halde dünya hayatını tercih ediyorsunuz"* [170]*"...Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak bir yurttur"* [171]*"Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu da iste; ama dünyadan da nasibini unutma..."* [172]
Kur'an'da âhiret ve âhiret hayatı ile ilgili verilmiş olan pek çok isim vardır. Bu isimlerden bazıları şunlardır: el-yevmü'l-âhir (son gün, âhiret günü), yevmü'l-ba‘s (diriliş günü), yevmü'l-kıyâme (kıyamet günü), yevmü'd-dîn (ceza ve mükâfat günü), yevmü'l-hisâb (hesap günü), yevmü't-telâk (kavuşma günü), yevmü'l-hasre (hasret ve pişmanlık günü).

Peygamber Efendimiz'in de âhiret ve halleri ile ilgili pek çok hadisi vardır. Özellikle kıyamet alâmetleri, kabir hayatı, mahşer, hesap, mîzan, sırat, şefaat, cennet ve cehennemle ilgili çok sayıda hadis bulunmaktadır.

- **Âhiret Halleri**

1.Ba‘s

“Öldükten sonra tekrar dirilmek” anlamına gelen ba‘s, âhiret hayatının en önemli devrelerinden biridir.
Ehl-i sünnet inancına göre tekrar diriliş, hem beden hem de ruh ile olacaktır. Buna göre insan, öldükten ve çürüdükten sonra, Allah, onun bedenine ait aslî parçaları bir araya getirecek (veya benzerini yaratacak) ve ruhu buna iade edecektir. Kur'ân-ı Kerîm'deki *"Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız. Onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe derilerini başka derilerle değiştiririz ki, acıyı duysunlar..."* [173]meâlindeki âyet ile hesap sırasında insanın dil, el ve ayaklarının şahitlik yapacağını bildiren âyetler,[174]yeniden dirilişin, ruh-beden birlikteliği ile olacağının delilleridir.

2.Haşir ve Mahşer

Sözlükte “toplanmak, bir araya gelmek” demek olan haşir, terim olarak yüce Allah'ın insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamasıdır. İnsanların toplandıkları yere mahşer veya arasât denilir. Kur'ân-ı Kerîm'de mahşerden ve bu sırada yaşanacak olaylardan bahseden pek çok âyet vardır. Bu âyetlerden birinde şöyle buyurulur: *"Allah, onları sanki günün ancak bir saati kadar kaldıklarını sandıkları bir durumda yeniden diriltip*

[169] Nisâ 4/136
[170] A‘lâ 87/16-17
[171] Mü'min 40/39
[172] Kasas 28/77
[173] Nisâ 4/56
[174] (en-Nûr 24/24-25),

toplayacağı gün aralarında birbirleriyle tanışırlar. Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar elbette zarara uğramışlardır. Çünkü onlar doğru yola gitmemişlerdi" [175]

Haşir günü insanlar kendi dertlerini, hesaptan yüz akıyla çıkıp çıkmayacaklarını düşüneceklerinden yakınlarıyla bile ilgilenmeyeceklerdir. O gün müminlerin yüzleri parlayacak, kâfirlerin ise kararacaktır. Hz. Peygamber her kulun öldüğü durum üzere, iyilik üzere ölmüşse iyi, kötülük üzere ölmüşse kötü olarak diriltileceğini, yalın ayak ve ilk yaratılışları gibi haşredileceklerini bildirmiştir.[176]

3.Amel Defterlerinin Dağıtılması

İnsanlar hesaplarının görülmesi için toplandıktan sonra, kendilerine dünyada iken yaptıkları işlerin yazılı bulunduğu amel defterleri dağıtılır. Bu defterlerin mahiyeti bilinmemektedir. Onlar dünyadaki defterlere benzetilemez. Kirâmen Kâtibîn adı verilen melekler tarafından yazılan bu defterler hakkında Kur'an'da şöyle buyurulur: *"Kitap ortaya konmuştur. Suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. Vay halimize derler, bu nasıl kitapmış. Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş. Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez"* [177]

Amel defterleri cennetliklere sağdan, cehennemliklere soldan veya arkadan verilir. Defteri sağdan verilenlere "ashâb-ı yemîn", soldan veya arkadan verilenlere "ashâb-ı şimâl" adı verilir. Defterin sağdan verilmesi bir müjde, soldan verilmesi ise azabın habercisidir.

4.Hesap ve Sual

İnsanlar amel defterlerini ellerine aldıktan ve yaptıklarının en ince detayına kadar yazıldığını gördükten sonra Allah Teâlâ tarafından hesaba çekileceklerdir. Hesap ve sorgulama sırasında amel defterlerinden başka, insanın organları ve yeryüzündeki mevcûdat da insanın yaptıklarına şahitlik edecektir.

Zerre ölçüsü hayır işleyenin mükâfatını, kötülük işleyenin cezasını göreceği ve hiçbir adaletsizliğin söz konusu olmayacağı sorgu ve hesap sırasında insanlara şu beş şey sorulacaktır: *''Ömrünü nerede tükettiği, gençliğini nasıl geçirdiği, malını nerede kazandığı, nereye harcadığı, bildiklerini uygulayıp uygulamadığı.''* [178]

Çeşitli hadislerde de bütün insanların, aracı olmaksızın Allah tarafından hesaba çekileceği, müminler sorulan sorulara kolaylıkla cevap verirlerken, kâfirlerin ince ve titiz bir hesap ve sorgulamadan geçirilecekleri haber verilmektedir.[179]

5.Mîzan

Sözlükte "terazi" anlamına gelen mîzan, âhirette hesaptan sonra herkesin amellerinin tartıldığı ilâhî adalet ölçüsüdür. İç yüzü bizce bilinemeyen mîzan, dünyadaki ölçü aletlerinin hiçbirine benzemez. Tartıda iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenler kurtuluşa erecek, hafif gelenler ise cehenneme gideceklerdir. Cehenneme gidenlerden mümin olanlar, işlediği suçun karşılığı olan cezayı çektikten sonra oradan çıkarılıp cennete girdirileceklerdir. Mîzan hakkında Kur'an'da şöyle buyurulur: "Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde

[175] Yûnus 10/45
[176] Buhârî, "Rikak", 45; Müslim, "Cennet", 14, 19; Tirmizî, "Tefsîr", 18
[177] Kehf 18/49
[178] Tirmizî, "Kıyâmet", 1
[179] Buhârî, "Rikak", 49; "Mezâlim", 2; Müslim, "Zekât", 20; "Cennet", 18

haksızlık edilmez. (Yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak (herkese) yeteriz" [180]

6. Sırat

Sırat cehennemin üzerine uzatılmış bir yoldur. Herkes buradan geçecektir. Müminler yaptıkları amellerine göre kimi süratli, kimi daha yavaş olarak bu yoldan geçecek, kâfirler ve günahkârlar ise ayakları sürçerek cehenneme düşeceklerdir. Sıratın nasıl bir şey olduğuna dair sahih hadislere rastlamak mümkün değildir. Peygamberimiz bir hadislerinde, cehennemin üzerine kurulacak sırattan ilk geçenin kendisi ve ümmeti olacağını, insanların iyi amelleri sayesinde oradan süratle geçeceklerini bildirmiştir.[181]

7. Havuz

Kıyamet gününde peygamberlere ihsan edilecek havuzlar bulunacaktır. Müminler bunların tatlı ve berrak suyundan içerek susuzluklarını gidereceklerdir. Kur'an'daki *"Kuşkusuz biz sana kevseri verdik"[182])* âyetinde geçen kevser, genellikle havuz olarak anlaşılmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kıyametteki havuzu için "havz-ı kevser" denilmiştir.

Hadislerde bildirildiğine göre kıyamet günü her peygamberin bir havuzu olacaktır. Bu havuzdan o peygamberin kendisi ve ümmeti içecektir. Hz. Peygamber'in havuzu çok geniş, suyu sütten daha beyaz, kokusu miskten daha güzel, kadehlerinin sayısı da gökteki yıldızlardan daha çoktur. Ondan bir kere içen bir daha ebediyen susamayacaktır.[183]

8.Şefaat

Âhirette bütün peygamberlerin Allah'ın izniyle şefaat etmeleri haktır ve gerçektir. Şefaat demek, günahı olan müminlerin günahlarının bağışlanması, olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin ve Allah katındaki dereceleri yüksek olanların Allah'a yalvarmaları ve dua etmeleri demektir.

Kâfir ve münafıklar için şefaatin hiçbir şekilde söz konusu olmadığı o günde, başta Peygamberimiz olmak üzere diğer peygamberler ve Allah'ın has kulları, *"...İzni olmadan onun katında kim şefaat edebilir?" [184]"...Onlar Allah rızâsına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat etmezler..." [185]*meâlindeki âyetler şefaatin varlığını ortaya koyarlar. Peygamberimiz de *"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir"[186]*buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in bundan başka bir de genel ve kapsamlı bir şefaati vardır. Mahşerde bütün yaratıklar ıstırap ve heyecan içinde hesaplarının görülmesi için bekleşirlerken, o Allah'a dua ederek hesap ve sorgunun bir an önce yapılmasını ister. Buna *"şefâat-i uzmâ"* (en büyük şefaat) denilir. Peygamberimiz'in bu şefaati, Kur'an'da *"makam-ı mahmûd"* (övülen makam) adıyla anılır.[187]

Müslümanlara düşen görev, şefaate güvenip dinin gereklerini terketmek değil, şefaate lâyık olmak için çalışıp çabalamaktır.

---

[180] Enbiyâ 21/47
[181] Buhârî, "Ezân", 129; "Rikak", 48-52; Müslim, "Îmân", 81; İbn Mâce, "Zühd", 33
[182] Kevser 108/1
[183] Buhârî, "Rikak", 53; "Fiten", 1; Müslim, "Fezâil", 9; Tirmizî, "Kıyâmet", 14, 15
[184] Bakara 2/255
[185] Enbiyâ 21/28
[186] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 21; Tirmizî, "Kıyâmet", 11; İbn Mâce, "Zühd", 37
[187] İsrâ 17/79); şefâat-i uzmâ konusunda bk. Buhârî, "Zekât", 52

9.A‘râf

“Dağ ve tepenin yüksek kısımları” anlamına gelen a‘râf, cennetle cehennemin arasında bulunan sûrun ve yüksek kısmın adıdır. Bilginler, a‘râf ve a‘râflıkların kimler olacağı konusunda farklı iki görüşe sahip olmuşlardır:

1. Herhangi bir peygamberin tebliğini duymamış olarak ölen insanlarla, küçükken ölen müşrik çocukları a‘râfta kalacaklardır.

2. A‘râflıklar, iyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerdir. Bunlar cennete girmeden önce cennetle cehennem arasında bir süre bekletilecekler, sonra Allah'ın lutfuyla cennete gireceklerdir.

Kur'an'da a‘râfta bulunanlarla ilgili olarak şöyle buyurulur: *"İki taraf (cennetliklerle cehennemlikler) arasında bir perde ve a‘râf üzerinde herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde (girmeyi) umarak, cennet ehline selâm size diye seslenirler. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce: Ey Rabbimiz, bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma, derler"* [188]

10. Cehennem

Kelime olarak “derin kuyu” anlamına gelen cehennem, âhirette kâfirlerin sürekli olarak, günahkâr müminlerin de günahları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları azap yeridir. Kur'an'da cehennem için yedi isim kullanılmıştır: Cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), cahîm (son derece büyük, alevleri kat kat yükselen ateş), hâviye (düşenlerin çoğunun geri dönmediği uçurum), saîr (çılgın ateş ve alev), lezâ (dumansız ve katıksız alev), sakar (ateş), hutame (obur ve kızgın ateş). Bazı bilginler bu yedi ismin, cehennemin yedi tabakası olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Cehennem ve oradaki hayat, Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde tasvir edilir: *Suçlular cehenneme vardıklarında, cehennem onlara büyük kıvılcımlar saçar.*[189]uzaktan gözüktüğünde onun kaynaması ve uğultusu işitilir.[190]İnkârcılar için bir zindan olan cehennem ateşten örtü ve yataklarıyla,[191]cehennemlikleri her taraftan kuşatan,[192]yüzleri dağlayan ve yakan,[193]deriyi soyup kavuran,[194]yüreklere çöken,[195]kızgın ateş dolu bir çukurdur.[196]Yakıtı insanlarla taşlar olan cehennem,[197]kendisine atılanlardan bıkmayacaktır.[198]İnsanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su içinde, serin ve hoş olmayan bir kara dumanın gölgesinde bulunacak cehennemliklerin derileri,[199] her yanışında, azabı tatmaları için başka deriler ile değiştirilecektir[200]. Onların yiyeceği zakkum ağacı,[201]içecekleri kaynar su ve irindir.[202]Orada serinlik bulamadıkları gibi içecek güzel bir şey de bulamayacaklardır.[203]

[188] A‘râf 7/46-47
[189] Mürselât 77/32-33
[190] Furkan 25/12
[191] A‘râf 7/40-41
[192] Kehf 18/29),
[193] İbrâhim 14/50; Mü'minûn 23/104
[194] Meâric 70/16
[195] Hümeze 104/7
[196] Karia 101/9-11
[197] Tahrîm 66/6
[198] Kaf 50/33
[199] Vâkıa 56/42-44
[200] Nisâ 4/56
[201] Sâffât 37/64-66),
[202] Vâkıa 56/53-55; Nebe’ 78/25
[203] Nebe’ 78/24

Allah'ı görmekten mahrum kalacak inkârcılara [204]Allah rahmet etmeyecek,[205]cehennem azabı ise onları ebedî olarak kuşatacaktır. Günahkâr müminler ise cehennemde ebedî kalmayacaklar, Peygamberimiz'in hadislerinde de bildirildiği gibi, cezalarını çektikten sonra cennete konulacaklardır.[206]

Âhiret hayatının her devresinde olduğu gibi cehennem azabını ruh, beden ile birlikte çekecektir. Ancak cehennem hayatında sözü edilen, acı, ıstırap, azap, ateş vb. şeyler bu dünyadakilere benzetilemez. Bunların iç yüzünü insanların bilmesi mümkün değildir. Ancak Allah bilir.

11.Cennet

Sözlükte "bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer" anlamına gelen cennet, terim olarak "çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve müminlerin içinde ebedî olarak kalacakları âhiret yurdu"na denir. Cennet ve oradaki hayat sonsuzdur.

Kur'an'da cennet için çeşitli isimler kullanılmıştır. Cennetin tabakaları olması ihtimali de bulunan bu isimleri şöyle sıralayabiliriz: Cennetü'l-me'vâ (şehid ve müminlerin barınağı ve konağı olan cennet), cennet-i adn (ikamet ve ebedîlik cenneti), dârü'l-huld (ebedîlik yurdu), firdevs (her şeyi kapsayan cennet bahçesi), dârü's-selâm (esenlik yurdu), dârü'l-mukame (ebedî kalınacak yer), cennâtü'n-naîm (nimetlerle dolu cennetler), el-makamü'l-emîn (güvenli makam).

Kur'ân-ı Kerîm'i incelediğimiz zaman onun cenneti ve cennetlikleri şu şekilde tasvir ettiğini görürüz: Cennet, genişliği göklerle yer kadar olan,[207]yakıcı sıcağın da dondurucu soğuğun da görülmeyeceği bir yerdir.[208]Temiz su, tadı bozulmayan süt ve süzme bal ırmaklarının yer aldığı cennette,[209]suyu zencefille kokulandırılmış tatlı su pınarı (selsebîl)[210]ve sonunda misk kokusu bırakan bir içecek de vardır.[211]Cennet içeceği baş ağrıtmayan, sarhoş etmeyen, içenlere zevk bahşeden ve bembeyaz bir kaynaktan çıkan bir içecektir. İçildiği zaman sarhoş etmediği gibi ne baş dönmesi yapar,[212]ne günah işlemeye iter, ne de saçmalatır.[213]Cennette türlü meyveler, hurmalıklar, nar ağaçları, bağlar,dikensiz sedir ağaçları, salkımları sarkmış muz ağaçları,çeşit çeşit kuş etleri bulunur.[214]

Cennetliklerin elbiseleri ince ve kalın halis ipektendir, süsleri altındandır, evleri güzeldir.[215] Cennettekilere hizmet etmek için ölümsüz gençler (vildan) dolaşır, onlar –güzelliklerinden dolayı saçılmış birer inci sanılırlar. [216]Bunlar altın kadeh ve tepsiler dolaştırırlar, cennetliklerin canlarının istediği ve gözlerinin gördüğü her şey orada hazır bulunur. Cennettekilere altlarından ırmaklar akan, üst üste bina edilmiş köşkler vardır.[217] cennetlikler

[204] Mutaffifîn 83/15
[205] Nisâ 4/137, 168),
[206] Buhârî, "Rikak", 51; "Tevhîd", 19; Tirmizî, "Birr", 61; İbn Mâce, "Mukaddime", 9
[207] Âl-i İmrân 3/133
[208] İnsân 76/13).
[209] Muhammed 47/15
[210] İnsân 76/18
[211] Mutaffifîn 83/25-26
[212] Vâkıa 56/19
[213] Tûr 52/23
[214] Rahmân 55/68;Nebe' 78/32;Vâkıa 56/21;Vâkıa 56/28-29
[215] Kehf 18/31; İnsân 76/21 ;Kehf 18/21; Hac 22/23; Fâtır 35/33 ;Tevbe 9/72
[216] İnsân 76/19
[217] Zuhruf 43/71;Zümer 39/20

için pek çok güzelliklerle nitelenmiş tertemiz eşler bulunacaktır.[218]Cennetliklerin hem kendileri hem de eşleri cennetin gölgelerinde tahtları üzerine kurulup yaslanırlar.[219]Allah tarafından kalplerinden kin sökülüp atılmış olan cennetlikler, kardeşler halinde, karşı karşıya tahtları üzerinde otururlar. Orada bunlara hiçbir yorgunluk ve zahmet yoktur.[220]Cennette boş ve yalan söz de işitilmez.[221]

Cennet nimetlerinin insan akıl ve hayalinin alamayacağı güzellikte olduğunu Hz. Peygamber bir kutsî hadiste şöyle açıklamıştır: *"Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Sâlih kullarım için ben, cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın kalbinden bile geçmeyen nice nimetler hazırladım"* [222]

Şüphesiz cennetteki nimetlerin en büyüğü Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak ve Allah'ı görmektir. Bu konuda Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: *"... Allah'ın rızâsı ise hepsinden (bütün cennet nimetlerinden) daha büyüktür. İşte büyük kurtuluş ta budur"* [223]

Allah'ın Âhirette Görülmesi (Rü'yetullah). Müminler, âhirette, cennete girdikten sonra Allah'ı göreceklerdir. Bu görmenin mahiyeti hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak bilginler Allah'ı görme olayında, bu dünyada varlıkların görülmesi için zorunlu olan şartların gerekmediğini ileri sürmüşlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de *"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parlayacaktır. Rablerine bakacaklardır"* [224]buyurularak, âhirette müminlerin Allah'ı görecekleri haber verilmektedir. Peygamber Efendimiz de bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Muhakkak ki siz şu ayı görüşünüz gibi, Rabbinizi de göreceksiniz. Ve o sırada izdihamdan ötürü birbirinize zarar vermiş de olamayacaksınız"* [225].

Bir başka hadiste de, müminler cennete girdikten sonra, Allah'ın müminlere *"Daha vermemi istediğiniz bir şey var mı?"* diye soracağı haber verilmektedir. Onların bu soruya *"Daha ne isteyelim?"* diye cevap vermeleri üzerine, Allah'ın kendisini müminlere göstereceği, artık müminler için Allah'a bakmaktan daha hoş gelecek bir şeyin bulunmayacağı aynı hadiste bildirilmiştir.[226]

f. Kadere İman

Allah (c.c.) ezelî ilmiyle kâinattaki olmuş ve olacak her olayı önceden bilir. Bütün hâdiselerin

Allah katında malum ve yazılı olması kaderdir. Bu bilinenlerin gerçekleşmesi, zamanı gelince meydana gelmesine de kaza denir. Bu esas, Kaza ve Kader'e Îman diye de bilinir. Kadere bu haliyle inanmak îcab eder. Allah'ın bilgisinin dışında hiçbir olay vuku bulmaz. İyi olsun, kötü olsun, (hayır-şer) bu böyledir. Buna dair âyetlerden biri şudur:

[218] Bakara 2/25; el-Vâkıa 56/35-38; es-Sâffât 37/48-49; en-Nebe' 78/33
[219] Yâsîn 36/56
[220] Hicr 15/47-48
[221] Nebe' 78/35
[222] Buhârî, "Tefsîr", sûre 32; Müslim, "Cennet", 1; Tirmizî, "Tefsîr", sûre 32
[223] Tevbe 9/72
[224] Kıyâme 75/22-
[225] Buhârî, "Mevâkýt", 16; "Tevhîd", 24; Müslim, "Îmân", 81; Tirmizî, "Cennet",
[226] Müslim, "Îmân", 80; Tirmizî, "Cennet", 16

“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a göre kolaydır.”[227]

Gerçek irade ve kudret sahibi Allah’tır. Ancak O, insanları sorumlu tutmak için onlara da kısmî bir irade vermiştir. Buna göre kullar, işledikleri fiillerden fert olarak sorumludur. Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat îtikadında Allah yaratıcıdır, kul ise çalışıp kazanan, isteyen olarak o fiilin sahibidir. Yani insanın iradesini sarf ettiği fiil, Allah tarafından yaratılır. Böylelikle sorumluluk kula âittir.

Kaderle birlikte bütün îman esaslarının topluca Cibrîl hadîsinde yer aldığını görmekteyiz.[228]

- **Kader ve Kazâ ile İlgili Âyet ve Hadisler**

Kader ve kazâya iman, her şeyin Allah'ın takdirine bağlı bulunduğuna işaret eden âyetlerin yanı sıra ilâhî ilmin, olmuş ve olacak tüm varlık ve olayları kuşattığını belirten âyetlerde ısrarla vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de bazı meşhur hadislerinde kadere imanı bir iman esası olarak açıklamıştır. Kader konusu ile ilgili bazı âyetlerin meâli şöyledir:
"...O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir" [229]
"...Her şeyi yaratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını tayin eden Allah, yüceler yücesidir" [230]

"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez..." [231]
Bu âyetlerden başka Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, dilediğini sapıklığa sevkedip, dilediğini hidayete erdirdiğini, insanlar arasında ölümü O'nun takdir ettiğini bildiren âyetler de [232]kapsam açısından kâinatta her şeyin belli bir kadere bağlı bulunduğu, bunun da Allah Teâlâ tarafından belirlendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.
Hz. Peygamber de Cibrîl hadisi diye bilinen hadiste açıklandığı gibi, kadere imanı iman esasları arasında saymıştır. Bu hadiste geçtiğine göre Cebrâil (a.s.) Peygamberimiz’e:
– “*İman nedir?” diye sormuş, o da:*
– *“Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmandır” cevabını vermiştir.*[233]
Kaderin bir ilâhî sır oluşunu ve insanlar tarafından gerçek anlamda çözülmesinin imkânsızlığını göz önünde bulunduran Hz. Peygamber kader konusunu tartışan ashabını uyararak şöyle buyurmuştur: *"Siz bununla mı emrolundunuz? Veya ben bunun için mi peygamber olarak gönderildim? Şunu biliniz ki sizden önceki ümmetler bu tür tartışmalara başladıkları zaman helâk olmuşlardır. Böyle tartışmalara girmemelisiniz"* [234]

- **Tevekkül**

[227] Hadîd 22
[228] Müslim, îman 1.
[229] Ra‘d 13/8
[230] Furkan 25/2
[231]Tevbe 9/51
[232] Zümer 39/62; Sâffât 37/96; A‘râf 7/178; Vâkıa 56/60 vb
[233] Müslim, “Îmân”, 1; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 15; İbn Mâce, “Mukaddime”, 9
[234]Tirmizî, “Kader”, 1

Sözlükte "güvenmek, dayanmak, işi başkasına havale etmek" anlamlarına gelen tevekkül terim olarak, hedefe ulaşmak için gerekli olan maddî ve mânevî sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmak demektir. Meselâ bir çiftçi önce zamanında tarlasını sürüp ekime hazırlayacak, tohumu atacak, sulayacak, zararlı bitkilerden arındırıp ilâçlayacak, gerekirse gübresini de verecek, ondan sonra iyi ürün vermesi için Allah'a güvenip dayanacak ve sonucu O'ndan bekleyecektir. Bunların hiçbirisini yapmadan "Kader ne ise o olur" tarzında bir anlayış tembellikten başka bir şey değildir ve İslâm'ın tevekkül anlayışıyla bağdaşmaz.

Tevekkül, müslümanların kadere olan inançlarının tabii bir sonucudur. Tevekkül eden kimse Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmuş, kaderine razı bir kimsedir. Fakat kadere inanmak da tevekkül etmek de tembellik, gerilik ve miskinlik demek olmadığı gibi, çalışma ve ilerlemeye mâni de değildir. Çünkü her müslüman olayların, ilâhî düzenin ve kanunların çerçevesinde, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde olup bittiğinin bilincindedir. Yani tohum ekilmeden ürün elde edilmez. İlâç kullanılmadan tedavi olunmaz. Sâlih ameller işlenmedikçe Allah'ın rızâsı kazanılmaz ve dolayısıyla cennete girilmez. Öyleyse tevekkül, çalışıp çabalamak, çalışıp çabalarken Allah'ın bizimle olduğunu hatırdan çıkarmamak ve sonucu Allah'a bırakmaktır. Yüce Allah bir âyette *"...Kararını verdiğin zaman artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever"* [235]buyurmuş, müminlerin bir başka varlığa değil, yalnızca kendisine güvenmelerini emretmiş, çünkü tevekkül edene kendisinin yeteceğini bildirmiştir.[236] Hz. Peygamber de devesini salarak tevekkül ettiğini söyleyen bedevîye *"Önce deveni bağla, Allah'a öyle tevekkül et"* [237]buyurarak tevekkülden önce tedbirin alınması için uyarıda bulunmuştur.

- **Hayır ve Şer**

Sözlükte "iyilik, iyi, faydalı iş ve fayda" anlamlarına gelen hayır, Allah'ın emrettiği, sevdiği ve hoşnut olduğu davranışlar demektir. Sözlükte "kötülük, fenalık ve kötü iş" demek olan şer de Allah'ın hoşnut olmadığı, sevmediği, meşrû olmayan, işlenmesi durumunda kişinin ceza ve yergiye müstehak olacağı davranışlar demektir.

Âmentüde ifade edildiği üzere her müslüman kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanır. Yani âlemlerin yaratıcısı olan Allah Teâlâ hayrı da şerri de irade eder ve yaratır. Çünkü âlemde her şey onun irade, takdir ve kudreti altındadır. Âlemde ondan başka gerçek mülk ve kudret sahibi, tasarruf yetkisi olan bir başka varlık yoktur. İnsan, hayrı da şerri de kendi iradesi ile kazanır. Allah'ın hayra rızâsı vardır, şerre ise yoktur. Hayrı seçen mükâfat, şerri seçen ceza görecektir. Şerrin Allah'tan olması, kulun fiilinin meydana gelmesi için Allah'ın tekvînî iradesinin ve yaratmasının devreye girmesi demektir. Yoksa Allah kulların kötü filleri yapmalarından hoşnut olmaz, şerri emretmez, şerre teşrîî (dinî) iradesi yoktur.

Ehl-i sünnet'e göre, Allah'ın şerri irade edip yaratması kötü ve çirkin değildir. Fakat kulun şer işlemesi, şerri kazanması, şerri tercih etmesi ve şerle nitelenmesi kötüdür ve çirkindir. Meselâ usta bir ressam, sanatının bütün inceliklerine riayet ederek, çirkin bir adam resmi yapsa, o zatı takdir etmek ve sanatına duyulan hayranlığı belirtmek için "ne güzel resim yapmış" denilir. Bu durumda resmi yapılan adamın çirkin olması, resmin de çirkin olmasını gerektirmemektedir. Yüce Allah mutlak anlamda hikmetli ve düzenli iş yapan yegâne varlıktır. Onun şerri yaratmasında birtakım gizli ve açık hikmetler vardır. Canlı ölüden, iyi

[235] Âl-i İmrân 3/159
[236] Âl-i İmrân 3/122, 160; Mâide 5/11; Tevbe 9/51; İbrâhim 14/11; Tegabün 64/13; Talâk 65/3
[237] Tirmizî, "Kıyamet", 60

kötüden, hayır şerden ayırt edilebilsin diye, Allah eşyayı zıtlarıyla birlikte yaratmıştır. Ayrıca insana şer ve kötü şeylerden korunma yollarını göstermiş, şerden sakınma güç ve kudretini vermiştir. Dünyada şer olmasa hayrın mânası anlaşılamaz, bu dünyanın bir imtihan dünyası olmasındaki hikmet gerçekleşemezdi. Şer Allah'ın adalet ve hikmeti gereği veya kendisinden sonra gelecek bir hayra vasıta ve aracı olmak ya da daha kötü ve zor bir şerri defetmek için yaratılmıştır. Allah'ın kudreti ile meydana gelen her işte ya kendimiz, ya başkaları, ya da toplum için birtakım faydalar bulunabilir. Bir şeyin şer olması bize göredir. Bir âyette bu husus şöyle açıklanmaktadır: *"Umulur ki, hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırdır. Ve yine umulur ki, sevdiğiniz bir şey de sizin için şerdir. Siz bilmezsiniz, Allah bilir"* [238]Bir şeyin şer sayılmasının gerçeğe ve sonuca uymayışına şöyle bir örnek verilebilir: Hz. Peygamber'in yurdundan ayrılmaya zorlanıp Mekke'den Medine'ye hicret etmesi ilk bakışta birçok kimseye şer olarak gözükmüş ise de, bu olay bir süre sonra Mekke fethi gibi iyi bir sonuca ortam hazırlamış ve nice hayırlı gelişmelere vesile olmuştur.

- **Rızık**

Sözlükte "azık, yenilen, içilen ve faydalanılan şey" anlamına gelen rızk, terim olarak, "yüce Allah'ın, canlılara yiyip içmek ve yararlanmak için verdiği her şey" diye tanımlanır. Bu tanıma göre rızık, helâl olan şeyleri kapsadığı gibi, haram olanları da kapsamaktadır. Ehl-i sünnet rızık konusunda şu temel prensipleri benimsemiştir:

1. Yegâne rızk veren (rezzâk-ı âlem) Allah Teâlâ'dır. Kur'an'da, *"Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir..."* [239]buyurularak, tüm canlıların rızkını verenin Allah olduğu bildirilmiş, bir başka âyette de O'nun, dilediğine bol rızk verip, dilediğinin rızkını ise daralttığı ifade edilmiştir.[240]
2. Rızkı yaratan ve veren Allah Teâlâ'dır. Kul, Allah'ın evrende geçerli tabii kanunlarını gözeterek çalışır, çabalar, sebeplere sarılır ve rızkı kazanmak için tercihlerde bulunur. Allah da onun bu tercihine ve çabasına göre rızkını yaratır. Allah'ın yegâne rızık veren olması, tembellik yapmayı, çalışmamayı, yanlış bir tevekkül anlayışına sahip olmayı gerektirmez. Kazanç için, meşrû yollardan gerekli girişimde bulunmak kuldan, rızkı yaratmak ise Allah'tandır.
3. Haram olan bir şey, onu kazanan kul için rızık sayılır. Fakat Allah'ın haram olan rızkı, kulun kazanmasına rızâsı yoktur. Bir âyette, *"Artık Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin..."* [241]buyurularak, helâl yenilmesi emredilmiş, haram yasaklanmıştır.
4. Herkes kendi rızkını yer. Bir kimse başkasının rızkını yiyemeyeceği gibi, başka biri de onun rızkını yiyemez.

- **Ecel**

Sözlükte "önceden tesbit edilmiş zaman ve süre" anlamına gelen ecel, terim olarak, insan hayatı ve diğer canlılar için belirlenmiş süreyi ve bu sürenin sonunu yani ölüm anını ifade eder.Her ferdin ve toplumun bir eceli vardır. Ecel tek olup Allah'ın kazâ ve kaderiyledir.

[238] Bakara 2/216
[239] Hûd 11/6
[240] Şûrâ 42/12
[241] Nahl 16/114

İnsanları dirilten, rızıklandıran ve öldüren Allah olduğundan, eceli belirleyen de O'dur. Her ferdin ve toplumun bir eceli vardır. Ecel tek olup Allah'ın kazâ ve kaderiyledir. İnsanları dirilten, rızıklandıran ve öldüren Allah olduğundan, eceli belirleyen de O'dur. *"Aranızda ölümü takdir eden biziz..."* [242]âyeti bu hususu ortaya koymaktadır.
Kur'an âyetlerinden anlaşıldığına göre, ecel ne vaktinden önce gelebilir ne de geciktirilebilir: *"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de bir an ileri gidebilirler"* .[243]*"Allah eceli geldiğinde hiçbir kimse için erteleme yapmaz..."* [244]

3. İslam'da İnanç Ekolleri

Hz. Peygamber bir hadislerinde Yahudilerin yetmiş bir, Hıristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin de yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin kurtuluşta, diğerlerinin ateşte olacağını belirtmiş, kurtuluşa erenlerin kimler olacağı sorusuna "Benim ve ashabımın yolunu izleyenler"[245]cevabını vermiştir. Hadiste bir isimlendirmeden ve belirlemeden ziyade Müslümanların ayrılık ve çekişmeye düşmesi halinde bundan herkesin zararlı çıkacağına işaret vardır. Hz. Peygamber ümmetine daima birlik ve beraberlik içinde olmayı tavsiye etmiş, ayrılığa ve çekişmeye düşmelerinin de muhtemel olumsuz sonuçlarına dikkat çekmiştir.

İslâm, tevhid dinidir. Tevhid, Allah'ı zâtında, sıfatlarında, fiillerinde bir kabul etmek, onu yegâne tapınılan varlık, tek otorite tanımak demektir. Bu anlayış bütün Müslümanların birlik ve beraberlik içinde, ırk, dil, bölge vb. etkenlerle parçalanmamalarını da gerektirmektedir. Bu sebeple, Müslümanların birlik ve bütünlüğü bozan her türlü sosyal parçalanmalar ve bu sonuca götüren fikir ayrılıkları yasaklanmıştır. Şu âyetler bu hususu vurgulamaktadır:

"Hepiniz Allah'ın ipine (dinine, kitabına) sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın".[246] *"Allah'a ve Resulü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde zaafa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kaçırırsınız".* [247]

Fikir ayrılıkları her ne kadar tabii ve kaçınılmaz ise de, bu serbesti, Müslümanların bölünmesine ve parçalanmasına yol açmama şartı ile sınırlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur:

"Siz kendilerine apaçık âyetler ve deliller geldikten sonra parçalanıp dağılanlar gibi olmayın" [248]

Âyetten anlaşıldığına göre sosyal anlamdaki parçalanmanın yanı sıra, hakkında apaçık âyet ve deliller bulunan dinî hükümleri ihtilâf konusu yapmak da yasaktır. Bu durumda iman esaslarının, ibadetlerin, farz veya haram oluşu kesin delille sabit olmuş diğer dinî hükümlerin Müslümanlar arasında çekişme konusu yapılması câiz değildir. Bu temel hükümlerin varlığı

[242] Vâkıa 56/60
[243] A'râf 7/34; Yûnus 10/49
[244] Münâfikun 63/11
[245]Ebû Dâvûd, Sünnet 1; İbn Mâce, Fiten 17
[246] Âl-i İmrân 3/103
[247] Enfâl 8/46
[248] Âl-i İmrân 3/105

kabul edildikten sonra, ayrıntıların ve farklı yoruma müsait olanların anlaşılması hususunda birbirinden farklı ilmî görüşler ortaya koymak ve değişik sonuçlara ulaşmak ise serbesttir. İşte İslâm mezhepleri bu metot ve anlayış farkından doğmuşlardır. Fıkhî konularda farklı sonuçlara ulaşmak genellikle müsamaha ile karşılanmış, rahmet olarak telakki edilmiş ve hatta Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiştir.[249]

Hz. Peygamber'(s.a.v.)'in vefatından sonra ortaya çıkan ihtilâfların bir kısmı siyasî bir kısmı da fikrî sebeplere dayanıyordu. Ancak siyasî nitelikli ihtilâflar da zamanla fikrî ve dinî şekillere bürünmüş ve İslâm dininin akaid sahasını ilgilendiren meseleler arasına girmiştir. Böylece daha ilk dönemlerde çeşitli itikâdî mezhepler ortaya çıkmıştır. Din anlayışındaki farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkan mezhepler, bütünüyle beşerî oluşumlardır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez

a. **Ehl-i Sünnet: "**Ehl-i sünnet" tabiri dinî literatürde, "dini anlama ve yaşamada Hz. Peygamber'in ve sahâbenin yolunu izleyen, onları örnek kabul eden, Allah'ın kitabını ve Hz. Muhammed'in sünnetini rehber edinen ümmetin çoğunluğu" anlamında kullanılır. Bu grup sünnete bağlı olduğu ve cemaat ruhundan ayrılmadığı için "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" adıyla da anılmış, "ehl-i hak" terimi de çoğunlukla Ehl-i sünnet anlamına kullanılmıştır. Ehl-i sünnet'e, hadiste geçen "kurtuluşa erenler" ifadesinden hareketle "fırka-i nâciye" adı da verilmiştir.

Ehl-i sünnet, Allah'ın zâtı, sıfatları, âlemin yaratılışı, kader, peygamberlik, mûcize ve keramet, şefaat, haşir ve âhiret gibi İslâm akaidinin temel konularında fikir birliği içinde olmakla beraber, bu konuların detaylarında farklı görüşlere de sahip olmuş, bu sebeple kendi arasında, Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye olmak üzere üçe ayrılmıştır. Selefiyye'ye "Ehl-i sünnet-i hâssa", Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'ye "Ehl-i sünnet-i âmme" denildiği de olur. Ehl-i sünnet'in üç mezhebi arasındaki görüş ayrılıkları Ehl-i sünnet'in temel prensiplerini oluşturan çerçeveyi ihlâl etmeyen sınırlar içinde kabul edilmiştir. Bugün dünya Müslümanlarının % 90'dan fazlası kendisinin Ehl-i sünnet'e bağlı olduğunu ifade etmektedir.

- **Selefiyye:**

Sözlükte selef "önceki nesil", selefiyye de "bu nesle mensup olanlar" anlamı taşır. İslâmî literatürde ***Selef*** ilk dönemlere mensup bilginler ve geçmiş İslâm büyükleri anlamında, ***Selefiyye*** terimi ise iman esaslarıyla ilgili konularda ilk dönem bilginlerini izleyerek âyet ve hadislerdeki ifadelerin zâhiri ile yetinip bunları aynen kabul eden, teşbih ve tecsîme düşmeyen (Allah'ı yaratıklara benzetmeye ve cisim gibi düşünmeye yeltenmeyen), bunları başka bir anlama çekme (te'vil) yoluna gitmeyen Ehl-i sünnet topluluğunu belirtmek için kullanılır.

Allah'ın zâtî, fiilî ve haberî sıfatlarının hepsini te'vilsiz, nasılsa öyle kabul ettiği için Selefiyye'ye "Sıfâtiyye" de denilmiştir. "Ehl-i sünnet-i hâssa" ismi ile kastedilen zümre olan Selefiyye Hz. Peygamber ve sahâbîlerin inançta takip ettikleri yolu -kendi yorumlarını katmaksızın- izleyen gruptur. Tâbiûn, mezhep imamları, büyük müctehidler ve hadisçiler Selefiyye'dendirler. Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik ortaya çıkıncaya kadar, Sünnî Müslüman çevrede hâkim olan inanç, Selef inancıdır. İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel -bir kısım görüşleri itibariyle Ebû Hanîfe- Evzaî, Sevrî gibi müctehid imamlar, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd,

[249] Ebû Dâvûd, Sünnet 1; İbn Mâce, Fiten 17

Dârimî, İbn Mende, İbn Kuteybe ve Beyhaki gibi hadisçiler, Taberî, Hatîb el-Bağdâdî, Tahâvî, İbnü'l-Cevzî ve İbn Kudâme gibi bilginler Selef düşüncesinin önde gelen isimleri arasında sayılabilir.

İlk dönem (mütekaddimûn) Selefiyye anlayışının en belirgin özelliği akaid sahasında akla rol vermemek, âyet ve hadisle yetinmek, mânası apaçık olmayan, bu sebeple de başka mânalara gelme ihtimali bulunan âyet ve hadisleri yorumlamadan, bunları bilmeyi Allah'a havale etmektir.

Selefiyye, müteşâbih âyet ve hadisleri aklın ışığında yorumlayan kelâmcılarla filozofları da, keşf ve ilhamın ışığında yorumlayan sûfîleri de ağır biçimde eleştirmiş, onları bid‘atçı ve sapık olmakla suçlamıştır. Hicrî VIII. asırdan önce yaşamış olan Selef bilginleri akıl karşısında kesin tavır takınıp, nakli tek hâkim kabul ederken, sonraki Selef bilginleri akıl karşısındaki tutumlarını gözden geçirmişler, inanç konularında az da olsa akla yer vermişlerdir. Bu dönemin en önemli ismi sayılan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) sağlam olduğu bilinen nakil ile aklıselimin asla çelişmeyeceğini, dolayısıyla te’vile de gerek kalmayacağını ısrarla savunmuştur. Ona göre akılla nakil çelişirse ya nakil sahih değildir veya akıl sağlıklı bir muhakeme yapamamaktadır. Bu dönem ve sonrası Selefiyye’nin (müteahhirîn Selefiyye) akılcılığı hiçbir zaman kelâm ve felsefedeki akılcılık gibi olmamış, nasların müsaadesi ile sınırlı bir çerçevede kalmıştır. Sonraki dönemin en meşhur Selef âlimleri arasında İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Şevkânî (ö. 1250/1834) ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1342/1924) sayılabilir.

Selefiyye günümüze kadar az çok taraftar bulmuştur. Genellikle fıkıhta Hanbelî olanlar akaidde Selefî’dirler. Hadisle ilgilenen bilginler de çoğunlukla Selef inancını benimsemişlerdir. Günümüzde dünya Müslümanlarının % 12'si Selefîdir. En yoğun oldukları ülkeler Suudi Arabistan, Kuveyt ve Körfez ülkeleridir.

İslâm dünyasında hicrî II. asırdan itibaren ortaya çıkan bid‘atçı mezheplere, özellikle akılcı bir tavır takınan Mu‘tezile'ye, Selef’in metoduyla karşı çıkmak, Ehl-i sünnet inancını savunmada yetersiz kalıyordu. Bu sebeple inanç konularında, âyet ve hadislerin yanında akla da yer verecek, aklî açıklamalar yaparak konunun daha iyi anlaşılmasını ve kabul edilmesini sağlayacak yeni doktrinlere ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak Ehl-i sünnet kelâmının iki önemli mezhebi Mâturîdiye ve Eş‘ariyye ortaya çıkmıştır.

- **Eş‘ariyye:**

Ehl-i Sünnet'in ikinci büyük kolu Eş'ariyye’dir. Nasları hareket noktası kabul etmekle birlikte dinî ilkeleri aklî bilgiler ve dil kurallarına dayanan yorumlarla temellendirme yöntemini benimseyen Sünnî kelâm hareketinin hicrî III. yüzyılın ilk yarısında Haris el-Muhâsibi, İbn Küllâb el-Basrî ve Abdülazîz el-Mekkî'nin çalışmalarıyla başladığını söylemek mümkündür. Sünnî kelâmın o dönemlerde İslâm dünyasının en önemli kültür havzasını oluşturan Ortadoğu'daki asıl kurucusu ***Ebu'l-Hasan el-Eş'arî*** olmuştur.

Mezhebin kurucusu olan İmam Eş‘arî, h.260 (m.873) yılında Basra'da doğmuş, kırk yaşına kadar Mu‘tezile mezhebine bağlı kalmış, sonra "üç kardeş meselesi"[250] diye bilinen meselenin tartışmasında hocası Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916)’nin görüşlerini doyurucu bulmadığı için Mu‘tezile'den ayrılmış ve Eş‘arî ekolünün öncüsü olmuştur.

İmam Eş‘arî, Allah Teâlâ'nın ezelî sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla da değer vererek, âyet ve hadislerin yanında aklî deliller de kullanmıştır. Eş‘arî'nin inanç metodu kendisinden sonra gelen kelâmcılar tarafından da devam ettirilmiştir. En meşhur Eş‘arî kelâm bilginleri arasında, Bâkıllânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111), Şehristânî (ö. 548/1153), Âmidî (ö. 631/ 1233), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kadî Beydâvî (ö. 685/1286), Teftâzânî (ö. 793/1390) ve Cürcânî (ö. 816/1413) sayılabilir.

Eş‘arîlik, daha çok Mu‘tezile'ye bir karşı tez olarak doğmuştur. Eş‘arî bilginler zamanla te’vile çok fazla yer vermişlerdir. Zaman zaman da kelâmda yenilikler ve değişiklikler yapmışlar, bu ilmi felsefe ile rekabet edebilecek bir güce kavuşturmuşlardır. Eş‘ariyye mezhebi Ehl-i sünnet’in temel prensiplerini kabullenmekle beraber, bazı noktalarda kendine has görüşlere de sahiptir.

Sünnî Müslümanların % 13'ünü oluşturan Mâlikîler'in hemen hemen tamamı ile % 33'ünü teşkil eden Şâfiîler'in dörtte üçü, Hanefîler'le Hanbelîler'in çok az bir kısmı inançta Eş‘ariyye mezhebini benimsemişlerdir. Eş‘arîlik daha çok Endülüs, Hicaz, Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Suriye ve Endonezya'da yayılmıştır.

- **Mâturîdiyye:**

Ehl-i Sünnet’in üçüncü büyük kolu olan Maturîdiyye, akaid konusunda Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî'nin görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu mezhebin adıdır.

Muhtemelen Eş'arî'den de önce Sünnî kelâm ekolünü Mâverâünnehir civarında kuran bir diğer âlim ***Ebû Mansûr el-Mâtürîdî*** olmuştur. Ebû Hanîfe'nin ilim geleneğine mensup bulunan Mâtürîdî, Eş'arî'ye nisbetle kelâmda daha akılcı bir yöntem geliştirip uygulamış ve Sünnî inançları daha doyurucu bir muhteva ile temellendirmeye çalışmış, bu sebeple kurduğu ekol Eş'ariyye ile Mu'tezile arasında, fakat akılcılıkta Mu'tezile'ye daha yakın kabul edilmiş ve Ebû Hanîfe'nin fıkıh mezhebiyle birleşerek tek başına Müslüman çoğunluğunu kendisine bağlamayı başarmıştır.

[250] Eş'arî hocasına biri ibadet ve itaat halinde, diğeri isyan ve günah içinde, üçüncüsü de çocuk yaşta iken ölen üç kardeşin ahiretteki durumlarını sormuş, hocası Cübbâî “İlki, mükâfat olarak cennette, ikincisi ceza olarak cehennemdedir, üçüncüsü ne mükafat ne de ceza görür” şeklinde cevap vermiştir. Eş'arî de “Üçüncüsü, “Ya Rabbi, beni neden çocuk yaşta öldürdün de büyüyene kadar yaşatmadın? Büyüseydim sana iman ve itaat eder, böylece ben de cennete giderdim”, derse, ona ne cevap verilir?” diye sorunca Cübbâî, “Rab ona der ki: “Ben haline bakarak şunu bildim: Büyüyene kadar yaşasaydın günah işleyecek ve bu sebeple cehenneme gidecektin. Senin menfaat ve maslahatına en uygun olan küçükken ölmendi” şeklinde cevap verir. Bunun üzerine Eş'arî de: “Eğer ikincisi, “Ya Rab neden beni küçükken öldürmedin? Öyle yapsaydın sana âsi olmaz ve böylece cehenneme girmezdim” derse Rab ne cevap verir?” deyince, bu soru üzerine hocası Cübbâî şaşırır ve cevap veremez.

İmam Mâtürîdî yaklaşık h.238 (m.852) yılında Türkistan'da Semerkant şehrinin bir köyü olan Mâturîd'de doğmuştur. Türk olması kuvvetle muhtemeldir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan İmam Mâturîdî'nin eserleri incelendiğinde, onun kelâm, mezhepler tarihi, fıkıh usulü ve tefsir alanlarında otorite olduğu görülür. Eserlerinde Ehl-i sünnet'in temel prensiplerini hem âyet ve hadislerle hem de aklî delillerle savunmuş, özellikle Mu‘tezile ve Şîa'nın görüşlerini tenkit etmiştir. 333 (944) yılında Semerkant'ta vefat etmiştir.

Mâturîdîlik, akaid sahasında âyet ve hadisle birlikte, aklı da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiş, İmam Mâtürîdî'den itibaren kelâm metodunu gittikçe geliştirmiştir. Mâturîdiyye, bazı konularda Selef'e Eş‘ariyye'den daha yakındır. Bazı konularda ise, daha akılcı davrandığından Eş‘ariyye ile Mu‘tezile arasında yer almıştır. Bir kısım araştırmacılar Mâturîdîliği Hanefîliğin devamı sayarlar. Onları bu düşünceye iten sebep, İmam Mâturîdî'nin, İmam Ebû Hanîfe’nin akaid konusunda koyduğu prensipleri açıklayıp geliştirmiş olmasıdır. Ebû Hanîfe’nin ve Hanefîliğin bu anlamdaki etkisi bir gerçek olmakla beraber, İmam Mâturîdî ve öğrencilerinin eserleri incelendiğinde, Mâturîdîliğin inanç konularında tutarlı ve köklü çözümler getiren, meselelere çok iyi nüfuz ederek önemli bir sistem kuran müstakil bir kelâm mezhebi olduğu açıkça görülür. Ne var ki Mâturîdîlik, Mâverâünnehir gibi kapalı bir havzada ortaya çıkması, Bağdat ve Basra gibi dönemin ilim ve siyaset merkezlerinden uzak bir bölgede yayılması sebebiyle Eş‘arîlik kadar şöhret bulamamıştır.

Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/953), Ebû Seleme es-Semerkandî (ö. IV/X. asır), Ebü'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî (ö. 493/ 1100), Ebü'l-Maîn (Muîn) en-Nesefî (ö. 508/1115), Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), Ebü’l-Berekât Hâfızüddin en-Nesefî (ö. 710/1310), Burhâneddin en-Nesefî (ö. 687/1289), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Kadı Celâleddinzâde Hızır Bey (ö. 863/1458) ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687) en meşhur Mâtürîdî kelâmcılarıdır.

Mâturîdiyye Ehl-i sünnet'in temel prensiplerinde Eş‘arîler ile aynı görüşte olmakla beraber, şu görüşleriyle onlardan ayrılırlar:

1. Dinî tebliğ olmasa da kişi akılla Allah'ı bulabilir.

2. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akılla bilinebilir. Allah Teâlâ bir şeyi güzel ve iyi olduğu için emretmiş, kötü ve çirkin olduğu için yasaklamıştır.

3. Kulda başlı başına bir cüz'î irade vardır. Kul iradesiyle seçimini yapar, Allah da kulun seçimine göre fiili yaratır.

4. Yüce Allah'ın diğer sıfatları gibi tekvîn sıfatı da ezelîdir.

5. Allah kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri kula yüklemez.

6. Allah'ın fiillerinin muhakkak bir sebep ve hikmeti vardır. Fakat kul her zaman bu sebep ve hikmetleri bilemeyebilir.

7. Peygamberlerde aranan niteliklerden biri de erkek olmaktır. Bu sebeple kadın peygamber gönderilmemiştir.

8. Allah'ın nefsî kelâmı işitilemez. İşitilen nefsî kelâmın varlığını gösteren lafzî kelâm yani Kur'an'ın harf ve sesleridir.

Bugün dünyadaki Sünnî Müslümanların en azından yarısını oluşturan Hanefîler'in büyük bir çoğunluğu inançta Mâtürîdî mezhebine bağlıdırlar. Mâtürîdiyye, Türkiye, Balkanlar, Orta Asya, Çin, Hindistan, Pakistan ve Eritre'de yayılmıştır. Genellikle Türkler fıkıhta Hanefî, inançta Mâturîdî'dirler.

b. **Ehl-i Bid'at:**

"Ehl-i bid'at" kelimesi, sözlükte "dinle ilgili yeni görüş ve davranışları benimseyenler" anlamına gelirken dinî literatürde, akaid sahasında Hz. Peygamber'in ve ashabının izledikleri yoldan ayrılan, İslâm ümmetinin ana gövdesini oluşturan Ehl-i sünnet'e muhalefet eden mezhepler ve gruplar anlamında kullanılır. Buna göre ehl-i bid'at terimi, Ehl-i sünnet teriminin karşıtıdır. Ğâliyye, Bâtıniyye, Yezîdiyye gibi ehl-i bid'at olan mezheplerin bir kısmı, görüşleri itibariyle İslâm ve iman çerçevesinin dışına çıkmışlardır. Bir kısmı da Ehl-i Sünnet'e muhalefet etmektedirler fakat görüşleri farklı diye tekfir edilmezler, görüşlerinin yanlış olduğu ifade edilir. Bunlar **ehl-i kıble**dirler ve İslâm ümmetine mensupturlar. Hâriciye, Mu'tezile, Şîa gibi.

Ehl-i sünnet dışında kalan fırkalar, inanç konularında Resûl-i Ekrem ve ashap döneminde bulunmayan ve genel çizginin dışında kalan birtakım yeni görüşleri ortaya atıp tartışma başlattıkları için Ehl-i sünnet'e mensup çoğunluk tarafından "ehl-i bid'at" ve "mübtedia" adıyla anılmışlardır. Ehl-i bid'at'a, akaid konularında kendi beşerî düşünce ve meyillerine uydukları için "ehl-i ehvâ", birtakım sapık görüşlere saplanıp, dosdoğru yoldan ayrıldıkları için "fırak-ı dâlle" veya "ehl-i dalâl" de denilmiştir. Temel konularda dahi fikir birliği içinde olmayan, bazen birbirleriyle çelişen görüşler ileri süren bu mezhepleri, ***Mu'tezile, Hâriciyye, Şîa, Mürcie, Müşebbihe ve Cebriyye*** olmak üzere genelde altı gruba ayırmak mümkündür.

- **Mu'tezile:**

Mu'tezile, kelime olarak "ayrılanlar, uzaklaşanlar, bir tarafa çekilenler" anlamına gelir. Büyük günah işleyen kimsenin iman ile küfür arası bir mertebede olduğunu söyleyerek Ehl-i sünnet bilginlerinden Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) ders halkasından ayrılan Vâsıl b. Atâ (ö. 131/148) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep Ehl-i Sünet tarafından bu isimle anılır. Mu'tezile ise kendini "ehlü'l-adl ve't-tevhîd" diye adlandırır.

Akılcı bir mezhep olan Mu'tezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü âyet ve hadisleri Ehl-i sünnet'ten farklı biçimde yorumlamış ve bu yorumlarında akla öncelik vermiştir. Ehl-i sünnet tarafından kurulan kelâm ilmi hicrî IV. asırdan itibaren ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu ilmi ortaya çıkaran etkenlerin başında Mu'tezile'nin görüşleri gelir. Hatta kelâm ilminin Mu'tezile'nin öncülüğünde doğmuş olduğu söylenebilir. Bu mezhep, aynı zamanda iyi bir

edebiyatçı ve tefsirci olan Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/850), Nazzâm (ö. 231/845), Câhiz (ö. 255/869), Bişr b. Mutemir (ö. 210/825), Cübbâî (ö. 303/916), Kadî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) ve Zemahşerî (ö. 538/1143) gibi büyük kelâmcılar yetiştirmiştir. Abbâsîler döneminde en parlak günlerini yaşamış olan Mu‘tezile daha sonra etkinliğini hatta bir mezhep olma hüviyetini yitirmiştir. Günümüzde Mu‘tezile başlı başına bir mezhep olarak mevcut olmamakla birlikte görüşleri Şîa'nın Ca‘feriyye ve Zeydiyye kolları ile Hâricîliğin İbâdıyye kolunda yaşamaktadır.

Mu‘tezile'nin görüşleri beş prensip halinde sistemleştirilmiştir. Bu prensipler şunlardır:

1. Allah'ın zât ve sıfatları yönüyle bir kabul edilmesi (tevhid)

2. Kulların ihtiyarî fiillerini hür iradeleriyle yaptığı ve kul için en uygun olanı yaratmanın Allah'a gerekli olduğu (adl)

3. İyilik yapanın mükâfat, kötülük yapanın da ceza görmesinin zorunluluğu (vaad ve vaîd)

4. Büyük günah işleyenin iman ile küfür arasında fısk mertebesinde olduğu (el-menzile beyne'l-menzileteyn)

5. İyiliği yaptırmaya ve kötülüğü önlemeye çalışmanın bütün Müslümanlara farz olduğu (emr-i bi'l-ma‘rûf nehy-i ani'l-münker)

- **Hâriciyye:**

Hâricîlik ekolü (Havâric), Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen Sıffîn Savaşı’ndan (h.37/m.657) sonra halife tayin işi hakeme bırakılınca ortaya çıkmıştır. Bu durumda bir grup Hz. Ali'ye isyan edip büyük günah işleyenlerin dinden çıkacağı ve günah işleyen devlet başkanına itaat edilmeyeceği iddiasıyla onunla mücadeleye başlamış ve onu şehid etmişlerdir. Hâricîler'in ilk planda dinî hükümleri korumada titizlik şeklinde algılanabilecek fakat sübjektif değerlendirmelere açık bu görüşleri İslâm toplumunda anarşinin de ilk tohumlarını oluşturmuştur. Hâricîlik başlangıçta cahil halk tabakasının ve şehrin disiplinli hayatına uyum sağlayamamış bedevîlerin bağlandığı ve desteklediği bir cereyan olarak ortaya çıkmış, her dönemde az veya çok müntesibi bulunmuş, bu mezhebin İbâdıyye kolu günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Günümüzde İbâdîler'e daha çok Kuzey Afrika, Madagaskar, Zengibar ve Uman sultanlığında rastlanır. Kur'an'ın sadece zâhirine dayanmaları sebebiyle Ehl-i sünnet'e göre bazı farklı fıkhî görüşleri de vardır.

- **Şîa:**

Şîa, günümüze kadar varlığını koruyan ve hâl-i hazır İslâm dünyasında da önemli sayıda taraftarı bulunan itikadî, fıkhî ve siyasî bir mezheptir. Sözlükte "taraftar, yardımcı" anlamına gelen Şîa, literatürde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi halifeliğe en lâyık kişi olarak gören ve onu ilk meşrû halife kabul eden, vefatından sonra da hilâfete Ali evlâdının getirilmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur. Hz. Osman'ın şehid edilmesini takip eden yıllarda bu misyon ve iddia ile ortaya çıkanların oluşturduğu bir siyasî gruplaşma

hareketi olarak doğmuş, hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de çeşitli fırkalara ayrılan itikadî bir mezhep haline gelmeye başlamıştır.

Ancak, Şîa hareketinin ortaya çıkışını sadece Hz. Ali'yi destekleme teşebbüsünün giderek mezhep halini alması ve kurumlaşması şeklinde açıklamak yerine, bunda dış tesirlerin ve Araplar karşısında yenilgiyi hazmedemeyen Irak ve İran halkının tepkisinin ve kimlik arayışının etkisinin bulunduğunu söylemek de yerinde bir tespit olur.

Şîa'nın günümüze ulaşan üç büyük fırkası Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye-İsnâaşeriyye'den ibarettir. Zeydiyye Hz. Ali'nin torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'e nispet edildiği için bu ismi alır. Günümüzde Yemen bölgesinde taraftarları bulunan Zeydiyye itikadî konularda Mu‘tezile mezhebine, fıkıh sahasında ise Hanefî mezhebine yakın görüşlere sahiptir. Şîa içindeki en mûtedil fırka olan Zeydîler, hilâfetin Hz. Ali'nin ve soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanmakla birlikte, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetini de meşrû görürler. Hilâfetin yalnız Hüseyin oğulları’na ait olduğu ve devlet başkanının mâsum olduğu fikrini de kabul etmezler.

Ca‘fer es-Sâdık'ın ölümünden sonra devlet başkanlığına oğlu İsmâil'in ve soyunun hak sahibi olduğu iddiası, Şîa içinde aşırı görüşleriyle tanınan İsmâiliyye fırkasının oluşmasının başlangıcını teşkil etmiştir. İsmâilîler'in hicrî IV. yüzyılın başında Fâtımî Devleti’ni kurmasıyla mezhep güçlenmiş, daha sonra doğu ve batı İsmâilîler'i (Nizârîyye-Müsta‘liyye) şeklinde iki ana kola ayrılmıştır. Eski Yunan ve Doğu felsefelerinden, Ortadoğu dinlerinden etkilenmesi ve bâtınî te’villere dayanması sebebiyle birçok uç görüşe sahip bulunan mezhep mensuplarına günümüzde, sayıları fazla olmamakla birlikte Pakistan, İran ve Orta Asya'da rastlanmaktadır.

İmâmiyye, çağımızda dünya Müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu teşkil eden Şîa'nın büyük çoğunluğunu bünyesinde toplayan ana koldur. Mezhebin siyaset ve imâmet görüşü on iki imam düşüncesi etrafında şekillendiğinden ***İsnâaşeriyye***, akaid ve fıkıhta Ca‘fer es-Sâdık'ın görüşlerini esas aldıklarından ***Ca‘feriyye*** adlarıyla da anılırlar. Hz. Ali ve Hüseyin soyundan gelen on iki imama inanma, hem iman esaslarından birini hem de mezhebin ana doktrinini teşkil eder.

İmâmiyye, akaid konularında yer yer Mu‘tezile mezhebiyle paralellik arz eden görüşlere sahiptir. Sadece Ehl-i beyt’e mensup râvilerin hadis rivayetini kabul eder, ilk üç halifenin hilâfetini meşrû görmez ve devlet başkanlığına Hz. Ali ve soyunun nas ile tayin edildiğini yani imamlığın (halifeliğin) bunlara ait olduğunu, Hz. Peygamber'in bunu açıkça belirttiğini ve bunların vahiy alma hariç peygamberlere benzer vasıflara sahip olup günah işlemekten ve hata yapmaktan korunmuş (mâsum) olduklarını iddia ederler. Küçük yaşta gaip olan on ikinci imamın kurtarıcı (mehdî) olarak tekrar geri geleceğine inanma, açık ve gizli bir tehlikenin bulunduğu durumlarda inancı gizleme ve farklı görünme (takıyye), Hz. Ali'ye biat etmeyen sahâbîlere karşı tavır alma ve onlara ta‘n etme de mezhebin temel ön kabullerindendir. İmâmiyye halen İran'ın resmî mezhebi olup Irak'ta ve Azerbaycan'da yaşayan Müslümanların yüzde altmışı da bu mezhebe mensuptur.

Günümüzde; siyasî, itikadî ve fıkhî açılımları bulunan bir mezhep haline varlığını devam ettiren Şîa, Hz. Ali döneminde başlayan, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde devam eden iktidar mücadeleleri sonunda başarısızlıklar ve mağduriyetler sebebiyle içine kapanmış ve ümmet çoğunluğundan kendini tecrit etmiştir. Geçmişte kalan siyasî mücadeleler ve imâmet fikri etrafında kendine özgü teoriler geliştiren ve bunları itikadî esaslar haline getiren Şia, daha çok ümmet içinde yol açtığı ihtilâflar, izlediği uzlaşmaz tutum ve sahip olduğu itikadî görüşler sebebiyle Ehl-i sünnet âlimlerince eleştirilmiştir. Fakat Allah'a, âhirete, Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman, namaz, oruç, zekât, hac, içki, kumar, zina, hadler gibi İslâmî ahkâm konusunda Müslümanların çoğunluğu ile ittifak halinde bulunan mûtedil Şîa, hiçbir zaman tekfir edilmemiştir. Günümüzde Şiiler, mezhebin itikadî ve fıkhî görüşlerini güncelleştirerek ve geçmişte kalan husumetleri canlı tutarak itikâdî saydıkları bu görüşlerini, siyasal ve sosyal hatta ekonomik örgütlenmede, kimlik ve kültürel tavır belirlemede önemli birer unsur olarak değerlendirilmektedirler.

- **Mürcie**

Mürcie kelimesi, "tehir etmek, ümit vermek"anlamlarına gelen "irca" kökünden türetilmiş çoğul bir isimdir. İtikadî anlamda, günahın imana zarar vermediği tezini savunarak, büyük günah işleyene ümit veren ve onun hakkındaki nihai kararı Allah'a havale edip tehir eden akaid fırkasıdır.

Yaygın olan görüşe göre, Mürcie mezhebi, mürtekib-i kebire (büyük günah işleyen) meselesinin tartışıldığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Ameli imanın ayrılmaz bir cüzü (parçası) olarak gören Haricilere göre, büyük günah işleyen kimse kâfir ve cehennemliktir. Biraz daha yumuşak olmakla beraber, Mutezile de Haricilerle hemen hemen aynı görüşü paylaşmaktadır. Bu tartışmaların yapıldığı sıralarda yeni bir görüş ortaya atıldı. İyi amelin kâfire fayda vermeyeceği gibi, günahın da mü'minin imanına zarar vermeyeceğini savunan bu görüşe göre, mürtekib-i kebîrenin durumunu Allah'a havale etmek (irca etmek) en doğru yoldur. Mürtekib-i kebîre hakkındaki bu görüş sahiplerine "tehir edenler, erteleyenler" anlamında "Mürcie" denmiştir.

Başlangıçta müsbet bir yaklaşımın ifadesi olarak ortaya çıkan irca görüşü, zaman geçtikçe Ehl-i Sünnet çizgisinden uzaklaşarak bid'at ve sapıklık haline gelmiştir. Mezhepler tarihinde "Mürcie" ismi ile daha çok bu grup anılmaktadır. Bunlar, yani sapık ve bid'atçi Mürcie, mürtekib-i kebîre hakkında benimsemiş oldukları mu'tedil kanaatle yetinmeyip, imanla beraber günahın hiçbir bir zarar vermeyeceğini kabule gitmişlerdir. Onların temel prensipleri şudur: Nasıl taat küfre fayda vermezse günah da imana zarar vermez. Bu prensipten hareket eden Mürcie, imanı sadece ikrar, tasdik, sevgi ve bilgiden ibaret sayarak kuru bir iman anlayışına sahip olmuştur. Mürcie'nin aşırı kollarından olan Ubeydiyye bağlılarına göre, şirkin dışında kalan bütün günahlar kesinlikle affedilir. Tevhid üzere ölen kimseye işlemiş olduğu günah ve kötülükler zarar vermez.

Mürcie, imanla amel arasını kesin hatlarla ayırıp kötü fiilin imana zarar vermeyeceğini; çünkü imanın sadece bilgi, sevgi ve saireden ibaret olduğunu iddia etmektedir. Bu görüş etrafında bu mezhebe bağlı kimselerden bazıları, imanın hakikatlerini ve taat amellerini küçümser noktaya gelebilmişlerdir. O kadar ki, bu mezhep içinde bozguncuların gittikçe

artmış ve onlar bu mezhebi günahlarına bir vesile, bozgunculuklarına bir sebep ve kolaylık vasıtası saymışlardır.

Büyük günah işleyenin nihaî kaderi hakkındaki hükmü Allah'a havale etme şeklindeki irca görüşü, temelde Ehl-i Sünnetin anlayışına yakın bir görüştür. Ehl-i Sünnet alimlerinin önemli bir kısmına göre de, büyük günah işleyen kimse hakkındaki son karar ahirette belli olacaktır. Allah onu isterse affeder, isterse cezalandırır. Eğer bir mü'min büyük günah işlerse bu davranışıyla imandan çıkmış sayılmaz. O sadece günahkâr bir mü'min olur. Onun cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduğu meselesi Allah'ın iradesine kalmıştır. Allah onu isterse affeder isterse cezalandırır. İşte, Ehli Sünnetin ircası budur. İmanı, "Allah'ı bilme ve Allah'ı ikrar ile Hz. Muhammed (s.a.s.)'i bilme ve onun Allah'tan getirdiği vahyi ikrar etme" şeklinde tanımlayan İmam Ebu Hanife de imana getirmiş olduğu bu tanım ve iman amel ilişkisi konusunda ortaya koymuş olduğu görüşlerden dolayı Mürcie arasında zikredilmiştir.

İmam Ebu Hanife'yi yaptığı iman tarifi sebebiyle Mürcie arasında zikretmek doğru değildir. Zaten bu isim İmam-ı Azam'a fikirlerine karşı olanlar tarafından, özellikle de Mutezile tarafından verilmiştir ve kendisi "mürciî" vasfını kesinlikle kabul etmemektedir. Mürcie taraftarları daha sonraları görüşlerinde aşırı gitmişler, "günah imana zarar vermez" fikrini savunmuşlardır. Oysa İmam-ı Azam böyle bir görüşe sahip değildir.

Mürcie, tam anlamıyla istikrar kazanmış bir mezhep olma hüviyetinde değildir. İrca görüşü, sadece bir mezhebe has olmayıp, çeşitli mezheplerce kullanılan bir görüştür. Bu anlamda, halis Mürcienin yanında, Sünnî Mürcie'den, Cebriyyenin, Kaderiyyenin ve Haricilerin Mürciesinden de sözedilmektedir.

- **Müşebbihe:**

Allah'ı yaratıklarına benzeten fırkaya verilen isimdir. Cehm b. Safvan (öl. 128/746) Allah'ın sıfatlarını inkâr edip ta'tile saptıktan sonra buna bir tepki olarak Allah'ı insanlara benzetme hareketi başlamıştır. Bazı alimler Müşebbihe'yi iki kısma ayırır. Biri; Allah'ın zatını O'nun dışındakilere benzetenler, diğeri de, O'nun sıfatlarını, yayatılmışların sıfatlarına benzetenlerdir. Allah'ın zatını insanlara benzetenler, Şia'nın gulat fırkalarıdır. Zaten Müşebbihe fırkaları genelde gulat-ı şîa denilen aşırı şiîler arasında çıkmıştır.

Müşebbihe'nin bir çok fırkaları vardır. En meşhurları ise, Hişâmiyye fırkasıdır. Müşebbihe denildiğinde ilk akla gelen bu fırkadır. Bu fırkanın ilk kurucusu Hişâm b. el-Hakem'dir. Daha sonra gelen Hişâm b. Sâlim el-Cevâlikî de aynı yolu izlemiştir.

Allah'ın sıfatlarını insanların sıfatlarına benzetenler ise, Mutezile'den Basralı ekolden bazı kimselerdir ki bunlar, Allah'ın iradesinin insanların iradesi gibi olduğunu, Allah'ın konuşmasının da insanların konuşması gibi ve aynı nitelikleri taşıdığını söylemişlerdir.

Gerçek Müşebbihe Allah'ın zat ya da sıfatlarını yaratıkların zat ve sıfatlarına benzetip bunların aynı niteliklere sahip olduğunu söyleyen fırka olmakla birlikte; bir takım mütâlaalarla bazı fırkalar diğerlerini Müşebbihe olmakla şuçlamışlardır. Meselâ, Mutezile,

Ehl-i Sünnet mensuplarını âhirette Allah'ın görüleceğini söylemeleri ve Allah'ın sıfatlarını kabul etmeleri sebebiyle Müşebbihe olmakla suçlamışlardır.

Yüce Allah, kendisine benzer hiç bir şeyin olamayacağını Kur'ân'da ifade etmektedir. Yaratıklarından hiç bir şey O'na benzemez. O da yaratıklarına benzemez. Allah'ın zatı yaratıklarına benzemediği gibi, sıfatları da yaratıklarına benzemez. Allah, hayat, ilim, kudret, semi', basar vs. gibi subûtî sıfatlarla muttasıftır. İnsanlarda da hayat, ilim, kudret, semi' ve basar gibi sıfatlar vardır. Ancak Allah'ın sıfatlarıyla insanların sıfatları arasında sadece isimlendirme yönüyle bir benzerlik vardır. Mahiyet açısından bir benzerlik asla söz konusu değildir.

- **Cebriye:**

Bir adı da Cehmiye olan bu ekolün ilk temsilcisi olarak Cehm b. Safvan (ö.m.745) gösterilir. Onun bu görüşü ilk üreten Ca'd b. Dirhem'den aldığı, onun da Şam'da bulunan bir Yahudiden öğrendiği ve Basra'da halk arasında yaydığı söylenmektedir. O ve takipçileri amellerde cebr (zorlama) ve ıztırar (mecburiyet) olduğunu söylemiş, istitâati (yapabilme gücünü) bütünüyle inkâr etmişlerdir. Bu görüşe göre, insan hür değildir, onda bir irade kudreti yoktur. İnsanın hareketleri, tıpkı cansızların hareketleri gibidir. Her şey Allah'ın mutlak iradesine bağlıdır.

Cebriye taraftarları bu fikirlerini iki temel kanıta dayandırırlar. Birincisi, Allah'ın birliği, ona ortak koşulmaması fikridir. Onlara göre, eğer kul kendi fiilini yaratırsa o zaman insanın da yaratıcı olması gerekir. Halbuki yaratıcılık yalnız Allah'a mahsustur. Kul kendi fiillerinin yaratıcısıdır, demek Allah'a ortak koşmaktır. İkincisi, Allah'ın ilim sıfatıdır. Allah, mutlak bilgi sahibidir, her şeyi eksiksiz bilir. Bir insanın faaliyetlerini Allah önceden bildiğine ve O'nun ilminde değişme olmayacağına göre her şey onun bilgisine bağlı olarak zorunlu olarak oluyor demektir. İnsandan irade, istitâat ve fiilleri nefyeden bu mezhebe göre kader, insanın mahkûmu olduğu ilahî yazgıdır.

İlk dönemlerde meydana gelen iç savaşlar neticesinde ölen ve öldürülen Müslümanların durumları, büyük günah işleyenin âkıbeti gibi meselelere cevap aramak için, siyasi iktidarın da baskısı sonucu yılmış zihinler, ürettikleri bu çeşit fikirleri teyit için naslara (Kur'an ve sünnete) müracaat etmişler ve Allah'ın iradesi karşısında insan iradesinin hiçbir şey yapamayacağına deliller aramışlardır.

Cebr düşüncesinin Emeviler devrinin başında dillendirilmeye başlanmış, yine Emevîler devrinin sonunda bir mezhep halini almıştır. Günümüzde irade, kazâ-kader konusunu iyi anlamamış birçok kimse de bilerek veya bilmeyerek bu görüşe meyletmişlerdir. Ancak bu görüşler, irade hürriyeti ve işlediği fiillerden dolayı insanın sorumlu tutulması, sevap veya azabı hak etmesi prensibiyle çeliştiği için Ehl-i sünnet bilginlerince reddedilmiştir.

II. ÜNİTE: AHLÂK

1. Ahlâk Kavramı

Ahlâk Arapça'da "yaratılış, seciye, tabiat, huy" gibi mânalara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizikî yapısı için halk; manevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir.

Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda ***hulk ve ahlâk*** terimleri genel anlamda iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Özellikle iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'l-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde terimleriyle, kötü huylar ve fena hareketler ise sûü'l-huluk, el-ahlâku's-seyyie, el-ahlâku'z-zemîme gibi terimlerle karşılanmıştır. Ayrıca ahlâk kavramı yanında, yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, takdire değer davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere **edep** (ç. **âdâb**) denilmiştir.

Ahlâk kelimesi terim olarak şöyle tanımlanmıştır:

Ahlâk, insan nefsinde yerleşen öyle bir meleke (yeti / kompleks yapı)dır ki, bütün fiil ve davranışlar, hiçbir fikrî zorlama olmaksızın, düşünüp taşınmadan, bu meleke sâyesinde kolaylıkla ortaya çıkar.

Bu tanıma göre;

- Ahlâk, yalnızca "iyi huylar ve kābiliyetler" manâsına gelmez. Kelimenin asıl anlamı ile "iyi ve kötü huylar"ın hepsine birden "ahlâk" denir.
- Ahlâk, insanda gelip geçici bir hâl olmayıp, onun mânevî yapısında yerleşen, bir meleke (kompleks yapı) hâlini alan istidât ve kabiliyetler bütünüdür.

İslâm dini yüksek ahlakî değerleriyle, aşiret ruhu, asabiyet duygusu, rekabet ve küçümseme gibi dışa dönük geçici hazlara düşkünlüğün doğurduğu kaba ve hoyrat geleneklerin yerine, insanın nefsini dizginlemesi, tabiatını kontrol altına alması, kendini öfke ve şiddetten koruması anlamına gelen hilm ve şefkati koymuştur. Bu suretle insana, kendi dışındaki varlıklara çevirdiği (çevireceği) mücadele enerjisini kendi hevasının kötü temayüllerine karşı yöneltmesini öğretmiştir.

Arap kabilelerinin hayat tarzları, örfleri, koyu ve anlamsız putperestlikleri, yüksek bir ahlâkın kurulmasına başlı başına bir engel teşkil ediyordu. Hz. Peygamber ise, bir olan Allah'a itaat temeline dayalı bir ahlâkî ve dini birlik sağlama görevini üstlenmişti (Âl-i İmrân 3/103). İslam'ın öğretilerinde, kabile ve nesep üstünlüğü anlayışı reddediliyor, Allah'a saygı (takva), ferdî ve sosyal planda yücelmenin ve değer kazanmanın ölçüsü kabul ediliyordu. Bu ölçüye uygun olarak, Allah'ın bütün yaratıklarına karşı merhametli olmak, beşerî ilişkilerde dürüstlük ve güvenilirlik, karşılık beklemeden sevgi ve fedakârlık, samimiyet ve iyi niyet, kötü eğilimlerin bastırılmasını ve daha birçok faziletler emrediliyordu.

İslâm ahlâkının kaynağı Kur'an ve onun ışığında oluşan sünnettir. Nitekim Hz. Âişe bir soru münasebetiyle Hz. Peygamberin ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğunu belirtmiştir (Müslim, Müsafirin 139). Bu sebeple İslâm ahlâk düşüncesi Kur'an ve Sünnetle başlar. Bu iki kaynak dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş ve pratik hayata uygulanacak ilkelerin

esasını belirlemiştir. Bunlar daha sonra fıkıhçılar, hadisçiler, kelâmcılar, mutasavvıflar, hatta filozoflar tarafından geliştirilecek olan ahlâk anlayışlarının temelini oluşturmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, ihtiva ettiği diğer konular gibi ahlâk konularını da herhangi bir ahlâk kitabı gibi sistematik olarak ele almamakla birlikte, eksiksiz bir ahlâk sistemi oluşturacak zenginlikte nazarî prensipler ve amelî kurallar getirmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ahlâk kelimesi yer almaz. İki yerde hulk kelimesi geçer (Şuarâ 26/ 137; Kalem 68/4). Bunlardan biri "âdet ve gelenek", diğeri "ahlâk" mânasında kullanılmıştır. Pek çok âyette yer alan amel kelimesinin alanı ise ahlâkî davranışları da içine alacak şekilde geniştir. Bunun yanında birr, takva, hidâyet, sırât-ı müstakim, sıdk, amel-i sâlih, hayır, mâruf, ihsan, hasene ve istikamet kavramları iyi / güzel ahlâk anlamına dâhilken; ism, dalâl, fahşâ, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fısk, fücur, hatîe, zulüm kavramları kötü ahlâk anlamına dâhildir. Aynı kavramsal çerçeve, (ahlâk kavramı da dahil olarak) hadisler için de geçerlidir.

İnsanı mükellef ve sorumlu varlık olarak takdim eden Kur'ân-ı Kerîm, onun ahlâkî mahiyeti konusuna özel bir önem vermiştir. Buna göre Allah insanı en güzel bir tabiatta yaratmış (Tîn 95/4), ona kendi ruhundan üflemiştir (Hicr 15/ 29). Ancak insanın üstün ruhî cephesi yanında bir de topraktan yaratılan beşerî cephesi vardır. İşte insandaki bu ikilik onun ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olması sonucunu doğurmuştur.

"Allah insan nefsine hem kötülük yapabilmeyi (fucûr), hem de kötülükten sakınabilmeyi (takvâ) ilham etmiştir. Dolayısıyla nefsini (günahtan) arındıran kurtuluşa erecek, onu kirletip günahlara boğan ise hüsrana uğrayacaktır".[251]

İslam, hem insanın ahlâkî mahiyeti hakkında bu dengeli yaklaşımı benimsemekte, hem de onun ahlâkî hüküm ve tercihlerine müfakat ve ceza öngörmektedir. Diğer taraftan insanın özü itibariyle temiz olduğu ve temiz fıtratını muhafaza etmekle emrolunduğu da dinin öğretilerindendir.

2. Din-Ahlâk İlişkisi

Ahlâk, yalnızca İslâm dîninin geliştirip şekillendirdiği bir kurallar manzûmesi değildir. Her dînin, kendi temel öğretilerine göre geliştirip şekillendirdiği bir ahlâkî kurallar manzûmesi vardır. Toplumda, hangi dîne mensup olursa olsun, dinî hassasiyeti yüksek insanla, dînî hassâsiyeti olmayan insan arasında, ahlâkî nitelikler bakımından bâriz farklar görülmektedir. Bu durum aynı dinî inanışa sahip insanlar arasında da görülen bariz bir durumdur. Dindarlık seviyesi yüksek bir Müslüman'la, düşük bir Müslüman arasında ahlâkî davranış farklılıkları ortaya çıkabilmektedir.

[251] Şems 91/ 9-10

Din, insani değerleri sıfırdan ortaya koyan bir sistem değil, insan yaratılışında mevcut bulunan değerleri onaylayan, destekleyen, teyit eden bir sistemdir. Aslında din, insana o değerlere bağlı kalarak yürüyebilme iradesi kazandırır. Dinle ahlak ilişkisi de burada başlar.

Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Ahlakın yegâne kaynağı din değildir. Ancak şunu da biliyoruz ki her dindar, ahlaklı olmak zorundadır. Çünkü din, bize bu dünyada ahlaklı davranmayı emreder. Böyle olduğu için de ahlak eksenli din anlayışı önemlidir.

Ahlaki (etik) değerler toplumun ortak değerleridir. Kişilerin bireysel inisiyatifleriyle, sübjektif değerlendirmeleriyle zorlamalarıyla tanımlanabilecek kadar yalın ve köksüz değildir. İşte bu noktada din önemli bir katkı sağlamaktadır. Din, toplumun tarihten süzülüp gelen ve insan olmanın özüyle bağlantılı, ortak, ahlaki değerleri teyit ederek, onaylayarak ahlâkî olan eylemleri benimseyenlere ayrı bir güç kazandırır. Mesela Kur'an-ı Kerim'de ahde vefadan, adaletten, başkasının hakkına saygılı olmaktan, sevmekten, sevgiyle bir arada yaşamaktan söz edilir. *"Düşmanınız da olsa adaletten ayrılmayın"* buyrulur. Aynı durum hadisler için de söz konusudur. Efendimiz (s.a.v.)'in hayatında ahlaki değerleri ve o değerlerin davranışa dönüşme bilincini görürüz. Zaten kendisi *"Ben dünyada güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim"* buyurmuştur. Kur'an ve hadislerde ifade edilen insanlığın ortak ahlaki değerleri yeni ortaya konmuş değildir. İslam'ın ana kaynakları onlara sadece atıfta bulunuyor, onları onaylıyor, destekliyor ve güçlendiriyor. Çünkü ortak ahlaki değerlerin üretilmesinde ve yaşatılmasında dinin bu geniş bakış açısına toplumların ihtiyacı vardır.

Değerin davranışa dönüşmesi ve bu hususta bir irade eğilimi gösterilmesi açısından dinle ahlak arasında kopmaz bir bağın olduğunu görürüz. Çünkü din, bize davranışlarımızın kendi içimizde hesabını verebilmeyi öğretir. Hukuk, insanlara karşı şeffaflığı, hesap verilebilir olmayı öngör. Ama din hiç kimsenin olmadığı yerde bile şeffaflığı, kendimize karşı dürüstlüğü, kendimize karşı hesap verebilir olmayı öğütler. Bu hesap vermenin de sınırlı bir hesap verme olmadığını bize anlatır. Bu hesap vermenin sadece etrafımızdaki insanların bizi ayıplamasından, toplumda ismimizin deşifre edilmesinden, insanların bizi yargılayıp cezalandırmasından ibaret olmadığını, bunun da ötesinde daha büyük hesapların, daha büyük yargılamaların olduğunu anlatır. Zaten hukuk filozofları dünyadaki adaletin sübjektif bir adalet olduğundan söz ederler. Dünyada adil insan olmaz. Sadece ***adalet sever*** insan olur. Mutlak adalet Yüce Allah'a aittir. Böyle olunca hesap verebilir olmanın bir dünyevi sübjektif boyutu vardır, bir de uhrevi boyutu vardır. İşte dindarlık bize hesap verebilir olmanın iki boyutunu anlatır.

Değerlerin davranış bilincine dönüşmesi açısından dinin iyi anlaşılmasına, iyi anlatılmasına büyük ihtiyaç vardır. Dini böyle bir bakış açısıyla anlamak ve anlatmak gerekir. Elbette din seccade üzerinde kılınan namazdan ibaret değildir. Yüce Yaratan'a el açıp dua etmekten de ibaret değildir. Ama onların oluşturduğu bilinç halinin ahlaki davranışlarımıza büyük katkıları vardır.

3. Ahlâk-İman İlişkisi

İman-ahlâk ilişkisini vurgulayan bazı hadis-i şerifler:

“Îman, yetmiş küsûr şûbedir. En üstünü “Lâ ilâhe illâllah” demektir (Allah’tan başka ilâh olmadığına inanmaktır); en alt derecesi ise başkalarına eziyet/zarar veren bir şeyi yoldan kaldırmaktır. Hayâ (utanmak) da îmanın bir şûbesidir.”

“Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin olduğu (zarar görmediği) kimsedir.”

“Îman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olmazsınız. Size, onu yapınca birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız!”

Sizden biriniz, kendi nefsi için isteyip arzu ettiği bir şeyi (mü’min) kardeşi için de isteyip arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.”

Bu hadislerden de anlaşılacağı üzere iman, kişinin Yüce Yaratan’a bağlanması, güvenmesi ve O’nun katında hem de insanlar nezdinde güven kazanmasıdır. İmanla emniyet, emân aynı kökten gelen kelimelerdir. İnanmak, aynı zamanda kişinin kendini Yaratana kendine ve diğer insanlara güvenle ve sevgiyle bağlanabilmesi demektir. Demek ki ortak değerlerimiz olan ahlâkî değerleri benimseyip yaşatmayı gerektiren şey, öncelikle imandır.

4. Ahlâk-İbadet İlişkisi

Ahlâk-ibadet ilişkisine dair örnekler:

*“*Namaz, insanı, kötülüklerden ve çirkin davranışlardan muhakkak alıkoyar” [252]

“Yalanı, onunla iş yapmayı bırakmayan kimsenin, (oruç tutarak) yeme-içmesini bırakmasına, Allah’ın ihtiyacı yoktur.”[253]

Kur'an-ı Kerim'de çok özel bir ibadet olan namaz ile ahlak arasında irtibat kurulur. Konuya dikkatsiz bakan kişi, kendi başına kıldığı namaz ile ahlaki değerler arasında bir ilginin olmadığı zannına kapılabilir. Fakat Kur'an’ın bize anlattığına göre namaz, insanı bütün kötülüklerden alıkoymalıdır. Bir bakıma namaz kişiye, ahlakî (etik) değerlere uygun davranış bilinci kazandırır. Yüce Yaratan'ın huzuruna günde beş defa çıkan, O’nunla bağını, ahdini ve bu ahde bağlı kalma iradesini yenileyen kişi, namazın dışında bu bilincini devam ettirmeli ve sorumlu davranmalıdır. Bunun anlamı, kişinin hesabını veremeyeceği davranışlardan uzak durması demektir. Bu bakımdan namaz ile toplumda güzel ahlaki davranışları egemen kılma arasında kopmaz bir bağlantı vardır.

Oruç çok özel, kişisel bir ibadettir. Ama oruç tutma sadece aç kalma olarak tanımlanamaz. Peygamber Efendimizin hadislerine dikkatle bakıldığında, oruç tuttuğu halde insanlara kötülüğe devam eden, kötülükten uzak durmayan, iyilik ve güzellik yapmayan kişilerin yaptığı sadece aç kalmaktan ibarettir. Buradan anlaşılıyor ki oruç da, Yüce Yaratan'la

[252] Ankebût, 29/45

[253] Buhârî, savm 8

kurulan bağın davranışlara yansıtılabilmesiyle, oruçlu geçen zamanın iyilik ve güzelliklerle doldurulmasıyla ve kötülüklerden kaçınıp kişinin kendini denetim altına alabilmesiyle değer kazanmaktadır.

Yine, zekât arınma demektir. Zekâtın kendisinde zaten bir arınma söz konusudur. Bu arınma nefsin hevasından, günah yüklerinden, malın fakire ait kısmından arınmadır. Zekât bize nefsin ihtiraslarından korunulduğu, hakların ihlal edilmediği ve hak edilmiş bir servetle hayatın sürdürüldüğü bir dünyada yaşama bilincini kazandırır. Hac ibadeti de bireysel ve toplumsal hayatı düzenleme ve olumsuzluklardan arındırma olarak değerlendirilebilir. Dualar, tövbeler, ibadetler, hayata yansıyan bireysel ve toplumsal olgunluklar vb. açılardan bakıldığında, kısacası hangi açıdan bakılırsa bakılsın, din bize hep ahlaklı olmayı, ahlaklı davranmayı, etik değerleri öz hayatımız haline getirmeyi öğütlüyor.

5. Ahlâkın Bireysel Boyutu

Bütün sosyal yapılar fertlerle ayakta durur, yükselir veya alçalır. İslam, fertleri ıslah edip geliştirirken her bir bireyi doğruluk, takva, tövbe, şükür, sabır, yumuşak huyluluk, tevazu, iffet, çalışma, güzel söz gibi olumlu ahlaki erdemlere sevk eder. Buna karşın kişiyi güzel ahlâktan alıkoyan yalan söyleme, ölçüsüz hayat, nankörlük, israf, cimrilik, ümitsizlik, başa kakma, taşkınlık, kibir, fuhuş gibi olumsuz özelliklerden alıkoyar.

Kuran-ı Kerim'de kişinin beden ve ruh yapısını koruması, geliştirmesi zaruri bir vazife sayılmıştır. Bu çerçevede, temizliğin önemini ifade eden "Allah temiz olanları sever"[254]ayeti iç veya ruh temizliğinin yanı sıra, beden, yiyecek, giyecek, mesken ve çevre temizliği de emreder. Buna karşılık pislik, çirkinlik, tiksindirici şeyler yasaklanmıştır.

İman ve ibadet esaslarını yerine getiren insan, bununla ahlâki görev ve sorumluluklarını kolayca gerçekleştirebilecek güzel bir karakter yapısı kazanmalıdır. Onun için de insanın ahlâkî eğitiminde, 'Allah'a Karşı Görevler' içinde görülen iman ve ibadet esasları son derece büyük rol oynarlar. Yani iman esasları**;** iyilikleri işlemeye, kötülüklerden kaçınmaya ve yükümlülükleri gerçekleştirmeye teşvik eden itici bir kuvvet durumundadırlar. İbadetler ise, insanı Yaratıcı'sına kulluk ve ahlâk yönünden olgunlaştıran ve onu kötülüklerden uzaklaştıran birer vasıta konumundadırlar.

İnsanı güzel ahlâk sahibi kılmak için, teorik bilgilerle yapılan bir eğitim, yeterli olamamaktadır. Bunun için de gerekli olan şey; teori kadar pratiğe de önem veren köklü bir eğitim, uzun bir çalışma ve sürekli bir uygulamadır. İşte bütün bunlar İslâm ahlâkında mevcuttur. İslâm'ın iman ve ibadet esasları, sözünü ettiğimiz kalitedeki ahlâk eğitiminin sağlam alt yapısını oluşturmaktadır. Ahlâkta esas olan yaşantıdır. Ahlâkî olanı yaşantı haline getirebilmesi için insanın, aynı zamanda hem ruhsal hem de bedensel sağlığını koruması gerekir. Bunun için de insan, bedensel yetilerine olduğu gibi, ruhsal yetilerine de zarar veren her şeyden uzak durmalıdır.

İslâm ahlâkı hem bireysel hem toplumsal anlamda aşırılıklardan uzaklığı, dengeli ve uyumlu bir hayat tarzını öngörmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de adalet sıfatından yoksun kalmış kişi

[254] Tevbe, 9/108

dilsiz, âciz ve hiçbir işe yaramayan köleye benzetilerek böyle birinin, adalet erdemini kazanmış, dolayısıyla doğru yolu bulmuş olanla bir tutulamayacağı belirtilmiş; böylece adaletin bir kemal (olgunluk ve yücelik) sıfatı olduğuna işaret edilmiştir. İslâm dininde insanın kazanması istenen ahlaki eylemlerin hepsine birden genel anlamda **'fazilet'** ve **'hayır'** denir; kaçınması istenen fiillere de **'rezilet'** ve **'şer'** adı verilir.

Her Müslüman, 'hayır' adıyla bilinen güzel davranışları öğrenmek ve onları yapmak durumunda olduğu gibi, 'şer' olarak kabul edilen fiillerden de kaçınmak zorundadır. Bu sebeple onun iyi ile kötüyü dengeli bir şekilde tanıması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de bu ölçüye titizlikle uyulduğunu görmekteyiz. Zira bir şeyin güzelliği veya çirkinliği, onun zıddıyla daha iyi anlaşılır.

"Kim iyi bir iş yaparsa, kendi lehine yapmış olur; kim de kötü bir iş yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur."[255]âyeti, ***ahlâkın bireysel boyutu*** ile doğrudan ilgilidir.

6. Ahlâkın Toplumsal Boyutu

Kur'an-ı Kerim'e göre, Müslüman toplum, belli ahlâki görevlerle yükümlü, seçkin ve şerefli bir topluluktur. Ve toplumsal her türlü ilişkide karşılıklı güven esastır. Birlik olma, bölünüp parçalanmama, dağılmama, adaleti tesis toplum planında temel ahlâkî hedeflerdir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için fertler, topluma karşı bir takım görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu bağlamda, çekememezlik, haset, kin gütme, laf taşıma, yalan ve yalancı şahitlik gibi yasaklamalar getirilirken, yardımlaşma ve dayanışmayı esas alan bir kardeşlik ahlâkı oluşturulmak istenmektedir.

İyiliği teşvik, kötülüğü engelleme, yardımlaşma, affetme, karşıdaki insana güven verme, sözünde durma, sevgi, kibar davranma gibi hususlar yapılması istenen ahlâki hususlardır. Buna karşılık, öldürme, hırsızlık, aldatma, haksızlık, hıyanet, zulüm, bozgunculuk, gıybet, alay gibi fiiller yasaklanmıştır. Ayrıca Kur'an, akrabalık ve komşuluk hukukunu gözetmeyi emretmekte, aile çevresiyle ilgiyi kesmeyi Allah'a isyan olarak nitelemektedir. (Bakara, 2/27; Ra'd, 13/21, 25; Muhammed, 47/22)

"Şüphesiz Allah, adâleti, ihsânı (iyiliği), akrabâya yardımda bulunmayı emreder; her türlü çirkin söz ve davranışı (fuhşiyât), her türlü günahı ve ahlakî rezileti (münker) ve taşkınlığı yasaklar. O, gereklerini harfiyyen yerine getiresiniz diye bunları size emrediyor." (Nahl, 16/90) âyeti, ***ahlâkın toplumsal boyutu*** ile doğrudan ilgilidir.

Temel bazı ahlaki vecibeler İsra Suresi 23-37. â***yetlerde özet olarak şu şekilde sıralanmıştır:***

1. Anana, babana iyilikte bulun ve iyi davran.
2. Akrabaya, yoksula, yolda kalana hakkını ver.
3. Harcamalarında orta yolu tut, saçıp savurma.
4. Geçim kaygısı, yoksulluk korkusuyla çocuklarını öldürme.
5. Zinaya yaklaşma! Çünkü o iğrenç bir iştir.

[255] Fussılet, 41/46

6. Allah'ın saygın kıldığı cana kıyma, onu öldürme.
7. Yetimin malına iyilik dışında yaklaşma.
8. Verdiğin sözü yerine getir.
9. Ölçü ve tartıda hile yapma.
10. Hakkında kesin bilgin olmayan şeyin peşine düşme.
11. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.

Ahlâkî değerleri ve kötü huyları özetleyen vecîz hadis-i şerifler:

Rasûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu ki:

"Zandan sakınınız. Çünkü zan (yersiz itham), sözlerin en yalan olanıdır. Başkalarının konuştuklarını dinlemeyin, ayıplarını araştırmayın, birbirinize karşı öğünüp böbürlenmeyin, birbirinizi kıskanmayın, kin tutmayın, yüz çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun. Müslüman Müslümanın kardeşidir: Ona haksızlık etmez, onu yardımsız bırakmaz, küçük görmez. (Göğsüne işaret ederek) Takvâ buradadır, takvâ buradadır!".[256]

"Kişiye, Müslüman kardeşini hor görmesi kötülük olarak yeter. Müslümanın her şeyi, kanı, namusu ve malı Müslümana haramdır. "

"Şüphesiz ki Allah, sizin bedenlerinize, dış görünüşünüze ve mallarınıza değil, kalplerinize ve davranışlarınıza değer verir."

<u>Hadislerden genel olarak çıkarılabilecek ahlaki vecibeler şu şekilde özetlenebilir:</u>

1. Kendisi için istediğini başkası için de istemek,
2. Olduğu gibi görünmek ya da göründüğü gibi olmak,
3. Küçüklere sevgi, büyüklere saygı göstermek,
4. Affetmek, hoşgörülü davranmak, öfkeye hakim olmak,
5. Başkalarının kusurlarını araştırmamak,
6. Sözünde durmak, ahde vefa göstermek,
7. Doğruluk ve dürüstlükten taviz vermemek, güvenilir olmak, adaletten ayrılmamak.
8. Kibirden ve gururdan sakınmak, mütevazî olmak,
9. Cimrilikten, tamahtan uzak durmak, cömert olmak,
10. Her hususta sabırlı olmak,
11. Maddi ve manevi temizliğe riayet etmek,
12. Allah'ın kendisine verdiği sağlığına ve sıhhatine çok dikkat etmek,
13. Boş vakitlerini hayırlı işlerde değerlendirmek...

7. İslam Ahlâkı İle İlgili Eserler

İslâm'ın ilk yüzyılında Müslüman toplumlarda ahlâk anlayışı tamamen yukarıda ana hatlarıyla gösterilen dinî ilke ve kurallara dayanmaktaydı. Yaklaşık II. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan yeni durumlar karşısında az çok farklı ahlâk anlayışları doğmakla

[256] Müslim, Birr 30

birlikte, temelini Kur'an'dan alan ve Hz. Peygamber ile ashabın hayatlarında şekillenmiş olan ***geleneksel İslâm ahlâkı***na bağlılık sürdürüldü ve genel ahlâk konularına veya bu alanın özel konularına dair eserlerden oluşan zengin bir literatür meydana getirildi.

Daha çok hadis ve fıkıh âlimleri tarafından yapılan bu yöndeki ahlâk çalışmalarının başlangıcını hadislerin tasnif dönemine kadar götürmek mümkündür. Nitekim başta Kütüb-i Sitte olmak üzere hemen bütün hadis mecmualannda "Kitâbü'l-Edeb", "Kitâbü'1-Birr", "Kitâbü Hüsni'l-hulk" gibi başlıklar altında özellikle ahlâk hadislerini ihtiva eden bölümler bulunur. Buhâri'nin el-Edebü'l-müfred"i, Abdullah b. Mübârek'in Kitâbü'z-Zühd ve'r-rekâik'i gibi yalnızca ahlâka dair hadis ve haberlerden oluşan eserler yanında, İslâm kültür tarihi boyunca devam eden kırk hadis külliyatının başta gelen konuları da ahlâkî konulardır.

Fıkıh kitaplarındaki amelî ahlâk konularıyla, tefsir ilminde "ahkâmü'l-Kur'ân" türündeki eserlerde ahlâkla ilgili konuların varlığına da işaret etmek gerekir.

Eser sayısı bakımından İslâm kültür tarihinin en verimli alanlarından biri olan İslâm ahlâkının başta gelen klasiklerinden biri Mâverdi'nin ***"Edebü'd-dünyâ ve'd-din"*** adlı eseridir. (Beyrut, 1978). Eser geniş muhtevası, materyal zenginliği, ilmî, fikrî ve edebî üstünlüğü gibi meziyetleri dolayısıyla her devirde ve bütün İslâm ülkelerinde geniş bir ilgiye mazhar olmuştur.

Hz. Peygamber'in ahlâkını bütün insanlık için en yüksek hayat ideali olarak gösteren İbn Hazm'ın ***dinî-felsefî*** mahiyetteki ***"el-Ahlâk ve's-siyer"***i (Beyrut 1985), muhtevasının önemi yanında edebî bakımdan da büyük bir değer taşır. Ebû Nasr et-Tabersi'nin ***"Mekârimül-ahlâk"***ı da (Kahire, 1303) Hz. Peygamber'in, hayatın bütün alanlarına dair tutum ve davranışlarını sergileyen ve onu bir ahlâk ideali olarak gösteren en tipik ahlâk kitabı örneklerindendir.

Ahlâkî erdemlerin niçin iyi, erdemsizliklerin de niçin kötü olduğunu ve bunların sonuçlarının neler olabileceğini, aklî yöntemlerle îzah eden ***Felsefî ahlâk***a dair bazı eserler:

a. Fârâbî'nin ***Kitâbü't-Tenbîh alâ Sebîli's-Saâde***'si.
b. İbn Miskeveyh'in ***Tehzîbü'l-Ahlâk***'ı.
c. İbn Sînâ'nın ***İlmü'l-Ahlâk***'ı.

Tasavvufî ahlâk, gelenekçi ahlâkın Kur'an ve Sünnet'e bağlılığı ile felsefî ahlâkın aklî yöntemlerini içinde barındıran, bunlara ilâve olarak da güzel ahlâkın *nasıl* olması gerektiğini kendine has yöntemlerle ve somut örneklerle (canlı numûnelerle) ortaya koyan bir ahlâk sistemidir. ***Tasavvufî ahlâk***a dair bazı eserler:

a. Ebû Tâlib el-Mekkî'nin ***Kūtü'l-Kulûb***'u.
b. İmam Gazâlî'nin ***İhyâu Ulûmi'd-Dîn***'i.
c. Hâris el-Muhâsibî'nin ***er-Riāye li-Hukūkıllâh***'ı.

İslâm kültür tarihinde her zaman dinî karakterini korumakla birlikte, kesin bir tasnife kolaylıkla imkân vermeyecek ölçüde şekil ve muhteva çeşitliliği taşıyan ahlâk literatürü içinde edebî ve hikemî türde Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış eserlerin de önemli bir yeri

vardır. İbnü'l-Mukaffa'ın "***Kelîle ve Dimne***" adlı ünlü tercümesi, İbn Kuteybe'nin "***Uyûnü'1-ahbâr***"ı, İbn Miskeveyh'in "***Câvidân-hıred***"i bu türün en eski ve değerli örneklerindendir.

Daha sonra "Kâbusnâme", "Sîyâsetnâme", "Nasîhatnâme", "Pendnâme", "Fütüvvetnâme" gibi klişeleşmiş adlar altında ahlâkî-dinî mahiyette edebî eserlerin, ahlâkî vecizeler, atasözleri, fıkra ve hikâyeler ihtiva eden irşad ve mev'iza kitaplarının yazımı aralıksız sürdürülmüştür.

İslâm ahlâk literatürüyle ilgili birkaç Türkçe bibliyografik çalışma yapılmıştır. Bunlardan Bursalı Mehmed Tâhir'in "Ahlâk Kitaplarımız" (İstanbul 1315) adlı eseri. 108 kitap ve yazarları hakkında kısa bilgiler verir. Mehmed Ali Ayni "Türk Ahlâkçıları" (İstanbul 1939) adlı eserinde, on müellif ve bunların ahlâk kitaplarını geniş olarak tanıtmıştır. Agâh Sırrı Levend "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız" başlığı altında, İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde yazma veya basılmış nüshalarını tespit ettiği 238 kitabın adı, yazarı, bulunduğu yer, basılmışsa baskı yeri ve tarihi hakkında bilgi vermiştir.

lll. ÜNİTE: DİN, KÜLTÜR VE TOPLUM

1. Kültür Ve Kültürün Unsurları

Kültür: Latince, "toprağı işleme" manasına gelen bu tabir, daha sonra "yüksek umumi bilgi" manası ile Türkçe'ye girmiştir. Bir milletin, dînî, ahlâkî, hukukî, entelektüel, estetik, lisânî ve iktisadî hayatlarının ahenkli mecmuasına verilen addır. Başka bir ifadeyle, bir toplulukta örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu ahenkli bir bütündür. Yani bir toplumda var olan maddi ve manevi yapılar bütününe kültür diyoruz.

Kültürün Vasıfları:
(1) Tevarüs yoluyla oluşur.
(2) İçtimaidir.
(3) Duygu, düşünce ve davranışları şekillendirir.
Kültürün Unsurları:
Maddi yapılar: Mimari sanat eserleri, sosyal müesseseler, eğitim kurumları vs.
Manevi yapılar: Gelenek ve görenekler, örf ve adetler, alışkanlıklar vs.

2. Din-Kültür İlişkisi

Din, **(1)** ferdi ve içtimai yanı bulunan, **(2)** fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, **(3)** inananlara bir yaşam tarzı sunan, **(4)** onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir yoldur. Özetle, din bir yaşam biçimidir, değerler koyarak inananların bireysel ve toplumsal hayatını yönlendirir.

Din-kültür ilişkisi karşılıklıdır. Yani din, kültürü etkilerken kültür de din anlayışında etkili olmaktadır. **Örneğin;** İslâm dininde namaz, Kâbe'ye yönelerek kılınır, yani caminin yönünün kıbleye doğru olması dinin emridir. Ancak caminin kubbesi ya da minaresinin biçimi vs kültürel anlayışla şekillenmektedir.

İnsanlık tarihiyle eşzamanlı bir sosyal olgu olarak dinin, toplumların yaşayan kültürlerinde çok önemli bir yer işgal ettiği, hatta kültürlerin oluşumunda çok önemli roller aldığı bilinen bir gerçektir. Her ne kadar din, günümüz modern toplumların genel kültürü içinde -geçmişe bakarak- farklı biçimlerde kendini göstermekte ise de, aslında bir şekilde etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir.

Din, kültür üzerinde derin etkiler bırakır. Nitekim İslâm'ın Müslüman toplumların kültürü üzerindeki etkileri, onların kültür hayatına bakıldığında açıkça görülür. Denilebilir ki, genel olarak din-kültür ilişkisi, nasıl bir toplumu anlamak bakımından son derece önemli ise, İslâm dininin kültürümüzle ilişkisini ele almak da, kendi toplumumuzu anlamak bakımından oldukça önemlidir.

Hiç kuşkusuz din, kültür ile aynı şey değildir; ikisinin birbirinden ayrıldığı yönleri bulunmaktadır. Fakat kültürü dinden bağımsız düşünmek de mümkün görünmemektedir. Her toplumun kültürünün oluşumunda din, en önemli amildir. Kültürün, o toplumdaki insanların Allah, insan ve evrenle ilgili tasavvurları ve realitede bu üçlüyle kurdukları ilişkilere göre belirlendiği düşünülürse, kültürün dinle sıkı ilişkisi kendiliğinden anlaşılır.

Din-kültür ilişkileri dikkatle incelendiğinde, aslında bu ilişkilerin karşılıklı etkileşime dayalı olduğu görülebilir. Bu etkileşimde; din, bazı durumlarda bağımsız değişken ve belirleyen olurken; ortaya çıkan yansımaları ve müntesipleri açısından bazı durumlarda bağımlı değişken de olabilir, yani toplumdan, toplumun kültürel hayatından etkilenebilir. Aynı şekilde kültür de her durumda bağımsız değişken olamaz, bazı durumlarda bağımlı değişken olup başka unsurlardan, örneğin dinden etkilenir.

Her insanın hayat süreci, bir dünya inşa etmektir. İnsan, kendi dünyasını inşa ederken, kendi çabasıyla enerjisini toplar ve kendisine bir istikrar temin etmeye çalışır. İnşa edilen bu dünya kültür olarak dışa yansır. Kültürün asıl amacı, insan hayatı için sağlam bir yapı oluşturmaktır. Bu yapının en temel sorunu dayanağı olan kültürün değişken ve istikrarsız oluşudur. Bu demektir ki insan için dünya inşa etmek zorunludur, ama asıl önemli fakat zor olanı bu inşa edilen dünyayı devam ettirmektir.

Kültür, toplumun hem ürünü hem de toplumun inşa edici öznesidir. Kültür kendi içinde barındırdığı özellikler itibariyle değişen ve dinamik bir muhtevaya sahiptir. Bu anlamda kültürün değişmesinde ve oluşmasında hem yerel hem de evrensel değerlerin tesiri büyüktür. Çünkü dinin kültürün merkezine yerleşmesiyle birlikte din gelenekleşmekte veya kültürleşmektedir. Böylelikle dinin nesilden nesile aktarılması gerçekleşir. Kültür de sosyal hayatın bir ürünüdür ve nesilden nesile aktarılarak gelişir. Kültür alanlarını birbirinden ayırmak mümkün olsa bile din vasıtasıyla bireylerde oluşan zihniyet, bütün kültür alanlarda nüfuz etmiş olmasından dolayı dini kültürün içinden kolaylıkla ayırt etmek mümkün değildir.

Denilebilir ki kültür insanın, maddî ve manevî ürettiklerinin toplamından ibarettir. Kültürün bir unsuru olarak toplum, beşerî bir ürün olmakla manevî kültürün karakterini bütünüyle paylaşır. İnsanın dünya inşa etme eylemi, kolektif bir eylemdir. İnsanlar, ancak birlikte aletler geliştirir, birlikte dilleri türetir, birlikte değerlere bağlanır, birlikte müesseseler

kurarlar. Birey, sadece bir sosyal sürece dayalı bir kültüre katılmakla kalmaz, aynı zamanda onun süregelen kültürel varlığı, özel toplumsal düzenlemelerin korunmasına da bağlıdır.

3. Din-Birey İlişkisi

Din hem bireysel hem de toplumsal bir olgudur. Şu kadarı var ki bireyin hayatını etkilediği oranda toplumun hayatını tanzim eder. Dinin bireysel boyutu, bizzat bireyin kendi içsel durumu, deruni yapısı ve kişisel davranışlarıyla ilgilidir. Dini inanç ve ibadetler, hem birey için hayatın anlamına ilişkin açıklamalar sağlarlar, hem de insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan ahlaki konularda rehberlik edebilirler. Çünkü din bir değerler bütünüdür ve bu değerler hem bireysel rehberlik hem toplumsal rehberlik sunar.

Dinin bireysel hayatın merkezine takvayı koymuş olması, inananların yaşam kalitesinin buna bağlı olması anlamına gelir. Bunun da amacı dünya ve ahiret mutluluğu olarak ifade edilmiştir. Din insanların mutlu bir hayat sürdürmelerini sağlamak amacıyla birtakım değerler ve etkinlikler (inançlar ve ibadetler) koymuş ve bunların gelişmelerine uygun ortam oluşturulmasını (iyiliği tavsiye – kötülüğü men) istemiştir. Bu inanç ve uygulamalar öncelikle dünya hayatının insan onuruna uygun bir biçimde yaşanmasını amaçlarlar.

İslam dininde, iman edip etmemek tamamen bireyin iradesine bırakılmıştır. Zira zorlama ile ya da baskı altında gerçekleşecek inancın içselleştirilmemiş olması nedeniyle bireye herhangi bir olumlu katkısı olmayacaktır. Bu gerçek Kuran'da "Dinde zorlama yoktur" ilkesiyle ortaya konmaktadır.

4. Din-Toplum İlişkisi

Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkan sübjektivizmin etkisiyle din, tamamen ferdi bir olay olarak görülmeye ve izah edilmeye çalışılmıştır. Ama bu anlayış 20. yüzyıla gelindiğinde önemini kaybederek dinin objektif yönünün (toplumu etkilemesinin) önemi üzerinde durmaya başlanmıştır. Esasen din bireyleri ilgilendirdiği kadar sosyal bir olay olması hasebiyle toplumu da o kadar ilgilendirmektedir.

Dinin bir sosyal karaktere sahip olması onun, diğer toplumsal olaylarla ilişki içinde olması demektir. Zira toplumsal bir olgu olarak varlığını gösteremeyen bir din uzun yıllar varlığını sürdürme imkânına sahip değildir. Ancak unutmamak gerekir ki her din önce bireysel olarak ortaya çıkar ve daha sonra toplumsal boyuta taşınır. Böylece dinin hem bireysel hem toplumsal yönü önemli olup birbirlerini tamamlayan iki veçheye sahip olduğu söylenebilir. Dinin bu iki yönünü birbirinden bağımsız tamamen bağımsız ele almak mümkün görünmemektedir.

Dinin toplum içindeki fonksiyonları zamana ve şartlara göre değişiklik gösterir. Fakat modern sanayi toplumlarda dinin etkisinden azalıp toplumların sekülerleştiğini, dinin pek çok toplumsal fonksiyonlarını başka kuruluşlara devrettiğini ve kendi öz alanına çekildiğini söyleyebiliriz. Ama din, bireylere etki pozisyonunu kaybetmedikçe toplumun kültür hayatının merkezinde varlığını devam ettirecektir.

Din ve toplum arasındaki etkileşimi iki yönlü olarak değerlendirmek mümkündür. Öyle ki din, değer yargılarıyla toplumsal yapı üzerine etkisini gösterirken başka taraftan da toplumsal yapı dinin değer yargılarının algı biçimi üzerinde etkisini gösterebilir. Dolayısıyla din sosyolojisi, din ve toplum ilişkisinden ortaya çıkan etki ve tepkilerin ve dini grupların incelenmesi üzerine çalışmaktadır. Böylece din ve toplum ilişkisi karşılıklı etki esasına dayanmaktadır. Şu halde dinin sosyal bir karaktere sahip olması, onun özünde var olan bir karakterdir.

Dini, bulunduğu kültür çevresinden ayrı ve her türlü etkiden uzak düşünmemek gerekir. Zira kültürel hayatın bütün kısımları ile toplumun genel yapısı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Din de bu yapı içerisinde varlığını hem etkileyerek hem etkilenerek sürdürmektedir. Bir yandan toplum ve kültür sahaları din üzerinde etkili olurlarken diğer yandan da din toplum hayatı ve kültürün diğer sahaları üzerinde etkili olmaktadır. Buna göre din, toplum hayatını düzenlemek amacıyla normlar koyar ve toplumun içine nüfuz edip kapsamlı bir şekilde ahlaki değerleri sistemleştirir.

Din ve toplum arasındaki ilişkiyi sistematik bir şekilde ele aldığımızda birinci derecede dinin toplum üzerindeki etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Zira dinler, toplumsal hayatın önemli hususlarıyla ilgili meseleleri, insanları ilgilendiren konular ve sorunlara karşı tutum ve davranışları kapsamaktadır. İnsanlar tarafından din yoluyla kazanılan bir zihniyetin paylaşılması sonucunda bu değerler inananlar tarafından ister iradi olsun ister iradi olmasın dünyevi hayata aktarılmaktadır. Bireyler, din vasıtasıyla kazanılan zihniyet dünyası "gözlükleriyle" dış dünyayı anlamaya çalışır. Bu zihniyet, insan hayatında kapalı bir bölge oluşturmayıp kültür ve toplum hayatının din dışında kalan kısımlarına da etki etmektedir. Buna göre her din hayatın bütün önemli konuları ve bunlara takınılan bütün önemli dünyevi olaylara karşı önemli bir zihniyet muhtevası içermektedir. Dolayısıyla din, toplumu derinden etkileyen en önemli sosyal olgulardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Din ve Din Anlayışları

a. Din Anlayışlarındaki Farklılıkların Sebepleri

Din anlayışlarında farklılıklar olduğu bir gerçek. Din anlayışlarındaki farklılıkların en önemli nedenlerinden birisi insandır. İnsanların farklı yaratılışa sahip olmaları ve insanın gelişmeye müsait sınırlı bir şekilde yaratılmış olması din anlayışlarındaki farklılıkları oluşturmaktadır.

Allah'ın dini (İslâm) bir tane, insan ise çeşit çeşittir. Dolayısıyla algı biçimleri çeşit çeşittir.

Kaynağı birdir, dolayısıyla Allah'ın dini bir tanedir. Ancak İslam'a muhatap olan insanlar birbirlerini farklı kılan bir takım nedenlerle çeşit çeşittir. Yani din ilahidir, muhatap beşerdir, sınırlıdır.

İnsanoğlu beşeri kimliği gereği sınırlı bir varlıktır. Dahası her insan farklı ortamlarda dünyaya gelmektedir. İnsanlar aynı ailede doğmuş olsalar bile farklı bireylerdir. Bu nedenle

her bir insanın algılama ve anlama kapasitesi farklılık arz etmektedir. İnsanın algılama, anlama ve açıklama biçimlerini farklı kılan etkenleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Birey olması, yani her insanın ayrı bir dünya olması, farklı akıl ve ilgi sahibi olarak yaratılmış olması

c) Her bireyin eğitim ve tecrübelerinin farklı olması

d) Ailesi, yakın çevresi ve yaşadığı toplumun etkileri

e) İçinde bulunduğu doğal ortam

f) Yaşadığı zaman vb.

Anlayış Farklılıklarının Sınırı Nedir?

Yukarıdaki açıklamalar anlayış farklılıklarının normal hatta zorunlu olduğunu göstermektedir. Öyleyse doğruya nasıl ulaşılacaktır. Ben böyle anlıyorum denildiğinde gerçek nerede kalmaktadır? Anlayış farklılıklarının da bir sınırı olmalı değil midir?

Dinin temel ilkelerini reddetmeyen ve bunlara aykırı olmayan yorumların ve anlayış biçimlerinin hoş karşılanması gerektiği anlayışı doğruyu koruyan bir anlayıştır. Yani dinin temel ilkelerini reddetmekle ya da saptırmakla hoşgörü sınırı aşılmaktadır. Örneğin, kelime-i tevhidi inkâr, peygamber aracılığıyla haber verilen hakikatleri ret, kişiyi İslam dininden çıkaran şeylerdir. Ancak bu hakikatleri farklı şekillerde anlamak veya açıklamak, kişiyi dinden çıkaran bir şey olmaz.

Herhangi bir konuda bir mezhebin görüşüne uymamak dinden çıkmak anlamına gelmemektedir. Sadece o mezhebin falanca görüşüne uymamak anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak; İslam'ın özü tevhittir ve inanç esasları bellidir. Bütün bir insanlık için gönderilmiştir ve sosyal planda adaleti vazgeçilmez prensip olarak kabul eder. O halde bizim din anlayışımız da İslam'ın bu temel özelliklerini içinde barındırdığı ölçüde doğru olacaktır.

b. Din Anlayışından Kaynaklanan Farklı Oluşumlar

İslâm, tevhid dinidir. Tevhid, Allah'ı zâtında, sıfatlarında, fiillerinde bir kabul etmek, onu yegâne tapınılan varlık, tek otorite tanımak demektir. Bu anlayış bütün Müslümanların birlik ve beraberlik içinde, ırk, dil, bölge vb. etkenlerle parçalanmamalarını da gerektirmektedir. Bu sebeple, Müslümanların birlik ve bütünlüğü bozan her türlü sosyal parçalanmalar ve bu sonuca götüren fikir ayrılıkları yasaklanmıştır. Şu âyetler bu hususu vurgulamaktadır:

"Hepiniz Allah'ın ipine (dinine, kitabına) sımsıkı sarılın, parçalanıp ayrılmayın".[257] *"Allah'a ve Resulü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin, aksi takdirde zaafa düşer, kuvvet ve devletinizi elden kaçırırsınız".*[258]

Fikir ayrılıkları her ne kadar tabii ve kaçınılmaz ise de, bu serbesti, Müslümanların bölünmesine ve parçalanmasına yol açmama şartı ile sınırlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulur:

"Siz kendilerine apaçık âyetler ve deliller geldikten sonra parçalanıp dağılanlar gibi olmayın" .[259]

Âyetten anlaşıldığına göre sosyal anlamdaki parçalanmanın yanı sıra, hakkında apaçık âyet ve deliller bulunan dinî hükümleri ihtilâf konusu yapmak da yasaktır. Bu durumda iman esaslarının, ibadetlerin, farz veya haram oluşu kesin delille sabit olmuş diğer dinî hükümlerin Müslümanlar arasında çekişme konusu yapılması câiz değildir. Bu temel hükümlerin varlığı kabul edildikten sonra, ayrıntıların ve farklı yoruma müsait olanların anlaşılması hususunda birbirinden farklı ilmî görüşler ortaya koymak ve değişik sonuçlara ulaşmak ise serbesttir. İşte İslâm mezhepleri bu metot ve anlayış farkından doğmuşlardır. Fıkhî konularda farklı sonuçlara ulaşmak genellikle müsamaha ile karşılanmış, rahmet olarak telakki edilmiş ve hatta Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiştir.[260]

Hz. Peygamber'(s.a.v.)'in vefatından sonra ortaya çıkan ihtilâfların bir kısmı siyasî bir kısmı da fikrî sebeplere dayanıyordu. Ancak siyasî nitelikli ihtilâflar da zamanla fikrî ve dinî şekillere bürünmüş ve İslâm dininin akaid sahasını ilgilendiren meseleler arasına girmiştir. Böylece daha ilk dönemlerde çeşitli itikâdî mezhepler ortaya çıkmıştır.

Din anlayışındaki farklılaşmaların kurumlaşması sonucu ortaya çıkan mezhepler, bütünüyle beşerî oluşumlardır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez.

- **Tarih İçindeki Oluşumlar**

1. İtikadî Oluşumlar

Hz. Peygamber ümmetine daima birlik ve beraberlik içinde olmayı tavsiye etmiş, ayrılığa ve çekişmeye düşmelerinin de muhtemel olumsuz sonuçlarına dikkat çekmiştir. Bir hadislerinde Yahudilerin yetmiş bir, Hıristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin de yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin kurtuluşta, diğerlerinin ateşte olacağını belirtmiş, kurtuluşa erenlerin kimler olacağı sorusuna "Benim ve ashabımın yolunu izleyenler"[261]cevabını vermiştir.

Hadiste bir isimlendirmeden ve belirlemeden ziyade Müslümanların ayrılık ve çekişmeye düşmesi halinde bundan herkesin zararlı çıkacağına işaret vardır. Bununla birlikte

[257] Âl-i İmrân 3/103
[258] Enfâl 8/46
[259] Âl-i İmrân 3/105
[260] bkz. Ebû Dâvûd, "Akdıye", 11; Müsned, V, 230, 236
[261] Ebû Dâvûd, Sünnet 1; İbn Mâce, Fiten 17

hadiste geçen "kurtuluşa erenler" ve "ateşte olanlar" ayırımı göz önünde bulundurularak akaid mezhepleri Ehl-i sünnet (fırka-i nâciye) ve ehl-i bid‘at olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Dinî literatürde, dini anlama ve yaşamada Hz. Peygamber'in ve sahâbenin yolunu izleyen, onları örnek kabul eden, Allah'ın kitabını ve Hz. Muhammed'in sünnetini rehber edinenler “Ehl-i Sünet” ismiyle anılmıştır. Ümmetin çoğunluğunu oluşturan bu gruba sünnete bağlı olduğu ve cemaat ruhundan ayrılmadığı için "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" denilmektedir.

Ehl-i sünnet, İslâm akaidinin temel konularında fikir birliği içinde olmakla beraber, bu konuların detaylarında, izah ve yorumlanmasında farklı görüşlere de sahip olmuş, bu sebeple kendi arasında, Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş‘ariyye olmak üzere üçe ayrılmıştır. Ehl-i sünnet'in üç mezhebi arasındaki görüş ayrılıkları Ehl-i sünnet'in temel prensiplerini oluşturan çerçeveyi ihlâl etmeyen sınırlar içinde kabul edilmiştir. Bugün dünya Müslümanlarının % 90'dan fazlası kendisinin Ehl-i sünnet’e bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Ehl-i bid‘at kelimesi, sözlükte "dinle ilgili yeni görüş ve davranışları benimseyenler" anlamına gelirken dinî literatürde, akaid sahasında Hz. Peygamber'in ve ashabının izledikleri yoldan ayrılan, İslâm ümmetinin çoğunluğunu yani ana gövdesini oluşturan Ehl-i sünnet'e muhalefet eden mezhepler ve gruplar anlamında kullanılır.

Ehl-i bid’at içerisinde bazı gruplar (Ğâliyye, Bâtıniyye, Yezîdiyye gibi) görüşleri itibariyle İslâm ve iman çerçevesinin dışına çıkmışlardır. Bir kısmı da Ehl-i Sünnet’e muhalefet etmektedirler, fakat görüşleri kendilerini din dışında bırakmaz. Bunlar **ehl-i kıble**dirler, İslâm ümmetine mensupturlar ve tekfir edilmezler. Hâriciye, Mu‘tezile, Şîa gibi. Ehl-i bid‘at’a, akaid konularında kendi beşerî düşünce ve meyillerine uydukları için "ehl-i ehvâ", birtakım sapık görüşlere saplanıp, dosdoğru yoldan ayrıldıkları için "fırak-ı dâlle" veya "ehl-i dalâl" de denilmiştir.

Temel konularda dahi fikir birliği içinde olmayan, bazen birbirleriyle çelişen görüşler ileri süren Ehl-i sünnet harici mezhepleri, ***Mu‘tezile, Hâriciyye, Şîa, Mürcie, Müşebbihe ve Cebriyye*** olmak üzere genelde altı gruba ayırmak mümkündür.

Selefiyye, ilk dönemlere mensup bilginler ve geçmiş İslâm büyükleri anlamına gelir. İtikadî oluşum anlamında ise iman esaslarıyla ilgili konularda ilk dönem bilginlerini izleyerek âyet ve hadislerdeki ifadelerin zâhiri ile yetinip bunları aynen kabul eden, teşbih ve tecsîme düşmeyen (Allah'ı yaratıklara benzetmeye ve cisim gibi düşünmeye yeltenmeyen), bunları başka bir anlama çekme (te’vil) yoluna gitmeyen Ehl-i sünnet topluluğunu belirtmek için kullanılır.

Tâbiûn, mezhep imamları, büyük müctehidler ve hadisçiler Selefiyye'dendirler. Eş‘arîlik ve Mâtürîdîlik ortaya çıkıncaya kadar, Sünnî Müslüman çevrede hâkim olan inanç, Selef inancıdır. İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel -bir kısım görüşleri itibariyle Ebû Hanîfe- Evzaî, Sevrî gibi müctehid imamlar, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Dârimî, İbn Mende, İbn Kuteybe ve Beyhaki gibi hadisçiler, Taberî, Hatîb el-Bağdâdî, Tahâvî, İbnü'l-Cevzî ve İbn Kudâme gibi bilginler Selef düşüncesinin önde gelen isimleri arasında sayılabilir.

İlk dönem (mütekaddimûn) Selefiyye anlayışının en belirgin özelliği akaid sahasında akla rol vermemek, âyet ve hadisle yetinmek, mânası apaçık olmayan, bu sebeple de başka mânalara gelme ihtimali bulunan âyet ve hadisleri yorumlamadan, bunları bilmeyi Allah'a havale etmektir.

Selefiyye, müteşâbih âyet ve hadisleri aklın ışığında yorumlayan kelâmcılarla filozofları da, keşf ve ilhamın ışığında yorumlayan sûfîleri de ağır biçimde eleştirmiş, onları bid'atçı ve sapık olmakla suçlamıştır. Hicrî VIII. asırdan önce yaşamış olan Selef bilginleri akıl karşısında kesin tavır takınıp, nakli tek hâkim kabul ederken, sonraki Selef bilginleri akıl karşısındaki tutumlarını gözden geçirmişler, inanç konularında az da olsa akla yer vermişlerdir. Bu dönemin en önemli ismi sayılan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) sağlam olduğu bilinen nakil ile aklıselimin asla çelişmeyeceğini, dolayısıyla te'vile de gerek kalmayacağını ısrarla savunmuştur. Ona göre akılla nakil çelişirse ya nakil sahih değildir veya akıl sağlıklı bir muhakeme yapamamaktadır.

Selefiyye günümüze kadar az çok taraftar bulmuştur. Genellikle fıkıhta Hanbelî olanlar akaidde Selefî'dirler. Hadisle ilgilenen bilginler de çoğunlukla Selef inancını benimsemişlerdir. Günümüzde dünya Müslümanlarının % 12'si Selefîdir. En yoğun oldukları ülkeler Suudi Arabistan, Kuveyt ve Körfez ülkeleridir.

Kelâm ekollerinin ortaya çıkmasından itibaren çoğunluğunu hadisçilerin teşkil ettiği muhafazakâr âlimler kelâm hareketine tepki göstererek dinin ana ilkelerini aklın veya (Şîa'da olduğu gibi) siyasî tercihlerin ışığında yorumlamaya karşı çıkmışlardır. Hicrî III. yüzyılda belirgin bir şekilde ekolleşen Ehl-i Sünnet iki ana kolda gelişmiştir. Bunların ilki yukarıda izah edilmeye çalıştığımız ***Selefiyye***'dir.

Ehl-i Sünnet'in ikinci ve büyük grubunu Eş'ariyye ile Mâtürîdiyye'den oluşan Sünnî kelâm ekolü oluşturmuştur. Nasları hareket noktası kabul etmekle birlikte dinî ilkeleri aklî bilgiler ve dil kurallarına dayanan yorumlarla temellendirme yöntemini benimseyen Sünnî kelâm hareketinin hicrî III. yüzyılın ilk yarısında Haris el-Muhâsibi, İbn Küllâb el-Basrî ve Abdülazîz el-Mekkî'nin çalışmalarıyla başladığını söylemek mümkündür. Sünnî kelâmın o dönemlerde İslâm dünyasının en önemli kültür havzasını oluşturan Ortadoğu'daki asıl kurucusu ***Ebu'l-Hasan el-Eş'arî*** olmuştur.

Muhtemelen Eş'arî'den de önce Sünnî kelâm ekolünü Mâverâünnehir civarında kuran bir diğer âlim ***Ebû Mansûr el-Mâtürîdî*** olmuştur. Ebû Hanîfe'nin ilim geleneğine mensup bulunan Mâtürîdî, Eş'arî'ye nisbetle kelâmda daha akılcı bir yöntem geliştirip uygulamış ve Sünnî inançları daha doyurucu bir muhteva ile temellendirmeye çalışmış, bu sebeple kurduğu ekol Eş'ariyye ile Mu'tezile arasında, fakat akılcılıkta Mu'tezile'ye daha yakın kabul edilmiş ve Ebû Hanîfe'nin fıkıh mezhebiyle birleşerek tek başına Müslüman çoğunluğunu kendisine bağlamayı başarmıştır.

Mu'tezile: Mu'tezile, kelime olarak "ayrılanlar, uzaklaşanlar, bir tarafa çekilenler" anlamına gelir. Büyük günah işleyen kimsenin iman ile küfür arası bir mertebede olduğunu söyleyerek Ehl-i sünnet bilginlerinden Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) ders halkasından ayrılan

Vâsıl b. Atâ (ö. 131/148) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep Ehl-i Sünet tarafından bu isimle anılır. Mu‘tezile ise kendini "ehlü'l-adl ve't-tevhîd" diye adlandırır.

Akılcı bir mezhep olan Mu‘tezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü âyet ve hadisleri Ehl-i sünnet’ten farklı biçimde yorumlamış ve bu yorumlarında akla öncelik vermiştir. Ehl-i sünnet tarafından kurulan kelâm ilmi hicrî IV. asırdan itibaren ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu ilmi ortaya çıkaran etkenlerin başında Mu‘tezile'nin görüşleri gelir. Hatta kelâm ilminin Mu‘tezile'nin öncülüğünde doğmuş olduğu söylenebilir. Bu mezhep, aynı zamanda iyi bir edebiyatçı ve tefsirci olan Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/850), Nazzâm (ö. 231/845), Câhiz (ö. 255/869), Bişr b. Mutemir (ö. 210/825), Cübbâî (ö. 303/916), Kadî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) ve Zemahşerî (ö. 538/1143) gibi büyük kelâmcılar yetiştirmiştir. Abbâsîler döneminde en parlak günlerini yaşamış olan Mu‘tezile daha sonra etkinliğini hatta bir mezhep olma hüviyetini yitirmiştir. Günümüzde Mu‘tezile başlı başına bir mezhep olarak mevcut olmamakla birlikte görüşleri Şîa'nın Ca‘feriyye ve Zeydiyye kolları ile Hâricîliğin İbâdıyye kolunda yaşamaktadır.

Cebriye: İrade hürriyeti konusunda Mu‘tezile'ye taban tabana zıt görüşlere sahip olan Cebriyye mezhebi, her şeyin Allah'ın ilmi ve iradesi dahilinde cereyan ettiğini, insanın çizilmiş bir kaderinin bulunduğunu bildiren âyetlerden hareketle insanın irade hürriyeti, seçme imkânı ve fiil gücü bulunmadığını, insan fiillerinin gerçek fâilinin Allah olduğunu, kulun Allah tarafından önceden takdir edilmiş bulunan işleri yapmaya mecbur olduğunu savunur. Günümüzde irade, kazâ-kader konusunu iyi anlamamış birçok kimse de bilerek veya bilmeyerek bu görüşe meyletmişlerdir. Ancak bu görüşler, irade hürriyeti ve işlediği fiillerden dolayı insanın sorumlu tutulması, sevap veya azabı hak etmesi prensibiyle çeliştiği için Ehl-i sünnet bilginlerince reddedilmiştir.

Hâricîlik: Hâricîlik ekolü (Havâric), Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen Sıffîn Savaşı’ndan (h.37/m.657) sonra halife tayin işi hakeme bırakılınca ortaya çıkmıştır. Bu durumda bir grup Hz. Ali'ye isyan edip büyük günah işleyenlerin dinden çıkacağı ve günah işleyen devlet başkanına itaat edilmeyeceği iddiasıyla onunla mücadeleye başlamış ve onu şehid etmişlerdir. Hâricîler'in ilk planda dinî hükümleri korumada titizlik şeklinde algılanabilecek fakat sübjektif değerlendirmelere açık bu görüşleri İslâm toplumunda anarşinin de ilk tohumlarını oluşturmuştur. Hâricîlik başlangıçta cahil halk tabakasının ve şehrin disiplinli hayatına uyum sağlayamamış bedevîlerin bağlandığı ve desteklediği bir cereyan olarak ortaya çıkmış, her dönemde az veya çok müntesibi bulunmuş, bu mezhebin İbâdıyye kolu günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Günümüzde İbâdîler'e daha çok Kuzey Afrika, Madagaskar, Zengibar ve Uman sultanlığında rastlanır. Kur'an'ın sadece zâhirine dayanmaları sebebiyle Ehl-i sünnet'e göre bazı farklı fıkhî görüşleri de vardır.

Şîa: Şîa, günümüze kadar varlığını koruyan ve hâl-i hazır İslâm dünyasında da önemli sayıda taraftarı bulunan en önemli itikadî, fıkhî ve siyasî mezheptir. Şîa, literatürde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi halifeliğe en lâyık kişi olarak gören ve onu ilk meşrû halife kabul eden, vefatından sonra da hilâfete Ali evlâdının getirilmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur. Hz. Osman'ın şehid edilmesini takip eden yıllarda bu misyon ve iddia ile ortaya çıkanların oluşturduğu bir siyasî gruplaşma hareketi olarak

doğmuş, hicrî II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de çeşitli fırkalara ayrılan itikadî bir mezhep haline gelmeye başlamıştır.

Şîa'nın günümüze ulaşan üç büyük fırkası Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye-İsnâaşeriyye'den ibarettir. Zeydiyye Hz. Ali'nin torunu Zeyd b. Ali Zeynelâbidîn'e nispet edildiği için bu ismi alır. Günümüzde Yemen bölgesinde taraftarları bulunan Zeydiyye itikadî konularda Mu'tezile mezhebine, fıkıh sahasında ise Hanefî mezhebine yakın görüşlere sahiptir. Şîa içindeki en mûtedil fırka olan Zeydîler, hilâfetin Hz. Ali'nin ve soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanmakla birlikte, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetini de meşrû görürler. Hilâfetin yalnız Hüseyin oğulları'na ait olduğu ve devlet başkanının mâsum olduğu fikrini de kabul etmezler.

İmâmiyye, çağımızda dünya Müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu teşkil eden Şîa'nın büyük çoğunluğunu bünyesinde toplayan ana koldur. Mezhebin siyaset ve imâmet görüşü on iki imam düşüncesi etrafında şekillendiğinden ***İsnâaşeriyye***, akaid ve fıkıhta Ca'fer es-Sâdık'ın görüşlerini esas aldıklarından ***Ca'feriyye*** adlarıyla da anılırlar. Hz. Ali ve Hüseyin soyundan gelen on iki imama inanma, hem iman esaslarından birini hem de mezhebin ana doktrinini teşkil eder.

Günümüzde; siyasî, itikadî ve fıkhî açılımları bulunan bir mezhep haline varlığını devam ettiren Şîa, Hz. Ali döneminde başlayan, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde devam eden iktidar mücadeleleri sonunda başarısızlıklar ve mağduriyetler sebebiyle içine kapanmış ve ümmet çoğunluğundan kendini tecrit etmiştir. Geçmişte kalan siyasî mücadeleler ve imâmet fikri etrafında kendine özgü teoriler geliştiren ve bunları itikadî esaslar haline getiren Şia, daha çok ümmet içinde yol açtığı ihtilâflar, izlediği uzlaşmaz tutum ve sahip olduğu itikadî görüşler sebebiyle Ehl-i sünnet âlimlerince eleştirilmiştir. Fakat Allah'a, âhirete, Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman, namaz, oruç, zekât, hac, içki, kumar, zina, hadler gibi İslâmî ahkâm konusunda Müslümanların çoğunluğu ile ittifak halinde bulunan mûtedil Şîa, hiçbir zaman tekfir edilmemiştir.

2. Tasavvufî Oluşumlar

Tasavvuf sözlükte, "sûfî" köküne nispeten yün giymek, saf olmak anlamına gelir. Tasavvufun pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir", "Tasavvuf, baştanbaşa edeptir", "Temiz bir kalp, pak bir gönül sahibi olmaktır", "Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamaktır", "Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir."

Tasavvufu her sûfi içinde bulunduğu hâle göre tanımlamıştır. Tasavvufu özetle şöyle tanımlamak mümkündür: "Kişiye Allah'ı görürcesine ibadet etme hazzına erişmenin yolunu gösteren ilim." Tasavvufu bir hayat tarzı olarak benimseyen kimselere de ***sûfi*** veya ***mutasavvıf*** denir.

Tarîkat, sözlükte yol, hal ve gidiş, kat, tabaka gibi anlamlara gelir. Bir tasavvuf kavramı olarak, ***Hakk'a ulaşmak için tutulan, bir takım kuralları bulunan yol*** demektir. İlk devirde sûfiler, kendilerinden daha deneyimli durumda olanlardan faydalanmakla birlikte,

bugün bildiğimiz şekliyle teknik anlamda tarikat kurmamışlar, her biri kendine göre bir yol tutmuşlardır. Bunlar, görüşlerini ve manevî tecrübelerini sohbet yoluyla çevresinde bulunanlara aktarıyorlardı. Bugünkü anlamda tarîkatlar (organize tasavvuf hareketi), yaklaşık VI./XII. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış ve daha sonra da müesseseleşmiştir. Buna oluşumlara göre, şeyh adı verilen bir öğretmen gözetiminde, (manevî arınmayı isteyen) müridin, Allah'a ulaşma konusunda takip ettiği usûle veya metoda tarîkat adı verilir.

Tarîkatlar genel olarak üçe ayrılır: ***Tarîk-i ahyâr***: ibâdet ve takvâ yoluna ağırlık veren tarikat. ***Tarîk-i ebrâr***: çile çekerek ve nefse karşı savaşarak Hakk'a ve kurtuluşa ulaşmayı amaçlayan tarikat. ***Tarîk-i şuttâr***: aşk ve vecd ile kurtuluşa erişmeyi amaçlayan tarîkat.

Zamanla çeşitli kollara ayrılarak sayıları artan ve (Bayramıyye, Bektaşiyye gibi) kurucusu olan şeyhlerin adlarıyla anılan tarikatların bir kısmı zikri, gizli (sessizce) kalp ile bir kısmı da açıktan dil ile yapmaktadır.

İnsanın iç dünyasıyla, ruhî ve mânevî yönden kendini geliştirmesiyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerîm'de, Hz. Peygamber'in hayatında ve sahih hadislerinde mevcut olan bilgiler ve yönlendirmeler, ilk dönemlerden itibaren Müslümanların dini daha iyi anlama ve yaşama talep ve gayretlerine itikad ve fıkıh cephesinden ayrı olarak tasavvuf adı altında üçüncü bir cephe ve zenginlik kazandırmıştır.

Tasavvuf kelimesi Kur'an'da ve hadislerde geçmez. Hicri ilk iki yüzyılda kişinin kendi iç dünyasındaki derinlik ve zenginliği, coşkulu dindarlığını ifade için genelde zühd, rikak, takvâ, ibadet gibi kelimeler kullanılıyor, böyle kimselere de zâhid ve âbid deniliyordu. Hicrî III. yüzyıldan sonra daha kapsamlı olarak tasavvuf, sûfî, sûfiyye gibi terimler kullanılmaya başlanmış ve bir dönemden sonra tasavvuf ayrı bir ilim ve davranış biçimi olarak ortaya çıkmıştır.

Tasavvuf, kalp temizliğini, güzel ahlâkı ve ruh olgunluğunu konu alır. Amaç müminleri terbiye etmek ve mânen yükseltmektir. Bu amaca ulaşmak için dünyadan çok âhirete önem vermek, maddî değerlerden fazla mânevî değerlere bağlanmak, daha nitelikli ve daha çok ibadet etmek ve nefsi disiplin altına almak gerekir.

- **Günümüzdeki Oluşumlar**

Tasavvuf ve tarikatlar, geçmişte başlayıp bugün de devam eden dini içerikli oluşumlardır. Bugün ülkemizde ve diğer İslam ülkelerinde mevcut olan **dini cemaatleri** ve grupları bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan her birini dinin belli yönlerini öne çıkaran, belli çalışma şekilleriyle insanları dini yaşantıya sevk eden oluşumlar olarak da görebiliriz. Ne var ki cemaatler arasındaki ayrımlar keskin olmamalı ve bunların birbirine bakışı olumsuz, düşmanca olmamalıdır. Bütün insanlığa sevgiyi, hoşgörüyü, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) ahlakını aşılamaya çalışan Müslümanların, kendi aralarında sevgisiz ve hoşgörüsüz olmaları, tarifi ve telafisi mümkün olmayan bir yanlışlık olabilir.

IV. ÜNİTE: DİN, AKIL VE BİLİM

1. Din, Bilim Ve Felsefe Kavramları

Din:

Din lügatte "itaat ve ceza (karşılık)" anlamına gelir. Bu kelime Kuran'ı Kerimde, ceza, hesap, kanun, şeriat, itaat ve kulluk anlamlarında kullanılmıştır. İslâm bilginleri dini şöyle tarif etmişlerdir: "Din akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kanundur".

Hak din olan İslâm'ın temel birtakım özellikleri vardır: Din, irade sahibi akıllıları muhatap alır. Din, Allah tarafından insanların faydasına konulmuştur. Allah tarafından konulmamış bir din kabul edilmez. Din, insanı dünya ve ahirette kurtuluşa götürür.

İslâm düşünürleri, İslâm dininin öğretilerini üç kısımda toplamışlardır:

1. Akâid (İnançlar)
2. Ahlâk
3. Ahkâm (Hükümler)

Akait bölümü; varlık âlemini, onu yaratanı, başlangıç ve sonunu doğru şekliyle sunan öğretilerini kapsar. Kelâm ilmi dinin bu kısmıyla meşgul olduğu için ona "***akaid ilmi***" de denir. Ahlak bölümü; iyi ve kötü ahlakı, ve bunları kazanma yollarını beyan eden öğretileri kapsamaktadır. Dinin bu kısmıyla meşgul olan ilme "***ahlak ilmi***" denir. Ahkâm da dinin farz, vacip, haram, müstahab, mekruh, mubah gibi emir ve yasaklarını insana tanıtan kısmına denir. Bu kısmıyla meşgul olan ilme de "***fıkıh ilmi***" denir.

Din duygusu insanda fıtrîdir. Yani insan yaratılışı itibariyle kendisi ve kâinat hakkında düşünerek ve yaratılış gerçeğini araştırarak hakikate ulaşmak ister. Acaba bu kainât nasıl meydana gelmiştir, bir yaratanı var mı? O yaratıcı kimdir? Ne gibi özellikleri ve sıfatları vardır? İnsan kendisi niye yaratılmıştır? Acaba dünya hayatından sonra başka bir hayat var mıdır? Bu ve buna benzer sorular, hakikati arayan insanı, ikna edici bir cevaplara ulaşıncaya kadar meşgul edecektir. Her dinin inanç bölümü, gerçekte o dinin bu gibi sorulara verdiği cevaptır.

Bilim:

Bilim, fiziki ve doğal evrenin yapısının ve davranışlarının deney ve gözlemler aracılığıyla sistematik bir şekilde incelenmesini de kapsayan entelektüel ve pratik çalışmalar bütünüdür.

Din bilimle ters düşmez. Çünkü bilimin gerçekçi olarak ifade ettiği konularda dinle tamamen ittifak etmektedir. Ancak bilimin her yaptığı çalışma doğru sonuçlar vermeyebilir. Mesela bu gün bilim tarafından doğru kabul edilen bir olgu yarın reddedilebilir ve ona zıt bir olgu kabul edilebilir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de geçen ifadelerin hiç birisinin aksi ispat edilememektedir.

Bilim, değişik yollarla elde ettiği bilgileri zamanla değiştirebilmektedir. Bu nedenle dini kaynakların verilerine uygun olan bilimsel gelişmelerden istifade etmek gerekli olmakla

beraber, dini kaynaklara uymayan verilerin zamanla değişebileceğini düşünerek dikkatli olmak gerekir.

Felsefe:

Yunanca "hikmet sevgisi" anlamındaki bu kelime, insanlığın düşünce tarihi için kullanılmaktadır. Felsefenin başlıca üç bölümü vardır:

1. Ontoloji (varlık)
2. Epistemoloji (bilgi)
3. Değerler Felsefesi. (ahlak ve Estetik)

Varlık felsefesi, "Varlık var mıdır? Varlığın sebebi var mıdır? Eşyanın hakikati nedir?" gibi sorular üzerinde durur. Bilgi felsefesi, "Bilgi nedir? Eşya hakkında kesin bilgiye ulaşılabilir mi? Bilginin kaynakları nelerdir? Bilginin değeri nedir?" gibi soruları ele alır. Ahlak felsefesi, ahlakın menşeini, kurallarını araştırır. Estetik ise, sanatla ilgili meseleler üzerinde yorumlar yapar.

Dikkat edilirse, felsefenin araştırdığı konularla, dinin ele aldığı meselelerin çoğu aynıdır. Yani, bu konular, aynı zamanda dinin de konularıdır. Ancak, din bunları vahiy merkezli olarak cevaplandırırken, felsefe akıl merkezli olarak bunlara cevap arar.

İslam dini, menşeinde vahye dayanmakla beraber, akla çok büyük önem verir. Fakat aklı her şey olarak da görmez. "Akıl mı, yoksa vahiy mi?" şeklindeki bir soruya Müslüman "vahyin rehberliğinde akıl" şeklinde cevap verir. Özellikle metafizik konularda aklın hakikate ulaşmaya yetmediğine inanır. Çünkü akıl sınırlıdır ve idraki aşan şeyleri (gayb) kendi başına kavrayamaz.

2. Din Ve Bilimin Alan Ve Kaynakları

Bilim ile din arasındaki ilişki nedir? Alan ve kaynakları nelerdir? Ortak ve farklı yönleri nelerdir? Soruları çerçevesinde düşündüğümüzde;

İnsanların bilgi edinmelerinin, gerçeği -kesin veya kuvvetli ihtimal düzeyinde- öğrenmelerinin yolları çeşitlidir. Din ile bilim bu konuda insana rehberlik eden bilgi kaynaklarıdır. Gerçeği bilmenin yolu yalnızca bilim olamaz. Çünkü bilimin alanı gözlem ve deneyle sınırlıdır. Bu alanlara girmeyen konular ve gerçekler bilimin dışında kalır. Bunların (dışında kalanların) bir kısmı akıl ile bilinir. Bir kısmı ise akıl ile de bilinemez, ya da eksik bilinir. İşte bu alanda geçerli bir bilgi kaynağı da vahiydir.

Peygamberler dışında kalan insanlar vahyi alamazlar; ancak iki yoldan vahiy ile gelen bilginin doğru olduğu sonucuna (akıl yoluyla) varırlar: 1. Peygamberlerin hayat ve şahsiyetlerini öğrenirler ve böyle insanların yalan söylemeyecekleri sonucuna ulaşırlar. 2. Vahyin söylediklerinin, akıl ve bilimle çatışmadığını, kendi arasında tutarlı olduğunu ve aklın sorup da cevaplayamadığı konularda tatmin edici bilgiler verdiğini görürler. Netice itibariyle akıl dini anlama vasıtasıdır. Akıl aynı zamanda bilimin de vasıtasıdır. Ancak bilimin alanı dardır, akıl ondan daha geniş olmakla beraber bazı konular için o da yetersiz kalır. Din, aklın

ve bilimin yeterli olduğu konularda teyit ve irşad edici olur, yetersiz kaldığı konularda ise aydınlatıcı bilgiler ve hayat kuralları getirir, ama bunlar bilim ve akıl ile çatışmaz, çelişmez.

Müslüman bilim adamları bilimi evrensel bir değer olarak gördükleri için önceleri, Batı'da Roma, Doğu'da Çin başta olmak üzere, dünya çapında geliştirilen bilim ve teknolojiyi rehber kabul ederek önemli kaynak eserler tercüme faaliyetine girişmişlerdir. Müslümanların diğer kültürlerden tercümeler yapmalarının ana sebepleri şunlardı:

- Fikrî ve ilmî açıdan ilerleyebilmek,
- Diğer kültürlerin coğrafî ve sosyal yapısı hakkında bilgi edinmek,
- Kendi inanç ve düşüncelerini sistemli bir şekilde savunmak.

Müslümanlar diğer kültürlerden aldıkları bilgi birikiminin içinden dinin sunduğu bilgilerle çelişir gördükleri noktaları çıkartarak, kendilerine fayda sağlayacak duruma getirmişlerdir. İlk adım niteliğindeki çalışmalarının ardından, elde ettikleri bilgileri değerlendirip yorumlayarak bilim ve teknolojiye özgün olarak katkıda bulunmaya başlamışlardır. Beşinci yüzyılın ikinci yarısında doğup gelişen İslamiyet, deneye ve gözleme dayalı bilimin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

3. Kur'an'da Akıl Ve Bilgiye Verilen Önem

İslâm, akla ve ilme büyük değer verir. Aklı olmayanı sorumlu tutmaz. Kur'ân pek çok ayette aklın kullanılmasını teşvik eder. Kur'an'da akıl kavramının isim değil de fiil olarak kullanılması, mücerret aklın değil faal aklın teşvik edildiği anlamını içerir. İslâm, akla verdiği öneme paralel olarak ilmi de teşvik eder. İnsanın dikkatini kendi nefsine, çevresine ve kâinata çekerek, düşünmeye, ibret almaya ve ilmi araştırmalara yönlendirir. Kur'ân pek çok ilmî hakikate de işaret eder.

Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan melekedir. Kur'an-ı Kerim'e göre insanı insan yapan ve ilahi emirler karşısında yükümlülük altına girmesini sağlayan yeti akıldır.

İnsanların bilgi edinme, gerçeği -kesin veya kuvvetli ihtimal düzeyinde- öğrenme yolu yalnızca bilim değildir. Bilim gözlem ve deneye dayanır; gözlem ve deneye dayanmayan konular bilimin dışında kalır. Hem bilimin sahasına girenler, hem de bunların dışında kalanlar, akılla ve düşünce ile bilinir. Bir de akıl ve düşünce ile tam olarak bilinip kavranamayanlar vardır ki işte bu alanda geçerli bilgi kaynağı vahiydir. Vahiy, hem aklın ve bilimin verilerini teyit eder, hem de onların ulaşamayacakları doğru ve kesin bilgiler sunar. Doğruluğundan şüphe duyulamayacak olan bilgi vahyin bilgisidir.

Peygamberler dışında kalan insanlar vahiy alamazlar. Onlar akıllarını kullanarak vahyin rehberliğinde doğru bilgilere ulaşmakla sorumludurlar. Böyle hareket eden insanlar,

- ✓ ***Peygamberlerin;*** hayat ve şahsiyetlerini, görüş ve talimatlarını öğrenirler ve onların asla yalan söylemeyecekleri sonucuna ulaşırlar.

✓ ***Vahyin;*** akıl ve bilimle çatışmadığını, kendi içinde tutarlı olduğunu ve aklın cevaplayamadığı konularda tatmin edici bilgiler verdiğini görürler.

Bilimin alanı dardır, aklın alanı ondan daha geniş olmakla beraber, bütün bilinmezler karşısında o da yetersiz kalır. Din, aklın ve bilimin yeterli olduğu konularda teyit ve irşad edici olur, yetersiz kaldığı konularda ise aydınlatıcı bilgiler verir, bunlar da bilim ve akılla çatışmaz, çelişmez.

Dini bilginin kavranıp hayata aktarımında aklın ve vicdanın rolü önemlidir. İnsan, aklı ile dinin bildirdiği gerçekleri görür ve bu gördüklerini vicdanıyla onaylar. Örneğin akıl ve vicdan sahibi bir insan, (kendisine hiçbir vahiy bilgisi ulaşmasa bile) evrendeki herhangi bir varlığın özelliklerini incelediğinde bunun üstün bir akıl, ilim ve kudret sahibi tarafından yaratıldığını anlar. Dünyada yaşamın meydana gelebilmesi için gereken binlerce koşuldan sadece birkaçını görmesi bile, dünyanın insanların yaşayabilmeleri için bir yaratıcı tarafından özel olarak hazırlanmış (yaratılmış) bir gezegen olduğunu kavrar. Akıl ve vicdan sahibi bu insan, dünyanın tesadüfen oluştuğu gibi bir iddianın saçmalığından kolayca kendini kurtarabilir. Kısacası aklını ve vicdanını kullanarak düşünen her insan Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerini tüm açıklığı ile görebilir. Bu sebeple Allah Kuran'da yaratılış delillerini düşünmeye ve incelemeye çağırmakta ve bu şekilde düşünen insanları övmektedir.[262]

4. Din-Felsefe İlişkisi

Varlık, bilgi ve değerler alanıyla ilgili problemleri akılcı ve tenkitçi yöntemlerle inceleyen ve temellendiren sistemli fikrî faaliyetler bütününe felsefe adı verilmektedir. Felsefe'nin ilk defa Batı Anadolu'da Milet'te doğduğu, oradan Yunanistan'a geçerek geliştiği kabul edilmektedir.

Felsefenin de dinin de temel konusu insandır, insanın düşünüp mutlak doğruyu aramasıdır. Ancak, on dört asırdan beri İslâm dünyasında felsefe çeşitli akımlar halinde varlığını şu veya bu şekilde sürdürdüğü, din ve bilimle iç içe olduğu halde, İslâm toplumunda önemli bir kesim felsefeye karşı çekimser davranmış veya olumsuz tavır koymuştur. Şüphesiz bunda dinî olduğu kadar siyasî, kültürel ve psikolojik sebeplerin önemli rolü vardır. Bunların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Her şeyden önce felsefenin politeist (çok tanrıcı) Yunan toplumunda ortaya çıkması ve öncelikle bu toplumun dünya görüşünü, değerler sistemini yansıtmış bulunması.

b. VIII. yüzyıldan itibaren Grekçe ve Süryânîce'den Arapça'ya yapılan tercüme faaliyetinde görev alan mütercimlerden bir kısmının putperest Sâbiiler'den, bir kısmının da Hıristiyanlardan olması.

c. İslâm toplumunda felsefî spekülasyonların başladığı tarihten itibaren Bâtınîler ve İsmâilîler'in Sünnî İslâm'a karşı felsefeyi bir silâh olarak kullanmaları, İhvân-ı Safa akımının dinle felsefeyi uzlaştırarak felsefî bir din ortaya koymaya çalışması.

[262] Mesela bkz. *Al-i İmran, 3/191*

d. İslâm dünyasında tıp, astronomi, matematik ve tabiat ilimleri alanında araştırma yapan ve tabîiyyûn (natüralistler) diye adlandırılan filozoflardan bir kısmının teist[263] olmasına karşılık bir kısmının deist[264] veya ateist[265] dünya görüşüne sahip bulunması.

e. Âlemin zaman bakımından ezelîliğini, âhiret hayatının ruhanîliğini ve Allah'ın bilgisinin küllî kapsamı olduğu halde cüzîlerin O'nun bilgisine konu olmadığını savunan bazı Meşşâî[266] filozofların bu görüşlerinin açıkça dinî naslarla çelişir olması.

f. Genellikle tıp, astronomi, matematik vb. ilim dallarında birer otorite sayılan İslâm filozoflarının felsefî teorileri de ilmî birer hakikat gibi savunmaları.

g. İslâm ilim, kültür ve medeniyetinin gelişip kurumlaşması aşamasında gereğinden fazla yabancı kültürlere açılmanın bir kültür krizine yol açacağı endişesi.

h. Filozofların (genellikle) özel hayatlarında dinî emir ve yasaklara karşı yeterince duyarlı davranmamaları.

İslâm toplumunda felsefeye toptan bir karşı çıkış sözkonusu değildir. Başta hadis ve kelâm âlimleri olmak üzere muhafazakâr çevreler felsefeyi eleştirirken, hedefleri materyalist-ateist felsefe (dehriyye-ilhâd) ile teorik felsefenin (nazarî hikmet) dinle çelişen bazı problemleriydi. Buna karşılık, filozofların pratik felsefe (amelî hikmet), yani ahlâk ve siyaset alanlarında ortaya koyduğu görüşler genellikle bütün çevreler tarafından kabul görmüştür. Meselâ Eflâtun'un ahlâk felsefesinde faziletin temeli sayılan hikmet, şecaat, iffet ve adalet kavramlarının Gazzâlî başta olmak üzere Sünnî çizgiyi takip eden bütün ahlâkçıların eserlerinde yer aldığı görülmektedir. Öte yandan Aristo'nun ahlâk felsefesinde önemli bir ilke olan "altın orta", yani bir davranışın ahlâkî olabilmesi için onun "ifrat ve tefrit" denen iki aşırı uçtan uzak (orta/mutedil) olmasının gerekli olduğu şeklindeki görüşü, İslâm'ın bu konuda ortaya koyduğu ahlâk anlayışıyla tam bir uygunluk gösterdiği için benimsenmiştir. Bu konuda bir başka örnek de Fârâbî'nin devlet felsefesiyle ilgili ütopik görüşlerinin hiçbir zaman ciddi bir eleştiri konusu olmamasıdır.

İslâm dünyasında başlangıçtan beri felsefeye yöneltilen eleştiriler, her şeyden önce onu dine karşı bir silâh olarak kullanmak isteyen materyalist-ateist çevrelerden ve teorik felsefenin alanına giren bazı problemlerin dinî akideyle bağdaşmamasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık varlığı daha derinden kavramak için yapılan her türlü çalışma, irdeleme, yorumlama ve temellendirme anlamındaki hikmet ve ilim şeklinde telakki edilen felsefe her zaman ve her dönemde İslâm toplumundan takdir ve teşvik görmüştür.

5. Müslümanların Bilime Katkıları

[263] İlâhî dinlere inanan, Mükemmel, her bakımdan kusursuz, ezelî ve ebedî olan, Yaratıcı, sonsuz kudret sahibi, her şeyi bilen, zamandan ve mekândan bağımsız, kendi kendine yeterli, tarif edilemez, aşkın, bir ve eşsiz bir Tanrı tasavvuruna sahip olan.

[264] Evreni yaratan ve doğa kanunlarını koyan, bunun ardından evrene ve insanlığa hiç bir müdahalesi olmayan bir Tanrıya inanma. Bu tek inancın kaynağı, dolaysız yoldan algılarımızla doğaya ve insanın yapısına duyulan hayranlık ve bunları bir yaratan (tanrı) olması gerektiğine olan inançtır.

[265] Var olan gerçekliği inanç yoluyla açıklamayı kabul etmeyen, inanç koşullanmalarını, tanrının yanı sıra tüm metafizik düşünceleri ve tüm ruhanî varlıkları reddeden.

[266] Aristoteles'le başlatılan, ondan başka, Platon ve takipçilerinin görüşlerinden etkilenen ve İslam düşünce sisteminde Farabî, ibni Sina ve İbni Rüşd gibi önemli felsefecilerle temsil edilen felsefî akım.

Medeniyet insanlığın ortak malıdır. Her toplumun bugünkü medeniyet çizgisinde az ya da çok bir payı vardır. Medeniyet bugün teknik sahada daha ileri bulunan milletlerin kendi ürettiği sistem olarak görülemez. Bugünkü kuşaklara miras bırakılmış olan medeniyet paydasında Çin, Mısır, Hint, Roma, Arap, Türk vb. medeniyetlerin ortak payları vardır. Medeniyet yarışı uzun koşulu bir bayrak yarışına benzer. Ortaçağda bu bayrağı İslam Medeniyeti almış, sonra gerileme dönemine girince bu bayrağı Batılılar almıştır. Batı bugünkü seviyesine sadece kendi kendilerine gelmemiştir. Müslüman bilim adamlarından birçok sahada etkilenmişlerdir. Bilim alanındaki keşiflerin birçoğu, 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar uzanan dünya tarihinde, dönemin en ileri uygarlığı olan "İslam Uygarlığı"nın ürünüdür. Akıla ve bilgiye dayanan bu uygarlık, dünyanın bugün sahip olduğu pek çok değere de kaynaklık etmiştir.

İslam'ın özünde taşıdığı bazı unsurlar, medeniyet yarışına Müslümanların aktif olarak katılmalarının sebebi ve itici gücü olmuştur. Bunlardan bir kaçı şöyle ifade edilebilir: Öncelikle İslam, akla, bilgiye ve bilgi sahibi olmaya büyük önem vermiştir. Kainatın yaratılışı ve düzeni üzerinde tefekkür emredilmiştir ki yaratılmış varlıklarda, her canlının, her bir varlığın birbirine olan uyum ve bağlılığında Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri görülebilsin. Ayrıca Müslümanca yaşamanın gereği olarak (mesela oruç, namaz gibi ibadetlerin vakitleri için astronomi ilminin gerekliliği, hastalıklara şifa arama emredildiği için tıp ilminin gerekliliği, imar faaliyetlerinin ve vakıf müesseselerinin sadaka-i cariye olarak emredilmesi, dünyanın herhangi bir yerindeki ilmi Müslümanın yitik hazine gibi görmesinin ifade edilmesi gibi) bazı sebeplerle söz konusu dönemde bilimsel ilerleme Müslümanlarda görülmüştür.

Teknik ilimler olan tıp, astronomi, cebir ve kimya gibi birçok alanda önemli neticeler elde eden Müslüman bilim adamları, medeniyet ve kültür sahasında kısa zamanda kendilerini tüm dünyaya kanıtlamışlardır. Buluşlarıyla yeni bir uygarlığın doğmasına vesile olan Müslümanlar, Batı'daki Rönesans ve Reform hareketlerine de öncüllük etmişlerdir.[267]

İslam Tarihi'ne baktığımızda, Kuran'la birlikte Ortadoğu coğrafyasına bilimin de girdiğini görürüz. İslam öncesindeki Araplar, türlü batıl inanışa ve hurafeye inanan, evren ve doğa hakkında gözlem yapmayan bir toplumdular. Ancak İslam'la birlikte bu toplumlar medenileşmiş, bilgiye önem verir hale gelmiş ve Kuran'ın emirlerine uyarak evreni ve doğayı gözlemlemeye başlamışlardır. Sadece Araplar değil, Türkler ve Kuzey Afrikalılar başta olmak üzere pek çok toplum, İslamiyet'i kabullerinin ardından aydınlanmıştır. Kur'an'da insanlara öğretilen akılcılık ve gözlemcilik, özellikle 9. ve 10. yüzyıllarda büyük bir medeniyetin doğmasına yol açmıştır. Bu dönemde yetişen çok sayıda Müslüman bilim adamı, astronomi, matematik, geometri, tıp gibi bilim dallarında çok önemli buluşlar gerçekleştirmiştir.

Tıp ve eczacılıkta ***İbn Sina*** ve ***Razi*** gibi âlimler, anatomi ve tedavi alanına pek çok yeni bilgi eklerken; tarih ve coğrafya bilimlerinde ***İbn Haldun***, ***İdrisi*** ve ***Taberi*** gibi isimler,

[267] Bu gerçeği, Prof. J. Risler "Müslüman astronomistler, matematik alimleri derecesinde Rönesans'ımıza tesir ettiler." şeklinde ifade ederken, E. F. Gautier de "Yalnız cebir değil, diğer matematik ilimlerini de Avrupa kültür dairesi Müslümanlardan almış olduğu gibi, bugünkü Batı matematiği gerçekten İslam matematiğinden başka bir şey değildir." demiştir.

bilimsel teorilerde önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Özellikle optik alanında, onbirinci yüzyılda ***İbn Heysem***, bu bilim dalını tek başına yeniden inşa etmiştir.

İslam dünyasında yetişen bilim adamlarından ***Cabir bin Hayyan,*** kimyasal maddeleri, uçucu maddeler, uçucu olmayan maddeler, yanmayan maddeler ve madenler'" olarak dört grupta toplar. Cabir bin Hayyan'ın bu çalışması, modern kimyanın kurucusu olarak bilinen Lavoisier'e öncülük etmiştir.

el-Kindi, Einstein'dan 1100 yıl önce 800 yılında, izafiyet teorisi ile uğraşmıştır. el-Kindi, *"Zaman cismin var olma süresidir, zamanla bilinebilen ve ölçülebilen hız ve yavaşlık da hareketin sonucudur. Zaman, mekan ve hareket birbirinden bağımsız değildir, göğe doğru çıkan bir insan ağacı küçük görür, inen insan ise büyük görür'* demektedir.

9. yüzyılda yaşamış olan ***Sabit bin Kurra,*** astronomi alanındaki ilk büyük yeniliği gerçekleştirmiş, diferansiyel hesabı Newton'dan önce belirlemiş, geometri ve aritmetiğe ilk uygulayan kişi olmuştur. Bunlar, gerçekten zamanlarının çok ilerisinde çalışmalardır. Söz konusu çalışmaları ile bilim tarihine adlarını yazdıran Müslüman bilim adamları, çoğunlukla devlet tarafından maddi-manevi destek görmüş, teşvik edilmiş, halk arasında itibar kazanmışlardır.

Ahmet Fergani, fen bilimlerinde, deneyle sabit olmayan bilgilere itibar edilmemesi gerektiğini söylemiş, enlemler arasındaki mesafeyi hesapladığı gibi, Dünya'nın eksenindeki ekliptik eğimi 23° 27' ilk defa en doğru şekilde hesaplamıştır.

el-Battani, Trigonometrik bağlantıları bugünkü kullanılan şekliyle formülleştirmiş, 877 yılından 929 yılına kadar sürekli astronomik gözlemler yapmış; tanjant ve kotanjant'ın tanımını yaparak sinüs, tanjant ve kotanjant'ın sıfırdan doksan dereceye kadar tablosunu hazırlamıştır. J.Risler, *"Trigonometrinin gerçek manada mucidi Battani'dir."* der.

Ebubekir er-Razi, cerrahide dikiş malzemesi olarak ilk kez hayvan bağırsağını kullanmış; tıp biliminde deney ve gözlemin çok önemli olduğunu söylemiştir. Bugünkü tıp hâlâ bu metodu kullanmaktadır.

El-Beyruni; çeşitli maddelerin birbirinden ayırt edilme yollarından birinin, *maddelerin özgül ağırlıkları* olduğunu söyleyerek, sıcak su ile soğuk su arasındaki özgül ağırlık farkını tespit etmiştir. El-Beyrunî, Galilei'den 600 yıl önce dünyanın döndüğünü kanıtlamış, Newton'dan 700 sene önce dünyanın çapını hesaplamıştır. Bu konuda ortaya attığı tez, Avrupa'da "Beyruni kuralı" diye bilinir. El-Beyruni 973 yılında, *Bilimsel çalışmaların, deneylerle ispat edilmesi gerektiğini ve belgelere dayanmasının zorunlu olduğunu* söylemiştir.

İbnu'n-Nefs, 1200'lü yıllarda, Avrupalılardan 300 sene önceden küçük kan dolaşımını keşfetmiştir.

Bütün İslam ülkelerinde matematik, tıp, uzay bilimleri ve daha birçok ilmin okutulduğu eğitim kurumları, rasathaneler; dönemin en gelişmiş teçhizatları ile donatılmış hastaneler, herkese açık kütüphaneler bulunmaktaydı. 794 yılında Bağdat'ta ilk kâğıt fabrikası kuruldu. Bağdat, Harran, İstanbul ve Endülüs başta olmak üzere Mısır, Kuzey Afrika ve Doğu Fırat

çevresindeki birçok İslam şehrinde, eğitim sistemi ve ilim, söz konusu döneme örnek teşkil edecek düzeyde geliştirilmişti. Müslümanlar, yaşadıkları şehirleri uygarlık merkezleri haline getirmişlerdi. Bunlardan biri olan (Endülüs şehri) ***Kurtuba,*** hastaneleri, kütüphaneleri ve Orta Avrupa'dan öğrencilerin eğitim görmek üzere geldiği okulları ile Avrupa'nın en modern şehri olarak bilinmekteydi.

el-Cezeri XIII. yüzyılın başında, Diyarbakır Artuklu Sarayı'nda 32 yıl başmühendislik görevi yaptı. el-Cezeri, su saatleri, otomatik kontrol düzenleri, fıskiyeler, kan toplama kapları, şifreli anahtarlar ve robotlar gibi, pratik birçok düzeni tasarlayan ve bunların nasıl gerçekleştirileceğini anlatan "Kitabü'l-Hiyal" adlı kitabın yazarıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, İrfan, **İslâmda İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları**, (terc. M. Saim Yeprem) İstanbul, 1981.
- Akbulut, Ahmet, **Nübüvvet Meselesi** *Üzerine*, Ankara, 1992.
- Bağçeci, Muhittin, **Kelamla İlgili Çağdaşlaşmadan İleri Gelen Problemler**, İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Sempozyumu, **"Günümüz İnanç Problemleri"**
- Bardakoğlu, Ali, **Dinin Ahlakla İlişkisi** (Atatürk Kültür Merkezi Etik Paneli), 10 Haziran 2005.
- Baykan, Erdal, **"Din, Kültür ve Toplum",** Ders Notları.
- Berger, Peter L., **Dinin Sosyal gerçekliği**, (terc. A.Coşkun) İstanbul, 1993.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, **Muvazzah İlm-i Kelam**, İstanbul, 1339.
- Bursevi, İ. Hakkı, **Şerhu Şuabi'l-iman** (yay. Y.Çiçek) Daru'l-hadis yay., İstanbul, 2000.
- Çağrıcı, Mustafa, **Ahlak** Md., DİA.
- Çalışkan, İsmail, **Kur'an'da Din Kavramı,** Ankara Okulu, 2002.
- Dereli, M. Vehbi, **Açıklamalı Namaz Hocası ve İlmihal Bilgileri**, Konya, 2002.
- DİB, Görevde Yükselme Eğitimi **Ders Notları**.
- Ebû Zehra, Muhammed, İslam'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi, Çev. E. Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu, İstanbul 1970.
- F. Babinger, F. Köprülü, **Anadolu'da İslamiyet**.
- Fazlurrahman, **İslâm,** (terc.M.Dağ-M.Aydın) Ankara Okulu., Ankara, 1999.
- Fığlalı, E.Ruhi, **Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri**, Selçuk yay., 1986.
- Gölcük, Şerafeddin, **Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri,** İstanbul, 1979; Kelam Tarihi.
- Gölcük, Şerafettin -Toprak, Süleyman, **Kelam,** Konya, 1988.
- Heyet, (Diyanet İşleri Başkanlığı), **İlmihal,** Ank., 2006.
- Işık, Kemal, **Mâturîdî Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı,** Ankara, 1980.
- İbn Teymiyye**, Kitabu'l-iman**, Beyrut, 1983.
- İslâmiyât **"Alevîliğin Teolojisi"**, 6/3 (Temmuz-Eylül-2003).
- İsutsu, Toshihiko, **İslâm Düşüncesinde İman Kavramı**, İstanbul, 1984.

- Kılavuz, A.Saim, **Ana Hatları ile İslâm Akaidi ve Kelama Giriş**, İstanbul, 1987.
- Mardin, Şerif, **Din ve İdeoloji**, İstanbul, 1990.
- Maturîdî, Ebu Mansur, **Kitâbu't-tevhîd Tercemesi**, (terc. B.Topaloğlu) TDV yay., Ankara, 2002.
- Naim – İ. Karakaya, **İslam Ahlakının Temel Esasları.**
- Özcan, Hanifi, **Epistemolojik Açıdan İman**, İstanbul, 1992.
- Özler, Mevlüt, **İslam Düşüncesinde Tevhid.**
- Pezdevi, **Ehl-i Sünnet Akâidi**, (terc. Ş.Gölcük), İstanbul, 1980.
- Sabri Efendi, Mustafa, **Mevkıfu'l-beşer tahte Sultani'l-kader** (terc. İsa Doğan) İstanbul, 1989.
- Sabuni, Nureddin, **Mâturîdiyye Akaidi** (terc. B.Topaloğlu) DİB yay., Ankara, ty.
- Salih, Suphi, **Ölümden Sonraki Hayat**, İstanbul, 1985.
- Topaloğlu – Y. Ş. Yavuz – İ. Çelebi, **İslam'da İnanç Esasları.**
- Topaloğlu, Bekir, **İslâm Kelamcıları ve Filozoflara Göre Allah'ın Varlığı**, Ankara, 1979.

KUR'AN ÖĞRETME BİLGİ VE BECERİSİ

6 - KUR'AN ÖĞRETME BİLGİ VE BECERİSİ DERSİ*

(18 SAAT)

AMAÇ: Bu ünitede Kuran öğretiminin mahiyeti, Kuran öğretiminde karşılaşılan sorunlar ve dikkat edilmesi gereken ilkeler, yüzünden Kur'an okuma öğretimi ile Kuran'ı ezberleme teknikleri konusunda bilgilendirme hedeflenmiştir. Ayrıca Kur'an öğretiminde planlamanın ve teknolojiyi kullanmanın önemine dikkat çekilmiş ve öğretim teknikleri örneklerle birlikte anlatılmıştır.

Kur'an öğretim teknikleri şu ana başlıklar altında işlenecektir:

1. Kur'an öğretiminin mahiyeti, tarihçesi, kapsam ve kategorileri
   1.1. Kur'an öğretiminin mahiyeti
   1.2. Kur'an öğretiminin kısa tarihçesi
   1.3. Kur'an öğretiminin kapsam ve kategorileri
2. Kur'an öğretiminde karşılaşılan sorunlar
3. Kur'an öğretiminde dikkat edilmesi gereken ilkeler
4. Yüzünden Kur'an okuma öğretim teknikleri
   4.1. Küçük adımlar tekniği
   4.2. Kelime öbekleri tekniği
   4.3. Bir okuyucuyu modelleme
   4.4. Metin gruplarını tekrarlama
   4.5. Dönüşümlü günlük çalışmalar
   4.6. Plânlı grup çalışmaları
   4.7. Düzey geliştirme çalışmaları
5. Elif-ba Ve Yüzünden Okuma Öğretim İlkeleri
6. Tecvit Öğretim Teknikleri ve İlkeleri
7. Kur'an'ı ezberleme teknikleri
   7.1. Geleneksel Ezberleme Yöntemi
   7.2. Tekrarlara Göre Yapılandırılmış Yöntem
8. Kur'an öğretiminde teknoloji kullanımı

* Haz: Ahmet ALTUĞ, Eğitim Görevlisi

1. Kur'an Öğretiminin Mahiyeti, Tarihçesi, Kapsam Ve Kategorileri

I- Kur'an Öğretiminin Mahiyeti Ve Önemi

Namazda Kur'an okumak (kıraat) farz olduğuna göre, namazda okuyacak kadar Kur'an öğrenmek, ondan sûre ezberlemek de farz-ı ayn'dır. Tamamını ezberlemek ise farz-kifayedir. Kur'an öğretimi görevi ise Müslümanlar üzerine farz-ı kifayedir.

Yüce Allah, Kur'an kıraatiyle meşgul olanları şöyle övmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرّاً وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ

-"Gerçekten, Allah'ın kitabını okumaya devam edenler, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan -Allah için- gizli ve açık sarf edenler, asla tükenmez bir kazanç umabilirler." (35 Fâtır 29)

-"Hakiki müminler o kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri ürperir. Karşılarında âyetleri okunduğu vakit imanlarını artırır ve yalnız Rablerine tevekkül ederler."(8 Enfâl 2)

Peygamberimiz kur'an eğitimine çok önem vermiş ve ömrü boyunca kur'anı iyi bilenleri hep önde tutmuş, teşvik etmiş, müjdelemiş, desek olmuş; Müslümanların da bu konuya gereken önemi vermelerini emretmiş ve: *"Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir"* (Buhâri, Fedâilü'l-Kur'an, 21) buyurmuştur. Tabiunun büyüklerinden olan ve kırk yıldan fazla Kur'an öğretmenliği yapan Ebu Abdurrahman es-Sülemi (74/693) bu hadise işaret ederek: *"Beni, (Kur'an okutmak için) şu bulunduğum yerde oturtan işte budur"* demiştir. Bir başka hadisinde ise Hz. Peygamber: "Allah'ın kitabından bir ayet öğrenmek için sabahleyin evinden çıkman, senin için, yüz rekat namaz kılmandan daha hayırlıdır." (Buhâri, Fedâilü'l-Kur'an) buyurmuşlardır. Bu konudaki diğer ayet ve hadisler sona eklenmiştir.

II. Kur'an Öğretiminin Kısa Tarihçesi

Başta Peygamberimiz ve ashab-ı kirâm olmak üzere İslâm tarihi boyunca Müslümanlar, Kur'an öğrenim ve öğretimine büyük değer vermişlerdir. Bu öğretim Kur'an'ın nüzulü ile başlamıştır.

Hz. Peygamber kendisine vahyedilen ayetleri derhal vahiy katiplerine yazdırır ve diğer Müslümanlara bildirirdi. Onlar da bu ayetleri ezberlemeye çalışırlar ve yazarlardı. Böylece hem yazı hem de ezberleme yoluyla Kur'an talimi gerçekleşiyordu. Hz. Peygamber, daha Mekke'de iken Erkam'ın evinde bizzat Kur'an öğretimine başlamıştır. Aynı şekilde, hicretten iki yıl önce, Birinci Akabe biatından sonra Mus'ab b. Ümeyr'i Kur'an öğretmeni olarak Medine'ye göndermiştir. Mus'ab da Sa'd b. Zürâre'nin evine yerleşmiş ve öğretmenlik vazifesini burada yapmıştır. Ayrıca O, Müslümanlardan muhtelif şahısların evlerini de dolaşarak, onlara kur'an okutmuştur.

Hicretten sonra da Hz. Peygamber'in mescidi "dâru'l-kurrâ" gibi kullanıldı. Zira islamda ilk eğitim kurumu olan Suffa'da, esas itibariyle Kur'an tahsil ediliyordu. Suffenin yetersiz kalması üzerine Zamanla Peygamberimiz, Medine'nin çeşitli mahallelerinde de mektepler açmıştır. Hicri 2. yılda yine Medine'de, Mehremetü'bnü Nevfel'in evini de "Darü'l-Kurra" haline getirmiştir.

Medine'den başka diğer beldelerde de Kur'an öğretimi gerçekleştirilmiştir. Taberi (310/922), hicri 11. yılın olaylarını anlatırken, Peygamberimiz'in Muaz b. Cebel'i mekteplere müfettiş tayin ederek Yemen'e gönderdiğini ve Muaz'ın orada köy köy gezerek mektepler

kurduğunu ve onları idare ettiğini kaydetmektedir. Bu çalışmalar İslam'ın gelişmesine paralel olarak devam etmiştir.

Müslümanlar daha sonra fethettikleri bütün bölgelere hâfız muallimler gönderdiler. **Muaz b. Cebel** ve sonra **Abdullah b. Abbas Mekke'de, Abdullah b. Mesud Kufe'de, Ebu Musa el-Eş'ari Basra'da ve Ebu'd-Derda Şam'da** Müslümanlara Kur'an dersi vermişlerdir.

Kur'an'ın çeşitli kıraat vecihlerini konu edinen kıraat ilmi ortaya çıkıncaya kadar Kur'an öğretimi, kıraat alimleri ve hâfızlar tarafından ağızdan ağza fasılasız olarak, nesilden nesle nakledilerek gelmiştir. Bu arada Kur'an'ın kıraat farklılıklarından bahseden eserler de yazılmaya başlanmıştır. Bu eserler "Kurra halkaları" daru'l-Kur'an" daru'l-Huffaz" ve daru'l-Kurra" ların müfredatını oluşturmuştur.

Bu öğretme işini ihtisas derecesinde öğreten okullar Eyyübiler zamanında **"dârü'l-Kur'an,** Anadolu Selçukluları zamanında **"dâru'l-huffâz"**, Osmanlılar zamanında ise **"dârü'l-kurrâ"** adını almıştır.

Daru'l-Kurralar tatbikat imkanı vermesi bakımından genellikle camilerde veya çevresinde tesis edilmiştir.

Osmanlıların ilk dâru'l-kurrâ'sının Bursa Ulu Camii'nde İbnü'l-Cezerî (833/1429)'nin de hocalığını yaptığı Yıldırım Bayezid Dâru'l-Kurrâsı olduğu nakledilmektedir.

İstanbul'da da birçok yerde daru'l-Kurralar bulunmaktadır Bunlar: Süleymaniye, Hüsrev Kethüda, Mehmed Paşa, Müftüzade, gibi yerlerdir. Yine İstanbul'da Atik valide, Molla Gürani, Mustafa Ağa, Çırçır ve Hoca Saadettin Efendi daru'l kurraları belli başlı Kur'an mekteplerindendir. Ayrıca diğer şehirlerde birçok yerde de Kur'an mektepleri bulunmaktaydı. Bu müesseseler, medreselerin ilgasına kadar varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Kur'an eğitimi bundan sonra da durmamış, bir müddet zor şartlar altında gizlice evlerde, bağ ve bayırlarda devam etmiştir. Bugün ise Anadolu insanının fedakarane gayretleri ile yapılan camiler, mescidler, Kur'an kursları, imam-hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde Kur'an eğitim ve öğretimi devam ettirilmektedir.

III. Kur'an Öğretiminin Kapsam ve Kategorileri

Kur'an öğretimi denilince, üç farklı alan akla gelmektedir. Bu kategoriler şunlardır:

A) Tilavetinin Öğretimi

Tilavet öğretimi kendi içinde üç grup halinde gerçekleşir:

a) Yüzünden okumayı öğretme / Elif-bayı bitirip Kur'an'ı yüzünden okuyacak şekilde öğretme

b) Kur'an'ı doğru okuma kurallarını öğretme

1) tashih-i huruf/ harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını öğretme

2) Tecvidi öğretme

c) Kur'an'ı ezberletmek

1) Belli sûreleri ezberletmek

2) Tümünü ezberletmek

B) Anlamını Öğretme (meal düzeyinde)

C) Tefsir Ve Tevilini Öğretme (ileri düzeyde)

Her üç grup, kendi içinde teknik ve ilkeleri barındırmakta; her birisi müstakil olarak öğretilmekle beraber birbirini tamamlamaktadır. Bununla ilgili ilkeler daha sonra verilecektir.

2. Kur'an Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar

I. Bilgi Yetersizliği

a) Alan bilgisi eksikliği /Kur'an okuma/ tecvid ve tashih-i huruf eksikliği / meal ve anlama eksikliği

b) Teknik ve ilke bilgisi eksikliği/ Yüzünden nasıl okutulur? Tecvid nasıl öğretilir? Harfler nasıl belletilir? Ezber Nasıl yaptırılır?

c) Yan Bilgiler ve ileri bilgiler / Tefsir; itikat, amel, ahlak vb.

II. Hocada Duruş Eksikliği

a) otoriter/ müteşeddid/ katı duruş/ somurtkan- abûsen kamdarira... / velev künte fazzen ğalizal kalbi...

b) vurdumduymaz tutum/ mütesahil tutum/ ciddiyetsizlik/ gevşeklik

c) Çelişkili/istikrarsız duruş/ bir a bir b...

d) İlim-amel birlikteliğinin olmaması

e) Bilinç-şuur eksikliği-Taş gibi bir şahsiyet vs.

III. Talebeyle İlişki

a) Pedagoji eksikliği/ ferdi farklılıkları dikkate almama.

1) Zekâ seviyesini dikkate almama (çok zeki- az zeki)

2) Biyolojik-fizyolojik farklılıklar (zayıf- sağlıklı/yaş farklılığı)

3) Kültürel ve çevresel farklılık (varoş-sosyete-orta direk)

4) Tembel-çalışkan ayrımı

5) Mekanik varlık değil- hisseden, düşünen, üzülen, seven vb. varlık

6) Sosyal-asosyal/ dışa dönük-içe dönük

b) Değer vermeme/ Aşırı değer verme/ orta yolu bulma

c) Sevgisizlik/ muhabbetsizlik

d) Sabırsızlık

1) Karşılaştırma/ mukayese sendromu

2) Zaaflarını ve eksiklerini ön plana çıkarma

e) Ayrımcılık

1) Cinsiyet ayrımı

2) Zeki-zeki olmayan ayrımı

3) Dünya görüşü ayrımı

4) Ceza-mükâfatta ayrımcılık

f) Cezada eşitsizlik:

1) Sürekli ciddiyet ve otorite

2) Sözlü şiddet/ şahsiyet ile oynama

3) Fiili şiddet: Dayak / vurma/ falaka

4) Cezanın suça eşitsizliği/ aşırılık

g) Mükâfatlandırmada dengesizlik

1) Önemsememe

2) Yetersiz Mükâfat

3) Aşırı Mükâfat

4) Ayrımcılık

ğ) Eğitsel etkinliklerin eksikliği

1) Camide Kur'an okumalarını sağlama- aşır okutma/ müezzinlik yaptırma
2) Törenler ve programlar yaptırmak/ Kur'an ziyafetleri
3) Ödül ve sertifika törenleri yaptırmak
4) Otoriter hocaları ve büyükleri ziyaret
5) Yörenin mahir hoca ve kurralarını dinlettirmek
6) Piknik ve geziler yaptırmak
7) Spor etkinliklerine katılımlarını sağlamak
8) Oyun ve eğlence yaptırmak
9) Aileleriyle kamplar düzenlemek
10) Parasal destek sağlayıp eğitsel etkinliklere hız verme

IV. Ders İle İlgili Sorunlar

a) Metodsuzluk
b) Araç gereç eksikliği/ elektronik cihazlardan yararlanmamak
c) İlkesizlik
d) Seviyeyi tespit edememe / indirgeme problemi
e) Kur'an öğretimiyle sınırlı olma (Böyle olmayıp dini ve hayatı da öğretmeye yönelik çalışmalı)
f) Yaş farkına göre bilgilendirmeme

V. Aile İle İlgili Sorunlar

a) Aile desteğinin olmaması
b) Aileleri bilgilendirmeme
c) Aileleri yönlendirmeme/ evde ödevlerin takibinin yapılmaması
d) Aileyi önemsememe

VI. Fiziki Mekan (Cami-Kur'an Kursu) İle İlgili Sorunlar

a) Mekânın boğuculuğu / ferah olmaması
b) Araç gereçten yoksunluğu/ Elektronik görüntü ve ses teçhizatının bulunmaması
c) Dağınıklık- Temizlikten yoksunluk
d) Çocukların oyun ihtiyaçlarını giderecek bölümlerin bulunmaması

VII. Diğer Sorunlar

a) Hissiyat eksikliği: Kur'an'ı okurken herkes aynı duyguları hissetmez. Bazıları onu okumaktan büyük haz alırken, bazıları da onu zorla okurlar. Yine birtakım insanlar okumuş olmak için okurlar. Şüphesiz en güzel olanı da Onu ele alırken ve okumaya başlarken; en yüce duygulara, aşkla şevkle, 'Allah'ın kitabını okuyorum' manevi havasıyla okumak gerektiğidir.

b) Manânın anlatılamaması: Burada en büyük iş ders veren hocalara düşmektedir. Ders anında metinle birlikte mananın da verilmesi; özellikle o anda yapılan veya seçilen bölümlerin manalarının verilmesi verimi arttıracaktır.

c) Algılamada seviye farklılığı: Ders alan öğrenciler arasında her halükarda algılamada bir farklılık olacaktır. Ders hocası bu noktada dikkatli olup herkesin seviyesini gözeterek, kiminle nasıl ilgileneceğini ve nasıl ders anlatacağını ayarlayıp, dersini ona göre işlemesi gerekir.

d) Motivasyon eksikliği: Öğrencinin derslere motive olması yine ders hocasına bağlıdır. Hoca ders anlatırken öğrencileri derse bağlayamıyor ve ders bir angarya içinde geçiyor veya ders birkaç kişiyle yapılıyor ya da ders sadece önceden bilenlerle yapılıyorsa bu dersten de bir şeyler beklemek imkânsızdır.

e) Ehemmiyet eksikliği: Ders alan öğrenciler öğrenme noktasında gereken önem ve ehemmiyeti vermezlerse yine dersten istifadeleri söz konusu olamaz. Ele alınan bir işi ifa

etmede ne kadar hassasiyet gösteriyor ve ehemmiyet veriyorsa o oranda verim artacaktır. Aksi halde bir kazançtan bahsedilemez.

f) Öğrenci bulamama: Ders için öğrenci bulunamıyorsa; öğreticilerin "Bunun sorumlusu ben miyim?" diyerek bu sorunun cevabını kendilerinde araması gerekmektedir.

3. Kur'an Öğretiminde Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler

I. Bireysellik/Ferdi Farklılıkları Gözetme: Kur'an Arapça bir kitaptır. Arapça bir metnin okunması, temelde harfleri doğru seslendirmeyi zorunlu kılar. Bunun da ötesinde kelimelerin de bir bütün olarak ahenkli bir biçimde akıcı bir üslûpla okunması gerekir. Özellikle Türkçemizde bulunmayan seslerin çıkarılmasında belli bir zorluk vardır. Sesleri doğru çıkarma ve vurguları yerli yerinde yaparak okuma ana dilde de bir eğitim işidir. Bu konuda yetenekli olanlar, bir eğitim sürecinden sonra daha doğru ve daha güzel konuşur ve okurlar. Yabancı dil öğrenilirken kişisel yatkınlık ve yetenek özel önem arz eder. Kur'an'ı okumayı öğrenen öğrencilerin de bu konuda yetenekleri aynı değildir. Bu bakımdan öğrencilerin bunu kendilerinde bir eksiklik gibi görmeleri gerekmez. Uygulamalı bir ders olarak Kur'an-ı kerim dersi, resim ve müzik derslerine benzer.

II. Görsellik: Geleneğimizde bir söz vardır. "Kur'an, fem-i muhsin'den öğrenilir." Yani Kur'an, onu doğru ve güzel okuyanlardan öğrenilir. Bu söz, Kur'an öğreniminde görselliğin ve işitselliğin önemini gösterir. Öğretmen, okunacak veya ezberlenecek bölümleri ya kendisi okur veya video ve CD'lerdeki kayıtları seyrettirir ve dinletir.

III. İşitsellik: Kur'an'ın doğru okunmasında en önemli ilkelerden biri budur. Çünkü Kur'an'ın okunmasında doğru seslendirme çok önemlidir. Bunun gerçekleşmesi için öğrencinin, kursta ve evde çokça Kur'an dinlemesi gerekir. Bu yüzden kurstaki ders araç ve gereçlerinin yoğun bir biçimde kullanılması yerinde olacaktır. Bu yolla öğrencinin kulağı doğru seslerle dolacağı için bu tür uygulamalar ona ciddî katkılar sağlar. Bu uygulamaların bir diğer yararı da öğrencinin daha kolay ezberlemesini sağlar.

IV. Tekrarlama: Öğrencilerin, güzel okuyanları yalnızca seyretmeleri ve dinlemeleri yeterli değildir. Onlardan öğrendiklerini, kendi sesleriyle icra etmeleri istenir. Okumanın istenilen düzeyde gerçekleşmesi için hem dinlemede hem de okumada tekrar çok önemlidir.

V. Ezberden Önce Doğru Okuma: Öğretmen, öğrencilerin ezberlemeleri gereken bölümleri, önceden doğru okumalarını sağlar. Çünkü yanlış ezberlenen kelimelerin düzeltilmesi sonradan daha zor olacaktır. Öyleyse ezber öncesi aşamada tek tek bütün öğrencilerin ezberlenecek bölümü, öğretmenin karşısında okuması gerekir.

VI. Türkçe'deki Seslilerden Yararlanma: Kur'an okumada güzel Türkçe'mizin bahşettiği imkânlardan yararlanmak etkin bir yoldur. Özellikle bazı harflerin telâffuzunda teorik açıklamalar yerine Türkçe'deki bir heceyi örnek olarak vermek daha etkili olacaktır. Örneğin Felak süresindeki **وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ** ifadesindeki "şerrin" diye çıkacak ses, Türkçe'deki isimlerden Berrin isminin telâffuzuyla öğretilebilir. Yine Tekâsur suresinde **المَقَابِر** kelimesindeki son hecenin telâffuzundaki güçlük, öğrenciye Türkçe'deki "bir" sayısını telâffuz ettirerek aşılabilir. Bu hecede r harfinin ince okunması gerekir. Ancak öğrenciler bu harfi ince olarak çıkarmada zorlanabilirler. Bu yolla sonuca daha kolay bir şekilde gidilebilir.

VII. Kur'an'dan Değer Üretmeye Özendirme: Kur'an öğretiminin temel amaçlarından biri de Kur'an'daki âyetler üzerinde bir anlama gayretine girmektir. Özellikle meali okunan ayet gruplarından öğrenci birtakım sonuçlar ve değerler üretebilir. Bu konuda öğrencilerin teşvik edilmesi doğru olur. Meal derslerinde öğretmenin kılavuzluğu önemlidir.

VIII. Kur'an'ın Öğrencinin Ahlâki Olanını Özümsemesine Katkısını Sağlama: Toplumumuzdaki ahlâkî değerleri, aileden, çevreden ve okuldan öğrenme sürecindeki gençlere Kur'an ayetleri de destek olabilir. Zaten toplumumuzun benimsediği ahlâk ilkeleriyle Kur'an'ın önerdiği ahlâk ilkeleri arasında bir çatışma da genelde söz konusu değildir. Bu bakımdan Kur'an'ın kutsal bir kitap oluşu, öğrencinin ahlâkî olanı daha kolay benimsemesine katkı sağlayabilir.

4. Yüzünden Kur'an Okuma Öğretimi Teknikleri

I. Küçük adımlar tekniği: İlk okunmaya başlandığında zorlamadan ilk harflerin tanıtımıyla işe başlanır. Harfler öğreticinin göstermesi ve yönlendirmesiyle tekrar edilerek okunur.
II. Kelime öbekleri tekniği: Bir vakit devam edip ilerleme sağlandığında artık harflerden kelimeleri birleştirerek okumaya geçilir. Öğretici harf harf derslere devam eder.
III. Bir okuyucuyu modelleme: devam eden derslerde ilerleme kaydeden öğrencilere öğretici ister kendisi, ister önde olan bir öğrenciyi örnek model olarak öne çıkarır ve ona dersleri okutarak diğerlerine gösterilir.
IV. Metin gruplarını tekrarlama: Öğrencilerle ilerleyen derslerde okunan yerler bu sefer grup halinde öğreticinin önderliğinde tekrar edilerek okunur.
V. Dönüşümlü günlük çalışmalar: Artık dersleri(Harfleri) iyice tanıyan öğrencilerle verilen dersler gruplar halinde tekrar edilerek, tam intibakları sağlanıncaya kadar dönüşümlü dersler dinlenilmeye başlanır…
VI. Plânlı grup çalışmaları: Her gün ders yapılıyor ve uyum sağlanıyor olduktan sonra daha düzenli ve disiplinli toplu halde derslere geçilerek ilerleme sağlama hedeflenir
VII. Düzey geliştirme çalışmaları: Ciddi anlamda dersini veren öğrencilerin ders seviyesi tedrici olarak genişletilir ve arttırılır. Daha ağır kelime öbekleri okutulmaya, telaffuz ettirilmeye başlanır. Derse devam da önemlidir. Bu sağlandığı zaman başarılı olmamak için başka sebep yoktur.

5. Elif-ba Ve Yüzünden Okuma Öğretim İlkeleri

1. Aynı elif-bayı takip etmek.
2. Yazılı çalışma yapmak
3. Harfleri öğretirken papağan gibi ezberletmek yerine her harfi alfabeden çıkararak yazılı olarak tek tek tanıtarak belletmek. Harf öğretiminde her harfi tam öğreninceye kadar uğraşmak, tek harf gösterimiyle test etmek.
4. Harfleri öğretmek/ mümkünse benzer seslileri kendi kimlikleriyle telaffuz ederek kulak aşinalıklarını sağlamak. Elif-ba aşamasında iken harflerin mahreçleri ve sıfatlarıyla teleffuzunda ısrarcı olun. Ancak usandırıp şevkini kırmamaya da dikkat edin.
5. Harflerin başta, ortada, sonda yazılışlarını üç harekeyle teker teker göstermek.
6. Kelime öğretiminde önce harfleri ayrı yazılanlardan başlayın (درك) gibi. Sonra bitişik olanlara geçin ve önce ayrı ayrı yazarak okuyun, sonra bitiştirerek okuyun. Herbir kelimeyi hecelemeden bir çırpıda adını söyler gibi okuyamadıkça dersini geçirmeyin. İki, üç ve dört kelimeyi bir de birleştirerek okutursanız hecelemeden kur'an okumasını sağlarsınız.
7. Harekeyi ve uzatmaları/medleri belletirken türkçeden yararlanınız. Türkçeden yararlanma iki şekilde olmalıdır.

Birincisi, harekenin türkçede karşıladığı sesle ilişkisi kurularak anlatılmasıdır. Şöyle ki, Üstün (fetha) harekesinin "kısa e/a" sesi; esrenin (kesra) "kısa i/ıi" sesi, ötrenin (damme) "kısa ü/u" sesi anlamına geldiğini belletiniz. Bir başka ifadeyle üstünün geldiği harfe e/a sesi; esrenin i/ıi sesi, ötrenin ise ü/u sesi eklediğini örnekleriyle anlatınız. Medlerde harekesiz vav harfinin "uzun û/u" sesi; harekesiz elifin "uzun e/â" sesi, "harekesiz ye'nin "uzun i/ıî sesi anlamına geldiğini öğretiniz.

İkincisi ise Türkçedeki ünlü harfler ve ünsüz harflerin fonksiyonuyla arapçadaki harf ve harekenin aynı şeyleri karşıladığını örnekleyerek zihinlerine yakınlaştırın.

8. Medleri anlatırken okuma süresini parmak indirip kaldırmayla anlatınız. Hem simgesel hem de görsel olarak kalıcı bir harekettir. Meddin parmağı kaldırıp indirme süresi uzatılacağını anlatınız. Dört elif miktarı uzatmaların ise parmağı dört kere kaldırıp indirecek şekilde uzatılacağını gösteriniz. Bunun zaman içerisinde alışkanlık haline geleceğini anlatınız.

9. Tenvin simgelerinin ise harekeyi anlattığımız teknikle sadece e i ü/a ıi u sesine n sesini ilave ettiğini anlatınız. E'nin en, i'nin in, ü'nün ün sesiyle okuttuğunu söyleyiniz. Bütün harflerle sesli olarak tatbikat yaptırınız.

10. Cezm öğretilirken bütün harfleri harekeli elifle birlikte okutarak öğretiniz (أَبْ اِبْ اُبْ) gibi. Sonra örneklerle tekrar ettirerek olgunlaşmasını sağlayınız.

11. Şedde öğretilirken önce şeddeli olarak bütün harfleri öğretiniz. Yazılı olarak şeddenin aynı iki harften birinci harfin cezimli ikinci harfin ise harekeli olduğunu ayrı ayrı yazarak gösterin, sonra aslını yazarak anlamasını sağlayın. (مَدَّ) kelimesinin aslında (مَدْدَ) olduğunu iki harfi yazmamak için kolaylık olarak şedde simgesinden yararlanıldığını kavratınız.

12. Dik elif (ʻ) işaretinin uzatma elifi görevi gördüğünü anlatınız ve medli okunuşla örnekli ve yazılı olarak gösteriniz.

13. Uzatma işaretinin (~) kelimenin dört elif miktarı /parmak hesabıyla uzatılacağını örnekleyerek ve tatbik ederek anlatınız.

14. Kelime sonundaki esreli ve ötreli zamirin (ـه) kendisinden önceki harf harekeli ise uzun, (medli), harekesiz ise kısa (medsiz) okunacağını öğretiniz ve örnekleriyle tatbik ettiriniz.

15. (ال)takısı'nın okunmadığı yerlerde idğam-ı şemsiye, okunduğu yerlerde ise ızhar-ı kameriye olduğunu anlatabilirsiniz.

16. Çoğul kelimelerde ve med harfleri olarak geçen harekesiz vav, ye ve elifin okunmayacağını belletiniz. Örneklendiriniz. Tatbikat yaptırınız.

17. Lafzatullahın öncesindeki harfin üstün ve ötre olduğunda kalın, esre olduğunda ince olarak okunduğunu belletiniz. Örneklendiriniz.

18. Harflerin isimlendirilmesinde Mukattaa harflerinin okunuşlarından yararlanın.

19. Her bir aşamayı (harekeleri, cezmi, şeddeyi vb.) öğretirken mutlaka bütün harfler üzerinde tekrar ettiriniz.

20. Koro halinde tekrar yanında mutlaka solo olarak da tekrar yapınız. Koro kulağa hitap edecektir. Solo ise dile hitap edecektir. Yani koroyla zihin aşinalığı kulak aşinalığı sağlanacak, solo ile düzgün yapıp yapmadığı test edilip yanlışsa öğretilme yoluna gidilecektir.

21. Elif-ba öğretiminde bilen öğrencilerden yardım alınız.

22. Her bir aşamada ikili-üçlü gruplar halinde öğrencilerin tatbikat yapmalarını sağlayın. Hem okuyup hem dinlesinler. Bu size zaman kazandıracaktır. Özellikle talebe sayısı fazla olduğu zamanlarda.

23. Elif-bayı bitiren öğrencilerinizin elif-ba içerisindeki fatiha ve öteki sure ve dualardan yüzüne okutma denemelerine başlayınız.

24. Kur'ana başlayan öğrencileri gruplar halinde törenlerde hediyelerle taltif ediniz. Hayatında bu olayı bir daha unutamasın. En güzel hediyenin orta boy bir Kur'an olacağını unutmayınız.

25. Kur'an'a geçtikten sonra yüzüne çalışmalarına başlayınız. Uzun yerler vermeyiniz. Bir-iki ayet ile; bir iki satır ile işe başlayınız. İki ayeti elifbada öğrendiklerini tatbik ederek iyice yerleştirmesi için az ayetle çok tekrar yöntemini uygulayınız. İlk başlarda her bir kelimeyi koro halinde okutunuz; solo olarak dinleyiniz. Sonra kendilerinin çalışmasına imkan veriniz. Bol bol tekrar etmesini isteyiniz.

26. Yüzüne okuma eyleminin acemiliği atılmaya başlandığı anlarda –tecvide geçmeden- at başı olarak harflerin mahreçlerini öğretiniz. Her bir harfin çıkış yerlerini teorik olarak ve tahtada çizimlerle; çocukların ağızlarındaki yerleri göstererek ve tatbikat yaptırarak öğretiniz. Burada hem koro tekniği hem solo tekniğini kullanınız. Seslerin mahreçlerinden tam çıkışını belletinceye kadar tekrar ediniz; tam emin olduktan sonra öteki harflere geçiniz. Harfleri mahreç bölgeleri aynı ve yakın olanlar şeklinde tasnif ederek öğretiniz. Örneğin boğaz harfleri, örneğin dudak harfleri vb. Özellikle yakınmahreçli ve yakınsesli olan harflerin (س ص ذ ظ ز) (هـ ح خ) (ث) ayırt edilmesi için azami çabayı gösterip bol tekrar yaptırınız. Harflerin sıfatları ve benzeri detay konuları daha sonraya bırakın. Mahreçler başlangıç itibariyle yeterli olacaktır düzgün ve sahih okuma için. Harfler tek tek bittikten sonra yüzüne okumalarından önce uzun bir müddet (okuma oturup hızlanıncaya kadar) tüm harfleri mahreçleriyle koro ve solo halinde talim ettiriniz, tekrar ediniz; taki tamamen oturduğuna emin oluncaya kadar. Harflerin mahreçleriyle öğrenilmesinde mutlaka hemzeli elifle beraber ilgili harfi cezimle birleştirerek yapınız. Çünkü cezimli okuyuş sesin en net bir şekilde gösterildiği haldir. Yüzüne okuyuşunda öğrendiği harfleri mahreçleriyle çıkarmasını öneriniz ve tatbik ettiriniz. Metin düzeyinde harflerin mahreçleriyle okunuşunun oturduğunu zaman içerisinde göreceksiniz. Bu konuda sesli ve görüntülü cd ve kayıtlardan faydalanarak (hem kursta hem evde) kulak dolgunluğu sağlayınız.

27. Okuma oturmaya başladığında, tedrici olarak artırın. Bir satırı ikiye, ikiyi üçe çıkarın. Her bir aşamayı belli bir süre devam ettirin. Sürate kanaat getirince satır veya ayet sayısını artırınız. Yığma yapmayınız; yeni başlamış birine yarım sayfa veya bir sayfa vererek gözünü korkutmayınız. Tedrici olarak artırınız; yarım sayfa bir sayfa ders alan çocukların evde mutlaka istediğiniz yeri en güzel şekilde hazırlayarak gelmeleri için ödev veriniz. Velilerini sadece okuma eylemini yaptıklarını takip etmekle yükümlü tutunuz.

28. Yüzüne okumayı geliştirmede mutlaka öğrencilerin birbirlerini dinleme egzersizleri yaptırınız. Başında siz olunuz; birinin ötekinin hatalarını ve yanlışlarını bulmasına fırsat veriniz. Bu öğrenmeyi daha geliştirecektir. Dinleyen öğrenci kendini hoca konumunda hissederek azami dikkat ve hassasiyet gösterecektir.

29. Yüzüne öğretimine geçtikten sonra velilere iyi okuyan tanıdık karilerin kaset ve cdlerini tavsiye ederek onları evde dinlemelerini sağlayınız. Çocuklarda kulak azami derecede önemlidir. Boş teyip gibi zihinleri hemen dinlediklerini kavrarlar. Ehil olmayanların okutmalarına imkan vermeyiniz. Çünkü yaptıklarınızı sekteye uğratma tehlikesi söz konusu olabilir.

30. Yüzünden okumanın hızlandırılması için, çok sayfa okutmak yerine aynı sayfayı çokça okumasını sağlayınız. Aynı yeri çokça tekrar etmek hızlanma sonucunu getirecektir. Okuma aşinalığı daha fazlalaşacaktır. Verdiğiniz sayfayı kursta ve evde en az 15-20 defa okumalarını sağlayınız. Veya alt bir sınır koyunuz, üstü öğrenciye bırakınız. Okuma sayısı için çizelge tutunuz; okuma sayısını artıranları taltif ediniz; övünüz, ödüllendiriniz.

31. Belli bir aşamadan sonra hızlarını artırmak için "dakikalı okuyuş" yarışı başlatınız. Doğru ve güzel bir şekilde az sürede okuyanları günün şampiyonları yapınız. Öğrencilerin okuyuşlarını mümkün mertebe bir çizelge ile takip ediniz. Bu kendi ile yarışmasına imkan verecek; daha hızlandıracaktır. Hatta bu dakikalı okumayı kendilerinin evde yapmasını; bir çizelge ile bunu takip ederek hocaya göstermelerini sağlayınız. Hem şampiyonları hem de süreyi iyi kullananları ödüllendiriniz ki hem kendisine hem ötekilere teşvik olsun.
32. Ödev verdiğiniz sayfayı önce siz okuyunuz; sonra varsa iyi bilen öğrencilere okutunuz; koro halinde en az bir kere okutunuz, mümkünse solo olarak dinleyiniz. İkili gruplar halinde birbirlerine dinletiniz. Ödevi her öğrenciden mutlaka dinleyiniz. Öğrencinin sayısının fazla olduğu ve herkesi dinleme imkanı olmadığı durumlarda daha ileri öğrencilerden yararlanma yolunu tercih ediniz. Ama mutlaka o günkü dersi dinleyiniz.
32. Derse heyecan kazandırmak için kuran öğrenmek, öğretmek, ezberlemekle ilgili hadisleri ara ara paylaşarak hissiyatlarını harekete geçirin. İbadet halinde olduklarını belletin. Her harfinin okumasına sevap aldıklarını öğretin. Hafızların ve islam büyüklerinin Kur'anla ilgili hayat hikayelerinden ve menkibelerinden pasajlarla heyecan kazandırın.
33. Yüzüneyi sağlamlaştıran ve hızlandıran öğrencilerinize cüz dağıtarak hatim okumalarını sağlayın.

6. Tecvit Öğretim Teknikleri ve İlkeleri

1. Tecvid konularını kısa, özlü ve detaya girmeden teorik olarak anlatınız. Anlamayacağı dilden konuşmayınız. Çocukların seviyesine indirgeyerek anlatınız. Çok detay ve ihtisas görenler için olan ayrıntılara girmeyiniz (medd-i lazım'ın çeşitleri, meddi arızın vecihleri gibi).
2. Anlattığınız tecvid konularını tahtada yazarak anlatınız. Bol örneklerle destekleyiniz. Ayrıca her anlattığınız konuyu çok özet bir şekilde ya yazdırarak ya da fotokopi usulüyle dağıtarak kendilerinin çalışmalarına imkân veriniz.
3. Tecvit konularını belli başlıklar halinde tasnif ederek şematik şekillerde bütüncül olarak anlatınız. Bu daha kalıcıdır. Örneğin izhar ihfa, idğam, iklab gibi konuların tümü tenvin ve nun-u sakinin konularıdır. Bunların tümünü birlikte sunarsanız öğrencinin zihninde bütüncül olarak ve mukayese edebileceği şekilde kalıcı olacaktır. Hem de bütün harfler nun-u sakin ve tenvinle ilişkili olarak yerli yerine oturacaktır.
4. Zıtlık ifade eden tecvid kurallarında özellikle (ihfa-izhar gibi) harflerin az olan kısmını belletin; bütün harfleri ezberletmek şeklinde zoru tercih etmeyin. Örneğin izhar harfleri, boğaz harfleridir; altı adettir; idğam harfleri de altıdır. Bir de iklab harfi var, toplam 13 harf eder. Diğerleri de ihfa harfleridir. Az olanın ezberlenmesi ve bellenmesi kolaydır; onları öğretiniz; bu harflerin bulunmadığı yerlerin ihfa olacağını söyleyerek kolaylaştırınız.
5. Teorik anlatımla kalmayınız. Bol örnekler vererek teorik bilgilerin somut olarak uygulamasıyla muhatap kılın. Uygulamalarını sağlayın. İlgili tecvid kuralının geçtiği bir ayeti açarak ayetten tecvidin geçtiği kısmı bulmalarını sağlayın. Ve benzeri tatbikatlarla uygulama yaptırınız.
6. Önemli vakıf işaretlerini ve Kur'an'daki simgeleri (secde, vakıf, hizib, cüz vb.) yavaş yavaş belletiniz.
7. Yüzüne okuduğu yerlerden bölümlerin fotokopisini yaparak belli kısımların tecvid haritasını çıkarmasını sağlayınız. Bunu belli bir müddet uygulayınız. Ödevi kursa getirdikten sonra öğrencilerin birbirlerinin kâğıtlarını kontrol etmesine eksiklerini bulmasına fırsat

vererek tatlı bir yarış ve hocalık denemesi yaptırın. Bu, kuralların daha hızlı ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlayacaktır.
8. Yüzüne okumada her öğrendiği kuralı uygulamasını sağlayınız. Okuduğu bölümlerde hangi tecvid kuralının bulunduğunu sorarak test edip kuralların hem teorik hem de pratik düzeyde içselleştirilmesine çaba gösteriniz.
9. Yüzüne okumayı bitiren, tecvidi uygulayan öğrenciler için mutlaka tören düzenleyin. Kursa katılım sertifikası verin. Hediyelerle çocukları uğurlayın ki, kurs hayatı unutulmaz bir hatıra olarak hiç zihinlerinden silinmesin.

7. Kur'an'ı Ezberleme Teknikleri ve İlkeleri

Kur'an-ı Kerimdeki sûre ve ayetleri kolayca ezberlemek, ezberlediğiniz bu sûre ve ayetlerin daha kalıcı olması için gerekli yöntemleri adım adım uygulayınız.
1. Ezber yapacak öğrencilerin yüzüne okumayı hızlandırmış; tecvidi öğrenip hazmetmiş şekilde mükemmel bir Kur'an okumayı öğrenmiş olması ön şarttır.
2. Hıfz yapacak öğrencinin hissiyatını ve Allah'ın kelamını ezberlemenin önemini ortaya koyan hadislerle yüksek bir seviyeye ulaştırın. Bir bilinç oluşturun. Zihnen ve hissen hazır olmasını sağlayın. Abdestli olmasını; kolaylaştırması için Rabbine samimi bir şekilde dua etmesini öğretin.
4. Mümkün olduğu kadar zihninin saf ve duru olduğu anlarda ezber yapmasını sağlayın. Bir de zihnini boş ve lüzumsuz şeylerden arındırdıktan sonra ezbere başlasın. Dolu kap boşalmadan içine bir şey yerleştiremezsiniz. Zihnin saf ve duruluğu için günahlardan da uzak durulmaya çalışılmalıdır.
5. Ezberlerini genellikle sabahın erken vakitlerinde saf ve duru zihinle yapmalarını önerin. Eğer akşam uyumadan önce çalışıp ön hazırlık yaparlarsa uykuda iken hafızalarına kaydedildiğini göreceklerdir.
6. Şunu da unutmayın ki Kur'an-ı Kerim'in başına oturduklarında, şeytan bütün gücüyle onlara vesvese verecek ve ne kadar iş, oyun-eğlence, vb. şey var ise akıllarına getirecek, Kur'an'dan alıkoymaya çalışacaktır. Bunun bir oyun olduğunu, sakın tuzağa düşmemeleri gerektiğini söyleyin. Kararlılığını sağlayın.
7. Rabb'imizin bir hadis-i kudside "Kur'an'la meşgul olup da dua etmeye, bir şeyler istemeye fırsat dahi bulamayanlara, dua edip isteklerde bulunanlardan daha çok vereceğini" bildirdiğini hatırlatınız.
8. Ezberledikleri bölümlerin yazı hattı hep aynı olsun. Çünkü gözleriyle fotoğrafını çekmektedirler. Hafızalarına aynı hatla kaydettiklerinde hatırlamaları daha kolay olur.
9. Ezber yaptıkları mekan sade ve sessiz olsun. Sade bir mekanda gözlerini ve zihnini meşgul edecek şeyler olmaz ve daha çabuk ezberlerine yoğunlaşırlar. Mümkünse ezberlerini hep aynı yerde yapsınlar.
10. Ezber yaparken mutlaka hafif sesli okumalarını tavsiye edin. Sesli çalıştıklarında kulaklarından da yardım alırlar ve daha çabuk ezberlerler.
11. Harflerin mahreçlerinin ve telaffuzlarının düzgün olmasına dikkat edin. Çünkü yanlış ezberlediklerinde düzeltmek çok zor olur. Bunun için sürekli kontrol altında tutun. İmkan varsa ehil hocaların kaset ve CD'lerinden faydalandırın.
12. Bir sayfayı veya sûreyi ezberlemeye başlamadan önce mahreç, telaffuz ve tecvidine dikkat ederek burayı öğrenciye bir kaç kez okuyunuz. Sonra öğrencilerin koro halinde okumalarını sağlayın. Koro halinde okuyuş kulak yardımıyla kalıcılık sağlayacak; ezberlenecek metni

ezbere yaklaştıracaktır. Sonra okunan bölümü her bir öğrenciye en az on defa yüzünden okutun. Daha sonra aynı yeri cd veya kaset kaydından bir kaç kez dinlettirin. Bütün bu çalışmalar ezberlenecek yeri hazır hale getirecektir.

13. Öğrencinizin ezberleme tipini ve süresini test etmeye çalışın. Kelime kelime; ibare ibare ezberleyip bunları birbirine katarak cümleyi ezberlemeyi mi iyi beceriyor; yoksa bir bütün olarak ayeti okuyarak ezberlemeyi mi? Her ikisini denettirin. Hangisinden verim alınıyorsa onu tercih edin. Bir sayfayı ne kadar sürede ezberlediğini kontrol edin.

14. Ezber dinleme esnasında hatalı okuduğu yerleri mushafında işaretleyin, düzeltmesini sağlayın. **15.** Ders geçme ve yenisini alma konusunda öğrencileri aynı zamana kilitlemeyin. Dersini ezberleyip dinletene yeni ders verin; ötekileri beklemeyin. Bu hem dersini vermeyenleri tetikleyecek, hem de verenin azmini artıracaktır. Aksi taktirde ders verenlerin şevklerini kırma; tembelliğe sevketme tehlikesi ortaya çıkacaktır.

16. Öğrencinin ezberleme şeklini ve vaktini tespit ettikten sonra Ezber verdiğiniz yer için zaman tayin edin. Şu kadar sürede ezberini dinleyeceğim deyin.

17. Parça olarak ezberledikleri kısma yenisini katarak sürekli tekrar etmelerini sağlayın. Birinci ayete ikinciyi; ikinciye üçüncüyü, üçüncüye dördüncüyü kattıklarında her aşamada başından tekrarlamalarını isteyin. Bu, bütün olarak ezberlenen bölümün sağlamlaşmasını sağlayacaktır. Sayfanın veya ezberlenecek yerin tümü bittiğinde artık ezberlendiğine kanaat getirdikten sonra ilgili bölümün tümünü en az on defa tekrar edin.

18. Ezberlemede etkin bir başka metot da şudur: Yukarıdaki şekliyle ilk olarak ezber yapılıp bitirildikten sonra ara verip belli bir zaman sonra veya uyuduktan sonra tekrar ettirilir. Bu arada zihin dinleneceğinden; hele gece ezberleyip sabah zinde bir şekilde kalkıldığında, Allah'ın yardımıyla zihnine nakşedildiğini görecek ve tekrar tekrarla metin taş gibi olacaktır.

19. Kuvvetli bir şekilde ezberlenilen surelerin veya sayfaların peşini bırakmayın. Mutlaka ara ara onları dinleyiniz. Çünkü hafıza çok nankördür; ilgilenmezseniz sizinle ilgisini keser.

20. Ezberlenilen yerleri / sureleri mutlaka namazlarında okumalarını isteyin.

21. Sure ezberlerinde özellikle ezberlenen yerlerin anlamlarını öğrenmelerini sağlayınız. Hafızlar için de bu önerilir. Papağan gibi ezberlemek yerine anlamlarını bilerek ezberlemesi bir kayıt aleti mesabesinden çıkarıp önündeki zamanda anlayıp yaşamasında bir basamak olur.

22. Ezber yapan özellikle hafızlık yapan çocukların mutlaka ama mutlaka oyun, eğlence ve dinlenmelerine fırsat verin. Zor bir iş olan hafızlığı, kolaylaştıracak tüm unsurlara müracaat ediniz. Sabrı kuşanın; hoşgörülü olun; güleryüzlü olun. Hele hele acizliğin resmen ispatı konumundaki şiddete başvurmayınız; hem de hiç bir halde. Hafızlıkta şiddeti mazur gösterecek hiç bir bahane olamaz. Unutmayınız ki zoru yapan hafızdır; siz sadece ucuz bir dinleme olayını yapmaktasınız. Sevdirerek, eğlendirerek, oynatarak, hediyelendirerek, teşvik ederek, öteki çocukların fevkinde çocukluğunu yaşatarak bu işi yapmak mecburiyetinde olduğunuzu hatırınızdan çıkarmayınız. Çünkü akranları gününü gün ederken onlar sırtlarıyla kamyon yükünün altına girmişlerdir. Unutmayınız!

Başkanlığımızca hazırlanan Hafızlık Eğitim Programında öğrencilerin ihtiyaçları, talepleri, nitelikleri ve Kur'an kursu şartlarına göre uygulanmak üzere 2 farklı ezberleme yöntemi tavsiye edilmektedir.

1. Geleneksel Ezberleme Yöntemi

Bu yöntem, hafızlık eğitiminde görülen birtakım yanlış uygulamaların önüne geçmek ve ülke genelinde uygulama birliği sağlamak amacıyla geleneksel hafızlık yönteminin sistematik hale getirilmesinden oluşmaktadır. Hedef kitlesi, hafızlığını standart olarak belirlenen 24 aylık sürede tamamlamak isteyen öğrenciler olan bu yönteme dair aşağıda belirtilen maddeler aynı zamanda ikinci yöntem için de geçerlidir. Bu yöntem için, "Hafızlık Ezberleme Sürecinde Uyulması Gereken Genel Esaslar" ifadesi de kullanılabilir.

Hafızlık eğitiminde;

a. Sayfaların cüz sonundan başlanarak ezberlenmesi sağlanmalıdır.

b. Ezberlenen sayfaların belirli aralıklarla tekrar edilebilmesini sağlamak amacıyla, derslerin bir cüzün baştan sona ezberlenmesini sağlayacak şekilde değil de, sırasıyla 1. cüz, 2. cüz, 3. cüz … olmak üzere her cüzün aynı sayfalarının ezberlenmesi şeklinde planlanması gerekmektedir.

(Örnek: İlk derste 1. cüzün 20. sayfasını ezberleyen öğrencinin, ikinci derste 1. cüzün 19. sayfasını değil 2. cüzün 20. sayfasını ezberlemesi)

c. Sayfanın yukarıdan aşağıya doğru ezberlenmesi önemlidir.

d. Hafızlık sürecinin ham+has şeklinde devam ettirilmesi, bu sürecin herhangi bir aşamasında öğrenciye has sayfaların bıraktırılarak sadece ham sayfaların ders olarak verilmemesi gerekmektedir.

(Örnek: Her cüzün 15 sayfasını ezberleyen öğrenciye yeni dönüşte daha önce ezberlediği bu 15 has sayfanın bıraktırılarak hafızlığını bir an önce tamamlatmak amacıyla 5 ham sayfanın ders olarak verilmesi. Böyle bir uygulama, öğrencinin önceki 15 sayfayı asgari 70 gün tekrar edememesine sebep olacak ve hafızlığın istenilen ölçüde sağlam tamamlanmasına engel olacaktır.)

e. Dersin sadece ham veya has sayfalar olarak ayrı ayrı değil bir bütün halinde öğreticiya bir defada arz edilmesi sağlanmalıdır.

(Örnek: Daha önce her cüzden 10 sayfa ezberi olan öğrencinin yeni dönüşte 2 ham sayfa ders aldığı düşünüldüğünde, öğreticisına dersini sunarken sabah 2 ham sayfayı daha sonra öğle, ikindi veya akşam vaktinde de 10 has sayfayı arz etmesi. Böyle bir uygulama, öğrencinin günlük ders verme kaygısıyla hafızlığın bir bütün olduğu anlayışından uzaklaşmasına ve ham sayfaları ezberleme hususunda gösterdiği özeni has sayfaları tekrar ederken göstermemesine sebep olabilmektedir.)

f. Öğrencilerin hergün ders vermeleri sağlanarak has sayfaların yaklaşık 35 günde bir tekrar edilmesi sağlanmalıdır. Bu sürede dahi daha önce ezberlenen has sayfalar unutulabilmektedir. Gününde ders veremeyen öğrencilerin eski ezberlerini tekrar etme süreleri 40-50 güne kadar uzayabilmekte dolayısıyla bir sonraki dönüşte has sayfaların tekrarı

oldukça güçleşmekte ve bunun için harcanan emek ve zaman artmaktadır. Bu durum öğrencilerin motivasyonunu olumsuz etkilemekte ve hafızlık sürecini uzatmaktadır.

g. Öğrenci ezber yapılacak bölümü (sayfa veya sure) öncelikle öğretici veya diğer dinleme cihazlarından dinlemeli, böylece; kelimeleri öğrencinin doğru algılaması sağlanmalıdır.

h. Ezberlenecek sayfada hatalı okunma ihtimali bulunan zor ve özellikli kelimeler özellikle belirtilerek öğrenciye kavratılmalıdır.

i. Sayfada yer alan ve başka yerlerde de geçen benzer (müşabih) kelime ve ayetlere öğrencinin dikkati çekilmelidir.

j. İmkan ölçüsünde ikili yada üçlü öğrenci çalışma grupları oluşturulmalı ve öğrencilerin hocadan önce birbirlerini dinlemeleri sağlanmalıdır.

k. Öğrencinin ezberi (ham + has) akşamdan tamamen hazır etmesi ve yatmadan önce yeterince tekrar etmesi sağlanmalıdır.

l. Ezber yapılan her bir bölümün (ayet, sayfa, sure, cüz) kendinden bir sonrası ile bağlantısı kurulmalıdır. Böylece öğrencinin sayfa ve sure geçişlerini zorlanmadan yapması mümkün olacaktır.

m. Ezber yapma ve hocaya ders sunma hadr usulünde olmalıdır.

n. Sesli okuma ezberi kolaylaştıracağı için öğrencilere bu imkan sağlanmalıdır.

o. Hafızlık yapan her kişiye, kapasitesine göre ezber yükü verilmelidir.

Yöntem birliğini sağlamak ve bir takım yanlış uygulamaların önüne geçmek açısından yukarıda zikredilen hususların dikkatle uygulanması önem arzetmektedir.

2. Tekrarlara Göre Yapılandırılmış Yöntem

Hafızlık eğitiminde yaygın olarak kullanılan geleneksel yöntemlerin yanı sıra, ezberleme ve ezberlenenlerin korunması üzerine günümüzde yapılan araştırmalardan yararlanılarak, hafızlık eğitiminde kullanılabilecek alternatif bir yöntem örneği geliştirilmiştir. Bu yöntem örneği, **"ezberleme"** ve **"ezberi koruma"** olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır.

Hafızlığı oldukça kısa sürede tamamlamayı arzu eden ve durumu buna müsait olan öğrenciler ve kurslar için tavsiye edilen bu yöntem örneği, sayfanın en kısa sürede, en kolay bir şekilde ezberlenmesini ve özel olarak belirlenmiş aralıklarla tekrarlanarak hafızada tutulmasını esas almaktadır. Birinci yöntemden temel farkı, hem dersin ezberlenmesi esnasında hem de ezberlendikten sonraki aşamada tekrarların belirli bir sisteme göre yapılandırılmasıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi birinci yöntemde sözü edilen genel esaslar, bu yöntem için de geçerlidir.

A. Ezberleme

Bu yöntemden olumlu sonuçlar alınabilmesi ve sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle sayfa sayısı birbirine yakın öğrencilerden üçer/dörder kişilik gruplar oluşturulur. Bu sayede; sayfa ezberlenirken öngörülen dinletmelerin düzenli bir şekilde yapılması, öğrencilerin birbirini takip etmesi, motive etmesi ve varsa yanlışlarının düzeltilmesi sağlanır.

Ezberlemeyi kolaylaştırmak amacıyla zihnin çalışma sistemi dikkate alınır. Bütüne nazaran parçaların ezberlenmesi daha kolay olacağından ezber yapılırken;

a) Sayfa iki bölüme ayrılır.

b) Her bir bölüm ayet ayet ezberlenir. Uzun ayetler, vakıf işaretleri ve/veya ezberleyenin nefesi dikkate alınarak uygun parçalara bölünerek ezberlenir. Her yeni ezberlenen parça öncekilerle birleştirilerek tekrar edilir.

c) Sayfanın ilk bölümü tamamen ezberlendikten sonra öğreticinin rehberliğinde yeter miktar/en az dört defa ezbere tekrar edilir. Dört kez ezbere tekrar edilen bölüm daha sonra grubundan iki arkadaşa, son olarak ise mutlaka hoca veya görevlendirilen diğer bir öğreticiye birer kez dinletilir.

d) İkinci bölümde de aynı işlemler tekrarlanır.

e) Son olarak sayfa birleştirilerek grubundan iki arkadaşa ve mutlaka hoca veya görevlendirilen diğer bir öğreticiye birer kez dinletilir.

B. Ezberi Koruma

Hafızlık eğitiminde karşılaşılan önemli zorluklardan biri, ezberlenerek hocaya ders olarak verilen ve artık has diye tabir edilen sayfaların, daha sonraki dönüşe kadar tekrarlanmadığı için belli ölçüde unutulmasıdır. Bu sebeple bir sonraki dönüşte öğrenci, neredeyse ham sayfaları ezberlemek için harcadığı emek ve vakit kadar, daha önce ezberlediği has sayfaları yeniden ezberlemeye emek ve vakit harcamaktadır. Bu bakımdan hafızlık sürecinde, ezberlenen sayfaların hafızada tutulmasının ve ezberlerin korunmasının önemi büyüktür.

Bunu sağlamanın en temel ve belki de yegane yolu ise, ezberlenen sayfaların unutma meydana gelmeden belirli aralıklarla tekrar edilmesidir. Bu şekilde, bir sonraki dönüşte has diye tabir edilen sayfalara daha az vakit ayrılarak daha çok ham sayfa alınması ve hafızlığın daha kısa sürede, kalıcı ve sağlam olarak tamamlanması da mümkün olacaktır.

Ancak tekrarların gelişi güzel zamanlarda yapılması da ezberi korumaya yetmeyecektir. Dolayısıyla ezberleme sürecinde olduğu gibi, ezberi koruma sürecinde de zihnin çalışma sistemi dikkate alınarak tekrar zamanları aşağıda belirtilen şekilde düzenlenmelidir.

Ders olarak okunan ezber sayfaların tamamı (ham+has) aşağıda belirtilen tekrar zamanlarında yeniden hocaya arz edilir.

a) Birinci tekrar 1 saat sonra yapılır.

b) İkinci tekrar zamanı 24 saat sonrasıdır.

c) Üçüncü tekrar 48 saat sonra yapılır.

d) Buraya kadarki tekrarların yapılmasında saat önemlidir ve öğrencinin hocaya dersi verdiği ilk zaman başlangıç olarak esas alınır. Bundan sonraki haftalık, iki haftalık ve aylık tekrarlarda ise saat önemli değildir ve gün içinde herhangi bir vakitte ders hocaya okunabilir.

e) Dördüncü tekrar, ezberin hocaya ders olarak verilmesinden 7 gün sonradır.

f) Beşinci tekrar 14 gün sonra yapılır.

g) Son tekrar ise 30 gün sonrasıdır.

8. Kur'an Öğretiminde Teknoloji Kullanımı

Kur'an öğretiminde teknolojinin kullanımı iki alanda kendini yoğun bir şekilde hissettirmektedir.

A) İşitsel ve görsel teknolojik araçların kullanımı:

En alt seviyede kasetçalar teyp gibi elektronik aletler vasıtasıyla bu meyanda hazırlanmış malzemelerden yararlanmak.

Bilgisayar teknolojisinden faydalanmak. Bugün Kur'an'ı öğretmeyle alakalı yapılmış birbirinden farklı onlarca öğretim programları bulunmaktadır. Bunlar incelenerek faydalı olanlardan yararlanma yoluna gidilmelidir.

Bilgisayarlarda PowerPoint vasıtasıyla slayt şeklinde dersler hazırlanarak görselliği ve işitselliği aynı potada tepegözler vasıtasıyla çocuklar için etkin hale getirmek mümkündür.

Bu bağlamda meşhur kurraların kaset cd ve benzeri okumalarından hem bilgisayar hem kasetçalar vasıtasıyla kulaklara ve gözlere hitap ederek öğretimi kolaylaştırıp hızlandırmak mümkün gözükmektedir.

B) Internet Kullanımı

Çağımızın vazgeçilmez gerçeği olan Internet, Kur'an öğretimi alanında bize çok çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bu bağlamda,

a) Kur'an muhtevası, tercümesi, mesajı ve tefsiri hakkında Türkçe ve yabancı dillerde hizmet veren bir yığın site bulunmaktadır.

b) Kur'an öğreniyorum paket programları dahil kuran tercümeleri, kuran tefsirleri (Arapça ve Türkçe) sunan onlarca site bulunmaktadır.

c) Kur'an'ın gerek tümü, gerekse surelerinin meşhur kurralar tarafından tilavetiyle ilgili gerek online dinleme, gerekse kaydı indirme imkanı sunan onlarca site bulunmaktadır.

d) Ayrıca yaz kuran kurslarıyla ilgili olarak gerek www.kurankursları.com başta olmak üzere diyanet ve diğer müftülüklere ait bazı Kur'an kurslarının özel sitelerinde hocalara bilgi sunan bir yığın site bulunmaktadır.

e) Arama motorlarından (google vb.) gerekse mevcut sitelerin "faydalı linkler" kısmından Kur'an'la ve öğretimi ile ilgili tüm dünyadaki öteki sitelere ulaşmak mümkündür.

İnternet'te Kutsal Kur'an Kaynakları (www.quran.org.uk) özel bir konuya hasredilmiş sitelere iyi bir örnek olarak verilebilir. Burada, Kur'an'ın Türkçe dahil 24 dilde tercümesi ile çeşitli dillerde tefsirlerine bağlantılar, Kur'an yazma koleksiyonlarını bulunduran merkezler hakkında bilgiler ve varsa bu merkezlerin web sitelerine bağlantılar, Kur'an hakkında yazılmış makaleler, Kur'an, Tevrat ve İncil karşılaştırmaları; Kuran'ın çeşitli makamlarda online (mp3 veya Real Audio formatında) okunuşu, kelimeye dayalı veya fonetik tarama motoru bulunmaktadır.

Bir başka kayda değer Kur'an sitesi de quran.al-islam.com adresinde bulunmaktadır. Bu sitede, Kur'an'ın altı dilde (İngilizce, Fransızca, Almanca, Türkçe, Malay dili ve Endonezya dili) tercümesini karşılaştırmalı olarak incelemek ve iki değişik makamda okunuşunu dinlemek mümkündür. Ayrıca, Kur'an'ın içeriğine analitik konu başlıklarından hareketle, veya anahtar kelime araması yoluyla erişilebilmektedir. Bu işlemler yine söz konusu bu altı dilde yapılabilmektedir.

Yukarıdaki ve benzer sitelerde Kur'an'ın öğretilmesi ilk baştan itibaren yani elif cüzünden başlayarak, kuranın hatmedilmesine varıncaya kadar tüm veri ve bilgiler mevcuttur. Kur'an'ı bu teknoloji ile öğrenmek isteyen bir kişi iş yerinde, evinde elinde bilgisayarı ve Internet'e bağlanma imkanı varsa, rahatça Internet'ten Kur'an'ı bulunduğu her ortamda öğrenebilir. Önemli olan bu işin arzu ediliyor olmasıdır.

Bunların dışında Kur'an öğretimiyle doğrudan alakalı olan aşağıdaki sitelere müracaat edilebilir:

http://www.kuran.gen.tr/
http://www.diyanet.gov.tr/kuran/default.asp
http://www.kuranikerim.com/
http://www.diyanet.gov.tr/turkish/index.htm
http://www.kurandaara.com/
http://www.herkul.org/kuranikerim/index.php?view=archive
http://www.enfal.de/kuran.htm
http://www.kuranbilgisi.com/
http://www.inndir.com/program.php?id=5988
http://rapidshare.com/files/47088/Logisturk_Kuran_Analizator_Trk_1.0.exe.html
http://quran.al-islam.com/ Targama/DispTargam.asp?nType= 1&nSora= 1&nAya=1 &nSeg=1&l= eng&t=trk
http://www.biriz.biz/kuran/
http://www.coran.org.ar/turco/indices/indicesuras.htm
http://www.gezginler.net/modules/mydownloads/singlefile.php?download=kuran-ogreniyorum&lid=1454
http://www.kuranmeali.com/
http://www.dijitalkuran.com/
http://www.ayetler.com/
http://www.tamindir.com/program/12983/Kur%E2%80%99an_Ogreniyorum.htm
http://www.kuranfihristi.net/
http://www.turkcekuran.com/
http://www.islamiyet.gen.tr/kuran/kurandinle.php
http://www.kuranogren.net/

http://www.kurandersi.com/
http://www.kuran-ikerim.org/
http://www.cepkuran.com/
http://www.kuranoku.org/
http://www.e-quran.net/?sf=&dil=tr
http://www.kuranonline.com/
http://www.kuranikerimmeali.com/
http://www.dosyakupu.com/dosya.asp?id=1662 Kur'an okumayı öğreniyorum.
www.kuran.gen.tr
www.kuranmucizeleri.com
www.kuranikerim.com
www.kuranfihristi.net/
www.kuranbilgisi.com
www.kurandaara.com
www.kurandakidin.net
www.kuranmeali.com
www.guzelislam.com
www.kurandacennet.com
www.e-kuran.net/
www.kuran-sunnet.com
www.kurandaceliskiyoktur.com
www.kuranikerimmeali.com/
www.kuranikerim.gen.tr
http://www.audioquran.net
www.marcinkuran.com
http://nakuran.fc2web.com/
http://quran.al-islam.com/trk/
www.kuran.pl
www.kuran.co.nz
www.islam-bih.net
www.quran.org.uk
http://quran.al-islam.com/
www.quran.net
http://quran.muslim-web.com/
www.al-islam.org/quran
www.quran.org
www.al-quran.org.uk
www.ummah.net
www.thenoblequran.com
www.quranbrowser.org
http://www.ehlitevhid.de/elemin/konu/elifb/1.html kuran öğreniyorum
www.programsaati.com/Kuran_reniyorum-8128.html
www.fesih.com/kuran/
www.kurandinle.org/
www.muallim.biz/seslikuran.htm

KUR'AN-I KERİM'İN FAZİLETİ OKUNMASI/ÖĞRENİLMESİ/ÖĞRETİLMESİ/EZBERLENMESİ/AMEL EDİLMESİ İLE İLGİLİ AYETLER VE HADİSLER

1) "Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını... Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin" (İsrâ, 78, 79).

2) "O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir" (Bakara, 2).

3) "Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır" (Bakara, 185).

4) "Ey insanlar!Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik"(Nisâ 174).

5) "Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir"(Mâide 15, 16).

6) "Bu (Kur'ân), Ümmü'l-Kurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Ahirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını hakkıyla kılmaya devam ederler" (En'âm, 92).

7) "İşte bu (Kur'ân), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin" (En'âm, 155).

8) "Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik" (A'râf, 52).

9) "Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz" (A'râf, 170).

10) "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin" (Arâf, 204).

11) "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır"(Yunus, 57, 58).

12) "Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır" (İbrahim, 1).

13) "Biz, Kur'an okunduğu zaman, seninle ahirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz. Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'an'da Rabbinin birliğini yad ettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisingeri dönüp giderler" (İsrâ, 45, 46).

14) "Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır" (İsrâ, 82).

15) "Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitab, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz" (Zümer, 23).

16) "İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin" (Şûrâ, 52).
17) "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz" (Haşr, 21).
18) "Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır" (Kadr, 1, 2, 3).
19) "İşte o apaçık delil Allah tarafından gönderilen ve en doğru hükümleri hâvî tertemiz sahifeleri okuyan bir elçidir" (Beyyine, 2, 3).
20) "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız" (Hicr, 9).

İLGİLİ HADİS-İ ŞERİFLER

1) Hâris el-A'ver anlatıyor: "Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terk edip boş ve gereksiz konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (R.A)'e çıkıp durumdan haberdar ettim. Bana:

-"Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?" dedi, Ben:

-"Ben Resûlullah (A.S)'ın şöyle söylediğini işittim:

-"Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!" Ben hemen sordum:

-"Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah'ın Rasûlü?" Buyurdu ki:

-"Allah'ın Kitabı (na uymak)dır. O'nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batılı ayırt eden ölçüdür. O'nda her şey ciddîdir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O'na inanmaz ve O'nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O'nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah'ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevaları koymaktan, kendisini (kıraat eden) delilleri iltibastan korur. Alimler ona doyamazlar. Onun çokça tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: "Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık" (Cin 1). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A'ver, bu güzel kelimeleri öğren." **Tirmizî,** Sevâbu'l-Kur'ân **14, 2908.**

2) Ebu Hüreyre (R.A) anlatıyor: Resûlullah (A.S) buyurdular ki: "Bir grup, Kitâbullah'ı okuyup ondan ders almak üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de kanatlarıyla sararlar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar." **Ebu Dâvud, Salât 349**, **1455.** H; **Tirmizî,** Kırâ'at **3**, **2946** H.; **Müslim,** Zikir **38**, **2699** H; **İbn Mâce,** Mukkaddime **17**, **225.** H.

3) Ebu Hüreyre (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (A.S): "Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmayı istemez?" diye sordu. "Hepimiz isteriz" diye cevap verdik. "Öyle ise, buyurdu, kim namazda üç âyet okusa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır." **Müslim, Salât**u'l-Müsâfirin, **250 (802).**

4) Ukbe b. Âmir (R.A) anlatıyor: "Biz Suffa'da iken Resûlullah (A.S) (dışarı) çıkarak: "Hanginiz her gün hiç günah işlemeden ve akrabalık bağlarını da bozmadan Buthân'a veya Akik'e gidip oradan (zahmete ve masrafa girmeden) iki adet iri hörgüçlü dişi deve tutup

getirmeyi ister?" diye sordu. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü bunu hepimiz isteriz" dedik. Hz. Peygamber (A.S): "-O halde birinizin mescide gidip orada Allah'ın kitabından iki âyeti öğrenmesi veya okuması, kendisi için iki deveden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet onun için dört deveden ve okunacak âyetler kendi sayılarınca deveden daha hayırlıdır" buyurdular." **Müslim,** Salatû'l-Müsâfirin **251**; **Ebu Dâvud, Salat 349**, **1456** H.

5) İbn Mes'ûd (R.A) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'i dinledim, şöyle diyordu: "Kur'ân-ı Kerîm'den tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle (kayde geçer). Elif-Lâm-Mim bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf ve mim de bir harftir."**Tirmizi,** Sevâbu'l-Kur'ân **16**, **2912**. H.

6) Ebu Hüreyre (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'i (güzel bir sesle açıktan okuyan bir peygambere kulak ver(ip sevabı bol kıl)diği kadar
hiçbir şeye kulak ver(ip mükâfaat ihsan et)memiştir."**Buhârî, Tevhid 32**, **52**, Fedailu'l-Kur'ân **19**; **Müslim,** Müsâfirin **232**, **233**, **234**, **Ebu Dâvud,** Vitr **20**; **Tirmizi,** Sevâbu'l Kur'ân **17**; **Nesâî,** İftitâh **83**; **İbn Mâce,** İkâmet **176**, (**1340**).

7) Buhârî'nin bir rivâyetinde Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân'ı tegannî etmeyen bizden değildir." (Sahabeden biri, bununla) açıktan okumayı kastediyor demiştir."**Buhârî,** Tevhid, **32**, **44**. Tegannî: "kıraatın hüzünlü ve dokunaklı kılınmasıdır."

8) Ebû Umâme (R.A) anlatıyor:"Hz. Peygamber'in (s.a.v.)şöyle dediğini işittim:"Allah, geceleyin Kur'ân okuyan bir kula kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak verip dinlemez. Allah'ın rahmeti namazda olduğu müddetçe kulun başı üstüne saçılır. Kullar, ondan çıktığı andaki kadar hiçbir zaman Allah'a yaklaşmış olmaz."Ebu'n Nadr der ki:"Ondan" tâbiriyle "Kur'ân'dan" denmek istenmiştir."**Tirmizî,** Sevâbu'l- Kur'ân, **17**, **2913**

9) Ukbe İbn Âmir (R.A) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.)'ı dinledim şöyle diyordu: "Kur'ân'ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur'ân'ı gizlice okuyan, sadakayı gizlice veren gibidir." **Tirmizî,** Sevâbu'l-Kur'ân **20**, **2920**; **Ebu Dâvud, Salât 315**, **1333**; **Nesâî, Zekât 68**.

10) İbn Abbâs (R.A) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Yolculuğu bitirince tekrar yola başlayan" cevabını verdi. "Yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?" diye ikinci sefer sorunca: "Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar" cevabını verdi." **Tirmizî,** Kırâat **4, 2949**. H.

11) Ebu Said (R.A) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Aziz ve celîl olan Allah diyor ki: "Kim, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm." **Tirmizi,** Sevâbu'l-Kur'ân **25, 2927**.H.

12) Sehl İbn Muâz el-Cuhenî (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kim Kur'ân'ı okur ve onunla amel ederse**, Kıyamet** günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur'ân'la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?" **Ebu Dâvud, Salât**, **349**, **1453**.H.

13) Hz. Ali (R.A) anlatıyor: "Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kim Kur'ân'ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabul eder, haram kıldığı şeyi de haram kabul ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca hepsine cehennem şart olmuş bulunan ailesinden on kişiye şefaatçi kılınır." **Tirmizi,** Sevâbu'l-Kur'ân **13**, **2907** H.

14) Abdullah b.Amr (R.A) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki:"Kur'ân'ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette):"Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiysen öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denir." **E.Dâvud,** Vitr, **20**, **1464**; **Tir,** Sevâbu'l-Kur'ân **18**, **2915**, H

15) Hz.Aişe (R.A) anlatıyor:"Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kur'ân'da mâhir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerîm ve mutî meleklerle berâber olacaktır. Kur'ân'ı kekeleyerek zorlukla okuyana iki sevap vardır." **Buhârî, Tevhid 52**; **Müslim,** Müsafirin **244**; **Ebu Dâvud,** Vitr **14**, **(1454)**; **Tirmizî,** Sevâbu'l-Kurân **13** (**2906**).

16) Üseyd İbnu Hudayr (R.A)'ın anlattığına göre: "Geceleyin, (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara suresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Üseyd tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Üseyd yine sükût edince at da sükûnete erdi. Az sonra yine okumaya başlayınca at da şahlanmaya başladı. Oğlu Yahya, ata yakındı. Ona bir zarar vermesin diye attan uzaklaştırmak için yanına gitti. Bir ara başını göğe kaldırınca bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesneler var. Sabah olunca koşup gördüklerini Resûlullah (s.a.v.)'a anlattı. Hz. Peygamber AS kendisine: "O gördüklerin neydi bilir misin?" diye sordu. "Hayır!" cevabı üzerine açıkladı: "Onlar melâike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti, çünkü halktan gizlenmeyeceklerdi." **Buhârî,** Fedailu'l-Kur'ân **15**; **Müslim, Müsâfirîn 242**, **(796)**.

17) el-Berâ (R.A) anlatıyor: "Bir zat Kehf suresini okuyordu. Yanında da iki uzun iple bağlı olan atı duruyordu. Derken etrafını bir bulut kapladı. Ve bu bulut ona yaklaşmaya başladı. At da bu durumdan huysuzlanmaya, ürkmeye koyuldu. Sabah olunca adam Resûlullah (s.a.v.)'e gelip vak'ayı anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şu açıklamada bulundu: "Bu sekinet idi, Kur'ân için inmişti." **Buhârî,** Fedailu'l-Kur'ân **11**; **Müslim,** Müsafirin **240**, **241**, **(795)**; **Tirmizi,** Sevâbu'l-Kur'ân **6**, **2887**.H.

18) Ebu Musa (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kur'ân okuyan mü'minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel tadı hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misâli hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur'ân-ı okuyan münafık reyhan otu gibidir. Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'ân okumayan münafığın misali ise Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur." **Buhârî, Et'ime 30**, Fedailu'l-Kur'ân **17**, **36, Tevhid 57**; **Müslim,** Müsafirin **243**; **Ebu Dâvud, Edeb 19**, **4329**; **Tirmizî, Edeb 79**; **Nesâî, İman 32**; **İbnu Mâce, Mukaddime 16**, **214** H.

19) Hz. Osman (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir." **Buhârî,** Fedailu'l-Kur'ân **21**; **Tirmizî,** Fedailu'l-Kur'ân **15**, **2909**; **Ebu Dâvud, Salat 349**, **1452** H.

20) İbn Abbâs (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Hâfızasında Kur'ân'dan hiç bir ezber bulunmayan kişi harab olmuş bir ev gibidir." **Tirmizî,** Sevâbu'l-Kur'ân **18**, **2914**. H. Tirmizi, hadisin sâhih olduğunu söylemiştir.

21) Sa'd İbn Ubâde (R.A) anlatıyor:"Resûlullah (s.a.v.) Buyurdular ki:"Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan bir kimse sonradan (terkeder ve okumayı) unutursa kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah'a kavuşur." **Ebu Dâvud,** Vitr **21**, **1474**.

22) Hz. Enes (R.A) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.)buyurdular ki: "Ümmetime verilen ücretler bana arz edildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arz edildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i İlâhî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle

kazandığından daha büyüğünü görmedim.” **Ebu Dâvud, Salât 16, 461.** H; **Tirmizî,** Sevâbu’l-Kur’ân **19, 2917.**H.

23) İmrân İbn Husayn (R.A)’ın anlattığına göre, İmrân, Kur’ân okuyan, arkasından da buna mukabil halktan dünyalık taleb eden birisine rastlamıştı. “İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci’un, deyip arkasından şu açıklamayı yaptı: “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle söylediğini işittim: “Kim Kur’ân okursa (isteyeceğini) Allah’tan istesin. Zira bir takım insanlar zuhur edecek, onlar Kur’ân okuyup, okudukları mukabilinde halktan (dünyalık) isteyecekler.” **Tirmizî,** Sevabu’l-Kur’ân **20, 2918.**

24) Süheyb (R.A) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “Kur’ân’ın haram kıldığı şeyleri helâl addeden kimse Kur’ân’a inanmamıştır.” **Tirmizî,** Sevâbu’l-Kur’ân **20, 2919.** H.

25) İbn Ömer (R.A) anlatıyor:“Resûlullah (s.a.v.) düşman arazisine Kur’ân-ı Kerîm’le birlikte askeri seferi yasakladı.” **Buhârî, Cihâd 129**; **Müs,** İmâmet **92**, **93**, **94**, (**1869**); **E.Davud, Cihâd 88**, (**2610**); **İ. Mâce, Cihâd 45**, (**2879**); **Muvatta,** Cihad **7**, (**2, 446**).

26) Müslim'de rivayet edilen bir hadiste; Ebu Umame (r.a)'den, Resulullah (s.a.v)'ın şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Kur'an'ı öğreniniz. Şüphesiz o, kıyamet günü ehlin için çok iyi bir şefaatçı olacaktır."

27) En-Nevvas b. Sem'an (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber'i şöyle derken duydum. "Kıyamet günü Kur'an-ı Kerim ve bu dünyada onunla amel edenler getirilirler. Önlerinde de kendilerini arkadaş edinenleri savunan Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri bulunur" (Müslim).

28) Hz. Ömer (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) "Allah Teâlâ bu Kur'an'la bazı kavimleri yüceltir bazılarını da batırır" buyurmaktadır (Buhârî, Müslim).

29) Müttefakun aleyh olan bir hadiste, İbn Ömer (r.a)'den Allah Rasûlü'nün şöyle dediği rivayet olunmuştur. "Haset (gıpta veya imrenme) sadece iki yerde olur. Biri Allah'ın kendisine Kur'an öğrenmeyi nasip ettiği kimsedir ki, onu gece gündüz okur, kendisini işiten komşusu: "Keşke komşuma verilen Kur'an nimeti bana da verilseydi de, gereği ile amel ettiği gibi ben de etseydim!" der. Diğeri de, Allah’ın kendisine mal verdiği kimsedir ki, onu hak yolda sarfeder. Bunu gören diğer biri: "Keşke şu hayırsever kişiye verilen mal gibi bana da verilseydi de, onun yaptığı gibi ben de hayır yapabilseydim!" diye imrenir.

30) Tirmizî'nin hasen ve sahih diye vasıflandırdığı, Ebu Davud'un da rivayet ettiği bir hadiste Abdullah b. Amr b. el-Âs (R.A) 'ın nakline göre Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Kur'an ehline; Kur'an'ı oku ve yüksel, Kur'an'ı tıpkı dünyada okuduğun gibi tane tane tertil üzere oku, zira senin rütben, okuyacağın son âyetin yakınındadır" denilecektir.

31) Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber, Uhud'da öldürülenlerden iki kişiyi bir araya getirdikten sonra: "Bunlardan hangisi Kur'an'la daha fazla haşır neşirdi?" diye sorar; birine işaret edildiği takdirde, önce onun defin işlemini yapardı (Buhârî-Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce).

32) İmrân İbn Husayn (R.A) anlatıyor: Bana Kur'an okuyan bir kadın uğradı, okudu sonra karşılık istedi ardından da bu isteğini geri alarak şöyle dedi: Hz.Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: "Kim Kur'an okursa karşılığını Allah’tan istesin. Bir zaman gelecek insanlar Kur'an okuyacaklar da karşılığını insanlardan isteyecekler" (Hadis hasendir, Tirmizî)

BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETİ

1) Ebu Saîd Raf'i b. el-Muallâ (R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v) bana, "mescidden çıkmadan önce Kur'an'daki en büyük sûreyi sana öğreteyim mi?" buyurdu ve elimden tuttu. Mescidden çıkmaya niyetlendiğimizde: Ey Allah'ın Elçisi! "Kur'andaki en büyük sûreyi sana öğreteyim mi?" diye sormuştunuz, dedim. Hz.Peygamber de: "O, yedi âyet olan el-Hamdü Lillâhi Rabbi'l-Âlemin sûresidir ve bana ihsan olunan Kur'an'dır" buyurdular (Buhârî).

2) İbn Abbas (R.A) anlatıyor: Cebrail (a.s) Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanına oturduğunda yukarı cihetten bir çıtırtı sesi duyup başını yukarıya kaldırdı ve "bu ses semadan sadece bugün açılan bir kapının sesidir" dedi. Hemen bir melek geldi. Cebrail, "bu melek bundan önce hiç yeryüzüne inmemiştir" dedi. Sonra melek selam verdi ve "senden önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nurla Fâtiha Sûresi ve Bakara Sûresi'nin sonlarıyla seni müjdeliyorum, onlardan okuyacağın her harfin karşılığı verilir" buyurdu .(Müslim).

3) Ebu Hüreyre (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v): "Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, çünkü şeytan, içinde Bakara Sûresi okunan evlerden nefret eder" buyurdu (Müslim).

4) Ubeyy b. Ka'b ((R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v): "Ey Ebu'l Munzir Allah'ın kitabındaki hangi âyetin daha büyük olduğunu bilir misin? buyurdular. Ben de "Allahu Lâ İlâhe İllâ Hüve'l Hayyu'l Kayyûm'dur" cevabını verince, "Ebu'l-Munzir! Mâşaallah, sorulan her şeyi biliyorsun!" buyurdular (Müslim).

5) Ebu Mes'ud el-Bedrî (R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu; "Kim bir gecede Bakara Sûresi'nin son iki âyetini okursa ona yeter" (Buhârî, Müslim).

6) Ebu Umame el-Bahîlî (R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v)'i şöyle buyururken duydum: "Kur'an okuyunuz, çünkü o kıyamet günü sahibine şefaat edecektir. Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyunuz. Bu iki sûre kıyamet günü iki bulut ya da arkadaşlarını savunan saf saf olmuş iki kuş kafilesi gibidir. Bakara Sûresi'ni okuyunuz. Bu sûre sahibi için bereket; terkeden için ise üzüntü vesîlesidir. Onu okumayanlar bunu elde edemezler" (Müslim).

7) Ebu'd-Derdâ (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur. "Kim Kehf Sûresi'nden on âyet ezberlerse Deccal'dan korunmuş olur". Bir başka rivayette ise "Kehf Sûresi'nin sonundan okursa" buyrulmaktadır (Müslim).

8) Ebu Saîd el-Hudrî (R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Cuma günleri kim Kehf Sûresi'ni okursa onun için iki Cuma arası aydınlanmış olur". (Hâkim, Beyhakî. Bu hadis sahihtir.)

9) İbn Mesud (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Mülk Sûresi kabir azabına manidir". (Hâkim, Ebu Naim. Bu hadis sahihtir.)

10) İbn Ömer (R.A) anlatıyor: Hz.Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur. "Kim kıyamet gününü müşahede etmek isterse Tekvir, İnfitâr ve İnşikak sûrelerini okusun, kıyameti gözleriyle görmüş gibi olur" (Ahmed, Tirmizî, Hâkim).

11) Ebu Saîd el-Hudrî (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) İhlâs Sûresi hakkında şöyle buyurmuştur. "Hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu sûreyi okumak, bütün Kur'an'ın üçte birini okumaya denktir."Bir başka rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v) Ashabına: "Ashabım! Kur'an'ın üçte birini bir gecede okumak size güçlük verir mi?" diye sormuştu. Bu soru Ashabına güç gelerek, Ya Rasûlallah! Hangimizin buna gücü yetebilir! demişlerdi. Bunun üzerine, Hz. Peygamber: "Kul Hüva'llahu Ehad Sûresi Kur'an'ın üçte biridir" buyurdu (Buhârî).

12) Muaz b. Enes (R.A**)** anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur; "Kim Kul Hüva'llahu Ehad Sûresi'ni on defa okursa, Allah onun için cennette bir ev yaptırır"(Ahmed)
13) Ukbe b. Âmir (R.A) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur. "Hiç benzerleri bulunmayan, bu gece nazil olan âyetleri biliyor musunuz? Bunlar, Kul Eûzü Bi-Rabbil-Felak ile Kul Eûzü Bi-Rabbi'n Nâs'tır" (Müslim ve Nesâî).
14) Hz. Âişe (R.A) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v) her gece yatağına geldiği zaman iki elini birleştirerek Kul Hüvallahu Ehad, Kul Eûzü Bi-Rabbil-Felak, Kul Eûzü Bi-Rabbi'n-Nas sûrelerini okur, ellerine üfler, sonra da iki eliyle vücudunun, ellerinin eriştiği kısımlarını sıvazlardı. Elleriyle başını, yüzünü, vücudunun ön kısmını meshetmeye başlardı. Ve böyle okuyup üfleyerek vücudunu meshetmeyi üç defa tekrarlardı" (Buhârî, Muslim).
15) Hz. Âişe (R.A) anlatıyor: "Hz.Peygamber bir rahatsızlık duyduğu zaman Felâk ve Nâs sûrelerini okur, üzerine üflerdi. Ağrısı artınca ben ona Kur'an okur, bereketini dilemek için eliyle üzerini sıvazlardım". (Buhârî)

KUR'AN ÖĞRETİM TEKNİKLERİ*

Önceden var olan bazı davranışları alışkanlıkları değiştirmek ya da geliştirmek eğitimle mümkündür. Bu eğitim Kur'an öğretiminde düşünüldüğünde, Kur'an harflerinin mahrec ve sıfatları esası, kelimeleri ve cümleleri arasındaki alakayı oluşturan tecvid kuralları ise, ayrıntıyı oluşturur.
Bizler burada Kur'an öğretiminin esasını oluşturan Kur'an harflerinin mahreç ve sıfatları ile kelime ve cümleler içerisindeki okunuş biçimleri üzerinde durmayı uygun bulduk.
HARF: Tecvid ilminde bir mahrece dayanarak çıkarılan sestir. Kur'an harflerinin:

ا,ب,ت,ث,ج,ح,خ,د,ذ,ر,ز,س,ش,ص,ض,ط,ظ,ع,غ,ف,ق,ك,ل,م,ن,و, ه,ي

şeklinde 28 adet olduğu bilinmektedir. Bu harflerin isimleri ise:

الف-با-تا-ثا-جيم-حا-خا-دال-ذال-را-زا-سين-شين-صاد-ضاد-طا-ظا-عين-غين-فا-قاف-كاف-لام-ميم-نون-واو-ها-يا

şeklinde latin alfabesinde de olduğu gibi harfe isim olan kelimenin ilk hecesine uzatan elif ilavesi ile diğer kısmı ise eski tarih ve orijinal isimleri ile okunurlar.
Bu harflerin öğretimi yapılırken öncelikle öğreticinin kendisi bu harfleri tek tek telaffuz etmeli, daha sonra öğrencilerle koro çalışması yaparak bir kaç tekrardan sonra tek tek bu harfleri telaffuz etmelerini sağlamalıdır. Yanlış telaffuzda bulunanların hatalı harflerini tekrar okutturarak düzgün şekilde öğrenmelerini sağlamalıdır.

HARFLERİN MAHRECLERİ

MAHREÇ: Çıkış yeri anlamında kullanılan bir kelimedir. Tecvid ıstılahında ise Kur'an harflerinin çıkış yeri diye ifade edilir. Kur'an'daki 28 harfin her biri kendine ait özel bir mahreçten çıkarlar. Ancak mahreçleri birbirine çok yakın olan harfler arasında bir gruplandırma yapılmış ve mahreçlerin sayısının bu gruplamaya göre bazılarınca 14, bazılarınca 16, bazılarınca da 17 adet olduğu söylenmiştir. Bu gruplardan biri olan kıraat imamlarının çoğunluğunun görüşü, 17 adet mahrecin varlığı kabul görmüştür. Bu mahreçler üç başlık altında incelenebilir. Boğaz, dil, dudaktır. Bu mahreçlere tahkiki (hakiki) mahreçler denir.

* Haz: Alaattin DERMAN, Eğitim Görevlisi, Trabzon Eğitim Merkezi

TAHKİKİ MAHRECLER: Harflerin mahreç yerlerine temas ettiği yerdir.28 harfin her birinin mahreci tahkiki mahrecidir. Bu mahreçler ve yerleri şunlardır:

BOĞAZ BÖLGESİ MAHRECİ

1) Boğazın sonu-boğazın ağıza en uzak kısmı buradan **ء-ها** çıkar.
2) Boğazın ortası buradan: **ع,ح** çıkar.
3) Boğazın evveli buradan: **خ , غ,** çıkar.

DİL BÖLGESİ MAHRECİ

1) Dilin ucu ile üst ön dişlerin ucundan**: ث,ذ, ظ** çıkar.
2) Dilin ucu ile alt ön dişlerin içinden : **ص,س,ز** çıkar.
3) Dilin ucu ile üst ön dişlerden **: ت,د, ط** çıkar.
4) Dilin ucu ile üst ön dişlerin etlerinden: **ن** çıkar.
5) Dilin ucu ile üst damağın ön kısmına yakınından: **ر** çıkar
6) Dilin sağ ve sol kenarlarıyla üst damağın başlangıcından: **ل** çıkar
7) Dilin sağ veya sol kenarıyla karşılarındaki üst azı dişlerden ise: **ض** çıkar
8) Dilin ortasından: **ج,ش,ي** çıkar.
9) Dil kökünün biraz aşağısından (dilcikten): **ك** çıkar.
10) Dilin kökünden: **ق** çıkar.

DUDAK BÖLGESİ MAHREÇLERİ

1) Alt dudağın içi, ön dişlerin ucundan: ق çıkar.
2) İki dudak arasından ise : ب,م,و çıkar.

TAKDİRİ MAHREÇ

1) الخيشوم Geniz: Gunneli idgam ile ihfanın icrasının ve sakin mim harfine ait gunnenin icrasının mahrecleridir.
2) الجوف Cevf (ağız be boğaz boşluğu): med harflerinin icrası bu boşlukta olur.

Mahrec çalışması yapılırken öncelikle öğreticinin bu dersi almış olması ve bu öğretiye hâkim olması önemlidir. farklı farklı mahreç çalıştırma yöntemleri bulunmakla kendimin de uygulamakta olduğum aşağıdaki metodu örnek çalışma olsun diye veriyorum. Bu çalışma tüm harflerin telaffuzunda esas alınması önemlidir.

بَ- بِ – بُ – با - بي- بو- اَبْ – اِبْ – اُبْ – اَبَّ – اَبِّ - اَبُّ- اِبُّ-اَبَّا- اَبِّي- اَبُّو- اِبُّو- اُبَّ

Bu çalışmada da öne öğretici okumalı daha sonra düzgün okuyan öğrencilerden başlamak üzere tüm öğrencilerden titizlikle dinlenmeli düzgün söyleyemeyenlere biraz zaman tanınarak tekrar ettirilmelidir.

HARFLERİN HAREKELERLE SESLENDİRİLMESİ

HAREKE: Kur'an harflerinin üstüne ve altına konularak onların okunmasını sağlayan işaretlerdir. Bu işaretlere fetha, kesre, damme adının verildiğini biliyoruz. Bu harekeler harflerin özelliğine göre bazılarında kalın bir sesle bazılarında ise ince bir sesle okunurlar. Şimdi hangi harekelerin hangi harflerde kalın, hangi harflerde ise ince okunduğunu inceleyelim.

Bilindiği üzere heca harfleri dediğimiz 28 Kur'an harflerinin 7 tanesi kalın sesle okunurken 21 tanesi de ince sesle okunmaktadır. Bu ince sesli harflerden 2 tanesi olan bazı durumlarda ince harflerden oldukları halde kalın sesli olarak okundukları bilinmektedir.

KALIN SESLİ HARFLER

خ – ص – ض – غ – ط – ق - ظ

Bu harfleri fethalı, fetha medli okurken Türkçede kullandığımız A sesi verilerek telaffuz edilirler.

Örnek:

خَ - صَ – ضَ – غَ – طَ – قَ – ظَ

خَا – صَا – ضَا – غَا – طَا –قَا - ظَا

Bu çalışmayı yaparken öğretici olan şahıs öğrencilerin öğrenme merakını artıracak şekilde bir musiki edası ile dersi icra etmeli, böylelikle de öğrencilerin motivasyonlarını üst düzeye çekmelidir.

KALIN HARFLERİN DAMME VE DAMMEMEDLİ OKUNUŞLARI:

خُ – صُ – ضُ – غُ– طُ – قُ - ظُ

خُو-صُو-ضُو-غُو-طُو-قُو-ظُو

Bu harflerin icrasında ise Türkçe'de kullandığımız u sesi verilerek okunurlar.bu çalışmada da bir önceki çalışma yöntemi esas alınarak öğrencilerin katılımıyla önce topluca daha sonra tek tek icra ettirilir.

KALIN HARFLERİN KESRE VE KESREMEDLE OKUNUŞLARI:

خِ- صِ-ضِ- غِ- طِ – قِ - ظِ

خِي-صِي- ضِي-غِي-طِي- قِي- ظِي

Harekelerin sesleri kendilerinden sonraki med harflerinin ses uyumuna uygun olduklarından kesre harekede de telaffuz esnasında harekenin sesi ''Y'' ye meyletmek suretiyle de öğreticinin icrasına dikkat ederek okunurlar. Bu çalışmada da bir önceki çalışma yöntemi esas alınarak öğrencilerin katılımlarıyla önce topluca daha sonra tek tek icra edilmelidir.

İNCE HARFLERİN FETHA VE FETHA-MEDLİ OKUNUŞLARI:

اَ , بَ , تَ , ثَ , جَ , حَ , دَ , ذَ , رَ, زَ , سَ , شَ , عَ , فَ , كَ , لَ , مَ , نَ , وَ , هَ , يَ

آ- بَا- تَا-ثَا- جَا- حَا- دَا- ذَا- رَا – زَا – سَا - شَا- عَا- فَا-كَا-لَا- مَا-نَا- وَا-هَا- يَا

''Ra'' harfi hariç ince harflerin fethali halleri okunurken Türkçede kullandığımız ''e'' sesine benzer bir sesle bu harfler telaffuz edilirler. Bu harfleri icra ederken med sesleri kalın harflerdeki ''A'' harfi sesine %80 yakın bir sesle icra edilirler.bu keyfiyeti öğreticinin ağzından duyarak almak icra da önemlidir. Kalın harflerdeki uygulamayı esas alarak öğrencilerin merakını artırıcı musiki edası ile motivasyonlarını üst düzeyde tutmak önemlidir. Çalışmada önce öğretici sonra öğrenciler koro halinde bu çalışmayı yapmalı ardından bu çalışma teke tek icra edilmelidir.

İNCE HARFLERİN DAMME VE DAMME-MEDLİ OKUNUŞLARI:

اُ, بُ , تُ , ثُ , جُ , حُ , دُ , ذُ , رُ , زُ , سُ , شُ , عُ , فُ , كُ , لُ , مُ , نُ , وُ, هُ , يُ

أُو-بُو-تُو-ثُو-جُو-حُو-دُو-ذُو-رُو-زُو-سُو-شُو-عُو-فُو-قُو-كُو-لُو-مُو-نُو-وُو-هُو-يُو

''Ra'' harfinin sesi kalın harflerde olduğu gibi kalın olarak icra edilir.bu harfin dışındaki ince harflerin dammeli ve dammemedli okunuşları Türkçede kullandığımız''o'' harfinin sesine %80 yakın bir kalın sesle telaffuz edilmelidir.bu sesi icracı öğreticinin ağzından almak önemlidir.Çalışmadaki metod bir önceki örnek çalışma esas alınarak yapılırsa verimli olunacağı görülecektir.

İNCE HARFLERİN KESRE VE KESR-MEDLİ OKUNUŞLARI:

اِ , بِ , تِ , ثِ , جِ , حِ ,دِ , ذِ , رِ , زِ , سِ , شِ , عِ ,فِ , كِ , لِ , مِ , نِ , وِ , هِ , يِ

اِئ ,بِي-تِي-ثِي-جِي-حِي-دِي-ذِي-رِي-زِي-سِي-شِي-عِي-فِي-كِي-لِي-مِي-نِي - وِي-هِي-يِي

‘’Ra’’ harfinin sesi de dahil olmak üzere bütün ince sesli harflerin kesre ve kesremedli okunuşları ‘’Y’’ ye meğillidirler.bu harflerin telaffuz örneklerini icracı öğreticinin ağzından duymak önemlidir.buradaki çalışma usulü de bir önceki çalışma esas alınarak yapılmalıdır.

HARFLERİN SIFATLARI

SIFAT: Belirtme-Niteleme anlamlarına gelir. Tecvidde ise harfin mahrecde oluşumu esnasında kendisinde meydana gelen özel durumlardır.bu özel durumlara sıfat diyoruz.bu sıfat harfin yapısında olduğu gibi harfler arasındaki bağlantıyı sağlamada da oluşabilir.harfin kendisinde olan sıfata lazımi,harfler arasındaki bağlantıyı oluşturan sıfata ise arızı sıfat denir.

LAZIMI SIFAT: harflerin mahrecden çıkarken kendisinde mahrecin ya da nefesin etkisiyle oluşan zayıflık-kuvvetlilik, akışkanlık-tıkanıklık gibi durumların ortaya çıkması halidir. böylesi durumları şu şekilde açıklayabiliriz:

1) Hems durumu (sıfatı): harfin mahrecden çıkışı esnasında nefesin güçlü, sesin ise zayıf çıktığı durumlardır. Bu durum şu harflerde daha belirgin hissedilir

ق – ح – ث - ه – ش – خ – ص – ش – ك - ث

Bu durum harflerin harekeli okunuşunda daha açık görülür.

2)cehr durumu(sıfatı): harfin mahrecden çıkışı esnasında nefesin zayıf akışı sebebiyle sesin daha kuvvetli (açık) duyulduğu durumdur. Bu harflerin telaffuzu esnasında mahrec daha kapalı olduğundan nefes akışı azalmakta ses ise daha açık çıkmaktadır.

Cehr: **و –ي – ذ - ز- ظ – ض - غ**

Beyniyye: **لن عمر**

Şiddet: **اجد قط بكت**

Cehr harfleri hareke ile okunurken nefesin az aktığı sesin daha açık çıktığı harfleri sıralamak istersek

1)nefesin en az aktığı, sesin en açık çıktığı herfler: **ا – ج – د – ق – ط – ب – ك - ت**

2)nefesin biraz daha fazla sesin biraz daha kısık çıktığı harfler: **ل – ن – ع – م - ر**

3)nefesin daha da fazla sesin ise daha kısık çıktığı harfler: **و- ي – ذ - ز- ظ – ض -غ**

Bu harfler şeddeli okunurken ise tutma ölçüleri aynı nisbette sıralanır yani şeddesi en az tutulandan daha fazla tutulana doğru sıralamak istenirse şu şekilde sıralama yapabiliriz:

1- **اجد قط بكت**

2- **ل – ع - ر**

3- **و- ي - ذ -ز- ظ –غ**

4- **س , ص , خ, ش, ه , ث ,ح, ف**

5- **ن- م**

Bu özel durumların dışlında bazı sıfatlar da vardır. Bunları tecvid kitaplarından bakmak konuyu kavramada yardımcı olacaktır.

Buraya kadar öğrendiğimiz harflerin zatına ve sıfatlarına mahsus bazı yönlerini ve örnek çalışmalarımızı bundan sonra kur’anı kerimin muhtelif sayfalarındaki örnek çalışmalarla pekiştirmek faydalı olacaktır. Bu çalışmayı yüzüne kur’anı kerim okurken takip etmek bu uygulamaları geliştirecektir.

Çalıştığımız ve geliştirdiğimiz okuyuş tarzımızı gerek dualaların gerekse kısa surelerin taliminde takip etmek faydalı olacaktır. ezber yaptırırken dualarda ve surelerde geçen bazı kelimeler üzerine vurgu yaparak geçmiş çalışmalarımızı hatırlatmalı hatalı ve yanlış okuyuşları düzeltme yoluna gidilmelidir. Ayrıca Kur’an okumaya yeni başlayanlara ve yaşlılara tecvid bilgisi teorikten ziyade uygulamada yardımcı olunmalıdır. Gereği kadar bu konular üzerinde durmalı aşırı tecvid teori bilgisinden kaçınılmalıdır.

KUR'AN YORUMU VE TEFSİR BİLGİSİ

7 – KUR'AN YORUMU VE TEFSİR BİLGİSİ DERSİ*

Kur'an Yorumu ve Tefsir Bilgisi dersi 16 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

DERSİN ÜNİTELERE GÖRE DAĞILIMI

ÜNİTELER	Süre	Konular
1. ÜNİTE KUR'AN TARİHİ	**3 SAAT**	1. Hz. Peygamber Dönemi: Vahyin Nüzulü ve Tespiti **(1 Saat)** 2. Halifeler Dönemi: Cem' ve İstinsah **(1 Saat)** 3. Halifeler Sonrası Dönem: Harekeleme, Noktalama, Vakf ve Özel İşaretler, On Kıraat ve İmamlar **(1 Saat)**
2. ÜNİTE KUR'AN'IN MAHİYETİ VE MUHTEVASI	**3 SAAT**	1. Kur'an Nasıl Bir Kitaptır, Özellikleri Nelerdir? **(1 Saat)** 2. Tevhid, Nübüvvet ve Ahiret **(1 Saat)** 3. Kur'an Kıssaları **(1 Saat)**
3. ÜNİTE TEFSİR İLMİ VE KUR'AN İLİMLERİ	**4 SAAT**	1. Tefsir, Te'vil, Terceme ve Meal Kavramları **(1 Saat)** 2. Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiun Dönemleri Tefsir Faaliyetleri **(1 Saat)** 3. Tefsir Türleri: Rivayet, Dirayet, Ahkâm, İşâri **(1 Saat)** 4. Kur'an İlimleri: İ'câzu'l-Kur'an, Muhkem–Müteşabih, Nasih-Mensûh, Esbâb-ı Nüzul **(1 Saat)**
4. ÜNİTE MEALLERDEN YARARLANMA	**2 SAAT**	1. Meallerden Yararlanma Usulleri **(1 Saat)** 2. Mukayeseli Meal Örnekleri **(1 Saat)**
5. ÜNİTE TEFSİR UYGULAMALARI	**4 SAAT**	1. Kur'an'ın Üslubu **(1 Saat)** 2. Mekki ve Medeni Ayırımı **(1 Saat)** 3. Kur'an'ı Anlamada Bütüncül Yaklaşım (Münasebet/Tenasüb) **(1 Saat)** 4. Kur'an Yorumuna Dair Uygulama ve Örnekler (Fatiha, Fil-Nas) **(1 Saat)**

* Haz: Dr. İsmail AKBULUT, Dinî Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü, Erzurum Ömer Nasuhî Bilmen Dinî Yüksek İhtisas Merkezi

1. ÜNİTE

KUR'AN TARİHİ

Kur'an-ı Kerim ilk kez miladi 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde Mekke şehrinde vahyedilmeye başlandı. Mekke'de yaşamakta olan ve Allah tarafından Peygamber olarak seçilen Hz Muhammed ilk vahyi kırk yaşında Mekke yakınlarındaki Hira mağarasındayken aldı. Hz Muhammed kırk yaşına yaklaştığında, hayatında o zamana kadar tanık olmadığı bazı haller yaşamağa başlamıştı. Gece gördüğü rüyalar gündüz gerçekleşiyordu. Hz Muhammed yine bu yaşlardayken yalnız kalmaya ve tefekkür etmeye başlamıştı. Hira mağarasına gidiyor, yiyeceği ve içeceği bitinceye kadar günlerce orada kalıyordu. Daha önce tanık olmadığı bu farklı duyguları anlamaya çalışıyor ve Allah'a ibadet ediyordu. Vahiy gelmeden önceki bu dönem yaklaşık dört beş yıl kadar sürdü. Hz Peygamber'in bu yılları adeta kendisini yirmi yılı aşacak uzun bir vahiy dönemine hazırlamıştır.

Bu dönemin ardından vahiy meleği Cebrail, Peygamberimize gelmiş ve ilk vahyi getirmiştir. Bu olay şöyle gerçekleşmiştir: Cebrail Hz Muhammed'in yanına gelerek ona: "Oku!" dedi. Hz Muhammed "Ben okuma bilmem" cevabını verince melek onu sıkıca kavradı ve bıraktı. Ardından yine "oku" dedi. Hz Muhammed buna karşılık yine "ben okuma bilmem" deyince melek onu sıkıca kavradı ve bıraktı. Cebrail üçüncü defa aynı şeyi tekrarladıktan sonra "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz cömertlik sahibidir. O, kalemle öğretendir. O insana bilmediğini öğretti." (Alak: 1-5) ayetlerini okudu ve uzaklaşıp gitti. Yaşadığı bu sıra dışı olayı ilk anda anlamlandıramayan ve dehşete kapılan Hz Muhammed hemen evine sığındı ve Hz Hatice'den kendisini örtmesini istedi. Evinde bir süre dinlenen ve ilk anın korku ve endişesini üzerinden atan Hz. Muhammed kalktığında başından geçen bu olağanüstü olayı sevgili eşi Hz Hatice ile paylaştı. Bunun üzerine Hz Hatice yaşadığının gerçek dışı olmadığını ve Allah'ın kendisini yalancı durumuna düşürmeyeceğini söyleyerek onu sakinleştirmeye çalıştı.

Daha sonra Hz Muhammed, Hz Hatice ile birlikte bu olanlar hakkında kendisine danışmak üzere Hatice'nin yaşlı amcaoğlu **Varaka b. Nevfel'**e gitti. Varaka, Kur'an'dan önceki semavi kitaplar hakkında bilgisi olan, onları okuyabilen, o yörenin nadir bilgelerindendi. Hz Muhammed'in bu tecrübesini dinledikten sonra Varaka, aynı durumla önceki Peygamberlerin de karşılaştığını ve kendisine gelenin, daha önce Hz Musa'ya da gelmiş olan vahiy meleği Cebrail olduğunu belirtti. Ardından da dinini tebliğ etmeye başladığında eğer hala hayatta olursa kendisini izleyeceğini ve destekleyeceğini ekledi. Bu bilgiler üzerine Hz Muhammed, tıpkı kendisinden öncekiler gibi peygamberlikle görevlendirildiğini anlamıştı. Bu görüşmenin ardından Hz. Hatice kendisine ilk inanan kişi oldu.

1. Hz. Peygamber Dönemi: Vahyin Nüzulü ve Tespiti

Kur'an bir seferde bütün olarak bir kitap şeklinde indirilmemiştir. Ayet veya ayetler halinde olaylar geliştikçe ve gerektikçe indirilmiştir. Böylece Kur'an'ın emirleri topluma yavaş yavaş yerleşmiştir. Bu durum Hz. Aişe tarafından şöyle dile getirilmiştir: "Kur'an vahyi önce cennet ve cehennemden bahseden kısa bir sure ile başladı. İnsanlar İslam'da toplanınca

helaller ve haramlar indi. Şayet önce içki içmeyin diye emredilseydi, onlar içkiden asla vazgeçmeyiz derlerdi. Önce zina etmeyin hükmü inseydi, zinadan asla vazgeçmeyiz derlerdi."

Kur'an'ı Kerim'de de ayet indirilişinin amacı açıklanmaktadır: "Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm ve gerektikçe indirdik."

Başka bir ayette Kur'an'ın bu şekilde indirilmesini istismar eden müşriklere cevap olmak üzere Kur'an'ın bu şekilde indirilmesiyle onun Peygamber'in kalbine iyice yerleştirilmesinin amaçlandığı bildirilmektedir. (Furkan: 25/32).

Kur'an'ın parça parça indirilişinin sebeplerini şöyle özetlemek mümkündür:

a)Toplumun vahye olan ilgisinin canlı tutulması,

b) Peygamber'in ve Müslümanların karşılaştıkları zorluklara karşı desteklenmesi,

c) Kolay ezberlenmesi,

d) Eğitim ve uygulama kolaylığının sağlanması,

e) Toplum hayatındaki önceliklerin dikkate alınması,

f) Vahye karşı düşmanlık besleyenlere zaman tanıyarak gönüllerinin kazanılması.

Kur'an'ın ilk inen ayetleri **Alak suresinin ilk beş ayetidir**. Bütün halinde ilk inen sure ise **Fatiha** suresidir. Medine'de ilk nazil olan sure **Bakara** suresidir. Son inen ayet hakkında tam bir ittifak yoktur. Bakara: 278, Nasr: 1-3 ve Maide: 3 gibi ayetlerin son inen ayetler olduğu söylenir.

Ayetlerin tertibi **tevkîfîdir**. Nazil olan her ayetin, hangi surenin neresine konulacağını Hz Peygamber bilir ve yazılmasını vahiy kâtiplerine emrederdi. Cebrail, ona vahiy geldikçe her ayetin yerini de söylemiştir. Ayetlerin sayısı **6236**'dır. Bu konudaki farklı görüşler, ayetlerin başlangıç ve bitiş yerlerindeki farklı görüşlere ve besmelenin her surenin başında o sureye ait bir ayet sayılıp sayılmadığına dayanır.

Ayetlerin son kelimesine, kendisinden sonra gelen ayeti evvelkinden ayırdığı için **fasıla** denmiştir.

Surelerin tertibi konusunda İslam bilginleri arasında bir ihtilaf vardır. Suyuti'nin de içinde yer aldığı alimlerin bir kısmına göre, surelerin tertibi tevkifidir. Diğerlerine göre ise bir kısmı tevkifi olmakla birlikte çoğunlukla ictihadidir. Sahabenin elindeki nüshaların farklı tertibte olmaları bunun en önemli delilidir.

Sureler uzunluklarına göre de tasnif edilirler. Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun sureye **"es-Seb'u't-Tıval"** denir. Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan surelere **"el-Miûn",** ayetleri yüzden az olan surelere **"el-Mesanî"**, daha sonra kısa ve besmeleli fasılalar çok olan sureler vardır ki bunlara da **"el-Mufassal"** denir. El-Mufasal da **"et-Tıval"** (uzun), **"el-Evsat"** (orta), **"el-Kısar"** (kısa) diye üç bölüme ayrılır.

Kur'ân'ın tespiti, yani cem'i hususuna geçmeden önce *cem'* kavramı üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır. *Cem',* sözlükte, bir şeyin kısımlarını birbirine yaklaştırmak ve katmak suretiyle bir araya getirmek, toplamak ve biriktirmek demektir. Kavram olarak ise, Kur'ân'ı sayfalar halinde veya bir mushafta derlemek yahut ezberlemek suretiyle bir araya getirmek şeklinde tanımlanabilir.

Hâfız ile cem'in ism'i faili olan câmi kelimeleri arasında İslam müellifleri yakın bir ilişki kurarak âdeta birbirinin yerlerine kullanmışlardır. Kur'ân-ı Kerim nazil oldukça onu cem' etmeye gayret eden sahabe, aynı zamanda onu ezberliyordu. Bu da o dönem içerisinde tabiî bir durum arzetmekteydi.

1.1. Kur'an'ın Ezberlenmesi Şeklinde Cem'i

Hemen belirtmek gerekir ki, Kur'ân'ı ezberleme hususunda en büyük gayret, vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'e aittir. Bu manada Kur'ân-ı Kerim'i ilk ezberleyen bizzat Rasulullah'tır. Rasulullah'ın ümmi olduğu, gerek kendi beyanları gerekse Kur'ân ayetleri ile sabittir. Vahiy geldiği zamanlarda Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ın hiçbir kelimesini kaybetmemek için ne kadar acele davrandığı ve onu ezberlemek için ne kadar sabırsızlandığı da bir gerçektir. Bu süreç, Allah'ın, Peygamberine, Kur'ân'ı hafızasında ezberlettireceği, lafzının kıraati ve manasının anlaşılması hususlarında kendisine kolaylık ihsan edeceğine dair garanti vermesine kadar devam etmiştir:

"Rasulüm! Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da yine bize aittir". (Kıyame 75/16-19). "Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı (okumakta) acele etme ve 'Rabbim benim ilmimi artır' de". (Tâhâ 20/114). Allah gerçekten Kur'ân-ı Kerim'i Peygamberinin kalbinde topladı ve zamanının hafızlarının önderi, Kur'ân ve ilimleri konusunda Müslümanların mercii kıldı.

Hz. Peygamber'den vahyi dinleyen sahabîler de ya hıfz, yahut da kitabet yoluyla, işittikleri vahiy bölümlerini tespit etmeye çalışıyorlardı. Yazı bilenler tebliğ edilen vahyi yazıyorlar ve yazdıkları metinlerden ezberliyorlardı. Yazı bilmeyen yahut yazı malzemesini temin etme imkânına sahip olamayanlar ise Hz. Peygamber'den namaz, vaaz, irşad veya başka vesilelerle okuduğu ayetleri bizzat kendisinden dinleyerek ezberlemeye gayret ediyorlardı. Şurası da bir gerçek ki, o dönemde Kur'ân'ın ezberlenmesi ve korunması için hafıza yazıdan daha pratik ve güvenilir bir metot olarak kabul ediliyordu. Çünkü tebliğe muhatap olan Arap toplumu ümmi olmakla beraber kuvvetli bir hafızaya sahipti.

Hz. Peygamber, sahabeyi Kur'ân'ı öğrenmeye, ezberlemeye ve diğer insanlara öğretmeye teşvik ediyordu. Şu hadis-i şerif örnek olarak zikredilebilir: "Sizin en hayırlı olanınız Kur'ân'ı öğrenen ve onu başkalarına öğretendir". Hz. Peygamber'in bu teşvikleriyle sahabeden birçokları Kur'ân'ın tamamını ezberlemişlerdi. Bunlardan en meşhurları muhacirlerden, dört halife, Talha, Sa'd, Abdullah b. Mes'ud, Huzeyfe, Salim, Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Amr b. el-Âs ve oğlu Abdullah, Muaviye, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Sâib, Hz. Âişe, Hafsa ve Ümmü Seleme'dir. Ensardan Rasulullah'ın hayatında hafız olanlar ise Ubeyy b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Ebu'd-Derdâ, Mücemmi' b. Harise, Enes b. Malik ve amcası Ebu Zeyd.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan gelen sahih bir hadiste Rasulullah "Kur'ân'ı şu dört kişiden alınız (öğreniniz): Abdullah b. Mes'ud, Salim, Muaz ve Ubeyy b. Ka'b" buyurmuştur. Ancak Kur'ân'ı ezberleme işi, hadiste ismi geçen bu dört kişi ile sınırlı kalmamıştır. Bilakis Kur'ân-ı Kerim'i güzel okumada mahir olanların sayısı, Hz. Peygamber döneminden sonra ismi sayılanların birkaç katıdır. Salim Yemame savaşında şehit oldu, Muâz Hz. Ömer'in halifeliği döneminde, Ubeyy ile Abdullah b. Mes'ud da Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat ettiler. Zeyd b. Sabit hayatta kalmış ve Kur'ân-ı Kerim'in kıraati hususundaki başkanlık kendisine geçmiş, bu şekilde ismi anılardan sonra uzun bir müddet yaşamıştı. Yukarıdaki rivayetten anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, bu hadisi ifade ettikleri sırada, Kur'ân'ın bu şahıslardan öğrenilmesini emretmişti. Yoksa bu, o dönemde isimleri sayılan bu dört kişiden başka Kur'ân'ı ezberleyen başka kimseler olmadığı anlamına gelmez. Halbuki sahabeden onlar gibi Kur'ân'ı ezberleyen daha birçokları mevcuttu.

Hz. Peygamber, vakit namazlarında okunabilmesi için, Kur'ân-ı Kerim'in ezberlenmesi hususuna titizlikle eğiliyordu. Dolayısıyla o ana kadar inen bütün Kur'ân metnini ezbere bilmek gerekiyordu. Bazı sahabiler kolaylarına gelen birtakım sureleri ezberlerken, diğer bazı sahabiler ise hepsini ezberlemeye özen gösteriyorlardı. Hz. Peygamber'in vefat ettiği dönemde, ensar arasında biri Ümmü Varaka isimli kadın olmak üzere, dört ile sekiz hafız olduğu rivayet edilir. İşte Hz. Peygamber bu hıfz yöntemiyle Kur'ân'ın bir bütün halinde muhafaza edilmesini temin etmiştir. Kıraat ve dini ibadet için yapılan bu ezber, hayat boyunca ibadetle paralel devam ediyor, nesilden nesile aktarılarak sonraki devirlere kadar sağlam bir şekilde ulaşması sağlanıyordu.

Ayrıca Hz. Peygamber'in her sene Ramazan ayında Kur'ân'ın o zamana kadar nazil olan kısmını Cebrail (a.s.) ile karşılıklı mukabele etmesi demek olan arza geleneği, Kur'ân metninin korunması için son derece büyük önem arzetmektedir. Rasulullah'ın (sav) vefat ettiği yıl arza iki defa vuku bulmuştu ki, buna *arza-i âhire* denilir. Konuyla ilgili rivayetlerde bu son arzada Kur'â'ın baştan sona kadar iki defa okunduğu belirtilmektedir.

1.2. Kur'an'ın Yazılması Şeklinde Cem'i

Hz. Peygamber sahabeyi Kur'ân'ı ezberlemeye teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda Kur'ân'ın gelecek kuşaklara sağlam bir şekilde aktarılmasını temin için yazılmasını da emretmiştir. Bu konudaki hadislerden birkaçı şunlardır:

1. "Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayınız. Kim benden Kur'ân dışında bir şey yazmışsa onu hemen imha etsin".

2. Başka bir rivayette ise "Hz. Peygamber (sav), kendisine bir vahiy geldiğinde kâtiplerinden birini çağırıp ona 'Bu âyetleri, falan âyetleri içine alan sureye koy (yaz)' dediği nakledilmiştir.

3. Berâ b. Âzib şöyle nakleder: '**لايستوى القاعدون**' ayeti nazil olunca Rasulullah: 'Bana falanı çağırın' dedi. Çağrılan kişi (Zeyd b. Sabit) mürekkep, kalem ve üzerine yazı yazılacak malzeme ile geldiğinde Hz. Peygamber ona '**لايستوى القاعدون**' âyetini yaz' dedi.

Yukarıda zikredilen rivayetler gösteriyor ki Allah Rasulü, kendisine gelen her Kur'ân ayetini yalnızca ezberletmekle yetinmemiş, ayrıca yazıyla da kayıt altına alınmasını sağlamıştır. İşte Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber ve onun ashabının üstün gayretlerinden büyük bir pâye elde etmiştir. Ancak onların bu hizmetleri sadece Kur'ân'ın ezberlenmesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda onun yazı ile tespit edilmesinde de kendini göstermiştir. Ancak bu faaliyet, kendi dönemlerinde yazı araç ve gereçlerinin imkanları ölçüsünde gerçekleşmiştir.

Bizzat Kur'ân-ı Kerim, kendisinin yazılı bir kitap olduğunu ifade eder: "Muhakkak bu Kur'ân, elbette çek şerefli bir Kur'ân'dır, masûn ve mahfuz bir kitapta (yazılı)dır. Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez". Diğer bir âyetten öğrendiğimize göre itirazcılar şöyle dediler: "Bu âyetler, onun başkasına yazdırıp da, kendisine sabah-akşam okunmakta olan, evvelkilere ait masallardır".

Bu âyetler, Kur'ân-ı Kerim'in, Medine'ye hicretten önce, o zamana kadar inen kısmın yazılı olduğunun canlı birer şahididir. Fakat Hz. Peygamber'in gelen vahyi yazdırmaya ne zamandan itibaren başladığı kesin olarak bilinmiyor. Peygamberliğinin henüz beşinci yılında, hicretten sekiz yıl önce bu konudan bahsediliyor. Hz. Ömer, müslüman olmadan önce kız kardeşi ve eniştesi arasında cerayan eden vakıa bize bu hususta bir fikir verebilir. Bilindiği gibi o anda Hz. Ömer'in kız kardeşinin elinde Kur'ân-ı Kerim'in yirminci suresi olan Tâhâ suresi yazılı olarak bulunuyordu. Unutulmamalıdır ki, Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiy ve ilk

direktif, insan bilgisinin ve ilmin en büyük ve ehemmiyetli bir vasıtası olan kalemin övgüsü ile ilgilidir.

Hz. Peygamber, gelen âyetleri vahiy kâtiplerine yazdırdıktan sonra, kontrol amacıyla kâtibe yazdığını okumasını söylüyordu. Bundan başka, inen ayetleri müminlerin yanında da tekrar okuyordu.

Yine şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Hz. Peygamber gelen vahyi yazmaları için sahabeden bazılarını kâtip olarak görevlendirmişti. Kur'ân'dan herhangi bir sure veya âyet nazil olduğunda, kitabetin hıfza katkı yapması ve Allah'ın kitabının tespit ve korunmasındaki titizlik ve ehemmiyeti göstermesi için bu kâtiplere yazmalarını emrederdi. Bunlar sahabenin önde gelenleri idiler. Aralarında Hz. Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Muaviye, Ebân b. Saîd, Hâlid b. Velîd, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Sâbit b. Kays var idi. Rasulullah (sav) kâtiplere surede yazılması gereken yeri söyler, onlar da gelen yeni âyetleri hurma ağacı yapraklarına (usubu'n-nahl), ince beyaz taşlara (lihâf), kumaş ya da bez parçalarına (rikâ') ve işlenmemiş derilere (kıta'u'l-edîm) yazarlardı. Bunlardan başka sahabeden, Arapların süregelen âdetlerine göre hafızasına güvenerek âyetleri yazmayıp sadece ezberlemekle yetinenler de vardı. Kısacası Kur'ân'ın tamamı Hz. Peygamber zamanında yazı ile tespit edilmişti.

2. Halifeler Dönemi: Cem' ve İstinsah

2.1. Kur'an'ın Cem'i

Hz. Peygamber'in vefatından hemen önce Kur'ân-ı Kerim tamam olmuştu. Hz. Peygamber nazil olan âyetlerin nerelere konulacağını dahi söylemişti . Vefatından sonra dağınık olan bu vahiy malzemesinin bir araya getirilmesi gerekiyordu. Hz. Peygamber bu konuda yönlendirme ve işaretlerde bulunuyordu. Bu işaretleri değerlendiren sahabiler Kur'ân'ı cem' etmişler, ancak bu cem' işlemi şahsi olduğundan, tabii olarak usul ve tertipleri birbirinden farklı olmuştur. Bu bakımdan bu mushaflar, onları cem' edenlere isnad edilmiştir. Mesela Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b'ın tertip ettikleri mushaflar gibi .

Hz. Peygamber hayatta iken birçok konuda olduğu gibi, Kur'ân konusunda da kendisine başruvulurdu. Ancak Allah Rasulünden sonra onun yerine idareyi teslim alacak halifede böyle bir nitelik olamayacağı için, ihtiyaç ya da zaruret hasıl olduğu vakitlerde müracaat etmek için, iki kapak arasında toplanmış bir Kur'ân nüshasının bulunması zorunluluk arz ediyordu. Zira derlenecek bu mushafın bundan sonra esas ve teminat olması gerekiyordu .

Hicretin on ikinci senesinde meydana gelen Yemame savaşında birçok Kurrâ sahabinin şehit edilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in toplanmasına vesile teşkil etmiştir. Daha sonra Kur'ân'ı cem'etme görevi kendisine verilecek olan Zeyd b. Sabit, hadiseyi şöyle anlatıyor: "Yemame savaşından sonra, Ebû Bekr bana haber yolladı. Yanına gittiğimde, Ömer de Ebû Bekr ile birlikte bulunuyordu. Ebû Bekr bana dedi ki: 'Ömer bana gelerek Yemame savaşında birçok Kur'ân hâfızının şehit düştüğünü, harp meydanlarında Kur'ân'ı ezberleyen kimselerin şehit edilmesiyle Kur'ân'dan birçok şeyin zayi olacağından endişe ettiğini söyledi. Bu yüzden benden Kur'ân'ı bir araya toplamamı (derleme) istedi'. Ben de ona: 'Allah Rasulünün yapmadığı bir işi nasıl yaparım?' dedim. Ömer bunun üzerine yemin etti ve bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi ve isteğini tekrarlamaya devam etti. Ve nihayet Allah bu işe aklımı yatırdı ve gönlüme ferahlık verdi. Böylece Ömer'in fikrine ben de katıldım. O bana: 'Sen ise gençsin, akıllısın, seni itham altında bırakacak herhangi bir söz de yok, Kur'ân'ı araştırarak topla' dedi". Zeyd b. Sabit sözüne şöyle devam eder: "Vallahi bir dağı taşımayı teklif etselerdi, dağı taşımak Kur'ân'ı cem' etmekten bana daha ağır gelmezdi. Ebû Bekr ısrarında devam edip

durdu. Nihayet Allah, Ebû Bekr ile Ömer'in kalbini ferahlattığı gibi benim de göğsüme ferahlık verdi. Böylece Kur'ân'ı yazılı olduğu hurma dallarından, beyaz taşlardan ve insanların hafızalarından araştırdım" .

Zeyd b. Sabit'e bu görevin verilmesinde onun, Rasulullah'ın (sav) özel vahiy kâtiplerinden olması, genç ve zekâsıyla sahabe arasında temayüz etmiş olması, Kur'ân'ın tamamını daha Rasululah (sav) hayatta iken ezberlemiş ve düzgün bir şekilde kıraatini icra ediyor olması, arza-i âhirede bulunmuş olması ve herhangi bir şeyle itham edilmemesi sebebiyle insanların ona güven duyması etkili olmuştur . Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Zeyd'e hitaben şöyle der: "Mescidin kapısı önünde oturun. Kim size, iki şahitle birlikte Allah'ın kitabından bir şey getirirse onu yazın" .

Zeyd, Kur'ân'ı cem'etme işinde Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in birlikte belirledikleri, sağlam bir metot takip etti. Ne insanların sadece ezberinde olanı almakla, ne de insanların ellerinde yazılı Kur'ân metinlerini kabul etmekle yetindi. Bilakis iyice araştırıp incelemek suretiyle şu iki prensib esas alındı: Allah Rasulünün (sav) huzurunda yazılmış olan metinler ile insanların ezberlerinde bulunan âyetler. Yazılı metinlerin Hz. Peygamber'in huzurunda yazıldığına dair iki âdil şahit getirilmedikçe de onu kabul etmiyordu .

Hemen ifade etmek gerekir ki, her ne kadar bazı alimler, söz konusu iki şahitten maksadın, "hıfz" ile "kitabet" olduğunu söylüyorlarsa da, bu tutum vakıaya pek uygun düşmemektedir. Zira böyle bir iddianın doğru olduğunu ileri sürmek, bir sahabinin ezberlemiş olduğu herhangi bir Kur'ân metnini yazılı olarak Zeyd'e sunmasını yeterli kabul etmek demektir. Halbuki burada esas olan, getirilen bir Kur'ân nüshasında yer alan metnin, Hz. Peygamber tarafından okunmuş ve yazdırılmış bir metin olduğunu iki şahitle ispat etmektir. Buna göre şahitlik etmeleri için getirilen iki sahabi, sunulan metnin bizzat Hz. Peygamber tarafından okunduğu, böylece de onun Kur'ân'dan olduğu yolunda şahitlik yapıyorlardı. Dolayısıyla Zeyd b. Sabit, Kur'ân'dan olduğu kesinlik kazanmayan hiçbir metni Kur'ân'a koymuyordu. Bu tespit işleminde takip edilen yöntemin sebebi de, ortaya çıkma ihtimali bulunan herhangi bir şüpheye imkân tanımamaktı .

Zeyd Kur'ân'ı derleme görevini bu düsturları takip ederek tamamladı. Derlenen bu mushaf şu özelliklere sahipti:

1. Derleme işi en sağlam ilmi usullerle gerçekleşmiştir.

2. Tilaveti mensuh olan âyetler alınmamıştır .

3. Bu nüsha içerisinde yer alan âyetlerin tevatür yoluyla bize intikal etmiş olduğunda ümmetin icmaı gerçekleşmiştir.

4. Yedi harfi içermektedir .

5. Zeyd b. Sabit tarafından yazdırılan bu Kur'ân'a, Abdullah b. Mes'ud'un (v. 32/652) önerisiyle "mushaf" ismi verilmiştir. Zerkeşi (v. 794/1392) bu olayı şöyle nakleder: "Ebû Bekr Kur'ân'ı cem' edip 'Bu Kur'ân'a bir isim verin' deyince bazıları 'İncil diyelim' karşılığını verdi. Bu isim orada bulunanların hoşuna gitmedi. Bazıları 'Sifr' diyelim dediler. Yine oradakiler bu adın Yahudiler tarafından kullanıldığını belirterek kabul etmediler. Sonunda Abdullah b. Mes'ud 'Habeşlilerin yanında bir kitap görmüştüm, ona mushaf diyorlardı' deyince bu ismi beğenip uygun buldular" . Böylece Zeyd b. Sabit tarafından yürütülen bu tespit faaliyeti, Ebû Bekr ve Ömer gibi önde gelen sahabilerden bazılarının da yardımı ile bir yılın sonunda son bulmuştu.

Birtakım malzemelerin üzerinde ya da ezberlerindeki Kur'ân metnini Rasulullah'tan (sav) almış olan sahabilerin ölümleri sebebiyle, Kur'an'dan hiçbir metnin zayi olmaması için adı geçen zatların yaptıkları bu iş (Allah'ın Kitabını sahifeler içinde toplama ve muhafaza

etmeleri işi), dine yapılan hizmetlerin en büyüğü ve en azametlisi olmuştur. Sonra bu pâk sahifeler mecmuâsı hayatı boyunca Hz. Ebû Bekr'in yanında bulunda. Onun ölümünün ardından o sahifeler topluluğunu Hz. Ömer teslim aldı ve yanında muhafaza ve ta'zim edilmiş olarak kalmaya devam etti. Hz. Ömer vefat edince mü'minlerin annesi Hz. Hafsa'nın himayesinde kaldı. Çünkü Hafsa, Hz. Ömer'in çocukları içerisinde, onun vakıfları ve terekesi üzerinde vasiyye sahibi idi .

2.2. Kur'an'ın İstinsâhı

Hz Osman döneminde Kur'ân'ı toplama ve istinsah faaliyeti, siyasal hayatın oldukça çalkantılı bir devresinde gerçekleşmiştir . Çünkü Hz. Osman zamanında İslam devletinin sınırları bir hayli genişledi. Ülke topraklarına yeni yeni beldeler ve buralarda yaşayan çeşitli yabancı unsurlar katıldı. Yeni katılan unsurların içinde Müslüman olanların sayısı bir hayli fazla idi. Bu yeni Müslüman olmuş kişilere İslam dinini öğretmek üzere devlet merkezinden muallimler gönderiliyordu. Peygamberimiz (sav), Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf/yedi lehçe üzerine nazil olduğunu bildirmiş ve bunları bizzat kendisi okumak suretiyle Müslümanlara öğretmişti. Yeni fethedilen bölgelere gönderilen muallimler, öğrendikleri ve duydukları kıraatle okuyor ve okutuyorlardı. Kur'ân'ı yeni öğrenen bu müslümanlar, kendi okuyuş tarzlarının diğerlerinden daha doğru olduğunu savunuyorlardı. Bu savunmalar, bazen galeyana dönüşüyor ve iş mücadele safhasına kadar varıyor, böylece ilmin yanı başında taassub da kendini gösteriyordu .

Azerbaycan ve Ermenistan seferlerine katılan Iraklı ve Suriyeli askerler arasında, Kur'an'ı okumada bazı kıraat farkları belirmiş ve her iki taraf da kendi okuyuşunun doğru olduğunu iddia etmişti. Bu, daha büyük olayların başlangıcı olabilirdi. Bu ihtimal dahilindeki tehlikeyi sezen o bölgenin kumandanı Huzeyfetü'l-Yeman, durumdan hemen Hz. Osman'ı haberdar etti ve kendisini bu karışıklığı önleme hususunda çareler aramaya teşvik etti. Bu olayı Buhari (v. 256/870) şöyle nakleder:

"Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarında yapılan Ermenistan ve Azerbaycan seferi sırasında çeşitli bölgelerden sefere katılan Müslümanlar arasında kıraat ihtilafları zuhur etmişti. Huzeyfetü'l-Yeman, İbn Mes'ud'un kıraatini esas alan Kûfelilerle Ebu Musa el-Eş'arî'nin kıraatini esas alan Basralılar arasındaki kıraat tartışmalarına tanık olunca endişeye kapılır ve sefer dönüşü halifeye konuyu şöyle arz eder: 'Ey mü'minlerin emiri! Kalk, şu ümmet Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarında düşmüş oldukları ihtilafa düşmeden önce bu işin çaresine bak!'. Bunun üzerine Hz. Osman, Hafsa'ya: 'Yanında bulunan sahifeleri bize gönder, onları mushaflarda çoğaltalım, sonra sana iade ederiz' diye haber yolladı. Hafsa da bu mushafı Hz. Osman'a gönderdi. Hz. Osman mushaf gelir gelmez Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Zübeyr, Sa'îd b. el-Âs ve Abdurrahman b.el-Hâris b. Hişam'ı çağırarak onlara, Kur'ân'ı istinsah etmelerini emretti. Bu zatlar da Kur'ân'ı çoğalttılar. Hz. Osman Kureyşli olan üç kişiye: 'Siz, Kur'ân'dan herhangi bir şey hususunda Zeyd ile ihtilafa düşerseniz onu, Kureyş lehçesi ile yazınız. Zira Kur'ân onların diliyle inmiştir' dedi. Çoğaltma işi bitince de Hz. Osman bu sayfaları (Hz. Ebû Bekr'in derlemiş olduğu nüshayı) Hafsa'ya iade etti. Ardında da çoğaltılan mushaflardan çeşitli beldelere birer tane gönderdi ve gönderilen bu mushafların dışındaki Kur'ân nüshalarının ve Kur'ân yazılı sayfaların yakılmalarını emretti" .

Bu rivayetler de gösteriyor ki, o gün için Müslümanlar arasında vuku bulan kıraat hususundaki ihtilaflar çok korkunç bir noktaya gelmişti ve derhal çözüm üretilmemesi durumunda da Müslümanlar arasında iz bırakacak birtakım önemli hadiselerin, belki de savaşların çıkmasına neden olabilirdi. Bu merhalede asıl üzerinde durulması gereken husus,

Müslümanları söz konusu rivayetlerdeki ihtilafa sürükleyen sebeplerin gerisinde yatan ana nedenlerin neler olduğudur. Bu konuda iki sebepten söz edilebilir: Birisi, Kur'ân'ın yedi harf ile okunmasına ruhsat verilmiş olması ve bu ruhsatın bir uzantısı olarak Hz. Ebû Bekr zamanında derlenen Kur'ân'ın da aynı şekilde yedi harfi içermesidir. Diğer bir sebep ise bazı sahabilerin hususi mushaflarına tefsirî mahiyette birtakım kelimeleri ilave etmiş olmalarıdır .

Yukarıdaki rivayette isimleri geçen ve istinsah komisyonunda görev alan sahabiler, kendilerine gelen metnin Kur'ân metni olduğuna, arza-i ahîrede geçtiğine ve ilgili metnin mensuh olduğuna dair Hz. Peygamber'den herhangi sahih bir nakil olmadığına kani olmadıkça mushafa almıyorlardı. Mesela "**فاسعوا إلى ذكر الله**" ifadesinin yerine "**فامضوا إلى ذكرالله**" ibaresini kabul etmemişlerdir. Yine " **وكان وراءهم ملك يأخذ كلَّ سفينة غصباً** " âyetinde "**سفينة**" kelimesinden sonra "**صالحةٍ**" ziyadesini, söz konusu prensiplere uymadığı için reddetmişlerdir.

Yine bu bağlamda İbn Zübeyr bir gün Hz. Osman'a "Sizden vefat eden ve eşlerini geride bırakanlar ise …" ayetini, bir başka ayetle nesh edildiği halde neden mushafa yazdığını sormuştur. Hz. Osman bunun üzerine şu cevabı verir: "Ben, Kur'ân'ın hiçbir şeyini tağyir edemem" .

Komisyon titiz çalışmalar sonunda birçok Kur'ân nüshası yazmıştı. Zira Hz. Osman, üzerinde icmanın gerçekleştiği bu nüshaları Müslüman beldelere göndermeyi amaçlamıştı. Yedi harfi içermesine özen göstermişler, bu yüzden metni noktasız ve harekesiz yazmışlardı. Bazı kelimeler noktasız ve harekesiz yazılınca, tabii olarak birkaç şekilde okunabiliyordu. " **إنْ جَاءَكم فاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا** " âyetinde "**فَتَبَيَّنُوا**" kelimesi nokta ve harekesiz yazılınca **"فَتَثَبَّتُوا"** şeklinde okunabiliyordu ki, bu da başka bir kıraattir. Yine " **وانظرْ إلى العِظامِ كيف نُـنْشِزُها** " âyetindeki "**نُـنْشِزُها**" kelimesinin "**نُنْشِرُها**" okunabilmesi mümkün oluyordu ki, bu da aynı şekilde başka bir kıraat şeklidir .

Mushafların istinsahı işine hangi tarihte başlandığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak, istinsah işleminin tamamlanması ve merkezlere gönderilmesi tarihinin, Hicretin 30. senesi olduğu açıktır. Zira bu senenin başlarında Sa'îd b. el-Âs Kûfe valiliğine getirilmişti. Kûfe'ye gönderilen Kûfî Mushaf bu şehre getirilince, Sa'îd b. el-Âs daha oradan ayrılmadan İbn Mes'ud şahsi mushafını yakmayı kabul etmemiş ve sahabilere de bu yönde telkinlerde bulunmuştur. Böylece Huzeyfetü'l-Yemân'ın Azerbaycan ve Ermenistan seferleri sırasında Kur'ân'ın vücuhatına dair ihtilaflara şahit olması ile mushafların istinsah ettirilip İslam beldelerine gönderilmesi arasında beş sene veya buna yakın bir zaman geçmiş oluyor. Bu kadar bir zaman dilimi, böylesi önemli bir hizmetin tamamlanması için çok sayılmaz .

Kuvvetle muhtemel ki Hz. Osman, mushaflardaki bu farklılıklardan haberdardı. Şöyle ki, hepsi sahih kıraat olan mushaflardaki bu farklılıklardan birisini alıp; yekdiğerini terk etmiş olsaydı veya nüsha farkı verir gibi ikinci şekli yazdırmış olsaydı, yahut da birisini yazdıktan sonra diğerini de onun peşine yazdırmış olsaydı, şu hususlar ortaya çıkacaktı: Öncelikle ikinci kıraat şekli terkedilmiş olacaktı, ikinci olarak kıraatte tercih yapılmış olacak, üçüncü olarak da mushafın hacmi oldukça büyük olacaktı. Bu itibarla, harf noksanlığı ve fazlalığı hususundaki farklılıklar, mushaflarda ayrı ayrı muhafaza edilmiş oldu .

İstinsah edilen bu mushaflardan her biri bir beldeye gönderilmiştir. Gönderilen bu mushaflar sahih kıraatlerin hepsini ihtiva etmekteydi. Bu hususstaki galip görüş, mushafları çeşitli beldelere götüren kişiler, onlardaki kıraatleri de bilen kimselerdir. Bu zatlardan Zeyd b. Sâbit Medine'de bırakılmış, Abdullah b. Sâib Mekke'ye, Muğire b. Şihab Şam'a, Ebu Abdirrahman es-Sülemî Kûfe'ye ve Amir b. Kays da Basra'ya gönderilmişlerdir . Ancak İbn Ebi Davud (v. 316/928), bir rivayete dayanarak, istinsah edilen bu mushafların beş değil yedi

olduğunu, yukarıda sayılan beş beldeye ilaveten Yemen ve Bahreyn'e de birer mushaf gönderildiğini belirtir . Medine'de bırakılan nüshaya İmam Mushaf denilir .

Bu beldelerde, sonradan şöhret bulan ve İbn Mücahid tarafından isimleri tespit edilen kıraat imamlarının senedlerinde bu zevatın bulunması ve imamların rivayetlerindeki farklılıklar, istinsah edilen mushafların değişik kıraatleri ihtiva ettiğini göstermektedir. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, bu kıraat farklılıklarının hepsi, sahih kıraat vasfına haizdirler. Bu tespitler şu hususları ortaya koymaktadır: Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushafları çeşitli beldelere götürenler ve ayrıca öğretim işi ile görevlendirilenler, gittikleri yerlerde kendi bildikleri kıraatleri öğretmişler ve birçok hâfız ve kurrâ yetiştirmişlerdir. Bu belde sakinleri, Kur'ân'ı onlardan öğrendikleri şekilde okumuşlardır .

Bilindiği üzere Hz. Osman'ın yapmış olduğu faaliyet, Hz. Ebû Bekr zamanında bizzat Rasulullah'ın (sav) baş vahiy kâtibi olan Zeyd tarafından meydana getirilen müdevven Kur'ân-ı Kerim'i sadece çoğaltıp yaymak olmuştur. Hz. Osman bu konuda o kadar titizlik göstermiştir ki, resmi metinde bazı kelimelerin yazılış tarzını (imlasını) sevmemesine rağmen, bu gibi önemsiz ayrıntılarda bile işe müdahale etmek istememiştir .

Hz. Osman, istinsah işleminin bitmesinden sonra, Kur'ân-ı Kerim kıraati hususundaki karışıklığın önüne geçmek ve tartışmalara bir son vermek için de, insanlardan, ellerinde bulunan diğer Kur'ân sayfalarını ve İmam Mushaf'tan farklı tertibe sahip olan mushafları yakmalarını istemiştir . Hz. Ali bu hususta kendisine sorulan bir soruya şöyle cevap verir: "Osman hakkında iyilikten başka bir sıfatla bahsetmeyiniz. Kur'ân nüshalarını bizimle istişare etmeden yakmadı ve bize 'şu kıraat hakkında görüşünüz nedir?' diye sordu ve bunu da şu şekilde izah etti: 'Bana gelen habere göre bazıları bir kısım insanlara, benim kıraatim seninkinden daha iyi, diyor, bu gibi haller küfre kadar varabilir'. Bunun üzerine biz de Osman'a ne gibi bir tedbir düşündüğünü sorduk. O da, herkesi bir kıraat üzerinde birleştirmenin icap ettiğini söyledi. Biz de: 'Muvafıktır, seninle aynı görüşteyiz' dedik .

Sahabe arasında görülen kıraat hususundaki farklılıklar, Rasulullah'ın (sav) emri ile yürürlükten kaldırıldıkları için Kur'ân metninden çıkarılanlar dışında, yazıcı (müstensih) hatalarından, yanlış okuma hatalarından vb. kaynaklanmaktadır. Her hal ü kârda, şurası kesindir ki bugün elimizde bulunan Kur'an metni, ta işin başından beri, onu ezberlemiş olan kimselerin hafızalarının yanı sıra, aynı zamanda yazılı metinlere de dayandırılmaktadır. Burada şunu belirtmek yerinde olacaktır ki, Kur'an öğretimiyle ilgilenen Müslüman muallimler, öğrencilerine diploma (icazet) verirken, bu talebelerine kendi üstatlarının ağızlarından çıkan aynı telâffuz ve aynı ses ölçüleri içinde öğretim yaptıklarını, onların da aynı şeyi kendi hocalarından gördüklerini ve zincirleme olarak bu tarz Kur'an okuyuş ve tilâvetinin Hz. Osman, Hz. Ali, Zeyd b. Sabit, Ubey b. K'ab gibi sahabelerin ağızlarından çıktığı şekilde olduğunu tasdik ve ifade ederler. Bu dört sahabe de bu okuyuş tarzını Rasulullah'ın ağzından duydukları sekliyle kendi talebelerine naklettiklerini tasdik etmektedirler. Bu da, Rasulullah'ın çeşitli sahabelerine atfedilen bazı ifadelerin, gerçekte bu ayetlerin açıklama ve yorumlarından başka bir şey olmadığı varsayımını doğrulamaktadır .

Yine Hz. Ali, Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i çoğaltması ve bunun dışında ashabın elinde bulunup İmam Mushafa muhalif olan şahsî tertibe tabi tutulmuş diğer mushafları yaktırması hususu kendisine sorulduğunda şu cevabı verir: "Şayet Osman'ın yapmış olduğu faaliyet bana görev olarak tevdi edilseydi (yani onun yerinde halife olarak ben bulunsaydım) elbette onun mushaflar hakkında yapmış olduğunun aynısını yapardım." Dolayısıyla Hz. Osman'ın yaptığı bu işi, sahabiler çok yerinde bir hareket kabul etmiş, kendi şahıslarına ait

olup da bu mushaflara uymayan mushaflarını imha etmişler ve neticede de bu mushaf üzerinde ashabın ve de tabiinin icmaı gerçekleşmiştir .

Kısaca söylemek gerekirse, şimdi elimizde bulunan Kur'ân metni, Hz. Ebû Bekr zamanında toplatılıp bir araya getirilen ve Halife Osman tarafından resmen çoğaltılıp İslâm Dünyasının yedi tarafına yayılan metindir. Şimdi bütün dünyada yaygın olan metin budur. Halife Osman devrinde çoğaltılıp dağıtılan yedi asıl nüsha ile Hz. Ebû Bekr zamanında bir araya getirilen nüshalardan hiç biri günümüze kadar ulaşamamıştır. Ancak, bugün Taşkent, Londra ve İstanbul'da sergilenen nüshaların Halife Osman dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Eski yazarlar bu ilk nüshaların yanıp kül olduğu, muhtelif devirlerde çıkmış birtakım yangınlardan söz etseler de bugün elimizde, bu ilk nüshaların henüz mevcut olduğu bir sırada bunlara bakılarak çoğaltılmış, sonraki dönemlere ait birçok el yazması Kur'an nüshası bulunmaktadır. Yine belirtelim ki, bu en eski el yazması Kur'an'larla bugün elimizde bulunan Kur'an metinleri en küçük bir fark olmaksızın tıpatıp aynıdır.

2.3. Kur'an'ın Cem'i İle İstinsahı Arasındaki Farklar

Hz. Ebû Bekr ile Hz. Osman tarafından gerçekleştirilen ve Kur'ân-ı Kerim'in toplanmasıyla ilgili olarak yapılan her iki cem' faaliyeti arasında bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Hz. Ebû Bekr, Yemame savaşında bir çok hafızın şehit düşmesi üzerine ve daha başka savaşlarda olabilecek fiili durumları da dikkate alarak Kur'ân ehlinin ölümü yüzünden Kur'ân'dan birtakım âyet ve surelerin kaybolacağı korkusuyla, Kur'ân'ı toplayıp bir araya getirmiştir. Çünkü o zamana kadar Kur'ân, daha önceden toplanıp bir araya getirilmemişti.

b) Hz. Ebû Bekr bu cem' işini, Kur'ân surelerinin âyetlerini, Hz. Peygamber'in bildirdiği sıraya göre tertip ederek yapmıştı. Sureler bugünkü gibi, sıraya konulmamıştı.

c) Hz. Osman'ın cem'i ise, Arapların Kur'ân'ı kendi geniş lügatleri üzerine okumalarından dolayı, Kur'ân vücuhatında meydana gelen ve birbirini hata ve hatta küfür ile suçlamalarına kadar varan ihtilafların, müslümanlar arasında baş göstermesi ve işin büyüyüp, tam bir fitne hâlini alması korkusuyla yapılmıştı.

d) Çoğaltma faaliyeti yapılırken, önce Hz. Ebû Bekr tarafından cem' edilen Suhufun sureleri, birbiri arasında ve bugünkü gibi sıraya da konulmuştu.

e) Kur'â'ın, Kureyş lügati üzerine nazil olduğu gerçeği delil kabul edilerek, okunuşu diğer Arap lügatlerine de şâmil olsa bile, öncelikle güçlüğü ve karışıklığı bertaraf etmek için, Kur'ân diğer bütün lügatlerden arındırıldı. Yazım işi ise, sadece Kureyş lehçesinde olduğu gibi yapıldı. Çünkü diğerlerine olan ihtiyaç, artık ortadan kalkmıştı. Kureyş lügati ise, Arap dilinin en arı-duru olanıydı. Bunun için de Kur'ân yazımında bu dil tercih edildi .

Tüm bu çalışmalar, re'y ve içtihada dayandığı gibi, bu konuda söz sahibi olan sahabilerin yardımlarıyla birlikte, Kur'ân konusunda otorite oldukları herkesçe kabul edilen âlimlerin desteğine de ihtiyaç vardı. Bunlardan dört tanesi, daha Peygamberimiz zamanında meşhur olmuşlardı. Halbuki bunlardan, Huzeyfe'nin azatlısı Sâlîm, Yemame vak'ası'nda şehit düşmüş; Muâz b. Cebel ise, Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında vefat etmişti. Bu dört zâttan, geriye Abdullah b. Mes'ûd ile Ubey b. Ka'b kalmıştı. O zaman Abdullah b. Mes'ud Kûfe'de bulunuyordu ve Huzeyfetü'l-Yemân'ın Kur'ân'ın bir an önce cem' ve istinsahı yönündeki fikrine katılmıyordu. Bu nedenle, kendisinden sarf-ı nazar edecek olursak; geride sâdece Ubey b. Ka'b kalmış oluyordu.

3. Halifeler Sonrası Dönem: Harekeleme, Noktalama, Vakf ve Özel İşaretler, On Kıraat ve İmamlar

Büyük merkezlere gönderilen Mushaflara rağmen, Müslümanlar arasındaki okuma güçlükleri ve yanlışlıkları devam etmiştir. Bunun temel nedeni, Mushaflardaki bazı harflerin hâlâ çeşitli şekillerde okunmaya elverişli olmasıydı. Çünkü bu yazıda harflerin üstünde ve altında bugün kullandığımız noktalar yer almıyordu. Sözgelimi "be" sesini kodlayan aynı diş kullanılarak ye, te, ne, se (peltek) seslerini yazmak mümkündü. Bu durum dili bilenler açısından çok fazla sorun yaratmayabiliyordu. Çünkü dili bilenler bağlamdan ve dilin o zamanki kullanımından yola çıkarak metinleri doğru bir şekilde okuyabiliyordu. Ancak çeşitli okumalara izin veren bu yazı, dili iyi bilmeyen ve ibareyi ezbere okuyamayanlar tarafından kullanıldığı zaman büyük yanlışlara yol açabiliyordu.

Öte yandan söz konusu yazıda bugün sesli harfler için kullandığımız harekeler de bulunmuyordu. Bu da kelimelerin değişik şekillerde okunmasına yol açıyordu. Arap dilbilgisi kuralları göz önüne alındığında cümle içindeki kelimelerin işlevlerini tanımlamak bakımından harekelerin ne kadar önemli olduğu hemen anlaşılır. Çünkü cümle içinde özellikle kelimelerin son harflerine verilecek harekeler anlamı doğrudan etkilemektedir.

İslam coğrafyasının genişlemesiyle ana dili Arapça olmayan birçok kimsenin İslam'a girerek Kur’an ile muhatap olması sonucunda, yukarıda sözü edilen türden sorunlarla karşılaşılması doğaldı. Bu durumun farkına varan Basra valisi Ziyad b. Sümeyye (ölümü: 673 m.) bu sorunu çözmesi için **Ebu Esved ed-Düelî'**den bir yöntem geliştirmesini istedi. Başlangıçta bu öneriye sıcak bakmayan Ebu'l-Esved, sorunları bizzat görünce Ziyad'ın önerisini kabul ederek emrine verilen kâtiple birlikte mushafı baştan sona kadar harekeler. Bu ilk harekeleme yöntemine göre fetha için harfin üstüne kırmızı mürekkeple bir nokta, esre için altına bir nokta, ötre için önüne bir nokta konmuş, tenvin ise iki nokta ile gösterilmiştir.

Emevi devletinin Irak valisi Haccac (v. 95/714) yanlış okumaların önüne geçecek son adım için **Yahya b. Ya'mer ve Nasr b. Âsım**'ı görevlendirmiş, onlar da bugünkü noktalı harflerin noktalarını yerleştirmiştir. Ebu Esved ed-Düeli'nin koyduğu noktalarla karışmaması için de farklı bir renk kullanılmıştır. Ünlü dil bilgini **Halil b. Ahmed** ise günümüzde kullanılan harekeleri ve diğer noktalama işaretlerini geliştirerek bu yöndeki çalışmalara son şeklini vermiştir.

Hareke ve nokta konulmasından sonra da Kur'ân'a yönelik birtakım faaliyetler devam etmiştir. Bu faaliyetlerden biri de, âyetlerin sonlarına konulan duraklardır. Bu duraklar, ilk önce daire meyilli çizgilerden oluşurken, daha sonraları daire şeklinde gösterilmiş ve zamanla da gül şeklini almıştır. Bilindiği gibi bugün basılan Mushaflarda da sözü edilen bu durakların içinde âyet numaraları yer almaktadır.

Hicrî altıncı aşra gelindiği zaman da Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî (v.560/1165) tarafından Kur'ân'a, manası göz önünde bulundurularak geliştirilen ve adına "secâvend" denilen bir takım işaretler konulmuştur. Bunlardan başka sûre ve cüz başlıkları, hizib ve secde işaretleri ihtiyaca binaen Kur'ân'a resmedilmiştir. Ayrıca her beş ve on âyetten sonra "tahmis" ve "ta'şir" işareti konulmuştur. Buna göre bir surenin her beş âyetinin sonuna "hams/beş", her on âyetinin sonuna da "aşr/on" kelimesi kaydedilmiş, bazı Mushaflara da söz konusu kelimelerin yerine onların ilk harfi olan "hı" ve "ayn" yazılmıştır. Ancak sözünü ettiğimiz bu işaretler Türkiye'de basılan Mushaflarda yer almamaktadır. Memleketimizdeki Mushaflarda bir-iki sayfada bir görülen ve durak üzerlerine yazılan "ayn" harfleri, ta'şir değil rükû işaretidir.

Kırâat-ı aşere diye meşhur olan on kıraat imamları ile onların râvileri şunlardır:

1. Nâfi: Ebû Abdirrahman Nâfi b. Ebî Nuaym el-Leysî (v. 169/785). Aslen İsfahan'lıdır. Kıraati 70 kadar Medine'li kurrâdan almıştır. Kendisi de Medine'de ikâmet edip pekçok kimseye kıraat öğretmiştir. Bundan dolayıdır ki Nâfi, kırâatta Medine'nin imamı sayılmıştır. Remzi "elif" tir. En meşhur iki râvisinden biri, Kâlûn (v. 220/835), diğeri de Verş (v. 197/812)'tir.

2. İbn Kesîr: Abdullah b. Kesîr el-Mekkî (v. 120/738). Mekke'lilerin kıraat imamları sayılan ibn Kesîr, tâbiûndandır. Kıraati Abdullah b. Sâib el-Mahzûmî'den aldığı rivayet edilmektedir. Kaynakların belirttiğine göre İmam Şafii onu övmüş ve kıraatini nakletmiştir. Remzi "dâl" dır. Meşhur iki râvisi vardır, birisi el-Bezzî (v. 250/864), diğeri de Kunbül (v. 291/903)'dür.

3. Ebû Amr: Ebû Amr b. el-A'lâ el-Mâ'zinî (v. 154/770). Basra'lıların kırâatta imamıdır. Zühd ve takva sahibi bir zât olduğu söylenmektedir. Kıraati birçok tâbiûndan almıştır. Bunlar arasında tefsirde şöhrete ulaşmış Mücâhid, İkrime, Sa'îd b. Cübeyr ve Atâ b. Ebî Rabâh da vardır. Bu imamın da iki râvisi bulunmaktadır. Birisi ed-Dûrî (v. 240/854), diğeri de es-Sûsî (v. 261/874)'dir. Remzi boğaz harfi olan "ha" dır.

4. İbn Âmir: Abdullah b. Âmir el-Yahsûbî (v. 118/736). Şam'lıların kıraat imamı olarak bilinmektedir. Kendisi tâbiûndan olduğu için kıraati sahâbîlerden almıştır. Bu sahâbîler arasında Muâviye, Ebu'd-Derdâ, Fudâle b. Ubeyd ve Vâsıla b. el-Eşkâ gibi bazı zatlar da yer almaktadır. İbn Âmir'in râvileri de, Hişâm (v. 245/859) ve İbn Zekvân (v. 242/856)'dır. Remzi "kef" harfidir.

5. Âsım: Ebû Bekr Âsim b. Ebi'n-Necûd (v. 128/745). Tâbiûndan olan Asım Kûfe'lilerin imamıdır. Fesahat sahibi, sika, mutkin, tecvid ilmini çok iyi bilen ve sesinin güzelliği ile tanınan bir zattır. Kıraat ilmini Ebû Abdirrahman es-Sülemî, Zerr b. Hubeyş ve Ebû Amr eş-Şeybânî'den öğrendiği rivayet edilmektedir. Bu kıraat bilgininin remzi de "nûn" dur. Râvilerinden biri, Ebû Bekr Şu'be (v.190/805), diğeri de Hafs (v. 180/796)'dır.

6. Hamza: Ebû Ammâre Hamza b. Habib ez-Zeyyât (v. 156/773). Asım ve A'meş'ten sonra Kûfe'nin kıraat imamı olduğu bildirilmektedir. Zeytin yağı ticareti ile meşgul olduğu için kendisine "ez-Zeyyât" lakabı verilmiştir. Zühd ve takva sahibi bir kimsedir. Sadece kırâatta değil, aynı zamanda hadis ve ferâiz ilminde de üstünlüğü kabul edilmiştir. Yaşı itibariyle sahabeye yetişmiş olma ihtimali kuvvetlidir. Halef (v. 229/843) ve Hallâd (v. 220 /835) da onun iki râvisidir. Remzi "fe" harfidir.

7. el-Kisâî: Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî (v. 189/805), Hamza'dan sonra Kûfe'nin kıraat imamıdır. el-Kisâî, yalnız kıraat ilminde değil, Arap filolojisinde de büyük bir âlim olarak şöhret bulmuştur. Hârûn er-Reşid zamanında halife ile beraber yanında Ebû Hanife'nin ünlü talebelerinden İmam Muhammed olduğu halde, Horasan istikametine doğru seyahat ederken Re'y'in Ranbûye köyünde yol arkadaşıyla birlikte Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Bu iki büyük âlimin Ölümünden dolayı çok üzülen Hârûn er-Reşid: "Fıkıh ve nahiv İlmini Re'y'e defnettik" demiştir.

el-Kisâî, kıraati Muhammed b. Ebî Leylâ'dan okumuş, kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Ma'în başta olmak üzere pekçok zat kıraat dersi almıştır. el-Kisâî'nin râvileri ed-Dûri (v. 246/860) ve Ebu'l-Hâris (v. 240/854)'dir. Remzi "râ" dır.

8. Ebû Ca'fer: Yezid b. el-Ka'ka' el-Mahzûmi (v. 130/748). Tâbiûn-dan olan bu zatın, kıraati Abdullah b. Kays'tan aldığı rivayet edilmektedir. Remzi "ca'" dır. Râvileri, İsâ b. Verdân (v. 160/776) ve Süleyman b. Cemmâz (v. l70/786)'dır.

9. Ya'kûb: Ya'kûb b. İshâk (v. 205/820). Basra kıraat imamlarındandır. Râvileri Muhammed b. Mütevekkil (v. 238/852) ile Ravh b. Abdulmü'min (v. 234/848)'dir. Remzi, "ya"' dır.

10. Halef: Halef b. Hişâm (v. 229/843). Bu zat aynı zamanda Hamzâ'nın birinci râvisidir. Kıraat imamlarının onuncusu kabul edildiği için "Halefu'l-Âşır" adıyla da anılmaktadır. Râvileri İshâk b. İbrahim (v. 286/899) ve İdris b. Abdulkerim (v. 292/904) dir. Remzi "hal" dır.

2. ÜNİTE

KUR'AN'IN MAHİYETİ VE MUHTEVASI

1. Kur'an Nasıl Bir Kitaptır, Özellikleri Nelerdir?

Tefsir ilminin konusu Kur'an'dır. Bu ilim bize Kur'an'ı anlamamız için gerekli bilgi ve yöntemleri öğretir. Şüphesiz bir şeyi iyi anlamak için onu tanımaya ihtiyaç vardır. Bizim de Kur'an'ı iyi anlayabilmemiz için onu iyi tanımamız gerekir. Bu nedenle Kur'an'ın temel özelliklerini incelememizde yarar vardır:

1.1. Kur'an Allah Kelamıdır

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **"الٓر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ اللّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌوَبَشِيرٌ"** *"Elif, Lam, Ra. Bu Kitap, hakim ve haberdar olan Allah tarafından, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayetleri kesin kılınmış, sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir Kitap'tır. Ben size, O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim."* (Hud 11/1-2).

Kur'an'ın en önemli özelliği onun <u>Allah kelamı</u> oluşudur. Kelâm anlamlı sözü ifade ettiği için bir muhataba yönelik olmayı (hitap) içermektedir. Yönelik olma bizzat Allah tarafından **"hüden"** ve **"beyyinât"** kelimeleriyle açıklanmıştır: **"أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ"** (Bakara 2/185). Kur'an'ın muhtevası bu yönelmişlikle irtibatlı olarak muhtelif şekillerde tasnif edilmekle birlikte ana hatlarıyla **"haber"** ve **"inşâ"** kısımlarına ayrılmaktadır. Haber esas itibariyle bizzat Allah'ın isimleri ve sıfatları, âhiret ahvali, kıssalar ve kevnî olanın beyanı olarak gerçekleşirken hidayet daha çok neyin nasıl yapılması gerektiğini, yani olması gerekeni ifade etmektedir. Bu çerçevede Kur'an'da "her şey"in bilgisi bulunmaktadır *"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler."* **"وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ "** (En'âm 6/38); *"O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."* **" وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ "** (Nahl 16/89). Buradaki "her şey" cüzî olanı değil esas itibariyle küllî olanı belirtmektedir. Bu bilgi, bir yönüyle mevcudu kendi var oluşu içerisinde (meselâ herhangi bir nesneyi veya insanı fizikî özellikleri açısından değil mahlûk olması açısından) kavramayı anlatırken diğer yönüyle insanların fiilleriyle ilgili hükümleri, yani onların neleri yapması ve nelerden uzak durması gerektiği konusunda onlara yol gösterme anlamında bir hidayeti ifade etmektedir.

1.2. Kur'an Arapça Bir Kitaptır

Kur'an lafız olarak Allah tarafından indirilmiştir. Çünkü bu kitabı gönderen Allah şöyle buyurmaktadır: **حم وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ** *"Ha Mim. Apaçık kitaba andolsun ki biz onu iyice anlayasınız diye Arapça bir Kur'an yaptık."* (Zuhruf 43/1-3). Kur'an'ı anlamaya ve tefsir etmeye çalışan kişi bunu daima göz önünde bulundurmalıdır.

Kur'an'ın manasının Allah'a, lafzının ise Cebrail ya da Peygamber'e ait olduğunu ileri sürenler *"O, değerli bir elçinin sözüdür"* ayetini delil getirirler.

Bu ayet iki yerde, Hâkka ve Tekvir surelerinde geçmektedir. Hâkka suresinde "elçi"den maksat Peygamber (s.a.)dir. Bunu sonraki ayetlerden anlıyoruz. Çünkü Kur'an'ın "değerli bir elçinin sözü" olduğu, şair ya da bir kâhinin sözü olmadığı ifade edilmektedir. Söz konusu ayetler şöyledir: **" إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ "** *"Kur'an, muhakkak şerefli bir Peygamberin sözüdür. Yoksa o, bir şairin sözü değildir. Ne kadar da az iman ediyorsunuz. O bir kâhin sözü de değildir. Ne kadar az düşünüyorsunuz. O, âlemlerin Rabbinden bir indirilmedir."* (Hâkka 69/40-43).

Tekvir suresindeki "elçi"den maksat ise Cebrail'dir. Orada şöyle buyrulmaktadır: **" إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ "** *"Kuşkusuz o Kur'an, değerli bir elçinin sözüdür. O elçi güçlüdür, Arş'ın sahibinin yanında çok itibarlıdır."* (Tekvir 81/19,20).

Buna göre ayetlerde geçen "sözü" kelimesiyle lafızları belirleyenin Cebrail veya Peygamber olduğu kast ediliyor denilecek olursa ortada bir çelişki vardır, demektir. Her ikisi birlikte lafızları belirlemiştir, denilemeyeceğine göre, ya biri, ya diğeri lafızların kalıplarını belirlemiş olmalıdır. Bir defasında bunu yapanın Cebrail olduğunu söylemek, diğer bir defasında Peygamber olduğunu söylemek bir çelişkidir. Kur'an ise çelişkiden uzaktır.

O halde "elçinin sözü" ifadesiyle Kur'an lafızlarının Cebrail tarafından veya Peygamber tarafından kalıba döküldüğü kast edilmiyor. Dikkat edilirse ayetlerde Cebrail için de Peygamber için de melek veya Peygamber denilmiyor, elçi deniliyor. Elçi, kendisini elçi olarak tayin eden kişi veya makamın sözlerini başkalarına ulaştıran kişidir. Elçinin görevi aktarmaktan ibarettir. Elçide aranan en önemli vasıf güvenilir olmaktır. Her iki ayette de buna vurgu yapılmakta, Allah'ın sözlerini olduğu gibi size aktarıyorlar; bundan emin olun denilmektedir.

1.3. Kur'an Hz. Peygamber'e (sav) 23 Senede İndirilmiş Bir Kitap'tır

Peygamber *sallallahü aleyhi ve sellem* kendisine indirilen bu kitabı ümmetine sadece tebliğ etmekle kalmamış onu aynı zamanda sözleri ve uygulamalarıyla açıklamıştır. Kur'an'a muhatap olan insanlar, onu başından itibaren Hz. Peygamber'in kendilerine tebliğ ettiği ve onlara ulaştığı haliyle kavramış ve öylece kabul etmiştir. Bu kavrayış ve kabul Müslüman'ın sağduyusunun esasını oluşturduğundan bu sağduyuya dayanan yaklaşımı temsil eden fıkhın Kur'an tanımı bu zemin üzerinde oluşmuş ve devam etmiştir. Klasik hale gelmiş olan bir tanımda Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e inzal edildiği, kendi başına bir mucize olduğu, Mushaflara yazıldığı, hafızalarda korunduğu, okunması ile ibadet edildiği ve tevâtüren nakledildiği belirtilir. Tanımda zikredilen unsurlardan özellikle ilk ikisi Resul-i Ekrem dönemi söz konusu olduğunda tayin edici olarak kabul edilmekle birlikte hafızalarda saklanması ve tevâtüren nakledilmesi daha sonra yaşayanlar açısından belirleyici ek unsurlar olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan okunması ile ibadet edilmesinin zikredilmesi, onun Müslüman'ın hayatındaki merkezî yerini ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. (A'raf 7/204; Fatır 35/29; Müzzemmil 73/4)

1.4. Tevatür Yoluyla Nakledilmiştir ve Allah'ın Koruması Altındadır

İndiği dönemde hem ezberlenmiş, hem de yazıyla tespit edilmiştir. Bu durum ne diğer ilahi kitaplar için ve ne de o dönemden ve öncesinden kalma herhangi bir vesika için söz konusudur. Kur'an'ın korunmasını bizzat Allah garanti etmiştir: *"Hiç şüphe yok ki, Kur'an'ı biz indirdik, elbette onu yine biz koruyacağız."* (Hicr 15/9).

Diğer ilahi kitaplar böyle bir koruma altına alınmamıştır. Onların korunması insanlara bırakılmıştır. Nitekim Tevrat'la ilgili olarak Allah Teala şöyle buyurmaktadır: *"İçinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı, elbette biz indirdik. Müslüman olan peygamberler, Yahudiler hakkında hükmederler, kendilerini Tanrıya adamış zâhitler, âlimler de, Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirler)."* (Maide 5/44).

1.5. Mucizedir

Mucize, peygamberin Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmek için Allah'ın izniyle gösterdiği olağanüstü şeylerdir. Her peygamber mucizeyle gönderilir. Onunla meydan okur fakat insanlar bir benzerini getiremezler.

Önceki peygamberlerin mucizeleri kevni idi. Evrendeki geçerli kanunları şu veya bu şekilde ters yüz eden olağanüstülükler şeklindeydi. Ayrıca önceki peygamberler belli bir dönem ve bölgeye gönderilmişlerdi. Onlara muhatap olan insanlar ya bizzat bu mucizeleri müşahede etmişler veya ikinci üçüncü ağızdan duymuşlardır. Bu da sonraki kuşaklar açısından mucize ile efsanenin bir birine karışmasına sebep oluyordu.

Oysa Peygamberimizin peygamberliği, gönderilişinden itibaren kıyamete kadar bütün insanlaradır. Her yere ve her nesile taşınabilen, muhatap olan her insanın müşahede edebileceği bir mucizeye ihtiyaç vardı. İşte Kur'an her bölgeye ve her nesile taşınabilir bir mucizedir. Ayrıca o tek yönlü değil çok yönlü bir mucizedir.

Kur'an mucize olma yönüyle insanlara meydan okumuştur. İnsanlar ve cinler bir araya gelseler yine de Kur'an'ın bir benzerini hatta içinden on tane surenin veya bir tane surenin benzerini meydana getirmeyeceklerini ifade eder. İsra suresi 88. ayette Kur'an'ın bir benzerinin getirilmesi istenirken: " **قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا**" Bakara suresinin 23. ayetinde bu meydan okuma tek bir sureye kadar düşürülmüştür: " **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**"

Kur'an-ı Kerim parlak üslubu, lafızlarının inceliği, manalarının çekici güzelliği ve zenginliği, prensiplerinin yüceliği, latif meselleri ve edebi sanatlardaki incelikleri ile herkese tesir etmiş ve insanlığı hayret, dehşet ve hayranlık içinde bırakmıştır. Kur'an'ın ahengi Arapça bilmeyenleri bile hayran bırakır. O nazmının ve üslubunun bazı özellikleri yanında kendisine inanan ve uyan insanları ulaştırdığı yüksek ahlak seviyesi de mucize olmasının en önemli alameti olarak kabul edilmektedir.

1.6. Okunmasıyla İbadet Edilen Bir Kitaptır

Bu yönden Kur'an'ın bilhassa namazda okunması ve Kur'an okunduğunda dikkatle dinlenmesinin emredilmesi (" **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** " A'râf 7/204), onun Müslümanların hayatında edindiği tayin edici yerin esasını teşkil ettiği gibi Kur'an okuma ve dinleme Müslüman olmanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kur'an Müslüman'ın hayatında sadece anlamı araştırılan sıradan bir mevzu, bir nesne, herhangi bir kitap değil kendisiyle Müslümanlığını okuma ve dinleme ilişkisi içinde sürdürdüğü bir hitaptır.

1.7. Hidayettir

Kur'an'ın en önemli ve öncelikli özelliklerinden biri, hidayet rehberi olmasıdır. Bu husus müteaddit ayetlerde dile getirilmektedir. (Bakara 2/2,97,185; Âl-i İmran 3/73,138**).**

Kur'an'ı anlamak için, onun vahyedilmiş bir kitap olduğuna inansın veya inanmasın onun bizzat kendisinin ve onu tebliğ edip uygulayan Peygamber'in onun ilahi bir kılavuz olduğu iddiasını göz önünde bulundurmalıdır.

Âlemlerin Rabbi, yaratıcısı maliki ve hâkimi olan Allah insanı yaratmış, onu konuşma, anlama ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırt etme melekeleriyle donatmıştır. Ona dilediğini seçme ve yapma hürriyetini de vermiştir. Bu melekeleri ona vermesi Allah'ın insana bahşettiği hidayetlerden biridir.

Allah ayrıca gönderdiği peygamberler vasıtasıyla onu sadece Allah'a kul olmak için yarattığını; iyinin kötünün, doğrunun ve yanlışın ne olduğunu peygamberleri vasıtasıyla bir daha öğretmiş ve bu dünyada bunlardan imtihan edileceğini bildirmiştir. Öldükten sonra başka bir hayatın başlayacağını ve orada bu dünyada yaptıklarının karşılığını göreceğini bildirmiştir. Bu Allah'ın insana ikinci bir hidayetidir.

İnsan zaman zaman bu hidayetten ayrılınca Allah Teala onlara sorumluluklarını hatırlatmak üzere zaman zaman peygamberler ve Kitaplar göndermiştir. İşte Kur'an bunların sonuncusudur.

Kur'an bu rehberliğini hem bilgilendirmek hem de eğitmek suretiyle yapar. Hatta eğiticilik yönü daha kuvvetlidir, diyebiliriz. Bir inanç prensibini, bir hukuk kuralını eğitici bir üslupla anlatır. Kıssalarında zaman, mekân ve şahıs unsurlarının kapalı geçilmesi, kıssadan alınacak ibretin yani eğitici yönün öne çıkarılması sebebiyledir. Okuyucuyu eğitmekten alıkoyan ya da oyalayan hususların tamamı arka plana atılmış ve gizlenmiştir.

Şüphesiz Kur'an'ın bunların dışında daha pek çok özelliği vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz.: Kur'an insanı yaratılanlardan yaratana götürür. Kendisi üzerinde düşünülmesini ister. Körü körüne taklidi sevmez. Zorlukları kaldırır, kolaylığı murat eder. En derin ve zengin manaları en veciz bir şekilde ifade eder. Zaman ve mekânın gizlilikleri içinde kalmış gayba ait haberleri verir. Tekrarları usandırmaz. Ancak sonradan yapılmış hassas aletlerle ve laboratuvar deneyleri ile ulaşılabilen ilmi gerçekleri çok önceden haber verir. Fert ve toplum ahlakını güzelleştiren ve aileyi ıslah eden ahlaki kaideler ortaya koyar. Aynı lafızlarla birbiriyle çelişkili olmaya çeşitli manaları ifade eder. Yaratılış, ölüm ve ölüm ötesi hakkında başka hiçbir kaynaktan elde edilemeyecek doğru ve kesin bilgileri verir. Hukuk ve insan ilişkileri ile ilgili en gerekli ve faydalı yönlendirmeleri yapar. İnsana yaratanına ve yaratılanlara karşı sorumluluklarını öğretir.

2. Tevhid, Nübüvvet ve Ahiret

2.1. Tevhid

Kur'ân-ı Kerim'de "İlâh" kelimesi, toplam 147 yerde geçer. "Allah" lafzı ise, tam 2697 yerde kullanılır. "Lâ ilâhe illâllah" şeklindeki tevhid kelimesi/cümlesi Kur'an'da iki yerde (Sâffât 37/35; Muhammed 47/19) geçer. Aynı anlama gelen "Lâ ilâhe illâ Hû" şeklinde otuz yerde tekrarlanmaktadır. Tevhidi anlatan diğer âyetleri de göz önünde bulundurduğumuzda, Kur'an'ın Allah'ın tek bir ilâh olduğuna inanmaya ne kadar önem verdiğini ve bütün Kur'ânî esasların tevhid inancı esasına dayandığını görürüz. Tevhid, yaratılıştan öncedir. Cenâb-ı Allah yaratılış esnâsında (ruhlar âleminde) yegâne Rab olduğunu

bütün insanlığa onaylatmıştır: "Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine karşı şâhit tutmuştu. 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (demişti de) 'Evet (Rabbimizsin) şâhit olduk' demişlerdi. (Bu) Kıyâmet günü 'biz bundan habersizdir' dememeniz içindir. Ya da bizden önce atalarımız şirk koşmuştu da biz ise onlardan sonra gelen bir kuşağız. İşleri bâtıl olanların yaptıkları yüzünden bizleri helâk mı edersin?' dememeniz için..." (A'râf 7/173). Âyette görüldüğü üzere Tevhid fikrinin temelleri insanlığın yaratılışı esnâsında atılmıştır. Yüce Allah biricik Rab olduğunu bütün insanlara tasdik ettirmiş ve Kıyâmet günü yapılabilecek tüm itirazların geçersiz olduğunu daha ilk günden kendilerine bildirmiştir. Cenâb-ı Allah, kullarından aldığı bu söz üzerine onları bilme, düşünme ve akletme yetenekleriyle donatmış ve ayrıca onlara iyiyi, güzeli ve doğruyu gösteren peygamberler göndermiştir: "Biz her ümmete; 'Allah'a kulluk/ibâdet edin ve tâğutlardan sakının' diye bir peygamber gönderdik." (Nahl 16/36).

Görülüyor ki tevhid inancı, akîdenin esasıdır. Şeriatın tümü onun için indirilmiş, bütün peygamberler, hep o inanca çağırmışlardır. Bu temel akîdeye dayalı olan İslâm dininin ana hedefi, insanları şirkten, tâğutlardan ve küfürden kurtararak Allah'ın birliğine inandırmak, kalplerde bu rûhu yeşertmek, Allah'ın bir tekliği fikrini yerleştirmektir. "Lâ ilâhe illâllah" kelimesi, İslâm dininin temel rüknü olduğuna göre Tevhid olmadan İslâm dininden de bahsetmek mümkün olmaz. Bu yüzden İslâm'da şer'î ilimlerin temeli ve aslı kabul edilen Tevhidin ilk olarak açıklanması, tebliğ edilmesi ve beyan olunması gerekmektedir: "Senden önce gönderdiğimiz her peygambere; 'Benden başka ilâh yoktur, Bana kulluk edin' diye vahyetmişizdir." (Enbiyâ 21/25). Aslında Kur'ân-ı Kerim Tevhidin, yani "Lâ ilâhe illâllah"ın mânâsını açıklamak üzere gönderilmiştir. Bu itibarla o en önemli vurgu olarak şirki ve benzerlerini kesin bir dille reddediyor. Tevhid akîdesinin, küçük bir şüpheye yer bırakmadan, saf ve katıksız bir şekilde yerleşmediği bir kalpte hakiki imandan bahsetmek mümkün değildir. Gerçek bir iman için, Allah'a imandan önce tâğutları tanımamak, onları reddetmek gerekir: "Kim tâğutu inkâr eder ve Allah'a iman ederse, şüphesiz kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah işitendir, bilendir." (Bakara 2/256).

Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsirinde bu âyetle ilgili şunları söylemektedir: "Muvahhid mü'min olmak için, Allah'a imandan evvel küfre tevbe etmek şarttır ve bu tevbenin şartı da tâğutları asla tanımamaya azmeylemektir. Bu sûretle 'Kim tâğutu inkâr edip de Allah'a iman ederse' âyeti 'Lâ ilâhe illâllah' kelime-i tevhidinin bir tefsiri demektir." (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yayınları 2/871). Kur'an'a göre Allah'a iman etmekle, tâğutu reddetmek aynı kapıya çıkar. Yani tâğut reddedilmedikçe Allah'a iman tamamlanmış olmaz. Bu ikisi hiçbir zaman bir arada bulunamaz. Allah'a inanmak ve iman etmek; aynı zamanda tâğuta tâbi olmamak demektir. Mü'min olmanın, Allah'ı kabul etmenin anlamı, Tevhid akîdesinin net olarak, saf, arı ve duru olarak insan kalbine yerleşmesi ve buna bağlı olarak insan hayatında, yani pratikte tezâhür etmesidir.

Tevhid, mü'minin hayat metodudur. Diğer İslâmî bütün rükünler bu genel prensibe bağlıdır. Bu itibarla Tevhid kavramı, yani "Lâ ilâhe illâllah" prensibi İslâm'da bütün anlayış ve yaşayış biçimlerinin kaynağını teşkil eder. Diğer bütün rükünler, prensipler ve fikirler bu yüce kavramın etrafında örülür. İnsan, Tevhid akîdesi konusunda net bir düşünceyi kazanıp bir karara varmadıkça, bu konuda sâbit bir görüşe ulaşmadıkça, diğer İslâmî hiçbir konuda sağlıklı bir sonuca ulaşamaz. Her zaman olduğu gibimateryalist ve kapitalist felsefelerin, beşerî ideolojilerin göz boyadığı ve kafa bulandırdığı günümüzde, bizi bu kargaşa ve zillet bataklığından kurtaracak yegâne prensip Tevhid akîdesidir. Kur'an Allah Teâlâ'nın varlığını isbat etmeyi değil; O'nun sıfatlarını konu edinmiştir. Bu âyetlerde özellikle Tevhid, yani

Allah'ın bir tekliği üzerinde durularak Allah'ın şerîki ve benzeri olmadığı ifâde edilmiştir. Kur'an'a göre Tevhidin asıl mânâsı; Allah'ın birliğine, dengi ve ortağı olmadığına insanların iman etmesidir.

2.2. Nübüvvet

Nübüvvet, haber almak manasına gelir. Allah tarafından vahiy gibi hususî bir iletişimle kendisine ilahî haberler, mesajlar ulaştırılan kimseye nebi denir. Hz. Muhammed (sav) hem nebidir; vahiy almıştır, hem resuldür; ilahî vahyi diğer insanlara tebliğ etmekle yükümlüdür.

Resulullah'ın ahlakını sorunlara Hz. Aişe **"O'nun ahlakı Kur'an'dır"** diye cevap vermiştir. Bundan anlıyoruz ki, Kur'an ve sünnet iç içe girmiş birer elçilik formasıdır. Hz. Muhammed (sav) Kur'an'da öğrendiklerini hayatına tatbik etmiş ve bu tatbiki de sünnet olarak karşımıza çıkmıştır. Demek ki, nübüvvetin iki kanadı var; Kitab ve Sünnet.

Nübüvvet-adalet ilişkisi: Adalet, her şeyin hakkettiği yerde olmasına imkân vermek, değişik varlıklar arasında ölçülü dengeler sağlamaktan ibarettir. Allah mutlak adaletinin bir tezahürü olarak, evrendeki her şeyi yerli yerince koyup yerleştirdiği, her şeyi kabiliyetine göre istihdam ettiği, jeolojik sistemler ve gök cisimleri arasında var olan kozmik dengeleri tekvinî kanunlarıyla sağladığı gibi, insanlık camiasında da olması gereken adaleti, zengin-fakir gibi değişik katmanlar arasındaki dengeleri de nübüvvet yoluyla gönderdiği teşrii kanunlarıyla sağlamıştır.

"Şu kesindir ki Biz resullerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, resullerle beraber kitap ve adalet terazisi indirdik. Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda bulunan demiri de, kullanmaları ve Allah'ı görmedikleri halde O'nun dinini ve peygamberlerini, kimlerin bu kuvvet ile destekleyeceğini bilip ortaya çıkarmak için, büyük bir nimet olarak indirdik. Unutmayın ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak galiptir "(Hadid 57/25) mealindeki ayet, nübüvvetin önemli bir tezahürü adaletin tesisi olduğunu göstermektedir.

Nübüvvet-ibadet ilişkisi: İnsanların fıtratında, yaratılışında, vicdanlarında aşkın bir güç sahibine tapma duygusu vardır. Eskiden beri doğru yolu kaybedenlerin bile bir şekilde yapmacık bir ilaha tapmaları bunun açık göstergesidir. **"Eğer Allah vermek istemeseydi, istemeyi vermezdi"** şeklindeki ilmî ve tecrübî düsturun bir yansıması olarak, insanların vicdanına tapma arzusunu yerleştiren Allah, bu duygularını doğru olarak tatmin etmeleri için de peygamberler göndermiş ve peygamberlerin gösterdiği şekilde gerçek Mabud olan Allah'a ibadet etmelerini emretmiştir. Nübüvvet zaviyesinden hak ve hakikate yol açılmış ve **"Ben cinleri ve insanları ancak Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım"**(Zariyat 51/56) mealindeki ayet ve benzeri ayetlerle doğru ibadetin rotası çizilmiştir.

Nübüvvet-haşr ilişkisi: Nübüvvet Allah ile kulları arasında bir iletişim hattıdır. Bu hatla Allah kullarına bazı görevler vermiş ve bu görevleri yerine getirenlere verilecek mükâfatlar söz verilmiştir. Bu mükâfatın yeri ölümden sonra varacağımız mahşer meydanıdır.

"Ey şanlı Peygamber! Biz seni insanlar hakkında şahit, müjdeci, uyarıcı, Allah'ın izniyle O'nun yoluna dâvet eden bir peygamber ve aydınlatan bir ışık olarak gönderdik. Sen, müminlere Allah'tan büyük bir lütfa nail olacaklarını müjdele!"(Ahzab 33/45-47) mealindeki ayetlerde nübüvvetin adalet, ibadet ve haşirle olan ilişkileri gözler önüne serilmiştir.

Nübüvvet- tevhid ilişkisi; Nübüvvetin varlığı tevhid inancının gözle görünen bir göstergesidir. Çünkü, Hz. Adem'den Hz. Muhammed (sav)'e kadar gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin en başta gelen davetleri tevhid akidesine yönelik olmuştur. Zaten Allah lafz-i celal kullanıldığı zaman, tek olan gerçek ilah ve yegâne hakiki mabud akla gelir. Şuara suresinde söz konusu edilen peygamberlerin ortak olarak seslendirdiği mesajlara bir misal olarak şu ayetlere bakabiliriz: **"Nûh'un halkı da gönderilen resulleri yalancı saydı. Kardeşleri Nûh onlara şöyle demişti: "Hâlâ inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Öyleyse (yegâne Mabud olan) Allah'a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin! Bu hizmetten ötürü sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak Rabbülâlemîn'dir. Haydi öyleyse! Allah'a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin!."**(Şuara 26/105-110).

Kur'an'da esas itibariyle Allah'ın varlığı değil, birliği ispat edilir. Çünkü, müşrikler bile Allah'ın varlığını inkâr etmiyorlar. Onun için bir kaç ayet dışında Allah'ın varlığı hakkında bir beyan söz konusu değildir. Onlardan birisi **"Peygamberleri onlara: 'Hiç gökleri ve yeri yaratan yüce Yaratıcı hakkında şüphe edilebilir mi?' dediler"** (İbrahim 14/10) mealindeki ayettir. Bu ayette istifham/soru edatının kullanılması, Allah'ın varlığı hakkında şüpheye yer olmadığını göstermek içindir.

Değişik peygamberlerin seslendirdiği bir çağrıya yer veren ayetlerden bir tanesi Hud süresindeki ayeti örnek olarak zikredelim: **"Âd kavmine de, kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. O da: "Ey benim halkım! Yalnız Allah'a ibadet edin, zaten sizin O'ndan başka bir ilahınız yoktur. Siz şirk koşmakla iftira etmekten başka bir şey yapmıyorsunuz!"**(Hud, 11/50).

Özetlersek, nübüvvetin en temel gayesi tevhid dersini vermektir. Bir yerde elçi varsa, o elçiyi gönderen biri vardır. Elçi, kendisini gönderen sahibine aykırı davranması söz konusu olamayacağına göre, bütün peygamberlerin bir ağızdan vurguladıkları "tevhid" inancı, güneş gibi akıllı gönüllere yansıyacaktır. Özellikle, elindeki Kur'an'la nübüvvetini ispat eden ve bütün muarızlarına meydan okuyan Hz. Muhammed (sav)'in tevhidi vurgulaması, gündüzün güneşe delaleti gibi, nübüvveti tevhid inancına delalet etmektedir. Aşağıda meallerini verdiğimiz şu iki ayet penceresinde tevhid ile nübüvvet arasındaki bağlantı oldukça âşikardır:

"Yoksa "Kur'ân'ı kendisi uydurmuş." mu diyorlar. De ki: "İddianızda tutarlı iseniz, haydi ona benzer on sûre getirin, isterse kendi uydurmanız olsun ve Allah'tan başka çağırabileceğiniz herkesi de yardımınıza çağırın! Eğer bu dâvetinizi kabul etmezlerse, bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilah yoktur. Artık hakka teslim olup Müslüman oluyorsunuz değil mi?" (Hud 13-14).

2.3. Ahiret

"Ahiret" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 115 kez geçmektedir. Bunun üç tanesi hariç 112 si ölümle başlayan ebedi hayatı ifade etmektedir. Ahiret, ölümle başlayan berzah âlemini, kıyamet olayını, sıratı, cennet ve cehennem hayatını kapsayan geniş bir kavramdır. Ahirete inanmak, Allah'a, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inanmak gibi imanın temel unsurlarındandır. Dolayısıyla âhirete inanmayan insan, imanın diğer rükünlerini de inkâr etmiş ve kâfir olmuş olur. Ahiret hayatı hem ruh hem de bedenle yaşanacağından, mümin sıfatını kazanabilmek için âhirete bu şekilde inanmak şarttır. Cennete ve cehenneme ilişkin bazı tasvirlerin dışında âhiret hayatının nasıl olduğu Kur'ân-ı Kerim'de çok ayrıntılı olarak açıklanmamıştır. Ahiretten Kur'ân'da 112 kez söz edilmiş olmasına ve ebediliğine rağmen onun böyle yarı kapalı tutulmuş bulunması, belki de dünyada sahip olduğumuz sınırlı duyu ve

duygularla oraya ait olağanüstü şeyleri tam anlamıyla kavrayamayacağımızdandır. Örneğin cennetin tasviri yapılırken süt, şarap ve süzme bal ırmaklarından söz edilmektedir. (Muhammed 47/15). Dünyada da süt, şarap ve süzme bal vardır. Ancak bunların ırmak şeklinde akması dünyadaki kaynaklar ve şartlar bakımından imkansızdır. Keza cehennemde cezalandırılan inkarcılardan söz edilirken "...derileri piştikçe (yanıp dökülen cildin yerine) onlara başka deriler vereceğiz (...)" (Nisa: 4/56) denilmektedir. Demek ki buna rağmen cehennemdeki insan ölmeyecektir. Halbuki dünyada derisi soyulup dökülecek kadar yanan insanın yaşaması imkansızdır. İşte bu nedenle, dünyadaki sınırlı akıl ve duyularımızla pek kavrayamayacağımız, bu örneklere benzer âhiretin olağanüstü gerçeklerinden Allah Teâlâ ancak gaybın ipuçları olarak bu müteşabih bilgileri vermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de daha çok hangi ilgilerle âhiretten söz edildiğine gelince bunu şu örneklerle özetlemek mümkündür: 1- Bakara Sûresi'nin 1-4 âyetlerinde: Gayba inanan, namaz kılan, Allah'ın verdiği mal ve serveti onun hoşnutluğu uğrunda harcayan, (Hz. Muhammed'e ve ondan önceki peygamberlere indirilen) vahye ve âhirete inanan kimselerden söz edilmekte ve Kur'ân-ı Kerim'in bunlar için yol gösterici olduğu ifade edilmektedir. Bundan çıkarılacak sonuç şudur: Bu sayılan beş şey arasında güçlü bir ilgi vardır. Bunlardan Allah ve melek gibi gaybî gerçeklere ve Allah elçilerine inen kitaplara inanmak, aynen âhirete inanmak gibi zâten imanın rükünlerindendir. Namaz kılmak ve zekât vermek de İslamın şartlarındandır. Dolayısıyla bunların hepsi imanın bütünlüğü içinde birer temel unsurdur. Allah ve melek gibi gaybî gerçeklere inanan insanın, âhirete inanmaması düşünülemez. Keza namaz kılan ve zekât veren insanın da mutlaka âhirete imanı vardır. İşte âhiret bu güçlü ilgi sebebiyle imanın diğer unsurları yanında ve onları tamamlayıcı olarak âyet-i kerimede yer almıştır. 2- Allah Teâlâ, bazı âyet-i kerimelerde, kötülük yapanların âhirette nasipsiz kalacağını, bazılarında da onların ağır şekilde cezalandırılacaklarını açıklamıştır. Ahiretin bu ilgiyle bir ceza yeri olduğu açıktır. Bu nedenle insanın, işlediği fiilerden daima sorumlu olacağı ve eğer bir kötülük yapmış, ancak pişman olmamışsa, ya da hak yemiş, ama zimmetini ibra ettirmemişse öldükten sonraki âlemde bunun hesabını vereceği ve hakettiği cezaya çarptırılacağı anlaşılmaktadır. Şirk, Allah'a isyan, imansızlık, nifak ve bir mümini kasten öldürmek gibi son derece ağır suçların âhirette cezası ebedi hüsrandır. Kur'ân-ı Kerim bunu açıkça ifade etmektedir. (Bakara 2/39, 2/217, Al-i İmran 3/116, Nisa 4/14, 4/48, Maide 5/80, A'raf 7/36, Tevbe 9/68, Nisa 4/93). Bundan ise günahkar müminlerin cezalarının geçici olacağı sonucu çıkmaktadır.

3- İman eden, iyi niyetle ve hayırlı faaliyetlerle bu dünyada Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu kazanan kimseler için de, âhiret ebedi bir mükafat yeridir. Kur'ân-ı Kerim'de buna ilişkin deliller çoktur. (Nisa 4/56)

Kur'an'da son gün anlamında yevmü'l-âhir şeklinde, dünya ile karşılaştırmalı olarak veya yalın halde geçer. Yalın halde el-âhire şeklinde kullanıldığı yerlerde ed-dâru'l-âhire tamlaması, yani "âhiret yurdu" anlamında olduğu veya âhiret hayatı demek olduğu kabul edilir. Bu kullanılış şekillerinden de anlaşılacağı gibi âhiret kavramı ile dünya kavramı arasında sıkı bir münasebet vardır. Kur'an-ı Kerim'de yüzden fazla terim ve deyim kullanılarak âhiret akidesi işlenir. Âhiretle ilgili âyetler hem Mekkî, hem de Medenî surelerde sık sık tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak mü'minin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedîleştirmek gibi hedeflere yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Bir çok surede kâinatın, özellikle insanın yaratılışından ve hayatın akışından bahseden âyetlerle âhiret hayatını tasvir eden âyetler yan yana yer almıştır. Kur'an'ın tasvirine göre dünya hayatı bir "oyun ve eğlence" bir "süs ve öğünüş"tür; "mal, evlat ve nüfuz yarışı"dır.

Netice itibariyle o geçici bir faydalanış ve aldanış vesilesidir. Asıl hayat, âhiret hayatıdır. Gerçek anlamda huzur ve sükûn sadece ölümsüz âlemdedir.[5] Her ne kadar ölüm, geride kalanlar için acı ve hasret dolu bir olay ise de, imanlı gönüller için fânîlikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıtadır. O yüzden birçok âyette ölüm ve âhiret hayatı "buluşmak, sevdiğine kavuşmak" anlamındaki "lika (likaullah, likau'l-âhire) kelimesiyle ifade edilmiştir.

Asıl hayatın ikinci âlemde başlayacağına iman edenler, ölümün ebedî yokluk olmadığını kabul ederler. Henüz hayattayken, bu gerçek vatanın, baba yurdunun, sonsuz mutluluk hayatının özlemini duyar ve ona göre yaşarlar. Kur'an-ı Kerim'in âhireti ispat metodu, "nereden geldim, nereye gidiyorum?" sorusuna tatminkâr bir cevap bulmaya dayanır. Düşünen her insanın sormaya mecbur olduğu bu sorunun birinci kısmında, kendisine ve içinde yaşadığı tabiata hâkim, mutlak kudrete sahip bir yaratıcının varlığına inanan kimse, söz konusu sorunun ikinci kısmında da aynı düşünce tarzını devam ettirerek öbür âlemin ölümsüzlüğünü kolaylıkla benimser. Bundan dolayı Allah'a imanla âhiret gününe iman Kur'an'da sık sık ve birlikte zikredilmek suretiyle bunun ne kadar önemli bir ilke olduğuna dikkat çekilmiştir.

Dünyaya ilk gelişinde pek âciz bir canlı olan insan, hayatının daha sonraki devrelerinde fizyolojik ve psikolojik yönden gelişip tabiat içindeki en mükemmel varlık haline gelir. Ondaki ruhî ve fikrî gelişme devam ederek, fıtratındaki özellik ortaya çıkarak kendisinde ebediyet duygusu meydana getirir. İnsanın, iyi düşünmeden, ilk bakışta yok oluş (fenâ) gibi telakki ettiği ölümden korkması veya öbür âleme inanmayanlarla ona hazırlıklı olmayanların ölümden ürkmesi de bu ebediyet duygusuna bağlanabilir. O halde daha mükemmel ve ölümsüz bir âlem olan âhiretin varlığını benimsemek insanın tabii yaratılışında, fıtratında bulunan bir özelliktir. Ancak, dünya hayatının câzibesi, kişinin fıtratındaki ölümsüzlük duygusunu unutturup tabiatındaki seyri durdurabilir.

3. Kur'an Kıssaları

Kıssa, tarihi olayları ahlakî bir muhtevayla anlatmaktır. Çok önemli bir eğitim aracıdır. Kıssalar mitoloji ve efsaneler gibi kollektif şuurun ürettiği gerçek dışı nakiller değil, tarihte yaşanmış hadiselerin ilahi bir üslupla muhataplara intikal ettirilmesidir.

Fikri konuları mücerret bir tarzda muhataba ulaştırmak onu direnişe sevk edebilir. Fikirler duygu içinde eritilmiş olarak daha iyi sunulabilir. Bu durumda aklen ispata gerek kalmayabilir. Kıssalar bunu temin eder. Kur'an'ın hemen hemen yarısı kıssalardan oluşur.

Allah tarih boyunca yaşamış olan tüm toplumlara kendi dinini tebliğ edecek peygamberler göndermiştir. Kuran'da da dikkat çekildiği gibi, bu peygamberlerin tüm davranışları, ahlaki özellikleri, müminler için örnektir. Allah, müminlere peygamberleri örnek almayı tavsiye etmiştir: Andolsun, sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ve Allah'ı çokça zikredenler için Allah'ın Resûlü'nde güzel bir örnek vardır. (Ahzab 33/21) Bu nedenle her mümin, Kuran'da peygamberlerle ilgili bildirilen her şeyi dikkatle inceleyerek, onların yaşamlarını, gösterdikleri güzel ahlak örneklerini, Allah'a olan derin bağlılıklarını öğrenmelidir ki, böylece dünya üzerinde yaşamış olan en kıymetli insanların üstün ahlakına talip olabilsin…

Ayrıca Kuran'da peygamberle ilgili olarak anlatılan her olay kuşkusuz tüm müminlerin hayatı için de aydınlatıcı ve yol göstericidir. Çünkü "yoksa sizden önce gelip geçenlerin hali başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?..." (Bakara 2/214) ayetinin hükmüne göre, peygamberlerin ve beraberindekilerin yaşadıklarının benzerlerini, onların izindeki

müminler de yaşamaya devam edeceklerdir. Bu nedenle Kuran'da anlatılan peygamberlerin yaşam şekillerini dikkatli bir şekilde incelemek, mümine büyük yarar sağlayacaktır.

Allah Kuran'da, peygamber kıssalarının "temiz akıl sahipleri" için ibretler içerdiğini bildirmektedir: “Andolsun, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için ibretler vardır. (Bu Kuran) kelimeleri bir araya getirilerek uydurulacak bir söz değildir, ancak kendinden öncekilerin doğrulayıcısı, her şeyin 'çeşitli biçimlerde açıklaması' ve iman edecek bir topluluk için bir hidayet ve rahmettir”. (Yusuf 12/111).

Kuran-ı Kerim’de anlatılan kıssalar ne İncil yahut Tevrat’tan alıntıdır ne de yaşanmamış olaylardan bahseden satırlardır. Söz konusu kıssalar yaşanmış ve aynı zamanda bizzat Cenab-ı Hakk’ın ilminin bir tecellisi olarak Kitab’ında yer bulmuştur. İlk olarak Kuran’da anlatılan kıssalar haber verilirken Arapça’da pek çok anlatma, haber verme fiili bulunurken “kassa” fiilini kullanılması manidardır.

İkinci olarak, Yasin suresinde: “Biz sana şiir öğretmedik, bu sana yakışmaz” mealindeki ayette Kuran’ın bir şiir olmadığı, Hz. Peygamber’in şair olmadığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Kuran nasıl ki şiir nitelemesini kendisinden izale ediyor ise aynı şekilde masal kitabı nitelemesini de aynı kuvvette izale etmektedir.

Son olarak her türlü noksan sıfattan münezzeh olan Allah (c.c.)’ün, insanlığa göndermiş olduğu son ve en mükemmel olan dinin Kitab’ı olan Kuran’da yaşanmamış olaylardan bahsetmesi düşünülemez. Zira bu türlü bir durum aslında kıssaların gayeleriyle tezat içermektedir. Yaşanmamış hadiseyi dinleyenlerin pek çok konuda itiraz hakkına sahip olabilecekleri unutulmamalıdır.

Kur’ân’da Geçen Kıssalar:

1. Hz. Adem ve melekler ile şeytan kıssası
2. Hz. Adem -Havva ve oğullarının kıssası
3. Kabe’nin inşası
4. Lokman a.s.’ın oğluna öğütleri
5. Yusuf a.s. kıssası
6. Hz. Musa’nın doğumu, risaleti, firavunun yaptıkları
7. Bakara kıssası
8. Hızır a.s.’ın kıssası
9. Hz. Süleyman kıssası
10. Hz. İsa kıssası
11. Ashab-ı Kehf
12. Ashabu’l Uhdud
13. Fil olayı
14. İsra hadisesi
15. Hicret ve Bedir, Uhud savaşları
16. Mekke’nin fethi
17. Huneyn gazvesi
18. İfk hadisesi
19. İsrailoğullarına ait kıssalar
20. Benu’n Nadir kıssası

3. ÜNİTE

TEFSİR İLMİ VE KUR'AN İLİMLERİ

1. Tefsir, Te'vil, Terceme ve Meal Kavramları

1.1. Tefsir

Tefsir kelimesi, *"fesr"* veya taklip tarikiyle *"sefr"* kökünden gelen *"tef'îl"* vezninde bir masdardır. *"Fesr"*, sözlükte bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, ve üzeri örtülü bir şeyi açmak gibi manalara gelmektedir. İfade ettiği bu manalardan dolayı herhangi bir hastalığı teşhis için yapılan tahlile de *"fesr"* denilmektedir.

Tefsir kelimesinin yağmur damlalarının taş üzerine düşüp parçalanmasını ifade için kullanılan *"fesereti'n-nûnetu"* terkibinden alındığı da ileri sürülmüştür. Buna göre de tefsir: *"Açıklanması istenilen meseleyi, daha iyi anlaşılması için parçalara ayırmak"* manasını ifade etmektedir.

Tefsir kelimesinin taklib tarikiyle türediği iddia edilen *"sefr"* masdarı da, Araplar arasında kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve ortaya çıkarmak gibi manalarda kullanılmaktadır. Bundan dolayıdır ki kadın yüzünü açtığında Araplar *"sefereti'l-mer'etü"* derler. Burada zikrettiğimiz söz konusu iki kelimenin anlam bakımından benzerlikler taşıması ve Arap dilinde mevcut olan "taklib sanatı" göz önüne alınacak olursa *"tefsir"* kelimesinin bu iki kökten de türediği ileri sürülebilir. Durum böyle olmakla beraber Emin el-Hûlî: *"Fesr"* veya *"sefr"* mastarlarının her ikisinde de keşfetmek, ortaya çıkarmak anlamı vardır. Ancak *"sefr"* kelimesinde maddî zahiri bir keşf, *"fesr"* sözcüğünde ise manevi bir keşf söz konusudur, diyerek mana ile ilgili olması bakımından *"tefsir"* lafzının *"fesr"* den türemiş olduğunu ileri sürmektedir[1].

Tefsir kelimesi terim olarak ise: **"Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir"** şeklinde tarif edilmiştir. Bir ilim olarak ele alındığı zaman da tefsir: **"İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nispetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'an metninin içerdiği manaları ortaya koymak"** demektir.

Sahabe devrinde tefsir denilince akla tevkîfî beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah'ın veya O'nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Yani onda hata ihtimali asla söz konusu değildi. Böylece denilebilir ki ashab döneminde *"tefsir"* lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başladı. Çünkü onlar Kur'an'ın inişine şâhid olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

1.2. Te'vil

"Te'vil" kelimesi, sözlük manası itibariyle aslına dönmek anlamına gelen *"evl"* kökünden *"tef'il"* vezninde masdar olup, "döndürmek" ve "herhangi bir şeyi varacağı yere vardırmak" demektir. Ayrıca bir lafzın manasını belirleyip "takdir ve tefsir etmek" manalarını da ifade etmektedir.

Te'vil kelimesi, Kur’an bütünlüğü içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tefsir: *"Onun te'vilini/tefsirini ancak Allah bilir..."*.

2. Sebep: *"Hakkında sabredemediğin şeylerin te'vilinin sebebini sana bildireceğim"*.

3. Sonuç: *"Bu daha iyidir ve te'vil/sonuç bakımından daha güzeldir"*.

4. Rüya tabiri: *"Ve Yûsuf dedi ki: Babacığım! İşte bu daha önce gördüğüm rüyanın te'vili/tabiridir"*.

Te'vil terim olarak da: *"Meşru bir sebep veya delilden ötürü âyeti zahirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutabık, kitâb ve sünnete uygun manalardan birine hamletmek"* demektir.

Tevilin Şartları:

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre nasslardan hüküm çıkarmada esas olan, te'vile gitmemektir. Başka bir ifade ile nasslann zahirî manalarıyla amel etmek vâcibtir ve kuvvetli delil olmadıkça zahirî manalarını bırakıp te'vile gitmek caiz değildir. Meselâ genel manalı bir nass, kendisini tahsis eden hususî bir nass olmadıkça umum, mutlak manalı bir nass da takyid edici bir nass olmadığı müddetçe mutlak anlam taşır. Emirler de aynı şekilde aksi bir delil bulunmadıkça vücüb ifade ederler. Ancak birbiriyle anlam yönünden çelişir gibi görünen müşkil âyetlerin te'lifi ve manaları gizli bir anlam için sembol teşkil eden âyetlerin yani müteşâbih nassları açıklığa kavuşturulması gibi durumlarda da te'vil kaçınılmazdır. İşte bu hallerde şu şartlar göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Te'vile esas alınan mana, lafzın muhtemel bulunduğu, mecaz yoluyla da olsa kendisine delâlet ettiği manalardan olmalıdır. Şayet lafız, ihtimâli olmayan bir anlam ile te'vile zorlanırsa, o takdirde yapılan te'vil sahih ve makbul sayılmaz.

Kur'an'ın bazı ayetleri arasında ihtilaf veya tezat gibi görünen hususlar Muşkilu'l-Kur’an ilmi içerisinde ele alınmaktadır. Aslında Kur'an’da birbirini tutmayan veya çelişki arzeden ayetler mevcut değildir. Nitekim Allah Taâlâ: *"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından olsaydı elbette içinde birbirini tutmayan bir çok şey bulurlardı"* buyurarak bu gerçeği açıklamış bulunmakladır. Demek ki Kur’an'da böyle bir şey esasen mevcut değildir.

2. Te'vil, lafzın ilk akla gelen zahirî manasından alınıp başka manaya çekilmesine elverişli şer"î bir delile dayanmalıdır. Bu delil nass, icmâ ve kıyas olabileceği gibi, İslam hukukunun genel prensiplerinden veya arap dil kurallarından biri de olabilir. Eğer böyle bir delile dayanmadan te'vile gidilirse bu da sahih kabul edilmez. Zira, Şâri'nin koyduğu hükümlerde asıl olan nassları zahirî manalarıdır.

3. Te'vilin şartlarından biri de, yapılan te'vîlin manası açık bir nassa muhalif olmamasıdır. Şayet yapılan te'vil, sahih ve sarih bir nassa ters düşerse, böyle bir te'vil de fâsiddir. Çünkü şartlar tamamlanmış değildir.

Burada şunu da ifade edelim ki, sözünü ettiğimiz şartlar mevcut olmadan yapılan te'viller gayr-i sahih/mardud tevil olarak nitelendirilmiştir. Demek ki, makbul ve sahih bir te'vilden söz edebilmek için öncelikle söz konusu şartların bulunması gerekmektedir.

1.3. Terceme

Kök itibariyle, dört harfli/rubâî "terceme" veya üç harfli/sülâsî "receme" fiilinden türediği iddia edilen "tercüme" kelimesi, sözlükte, "bir kelâmı bir dilden bir başka dile çevirmek", "bir sözü diğer bir dilde tefsir ve beyân etmek", "bir lafzı, kendisinin yerini tutacak bir lafızla değiştirmek" gibi manalara gelmektedir. Tercüme kelimesinin zikredilen bu anlamları yanında başka manaları da vardır. Bunlaxı şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tercüme "bâb" başlığı yani bir kitapta yer alan bölüm adı anlamına gelmektedir. Bunun en çarpıcı örneklerini el-Buhârî'nin Sahih'inde bulmak mümkündür. Bu kitapta bazen "bâb" isimleri -"bâbu terceme-ti'l-hükkâm" gibi- tercüme kelimesiyle zikredilmektedir.

2. Tercüme bir kimsenin hayatını ya da çalışma hayatında başından geçen olayları anlatması manasını da ifade eder. Türkçede kullandığımız "terceme-i hal" ya da "hal tercümesi" bu anlamdadır.

3. Bir sözü, ondan haberi olmayan bir kimseye ulaştırmak da tercüme kelimesiyle ifade edilmektedir.

4. Yine tercüme, bir sözü söylendiği dilde tefsir etmek demektir. Abdullah b. Abbâs (v. 68/687) hakkında kullanılan "tercümânu'l-Kur'ân" unvanı da bu anlamdadır.

5. Tercüme kelimesine verilen anlamlardan biri de, maksadın açık ve net bir şekilde anlaşılmasını temin etmek için bir sözü, kendi dilinden başka bir dile çevirip tefsir etmek demektir.

Tercüme terim olarak da: "Bir kelâmın manasını diğer bir lisanda dengi bir tâbirle aynen ifade etmek" demektir. Tabiatıyla sözü bir dilden diğer bir dile nakletmek de, o sözün anlamını diğer dildeki kelimelerle ortaya koymaktan ibarettir. Bu durumda da tercüme edilecek dildeki sözlerin tüm mana ve maksatlarına bağlı kalmak ve tercümeyi buna göre yapmak gerekmektedir. Aksi halde mükemmel bir tercümeden söz etmek mümkün olmaz.

Tercüme Çeşitleri

a. Harfî Tercüme

Lafzı tercüme diye de isimlendirilen bu tercüme, "nazmında ve tertibinde aslına benzemesi gözetilen" tercümedir. Bu şekildeki tercüme, tercüme edilecek metindeki her kelimenin birer birer ele alınıp, onların yerine geçebilecek diğer dildeki lafızların her yönden gözden geçirilerek yerine konulması şeklinde yapılan bir tercümedir. Bu bakımdan çoğunlukla bu tür bir tercüme, asıl metnin anlamını çok zor aksettirmektedir. Onun içindir ki, bu tercüme tarzı edebî eserlerde özellikle Kur'ân-ı Kerim'de kullanımı son derece güç, hatta bazen imkânsız görülen bir tercümedir. Meselâ, (el-Hicr 15/9) âyeti, *"İnnâ nahnu nezzelna'z-zikra veinnâ lehu lehafizun: Şüphesiz o Kur'ân'ı biz indirdik, muhakkak onu yine biz koruyacağız"* şeklinde tercüme edilir. Halbuki söz konusu âyetteki "*veinnâ lehu lehafizun"* cümlesinde 3 tane te'kid unsuru vardır. Bunlar: "inne", "te'kid lâm"ı ve bir de, cümlenin fiil değil isim cümlesi olarak zikredilmiş olmasıdır. Belki bu te'kid unsurlarını gözeterek söz konusu âyeti, "Şüphesiz, muhakkak surette, Kur'ân'ı biz kesin olarak koruyacağız" şeklinde tercüme etmek mümkündür. Ancak bu da aslın vecizliği karşısında çok gülünç bir tercüme olur. Kaldı ki, Kur'ân'da harfi tercüme tarzı ile çevrilmesi hiç mümkün olmayan âyetler de bulunmaktadır. Bundan dolayı diyebiliriz ki, Allah'ın mûciz bir kelâmı olan Kur'ân'ı, belagat, fesahat, icaz ve üslubuyla başka bir dile harfi tercüme yoluyla tercüme etmek mümkün değildir.

b. Tefsiri Tercüme

Asıl dildeki kelimelerin tertibine ve nazmına bağlı kalmaksızın herhangi bir sözün anlamını bazı şerh ve izahlarla başka bir dile nakletmektir. Bu tercüme tarzında önemli olan, tercüme edilecek metindeki gaye ve maksatların güzel bir şekilde ifade edilebilmesidir. Yani harfi tercümenin esas niteliği sayılan "nazmında ve tertibinde asla benzeme" özelliği bu tefsir tarzında söz konusu değildir. Bundan dolayı tefsiri tercüme, harfi tercüme gibi zor bir tercüme olarak görülmemektedir. İşte bu özelliği sebebiyledir ki günümüz tercümelerinde daha çok tefsiri tercümeye itimat edilmekte ve bu tercüme tarzı daha üstün tutulmaktadır. Burada tercümesi söz konusu olan metin eğer Kur'ân metni olursa, bu durumda onun için yalnız tefsiri tercüme tarzı önerilebilir, Çünkü Kur'ân'ın pekçok harfi, edatı, kelimesi çeşitli manalara gelmektedir. Yine Kur'ân'da pekçok edebî sanat vardır. Bunlarla bazen aslî manadan başka anlamlar da kastedilmiş olabilir. Ayrıca onda değişik kıraat vecihleri ve bazen bunlardan kaynaklanan farklı anlamlar da söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla bunları harfi tercümeyle nakletmek pek mümkün değildir. Çünkü bu tercüme şeklinin, edebî değeri olmayan, sıradan eserler için bile imkânsız denecek kadar zor olduğu itiraf edilmiştir. Meselâ, Hindistan'ın meşhur Brahman şâiri Rabindranath Tagore'un Mısır'a yapmış olduğu bir seyahat esnasında İngilizce yazdığı eserler dışında Hinduca yazdığı kitaplarını da İngilizceye tercüme etmesini isteyenlere verdiği şu cevap bu itirafın açık bir delilidir: "Hinduca yazdığım eserler, kendi fikirlerimi içermiş olsalar bile, ben onları İngilizceye tercüme etmekten âcizim. Zira bu tercümede İngiliz dili, Hinduca için elverişli bir dil değildir".

Bu beyandan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Bir insan eğer çok iyi bildiği iki dilden biri ile ifade ettiği şahsî fikirlerini diğer dile çevirmekte zorluk çekiyorsa, başkalarına ait düşünceleri bir başka lisana aktarmakta bundan daha fazla zorlukla karşılaşabilir. Bir de tercümesi yapılacak eser, Kur'ân gibi kelâmî yapısı itibariyle insan gücünü aşan bir eser olursa, bu durumda işin daha da zor olacağı kolayca anlaşılmış olur. Bütün bu zorluklarına rağmen Kur'ân, tabii ki tercüme edilecektir. Ancak bu tercümeyi tefsiri tercümeden başka bir tarz ile gerçekleştirmek pek mümkün görünmemektedir.

1.4. Meal

Söz konusu kelime de, te'vil kavramı gibi aynı şekilde "evl" kökünden türemiş "mimli masdar" ya da bir şeyin varacağı yer ve gaye manasında "ism-i mekân" dır. Sözlükte "bir şeyin özü, hülâsası ve akıbeti" anlamına geldiği gibi, "eksik bırakmak" manasını da içermektedir. Kavram olarak da: "Bir sözün manasını her yönüyle değil de, biraz noksanıyla ifade etmek" demektir.

Bilindiği gibi Kur'ân, hem lafız hem de mana yönüyle Allah kelamı olduğundan, onun tam olarak tercümesini yapmak mümkün değildir. Yani insan, bütün gücünü ortaya koyarak Kur'ân'ı tercüme etse de, bu hiçbir zaman, onun bütün mana ve maksatlarını mükemmel şekilde ortaya koyacak bir tercüme olarak nitelendirilemez. İşte söz konusu imkânsızlık nedeniyledir ki, yapılan Kur'ân çevirilerine, "tercüme" denilmekten çekinilmiş, onun yerine yapılan işin mahiyetine daha uygun olan "meal" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu kelime, yukarıda da belirtildiği gibi "eksik ve hatalı tercüme" demektir. Kur'ân'ın ifade ettiği bütün manaları tercüme yoluyla aksettirmenin imkânsızlığı düşünülürse, tercüme yerine "meal" kavramını kullanmanın ne derece isabetli olduğu kolayca görülebilir.

2. Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiun Dönemleri Tefsir Faaliyetleri

2.1. Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Tefsiri

Resûlullah (sav)'a gelen vahiyler çoğu zaman ashab tarafından anlaşıldığı için hiçbir açıklamayı gerektirmezdi. Böylesi durumlarda o, inen âyet veya âyetleri tebliğ etmekle yetinirdi. Ancak bazen de bunun tersi olur, açıklama zarureti doğardı. İşte o zaman da Hz. Peygamber ihtiyaç duyulduğu kadarıyla tefsir ederdi. Meselâ, Allah Taâlâ namazı, orucu, haccı, zekâtı farz kılmış ancak bunların nasıl yapılacağını, şartlarını, mânilerini, sebep ve sonuçlarını açıklama işini sünnet üstlenmiştir. Ayrıca avlanma, usûlüne göre hayvanları boğazlama, nikâh hükümleri ve buna bağlı olarak "talak", "zihar", "lian", "alış-veriş",. ve "ceza hukuku" ile ilgili birtakım hükümler, aynı şekilde sünnetle açıklığa kavuşturulmuştur.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı tefsir şekli ya mücmeli tebyîn ya mübhemi tafsil ya mutlakı takyîd ya da müşkili tavzih şeklinde olurdu. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Mücmelin tebyîni

"Haklı olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın ..." âyetindeki mücmelliği Hz. Peygamber (sav)'in: "Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma imân eden hiçbir müslüman kişinin kanı helal olmaz. Ancak şu üç şeyden birini yaparsa (o zaman helal olur): Adam öldürmek, evli iken zina etmek ve dinden çıkıp (irtidât) müslümanlardan ayrılmak" şeklindeki hadisi açıklamıştır.

2. Mübhemin tafsili

Namazlara (özellikle) Orta namaza devam edin ..." âyetindeki orta namazdan maksadın ne olduğu açık değildir. Yani cins bir isim olan "namaz" ve onu sıfatlayan "vustâ" lafzından dolayı âyette anlam yönüyle bir kapalılık söz konusudur. Ancak Resûlullah (sav)'ın: "Orta namaz ikindi namazıdır" sözü, bu durumu ortadan kaldırıp âyeti anlaşılır hale getirmektedir.

3. Mutlakm takyidi

Sünnet bazen de, Kur'ân'ın mutlak olarak zikrettiği bir hükmü takyid etme yani sınırlarını belirleme cihetine gitmiştir. Meselâ, "Hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin Allah izzet ve hikmet sahibidir" şeklinde mutlak bir hüküm ortaya koyan Kur'ân âyetini, Hz. Peygamber: "Elin bilekten kesileceğini" zikretmek suretiyle kayıtlamış olmaktadır.

4. Müşkilin tavzihi

"İçinizden oraya (cehenneme) girmeyecek hiç kimse yoktur. Bu Rabbin üzerine (almış olduğu) kesinleşmiş bir hükümdür" buyurularak, istisnasız herkesin cehenneme gireceği belirtilmekte, birçok âyette ise, "Allah, inanan ve iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır" denilmektedir. Tabiatıyla bu da bir çelişkiye yol açmış olmaktadır, işte Hz. Peygamber: "(Âyette geçen) vurûd lafzı, girmek manasınadır. Ne günahsız ne de günahkâr, cehenneme girmeyen hiçkimse kalmayacaktır. Ancak cehennem müminlere, Hz. İbrahim'e olduğu gibi serin ve selâmet olacak, hatta cehennem ateşi onların serinliğinden dolayı feryad edecektir. Sonra Yüce Allah müttakileri kurtaracak, zâlimleri ise öyle dizüstü çökmüş olarak bırakacaktır" hadisiyle bu müşkil durumu halletmiş yani âyetler arasındaki çelişki zannını ortadan kaldırmış olmaktadır.

2.2. Sahabe Dönemi Tefsir Faaliyetleri

Kur'ân tefsirinin doğuşunda sahabe tefsirinin de önemli bir yeri vardır. Çünkü sahâbiler Kur'anın ilk muhatapları oldukları için Arap dilinin üslup ve inceliklini, Arap örf ve âdetlerini iyi bilen insanlardı. Aynı zamanda üstün idrâk gücü ve sarsılmaz bir imana sahiptiler. Ayrıca onlar eski Medeniyetlerin ve felsefi akımların tesirinden oldukça uzak yaşadıkları için zihinleri berrak ve dilleri fasihdi. Bundan dolayıdır ki, onlar, Kur'ân'ın maksat

ve gayesini kavrayabiliyorlardı. Ancak anlayamadıkları ve açıklama ihtiyacı duydukları zaman da Resûlullah (sav)'a soruyor ve ondan doyurucu bilgiler alıyorlardı. Böylece sahâbiler yirmi küsur sene boyunca Kur'ân'ın inişini müşahede etmişler ve bu esnada meydana gelen olayları bizzat yaşamışlar ve kendi kudretleriyle ulaşamadıkları bilgileri de Hz. Peygamber'den nakil yoluyla alıp hem ilim, hem de imân konusunda belli bir olgunluğa erişmişlerdi. Her ne kadar Hz. Peygamber'in vefatıyla feyiz kaynakları kesildiği için söz konusu iki alanda da giderek bir zayıflık baş göstermeye başlamışsa da, Kur'ân'ın manasını anlama hususunda yine de insanların en kudretlisi onlardı.

Ancak şurası da bir gerçek ki, sahâbilerin hepsinin Kur'ân'ı aynı seviyede anladıklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü onlar hem zekâ hem de ilmi elde etme imkânları bakımından farklıydılar. Meselâ, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah İbn Abbâs ve Hz. Âişe gibi Kure'yş'in önde gelen ailelerine mensup olup, Arap dilinin üslup ve inceliklerini, eski Arap şiirini, Arap örf ve geleneklerini çok iyi bilenlerin yanında, kültür ve sosyal imkânlar bakımından bunlardan daha zayıf olanlar da vardı. Hatta bunlar arasında Selmân-ı Fârisi (v. 36/656) ve Bilâl-i Habeşî (v. 20/641) gibi Arap olmayanlar da mevcuttu. Bütün bunlara rağmen sahabenin ortaya koymuş olduğu tefsir kültürü, Kur'ân tefsirinin gelişmesi ve zenginliği açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu genel girişten sonra sahabe tefsirini, bazı başlıklar altında incelemeye çalışalım.

Hz. Peygamber (sav)'in vefatından sonra Kur'ân'ı tefsir etme durumunda kalan sahâbîler, herhangi bir âyeti tefsir ederken öncelikle Kur'ân'a, sonra da Resûlullah (sav)'ın sünnetine başvuruyorlardı. Her iki kaynakta da aradıklarını bulamazlarsa, o takdirde kendi içtihatlarıyla tefsir ederlerdi. İçtihadî tefsirlerinde de genel olarak ya da din olgusuna çok önem verirlerdi. Zira Kur'ân, kendi ana dilleriyle nazil olduğu için onun lafız ve terkiplerini ve bu terkiplerin inceliklerini elbette ki Peygamber (sav)'den sonra en iyi bilenler onlardı. Bu bakımdan sahâbiler yapmış oldukları dil tahlilleriyle Kur'ân'ı, daha sonraki nesillere ışık tutacak şekilde tefsir etmişlerdir.

Bunun dışında ashâb âyetleri, nüzul sebeplerini zikretmek, Kur'ân'ın nâsih ve mensûhuna yer vermek suretiyle açıklama cihetine gitmiştir. Onlar bazen de âyetleri ya tahsis yoluyla ya da tarihi bağlamına dikkat çekerek tefsir etme yolunu seçmişlerdir. Meselâ,

"Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirenleri görmedin mi?..." âyetini İbn abbâs, "Onlar Mekke kâfirleridir" diyerek tahsis etmiştir.

"Hani onlar size üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi. Gözler kaymış, yürekler hançere'ye dayanmıştı..." âyeti hakkında da Hz. Âişe, "Bu olay Hendek gününde meydana gelmişti" demek suretiyle bahis konusu nassın anlattığı o şiddetli ve korkulu hâdisenin meydana geldiği tarihe işaret edip âyeti açıklamak istemiştir.

Ancak sahabe arasındaki zekâ, anlayış ilim ve kültür farklılığı, ayrıca sahâbilerden bir kısmının daima Hz. Peygamber'in yanında bulunma imkânına sahip olması, nüzul sebepleri, örf, âdet ve gelenekleri iyi bilenlerle bilmeyenler arasındaki farklılıklar, sahâbiler arasında azda olsa bazı ihtilâflara sebep olmuş âyetleri anlayışta içtihâd görüş ayrılıklarını meydana getirmişti.

Sahabe Tefsirinin Belirgin Vasıfları

Sahabenin yapmış olduğu tefsirin temel niteliklerini şöylece sıra- mümkündür:

1. Sâhâbilerin tefsirdeki en önemli özellikleri, âyeti âyetle, nüzul sebepleri ve Hz. Peygamber'den işitmiş oldukları açıklamalarla tefsir etmeleridir.

2. Sahâbîler Kur'ân'ı âyet âyet baştan sona tefsir etmiş değillerdir. Çünkü onlar, Kur'ân'ın tümünü tefsir etmeye ihtiyaç duymuyorlardı. Bu yüzden yaptıkları açıklamalar, manası kapalı ve zor anlaşılan lafızlarla sınırlı idi.

3. Kur'ân'ı açıklarken sahabenin yaptığı tefsir daha çok garip lafızlarla ilgili kısa açıklamalardan ibaretti. Yani onlar, genellikle icmali anlamla yetinmişlerdir.

4. Zaman zaman sahâbîler arasında bir kısım ihtilâflar ortaya çıkmıştır. Ancak bu ihtilâflar tezat ihtilâfı olmaktan ziyade tenevvü/çeşitlilik ihtilâfı idi. Kılıç için, "mühenned", "seyf" ve "sârim" denilmesi gibi.

5. Ahkâm âyetlerini geniş bir tahlile tâbi tutarak hüküm istinbatnda bulunmuş değillerdir.

6. Yaptıkları açıklamalar, genellikle sonraki dönemlerlerde tedvin edilmiştir.

d. Tefsirde Temayüz Eden Sahâbîler

es-Suyûtî, başta Hülafâ-i râşidîn olmak üzere tefsirde şöhret bulmuş sahâbî müfessirleri şöyle sıralamaktadır:

1. Hz. Ebû Bekr (v. 13/634).

2. Hz. Ömer (v. 23/644).

3. Hz. Osman (ÖI.35/655).

4. Hz. Ali (v. 40/660).

5. Abdullah İbn Abbâs (v. 68/687).

6. Abdullah İbn Mes'ûd (v. 34/654).

7. Ubeyy b. Ka'b (v. 30/650).

8. Zeyd b. Sabit (v. 45/665).

9. Abdullah b. Zübeyr (v. 73/692).

10. Ebû Musa el-Eş'arî (v. 44/664).

2.3. Tabiun Dönemi Tefsir Faaliyetleri

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (sav)'in hicretiyle Medine'de İslâm Devletinin temelleri atılmış ve daha Hz. Peygamber hayatta iken bu devletin sınırları Arap Yarımadasi'nın dışına taşmaya başlamıştı. Peygamber'in vefatından sonra da fetihler aynı hızla devam ettirilerek söz konusu devletin toprakları daha da genişlemişti. Tabiatıyla yeni fethedilen ülke insanlarının İslâmı bilen yöneticilere, valilere, kadılara ve öğretmenlere ihtiyaçları vardı. İşte tamamen bu ihtiyaç göz önünde bulundurularak fethedilen her yeni beldenin halkına İslâmı öğretmek için muallimler ve asayişi temin etmek için de valiler, kadılar gönderildi. Böylece çeşitli memleketlere vazifeli olarak giden sahâbîler, İslâmın hükümranlığına giren bu beldelerde tedris halkalarını kurmaya ve etraflarına toplanan insanlara Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'den almış oldukları bilgileri öğretmeye başladılar. Sahâbilerin bu ilmî faaliyetleri sonucunda şehirlerde çeşitli ekoller/medreseler meydana geldi ki, bu medreselerin öğretmenleri sahâbiler, öğrencileri de tabiiler idi. Ancak bahis konusu beldelerin birçoğunda fitnelerin ortaya çıkmasıyla insanlar arasında ihtilafların baş göstermesi, her grubun kendi görüşünün haklılığını ispat etmek için öncelikle Kur'ân'a sarılması ve bunun tabii bir sonucu olarak bazen yanlış ve bozuk te'villerin ortaya çıkması gibi nedenlerden dolayı, Kur'ân'ın mâkul ve doğru bir şekilde tefsirinin yapılmasına şiddetle ihtiyaç duyulmuştu. İşte bu yüzden söz konusu ekollerin bazılarında daha ziyade Kur'ân'ın tefsirine ağırlık verilmeye başlandı ve bunlardan üç tanesi tefsirde haklı bir şöhrete ulaştı. Şimdi sözünü ettiğimiz bu ekoller üzerinde duralım.

Tefsir Ekolleri

Sahabenin en yetkili şahsiyetlerinin kurduğu ve tâbiundan meşhur müfessirlerin yetişmiş olduğu tefsir ekolleri şunlardır:

a. Mekke Ekolü

Bu ekol, İslâm güneşinin doğup cihanı aydınlatmaya başladığı en mübarek belde olan Mekke'de tesis edilmiş bir ekoldür. Kurucusu da, içlerinde râşit halîfelerin Hz. Âişe'nin ve Peygamber'in diğer eşlerinin de bulunduğu tüm sahabe arasında, müslümanların kendisini isnatta en büyük otorite kabul ettikleri, "ilim denizi" ve "tercümânu'î-Kur'ân" unvanının sahibi olan Abdullah İbn Abbâs (v. 68/687)'tır. Kur'ân tefsirinin pîri olan bu sahâbînin kurmuş olduğu tefsir ekolü hakkında İbn Teymiyye (v. 728/1328): "Tabiiler içerisinde tefsir yönünden en önde gelenler Mekke ekolünün yetiştirdiği müfessirlerdir. Çünkü onlar İbn Abbâs'ın talebeleridir" diyerek söz konusu ekolün, diğer ekoller arasındaki yerini ortaya koymuştur. Bu ekolün yetiştirdiği en seçkin öğrenciler şunlardır:

1. Mücâhid b. Cebr (v. 103/721).
2. İkrime (v.104/722).
3. Sa'îd b. Cübeyr (v. 95/714).
4. Tavus b. Keysân (v. 106/724).
5. Atâ b. Ebî Rabâh (v. 14/732).

b. Medine Ekolü

Medine de aynı şekilde Hz. Peygamber (sav)'in İslâm Dinini yaymak üzere hicret ettiği ve bilhassa ahkâmla ilgili âyetlerin inişine sahne olan mübarek bir beldedir. Resûlullah'ın vefatından sonra da ashâbın uzun zaman ayrılmayıp bu mukaddes şehirde ikamet etmesi ve âlim sahâbilerin sayı itibariyle diğer ilim merkezlerine nisbetle burada daha fazla olması, söz konusu ekolün değerini ortaya koymaktadır. Böylece denilebilir ki, Medine'deki sahâbiler bu şehirde kaldıkları müddetçe kendilerinden sonra gelenlere Allah'ın kitabını ve Hz.Peygamber'in sünnetini Öğretmeye çalışıyorlardı. İşte bunlardan birisi de Medine'nin en büyük âlimlerinden olan Ubeyy b. Ka'b (v. 30/650) idi. Onun tedris halkasında yetişen en meşhur öğrenciler de şunlardır:

1. Ebu'l-ÂIiye (v. 90/709).
2. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî (v. 118/736).
3. Zeyd b. Eslem (v. 136/753).

c. Irak Re'y Ekolü

Bu ekolün kurucusu da Abdullah b. Mes'ûd (v. 32/652)'dur. Bilindiği gibi İbn Mes'ûd, Resûlullah'ın vahiy kâtiplerinden biriydi. Bu münasebetle Hz. Peygamber'in Kur'ân'a yönelik açıklamalarına daha çok muttali olmuş ve özellikle tefsirde bir derinlik kazanmıştı. Onun bu niteliğini bilen Hz. Ömer, halifeliği sırasında İbn Mes'ûd'u Kûfe'ye muallim olarak tayin etti. İbn Mes'ûd, Kûfe'ye geldiği zaman orada daha başka sahâbîler de bulunuyordu. Ancak insanlar kısa zamanda onun ilminin genişliğine muttali olarak etrafında büyük bir halka oluşturdular. Böylece o, kendisinden ilim almak üzere toplanan insanlara daha iyi hizmet vermek amacıyla bir tefsir ekolü/medresesi kurdu. Kaynakların belirttiğine göre bu medrese

daha çok re'y ile tefsir faaliyetinin merkezi oldu. Bu sebepten dolayıdır ki, İslâm âlimleri İbn Mes'ûd'un teşekkül ettirdiği bu ekolü, içtihâdî hareketlerin ilk nüvesi olarak kabul ederek ona "Irak re'y ekolü" ismini verdiler. Bu ekolün yetiştirdiği pekçok âlim vardır. En ünlülerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Alkame b. Kays (v. 61/681).
2. Mesrûk b. el-Ecdâ (v. 63/682).
3. Esved b. Yezîd (v. 74/693).
4. Mürretu'l-Hemedânî (v. 76/695).
5. Âmiru'ş-Şa'bî (v. 109/727).
6. el-Hasan el-Basrî (v. HO/728).
7. Katâde b. Diâme (v. 117/735).

3. Tefsir Türleri: Rivayet, Dirayet, Ahkâm, İşâri

3.1. Rivayet Tefsiri

Selefin önde gelen imamları, özgün bir düşünce ve özgür (keyfi) bir yaklaşımla Kur'an'ı tefsir etmeyi doğru bulmuyorlardı. Onlara göre Kur'an tefsirinde en doğru ve başarılı yöntem nakle bağlı kalarak yapılan tefsirdir. Nakle dayanmayan tefsirler ya *"keyfi"* ve *"aklî",* ya da*"zan"* ve *"tahmin"* den ibarettir ki, bu da *"ilim"* değildir. Bu durumda bir şeyin ilim olarak nitelendirilebilmesi ise, o şeyin isnâd zinciri yoluyla gerçek ilim ehli olan ilk râvisine ulaştırılmış, kulaktan kulağa nakledilen rivayet olması şarttır ve ancak bu şekilde gerçeğe mümkündür.

Rivayet tefsiri: *"Kur'an'a, Hz. Peygamber'in sünnetine, seleften naklilen haberlere, Arap dili ve Câhiliye Arap şiirine dayanan tefsir"* diye tanımlanabilir. Buna göre Rivayet tefsirinin kaynakları, Kur'an, sünnet, sahabe ve tâbiûn kavilleri ve hiçbir müfessirin müstağni kalamayacağı filolojik yani dilbilimsel tefsirin vazgeçilmez iki unsuru olan Arap Dili ve Câhiliye şiiridir.

Meşhur Rivayet Tefsirleri

1. **İbn Cerîr et-Taberî** (v. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'an.* (Bu tefsir her ne kadar rivayet tefsirinin özelliklerini taşıdığı için söz konusu tefsirler arasında sayılıyorsa da, şunu kabul etmek lazım ki Câmi'u'l-Beyân ayrıca dirayet tarafı da ağır basan birkaç önemli tefsirden biridir.)

2. Ebu'I-Leys es-Semerkandî (v. 61.383/993), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm.*

3 **Ebû İshâk es-Sa'lebî** (v. 427/1036), *el-Keşf ve'l-Beyân.*

4. **el-Beğavî** (v. 516/1122), *Me'âlimu't-Tenzil*

5. İbn Atiyye el-Endülüsî (v. 546/1151), *el-Muharreru'1-Vectz fî Tefsîri'1-Kitâbi'l-Azîz.*

6. **İsmail İbn Kesîr** (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm.*

7. **es-Se'âlibî** (v. 875/1470), *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'an.*

8. **es-Suyûtî** (v. 911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr.*

9. **el-Kâsımî** (v. 1332/1914), *Mehasinu't-Te'vîl, (Tefsîru'l-Kâsımî)*

3.2. Dirayet Tefsiri

Dirayet tefsiri, yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimlere dayanılarak yapılan tefsir demektir. Buna re'y ve aklî tefsir de denir.

Dirayet tefsiri bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bildiğimiz kadarıyla Kur'an'ın ilk muhatapları oldukça sade bir hayat yaşıyordu. Onların yaşayışları Kur'an'ın ana prensipleri istikametinde devam edip gittiği için, o dönemde Kur'an'ın anlaşılması noktasında pek problem ortaya çıkmıyordu. Aynca Müslümanlar herhangi bir mesele ile karşılaştıklarında Hz. Peygamber (sav)'e başvurup onu çözüme kavuşturabiliyorlardı. Ancak bir taraftan İslâm coğrafyasının genişlemesi neticesi yeni hadiselerin, felsefî fikirlerin ve mezheplerin ortaya çıkması, diğer taraftan da nübüvvet asrından uzaklaştıkça Müslümanların bilgi ve kültürlerinin zayıflaması, hem daha önce üzerinde durulmayan nasslann, hem de açıklanmış olmakla birlikte yeniden ele alınması gereken âyetlerin tefsirini zorunlu hale getirmişti. İşte böyle hassas bir dönemde söz konusu edilen tefsirin, rivayet kaynakları yanında içtihada da yer vermesi icap ediyordu. Böylece bahis konusu doğal süreç sonunda dirayet tefsirinin kaynakları da ortaya çıkmış oldu.

Dirayet tefsirini rivayetten ayıran en belirgin özellik, müfessirin herhangi bir meselede kendi görüşüne yer vermesidir. Ancak bu onun rivayet tefsir kaynaklarını hiç kullanmayacağı anlamına gelmez. Burada takip edilecek en sağlıklı yöntem öncelikle rivayet tefsiri için söz konusu edilen kaynaklara başvurmak ve o kaynaklardan elde edilen bilgileri akıl süzgecinden geçirmektir. İşte bu da içtihâtta bulunmak demektir. Ancak bu, müfessirin tefsir ettiği nass hakkında bahis konusu kaynaklarda bilgi bulamadığı, ya da kendisine ulaşan rivâyetlerdeki ihtilâf veya tutarsızlıkları ortadan kaldırmak istediği zaman müracaat edeceği bir yoldur. Bu da demektir ki, herhangi bir âyetin tefsiri esnasında yorum yapacak müfessirin bir taraftan rivayet tefsir kaynaklarını kullanabilecek bir alt yapıya, diğer taraftan da bu kaynaklardaki çelişki ve tutarsızlıkları Kur'an ve sahih sünnetin ruhuna uygun bir sonuca kavuşturma hususunda içtihâd edebilecek bir bilgi birikimine, sentez kabiliyetine ve yorum gücüne sahip olması gerekmektedir. Ancak böyle bir yeteneğe ve güce sahip olup, Kur'an'ı söz konusu tarzda tefsir edecek müfessirin yapacağı yorum da, bir taraftan lafızların zahiri manalarına, Kur'an ve sahih sünnete ters düşmemeli, diğer taraftan da yapılacak o yorumu destekleyici nitelikte bir nas bulunmalıdır. Aksi takdirde ortaya konulan görüş, mücerred re'ye dayanacağı için mezmum ve haram sayılmıştır.

Meşhur Dirayet Tefsirleri:

1. ez-Zemahşerî (v. 538/949), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl.*

2. **er-Râzî** (v. 606/I209), *Mefâtîhu'l-Gayb.*

3. **el-Beydâvî** (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil.*

4. en-Nesefî (v. 710/1300), *Medâriku't-tenzîi ve Hakâiku't-Te'vil.*

5. el-Hâzin (v. 741/1340), *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl.*

6. Ebû Hayyân (v. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît.*

7. **Hatib eş-Şirbînî** (v. 977/1570), *es-Sirâcu'l-Münîr.*

8. **Ebu's-Suûd Efendi** (v. 982/1574), *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm.*

9. **el-Âlûsî** (v. 1270/1853), *Rûhu'l-Me'âni fî Tefsîri'1-Kur'ani'l-Azîm ve's'Seb'i'l-Mesânî.*

10. **Reşid Rızâ** (v. 354/1935), *Tefsîru'l-Menâr*

11. **Elmalılı,** Muhammed Hamdi Yazır (v. 1362/1942), *Hak Dini Kur'an Dili.*

12. **el-Merâğî** (v. 1365/1945), *Tefsîru'l-Merâğî.*

13. **Ebu'l-'A'lâ,** el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*

14. **Süleyman Ateş,** *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*

15. **Komisyon** (H. Karaman, M. Çağrıcı, İ. Kâfi Dönmez, S. Gümüş), *Kur'an Yolu*

3.2. Ahkâm Tefsiri

İbâdât, muamelât ve ukûbâtla ilgili âyetlerin izahlarıyla meşgul olup, söz konusu alana ait âyetlerden hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir çeşididir. Konusu, tabii ki ahkâm âyetleridir. Ancak bu alanda fikir beyan eden İslâm âlimleri, Kur'ân'daki ahkâm âyetlerinin sayısı hususunda ittifak sağlayamamışlardır. el-Gazzâlî ve er-Râzî gibi bilginler bu nevi âyetlerin sayısını 500 olarak tesbit ederken, bir kısım âlim bu sayıyı 800'ün üzerine çıkarmış, bir kısmı da aksine 200'e kadar indirmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, bu konuda farklı rakamların tesbit edilmiş olması, bazı âyetlerde ahkâmın bulunduğuna açıkça işaret edilmesinden, bazılarında da -kıssa ve emsal gibi- dolaylı olarak hüküm çıkarmanın mümkün olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle ahkâm âyetleri ikiye ayrılmaktadır.

1. İçinde ahkâmın bulunduğu açıkça ifade edilen âyetler, (el-Bakara, en-Nisâ, el-Mâide, el-En'âm Sûrelerinde bu nevi âyetler oldukça fazladır)

2. Doğrudan doğruya bir hüküm ifade etmeyip, istinbat yoluyla hüküm çıkarılabilen âyetler. Bunlar da kendi aralarında, başka bir âyete başvurmaya gerek kalmadan hüküm çıkarılabilenler ve başka bir ya da birkaç nass yardımıyla hüküm çıkarılabilenler olmak üzere ikiye ayrılırlar.

Ahkâm tefsirinin gayesi de, İslâmın temel kaynağı olan Kur'ân'ın içermiş olduğu hükümleri, kaide ve prensipleri ortaya çıkarıp insanlara dünya ve âhiret mutluluğunun yollarını göstermektir. Bu tefsir sayesindedir ki bazı bilginler ahkâm âyetlerinin ihtiva ettiği hükümlere ve fakihlerin söz konusu âyetlerden çıkarmış oldukları farklı neticelere işaret etmişlerdir.

Önemli Bazı Ahkâm Tefsirleri

Resûlullah (sav) hayatta iken müslümanlar, her konuda olduğu gibi ahkâm âyetleri konusunda da anlayamadıkları hususlarda onun izahlarına muttali oluyorlardı. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra meydana gelen yeni olaylar sebebiyle hüküm ifade eden âyetlerle ilgili olarak ashâb zaman zaman kendi içtihadlarını ortaya koymak suretiyle fetva veriyordu. Tâbiûn döneminde daha fazla bir ivme kazanan ahkâm âyetlerini tefsir ve onlara dayalı yeni hükümleri ortaya çıkarma hareketi, nihayet hicrî II. asırda iyice su yüzüne çıkmaya başladı. Böylece ilk olarak fıkhi mezhepler doğdu ve arkasından da "Ahkâmu'l-Kur'ân" veya "Fıkhu'l-Kur'ân" yahut da "Tefsîru ayâti'l-ahkâm" adıyla eserler yazıldı. Bunların en önemlilerini tarih itibariyle şöylece sıralamak mümkündür:

1. eş-Şâfii (v. 204/819), Ahkâmu'l-Kur'ân.

Bu eser, eş-Şâfii'den yaklaşık iki asır sonra el-Beyhakî (v. 458/1066) tarafından derlenmiş ve Muhammed Zâhidu'l-Kevserî'nin mukaddimesiyle birlikte 1371/1952 tarihinde Kahire'de basılmıştır.

2. et-Tahâvî (v. 321/933), Ahkâmu'l-Kur'ân.

Tamamının dört cild olduğu tahmin edilen bu eserin, Vezir Köprü Fazıl Ahmet Paşa Ktp., NO: 814'de kayıtlı bulunan nüshası Sadettin Ünal tarafından tahkik edilerek İstanbul 1995 tarihinde iki cild olarak neşredilmiştir.

3. el-Cessâs (v. 370/980), Ahkâmu'i-Kur'ân.

Sahasında yazılan ilk örneklerden biri olup daha sonra kaleme alınan ahkâm tefsirlerine kaynaklık etmiştir. Hanefî mezhebi'nin görüşleri doğrultusunda yazılmıştır. Çeşitli baskıları mevcuttur.

4. Ebû Bekr İbn Arabî (v. 543/1148), Ahkâmu'i-Kur'ân.

Müellifin en önemli eserlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerim'in tertibine uygun olarak, içerisinde ahkâm âyeti bulunan 108 sure'yi ihtiva etmektedir. İncelemeye konu olan âyet sayısı ise 852'dir. Mâliki mezhebinin görüşlerini yansıtan bir eserdir. Birçok baskısı vardır.

5. el-Kurtubî (v. 671/1272), el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân.

Sadece ahkâm âyetlerinin tefsirinden ibaret olmamakla birlikte, ahkâma ağırlık veren genel nitelikli bir tefsirdir. Bu da, İbn Arabi'nin tefsiri gibi Mâliki fıkhının görüşleri istikametinde yazılmış bir eserdir. Kurtubî Mâliki Mezhebi'ne mensup olmakla beraber mezhep taassubu gütmemekte, delillerini kuvvetli bulduğu diğer mezheplerin görüşlerini de zaman zaman tercih etmektedir.

3.2. İşârî Tefsir

İşârî tefsir: "Yalnız tasavvuf erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan birtakım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'ân'ı tefsir etmek" demektir. Bu tefsir, sûfinin kendi fikirlerine değil, bulunduğu makam itibariyle kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanır.

Ehl-i sünnet bilginleri, Kur'ân'm zahiri manasının ötesinde bâtınî birtakım manalarının da bulunduğunu kabul etmektedirler. Onlara göre bu hususa açıkça delâlet eden Kur'ânî nasslar bulunmaktadır. Meselâ, "Bu kavme ne oluyor ki hemen hiçbir sözü anlamıyorlar", "Allah size zahir ve bâtın nimetlerini bolca ihsan etti" âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Görüldüğü gibi Kur'ân'da insanlara zahir ve bâtın nimetlerin verildiği açıklanmış; ayrıca "hiçbir sözü anlamıyorlar" ifadesiyle de bâtınî manaları anlamadıkları ifade edilmiştir. Çünkü Kur'ân'ın ilk muhataplarının kullandığı dil Arapça idi, dolayısıyla onların Kur'ân'ın zahirini anlamamaları mümkün değildi. O halde söz konusu âyette kastedilen zahiri mana değil bâtınî manadır. Yani onlar âyetlerin dış manalarını anlıyorlar, fakat iç manalarına nüfuz-edemi-yorlardı. İşte Allah bu âyetlerle, Kur'ânî nasslarm iç/bâtınî manalarını anlama noktasında ilk muhataplarını uyarmış ve "Hiç mi Kur'ân'ı düşünmüyorlar?" diyerek onları Kur'ân'ın bu yönünü düşünmeye davet etmiştir.

Hz. Peygamber (sav)'in hadislerinde de bâtına/iç manaya işaret vardır. Meselâ, "Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız" hadisi bu hususa işaret etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in hadiste konu edindiği ilim, eğer herkesin bilebileceği bir ilim olsaydı, "Benim bitliğimi bilseydiniz" dediği zaman Resûlullah'ı duyanlar: "Senin bildiğini biz de biliyoruz" derlerdi. Böyle söylemediklerine göre demek ki Allah Resûlü'nün bildiği zahirin Ötesinde bir ilimdi.

Ebû Hureyre de benzer bir hadisi şöylece nakletmiştir: "İlimler arasında sedef içerisinde saklı inci gibi bir ilim vardır ki, onu Allah'ı tanıyan bilginlerden başkası bilemez...". Aynca Hz. Peygamber (sav): "İlim ikidir. Birisi kalpte gizlidir ki, faydalı olan da budur" demiştir. Dolayısıyla bu hadisler de Kur'ân'm, dış anlamının yanında bir de iç anlamının

bulunduğunu göstermektedir. Böylece denilebilir ki hem âyetlerin hem de hadislerin delaletiyle şartlarına uygun olan bâtını te'viller her zaman mümkün ve caizdir.

Işârî Tefsirin Makbul Olmasının Şartları

Bâtınî te'viller caiz olmakla beraber onların her zaman doğru olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Çünkü batini bir yorumun makbul sayılabilmesi için bir takım şartların bulunması gerekmektedir. Bunlar eksik olduğunda yapılan işârî tefsirin sıhhatinden söz edilemez. Bu şartları şöyle zikredebiliriz:

1. Bâtınî mananın, lafzın zahirî anlamına aykırı olmaması.

2. Öngörülen bâtını anlamın doğru olduğunu gösterecek bir başka nassın veya açık bir delilin bulunması.

3. İleri sürülen bâtını manaya muhalif şer'î veya aklî bir karinenin olmaması.

4. Bâtınî mananın tek mana olduğunun ileri sürülmemesi.

Ancak şu kadarını söyleyelim ki, her ne kadar işârî tefsirin makbul sayıîabilmesi için birtakım şartlar ileri sürülmüşse de, pratikte bunlara ne derece önem verildiği tartışma konusudur. Kanaatimize göre tasavvuf ehli bâtın manayı kendi tekelinde tuttuğu müddetçe bu şartların uygulamada tam olarak geçerli olacağını söylemek pek mümkün değildir. Ayrıca ileri sürülen şartlarda da mantıkî tutarsızlıklar vardır. Meselâ, ilk şartta bâtın mananın lafzın, zahiri anlamına ters düşmemesi gereği üzerinde durulmuştur. Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir. Eğer verilen bâtınî mana lafzın zahirine ters düşmeyecekse, o mananın zahiri mana sayılmasına ne gibi bir engel vardır? Ayrıca ortaya konan bâtmî mananın doğru olduğunu gösteren bir delilin bulunmasını şart koşmak da anlamsız görünmektedir. Çünkü bâtın olduğu iddia edilen bir mana, eğer başka bir âyetin zahirî manası ise, o takdirde onun bâtmî mana olarak zikredilmesine gerek yok demektir. Bize göre işâri tefsir yapmak için pratikte uygulanabilirliği olmayan yahut uygulanıp uygulanmadığını testetme imkânı bulunmayan birtakım şartlar ileri sürmektense, Kur'ân bütünlüğünü ve sahih sünneti esas alarak çok aşın te'villere kaçmadan aklî ve mantıkî bazı bâtınî yorumlara gidilebileceğini söylemek daha isabetli görünmektedir.

4. Kur’an İlimleri: İ’câzu’l-Kur’an, Muhkem–Müteşabih, Nasih-Mensûh, Esbâb-ı Nüzul

Bilindiği gibi "ulûmu'l-Kur'ân" kavramı, bir izafet terkibidir. Bu terkipte yer alan "ulûm", ilim kelimesinin çoğuludur. Lügatte bilmek ve anlamak manasına gelen ilim ıstılahta, "meseleleri delilleriyle idrak etmek" demektir. İlim lafzının çoğul olarak kullanılmasına bakarak onunla, Kur'ân'a çeşitli açılardan hizmet eden ilimlerin kastedildiğini söylemek mümkündür. Buna göre ulûmu'l-Kur'ân/Kur'ân ilimleri: Kur’an’ın inişi, tertibi, toplanması, yazılması, okunması, tefsiri, icazı, nâsihi, mensûhu ve hakkındaki şüphelerin giderilmesi açısından Kur'ân'la ilgili olan ilimler diye tarif edilebilir.

Konusu

Kur'ân ilimlerinin konusu, inceleme alanına giren meselelerin özelliklerine göre bizatihi yine Kur'ân'm kendisidir. Söz konusu bu ilim dalları Kur'ân'ın hattı, lafız ve manası, üslup ve icazı gibi çeşitli konuları ihtiva etmektedirler. Bu sebepledir ki kültürü ve anlayışı hangi seviyede olursa olsun bu ilimlerle ilgilenmeyenler, Kur'ân'ı gereği gibi anlayamaz ve tefsir edemezler.

Şurası muhakkak ki, Kur'ân'da sözü edilen bu ilimler dışında bazı tabiat ilimleriyle alakalı genel manalı sözler de bulunmaktadır. Ancak bu tarz sözlere bakarak tabiat ilimlerini de Kur'ânî ilimlerden saymak mümkün değildir. Çünkü Kur'ân, hiçbir zaman bu ilimlerin

kanunlarını koymak ve onları isbât etmek için inmemiştir. Aynı şekilde meselâ bir Geometri ilmi de, Kur'ân âyetlerini tefsir etmeye ve sırlarını açıklamaya hizmet etsin diye ortaya konmamıştır.

Tabiat ilimlerinin Kur'ân ilimleri arasında sayılmamaları, onların küçümsendiği manasına alınmamalıdır. Aksine Kur'ân, müslümanları bu ilimleri Öğrenmeye, onlar üzerinde derinleşmeye, maharet ve ihtisas sahibi olmaya teşvik eder. Çünkü bu, onun amaçlarına aykırı değildir. Ama Kur'ân'ın bahis konusu ilimleri Öğrenmeye teşvik etmesi, onlarla direkt temasının bulunduğu anlamına gelmez. Böyle olunca elbette ki tabiat ilimleri, Kur'ânî çerçevenin dışında kalmaktadır. Çünkü Kur'ânî ilimler, ihtiva ettikleri konular, hükümler ve müfredatla yalnız

Kur'ân'm anlaşılmasına yardımcı olmaktadırlar. Halbuki aynı şey tabiat ilimleri için söz konusu edilmemektedir.

4. Sayısı

ez-Zerkeşî (v. 794/1391) "el-Burhân fî uîûmi'l-Kur'ân" adlı eserinde söz konusu ilimlerin sayısını 47 olarak zikrederken, ayrıca onların herhangi bir rakamla sınırlandırılmayacağım ve muhtevalarının son noktalarına ulaşılamayacağım da beyân etmektedir. es-Suyûtî (v. 911/1505) ise ez-Zerkeşî'nin çizdiği çerçeveyi biraz daha genişletere k bu ilimlere Astronomi, Geometri, Tıp ve benzeri ilimleri de eklemektedir.

Bu konuda üzerinde durulması gereken bir husus da, Ebû Bekr b. el-A'râbî (v. 543/1148)'nin yaptığı, "Kur'ân'da yer alan her kelimenin zahir, bâtın, had (helal-haram) ve matla' (va'd ve va'îd) olarak dört anlamı vardır" şeklindeki nakildir. İbnu'l-A'râbî'nin bu naklinde söz konusu ilimlerin sayısı için bir de rakam zikredilerek bunun, 77540 olduğu ifade edilmektedir. Yine bu rivayete göre bu rakam, terkiplerin dışındaki kelimelerin sayısını göstermektedir. Buna terkipler ve kelimeler arasındaki münasebetler de eklenirse, o zaman sayılamayacak kadar çok ilim ortaya çıkar ki, bunların adedini de ancak Allah Taâlâ bilir.

ez-Zerkânî, Kur'ân ilimlerinin sayısı hakkında es-Suyûtî ve Ebû Bekr İbnu'l-A'râbî'nin ileri sürdükleri görüşlerin geniş bir te'vile dayandığını, bunlarla tedvîn edilmiş ilimlerin değil, Kur'ân'ın kendilerine delâleti ister açık ister işaret yoluyla, ister yakın ister uzak olsun lafızlarındaki manaların kastedilmiş olabileceğini ifade etmektedir. Kur'ân ilimlerinin anlamı, konusu ve sayısı üzerinde kısaca durduktan sonra biraz da doğuşu ve tedvini ile ilgili bilgi vermeye çalışalım.

4.1. İ'câzu'l-Kur'an

Kur'ân-i Kerîm'in erişilmez üstünlüğünü ifade eden "İ'câzu'l-Kur'an", bu konuda yazılan eserlerin ortak adıdır.

Sözlükte "gücü yetmemek, yapamamak" anlamındaki **acz** kökünden türetilen **i'câz** kelimesi "âciz bırakmak" demektir. Terim olarak genellikle "**Kur'an'ın, sahip bulunduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği**" diye tanımlanır. Bu tanımda yer alan edebî üstünlük birinci derecede Arap diline vâkıf olan edipleri ilgilendirirken muhteva üstünlüğü bunlarla birlikte bütün aklıselim ve ilim sahibi insanları ilgilendirmekte ve böylece Kur'an'ı evrensel bir ilâhî mesaj haline getirmektedir.

Kur'an'da i'câzü'l-Kur'ân terkibi geçmemekle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in beşer sözü değil insanların benzerini meydana getirmekten âciz kaldıkları ilâhî bir kelâm olduğu hususu ısrarla belirtilmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenler diledikleri takdirde Kur'an'a benzer sözler söyleyebileceklerini ileri sürmüşler ve Resûl-i Ekrem'den hissî mucize

göstermesini istemişlerdir. Bu kişilere Kur'an'ın yeterli bir mucize olduğu açıklanmış eğer güçleri yetiyorsa bütün yardımcılarını da çağırarak benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek kendilerine meydan okunmuştur.

4.2. Muhkem–Müteşabih

Muhkem, "Kendisi ile neyin kastedildiği anlaşılabilecek derecede açık olan, nazım ve telifi itibari ile herhangi bir ihtilafa yol açmayan ve tek bir anlama delalet eden ayet" demektir. Tanımından da anlaşıldığı üzere Kur`an'ın yoruma ve tevile ihtiyaç duyulmayan her asırda yaşamış insanlar tarafından rahatça anlaşılabilen ayetlerine muhkem ayetler denmektedir.

Müteşabih, TEŞABÜH mastarından türemiş ismi faildir. Manası iki şeyin birbirine benzemesi demektir. Istılahi açıdan ise; manaları bilinmeyen veya herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup ,bu manalardan birini tercihte zorluk olan ayet, kelime ya da harflerdir. Tanıma bakıldığında müteşabih ayetlerde; *bilinmezlik, kapalılık* ve *benzeşen anlamları*n tercihinde zorluk olduğu görülmektedir.

Teker teker hepsini açıklayacak olursak, *bilinmezlik*; Kur'an'ın bazı ayetlerinin gerçek anlam ve mahiyetini sadece Allah'ın bilebileceği anlamındadır. Kapalılık, Kur'an'ın bazı ayetlerinde kapalılık söz konusudur. Bu tür ayetleri anlama ve yorumlama ancak bu konudaki başka nassların yardımı ile mümkündür. Bu yararlanma sonucu yapılan yorum da Allah'ın maksadını yansıtmayabilir. Benzerlik, farklı anlamların verilebilmesinin müsait olduğu ayetlerde muhtemel manalardan hangisinin tercih edilmesi gerektiği zorluğu vardır. Muhtemel anlamların hepsi birden kastedilmiş olabileceği gibi sadece biri de kastedilmis olabilir. Bu manalar arasında yapılan tercih, zamanın değişmesi ile değişebilir. Bir çağda yapılan tercihin mutlak doğru olduğunu iddia etmek algılamak doğru değildir.

4.3. Nasih-Mensûh

Neshin lügat manası, izale, bertaraf, ibtal ve yok etme; izale edilen şeyin yerine başka birinin konulması veya konulmaması, nakletme, kaldırma, hükümsüz kılma, istinsah etme, değiştirme, tahvil etmedir. "نَسَخَ" fiilinin mastarıdır. Nesh kelimesinin bu manalardan hangisinde hakikat, hangilerinde mecaz olduğu konusu ihtilaflıdır. Bazı ilim adamları "izale ve iptal etme" manasında hakikat, diğerlerinde mecaz olduğunu söylemektedirler. Şer'i manası: Bir nassın hükmünün ya yerine bir nass gelerek veya hiçbir nass gelmediği halde belli bir zaman sonra kaldırılmasıdır. Bu önceki farzla amel etme müddetini, bu farzla amelin ne zaman bittiğini ve sonrakiyle amelin ne zaman başladığını belirtir. Onun ne zaman biteceği Allah katında bilinir, fakat biz onun hükmünün sürekli olacağını düşünürüz. Onu nesheden ayet gelince onun hükmünün bittiğini anlarız. Bu da bizim ilmimizde bir değişmedir. Fakat Allah katında bir değişme yoktur. Mukaddes bir metnin ilgası manasında da kullanılır. Bu şekilde kendinden önceki hükmü kaldırılan delile nasih, hükmü kaldırılan delile de mensuh denilir.

Keza günlük konuşmalarımızda da, güneş gölgeyi izale etti, ihtiyarlık gençliği giderdi, asırlar ve zamanlar birbirlerini neshetti gibi lafızları kullanmaktayız. Ruhların bir bedenden diğerine intikaline inananların kullandığı tenasuh kelimesi de, intikal manasını ifade etmektedir. Bir kitabı istinsah etmek te nakilden başka bir şey değildir. İşte nesh kelimesi, şu yukarıda verdiğimiz manalardan her biri yerinde kullanılabilir. Bazıları, onun bu çeşitli manalarda kullanılışının mecazi olduğunu söylemişlerdir.

Neshin Bölümleri:

Alimlerden bir kısmı neshi üç bölüme ayırır.

1) Neshin Kur'an'daki şer'i manalarından birincisi Arapçadan alınan şeklidir. "Güneş gölgeyi neshetti", yani onu sildi ve kaldırdı, yayılarak onun yerini aldı. Bu mana Kur'an'da ya lafzını ve hükmünü silmesi ve onun yerine geçmesi şeklinde -Buna örnek olarak "Beş emzirme ayetini" gösterebiliriz- ya da lafzını değil de sadece hükmünü kaldırması şeklinde kullanılır.

2) Arapçadan alındığı şekliyle "Rüzgar izleri neshetti". -Bunu silip götürdüğünde yağmur için de kullanabiliriz.- Bu silme kaldırma bakımından güneşin gölgeyi neshetmesi gibidir. Fakat yerine geçmek bakımından aynısı değildir. Çünkü rüzgar genellikle sildiği şeyin yerine geçmez. Bu mana ya lafzını silip hükmünü bırakma şeklinde -Recm ayeti gibi- ya da her ikisinin de kaldırılması şeklinde Kur'an'da da kullanılır.

3) Arapçadan alındığı şekliyle "Kitabı neshettim", yani lafız ve hece harfleriyle beraber aktardım. Mekki lakabıyla bilinen Ebu Muhammed, en-Nasih ve'l-Mensuh isimli kitabında "Bu şeklin Kur'an'da bulunması doğru olmaz." demiş ve Kur'an'da bunun mümkün olduğunu söyleyen Cafer Ahmed İbn Nehhas'a karşı çıkmıştır. Buna neshedenin, nesholunanla aynı lafızda olmayıp başka bir lafızla gelmesini delil göstermiştir. Kitabu'l-İcaz kitabının yazarı da İbn Nehhas'ı destekleyerek şöyle der: "Ebu Cafer'in dediğinin Kur'an'da kullanıldığı doğrudur." Allah (c.c.) şöyle buyuruyor:

"Biz sizin yaptıklarınızı neshetmekteyiz." (Casiye 45/29) Yani yazmaktayız.

"O katımızda bulunan ana kitaptadır." (Zuhruf 43/4) Vahiyle Rasulullah'a indirilen, kitapların anası olan Levh-i Mahfuz'da bulunanın aynısıdır.

4.4. Esbâb-ı Nüzul

Bazı ayet ve surelerin ne gibi sebeplerle indirildiğini bildiren ilim dalına Esbabu'n-Nüzul denir. Aslında Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayet ve sureleri, meydana gelen bazı olaylar ve Rasulullah'a sorulan sorulara cevap olmak üzere indirilmiştir. İşte Rasulullah'a sorulan bir soru veya bir hadise dolayısıyla bir kaç ayetin veya surenin tamamının nazil olmasına sebep olan şeye nüzul sebebi denir. Bir sebebe bağlı olarak inenlerin dışında kalan büyük bölüm ise herhangi bir soru veya onay olmadan doğrudan indirilmiştir. Yani bu tür ayetler, ihtiva ettikleri anlamı anlatmak için nazil olmuştur.

Yukarıdaki tanımdan anlaşılacağına göre ayet ve surenin inmesi bir hadisenin meydana gelmiş olmasına bağlıdır. Bu hususa örnek olarak şu rivayeti zikredebiliriz: Hz Ali Abdurrahman b. Avf'ın yemeğine katılmış içki içtikten sonra cemaata imamlık yapmak üzere öne geçirilmiş ve Kâfirun Sûresini yanlış okumuştur. Bunun üzerine "Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın." (Nisa 4/43) ayeti nazil olmuştur.

Tanımdan nazil olan ayetlerin özel durumlar üzerine indirilmiş olmasıdır: Hz. Ömer'in farklı zamanlarda yapmış olduğu dua ve terennümler üzerine ayetlerin inmesi… Hz Ömer, Hz Peygamber'e(sav) gelerek: "Ey Allah'ın Resulu! İbrahim'in makamını namaz yeri edinsek demiştim bunun üzerine "Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin" ayeti nazil oldu.

Tanımda belirtilen üçüncü husus ayetlerin bir sual üzerine inmesidir: "oraya yol bulabilen insana Allah için Kabe'yi haccetmesi gereklidir." Âyeti nazil olunca, sahabiler her sene mi hac yapacağız Ey Allah'ı Resulu? Diye sorular. Peygamberimiz cevap vermedi. Onlar soruyu tekrarlayınca da "Hayır!" diye mukabelede bulundu ve buyurdu ki: "Şayet evet deseydim size her yıl hac yapmak farz kılınırdı". İşte meydana gelen bu soru üzerine "Ey

İnananlar! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın" (Maide 5/101)ayeti indirildi.

Ancak şunu ifade etmek gerekirse her ayetin belirli bir sebep üzerine inmiş değildir. Suyuti ve el-Vâhidi belirli bir sebebe dayanarak nazil olan ayet sayısının 600 civarında olduğunu belirtmişlerdir.

Kur'ân'daki âyet ve sûrelerin iniş sebeplerini bilmenin, onları anlamada büyük faydaları vardır. Bu açıdan tefsirde nüzul sebeplerini bilmek, âyetlerin izah edilip açıklanması yönünden son derece önemli ve gerekli kabul edilmiştir. Gerek İslâm Tarihi açısından gerekse kasdedilen mânanın anlaşılıp şüphelerden kurtulması bakımından "Esbabu'n-Nuzûl'ü bilmek gereklidir. Bu yüzden başlangıçta tefsir ilmi büyük ölçüde nüzul sebeplerini bilmekten ibaretti. Sahâbîler Hz. Peygamber'in yanında bulunan kişiler olarak hükümlerle sebepler arasındaki münasebetleri kurabilmiş ve tefsiri gerçekleştirmişlerdir. Dolâyısıyle nüzul sebebi bilinmedikçe, gerçek mânâsım anlamak mümkün olmaz. Buna karşılık nüzul sebebi bilinince de anlaşılması kolaylaşır.

4. ÜNİTE

MEALLERDEN YARARLANMA

1. Meallerden Yararlanma Usulleri

MEALLERDEN YARARLANMA USULLERİ

Çeviri yani tercüme *"bir sözü, bir dilden başka bir dile nakletmek"* demektir. Bir sözü bir dilden başka bir dile naklederken, asıl sözün bütün özelliklerini ifade etmeye dikkat ve itina göstermek gerekir. Edebi bir sözü, bir şiiri bütün nüansları, ayrıntı ve özellikleriyle başka bir dile aktarmak çok zordur. Hele bu söz, Allah kelâmı olursa iş daha da zorlaşmaktadır. Bu sebeple çok iddialı olmamak için Kur'ân çevirilerine meal denilmesi tercih edilmektedir.

Hiçbir metin, bir başka dile çevrildiğinde tamamen aynı özellikte olmaz. Zira her dilin ifade gücü, kelime zenginliği aynı değildir. Metni anlayıp çeviren öznenin her iki dile olan hâkimiyeti, ifade kapasitesi vs. de çeviriyi doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. Bir de bunlar üzerine Kur'ân'ın beşer değil Allah kelamı olduğu gerçeği eklenince, tercümenin pek de kolay olmayacağı aşikârdır.

Kur'ân-ı Kerim, sıradan bir Kitap olmadığı için, onu üslup ve muhteva olarak başka bir dile tam olarak aktarmak kolay değildir. İşte bu sebeple meallerde, bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Bazen bu farklılık, lafzın birden fazla anlama gelme ihtimalinden kaynaklanır. Bakara suresinin 228. âyetinde "**قُرُوءٍ**" lafzı gibi.

Yine, tercüme ya da meallerde, anlayan kişiye/özneye bağlı olarak metni anlamlandırma ve bunu ifade edecek kelime seçimi farklılıkları da ortaya çıkmaktadır.

Özetle ifade edilecek olursa; çeviren kişinin anlama kabiliyeti, ifade gücü ve her iki dile olan hâkimiyetinin yanı sıra, şahsi tercihlerinin, eğilimlerinin, dünya görüşünün, mezhebinin, etkisi altında kaldığı birtakım kişi ya da düşünce akımlarının, yaşadığı ortam ve şartların da meallere etkisi söz konusudur. Çünkü meal faaliyeti insani bir faaliyet olduğu unutulmamalıdır. Bu etkiler mutlaka olacak diye bir şey de yok. Ancak, meallerden yararlanan kişi bu ihtimalleri göz önünde bulundurmalıdır. Bu durum kişiyi asla bir karamsarlık ya da ümitsizliğe de sevk etmemelidir. Bu faaliyetler, Kur'ân'ı daha iyi anlayıp anlatmaya yönelik çabaların ürünü olarak görülebilir. Bu çalışmaları yapanların iyi niyet ve

samimiyetlerinden de emin olunduktan sonra, mukayeseli olarak meallere başvurmaktan kaçınmamak gerekir.

Unutulmamalıdır ki, Kur'ân'ı anlayıp dini asıl kaynağından öğrenmek en temel ihtiyaç olduğundan, meal her şeye rağmen kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Diğer taraftan, meal okuma alışkanlığını kazandırmak için, bu konuda ihtiyaç hissettirmek oldukça önemlidir.

Meallerden yararlanırken şu usullerin dikkate alınmasında önemli faydalar bulunmaktadır:

1- Meallerden yararlanırken, her şeyden önce meal seçimi doğru yapılmalıdır. Bunun için de konunun uzmanı tarafından hazırlanmış, alanın uzmanları tarafından tetkik edilmiş mealler tercih edilmelidir.

2- Kur'ân'ın belli bölümlerinin paylaşılması yoluyla değil, aynı bölümün birden fazla kişi tarafından ele alındığı gerçek komisyon çalışmasının ürünü olan mealler tercihe şayandır.

3- Meal kelimesinin anlamı göz önünde bulundurularak, okunan metnin Kur'ân'ın bizzat kendisi olmayıp bir başka dilde ifadesi olduğu ve bu ifadenin de o meali hazırlayan kişiye ait olduğu unutulmamalıdır. ***Hiçbir meal, Kur'ân değildir.***

4- Meal çalışması yapmadan önce veya meal çalışmasıyla beraber "Kur'ânî Kavramlar" çalışması yapmak; örneğin Kur'ân'da sıkça kullanılan ilah, rab, takva, mele', gayb gibi kavramlar hakkında yeterli malumat elde etmek faydalı olacaktır.

5- Kur'ân'ı anlamanın birinci şartı, O'nu açık ve tarafsız kafa ile okumaktır. Kişi, belli bir grup, ekol ya da anlayış takıntısına kapılmadan Kur'ân'a yönelmelidir. Kendi önyargıları ile Kur'ân'a yaklaşan kimseler, satırlar arasında kendi düşüncelerini okurlar ve bu nedenle Kur'ân'ın iletmek istediği mesajı kavrayamazlar. Bu tür bir incelemenin diğer kitaplar için de verimsiz olacağı açıktır.

6- Tek bir mealle yetinmemeli, aynı bölüm farklı meallerle kıyaslanarak değerlendirilmelidir. Herhangi bir mealle yetinildiğinde, Kur'ân'a yalnızca o müellifin gözlüğünden bakılmış olacağı gerçeği unutulmamalıdır.

7- Kur'ân, bir hikâye veya roman kitabı gibi değil, "Allah'ın mesajı" olduğu unutulmadan, dikkatli ve titiz bir şekilde okunmalıdır.

8- Anlaşılmasında güçlük görülen yerlerde muhakkak bir tefsir kitabına müracaat edilmelidir.

9- Anlama faaliyetinin daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi için, okunan bölümlerle yetinilmemeli; tefsir kitaplarından araştırılarak okunmalıdır.

10- Meal okurken, ilgili âyetlerle alakalı yapılmış **parantez içi** veya **dipnot** türü açıklamalar dikkate alınmalı ve âyetler üzerinde düşünülmelidir. Çünkü Kur'ân kelimelerini bazen bire bir karşılamak mümkün olmadığından, ilave açıklamalar kaçınılmaz olabilmektedir.

11- Kur'ân'ın içeriği hakkında genel olarak bir fikre sahip olmak isteyen bir kimsenin onu bir kez okuması belki yeterli olabilir. Fakat eğer kişi, onu derinlemesine anlamak ve hayatını ona göre yönlendirmek istiyorsa, birçok kez ve her seferinde başka bir bakış açısıyla, somut problemleri ışığında okumalıdır.

2. Mukayeseli Meal Örnekleri

Meallerden mukayeseli bir yöntemle istifade etmek için öncelikle farklı mealler bir araya getirilir. Daha sonra aynı bölüm farklı meallerden karşılaştırmalı olarak okunur. Bu çalışma için kısa bir sure olması bakımından Duha Suresi seçilebilir:

بسم الله الرحمن الرحيم

وَالضُّحَى (1) وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى (2) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى (3) وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى (4) وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى (5) أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى (6) وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى (7) وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى (8) فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (9) وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (10) وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (11)

a. Duha Suresinin Elmalılı Meali (Sadeleştirilmiş):

1. Andolsun kuşluk vaktine.
2. Ve sakinleştiği zaman geceye ki,
3. Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı.
4. Ahiret senin için dünyadan iyi olacaktır.
5. Rabbın sana verecek ve sen hoşnut olacaksın.
6. O seni yetim bulup da barındırmadı mı?
7. Seni yol bilmez bulup yola iletmedi mi?
8. Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?
9. Öyleyse sakın yetimi ezme.
10. Dilenciyi de azarlama.
11. Fakat Rabbinin nimetini anlat da anlat.

b. Duha Suresinin Diyanet Meali:

1. Kuşluk vaktine and olsun;
2. Sükun erdiği zaman geceye and olsun ki,
3. Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.
4. Doğrusu ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.
5. Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın.
6. Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?
7. Seni şaşırmış bulup, doğru yola eriştirmedi mi?
8. Seni fakir bulup zenginleştirmedi mi?
9. Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme;
10. Ve sakın bir şey isteyeni azarlama;
11. Yalnızca Rabbinin nimetini anlat.

c. Duha Suresinin Ömer Nasuhi Bilmen Meali:

1-2. Kasem olsun kuşluk vaktine. Ve sâkin olduğu zaman geceye ki,
3. Rabbin seni ne terketti ve ne de (senden) darıldı.
4. Ve elbette ki, senin için ilerisi evvelinden daha hayırlıdır.
5. Ve muhakkak ki, sana Rabbin ihsan buyuracak, sen de hoşnut olacaksın.
6. Seni bir yetim bulup da barındırmadı mı?
7. Ve seni bir şaşırmış halde buldu da doğru yolu göstermedi mi?
8. Ve seni bir yoksul buldu da zengin kılmadı mı?
9. Artık yetime sakın kötü bir muamelede bulunma.
10-11. Ve bir şey dileneni de sakın kovma. Fakat Rabbin nîmetini de yâdet.

c. Duha Suresinin Suat Yıldırım Meali:

1. Güneşin yükselip en parlak halini aldığı kuşluk vaktine,
2. Sükûnete erdiği dem geceye yemin olsun ki,
3. Ey Resulüm! Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.
4. Elbette senin için her zaman, işin sonu, başından daha hayırlıdır.
5. Elbette Rabbin sana ileride öyle ihsan edecek, ta ki sen de O'ndan ve verdiğinden razı olacaksın.
6. Seni yetim bulup barındırmadı mı?
7. Seni dinin hükümlerinden habersiz bulup seçerek dosdoğru yola koymadı mı?
8. Seni muhtaç bulup ihtiyacını gidermedi mi?
9. Öyle ise, sakın yetimi güçsüz bulup hakkını yeme, sakın onu küçümseyip üzme.
10. İsteyene de kaba davranma, onu azarlama.
11. Rabbinin nimetlerini ise durmayıp söyle!

5. ÜNİTE

TEFSİR UYGULAMALARI

1. Kur'an'ın Üslubu

Kur'ân'ın üslûbu demek, Kur'ân ifadesindeki kelimelerin seçiminde ve cümlelerin teşkil edilmesinde ve konuların beyan edilmesinde, kendisine mahsus anlatım tarzı demektir. Dildeki kelimeler ve dilbilgisi kuralları değişmediği hâlde, o dilde yazanlar ve konuşanlar, ayrı ayrı üslûplara sahip bulunurlar. İşte Kur'ân da Arapça dil kaidelerine uygun olup o kuralların dışına çıkmadığı halde, diğer bütün ifadelerden hemen ayırt edilen özgün bir anlatım tarzına sahiptir. Bu, o kadar bariz bir özelliktir ki, Arapça'yı az bilen bir kimse bile, Arap dilinde yazılmış yüz binlerce kitabı okusa, Kur'ân'ın bunlardan hiç birine benzemediğini tereddüt etmeksizin fark edebilir.

Kur'ân Üslûbunun Başlıca Özellikleri:

1- Kur'ân, mevcut edebî türlerden farklıdır. Arapça'daki başlıca edebî türler nazım (şiir) ve nesir idi. Şiirin vezinli ve kafiyeli olması şartı vardı. Nesir ise secili veya mürsel tarzda olurdu. Kur'ân, bunlardan hiç birine dahil değildir. Bununla beraber, Kur'ân'dan kısa bir parça okuyan kimse, ahenkli bir tesirin kendisini sardığını hisseder. Bazıları, Kur'ân'da seci olduğunu zannedebilir. Ama unutmamak gerekir ki, secide cümlelerin aynı vezinle devam etmesi şarttır. Yoksa bazı cümlelerin kafiyeli veya vezinli bitmesi, seci için yeterli sayılmaz. Meselâ, sözün bazı mısraları iki, bazıları dört kelimeden meydana gelmek suretiyle vezinleri ve usûlleri değişince bu, seci sayılmaz. Oysa Kur'ân, böylesi kayıtlardan azadedir. Bir kısım âyetlerin vezinde veya fasıla harfinde uyuşması ile seci gerçekleşmez.

Seyyid Kutub, Kur'ân üslûbunun büyüleyiciliğini, onun hem şiirin hem de nesrin meziyetlerini bir araya toplayan nazmına irca eder. Taha Hüseyin'in: "Kur'ân ne şiirdir, ne de nesirdir; o, Kur'ân'dır." sözünü naklederek: "Bizim bu kabil kelime oyunlarına ihtiyacımız yoktur. Kur'ân nesirdir, ama kendine has, harika bir nesir sanatını havi, mümtaz bir türdür." der.

2- Kur'ân'ın ses nizamından ve lügavî güzelliklerinden hasıl olan eşsiz bir âhengi vardır. Kur'ân nazmında kelimelerin, harflerin, sükûn ve harekelerin, med veya kasırların (uzun veya kısa hecelerin) nizamında tecelli eden, kulağa ve ruha hoş gelen bir musikisi

vardır. Arapça bilmeyen biri bile, onu tertil üzere okuyan bir kâriye kulak verdiğinde, diğer musiki ve şiir nağmelerinin ötesinde, etkili bir âhenk hisseder. Alışılmış musikinin nağmeleri birbirine benzediğinden, çok geçmeden, dinleyiciye usanç vermeye başlar. Şiirde de aynı vezin ve kafiye devam edip bir süre sonra bıktırmaya başlar. Kur'ân âhengi ise biteviye olmayıp bir sesten diğerine geçer. Tecvid ilminde mehmuse, mechure, kimisi tok sesli, kimisi ıslık sesli, bazısı hafi bazısı zahir diye sınıflandırılan bu sesler binlerce çeşit olarak öylesine sıralanır ki, onların kompozisyonlarından her zaman hayranlık veren bir ses armonisi meydana gelir. Bu armoni, Arap veya Arap olmayanı ile bütün insanlığı, nâzil olduğu asırdan günümüze kadar heyecan ve ihtizaza gark etmektedir. Bu âhenk, Arapça ifadeye raci değildir. Zira Kur'ân'ın dışındaki Arapça metinlerde bu özellik bulunmaz.

3- Kur'ân'da mânâ ile lâfız dengesi vardır. İstenilen mânâyı anlatmak için, hangi kelimeler gerekiyorsa, fazlası veya eksiği olmaksızın, Kur'ân onları kullanır. Mânâ kelimeye bürünerek lâfız hâlinde dökülür. Bu iş nazari olarak kolay görünse de, Kur'ân'ın dışındaki sözlerde gerçekleştiğine ancak ender olarak rastlanır. Ediplerde veciz ve öz söyleme, mânâ aleyhinde işler. Kelâm âdeta bilmece hâline gelir. Mânâyı etraflıca anlatmak istediklerinde ise sözü uzatırlar. Bu da sözün parlaklığını giderir; muhatap, asıl mânâ ile tali mânâyı fark edemeyecek hâle gelir. İbn Atiyye (v. 542/1148) gibi bir üstadın şu sözü, hemen hemen bütün müfessirlerce kabul edilerek nakledilir: "Kur'ân'dan bir lâfız çıkarılacak olursa, Arap lisanının tamamı alt üst edilse bile, onun yerini tutabilecek tek kelime bulunamaz" (...). Bazı müfessirlerin bir takım kelimeler hakkında dikkatsizce kullandıkları zâide, mukhame gibi tabirler eleştirilmiştir. Aslında Kur'ân'da zaid söz olmayıp, bu gibi kelimelerin de mutlaka ifade ettikleri tamamlayıcı unsurlar ve incelikler mevcuttur.

4- Kur'ân, edebî türlerin hepsinde mükemmeldir. Teşri, kıssa, cedel ve münazara, mev'iza, tarih, zühd ve rekaik gibi birbirinden çok farklı edebî türlerin hepsinde söz söylediği hâlde onun ifadesi, nazmının metanetinde, güzelliğinde, fesahatinde hep aynı yüksek seviyeyi gösterir. Birinden diğerine maharetle geçerken, muhatap hiç bir kopukluk ve irtibatsızlık hissetmez. Oysa edipler, en fazla bir iki nevide mahir olurlar. Çünkü anlatılmak istenilen mânâ geniş, misalleri zengin olduğu nisbette konuyu anlatmak rahat olur. Buna karşılık mânâ sınırlı, konu hakkında bilgi az olduğu ölçüde anlatmak zorlaşır, kelimeler bulunamaz olur. Bu sebeptendir ki, Arap ediplerinin en çok söz söyledikleri alanlar; fahr, hamase, mev'iza, medih ve hica (öğünme, kahramanlık, öğüt övme ve yerme) olmuş, buna mukabil felsefe, teşri ve muhtelif ilimlerin sahalarında ise pek az dolaşmışlardır. Bu, diğer milletler için de aşağı yukarı aynı derecede geçerlidir.

5- Kur'ân, aynı anda farklı seviyelere hitap eder. Zannedilmesin ki, âyetten zıt mânâlar çıkabilir. Gerçek şudur: Bir çok âyetin genel mânâsı aynı kalmakla beraber sathı, derinliği ve kökleri bulunabilir. Geniş kitle zahiri mânâyı; kültürlü kesim derinlikteki mânâyı; ihtisas ehli ise mânânın köklerinin çoğunu anlar ve gelecek nesillere de yeni taraflar kalır. Farklı anlayışlara imkân veren bir âyeti, ilk nesiller kendi durumlarına göre, daha sonraki nesiller ise ulaştıkları ilmi seviyelere göre anlarlar. Ancak şu var ki, önce yaşayanların devirlerinde, sonra gelenlerin anladıkları mânâya dikkat çekecek hususlar mevcut olmadığından, eskilerin bunu bilmeleri elbette beklenemez. Hülasa Kur'ân, muhtelif zekâ ve istidatların, zevklerine göre hisselerini alabilecekleri şekilde âyetlerini ve cümlelerini vaz' etmiştir. Binaenaleyh Arapça dilbilgisi kurallarına, belâgat prensiplerine ve İlm-i Usûl'e uygun olmak şartıyla, müfessirlerin farklı yorumları; zamanlara, tabakalara ve zekâlara göre murad ve caizdir, diye hükmedilebilir. Meselâ dağların kazık oluşu (Nebe', 6-7) çeşitli seviyelerde farklı farklı alanlara pencere açar. Âyetlerin farklı seviyelere bütünün bazı taraflarını göstererek hitap

etmesi, insanların ilmî seviyelerini gözetip onların anlayış seviyelerini okşaması, yanlış bilgi vermeksizin, o akıl ve anlayışları ihlâl etmeksizin onlara hitap etmesi, tek başına bir mûcizedir.

6- Konuların iç içe olması. Kur'ân, mutad kitaplar gibi konu esasına göre bölümlere ayrılmamıştır. Müsteşrikler ile onlardan etkilenen bazı kimseler, onun bu özelliğini "sadelik ve bedeviyet"e bağlarlar. Hâlbuki bu da, Kur'ân'ın orijinal taraflarından biridir. Diğer taraftan, Kur'ân insanların telif alışkanlıklarına uymaya mecbur değildir. Daha da önemlisi şudur ki: Yazarların kitaplarını bölümlere ayırmaları aklî bir zaruret değildir. Onlar, kitapların takip ettiği maksatların ışığında bu işi yaparlar. Kur'ân'ın uygun bulduğu tarzın, onun irşad ve hidayet maksatlarını en iyi şekilde gerçekleştirdiğinden bu tarzı seçtiği söylenebilir. Telif alışkanlıklarına taassupla bağlanmak, acizden ileri gelir. Kur'ân'ın ihtiva ettiği konuların hepsi şu küllî mihver etrafında dönmektedir: O da, insanları, kendi fikir ve iradeleriyle Allah'a kulluğa davet etmektir. Kur'ân, bütün kâinatın merkezini teşkil eden bu külli mânâyı; teşri, kıssa, tarih, mev'iza, cedel, tasvir, va'd ve vaîd gibi çeşitli mevzuların hepsine bir ruh katmış ve o cüzleri bir kompozisyon içinde kaynaştırmıştır. Bundan ötürü Kur'ân, naklettiği kıssaya okuyucusunun dalıp gitmesini önlemek için, irşad unsurlarından bir kaçını kıssa içine yerleştirir. Külli mânâyı hatırlatma, konulara göre sıralanmamış, yani kalıplaşmamış kelâmda daha etkili olur. Kur'ân'ın, son derece fazla sayıdaki konuları bir araya toplamasına rağmen tutarsızlıktan, irtibatsızlıktan kurtulması, bu küllî mânânın ona ruh olmasındandır.

Vücudu meydana getiren ve ilk bakışta dağınık duran birçok uzuv, nasıl organik bütünlüğe mani değilse, bilâkis ayrı ayrı yerlerde olmaları canlı organizmanın devamının şartı ise, Kur'ân'daki çeşitli mevzuların arasına, siyakla uyum sağlayacak şekilde, merkezi mânânın serpiştirilmesi de ruhun, bedenin her tarafına sirayet etmesi kabîlindendir.

Ayrıca Kur'ân, insana hitap ettiğinden, insanın anlayışına uyum sağlar. İnsanın hayatında tahlilî (ayırmaya yönelik, analytique) değil, terkibî (birleştirmeye dönük, synthetique) bütünlük vardır. Bizden her birimiz insan olarak kendimize hakim ve bütünlüğümüzü korurken, bazen parça parça meselelerle ilgileniriz. Böylece objeler yönünden bir dağınıklık görülür. Fakat mühim olan, objelerin değil, süjenin, öznenin durumudur. Ayrı şartlarda, ayrı zamanlarda ve farklı konularda ani ve def'i, âdeta ilka olunan tarzda, açıkça başka bir âlemin nişanlarını taşıyan, baş taraflarında bazen şifreler bulunan pek önemli muhabere kayıtları olan vahiyler mecmuası Kur'ân, ayrı ayrı halkalardan ibaret olduğu hâlde, bir tek sebîke (altın kalıbı) gibidir. Oysa yazarlar, devam eden sözde bir fikirden öbürüne geçerken sık sık zorlanıp noksanlıklarını haza, elâ, inne ("işte", "böylece", "şu hâlde", "demek ki", "nitekim") gibi kelimeleri kullanarak tamamlamaya veya kitaplarını bahis veya paragraflara ayırmaya mecbur kalmışlardır.

7- Tekrarlar. Hem irşadın bir gereği olarak, hem de tehaddisini (meydan okuma) hatırlatmak için Kur'ân, bazı kıssa, cümle veya kelimeleri tekrar eder. Konuyu kıssalar bakımından ele alacak olursak: Meselâ Âdem (a.s.) ile İblis kıssasının altı yerde tekrarlandığı zannedilir (Bakara 34 vd., A'raf 11 vd., İsra 61 vd., Kehf 50, Taha 116 vd., Sâd 71 vd). Fakat biraz dikkat edilecek olursa bunlardan hiç bir anlatımın öbürünün tam tekrarı olmadığı anlaşılır. Yapılan şey, Kur'ân'ın ilgili siyaka göre bu hâdisenin muayyen taraflarını muhatabın dikkatini çekmesidir. Aslında Kur'ân üslûbunda "kıssalar (kıssa olarak) anlatılmaz, hemen esasa dönebilmek için hatırlatılır." Kıssa olduğu gibi tekrarlanmaz, kaçınılmaz olan kısmı ister istemez tekrarlanır. Bir konunun farklı bir üslûpla, değişik bir siyakta ve değişik bir maksadı vurgulamak için karşımıza çıkması, aslında tekrar sayılmaz. Bu tarzda yapılan "tekrarla hakikat bulanmaz, aksine vuzuh ve ikna gücü kazanır."

8- Kur'ân'da beyan tarzları son derece çeşitlidir. Meselâ, bir işin yapılması için açık emir kipinin yanında on beş kadar ayrı üslûp kullanır.

9- Akla ve duyulara dengeli hitap eder. Kur'ân üslûbu hem akla, hem duyguya aynı anda hitap ve her ikisini de tatmin eder. Meselâ, Nebe' sûresinde, Kâf suûresinde ba's ve haşri, Kasas 68-75 ve Rum 20-30 parçalarında Allah'ın varlığını ve birliğini Kur'ân'ın nasıl ispat ettiğini, sayısız başka örnekler arasında okuyabiliriz. Beşer ifadesi akıl ile duygu arasında dengeyi kuramaz.. Zira insanlarda düşünen kuvve ile duyan kuvve tam denge hâlinde bulunamaz. Olsa bile aynı anda dengede olmaz, değişik zamanlarda olabilir. Fakat her cümlede bu dengenin bulunması vaki değildir. Kur'ân'da ise bu muvazene mevcuttur. Zira Kur'ân, bir işi diğer işlerine mani olmayan Zât'ın, ruhla bedeni bir arada yaratan Zât'ın kelâmıdır.

2. Mekki ve Medeni Ayırımı

Bütün ifadeler en iyi, ilk serdedildikleri mekân ve makamda anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm ifadeleri de bu genellemeden istisna değildir. Nitekim Kur'ân'ın sağlıklı olarak anlaşılmasını ve tefsir edilmesini temin eden usûllerden birisi de, âyetlerin içinde nâzil oldukları bütün tarihî, dinî, kültürel, ekonomik ve sosyal durumların dikkate alınmasıdır. Bu metot, âyetlerin iniş sebeplerini inceleyen esbâbu nüzul ilminden daha geniş bir alana oturmaktadır. Bize göre bu hususların tefsir usûlü türü eserlerde yerini alan Mekkî-Medenî İlmi çatısı altında ele alınması hem mümkün, hem de uygundur. Hattâ Mekkî-Medenî fikrinin dayandığı pek çok ortak esas sebebiyle Kur'ân'ın tarihî, dinî, kültürel, ekonomik, sosyal vb. hususiyetleri aynı başlık altında ve birlikte mütalâa edilmelidir.

Bilindiği üzere Kur'ân, Mekke ve Medine olmak üzere iki dönemde nâzil olmuştur. Hicretten önce nâzil olmuş âyetler Mekkî, hicretten sonra nâzil olmuş âyetler de Medenî'dir. Bu sınıflamaya göre Kur'ân âyetlerinden her biri muhakkak Mekkî ya da Medenî olmak durumundadır. Yüz on dört sûrenin Mekkî-Medenî tasnifine göre, Kur'ân'ın seksen altı sûresi Mekke döneminde, yirmi sekiz sûresi de Medine'de nâzil olmuştur.

Allah Tealâ, ilâhî ve evrensel vasıflara sahip kelâmını, milâdî yedinci yüzyılın Arap lisanı içinde inzal etmeyi murad buyurmuştur. İlâhî yönünü kaybetmeksizin beşerî unsurlara tercümanlık yapan Allah kelâmı Kur'ân, bu yönüyle insana çok büyük bir kıymet biçmekte ve pek önemli bir mesaj iletmekte, diğer taraftan insana da çok mutena bir değer ve şeref kazandırmaktadır. Çünkü Allah Tealâ insanın hidâyetini bulması ve halifelik vazifesini lâyıkı veçhile îfâ edebilmesi için kelâm-ı ezelîsini beşer diliyle göndermiştir. "Düşünüp anlayasınız diye Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (Yusuf sûresi, 12/2) Bu ve benzeri pek çok âyetin dile getirdiği husus düşünüldüğünde, Yüce Rabb'imizin ezelî kelâmını biz kullarının hayır ve menfaati için anlayabileceğimiz beşerî bir dil formatına dökmesinin, ne büyük bir şükrü mucip nimet olduğu idrak edilebilmektedir.

Kur'ân'ın Mekke döneminde nâzil olan âyetlerinin iman ve teslimiyete dâir mesajları, çok yalın, keskin, çarpıcı, etkileyici ve ikna edici tarzda gelmiştir. Mekke âyetlerinin çoğu, iman kurtarma hassasiyetiyle kısa ve şok tesirinde nâzil olmuştur. Beşer beyni, kısalığına ters orantılı şok âyetler karşısında âdeta sarsılmakta, ilâhî hakikatler karşısında daha öncesinde sahip olduğu bütün ezberleri bozulmakta ve buna muhatap olan insan kendisini helakten kurtaracak bir çıkış yolu aramaya başlamaktadır. Doğrusu bu âyetler hidâyete nasipli muhataplarına "kul oldum Sana Allah'ım" diyerek secdeye kapanmaktan başka bir yol bırakmamaktadır. Çünkü bu âyetler o kadar güçlüdür ki, âdeta Hz. Musa'nın karşısına çıkan sihirbazların hakkı görmeleri üzerine "Âlemlerin Rabbine, Musa'yla Harun'un Rabbine iman

ettik." (A'raf sûresi, 7/122) demeleri gibi iman edip secdeye kapanmaktan başka bir seçenek bırakmamaktadır. Örnek olarak aşağıdaki âyetlerin şok etkisi yapan gücüne bir kulak verelim:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ

"Gök yarıldığı zaman, Rabbinin buyruğuna boyun eğdiği ve yarılma muhakkak vukû bulduğu zaman. Yer uzatılıp dümdüz edildiği zaman, içindekileri dışarı atıp bomboş kaldığı zaman, Rabbinin buyruğuna boyun eğdiği ve içindekileri dışarı atıp boşalma muhakkak vukû bulduğu zaman. Bakın hele, neler olacak o zaman!" (İnşikak sûresi, 84/1–5) Mealle birlikte beşer sözüne dönüşmüş bu yıkık dökük çeviriyle bile insanı derinden etkileyen bu âyetlerin, bir de icaz özelliği bulunan orijinal diliyle putperest Mekke sokaklarında okunup yankılandığını tasavvur edelim ve meydana getirdiği tesiri bir düşünelim.

Yaklaşık on üç yıl süren bu dönemin ardından başlayan Medine döneminde nâzil olan âyetler ise, Müslümanların hicretle kavuştukları yerleşik düzene paralel olarak nispeten rahatlamış; ama bir o kadar da mesuliyet aşılayıcı mahiyet arz ederler. Mekke döneminde kökleri atılmış olan inanç esaslarının, davranışlar boyutuna yansıyan gerekleri, vazife ve mesuliyetleri, nefislerden başka bir engelin baskı kuramadığı rahatlık ve nefes almışlık içerisinde âdeta inci taneleri gibi dizilir Medine âyetlerinde. Kuşkusuz bu dönem âyetlerinde, tartışılmaz önemine binaen iman vurgusu yine tekrar edilir. Ancak yanında ibadet, ahlâk ve içtimâî davranış kuralları da bildirilir. Mekke'dekinden farklı olarak bu dönemin imtihan kervanına Allah yolunda malı infak etmenin yanında canı feda etme de katılmıştır yoğun olarak: "Ey iman edenler! Sizi elim bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? Allah'a ve Resûlüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda hizmet edersiniz; bir bilseniz böyle hareket etmek, sizin için ne kadar da hayırlıdır!" (Saff sûresi, 61/10–11)

Kur'ân'ın derin anlamlarına nüfuz etmede bu bilginin büyük değeri vardır. Çünkü İslâm davetinin geçirdiği sıkıntı ve merhaleleri âyetlerle adım adım izlemek, Kur'ân'ın problemlere nasıl çözümler getirdiğini, bunu yaparken insan gerçeğine en üst düzeyde riâyet etmenin bir göstergesi olarak tedrici usûlü kullanarak nasıl en mükemmel sonuca ulaştığını, insanları vahyin nurunda nasıl terbiye ettiğini müşahede etmek, Mekkî-Medenî ilkesinin işletilmesiyle mümkün olmaktadır. Öte yandan gerek Mekke'de gerek Medine'de insanların hem vahye hem de birbirlerine nasıl muamelede bulunduğunu görebilmek de yine bu ilim vesilesiyle hâsıl olur. Kur'ân-ı Kerîm'in kavramlarını, fikir ve tasavvurlarını, toplum kurgusu ve anlayışını peyderpey nasıl olgunlaştırıp kemale erdirdiği, onun Mekkî'si ve Medenî'si dikkate alınarak gözlenir. Meselâ Kâfirûn sûresi'ni okuyan ve bu sûrenin hangi ortamda, nerede ve ne zaman nâzil olduğunu bilmeyen birisi âyetleri doğru anlayamayabilir ve "sizin dininiz size, benim dinim de bana" prensibini farklı yorumlayarak yanlış sonuçlar çıkarabilir. Hattâ insanlara rehberlik etmenin, onlara hakkı göstermenin, Allah yolunda çalışıp çabalamanın zorunlu olmadığını da ileri sürebilir. Oysa Ramazan el-Bûtî'nin de dediği gibi bu sûrenin Mekke'de nâzil olduğunu, ileri gelen müşriklerin efendimize hitaben "gel ey Muhammed, biz senin ilâhına bir yıl tapalım, sen de bizim ilâhımıza bir yıl tap" demeleri üzerine nâzil olduğu bilindiğinde, yukarıda zikri geçen yanlış düşüncelere mahal kalmaz.

Ayrıca tabiî ortam yanında âyetlerin çeşitli hâllerde nâzil olması detayı da âlimlerimiz tarafından kayıt altına alınmıştır. Sözgelimi yolculukta, gündüz ve gece hâlinde, seher vaktinde, yaz ve kış mevsimlerinde, yatakta ve uyku esnasında, arzda ve semada, toplu melekler eşliğinde, ayrıca Cuhfe, Beyt-i Makdis, Taif ve Hudeybiye gibi mekânlarda nâzil olan âyet ve sûreler tespit edilmeye çalışılmış, haklarındaki mâlûmat kayıt altına alınmıştır.

Mekkî-Medenî Âyetlerin Genel Özellikleri

İlâhî kelâm, beşerin anlaması için nâzil olduğu dönemin ifade kalıplarını; dinî, sosyal, ekonomik ve kültürel tasavvurlarını dikkate almıştır. Âyetlerin lâfızları ve muhtevaları, içinde nâzil oldukları Mekke veya Medine dönemlerinin hususiyetlerinin nazara alındığını göstermektedir. Nitekim biz bir âyetin Mekkî ya da Medenî olduğunu bilmesek bile alâmet ve mümeyyezlerine (belirgin, ayırtedici özelliklerine) bakarak onun hangi dönemde nâzil olduğunu tahmin edebiliriz. Binaenaleyh bu özelliklerin öğrenilmesinde büyük yararlar vardır.

Ayrıca dönemlerinin belirgin tasavvur, olay, olgu, düşünce, inanç ve tezahürleri doğrultusunda Mekke ve Medine dönemlerine has kimi kavram ve konular da dikkat çekmektedir. Sözgelimi Yahudilerle ve onların düşmanlıklarıyla ilgili âyetlerin Medenî olması, Müslümanların hicret sonrasında Medine'de yoğun ve etkin bir nüfus olarak bulunan Yahudilerle karşılaşmalarıyla alâkalıdır. İklim ve toprak yapısının müsait olmaması ve su kaynaklarının yetersizliği gibi problemlerden dolayı tarıma elverişli olmayan, ancak canlı bir ticaret hayatına sahip Mekke'de hileli ticaretin yaygınlığı sebebiyle, Hz. Şuayb'ın (as) ticaret yaparken tartılarını düzgün tutmaları hususunda kavmini uyardığı âyetler, Mekke döneminde nâzil olmuştur. Öte yandan topluma bağlılık ve içtimâî mesuliyetlerini yerine getirme gibi konuların ise Medine'de nâzil olan âyetlerde gündeme getirilmesi, İslâm toplumunun burada teşekkül etmiş olmasıyla alâkalı bir durumdur.

Mekkî Âyetlerin Özellikleri

Mekkeli Araplar, içinde kaybolunacak kadar uçsuz bucaksız kum denizlerinde bazen çok yalnızlaşır, güçsüz duruma düşerler, yok edilmekten ve başka kabilelerin saldırılarına hedef olmaktan korkarlardı. Böyle zor anlarında çöl bedevileri, daha nüfuzlu bir kabilenin himayesine sığınmak zorunda kalırlar ve ancak bu sayede biraz rahat nefes alabilirlerdi. Tipik bir Mekke vasatını yansıtan bu bilginin üzerine şu Mekkî âyet ne kadar da uymakta ve putperest Arapları himaye edilmeye ihtiyaç duymayan Allah'a iman etmeye ne kadar da etkili çağırmaktadır: "De ki: Her şeyin mülkiyetini elinde tutan, himaye eden ama kendisi himaye altında olmayan kimdir? Biliyorsanız söyleyin bakalım." (Mü'minun sûresi, 23/88)

Bedevilerin çöl hayatından söz açılmışken Kur'ân'daki tekrarları da, Arapları büyüleyen çöl kumsallarındaki tekdüze has manzaralara benzetmek, Kur'ân kıssalarını vahalarla karşılaştırmak ve bu tekrarları vahyin yoğun tehdit ve sert ikazlarının ardından insanın bir nebze durup soluklandığı çöldeki istirahat noktalarına teşbih etmek mümkündür. Ayrıca Kur'ân'ın secileri de, çöl manzaralarıyla ne kadar çok benzeşmektedir. Muhammed Kamil Huseyn "Uzun çöl yolculuğunu mutlu bir sonla bitirmeyi isteyen kimse, önünde duran ve hepsi benzer işaretlerle kapatılmış olan farklı uzunluktaki yolları kısaltmak zorunda olduğunu bilir." diyerek bu benzerliği dile getirir. Arapların içinde yaşadıkları çöl gerçeğinin Kur'ân'ın kavram, tasavvur ve dünya görüşüne yansımaması düşünülemez. Biraz önce de ifade edildiği gibi, çöllerdeki tabiatın görünümü ve aynılığı bir fırtınayla bir anda değişebileceği için kumlarla kaplı engin çöller, istikrarsızlık ve güvensizliğin sembolüdür. Çöllerde, tepeler ve yollar sürekli aynı yerlerinde duran istikrarlı yol işaretleri ve güven telkin eden kilometre taşları değildir. Hâsılı çöllerde gayeye ulaştıracak yolu bulabilmek, başka bir deyişle hidâyet üzere olabilmek çok zordur. Bu yüzden çok mâhir bir rehberin yol göstermesine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır; zîrâ iyi bir rehber edinmeden aşılmaz bu çöller. Binaenaleyh güvenilir rehberi olmayan insanın dünya hayatındaki durumu da çöllerin istikrarsız ve güvensiz durumundan farklı değildir. Dünya hayatında insan güvenilir bir rehberin kılavuzluğuna teslim olmadan maksuduna sağ-sâlim varamaz, belâ ve musibetlerle

dolu yollardan Kur'ân'ın ve Sünnetin rehberliği olmadan geçemez. Bu bakımdan Kur'ân'da sıklıkla kullanılan hidâyet, hâdî ve hüdâ kelimelerini bu hakikatle okumak insan ruhunda çok daha tesirli izler bırakmaktadır.

Mekkî âyetlerin en belirgin dış özelliği, kısa ve net ifadelerden oluşmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu tür âyetler insanlar üzerinde bir volkan tesiri yaparlar. Bu âyetlerin ses bitimlerinin de dikkat çekici tarzda vezinli gelmesi benzer bir özelliği oluşturmakta ve bu hâl, Kur'ân pasajlarına harikulâde bir güzellik ve tesir gücü katmaktadır. Mekke dönemi insanlarının müşrik, mütekebbir ve inatçı yapıda olmaları, bir nevi böyle bir üslûbu gerekli kılmıştır. Daha ziyade Mekkî âyetlerde görülen kimi konu ve motiflerin tekrarlanması da dönemin bir başka özelliğini oluşturur. İnançsızlara meydan okuyup reddetme makamında "Hayır! Tasavvur, inanç ve söylemleriniz asla doğru değil." mânâsına gelen "Kellâ" lafzının geçmesi de Mekkî bir hususiyettir. Başka bir deyişle içinde "kellâ" lafzının geçtiği âyetler Mekkî'dir. Başında elif lâm mîm veya yâ sîn gibi hurûf-i mukattaa' olarak adlandırılan hece harflerinin yer aldığı 29 sûrenin 27'sinin Mekkî olması da dönemin bir diğer ayırt edici vasfı olarak kabul edilmiştir. "Ey Âdemoğulları!" ve "Ey insanlar!" şeklindeki hitaplarla ve yeminle başlayan âyetlerin yanında secde âyetleri de Mekkî'dir.

Mekkî âyetlerin ayırıcı muhteva özellikleri arasında ise, temel inanç esasları, hitap çoğunluğunun müşriklere yapılarak olumsuz tasavvur ve davranışlarının reddedilmesi, ahlâkî meziyetlere özendirilmesi, sabrın tavsiye edilmesi, nefsin, malın, aklın, namusun ve dinin korunması şeklinde özetlenebilecek temel ve genel teşrî esaslarından söz edilmesi ve önceki peygamberlerin kıssalarından bahsedilmesi yer almaktadır. Ayrıca Bakara sûresi hâriç İblis ile Hz. Âdem kıssasından bahsedilmesi, cinlerden söz edilmesi gibi temalar da Mekke döneminin karakteristik muhteva özelliklerinden sayılmaktadır.

Medenî Âyetlerin Özellikleri

Kur'ân'ın Medine'deki muhatapları Allah ve Resûlü'nün bütün talimatlarına iman ederek teslim olmuş kimselerdir ve nâzil olan vahyi can kulağıyla dinlemekte ve hidâyetinin gereğini yapmaya âdeta can atmaktadırlar. Böyle muhataplara konuşan bir hitabın da daha fazla eğitici ve öğretici formda gelmesi, bilgileri ve konuları detaylarıyla beraber uzun uzun vermesi pek tabiîdir. Bu bakımdan Mekkî âyetlerin aksine Medenî âyetler, gözle görülür derecede uzun pasajlar hâlinde nâzil olmuştur. Uzun âyetler muhtevalarının da teenni ile okunup anlaşılarak gereğinin yerine getirilmesini hâsıl etmiştir. Çünkü Mekke'deki kısa âyetler vicdan ve duyguları harekete geçirirken, uzun Medenî âyetler aklı ve idraki harekete geçirmiştir. Yine önceki dönemden farklı olarak âyetlerdeki secî'lerin azaldığı da görülmektedir. Medenî âyetlerde görülen bu farklılıklara rağmen, yine de dönem âyetlerinde çok güçlü psikolojik motivasyonlar yer almaktadır. Meselâ Medenî bir sûre olan Haşr sûresi'nin 21. âyeti, Allah kelâmına karşı insanın ne kadar da katı kalbli ve ağlayamayan kuru bir çift göze sahip olduğunu haykırmakta ve Mekke'dekilere benzer şekilde ruhlarda büyük bir tesir icra etmekte "Eğer Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan başını önüne eğdiğini ve paramparça olduğunu muhakkak görürdün. Biz bu misâlleri insanlara düşünsünler diye anlatıyoruz." Muhatapların kimlikleri doğrultusunda Medenî âyetlerde "Ey iman edenler!" diye hitap edilmesi; namaz, zekât, hac, nikâh, boşanma, alışveriş, faiz ve savaş gibi konularda detaylı bilgilerin verilmesi, adam öldürme, hırsızlık ve zina gibi birtakım suçlarla ilgili belirlenmiş cezaların konulması, detaylı miras dağılımının yapılması, münafıklardan söz edilmesi, ehl-i kitapla nasıl ilişki kurulacağı ve mücadelede bulunulacağının anlatılması, Medine döneminin diğer mümeyyez vasıflarındandır. İdeal bir yönetimin tesisi anlamında

istişareden ve ihtilâf vukuunda Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) müracaat edilmesinden söz edilmesi de bu dönem âyetlerinin muhtevaları arasında yer almıştır. "Resûl" olarak Hz. Peygambere itaatin emredilmesi de yine dönemin karakteristiklerindendir. Zîrâ Kur'ân'da yaklaşık otuz âyette Allah ve Resûlü'ne itaat ˝emri mânâsında " أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ" şeklinde ifadeler geçmektedir ve bu âyetlerin tamamı da Medenî'dir. Bu âyetler şayet Mekke'de, Resûl'e (s.a.s.) itaatin gerçekleşmeyeceği bir ortamda nâzil olsaydı, -hâşâ- ilâhî sözün değeri ve ağırlığı buharlaşacak, böylece belâgate muhalif bir hâl ortaya çıkacaktı ki, mu'cizü'l-beyan olan Kur'ân-ı Kerîm bundan her zaman münezzeh olmuştur. Medenî âyetlerin muhtevalarından bir başkası da, mü'minlere zafer ve fetih vaat edilmesidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eşlerinden ve aile hayatından söz eden âyetler de Medine'de nâzil olmuştur.

3. Kur'an'ı Anlamada Bütüncül Yaklaşım (Münasebet/Tenasüb)

"Münâsebet" ya da "tenâsüb" sözlükte yakınlık ve benzerlik anlamını ifade etmektedir. Terim olarak ise: "Birbirini takip eden kelime ve cümleler veya trdarda anlatılan hâdiseler arasındaki irtibat ve ilişki" demektir. Bu yüzdendir ki ez-Zerkeşî münasebeti, arzedildiği zaman akıl tarafından mâkul karşılanan bir iş olarak tanımlamıştır. Buna göre "münâsebet" ilmi konu itibariyle kelime veya cümleler arasındaki anlam benzerliğini, irtibat ve insicamı, bir usûl terimi olarak "münâsebâtu'l-Kur' ân" da âyet ve sûreler arasındaki mana ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi Kur'ân âyetleri çeşitli zaman aralıklarıyla muhtelif sebepler üzerine indirilmiştir. Ancak onların farklı zamanlarda indirilmiş olması, aralarındaki insicam ve irtibata engel teşkil etmemektedir. Aksine bu durum âyet ve sûreler arasındaki insicam ve yakınlığın tesisi için bir sebep bile sayılabilir. Hatta bundan dolayıdır ki, hem âyet ve sûreler, hem de âyet ve sûrelerin başları ile sonları arasında öyle bir mana irtibatı ve insicamı oluşmuştur ki, onlardan birini yerinden oynatmak yahut kendi içlerinde bir tebdil ve tağyire gitmek suretiyle herhangi bir lafzın yerini değiştirmek asla mümkün değildir. Çünkü bu, Kur'ân'm tertibiyle alakalıdır. Tertib de Kur'ân'ın mucizevî yönlerinden biridir.

Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, Kur'ân'ın içerdiği nasslar arasında mantıksal bir anlam ilişkisinin bulunması zaruridir. Bu ilişki hem âyetler hem de sûreler arasında söz konusudur. Hatta bazı âlimlere göre sûrelerin başlarıyla sonları, bir sûrenin sonuyla diğer sûrenin başı arasında da mana bakımından mâkul bir irtibat ve insicam mevcuttur. Meselâ, Fatiha Sûresi'nin başında hamdın, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsus olduğu ifade edilmekte, aynı sûrenin sonunda da doğru yolu ancak kendisine hamdedilen bu varlığın gösterebileceği vurgulanarak hidâyetin yalnızca O'ndan istenmesi dile getirilmektedir. Bakara Sûresinin başında da müminlerin istedikleri hidâyetin, Kur'ân olduğu açık bir şekilde zikredilmektedir. Sanki Fatiha Sûresinde "Bize doğru yolu göster" diyen müminlere cevap olarak, "İşte ulaşmak istediğiniz sırât/doğru yol, kendisinde asla şüphe olmayan şu Kur'ân'dan başkası değildir" denilmiş olmaktadır.

Ayrıca Bakara Sûresi'nin başıyla sonu arasında da Fahruddin er-Râzî'ye göre bir münâsebet bulunmaktadır. Şöyle ki: Yüce Allah Bakara

Sûresi'ne, gayba iman eden, namaz kılan ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan infak eden müminleri överek başlamış, sûrenin sonunda da sözü edilen bu müminlerin Hz. Muhammed'in ümmeti olduğunu zikretmiştir. Ayrıca sûrenin başında gayba imandan söz edip, sonunda da bunun, Allaha, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman etmek olduğunu açıklamıştır.

Aynı şekilde el-Vâkı'a Sûresi'nin sonuyla el-Hadîd Sûresi'nin başı arasında da aklî bir münâsebet söz konusudur. Zira el-Vâkı'a Sûresi,

"Öyle ise Ulu Rabbinin adını teşbih et" âyetiyle son bulmuş, müteakip sûrede de sanki Allah'ı teşbih etmesi konusunda insana delil teşkil etmesi için "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı teşbih etmektedir" denilmiştir.

Kur'ân'ın ilk sûresi ile son sûresi arasında da diğer sûrelerde olduğu gibi bir irtibat ve münâsebet göze çarpmaktadır. Zira, Fâtiha'da Allah'ın sıfatları sayıldıktan sonra hidâyetten söz edilmiş, Nas Sûresi'nde de hidâyete ermenin ancak şeytanın şerrinden Allah'a sığınmakla mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

Münâsebâtu'I-Kur'ân İlminin Tarihi Gelişimi

Ayet ve sûreler arasındaki insicam ve irtibata yer veren ve bu sahada müstakil eser yazan müellifler sayı itibariyle oldukça azdır. ez-Zerkeşî bunun sebebini, belagat ilmi içerisinde mütalaa edilen münâsebâtu'l-Kur'ân ilminin zorluğuna bağlamaktadır.

Kaynaklar, Kur'ân âyetleri ve sûreleri arasındaki münâsebetten ilk defa söz eden İslâm bilgininin Ebû Bekr en-Nîsâbûrî (v. 324/936) olduğumu zikretmektedir. İlim tahsil etmek için çeşitli kültür merkezlerini dolaşıp sonunda Bağdat'a yerleşen en-Nîsâbûrî, söz konusu beldede öğrencilerine ders verirken âyet ve sûreler arasındaki hikmetleri açıklamayı da ihmal etmemiş; yeri geldikçe "Şu âyet bunun yanına niçin konulmuş?", "Şu sûrenin falanca sûrenin peşinden getirilmesindeki hikmet nedir? şeklinde sorular sorarak bunlara cevap aramaya çalışmıştır, en-Nîsâbûrî hem "münâsebet" hem de "münâsebâtu'l-Kur'ân" ilmini çok önemli gördüğü için, sözü edilen ilme karşı kayıtsız kalan Bağdat ulemâsını bu davranışlarından dolayı kınamıştır. Ancak bütün bunlara rağmen en-Nîsâbûrî'nin münâsebâtu'l-Kur'ân ilmine olan katkısı şifahi nakilden öteye geçmemiştir.

Kur'ân'ın insicamı konusundaki düşünce ve yorumlarını kitabîleştirmek suretiyle "münâsebâtu'l-Kur'ân" ın daha kalıcı olmasını sağlayan ilk müfessir er-Râzî v. 606/1209)'dir. "Kur'ân'm tamamı tek bir sûre, hatta tek bir âyettir"' tezinden hareket eden er-Râzî, âyet ve sûreler arasındaki münâsebete zaman zaman yer vererek, Kur'ân'daki anlam bütünlüğünü ortaya çıkarmaya gayret etmiştir. Çünkü ona göre beliğ olan her kelâmda bir tertip vardır. Kur'ân da beliğ bir kelâm-ı ilâhî olduğuna göre elbetteki onda da bir tertip mevcuttur. Tabii ki, bu tertip de insicam ve irtibattan uzak değildir. Meselâ er-Râzî, Bakara Sûresini tefsir ederken konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Bir kimse bu sûrenin nazım ve tertibindeki güzellikleri düşünürse, Kur'ân lafızlarının fesahati ve manalarının üstünlüğü bakımından mûciz olduğunu hemen anlar. Çünkü o, tertibi ve âyetlerinin nazmı itibariyle mucize bir kitaptır. Üslûbu sebebiyle Kur'ân'in mûciz olduğunu söyleyenlerin maksadı da bu olsa gerektir".

er-Râzî'den sonra tefsirlerinde münâsebâtü'l-Kur'ân'a yer veren âlimler arasında Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Harallî (v. 638/1240) ve Şerefuddîn Ebu'1-Fadl Muhammed b. Abdillah el-Mürsî (v. 655/1257) ve İbnu'n-Nakîb el-Makdisî (v. 698/1298)'nin isimlerini saymak mümkündür.

VIII. hicrî asırda da meşhur müfessir Ebû Hayyân (v. 745/1344) hocası Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrahim el-Girnâtî (v. 708/1308), "*El-Burhan fî Tertibi Suveri'l-Kur'ân*" adıyla münâsebâtu'l-Kur'ân konusunda ilk müstakil eseri yazmıştır. Bu asırda ayrıca Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed en-Nisâbûrî (v. 728/1327), Ebû Hayyân (v. 745/1344) ve Adududdîn el-İcî (v. 756/1355) gibi müfessirler te'lif etmiş oldukları tefsirlerinde âyet ve sûreler arasındaki münâsebet üzerinde durmuşlardır.

Daha sonraki asırlarda da Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î (v. 885/1480) "*Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Ây ve's-Süver*" adıyla oldukça hacimli sayılabilecek bir tefsir yazmış ve söz konusu eserinde müellif, münâsebâtu'l-Kur'ân'a genişçe yer vermiştir. Hem dirayet hem de rivayet tefsirleri içerisinde Kur'ân'ın insicamını böylesine derin ve engin bir şekilde ele alan bir başka tefsir mevcut değildir. O yüzden "münâsebâtu'l-Kur'ân" dendiği zaman, el-Bikâî'nin sözünü ettiğimiz bu eseri akla gelir. Bundan başka es-Suyûtî (v. 911/1505) de "*Tenâsüku'd-Durer fî Tenâsübi's-Süver*" adıyla bir eser kaleme almıştır.

4. Kur'an Yorumuna Dair Uygulama ve Örnekler (Fatiha, Fil-Nas)

FATİHA SURESİ
İndiği Yer: Mekke
İniş Sırası: 5
Âyet Sayısı : 7
Nüzulü:

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de nazil olduğu hususunda ittifak vardır. Kaynaklarda nüzul sebebiyle ilgili özel bir olay yoktur. Mushafın baş tarafına konmak üzere vahyedilmiştir; Kur'an'in hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Ayrıca her müminin kıldığı namazın bütün rek'atlarında rabbi ile konuşurcasına okuması ve bu sayede O'na yaklaşması murat edilmiştir.

Adı ve Âyet Sayısı

Kur'an ilimlerine dair kaynaklarda birden fazla adı vardır; ancak bunlardan "Fatiha, es-Seb'u'l-mesânî, Ümmü'l-kitâb" adları hadislerde geçmektedir.

Fatiha "ilk, evvel, başlangıç" demektir. Bütün olarak gelen ilk sûre olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya ve yazmaya onunla başlandığı için bu adı almıştır. Fatiha sûresinden önce gelen (nazil olan) âyetler, ait oldukları sûrelerin parçalandır ve bu sûrelerin nüzulü Fâtiha'dan sonra tamamlanmıştır.

es-Seb'u'1-mesânî "ikilenen, tekrarlanan yedi" demektir. Bu sûre yedi âyetten oluştuğu ve namazda en az iki kere okunduğu ya da her rek'atta ona bir başka sûre veya birkaç âyet eklendiği İçin bu ismi almıştır.

Ümmü'l-kitâb "kitabın aslı, temeli, anası" demektir. Bazı hadislerde "Ümmü"l-Kur'ân" (Kur'an'ın anası) şeklinde ifade edilmiştir. Fatiha sûresine bu ismin verilmesi, yukarıda işaret edilen ve az sonra açıklanacak olan içeriği sebebiyledir.

Fatiha'nın yedi âyetli bir sûre olduğunda görüş birliği vardır. Bu yedi âyetin sayımı, besmelenin Fatiha sûresine dahil bir âyet olup olmadığı konusundaki görüş ayrılığı sebebiyle farklı olmuştur. Mekke ve Kûfeli kıraat âlimlerine (kurrâ) ' göre besmele Fâtihaiya dahil bir âyettir, "el-hamdü" ile başlayan ise İkinci âyettir. Medine, Basra ve Şam kurrâsına göre besmele, Fâtiha'ya dahil bir âyet değildir,

"el-hamdü..." birinci âyettir. Bu konuya besmelenin tefsirinde tekrar dönülecektir. Besmeleyi Fâtiha'dan saymayanlara göre "en'amte aleyhim" den sonrası ayrı bir âyettir ve yedi rakamı böyle tamamlanmaktadır.

Konusu

Bu sûre ilâhî kitabın bütün amaçlanın; getirdiği mâna, bilgi ve hükümleri özet halinde ihtiva etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in gönderiliş amacı insanların dünya hayatını düzene koymak ve iyi (ilâhî irade, nzâ ve düzene uygun) bir dünya hayatından sonra ebedî saadeti sağlamaktır. Bu amaca ulaşabilmek için:

1. Emir ve yasaklara ihtiyaç vardır.

2. Bu emir ve yasakların hayata geçmesi, bunların kaynağının "yaratıcı, varlığı zaruri, kemal sıfatlarına sahip, her çeşit eksiklik ve kusurdan uzak bulunan Allah" olduğunun bilinmesine bağlıdır.

3. Bu imanı, bu bilgi ve şuuru desteklemek üzere de mükâfat ve ceza vaadi gerekir. Sûrenin başından "yev-mi'd-dîn"e kadar birincisi, "müstakîm"e kadar ikincisi ve buradan sonuna kadar da mükâfat ve ceza vaadi ile -konulan desteklemek, canlı bir şekilde tasvir etmek ve geçmişten ibret alınmasını sağlamak üzere verilen- Kur'an kıssalarının özü veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bilgi, irşad ve talimatla ilgili bütün muhtevası "bilinmesi ve inanılması gerekenler" ve "yapılması gerekenler" diye ikiye ayrılabilir. Birincisinde Allah, peygamberlik, gayb âlemi hakkında bilgiler, öğütler, misaller, hikmetler ve kıssalar vardır. İkincisinde ise ibadetler ve hayat düzeni gibi amelî, ahlâkî hükümler ve öğretiler vardır. Fatiha sûresi bütün bunları ya sözü veya özüyle ihtiva etmektedir ya da bu konularda akim önünü açarak ona ışık tutmaktadır.

"Hamd Allah'a mahsustur" cümlesi Allah Teâlâ'nın kendisini hamde (övgüye, yüceltmeye) lâyık kılan bütün yetkinlik sıfat! arını; "âlemlerin rabbi" ifadesi diğer yaratma ve fiil sıfatlarını; "rahman ve rahîm" isimleri Allah'ın insanlara rahmet ve merhametinden kaynaklanan din kurallarını; "ceza ve hesap gününün sahibi" nitelemesi kıyamet hallerini ve âhiret âlemini; "Yalnız sana kulluk ederiz" kısmı iman, ibadet ve sosyal düzeni; "Yalnız senden yardım dileriz" cümlesi amellerde İhlâsı (ibadetlerin yalnızca AHah rızâsı için yapılmasını) ve tevhidi (O'ndan başkasına kul olarak boyun eğilmemesini, Tann'ya mahsus sıfat ve etkilerin O'ndan başkasına tanınmamasını) ifade etmektedir. "Bizi doğru yola İlet" cümlesi ibadet, nizam, düşünce ve ahlâk çerçevesini, "nimete erdirdiklerinin yoluna..." kısmı gelip geçmiş örnek nesilleri, millet ve toplulukları; "gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil" bölümü ise kötü örnek teşkil eden ve hallerinden ibret alınması gereken geçmiş toplulukları içine almaktadır.

Denebilir ki besmelenin başındaki "bi" edatından başlayarak besmeleye, sonra Fâtiha'ya ve devamında bütün Kur'an'a doğru ilâhî sırlar perde perde açılmakta; yoğunlaştırılmış dar hacimden, yoğunluğu gittikçe hafifleyen geniş hacimlere doğru yansıyan ilâhî irşadın ışığı âlemlere yayılmaktadır. "Bi" edatındaki "musahabe" (beraberlik) ve " istiâne" (yardım dileme) mânaları, kul ile Allah ilişkisinin ve dolayısıyla dinin amacının bütününü İhtiva etmektedir. Besmelenin geri kalan kısmı ile Fatiha, bu İlişkiyi daha da açarak devam etmekte, diğer sûre ve âyetler de bunları, aralarında bir bütünlük oluşturarak her kabiliyet ve zihin seviyesine uygun üslûplar içinde açıklığa kavuşturmaktadır.

Fazileti ve Özellikleri

Gerek yalnızca "el-hamdü lillâh" vb. şeklinde ifade edilen hamdın ve gerekse bütünüyle Fatiha sûresinin değeri ve müminin dinî hayatındaki yeri hakkında birçok sahih hadis bulunmaktadır:

"Zikrin en üstünü 'la İlahe illallah', duanın en yücesi 'elhamdülillâh'tır".

"Allah'a hamd ile başlamayan her önemli işin sonu güdüktür"

Allah'ın resulü, Ebû Saîd b. Muallâ isimli sahâbîye, Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreyi mescidden çıkmadan bildireceğini ifade buyurmuş, sonra da bunun Fatiha olduğunu açıklamıştır.

Yine birçok sahih hadiste Fatiha sûresinin şifa özelliği ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Meali

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.

Tefsiri

"Eûzü" veya "istiâze" diye bilinen bu cümle, bu şekliyle bir âyet olmadığı için mushafa yazılmamıştır. "Kur'an okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" şeklinde buyurulduğu için Kur'an okumaya başlayanlar, besmeleden önce "eûzü..." ifadesini okumak suretiyle bu emri yerine getirmektedirler.

Asıl adı İblîs olan şeytan, Allah'ın "Âdem'e secde et!" emrine uymadığı, kendisinin daha üstün olduğunu ileri sürerek emre karşı geldiği için meleklerin vatanından (melekût âleminden) kovulup sürgün edilmiş; o da imtihan dünyasında Allah'ın kullarını, O'nun yolundan ve rızâsından ayırmak için uğraşmayı kendine vazife edinmiştir. Şeytan, kendine uyan diğer cinleri ve insanları da kullanarak vazifesini yapmaya çalışmaktadır. Ancak Allah'a iman eden, O'na dayanan ve güvenen müminlere şeytanın zarar veremeyeceği ve onlara hükmünün geçmeyeceği ilgili âyetlerde açıklanmıştır.

Yukarıda meali zikredilen âyet (16/98) sebebiyle Kur'an okumaya başlayanlar "eûzü" çekerler. Ancak bunun hükmü konusunda farklı görüş ve yorumlar vardır. Bazı müctehidlere göre emir kipi kullanıldığı için eûzü çekmek farzdır. Müctehidlerin çoğunluğuna göre ise bu bir tavsiye emridir, eûzü çekmek farz değil menduptur, teşvik edilmiştir ve güzel bulunmuş bir davranıştır.

Şeytanın insandan en uzakta olması gereken zaman olan Kur'an okuma halinde bile -okumaya başlarken- eûzü çekmek tavsiye edildiğine göre diğer işlere başlarken bunu yapmanın daha da gerekli olacağı anlaşılmaktadır.

Kötülüğe karşı bile iyilik yaparak insanlardan gelecek belâyı defetmek, eûzü çekerek de şeytandan gelecek olan vesvese ve kışkırtmayı kendilerinden uzaklaştırmak Kur'an'm, müminlere tavsiyeleri arasında yer almıştır. Eûzü, bir yandan böyle maddî ve manevî şerleri, kötülükleri defetmeye ilâç olurken diğer yandan kulun imtihan şuurunu tazelemekte, insanın ulvî yönü ile süflî yönü arasında ömür boyu sürüp giden ve onu geliştirmeyi, olgunlaştırmayı sağlayan mücadelede uyanık ve tedbirli olmayı telkin etmektedir.

Meali

1. Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla...
2. Hamd, âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur.
3. Rahman ve Rahîm.
4. Ceza gününün tek sahibi.
5. (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.
6. Bizi dosdoğru yola ilet.
7. Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!

Tefsiri

1. Sûrelerin başında bulunan besmele cümlelerinin, Kur'ân-ı Kerîm'in mushaflarda ilk defa toplanmasından itibaren yazılageldiği, aynı dönemde Kur'an'a dahil olmayan hiçbir şeyin mushafa yazılmadığı dikkate alınırsa -aksine görüşler bulunmasına rağmen- her sûrenin başındaki besmeleyi, sûrenin âyet sayılarına dahil olmayan ayrı bir âyet olarak kabul etmek gerekmektedir. Hanefî fıkıhçılannın görüşleri de böyledir. İmam Şafiî Fatiha sûresinin başındaki besmeleyi bu sûreden bir âyet olarak kabul etmiştir. Diğer sûrelerin başlarındaki besmeleler konusunda kendisinden iki farklı görüş nakledilmiş, her sûreye dahil bir âyet sayılması görüşü -ona ait olması yönünden- daha sahih bir rivayet olarak kaydedilmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre besmeleler sûrelerin başında ayrı âyetler olduğu için namazda yalnızca

Fatiha'dan önce sessiz olarak okunur, Fâtiha'yı takip eden ve zamm-ı sûre denilen sûre ve âyetlerden önce ise besmele okunmaz.

Besmele dilimize genellikle "rahman ve rahîm olan Allah adıyla" şeklinde çevrilmektedir. Bu cümlede zikredilmeyen fakat her besmele okuyanın başlayacağı işe göre niyetinde bulunan "...okuyorum, başlıyorum, yapıyorum, yiyorum" gibi bir yüklem vardır. "Allah'ın adıyla yemek, okumak" ifadesinden Türkçe'de "yenen ve okunanın Allah'ın adıyla birlikte yenildiği veya okunduğu" anlaşılır. Bu mâna kastedilmediğine göre maksadı doğru anlatabilmek için besmeleyi "rahman ve rahîm olan Allah adına,... adını anarak,... Allah'tan yardım dileyerek..." şekillerinde çevirmek de uygun olur.

Kul herhangi bir davranışta bulunurken, önemli bir işe teşebbüs ederken önce eûzü çekerek muhtemel olumsuz etkileri defetmekte sonra da besmeleyi okuyarak "kendinin tek başına yeterli olmadığını, basan ve gücün ancak Allah'tan gelebileceğini, Allah'ın yeryüzünde halife kıldığı bir varlık olarak O'nun mülkünde, O'nun adına tasarrufta bulunduğunu, asıl mâlik ve hâkim olan Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa emanete hıyanet etmiş olacağım..." peşinen kabul etmekte ve bundan güç almaktadır. Burada tevhid cümlesinin mânası da üstü kapalı olarak mevcuttur. Zira nasıl ki tevhid cümlesinde "lâ ilahe" denilerek önce bütün sahte tanrılar zihinlerden siliniyor, sonra da "illallah" ifadesiyle hakiki, tek, eşi ve benzeri bulunmayan Tanrı (Allah) kalbe ve zihne yerleştiril İyorsa, eûzü besmele çekildiğinde de önce kulluk ilişkisine engel olan kirli çevre temizleniyor, sonra da bu İlişkinin en uygun anahtarı kullanılmış, doğru kapılar açılmış, sağlıklı bağ kurulmuş oluyor.

Allah yerine "tanrı", rahman yerine "esirgeyen", rahîm yerine de "bağışlayan" kelimelerinin kullanılması bu isimlerin anlamlarını tam olarak karşılamaz. Çünkü Allah ismi, bu isme hakkıyla lâyık olan "tek, eşsiz, benzersiz, bütün kemal sıfatlarına sahip ve eksikliklerden uzak, varlığı zaruri (olmazsa olmaz), yokluğu düşünülemez" olan yüce zâta mahsustur, bu sıfatları taşımayan hiçbir varlığa Allah denemez. Halbuki insanların uydurdukları, kendilerine göre bazı nitelikler yükledikleri mâbudlara tanrı denebilir, Başka bîr deyişle tanrı kelimesi Allah için de kullanılabilir, halbuki Allah ismi O'ndan başka hiçbir varlık için kullanılamaz ve Arap dilinde de kullanılmamıştır.

Kur'an dilinde rahman sıfat-ismi de Allah'a mahsustur, başka hiçbir varlık İçin kullanılmamıştır. Rahman "en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lütuf, ihsan, rahmet bahşeden" demektir. Rahman, rahmetiyle muamele ederken buna mazhar olan varlığın hak etmesine, lâyık olmasına bakmaz, bu sıfatın tecellisi yağmur gibi her şeyin üzerine yağar, güneş gibi her şeyi ısıtır ve aydınlatır.

Rahim "çok merhametli, rahmeti bol" demek olup bu sıfatla kullar da nitelenebilir. Allah'ın rahîm sıfat-ismi O'nun, daha ziyade kullarının gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, lâyık oldukları sınırsız rahmetini, lütuf ve merhametini ifade etmektedir. "Esirgemek" ve "bağışlamak" bu sonsuz, engin ve etkisi çeşitli rahmetin ancak bir parçası, etkilerinin yalnızca bir çeşididir.

2. Dilimizde övme ve teşekkür etme, Arapça'da medih ve şükür kelimelerinin hamd kelimesine yakın mânaları bulunmakla birlikte bunlar arasında birtakım ince farklar da vardır. Methetme (övme) bir iyilik ve güzellik karşısında yapılır; bu iyilik ve güzelliğin sahibi, kendisinin bunda iradesi ve etkisi olsun olmasın met-hedilebilir. Kişi kendi iradesinin eseri olmayan güzelliği sebebiyle övüldüğü gibi cömertlik ve cesaret gibi erdemlerinden dolayı da övülür. Halbuki hamd ancak irade ve istekle hâsıl olan iyilik ve güzellik karşısında yapılır.

Şükür ve teşekkür "isteyerek yapılmış (ihtiyarî) bir iyilik ve ihsana karşı dille veya başka şekillerde uygun mukabelede bulunmak"tır. Bu, hem Allah'tan hem de insanlardan

gelen iyilikler karşılığında yerine getirilmesi beklenen ahlâkî bir Ödevdir. Hamdetmek de dil ile yapılır; "hamdolsun, elhamdülillah..." denir, ancak bunun sebebi yalnızca nimet ve ihsan değil, irade ve ihtiyara dayalı bütün güzellik ve iyiliklerdir. Bu mânada hamd yalnızca Allah'a mahsustur. Çünkü başkalarına ait olan iyilik ve güzellikler, gerçek ve kâmil manasıyla onların isteklerine bağlı değildir. İnsanların kendi isteklerine bağlı iyilik ve güzelliklerde Allah'ın da iradesi vardır. Onların irade ve isteklerine bağlı olmayan iyilik, güzellik ve hizmetler ise doğrudan yaratıcının, fıtrat ve özellikleri takdir edip yaratarak insanlara bahşeden kudretin eseridir. Dolayısıyla bu mânada hamdın tamamı Allah'a mahsustur, O'na aittir.

3. Âlem maddî ve manevî, görülen ve görülemeyen, dünyada ve âhirette Allah Teâlâ'mn yarattığı her şeydir. Görülen, hissedilen, insan bilgisinin ulaşabildiği maddî varlıklara "mülk ve şehâdet âlemi", madde ötesi varlıklara da "gayb ve me-lekût âlemi" denilir. Gayb ve melekût âleminin tek sahibi Allah'tır. Mülk ve şehâdet âleminin ise gerçek sahibi Allah olmakla beraber görünürde ve mecazen başka sahipleri de olabilir. Vahiy yoluyla gelen bilgilere göre şehâdet ve mülk âlemi, gayb ve melekût âlemine nispetle denizden bir damla, sahradan bir kum tanesi kadardır. Günümüze kadar insan bilgisinin ulaşabildiği uzay akıllara hayret verecek büyüklüktedir. Fakat bu büyüklük gayb âleminin yanında bir kum tanesi kadar kaldığına göre gayb âleminin azametini akıl terazisi çekemez. Konuya bu açıdan bakıldığında evrenin büyüklüğüne ve ondaki düzenin inceliklerine dair ulaşılan her yeni bilgi, Allah'ın insana bahşettiği aklın nerelere kadar ulaşabileceğini ortaya koymasının yanında, erişeceği sırların enginliğini tasavvur edebilmesi için bir ölçü de oluşturmaktadır. Şu halde gayb âleminin bu büyüklüğü iman ve irfanla kavranmakta, oradan da bütün âlemlerin rabbi (sahibi, mâliki, takdir edip yaratanı, koruyanı, geliştireni) olan Allah'ın azamet ve büyüklüğü karşısında kula yakışan hayret haline ulaşılmakta; bu azamet karşısında kul secdeye kapanınca onun hayret hali, "huzur, güven, sevgi, yakınlık ve tatmin"e dönüşmektedir.

Rab kelimesi tek başına söylendiği zaman bundan yalnızca "Allah" kastedilir, O'nun güzel isimlerinden biridir, "sahiplik ve terbiye edicilik" özelliğini ifade eder. Bu kelime "rabbü'd-dâr" (ev sahibi) gibi tamlama şeklinde başkaları için de kullanılır.

4. "Din gününün mâliki" tamlamasında geçen mâlik "malın, mülkün sahibi" demektir. Kıraat âlimlerince "hükümdar, iktidar sahibi" anlamında "melik" şeklinde de okunmuştur. İnsanlar için kullanıldığında mâlik ile melik arasında güç, yetki ve tasarruf hakkı bakımlarından önemli farklar vardır. Mal ve mülkün sahibi (mâlik) kişinin başkalarına hükmü geçmez, başkalarına hükmü geçen hükümdar (melik) ise her malın ve mülkün sahibi değildir. Allah Teâlâ hakkında mâlik ve melik sıfatlan kullanıldığı zaman mâna çerçevesinde bir eksiklik olamaz; çünkü O hem âlemlerin sahibidir hem de herkese ve her şeye hükmü geçer; O'nun iktidarı üstünde bir iktidar tasavvur bile edilemez. Melik O'nun zâtına, mâlik ise fiiline ait sıfatlardır.

"Din günü"nün âhiretteki hesaba çekme ve hüküm verme günü olduğu, bunu açıklayan başka âyetlerden anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ bütün zamanlarda ve zaman kavramına bağlı olmaksızın mutlak hâkim, sahip, melik ve mâliktin. Ancak Allah Teâlâ dünya hayatında, imtihan için kullarına da sahiplik ve iktidar vermiş; imam olduğu halde gaflet içinde bulunan kimseler -zaman zaman da olsa- Allah'ın sahipliği ve iktidarının bilincinde olmaya özen göstermemişler; imanı olmayanlar ise bunun şuurundan tamamen yoksun kalıp inkâr etmişlerdir. Âhiret âleminde kulun, bu görünürdeki ve geçici iktidarı da ortadan kalkacağı için Allah'ın melik ve mâlik sıfatı bütün azametiyle ortaya çıkacak, belli olacaktır, Bunun için âhirette O, gerçekte ve görünürde "melik ve mâlik"tir.

5. Besmeleden buraya kadar kendisi ve sıfatlan, kullan ve kâinat ile kesintisiz ilişkisi, dünya hayatının sonu ve hesap günü hakkında Önemli açıklamalar yapan Allah Teâlâ, bunları iman içinde dinleyip anlayan ve şuuruna yerleştiren kullarında hâsıl olacak duygu ve düşünceye, davranış biçimine tercüman olarak "Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz" buyuruyor. Şu halde yukarıda sıralanan eşsiz ve benzersiz sıfatlar Allah'a mahsus olduğuna göre ibadetin ve yardım dilemenin O'na özgü kılınması da -kul açısından- tabii hale gelmektedir.

İbadet "kulluk ve tapınma" olarak anlaşılmıştır. Bu kavramın içinde kâmil mânada "sevgi, korku ve boyun eğme" vardır; bu üç tavır ve duygunun birlikteliği ibadetin temelini oluşturur. İnsanların yaratılış gayesi ibadettir; ancak onlar buna mecbur tutulmamışlardır; yani terim anlamıyla ibadet, iradeye bağlı olmayan hareketler ve oluşlar gibi hâsıl olmamakta; ilâhî emri kul, -dünya hayatında bir imtihan olarak- serbest iradesiyle yerine getirmekte veya ihmal etmektedir. Dünyanın bütün nimetleri ve imkânları insanın, insanca (yalnız Allah'a kulluk ederek) yaşaması için verilmiş araçlardır. Bunları amaçlarına uygun olarak kullanmayanlar nimetin kıymetini bilmemiş ve israfa sapmış olurlar. İnsanın sınırlı gücü ve iradesi her zaman maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamaya ve kendisinden beklenenleri yerine getirmesine yeterli olmamaktadır. Bu sebeple insanlar hem diğer insanlardan hem de insan üstü güçlerden yardım istemeye ve almaya kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Fakat onların bu iki kaynaktan yardım istemek ve almak için tuttukları yollar, benimsedikleri sistem ve usuller, ilâhî irşada kulak aşmadıktan zamanlarda şirke ve bedbahtlığa düşmelerine sebep olmuş; dolayısıyla birçok bâtıl din, işe yaramaz sistem ortaya çıkmıştır. Bu âyet, İbadet ederken ve yardım isterken yöneleceğimiz doğru adresi bize göstermekte ve tevhidi (bir Allah'a ibadeti, sığınmayı ve yönelmeyi) getirmektedir.

Âyette "ederim, dilerim" yerine "ederiz, dileriz" şeklinin seçilmiş olması tev-hid ehli müminlerin bir bütün teşkil ettiklerini, bu sebeple "Sen ben değil, biz va-nz" ilkesi doğrultusunda hareket etmelerini, fert-toplum arasındaki dengeyi korumalarını işaretlemektedir. Burada "biz"i oluşturan bağ imandır, bir Allah'a kulluktur; "Allah'ın kullan! Kardeş olun" mealindeki hadis de bu mânaya açıklık getirmektedir. Müminler kardeşçe yardunladırlar, fakat kimin elinden gelirse gelsin gerçekte her nimetin Allah'tan geldiğini, O dilemedikçe kimsenin bir şey veremeyeceğini bilirler.

6. İnsanlar maddî ve manevî hayatlarını düzenlerken doğrunun yanında yanlış da yapmışlar; hatalı, çıkmaz, saptırıcı yollara da yönelmişlerdir. Sapmanın ve yanılmanın baş sebebi insanın kendini yeterli sanması, bilgi ve güç almak için Allah'a yönelmeyi reddetmesidir. "Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli görerek ille de azgınlaşmaktadır! Oysa (kuldaki) her şey yalnız Rabbine aittir (O'na dönecektir)" "Bize doğru yolu göster" duası aynı zamanda rabbin, kullarına bir irşad ve uyarışıdır; eğer insan kendine yeterli olsaydı, doğru yolu görmesi ve bulması için bir başkasına ihtiyacı olmazdı. Yaratıcı bu talimatı verdiğine göre kuta düşen, ilâhî irşada kulak vermek, insanî bilgi ve kabiliyetlerini bu irşad doğrultusunda kullanarak her adımını doğru atması İçin O'nun tarafından sağlanan İmkânları gerektiği gibi kullanmaktır. "Doğru yol" (sırât-ı müstakim) İslâm'dır. Allah'ın peygamberleri ile kullanna gönderdiği dinlerin genel adı da İslâm'dır. Yaratan ile yaratılan, Allah ile kul, akıl ile vahiy, hürriyet ile cebir, haksızlık ile adalet, iyi ile kötü... ancak İslâm'da yerli yerine konmuş, doğru ilişkiler ve dengeler kurulmuş, kurulma yollan gösterilmiştir. Hadiste yer alan bir örnekle açıklanacak olursa dosdoğru bir yol, yolun iki tarafında iki duvar, duvarlarda açılmış perdeli kapılar ve yolun başında da bir çağına var ve o, "Ey insanlar! Hepiniz doğru yola giriniz, dağılıp parçalanmayınız!" diye sesleniyor. Birisi perdeli kapılardan birine girmek

istediğinde yukarıdan bir başka çağırıcı sesleniyor: "Sakın o perdeyi kaldırma! Kaldınrsan girer gidersin!" Bu örnekteki yol İslâm'dır, duvarlar Allah'ın koyduğu sınırlardır, kapılar haramlardır, yolun başjndaki çağına Allah'ın kitabıdır, yukandaki çağına ve uyana, her müminin kalbindeki ilâhî öğütçüdür. Böylece İslâm'da vahiy, vicdan ve akıl birlikte İşletilerek doğru yol bulunmaktadır.

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik ne vicdandır Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır."

7. Burada tarihe bir atıf yapılarak yolun doğrusu ve eğrisi hakkında bir başka ölçüt ve delil daha verilmektedir. İslâm yalnızca Allah kitabında böyle buyurduğu için doğru yol değildir, aynı zamanda tarih boyunca ilâhî irşadı reddedenlerin tecrübeleri de doğru yolun İslâm olduğunu göstermektedir. Bu sebeple doğru yolu arayanlar ve üzerinde bulunduktan yolun sağlamasını yapmak isteyenler, dönüp tarihe bakmak, gerçek mutluluğu bulanlarla sapanlar ve Allah'ın gazabına uğ-rayanlann yol ve yöntemlerini incelemek durumundadırlar. Tarihte hem örnekler hem de ibretler vardır. Örnekler, peygamberlerin izlerinden giden fert ve ümmetlerde, ibretler ise onlara cephe alan ve Cenâb-ı Hakk'a meydan okuyanlarda gö-rülmektedir. Bazı rivayetlerde sapanların "hıristiyanlar", ilâhî gazaba uğrayanların da "yahudiler" olarak açıklanması, yalnızca zaman ve mekân itibariyle yakın birer örnek olmalarından dolayıdır.

Müslim'in rivayet ettiği bir kutsî hadiste Allah Teâlâ'nın, "Namazı (Fatiha'yi) kulumla kendi aramda yan yarıya paylaştım ve kulum dilediğini alacaktır" buyurduğu ifade edildikten sonra şöyle devam edilmiştir: Kul (namazda Fâtiha'yı okurken) "Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur" deyince Allah, "Kulum bana hamdetti" buyurur. Kul "rahman ve rahim" deyince Allah, "Kulum beni övdü" der. "Ceza gününün tek sahibi" deyince "Kulum benim yüceliğimi dile getirdi" der. "Ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" deyince "Bu, kulumla benim aramda ortak olan kısımdır ve istediği kulumun olacaktır" buyurur. Kul "Bizi dosdoğru yola ilet; nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!" deyince Allah, "İste bu, yalnızca kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir" buyurur.

"Duamızı kabul buyur, böyle otsun, bizi eli boş çevirme" mânasına gelen "âmin" sözü, dilleri ne olursa olsun bütün müslümanlann, hatta semavî din mensuplarının ortak ifadeleri haline gelmiştir. Bu cümle Fatiha sûresine dahil olmadığı gibi âyet de değildir. Birçok hadiste Resûlullah'rn Fâtiha'dan sonra "âmin" dediği ve böyle denilmesini öğütlediği ifade edilmiştir. Namazda veya namaz dışında Fâtiha'yı okuyan veya dinleyen kimse, sûrenin sonunda "âmin" deyince aynı zamanda melekelerin de "âmin" dedikleri, hem şehâdet hem de gayb âlemlerinde aynı anda dile getirilen bu duanın Allah tarafından kabul buyurulacağı hadislerde açıklanmıştır. Yine sahih hadisler, Fatiha sesli okunduğunda "âmin" duasının da sesli yapılacağı bilgisini getirdiği için fıkıh mezheplerinin çoğu bunu benimsemişlerdir. Hanefîler'e göre bu cümle namazda daima sessiz söylenir.

FÎL SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke
İniş Sırası : 19
Âyet sayısı : 5
Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz beşinci, iniş sırasına göre on dokuzuncu sûredir. Kâfirûn sûresinden sonra, Felak sûresinden önce Mekke'de inmiştir.

Adı

Sûre adını birinci âyette geçen "fîl" kelimesinden almıştır.

Konusu

Sûrede Fil ordusu kıssası anlatılmaktadır. Kabe'yi yıkmak isteyen Yemen'in genel valisi Habeşistanlı komutan Ebrehe'nin fillerle Mekke'ye hücumunu, sonuçta yok olup gitmelerini komi edinmiştir.

Meali

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla... 1. Rabbin filin yanındakilere neyi nasıl yaptı görmedin mi! 2. Onların planlarını boşa çıkarmadı mı? 3-4. Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı? 5. Sonuçta Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi.

Tefsiri

1-5, Tefsir ve tarih kaynaklarında anlatıldığına göre o zaman Habeşistan'ın yönetiminde bulunan Yemen'in genel valisi Ebrehe her yıl Mekke'deki Kabe'yi ziyaret eden Arap hacılarını San'â'ya çekmek İçin burada Kulleys veya Kalîs (kilise) denilen büyük bir katedral yaptırdı. Çeşitli bölgelere propagandacılar göndererek mabedi ziyaret etmeleri için halkı San'â'ya çağırdı. Ancak bu ümidi gerçekleşmeyince Kabe'yi yıkmaya karar verdi ve muhtemelen 570 yılında, içinde Mah-mûd (mamut) adlı filin de bulunduğu büyük bir ordu ile Mekke üzerine yürüdü Ebrehe, hareketini engellemek İçin karşısına çıkan bazı güçleri etkisiz hale getirerek yoluna devam etti. Gönderdiği bir müfreze, içinde Hz. Peygamberin dedesi Abdülmuttalib'e ait 200 devenin de bulunduğu Mek-keliler'e ait çok sayıda deveyi ele geçirdi. Abdülmuttalib, Ebrehe'ye gelerek develerinin iadesini istedi; Ebrehe'nin Kabe île ilgili bir sorusu üzerine Kabe'yi merak etmediğini, çünkü onu sahibinin koruyacağını söyledi. Ertesi gün Ebrehe ordusuna Kabe yönünde hareket emri verdi. Fakat kaynaklarda belirtildiğine göre en öndeki fil (mamut) yerinden kımıldamadığı gibi askerler de üzerlerine taşlaşmış çamur yağdıran sürü sürü kuşlar tarafından -âyetteki benzetmeyle- "yenilip çiğnenmiş ekin" gibi imha edildi. Bazı müfessirler "sürü sürü" şeklinde çevrilen "ebabil" kelimesinin bir kuş türünün adı olduğu kanaatindedir, buna göre 3. âyete "ebâbîl kuşlarını göndermedi mi?" şeklinde mâna vermek gerekir; fakat -konuya ilişkin rivayet ve tefsirler dikkate alındığında- bu görüş ikna edici görünmemektedir. Yaygın inanışa göre bu olay Hz. Pey-gamber'in doğumundan elli, elli beş gün veya üç ay önce vuku bulmuştur.

Sûrede Hz. Peygamber'e hitap edilerek 1-2. âyetlerde fil ordusunun başına gelen felâketin büyüklüğünden ve Kabe'yi yıkma planlarının boşa çıkarıldığından haberdar olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber olaya bizzat şahit olmadığı halde ona yöneltilen "görmedin mi" şeklindeki hitap mecazî bir ifade olup olayı bizzat gözüyle görmese bile görenlerden işitmiş olduğunu ve görmüş gibi kendisine tasvir edildiğini gösterir. 3-5. âyetler ise felâketin nasıl cereyan ettiğini yani Allah tarafından gönderilen sürülerle kuşun fil ordusunun üzerine pişkin tuğla türü taşlar yağdırarak onlan nasıl hayvanlar ve haşarat tarafından yenmiş ekin artığına çevirdiğini ifade eder. Râzî'ye göre Ebrehe ve askerlerinin besledikleri kötü emellerin sûrede "keyd" (plan, tuzak) kelimesiyle ifade edilmesi, onların sadece Kabe'yi yıkma amacı taşımadıklarını gösterir. Çünkü önceden açıkladıkları için Kâ-bey'i yıkma fikri artık "tuzak" olmaktan çıkmıştı. Şu halde "keyd" kelimesi burada Ebrehe tarafının Araplar'a karşı besledikleri başka sinsi planları dile getirmektedir.

Eski tefsirlerde bu fil olayı bütünüyle bir mucize olarak değerlendirilir. Bazı tarihçi ve müfessirlerin, Tabiîn âlimlerinden İkrime'ye atfettikleri bir rivayette, "Bu taşlar kime isabet

ettiyse onda çiçek hastalığı görüldü" demiştir. Rivayete göre Hicaz bölgesinde çiçek ve kızamık hastalığı ilk defa bu olaydan sonra görülmüştür. Muhammed Abduh, Ferid Vecdî, Cevad Ali gibi bazı çağdaş araştırıcılar bu rivayetlere dayanarak olayı bulaşıcı hastalık salgını şeklinde yorumlamaya çalışmışlardır. Abduh'a göre sûrede sözü edilen kuşlardan maksat muhtemelen sinek, sivrisinek gibi mikrop taşıyıcı canlılardır. Ancak dönemin güçlü akımlarından pozitivizmin etkisi altında ortaya konduğu anlaşılan bu yoruma çağdaş müfessirlerin çoğu katılmamış, ona karşı ciddi tenkitler yöneltmişlerdir. Sonuç olarak Allah'ın evini yıkmaya kalkışan saldırgan bir güç, bir mucize neticesinde cezasını görmüş; hiçbir şekilde düşmana karşı koyma imkânı bulunmayan ve şehri terkedİp dağlara çekilen Mekke halkı da bu olaydan zarar görmeden kurtulmuştur.

"Pişkin tuğla" diye çevirdiğimiz 4. âyetteki "siccîl" kelimesi "taşlaşmış çamur" demektir. Son âyetteki "asf" kelimesi ise "ekinin samanı ve buğday kapçığı gibi güve, böcek ve kurtçukların yediği, rüzgârın sağa-sola savurduğu kırıntıları" anlamına gelir. Müfessirler kuşların, ağızlarında ve ayaklarında bu tür taşlar götürüp Ebrehe ordusunun üzerine fırlattıklarım, sonuçta askerlerin birçoğunun bu taşların etkisiyle öldüğünü, Ebrehe'nin ise yaralı olarak San'â'ya döndükten sonra orada hayatını kaybettiğini ifade etmişlerdir. "Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi" mealindeki son âyet, Ebrehe ve ordusunun nasıl büyük bir felâkete maruz kaldığını ve sonuçta helak olduğunu gösterir. Bu olayın Mekkeliler için öneminden dolayı bu yıla "Fil yılı" denilmiş ve onlar olayı tarih başlangıcı olarak kullanmışlardır.

KUREYŞ SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke

İniş Sırası : 29

Ayet sayısı : 4

Nüzulü:

Mushaftakİ sıralamada yüz altıncı, iniş sırasına göre yirmi dokuzuncu sûredir. Tîn sûresinden sonra, Karia sûresinden önce Mekke'de inmiştir.

Adı

Sûre adını birinci âyette geçen "Kureyş" kelimesinden almıştır. Aynca "Li-îlâ-fı Kureyşin" adıyla da anılmaktadır.

Konusu

Sûrede Kureyş'e Câhiliye döneminde verilen ticarî imtiyazlardan, emniyet, istikrar, zenginlik vb. nimetlerden bahsedilmektedir.

Meali

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla... 1.0, Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı için, 2. Onları kış ve yaz yolculuklarına ısındırıp alıştırdığı için, 3-4. Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin rabbine kulluk etsinler.

Tefsiri

1-4. Kureyş, Hz. Peygamber'in mensup olduğu, İslâm'ın tebliğine ilk muhatap olan ve Kur'an'da adı geçen büyük Arap kabilesidir. Nesep bilginlerinin çoğunluğuna göre Kureyş'in atası Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mu-dar b. Nizar b. Maad b. Adnan'dır. Hz. Peygamber Kureyş'in Hâşimoğullan koluna mensuptur. Kabile reisliği genellikle Haşimoğullan ile Ümeyyeoğullan arasında mücadele konusu olmuştur. Câhiliye döneminde Kureyşliler Allah'ın varlığına inanmakla birlikte putları Allah'a ortak koşuyorlardı, bu sebeple Kur'an onları "ortak koşanlar" anlamına gelen "müşrikûn" sıfatıyla nitelemiştir.

610 yılında Hz. Peygam-ber'e Kur'an inmeye başlayınca Kureyş.'in bir kısmı ona iman etmekle birlikte çoğu inanmadığı gibi Peygamber efendimize karşı gittikçe sertleşen ve savaşlara kadar varan bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu direniş hicretin 8. yılında Mekke'nin fethine kadar sürmüştür. Mekke'nin fethedilmesiyle birlikte İslâmiyet'in karşısındaki Kureyş düşmanlığı da tamamen ortadan kalkmıştır. Bundan sonra İslâm'ın dünyaya yayılması için Kureyşliler'in ön saflarda mücadele verdikleri görülmektedir.

Kureyş kabilesi, Araplarca kutsal sayılan Kabenin gözetim ve bakımını üstlendikleri için diğer Arap kabileleri onlara büyük saygı gösterirlerdi; özellikle Kabe'yi yıkmaya gelen fil ordusunun mucizevî bir felâkete maruz kalarak Kabe'yi yıkma teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Kureyşliler'in kabileler nez-dİndeki saygınlığı iyice arttı. Emirler ve krallar onlara saygı gösterir, başkaları çöllerde haydutlar tarafından saldırılara uğrarken Kureyşliler güven içerisinde yazın Tâif in serin yaylalarına, kışın da Yemen'in ılık bölgelerine serbestçe seyahatlerde bulunarak büyük kazançlar elde ederlerdi. Hatta Kureyş'in ticaret kervanları kış aylarında Somali ve Habeşistan'a, yaz aylarında da Suriye, Mısır, Irak ve İran'a kadar giderlerdi. Mekke'nin bulunduğu bölge tarım ve hayvancılığa elverişli olmadığı için halkın ticaretten başka gelir kaynağı yok denecek kadar azdı. Hac mevsiminde kurulan panayırlar ticaretlerinin canlanmasına vesile olduğu gibi buralarda düzenlenen şiir, hitabet vb. yarışmalar da dil, edebiyat ve kültürün gelişmesini sağlıyordu. İşte sûrede Allah'ın onlara lütfettiği bu imkânlar hatırlatılmakta, özellikle Kabe'ye vurgu yapılarak "Şu evin (Kabe'nin) rabbine kulluk etsinler" buyurulmaktadır.

Kabile hayatı yaşayan Arap yarımadası devlet otoritesinden yoksun olduğu için burada genel bir güvensizlik bulunduğu halde Mekke Hz. İbrahim zamanından beri Yüce Allah tarafından saygınlığı çiğnenmeyen (harem) bölge olarak insanlığa duyurulmuş, bu sayede Mekke halkı dış saldırılardan korunmuştur. Nitekim bir âyet-i kerimede, "Görmezler mi ki, çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır?" buyurularak bu nimetler hatırlatılmaktadır. Aynca başka bölgelerde üretilen sebze, meyve ve diğer gıda maddeleri Hz. İbrahim'in duası bereketiyle bir ticaret merkezi haline gelmiş olan Mekke'ye getirilip satılır, böylece bura halkının ihtiyacı karşılanırdı. İşte sûrede Kureyş'in, bütün bu nimetlerin şükrünü yerine getirmek için Allah'a kulluk etmeleri istenmiştir.

MÂÛN SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke
İniş Sırası : 17
Âyet sayısı:7
Nüzulü:

İniş sırasına göre on yedinci, mushaftaki sıraya göre yüz yedinci sûredir. Te-kâsür sûresinden sonra Kâfirûn sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 4-7. âyetlerin Medine'de münafıklar hakkında indiğine dair rivayet de vardır.

Adı

Sûre adını son âyetinde geçen "mâûn" kelimesinden almıştır. "Eraeyte, Era-eytellezî, Dîn, Tekzîb, Yetîm" adlarıyla da anılmaktadır.

Konusu

Sûrede, biri Allah'ın nimetlerini ve hesap gününü inkâr eden nankör, diğeri amellerini gösteriş İçin yapan riyakâr olmak üzere iki tip insandan söz edilmektedir.

Meali

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla... 1. Gördün mü dini yalan sayanı! 2-3. İşte yetimi itip kakan da yoksula yedirmeyi özendirmeyen de odur. 4. Vay haline o namaz kılanlara ki, 5. Onlar namazlarının özünden uzaktırlar, 6. Halka gösteriş yaparlar. 7. Hayra da engel olurlar.

Tefsiri

1-3. "Gördün mü?" sorusu, burada şaşılacak bir tutumdan söz edileceğine, dolayısıyla konunun önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Âyetteki "din" kelimesi, bilinen anlamı yanında "Allah'ın hükmü" veya "uhrevî yargı" mânasında da anlaşılabilir. Ancak bunların birini inkâr eden diğerlerini de inkâr etmiş olacağı için sonuç değişmemektedir. Genellikle insanlar bir dine inandıklarım, dolayısıyla doğru yolda olduklarını, sonuçta mutlu olacaklarını, kendi dinlerine inanmayanların ise yanlış yolda olduklarını, dolayısıyla bedbaht olacaklarını söylerler. Nitekim Hz. Peygamber zamanındaki yahudiler, hrristiyan-lar hatta putperest Araplar bile böyle olduklarını İddia ediyorlardı. Yüce Allah bu sûrede asıl dini yalan sayıp inkâr edenleri tarif ederek bunların kimler olduklarını ortaya koymuştur. Bunlar kimsesiz ve yardıma muhtaç durumda bulunan yetimi küçümseyerek onu itip kakan, yoksullara kendisi yardım etmediği gibi başkalarını da buna teşvik etmeyen kimselerdir. Kuşkusuz bu özellikler birer örnektir; dini yahut âhiret sorgusu ve yargısını inkâr edenlerin başka özellikleri de bulunmakla birlikte burada Hz. Peygamber dönemindeki İnkarcıların toplumsal ahlâkla ilgili en belirleyici ve yıkıcı tutumlarına İki ömek zikredilmiştir. Nitekim âyetin, putperestlerin tipik şahsiyetlerinden olan Âs b. Vâil hakkında indiği belirtilir. Bununla birlikte âyetin genel amacı, insan sevgisinden mahrumiyetin en belirgin tezahürleri olan bu tür davranışları sergile-yenleri kınamak ve bu yaptıklarının Allah katında en büyük kötülüklerden olduğuna, bunların temelinde dini, Allah'ın hükümlerini yahut âhireti inkâr etmenin bulunduğuna insanların dikkatini çekmektir.Yetim v e yoksul toplumun zayıf ve himayeye muhtaç kesimlerini temsil eder. Bunlan küçümseyerek hakaret eden, itip kakan kimse toplumdaki zayıfların haklarını çiğniyor demektir. Dinin insanlığa yönelik en büyük hedefi ise insanlar arasında sevgi ve da-yanışmayı, paylaşmayı sağlamak, sıkıntıların da mutlulukların da paylaşıldığı bir insanlık bilinci oluşturmaktır.

Bu âyetler, bir taraftan bu tür davranışlar sergileyenleri kınarken diğer taraftan da gerçek dindarları yetim ve yoksullar gibi himayeye muhtaç olanlara yardım etmeye özendirmekte; İhtiyaç sahiplerine yardım konusunda başkalarını teşvik etmenin, hatta bunun için hayır kurumlan oluşturarak sosyal yardımı daha verimli, düzenli ve sürekli hale getirmenin gereğini vurgulamaktadır.

4-7. Yukarıda İnsanlara karşı insanlık görevini yerine getirmeyenler kınanmıştı; burada ise Allah'a karşı gerçek anlamda kulluk görevlerini yerine getirmeyenler eleştirilmektedir.

Burada namaz kılmalarına rağmen kmananların olumsuz tutumlarına üç örnek sıralanmıştır:

a) Namazlarının özünden uzak olmaları.

b) İbadetlerinde halka gösteriş yapmaları.

c) Hayra engel olmaları. "(Namazlarının) özünden uzaktırlar" diye çevirdiğimiz "sâhûn" kelimesinin sözlük anlamı "unutanlar" olup bu bağlamda "namazlarım vaktinde kılmayanlar" şeklinde yorumlayanlar bulunmuşsa da Ta-berî, bizim de mealde esas aldığımız yorumunda "sâhûn" kelimesini "namazı ciddiye almayanlar, başka şeylerle meşgul olmayı

namaz kılmaya tercih edenler" şeklinde anlamanın daha isabetli olduğunu, bunun vaktinde hlınmaması veya büsbütün terkedilmesiyle ilgili yorumu da kapsadığını belirtmiştir. Bir kimsenin namazı ciddiye almamasının, namaz kılıyor görünse bile onun özünden uzak kalmasının önemli bir sebebi, 6. âyette "riya" kavramıyla ifade edilen "halka gösteriş yapma" eğilimidir. Riya, özellikle dinî davranışlarla ilgili bir terim olup "bir kimsenin, kendisinde bulunmayan dinî ve ahlâkî bir meziyeti, bir erdemi varmış gibi göstermesi, iyilik yapıyormuş gibi görünmesine rağmen yaptıklarıyla -iyiliğin din ve ahlâktaki karşılığından öte- maddî veya manevî bir çıkar amaçlaması" anlamına gelir. İşte ayette bu tutum eleştirilmektedir.

"Hayır" diye çevirdiğimiz son âyetteki "mâûn" kelimesini Taberî, "insanın yararına olan her şey" şeklinde tanımlar ve kelimenin âyetteki anlamının "zekât, farz olan sadaka, hakkı ödenmeyen mal, insanların kendi aralarında birbirinden yararlandırmadıkları nimetler, hak, ödünç, mal" gibi anlamlara geldiğine dair görüşler naklettikten sonra kendisi "mâûn" kelimesinin bu bağlamda insanlara iyilik, hayır, nimetlerin paylaşılması gibi anlamlan kuşatan genel bir ifade olduğunu belirtir. Bu sebeple biz de mealde "mâûn"u geniş bir kavram olan "hayır" kelimesiyle ifade etmeyi uygun bulduk.

Sûrede dikkati çeken önemli bir nokta şudur: İbadetlerde şekil şartlan da vazgeçilmez olmakla birlikte, en az şekil kadar özen gösterilmesi gereken husus, imanla birlikte niyet, ihlâs, huşu, takva gibi kavramlarla ifade edilen öz ve içeriktir. Kur'an'a göre ibadetlerde niyet ve ihlâs, tevhid ilkesinin ibadetteki yansımasıdır. Bunu Hz. Peygamber, "Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek" şeklinde belirtmiştir. İşte 4-6. âyetlerde "Vay haline o namaz kılanlara ki, onlar namazlarının özünden uzaktırlar; halka gösteriş yaparlar" mealindeki eleştiriyle verilmek istenen mesaj budur.

Sûrede dikkati çeken diğer önemli bir nokta da Allah'a gönülden ibadet etmekle yardımlaşma ve dayanışmanın dindarlıkta birbirinden ayrılmazlığının vurgulanmış olmasıdır. Buna göre gerçekten dine inanan ve âhiret sorumluluğu taşıyan insan hem Allah'a hem de yaratılmışlara karşı ödevlerinin bilincinde olup bunları tam bir ihlâs ve samimiyetle yerine getiren, kendisi iyilikler yaptığı gibi herkesin de iyilik yapmasına ön ayak olan, yardımlaşma ve dayanışmanın önünü tıkayan değil, aksine gelişip yaygınlaşmasına, bireyselliği aşarak toplumsal ve kurumsal bir yapı kazanmasına katkıda bulunan insandır. İslâm'ın hakim kılmak istediği gerçek ahlâk ve üstün insanlık işte budur.

KEVSER SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke
İniş Sırası : 15
Âyet sayısı : 3

Nüzulü:

İniş sırasına göre on beşinci, mushaftaki sıraya göre yüz sekizinci sûredir. Adiyât sûresinden sonra Tekâsür sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler de vardır.

Adı

Sûre adını ilk âyetinde geçen "kevser" kelimesinden almıştır. Ayrıca "İnnâ a'taynâ..." ve "Nahr" adlarıyla da anılır.

Konusu

Sûrede Hz. Peygamber'e dünya ve âhirette verilen nimetlerden bahsedilmekte, kendisine Allah'a kulluk etmesi ve kurban kesmesi emredilmektedir. Ayrıca ona düşmanlık edenler kınanmaktadır.

Meali

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... 1. Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik. 2. Şimdi sen rabbin için namaz kıl, kurban kes. 3. Asıl sonu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.

Tefsiri

1-3. Kevser kelimesi "çokluk" mânasına gelen "kesret" kökünden türemiş olup çok değerli ve çok önemli şeyleri ifade eder. Tefsirlerde kevser, "çok hayır, Kur'ân-ı Kerîm, Kur'an'ın tefsiri ve şer'î hükümlerin hafifletilmesi, peygamberlik, Makam-i mahmûd cennetteki bir nehir veya havuz, Hz. Peygamber'in nesli, Ashabının ve ümmetinin çokluğu, duasının kabul olması, şanının yüceliği, başkasını kendine tercih etme, kalbin nuru, şefaat, mucizeler, kelime-i tevhîd, din konusundaki bilgi, beş vakit namaz, İslâm dini" gibi çeşitli anlamlarda yorumlanmıştır. Ancak biz, bunlar içinde Şevkânî'nin de uygun bulduğu, "çok hayır" anlamına uygun düşen "bitip tükenmez iyilik" şeklindeki kapsamlı anlamı tercih ettik. Râzî, buradaki "kevser" kelimesiyle Duhâ sûresinden buraya kadar doğrudan veya dolaylı ifadelerle Cenâb-ı Hakk'ın, Resûlü'ne lütfettiği, her biri dünyalara değer nimetlerin, şan ve şeref sebeplerinin kastedildiğini belirterek, dolaylı bir ifadeyle ona "Sen de bu lütufkâr rabbine ibadet etmek ve kullarını kendileri için en iyi olan yola çağırmakla meşgul ol" buyurulduğunu söyler. Aynı müfessire göre "kevser" kelimesi, Allah'ın Resûl-i Ekrem'i düşmanlarına karşı koruyup kendisine zaferler nasip edeceği, dünya ve âhirette bol nimetler bağışlayacağı yönünde müjdeler de içermektedir.

Erkek çocuğu yaşamadığı için kendisine "sonsuz, nesli kesik" diyen müşriklerin sözlerinden dolayı üzülmüş olan Hz. Peygamber'e "kevser", yani bitip tükenmez nimetler verildiği müjdelenerek üzüntüsü giderilmiş, müşriklerin bu konudaki dedikoduları reddedilmiş ve Hz. Peygamber'in şanının yüceliği gösterilmiştir.

2. âyette, kendisine pek çok hayır lütfedilmiş olan Hz. Peygamber'in bu nimetlerin şükrünü eda etmek üzere sadece Allah'a yönelerek namaz kılması ve O'nun rızası için değerli mallarından kurban kesmesi emredilmiş; bu suretle putlar için kurban kesen müşriklerin çok tanrılı inancını silip tevhid İnancını yerleştirmesi ve kesilen kurbanlar sayesinde sosyal yardımın sağlanması amaçlanmıştır.

Bilindiği gibi namaz, azdan çoğa göre arttırılarak Mekke döneminde, yaygın kanaate göre hicretten üç yıl kadar önce gerçekleşen Mi'rac olayı sırasında farz kılınmış; kurban ibadeti İse Hz. Peygamber tarafından hicretten iki yıl sonra uygulanmaya başlanmıştır, Bu âyette geçen namazın beş vakit namaz mı, bayram namazı mı olduğu konusunda farklı tespit ve değerlendirmeler vardır. Âyetteki kurbanın da vâcib veya sünnet kurban mı yoksa nafile de dahil mutlak kurban mı olduğu tartışmalıdır. Bize göre âyette vurgulanan husus, belli bir namaz ve kurban olmayıp namaz, kurban gibi ibadetlerin yalnızca Allah'a, bütün nimetlerin sahibine özgü kılınması, yalnızca Rabbe ibadet edilmesidir.

Araplar erkek çocuğu olmayan kimseyi "sonsuz, soyu kesik" gibi sıfatlarla niteler ve bu tür lakaplarla anarlardı. Tefsirlerde anlatıldığına göre Hz. Peygamber'İn erkek çocukları ölünce müşrikler onu da "ebter" lakabıyla anmaya başlamışlar ve "Bırakın onu; o, sonu gelmeyecek, soyu kesik bir adamdır!" diyerek hakaret etmek istemişlerdir. İşte 3. âyet, onların bu davranışlarını kınamakta, her ne kadar erkek çocukları bulunsa da asıl soyu kesileceklerin kendileri olduğunu haber vermektedir. Çünkü onlar kıyamete kadar lanetle anılırken Hz. Peygamber rahmetle anılmakta, ismi dünyanın her tarafında günde beş vakit ezanda Allah'ın

adıyla birlikte okunmaktadır. Mekke putperestleri, olayların sadece dış yüzüne baktıkları için Hz. Peygamber'i arkasız ve güçsüz, kendilerini kalabalık ve güçlü görür ve buna dayanarak Resûl-İ Ekrem'in davasının sonuçsuz kalacağından emin olduklarını söylerlerdi. Ama -Râzî'nin ifadesiyle- "Allah durumu onların aleyhine çevirdi; asıl güçlü olanın, Allah'ın destekledikleri ve güçsüz olanların da Allah'ın zillete uğrattıkları olduğunu bildirdi. Böylece kesret ve kevser (geniş topluluk ve bol nimet) Hz. Muhammed'in olurken ona düşman olanların payına da ebterük, alçalış ve zillet düştü"Bu ifadeler, dolaylı olarak Peygamber'in yolunu izleyen, inanç ve kararlılığını devam ettiren müminler için de bir müjdedir.

KAFIRUN SURESİ

İndiği Yer : Mekke

İniş Sırası : 18

Âyet sayısı: 6

Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz dokuzuncu, iniş sırasına göre on sekizinci sûredir. Mâûn sûresinden sonra, Fîl sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır. Tefsirlerde anlatıldığına göre Kureyşliler Hz. Peygamber'den bir sene kendi ilâhlarına tapmasını, bir sene de kendilerinin onun İlâhına tapmalarım istemişler. Hz. Peygamber de "Kendisine bir şeyi ortak koşmaktan Allah'a sığınının!" demiş; bu kez KureyşlİIer, "Bizim ilâhlarımızdan bazılarım istilâm et (öp, el sür), biz de seni tasdik edip ilâhına ibadet edelim" demişler. Bunun üzerine Kâfurun sûresi inmiştir.

Adı

Sûre adını ilk âyetinde geçen ve "İnkarcılar" anlamına gelen "kâfirim" kelimesinden almıştır. "Kul yâ eyyühe'l-kâfirûn, Mukaşkışe, İhlâs, İbadet, Dîn" adlarıyla da anılmaktadır. Aynca İhlâs süresiyle birlikte bu iki sûreye "İhlâsayn (iki İhlâs)" adı verilmiştir.

Konusu

Sûrede Hz. Peygamber'in inkarcılarla şirk ve sapkınlıkta birleşemeyeceği ifade edilmekte ve İslâm dininin şirkten uzak tutulması hedeflenmektedir.

Fazileti

Müfessirler bu sûrenin faziletiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in, "Kul hüvel-lahu ehad Kur'an'ın üçte birine denktir, Kul yâ eyyühel-kâfirûn ise dörtte birine denktir" buyurduğunu; Sahâbe'den birine, "Uyumak üzere yatağına yattığında Kul yâ eyyuhel-kâfirûn sûresini oku; bunu okursan şirk inancına sapmaktan korunursun" dediğini naklederler.

Meali

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... 1. De ki: "Ey inkarcılar! 2. Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. 3. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. 4. Ben sizin taptıklarınıza tapıyor değilim. 5. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. 6. Sizin dininiz size benim dinim banadır."

Tefsir

1-6. Tevhîd ilkesinin sembolü olarak Mekke döneminin ilk yıllarında inen bu sûrede müşriklerin şahsında tüm putperestlere İlân edilmek üzere İman ile şirkin ayrı şeyler olduğu, bu iki inanç sistemi arasında bir benzerlik bulunmadığı, dolayısıyla ikisinin birlikte bulunmasının mümkün olmadığı kesin olarak ifade edilmiştir.

Bazı müfessirlere göre 2-3. âyetlerde gelecekte Hz. Peygamber'İn müşriklerin taptığına tapmayacağı, onların da Hz. Peygamber'in taptığına tapmayacakları ifade edilmiş; 4-5. âyetlerde ise halihazırda da onların tutumlarının farklı olmadığı bildirilmiştir. Ancak

Şevkânî bu yorumu reddetmekte, 4-5. âyetlerin 2-3. âyetlerdeki gerçeği pekiştirdiğini söylemekte; bu tekrarlara dil kurallarından ve Arap şiirinden örnekler getirmekte, Hz. Peygamber'in hadislerinde de benzer tekrarların bulunduğunu ifade etmektedir (bk. V, 599-600). Bizim tercihimiz de bu yöndedir. Zira 2-3. âyetlerde Hz. Peygamber'in şahsında müminlerin sadece bir Allah'a kulluk etmeleri emredilmiş, Allah'a ortak koşanlarla gerek inanç gerekse ibadet bakımından hiçbir şekilde benzerliklerinin bulunmadığı vurgulanmıştır. 4-5. âyetlerde ise Hz. Peygamber'i kendi dinlerine döndürmek İsteyen putperestlerin ümidini kırmak maksadıyla vurgu tekrar edilmiştir. "Sizin dininiz size benim dinim banadır" şeklinde tercüme ettiğimiz 6. âyet, daha geniş kapsamlı ve daha vurgulu bir şekilde önceki âyetleri tekit eder ve bu iki din arasında uzlaşmanın olamayacağını gösterir. Zira bu iki dini uzlaştırmak, hak ile bâtılı uzlaştırmak anlamına gelir.

Son âyetten dîn, vicdan ve ibadet özgürlüğünün esas olduğu, kimsenin herhangi bir dine girmeye zorlanamayacağı anlamının da çıkarılabileceğini düşünen bir kısım müfessirler bu âyetin müşriklere karşı savaşılmasını emreden âyetle neshedildiğini yani hükmünün kaldınldığını ileri sürmüşlerdir. Ancak, bizim de katıldığımız görüşe göre âyetin hükmü kaldırılmamıştır; çünkü burada bir emir veya yasak değil, bir vakıanın tespiti ve ifade edilmesi (haber) söz konusudur; haber ise Allah'tan olduğu için gerçektir, değişmez, kıyamete kadar geçerlidir. Bu âyet, bir vakıa tespiti olduğu ve müslümanların zayıf durumda bulundukları bir dönemde indiği için ondan din ve vicdan özgürlüğü anlamının çıkarılamayacağı da düşünülebilir. Kuşkusuz İslâm'da din, vicdan ve ibadet özgürlüğü vardır; ancak bu özgürlükler Medine döneminde inen âyetlerde ifade edilmiş, müslümanların hakim oldukları zaman ve mekânlarda uygulanmış, hayata geçirilmiştir.

NASR SÛRESİ

İndiği Dönem : Medine
İniş Sırası : 114
Âyet Sayısı :3
Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz onuncu, iniş sırasına göre yüz on dördüncü sûredir. Medine döneminde Tevbe sûresinden sonra nazil olduğu ve tam sûre olarak Kur'an'ın en son inen sûresi olduğu kabul edilmektedir. Sûrenin Veda Haccı esnasında Mina'da indiği rivayet edilir.

Adı

Sûre adını ilk âyetinde geçen ve "yardım, zafer" anlamına gelen "nasr" kelimesinden almıştır. Hz. Peygamber'in vefatına ima olarak değerlendirildiği için "Tevdî (veda)" adıyla da anılmaktadır; ayrıca "İza câe..." ve "Fetih" adlan da vardır.

Konusu

Sûrede Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e nasip ettiği zafer, fetih ve fetih sonrası insanların grup grup İslâm'a girmelerinden bahsedilmektedir.

Meali

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla... 1. Allah'ın yardımı gelip fetih gerçekleştiğinde; 2. Ve insanların akın akın Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde; 3. Rabbine hamd ederek şanının yüceliğini dile getir ve O'ndan af dile; şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir.

Tefsiri

1-3. Müfessirlere göre "Allah'ın yardımından maksat, Mekke putperestlerine veya bütün düşmanlarına karşı Allah'ın Hz. Peygamber'e yardım etmesi ve onu zafere kavuşturmasıdır; mecazen "dinin kemale ermesi, son şeklini alması" anlamında da yorumlanmıştır. "Fetih"ten maksat ise başta Râzî'nin "fetihlerin fethi" dediği Mekke'nin fethi olmak üzere Hz. Peygamber'e nasip olan bütün fetihlerdir. Fetih mecaz olarak "Hz. Peygamber'e verilen ilimler, dünya nimetleri, cennet" olarak da yorumlanmıştır

Sûrede Hz. Peygamber'İn şahsında genel olarak müminlere hitap edilerek Allah Teâlâ kendilerine bir nimet ve yardım lütfettiğinde O'na hamd ve şükretmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Müminler Mekke döneminde fakir ve güçsüzdü; müşriklerin kendilerine yaptıkları zulme karşılık verecek durumda değillerdi. İnsanlığı kurtuluşa çağıran Hz. Peygamber, çağrısına olumlu cevap alamadığı için üzülüyor, hatta kendi kavmi tarafından dîn konularında yalan söylemekle suçlanıyordu. Fakat Medine döneminde müminler güçlenerek kendilerine haksızlık eden inkarcılara karşı savaşacak duruma geldiler ve beldeler fethettiler. Bu durum Arap toplumunun İslâm'a girmesinde büyük etken oldu. Özellikle Mekke'nin fethinden sonra Arap kabileleri savaşmaksızın İslâm'ın hakimiyetini kabul etmiş ve akın akın İslâm'a girmişlerdir. 2. âyet bunu ifade etmektedir. 3. âyette ise daha önce müşrikler tarafından "sihirbaz, şair, kâhin, mecnûn" gibi yakışıksız sıfatlarla nitelenerek her türlü hakarete mâruz bırakılan Hz. Peygamber'e, kendisini bu durumdan kurtaran Allah'a hamd ve şükretmesi buyu-rulmaktadır. Mekke'den hicret ederken Sevr mağarasında gizlendiğinde yanında sadece Hz. Ebû Bekir vardı; şimdi ise binlerce sahâbî ile birlikte Mekke'yi fethetmiş, tarihin en büyük ve en yapıcı inkılabım gerçekleştirmişti. İşte bu sebeple müminlerden Yüce Allah'a hamdetmeleri, kendilerine nasip edilen zafer ve fetih nimetlerinin şükrünü yerine getirmeleri istenmektedir.

Hz. Peygamber'İn günahtan korunduğu bilinmektedir (ismet). Buna rağmen ona Allah'tan af dilemesi emredildİğine göre bunun mânası ya ümmeti için, onların adına af dilemesi veya -günahtan uzak dursa bile- Allah'tan af dilemek kullukta kemalin gereği olduğu için "Allah karşısında alçak gönüllülük sergilemesi, her şeye rağmen ibadetlerini mükemmel görmeyip bu sebeple O'dan af ve özür dile-mesi"dîr. Bu sûre indikten sonra Hz. Peygamber'İn, "Allahım! Sana hamd eder ve seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Beni bağışla, çünkü sen tövbeleri kabul edensin!" anlamındaki duayı sık sık tekrarladığı rivayet edilmektedir.

Sahabe'den bazıları bu âyetlerden Hz. Peygamber'in görevinin tamamlandığı ve artık vefatının yakın olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Bundan dolayı sûreye "vedalaşma" anlamında "Tevdî" ismi de verilmiştir. Nitekim bu âyetler indikten sonra Hz. Peygamber'İn ancak 80 gün gibi kısa bir süre yaşadığı rivayet edilmektedir.

TEBBET SÛRESİ
İndiği Yer : Mekke
İniş Sırası : 6
Âyet Sayısı: 5
Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz on birinci, iniş sırasına göre altıncı sûredir. Mekke döneminde Fatiha sûresinden sonra, Tekvîr sûresinden önce inmiştir. Rivayete göre Allah Teâlâ'nın kendisine yakınlarını uyarıp İslâm'a çağırmasını emredince Hz. Peygamber Safa tepesine çıkmış, orada bulunan Kureyş kabilesi mensuplarını yanına çağırarak onlara İslâm'ı

tebliğ etmiş; ancak Resulul-lah'm amcası Ebû Leheb bu olaya kızarak "Bizi bunun için mi çağırdın?" deyip hakaret içerikli sözler sarfetmiş,bunun üzerine bu sûre inmiştir.

Âdı

Sûre adını ilk âyetinde geçen ve bu bağlamda "kurusun!" şeklinde beddua anlamı taşıyan "tebbet" kelimesinden almıştır. Ayrıca "Mesed, Leheb, Ebû leheb" adlarıyla da anılmaktadır.

Konusu

Sûrede Hz. Peygamber'in amcası olup ona karşı düşmanca davranışlar sergileyen Ebû Leheb ve karısı eleştirilmektedir.

Meali

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... 1. Ebû Leheb'in elleri kurusun! Kurudu zaten. *2.* Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı başka şeyler. 3.0, alev alev yanan ateşe atılacak! 4-5. Boynunda ipten bükülmüş bir halat bulunan, dedikodu yapıp söz taşıyan kadını ile birlikte.

Tefsiri

1-5. Ebû Leheb, Abdulmuttalib'in oğlu ve Hz. Peygamber'in baba bir am-casıdır. Asıl adı Abdülüzzâ olup parlak yüzlü olduğundan veya öfkelendiğinde yanaldan kızardığı için babası tarafından kendisine "alevli, çok parlak" anlamına gelmek üzere Ebû Leheb lakabı verilmiştir. Daha önce Hz. Muhammed'İ çok sevdiği, hatta iki oğlu onun kızlarıyla evli olduğu halde peygamber olduktan sonra onun azılı düşmanı oldu. Hz. Peygamber, insanların Allah katında eşit olduğunu, onların dinî ve ahlâkî erdemlerine göre değerlendirileceklerini söylüyordu. Ebû Leheb ise kibirli, gururlu ve zengin biri olup fakir ve zayıf insanların kendisine eşit tutulmasını kabullenemiyordu. Rivayete göre Resûfullah panayırda dolaşarak insanları İslâm'a davet ederken Ebû Leheb de arkasından gider ve çevresindekilere onun yalancı olduğunu söylerdi· Hz. Peygamber'e karşı daima onun düşmanlarıyla birlikte hareket etmiş, hem kendisi hem de karısı ona eziyet etmişlerdir. Hicretin ikinci yılında çiçek hastalığına yakalandığı için Bedir savaşma katılamamış, fakat yerine adam göndermiş, ayrıca müşriklere malî destekte bulunmuştur. Kureyş'İn Bedİr'deki yenilgisini ve ağır kayıplarını haber aldıktan yedi gün sonra kahrından öldüğü söylenmektedir. Çiçek hastalığı kendilerine de bulaşır endişesiyle ailesinden hiç kimsenin ona yaklaşmadığı, öldüğünde ücretle tuttukları Sudanlılar'a defnettirdikleri rivayet edilir. Ebû Leheb'in kızı müslüman olarak Medine'ye hicret etmiş, oğulları Utbe ile Muttalib de Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a girmişlerdir.

"Ebû Leheb'in elleri kurusun!" mealindeki 1. âyet mecazî bir ifade olup onun helak olması yönüyle bedduadır. Devamındaki "tebbe" fiili, bedduanın gerçekleşeceğini ifade eder; nitekim öyle de olmuştur. Müfessirler 2. âyette Ebû Leheb'in kazandığı bildirilen şeyden maksadın onun çocukları, malı, mevki ve itibarı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre âyet, bunların hiçbirinin kendisini kötü sondan kurtaramadığını ifade eder. "Ona ne malı fayda verdi ne de kazandığı" diye çevirdiğimiz 2. âyete "Malı ona ne fayda sağladı, ne kazandı?" diye soru şeklinde de mâna verilmiştir.

Ebû Leheb, Peygamber'in amcası olduğu için onu desteklemesi ve düşmanlarına karşı koruması gerekirken tam tersine karısıyla birlikte ona eziyet ve sıkın- ti verdiklerinden dolayı 3. âyette ateşi son derece şiddetli olan cehenneme gireceği haber verilmiştir.

Ebû Leheb'in karısı, Harb'ın kızı ve Ebû Süfyan'ın kız kardeşi Ümmü Cemîl Avrâ'dır. "Dedikodu yapıp söz taşıyan..." diye çevirdiğimiz 4. âyeti, Hz. Peygam-ber'e eziyet etmek maksadıyla diken, çalı çırpı toplayıp geceleyin Peygamber'in yoluna serdiği için "odun

taşıyan" diye çevirenler de vardır. Biz mealde, insanların arasını bozmak amacıyla laf götürüp getirdiği ve Hz. Peygamber'i maddî sıkıntısı sebebiyle aşağıladığı için mecazî anlamda bu şekilde nitelendirildiği yorumunu tercih ettik. Taberî, her iki yorumu destekleyici rivayetler aktardıktan sonra kendisi birinci mânayı tercih etmiştir. Ayrıca hata ve günahlarını yüklenip taşıdığından dolayı mecazî anlamda "yanacağı cehennem için odun taşıyan" olarak nitelendirildiği kanaatinde olanlar da vardır. Aynı kadın, Lât ve Uzzâ isimli putlara yemin ederek mücevherden yapılmış kıymetli gerdanlığını Hz. Peygamber'e düşmanlık uğrunda harcayacağını büyük bir gururla söylediğinden dolayı da 5. âyet "Dünyadaki gerdanlık yerine âhirette boynuna ateşten bir ip takılacaktır" şeklinde yorumlanmıştır.

İHLAS SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke

İniş Sırası : 22

Âyet Sayısı: 4

Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz on ikinci, İniş sırasına göre yirmi ikinci sûredir. Nâs sûresinden sonra, Necm sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır. Mekke'de indiğini söyleyenler Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek "Bize rabbinİn soyunu anlat" dediklerini, bunun üzerine bu sûrenin indirdiğini bildiren rivayetleri delil getirirler. Medine'de indiğini söyleyenler ise yahudilerle hıristiyanlann Hz. Peygamber'e yönelttikleri Allah hakkındaki sorulara bir cevap olmak üzere Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelip "Kul hüvellahü ehad" sûresini okuduğunu bildiren rivayetleri delil göstermişlerdir. Ancak sûrenin üslup ve içeriği Mekke döneminde indiği İzlenimini vermektedir.

Adı

Sûrenin kaynaklarda tespit edilen 20'yi aşkın adı vardır. Ancak yaygın olarak İslâm dininin temel ilkesi tevhîd inancının vecîz bir ifadesi olan "İhlâs" adıyla tanınmıştır. En çok kullanılan isimlerinden biri de "Kul hüvellahü ehad"dır. Ayrıca "Samed, Tevhîd, Esâs, Tecrîd, Necat, Velayet, Mukaşkışe, Muavvize" adlarıyla da anılmaktadır.

Konusu

Sûrede Allah Teâlâ'nın başlıca sıfatlan tanıtılmaktadır.

Fazileti

Hz. Peygamber bu sûrenin önemi ve fazileti hakkında söyle buyurmuştur; "Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu sûre Kur'an in üçte birine denktir". Yine Hz. Peygamber, sevdiği için bu sûreyi her namazda okuyan bir sahabîye, "Onu sevmen seni cennete götürür" müjdesini vermiştir.

Meali

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... 1. De ki: "O, Allah'tır, tektir. 2. Allah sameddir. 3. Doğurmamış ve doğmamıştır. 4. O'nun hiçbir dengi yoktur."

Tefsiri

1. İhlâs sûresi, İslâm'ın esası olan tevhîd (Allah'ın birliği) ilkesini özlü bir şekilde ifade ettiği ve Allah Teâlâ'yı tanıttığı için Hz. Peygamber tarafından Kur'an'ın üçte birine denk olduğu ifade buyurulmuştur. Kelâmın akışı ve konunun Allah'ın nesebini (hangi soydan geldiğini) soranlara verilen cevapla ilgili olması dikkate alındığında birinci âyetteki "O" diye çevirdiğimiz "hüve" zamirinin Allah'a ait olduğu açıkça anlaşılır. Allah ismi, varlığı ezelî, ebedî, zarurî ve kendinden olan, her şeyi yaratan, her şeyin mâliki, mukadderatının hakimi, her şeyi bilen ve her şeye kadir olan... Yüce Mevlâ'nın isimlerinin en başta gelenidir.

Müfessirler bu sûrede ağırlıklı olarak Allah'ın birliğini ifade eden "ahad" terimi ile var oluş bakımından kimseye muhtaç olmadığını anlatan "samed" terimi üzerinde durmuşlardır. "Tektir" diye çevirdiğimiz "ahad" kelimesi, "birlik" anlamına gelen vahd veya vahdet kökünden türetilmiş bir isimdir. Sıfat olarak Allah'a nispet edildiğinde O'nun birliğini, tekliğini ve eşsizliğini ifade eder; bu sûrede doğrudan doğruya, Beled sûresinde dolaylı olarak Allah'a nispet edilmiştir; bu anlamıyla tenzihi veya selbî (Allah'ın ne olmadığını belirten) sıfatlan da içerir. Nitekim devamındaki âyetler de bu mânadaki birliği vurgular. Bu sebeple "ahad" sıfatının bazı istisnalar dışında Allah'tan başkasına nispet edilemeyeceği düşünülmüştür. Aym kökten gelen "vâhid" ise "bölünmesi ve sayısının artması mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık" anlamında Allah'ın sıfatı olmakla birlikte Allah'tan başka varlıkların sayısal anlamda birliğini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Türkçe'de de "bir" (vâhid) ile "tek" {ahad) arasında fark vardır. "Bir", genellikle "aym türden birçok varlığın biri" anlamında da kullanılır. "Tek" ise "türdeşi olmayan, zâtında ve sıfatlarında eşi benzeri olma- yan tek varlık" mânasına gelir. İşte Allah, bu anlamda bîrdir, tektir. Ahad ile vâ-hid sıfatlan arasındaki diğer farklar ise şöyle açıklanmıştır: Ahad, Allah'ın zâtı bakımından, vâhid ise sıfatları bakımından bir olduğunu gösterir. Ahad ile vahidin her biri "ezeliyet ve ebediyet" mânalarını da ihtiva etmekle birlikte, bazı âlimler ahadı "ezeliyet", vahidi de "ebediyet" mânasına tahsis etmişlerdir. Allah'ın sıfatı olarak her ikisi de hadislerde geçmektedir

2. ""Samed" kelimesi "herkesin kendisine ihtiyacını arzettiği, fakat kendisi kimseye muhtaç olmayan" anlamına gelir. Sûredeki bağlamına göre samed, "var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibu'l-vucûd" demektir. Buna göre samed kelimesi doğrudan doğruya ahad İsminin açıklamasıdır; daha sonra gelen "doğurmamış ve doğmamıştır" mealindeki âyet de samed isminin açıklamasıdır. Taberî, "samed"i, "kendisinden başkası ibadet edilmeye layık olmayan tek mâbûd" olarak tanımlamıştır. Kur'ân-I Kerîm'de sadece burada geçen "samed" ismi başta "esmâ-i hüsnâ" hadisi olmak üzere bazı hadislerde de yer almıştır.

3. Allah Teâlâ'nrn noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu ifade eden bu âyet, "samed" isminin açıklaması olup, Allah'a evlât nispet edenleri ve soy kavramına giren her şeyi; meselâ, "Mesîh Allah'ın oğludur" diyen hıristiyanlan ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyen müşriklerin bu iddialarını reddeder. Zira çocuk, eşin olmasını gerektirir; eş de çocuk da ihtiyacı karşılamak için istenilen varlıklardır; Allah ise İhtiyaçtan münezzehtir, ezelî ve ebedîdir. Eşleri de çocukları da O yaratmıştır; yarattığı şeylere muhtaç olması ise imkânsızdır. Âyetin, "O, doğmamıştır" mealindeki ikinci cümlesi Allah Teâlâ'nın doğum veya sudur yoluyla bir ana veya babadan, bir asıldan meydana gelmediğini ifade eder. Çünkü doğan her şey sonradan olur; oysa Allah kadîm ve ezelîdir, yani varlığının başlangıcı, evveliyatı yoktur.

4. Bu âyet hem ilk âyetin açıklaması hem de bütünüyle sûrenin bir özeti mahiyetinde olup Yüce Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve Fiillerinde hiçbir dengi ve benzeri bulunmadığını ifade eder. Kendisinden başka var olan her şeyi O yaratmıştir. Bu sebeple yarattıklarının O'na denk olması mümkün değildir. Nitekim bu durum muhtelif âyetlerde ifade buyurulmuştur.

İhlâs Sûresinin, Kur'an'in üçte birine denk olduğuna dair yukarıda geçen hadisi yorumlayan âlimlerden bir kısmı, bu denkliği sûreyi okumanın sevabı, bir kısmı da konusu ve mânası yönünden değerlendirmişlerdir. İkinci görüşe göre sûre, Kur'an'ın üç temel konusundan ilki olan tevhidle alâkalı olup bu sûrenin anlamını iyice kavrayan ve itikadını bu sûrenin öğretisi yönünde oluşturan bir kimse Kur'an'ın tevhid ve akaid bölümünü de kavrayıp benimsemiş olur. Gazzâlî *Cevâhiru'l-Kur'ân* isimli eserinde özetle şu hususlara işaret eder: Kur'an'daki bilgiler ana hatlarıyla Allah hakkında bilgi (ma'rifetullah), âhiret bilgisi ve doğru

yol bilgisi olmak üzere üçe ayrılır. İhlâs sûresi bunlardan ilkini, yani ma'rifetullah ve tevhid konusunu ihtiva etmektedir. Kur'an'daki diğer hükümler bu sûredeki tevhid temeline dayandığı için sûre Kur'an'ın üçte birine denk görülmüştür. Belirtilen öneminden dolayı îhlâs sûresi tefsir kitaplarında muhtelif yönleriyle ele alınıp incelendiği gibi felsefeden tasavvufa kadar çeşitli ilim dallarında da meşhur âlimler tarafından sûre üzerinde pek çok müstakil tefsir vb. çalışmalar yapılmış; ayrıca süre üzerine tezler de hazırlanmıştır.

FELAK SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke

İniş Sırası : 20

Âyet Sayısı: 5

Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz on üçüncü, iniş sırasına göre yirminci sûredir. Fîl sûresinden sonra, Nâs sûresinden Önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler varsa da üslûp ve içeriği bakımından Mekkî sûrelere benzediği görülür.

Adı

Sûre adını ilk âyetinde geçen ve "sabah" anlamına gelen "felak" kelimesinden almıştır. Nâs süresiyle birlikte "Mukaşkışeteyn (şirkten uzaklaştıranlar)" adlarıyla da anılmaktadır. Aynı sûrelere başlarındaki "eûzü" kelimelerinden dolayı "Muavvizeteyn" ismi de verilmiştir.

Konusu

Sûrede bazı kötülüklerden dolayı Allah'a sığınılması öğütlenmektedir.

Fazileti

Hz. Peygamber Sahâbe'den Ukbe b. Âmir'e şöyle buyurmuştur: "Görmedin mi? Bu gece benzeri asla görülmemiş âyetler indirildi: Kul eûzü bi-Rabbi'1-felak ve Kul eûzü bi-Rabbi'n-nâs" ResÛlullah, Felak ve Nâs sûrelerinin en güzel sığınma duaları olduğunu açıklamış ve çok okunmasını tavsiye etmiştir.

Meali

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... 1. De ki: "Sabahın rabbine sığınırım; 2, Yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden; 3. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden; 4. Düğümlere üfürenlerin şerrinden; 5. Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!"

Tefsiri

1. "Sabah" diye çevirdiğimiz "felak" kelimesi "yarmak" anlamındaki "felk" mastarından isimdir. Yarma ve çatlatma neticesinde meydana gelen şeyin sıfatı olarak kullanılmaktadır. Yaygın yoruma göre burada Yüce Allah'ın gece karanlığını yarması neticesinde meydana gelen sabah aydınlığını ifade eder. Ancak, bir sonraki âyetle bağlantısı dikkate alındığında kelimenin, "yokluktan yarılıp çıkan mahlûkat" şeklinde özetleyebileceğimiz daha genel bir anlam içerdiğini kabul etmek gerekir. Buna göre "felak" kelimesi kâinatın yokluk alanından bir patlama ile ilk meydana gelişini ve yaratılışını ifade eder. Bu cümleden olmak üzere arzdan kaynayan pınarlar, bulutlardan boşalan yağmurlar, tohumlardan filiz veren bitkiler, rahimlerden çıkan yavrular gibi Yüce Allah'ın kudretiyle bir asıldan, bir kaynaktan ayrılıp çıkan bütün mahlûkat "felak" kelimesinin kapsamına girer. Ayrıca -Esed'in de belirttiği gibi "felak" kelimesinin "bir belirsizlik (dönemin)den sonrahakikatinortaya çıkışı" şeklindeki tanımı dikkate alındığında "sabahın Rabbi" deyimiyle "Allah'ın, hakikatin her şekildeki idrakinin kaynağı olduğuna ve bir kimsenin ona sığınmasının, 'hakikatin ardından koşmak' ile eşanlamlı olduğuna" işaret edildiği de

düşünülebilir. Eski tefsirlerde "felak" kelimesine "cehennemin ismi, cehennemde bir zindanın veya bitkinin ya da kuyunun ismi" gibi -bize göre isabetli olmayan- başka yorumlar da getirilmiştir.

2. Bütün mahlûkatın şerrinden Allah'a sığınmanın gereği vurgulanmıştır. Bu ifade, maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî, dış âlemde veya kişinin nefsinde, tabiî ve ihtiyarî, her türlü şerri kapsamaktadır. Allah'ın yarattıklarının şerri, kötülüğü yaratma bakımından Allah'a ait olmakla beraber her yaratılanın bir hikmeti, bir faydası, ilâhî plana uygun bir fonksiyonu vardır. Bu imtihan planında ve ortamında insana kötüyü isteyip istememe ve onu icra için iradesini harekete yöneltme yetisi verilmiştir. Öte yandan Allah'ın kötü olarak nitelemediklerini kötü sayan veya kötü kılanlar, bu sınava tâbi olan şuurlu varlıklardır yani kötülük onların tavrı, tercihi, kullanma ve uygulama biçimi ve yeri ile ilgilidir.

3, "Gece" diye çevirdiğimiz "gâsık" kelimesine müfessirler "soğuk, Süreyya yıldızı, güneş, ay, yılan ve zarar veren her şey" mânalarını da vermişlerdir. Buna göre bastırdığında soğuğun, battıklarında Süreyya yıldızı veya güneşin, tutulduğunda ayın, soktuğunda yılanın ve zarar veren her şeyin şerrinden Allah'a sığınmak gerekir. Ancak burada da müfes-sirlerin çoğunluğu bizim mealde verdiğimiz "gece" mânasını tercih etmişlerdir. Çoğu zaman ve özellikle bu âyetlerin indiği devirlerin şartlanndakİ insanlar için gece karanlığı korkutucu ve ürperticidir; faydalan yanında bazı sıkıntıları da vardır. Çünkü gece karanlığında İnsanın faaliyetleri zorlaşır, gündüzün yapılan işlerin bir kısmı gece yapılamaz, hatta bazen imkânsız hale gelir; yolcu yolunu şaşırır, düşmana karşı korunmak güçleşir. Râzî şöyle der: "Geceleyin yırtıcı hayvanlar inlerinden, haşereler yerlerinden çıktığı, hırsızlar ve soyguncular hücuma geçtiği, yangınlar olduğu ve yardım imkânı azaldığı için gecenin şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir.

"Çöken karanlık" mecazî anlamda zulüm ve cehalet karanlığı, karanlık düşünceler ve insanın İçine çöken, onun ruh dünyasını karartan kin, öfke, şehvet ve kıskançlık gibi kötü huylar yahut ölüm, ümitsizlik ve karamsarlık gibi insanı korkutup kaygılandıran haller şeklinde de yorumlanabilir.

4. "Üfürenler" diye çevirdiğimiz "neffâsât" kelimesi hem erkek hem de kadın için kullanılır. Âyet metnindeki "ukad" ise "düğüm" anlamına gelen "ukde" kelimesinin çoğuludur. "Düğümlere üfürenler" diye tercüme ettiğimiz ifade, "kadın sihirbazlar, sihirbaz nefisler, sihirbaz gruplar" anlamlarında da yorumlanmıştır. Zemahşerî, âyette Allah'ı sığınılması emredilen asıl kötülüğün ne olduğu hususunda şu ihtimalleri sıralar:

a) Sihirle uğraşanların yaptıkları İşten ve bunun günahından.

b) Sihirbaz kadınların, yaptıkları sihirle insanları fitneye düşürmelerinden ve bâtıl şeylerle insanları aldatmalarından.

c) Sihirbazlar üfürdükleri zaman onların etkisiyle değil Allah'tan gelen bir musibetten Allah'a sığınmak emredilmiştir. Râzî, "neffâsât" kelimesini, "cinsel câzibeleriyle erkekleri âdeta büyülercesine etkileyip türlü türlü işler yaptıran kadınlar" şeklinde özetleyebileceğimiz mecazî bir anlamda yorumlamanın uygun olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte yaygın yoruma göre burada gerçek büyücüler ve üfürükçüler kastedilmiş ve kadınıyla erkeğiyle büyü ile meşgul olan herkesin şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir. Câhüiye döneminde ipi düğümleyerek ve düğümlere bir şeyler okuyup üfleyerek büyü yapıldığı birçok kaynakta zikredilmiştir. Âyette düğümlü ipe üflenerek yapılan büyünün etkisinden ve şerrinden değil, bunu yapanların kötülüğünden söz edilmiştir. Şu halde bu tür işlerle meşgul olanlar insanları aldatmakta, kafalarını karıştırmakta, onları bilhassa sıkıntılardan kurtulma hususunda gerçeklere yönelmekten ve bilime uygun tedbirlere başvurmaktan alıkoymakta, yanlış yollara

ve davranışlara yönlendirmektedirler. Âyet, müminlerin büyücü ve üfürükçülere itibar etmemeleri, onlardan uzak durmaları, onlara değer vermekten sakınmaları gerektiğini de ortaya koymaktadır. Nitekim Taberî'nin naklettiği bir rivayete göre Hasan-ı Basrî, bu âyet söz konusu olduğunda "Sihre bulaşanlardan sakının" demiştir.

Felak ve Nâs sûrelerinin Medine'de indiğini söyleyen müfessirler burada bİr yahudi tarafından Hz. Peygamber'e sihir yapıldığını, bu sebeple onun altı ay veya daha fazla bir süre rahatsızlanıp söylemediği bir sözü söylemiş ve yapmadığı bir şeyi yapmış gibi hayal ettiğini, bunun üzerine Felak ve Nâs sûrelerinin indiğini ve Resûlullah'ın bunları okuyarak şifa bulduğunu bildiren rivayetlere dayanmaktadırlar (bk. Kurtubî, XX, 253). Ancak diğer Mutezile âlimleri gibi Zemahşerî de âyetle ilgili yorumunda, bu tür uygulamaların gerçekliğine ve etkilerine inanmayı kesinlikle reddeder. Son dönem âlim ve müfessirlerinden Muham-med Abduh, böyle bir olayın Peygamber'İn ve vahyin sihir vb. beşerî etkilerden korunmuşluğunu ifade eden âyetlere aykırı olduğunu ileri sürerek ilgili rivayetlerin kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Benzer görüş Reşİd Rıza tarafından -mevcut psikolojik bulgulara da dayanılarak- daha ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bizim kanaatimize göre bilgi ve inanç konularında mütevâtir olmayan rivayetlerin dayanak olamayacağı birçok siinnî âlimin üzerinde birleştiği bir kural olup Peygamber'e büyü yapıldığı iddiasının hem bilgi hem inançla ilgisi bulunduğundan bu konuda mütevâtir olma değeri taşımayan rivayetlere itibar edil-memesi gerekir.

5. "Kıskanç kişi" diye çevirdiğimiz "hâsid" kelimesi "kıskanmak" anlamına gelen hased kökünden sıfat olup kıskançlık ve çekememezlik" duygusunun etkisinde kalan kişiyi İfade eder. Bu duygunun etkisiyle "birinin sahip olduğu nimetin zevalini arzulama" anlamına gelen hased, İslâm ahlâk kaynaklarında başlıca kötülük kaynaklan arasında gösterilmiştir. Bir tür ruh hastalığı kabul edilen hased duygusunun insan tabiatındaki bencillik eğiliminden, dolayısıyla başkalarının kendisinden daha üstün durumda olmasına tahammül edememesinden kaynaklandığı, bu durumun onu bir tür bunalıma soktuğu bildirilmektedir. Bu nedenle âyette, kıskançlığı tutan hasetçinin şerrinden Allah'a sığınmanın önemine dikkat çekilmiştir.

NÂS SÛRESİ

İndiği Yer : Mekke
İniş Sırası : 21
Âyet Sayısı: 6

Nüzulü:

Mushaftaki sıralamada yüz on dördüncü, İniş sırasına göre yirmi birinci sûredir. Felak sûresinden sonra, İhlâs sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Felak sûresinin Medine'de indiğini söyleyenler Nâs sûresi için de aynı şeyi söylemişlerdir.

Adı

Sûre adını ilk âyetinde geçen ve "insanlar" anlamına gelen "nâs" kelimesinden almıştır. Aynca "Kul eûzû bi rabbi'n-nâs" ve Felak süresiyle birlikte "Muav-vizeteyn, Mukaşkışeteyn" adlarıyla da anılmaktadır.

Konusu

Sûrede sinsice kötülüğe sürükleyen cinlerin ve İnsanların şerrinden Allah'a sığınılması öğütlenmektedir.

Meali

Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla... l-6.De ki: "Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden insanların rabbine, insanların mâlik ve hakimine sığınırım!"

Tefsiri

1-6. Allah Teâlâ insanları yaratıp maddî ve manevî nimetleriyle hem bede- nen hem de ruhen beslediği, yetiştirdiği, eğittiği için kendi zâtını Rab ismiyle an-mıştır. Râgıb el-Isfahânî, "mâlik ve hakim" diye çevirdiğimiz 2. âyetteki "melik" kelimesini özetle şöyle açıklar: Melik, emir ve yasaklarla insan topluluğunu yöneten kişidir. Bu kelime özellikle akıllı varlıkları yöneten için kullanılır; meselâ "insanların meliki" denir, "eşyanın meliki" denmez Yönetilen bütün insanlar olunca kanunlarıyla, buyruk ve yasaklarıyla onların yöneticisi, mâlik ve hakimi de Allah'tan başkası değildir. "İnsanların İlâhı"ndan maksat da sadece kendisi ibadete lâyık olan Allah'tır. Allah Teâlâ bütün mahlûkatm rabbİ olduğu halde burada üç âyette de "insanlar"ın tekrarlanması, onların mahlûkatm en üstünü ve en şereflisi olduğuna vurgu yapar. Ayrıca dünyada insanları yöneten hükümdarlar, krallar ve bunları tanrı sayıp tapan kavimler geçmişte görülmüştür, bugün de farklı boyut ve tezahürlerde görülebilmektedir. Bu sebeple sûrede insanların rablerinin de hükümdarlarının da ilâhlarının da sadece Allah olduğu ve yalnızca O'na sığınmak, O'na tapmak O'nun hükümranlığını tanımak gerektiği vurgulanmıştır.

"Şeytan" diye çevirdiğimiz "vesvâs" kelimesi, "vesvese"den türemiş ve aşırılık ifade eden bir sıfat olup "çokça vesvese veren" demektir. Vesvese "şüphe, tereddüt, kuruntu, gizli söz, kişinin içinden geçen düşünce" demektir; terim olarak, "zihinde irade dışı beliren ve kişiyi kötü ya da faydasız bir düşünce ve davranışa sürükleyen kaynağı belirsiz fikir, şüphe ve kuruntu" anlamına gelir. Bir kimseye böyle bir düşünceyi telkin etmeye de "vesvese vermek" denir. Vesvese genel olarak insanı kötü, din ve ahlâk dışı davranışlara yönelten bir iç itilme olarak hissedilir. Bu anlamdaki vesvesenin kaynağı şeytandır. Nitekim birçok âyette şeytanın insana vesvese verdiği ifade edilmiştir. Kötülük sembolü olan şeytan, gerçek bir varlığa sahip olmakla birlikte onun insan üzerindeki etkisini psikolojik yolla gerçekleştirdiği söylenmektedir. Vesvesenin bir diğer kaynağı ise kişinin nefsidir; Kaf sûresinin 16. âyeti de bunu ifade etmektedir.

"Vesvâs" kelimesi hem insanlara vesvese veren görünmez şeytanı hem de insanları yoldan çıkarmak ve onlara kötülük yaptırmak için gizlice tuzak kuran insan şeytanlarını ifade eder. "Sinsi" diye tercüme ettiğimiz "hannâs" kelimesi ise "gizli hareket eden ve geride kalmayı âdet haline getiren" anlamında bir sıfattır.

Burada, Felak sûresinde anlatılan serlerin benzeri büyük bir serden Allah'a sığınılması emredilmektedİr. Fakat bu şer insanlara bilemedikleri bir yolla, yani gizli güçler ve nefsanî arzular yoluyla geldiği için insanlar bazen gafilce hareket edip buna karşı tedbir almazlar; kötülük yaptıkları halde iyilik yaptıklarını sanır- far. Bu şer, âyet-i kerimede anlatıldığı üzere insanın manevî varlığını, ebedî mutluluğunu yok etmek isteyen ve onu ruhen zehirleyerek ebedî hüsrana düşürmeye çalışan şeytanların şerridir. Sûrede bu serden Allah'a sığınmayı isteyen buyruk, bizce belirsiz bir kaynaktan veya içimizden geîen arzu, duygu ve düşünceler karşısında uyanık obuayı, bunları akıl, vicdan ve dinî değerler süzgecinden geçirmeyi de içermektedir.

Son âyet-i kerimeden de anlaşıldığı üzere İnsanları aldatmaya ve doğru yoldan saptırmaya çalışan iki tür şeytan vardır: Birincisi cin şeytanlarıdır ki bunlar insanların içine vesvese düşürerek onları yanlış yola sürüklemek isterler. Her insanın, kendisini kötülüklere sürüklemeye, kötü işleri onun gözünde güzel göstermeye çalışan bir şeytanı vardır. Nitekim

Hz. Peygamber, her insanın kendine ait bir cini (şeytanı) bulunduğunu bildirmiştir. Başka bir hadiste de "Şeytan Âdemoğlunun kan damarlarında dolaşır" buyurulur. İnsanları doğru yoldan saptıran diğer şeytan ise insan şeytanlarıdır. Bunlar, gerçeklik ve değer ölçülerini kaybetmiş, kendilerini nefsanî haz ve arzuların akıntısına kaptırmış, bu mânada şeytanın esiri olmuş insanlardır. Bunlar insana çoğu zaman sureti haktan görünerek yaklaşır, sonu hüsranla biten davranışlara yöneltirler.

HADİS İLMİ VE SİYER BİLGİSİ

8 – HADİS İLMİ VE SİYER BİLGİSİ DERSİ*

Hadis İlmi ve Siyer Bilgisi dersi, 16 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

İÇİNDEKİLER

I. HZ.PEYGAMBERİN HAYATI ve ÖRNEKLİĞİ

A. HZ. PEYGAMBER ÖNCESİ ARAP YARIMADASI VE DÜNYA

B. HZ. PEYGAMBERİN HAYATI (KRONOLOJİK)

C. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ÖRNEKLİĞİ

II. HADİS İLMİ KAVRAM VE KAYNAKLARI

HADİS İLMİ ve TERMİNOLOJİSİ

1. Hadis ve Sünnet kavramları

2. Farklı açılardan hadisler

HADİS KAYNAKLARI

1. HADİS EDEBİYATI OLUŞUMU
2. KÜTÜB-Ü SİTTE
3. MUSANNEFLER VE MÜSNEDLER
4. DERLEME HADİS KAYNAKLARI
5. MEVZU HADİSLERLE İLGİLİ KAYNAKLAR

III. FARKLI MUHTEVALARDA HADİSLER

HADİS OKUMA YÖNTEMLERİ

1. Literal Okumalar
2. Lügavî Okumalar

* Haz: Mehmet ÖZTÜRK, Eğitim Merkezi Müdürü, Kastamonu Eğitim Merkezi

3. Fıkıh Eksenli Okumalar

4. Yorum Eksenli Okumalar

5. Tasavvufî ve İşârî Okumalar

6. İdeolojik Okumalar

7. Akıl Eksenli Okumalar

KONULARINA GÖRE HADİSLER

IV. HADİSLERİ YORUMLAMA İLKE VE YÖNTEMLERİ

HADİSLERİN DİLİ

HADİSLERİN BAĞLAM TAHLİLİ

KISSA, MESEL ve SEMBOLİK ANLATIMLARIN SİMGESEL YORUMU

HADİSLERİ KUR'AN, TARİH VE BEDİİ GERÇEKLİKLERİ DİKKATE ALINARAK YORUMLAMA

HADİSLERİN İSLAMIN GENEL PRENSİPLERİ ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

HADİSLERİN BAĞLAYICILIĞI VE GÜNCEL DEĞERİ

HZ.PEYGAMBERİN HAYATI ve ÖRNEKLİĞİ

A. HZ. PEYGAMBER ÖNCESİ ARAP YARIMADASI VE DÜNYA

Yüce Allah insanı yeryüzüne *halife* olarak yarattığını ifade etmektedir. Bu insan için gerçekten müthiş bir sorumluluk anlamına gelmektedir. Zira halife, halef kökünden gelip kendinden öncekine halef olan, onun görevlerini icra eden demektir. İşte insan "ve nefahtü" sırrını haiz olmakla birlikte, belki o sırrın gücüyle yeryüzünde Yüce Allah'ı temsil eden bir varlıktır. İnsanın O'nu temsil etmesi; sıfatlarını tecellî ettirmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Allah(c.c.) halifesini yaratmadan evvel, onun mekan tutacağı kâinatı, onun hayat sürebileceği bir şekle sokup hazırlamıştı. Bütün bir kâinat daha elverişli bir hayat yaşaması için halifeye yaraşır hale getirilmişti. Bu sebeple su, arş(kürsî), melekler ve cinler, arz ve sema, dağlar ve taşlardan sonra Cuma günü insan yaratıldı. Bu esnada; insanın yeryüzünde fesat çıkaracağına dair meleklerin endişesi, Cenab-ı Hakkın Hz. Adem'e isimleri öğretmesi, akabinde bütün meleklerin ona ihtiram secdesi yapıp sadece cinlerden olduğu halde meleklerin arasında yaşayan İblis'in tekebbüründen dolayı secde etmemesi Kuran'da zikredilen önemli olaylar arasında yer almaktadır. Bütün bunlar, biz insanoğlunun yaratılış serüveni ile ilgili, ayet ve hadislerden çıkarabildiğimiz hususlardandır.

Böylece ilk insan ve ilk Peygamber yaratılmış ve yeryüzünde Allah'ın halifesi olmuştur. Artık bundan sonra insan yapayalnız ve başıboş bırakılmamıştır. Yüce Rabbimiz, Peygamberler ile ve kutsal kitaplar ile halifesine yol göstermeye devam etmiştir.

Yüce Allah'ın gönderdiği binlerce Peygamber arasında bazıları vardır ki icra ettikleri fonksiyonlar açısından ayrı tutulmuşlardır. Bunlar; Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Bu peygamberlere *Ulu'l-Azm* peygamberler denir.

Hz. Nuh; insanlığın yeniden yeryüzüne dağıldığı dönemin peygamberidir.

Hz. İbrahim (m.ö. 2000 yılları); tevhid mücadelesi ile dikkat çeken, kâinatın cazibe merkezi olan Kâbe'yi canlandıran ve ahir-i zaman peygamberinin soyunun kendisine ulaştığı bir peygamberdir.

Hz. Musa (m.ö.1600 yılları); ilk olarak kapsamlı kutsal kitabın kendisine gönderildiği bir peygamberdir. Bu kutsal kitabın adı Tevrat idi. (Ahd-i Atik) Sonraki yıllarda peygamber olarak gönderilen Hz. Davud'a verilen *Zebur*, daha çok Tevrat'ın mütemmimi gibidir. Nitekim bugün de kitab-ı mukaddesin sonunda *Mezmurlar* adı ile bulunmaktadır.

***Hz. İsa*;** Üç yıl peygamberlik yapabildi. Yahudiler kendisini tanımadı. Yalnızca 12 balıkçı inandı. Onlara *Havari* denilir. Hz. İsa'dan sonra yüzlerce İncil ortaya çıktı. Çünkü Hz. İsa'nın hayatına dair bilgilerin yanında, Hıristiyan din adamlarının yorumları da kutsal kitaba dahil ediliyordu. En sonunda m.ö. 324 yılında İznik Konsili'nde, *Matta, Markos, Luka ve Yuhanna* isimleriyle dört ana İncil esas alındı. Adı geçen konsilde Peygamberimizin geleceği müjdesinin yer aldığı *Barnaba İncili*, dört ana İncil nüshası arasında yer almamıştı.

Hz. İsa'dan Efendimize kadar hiçbir Peygamber gelmediği için bu döneme *fetret* dönemi denilmiştir. Katliamlar, soykırımlar, tahrifatlar kutsal kitapları ya tamamen yok etmiş ya da tanınmaz hale getirmiştir. Artık O bekleniyordu. Onun teşrif ettiği Hicaz bölgesinde Kureyşlilerin önemli bir yeri vardı. Bunların soyu Hz. İbrahim'e kadar gidiyordu. Bu bölge özellikle Kâbe ve etrafı Dünya kuruldu kurulalı insanlığın cazibe merkezi durumundaydı. Dünya haritasındaki yeri itibarıyla; Avrupa, Asya ve Afrika yarımküresinin merkezinde olan Arap Yarımadası, aynı zamanda ticarî, dinî bir merkez konumundaydı. Bütün çeşitliliği ile Dünyanın minyatürü idi. Yanı başında dünyanın önemli medeniyetlerinden olan Bizans (Kuzeyde) ve Pers (Doğuda) konuşlanmıştı.

Bölgenin dinî durumunu ele aldığımızda; putperestlik inancına sahip insanların, çoğunluğu teşkil ettiğini görüyoruz. Yahudilik de belli bir yekûn teşkil ediyordu. En az Hıristiyanlık dinine mensup insanlar vardı. Bu arada *Hanif* dediğimiz ve Hz. İbrahim'e dayanan tevhid inancına sahip insanlar da vardı. Bu bölgenin merkezi Mekke olup, burada *şehir devleti* yapısı söz konusu idi. Mekke babadan oğula geçen on kişilik konsey tarafından yönetiliyordu. Özellikle Bizans ile ticaret yapılıyordu. Sanat ve Edebiyat zirvede idi. Kültürlerini daha çok şifahî olarak muhafaza ediyorlardı. Yazı yaygın değildi.

İşte böyle bir ortamda Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyaya gelmiş ve en son din olan İslâm dinini tebliğ etmiştir.

B. HZ. PEYGAMBERİN HAYATI (KRONOLOJİK)

Her meslek ve meşrepten insan, Hz. Peygamber'in hayatından kendisi için örnek olabilecek birçok yön bulabilir. Hz. Peygamber'in sireti, hayatın her safhasını kapsayan bir *bütünlük* içindedir.

O, Allah'ın kendisine verdiği yetki ile ülkelerinde devlet başkanlarına, valilere, idarecilere, okullarda öğretmenlere, sınıflarda öğrencilere, evlerde ana-babalara, yolda yürüyenlere, alışveriş yapanlara, tarladaki çiftçiye, işçi çalıştıranlara, çalışanlara, emek sarf edenlere velhasıl herkese aynı çağrıyı yapmakta ve kendisinin izlenmesini istemektedir. Çünkü onun hayatı bütün insanlık için en güzel örnektir. Allah Resul'ünün yaşamış olduğu hayatın her karesinden alacağımız pek çok ders var.

Bugün yaşadığımız problemleri, O'nun örnek hayatından çıkarılabilecek prensiplerle çözmemiz mümkündür. Bu da Efendimiz'in hayatını bilmemize bağlıdır. Onun için Allah Resul'ünün hayatını okumalı, başta çocuklarımız olmak üzere etrafımızdaki kişilere okutmalıyız. O'nun hayatını, hayatımıza yön verecek bir kılavuzluğa dönüştürmemiz gerekmektedir.

Aşağıda Allah Rasulü'nün hayatında önemli yer tutan hadiselerden hareketle, yılları esas alarak bir kronoloji sunulmuştur.

571- Rebiülevvel ayının 12'nci gecesi (20 Nisan) Efendimiz (sas) dünyayı şereflendirdi.

575- (4 Yaşında) Süt annesi *Halime* Hatun, Allah Rasulü'nü annesi Hz. Amine'ye teslim etti.

577- (6 Yaşında)Efendimiz, Mekke ile Medine arasındaki *Ebvâ* Köyü'nde annesini kaybetti. Dedesi Abdülmuttalib Efendimizi himayesi altına aldı.

579- (8 Yaşında) Abdülmuttalib ahirete göç etti. Efendimiz, amcası Ebu Talib'in yanında kalmaya başladı.

583- (12 Yaşında) Amcası Ebu Talib'le ticaret maksadıyla Şam'a gitti. Burada *Rahip Bahîra* Allah Rasulü'nün beklenen son peygamber olduğunu keşfetti. İncil'de yer alan bu müjde, *Barnaba İncilin*de hala yer almaktadır.

590- *Hılfu'l-Füdul* (Faziletliler Antlaşması) cemiyetine iştirak etti.

591- Ticarete başladı.

596- (25 Yaşında)İkinci kez ticaret maksadıyla Şam'a gitti. Üç ay sonra *Hz. Hatice* Validemiz'le evlendi. Hz. Hatice'den ikisi erkek, dördü kız olmak üzere sırasıyla, *Kasım, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm, Fâtıma ve Abdullah* adlarında altı çocuğu oldu.

605- Kâbe'nin yeniden imarı esnasında kabileler arasında çıkan anlaşmazlığı giderdi.

610- (40 Yaşında) *Hira'da ilk vahiy* tebliğ edildi. Kendisine peygamberlik görevi verildi. Aslında 35 yaşından itibaren inzivaya çekiliyordu. Beşinci inzivasında vahiy geldi.

613- Safa tepesine çıkıp ilk açık tebliğini yaptı. Yakın akrabalarına tebliğ için yemekler verdi. Müslümanlara işkence yapılmaya başlandı.

615- *Habeşistan*'a (Günümüzdeki Etiyopya) ilk hicret yapıldı. Mekke'deki şiddete hedef olmaktan kurtulup dinlerini daha iyi yaşayabilmek için dördü hanım, toplam on beş kişilik bir ekip yola koyuldu. Başlarında Efendimiz'in damadı Hz. Osman vardı. Aynı yıl, Hz. Hamza ile Hz. Ömer Müslüman oldu.

616- Habeşistan'a 2. hicret yapıldı. On sekizi hanım olmak üzere toplam yüz bir kişi Hz. Cafer b. Ebi Talib önderliğinde Habeşistan'a gitti. O dönemde henüz Müslüman olmayan Amr İbn As'ın, Necaşi'yi Müslümanlara sahip çıkmama konusundaki ikna çabaları boşa çıktı. *Necaşi* Müslüman muhacirlere ülkesinin kapılarını açtı. Necaşi'nin Müslüman olduğu ve Peygamberimizin gıyabi cenaze namazı kıldırdığı nakledilir.

617- Kureyş ileri gelenlerinden 40 kişi Ebû Cehil'in başkanlığında toplandılar. Müslümanlarla alış-veriş yapmamaya, kız alıp vermemeye, görüşüp buluşmamaya, ekonomik ve sosyal her türlü ilişkiyi kesmeye karar verdiler. Bu kararı bir ahitname şeklinde yazıp mühürlediler ve bir beze sararak Kâbe'nin içine astılar. Böylece Müslümanları canlarından bezdirip Hz. Peygamber'in kendilerine teslim edileceğini umdular. Karara aykırı hiçbir şey yapmayacaklarına dair yemin ederek karar hükümlerini, müsamahasız uygulamaya başladılar. Bu şekilde Müslümanlara karşı üç yıl sürecek *sosyal ve ekonomik boykot* başladı.

619- Boykot sona erdi. Efendimiz'in oğlu Kasım, ardından diğer oğlu Abdullah vefat etti. Kısa bir süre sonra amcası Ebu Talib öldü. Ardından da Hz. Hatice validemiz irtihal etti. (*Hüzün Yılı*)

620-Allah Resulü, Taif'e gitti. Orada kötü karşılandı.

621- *İsra ve Miraç* hadiseleri yaşandı. Bu bir nevi hüzün yılından sonra kulu ve Nebisi Muhammed (sav)'e verdiği bir mükafat idi.Aynı yıl *Birinci Akabe Biatı* gerçekleşti. Medineli 12 Müslüman Allah Resul'üne biat etti. Akabe Tepesi'nde Hz. Peygamber (sas)'le görüşüp Müslüman olan altı kişi, hac mevsimi sonunda Medine'ye döndüler. Gördüklerini, yakınlarına ve dostlarına anlatarak, Medine'de Müslümanlığı yaymaya başladılar. Bir sene sonra, hac mevsiminde Hz. Peygamber (sas) ile görüşmek üzere Medine'den Mekke'ye 10'u Hazrec, 2'si Evs kabilesinden olmak üzere 12 Müslüman geldi. Başkanları Zürâre oğlu Es'ad'dı. Medine'li 12 Müslüman "Allah'a şirk koşmayacaklarına, hırsızlık ve zinâ yapmayacaklarına, (kız) çocuklarını öldürmeyeceklerine, kimseye iftirâ etmeyeceklerine, Allah ve Peygamber'ine itâatten ayrılmayacaklarına" dâir Peygamberimiz'in elini tutarak bîat ettiler. Peygamberimiz, Medine'ye İslam'ı anlatması için *Hz. Mus'ab b. Umeyr*'i görevlendirdi. O Efendimizden sonra ilk öğretmendi.

622- *İkinci Akabe Biatı* yapıldı. Müslümanlar ve ardından da Efendimiz, Mekke'den Medine'ye hicret ettiler. Efendimiz altı ay kadar Ebu Eyyub el-Ensarî'nin evinde misafir kaldı. Mescid-i Nebevi inşa edildi. İlk *ezan* okundu. Sadık rüya şeklinde ezan teşri kılındı.

623-Kıble yönü Cenab-ı Hakk'ın emriyle Kudüs'ten Mescid-i Haram'a çevrildi.(*Tahvîlu'l-Kıble)*

624-Mekkeli müşriklerle *Bedir Savaşı* yapıldı. Bu savaşta meleklerin Müslümanlara yardımı da söz konusudur. Yüce Allah murat etti mi zaman zaman Müslümanlara melekleri ile yardım eder. Aynı yıl Beni Kaynuka Yahudileri üzerine gidildi ve onlar, Medine'den çıkarıldı. *Ramazan orucu farz kılındı*. *İlk bayram namazı* kılındı. *Zekât farz oldu*. Allah Resul'ünün kızı Hz. Rukiyye vefat etti. Hz. Ali ile Hz. Fatıma evlendi. Efendimizin soyu bu aileden devam etti. Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere *seyyid*, Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere *şerif* denilir. *İlk kurban bayram namazı* kılındı.

625-*Uhud muharebesi* yapıldı. Mekkeli müşrikler, Mekke dışındaki müşrik kabilelerden 2000 asker topladılar. Mekke'den katılanlarla, 700'ü zırhlı, 200'ü atlı olmak üzere, Ebû Süfyan'ın komutasında 3000 kişilik tam tekmil bir ordu ile Medine üzerine yürüdüler. Müslümanların karşısında savaş durumu alan müşrik ordusu, sayıca Müslümanların 4 katından daha fazlaydı. Üstelik bunlardan 700'ü zırhlı, 200'ü atlıydı. Müslümanların ise 100 zırhı ve sadece 2 atları vardı. Uhud Savaşı'nda üç safha yaşandı: İlk safhada Müslümanlar üstün geldiler, müşrikleri bozguna uğrattılar. İkinci safhada, kaçan müşrikleri kovalamayı bırakıp, kesin sonuç almadan ganimet toplamaya koyulmaları ve Efendimizin yerlerinden ayrılmamalarını emrettiği okçu birliğinin görevlerini terk etmeleri yüzünden, Müslümanlar 70 şehit vererek mağlup duruma düştüler. Üçüncü safhada ise, dağılmış olan Müslümanlar, Peygamberimizin etrafında toplanıp, karşı hücuma geçerek, düşman hücumunu durdurdular.

627-*Hendek Savaşı* yapıldı. Düşman saldırısını kolayca önlemek maksadıyla Efendimiz'in Medine etrafında hendekler kazdırması sebebiyle, Hendek savaşı adını alan bu muharebenin bir diğer adı da Ahzab'dır.(Hendek kazma fikri Selman el-Farisî'den geldi) Savaş neticesinde müşrikler mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Artık onlar bundan sonra Müslümanlar üzerine yürüme cesaretini kendilerinde bulamayacaklardı. Beni Kurayza Yahudileri Peygamber Efendimiz'le olan anlaşmalarına göre Hendek savaşında Medine'yi Müslümanlarla beraber korumak zorundaydılar. Fakat bunu yapmadılar. Üstelik anlaşma hükümlerini hiçe sayarak harbin en nazik safhasında müşriklerle işbirliğine gittiler. Savaş sonrası Allah Resulü ordusuyla Beni Kurayza üzerine yürüdü ve bu tehlikeyi bertaraf etti.

628-Kâbe ziyareti için yola çıkıldı. Mekke'ye elçi olarak Hz. Osman gönderildi. Hz. Osman'ın müşrikler tarafından şehit edildiği haberini alan Efendimiz, sahabilerinden müşriklerle

çarpışma mevzuunda biat aldı. Bu biate *Rıdvan biati* denir. Bu haberi alan müşrikler, Hz. Osman'ı serbest bıraktılar. Müşrikler Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmemeleri konusunda çok kararlıydılar. Bunun üzerine Efendimize bir heyet gönderip anlaşma imzalamak istediler. Allah Resulü, ilk bakışta Müslümanların aleyhinde gibi görünen ama daha sonra lehine dönen anlaşma maddelerini kabul etti. Bu şekilde Mekkeli müşriklerle *Hudeybiye Barışı* imzalandı. Maddelerin detayı şöyleydi: Taraflar 10 yıl harp etmeyecekler. Müslümanlar bu yıl Mekke'ye girmeyecekler, gelecek sene Kâbe'ye gelebilecekler. Medine'deki Müslümanlardan Mekke'ye iltica edenler Müslümanlara iade edilmeyecek, fakat Mekke'den Medine'ye Müslüman dahi olsalar iltica edenler istendiği takdirde geri verilecek. Arap kabilelerinden isteyen Peygamberimiz'le, isteyen de Kureyş'le birleşmekte serbest olacak. Gerçekten zahirde Müslümanların aleyhine gibi görünen bu antlaşma, neticede Müslümanların lehine olmuştur. Öncelikli olarak bir devlet olarak masaya oturulmuş ve hemen sonra diğer devlet başkanlarına (Necaşi, Herakliyus, Mukavkıs…) mektuplar gönderilmiştir. Efendimizin mühür edinmesi de bu zamana denk gelir. En sonunda Mekke'nin fethi gerçekleşinceye kadar iş, Müslümanların lehine neticelenmiştir.

629-Dönemin hükümdarlarına İslam'a girmeleri için *mektup* gönderildi. Dihyetü'l-Kelbi'yi Rum Kayseri *Heraklius*'a, Amr b. Ümeyye ed-Demri'yi *Necaşi'*ye, Abdullah b. Huzafe'yi İran *Kisra*'sı Hüsrev Perviz'e, Hatıb b. Ebi Beltaa'yı Mısır Firavun'u *Mukavkıs*'a gönderdi. Aynı yıl Hayber savaşı yapıldı. *Hayber'in fethi* ile hemen hemen Arabistan'daki bütün Yahudiler İslam devletine tabi duruma gelmiş sayılıyordu. Ayrıca Bizans'la *Mute* muharebesi de bu yılda yapıldı.

630-*Mekke fethedildi*. Kâbe putlardan temizlendi. Mekke fethi ile Kureyş'in hemen hemen tamamı İslam'la şereflendi. Fetih, aynı zamanda civar kabileler, bilhassa Kureyşlilere taraftar bulunan kabileler üzerinde müspet tesirler bırakmış ve onların İslam ve Müslümanlara karşı gönüllerinde sevgi dolu sıcak bir alaka duymasına sebep olmuştu. Bununla birlikte gönülleri hâlâ bu sıcak ilgiden mahrum bulunan ve bu mahrumiyetten sıyrılmak arzusu taşımayanlar da vardı: Sakif ve Havazin kabileleri bunların başında yer alıyordu. Büyük bir ordu hazırladılar ve iki ordu Huneyn'de karşılaştı. *Huneyn savaşında* Müslümanlar galip geldi. Bizans üzerine *Tebük seferi* yapıldı (Gazvetu'l-Usre). Bizans ordusu giriştikleri savaş hazırlıklarından vazgeçti ve İslam ordusu karşısına çıkamadı.

632-Efendimiz *veda haccını* yaptı. Rahatsızlandı ve ardından 8 Haziran'da vefat etti.

SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM

C. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ÖRNEKLİĞİ

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

"Allah'a ve âhirete umut bağlayan, Allah'ı dilinden ve şuurundan düşürmeyenler için Resûlullah'ta, elbette güzel bir örneklik vardır" (Ahzâb: 33/21).

Örnek gösteren Allah, *örnek olan* O'nun elçisi, Son Peygamberidir. Ö*rnek alacak olanlar* ise müminler, ama sıradan müminler değil, umudunu Allah'a ve ahiret (ebedî hayat) mutluluğuna, dünyada ve ahirette Allah'ın lütfuna bağlamış olan, O'nu gönül, şuur ve dilinden düşürmeyen, O'nunla var olan, her işin önünde, içinde ve sonunda O'nunla olan, olmak isteyen müminlerdir. İşte bunlar için, bizzat Allah'ın, Kitabı'nda gösterdiği örnek *Muhammed Mustafâ'dır (s.a.v.)*.

Üç unsur: 1. Örnek gösteren 2. Örnek gösterilen 3. Örnek Alacaklar

Hz. Peygambere iman eden sahabe O'nu ilk olarak örnek edinen guruptu. Onlar Efendimizi çok seviyorlardı. Bu sevgi ve itaatlarını ifade etmesi bakımından onlar tarafından söylenen şu ifade kalıpları gerçekten çok manidardır: "Ale'r-ra'si ve'l-Ayn(Başım gözüm

üstüne)", "Fedâke ümmî ve ebî (Anam babam feda olsun sana Ya Rasulallah)". Bunun yanında O, tevazuunu koruyor ve şu manidar sözleri söylüyordu: " Ben ne bir kralım ne de zorbayım. Bilakis kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."

O, kendindeki bu örneklik durumunu bir öğretim metodu olarak değerlendiriyordu. Bir defasında şöyle buyurmuştu: " Ey insanlar, minber üzerinde durup size imamlık yapmamın sebebi, bana uymanızı sağlamak ve nasıl namaz kıldığımı öğrenmenizi kolaylaştırmak istedim." Hatta Onun örnekliğinin izlerini Peygamberlikten önceki hayatında arama faaliyeti bile anlamlıdır. Hılfu'l-fudûl içerisinde yer alması, el-Emin vasfını taşıyor olması bunun en önemli örneklerinden bir kaçıdır. Bu arada *örnek alma* ile *taklit* arasındaki farka işaret etmemiz gerekir. Örnek almak, bilinçli bir faaliyettir. Örnek alan kişi, örnek alacağı obje ya da davranışı niçin örnek alması gerektiği bilinciyle hareket eder. Onda örnek alınması gerekli olan nitelikler bulunduğunu ve bunları benimsemesi hâlinde kendisi için faydalı olacağını düşünür. Taklit ise; genellikle bilinçsiz bir davranıştır. Kişi çoğu kez taklit ettiği şeyi ya da kimseyi, niçin taklit ettiğinin farkında değildir. Örnek almak, insanın kişilik ve davranışlarında ciddî ve kalıcı değişimlere yol açar. Taklit ise kişinin sadece davranışlarında yüzeysel ve biçimsel bir değişim doğurur.

İnsan önce hedefini belirleyecek, sonra da bu hedefe ulaşabilmek için gerekli tedbirlere başvuracaktır; tedbirler içinde en işe yarar olanı birikmiş tecrübelerden yararlanmaktır. En iyi yol bilinen yoldur, daha önce denenmiş ve hedefe ulaştırdığı sabit olmuş tedbir ve yöntemlerdir. Fânî dünya hayatında kendilerine bir hedef seçenler, bu hedefi daha önce yakalamış kimseleri örnek alırlar. Fânî dünya hayatını, ebedî mutluluğun bir aracı, bir köprüsü, bir müsveddesi olarak görenler hedeflerine ulaşabilmek için bu dünya hayatını nasıl yaşamaları gerektiğini bilmek ihtiyacındadırlar. Katıksız, katışıksız, ebedî ve gerçek mutluluğun yolcuları, bu yolu kat ederek hedefe ulaştığı bilinen birini bilir ve bulurlarsa, onun gibi yaşar ve yürürlerse elbette maksutlarına ereceklerdir.

Bilinen bir gerçektir ki, bir toplumu değiştirmek için sadece teorik eğitimle yetinilemez. Toplumu değiştirmenin tabiî şekli, onların izleyecekleri yolu uygulamalı örneklerle göstermektir. İşte yaşayan bir Kuran olarak Hz. Peygamber, yaşadığı topluma öyle bir örneklik sunmuştur ki: insanlar sözünden daha çok yaşantısından etkilenmişlerdir. Dini tebliğ etmekle görevli olanlar Efendimizin bu örnekliğinden alacakları çok şey var. Nasıl ki Hz. Muhammed(sav) yaşadığı toplumda haliyle örnek olup onlar üzerinde bir etki oluşturdu, onlar da yaşadıkları toplum içerisinde böyle bir örnekliği sergilemek durumundadırlar. Aynı zamanda bu örnekliği ile Efendimiz, Kuran-ı Kerim'in, insan için nasıl yaşanabileceğinin, hayata ne şekilde dahil edilebileceğinin canlı ve dinamik bir örneği idi. (Hz. Aişe: "O'nun ahlakı Kuran'dı" der)

Şu da bir gerçek ki; Yüce Allah'ın insanlığa örnek olarak sunduğu Hz. Peygamberin hayatı bütün ayrıntısı ile önümüzde durmaktadır. Dünya tarihinde, yaşadığı hayatı teferruatlı bir şekilde kayıt altına alınan O'nun gibi bir başka beşer yoktur. Hayatın hemen hemen her noktasında bizim için örneklik teşkil eden sözleri ve davranışları, sağlam bir şekilde bize ulaşmıştır. Sabah uykudan uyanınca ne yapılır, yemek nasıl yenir, su nasıl içilir, namaz ne şekilde kılınır, abdest nasıl alınır, ticaret nasıl yapılır, eşlere çocuklara nasıl muamele edilir, yatmadan önce ne yapılır, bir Müslümanın gece hayatı nasıl olmalı, bütün bunlarla ilgili O'nun örneklikleri karşımızda durmaktadır. Öyleyse gidip bu örneklikerden dünya ve ahiret huzur ve kurtuluşumuz için istifade etmek gerekmektedir.

Bütün insanlık âleminde hayatı ve hayat yolu bilinen, *örnek alınması mümkün bulunan*, örnek alındığı takdirde "seven ve sevilen, hoşnut olan ve ilâhî hoşnutluk devletine eren" birisi olarak yaşayıp ebedî âleme geçme şansı veren tek insan Muhammed Mustafa'dır (s.a.v.). O insanlığın bir nevi hülasası, zübde-i alemdir. O'nun kemâlinin ve yolunun test edilmeye ihtiyacı yoktur, ondan başka kim varsa hepsinin yol ve yönteminin test edilmeye ihtiyacı vardır; test aracı, mihenk taşı, iyiyi kötüden, sahteyi sahihten, işe yarayanı yaramayandan ayıracak ölçüt, O'nun aklı, yaptıkları ve öğrettikleridir.

O bir peygamberdir, güzel kişilik, ahlâk ve hayat örneğidir. Ama aynı zamanda bir beşerdir. Bütün insanların yaratıldığı asıldan, özden yaratılmıştır. Bütün insanlar için ortak olan nitelikleri vardır; acıkır, susar, bazı yiyecek ve içecekleri sever, bazılarını sevmez, hastalanır, tedavi görür, acı çeker, korkar, sevinir, eşi, çoluk çocuğu olur. Vahyin gelmediği konularda ve zamanlarda kendi re'yi (düşünce ve içtihadı) ile hareket eder. O'nun örnekliği beşerî hayatı ve tercihleri ile değil, Allah rızasına götüren yolu, davranış ve sözleri ile ilgilidir. Bir mümin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) beşerî olarak sevmediği bir yemeği, rengi, kokuyu, tipi sevse O'nun örnekliğinden ayrılmış olmaz, ama Allah rızâsı ile ilgili bir konuda O'nun yapmadığını yapsa, yaptığını yapmasa örnekliğini terketmiş, yolundan ayrılmış olur.

Şu hâlde O'nun örnekliğinden istifâde ederek hedefe ulaşabilmek için müminlerin önünde iki mesele vardır:

1. O'nun örnekliğinin bilgi kaynağı Kur'an ve Sünnet (yaptıkları ve söyledikleri) olduğuna göre bu kaynakları defalarca okuyarak bilgi edinmek. (*Önce bilgi*)

2. Örnek olan davranışlarını böyle olmayanlardan ayırmak ve örnek olanlarını kendine rehber, hayat yolu ve tarzı edinmek. Burada Hadislerdeki *ilke ve esasları* belirlemek büyük önem arz etmektedir. (*Sonra Uygulama*)

Öyleyse hadisleri iyi tetkik edip, örneklik teşkil edenler ile etmeyenler arasını ayırmak ve neyin sünnet olup olmadığını da iyi tespit etmek; gerek birey olarak gerekse toplum olarak hepimizin üzerine düşen önemli bir görevdir. Bunu gerçekleştirebilmek için de önce hadis ilmini ana hatlarıyla bilmemiz gerekmektedir.

I. HADİS İLMİ KAVRAM VE KAYNAKLARI

HADİS İLMİ ve TERMİNOLOJİSİ

1. Hadis ve Sünnet kavramları

Hadis Kavramı

Hadis kelimesi, sözlükte "eskinin zıddı, yeni anlamına geldiği gibi, söz, haber, sözlü ifade" gibi anlamlara gelir.

"حَدَثَ" fiilinden türediği kabul edilirse "sonradan meydana geldi" anlamına gelir. Fiile kaynaklık eden müstakil bir isim olarak kabul edilirse o takdirde "yeni ve orijinal" anlamına gelir. "Söz, haber ve sözlü ifade" anlamı da bulunmaktadır.

Kur'an'da hadis terimi tekil ve çoğul kalıplarında yirmi sekiz ayet içinde kullanılmıştır.

ان لم يؤمنوا بهذا الحديث أسفا "Demek onlar bu söze (hadis) inanmazlarsa, onların peşinde kendini üzüntüyle helâk edeceksin" âyetinde söz "Kur'ân"; **هل أتيك حديث موسى** Musa'nın haberi sana gelmedi mi?" ayetinde "haber" anlamına gelmektedir. **وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ** ayetinde de "anlat, haber ver, tebliğ et" anlamında kullanılmıştır.

Yine çeşitli ayetlerde Kur'an-ı Kerim'den "**هٰذَا الْحَدِيث**" şeklinde bahsedilmektedir.[268] Hz. Peygamber de Kur'an'ı ifade etmek üzere "ahsenü'l-hadis, hayru'l-hadis, asdaku'l-hadis tabirlerini kullanmıştır.[269]

Hadis kelimesi zamanla, Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberlerin genel adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Rasül-i Ekrem'in sözlerine "el-ehâdîsü'l-kavliyye", fiillerine "el-ehâdîsü'l fi'liyye" ve tasvip ettiği şeylere de "ehadisü't-takririyye denilmiştir. Buna göre **hadis** kelimesi İslami literatürde **Hz. Peygambere ait olanı** ifade etmektedir.

[268] El-Kehf 18/6, en-Necm 53/59, el-Vakıa 56/81.
[269] Buhârî, Edep, 70, Müslim, Cum'a, 43, Nesâî, Salatu'l-Ideyn, 22.

Kelime, bizzat Rasûlullah (s.a.s) tarafından kendi sözü anlamında da kullanılmıştır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ ظَنَنْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَنْ لَا يَسْأَلُنِي عَنْ هَذَا الْحَدِيثِ أَحَدٌ أَوَّلُ مِنْكَ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْحَدِيثِ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ أَوْ نَفْسِهِ

Ebû Hüreyre, "Yâ Rasûlullah, kıyâmet günü şefâatine nâil olacak en mutlu insan kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber şöyle cevap verir: "Senin "hadîse" karşı olan iştiyakını bildiğim için, bu hadis hakkında herkesten önce senin soru soracağını tahmin etmiştim. Kıyâmet günü şefâatime nâil olacak en mutlu insan, "Lâ ilâhe illâllah" diyen kimsedir."[270]

Hadis: Söz, fiil, takrir/onay, yaratılış veya huyla ilgili bir vasıf olarak Hz. Peygambere izafe edilen her şeydir.

Hadis, Hz. Peygamber'den bizzat sadır olan söz yahut fiil, tavır ve davranışlara ait başkaları tarafından rivayet edilen sözlü ifadelerdir. Bir sözün hadis adını alabilmesi için ya bizzat Hz. Peygamber'den sadır olması yahut onun fiil ve tavırlarına dair sözlü bir rivayet olması lazımdır.

Ehl-i hadise göre söz, fiil ve takrirlerinin yanı sıra Hz. Peygamberin ahlaki ve yaratılış özelliklerine dair haberler (delail ve şemail) de hadis olarak değerlendirilmektedir.

Hadis, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği vahyi açıklama (beyan) görev ve yetkisinden kaynaklanmaktadır. Hadis, Hz. Peygamber'i dinleyen sahâbîden başlayarak onu rivâyet edenlerin adlarının yazılı olduğu **sened** ile Hz. Peygamber'in söz, fiil veya takririnin yazılı olduğu **metin**den meydana gelir.

Bazı alimler, hadis teriminin kapsamını daha da genişleterek sahabe ve tabiinin şahsi beyan ve fetvalarını da bu kapsama almışlar. Yine ilk devirlerde Resul-i Ekrem'in söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahabe ve tabiine ait her türlü haberi ifade etmek üzere **eser** kelimesi de kullanılmıştır.

II. yüzyıldan itibaren hadisi ifade etmek üzere kullanılan terimlerden biri de **ilim**dir. İlk dönemlerde ilim kelimesinin kapsamına Kur'an, hadis ve fıkhın girdiği, fakat sonraları ilim sözüyle daha çok hadisin kast edildiği anlaşılmaktadır. [271]

Hadisler, ihtilafa düştükleri konularda insanları aydınlatan, onlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in kendisine indirildiği bir peygamberin sözü olarak üstün bir değer ifade ettiği gibi Kur'an-ı herkesten iyi anlayan ve ayetlerdeki ilahi maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allah Rasülü'nün görüşü olarak da büyük önem taşımaktadır.

Sünnet Kavramı

Sünnet; lügatte form/suret, âdet, gidişat, tabiat, usül, yöntem gibi anlamlara gelir.

Kelimenin kökünün fiil olduğunu kabul eden dil okuluna göre, Arapça "سَنَّ" fiilinden türemiştir. Kılıç ve mızrağı bilemek, çamura şekil vermek anlamına gelir. Buradaki anlamında da orijinallik olduğu görülmektedir. Yine süreklilik anlamı da bulunmaktadır. Sünnet, kural koyma belli bir düzene koyma anlamında kullanıldığı da olmuştur. Kelimenin kökünün "سَنا, سُنا veya سِنا" masdarından türediğini belirtenlere göre ise "yol ve çığır açmak" anlamına gelmektedir.

Bir tutum ve davranışın sünnet adını alabilmesi için ihtiva etmesi gereken nitelikler şunlardır: Orjinallik/Özgünlük, süreklilik, bilinçlilik, olumluluk, örneklik, doğruluk, mu'tedillik/ortayol, kuralsallık.

[270] Buhari, İlim, 33.
[271] M. Yaşar Kandemir, "Hadis", İslam Ansiklopesi, 15/28.

Sünnet: İnsanın kendisi veya başkaları için yeni, doğru, orijinal, düzenli, itidallı, orta yol edinmesi, örnek olacak yeni bir davranışta bulunması, daha geniş anlamda insanın sahip olduğu hayat tarzını ve düşünce biçimini ifade etmek için kullanılır. Sünnetin en kapsamlı anlamı, insanın hayatı boyunca takip ettiği yol demektir.

Hem iyi hem de kötü yol için kullanılabileceği belirtilse de sünnet daha çok övülen yol anlamında kullanılmaktadır.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَ وِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ

Rasülüllah *"Kim İslâm'da güzel bir sünnet başlatırsa ona hem kendi ecri, hem de ecirlerinden hiç bir şey eksilmeksizin kendisinden sonra o işi yapanların ecri vardır. Kim de İslâm'da kötü bir çığır başlatırsa, ona hem kendi günahı, hem de günahlarında hiçbir şey eksiltilmeksizin kendisinden sonra o işi yapanların günahı vardır."*[272]

Sünnet kelimesi Kur'an'da tekil kalıbında çeşitli terkiplerle ondört yerde kullanılmıştır. İki yerde de çoğul kalıbında geçmiştir. Bunların hiçbirinde sünnet kelimesi "Hz. Peygamberin sünneti" anlamında kullanılmamıştır. Sekizi sünnetullah şeklinde iken diğerleri sunnetuna, sunnetu men… ve sunnetu'l Evvelîn gibi isim tamlamalarında yer almaktadır. Bu sünnetlerin en büyük özelliği değişmezlikleridir. Kanunlardan söz etmektedir.

Hz. Peygamber kendisinden önce Arap toplumuna yerleşmiş olan sünnetlerin tamamını reddetmemiş, onların bir kısmını aynen kabul ederken, bir kısmını da değiştirme yoluna gitmiştir. Bazısını olumsuz bulup mücadele ederken, bazısı ile mücadeleyi tedricilik ilkesi gereği, belli bir zaman sürecine yaymıştır. Çünkü ona göre her sünnet iyi olamazdı. İyisi bulunduğu gibi kötüsü de bulunmaktaydı.

Hz. Peygamber bazı hadislerinde sünnet kelimesini "insanlığa getirdiği öğretinin evrensel ilke ve esasları, hayatı anlamlandırma için kabul edip öngördüğü davranış biçimi" anlamında kullanmıştır. Çoğu kez fiili davranışla ilgili iken, zihinsel ve teorik/nazari de olabilmektedir.

İslâm düşüncesinin teşekkül devrinde, İslâmi ilimlerin oluşumu ile birlikte, sünnet ve hadis anlayışlarına paralel olarak, ilim adamlarının sünnet tanımları da farklılık arzetmiştir. Kelamcılar, fakihler, usülcüler ve hadisçiler sünneti farklı farklı tanımlamışlardır.

Kelamcılar sünneti "dinin ortaya koyduğu yol" veya "bid'atın zıttı olarak dinin uygulamaya koyduğu yol" olarak tanımlamışlardır.

Usülcüler ağırlıkla "Hz. Peygamber'den sadır olan ve şer'i bir hükme delil olmaya müsait söz, fiil ve takrirlerdir" demişlerdir. Yine Hanefi usulcülerden el-Cessas (ö. 370/980) sünneti; "Hz. Peygamberin tabi olunsun, örnek alınsın diye söyleyip sürekli yaptıkları" olarak tanımlamaktadır.

Fakihlere göre sünnet; "farz ve vacibin dışında Hz. Peygamber'in söz ve fiilleriyle tespit edilen hususlardır." Fakihlerin sünnet tanımları da dikkate alındığında "süreklilik, bağlayıcılık ve uhrevi boyut" ön plana çıkmaktadır. Uhrevi boyut olarak "işlenmesinde sevap olan terkinde azap olmayan davranışlardır. Yalnız azap olmasa da kınama/itap olacağı bildirilmiştir.

Ehl-i Hadis'e göre sünnet; Hz. Peygamber'den söz, fiil ve takrir (Hz. Peygamberin yapılırken gördüğünde reddetmediği için kabul ettiğine hükmedilen her türlü fiil ve davranışlar) olarak, hatta ahlâki vasıfları ve yaratılış özellikleri ile ilgili olarak bize nakil yoluyla ulaşan her şeydir. Bi'setten önceki fiil ve takrirler de buna dahildir.

[272] Müslim, Zekat, 69.

Sonuç olarak **Sünnet**; Hz. Peygamber'in kendi döneminde İslam toplumunu inanç, ibadet, tebliğ, siyaset, ekonomi, ahlak, hukuk gibi çeşitli alanlarda kısaca bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında Müslüman insanları yönlendirip yönetmede Kur'an başta olmak üzere esas aldığı ilke ve prensipler bütününün oluşturduğu bir zihniyet ya da dünya görüşüdür."

Bu kapsamlı tanımı tek bir cümle ile özetleyecek olursak **"Hz. Peygamberin yaşadığı ve öğrettiği Müslümanlık"** olarak ifade edebiliriz.

Hadis ve Sünnet Kavramlarının Karşılaştırması

Hadis; *Peygamber'in davranışının rivayetidir.* **Sünnet**; *bu rivayetten çıkarılan kuraldır.* Başka bir ifade ile **hadis** *sünnetin taşıyıcı ve vasıtasıdır,* **sünnet** ise *hadiste mündemiçtir*. **Her sünnet bir hadise dayanmakta ancak her hadis bir sünnet barındırmamaktadır**. Yine bazı durumlarda bir hadiste beş sünnet bulunurken beş hadiste bir sünnetin bulunmadığı da görülmektedir.

Hadis kelimesi şifahi olanı ifade eder. Sünnet ise davranış ve davranışa özgü olandır. Daha açık bir ifadeyle Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin, sözlü rivayetleri hadis, uygulana gelen söz ve fiilleri ise sünnettir.

İlk iki asırda sözlük anlamlarına uygun olarak sünnet, daha çok davranış ile ilgili, Hz. Peygamberin bir fiiline atıfta bulunulduğunda kullanılan bir kavramdır. Hadis ise sözlü rivayetin adıdır. Biri nazari bilgi, diğeri pratik bir uygulamadır. Bu dönemde sünnet, hadisten daha genel ve hadislerin doğru olup olmadığını tespitte temel bir kriterdir. Hadis ise sünnetin en önemli kaynaklarından sadece biridir. Bu nedenle bazı ilk dönem âlimleri için kimisinin hadiste, kimisinin sünnette otorite olduğundan bahsedilmiş**,** sünneti, yani dini hayata temel teşkil eden nebevi uygulamaları iyi bilenlerin dinin fıkhında; hadiste otorite olanların ise rivâyetlerin naklinde söz sahibi oldukları vurgulanmak istenmiştir. Örnek olarak ilk dönem hadis alimlerinden Süfyan es-Sevri'ye hadiste huccet, ancak sünnette hüccet değildir denilmiştir. İmam Mâlik için ise her iki alan da da hüccettir denilmiştir.

Hz. Peygamberin İslâm dininin öğretilerini açıklamak, uygulamak, dinî ve ahlâki açıdan müminlere örnek olmak için ortaya koyduğu söz, tatbikat ve takrirlerinin genel adı ve İslâm dininin Kur'an'ın yanı sıra ikinci kaynağı olan "sünnet"in terimsel bir anlam kazanması Hz. Peygamberin vefatından sonradır.

Hicri ilk üç asırdan sonra hadis ve sünnet terimleri genellikle eş anlamlı olarak kullanılmış, sünnet kavli, fiili ve takrirî olmak üzere üçe ayrılmıştır. Hadis edebiyatı, hadis literatürü, hadis tahrici, hadis usülü örneklerinde oluğu üzere hadis kelimesinin sünnet yerine kullanıldığından dahi söz edilebilir. Hadisçiler bu tartışma ile ilgili olarak hadis ve sünnet terimlerinin delalet bakımından müsavi olduklarını söylemişlerdir.

Sonuç olarak Sünet: Allah'ın kitabının, Allah'ın elçisi tarafından evrensel plânda yapılmış yorumudur. Hadis bu yorumun yazılı belgesidir. Yani söz fiil ve takrirleri ile Hz. Peygamber'in İslâm'ı yaşayarak yorumlamasıdır.

Çağdaş Hintli alim Süleyman en-Nedvî'de **hadis**i *Hz. Peygamber'in söz, fiil ve halleriyle ilgili sözlü rivayetler,* **sünneti** ise *hadis ve Kur'an'la gelen mütevatir uygulamalar* olarak kabul etmektedir.

Sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı olduğu için Kur'an-ı Kerimin yanı sıra delildir. Kur'an okunan vahiy; sünnet, rivâyet olunan vahiy, hadis ise "*rivâyet edilen sünnet*" demektir.

Peygamberî beyanın yazılı metinleri ve bu metinler üzerindeki ilmi mesailer hadis literatürünü veya hadis edebiyatını oluşturur. İlk bir buçuk asırda tamamen yazılı hale getirilen sünnet bilgi ve belgeleri, ikinci ve özellikle üçüncü hicri yüzyılda büyük hadis kitaplarında toplanmıştır. Bugün bizim hadis kitaplarında gördüğümüz bu yazılı metinler, birer sünnet belgesi olarak hadis adıyla anılagelmiştir.

İlk devirlerde Resûl-i Ekrem'in söz, fiil ve takrirleriyle birlikte sahabe ve tabiîne ait her türlü haberi ifade etmek üzere eser kelimesi de kullanılmıştır. Yine ilk dönemlerde ilim kelimesinin kapsamına Kur'an, hadis ve fıkhın girdiği, fakat sonraları ilim sözüyle daha çok hadisin kastedildiği bilinmektedir.

2. Farklı açılardan hadisler

Ravi Sayısı Bakımından

Mütevatir Haber: Yalan üzerinde kasıtlı veya kasıtsız, ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun yine kendisi gibi bir topluluktan rivayet ettiği görme veya işitmeğe dayalı haberdir. Örnek: Men kezebe, ref'ul-yedeyn fi'd-duâ vb. Hükmü: Zaruri ilim ifade eder, inanmayı ve amel etmeyi gerektirir.

Ahad Haber: Mütevatir olmayan haberlere verilen genel isim. Hükmü: Zannî ilim bildirir, isnad ve metin yönünden incelenmesi ve araştırılması gerekir.

- *Meşhur Haber:* Her bir ravi tabakasında en az üç isnadı bulunan hadis.
- *Aziz Haber:* Her tabakada ravi sayısı en az iki olan hadis.
- *Garib(Ferd) Haber:* Herhangi bir tabakada ravi sayısı teke düşen hadis.

Senedin Müntehası Bakımından

Kudsi Hadis: Hz Peygamber'den Allah'a (c.c) izafe edilerek rivayet olunan hadislerdir. Yani manası Allah'tan, sözleri Hz Peygamber'den olan hadislerdir.

Merfu Hadis: Açık bir ifade ile Hz Peygamber'e izafe edilen söz, fiil ve takrirlere denilir.

Örnek: "Hz Peygamber'i işittim şöyle dedi" veya "Hz Peygamber bize şöyle buyurdu"

Mevkuf Hadis: Sahabeye izafe edilen söz fiil ve takrirlere denir.

Maktu Hadis: Tabiuna izafe edilen söz fiil ve takrirlere denir.

Sıhhat Değeri Bakımından

Makbul Hadis

***Sahih hadis*:** Adalet ve zabt sıfatlarını haiz ravilerin, muttasıl senedle rivayet ettikleri şaz ve muallel olmayan hadislerdir. Tariften beş şart elde edilir.

- ✓ Sahih hadisin ravileri adil olmalıdır.
- ✓ Sahih hadisin ravileri zabıt olmalıdır.
- ✓ Sahih hadisin isnadı muttasıl olmalıdır.
- ✓ Sahih hadis şaz olmamalıdır. Güvenilir (sika) bir râvî tarafından rivâyet edilen hadis, daha güvenilir bir veya birden fazla râvînin rivayetine ters düşerek şâzz kalmamalıdır.
- ✓ Sahih hadis muallel olmamalıdır. Yani hadisi za'fa düşüren gizli bir kusuru olmamalıdır.

Hükmü: Fukahanın meşhur görüşü ve muhaddislerin icmasıyla sahih hadisle amel edilmesi vaciptir, şer'i delillerden bir delildir, terki hiçbir Müslüman'a caiz değildir.

***Hasen Hadis*:** Adalet şartını haiz olmakla birlikte zabt yönünden sahih hadis ravileri derecesine çıkamayan ravinin muttasıl bir senedle şaz ve illetli olmayan rivayetidir.
Hükmü: Derece bakımından sahih hadisten düşük olmakla birlikte, kendisiyle delil getirmek hususunda sahih gibidir.

Merdud Hadis

Sıhhat şartlarına haiz olmadığından amel edilemeyecek nitelikteki zayıf haber.
Hükmü: Merdud (zayıf) hadislerin, akaid ve ahkâm konularından olmadıkları sürece rivayet edilmesi, terğib, terhib, mevaiz vb. konularda kullanılması ve fezail-i amal'da kendileriyle amel aşağıda ki şartlar muvacehesinde caizdir.

- ✓ Zayıflığı aşırı olmamalı. Metruk ve münker hadisler aşırı zayıf hadislerdir.
- ✓ Aynı konuda ki sahih bir aslın muhtevasına girmeli.
- ✓ Kendisiyle amel edilirken zayıf olduğu ve ihtiyaten amel edildiği unutulmamalı.

Merdud Hadis Çeşitleri:

a-Seneddeki İnkıta Sebebiyle Merdud Olanlar

***Mürsel Hadis*:** İsnadında sahabesi düşmüş olan hadistir. Yani tabiinin hadisi işitmiş olduğu sahabeyi atlayarak direk Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadise mürsel denilir.
***Muallâk Hadis*:** İsnadın başından bir veya Peygamber'e kadar bütün ravilerin hazfedildiği hadislere denilir. Mesela: İmam Buhari'nin "kale Rasulullah" diyerek hadis rivayet etmesi gibi.
***Munkatı Hadis*:** Senedin ortasından bir ravinin düşürüldüğü hadislere denilir.
Mu'dal Hadis: İsnadda birbirini takip eden iki veya daha fazla ravinin düştüğü hadis.

b- Ravisi Adalet Yönünden Ta'n Edilmiş Merdud Olanlar

***Mevzu Hadis*:** Çeşitli sebeplerle Hz.Peygamber'in ismine izafeten hadis diye uydurulmuş sözlere denir. Uydurma olduğunu açıklama düşüncesi haricinde rivayet edilmesi dahi haramdır[273].
***Metruk Hadis*:** Hz Peygamber'in hadislerinde kizb ile ittiham olunan veya sair konuşmalarında yalancı olarak bilinen kimselerin rivayet ettikleri hadislere denilir.
***Münker Hadis*:** Ravisi güvenilir ravilere muhalif olan veya adalet vasfında fasık olduğu bilinen ravilerin rivayet ettiği hadislere denilir.

c-Ravisi Zabt Yönünden Ta'n Edilmiş Merdud Olanlar

[273] **Mevzu Rivayetleri Tanıma Yolları:**
a. Hadis Uyduranların İtirafı
b. Haberin Lafzında ve Manasında Bozukluk Bulunması,
c. Bir Çok İnsanın Görmesi Gereken Bir Olayı Bir Kişinin Rivayet Etmesi,
d. Kur'an'a Ve Sahih Sünnete Aykırı Olması,
e. Akla, His Ve Müşahedeye Aykırı Olması,
f. Tarihi Olaylara Aykırı Düşmesi,
g. Elde Mevcut Güvenilir Hadis Kitaplarında Bulunmaması

Hadis Uydurma Girişiminin Sebepleri:
1- (Sözde) İslam Dini'ne Hizmet Etmek Arzusu
2- İslam Düşmanlığı
3- Fırka, Mezheb Ve Kabilesini Savunma İhtiyâcı
4- Halife Ve Emirlere Yaklaşmak Arzusu
5- Geçim Kaynağı Olarak Hadis Uyduranlar
6- Ticarî Maksadlarla-Şahsi çıkar Sağlama Düşüncesi

Müdrec Hadis: Bir ravinin sika ravilere muhalif olarak isnadında veya metninde değişiklik yaparak rivayet ettiği hadislere denilir.

***Maklub Hadis*:** Hadis ravilerinin isimlerinde, isnadlarda ve metinlerde bazı kelime ve ibarelerin yerleri değiştirilerek rivayet edilen hadislere Maklub denilir. Mesela:
"…hatta sağ elinin ne verdiğini sol eli bilmez" yerine "…sol elinin ne verdiğini sağ eli bilmez" şeklinde rivayet etmek.

***Muztarib Hadis*:** Bir, iki veya daha fazla raviden muhtelif şekillerde rivayet edilen, fakat tercih sebeplerinden herhangi birinin bulunmaması dolayısıyla rivayetleri arasında tercih yapılamayan hadislere denilir. Mesela:
"Uğursuzluk ve hastalığın sirayeti (bulaşıcılığı) yoktur" hadisi ile "Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaç" hadisi birbirine muarız iki rivayettir.

Musahhaf Hadis: Hadisin metninde veya isnadındaki bir kelime yahut ravi isminin yazılış veya noktalamasında değişiklik yapılmasına denilir.

1. HADİS KAYNAKLARI

HADİS EDEBİYATI OLUŞUMU

Hadis kaynakları bizlere değişik aşamalar sonucunda ulaşmıştır. Bu aşamalar:

a. Hıfz Dönemi
b. Kitabet Dönemi
c. Tedvin Dönemi
d. Tasnif Dönemi.

a. Hıfz *Dönemi*

❖ **Hadis Öğrenimi**: Hadis öğretim ve öğrenimi için Hz. Peygamber ile sahabe-i kiramın yoğun faaliyetleri vardır. Hz. Peygamber hadislerin kaynağıdır. Onların öğretilmesi ve halk arasında yayılmasında en büyük gayrette Hz. Peygamber'e aittir. Hz. Peygamber bu uğurda zamanın bütün imkânlarını kullanmıştı. O günkü şartlarda insanlarla tek tek irtibata geçmenin yanı sıra panayır, bayram, hac ve savaş gibi içtimai hadiseleri de değerlendirmişti. Meşhur Akabe biatleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Mekke yıllarında yapılan bu faaliyetler hicretten sonra Medine'de de sürdürülmüştür. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber bazı mühim hükümleri savaş sıralarında yahut veda haccı esnasında açıklamıştır. Mesela Hayber savaşında Mut'a nikâhı ile bazı hayvan etlerinin haramlığı, Mekke'nin fethinde cahiliye imtiyazlarının geçersizliği ve Mekke'nin harem oluşu hükmü ilan edilmiştir.[274]

Hz. Peygamber doğrudan ulaşma imkânı bulamadığı insanlara aracılarla ulaşmaya çalışmıştır. Bu gayeyle civar bölgelere elçiler ve davet mektupları göndermiştir. Bir kısmı günümüze kadar gelmiş olan bu mektuplar ilk yazılı hadis belgeleri arasında sayılırlar. [275]

Sünnetin öğrenilmesi ve yayılması için bu fiili faaliyetlerin yanında sözlü teşviklerde olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) genel olarak ilim öğrenme ve öğretmenin faziletine dikkat çekmiş ve bunlara teşvikte bulunmuştur. Hz. Peygamber'in bu konudaki hadislerinden öğreniyoruz ki ilim öğrenmek her Müslüman a farzdır.[276] Kişi üstünlüğünü ilmiyle sürdürebilir. Geriye bırakılan faydalı ilim ölümden sonra insanın amel defterinin açık kalmasına sebep olan üç şeyden biridir. [277]İnsan ilim öğrenme yolunda olduğu sürece Allah yolundadır.[278] Hz. Peygamber bahusus kendi hadislerinin öğrenilip öğretilmesini:

"نضر الله امرأ سمع منا شيئا فبلغه كما سمع فرب مبلَّغٍ أوعى من سامعٍ"

[274] Müslim,Camiu's-Sahih,Nikah,19,Nesai,es-Sünen, Nikah.4
[275] Hamidullah,Muhammed.İslam Peygamberi,çev.Salih Tuğ,İstanbul,İrfan yay,1993,c.1,s.315-329-332-338;İbn Sa'd,Muhammed,Kitabu't-Tabakati'l-Kübra,Kahire,el-Mektebetü'l-Hanici, 2001, c.1, s.222
[276] İbn Mace,es-Sünen,c.1,s.81
[277] Müslim Camiu's-Sahih,Vasiyet,14
[278] el-Heysemi,Nureddin,Mecmeu'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid,Beyrut,Daru'l-Fikr,1994,c.1 ,s.330

"Allah bizden bir söz işitip te onu başkasına ulaştırıncaya kadar muhafaza eden kimsenin yüzünü ağartsın zira ulaştırılan birçok kimse onu işitenden daha iyi korur".[279] Buyurarak vurgulamış ve

" حَدّثوا عني ولا تَكْذِبوا علَيَّ ومن كذب علَيَّ مُتَعَمِّدًا فلْيَتَبَوّأْ مَقْعَدَهُ مِن النارِ"

"Benden hadis rivayet edin, ama bana yalan söz isnat etmeyin, kim bilerek bana yalan isnad ederse cehennemde ki yerine hazırlansın"[280] gibi emir ve tavsiyelerle de meselenin önemini vurgulamış, sahabe de bu doğrultuda elinden gelen gayreti sarf etmiştir. Nitekim Ebu Hureyre (r.a.) çok hadis rivayet etmesi üzerine kendisine itiraz eden kimselere verdiği şu cevabında bu hususa işaret etmiştir.: "Vallahi Allah'ın kitabındaki bir ayet olmasıydı size ebediyen bir şey rivayet etmezdim". Ebu Hureyre sonra "şüphe yok ki, indirdiğimiz o açık delilleri ve hidayeti biz kitapta insanlara açıkça bildirdikten sonra gizleyenlere, hem Allah hem de lanet ediciler lanet eder."[281] mealindeki ayeti okurdu.[282]

❖ **Hadis Öğreniminin Güvenilirliği:** İslam'ın her konuda doğruluğa ve dürüstlüğe verdiği önem bilinen bir husustur. Pek çok ayet ve hadiste doğrudan veya dolaylı olarak bunlara teşvikler yapılmış, buna mukabil yalandan şiddetle sakındırılmıştır. Basit dünyevi işlerde durum böyle olunca dinin iki temel kaynağından biri olan hadislerin naklinde daha titiz davranılmasının gereği açıktır. Hz. Peygamber (a.s) bu sebeple bir rivayette şöyle buyurmuştur : " Benim hakkımda yalan söylemek herhangi bir kimse hakkında yalan söylemek gibi değildir".[283] Sahabe-i Kiramda meselenin şuurunda olarak gereken titizliği göstermiş ve başlıca şu çarelere başvurdukları görülmüştür.

Hadis rivayetini azaltma. Bazı sahabeler rivayette hata yapma endişesi ile mümkün olduğu kadar az hadis rivayet etmeye çalışmışlardı. Enes b. Malik: hata yapmaktan endişe etmeseydim size Rasulullah'dan duymuş olduğum bazı şeyleri rivayet ederdim.[284]Demişti.

Hadis rivayet edenden şahit isteme. Bazı sahabeler hadis rivayet eden kimseden o hadisi Hz. Peygamber'den işitmiş olan başka birini şahit getirmelerini isterlerdi. Hz. Ömer'de Aynı şekilde hareket etmişti. Bir gün Ebu Musa el-Eşari onun kapısına gelmiş ve içeri giriş izni için üç defa selam vermiş, içerden selamı alınmayınca da geri dönmüştü. Sonra Hz. Ömer ardından haber salıp onu çağırtmış ve geri dönüş sebebini sormuştu. O da şöyle demişti: üç defa izin istedim bana izin verilmedi. Bende geri döndüm. Çünkü Rasulullah (a.s) şöyle buyurmuştu : "Biriniz üç defa izin ister de izin verilmezse geri dönsün" o zaman Hz. Ömer: Vallahi buna mutlaka bir delil getireceksin, deyince Ebu Musa korku içinde sahabilerin bulunduğu yere gitmiş ve durumu onlara anlatmıştı. Hepsi söz konusu hadisi duymuşlardı. Ebu Musa içlerinden Ebu Said'i yanına alıp Hz. Ömer'e götürmüş kendisine şahitlik ettirmişti.[285] Ebu Said şahitlik edince Hz. Ömer Ebu Musa'ya dönüp şöyle dedi: "Şunu iyi bil ki ben seni yalancılıkla itham etmedim fakat halkın Rasulullah hakkında yalan söylemesinden endişe ettim."[286] dedi.

Hadis rivayet edene yemin ettirme. Hz. Ali'nin kendisine hadis rivayet eden kimseye doğru söylediğine dair yemin ettirdiği nakledilmektedir.

Hadisi Kur'an ve önceden bildikleri hadislerle karşılaştırma: Birçok sahabinin başka birinden duydukları hadisler karşısında böyle hareket ettiği görülmektedir. Bu cümleden olarak Hz. Aişe: "Ölüye yakınlarının kendisine ağlaması sebebiyle azap edilir." şeklindeki bir hadisi "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez" [287] mealindeki ayeti delil göstererek kabul etmemiştir. [288]

---

[279] Ahmed b. Hanbel, Müsned:1/456, Tirmizi,Camiu's-Sahih,İlim.7, Ebu Davud, K.İlim:10, İbn-i Mace, İftitahu'l-Kitab:18
[280]Buhari, K.İlim:38, Müslim, K.Zühd:16, Ahmed b. Hanbel, Müsned:3/36, Ebu Davud, K.İlim:4 vd.
[281] Bakara Suresi,2/159(إن الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات والهدى من بعد ما بيناه للناس في الكتاب أولئك يلعنهم الله ويلعنهم اللاعنون)
[282] Ahmed b.Hanbel,el-Müsned,,C.2,s.274
[283] Müslim,Camiu's-Sahih,Mukaddime,s.10
[284] Darimi,es-Sünen,,Mukaddime s.25
[285] Buhari,Camiu's-Sahih,İsti'zan,13
[286] Malik,Muvatta,İsti'zan.3
[287] İsra Suresi,17/15
[288] Buhari,Camiu's-Sahih,Cenaiz.33, Müslim,Camiu's-Sahih,Cenaiz.22

Hadisi ilk duyan kimseden almaya çalışma: Hadisleri Hz. Peygamber'den doğrudan duyup alamamış olan sahabeler onları diğer sahabelerden öğrenirlerdi. Bu durumda ise mümkün olduğu kadar onu ilk duyan sahabeden almaya çalışırlardı. Sahabi Cabir b. Abdullah, Abdullah b. Üneys'in Hz. Peygamberden (a.s) duymuş olduğu bir hadisi ondan almak için Medine'den Şam'a gitmişti. [289]

Hadisin ravilerini inceleme: Hadis uydurma hareketinin ortaya çıkmasından sonra hadisi rivayet edene hadisi kimden aldığı sorulmaya ve söylenen hoca güvenilir biri ise hadis alınmaya başlandı. İbn Abbas: "Bizler bir zamanlar bir adamın "Rasülullah (a.s) şöyle buyurdu" dediğini işittiğimizde gözlerimizi ona çevirir, kulaklarımızı ona verirdik. Sonra halk hırçın ve uysal develere binmeye yani olur olmaz şeyleri almaya başlayınca halktan sadece bildiğimiz şeyleri aldık."[290]

❖ **Hadis Öğrenim Usulleri:** Hadisler bu dönemde daha ziyade sema yani hocadan işitme yoluyla alınmışlardır. Bununla beraber ileride meşru olacak diğer usuller (kıraat, munavele vs.) de zaman zaman kullanılmıştır.

❖ **Hadislerin Rivayet Şekli:** Hadislerin Hz. Peygamber (a.s.)'den duyuldukları gibi aynen alınıp nakledilmeleri en güzel şekildir. Mümkün olduğu sürece böyle yapılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber de sözünü duyduğu gibi belleyip rivayet eden kimseye hayır duada bulunmuştur.[291] Diğer taraftan aynen rivayet etme imkânı olmadığında hadislerin mana bozulmamak şartıyla Hz. Peygamber'in kullandığı lafızların yerine benzerleri kullanılarak rivayet edildiklerini gösteren haberler vardır.[292] Mesela Muhammed b. Sirin şöyle demiştir: "Ben hadisi on kişiden işitirdim manaları bir lafızları farklı olurdu."

b. Kitabet Dönemi

Hadislerin yazıyla tespitinin caiz olup olmadığı ilk yılların tartışılan konularındandır. Bu konuda farklı haberler bulunmaktadır. Bunların bir kısmında hadislerin yazılması yasaklanmakta, bir kısmında serbest bırakılmaktadır. Bu minvaldeki haberlerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

Yasaklayan Rivayetler:

Ebu Said el-Hudri'nin nakline göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Benden Kur'an dışında hiçbir şey yazmayınız. Kim benden bir şey yazmışsa onu imha etsin. Benden hadis rivayet edin, bunda bir sakınca yoktur".[293]

Ebu Said el-Hudri şöyle demiştir: Ben hadisleri yazmam için Hz. Peygamber'den izin istedim de o bana izin vermeyi kabul etmedi. [294]

Serbest Bırakan Rivayetler:

Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Ben Rasulullah'a (a.s) "Senden işittiklerimi yazabilir miyim? demiştim "Evet" buyurmuştu. "Kızgınlık halinde ve hoşnutluk halinde de mi?" dediğimde "Evet! Bana sadece gerçeği söylemem yakışır." Buyurmuştu.[295]

Hz. Peygamber (a.s) hicrî 8. yılda Mekke'yi fethedince orada bir hutbe îrad buyurmuştu. Yemenli bir sahabe olan Ebu Şah, Hz. Peygamber'den bu hutbenin yazılıp kendisine verilmesini istemiş. Hz. Peygamber de "Hutbeyi Ebu Şah için yazın" buyurmuştu.[296]

Birbirine zıt görünen hadislerin arasını cem ve telfikte âlimler iki yol benimsemişlerdir.

Muarız hadisler arasında nesh cereyan etmiştir. Çünkü söz konusu haberler arasında sadece Ebu Şah'la ilgili hadisin tarihi bilinmektedir ki o da hicri 8. yıldır. Dolayısıyla sonradan verilen yazım izni bidayetteki yasak hükmünü nesh etmiştir.

---

[289] Ahmed b. Hanbel,Müsned,c.3,s.494;Buhari,age,ilim,27
[290] Müslim,age,Mukaddime,s.13
[291] Tirmizi,Camiu's-Sahih,İlim.7; Darimi,Sünen,Mukaddime.24
[292] bkz:Yıldırım Enbiya,Hadis Problemleri,İst.Umran yay. 1996,s.119-128
[293] Müslim,Camiu's-Sahih,Zühd.72, Ahmed b.Hanbel,Müsned,c.3,s.12,21,39
[294] Bağdadi,Takyıdü'l-İlim,s.32
[295] Ebu Davud,Sünen,İlim.3, Darimi,Sünen,c.1,s.104
[296] Ebu Davud,ay;Buhari,el-Camiu's-Sahih,ilim,39

Fakat Rasulullah'ın vefatından sonra sahabe arasında ihtilafların vuku bulması "nesh" uygulamasının yeterli bir çözüm olmadığını göstermektedir.

Rasulullah (a.s) hadislerin yazılması ve kitabetin yasaklanması hükümlerini eşzamanlı uygulamıştır. Birçok sahabinin hadis yazmış olmaları veya hadis sahifelerine sahip bulunmaları bu konuyu destekler. Hz. Peygamber'in hadis yazılmasını yasaklama sebebi olarak:

— Arapların yazıyı iyi bilmemeleri,

—Hadislerin Kur'an'la karışma tehlikesi,

—Farklı şeylerle meşgul olunup Kur'an-ı Kerim'in ihmal edileceği endişesi,

—Yazılanlara güvenilip ezberlemenin terk edilebileceği

—Yazılan hadislerin ehli olmayan kimselerin eline ulaşıp onlarda yanlışlıklar, tahrifler, ekleme ve çıkarmalar yapılabileceği düşüncesi gösterilebilir.

Hz. Peygamber hayatta iken yazılanlar [297]

1.Medine sözleşmesi

2.Nüfus sayımı tutanağı

3.Yahudilerle yapılan yazışmalar

4. Dine davet mektupları

5. Görevlilere verilen talimatnameler

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe döneminde yazılan hadisler [298]

1.Hz. Ebubekir'in 500 kadar hadis yazdığı fakat sonra imha ettiği

2.Hz.Ali'nin hadis sahifesi

3. Ebu Hureyre'nin hadis sahifesi (sahifetü's-sahiha)

4. Abdullah b. Amr'ın hadis sahifesi (sahifetü's-sadıka)

5.Abdullah b. Abbas'ın kendisinin yazdığı ve de Sait b. Cubeyr, Mücahit, İkrime gibi talebelerine yazdırdığı hadis sahifesi

6.Semure b. Cundeb'in hadis sahifesi. Bu sahife Semure'nin çocukları tarafından rivayet edilmiştir.

7. Cabir b. Abdullah'ın Mescid-i Nebi'de okuttuğu hacla ilgili kitabı.

c. Tedvin Dönemi

Bu dönem daha önce değişik yazı malzemelerine kaydedilerek veya ezberlenerek koruma altına alınmış olan hadislerin kitaplar içinde toplandığı dönemdir. H.1. asrın sonlarından 2. asrın yarısına kadar süren bir zaman dilimini içine alır.

Aslında değişik sahabilerin bildikleri hadisleri toplayıp yazma faaliyeti daha eskilere dayanır. Abdullah b. Amr'ın sahabileri tek tek dolaşarak onlardan sorup öğrendiği hadisleri yanında taşıdığı levhalara yazdığı ve bunu da "Sahifetü's- Sadıka" diye isimlendirdiği nakledilir. Bu da bir nevi tedvindir. Ancak burada tedvinle kastedilen, hadislerin daha geniş kapsamlı bir kitap içinde toplanmalarıdır. Böyle bir faaliyeti devlet eliyle ilk olarak başlatan kimse halife Ömer b. Abdulaziz olmuştur. Ömer b. Abdulaziz idaresi altındaki bölgelerin yöneticilerine mektuplar göndererek bölgelerinde bilinen hadislerin yazılıp gönderilmesini emretmiş; bunun üzerine de hadisler yazılıp halifelik merkezine gönderilmişti.

Tedvin faaliyetinin en meşhur ismi İbn Şihab ez-Zührî'dir. İbn Şihab için "hadisi ilk tedvin eden kişi" denilmektedir. Zührî'nin bu işte ilk oluşu resmi manada ilk müdevvin olması şeklinde kabul edilir.[299]

Tedvin sünnet malzemesini herhangi bir ayırım söz konusu olmaksızın ve yok olmaktan korumak maksadıyla yazılı olarak bir araya getirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

---

[297] Köksal,M.Asım,İslam Tarihi,İstanbul,Şamil yay,ty,c.8,s.174; Subhi Salih,Ulumu'l-Hadis ve Mustalahuhu,Beyrut,Daru'l-İlim li'l-Melayin,1999,s.23

[298] Umeri,Ekrem Ziya,Hadis Tarihi,çev.İsmail Kaya,Konya,Esra yay,1990,s.16; Koçyiğit Talat,Hadis Tarihi,Ankara,T.D.V.Y,1997,S.41

[299] Kettani Muhammed b.Cafer,er-Risaletü'l-Mustatrefe,çev.Yusuf Özbek, İstanbul, İz yay, 1994, s.Canan,İbrahim,Kütübü's-Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,Ankara,Akçağ yay,1988,C.1,s.119

d.Tasnif Dönemi

Hadis tarihinin bu döneminde, daha önce kitaplardan karışık olarak bir araya getirilmiş olan hadisler muhtelif şekillerde sınıflandırılmaya yani tasnife tabi tutulmuşlardır. Bu dönem h. 2. asrın ortalarından 5. asrın ortalarına kadar devam eder.

Hadis kaynakları iki türde tasnif edilmişlerdir:

- Konularına göre (ale'l-ebvab)
- Ravilerine göre (ale'r-rical)

Konularına göre (ale'l-ebvab) tasnif:

Bu tür eserlere örnek olarak cami, musannef ve sünenler gösterilebilir.

Câmî:

İçinde her konudan hadis bulunan hadis kitabı demektir.[300] Dini konuların hemen tamamını kapsayan;

- İman,
- Ahkâm ve Sünen
- Rikak veya Zühd,
- Et'ime ve Eşribe veya Adab,
- Tefsir,
- Tarih–Siyer–Cihad,
- Menakib,
- Fiten ve Melahim

diye adlandırılan sekiz ana bölümü ihtiva etme özelliğine sahiptir. Camiler bu sekiz bölümden herhangi birini ihtiva etmezler veya noksan olarak ihtiva ederlerse cami olmaktan çıkarlar.

Cami türünde yazılmış eserlere örnek olarak:

- el-Camiu's-Sahih: Buhari, Muhammed b.İsmail (h.256)

  Şerhleri: *Fethu'l-Bari*/ İbn Hacer, *Umdetü'l-Kari*/Aynî, *İrşadü's-Sâri*/Kastallânî

  Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi: A. Naim-K. Miras

- el-Camiu's-Sahih: Müslim b. Haccac en-Nisaburî:(204-261)

  Şerhi: *el-Minhac*: Nevevi, Sahih-i Müslim ve Tercemesi: Mehmed Sofuoğlu

Sünen:

Taharetten vasiyete kadar bütün fıkhi konulara dair hadisleri ihtiva eden eserlere denilmektedir.[301] Bir başka tarifle: Fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş merfu ahkâm hadislerini muhtevi kitaplara sünen denir.

Ebu Davud es-Sicistani(202–275), Nesâi (214-303) ve İbn Mâce'nin (209-273) Sünen çalışmaları vardır.

Musannef:

Sünenlerdeki merfu hadislere ilaveten mevkuf ve maktu hadisleri de ihtiva eden eserlerdir. İmam Malik'in el-Muvatta'sı ve Abdurrezzak b. Hemmam'ın el-Musannef'i bu türdendir.

Ravilerine göre (ale'r-rical) tasnif:

[300] Uğur,Mücteba,Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü,Ankara,T.D.V.Y,1992,s.41; Çakan İsmail Lütfi,Hadis Usulü,İstanbul,M.İ.F.Y,ty,s.72

[301] Uğur Mücteba ,Hadis İlimleri Edebiyatı,s.362;

Bu tür eserlere örnek olarak müsned, mu'cem ve etraf kitaplarını gösterebiliriz.

Müsned:

Hadislerin ilk ravileri olan sahabe isimlerine göre tertip edilmiş eserlerdir. Ebu Davud et-Tayalisi'nin Müsned'i, Ahmed b.Hanbel'in Müsned'i bu usulde yazılmıştır.

Mu'cem:

Hadis âliminin hadisleri, rivayet ettiği şeyhinin ismine göre tertipleyerek tasnif ettiği kitaplara denilir[302]. Ebu'l-Kasım et-Taberani'nin el-Mu'cemu's-Selase'si ve İbn Hıbban'ın Kitabu'l –Mu'cem ale'l-Mudun gibi.

2. KÜTÜB-Ü SİTTE

Kaleme alınmış yüzlerce hadis kitabı içerisinde "asıl" diye nitelendirebileceğimiz kaynak eserler şüphesiz "*Kütüb-ü Sitte*" dir. Kütüb-ü Sitte denilince şu eserler akla gelmektedir:

1. Camiu's-Sahih: Buhari
2. Camiu's-Sahih: Müslim
3. Sünen: Ebu Davud
4. Sünen (Cami):Tirmizi
5. Sünen: Nesai
6. Sünen: İbn Mace,

Buhari ve Müslim'in eserlerine birlikte "Sahihayn", Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'nin eserlerine ise "Sünen-i Erbaa" denilir. Şimdi bunları kısaca tanıyalım:

el-Buhârî ve Sahih'i

Muhammed b. İsmail el-Buhârî h.194(810)'de Buhâra'da doğmuştur. İlim merkezleri olan Şam, Basra, Hicaz, Küfe, Bağdat ve Mısır'ı gezmiş ve oralardaki üstatlardan hadis tahsil etmiştir. Buhârâ yakınlarındaki Hartenk'de 256/870 yılında, 62 yaşında vefat etmiştir.

"Küçük, Orta ve büyük Târih, el-Edebu'l-müfred, ed-Duafâ" gibi eserleri yanında Sahihu'l-Buhârî diye meşhur olan "*el-Câmiu's-sahih*" i çok özel bir mevkiye sahiptir.

"Sahih" Concordance'a göre 97 kitab ve 3730 babtan oluşmaktadır. Mükerrerler dâhil 7275 hadis ihtiva etmektedir. İbn Hacer bu sayıyı 9082 olarak vermektedir. Mükerrerler dışında dört bine yakın hadis vardır. İbn Hacer bu sayıyı da 2791 olarak vermektedir.

Buhârî'nin bir hadisi, Sahih'in 13 yerinde tekrarladığı olmuştur. Her defasında da başka başka hocalarından rivayet ettiği farklı sened ve metinleri verir. Böylece hem hadisi kuvvetlendirir, hem de lafiz farklılıkları dolayısıyla başka başka hükümlerin elde edilmesini temin eder.

Buhârî, hadis kitaplarının birinci tabakasına dâhildir.

Buhârî'nin Sahih'inde zayıf hadis yoktur. O, sahih hadisleri toplamak üzere telif edilmiştir. Ancak Buhârî, bazan istidlal kabilinden ve bâb başlığı'nda («terceme»)) olmak kaydıyla zayıf hadis zikreder. Yalnız bunları, öteki hadisleri zikrettiği gibi tahdis siğasiyle vermez. Senedsiz olarak verir.

Buhârî, bâb başlıklarını çoğu zaman âyeti kerîmelerden, bazan hadislerden iktibaslarla ve bazan da serbest şekilde ve fakat fıkhi bir anlam taşıyacak tarzda seçtiği ibarelerle tanzim etmiştir. Bu yüzden pek haklı olarak "Buhârî'nin fikhî görüşleri bab başlıklarındadır" sözü meşhur olmuştur.

[302] Uğur Mücteba,age,s.245;ÇAKAN İ.Lütfi,Hadis Usulu,s.71

Müslim ve Sahih'i

Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, Nişabur'da doğmuştur. İlim merkezleri olan Hicaz, Mısır, İran, Suriye, Mezopotamya ve Türkistan'a seyahatlar yaptı. Bağdat'a bir kaç kez gitti. 261'de vefat etti.

«Sahih-i Müslim» diye şöhret bulmuş olan eser Kütüb-ü Sitte'nin ikinci kitabıdır. İmam Müslim onu, 300.000 hadis içinden seçerek meydana getirmiştir.

Müslim bâb başlıkları tanzim etmemiştir. Onun kitabında görülen bab başlıkları Nevevî tarafından konulmuştur. Hadisleri, genellikle, Buhârî'deki merfu hadislerdir. O, Buhâri'de bulunmayan 820 merfu hadisi de kitabına almıştır.

Sünenmiş gibi Müslim'in Sahih'inde mevkuf ve maktu hadis yoktur.

Kütüb-ü sitte içinde sadece Müslim'de görülen mukaddime, Müslim'in bir özelliğidir.

Tekrar ettiği hadislerin sayısı 137'dir. Müslim'in Sahih'i «kitab» adını taşıyan 54 bölümden oluşmaktadır. Bâblarının sayısı ise, 1322'dir. Mükerrerler dışında 3033 hadis ihtiva etmektedir.

Tefsir bölümü tam bir sistematik olmadığı için Müslim'in Sahih'ini «Cami» saymak istemeyen bir eğilim de bulunmaktadır. Ayrıca Müslim'de, sadece merfu hadislerin bulunması da onu cami' saymamak eğilimini kuvvetlendiren bir başka sebep olsa gerektir.

Müslim, birinci tabakaya dâhil hadis kitaplarındandır.

et-Tirmizi ve Sünen'i (veya Câmi'i)

Ebu İsâ künyesiyle meşhur Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, Tirmiz'de doğmuştur. Arabistan, Mezopotamya, İran ve Horasan gibi çeşitli ilim merkezlerine hadis öğrenmek için seyahatler yapmıştır. Buhârî, Müslim ve Ebû Davud gibi öteki Kütüb-ü Sitte müellifleriyle görüşmüştür. (279/892) tarihinde Tirmiz'de vefat etmiştir.

Tirmizî'nin eseri her ne kadar sünenler arasında sayılsa da içeriği itibariyle câmi' türü olduğu söylenebilir. Concordance'a göre bu eser; 46 kitab içinde 2496 bâb ve A.M. Şakir'in tahkiki ile başlayan baskıya göre de 3956 hadis den meydana gelmektedir.

Tirmizî, diğer müelliflerin «Kitab» ismini verdiği bölümlere «ebvâb» başlığını koymuştur («ebvâbu't-tahâre » gibi). Tirmizî «Hasen» terimini belli bir muhteva için kullanmıştır. Kendisinden önceki müelliflerce kelime sözlük anlamında kullanılmaktaydı. Tirmizî'ye ait görüşler, Cami' de «Kale Ebû İsâ » girişiyle verilmiş bulunmaktadır. Tirmizî'nin eserinin son kitabı "İlel" dir. Bu, sadece Tirmizî'ye ait bir özelliktir. Diğer hadis kitablarında bu yoktur. Sonda olmakla beraber bir tür mukaddime niteliğindedir.

Tirmizî, bâb başlığı altında bir veya bir kaç hadisi verdikten sonra, sırasıyla şu işlemleri yapar:

Hadisin sıhhat durumu (hasen, sahih, zayıf, garib olduğunu) mutlaka açıklar. Râvilerin durumunu, varsa seneddeki illeti beyân eder. Hadisin varsa diğer tariklerini verir. Konuyla ilgili, diğer sahâbîlerden yapılmış rivayetler mevcutsa onlara da «ve fi'l-bâbi an fülânin ve fulân...» diyerek, sahabî isimlerini vermek suretiyle işaret eder. O konuda fukahanın görüşlerini, hadisle nasıl ihticac ettiklerini, ulemâ arasında ittifak mı, ihtilâf mı bulunduğunu anlatır. İcma varsa, mutlaka işaret eder. Bazen de uygulamanın hangi yönde olduğunu gösterir.

Buhâri, talebesi olan Tirmizî'den iki hadis almıştır. Tirmizî için bu durum ayrıca bir mazhariyettir. Tirmizî, Müslim'den bir tek hadis rivayet etmiştir. Tirmizî'nin Cami'i, hadis kitaplarının ikinci tabakasına dahildir. Eserin Osman Zeki Mollamehmedoğlu tarafından yapılmış tercümesi mevcuttur.

Ebû Dâvûd ve Sünen'i

H. 202'de Sicistan'da doğmuştur. H. 275/888'de Basra'da vefat etmiştir.

Concordance'a göre 40 kitab ve 1889 bâbtan meydana gelmektedir. Toplam olarak müellifin kendi ifadesiyle 4800 hadis ihtiva etmektedir.

Eserin Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar tarafından yapılmış tercüme ve şerhi mevcuttur. "Sünen" hadis kitaplarının ikinci tabakasına dâhildir.

en-Nesâi ve Sünen'i (el-Müctebâ)

214/829 yılında Nesâ'da doğmuştur. Belh, Irak, Şam ve Mısır'a yolculuklar yapmıştır.

302 yılında Şam'a geldiğinde, kendisine Muâviye hakkında sorular soruldu. Onun faziletleri ve Hz. Ali'ye üstünlüğü hakkında rivayette bulunması istendi. O da bu konuda «Allah onun karnını doyurmasın » anlamındaki hadisten başka bir şey bilmediğini söyledi. Bunun üzerine Muâviye taraftarları İmam Nesâîyi mescid içinde dövmeye başladılar. Olaydan sonra Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı, Remle'de veya Mekke'ye varınca h. 303/915 yılında Hakkın rahmetine kavuştu.

Sünen, 51 kitab ve 2400'e yakın bâb içinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Çalışmanın Türkçe çevirisi yapılmıştır.

İbn Mâce ve Sünen'i

H. 209'da Kazvin 'de doğmuştur. İran, Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve Mısır'a ilim yolculukları yapmıştır. H. 273/886'da vefat etmiştir.

Mukaddime hariç 37 kitab, 1515 bâb ve 4341 hadisten oluşmaktadır. Eserde bulunan1339 hadis sadece İbn Mâce'de bulunan hadislerdir. («zevâid») Bunların da; 428'inin ricali güvenilir, isnadları sahihtir. 199'unun isnadı hasen'dir. 613'ünün isnadı zayıftır. 99'nun ise isnadı yok hükmünde «vâhî», veya münkerdir.

Kütüb-ü Sitte'ye sonradan dahil edilmiştir. Ed-Dihlevî, İbn Mâce'nin Sünen'ine hadis kitaplarına ait yaptığı tabakalamada yer vermemiştir. Ancak onu ikinci tabaka içinde saymak mümkündür. Eserin Haydar Hatipoğlu tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır

3. MUSANNEFLER VE MÜSNEDLER

Bir üst başlıktaki Kütüb-ü Sitte üzerine 3 kitap daha eklenerek "*Kütüb-ü Tis'a*" ismi kullanılır. Bu 3 kitap şunlardır: Musannef türünde olup İmam Malik'e ait olan "*Muvatta"*, Müsned türünde Ahmed b. Hanbel'in aynı isimli eseri ve Darimi'ye ait olan *"Sünen"*.

İmam Mâlik ve el-Muvatta

İmam Malik hicrî 93 yılında Medine'de doğmuş ve 179 yılında Medine'de vefat etmiştir. Etbâu't-tâbiîn'dandır.

Muvatta, kendisinden önceki hadis edebiyatının tertib ve muhtevasını bize tam olmasa bile yaklaşık olarak yansıtan kitap olma özelliğini taşımaktadır.

İmam Mâlik, Muvatta'ı önceleri 10.000 hadisten meydana getirmişti. O eserini her sene yeniden gözden geçiriyor ve bazı hadisleri çıkarıyordu. Sonunda da elimizdeki 1720 rivayeti ihtiva eden Muvatta kalmıştır. Zürkânî'nin ifadesine göre

600'ü müsned («merfu»), 222'si mursel, 613'ü mevkuf, 285i maktu'dur.

Muvatta', Buhârî ve Müslim'in sahihleri ile birlikte hadis kitablarının birinci tabakasını meydana getirmektedir.

Muvatta üzerinde eskiden beri çalışmalar yapıla gelmiştir. Suyûtî'nin (911/1505) *Tenvîru'l-hevâlik* adını taşıyan şerhi, Muvatta metni ile birlikte iki cild hâlinde basılmıştır.

Ez-Zürkanî (1112/1710) şerhi de matbu'dur. Ayrıca Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî el-Endelûsî el-Mâlikî (494/1100) nin el-Müntekâ adlı şerhi de 7 cild halinde Mısır'da

1331'de basılmıştır. Muvatta', A. Muhtar Büyükçınar başkanlığındaki bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir

Ahmed b. Hanbel ve Müsned'i

700'den fazla sahâbe'den nakledilen 30.000'i aşkın, 40.000'e yakın hadisleri ihtiva eden Müsned, Ahmed b. Hanbel'in baş eseri olduğu kadar Müsned türünün de en meşhurudur.

Müsned'de yer alan sahâbeler, önce Müslüman olmadaki önceliklerine, sonra aşiret durumlarına göre, daha sonra yerleştikleri şehirlere göre sıralanmışlardır. İbn Hanbel'in bu büyük eseri telif gayesi sahih olduğu kendisince isbat edilebilecek olan ve kendi devri için, münâkaşalarda esas vazifesini görebilecek bütün hadisleri bir araya getirmektir.

Ahmed b. Hanbel, Müsned'e aldığı bütün hadislerin «Sahih» olduğunu iddia etmiş değildir. Ölüm döşeğindeyken bile o, Müsned'den bir hadisin çıkarılmasını oğlundan istemiştir. Bu onun, eseri hakkında daimî bir tetkik ve araştırma yaptığını gösterir.

Îbnu'l-Cevzî, Hanbelî olmasına rağmen mezheb imamının kitabı Müsned'de, 15 tane uydurma hadis olduğunu belirtmektedir. Bu, aslında Müsned'in değerine bir zarar vermez. Zira 40.000'e yakın hadis içinde 15 kadarının böyle bir ithama uğraması, aslında Müsned'in değerini gösterir. Üstelik İbn Hacer de bu ithamlara cevap vererek ilgili rivayetlerin uydurma olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Müsned, hadis kitaplarının ikinci tabakasına dâhildir.

4. DERLEME HADİS KAYNAKLARI

Camiu'l-Usul: (İbnü'l-Esir el-Cezeri) Müellif, eserini merfu ve mevkuf hadislerden oluşturmuş ve senedleri sahabe dışında ki tüm ravileri hazfederek vermiştir. Eserde bölüm isimleri alfabetik olarak dizilmiştir. Bu eserin şerhi olan *Teysiru'l-Vusül* İbrahim Canan tarafından İbn-i Mace'nin *Sünen*'i eklenerek Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Dolayısıyla Hadis Ansiklopedisi/Kütüb-ü Sitte ismiyle yayımlanan eser İmam Malik'in *Muvatta*'sı ile birlikte yedi kitabı kapsamaktadır.

Camiu's-Sağir: (Suyuti) Yüzlerce eserin müellifi olan Suyuti (911) bu eserinde kısa ve özlü hadisleri alfabetik olarak bir araya getirmiştir. Kitapta 10031 hadis vardır

Kenzu'l-Ummal: (Ali el-Muttaki) Müellif, İmam Suyuti'nin Cemu'l-Cevami ve Camiu's-Sağir isimli eserlerini ale'l-ebvab sisteme aktarmıştır. Kenzu'l-Ummal bu haliyle yaklaşık 40.000 hadis (tekrarlarıyla beraber) içermektedir.

*et-Tacu'l-Cami: (*Mansur Ali Nasıf*)* Müellif eserini K.Sitte, Muvatta, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Hâkim'in Müstedrek'inden derlemiştir. et-Tac dört ana bölümden oluşur:

1.İman, ilim, ibadet

2. Muamelat, ahkâm, adât

3.Fedail, tefsir, cihad

4. Ahlak ve sem'iyyat

Kitap Bekir Sadak tarafından Türkçe ye tercüme edilmiş ve 5 cilt halinde basılmıştır.

et-Terğib ve't-Terhib: (Münziri) Eserde, her konunun terğib (teşvik) ve terhib (uyarı) yönlerini dile getiren hadisler iki grupta toplanmış önce terğib sonra terhib hadisleri verilmiştir. Kitapta yalancı, rivayetlerinin terk edilmesi gereken zayıf ravilerin hadisleri "ruviye" lafzıyla nakledilmiştir. Eser A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel'den oluşan komisyon tarafından tercüme edilmiştir.

Riyazü's-Salihin: (Nevevi) Eser 18 kitap ve bunların alt başlıkları olan 372 bab içerisinde 1894 hadisten oluşur. Nevevi kitabında temel dini bilgileri muhtevi hadisleri bir araya getirmiştir. Riyazu's-Salihin'de kullanılamayacak derecede zayıf-merdud rivayetler yoktur. Türkçe'ye birkaç kez tercüme edilen eser son olarak M.Y. Kandemir, İ.L. Çakan ve R. Küçük tarafından şerh edilerek VIII cilt olarak yayımlanmıştır.

Ramuze'l-Ehadis: (Gümüşhanevi) Eser, mutasavvıf ve hadisçi olan Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevi tarafından 33 kaynaktan seçilen 7101 hadisten müteşekkildir. Eserde zayıf hadislerin yanı sıra azda olsa uydurma hadisler vardır. Kitabın yayımlanmış birkaç tercümesi mevcuttur.

*el-Lü'lüü ve'l-Mercan: (*M. Fuad Abdulbaki) Eserde Buhari ve Müslim'in ittifak ettiği 2006 hadis yer almaktadır. Kitabı İsmail Kaya ve İsmail Hakkı Uca tercüme etmiştir.

Keşfu'l-Hafa: (Acluni) Müellif, dillerde dolaşan 3281 sözü bu eserinde incelemiş ve hadis olup olmadığını veya hadis ise sıhhat durumunu tespit etmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bazı çalışmalarda hadislere kaynak olarak verilmesine itibar edilmeyip; eserdeki açıklamalara dikkat edilmelidir. Kitap alfabetik olarak düzenlenmiştir.

M'ucemu'l-Müfehres (concordance)

Müsteşriklerin öncülüğünde Kütüb-ü Tis'a esas alınarak hazırlanmış bir fihrist çalışmasıdır. Eser metni bilinen bir hadisin kaynağını bulabilmek için fevkalade önemli bir çalışmadır. Hadiste geçen "en nadir ve müştak" kelime tespit edilir ve sözlük usulü üzere tarama yapılır. Şayet aranılan hadis bulunamazsa diğer kelimelerden arama işlemine devam edilmelidir. Kelimeler ana madde altında mazi, muzari, emir, malum, meçhul diye sıralanmıştır. Hadisler kelimenin geçtiği kısım esas alınarak bir miktar verilir. Ardından hadisin hangi kaynaklarda yer aldığı simgesel olarak belirtilir.

5. MEVZU HADİSLERLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Mevzu (uydurma) hadisler üzerine yazılan pek çok eser vardır. Bunların en meşhurlarından bir kaçı şunlardır:

1- İbnu'l-Cevzi: "*Kitabü'l-Mevzuat mine'l-Ehadisi'l-Merfuat"*
2- Mecdüd-Din el-Firuz-Âbadi: *"Hatimetü Sifri's-Saade"*
3- Celalüd-Din es-Suyuti: *"el-Lealai-Masnua fi'l-Ehadisi'l-Mevzua"*
4- İbnu Arrak el-Hicazi: *"Tenzihü'ş Şeriati'l-Merfüani'l-Ahbari'ş Şeriati'l-Mevzua"*
5- Ali b. Sultan el-Kari: *"el-Mevzuat"*
6- Muhammed b. Ali eş-Şevkani: "*el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l Mevzua"*
7- Ebü'l-Hasenat Abdu'l-Hayy el-Leknevi*: "el-Asaru'l-Merfua fi'l-Abbari'l-Mevzua"*

FARKLI MUHTEVALARDA HADİSLER

HADİS OKUMA YÖNTEMLERİ

Hadis, başta din olmak üzere bilgi kültür ve medeniyetimizin temel kaynaklarından birisini oluşturur. İslâm alimleri nezdinde sûbut problemi bulunmayan Kur'an vahyinin hilâfına, hadisin hem sûbut hem delâlet problemi mevcuttur. Ancak bir hadisin sabit olması kadar, doğru okunması, sahih bir şekilde anlaşılması, sağlıklı bir şekilde yorumlanması da şarttır.

Gazzâlî'nin diliyle "İslâm toplumu, tarih boyunca Hadis ve Sünneti yanlış anlamaktan çektiğini, uydurulan binlerce hadisten çekmemiştir.

Anlama, anlatım ortamında anlatan ile anlayan arasında cereyan eden, anlatılan ve anlaşılan olmak üzere iki boyutu bulunan bir olgudur. Bu olgunun sahih bir şekilde gerçekleşmesi, Hz. Peygamber ile sahabe, şeyh ile râvi, hadis ile onu okuyan alimden oluşan iki taraf arasında sağlıklı bir iletişimin mevcudiyetine bağlıdır. Aksine sahih olarak gelen bir hadisin sakim olarak okunması, çok ciddi anlama problemlerine yol açacaktır.

Şüphesiz, oldukça zengin ve de renkli olan İslâm geleneğimizde, sabit olarak ulaşmış hadislerin, sahih olarak anlaşılabilmesi için Sahabe'den günümüze kadar pek çok çaba sarf edilmiştir. Bu çabalardan birkaçı şunlardır:

1. Literal Okumalar

Literâl okuma: Hadislerin lafızları basit olarak neyi ifade ediyorsa onun alınması, herhangi bir te'vile gerek duymadan onların zahirine kulak verilmesi ve o minval üzere amel edilmesidir.

İnsanların mizacı, muhakeme gücü, anlama kabiliyeti ile doğrudan ilgisi bulunan bu okuma biçiminin ilk örneklerini sahabilerde görmekteyiz. Hz. Peygamber'in ne buyurduğunu önceleyen ve lafzın zahirinden çıkardığı anlamın ötesine geçmeyen bu yaklaşım sahipleri, hadisleri zahiri üzere anlayıp uygulamaya çalışmışlardır. Bu yaklaşımın değişik tezahürlerinden bazıları şunlardır:

Hadisteki mecazı hakikate hamletme; Terğip ve Terhibi, vücubiyete hamletme; Has bir hükmü, umuma teşmil etme; Geçici bir hükmü sürekli algılama; Bütünlük içerisinde değilde cüz'i bir şekilde anlama; Hz. Peygamber'in beşeri yönünü hatta tesadüfî davranışlarını bile taklit etme... Bu yaklaşımı benimseyenlerin başında İmam Şafii ve Ahmet b. Hanbel, Selefîler ve Zahiri'ler yer almaktadır.

2. Lügavî Okumalar

Hadisleri öncelikle dil kurallarına göre anlamaya çalışan, hadislerde geçen garip kelimeleri açıklamayı amaçlayan, onları lügavî izahlar, semantik tahliller yardımıyla anlamaya çalışan, hadislerdeki müşkil lafızların, raviler tarafından hatasız bir şekilde okunması amacıyla hadis i'rabına, hadislerdeki edebi sanatlara dair dil eksenli okuma biçimleridir.

Hz. Peygamber'in ne denli fasih ve beliğ bir dil kullandığı herkesin malumudur. Ancak zaman zaman onun kullandığı bazı kavramlar ashabı tarafından bile tam olarak anlaşılamamış, Hz. Peygamber onlara bu konuda açıklama yapmıştır. Hadislerde ki anlaşılamayan ibarelerin izahı, sahabe arasında da devam etmiştir.

Lügavî okumaların ilk türü, H. III. asrın başlarında "Garibu'l-Hadis" adıyla ortaya çıkan müstakil bir ilim dalıdır. Bu alanda ilk kapsamlı eser Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam'ın(v. 224) el-Fâik'i; İbnu'l-Esîr'in "en-Nihâye" adlı alfabetik eserleridir.

3. Fıkıh Eksenli Okumalar

Hz. Peygamber'in neyi, niçin, kime, ne zaman, hangi amaçla, hangi sıfatla ve hangi bağlamda söylediğini veya yaptığını anlamaya çalışan yaklaşım tarzıdır. Buna göre hadiste ne denildiği değil, neyin kastedildiği önemlidir.

Dirayet, muhakeme ve fıkhî yönleriyle dikkat çeken fakih sahabîler Hz. Peygamber'in tasarruflarının kaynağını araştırmışlar, onun ictihatlarını, ilâhi kaynaklı bilgilerden ayırt etmişler, sahip oldukları bu fıkhî meleke sayesinde hadislerin söyleniş illetlerini tespit ederek o sözden maksadın ne olduğunu gözetebilmişlerdir.

Ahzap savaşı sonrasında Hz. Peygamber "Herkes, ikindi namazını Kurayzaoğulları yurdunda kılsın" direktifini verince, literal okuyucular namazlarını kılmadan giderlerken fıkıh

eksenli okuyanlar amacı dikkate alarak, neyin kastedildiğini düşünmüş ve namazlarını yolda kılıp süratle gitmeyi tercih etmişlerdir.

Fakih sahabîler, ayrıca hadislerin bağlayıcı olup olmadıklarını da tesbit etmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber'in bazı emir ve nehiylerinden maksadının nedb, teşvik veya sakındırma olduğunu kesinlikle yapılması gereken bir talimat olmadığını çıkarmışlardır. Yine arızî bir sebebe binaen söylenmiş olanları ile süreklilik taşıyanları ayırt edilmiştir. Yani hadisleri vürud sebepleri doğrultusunda değerlendirmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in beşerî, nebevî, idârî ve askerî tasarruflarını dikkate almışlardır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik örnek olarak gösterilebilir. Sünenler de bu tür okumalar arasında zikredilmelidir. Bu yaklaşımın tezahürlerinden bazıları şunlardır: Genel anlamda hadisler mezhepler doğrultusunda ele alınmış; İsnad yerine kabul görmüş hadis kitaplarına dayanmış; Seçilen hadisler birer kanun metni gibi değerlendirilmiştir.

4. Yorum Eksenli Okumalar

Anlama ve yorumlama eksenli okumalar: Hadisin manasından hareketle Hz. Peygamber'in gerçek maksadını tespit edip, bundan hareketle yeni yorumlar getirmektir. Yani hadisin lafzını ve ifade ettiği manayı aşıp, hadisin fıkhından yeni açılımlar çıkarabilmektir.

Fakih sahabiler içerisinde icraat mevkiinde olan müctehid sahabiler örnek gösterilebilir. Hz. Ebû Bekr'in "Lâ ilâhe illallah " dedikleri halde zekat vermeyenlere savaş ilan etmesi, Hz. Ömer'in atlardan zekat alması vs. Onların bu ictihatları hadis ve sünnetin zahirine muhalefet gibi gözüküyorsa da, aslında şartları değerlendirerek maslahatları esas almışlardır. Onlar sünnet ve hadisleri anlama ve uygulamada noktasal yaklaşmaktan çok, genel bir Kur'an ve sünnet telakkisine dayalı küllî bir perspektiften bakarak, bütüncül yaklaşımlar sergilemişlerdir.

Bu yaklaşımın müntesipleri birçok defa Hz. Peygamberin tatbikatından ziyade, onun tatbikatta gözettiği illetleri ve maksatları tespit etmeye çalışmış, değişen şartlarda geçmiş uygulama yerine, illet ve maksadı esas alarak yorumlar yapmışlardır.

H. IV. asırdan itibaren te'lif edilmeye başlayan şerh edebiyatını da yorum eksenli okumalar içerisinde mütalâa edilebilir. Çünkü şerhlerde hadisler öncelikle Arapça dil kuralları ve edebî üslupları cihetiyle ele alınmış, kapalı kelimeler lügat açısından izah edilmiş, diğer rivayetler arasında gözüken ihtilaflar giderilmeye çalışılmış, bab başlıkları ile o bab'daki hadislerin irtibatı izah edilmiş, hadislerden fıkhî hükümler ile çeşitli ahlâki faideler çıkarılmış, aynı konudaki başka hadisler zikredilmiş, geçmişte hadisle ilgili yanlış yorumlar varsa cevap verilmeye çalışılmıştır. Şerhlerde dikkat çeken yanlışlıklar şunlardır: Şerh edilen kitabın bütün hadisleri makbul kabul edilmiştir; mezhep eksenli izahlara yer verilmiştir; şerhlerde asrın ve öncesinin inanç, bilgi ve kültürü egemen olmuştur; oldukça uzun ve geniş izahlarda bulunmuşlardır.

5. Tasavvufî ve İşârî Okumalar

Kur'an ve sünnete sarılmayı kendilerine prensip edinen ilk sufilerin birçoğunun muhaddis olması tasavvuf ile hadis arasında yakın bir ilişki meydana getirmiştir.

Farklı bir hayat tarzına ve değişik bir düşünce sistemine sahip olan Tasavvuf ehlinin hadisler konusunda muhaddisler kadar titizlik gösterdikleri söylenemez. Onlar isnada fazla itibar etmeyip, metin ve muhtevayı esas almışlardır. Tasavvufî tecrübeye, sufi hayata, seyru sülüka dair pek çok zayıf, munker ve hatta uydurma hadisler tasavvuf erbabı nezdinde revaç bulabilmiştir. Onlar aklı ve nakli kabul ederlerken dinî bilgilerin kaynağının keşif ve ilhamla yani batıni yollarla elde edileceğini söylemektedirler. Bu yüzden isnadı bulunmayan hadisleri bile keşf, ilham ve rüya yoluyla sahih görüp kullanabilmişlerdir. Yine bazı sufiler hadisleri kendi anlayışları doğrultusunda tevil etmişlerdir. Bu teviller şer'i delillerin zahirinden uzak, oldukça garip, hatta onlara muhalif bile olabilmişlerdir.

Tasavvufi anlamdaki şerhler: zühd, takva, ibadet ve irşad gibi ameli konulara ağırlık verilerek yapılanlar ve iş'âri olarak mükaşefe yoluyla elde edilen bilgilerle yapılan tefekkür ağırlıklı şerhler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu şerhlere örnek olarak Hakim et-Tirmizî'nin(ö. 320) Nevâdiru'l-Usûl adlı eseri ile Sadrettin el-Konevî'nin "Kırk Hadis Şerhi" ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin "Huccetullahi'l-Bâliğa adlı eseri zikredilebilir.

6. İdeolojik Okumalar

Hadisleri tasnif tarzlarından, rivâyetleri seçmelerine; kabul ettikleri esasları delillendirmeden, hasımlarına verdikleri cevaplara veya reddiyelere varıncaya kadar, ideolojik sayılabilecek bir anlayışın egemen olduğu okumalardır. Yazılı ve sözlü polemiklerde hasımlarına karşı kullandıkları en güçlü argümanlar her zaman için hadisler olmuştur.

Bu tür okumalarda daima nakil esastır. Amaç sırf gelenek ve sünneti savunmak olunca objektiflikten uzak çalışmalar görülmüş hatta bu esnada Müslüman alimlerin tespit ve tenkitleri kulak ardı edilmiştir.

İdeolojik okuma biçimi sadece hadisçilere özgü bir durum değildir. Kendi lehlerinde olan zayıf ve uydurma rivayetleri dahi araştırmadan kabul edip savunan, aleyhlerine olan sahih rivayetleri bile reddeden her fırka veya mezhep, taassubu oranında ideolojik davranmaktadır diyebiliriz. Bu tür okumaya örnek olarak Suyûti'nin Miftâhu'l-Cenne isimli eserini örnek gösterebiliriz.

7. Akıl Eksenli Okumalar

Hemen her konuyu işlerken aklı esas alan, onu önceleyen, rivâyetleri anlamada, kabulde en önemli kriter olarak aklı gören okuma biçimidir. Bu okuyuşun aşırı uçlarından biri de pozitivizm ve rasyonalizmin egemen olduğu günümüzde, yeterli bilgi ve birikime sahip olmaksızın, gerekli inceleme ve araştırma yapmaksızın, hadisleri sırf kendi aklına aykırı düştüğü gerekçesiyle derhal reddetme şeklinde kendini gösteren bu tür hadislerin tamamını "Emevî uydurması" olarak gören, izah edilebilir en makul hadisleri dahi bir kalemde reddeden temayüldür.

Aynı şekilde, sünnet ve hadiste zikredilen herhangi bir meseleyi " Kur'an'da yok" mantığıyla reddetme kolaycılığı da bu kabildendir. Ancak hadislerin sahihini sakiminden ayırdetmek amacıyla zaman zaman akl-ı selime başvurması ile günümüzde gerçekleştirilen hadis tenkit çalışmalarında "akla arz" kriterinin kullanılmasından ayırdetmek gerekmektedir.

Sahabe döneminden itibaren, anlaşılanın hadisleşmesi, yorumların hadisleşmesi, haberlerin hadisleşmesi, tasavvurun hadisleşmesi, tasavvufun hadisleşmesi, tarihin hadisleşmesi, mezhep görüşlerinin hadisleşmesi ve buna benzer birçok görüşün hadisleşmesi karşısında erken dönemlerden itibaren olağanüstü denebilecek tedbirler alınmıştır. Bu esnada sened tenkidi ağır basmışsa da yegane kriter olmamış bunun yanında metin ve mana tenkidine de yer verilmiştir.

Sonuç olarak hadislerin İslâm'ın genel prensipleri, Kur'an'ın belirleyiciliği, Sünnetin rehberliği, aklın verileri, nasların illetleri, geleneğin öğretileri, Şâriin maksatları, Müslümanların maslahatları, günümüzün şartları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bütüncül bir yaklaşımla okunması çağdaş problemlerimizin çözümünde daha etkili olacaktır diyebiliriz.

KONULARINA GÖRE HADİSLER

İMAN-İSLAM

❖ **بُني الإسلامُ علي خمسٍ شهادةِ أنْ لا إله الا اللهُ و أنّ محمّدًا رسولُ الله و إقامِ الصلاةِ و إيتاءِ الزكاةِ والحجِّ و صومِ رمضانَ.**[303]

"İslam beş şey üzerine bina olunmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in (S.A.V) Allah'ın rasulü olduğuna şehadet etmek; Namaz kılmak, Zekât vermek, Beyt-i Haram'ı haccetmek, Ramazan orucunu tutmak."

❖ **المُسْلمُ منْ سَلِمَ المُسْلمُونَ مِنْ لِسانِهِ وَ يَدِهِ وَ المُهاجِرُ مَنْ هَجَرَ ما نَهَي اللهُ عنه.**[304]

"Müslüman eli ile veya dili ile Müslümanlara zarar vermeyendir. Muhacir de Allah'ın yasakladığı şeylerden kaçınandır.

❖ **منْ كان يؤمنُ باللهِ و اليومِ الآخرِ فلا يُؤْذِ جارَه, منْ كان يؤمنُ باللهِ و اليوم الآخر فلْيُكْرِمْ ضيْفَه, منْ كان يؤمنُ باللهِ و اليوم الآخرفلْيقلْ خَيْرًا أوْ لِيَصْمُتْ.**305

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi, komşusuna eza etmesin; Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi, misafirine ikram etsin; Allah'a ve ahiret gününe iman eden kişi, hayır söylesin yahut sussun."

❖ **دَعْ ما يُريبُك إلي ما لا يُريبُك فإنّ الصدْقَ طُمأنينةٌ و الكذبَ ريبَةٌ.**[306]

"Şüpheli şeylerden uzaklaş ve seni şüpheye düşürmeyen kesin şeylere yönel. Hiç şüphesiz doğru söz güven ve kesinlik; yalan ise şüphedir.

❖ **لا يُؤمِنُ أحدُكُمْ حَتيّ أكونَ أحبَّ اليه مِنْ وَالِدِهِ وَ وَلَدِهِ وَ الناسِ أجْمَعِينَ.**[307]

"Hiçbiriniz ben kendisine babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz.

NAMAZ

❖ **أن رسولِ الله صلى الله عليه وسلم كان يقول :الصلواتُ الخمسُ والجمعةُ إلى الجمعةِ ورمضانُ إلى رمضانَ مُكَفِّراتٌ ما بينهن إذا اجْتنِبَ الكبائرُ"** [308]

"Büyük günahlardan kaçınıldığı sürece beş vakit namaz, bir sonrakine kadar Cuma ve Ramazan aralarındaki küçük günahlara kefaret olur."

ZEKAT

❖ **أَنَّ رَجُلاً قَالَ للنَّبيِّ صَلّى اللهُ عَلَيْهِ وسَلَّم : أَخْبِرْني بِعَملٍ يُدْخِلُني الجَّنَةَ ، قَالَ :« تَعْبُدُ اللَّه وَلاَ تُشْرِكُ بِه شَيْئاً ، وتُقِيمُ الصَّلاةَ ، وتُؤْتي الزَّكاةَ ، وتَصِلُ الرَّحِمَ »**[309]

Bir adam Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'e:

– Beni cennete götürecek bir amel söyle! dedi. Resûl–i Ekrem de:

– "Allah'a ibadet eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekâtı verir ve akrabanı görüp gözetirsin!" buyurdu.

ORUÇ

❖ **اذا كان يومُ صومِ أحدِكم فلا يَرْفُثْ و لا يَصْخَبْ فإنْ سَابّهُ أحدٌ أو قاتَلَه فَلْيَقُلْ: إنّي صَائِمٌ**310

[303] Buhari, İman:2
[304] Buhari, iman:3
[305] Buhari, Edep:31
[306] Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyame:60
[307] Buhari, İman:8
[308] Müslim, K.Tahare:5, bkz: Ahmed b. Hanbel, Tirmizi, İbn-i Mace
[309] Buhârî, Zekât 1, Edeb 10; Müslim, Îmân 12, 14. Ayrıca bk. Nesâî, Salât 10
[310] Buhari, Savm:9, Ahmed B. Hanbel, Müsned:6/241

“İçinizden biri oruçlu olduğu gün çirkin söz söylemesin, bağırıp çağırmasın. Eğer başkası kendisine söver veya sataşırsa: Ben oruçluyum desin.”

❖ **من لم يدَعْ قَوْلَ الزُورِ و العملَ بِهِ فليس للهِ حاجةٌ في أنْ يدعَ طعامَهُ و شرابَه**[311]

“Kim yalanı ve yalanca iş görmeyi bırakmazsa Allah’ın bu kimsenin yiyip içmeyi bırakmasına ihtiyacı yoktur.”

HACC

❖ **من حجّ للهِ فلَمْ يَرْفُثْ و لم يَفْسُقْ رَجَعَ كيومٍ وَلَدَتْهُ أمُّهُ**[312]

“Kim Allah için haccederde hac esnasında kötü sözlerden ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlardan arınmış bir halde) döner.”

AHLAK

❖ **سَأَلْتُ رسولَ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَن البِرِّ والإثْمِ ؟ فقال البِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ والإثْمُ مَا حَاكَ في صَدْرِكَ وكَرِهْتَ أنْ يَطّلِعَ عليه الناسُ** [313]

Allah Rasulü’ne iyilik ve kötülükten sordum: “İyilik ahlak güzelliği, kötülük kalbine şüphe düşüren ve insanların bilmesinden hoşlanmadığın şeydir” buyurdu.

❖ **أكْمَلُ المؤْمِنِينَ إيمَاناً أحْسَنُهُمْ خُلُقاً وَ خِيَارُكم خِيَارُكم لِنِسَائِهِمْ**"314

“İman bakımından müminlerin en olgunu ahlakça en güzel olanlarıdır. En hayırlınız ise kadınlara karşı en iyi davrananızdır.”

SABIR

❖ **يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزَاءٌ إِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا ثُمَّ احْتَسَبَهُ إِلَّا الْجَنَّةُ**

*“*Dünyada sevdiği bir dostunu aldığım zaman, (sabredip) ecrini Allah’tan bekleyen mü’min kulumun katımdaki karşılığı cennettir.”[315]

❖ **مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هَمٍّ وَلَا حُزْنٍ وَلَا أَذًى وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشَّوْكَةُ يُشَاكُهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ**

“Yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, ayağına batan dikene varıncaya kadar müslümanın başına gelen ger şeyi, Allah, onun hatalarına bağışlamaya vesile kılar.”[316]

DOĞRU SÖZLÜ OLMAK

❖ **إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا**

“Şüphesiz ki sözde ve işde doğruluk hayra ve üstün iyiliğe yöneltir. İyilik de cennete iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (doğrucu) diye kaydedilir. Yalancılık, yoldan

[311] Buhari, Savm:8, Ebu Davud, Sıyam:26
[312] Buhari, Hac:4, Ahmed B. Hanbel, Müsned:1/141
[313] Müslim, el-Birr:14, A. b. Hanbel, Tirmizi
[314] Tirmizi, Rada:11, A.b. Hanbel
[315] Buhârî, Rikak, 6, Hadis No: 5944.
[316] Buhârî, Merdâ, 3, Hadis No: 5210, Müslüm, Birr, 49.

çıkmaya (fücur) sürükler. Fücur da cehenneme götürür. Kişi yalancılığı meslek edinince Allah katında çok yalancı (kezzab) diye yazılır."[317]

ALLAH'IN KULLARINI DENETLEMESİ/MURAKABE

❖ اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعْ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ

"Nerede ve nasıl olursan ol, Allah'tan kork. Kötülük işlersen, hemen arkasından iyilik yap ki, o kötülüğü silip süpürsün. İnsanlarla güzel geçin."[318]

❖ مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ

"Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen şeyi terketmesi, kişinin iyi müslüman oluşundandır."[319]

MÜCÂHEDE/CİHADDAN ÖNCEDE SONRA DA YÜRÜTÜLMESİ GEREKLİ KULLUK GAYRETİ

❖ إِذَا تَقَرَّبَ الْعَبْدُ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا وَإِذَا تَقَرَّبَ مِنِّي ذِرَاعًا تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا وَإِذَا أَتَانِي مَشْيًا أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:
"Kul(um) bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir arşın yaklaşırım, o bana bir arşın yaklaşınca ben ona bir kulaç yaklaşırım; o bana yürüyerek geldiği zaman, ben ona koşarak varırım."[320]

❖ نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنْ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ

"İki nimet vardır ki, insanların çoğu bu nimetleri kullanmakta aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit."[321]

❖ الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجَزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا وَلَكِنْ قُلْ قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ

"Kuvvetli mü'min, (Allah katında) zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. (Bununla beraber) her ikisinde de hayır vardır. Sen, sana yararlı olan şeyi elde etmeye çalış. Allah'dan yardım dile ve asla acz gösterme. Başına bir şey gelirse, "şöyle yapsaydım, böyle olurdu" diye hayıflanıp durma. "Allah'ın takdiri bu, O, ne dilerse yapar" de. Zira "eğer şöyle yapsaydım" sözü şeytanı memnun edecek işlerin kapısını açar."[322]

❖ يَتْبَعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ فَيَرْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتْبَعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَرْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ

"Ölüyü (kabre kadar) üç şey takip eder: Çoluk-çocuğu, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, biri kalır. Çoluk-çocuğu ve malı döner, ameli (kendisiyle)kalır."[323]

HAYIR YOLLARININ SAYISIZLIĞI

[317] Buhâri, Edeb, 69, Hadis No: 5629; Müslim, Birr, 103.
[318] Tirmizî, Birr, 5, Hadis No: 1910.
[319] Tirmizî, Zühd, 11, Hadis No: 2239; İbn Mâce, Fiten, 12.
[320] Buhâri, Tevhid, 50, Hadis No: 6982; Müslim, Zikir, 2.
[321] Buhâri, Rikak, 1, Hadis No: 5933; Tirmizî, Zühd,1; İbn Mâce, Zühd, 15.
[322] Müslim, Kader, 34, Hadis No: 4816.
[323] Buhârî, Rikak, 42, Hadis No: 6033.

❖ الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنْ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنْ الْإِيمَانِ

"İman yetmiş (veya altmış) küsur özelliktir (şubedir). En yükseği, Allah'tan başka ilah yoktur demek, en aşağısı ise, eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Haya da imanın bir bölümüdür."[324]

KADIN VE AİLE

❖ إِذَا صَلَّتْ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتِ

"Kadın beş vakit namazını kılar, (ramazan) orucunu tutar, namusunu korur ve kocasıyla iyi geçinirse ona dilediğin kapısından cennete gir denilir."[325]

ÖMRÜN SONLARINDA HAYRI ARTIRMAYA TEŞVİK

❖ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ وَمَا أَكَلَتْ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ

"Herhangi bir müslümanın diktiği ağaçtan yenen şey onun için sadakadır. Çalınan şey de sadakadır; Yırtıcı hayvanların ondan yedikleri de sadakadır. Kuşların yedikleride sadakadır. Herhangi birinin eksilttiği de onun için sadakadır"[326]

TÖVBE

❖ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَلَّهُ أَشَدُّ فَرَحًا بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ حِينَ يَتُوبُ إِلَيْهِ مِنْ أَحَدِكُمْ كَانَ عَلَى رَاحِلَتِهِ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ فَانْفَلَتَتْ مِنْهُ وَعَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَأَيِسَ مِنْهَا فَأَتَى شَجَرَةً فَاضْطَجَعَ فِي ظِلِّهَا قَدْ أَيِسَ مِنْ رَاحِلَتِهِ فَبَيْنَا هُوَ كَذَلِكَ إِذَا هُوَ بِهَا قَائِمَةً عِنْدَهُ فَأَخَذَ بِخِطَامِهَا ثُمَّ قَالَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ اللَّهُمَّ أَنْتَ عَبْدِي وَأَنَا رَبُّكَ أَخْطَأَ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ

"Herhangi birinizin tevbe etmesinden dolayı Allah Teâlâ'nın duyduğu hoşnutluk, ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceğiyie birlikte devesini elinden kaçıran, arayıp taramaları sonuç vermeyince deveyi bulma ümidini büsbütün kaybederek bir ağacın gölgesine uzanıp yatan, derken yanına devesinin geldiğini görerek yularına yapışan ve aşırı sevincinden ne söylediğini bilmeyerek; Allah'ım! Sen benim kulumsun; ben de senin rabbinim, diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır."[327]

DUA

❖ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى

Nebî (s.a.v.) şöyle dua ederdi.

"Allahım! Senden hidâyet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği isterim"[328]

BİDATLARDAN SAKINMAK

❖ مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ فِيهِ فَهُوَ رَدٌّ

"Kim bizim bu dinimizde ondan olmayan bir şey ortaya çıkarırsa o şey kabul edilmez"[329]

❖ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ وَيَقُولُ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ وَيَقْرُنُ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةِ

[324] Müslim, İman, 58, Hadis No: 51
[325] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 191, Hadis No: 1573.
[326] Müslüm, Müsâkât, 7, Hadis No: 2900.
[327] Müslim, Tevbe, 7, Hadis no: 2747.
[328] İbn Mâce, Duâ, 2, Hadis no: 3832.
[329] Buhâri, Sulh, 5, Hadis no: 2697.

وَالْوُسْطَى وَيَقُولُ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ ضَيَاعًا فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ

Rasülüllah (s.a.v) hutbe irad ettiği zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, "düşman sabah akşam üzerinize hücum edecek, kendinizi koruyunuz" diye ordusunu uyaran kumandan gibi öfkesi artar ve şehadet parmağı ile orta parmağını bir araya getirerek:

"Benimle kıyametin arası şu iki parmağın arası kadar yaklaştığı sırada ben peygamber olarak gönderildim" derdi. Sonra da sözlerine şöyle devam ederdi.

"Bundan sonra söyleyeceğim şudur ki: Sözün en hayırlısı Allah'ın kitabidir. Yolların en hayırlısı Muhammed (s.a.v.) yoludur. İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkarılmış olan bid'atlardır. Her bidat dalalettir, sapıklıktır. Sonra da şöyle buyurdu:

"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha ileriyim, daha üstünüm. Bir kimse ölürken mal bırakırsa o mal kendi yakınlarına aittir. Fakat borç veya yetimler bırakırsa, o borç bana aittir; yetimlere bakmak da benim görevimdir."[330]

HAYRA ÖNCÜLÜK ETMEK

❖ **جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي أُبْدِعَ بِي فَاحْمِلْنِي فَقَالَ مَا عِنْدِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَدُلُّهُ عَلَى مَنْ يَحْمِلُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ**

Bir adam Nebi (s.a.v)'e gelerek, benim hayvanım helak oldu. Bana bineceğim bir hayvan ver dedi. Peygamber efendimiz, 'bende yoktur'dedi. Orada bulunan bir adam: Ey Allah'ın Rasülü, ben kendisine binek hayvanı verecek bir kimseyi gösteririm dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz ""Bir iyiliğe öncülük eden kimseye o iyiliği yapanın ecri gibi sevap vardır." buyurdular.[331]

❖ **مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنْ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنْ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا**

"İnsanları doğru yola çağıran kimseye, kendisine uyanların sevabı gibi sevap verilir. Ona uyanların sevaplarından da hiçbir şey eksilmez. Başkalarını sapıklığa çağıran kimseye de, kendisine uyanların günahı gibi günah verilir. Ona uyanların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."[332]

İNSAN İLİŞKİLERİ

❖ **اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاتَّقُوا الشُّحَّ فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ**

"Zulümden sakınıp kaçınınız. Çünkü zulüm, kıyamet gününde zâlime zifiri karanlık olacaktır. Cimrilikten sakınınız. Çünkü cimrilik sizden önceki ümmetleri helâk etmiş, onları birbirlerinin haksız yere kanlarını dökmeye, haramlarını helâl saymaya sevketmiştir."[333]

[330] Müslim, Cuma, 43, Hadis no: 867.
[331] Müslim, İmâre, 133, Hadis no: 1893.
[332] Müslim, İlim, 16, Hadis no: 2674.
[333] Müslim, Birr, 56, Hadis no: 2578.

❖ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ

"Müflis kimdir, biliyor musunuz? diye sordu. Ashab: Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir, dediler. Rasülüllah (s): "Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelip, fakat şuna sövüp, buna zina isnâd ve iftirası yapıp, şunun malını yiyip, bunun kanını döküp, şunu dövüp, bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimsedir" buyurdular.[334]

❖ الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

"Müminin mümine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir. Hz. Peygamber bunu açıklamak için, iki elinin parmaklarını birbiri arasına kenetledi."[335]

❖ قَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا فَقَالَ الْأَقْرَعُ إِنَّ لِي عَشَرَةً مِنْ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ

Nebî (s) Ali'nin (r.a.) oğlu Hasan'ı öpmüştü. O sırada Akra bin Habis de Peygamberimizin yanında bulunuyordu. Akra: Benim on tane çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmedim, dedi. Rasülüllah (s) ona hayretle bakıp; "Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz" buyurdular."[336]

❖ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter."[337]

❖ الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَخُونُهُ وَلَا يَكْذِبُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عِرْضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ التَّقْوَى هَا هُنَا بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنْ الشَّرِّ أَنْ يَحْتَقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona hiyânet etmez, yalan söylemez ve yardımı terketmez. Her müslümanın, diğer müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır. Takvâ buradadır. Bir kimseye şer olarak müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi yeter."[338]

❖ لَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ التَّقْوَى هَاهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنْ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ حَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ سَرْحٍ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ أُسَامَةَ وَهُوَ ابْنُ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ كُرَيْزٍ يَقُولُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ دَاوُدَ وَزَادَ وَنَقَصَ وَمِمَّا زَادَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى أَجْسَادِكُمْ وَلَا إِلَى صُوَرِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَشَارَ بِأَصَابِعِهِ إِلَى صَدْرِهِ

"Birbirinizle hasetleşmeyin. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızıştırmak için artırmayın. Birbirinize kin ve nefret beslemeyin. Birbirinize darılıp yüz çevirmeyin. Birbirinizin satışı üzerine başka biriniz satış yapmasın. Ey Allah'ın kulları, böylelikle kardeş

[334] Müslim, Birr, 59.
[335] Buhâri, Salat, 58.
[336] Buhâri, Edep, 18.
[337] Buhâri, Mezâlim, 3.
[338] Tirmizî, Birr, 18.

olun. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. Peygamberimiz üç defa göğsüne işaret ederek buyurdular ki takvâ buradadır. Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her müslümanın kanı, malı ve ırzı, başka müslümana haramdır."[339]

I. HADİSLERİ YORUMLAMA İLKE VE YÖNTEMLERİ

Bir hadisi anlamanın beş kategorisi:

Herhangi bir hadis metnini ele almaya başlamadan önce ön fikirlerin doğru olması sağlanmalıdır. Hadis kitaplarında ki bap başlıkları bunu sağlamaya çalışırlar.

Bir kelime cümle, metin ve dilin yapısıyla anlam kazanır. Dolayısıyla hadisteki tek tek kelime ve cümlelerin hadisin tamamı ile olan ilişkisi, hadisin aynı konudaki diğer hadislerle olan ilişkisi ve başta Kur'an olmak üzere dinin bütünü ile olan ilişkisi dikkate alınmalıdır.

Hadisin etkileşim süreci; yani sebeb-i vurûdu ve toplum üzerinde bıraktığı etki bilinmelidir.

Hadisin bağlayıcılık değeri bilinmelidir. Bu da hadisin kaynağının vahy olup olmadığı, Peygamber'in bu sözü hangi konumda ve hangi sıfatla söylediği, hadisin ihtiva ettiği konunun dindeki yeri ve muhatabın hadisin muhtevası bakımından mükellefiyet durumunun -yani hadis belli bir sınıfa mı yoksa bütün ümmete mi yönelik- tespit edilmesidir.

Son olarak hadisin, makasıdu'ş-şeria bağlamında yani dinin genel esas ve ilkeleri doğrultusunda bir değerlendirmeye tabi tutulmasıdır.

Bu çerçeve doğrultusunda Hz. Peygamber'den bize kadar gelebilen bir söz veya uygulamayı doğru anlayabilmek için aşağıdaki sorular sorulmalı ve doğru cevaplar alınmalıdır:

Kim? bize kadar ulaşan rivayet gerçekte kime aittir.

Ne sıfatla? Söz peygamberlik sıfatıyla mı yoksa beşer sıfatıyla mı söylenmiştir.

Kime? Muhatap tanınmalıdır.

Niçin? Ne? Neyi? Nasıl? Sözde ki bilinç ve amaç nedir.

Nerede? Ne zaman? Mutlak hakikatlerin yeri ve zamanı olmaz, ancak mücerret hakikatlerin tatbik edildiği mekân ve zaman önemlidir.

Hadisleri anlama çabası gösterilirken sünnet ve hadisin birbiriyle olan ilişkisi ve farkı iyi bilinmelidir. Her şeyden önce toplumda asıl belirleyici olan sünnettir. Sünnet olan bir davranış bir hadis ile ifade edilebilir, ancak her hadis bir sünnetin ifadesi değildir.[340]

HADİSLERİN DİLİ

Hadislerin tümü Hz. Peygamber tarafından özel bir din dili kullanılarak ifade edilmemiştir. Ancak anlam bakımından problem (müşkil) arz eden bir kısım hadislerde din dili kullanılmıştır. Hz. Peygamber Allah'ı tanıtırken, O'nun zatı ve sıfatlarından söz ederken, tıpkı Kur'an gibi, teşbihi, tenzihi ve temsili anlatımlara başvurmuş, mecaz ve istiareleri oldukça fazla kullanmıştır.

Ahkâm hadislerini okurken, nispeten kanun metinleri gibi algılanıp; her cüz'üne bir anlam yüklemek düşünülebilir. Fakat aynı yöntemin kıyamet, cennet, cehennem gibi gayb ve melekût âlemi ile ilgili hadislere uygulanması tamamen yanlış olur. Bu meyanda ki hadislerin genel muhtevası ve hadiste verilmek istenen ana fikri elde etmeye çalışmak icap eder.

Hz.Peygamberin Üslûbu Ve Anlatım Tarzı

[339] Müslim, Birr, 32.

[340] bkz: Görmez, Mehmet; Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s:218-240

Hz.Peygamber'in davet, tebliğ, ta'lim ve beyan gibi birçok vazifeleri anlatıma dayalı görevlerdir. Eldeki hadis külliyatından hareketle Hz.Peygamber'in anlatım tarzını iki kısma ayırmak mümkündür.

Dolaysız Anlatım: Hz.Peygamber'in açık emir ve yasaklarında, öğretici ve bilgilendirici haberlerinde, inanç, ibadet ve toplumsal kurallar hususunda daha çok bu yola başvurduğu müşahede edilmektedir. Mesela: "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir." , "İlim kadın erkek her Müslüman farzdır" , "Mü'min mü'minin kardeşidir" gibi.

Dolaylı Anlatım: Hz.Peygamber'in dolaylı anlatımda en çok kullandığı anlatım tarzları; edebi tasvirler, teşbih, mecaz, kinaye ve kıssalardır. Mesela: Abdest almanın evin önünden akan ırmakta yıkanmaya benzetilmesi, dalkavukluk yapanları yüzüne toprak serpilmesi, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı vb. hadisler gerçek manada ele alınıp kelime kelime yorumlanmaya çalışılırsa birçok zorluklara yol açar.

Dolaylı anlatımın önemli bir ifade tarzı da kıssalardır. Bu kıssaları muhteva itibariyle üç kısma ayırmak mümkündür.

Hz.Peygamber'in yaşadığı tecrübeler; vahyin başlangıcı ve miraç ile ilgili kıssalarda olduğu gibi.

Gaybi kıssalar; bu da geçmişte yaşanan tarihi kıssalar ve gelecekte meydana gelecek büyük hadiseler şeklinde iki çeşittir.

Temsili kıssalar. Temsili kıssalar yaşanmamış hadiselerdir. Bunlar bir hakikati anlatmak, onu toplumun zihnine ve vicdanına yerleştirmek için başvurulan dolaylı bir anlatım tarzıdır. Mesela; yüz adamı öldürdükten sonra tevbe etmek için hicret eden ve gideceği yere varmadan ölen adam ile ilgili kıssa bunun açık bir örneğidir.[341]

HADİSLERİN BAĞLAM TAHLİLİ

Hadislerin iç ve dış olmak üzere iki tür bağlamı söz konusudur.

—**Bir hadisin iç bağlamları;**

1.Dilsel bağlam: Kelime ve kavramları metnin tamamıyla olan bağlantısı.

2.Sınıflandırıcı bağlam: Bir hadisin benzer hadislerle olan bağlantısı. Yani nassın inşası.

3.Konusal bağlam: Hadisin o konuda varid olan bütün hadislerle olan bağlantısı.

4.İşlevsel bağlam: Hz.Peygamber'in o konuda ki hedeflerini belirlemek.

5.Varoluşsal bağlam: Hadisin İslam'ın evrensel ilke ve esasları doğrultusunda anlaşılması.

— **Hadisin dış bağlamları;**

1.Tarihsel bağlam: Sünnet ve hadisin yerel ve evrensel unsurlarını ayırt etmek.

2.Toplumsal bağlam: Hadis veya sünnetin tarih ve toplum içinde nasıl bir iz bıraktığı ve ne tür bir etki uyandırdığıdır. Mesela: "Her çocukla beraber bir akika vardır. Onun için akan akıtın ve ondan eziyeti giderin." Hadisinde ki "ondan eziyeti giderin" ifadesi ne anlama gelmektedir. Birçok âlim bu ifadeden yeni doğan çocukların saçlarını kesmek gerektiğini istinbat etmişlerdir. Fakat cahiliye Araplarının akika kurbanından sonra çocukların kafasını kana buladıkları âdeti öğrenilince hadisin nasıl anlaşılması gerektiği farklı bir boyut kazanır.

KISSA, MESEL ve SEMBOLİK ANLATIMLARIN SİMGESEL YORUMU

Dolaylı anlatımın en önemli bir ifade tarzı da kıssalar ve temsili hikâyeciklerdir. Hz. Peygamber bir hakikati anlatmak için, bazen her dil ve kültürde mevcut olan kıssalara ve temsili kıssalara başvurmuştur. Ancak bunların sayı itibari ile hadis külliyatı içinde çok fazla bir yer tuttukları söylenemez. Tekrarları bir tarafa bırakacak olursak, Kütüb-ü Tis'a da toplam yüz otuz dokuz kıssa olduğu tesbit edilmiştir.

[341] Müslim, Tevbe:8

Bu kıssaları muhteva itibariyle üç kısma ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı gerek rüyada gerekse uyanıkken Hz. Peygamberin yaşadığı tecrübelerdir. Vahyin başlangıcı ve mirac ile ilgili kıssalarda olduğu gibi. Bu tür kıssaların sayısı on beşi geçmez.

Diğer kısmı ise gaybi kıssalardır. Gaybi kıssaları da iki kısma ayırmak mümkündür. Geçmişte yaşanan tarihi kıssalar, gelecekte meydana gelecek büyük hadiseler. Tarihi kıssalar, iki tarzda nakledilmiştir. Bazıları geçmiş Peygamberlere ve ümmetlerine atfedilmiş, bazısı ise hiçbir isim verilmeden anlatılmıştır. Bunlar daha çok mesaj ihtiva eden hadislerdir. Teferruatına bir bilgilendirme söz konusu değildir. Cennet, cehennem, ahiret alemi… gibi.

Hz. Peygamberden bizlere nakledilen kıssaların bir kısmı ise temsilidir. Temsili kıssalar yaşanmamış hadiselerdir. Bunlar hakikati anlatmak, onu toplumun zihnine ve vicdanına yerleştirmek için başvurulan bir dolaylı anlatım tarzıdır.

Hz. Peygamberin dolaylı anlatım tarzı olarak sıkça başvurduğu unsurlardan biri de meselerdir. Hadislerde geçen meseller, temsilî hikâyelerden farklı olduğu gibi Arap edebiyatındaki darb-ı mesellerden de farklıdır. Kısa öz ve veciz ifadelerden oluşan darbı meseller, tarihsel deyimlerden ibarettirler. Tarihte yaşanmış bir vakıaya göndermede bulunurlar. Hadislerde geçen meseller bir hakikati anlatmak için başvurulan bir izah ve açıklama tarzıdır. Bunlar daha çok şifahi kültürün anlatım tarzı ve üslubudur. Zihinlerdeki soyut bilgiyi somuta indirgeyerek anlatmak için bu yola başvurulmuştur.

HADİSLERİ KUR'AN, TARİH VE BEDİİ GERÇEKLİKLERİ DİKKATE ALINARAK YORUMLAMA

Kur'an İslâm'da ki her kanun için kendisine başvurulan bir anayasa mesabesindedir ve kanunların dayanağıdır. Nebevî sünnet ise bu anayasanın yorumu ve daha detaylı şeklidir. O Kur'an'ın pratik bir uygulamasıdır. Bu beyanın beyan edilene ters düşmesi mümkün değildir. Bunun içindir ki hiçbir sünnet Kur'an'ın muhkem ayetlerine muhalif olmamış ve onun yörüngesinden uzaklaşmamıştır.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقاً وَعَدْلاً لاَّ مُبَدِّلِ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Rabbinin sözü hem doğrulukça, hem de adaletçe tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. O işitendir bilendir."[342]

Sahih bir hadisin Kur'an'a dayandığı, ona aykırı olmaması gerektiği açıktır. Hadisin anlaşılması ve yorumlanması için Kur'an'a arz edilmesi de bir zarurettir. Ancak bu münasebet, sınırlı akla sahip insan tarafından her zaman anlaşılamayabilir. Hz. Peygamberin Kur'an'dan bizim anlamadığımız bazı derin hakikatleri ve ince manaları anlamış olması da mümkündür. Bu nedenle onun tecrübesinin neticesi olan hadislerin, Kur'an ile uygunluğunun araştırılması her zaman isabetli sonuç vermeyebilir.

Hadisin Kur'an'la çeliştiği iddiası şu iki sebepten dolayı ihtiyatla karşılanmalıdır. Bunlardan birincisi önyargılı tutumdur. Farkında olunsun veya olunmasın ön kabuller insanların naslara bakışını, kabul ve reddini veya yorumunu etkilemektedir. İkincisi ise hatalı anlamadır. Yanlış anlama neticesinde bazı hadislerin Kur'an ile çeliştiği öne sürülebilmiştir.

Sonuçta hadisin Kur'an'la çeliştiğini söyleyenler, gerçekte kendilerinin Kur'an'dan anladıkları mana ile hadisten anladıkları mananın çeliştiğini öne sürmüş olmaktadırlar. Sünnetin Kur'an'a muhalif olduğu sanılıyorsa ya sünnetin sahih olmaması ya da bizim anlayışımızın doğru olmaması gerekmektedir.

Hadisin doğru anlaşılması için olmazsa olmazlardan biri onun Kur'an'a ters bir yönünün bulunup bulunmadığının tespitidir.

Ebû Hanife'ye göre zımmilik veya kendisine eman verileni sulh halinde öldüren kişiye kısas uygulanacağını belirtmiştir. Bu sebeple kendisi "Bir kafir için Müslüman öldürülmez" hadisinin senedi sahih olduğu halde reddetmiştir. Çünkü hadisin metni "Cana can" (Maide, 45), İnsanlar arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet" (Maide, 48) ayetine ayrıca "Cahiliye

[342] El-Enam 6/115.

devrinin hükmünü mü istiyorlar" (Maide 50) ayetine muhalif olduğu için illetli kabul etmiştir.[343]

Hadisin tarihi gerçeklere aykırılığı konusunda ise tarihsel bilginin kesinliği ve gerçekliği problemi göz ardı edilmemelidir.

Tarihsel bilgi bize tanıklar vasıtasıyla ulaşır. Bu açıdan tarihsel bilgi, aynen hadislerin epistemolojik düzeyinde bir bilgidir. Çünkü hadisler de bize tanıklar vasıtasıyla ulaşmaktadır. Öte yandan tarihsel bilginin ilk tanığının ifadelerinin bize gelinceye kadar ne ölçüde korunduğu da bir başka problemdir. Tarihsel bilgi maddi kalıntılara dayanıyorsa, onlardan tarihsel bilgi elde etmek veya onların tarihsel gerçeklere delaleti de çıkarımsal ve yorumsal olduğundan çoğu zaman kesin olmayan bir bilgi kaynağıdırlar.

Hem tarihsel bilgi hem de hadisler belli şartlar altında daha sağlam ve güvenilir bilgi verirler. Bunun en temel ilkesi aynı bilginin birbirinden bağımsız kaynaklar tarafından te'kit edilmesidir. Yani bütün tarihi bilgiler doğruluk ve kesinlik derecesi itibariyle eşit değillerdir. Bir hadisin tarihe aykırılığından söz edebilmek için ancak belli bir güven verme düzeyine ulaşması gerekmektedir. Klasik İslâmi terminoloji ile söylersek zan ifade eden bir hadis ancak yakîn ifade eden bir tarihi bilgi ile sağlanmış bir gerçeğe aykırı olursa tenkidi hak eder. Aksi halde, zan ifade eden bir hadis yine zan ifade eden bir tarihi veriye aykırı olmakla sıhhat değerinden bir şey kaybetmez.

HADİSLERİN İSLAMIN GENEL PRENSİPLERİ ÇERÇEVESİNDE YORUMLANMASI

Sünnetin doğru anlaşılabilmesi için hadisin dinin genel esaslarına arzı da kaçınılmazdır. Ancak burada farklı anlayışlar önceliklere göre esaslar belirleneceği unutulmamalıdır. Örnek: Adâletin dinin esaslarından olduğu konusunda tartışma bulunmamaktadır. Fakat neyin adaletli olduğu konusu tartışılabilir. Meselâ eşitlik prensibine dayanan adâlet anlayışıyla, hak etme prensibine dayanan adalet anlayışı farklıdır. Sosyal adâlet anlayışı ile birey haklarını öne alan adâlet anlayışının sonuçları farklıdır. Bir hadisi dinin adalet anlayışına arz ederken dinden ne tür bir adâlet anlayışı çıkardığımız son derece önemlidir.[344]

Hadislerdeki Amaç İle Aracın Ayırt Edilmesi

Hadisleri anlamada hataya düşme sebeplerinden birisi de bazı insanların sünnetin gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlarla, istenilen bu amaçlara ulaşmada bazen ona yardım eden anlık ve çevresel etkenleri/araçları birbirine karıştırmalarıdır. Bu yüzden onlar sanki bu vesileler bizzat kast olunan şeylermişçesine var güçleriyle düşüncelerini bu sebepler ve vesileler üzerine odaklaştırmışlardır. Hâlbuki sünnet asıl hedeftir ve o da sabit ve devamlıdır. Vesileler ise asır veya örf vb. te'sir eden unsurların farklılığı ile değişir.

Bu sebeple bazı kişiler tedavi maksadıyla Hz. Peygamberin bedeni bazı rahatsızlıkların tedavisi için vasfettiği ilaç, gıda ve bitkiler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

إِنَّ أَمْثَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ

"Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı hacâmattır"[345]

Bu ve benzeri hadisler nebevî tıbbın ruhu değildir. Onun ruhu hastalandığında insanların tedavi olma hakkını korumaktır. Dolayısıyla hadis, onlardan herhangi bir şeyi tayin etmişse, bu tavsiye ettiği ilaçla bizi bağlamak, onun karşısında bizi dondurmak için değil, ancak o zaman ve o mekânda kullanılabilecek olan tedavi usüllerinden tavsiye olunanıdır. Bu bağlamda at yetiştirmek, Allah için bir ok atmak ve misvak kullanmakta aynı şekilde değerlendirilmelidir.

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي أَوْ عَلَى النَّاسِ لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ صَلَاةٍ

[343] Muhammed Gazali, **Nebevî Sünnet,** İstanbul, Ekin Yayınları, 3. Baskı, 2005, s. 30.

[344] Polat, Hadis Araştırma ve Tenkit Klavuzu, 202.

[345] Buhâri, Tıb, Hadis no: 5696.

"Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim her namazla birlikte dişlerini misvaklamalarını emrederdim."[346]

Görüldüğü üzere hadiste ifade edilen misvak araçtır. Amaç onunla gerçekleştirilebilecek ağız temizliğidir. Araç değişebilir sabit olansa amaçtır. İşte bu nedenledir ki Ebu Hanife ve İmam Nevevî gibi alimler ağızdaki koku vb. değişiklikleri giderebilecek, bez parçası, parmaklar gibi herhangi bir şeyle dişler temizlendiğinde misvaklanma hasıl olmuş olur, demektedirler.

HADİSLERİN BAĞLAYICILIĞI VE GÜNCEL DEĞERİ

Sünnetin bir bütün ve kavram olarak bağlayıcılığı kesindir. Peygamber'e uymayı, verdiği hükme razı olmayı, onun hükmü karşısında müminlere seçim hakkı tanınmadığını belirten âyetler, sünnetin Müslümanların hayatındaki etkin ve bağlayıcı rolünü ortaya oymaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in değişik vasıflarla ortaya koyduğu sünnetin bağlayıcılık derecesinin ve çerçevesinin aynı olmadığı da bir gerçektir.

وَاتَّبَعُواْ النُّورَ الَّذِيَ أُنزِلَ مَعَهُ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Yüce Allah'ın Araf sûresi 158'deki "O'na uyun" emri bir önceki ayette bulunan "onunla birlikte inen nura uyun" sözünden daha geneldir. Bu ayet Hz. Peygamber'e kendi içtihadıyla teşri kıldığı hükümlerde de ittibayı içermektedir.

Geniş anlamda dini ilgilendiren söz, fiil ve takrirlerinin ilâhî otoritenin denetimi altında tutulup gerektiğinde tashih edilmesi, hadislerin genel olarak vahyin maksadına uygunluğunu ve hükümlerinin bağlayıcılığını kabul etmeyi gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber bu durumu "Bana kitapla birlikte onun bir benzeri daha verildi"[347] sözüyle ifade etmiştir. Muâz b. Cebel'in Yemen'e vali olarak gönderileceği sırada orada nasıl hükmedeceğini soran Hz. Peygamber'e Kur'an'da bulamadığı konularda Resûlullah'ın sünnetine başvuracağını söylemesi ve bunun Resûl-i Ekrem tarafından memnuniyetle karşılanması, Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in de hilâfetleri süresince Kur'an'da bulamadıkları konularda hadise müracaat etmeleri, sünnet ve hadisin Kur'an'ın yanısıra başvurulacak ikinci kaynak olduğunu göstermektedir.

Bütün mezhep imamları, kanaatleri sahih bir hadise ters düştüğü takdirde şahsî görüşlerinden vazgeçerek o hadisi benimsediklerini söylemişlerdir. İmam Şafiî'nin, "Resûlullah'ın sözü yanında kimin başka bir hücceti bulunabilir" [348]demesi ilk İmamların hadise bakış açısını yansıtır.

Allah ile Peygamber'in verdiği hükümlere müslümanların aykırı davranma muhayyerliğinin bulunmadığını (el-Ahzâb 33/36), aralarında çıkan anlaşmazlıklarda Peygamber'i hakem tayin edip onun verdiği hükme gönül hoşnutluğu ile boyun eğmedikçe iman etmiş sayılmayacaklarını (en-Nisâ 4/65), Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlarla Allah'ı çok zikredenler için Resûlullah'ın güzel bir örnek olduğunu" (el-Ahzâb 33/ 21) belirten âyetler, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin müslümanlar için vazgeçilmez bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Günümüzde Müslümanlar sünnet konusunda iki ayrı gruba ayrılmışlardır. **Birinci grup** sünnette vârid olan her şeyi; her zaman, her yerde, her durumda bütün insanlar için bağlayıcı bir teşri kabul etmektedirler. Hâlbuki Hz. Peygamberin fiilleri içerisinde cibillî (yaratılıştan) olarak sadır olanlar, çevrenin bilgi ve tecrübesinden sadır olanlar, kasıtlı olarak değil de tevafuken (rastgele) sadır olanlar bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki usûl âlimleri Allah'a yaklaşma kasdı ortaya çıkmadığı sürece bu fiillerin en fazla o hususların mübah ve meşru olduklarını göstereceği kanaatindedirler.

Yine minberin üç basamaklı olanını sünnet fazla basamaklı olanını ise sünnete aykırı bulan ve bunu zemmedilmeyi gerektirecek bir durum gibi algılayan kimseler de bulunmaktadır. Halbuki Hz. Peygamberin daha önce üzerinde hutbe okuduğu hurma kütüğünü bırakıp edinmiş olduğu yeni minberi, gayet açık bir gelişme olduğu halde, üç basamaklı

[346] Buhâri, Cumua, Hadis no: 887.
[347] Ebû Dâvud, Sünnet, 5.
[348] Şarâni, 1, 212.

minberin sünnet olduğunu söyleyen şahıs bunun fazlalığı veya azlığını meneden herhangi bir delil de bulamadığı halde sünnetin üç basamak olduğu konusunda ısrar etmektedir.

Aynı şekilde ihtiyacı olmadığı gibi içinde yaşadığı toplumun adetinden de olmadığı halde, elinde baston taşımayı sünnet addeden kimseleri de görmekteyiz. Üstelik onu taşıması yapmacık ve zorlama olup, o ne ona dayanmakta ne onunla davarına dal kırmakta ve ne de ona başka bir ihtiyaç duymaktadır.

Yakın zamanlara kadar minbere çıkan hatipler yanlarında tahta kılıçlar taşırlar bunu sünnet kabul ederlerdi. Oysa herkesin kılıcının demirden olduğu bir dönemde hatibin kılıcının tahtadan olması başlı başına alay konusuydu.

Öte yandan diğer grup ise sünneti, hayatın bütün pratiklerinden, adetlerinden, muamelâtından, iktisadi, idâri, harp vb. işlerinden ayırt etmek istemektedir. Onların delilleri ise kendisinden böyle bir şey kast olunmadığı halde "Siz dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz" hadisidir.

Yemek yeme hadisi ile ilgili olarak günümüzde iki grup tartışmaktadır. Onlardan birincisi masada yemek yemeyi, çatal kaşık kullanmayı reddetmekte ve Hz. Peygamberin yaptığına uyarak yere oturmada, el ile yemede ve yedikten sonra parmakları yalamada ısrar etmekte ve bunu yapmayanları da sünnete muhalefet etmekle suçlamaktadır.

Diğer grup ise yeme ve içmenin hayatın değişmeye ve gelişmeye açık işlerinden olduğunu, çevre ve zamanın değişmesiyle değişebileceğini, dinin insanlara ne şekilde yiyip içeceklerinin öğretmek üzere gelmediğini ve insanların elleriyle mi, yoksa kaşık vb. bir âletle mi yediklerini önemsemediğini, ya da sağ eliyle mi yoksa sol eliyle mi yedikleri ile ilgilenmediğini iddia etmektedirler.

Birinci grubun tabiiliği, tevazuyu, kanaati, yaldızlı dünya hayatında zühdü, aristokratlara ve zorbalara benzemekten uzak olmayı temsil eden sevgili Peygamber'imizin her hal ve davranışına uyma hırsıyla hareket ettiklerini görmekteyiz. Şüphesiz bu insanlar Hz. Peygamber'e tam anlamıyla uyma niyet ve hırslarından dolayı taktir edilecekler ve ecir alacaklardır. Fakat onlar, şartlara ve durumlara riâyet etmeksizin bu şekilde hareket etmeyi, dinden ve sünnetten bir parça addetme ve bunu terk edene karşı çıkma ve hak etmedikleri halde başkalarına meydan okuma aşırılığına düşmektedirler. Oysa onların sünnet saydıkları şeylerin çoğu, çevre ve zamanına uygun olan Arap adetlerinden başka bir şey değildir.

Diğer gruba gelince, onlar da dinin önem verdiği şeylerle, önemsemediği şeyleri birbirine karıştırmışlardır. Zira her ne kadar din, yerde veya masada yenilmesini, el ile ya da, çatal kaşık ile yenilmesini önemsemiyorsa da, sol el ile değil de sağ el ile yemeye ve içmeye önem vermektedir. Bu Hz. Peygamberin sağdan başlamayı sevmesinden ibaret değildir. Bilakis onun bu hususta bütün yönlendirmelerinde apaçık emir ve yasaklar mevcuttur.

Genelde dinin özelde sünnetin bağlayıcılık esaslarını belirlemek oldukça güçtür. Aynı güçlük Hz. Peygamberin fiillerini değerlendirirken de kendini göstermiştir. Zira o, hem normal insanlar gibi yiyip içen, konuşan, doğan, yaşayan ve ölen bir beşer; hem de tebliğ, beyan, davet ve talim gibi görevleri olan bir Peygamberdir. Hem ilahi vahye mazhar olan bir Nebi, hem de kendi re'y ve içtihadı ile amel eden bir müçtehittir. Hem yaşadığı toplumda müstakil hareket eden bir birey, hem de içinde bulunduğu toplumun şartlarına, örf ve adetlerine riayet eden bir ferttir. Ayrıca hem Medine devletini yöneten bir idareci, insanlar arasında çıkan davalara bakan bir hakim, cephede komutan, camide imamdır. Bütün bu vasıfları uhdesinde bulunduran bir Zâtın fiilerini tasnif etmek elbette kolay değildir. Öncelikle şu sorulara cevap aranmalıdır:

Mücerret bir fiilin, bedensel bir hareketin Hz. Peygamberden sadır olması, o fiilin şer'i bir delil veya hüküm olması için kâfi gelir mi?

Fakihler ve usülcüler farklı yanıtlar vermişlerdir. Bazıları Hz. Peygamberin her fiilinin hatta sükut ve eylemsizliğinin de bizim için şer'i bir hüküm ifade ettiğini söylerken bazıları bunu kabul etmemişler ve çeşitli yönlerden ayırıma tabi tutmuşlardır.

Şer'î bir delil veya hüküm sayılan hareket ve davranışlarının bağlayıcılık dereceleri nelerdir? Bu bağlamda fakihlerin vücub, nedb, ibâhe taksimleri neye göre teşekkül etmiştir?

Bunlar Gazzâli'nin de söylediği gibi, ya bizzat Hz. Peygamberin sözlü ifadelerinden ya da fiilin taşıdığı karinelerden tespit edilebilir. Bizce bir fiilin bağlayıcılığı ne o fiili nakleden lafızlardan, ne de mücerret fiilin şeklinden anlaşılır. Bir fiilin bağlayıcılığı, Hz. Peygamberin gaye ve maksadında, fiilin işlenme sebebinde ve hikmetinde, fiilin zâti ve manevi değerinde aranmalıdır.

Hanefî fakihler sünneti; Sünnet-i Hüda: yerine getirilmesi dinin bir emri ve gereği olan sünnet ve Sünnet-i Zevâid; terkinde herhangi bir günah olmayan sünnet olarak ikiye ayırmışlardır.

Genel olarak usülcüler; Hz. Peygamberin herhangi bir fiilini değerlendirirken sekiz aşamalı bir yöntem takip edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İlk önce, yapılan işin Hz. Peygamberden bir beşer olarak sâdır olan hareketlerden olup olmadığı araştırılmalıdır. Zira bu tür fiiller bizim için mübahlık bildirir.

Şayet fiil, cibillî hareketlerden değilse, o taktirde şahsına özgü fillerden (Hasais) olup olmadığı tesbit edilmelidir. Zira kendisine helal olup bize olmayan veya kendisine farz olup bize farz olmayan fiiller söz konusudur.

Ele aldığımız fiil, cibillî hareketlerden olmadığı gibi, Hz. Peygamberin şahsına has olmadığı da anlaşılırsa, Kur'an'da geçen bir hükmün gereği veya açıklaması olup olmadığı irdelenmelidir. O taktirde fiilin niteliğini Kur'an'da ki hüküm belirleyecektir.

Eğer fiil, imtisal ve beyân niteliğinde değilse, yine de onun Hz. Peygamberin şahsı için ne ifade ettiği araştırılacaktır. Ona vacipse bize de vacip, ona mendupsa bize de mendubtur.

Şayet fiilin Peygamber için ifade ettiği hüküm bilinmiyorsa, fiilin içinde kurbet olup olmadığı araştırılmalıdır. Kurbet olduğu tespit edilirse, o taktirde fiilin hem Peygambere, hem de bize mendup veya mustahap olduğunu söyleyebiliriz.

Şayet fiilde insanı Allah'a yaklaştıracak vasıf yoksa, başka bir ifade ile ibadet değil de âdet kabilinden yapılmışsa o taktirde söz konusu fiil mübah demektir.

Fiilin ümmet için nasıl bir hüküm ifade ettiği biliniyorsa, özel bir illet ve sebepten dolayı yapılıp yapılmadığı araştırılmalıdır. Eğer fiilin dayandığı sebep, illet veya hikmet devam ediyorsa, hüküm de bâki kalacak, sebep ortadan kalkmışsa hükümde ortadan kalkacaktır. Ancak sebep bilinmiyorsa bazılarına göre o fiil müstahabtır.

Bütün bunlardan sonra Hz. Peygamberin o fiili hangi sıfatıyla yaptığı araştırılmalıdır. Zira devlet başkanı sıfatıyla yaptıkları sadece devlet başkanlarını, kadı sıfatıyla yaptıkları, kadıları, cami imamı sıfatıyla yaptıkları da cami imalarını ilgilendirecektir.

Fiillerin Kur'an'a Göre Taksimi

Hz. Peygamberden sadır olan mücerret bir fiili anlamak ve değerlendirmek için yapılacak iş söz konusu fiilin Kur'an'da geçen bir emrin gereği (imtisal) veya açıklaması (beyan) niteliğinde olup olmadığını tespit etmektir. O taktirde fiilin bizim için bağlayıcılık derecesi Kur'an'da aranacak, şayet Kur'an'da emredilen husus vacip ise, beyan ve imtisal mahiyetindeki fiil de vacib, mendub ise o da mendub sayılacaktır.

Kur'an'da geçen emri Hz. Peygamber onu hangi ölçü ve derecede yapmış ve bağlayıcı kabul etmişse, bizim için de aynı derecede bağlayıcılık ifade eder.

Beşer ve Peygamber Sıfatlarına Göre Fiillerin Taksimi

Hz. Peygamber'in fiillerini, öncelikle beşer olarak yaptıkları (cibillî hareketler) ve Peygamber olarak yaptıkları diye ikiye ayırmak, onları anlamada ve değerlendirmede bize yardımcı olacaktır.

Peygamber olarak yaptıkları da, sahabeden itibaren iki kısma ayrılmıştır. Biri; vahye dayanarak yaptıkları, diğeri ise; kendi rey ve içtihadı ile işledikleridir.

Aynı şekilde bir beşer olarak kendisinden sadır olan fiiller de iki kısma ayrılır. Beşerin iradesinin dışında gerçekleşenler ve insanın iradesi ve ihtiyarı dahilinde meydana gelenler. Bu tür davranışların teşrii bir değeri veya örnek alınması gerekli bir tarafı yoktur. İnsanın iradesi ile gerçekleştirdikleri de aynı şekildedir. Ancak cibillî hareketlerin yapılış tarzı, mesela sağ

elle yemesi, sağ tarafa uzanıp yatması, üç nefeste içmesi vs. gibi hareketleri emreden sözlü bir ifade varsa bunlar birer edep kuralı olarak kabul edilmiştir.

Âdet ve İbadet Kategorilerine Göre Fiillerin Taksimi

Burada adet kavramından iki şey kastedilmektedir. Birisi Hz. Peygamberin Peygamberlik vasfı ile yaptıkları ve cibillî hareketleri dışında dinî veya taabbudî herhangi bir gaye gütmeden yaptığı işleri ve alışkanlıkları, diğeri de içinde yaşadığı toplumun örf ve âdetleri gereği yaptı ve işlediği fiillerdir. Fiillerin bağlayıcılığını tespit etmek için bazı usülcüler onun ibadet kastıyla yaptığı fiiller ile âdet nevinden işlediği fiilleri ayırma cihetine gitmişlerdir.

Ancak hayatın tamamını bir ibadete dönüştüren Hz. Peygamberin yaşamında hangi fiilin âdet hangi fiilin ibadet olduğunu tespit işi güç olmuş ve bu hususta ciddi ihtilaflar meydana gelmiştir.

Yusuf Karadavî'ye göre, bu gün sünnet zannettiğimiz nice fiiller Arabın örf ve âdetinden ibarettir. Karadavî bunu şöyle ifade etmektedir: "Bu gün sünnet zannedilen birçok fiil, kendi zamanına ve çevresine uygun Arap âdetidir. Ona göre yerde oturup yemek, yemeği elle almak, vs. gibi birçok fiiller âdet nevinden şeylerdir."

Din Dünya Ayırımı Bakımından Hz. Peygamberin Fiillerinin Tasnifi

Hz. Peygamberin yaptıklarını muhteva itibariyle iki kısma ayırmışlardır. Buna göre Hz. Peygamberin dine taalluk eden fiil ve davranışları ümmeti bağlayıcı örneklik ifade ederken, salt profan olan, dünya ile ilgili yaptıkları ise bu kategoride yer değerlendirilmeyecektir. Başka bir ifade ile namaz, hac, zekat gibi konularda yaptıkları bağlayıcı, tıp, ziraat, sanat, ticaret gibi konularda yaptıkları ise bağlayıcı değildir.

Netice itibari ile gerek Hz. Peygamberin şahsiyetini, gerekse getirdiği dinin temel ilke ve esaslarını göz önünde bulundurursak, din ve dünya ayırımına gitmek, Peygamberin tavır, tutum ve davranışlarını bu yönde iki kısma ayırmak mümkün gözükmemektedir. Onun yerine Kadı Abdulcebbâr'ın yaptığı gibi şahsi bilgi, görgü ve tecrübeye dayalı fiilleri diğerlerinden ayırmak ya da İbn Haldun ve Şah Veliyyullah Dehlevi'nin yaptığı gibi Peygamberlik alanına giren ve girmeyen fiiller diye ikiye ayırmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Hz. Peygamberin Vazifeleri Açısından Fiillerinin Taksimi

Hz. Peygamber, tesis ettiği Medine toplumunda, Peygamberlik vazifesi yanında, başka vazifeleri de uhdesinde tutmuştur. O, aynı zamanda kurduğu devleti idare eden bir yönetici, orduları sevk ve idare eden bir komutan, camide cemaate imam, bireyler ve kavimler arasında ortaya çıkan davaları gören bir kadı ve kendisine gelen her konuda fetva veren bir müftü idi. Bu vazifeler, Peygamberlik görevine benzemezler. Ebedî ve evrensel ilke ve esaslara dayanmakla birlikte, mahallî ve tarihseldirler.

Vahyi tebliğ eden bir Peygamber sıfatıyla yaptıkları ebedî ve evrenseldir. Bu tasnif üzerinde ilk duran alim Mâlikî usülcülerden Şihâbuddin Karafi olmuştur. Ona göre devlet başkanları ve kadılar dışında hiç kimse, Hz. Peygamberin bu vasıflarla yaptıklarını, aynen yapmaya kalkışamaz. Her devlet başkanı idare ettiği toplumun maslahatını gözetmek, her kadı da muhakemede kati delillere göre hareket etmek durumundadır. Bağlayıcı sünnet olan da bu ilke ve esaslardır.[349]

Alimlerimiz sünnetin ortaya koyduğu hususların daha iyi anlaşılabilmesi için Hz. Peygamberin söz ve fillerini çeşitli kategorilere ayırmışlardır. Bu katagorilerden biri de şöyledir.

Hz. Peygamberin Sözleri

[349] Mehmet Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, 256-318.

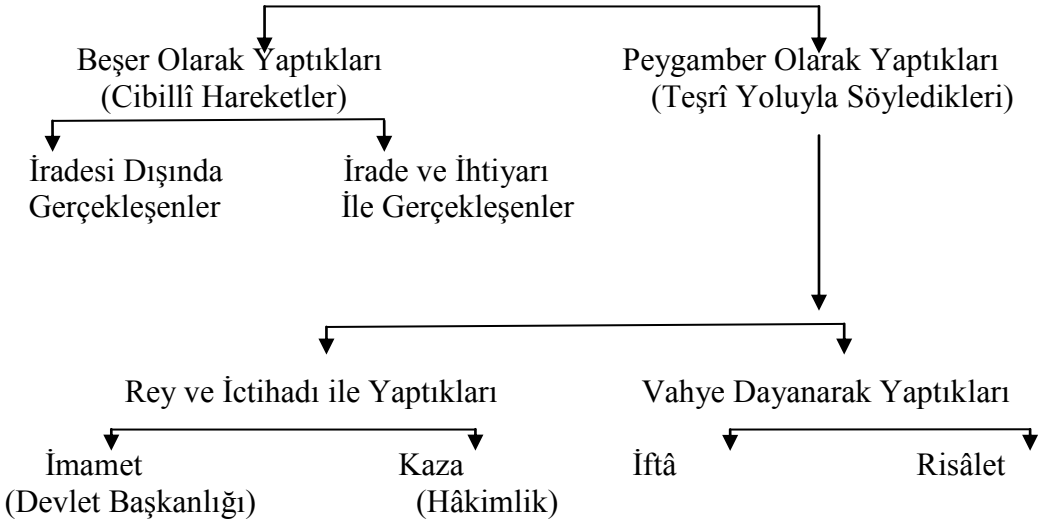
Beşer Olarak Yaptıkları
(Cibillî Hareketler)
Peygamber Olarak Yaptıkları
(Teşrî Yoluyla Söyledikleri)
İradesi Dışında
Gerçekleşenler
İrade ve İhtiyarı
İle Gerçekleşenler
Rey ve İctihadı ile Yaptıkları
Vahye Dayanarak Yaptıkları
İmamet
(Devlet Başkanlığı)
Kaza
(Hâkimlik)
İftâ
Risâlet

FIKIH BİLGİSİ

9 – FIKIH BİLGİSİ DERSİ*

Fıkıh Bilgisi dersi, 16 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

Değerli Kursiyerler;

Aday Kur'an Kursu Öğreticileri Hizmete Hazırlayıcı Eğitim Kurslarında 16 saatte işlenmesi istenen konular, ders notlarımızda belirli bir sıraya göre sizlerin de çalışmalara katılmanızı sağlayacak şekilde hazırlanmıştır. Konular, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan **İLMİHAL I / İman ve İbadetler** kitabı esas alınarak takip edilmiştir. Konu başlıkları

* Haz: Ramazan BOZKURT, Eğitim Merkezi Müdürü, Tire Eğitim Merkezi

yanında verilen sayfa numaraları bu **İlmihal**'e aittir. Notlar, kursiyerlerin derse hazırlıklı gelmeleri ve derse ortak olmaları amacıyla ve fıkıh bilgisi sunumuyla paralel olarak hazırlanmıştır. Kursiyerlerin birlikte araştırma yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla paragraflar numaralandırılmıştır.

Her birinizden beklentimiz, programı takip etmeniz, konulara, verilen ders özetlerini ve yardımcı diğer notları da kullanarak, size söylenen kaynaklardan hazırlanarak gelmeniz ve dersin işlenişine aktif olarak katılmanızdır.

FIKIH BİLGİSİ (XI., XII., XIII. ÜNİTELER

XI. ÜNİTE: FIKIH İLMİ, KAVRAM VE KAYNAKLARI

Amaç: **Bu ünitede öğrenenlere fıkıhla ilgili kavram ve kaynakların tanıtılması amaçlanmıştır.**

Ünite işlenirken öğrenenlerin zihinleri bilgi yığını haline getirilmeden daha önceki bilgileri geliştirilmeli; onların kavram ve kaynak konusundaki kültür birikimleri zenginleştirmeye çalışılmalıdır.

1. Fıkıh ilmi (1-6 maddeler)
2. Temel fıkıh kavramları
   - **2.1.** Kitap, sünnet, icma, kıyas (**Asli Deliller: 44-53**), istihsan, istıslah, istishab, örf, zeria (**Fer'i Deliller: 54-59**)
   - **2.2.** Emir (63), nehiy (64), delil (67-68), nazar, istinbat (65),
   - **2.3.** Hüküm (69), müctehid (73), müfti (776), ictihad (72), taklid (77), telfik (78) vb.
   - **2.4.** Efal-i mükellefinle ilgili kavramlar (79-93)
3. Fıkıh usulü kaynakları
4. Kavaid kaynakları
5. Furû kaynakları
   - **5.1.**Aslî kaynaklar
   - **5.2.**Talî kaynaklar
   - **5.3.**Şerhler
   - **5.4.**Fetva kitapları
   - **5.5.**İlmihaller (39-42.sayfalar)

XII. ÜNİTE: FIKIH KAYNAKLARINDAN YARARLANMA

Amaç: **Ünitede fıkıh kaynaklarından etkin biçimde yararlanabilme, ibadet ve benzeri konulardaki bilgileri, temel kaynaklardan hareketle değerlendirebilme yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.**

Ünite işlenirken fıkıh kaynaklarında, özellikle ilmihallerde yer alan, yanlış anlaşılmaya müsait bazı konular üzerinde yoğunlaşılmalı bu tür bilgilerin aktüel değeri üzerinde durulmalıdır.

1. Fıkıh kaynaklarının dili ve yapısal özellikleri
2. Fıkıh kaynaklarının hiyerarşik düzeni
3. Fıkıh kaynaklarının aktüel değeri
4. İlmihallerin tahlili ve değerlendirilmesi

4.1. Temizlik (101-239 maddeler)
4.2. Abdest ve gusül
4.3. Namaz (240-537)
4.4. Oruç (538-598)
4.5. Zekat-sadaka (599-665)
4.6. Hac (666-760)
4.7. Kurban (761-789)
4.8. Yemin (790-797)
4.9. Akidler

XIII. ÜNİTE: FIKHIN TEMEL AMAÇ VE İLKELERİ

Amaç: **Ünitede fıkıh kaynaklarından etkin biçimde yararlanabilme, ibadet ve benzeri konulardaki bilgileri, temel kaynaklardan hareketle değerlendirebilme yeteneğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.**

Ünite işlenirken fıkıh kaynaklarında, özellikle ilmihallerde yer alan, yanlış anlaşılmaya müsait bazı konular üzerinde yoğunlaşılmalı bu tür bilgilerin aktüel değeri üzerinde durulmalıdır.

1. İslam fıkhının felsefesi olarak küllî kaideler
2. Beş temel esas (Makâsıd teorisi) (25-32.maddeler)
  2.1. Canın korunması
  2.2. Aklın korunması
  2.3. Neslin korunması
  2.4. Dinin korunması
  2.5. Malın korunması
3. Fıkhın temel ilkeleri (23, 24.maddeler)
  3.1. Kolaylık ilkesi
  3.2. Tedricilik ilkesi
  3.3. İnsan yararının gözetilmesi ilkesi

FIKIH BİLGİSİ/İLMİHAL/AKAİD BİLGİLERİ I (İlmihal s. 67-140)

1. Dinin temel kural ve hükümlerini oluşturan, iman esaslarından bahseden ilme…….denir
2. İslam akaidinin iki önemli kaynağı……..ve……..dir.
3. İman esaslarının belirlenmesinde tek kaynak…….akıl ise…….
4. İman, inanılacak hususlar açısından ……ve ……..… iman olmak üzere ..... ayrılır.
5. İnanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmaya……..denir. İmanın en özlü ve en kısa şekli olan …….. iman, tevhid ve şehadet kelimelerinde özetlenmiştir.
6. İnanılacak şeylerin her birine, açık ve geniş şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya ……. iman denilir. ……. iman üç derecede incelenir.

7. Delillere dayalı olmaksızın sadece çevrenin telkini ile meydana gelen ve âdeta kişinin İslâm toplumunda doğup büyümüş olmasının tabii sonucu olarak gözüken imana ……. iman denir.
8. Delillere, bilgiye, araştırma ve kavramaya dayalı imana ise……..iman denir.
9. Amel imanla……, iman amel ile……olur.
10. İmanın geçerlilik şartları…….
11. Teslimiyetin kalbi olanı…….., lisani olanı…….., organik (!) olanı……..
12. Büyük günahlar……
13. Hz. Peygamber'in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söyleyerek, inandıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermeye…….denir
14. İnsanlar tasdik ve inkâr açısından …….. grupta incelenebilirler
15. Allah'a, Hz. Peygamber'e ve O'nun haber verdiği şeylere yürekten inanıp, kabul ve tasdik eden kimseye ……..denir
16. İslâm dininin temel prensiplerine inanmayan, Hz. Peygamber'in yüce Allah'tan getirdiği kesin olan ve tevâtür yoluyla bize kadar ulaşmış bulunan esaslardan (zarûrât-ı dîniyye) bir veya birkaçını yahut da tamamını inkâr eden kimseye ……..denir.
17. Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve onun, Allah'tan getirdiklerini kabul ettiklerini söyleyerek, müslümanlar gibi yaşadıkları halde, kalpten inanmayan kimselere …….. denir
18. Allah Teâlâ'nın tanrılığında, isim, sıfat ve fiillerinde, eşi, dengi ve ortağı bulunduğunu kabul etmeye……..denir.
19. Her …….. küfürdür, fakat her küfür ……değildir
20. Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışından ötürü kâfir saymaya…….denir.
21. Kişinin kendi irade ve ifadesiyle İslâm'dan ayrılması ve hukuk düzeni tarafından da dinden çıkmış sayılmasına…….demektir.
22. Allah'ın varlığını ispatlamak için insanın fıtraten Allah inancına sahip oluşu (…….), âlemin ve âlemdeki varlıkların sonradan yaratılmış olup bir yaratıcıya muhtaç olduğu (……..…..), mümkin bir varlık olan âlemin var olması için bir sebebe ihtiyaç olduğu (…….), tabiatın büyük bir âhenge ve şaşmaz bir düzene sahip olup bunun bir yaratıcının eseri olmasının gerektiği (…….) denir.
23. ……..…irade bütün yaratıkları kapsamaktadır. Bu irâde, hangi şeye yönelik gerçekleşirse, o şey derhal meydana gelir. "Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman ona sözümüz sadece "ol" dememizdir. Hemen oluverir" (en-Nahl 16/40) anlamındaki âyette belirtilen irade bu çeşit bir iradedir.
24. ……irade(yasama ile ilgili) iradeye dinî irade de denir. Yüce Allah'ın bir şeyi sevmesi ve ondan hoşnut olması, onu emretmesi demektir. Allah'ın bu mânadaki bir irade ile bir şeyi dilemiş olması, o şeyin meydana gelmesini gerekli kılmaz.
25. Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen nûrânî ve ruhanî varlıklara……denir.
26. Allah'ı tesbih ve anmakla görevli meleklere…….denir.
27. Duyu organlarıyla algılanamayan, çeşitli şekillere girebilen; ateşten yaratılmış, mânevî, ruhanî ve gizli varlıklara .....denir.

28. Gözle görülmeyen fakat varlığı kesin olan, azgınlık ve kötülükte çok ileri giden, kibirli, âsi, insanları saptırmaya çalışan cinlere ……..denir.
29. Allah Teâlâ'nın kullarına yol göstermek ve aydınlatmak üzere peygamberine vahyettiği sözlere ve bunun yazıya geçirilmiş şekline……denir.
30. İlâhî kitaplara Allah katından indirilmiş olması sebebiyle "……." veya "……..kitaplar" da denilir
31. En küçük hacimli olan ilahi kitap……dır.
32. Peygamberlerde bulunması vacip sıfatlar……..
33. Peygamberlerin akıllı, zeki ve uyanık olmalarına……..
34. Peygamberlerin günah işlememelerine, günahtan korunmuş olmalarına…….denir
35. Kur'an' adı geçmesine rağmen peygamber mi, velî mi oldukları konusunda fikir ayrılığı olan üç kişi……..
36. Ulu'l- Azm peygamberler…….
37. Yüce Allah'ın, peygamberlik iddiasında bulunan peygamberini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı, insanların benzerini getirmekten âciz kaldığı olağanüstü olaya……denir
38. Peygamber olacak şahsın, henüz peygamber olmadan önce gösterdiği olağan üstü durumlara …….denir
39. Peygamberine gönülden bağlı olan ve ona titizlikle uyan velî kulların gösterdikleri olağan üstü hallere……denir
40. Kâfir ve günahkâr kişilerden arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağan üstü olaya…….denir
41. Kur'an'da mûcize terimi yerine ……. kavramları kullanılır.
42. İsrâfil'in (a.s.) Allah'ın emriyle, kıyametin kopması için sûra ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedî hayata……..denir
43. Ahret hayatının devreleri……
44. Kıyametin büyük alametleri……
45. Öldükten sonra tekrar dirilmeye…….
46. Yüce Allah'ın insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamasına……denir.
47. Ahirette hesaptan sonra herkesin amellerinin tartıldığı ilâhî adalet ölçüsüne……..denir
48. Yüce Allah'ın, ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezelî ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesine…….denir
49. Cenâb-ı Hakk'ın ezelde irade ettiği ve takdir buyurduğu şeylerin zamanı gelince, her birisini ezelî ilim, irade ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratması……..denir.
50. Hedefe ulaşmak için gerekli olan maddî ve mânevî sebeplerin hepsine başvurduktan ve yapacak başka bir şey kalmadıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmek ve ondan ötesini Allah'a bırakmaya……denir
51. Yüce Allah'ın, canlılara yiyip içmek ve yararlanmak için verdiği her şeye……denir
52. İnsan hayatı ve diğer canlılar için belirlenmiş süreyi ve bu sürenin sonunu yani ölüm anına……denir

Not: İlgili kitaplardan önemli gördüğünüz bilgileri ekleyiniz…

FIKIH BİLGİSİ II (s.140-182)

"Kavramlar anlamın anahtarı/aracı/silahı/şifresidir"

1. ……..sözlükte bilmek, anlamak, bir şeyi şuurlu bir şekilde kavramak, onun esasına vakıf olmak demektir. (sadece denileni değil, demek isteneni de anlayabilmek)
2. ……ıstılahta, şer'i……hükümleri, yani, ibadetler, suç ve cezalar, muamelelerle ilgili hükümleri ayrıntılı delilleri ile bilmektir.
3. İslamın kişisel ve sosyal hayata dair ameli hükümlerini bilmeye ve bu konuları inceleyen bilim dalına……denir.
4. İslam dininin ameli hayata dair bilgilerini ve hükümlerini ihtiva eden ilim dalına…….denir.
5. Kişinin lehine ve aleyhine (hak ve sorumluluklarını, yapması ve yapmaması gerekenleri) olan şeyleri bilmesine.....denir.(Ebu Hanife). Fıkhın en kapsamlı bu tanımı ilk dönemler için geçerlidir. Zira itikadi, ahlaki ve ameli yönüyle dini hükümlerin tamamını kuşatıcı bu tanım, sonraki asırlarda dinin sadece "**ameli**" hükümlerine tahsis edilmiştir.
6. "**……**kelimesi" **Kur'ân-ı Kerim'de ondokuz yerde, muzari sıygası** (şimdiki ve geniş zaman kipi) ile "**iyi ve tam anlamak**" manasında kullanılmıştır. Tefa'ul kalıbında bir kere geçtiği yerde ise "**dini bilgi ve düşünce**" manasını ifade etmektedir. Hadislerde, fi'l-tef'il, tefa'ul kalıplarında, "**iyi anlamak, din ve Kur'an konularında bilgi sahibi olmak**" manasında geçmektedir.
7. Hükümler **akli, hissi** ve **şer'i** olmak üzere **üç** kısma ayrılır. **Şer'i hükümler** de kendi arasında üçe ayrılır. **Ameli, itikadi ve ahlaki** hükümler. Bunlar içerisinde fıkhın konusu "……..." dir.
8. İslâm dininin, insanların dünya ve âhiret mutluluğunu sağlamak üzere getirdiği kuralların bütününe **……..hükümler** (*ahkâm-ı şer'îyye*) veya **ilâhî hükümler** (*ahkâm-ı ilâhiyye*) tabir edilir.
9. …… **hükümler,** bütün dinî ahkâmın temelini oluşturur. İman esasları böyle olup bunlara kendi bütünlüğü içinde ve nasların bildirdiği şekilde inanılması esastır. Bu hükümlerle **akaid ve kelâm** ilimleri ilgilenir.
10. ……. **hükümler,** insanların kendi aralarında ve diğer canlılarla ilişkilerini iyileştirip nefsin eğitilmesini hedefleyen hükümlerdir. ***Ahlâk ve tasavvuf*** ilimlerinin ana konusunu teşkil ederler.
11. …….**hükümler,** itikadî hükümlere nisbetle ikinci derecede oldukları için bunlara *ahkâm-ı fer'iyye* de denilir. **Bu hükümler mükellefin dış dünyaya yansıyan davranışlarına bağlanacak sonuçları ve bunlarla ilgili kuralları konu edinir.** Bunlar da ***ibadetler*** ve ***muâmelât*** şeklinde iki kısma ayrılır.
12. Fıkhın başlıca ana konuları…… ile ilgili meselelerdir.
13. İslam fıkhının kaynağı,……,beşeri hukukun kaynağı ise …… dir.
14. Fıkhın yaptırımlarının hem……hem de……yönü vardır; modern hukuk ise sadece…….yönü olan bir hukuktur.
15. Modern / Beşeri hukukta ibadet bölümü bulun..……, muamelat ve ukubat -ceza hukuku- ise hem İslam fıkhının hem de modern hukukun konusudur.
16. Fıkhın kaynaklarının nasıl kullanılacağı ve hükümlerin bu kaynaklardan nasıl çıkarılacağı konusunda yöntem ve faaliyet gösteren ilim dalına…….denir.

17. Müçtehidin şer'i ameli hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütününe……denir. Fıkıh usûlü, şer'i nassların (dini metinlerin) anlaşılması için geliştirilmiş bir metottur.
18. ……esas itibariyle, Kur'an ve Sünnet'in doğru ve tutarlı biçimde anlaşılmasını sağlayacak metot ve kuralları belirlemeyi hedefleyen bir ilmî disiplin olduğunu söylemek mümkündür.
19. Usulü Fıkhın, hükümlerin nereden (edile-i şer'iyye), nasıl (hüküm istinbat teknikleri) ve kimler tarafından (müçtehit ve içtihat usulü) çıkarılacağı üç ana konudan oluştuğu söylenebilir…
20. Fıkhın, özellikle ibadetler bölümünde yer verilen konuları, belirli bir mezhebin görüşlerinden tercih ederek, bu görüşlerle ilgili delilleri ve alternatif görüşleri çoğu zaman zikretmeksizin sade ve basit bir anlatımla sunan "temel dini bilgiler" kitaplarına…….denir.
21. Kendi içinde tutarlı bir metot ve düşünce sistemine sahip itikadi ve ameli düşünce disiplinlerine/ekollerine ……. denir.
22. Bir anlayışın mezhep statüsünde değerlendirilebilmesi için asgari unsurlar…… …….
23. Zaman içerisinde, yavaş yavaş, peyderpey oluşum ve uyum sürecine…….denir.
24. Iskat, tenkis, ibdal, takdim, te'hir, terhis, ve tağyir gibi şekillerde sonuçları olan fıkhi ilkeye……..denir.
25. İnsanların dini ve dünyevi hayatlarının kendisine bağlı olduğu maslahatlara……denir.
    (26, 27, 28, 29 ve 30. Maddelerde yer verilen konularla ilgili nasslardaki düzenlemeleri ve uygulamaları hatırlayınız ve buna göre araştırma yapınız.)
26. Nefsin/canın, korunması için……
27. Dinin korunması için,……
28. Aklın korunması için,……
29. Neslin korunması için……
30. Mal'ın korunmasıyla ilgili de……..……
31. İnsanların zaruriyyat derecesine ulaşmayan ihtiyaçlarıyla ilgili maslahatlara……..denir.
    örneğin:…… ……
32. Bir zaruret ve ihtiyaçtan dolayı değil, sırf daha güzel olanı tercih, insanın değerini yüceltme kabilinden olan estetik ve sanat duygularını tatmine yönelik maslahatlara……denir.
    Örneğin…… ……
33. Fıkhın ceza hukukunun düzenlendiği, işlendiği bölümüne…….……

34. Bizzat Şari tarafından belirlenmiş miktarı belli cezalara…….denir.
35. ……..cezaları……zina,……..kazif,……sirkat,……..kat'ı tarik,……..sekr/şürb/hamr'dır.
36. Öldürme yada yaralama gibi işlenen cinayetler sebebiyle mağdura yada varislerine bir tür tazminat mahiyetinde ödenmesi gereken mala/kan bedeline……..denir.
37. Yaralanan ve kesilen organlardan dolayı verilmesi gerekli diyete……denir.
38. Düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken mali tazminata……denir.
39. Katili/faili meçhul olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir maktulün bulunduğu mahal ahalisinden seçilen elli kimsenin onu öldürmediklerine ve öldüreni bilmediklerine dair yemin etmelerine……denir.
40. Az veya çok miktarda bilerek sarhoşluk veren içkinin içilmesinden dolayı uygulanması gerekli cezaya…….denir.
41. Yol kesme suçu işleyen şahıslar hakkında cinayetlerine göre Şer'an tatbik edilmesi gerekli ceza'ya……..denir.
42. Hakkında belli bir ceza, bir şer'i had bulunmayan suçlardan dolayı tertip ve tatbik edilecek olan cezaya……..denir.
43. Fıkhın, alışveriş, kira, şirketler, evlilik, miras, vasiyet gibi insanlar arası ilişkilerini veya kişilerin kurumlarla ilişkilerini düzenleyen bölümüne …….denir

Not: Yukarıdaki paragraflarda boş bırakılan yerleri tamamlayabilmek için Fıkıh Terimleri veya Dini Kavramlar Sözlüğü kullanınız.

FIKIH BİLGİSİ -III- (s.140-182)
(Kavram ve Kaynaklar)

1. İslam Hukukunun Asli kaynakları ……olmak üzere dört tanedir.
2. Kitab'ın / Kur'an'ın delil olduğu herkes tarafından kabul görmüş iken, diğerlerini çoğunluğun delil olarak kullandığı söylenebilir.
3. Kitab ile kastedilen……..dır. Kitab'ın subutu (Allahtan geldiği ve ayetlerinin Allah'tan geldiği gibi korunarak nakledildiği)……; Kitab'ın ayetlerinin delaleti (ayetlerinin demek istediği, ne kastettiği) ise…….ve……dir.
4. ……., Hz.Peygamberin müslümanlar için ahlaki ve dini örneklik anlamı, maksadı taşıyan söz, davranış ve takrirleridir.
5. Sünnetin/Hadislerin subutu (Sünnetin intikalini sağlayan rivayetlerin peygamberimize aidiyeti, mensubiyeti) ……..ve……..olmak üzere iki grupta mütalaa edilebilir.
6. Sünnetin / hadislerin delaleti de aynı şekilde……ve……..olmak üzere iki şekilde değerlendirilir.
7. Hz. Peygamberin ümmetinden olan müçtehitlerin, O'nun vefatından sonraki herhangi bir devirde şer'i bir hüküm hakkında ittifak etmelerine…….denir.
8. İcma……..ve……olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilir. ninenin mirastan altıda bir (südüs) hisse alacağına dair icmâ hâsıl olmuştur. Nine tek ise hissenin tamamıdır. İki ise altıda bir hisseyi aralarında paylaşırlar. Sahâbîler, baba bir erkek ve kız kardeşlerin, öz kardeşleri bulunmadığı takdirde, onların yerlerine geçecekleri üzerinde

icmâ etmişlerdir. Yine sahâbîler, müslüman kadının gayri müslimle akd etmiş bulunduğu nikâhının bâtıl olduğunda da icmâ etmişlerdir.

9. "Kitap, sünnet veya icma'da hükmü bulunmayan meseleye, aralarında illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermeye……..denir. (Hanefilerin, ramazan orucu tutarken bilerek yeme içme sebebiyle de kefaret cezası gerektiği kanaatleri/hükümleri kıyasi bir hükümdür.) (Cuma günü ezan okunduğu zaman alış-veriş yapılması yasaklanmıştır.[350] Acaba Cuma günü ezan vaktinde icâre/kira akdinin yapılmasının hükmü nedir? Bu konuda bir nass göremiyoruz. Fakat icâre ile bey' arasında bir mukayese yapıyoruz. Bey'-alış veriş-, Cuma namazı vaktinde yasaktır. Çünkü insanı meşgul eder ve dolayısıyla ibâdetten alıkor. İcâre de insanı meşgul eder ve ibâdetten ahkor. O halde Cuma günü namaz vaktinde icâre akdi de yasaktır.) (Bir başka örnek ise "**murisini öldüren varisin mirastan mahrum kalışı"** nas ile bilinen bir hüküm iken, "**kendisine vasiyette bulunanı öldüren kişinin vasiyet edilen kıymetten mahrum bırakılışı**" ile ilgili nasslarda bir hüküm bulunmasa da, hüküm, kıyas yoluyla miras ile ilgili hükümden çıkarılmıştır. Yani illetlerindeki ortaklık, hükümlerinde de ortaklık sonucunu doğurmuştur.
10. Kıyası en çok kullanan fakihler, mezhep……
11. İslam hukukunun **fer'i** "yardımcı" kaynakları …… …… …… …….
12. Müçtehidin, bir meselede, kendi kanaatince o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren **nass, icma, zaruret, gizli kıyas, örf veya maslahat** gibi bir delile dayanarak o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesine……denir. (unutarak yiyip içmenin orucu bozmaması; selem ve istısna' akdinin meşruiyeti vb.)
13. Geçmişte sabit olan bir durumun, değiştiğine dair bir delil bulunmadıkça hali hazırda varlığını koruduğuna hükmetmeye……denir.
14. İnsanların çoğunluğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işlere……..denir.
15. **Örf, ……..** ve **……** olmak üzere **ikiye** ayrılır**. ……. örf muteberdir**. …… örf'e itibar edilemez**.** Örneğin:……
16. Yasak olmayan bazı yolların, kötülüklere götürmesi nedeniyle kapatılmasına…….....denir. İthalat, toplumun normal yaşantısında ihtiyaç duyduğu şeylere hasredilerek daraltılabilir. Kötülüğe ve harama yol açması kesin olan davranışlar, meselâ şarap imalâtçısına üzüm satmak, kumarhane işletmecisine iş yeri kiralamak böyledir.
17. ……,kişinin dinî ve hukukî hükme konu (muhatap) olmaya elverişli oluşu demektir.iki çeşidi vardır.
18. …….. **ehliyeti,** kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme ehliyetidir. Aklî ve bedenî gelişimi ne durumda olursa olsun yaşayan her insanın bu tür ehliyete sahip

[350] Cuma, 9.

olduğu kabul edilir. Ceninin sağ doğması kaydıyla miras, vasiyet, vakıf ve nesep haklarının bulunduğu bu sebeple de eksik ……. ehliyetine sahip olduğu belirtilir.

19. ……..**ehliyeti ise,** kişinin dinen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya ve hukukî işlem yapmaya elverişli oluşu demektir. ……...ehliyetinin temelini **akıl ve temyiz** gücü teşkil eder.
20. Fıkıh usulünün önemli konularından birini oluşturan……genel olarak otoriter bir tarzda, kesin olarak bir işin yapılmasının istenmesi için va'z edilen söz demektir.
21. Fıkıh usulünün önemli konularından birini oluşturan……genel olarak otoriter bir tarzda, kesin olarak bir işin yapılmamasının istenmesi için va'z edilen söz demektir.
22. Naslardan hüküm çıkarma iş ve işlemine……denir.
23. Nass denilince……kastedilir.
24. Bir şeyi bilmeye yarayan alamet ve karine'ye……denir.
25. Fıkıh usulünde üzerinde düşünüldüğünde şer'i ve ameli bir hükme götüren şeye……denir.
26. Hakimin yargılama sonucunda vermiş olduğu kesin ve bağlayıcı karara……denir.
27. Fıkıh usulünde Allah ve rasulünün (Şari'in) mükelleflerin fiilerine ilişkin hitabına ……denir.
28. Bir şeyin başka bir şey için **sebep, şart veya mani** teşkil etmesi hususunda şariin iradesine …… hüküm denir. Namazın farz olması için **vakit sebep**, namaz kılmak için **abdest almak şart**, katilin murisini **öldürmesi** mirastan pay almasına **mani'**dir.
29. Fakîhin, şer'î-amelî hükümleri tafsili delillerinden çıkarabilmek için olanca gücünü ortaya koymasına……denir.
30. Şer'î delillerden amelî hükümleri çıkarabİme melekesine sahip olan kişiye ……denir.
31. Müctehit yeterlilikleri ……
32. Sözlükte "şahsi görüş, düşünce ve kanaat" manasına gelen ……. kelimesi, fıkıh literatüründe "hakkında açık bir nass, yani ayet veya hadis metni bulunmayan fıkhi bir konuda müçtehidin belli metotlar uygulayarak ulaştığı "**şahsi görüş**" demektir.
33. Fıkhi bir meselenin dini, hukuki hükmünü açıklama, fakih bir kimsenin sorulan fıkhi bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevaba……,verene……..., sorana……., sormaya ……, bu cevap verme işine…….denir.
34. Delilini bilmeksizin başkasının görüş, fikir ve ictihadıyla amel etmeye…….denir
35. İki veya daha fazla mezhebin birbirlerine zıt ve aykırı olan hükümlerini belli bir işte ve hadisede cem etmeye ……denir.
36. Dinen yükümlü sayılan insanların davranışları ve bunlarla ilgili hükümlere…….denir.
37. Bir işin yapılması veya yapılmamasını talep etmeye ya da ikisi arasında serbest bırakmaya……. denir.
38. Dini hükümlerle yükümlü tutulan, düşünce, söz ve davranışlarına bir takım dünyevi, uhrevi, dini ve hukuki sonuçlar bağlanan kişiye……denir.

39. ……..; kendisine Hz. Muhammed'in daveti ulaşmış, temyiz kudretine haiz ve buluğ çağına ermiş kişidir
40. Mükellef olmanın "……..." ve "……" olmak gibi iki önemli yeterliliği vardır. Akıl olmazsa olmaz bir şarttır. Buluğ ise akıl ile kıyaslandığında daha yapay bir şarttır. Buluğ, ya hakikaten, ya da hükmen olabilir. Hükmi buluğ'da (15 yaşına geldiği halde doğal ergenlik özellikleri görülmeyen kişiler) erkek ve kızlar için cumhur'a göre 15 yaş esas alınır.
41. Şari'in yapılmasını bağlayıcı tarzda istediği fiil hakkındaki delilin (Kur'an ayeti, mütevatir sünnet) kati olması halindeki hükme……..denir.
42. Farz……..ve…….olmak üzere ikiye ayrılır. Farz olan görevleri terk eden büyük……..….girer, inkar eden dinden…….
43. Şari'in yapılmasını kesin ve bağlayıcı olmayan tazda istediği fiile……..denir. (kurban kesmek, vitir namazı, bayram namazları, fitre gibi yükümlülükler).
44. Hz. Peygamberin farz ve vacip dışında yaptıklarına……..denir.
45. Şari'in yapılmamasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiile……denir.
46. ……. "li aynihi" ve "li ğayrihi" olmak üzere iki çeşittir.
47. Şari'in yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiile……denir.
48. Hanefiler, Mekruh'u……..ve……olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirmişlerdir.
49. Şari'in mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiile……..denir.
50. Başlanmış bir ibadeti bozan şeylere……..denir.
51. İslam dünyasında dini meselelerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda oluşmuş düşünce ekollerine / disiplinlerine……denir. "İtikadi" ve "fıkhi" olmak üzere iki çeşidi vardır.
52. Müslümanların mezheplere dağılımına bakıldığında büyük çoğunluğun (% 90) dört mezhebe (Hanefi,Şafii, Maliki, Hanbeli), diğerlerinin ise Şii (imamiyye, zeydiyye) mezheplere mensub oldukları söylenebilir. Sünni sayılan mezhepler içerisinde Hanefilerin hem nüfus, hem de bölge olarak daha yaygın oldukları söylenebilir. Bunda tarihi, kültürel, siyasi pek çok sebep vardır
53. Fıkıh ilminin, Hz.Peygamber'den itibaren, oluşumundan, geçirdiği safhalardan, hükümlerin yürürlüğünden, zamanla hükümlerle ilgili cereyan eden değişiklikler……ilminde / kitaplarında ele alınır.
54. Fıkıh tarihi, yaşadığı önemli, etkikeyici olaylar dikkate alınarak; Hz.Peygamber devri (……632), Raşit Halifeler devri (…..661), Emeviler devri (…….750), Abbasiler devri (……1258), Moğol İstilasından Mecelleye kadar (….19.yüzyıl'ın son çeyreği) ve Mecelleden günümüze kadar ki dönemler olmak üzere 6 (Altı) dönem de değerlendirilmiştir.
55. Mezheplerin kurucu ve önde gelen imamlarından; İmam-ı Azam....., İmam Züfer….; Ebu Yusuf....., İmam Muhammed.....; İmam Malik.....; İmam Şafii.....ve İmam Ahmed b. Hanbel.....tarihlerinde vefat etmişlerdir.
56. Mezhep imamlarını övücü ve yerici muhtevalı rivayetler / hadisler uydurmadır, bu konuda sahih kaynaklarda sahih bir bilgi yoktur.

57. Fıkıh tarihinin en hareketli, en üretken olduğu dönem…… dönemidir. (Burada değerlendirmeye esas olan ölçü, fıkıh alanındaki çalışmaların, çalışanların ve ürünlerin çoğunluğu/yoğunluğudur.)

FIKIH BİLGİSİ / İLMİHAL IV (s.183-215)

"Taharet / Abdest / Gusül / Teyemmüm / Mestler / Özür / Kadın Özel"

1. İki türlü kirlikten temizlenmek şarttır. Bunlar ……ve…… tir.
2. Fıkhın taharet bahsinde temizliğin asgari ölçüleri namaz ibadeti özelinde değerlendirilmiştir. Namazın sıhhatine engel olup olmama durumuna göre temiz veya kirli olduğu sonucu çıkarılmıştır.
3. Cünüplük, adet ve lohusalık gibi sebeplerle dinen / hükmen kişide var olduğu kabul edilen kirlilik haline"…….……"denir.
4. Abdestsizlik sebebiyle var sayılan kirliliğe……..denir.
5. Namazdan önce bedende, elbisede ve namaz kılınacak yerdeki namaza mani pisliklerden temizlenmeye…….denir.
6. Necaset ……ve …….. olmak üzere ikiye ayrılır. Necaseti ……., katı olduğunda……sıvı olduğunda …… miktara ulaşıra namaza engel bir kirlilik meydana gelir. Necaseti hafife ise; …… ulaştığında namaza mani olur.
7. Hades……bir kirlilik, necaset ise ……bir kirliliktir.
8. İnsan vücudundan çıkan ve gusül veya abdest almayı gerektiren herşey: idrar, dışkı, meni, mezi, vedi, kan, irin, sarı su, ağız dolusu kusmuk, hayız, nifas ve istihaze kanları, eti yenmeyen hayvanların -kedi hariç- ağız salyaları, ve idrar ve tersleri, bütün hayvanların akan kanları, eti yenen hayvanlardan kaz, ördek ve tavuklar ile hindilerin tersleri gibi şeyler ……. necasetten sayılır.
9. Sular……ve……olmak üzere iki grupta değerlendirilirler
10. …….. sular; akıcılığını yitirmemiş, rengi, kokusu ve tadı bozulmamış yağmur, kar ve kaynak sularıdır.
11. Namazın sıhhatine engel olacak bir necasetle kılınan namaz fark edildiğinde namazın…….edilmesi gerekir.
12. Namaz kılmak için abdest gerekliliğinden söz eden ayet……..suresinin…..ayetidir. Bu ayet……..döneminde nazil olmuştur.
13. Abdestin farzı Hanefilere göre….. Şafiilere göre ise abdestin farzı……dır.
14. Hanefilerden farklı olarak şafiiler…….i de abdestin farzı olarak kabul ederler.
15. Abdest ve gusül gibi ibadetlerin ön şartı olan temizliklerde hem temiz hem de temizleyici olan …….. suların kullanılması şarttır.
16. Su bulunmadığında var ise kar ile abdest alın…….. Ancak kar bir kapta biriktirilerek eritilir ise kar suyu ile abdest alınabilir.
17. Abdestte niyet, Şafiilere göre.....hanefilere göre ……

18. Hanefilere göre abdest azalarını sıra ile yıkamak farz……şafii mezhebine göre…….dır.
19. Abdestte niyetin zamanı Şafiilere göre ……..çünkü…….
20. Abdesti bozan şeyler: Hanefilere göre , ……..… ……
21. Abdestli olduğunu unutmakla abdest boz……
22. Abdestli olmak, namaz için……; Tavaf için……; Tilavet secdesi için……..; Kur'an okumak, Kur'an'a dokunmak için……; Cami ve benzeri yerlere girmek için……..; cenaze'yi yıkamak için……..; Kurban kesmek için……; Nikah akdi yapılırken gelin ve damad'ın abdestli olması…….
23. …..mahrem bir kadının arada engel olmaksızın eline değmek……mezhebine göre abdesti bozar; …….göre bozmaz.
24. Bir kimsenin ellerinin içi ile kendisinin veya başkasının ön veya arka avret mahallerine dokunması ile ……..…..mezhebine göre dokun…….. abdesti bozulur.
25. Kadın erkek birbirine dokunursa……..de bozulur. Ancak aynı cinsler birbirine dokunursa sadece……abdesti bozulur (Şafii)
26. Unutarak veya kasten bir erkeğin derisinin yabancı bir kadının derisine değmesi ile dokunan ve dokunulanın abdestleri bozulur. Burada erkek ve kadından murâd, şehvet çağına bâliğ olan kimselerdir. Yabancı kadından murâd, zevce ve diğer yabancı kadınlar gibi hiç bir zaman nikâhı harâm olmayan kadınlarla, zevcenin kız kardeşi veya zevcenin halası veya teyzesi gibi, zevcenin bulunması dolayısıyla o zaman için nikâhı muvakkaten harâm olan kadınlar yabancı durumundadırlar, dokunma ânında abdesti bozarlar.(Şafiiler)
27. Hanefi mezhebine göre kadının eline dokunmak ve kadını sadece öpmekle……olmadığı sürece abdest bozul…….....……
28. Fahiş mübaşeret…… ……
29. Maliki ve Hanbeli mezhebine göre na mahrem bir kadının arada engel olmaksızın eline değmek…….taktirde abdesti bozar.
30. Bir kişi eli ile ön ve arka organına veya başkasının organına değse şafilere göre abdesti……..hanefilere göre……
31. Abdestsiz cenaze namazı kılın…….....
32. Cenaze yıkayanın abdestli olması……
33. Varis çorapları üzerine mesh caiz……
34. Çıplak ayak üzerine mesh caiz……
35. Abdestli iken kolonya kullanmak abdesti boz……(Hanefilere göre)
36. Abdest azalarında sargı olması halinde ……
37. Bir namaz vaktini aşacak şekilde sürekli olarak kanaması olan yada idrarını tutamayan lara……denir.

38. Sürekli idrar kaçırma, gaz kaçırma veya bir yerin kanaması gibi abdest bozucu rahatsızlıklara fıkıhta ……, bu tür özürlülere …… sahibi denir.
39. Özürlüler ……namaz vakti için yeniden abdest…….
40. Özürlü kendisi gibi olanlara imam ola……sağlıklı olanlara imam ola……
41. Özürlüler kendileri ile ….. özrü olanlara imam olabilir, …….. özürleri olanlara olmazlar.
42. Özürlünün abdesti Ebu Hanife'ye göre vakit…….; İmam Züfer'e göre vakit……., Ebu Yusuf'a göre vakit……..; İmam Muhammed'e göre vakit……..bozulur.
43. İnsan vücudundan çıkan ve abdest almayı gerektiren her şeye .....denir.
44. Maliki mezhebine göre özür abdest boz……, vaktin girip çıkması abdesti boz…….
45. Abdest azalarının çoğu yara ve yanık olan .....alır.
46. Vücudunun çoğu yara ve yanık olan gusl yerine.....alır.
47. Küçük abdest bozduktan sonra gelebilen kalın ve beyaz renkli sıvıya…….. denir
48. Tuvalette, büyük abdest bozduktan sonra, erkek ve kadının, necâseti gidermek için yaptığı temizliğe …… denir.
49. Gusletmeyi gerekli hale getiren kirliliğe hades-i……denir.
50. …..sebepten dolayı gerekir. Bunlar……..
51. Cünüplüğe sebep olan akıntı / atmık……dir. Yerinden…..……ayrılması gerekir.
52. Gayr-i müslimin biri, cünüp veya hayız veya nifaslı halde iken İslâm'a gelse, kendisine gusül etmek …….. olur. Fakat bu haller kendisinde yokken İslâm'a girmesi durumunda, yıkanması ona …… değil, mendubdur.
53. Bir kişinin cünüp olarak(günahsız) kalabileceği azami süre……
54. Cünüp olarak yeme, içme, oturma, dolaşma ve uyuma haram……
55. Hanefilere göre guslün farzı…….....
56. Şafiilere göre gusül sırasında ağzı yıkamak farz.....
57. Şafiilere göre guslün farzı ..... bunlar .....
58. Oje ve ruj abdest ve gusle engel…….....
59. Saç boyası gusle engel…….....
60. Gusül için besmele çekmek ve niyet etmek guslün farzlarından……..
61. Şafiilere göre vedi ve mezi necistir, meni temizdir. Hanefilere göre meni ……mezi ve vedi'den dolayı gusül gerekmez. Mezi ve vedi ……..bozar.
62. ……..göre meni, mezi ve vedi her üçü de necistir. Diğer necasetlerde olduğu gibi, elbiseye bulaşan el ayası kadar olan mikdarı namazın sıhhatine engeldir.
63. Gusül abdestine başlamadan önce namaz abdesti gibi bir abdest almak guslün farzlarından…….
64. Güneş enerjisi ile ısınan suyla gusül abdesti alın……
65. Kaçak su kullanan kişi bu suyla yıkansa cünüplükten temizlenmiş sayıl…….
66. Yaralı olan organlar gusül sırasında……
67. Dişlerinde dolgu ve kaplama olanların guslü sahih…….

68. Gusül abdesti alırken herhangi bir organını yıkamadığını sonradan hatırlayan kimse……
…..eğer bu arada kıldığı namaz olmuşsa bu namazı kaza e……
69. Oje ve ruj gusle engel görülmüştür. Ruj yıkanma sırasında kolayca silinebilir olması halinde özellikle temizlenmesi gerekmeyebilir. Ancak oje silinmesi zor olduğu için abdest ve gusül için temizlenmesi gerekir. oje ve rujun gusle engel olmayacağını söyleyenler de bulunmaktadır. Ancak tercihimiz kadınlar oje ve ruj ile helali oldukları kişilere karşı süslenmeleri caiz olmakla beraber özellikle ibadet konularında ihtiyatlı davranmak suretiyle bunların temizlenmiş olmasına özen gösterilmelidir.
70. Saçların boyalı olması gusle engel…….
71. Saçsızlık yüzünden maddi veya psikolojik olarak rahatsız olan bir kimse başına saç ektirebilir; bu bir nevi tedavidir ve caizdir. Ekilen, yapıştırılan saçı yerinden çıkarmak imkânsız veya zor ise yıkanırken suyu bunun üzerinden geçirmek yani kendi saçı gibi üzerinden yıkamak yeterli olur.
72. Vücuttaki dövmeler abdest ve gusle engel değildir. Dövme yapmanın hükmünü soranlara bunun yanlış ve günah olduğu, sağlığa da zararlı olduğu söylenmelidir. Ancak önceden dövme yaptırmış birisi bu dövmeleri kolaylıkla silemeyecek ise abdestinin ve guslünün sahih olmadığı söylenmemelidir.
73. Cünüp iken saç, sakal tırnak kesmek ……
74. Meninin guslü gerekli kılması için..……..mezhebine göre yerinden……çıkması gerekir. …….göre şart değildir.
75. Gusül yerine alınan teyemmüm ile namaz kılına……..
76. …….. ve ……. mezheplerine göre ağız ve burun gusülde vücudun dışından sayılmaktadır.
77. Tüp bebek tedavisi / uygulaması sonrasında kadının gusletmesi……..
78. Adetli kadınla ilişkiye girmek……cezası.....…….
79. Adeti bitmiş, henüz yıkanmamış kadınla ilişkiye girmek……..
80. İstihaze kanı gören kadın namazlarını……oruçlarını ….....…….eşi ile ilişkiye gire……
81. Rüyasında ilişki yaşadığını gören erkek uyandığında her hangi bir ıslaklık görmezse gusletmesi gere.....……Kadın ise……
(kadın ve erkek arasında ne fark vardır yada var mıdır? Konuyu araştırınız ve görüşleri değer)
82. Rüyasında ilişki yaşadığını görmeyen erkek uyandığında her hangi bir ıslaklık görürse……
83. Erkek veya kadın, şehvet içerikli olarak her hangi bir şekilde boşalsa gusletmeleri gere…….
84. Ergenlik çağına giren kadınların rahminden düzenli aralıklarla gelen kana……bu kadınların kanaması……dönemine kadar devam eder.
85. Kadınların temizlik dönemlerinde gördükleri doğal vajinal akıntılar abdesti boz…….
86. Kadınların adetinin en kısa süresi Hanefilere göre……..en uzun süresi…….gündür. İki adet arasındaki en kısa temizlik süresi 15 gündür.

87. Her ay düzenli olarak 7 gün adet gören kadın en son ki adet döneminde 10 günü aşacak şekilde kanaması olsa bu kadının 7 günden sonraki gördüğü kan ……. kanı sayılır. Ancak 9 gün görmüş olsaydı bu kadının adeti 9 gün olarak değişmiş olacaktı.
88. Şafiilere göre Hayz'ın en kısa müddeti …….. gün bir gecedir. En uzun müddeti …….. gündür.
89. Kadınların adetleri ile ilgili sürelerin belirlenmesinde tıbbi verileri ve sonuçları kullanmalıdır!.
90. Hanefilere ve Hanbelilere göre kadınların loğusalığının en uzun süresi……en kısa süresi……Şafiilere ve Malikilere göre ise kadınların loğusalığının en uzun süresi……en kısa süresi……
91. Adeti bitmiş, gusletmemiş kadınla ilişkiye girmenin haram olduğunu söyleyenler –Şafii ve Malikiler- ve üzerinden namaz vakti geçmişse / on günü geçmişse girebilir diyenler vardır. hatta kadının sadece cinsel organını yıkaması gerekir, yeterlidir diyenler de vardır. İhtilafın sebebi "temizleninceye kadar…." Temizlenmekten maksadın ne olduğu konusundaki farklı düşüncelerdir. Ebu Hanife'ye göre maksat kanın kesilmesi yani adetin bitmesidir. Bu ihtilaftan kurtulmak için kadın gusletmeyi tercih etmelidir. Bunun en iyisi olduğunu tartışmak yersizdir.
92. Kadın adetliyken kocası cinsel ilişki dışında karısından istifade edebilir, İmam Muhammed'e göre sadece cinsel organından faydalanmaz. Bazıları –Ebu Yusuf ve İ. Azam- dizi ile göbeği arası demiştir. Ancak İmam Muhammed ayette yasaklanan şeyin ilişki olduğunu söylemektedir.
93. Özellikle din hizmetleri ve din görevliliği yapan kadınların adetli oldukları zamanlarda Kur'an okumaları ve dokunmaları……
94. Adetli kadınlar ziyaret amaçlı camiye gire…….....
95. Adet gören boşanmış kadının iddeti.....
96. Adetten kesilmiş yada hiç adet görmemiş olan kadının iddeti.....
97. Hamile kadının iddeti.....
98. Kocası ölen kadının iddeti.....
99. Kocası ölen hamile kadının iddeti.....
100. Adetli ve loğusa olan kadınlar namazlarını……..; oruçlarını……; temizlendiklerinde namazlarını kaza…….; oruçlarını kaza……
101. Kadın adetli iken herhangi bir şekilde cünüp olsa (ihtilam gibi) bundan dolayı gusletmesi gerek……. Adeti bitene kadar bekleyebilir. Ancak kadınlar adetli iken Kuran okumak veya camiye girmek gibi bir takım işler yapacaklarsa ve adetlerine ilaveten bir de cünüplük halleri varsa gusül abdesti almalıdırlar.
102. Bir kadın adet halinde çocuğunu emzire…….. gibi cünüb iken de emzire…...
103. Adetli kadınların kestiklerinin yenmeyeceği, yanlarına melek yaklaşmadığı, adetli kadınları ölülere yaklaştırmamak gerektiği, kadınların adet görmelerinin ve bu sırada yaşadıkları acıların, sancıların, ağrıların hemcinsleri havva'nın işlediği günahın bedeli olarak çektikleri, bu günlerde pis ve kirli oldukları için ibadetten ve ibadethanelerden

uzaklaştırılmaları gerektiği gibi düşünceler ve görüşler tümüyle yalan ve yanlış olup gerçeklikle en ufak bir bağlantısı yoktur.

104. Kadınların adetli ve loğusa oldukları zamanlarda namaz kılmayacakları ve oruç tutmayacakları ile ilgili deliller hadislerde vardır. Kur'anda bulunmamaktadır. Bu nedenle sayıları az da olsa bazıları kadınların adet oldukları zamanlarda namaz kılabileceği ve oruç tutabileceğini iddia ederler. Ancak Cumhurun ve Başkanlığın görüşü aksi yöndedir.
105. Ağzında dolgulu diş bulunan Hanefi kişinin, abdestini Şafi ya da Maliki mezhebini taklit ederek alması gerek……..
106. Kadın adet ve loğusa halinde iken dişlerine dolgu yapıl……
107. Doğumdan hemen sonra gelmeye başlayan kan'a……denir
108. Loğusalığın en uzun süresi Hanefilere göre…….gün, Şafiilere göre……..gündür
109. Namaz vakti girdiğinde adetli değilken vaktin çıkışından önce adeti başlayan kadının bu namazı temizlendikten sonra kaza etmesi gerek…….; Ancak namaz vakti girdiğinde temiz akıntısı gelmediği halde vakit çıkmadan önce temiz akıntısı gelen kadının bu namazı kılmaması durumunda kaza etmesi gerek……
110. Mübarek gecelerde eşlerin ilişkiye girmesi caiz……
111. Hadesten taharet için mutlak su bulunmadığında bulunsa bile kullanılamadığı durumlarda toprak yada toprak ürünleri (!) sayılabilecek bir takım eşya vb. şeylerle sembolik olarak yapılan temizliğe……denir.
112. Teyemmümün farzı Hanefilere göre……
113. Her hangi bir yerde misafir iken cünüp olan ancak gusletme imkanı bulamayan kimse teyemmüm ederek namaz kıla……..…
114. Bir kimse vakit çıkacağı veya Cuma namazı kılmak için teyemmüm……, bayram ve cenaze namazları için ……..
115. Teyemmümlü olan abdestli olana imamlık yapa……
116. Teyemmümle namazda iken su bulanın namazı……namazdan sonra su bulanın namazı……
117. Şafii mezhebine göre bir teyemmüm ile ancak…farz veya bir cenaze namazı kılınabilir, fakat istenildiği kadar ……namaz kılınabilir. Teyemmüm ile bir farz namaz kılan kişi, teyemmüm'ü bozulmasa dahi ikinci bir farz namaz kılmak istediğinde tekrar teyemmüm etmelidir. Kıldığı farz namaz, ister vaktinde kılınmış bir namaz olsun isterse kaza edilen bir farz namaz olsun durum değişmez.
118. Teyemmüm kuru, temiz ve tozlu toprak, taş, kum, çakıl, tuğla ve kiremit gibi maddelerle yapılabilir. Toprağın kendisi olmasa da duvar veya herhangi bir yere dokunmakla toz çıkarsa yine de orası ile teyemmüm yapılabilir. (Şafiilere göre toprağa kireç ve kum karışmış olmamalıdır)

119. …… mezhebine göre yapılan teyemmümle bozulmadığı sürece dilediği kadar farz ve nafile kılmak mümkündür. Diğer üç mezhebe göre ise teyemmüm vakit içerisinde yapılır ve sadece bir namaz vakti süresince geçerlidir.
120. Şafii mezhebine göre istihaze kanı gören kadın bu abdestle sadece bir …….namaz kılabilir; Hanefilere göre ise……..girinceye kadar istediği kadar namaz kılabilir.
121. Abdesti bozan şeyler teyemmümü boz…….

122. Teyemmümü bozan şeyler……
123. Cünüplükten dolayı alınacak gusül namaz abdesti için alınan teyemmümle aynı……
124. Şafiilere göre teyemmümün farzı …… bunlar …… …… ……..
125. Şafiilere göre Namaza başlandıktan sonra su görünürse namaz sahih……..yeniden kılınması…….Hanefilere ise göre namazda iken suyu bulması halinde…….
126. Gusletmesi gereken, yabancı bir evde ise ve su bulamazsa teyemmüm eder, yıkanmadan önce abdesti bozulsa su ile abdest alabilir. Gusletme imkanı bulunca gusleder.
127. Mukim olan için mestlere meshin süresi……
128. Yolcular için mestlere meshin süresi…….….
129. Maliki mezhebine göre mestlere meshin süresi……. olmadıkça sınırsızdır.
130. Mestin süresi……itibaren başlar.
131. Mestlere meshin süresi bittiğinde abdesti olanın sadece ayaklarını yıkaması yeterli…..
132. Mestin kullanılabilir olması için, ayağın bir kısmının! bulunması gerekir.
133. Ayağının biri mest giyecek şekilde olmayanın diğer ayağına meshetmesi doğru görülmemiştir. Yıkama ile mesh birleşmez kuralına takılmıştır. Ancak bir ayağı hiç olmayan diğer ayağına mest giyebilir ve mesh edebilir. (düşününüz)
134. Mest hükmünde sayılan ayak giysisinin ayakta durabilecek kadar kavi olmasından maksat, ayağa giyildiğinde boğazından bağlamaya gerek kalmaksızın bacağı sarması kastedilir. (düşününüz)
135. Şafiilere göre mest üzerine mesh'in müddeti, mukim için ……., seferi için ise ……..dir.
136. Şafiilere ve Hanefilere göre Meshin süresi abdest tamamen alındıktan ve mestler giyildikten sonra abdestin ……..andan başlar
137. Askerlerin giydiği botlar mest hükmünde kullanıla……..
138. Sargı üzerine meshin süresi ……
139. Abdesti bozan şeyler……ve ……bozar.

FIKIH BİLGİSİ / İLMİHAL V

NAMAZ İLMİHALİ (s.215-378)

1. Namaz hicretten……....farz kılınmıştır.
2. Namaz ilk yıllarda……..değil, …….iki……iki rekat olmak üzere …..…vakit olarak kılınırdı
3. Beş vakit namaz……..sırasında farz kılınmıştır.
4. Beş vakit namazla ilgili Kur'andan deliller……
5. Beş vakit namazın detayları başta vakitleri ve diğer uygulamaları ……öğrenilmiştir.

6. Farz namazlar ikiye ayrılır. Bunlar……
7. Kılınması "farz-ı ayn" olan namazlar……vakit namaz ve ……..namazıdır.
8. Şâfiî mezhebine göre, öğlenin sünnetlerini dörder rek'at kılmak, ikindinin farzından önce dört rek'at, akşamın farzından önce iki rek'at namaz kılmak gayr-i müekked sünnet sayılmıştır. Cuma namazının sünnetlerini dörder rek'at olarak kılmak da böyledir. Hanefîler'den farklı olarak Şâfiîler'de, yatsının farzından önce dört rek'at sünnet yoktur, buna mukabil yine Hanefîler'in tersine olarak akşam namazından önce iki rek'at sünnet vardır.
9. Cenaze namazı kılmanın hükmü……
10. Cenaze namazının delilleri……

- **Setr-i Avret.**

11. Setr-i avret…….demektir.
12. Namazda avret yerlerinin bilerek açılması halinde namaz bozul……; kasıtsız olarak……miktarında avret yeri açılacak olsa……kapatılmalıdır. Aksi halde namaz……
13. Hanefilere göre erkeklerin diz kapağı avretten sayıl…...
14. Erkeklerin örtülmesi gereken uzuvları ……..altından dizleri altına kadar olan kısımdır. Sağlam görüşe göre diz kapağı da uyluktan olup avret yeri sayıl….. Delil, Hz. Peygamberin şu hadisidir: "Erkeğin avret yeri göbeği ile diz kapağı arasıdır" (Ahmed b. Hanbel, II, 187). Diz kapağı avret yerindendir" (Zeylai, Nasbu'r-Raye, I, 297).
15. Namazda bir uzvun …….. birden fazlası, namaz kılanın kendi fiili ile açılsa, bir rükun eda edecek kadar beklemeğe gerek olmaksızın derhal namaz bozulur. Kadının başörtüsünü namazda iken kendisinin çıkarması gibi. Bu durumda başörtüsünü yeniden örtse namaz geçerlilik kazanmaz.
16. Ancak avret yerleri olan ön ve arka uzuvları ile, bu iki yer dışındaki "hafif avret" sayılan uzuvlardan birinin tamamı veya en az dörtte biri kendiliğinden açılır ve bu durum bir ……. edecek kadar devam ederse namaz bozulur. Eğer açık kalma süresi bir …….. eda edecek süreden az olursa namaz bozulmaz. Düşen başörtüsünün hemen başa konulması gibi. Meselâ; bir kimsenin karnının veya uyluğunun, yahut hayalarının, yine bir kadının saçlarından sarkan kısmın dörtte biri bir rükun eda edecek kadar açık kalırsa namaz bozulur (ez-Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, Dimaşk 1405/1985, I, 585, 586).
17. Çok küçük çocukların avret yeri …….. Bunun sınırı dört yaşa kadardır. Bu yaştan küçüklerin bedenine dokunmak veya bakmak mübahtır. Sonra kendilerine cinsel istek duyulabilecek çağa kadar, yalnız haya yerleri avret yeri sayılır. Daha sonra on yaşına kadar sadece ön ve arka uzuvları ve bunların çevresi ile uyluklar avret kabul edilir. Çocukların on yaşından sonra erkek olsun kız olsun, avret yerleri, namazda ve namaz dışında, erginlik çağına ulaşmış kimselerin avret yeri gibi sayılır (İbn Abidîn, Reddü'l-Muhtâr, Mısır, (t.y), I, 378
18. Hanefilere göre diz kapağı avretten, Şafiilere göre ise göbek avretten sayılır.

19. Avret konusunda Hanbeli ve Malikilerde daha geniş sınırlar vardır. Hanbelilerde Avret kısmı sadece seveteyndir, **yani iki çirkin yerdir, ön ve arkadır**. Maliki'nin bir kavli de, Hanbeli mezhebi gibidir
20. Şafiilere göre kadının eli ve yüzü dışında her yeri avret……., Hanefilere göre el, yüz ve ayaklar avretten sayıl…...
21. Maliki mezhebinde setr-i avreti namazın ……. sayılmaktadır.
22. Kadının başının ¼ veya uyluğunun ¼ ü açık olsa Ebu Hanife ve Muhammed e göre namazı bozulur, …….. göre başının yarıdan fazlası açık kalmadıkça namazı bozulmaz
23. Kadınların yabancı sayılmayan erkekler ve kadınlar yanında giyebildikleri kıyafetleri ile (baş ve kolları açık vb) şekilde Kur'an okumaları……..
24. Maliki mezhebine göre başörtüsüz kılınan namaz vakit içerisinde yeniden kılınması tavsiye edilmekle beraber vakit çıktıktan sonra iade etmesine gerek yoktur.
25. Namazda avret yeri isteyerek açılsa namaz hemen bozulur, irade dışı olursa örtülmesi gereken yerin ¼ üne ulaşmışsa ve bir rükün eda edecek kadar süre geçmişse namaz bozulur.
26. Kadınların namaz kılarken başarını örtmeleri gerektiğine "**Buluğa ermiş kadının namazını Allah kabul etmez**[351], ve "**kadın buluğa erince elleri ve yüzü dışında kalan yerlerinin başkasına görünmesi helal olmaz**[352]" hadislerine dayanılarak karar verilmiştir.
27. Hz. Peygamber (s.a.s) örtünme ile ilgili ayetlerin tefsirini yapmış ve uygulama esaslarını göstermiştir. Hz. Âişe'den rivâyete göre, bir gün Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ ince bir elbise ile Allah Resulunun huzuruna girmişti. Resulullah (s.a.s) ondan yüz çevirdi ve şöyle buyurdu: "Ey Esma! Şüphesiz kadın erginlik çagına ulaşınca, onun şu ve şu yerlerinden başkasının görünmesi uygun değildir." Hz. Peygamber bunu söylerken yüzüne ve avuçlarına işaret etmişti" (Ebu Davûd, Libâs, 31). "Allah Teâlâ ergin kadının namazını başörtüsüz kabul etmez" (İbn Mâce, Tahâre, 132; Tirmizî, Salât, 160; Ahmed b. Hanbel, IV, 151, 218, 259).
28. Kadın ve erkeğin kendisine karşı avreti …….. Yani kişinin kendisinde bakmak ve dokunmak haram olan yeri ……...
29. Erkeğin kendisi ve eşi dışındaki tüm kadın veya erkeklere karşı avreti ……..arasındaki yerleridir. Erkek aynı zamanda namaz içinde asgari bu yerleri mutlaka kapalı olarak namaz kılabilir.
30. Kadının kendisine ve eşine karşı avreti ……..
31. Kendileriyle aralarında yakın akraba ilişkileri -kan veya sıhriyet yoluyla- olanlara karşı " anne, baba, kardeşler, yeğenler, çocuklar, torunlar, hala, teyze, amca ve dayılar, kayınpeder ve diğer kadınlar[353]" aşırı dekolte ve açıklık – çıplaklık olmamak kaydıyla başı kolu, diz altına uzanan etek ve benzeri bir kıyafeti ile yanlarında bulunulabilir. (Kocası, babası, kayın pederi, oğlu, kocasının oğlu, erkek kardeşi, erkek kardeşinin oğlu, kız kardeşinin oğlu, Müslüman kadın, kölesi ve cariyesi, erkekliği kalmamış hizmetçiler, kadınlarla ilgili bilgisi olmayacak kadar küçük çocuklar, dede, amca, dayı ve süt kardeşler

[351] Tirmizi, Salat, 160; Müsned, IV, 151, 218, 259
[352] Ebu Davud, Libas, 31
[353] Nur 24/31

hakkındaki tesettür tümüyle yabancı olanlar gibi değildir. Bunlardan kocası ile arasında hiçbir sınır yoktur.)

32. Kadınlar kendilerine tümüyle yabancı hükmünde olanlara karşı ise el, yüz ve ayakları dışında kalan diğer yerlerini kapalı tutmakla yükümlüdürler. Kadınların namaz esnasında da dikkat etmeleri gerekli olan tesettür bu ölçülerde olmalıdır.
33. Avret sayılan yerlerin kapatıldığı elbiselerin şeffaf ve transparan olmaması, vücudu saracak ve yapışacak şekilde dar ve vücut hatlarını deşifre edecek özellikte olmaması da önemlidir. Bu ölçüleri taşımak kaydıyla kadın ve erkeğin kendisi için normal karşılanan her türlü renk ve çeşitteki kıyafeti giymesi caizdir.
34. Kadınların ev içerisinde eşofman ve benzeri şeyler giymeleri, dışarıya çıkarken üzerine pardesü veya uzunca bir üstlük giymeleri halinde pantolon giymeleri de caizdir. Dar bir pantolon ve vücuda tümüyle yapışan büluz türü şeylerin üstsüz olarak giyilip yabancıların yanına çıkılması veya görünmesi ise uygun değildir.
35. Kıyafetine özen göstermek kaydıyla kadın erkek karışık toplantı ve faaliyetlere de katılmak caizdir. Bu konuda dikkat edilecek şey **"birbirine yabancı kadın ve erkeğin kapalı ve kimsesiz bir mekanda yalnız başlarına kalmamaları"**dır.
36. Kadınların ev içinde ve yabancı olmayan kişilerin yanında başlarını kapatmaları farz değildir. Kadınların evlerinde yabancı yoksa bile kapalı durmaları gerektiği, aksi halde melekleri rahatsız edecekleri yönündeki söylentiler dini değil, dünden kalan bir bilgidir. Çünkü o günkü şartlarda evler bu kadar özel değildi. Bir hanede birbirine yabancı çok fazla kişi yaşamaktaydı. Herkesin ayrı odası yoktu. Her karı koca için bile ayrı oda olmayan, özel banyo olmayan şartlarda ve hemen herkesin ortalama imkânları böyle olan durumlarla ilgili olduğunda setri avret konusunda son derece kısıtlayıcı cevaplar ve fetvalar olması anlaşılır bir durumdur. Çünkü ev değil, sanki sokak ortamı vardır.
37. Kadınların yüzünden veya ezber Kur'an okumak için evlerinde veya kendilerine karşı yabancı olmayanların yanında başlarını kapatmaları da mutlak şart değildir. Ancak buna özen göstermeleri kendileri için müstehab bir davranış olarak düşünülebilir.
38. İslâm erkeklerden ve kadınlardan belli bir kıyâfete bürünmelerini değil, örtülmesi gereken, "zînet ve avret" diye ifade edilen yerlerini örtmelerini, örtmek için giydikleri elbisenin, altını gösterecek kadar ince ve örtülen yerin şeklini apaçık (açık görüldüğünde yapacağı etkiyi yapacak şekilde) dışa yansıtacak kadar dar olmamasını istemektedir.
39. Birbirine yabancı kadın ve erkeğin tokalaşması konusunda mutlak bir yasak olmadığı için haram denemez. Müslüman erkek ve kadınlar konuya karşı hassas davranmalı, taraflardan biri diğerini buna zorlamamalıdır. Bazı alimler "bakılması caiz olan yerlere âdet gereği dokunmak -eğer cinsellik, cinsel olarak yararlanma gibi bir amaç olmazsa- caizdir diye fetva vermişlerdir. Protokol ve yine konu hakkında bilgisi olmadığı için kendi alışkanlıkları gereği elini uzatanların elini reddetmek ve rencide etmek yerine bu ve benzeri durumlarda bu fetvadan yararlanmak mümkündür. (bunun için bkz. www.hayrettinkaraman.net) **(Konuyu sınıfta tartışınız……!)**
40. Transparan –vücudu gösteren- bir kıyafetle namaz kılı……
41. Erkeklerin çorapsız, kısa kollu gömlekle, başları açık namaz kılmalarının namazlarının sıhhatine bir engeli bulunmamaktadır. Din görevlileri resmi kıyafetleri olmaları sebebiyle özellikle cami içerisinde çorapsız, cübbesiz ve sarıksız namaz kıldırmamaya özen göstermelidir.

- **Kıble:**

42. Müslümanlar.....yılına kadar namazlarını.....doğru yönelerek kılmışlardır.
43. Mescidi Aksa'ya doğru yönelerek namaz kılınmasının sebebi……..
44. Kıble değişikliği hicretten yaklaşık…….kadar sonra …….veya ……kılınırken namazın devam ettiği bir sırada gerçekleşmiştir.
45. Namaz kılarken kıble yönünün yanlış olduğunu ve doğru yönü fark eden kişi namazını boz…… ……
46. İlk yıllarda Kıble olarak Mescidi Aksa'ya dönülmesinin sebebi Kabe'nin içinin putlarla dolu olması olabilir mi? ……
47. Kıbleyi bilmeyen bilen varsa sorar, sormadan kılar ve yanlış olmuşsa namaz iade edilir. Kıble yönünden sağ veya sola ….. derecelik kaymalar sapma sayılmaz.
48. Bir kimse, soracak kimse yoksa kıble yönünü bulmaya çalışır, bulduğu yöne yönelir ve kılar. Namazda doğru yönü bulsa o yöne yönelir. Namaz bittikten sonra ise yanlış bile olsa iade etmez.
49. Kıbleyi hiç araştırmadan kılsa ve isabet etse Ebu Yusuf'a göre iade etmek gerekmez. Ancak bilinçsiz yaptığından iade gerekir diyen alimler de vardır. Buradan kişinin bilinçli hareket etmesine değer verildiği anlaşılıyor.
50. İki kişi kıble yönünde anlaşamasalar herkes …….. dönerek kılar, cemaat yapmazlar.
51. Herhangi bir sebep kıbleye dönmeyi engelliyorsa en rahat yöne doğru namaz kılınabilir.
52. Şafiilere göre bir kimse kıbleyi araştırıp namazı kıldıktan sonra kararında hata ettiği kesin olarak ortaya çıkarsa, en zahir kavle göre kıldığı namazı kaza etmelidir. Namazda iken kararında hata ettiğini anlarsa, namazım bozup yeniden kılması vaciptir. Daha namazda iken ilk kararı değişirse, ikinci kararı ile amel eder ve namazını kaza etmez. Hatta dört rekâtlık bir namazda iken her rekâtta kararı değişir ve her bir rekâtı ayrı yönlere doğru kılarsa namazı sahih olup kaza etmesi gerekmez.
53. Kıble saati……
54. Saatin akrep ve yelkovanı üzerinden kıble yönü belirlenirken……
55. Müslüman mezarlarına bakarak kıble yönünün tespiti yapılırken……....

- **Vakit:**

56. Vakti belirli olan farz namazlar……
57. Vakti belirli olan vacip namazlar……
58. Vakti belirli olmayan farz namaz……
59. Namazı vaktinde kılmaya……., vaktinden sonra kılmaya……., vakit içerisinde tekrar kılmaya……..
60. Beş vakit namazın delili……
61. Namazın belli vakitlerde farz olduğunun delili……

62. Hiçbir namaz kılınmayan vakitler……
63. Nafile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler……
64. Mekruh vakitler ile ilgili bilgiler, hükümler……dayanmaktadır.
65. Vaktinde kılınmayan farz namazların kaza edilmesi de……..dır.
66. Hiç namaz kılmayanlar ve namazlarında devamsızlığı olanların öldükten sonra namaz borçlarını üzerlerinden düşürmeleri için her namaz vakti için tazminat sayılabilecek bir meblağı belirleyip bunu devir usulü ile ödettirmenin bir aslı bulunmamakta, hatta örf haline gelmesi ve namaz borçlarını bu şekilde sildirmek mümkün gibi anlaşılması nedeniyle bunun çok yanlış bir uygulama olduğu bilinmelidir. Iskat ve devir gibi uygulamalar ibadetlerin de bir fiyatı varmış gibi bir algıya maalesef sebep olmuştur. (ıskat konusunu ibadetler özelinde araştırınız ve tartışınız)
67. Namazların hiç olmazsa farzları vakti içerisinde eda edilmelidir. Vaktinden sonraya namaz bırakmak Müslüman'a yakışmaz. Sadece darda ve zorda kalanlar için uygun vakitler, bir vakit öncesine takdim veya sonrasına tehir ile cem etme imkânı meşru görülebilir.
68. Yazın sıcak günlerinde öğle namazını biraz geciktirerek kılmaya…….
69. Sabah namazını ilk vakitlerinde/havanın karanlığının baskın olduğu zamanda kılmaya……denir.
70. Sabah namazını ortalığın biraz aydınlanmasına kadar geciktirerek kılmaya……..denir.

- **Ezan:**

71. Ezan ve kamet ……..değil……..sünnetidir.
72. Ezan okumaları mekruh olanlar……
73. …….kişilerin okudukları ezanlar iade edilmelidir.
74. Kadınların kamet getirmesi ……
75. Ezan okunurken, henüz bitmemişken namaz kılın……
76. Ezanın delili ve ilk uygulaması……
77. Ezanı Arapça dışında bir dil ile okumak……

- **Niyet:**

78. Niyetten maksat……
79. Namazlara niyet kalb ile olsa yeterli….. dil ile söylenmesi şart ……, müstehaptır, kalp ile dil çelişse kalbe bakılır.
80. Niyet ile iftitah tekbiri arasına namazla bağdaşmayacak bir davranış sokulmamalıdır. Şafii mezhebine göre niyetin mutlaka tekbirden önce olması gerekir.
81. Farz kılmak üzere namaza başlayan unutarak sünnet gibi biz düşünceyle-zanla kılmaya devam etse bu kişinin namazı sahihtir. Niyeti namazın sonuna kadar hatırda tutması şart koşulmamıştır.

82. Cemaatin imama uymaya niyet etmesi……
83. İmamın cemaate imam olmaya niyet etmesi……
84. İftitah tekbiri Hanefilere göre namazın şartı (!), diğer üç mezhebe göre rüknüdür. Buna göre bir kadın iftitah tekbirinden sonra açık olan başını kolunu kapasa, Hanefilere göre namaz geçerli diğerlerine göre geçersizdir. (şart ve rükün sayılması arasındaki fark ne olabilir konuşunuz!)

- **Kıyam:**

85. Kıyam……
……
86. Kıyamda durmanın asgari miktarı……
87. Kıyam, farz namazlarda……., sünnet namazlarda……
88. Farz namazlarda kıyamın terk edilmesi ancak…….durumlarda caizdir.
89. Sabah namazının sünneti dışında nafile namazlarda kıyam Hanefilere göre sünnettir. Farz ve vacip namazlarda ise özürsüz olarak kıyam terk edilemez.
90. Kıyamda duramayan namazı……
91. Namaz kılarken ellerin bilinen şekliyle bağlanması …….. Ellerin nereden ve nasıl bağlanacağı konusunda mezheplerin farklı tercihleri bulunmaktadır. Hatta ellerin hiç bağlanmamasını bile tercih eden mezhepler bulunmaktadır.
92. Kadınların çalıştıkları yerlerde veya başka yerlerde erkeklerin kendilerini görecekleri sebebiyle namazlarını oturarak kılmaları gerek……
93. Yalnız başlarına namaz kılan kadın ve erkeğin (yabancı olsun, akraba olsun) yan yana veya kadının erkekten daha önde olarak namaz kılması caiz……
94. Kadınların namaz kılmak için camiye gitmeleri……
95. Erkeklerin namaz kılmak için camiye gitmemeleri…….

- **Kıraat:**

96. Kıraat……demek tir.
97. Namazda farz olan kıraatin yerine gelmiş olması için asgari……olması gerekir.
98. Pepe olanın kendisi gibi pepe olana uyması sahihtir. Şu şartla ki yanlarında pepe olmayan imamlık yapacak yetenekte bir kimsenin bulunmaması gerekir. En iyinin imam olmasına özen gösterilmelidir.
99. Hanefilere göre nafile ve vacip namazların her rekatında kıraat …….. Üç ve dört rekatlı farz namazlarda ise herhangi…… rekatında olması ……... İlk ikisinde olması vaciptir. Üç ve dördüncü rekatlarda fatiha okumak tercih edilen görüşe göre sünnettir.

100. Şafiilere göre farz ve nafile tüm namazlarda fatiha okumak ……fatiha okumayanın namazı…….
101. Şafii mezhebine göre cemaat olan kimse de kıraat yapar. Sesli namazlarda fatihayı sessiz namazlarda hem fatiha hem de sureyi okurlar.
102. İmamı Azam'a göre Mushaf ve benzeri bir şeye bakarak namazda kıraat yapı……. Hanefi İmamlardan Ebu Yusuf ve İmam Muhammed nafile namazlarda bunun namaza zarar vermeyeceği görüşündedir. Onlar bunu kerahetle de olsa caiz sayarlar.
103. Nâfile namazların bütün rek'atlarında kıraat farzdır.
104. Hiç Kur'an bilmeyen kişilerin asgari miktarda öğrenene kadar namazlarını cemaatle kılmaları halinde Hanefi mezhebine göre zaten kıraat etmeleri gerekmediğinden namazları tamamdır. Namazla mükellef olacak kadar akıllı olan bir kimse iki namaz arasında namazda asgari kıraat edecek kadar bir ayeti rahatlıkla ezberleyebilir. Cemaatle kılarsa, namaz hareketlerine de becerisi çabuk gelişir. Yani, kıraat namaz için kolaydır zor değildir…
105. Namazdaki kıraat hataları için zelletu'l-kari "okuyucu hataları" ile ilgili detaylı düzenlemeler olmakla beraber bunların önemli bir kısmı iyi Arapça ve Kur'an bilgisi ile anlaşılabilecek şeyler olduğundan, namazda okunacak yerlerin iyi bilinen yerlerden seçilmesi ve buraların okunması tercih edilmelidir. Şafii ve Hanbeliler özellikle fatiha suresinin yanlışsız okunması halinde diğer hatalarla namazın ifsat olmayacağını söylerler. Bir imam en azından hatasız bir fatiha okumalıdır.
106. Cemaat için "zelletu'l-Kari" sayılan şeyler İmamlar için "zilletü'l- Kari" sayılır. İmamlar "İzzetü'l- Kari" yi temsil etmelidirler. (bu konu üzerinde herkes ağırlığınca sorumluluk duygusu taşımalıdır)
107. Namazda tilavet secdesi ayeti okunması halinde……
108. Arapça dışında bir başka dil de kıraat yapıla…….
109. Namazda kıraat için sadece düşünmek ve ayetleri hatırlayarak geçmek yeterli değildir. Okuduğunu kendisi duymalıdır.
110. Üç ve dört rekatlı farz namazların üç ve dördüncü rekatında fatiha okumanın hükmü…….
111. Üç ve dördüncü rekatta fatiha'dan sonra ayet veya sure okunması halinde……
112. Vacip ve sünnet namazların tüm rekatlarında kıraatin hükmü…….....
113. Hanefilere göre kıraat……..; diğer mezheplere göre ise…….
114. Üç ve dört rekatlı farz namazların üç ve dördüncü rekatlarında kıraatin hükmü……
115. Namazda fatiha okumanın hükmü…….....
116. Fatihayı sureden önce okumanın hükmü …….....
117. Hanefilere göre namazda mushafa bakarak okumanın hükmü……

118. Farz namazlarda, Hasan Basri'ye göre bir rekatta, Hanefilere göre iki rekatta, Malikilere göre üç rekatta, Şafiilere göre ise her rekatta kıraat farzdır.
119. Hanefilere göre iki rekatta kıraat yapılmasının farz olmasının gerekçesi……..
120. Rekatlarda sureleri tertip üzere kıraat etmenin hükmü……

➢ **Sehiv Secdesi:**

121. Namazın vaciplerinden birini kasten terk edene sehiv secdesi ……; davranışı için ..... etmesi gerekir ve namazı iade etmesi ……
122. Sehiv secdesi…….tehiri; ……..terk ve tehirinde gerekir.
123. Sehiv secdesi yapmayı unutan kişi namazdan çıktıktan sonra bu namazı iade etme……..
124. Üç ve dört rekatlı farz namazlarda birinci oturuşun hükmü……...
125. Şafiilere göre teravih namazı ……..selam verilerek toplam …….selamla kılınır.
126. Şafiilere göre sehiv secdesinin hükmü …….. Terkinden dolayı namaza zarar gelmez.
127. Sehiv secdesi yapmayı gerektiren sebepler…… ……(Hanefiler)
128. Şafiilere göre sehiv secdesi gerektiren sebepler…… …….
129. Namazın vacipleri unutularak terk edildiğinde ……..gerekir. kasten terk edildiğinde…….
130. İkindi namazının ve yatsı namazının sünnetinde ikinci rekatta oturmak …….oturuş sayılır
131. Teravih namazındaki tüm oturuşların hükmü…….....
132. Şâfiîler'e göre nâfile namazlarda iki rek'atta bir selâm vermek sünnet iken, Hanefîler'e göre iki veya dört rek'atta bir selâm verilebilir. Gündüz kılınan nâfilelerde dört, gece kılınan nâfilelerde sekiz rek'attan fazlasını tek selâm ile kılmak mekruhtur.
133. Ruku da tumenine Şafiilere göre …….., Hanefiler göre ……., kavme (itidal) Şafiilere göre …… Hanefilere göre ……... Bunun dışında secde ve celselerin de erkanına uygun olarak yapılması Şafiilere göre farz iken Hanefilere göre vaciptir.
134. Hanefilere göre secdede ayakların ve alnın yere konması farz, burnun yere konması vaciptir. Şafiilere göre de yedi uzvun bir kısmı yere değmelidir.
135. Teşehhüt miktarı, tahıyyat okuyacak kadarlık bir süredir. Son oturuşta bu kadar beklemek farzdır. Şafiilere göre son oturuşta salavat farz iken, Hanefilerde sünnettir.
136. Namazda zikirlerin, duaların ve teşehhüdün (Tahiyyat'ın) aşikare okunması da sehiv secdelerini gerektirmez

137. Namazın rekatlarından birindeki iki secdeden biri yanılarak terk edilip ondan sonraki rekatın veya ka'de'nin sonunda hatırlansa, bunun geciktirilmesinden dolayı namazı iade gerekmez, hemen o secde kaza edilir. Eğer son oturuşta iken hatırlansa, bu secde yapılır ve ondan sonra bu oturuş (kade) iade edilir. Ondan sonra da sehiv secdeleri yapılır. Bu durumda son rekatta beş secde ile üç kade bulunmuş olur. Çünkü bir rekatta iki secde vardır. Böyle tekrarlanan bir rüknün kısmen sonraya bırakılması, farzı terketmek sayılmadığından namazın iadesini gerektirmez. Fakat bir rekattaki iki secdeden ikisi de yanılarak öne alınsa, önce iki secde ve ondan sonra rükü yapılmış bulunsa, bu halde farz olan tertibe riayet için tekrar rükü ve ondan sonra secdelere gidilir. Bu tekrar ve iadelerden dolayı da namazın sonunda sehiv secdeleri yapılır
138. Ta'dil-i erkan…….demektir
139. Tadil-i erkan Hanefiler dışındaki üç mezhep ve Hanefi Ebu Yusuf'a göre ……., Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre ……..
140. Şafii mezhebine göre birinci selam …….., Hanefilere göre ise ……...
141. Hanefi mezhebine göre namazın vaciplerinden birinin kasten terk edilmesi halinde bu namazın iade edilmesi tavsiye edilmiştir, ancak sehven olmuşsa namazdan çıkmadan sehiv secdesi yapılarak kusurun telafisine çalışılır. Selamdan sonra namaza aykırı bir fiil işlenmişse artık secde yapılmaz ve namaz iade de edilmez.
142. Şafiilere göre namazın eb'adı sayılan **kunut, kunut için kıyam, ilk teşehhüdü okumak ve ilk teşehhüt için oturmak** gibi bir fiil, keza en zahir kavle göre, Peygambere salât ve selâm sehven terk edilirse, sehiv secdesi yapmak sünnettir. Namazın sair sünnetlerini ikmal etmek için sehiv secdesi yapılmaz. Bir kimse kunutu okumayı unutur ve secdedeyken hatırlarsa geri dönmez. Henüz secdeye varmadan hatırlarsa kıyama döner ve kunutu okur. Ancak eğilmesi rükû sınırına varmışsa sehiv secdesi yapması lazım gelir. Üç rekât mı yoksa dört rekât mı kıldığından şüphe ederse, bir rekât daha kılıp sehiv secdesi yapar. Bu şüphesi selâmdan önce zail olsa da en sahih kavle göre, sehiv secdesi yapması lazımdır.
143. Şafii mezhebine göre sehiv secdesi namaz secdesi gibi iki secdedir, imam'ın son kavline göre sehiv secdesi teşehhütten sonra, selâmdan önce yapılır. Şayet bilerek selâm verirse, en sahih kavle göre secdeyi kaçırmış sayılır. Şayet yanılarak selâm verir de araya uzun bir fasıla girerse, imam'ın son kavline göre yine secdeyi kaçırmış olur. Fasıla uzun değilse İmamın kesin görüşüne göre secdeyi kaçırmış sayılmaz. Secde ederse en sahih kavle göre namaza dönmüş olur.
144. Hanefi mezhebine göre namazın herhangi bir vacibini terk ya da tehir eden kimse son oturuşta tahıyyattan sonra sağa ve sola (cemaatle kılınan namazlarda sadece sağa vermesi daha uygun olur) selam verir, sehiv secdesini yapar ve sonra tekrar teşehhüt yapar.
145. Tilavet secdesi Hanefilere göre vacip, Şafiilere göre sünnettir
146. Namazda fatiha okumak Hanefilere göre vacip, diğerlerine göre farzdır. Fatiha'dan sonra ayet ya da sure okunması Hanefilere göre 3 ve 4 rekatlı farz namazların iki rekatı dışında vacip, diğer çoğunluğa göre sünnettir.
147. Hanefilere göre vacip sayılan bazı fiiler, Şafiilere göre bazen farz veya bazen sünnet olarak kabul edilir.
148. Şafiilere göre sabah namazının kunutunda imama uyan namazı tamamlarken kunutu tekrar eder.

149. Şafiilere göre de namazın rükûunda imama yetişen o rekata yetişmiş sayılır.
150. Şafiilere göre Her iki bayram namazı da sünnet-i müekkede'dir. Bu namazlar ikişer rekat olarak kılınır. Birinci rekâtta ihram tekbirinden hariç olmak üzere ve kıraate başlamadan yedi defa tekbir alınır. İkinci rekâtta kalkış tekbirinden ayrı olmak üzere yine kıraatten önce beş tekbir getirilir. Cemaatsiz kılmak da sünnet olduğu gibi, köle, kadın ve misafir için de sünnettir.
151. Hanefilere göre kendisine Cuma namazı farz olanlara bayram namazları vaciptir. Birinci rekâtta fatihadan önce 3 zait tekbir, ikinci rekâtta fatihadan ve sureden sonra rükûdan önce 3 tekbir alınır.
152. Şafiilere göre "vitir namazı" farz namazlara bağlı sünnetlerin en müekkedi ve en önemlisidir. Yatsı namazının farzından sonra kılınır. En azı bir; en çoğu onbir rek'at'tır. Fazilet bakımından en azı üç rek'attır. En faziletli kılınış şekli iki rek'atta bir selam vermek ve tek rek'atı en son ayrı bir niyetle kılmaktır. Vitir namazı üç rek'at kılındığında Fatiha'dan sonra birinci rek'atta "Sebbihisme rabbike'l â'la" suresini, ikinci rek'atta "Kâfirun" suresini ve son rek'atta 'İhlas, Kuleûzu bi rabbilfalak ve Kuleûzu birabbinnas ' surelerini okumak sünnettir. 5 rek'at veya daha çok kılındığında mezkur surelerin son üç rek'atta okunması yine sünnettir.Vitir namazı farzlara bağlı diğer sünnetler gibi cemaatle değil, tek başına kılınır. Ancak Ramazan ayının onaltıncı gecesinden itibaren son gecesine kadar son rek'atın rükuûndan itidala kalkınca itidal halinde iken Kunut Duası'nı okumak sünnettir
153. Şafiilere göre namaz kılan kimse Fatiha'yı ayakta iken tamamlamalıdır. Eğer Fatiha tamamlanmadan rükû'a gidilirse kıraat fasit olur. Bu durumda tekrar kıyam'a dönmeli ve Fatiha'yı yeniden okumalıdır
154. Şafiilere göre ezan sünnettir. Tek başına kılan için sünnet-i ayndır.
155. Şafiilere göre Kamet:"Allahu ekber Allahuekber. Eşhedü en la ilahe illallah. Eşhedü enne Muhammeden rasulullah. Hayya âla's-salah. Hayya âlal felah. Kad kame-tis* salatu kad kametis'salah. Allahuekber Allahu ekber. La ilahe ilalllah." (Hanefilerle mukayese ediniz ve delillerini bulunuz)
156. Veccehtü duası (……) okumak Şafiilere göre namazın sünnetidir. Fatiha'dan önce okunur.
157. Şafiilere göre fatiha'nın besmele ile birlikte okunması …….
158. Şafiilere göre sehiv secdesi sünnettir. Selamdan önce yapılır. Hanefilere göre ise sehiv secdesi……...
159. Şafiilere göre de fıtır sadakası ayni değil, Hanefilere göre olduğu gibi nakdi de verilebilir. Buna fetva verilmiştir.
160. Gayr-ı Müekket sünnetlerde birinci oturuşun hükmü……
161. İkindi veya yatsı namazının sünnetini kılarken birinci oturuşta "*Allahumme salli ve barik*" dualarını okumadan kıyama kalkanın sehiv secdesi yapması gerek……
162. Tadil-i erkan'ın hükmü …….....

- **İmamet-Cemaat Hükümleri:**

163. Vakit namazlarını cemaatle kılmak, Hanefilere ve Malikilere göre müekket sünnet, Hanbelilere göre farz-ı ayn, Şafiilere göre farz-ı kifaye'dir. Sünnet-i müekkede olduğu da söylenmektedir.

164. Cemaatle namaz kılarken Hanefilere göre cemaat kıraat yap…….....
165. İmam kunut duasını terk etse cemaat…….....
166. İmam sehiv secdesini terk etse cemaat terk…….....
167. İmam birinci oturuşu terk etse cemaat terk…….....
168. İmam fazla rekata kalksa cemaat …….....
169. İmam fazla secde yapsa cemaat…….....
170. İmam intikal tekbirini terk etse cemaat terk……..
171. İmama birinci rekatın rukuundan önce yetişen kimseye……
172. İmama birinci rekatın rüku'undan sonra yetişen kimseye……..denir.
173. Namaza imamla birlikte başlayan ancak selamdan önce namazdan ayrılarak sonradan bu namazı devam ettiren kişiye……..
174. Şafiilere göre namazını eda edenin kaza kılana, farzı kılanın nafile kılana, öğle namazını kılanın ikindiyi kılana veya ikindiyi kılanın öğle namazını kılana uyması sahihtir. Keza öğle namazını kılanın sabah ve akşam namazını kılana uyması da sahihtir. Bu durumda cemaat mesbûk kimse hükmündedir.
175. İmama namazın birinci rekatından sonra başlayan kişiye…….denir. Bu kişi imamla birlikte selam ver…….……
176. Cemaate namaz kıldıran imam namaza devam edemeyecek bir durumla karşılaşırsa…… …… ……
177. İmam erkek olmalıdır. Kadınlar kendi aralarında cemaat olacaklarsa imam olabilirler.
178. Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre imamın namazı kendi mezhebine göre sahih olursa başka mezhepten birisinin kendi mezhebine uymasa bile namazı sahih olur.
179. Hanefilere göre nafile kılan farz kılana uyabilir, ancak farz kılan nafile kılana uyamaz.
180. İmameti caiz olmayanlar……..
181. Saf düzeninde sünnet olan……
182. Münferit kılınan namazlarda kadın erkekten önde veya erkeğin aynı hizasında namaz kılsa erkeğin namazı ifsat…….
183. Cemaatle namaz kılınması halinde imama uymaya da niyet edilir. İmamın imamlığa niyet etmesi ise şart değildir.
184. İmamın kadınlara imam olmasına niyet etmesi Hanefilerin kadının erkek safları arasına girmesi halinde iki yanındaki ve arkasındaki erkeğin namazını ifsat etmesi görüşleri ile değerlendirmek gerekir.
185. Kadınlar kendi aralarında imamlık yapa……
186. Namazda ta'dil-i erkan'ın hükmü…….
187. Rüku ve secdelerde tesbihin hükmü…….

188. Nafile namaz kılmanın mekruh görüldüğü vakit ve yerler……
……
189. İmam-ı Azam'a göre kişi namazdan kendi……çıkmalıdır.
190. Namazın son oturuşunda teşehhütten sonra isteği dışında abdesti bozulanın namazı İmam-ı Azam'a göre……İmam Muhammed ve Ebu Yusuf'a göre……
191. Başlanmış nafile namazın tamamlanması gerekir. Başlanmış nâfile namaz herhangi bir nedenle bozulacak olursa kazâ edilmesi Hanefîler'e göre vâcip, Mâlikîler'e göre farzdır. Şâfiîler'e göre ise bozulan nâfile namazın kazâ edilmesi gerekmez.
192. Namazın son oturuşunu terk eden kişi kalktığı rekatı…….döner. oturuşunu yapar. Sonra……
…….
193. Namazların son oturuşunu yapan kimse yeni bir rekat için kıyama kalksa……
……
……
194. İmam son oturuşu terk ederek kıyama kalksa cemaat……
……
……
195. İmam son oturuşu yaptıktan sonra kıyama kalksa cemaat……
……
196. İki kişi cemaatle namaz kılarken imamın namazının bozulması halinde……..
197. Mesbuk imam ola……..
198. Müdrik mihrabı ter etmek durumunda kalan imamın yerine geçe……,

- **Seferilik:**

199. Seferilik…….demektir.
200. Müsafir……demektir.
201. Seferilik ……. ve ……. üzerinden yapılan hesaplamalarla tanımlanmaya çalışılmıştır.
202. Yolculuk hükümleri…….km ile başlar.
203. Vatan ……çeşittir. Bunlar……
204. Yolculuk hükümlerinin uygulanacağı vatan ……
205. Yolculuk hükümlerinin ilgili olduğu konular……
206. Yolculukta ilgili namazların kısaltılacağının delilleri……
……

207. Seferi olanların oruçlarını tutmayabileceklerinin delili……..
208. Seferi olanlara Kurban kesmenin vacip olmadığının delili Hanefilere göre…….
209. Seferi olanlara Cuma namazı kılmanın farz olmadığının delili…….
210. Seferi olanların mest üzerine 3 gün mesh edebileceğinin delili…….
211. Kadınların mahremsiz tek başlarına sefere çıkamayacaklarının delili……..
212. Seferi iken namazların cem edilerek kılınabileceğinin delilleri…….
213. Namazların kısaltılması ve kadının seyahati dışındaki seferilik hükümlerinden istifade etmemek genel bir tercihtir. Yani seferilikten faydalanmamak tercih edilmiştir. Ancak namaz ve kadının seyahati konusunda oldukça fazla ihtilaf ve buna bağlı olarak değişken hükümler vardır.
214. Yolcular dört rekatlı farz namazları…….rekat olarak kılarlar.
215. Hanefi mezhebine göre yolcuların namazları kısaltmasının hükmü……Aksi davranışta bulunan ……işlemiş sayılır.
216. Yolcu, mukim olana imam ola……mukim olan cemaat eksik kalan rekatları……..
217. Yolcu mukime uyarsa namazı …….. kılar.
218. Yolcu, mukim imama mesbuk olarak tabi olduğunda namazı……
219. Mukim imama uyan yolcu, namazını…….kılar.
220. Müsafir imama uyan mukim, namazını……
221. Mukim, müsafir imamın selamından sonra rekatlarını tamamlarken kıraat yap……
222. Müsafir, namaz içerisinde mihraptan ayrılmak durumunda kalan mukim imamın yerine geçmek zorunda kalsa namazı……tamamlar.
223. Müsafir imama mesbuk olarak uyan mukim namazı kıraat yap……tamamlar.
224. Şafiilere göre yolculuk sebebiyle taksir yapılacaksa iftitah tekbiri alırken taksire niyet etmelidir.
225. Yolcuların dört rekatlı farz namazları iki rekat kılmaları Malikilere göre sünnet-i müekkede, şafiilere göre ise ruhsattır.
226. Şafiilere göre yolculuk sayılacak mesafenin 144 km olması gerektiği ve 200 km yi geçmedikçe kısaltmamayı tercih etme yönünde eğilimler de vardır. Ayrıca Şafiilere göre

dört günden fazla kısaltma yapılmaz, eğer yolculuğun süresi belirsizse en fazla 18 gün kısaltabilir.

227. Yolculukların sıkıntı vermesi halinde ramazan orucu daha sonra gününe gün kaza etmek üzere tutulmayabilir. Buna izin vardır. Aynı şekilde yolculara Cuma namazı kılmaları da farz değildir, ancak kılarlarsa kendilerinden öğle namazı sakıt olur. Klasik fıkıhta yolcuların kurban kesmeleri de vacip görülmemiştir.

228. Yolculuk konusunda diğer bir gündem de kadınların yolculuk mesafesi sayılan uzaklığa yanlarında erkek mahremleri olmaksızın gidip gidemeyecekleri konusudur. Bu ve diğer konular yolcuların türü ne olursa olsun haklarının ve güvenliklerinin korunması, kolaylaştırma ve insan yararının gözetilmesi esaslarına dayanır. Özellikle kadınların mal, can ve onurunun korunması herhangi bir tacize tecavüze maruz kalmaması için iyi niyetli düşünülmüş hükümler verilmiştir. Ulaşım ve iletişim standartlarının ulaştığı bu günkü şartlarda kadınların yurt içi ve hatta yurt dışı yolculuklarına cesaretleri varsa dinen bir engel çıkarılması doğru değildir. üç günü aşmayacak yolculuklara kadınlar bir kafile, tur organizasyonlarıyla çıkabilirler. Yolculuk sırasında bir risk olacağı ihtimali ile mutlak bir yasak konamaz. Çünkü 89 km lik yolda da risk vardı ve her zaman da olacaktır. Bir de klasik fıkhın ulaşım ve iletişimin bu günkü ile kıyaslanamayacak şekilde olduğu bir dönem de kadına mahremsiz, yalnız, üç gün üç gece seyahat özgürlüğü verdiği hatırlanacak olursa bu daha kolay anlaşılacaktır. Efendimizin sağlanacak asayiş sayesinde kadınların emniyetli bir şekilde yolculuk yapabileceklerini işaret ettiği mesafelere bakınca bu kolayca anlaşılacaktır.

229. Şafiilere göre 4 günden daha fazla kalmaya niyet edilen yerde seferi olunmaz.

230. Şafiilere göre 4 günden az kalmaya niyet eden yolculuğu uzun sürerse giriş çıkış hariç ….. gün namazlarını kısaltabilir.

231. Hanefiler 90 km aşan yolculuklarda 15 gün ve daha az kalacaklar için namazları kısaltarak kılmayı ……., aksini yapmayı tahrimen mekruh sayarlar. Şafiilere göre ise (90 km, 144 km) gibi uzaklık mesafelerine gidilirse giriş ve çıkış günleri hariç 4 günden daha fazla kalınmayacaksa namazların kısaltılarak kılınması caizdir. Kalacağı süre belli değilse 18 güne kadar kasredebilir, daha fazla edemez.

232. Şafiilere göre isyan gibi günah olan yolculuklar için seferilik hükümlerinden istifade edilemez. Hanefilere göre ise şekil açısından şartlar gerçekleşmişse iyi kötü herkes istifade edebilir, kötülüklerin günahı ayrıca hesaplanacaktır…

233. Malikilere göre namazları kısaltmak sünnet-i müekkededir. Şafii ve Hanbelilere göre kısaltmak bir ruhsat olup kişilerin tercihine bırakılmıştır.

- **Cuma ve Bayram namazları:**

234. Cuma namazında cemaat sayısı asgari imam dahil ve imam hariç olmak üzere……kişidir. (Hanefilere göre)

235. Şafiilere göre Cuma namazının farzları İki hutbe okumak, İki hutbe arasında oturmak, Cemaatle iki rekât namaz kılmak.

236. Şafiilere göre hutbenin sıhhatinin şartları……..

237. Hutbe cumanın…….şartıdır.

238. Hutbeyi en az……kişi dinlemiş olmalıdır.

239. Hürriyeti olmayana cuma namazı…….....

240. Cuma namazı için resmi izin olmasını Cuma namazının sıhhat şartı olarak kabul edenler……dir.

241. Cuma namazı kılanların zuhr-i ahir namazı kılmaları……..
242. Cuma namazı kılan kadının üzerinden öğle namazı……Ayrıca öğle namazı kılması……
243. Yolcu, kadın, ama, ağır hasta, camiye gidemeyecek kadar topal, mahkum, zor hava şartları ve can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacak bir tehliesi olanlara Cuma farz değildir. Bunlar öğle namazını kılmaları halinde kendilerinden sorumluluk düşer.
244. Cuma namazına gitmeyen kadınların erkekler Cuma namazını kılmadan öğle namazını kılmamaları gerektiği şeklindeki söylentilerin bir aslı bulunmamaktadır.
245. Cuma kılınan yerlerin herkese açık olması gerektiği söylense de güvenlik ve özel durumlar sebebiyle bazı yerlere herkesin alınmaması Cuma kılınmasına engel teşkil etmemelidir. Kışladaki bir mescide sivillerin girememesi gibi.
246. Cuma namazı mazeretsiz terk edilmemelidir. Cumayı ısrarla terk edenler hakkında iyi şeyler düşünülmemektedir.
247. Bayram namazlarını kendilerine…….farz olanların kılması…….tir.
248. Bayram namazlarında zait tekbirlerin hükmü……..
249. Bayram hutbelerinin hükmü……..
250. Bayram namazları tek başına kılın……(Hanefiler)
251. Şafiilere göre bayram namazı……tir. Cemaatsiz kılına……
252. Cuma namazı…….……kişilere farzdır.
253. Cuma namazının vakti……..
254. Cuma namazı kılmak için İslam devleti olması şart……..
255. Hanefi mezhebine göre Cuma en az ……kişi ile kılınır.
256. Hanefilere göre hutbenin rüknü……
257. Hanefilere göre hutbe Cuma'nın ……..şartıdır.
258. Şafiilere göre Cuma namazı için gerekli olan cemaat sayısı ……bunların Müslüman, mükellef, hür. erkek ve mukim olmaları gereklidir.
259. Malikilere göre imam hariç 12 kişi olmalıdır.
260. Güvenliliğin ve gizliliğin korunması gibi sebeplerle herkese açık olmayan yerlerde bulunan cemaat Cuma namazı kılabilirler.
261. Bir yerleşim biriminde birden fazla camide kılınması sebebiyle Cuma namazının farzından sonra Cuma namazının olmadığı kaygısıyla zuhr-ı ahir adı ile bir namaz kılmak gereksizdir. (İlmihal, I, 303) Ancak Din görevlilerinin bulundukları yerlerde yaygın olarak yapıla gelen şeylere karşı münferit uygulamalar yapmamaları ve bu konuda başkanlığın ve amirlerinin bilgisi ve izni dışında hareket etmemeleri gerekir.
262. Cuma namazı Hanefilere göre imam dahil 4; Şafiilere göre imam dahil 40 kişi ile kılınır.
263. Şafiiler bayram namazlarında birinci rekatta fatihadan önce …. tekbir, ikinci rekatta yine fatiha'dan önce ….. tekbir alırlar. Ayrıca Şafiiler tekbirlerin arasında "sübhanellahi velhamdü lillahi ……."derler.
264. Şafiilere göre Teravih namazının sahih olması için 'Teravih'ten iki rekât namaza niyet ediyorum' veya 'Ramazan kıyamı'ndan iki rekâta niyet ediyorum' demek gerekir.

- **Cem'**

265. Yolculuk veya ihtiyaç olması halinde öğle ile ikindi; Akşam ile yatsı namazları……..edilerek kılınabilir.
266. Öğle namazı ikindiye tehir edilerek kılınacaksa buna……., ikindi namazı öğle namazı vaktine çekilecekse…….denir. Aynı durum akşam ile yatsı içinde geçerlidir.
267. Şafii mezhebine göre yolculuk gibi sebeplerle uygun olan vakitler…..……..edilerek kılınabilir.
268. Cem'i…….namazlar sırası ile kılınmalı, cem'i……de ise sırası ile veya aksi şekilde de kılınabilir.
269. Hanefilere göre yaygın olarak kabul edilen görüş, sadece …….zamanı öğle ve ikindi öğle vaktinde……..da, akşamla yatsı namazı yatsı namazı vaktinde……de birleştirilerek kılınabilir.
270. Hanefilerde yaygın kabule göre iki namaz cem edilerek ancak…….ve……kılınabilir. Birleştirilerek kılınan bu vakitler ……..ve……..namazlarıdır.
271. İbadetlerini genellikle Hanefilere göre yapan bir kişi de, gerektiği takdirde diğer mezhep görüşleriyle amel ederek namazlarını cem ede……..

- **Cenaze:**

272. Cenaze hizmetleri…….……..
273. Bir kişi öldüğünde yapılacak ilk işlemler……
274. Cenaze defin işlemlerinin süratle tamamlanması……..
275. Cenaze namazı kılmak farz-ı.....
276. Cenaze namazı kılınmayacak olanlar……
277. Cenaze namazını cemaatle kılmak şart……
278. Hanefilere göre, cenaze namazında kıyam ve tekbirlerin hükmü……; Duaları okumanın hükmü……; selam vermek ise……..
279. Şafiilere göre cenaze namazının farzları……
280. Namazı kılınan cenaze üzerine, ikinci kez cenaze namazı kılına……..…….
281. Hanefilere göre gıyabi cenaze namazı kılın..…; Şafiilere göre gıyabi cenaze namazı kılına……
282. Hanefilere göre şehitlerin cenazesi yıkan……, namazı kılın……
283. Şafiilere göre şehitlerin cenazesi yıkan……namazı kılın……
284. Namazı kılınmadan kabre konan cenaze üzerine namaz kılına……..
285. Yıkanmadan defnedilen cenaze……..
286. Kadınlar cenaze namazı kıla.....

287. Bir kimsenin cenaze namazını yalnızca bir kadın kılsa hükmen yeterli……
288. ….çeşit kefenleme vardır. Bunlar,……
289. Erkekler için kullanılan kefen parçaları sırasıyla……
290. Kadınlar için kullanılan kefen parçaları sırasıyla……
291. Ölü olarak doğan çocuğun yıkanması gerek……
292. Çocuk sağ olarak doğar ve kısa süre sonra ölürse yıkan…….namazı kılın……
293. Ölü olarak doğan çocuğun cenaze namazı kılı…….
294. Çift cinsiyetli olan birisi öldüğünde cenaze hizmetleri……
295. Hanefilere göre koca, karısının cenazesini yıkaya……; kadın kocasının cenazesini yıkaya……
296. İntihar edenin cenaze namazı kılın……..
297. Mezarın yönü……..şekilde olur.
298. Ölen birinin ibadet borçlarını düşürmek için yapılan uygulamaya……., para yeterli olmadığı yahut fazla miktara ulaştığında yapılan sembolik değer artırma yöntemine …….denir. Bunların gerekliliğine dair ……dan bir delil yoktur.

FIKIH BİLGİSİ / İLMİHAL BİLGİSİ VI (s.378 - 417)
"ORUÇ İLMİHALİ"

1. Oruç……yılında farz kılınmıştır.
2. Orucun Kuran'dan delili…….ayetleridir.
3. Farz olan oruçlar……
4. Vacip olan oruçlar…….
5. Vacip oruçlar şeklindeki tasnif……..mezhebine göre vardır.
6. Nafile olan oruçlar……
7. Oruç tutmakla mükellef olmanın şartları……
8. Tutulan bir orucun sahih olmasının şartları……
9. Niyet orucun……...olmasının şartıdır.
10. Adetli kadının tuttuğu oruç sahih…….orucunu sonradan kaza etmesi gerek……..
11. Oruç çeşidine göre niyetin zamanı değiş…….
12. Oruca niyet mutlaka yapılmalıdır. Hanefilere göre kaza, kefaret ve mutlak adak oruçlarına niyet……önce yapılmış olmalıdır.
13. Hanefilere göre ramazan orucu, nafile ve muayyen adak oruçlarına ise……kadar niyet yapılabilir.
14. Şafiilere göre ise oruca niyetin zamanı……
15. Dünyanın yuvarlak olması nedeniyle hilalin doğuş vaktinin ve yerinin farklı olmasına…….denir.

16. Oruç tutmamayı meşru kılan sebepler……
17. Yolcunun tuttuğu oruç sahih……
18. Hastanın tuttuğu oruç sahih……
19. İftardan önce hastalık ve benzeri meşru bir sebeple sona erdirilen oruçlar sonradan……
……
20. Şeker hastalığı gibi kronik bir takım hastalıkları olanların, yaşlılıkları sebebiyle oruca dayanıklılığı kalmayanların tutamadıkları her bir oruç için…….ödemeleri gerekir. Bunu ödemeye imkanları yoksa…….
21. Fidye, vermekle mükellef olan kişinin……dışındaki fakirlere verilmelidir.
22. Oruçlu olarak uyurken ihtilam olan kişinin orucu……..Uyandığında gusül abdesti alması…….....
23. Kefaret oruçlarına niyet……yapılmalıdır.
24. Akşam iftar oldu sanarak iftar edene ……gerekir.
25. Oruçlu eşlerin öpüşmeleri……olmadıkça oruçlarını boz….Ancak ……..olursa her ikisine de …….gerekir.
26. Hatayla orucunu bozan kişinin iftara kadar oruçlu gibi davranması gerek…….
27. Oruçlu iken ilişkiye girmeksizin yaşanan boşalma sebebiyle kişiye……..gerekir.
28. Oruçlu iken ihtilam olan kişiye ne kaza ne kefaret gerekir, bu kişiye sadece …….gerekir.
29. Cinsel ilişki dışında, sebepsiz bilerek yeme içme gibi sebeplerle oruç kefareti …….ile ……mezhebinde gereklidir.
30. ……mezhebine göre kadınlara oruç keffareti gerekli değildir.
31. Kıyafetinde gördüğü kirliliği adete hamleden kadının orucunu bozması halinde, daha sonra adet olmadığı anlaşılsa bu kadına……gerekir.
32. Kan aldırmak orucu boz…….
33. Bile bile orucu bozan bir kadının iftar olmadan adeti başlasa bu kadına …….gerekir.
34. Bozulan nafile oruçları kaza etmenin hükmü……
35. Oruçlu iken kadın çocuğunu emzirse orucu bozu…….
36. Oruçlu iken misvak kullanmak, diş fırçası kullanmak mekruh……
37. Oruçlu iken diş fırçalanır ancak insan fırçalanmaz!
38. Genel anestezi yapılan kişinin orucu bozul……
39. Ramazan orucunu bile bile meşru bir mazereti olmadan bozan kimseye ……gerekir.
40. Bozulan ramazan orucu için kefaret cezası gerektiğinin delili……(konuyu araştıralım)
41. Bütün mezheplere göre kefaret sebebi sayılan suç, kusur……
42. Ramazan orucu cinsel ilişki yoluyla kasten bozulsa bütün mezheplere göre …….gerekir.

43. Şafii mezhebine göre oruç kefareti sadece……..den dolayı gerekir.Hanefi mezhebine göre ise hem cinsel ilişki, hem de yeme içme sebebiyle …… gerekir.
44. Şafii mezhebine göre kadınlar kefaret orucu tut……Hanefilere göre ise bilerek orucunu bozan hem erkek hem kadın kefaret orucu tut……
45. Kefaret oruçları Hanefilere göre ara veril…….. tutulur. Kadınların araya adetleri girmesi halinde ara vermeleri bittiğinde hemen başlamaları gerekir.
46. Şafii mezhebine göre kefaret suçu tekrar ettiği sürece cezası da tekrar eder. Yani bir ramazanda birden fazla kefaret gerektirecek suç işleyen aynı sayıda kefaret öder. Hanefilere göre ise işlenmiş bir kefaret suçu cezası ödenmedikçe ne kadar tekrar ederse etsin bir kefaret yeterlidir. Tuttuktan sonra yeni bir suç işlenirse ona da kefaret gerekir.
47. Şafii mezhebine göre kazaya kalan ramazan orucu bir sonraki ramazan ayı girmeden kaza edilmelidir. Aksi takdirde bir de fidye gerekir.
48. Maliki mezhebine göre unutarak yemek içmek vb. orucu boz….., Hanefilere göre boz……
49. Şafii mezhebine göre hata ile oruç bozul ……., Hanefilere göre bozul …….. gerekir.
50. Kaza oruçları farz oruçlarda, başlanan ancak meşru bir sebeple veya hatayla bozulan, meşru veya sebepsiz hiç niyet edilmeyen oruçlar için farz, başlanan ancak tamamlanmayan nafile oruçlar için vaciptir.
51. Kazaya kalan ramazan orucunu gelecek ramazan ayından önce tutmayanlara kaza ile birlikte fidye de gerekir görüşü…….mezhebine göredir. <u>Bunların hangi sebeplerle kazaya kalan oruçlar olduğunu araştırınız.</u>
52. İmsak, müslümandan alınmış bir "misak"tır.
53. Arada bir şey yiyip içmeden oruçlu günleri birleştirerek tutulan oruçlara……..…… denir.
54. Bir günü oruçlu bir günü iftar etme esasına dayalı olarak tutulan oruca…….denir.
55. Kameri ayların 13, 14 ve 15.günlerinde tutulan oruçlara……..denir.
56. Teravih namazının hükmü…….Cemaatle kılmanın hükmü ise……
57. Teravih namazı …….rekattır. Her iki rekatta bir oturmanın hükmü……..
58. Ramazan bayramının ..... gününde, Kurban bayramının ise ..... gününde oruç tutmak, tahrîmen mekruhtur.
59. Zamanında usulüne uygun olarak yerine getirilemeyen namaz, hac ve oruç gibi ibadetlerin başka bir zamanda yerine getirilmesine……..denir.
60. İbadet niyetiyle ve belli kurallara uyarak ibadetle meşgul olmak üzere bir mescit ya da mescit hükmündeki bir yere çekilmeye…….denir.
61. Yerine getirilemeyen bir ibadetin veya ibadette meydana gelen bir eksikliğin yükümlülüğünden kurtulmak için ödenen maddi bedele…….denir.

- Oruç suç ve cezaları ile ilgili kabul edilen hükümleri doğru değerlendirmekte yarar vardır. Bazı davranışlar, hükmen orucu bozmuyor olsa da, bazıları bozup kaza gerektirse de, bunu hafife almak yakışık almaz. Müslüman, imsaktan iftara kadar orucunu gözü gibi korumalı, sakınmalı, tabiri caizse oruç benim namusumdur gözüyle bakmalıdır. Savm-ı baştan savar anlamına gelen her türlü davranış oruçtan

çalmak demektir. Efendimiz, ahlaksızca tutulan oruca Allahın vereceği bir değer yoktur der. Orucu ne kadar tutarsak, oruç da bizi o kadar tutar!

- Yukarıda Oruç ile ilgili tamamlanması istenen maddeleri tamamlayınız. Genelde Hanefi mezhebi ölçeğine göre sorulmuş olmakla beraber, bazı maddelerde diğer mezhep görüşleri de soruşturulmaktadır. Bazı maddelerin hazırlanmasında kursiyerlerimizin sıklıkla sordukları sorular esas alınmıştır.

ZEKÂT-FİTRE İLMİHALİ VII

(S.419-509)

1. Zekat .....yılında farz kılınmıştır.
2. Allahın birbirinden ayırmadığı iki ibadet vardır bunlar……
3. Zekatın vücup sebebi …….. miktarı mala sahip olmak, ……. ise gerekli olan miktarı yerine vermektir.
4. Zekat ile mükellef olmanın şartları ……
5. Hanefilere göre zekatla mükellef olmak için akıl ve büluğ şartı aran…….
6. Cumhura göre zekat mükellefi olmak için akıl ve büluğ şart…….önemli olan ……..büluğa ermesidir.
7. Zekat vermenin farz oluşundan bahseden deliller……
8. Zekat verilecek yerlerden bahseden ayet……dir.
9. Zekata tabi mallar ……
10. …… mallar; altın, gümüş, rikaz ve ticarî mallardır.
11. …… mallar deve, sığır, koyun, ziraî mahsuller, meyveler ve madenlerdir.
12. Değeri daha düşük madenle karışık bulunan altın veya gümüşe "……." denir
13. Zekat vermek için malda bulunması gerekli şartlar……
14. Zekata tabi malların nisaba ulaştıktan sonra üzerinden bir yıl geçmesine……denir.
15. Zekata tabi malların artısı vasıfta olmasına……..denir. hakiki ve hükmi olanı vardır.
16. Zekatın geçerli olması için gerekli olan şartlar…….
17. Zekatın verilecek kişiye verilmesine, teslim edilmesine…….denir.
18. Zekat verilebilecek birinin banka hesabına yatırmakla temlik gerçekleş…….
19. İlgili öğrencinin masraflarına harcanmak üzere bir kimse zekatı yurt gibi ilgili bir kurumun hesabına yatırsa zekat verilmiş……..…….
20. Zekat nisabına ulaşan her çeşit maldan 1/40 oranında zekat veril.....zekat oranları malın cinsine göre değiş……..
21. Altın nisabı..... gümüşün nisabı…….

22. Hayvanların zekata tabi olması için ……sınıfından olmaları gerekir. Malikiler bu şartı aramazlar.
23. Koyunların zekatı: …… koyunda 1; …… e kadar başka verilmez …….. olunca 2 tane, ……'e kadar yine başka verilmez, ……. olduğunda 3 tane verilir. Bundan sonra …….'a kadar başka verilmez. …….. olduğunda 4 tane verir. Bundan sonra her yüz sayıda bir tane verilir.
24. Sığırların sayısı ……, develerin sayısı ……..ulaşmadıkça zekat vermek gerekmez.
25. Tarım ürünlerinden zekat vermek için üzerinden bir yıl geçme şartı……
26. Tarım ürünlerinde her hasat dönemi için ayrı zekat/öşür verilmesi gerek……
27. Sulama masrafları dışındaki ilaç, işçi, mazot ve diğer harcamalar için ödenecek miktardan indirim yapı……..
28. Tarım ürünlerinden…….1/10; kendi emeği ile ……..1/20 oranında zekat verilmesi gerekir.
29. Din İşleri Yüksek Kurulu, 07/08/2001 tarihinde, Kurul Başkanı Doç. Dr. Şamil DAĞCI'nın başkanlığında toplanmış ve "günümüz şartlarına göre öşür oranları ve yapılan masrafların ziraî mahsulden düşürülmesi" konusu görüşülmüştür. Yapılan Müzakereler sonucunda; Türkiye topraklarının mülk arazi olduğu, bu nedenle elde edilen zirâî mahsulden öşür verilmesinin gerektiği, Tarımsal ürünlerin zekatında, elde edilen hasılattan (gayr-i safî), ürün için yapılan günümüz tarım şartlarının getirmiş olduğu ekstra masraflar çıkarıldıktan sonra, geriye kalan ürünün nisap miktarına ulaşması halinde, tabiî yollarla sulanan arazîde 1/10, masraf veya emekle sulanan arazide 1/20 oranında zekat verilmesi gerektiği,
    Karara bağlanmıştır.
30. Hanefilere göre tarım ürünlerinin zekatını verme konusunda akıl ve baliğ şartı aran……..
31. Bir toprağın düşmandan savaşla veya savaşsız alınıp mülkiyeti devlete, yararlanma hakkı harac karşılığı eski sahiplerinde bırakılmasına "……" Denir.
32. Öşürde ……, haracta …….anlamı vardır.
33. Ebu Hanife'ye göre dayanıklı (bozulmadan bir yıl kadar durabilen) dayanıksız tüm tarım ürünleri nisaba takılmaksızın zekata tabi…….
34. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre dayanık.....tarım ürünlerinden olup, miktarı…….ulaşan mallardan öşür gerekir.
35. Kiraya verilen toprağın zekatı Ebu Hanife'ye göre kira……., Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer çoğunluğa göre kira……aittir.
36. Harac arazisi: ……
37. Öşür arazisi: ……
38. Miri arazi:……...
39. Bir şirketteki ortaklık payını belirleyen belgeye "……" denir.
40. Şafii mezhebine göre kişi usul ve füruna zekat vere……Hanefilere göre ……..
41. Kişi üvey kızına veya oğluna zekat vere……
42. Kişi üvey annesine ve babasına zekat vere……
43. Kişi kızına zekat vere…….damadına…….....

44. Kişi usul ve füruna zekat vere.....
45. Kişi kardeşine zekat vere.....
46. Kişi dedesine zekat vere.....
47. Şafii mezhebine göre koca, hanımına zekat vere…….hanefi mezhebine göre vere……
48. Şafii mezhebine göre kadının zekatını kocasına vermesi caiz……. Hatta …….. Çünkü kadının kocasına ve çocuklarına bakma gibi bir sorumluluğu yoktur.
49. Şafii mezhebine göre Haşimoğullarına zekat verilmesi bugünkü şartlarda caiz……., Hanefilere göre……
50. Gayr-i müslimlere zekat veril……
51. Müellefe-i kulüb……..……
52. Yedi yaşından küçüklere ve akıl hastalarına doğrudan zekât vermek caiz değildir. Bunların velilerine verilebilir.
53. Zengini küçük çocuğuna zekat vermek caiz değildir. Büyük çocuklarına verilebilir. Çünkü babasının zenginliği ile o da zengin sayılır.
54. Zengin bir kadının yetim ve babası müslüman olan çocuğuna zekat verilebilir. Çünkü bu çocuğun nesebi babası yönünden sabit olup, anasının serveti ile zengin sayılmaz. (bunun üzerinde düşününüz?)
55. Fıtır sadakasının hükmü……
56. Fıtır sadakasının delili……
57. Kendilerine fitre verilecekler ……
58. Kişi usul ve füruuna fitre vere……eşine vere……(hanefi)
59. Müslüman olmayanlara fitre veril……
60. Fıtır sadakası ile yükümlü olmak için……
61. Fitre verecek kişilerin büluğa ermeyen küçük çocukları için fitre vermeleri gerek……
62. Büluğa ermemiş küçük çocukların kendileri için fitre vermeleri vacip……...
63. Doğmamış çocuk için fitre vermek vacip……
64. Fıtır sadakası ile yükümlü olmak için gerekli olan zenginlik nisabı zekatla aynı…… üzerinden yıl geçme şartı aran ……fitre için malın nami olması da şart…….
65. Altının nisabı……miskal, gümüşün nisabı 200……..dir. (80gr, 560 gr)
66. Fitre vermek için yıl geçme ve malın nami olma şartı aran……
67. Fitre Hanefilere göre……., diğer mezheplere göre……dır/d

HAC İLMİHALİ VIII

(S.512-571)

1. Belirli zamanda belirli mekanları belirli bir usul çerçevesinde ziyaret etmeye……denir.
2. Kişi kendisine farz olan hac ibadetini yerine getirmekle yükümlüdür; fakirlere sadaka vermekle bu sorumluluktan kurtulmaz. Bu itibarla hac yerine sadaka veren kişi hac ibadetini yerine getirmiş olmaz.

3. Hac ibadeti hicretin.....yılında farz kılınmıştır.
4. Hac ibadeti …farklı şekilde/niyetle eda edilebilir. Bunlar……dır.
5. Tek bir ihramla sadece hac yapılırsa ……..; tek bir ihramla hem umre hem hac yapılırsa buna……haccı, iki defa ihrama girerek ayrı ayrı hem umre hem hac yapılırsa buna …….haccı denir.
6. Peygamberimiz.....kez hac yapmıştır. Peygamberimiz …… haccı yapmıştır.
7. Hanefilere göre en faziletli hac şekli…….haccıdır.
8. Şafii ve Malikilere göre en faziletli hac şekli……..haccıdır.
9. Hanbelilere göre en faziletli hac şekli ……haccıdır.
10. Ülkemizden gidenlerin büyük çoğunluğu …….haccı yapacak şekilde niyet yaparlar.
11. Temettu haccı yapacak olanlar önce……..yaparlar ve ihramdan çıkarlar. Arafata çıkacaklarında tekrar……..girerler.
12. Temettu haccı yapacak olan……niyetiyle ihrama girer, Mekke'ye varıp yolculuğu tamamlanınca, umresini yapar ve ……çıkar.
13. Kıran haccı yapacak olanlar …….ve……birlikyte niyet ederler, Mekke'ye vardıklarında önce ….. yaparlar ve …….. çıkmazlar.
14. Umre yapacak olan umre tavafını yapmaya niyet ederek kabe çevresinde ….. kez döner. Tavafa …….köşesinden başlar ve orada bitirir. Hanefilere göre tavafın……farz, 3 şavtı …….dir. tavafı ihramlı olarak yapmak farz, abdestli olarak yapmak…….tir. tavaf bittikten sonra iki rekat tavaf namazı kılmak ……..tir. Sonra safa merve arasında umrenin……yapar. Say da safa'dan merve'ye 4 merve'den safa'ya 3 tur yapılır. Saydan sonra ……olup ihramdan çıkar. Umre ibadeti bu kadardır. Her şey yolunda giderse yaklaşık bir-iki saatte yapılabilir.
15. Umresini yapan kişi ihramdan çıkar, arafata çıkıncaya kadar ihramsız durur. Yani normal hayatına döner. Arafat'a çıkacağında tekrar hac yapmaya niyet ederek ihrama girer.
16. Haccın farzları…….Bunlardan…… rükün; …… ise şarttır.
17. İhramsız geçilemeyen sınırlara……denir.
18. Mikat sınırlarının mescidi harama en uzak olanı…….…….., en yakın olanı…….dir.
19. Harem sınırlarının un uzak noktası…….., en yakın noktası ise…….dir.
20. Mescidi Haram merkez alınarak tam bir daire şeklinde olmayan noktaların birleşerek oluşturduğu ….. bölge vardır. Bu bölgeler……,……ve …….……. tır.
21. İhram yasakları……sonra başlar.
22. İhramın iki farzı……
23. Hanefilere göre ihrama girerken bir kere telbiye söylemek……..
24. İhram yasakları……
25. Kadın ihramlı iken iç ve dış çamaşır değiştire.....
26. Kadın ihramlı iken çorap ve ayakkabı giye.....
27. İhram yasaklarına uymamanın cezası……
28. Hava limanında ihram giymek şart……mikat sınırını geçmeden ihrama girilmesi yeterli……

29. İhram yasakları ihramı giyince değil,…….……..sonra başlar.
30. İhramlı iken banyo yapıl.....
31. Haccın zamanla ve mekanla kayıtlı en önemli rüknü…….dir.
32. Arafat vakfesi zilhicce'nin …..günü……..de başlar,……..kadar yapılabilir.
33. Hanbeli mezhebine göre vakfe ……9. günü……itibaren yapılabilir.
34. Arafat vakfesinde taharet şartı……..bu nedenle adetli kadınlar vakfe yapa…….
35. Arafat vakfesine yetişememeye……..denir.
36. Hacılar arefe günü……...kadar arafatta kalırlar. Bunun hükmü…….
37. Vakfenin sahih olmasının şartları…….…….
38. Hacılar arafattan ayrıldıktan sonra ……..vakfesini……yaparlar.
39. Müzdelife vakfesinin hükmü.....(Hanefiler ve Şafiiler)
40. Müzdelife vakfesi……günü……sonra yapılmaya başlanabilir ve ……..kadar devam eder.
41. Müzdelife vakfesini yapan hacılar sonra ……giderler ve …….cemresine……taş atarlar. Bayramın birinci günü sadece büyük şeytan taşlanır. Bundan sonra isteyen kurbanını kestirdikten sonra isteyen de daha önce tıraş olup ihramdan çıkabilir.
42. Bayramın 1.günü Mina'dan Mekke'ye gelen hacı …….tavafını haccın tavafını yapmaya diye niyet ederek yapar. Ziyaret tavafı bayramın ilk üç gününde yapılması Ebu Hanife'ye göre vaciptir.
43. Tavafa ……köşesinden kabe……tarafa alınarak başlanır.
44. Tavaf…….in dışından yapılmalıdır.
45. Tavaf için abdestli olmak Hanefilere göre……
46. Tavafın son 3 şavtını abdestsiz yapana ……..gerekir.
47. Tavaf sırasında sağ omuzun açık bırakılmasına……...denir.
48. Tavaf sırasında hızlı ve çalımlı yürümeye……denir.
49. Tavafı abdetsiz yapana.....gerekir.
50. Tavafı abdestsiz yapan abdestli olarak iade etse ceza düş.....
51. Tavafın.....şavtı.....diğer şavtları.....terk edilen şavtlar için.....
52. Haccın vacibleri……
53. Sa'y Hanefilere göre haccın ……Şafiilere göre…….
54. Şafii mezhebine göre şeytan taşlamak haccın…….hanefi mezhebine göre…….
55. Sa'y yaparken abdesti bozulanın sa'y'i ifsat.....
56. Sa'y'in .....şavtı.....diğerleri.....terk edilen her şavt için.....gerekir.
57. Adetli kadın Sa'y yapa…….....
58. Sa'y sırasında iki yeşil direk arasındaki hızlıca yürüyüşe……denir. Hükmü……..
59. Şafiilere göre sa'y yapmanın hükmü…….

60. Şeytan taşlama, tıraş olma, kurban kesme ve müzdelife vakfesi haccın……..dir. (Hanefilere göre)
61. Veda tavafının hükmü…….....(Hanefilere göre)
62. Hacılar Kurban kesilmeden ihramdan çıka.....
63. Vakfeleri abdestli yapmak şart.....
64. Adetli kadınlar vakfe yapa.....
65. Adet gören kadın sa'y yapa.....
66. Arafat vakfesinden önce ihramlı iken ilişkiye giren kimsenin haccı……
67. Ziyaret tavafını ihramlı olarak yapmak şart ……
68. Umre tavafı ihramsız yapıla.....
69. Umre Hanefilere göre……şafiilere göre ……
70. Şafii mezhebine göre umre'nin rükünleri……
71. Bayramın birinci günü ……cemresine……taş, bayramın diğer günleri sırasıyla……cemrelere ……taş atılır.
72. Bayramın 2 ve 3. günü ……..önce şeytan taşlanmaz.
73. Şeytan taşlamayı vaktinde yapamayanlar……günlerinde bunu kaza edebilir.
74. Veda tavafı Şafiilere göre haccın……hanefilere göre ……
75. Umre tavafını ve sa'y-ini yapan kendi kendini tıraş ede.....ve ihramdan çıkabilir.
76. Umre'nin …….farzı vardır. Bunlar…….(Hanefiler)
77. Umre'nin vacipleri…….....(Hanefilere göre)
78. Hanefi mezhebine göre umrenin hükmü…….....
79. Kadının hacca gidebilmesi için yanında mahremi olması gerek...……
80. Hac ve umre arasındaki farklar……
81. Ceza ve hedy kurbanlarının ……bölgesinde kesilmesi şart……..
82. Ceza kurbanlarının etinden……yiyemez
83. Hac ve umre ibadeti sırasında işlenen bir takım suçlar ve cinayetler sebebiyle gerekli olan cezalar……
84. Bedene cezası …… sebepten ötürü gerekir. Bunlar ……
85. Bir kimse vakfeden sonra şeytan taşlasa, kurbanını kesse, ziyaret tavafını da yapsa tıraş olmadan ve ihramdan çıkmadan önce eşi ile birlikte olsa cezası……..
86. Vakfe'yi zamanında yapamayan, vakfe'ye yetişemeyen kimselere…….denir.
87. Muhsar,…… ……
88. Haccın vaciplerinden birinin terk edilmesi halinde ……..gerekir.
89. Ceza kurbanlarının harem bölgesinde kesilmesi şart……
90. Ceza kurbanlarının etinden, cezalı kişi……..……yiye……..
91. Gerek sadakaların gerekse bu kurbanların etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi ve yedirilmesi gerekmez. Diğer yerlerdeki yoksullara da verilebilir.
92. Peygamberimiz haccını……..niyetiyle eda etmiştir.

93. Vakfeden sonra birinci tehallülden önce, ilişkiye girmenin cezası……..
94. Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre vekilin kendi adına hac yapmış olması gerek…….
95. Şafii ve Hanbelilere göre bilmeden, yanılarak, unutarak ihram yasaklarının çiğnenmesi halinde ceza düş……

- Hac ibadeti bizzat eda edilmedikçe bütün detayları anlaşılamaz. Kitaplardan, görsel ve işitsel materyallerden teorik bilgiler artırılabilir, ancak tam olarak anlaşılmayabilir.
- Hac İbadeti ile ilgili bütün detayları mezhep mukayeseleriyle birlikte görmek için DİB'nın "Hac İlmihali"ne bakılmasını tavsiye ediyoruz.

KURBAN İLMİHALİ IX
(C.2, S.2-27)

1. Kurban hicretin……yılında meşru kılınmıştır.
2. Kurban Mükellefi……dir.
3. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre akıl ve buluğ kurban mükellefi olmanın şartı……., İmam Muhammed'e göre şart….Fetva da buna göre verilmiştir.
4. Yolcuya kurban kesmenin gerekli olmadığı konusunda Hz. Ali'ye atfedilen "Yolcu olan kişiye Cuma namazı ve kurban ve vacip değildir." sözüne dayanılır. Ayrıca yolcu iken Halife Ebu Bekir ve Ömer (r.a.) kurban kesmemişlerdir.
5. Hanefi, Maliki ve Hanbelilere göre Bayramın 3. günü akşamı güneş batıncaya kadar, Şafiilere göre ise 4. günü akşamı güneş batıncaya kadar kurban kesilebilir. (her iki cephenin de dayandıkları hadisler var.)
6. Bayram namazı kılınan yerleşim yerlerinde bayram namazından önce kurban kesil…….
7. Üç kişi kurban bir kişi adak niyeti ile bir hayvana ortak ola…….....
8. Kurban nisabı…….....üzerinden yıl geçme şartı aran……..
9. Kesilen bir hayvanın karnından çıkan yavru canlı ise ve yavru anne karnında oluşumunu tamamlamışsa kesilerek yenebilir. Organları tam gelişmemiş yavru yenmez. Ölü çıkan yavrunun kesim işleminden önce öldüğü biliniyorsa yenmesi haramdır. Ölümünün annenin kesimiyle olduğu bilinirse yenilebileceği söylenmektedir. Ebu Hanife'ye göre meyte hükmündedir. Annenin kesilmesi karnındaki yavrunun da kesilmesi demektir.[354]
10. Zekât, kurban ve Fitre için asgari zenginlik ölçüsü nisap olmadıkça yükümlülük meydana gelmez.
11. Kurbanlık hayvanın yemek borusu, nefes borusu ve iki kan damarının kesilmesi gerekir.
12. Çift cinsiyetli hayvanlar kurban ol……
13. Aldıktan sonra özürlü hale gelen hayvanlar kurban edilmez, yerlerine yeni hayvan alınır. Fakir bir kimsenin ise alması gerekmez çünkü nafile olacağından kusurları hafife alınabilir. Hatta zenginin bile Hanefiler dışındakilere göre alması gerekmez.
14. Zenginin kurbanı kaybolsa veya çalınsa, yerine başkasını kestikten sonra bulunsa bunu kesmesi gerekmez. Aynı durumdaki fakirin kesmesi gerekir diyenler olsa da bunu mutlak olarak söylemek çok anlaşılır görünmemektedir.

[354] Ebu davud, Edahi, 18

15. Zenginin aldığı kurban ölse yerine yenisini alması gerekir. fakire gerekmez.
16. Kurbanlık hayvan kaybolsa yerine başkası alınsa, kaybolan bayram günlerinde bulunsa zengin bunlardan dilediğini kurban eder, fakir ikisini de keser denirken herhangi bir nass'a dayanılmamaktadır. Bu yorum, fakirin kestiği kurbanı, adak kurbanı hüviyetindedir yorumlarıyla söylenmiş bir sözdür.
17. Fakirin kurbanı kaybolsa yenisini alması……eskisi bulunsa…….
18. Kurban Hanefilere göre bayramın 3.günü akşamına kadar kesilmelidir. Şafiilere göre dördüncü günü de kesilebilir.
19. Kurbanlık hayvanı değiştirmek caiz……..
20. Kurban edilmek üzere alınan hayvan kesilmeyip, bayramın 3 günü geçse bu hayvanın mevcut ise kendisi, istihlak edilmişse kıymetini yoksullara vermek gerekir.
21. Günün de yanılsalar, namaz kılıp kurban kesseler, sonradan arife olduğu anlaşılsa namaz ve kurban geçerli sayılır. (döndüren, s.613)
22. Kurban, adak, akika, hedy, ceza, kefaret ve benzeri farklılıklar bir hayvanda ortak olmaya engel değildir.
23. Kurbanlık hayvanın kesilmeden önce sütünden ve yününden yararlanmak uygun görülmemiş, yararlanıldıysa bedeli sadaka olarak verilir.
24. Kurbanlık hayvanlardan koyun ve keçi……; sığır ve manda……..; develer …….yaşını doldurmalıdır.
25. Kurban kesmek Hanefilere göre vacip, diğerlerine göre…….
26. Kredi kartı ile ve taksitle alınan kurban caiz…….
27. Kurban bayramında bir hayvanı kesmek yerine parasının ihtiyaç sahibine verilmesi kurban yerine……
28. Kurban…… ….kadar kesilmiş olmalıdır. (Hanefilere göre)
29. Kopya hayvan kurban ol…….

YEMİN

1. ..…….çeşit yemin vardır. bunlar.....
2. Yemin-i…….……için kefaret gerekir.
3. Yemin kefareti için on fakire fıtır sadakası miktarı bir şey verilmesi, bir yoksula on gün birer fitre verilmesi veya on gün sabahlı akşamlı doyurulması da yeterlidir. (Döndüren, s.465)
4. Bir şeyin öyle olduğu zannedilerek veya ağız alışkanlığıyla yapılan yemine…….; geçmiş zamanda meydana gelmeyen bir işin olduğuna veya yapılan bir şeyin olmadığına bilerek yalan yere yapılan yemine……..denir. Bu yemin büyük günah olup, sahibini günaha daldırdığı için bu isim verilmiştir. Bilerek ve Allâh'ın adını anarak yalan yere yapılan yeminin bağışlanması için, kişinin gerçekten pişman olarak ve bir daha böyle bir hataya düşmemek üzere Allah'tan af dilemesi gerekir. Yalan yere yaptığı yemin sebebiyle

başkasının hakkının zayi olmasına sebep oldu ise, bu zararı tazmîn edip onlardan helallik istemelidir.

5. Mümkün olan ve geleceğe ait bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan yemine……denir. Bir kimsenin şu işi yapacağım veya yapmayacağım diye yemin etmesi böyledir. Yeminin sahih olması için yemin edenin akıllı, buluğ çağına erişmiş ve Müslüman olması gerekir. Ayrıca bu sözüyle yemini kastetmiş olmalıdır. Bunun yanında yeminin Allâh'ın isimlerinden biriyle veya O'nun sıfatlarıyla yapılmış olması gerekir. Allâh ve sıfatları dışında başka şeylere yapılan yemin, bu yemin kapsamına girmez.
6. Yemin kefareti için oruçların Hanefilere göre peş peşe tutulması gerek……Şafiilere göre gerek…….
7. Yemin kefareti için on fakire fıtır sadakası miktarı bir şey verilmesi yeterli olur. Bir yoksula on gün birer fitre miktarı sadaka verilmesi veya on gün sabahlı akşamlı doyurulması yeterli olur. Ancak on fitre miktarı bir yoksula bir günde verilemez, bir fitre sayılır. Bunun gibi on elbise bir günde bir fakire verilmez, ancak bir yoksula on gün birer elbise verilebilir. (Döndüren, 465)
8. Yemin kefareti için ayni yada nakdi yardımların verileceği kişiler……
……
……..

ADAK

1. Kişinin farz veya vacip cinsinden bir ibadeti yapacağına dair Allâh'a söz vererek o ibadeti kendisine borç kılmasına……. denir.
2. Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin Müslüman, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş bir kimse olması gerekir. Çünkü adakta bulunma, sonucu itibariyle ibadet grubunda yer aldığından, tam eda ehliyeti gerekir. Dinî bir hükümle yükümlü olmadıkları için çocuğun ve delinin adakları muteber değildir.
3. Adak kurbanının etinin, adağı yapan kişinin usûl ve fürûu (yani annesi, babası, nineleri, dedeleri, çocukları, torunları) dışında kalan fakirlerlere dağıtılması gerekir. Ancak, adakta bulunan kişinin ve evindekilerin, etinden az miktarda yemelerinde sakınca yoktur
4. Adak, kişinin bir ibadeti yapacağına dair Allâh'a söz vererek üzerine borç kılması anlamına geldiğinden, bu borçtan kurtulması için adağını yerine getirmesi gerekir. Bundan dolayı kurban keseceğine dair adakta bulanan kişi, ancak kurban kesmek suretiyle adağını yerine getirmiş olur. Bu itibarla, adak kurbanını kesmek yerine, parasını fakirlere vermek ya da ayni yardımda bulunmakla bu adak yerine getirilmiş olamaz
5. Adağın geçerli olması için adanan şeyin yerine getirilmesi fiilen ve dinen mümkün ve meşru olması, mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunması gerekir.

Bu itibarla bir kişinin, sahip olmadığı malı adaması geçersiz, sahip olduğundan fazlasını adaması halinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Adakta bulunan kişinin, adağını kendi malıyla yerine getirmesi gerekir. Kendi malı yok ise tövbe etmeli, mal edindiğinde de adağını yerine getirmelidir.

Bedeni ibadetler konusunda ise; oruç tutmayı adayıp da yaşlılık ve hastalık gibi mazeretleri sebebiyle adaklarını yerine getiremeyecek olan kişiler, her bir oruç için bir fidye vermeleri gerekir. Bunlar namaz adamışlarsa; ima ile de olsa adadıkları namazları

kılmalıdırlar. Şayet bunları da yapamazlarsa Allâh'a tövbe etmelidirler. Böyle bir kişi, daha sonra bu ibadetleri yapmaya gücü yeterse, adağını yerine getirmelidir

6. Yerine getirilmeyen adaklar için ……kefareti verilmesi veya ödenmesi gerekir.
7. Kurban adanmışsa, kesilecek hayvanın kurbanlık hayvanlarda olması istenen özellikleri taşıması gerekir.
8. Ömür boyu bir şey yapmayı adayan kimse…….
9. Söylediği ile söylemek istediği farklı olan kimse……

Ek 1: İlmihal Kitapları

Aşağıdaki listede ilmihal çalışmalarından önemli bir kısmının isimleri ve yazarları yer almaktadır.

1. Açıklamalı İslam İlmihali / Mehmet Paksu
2. Açıklamalı Muamelatlı İslam İlmihali / Ali Fikri Yavuz
3. Ansiklopedik Büyük İslam İlmihali / Ahmet Debbağoğlu, İsmail Kara
4. Ansiklopedik İslam İlmihali / Hamdi Mert
5. Bir Müslüman'ın Yol Haritası / Akademi Araştırma Heyeti
6. Büyük İslam İlmihali / Ömer Nasuhi Bilmen
7. Delilleriyle İslam İlmihali / Hamdi Döndüren
8. Diyanet İslam İlmihali / Seyfettin Yazıcı, Lütfi Şentürk
9. Emanet ve Ehliyet "İslam İlmihali I- II" / Yusuf Kerimoğlu
10. İlm-i Hâl / S. Ahmet Arvasi
11. İlmihal I-II "İman ve İbadetler-İslam ve Toplum"/ Heyet (TDV)
12. İslam Dini / Ahmet Hamdi Akseki
13. İslam Dini Esasları / Cemal Sofuoğlu
14. İslam Dini İlmihali / Mehmet Aydın
15. İslam Dini ve İlmihali / İsmail Kaya
16. İslam İlmihali / Fahrettin Atar, İlyas Çelebi, Mehmet Erdoğan, Rahmi Yaran
17. İslam İlmihali / Mehmet Dikmen
18. İslam İlmihali / M. Asım Köksal
19. İslam İlmihali / Ömer Öngüt
20. İslam İlmihali / Mustafa Varlı
21. İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi / İbrahim Kâfi Dönmez
22. İslam'da İbadet "İlmihal" / Ali Özek
23. Kur'an ve Sünnet Işığında İslam İlmihali / Celal Yıldırım
24. Müslüman'a Büyük İlmihal / Ahmet Hamdi Akseki
25. Müslüman'ın El Kitabı / Kemal Güran
26. Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerimden Ayetlerle İslam Esasları / Yusuf Ziya Yörükan
27. Tam İlmihal Saadeti Ebediyye / M. Sıddık Gümüş
28. Yeni Amentü Şerhi "Büyük İlmihal" / Numan Kurtulmuş
29. Yeni İslam İlmihali / İsmail Mutlu
30. Yeni İslam İlmihali / Süleyman Ateş

31. Ehl-i Beyt Yolu Alevi İlmihali / Kemal Kılıçoğlu
32. Kitap ve Sünnet Işığında Sahih İlmihal / Seyfullah Erdoğmuş
33. Çağdaş İslam İlmihali / Sami Kocaoğlu
34. Modern İlmihal / Beşir İslamoğlu
35. Hanefi ve Şafii Mezhebine Göre Büyük İlmihal / Celal Yıldırım
36. Hanefi ve Şafii Mezhebine Göre İbadetlerin Edebve Sırları / M. Seyda Konyevi
37. Mukayeseli İbadetler İlmihali / Vecdi Akyüz
38. *Büyük Şafii İlmihali*, Gönenç, Halil, Yasin Yayınevi, İstanbul ty.
39. *Büyük Şafii İlmihali*, Keskin, Mehmet, Semerkand Yayıncılık, İstanbul 2005
40. *Kaynaklı Şafii İlmihali*, Can, Mehmet, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2003
41. *Şafii İlmihali*, Ahmet Serdaroğlu-Yakup İskender, Diyanet, Ankara, 1965
42. Ahir Zaman İlmihali, Hayri Kırbaşoğlu, Yayınevi, 2010
43. Fahrettin Şeker, Dört Mezhebe Göre İslam İlmihali, Çıra Yayınları

FIKIH KAYNAKLARI VE GÜNCEL DEĞERİ

A. Fıkıh Kitapları

a. Hanefi Fıkıh Kitapları

Hanefi fıkıh kitapları, zahiru'r-rivaye, nevâdir ve vakıat olmak üzere üç kısma ayrılır.

Zahiru'r-Rivâye Kitapları:

İmam Muhammed tarafından, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a ait görüşlerin derlenmesi ile oluşturulan kitaplardır. İmam Muhammed bu kitaplarda kendi görüşlerine de yer vermiştir. Bunlar imam Muhammed'ten bize kadar tevatür derecesinde bir sağlamlıkla ulaşmışlardır. "Mesaili Usul" adını da alan zahirür-rivâye kitapları şunlardır.

1) el-Asl (el-Mebsût)
2) el-Camius-Sağir
3) el-Camiu'l-Kebir
4) ez-Ziyâdât
5) es-Siyeru's-Sağir
6) es-Siyeru'l-Kebîr

Hakim-i Şehid (334/945) bu altı kitabı "el-Kâfi" adı altında bir araya getirmiştir. Şemsul-eimme Serahsî (500/1106) ise "el-Kâfi"yi, "el-Mebsût" adı altında şerh etmiştir.

Nevâdir Kitapları:

Bunlar, yine üç imamın görüşlerini toplayan kitaplardır. İmam Muhammed tarafından nakledilmiştir, ancak zahiru'r-rivaye derecesinde değildir. Nevadır kitapları şunlardır:

1) Keysâniyyât
2) Harûnîyyât
3) Cürcanîyyât
4) Rakkiyyât
5) Ziyadetu'z-Ziyâdât

Vakıât Kitapları :

Hükümleri aslında mezhepte tasrih edilmeyip daha sonraki fakihler tarafından içtihad veya tahriç yoluyla hükmü verilen meselelerin yer aldığı kitaplara "*vakıât*" denir. Bunlara "*Fetâvâ ve Nevâzil*" de denir.

Bu tür kitapların ilki Ebul-Leys Semerkandî'nin (375/985) "*Nevâzil*" adlı kitabıdır. Ondan Ahmed b. Musa b. İsa (550/1155) "*Mecmu'n-Nevâzil*" adlı eserini yazmıştır. Diğer vakiât kitaplarından bazıları şunlardır:

1) Ebu'l-Hüseyin Ahmet Kudûri (428/1036), *Muhtasar,*
2) Alauddîn Muhammed Semerkandi (539/1144), *Tuhfetu'l-Fukaha,*
3) Ebu Bekr Mes'ud Kâsânî (587/1191), *Bedâyıu's-Sanâyi'fi Tertibi'ş Şerâyi',*
4) Burhanuddîn Ali Merginânî (593/1197), *Hidâye,*
5) Burhanuddin Mahmut Buhârî (616/1219), *Muhit-i Burhânî,*
6) Fahruddin Osman Zeyla'î (743/1342), *Tebyin'ûl-Hakâik*, (Kenz Şerhi),
7) Bedrüddin Mahmut Semave (823/1420), *Camiu'l-Fusûleyn,*
8) Kemal İbn Humâm (861/1457), *Fethül-Kadir,*
9) Molla Husrev (885/1480) *Düreru'l-Hukkâm,*
10) İbrahim Halebi (956/1549), *Mutlaka'l-Ebhûr,*
11) Hasan'Şu'rünbilalî (1069/1658), *Merakî'l-Felâh,*
12) Şeyhzâde Damad (1078/1667), *Mecmau'l-Enhur,*
13) İbn Abidin (1252/1836), *Reddu-'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr.*

Hanefi fıkhında "*Mütûn-ı Erba'a*" diye bilinen dört muteber fıkıh kitabını da burada zikretmek gerekir. Mütûn-ı Erba'a şunlardır:

1) Sedru'ş-Şeria (8/14. asır), *Vikâye,*
2) Abdullah Mevsıli (683/1284), *Muhtâr,*
3) İbnü's-Sa'atî (694/1295), *Mecma'u'l-Bahreyn,*
4) Ebu'l-Berekât Abdullah Hafizuddin Nesefi (532/1142) *Kenz.*

b. Şafii Fıkıh Kitapları

Şafii fıkhının belli başlı fıkıh kitapları şunlardır:

1) eş-Şafii, Muhammed b. İdris (204/819), el-Ümm,
2) İsmail b.Yahya Müzeni (264/877), Muhtasar-ı Kebir; Muhtasar-ı Sağir,
3) İzz b. Abdüsselâm, (660/1126), Kavâdiü'l-Ahkâm Fi Mesalihi'l-Enâm,
4) Muhyiddin Nevevi (676/1277) Minhâcu't-Tâlibîn,
5) Tacuddin b. Ali Sükkî (771/1369) Cem'ul-Cevâmi.

c. Maliki Fıkıh Kitapları

Mâliki fıkhının temel fıkıh kitapları şöyle sıralanabilir.

1) İmam Mâlik (179/795), el-Muvatta,
2) Abdusselâm Sahnûn (240/854), el-Müdevvenetul Kübrâ,
3) Ebû Velid Süleyman Bağcı (474/1081), Müntekâ,
4) İbn Rüşd (595/1189), Bidâyetu'l-Müctehid,
5) İbrahim Şatıbî (790/1388), el-Muvâfakât.

d. Hanbeli Fıkıh Kitapları

1) Abdül aziz b. Câfer (363/974), el-Muknî,
2) İbn Kudâme (682/1283), el-Muğnî,
3) İbnu'l-Kayyim Cevziyye (751/1350), İ'lâmü'l-Muvakkîn.

B. Usul-ı Fıkıh Kitapları

Bazı temel Usul-ı Fıkıh Kitapları şunlardır:

1) eş-Şafii (204/819), er-Risâle,
2) Ebû Zeyd Debûsi (430/1038), Te'sisü'n-Nazar; el-Esrâr,
3) İmâmül Haremeyn, Burhân,
4) İmam Gazalî (505/1111), el-Mustesfâ,

5) Fahruddin Râzî (606/1209), Mahsûl,
6) Seyfuddiîn Âmidi (631/1233) el-İhkâm fi Usuli'l-Ahkâm,
7) Kadi Beyzâvi (682/1286), Minhâcu'l-Usûl,
8) Fahru'l- İslâm Ali Pezdevi (482/1089), el-Usûl,
9) Kemâl İbn Hümam (861/1457), et-Tahrir,
10) Molla Hüsrev (885/1480), Mir'âtu'l- Usûl,
11) İbn Sââti (694/1295), Bediu'n-Nizâm,
12) Sadru'ş Şeria (747/1347), et-Tenkih.

3. Klasik ve Çağdaş Fetva Kitapları

Bazı Klasik Fetva Kitapları şunlardır:

1) Abdurreşîd b. Ebû Hanife (540/1146), el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye,
2) Kâdıhân (592/1196), Fetâvâ-i Kâdıhân,
3) Hey'et (Şeyh Nizam başkanlığında) el-Fetâvâ-i Hindiyye,
4) Bezzâzî (827/1424), el-Fetava-i Bezzâziyye,
5) Ebussuud efendi (982/1574) Fetâvâ-yı Ebus Suud Efendi,
6) Ankarâvî Mehmed Emin Efendi (1098/1687), Fetâvâ-yı Ankaravî,
7) Çatalcalı Ali Efendi (1103/1692), Fetâvâ-yı Ali Efendi,
8) Abdurrahim Efendi (1128–1716), Fetâvâ-yı Abdurrahim,
9) Feyzullah Efendi (1115/1705) Fetava-yı Feyziyye,
10) Minkârîzâde, Yahya Efendi (1088/1677), Fetâvâ-yı Minkârîzâde,

4. Bazı Çağdaş Fetva Kitapları:

el-Fetâvâ'l- İslâmiyye min Bâri'l-İftâi'l'-Mısriyye (Mısır Müftülüğünce verilen fetvalardan oluşur.) "el-Fetâvâl- lecneti'd-Daime li'l-Buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftlâ el-lecnetüd-Daime li'l buhüsi'l-İslâmiyye" kurumu tarafından verilen fetvalardan oluşmuştur. Buna ilaveten şu kitaplar da çağdaş fetvaları içermektedir.

Mahmut Şeltut, el-Fetâvâ Mahluf el-Adevî, Fetâvâ Şer'iyye Abdulhalim Mahmut, Fetâvâ Yusuf karadâvi, Fetâvâ Mu'âsırâ

FIKIH USULÜ KAYNAKLARI:

A-Fukahâ Mesleği ve Özellikleri

Âlimler, bu ilmin tedvininde önceleri iki usûlden birine tabi olarak kitab yazıyorlardı. Bunlardan biri fukahâ usûlü, diğeri mütekellimîn usulü idi. Bu usullerden fukuha usûlünü Hanefiler uygulamıştır. Bu sebeple bu usûle "Hanefî mesleği ve usûlü" denmiştir, Bu usûlü tatbik eden fakîhler, fıkhî mes'eleler hakkında usûl kaidelerinin tatbikatına önem vermişler, usûl kaidelerini Fıkhın tatbikatından çıkarmışlardır. Bu usûlle eser yazanlar, konuları izah ederken konunun anlaşılmasını sağlamak ve tatbikatını gerçekleştirmek bakımından çokça misaller vermişlerdir. Hanefî usûlü biraz sonra izah edeceğimiz Şafiî usûlünden daha güç olmakla birlikte İslam hukukunun anlaşılmasına daha elverişlidir. Bu usûl, Mantık ilminde cüzden külle (tüme) varım esasına dayanmaktadır. Olaylardan hareketle genel kaidelere varılır.

A- Fukahâ Mesleğine Göre Yazılmış Eserlerin En Meşhurları

1- Kerhî (h. 340), Usûl,

2- Cassâs (h. 370), el-Fusûl fî'l-usûl,
3- Debûsî (h. 430), Takvîmu'l-edille,
4- Pezdevî (h. 482), Usûl,
5- Serahsî, (h. 483), Usûl,
6- Semerkandî (h. 533), Mizânu'l-usûl fî netâici'l-ukûl,
7- Abdulaziz Buhârî (h. 730), Keşfü'l-esrâr,
8- Nesefî (h. 710), Menâru'l-envâr,
9- İbn Melek (h. 885), Şerhu Menâri'l-envâr.

B- Mütekellimîn Mesleği ve Özellikleri

Bu ilimde tatbik edilen usullerden biri de mütekkellimîn (kelâmcılar) usûlüdür. Bu usûlü Mutezile ve Şafiî mezheblerine mensup kelâm âlimleri uygulamışlardır. Kelâm âlimlerinin uygulaması sebebiyle bu usûle Mütekellimîn mesleği, uygulayan âlimlerinin ekserisinin Şafiî mezhebine mensub olması sebebiyle de "Şafiî mesleği ve Usûlü" denmiştir. Mâlikî, Hanbelî mezheblerine mensup âlimler de bu meslek üzere eser yazmışlardır. Bu mesleği uygulayan âlimler, teşri' usûllerini aklî istidlale meylederek izah etmişler ve konulan izah ederken pek fazla misal vermemişlerdir. Bu usûl, mantık ilminde tümden cüze gelim metodudur. Genel kaidelerden olayların hükümleri çıkarılır

B-Mütekellimîn (Kelâmcılar) Mesleğine Göre Yazılmış Eserlerin En Meşhurları

1. İmam Şafii, er-Risale (Türkçe'ye çevrildi)
2. Ebû'l-Hüseyn el-Basrî (h. 463), el-Mu'temed,
3. İmâmu'l-Harameyn el-Ceveynî (h. 487), el-Burhân,
4. Gazalî (h. 505), el-Mustasfâ,
5. Fahruddin er-Râzî (h. 606), el-Mahsûl,
6. el-Âmidî (h. 631), el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm.

C- Memzûc Meslek ve Özellikleri

Yukarıda isimlerini verdiğimiz iki usûlü tatbik eden âlimlerden sonraki devirlerde yetişen hukukçular, bu iki usûlün nitelik ve özelliklerini birleştirmek suretiyle eserler kaleme almışlardır. Bu usûle Memzûc (birleştirilmiş) meslek ve usûl adı verilmiştir. Hanefî, Şafiî, Mâliki ve Hanbelî mezheplerine mensup âlimler, bu usûie uygun olarak eserler te'lif etmişlerdir.

C- Memzûc (Birleştirilmiş) Mesleğe Göre Yazılmış Eserlerin Meşhurları

1. İbnü's-Saâtî (h. 694), Bedîu'n-nîzâm,
2. Sadrü'ş-Şerîa (h. 747), Tenkîhu'l-Usûl,
3. İbnü'l-Hümâm, (h. 861), Tahrîr,
4. Molla Hüsrev (h. 885), Mir'ât,
5. Molla Fenârî, (h. 834), Fusûlü'l-bedâyi',
6. Tâcu's-Sübkî (h. 771), Cem'ül-cevâmi',
7. Şâtibî (h. 780) Muvâfakat.

8. İbn Kayyım (h. 751), İ'lâmu'l-muvakkiîn.[355]

Kavaid kaynakları:

1-Cürcâni, Ali b. Muhammed, et-Tarîfât, Mısır, 1938.
2-İzmirli İsmail Hakkı, İlm-i Hılaf, İstanbul, 1330.
3-Karafî, Ahmed b. İdris, el-Fürûk, Beyrut, tsz.
4-Kerhî, Ebu'l-Hasen, Risaletün fi'l-Usûl (Te'sîsü'n-Nazar ile birlikte), Mısır, tsz.
5-Muhammed Rıfat Bey, Tevâfukât-ı Kavaid-i Küllîye, İzmir, 1313.
6-----: el-Eşbâh ve'n-Nezâir, Mısır, tsz.

Furû kaynakları:

a. Aslî kaynaklar

Zahiru'r-Rivâye Kitapları:

İmam Muhammed tarafından, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a ait görüşlerin derlenmesi ile oluşturulan kitaplardır. İmam Muhammed bu kitaplarda kendi görüşlerine de yer vermiştir. Bunlar imam Muhammed'ten bize kadar tevatür derecesinde bir sağlamlıkla ulaşmışlardır. "Mesaili Usul" adını da alan zahirür-rivâye kitapları şunlardır.

7) el-Asl (el-Mebsût)

8) el-Camius-Sağir

9) el-Camiu'l-Kebir

10) ez-Ziyâdât

11) es-Siyeru's-Sağir

12) es-Siyeru'l-Kebîr

Hakim-i Şehid (334/945) bu altı kitabı *"el-Kâfî"* adı altında bir araya getirmiştir. Şemsul-eimme Serahsî (500/1106) ise "el-Kâfî"yi, "el-Mebsût" adı altında şerh etmiştir.

Nevâdir Kitapları:

Bunlar, yine üç imamın görüşlerini toplayan kitaplardır. İmam Muhammed tarafından nakledilmiştir, ancak zahiru'r-rivaye derecesinde değildir. Nevadır kitapları şunlardır:

6) Keysâniyyât

7) Harûnîyyât

8) Cürcanîyyât

9) Rakkiyyât

10) Ziyadetu'z-Ziyâdât

b. Talî kaynaklar

Vakıât Kitapları *:*

[355] Prof. Dr. Fahrettin Atar, Fıkıh Usulü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Hükümleri aslında mezhepte tasrih edilmeyip daha sonraki fakihler tarafından içtihad veya tahriç yoluyla hükmü verilen meselelerin yer aldığı kitaplara "*vakıât*" denir. Bunlara "*Fetâvâ ve Nevâzil*" de denir.

Bu tür kitapların ilki Ebul-Leys Semerkandî'nin (375/985) "*Nevâzil*" adlı kitabıdır. Ondan Ahmed b. Musa b. İsa (550/1155) "*Mecmu'n-Nevâzil*" adlı eserini yazmıştır. Diğer vakiât kitaplarından bazıları şunlardır:

14) Ebu'l-Hüseyin Ahmet Kudûri (428/1036), *Muhtasar,*

15) Alauddîn Muhammed Semerkandi (539/1144), *Tuhfetu'l-Fukaha,*

16) Ebu Bekr Mes'ud Kâsânî (587/1191), *Bedâyıu's-Sanâyi'fi Tertibi'ş Şerâyi',*

17) Burhanuddîn Ali Merginânî (593/1197), *Hidâye,*

18) Burhanuddin Mahmut Buhârî (616/1219), *Muhit-i Burhânî,*

19) Fahruddin Osman Zeyla'î (743/1342), *Tebyin'ûl-Hakâik*, (Kenz Şerhi),

20) Bedrüddin Mahmut Semave (823/1420), *Camiu'l-Fusûleyn,*

21) Kemal İbn Humâm (861/1457), *Fethül-Kadir,*

22) Molla Husrev (885/1480) *Düreru'l-Hukkâm,*

23) İbrahim Halebi (956/1549), *Mutlaka'l-Ebhûr,*

24) Hasan Şu'rünbilalî (1069/1658), *Merakî'l-Felâh,*

25) Şeyhzâde Damad (1078/1667), *Mecmau'l-Enhur,*

26) İbn Abidin (1252/1836), *Reddu-'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr.*

c. Şerhler: Kısa ve özlü ifade ile yazılan fıkıh metinleri üzerine onları okuyucu için açıklayıcı özellikteki çalışmalardır. Metinlerde değinilmeyen tartışmalar, ihtilaflar, ilgili deliller tafsilatlı olarak şerhlerde yer verilmiştir. Aşağıda Hanefi mezhebinin dört fıkıh metni "**mutunu erbaa**" adı ile meşhur kitaplar ve şerhleri örnek olarak verilmiştir.

Hanefi fıkhında "***Mütûn-ı Erba'a***" diye bilinen dört muteber fıkıh kitabını da burada zikretmek gerekir. Mütûn-ı Erba'a ve şerhleri şunlardır:

1) Sadru'ş-Şeria (8/14. asır), Vikâye, (Alauddin Ali "inaye"; Ali el Kari ise "nukaye" isimli şerh yazmışlerdır.)

2) Abdullah Mevsıli (683/1284), Muhtâr, (Mevsıli, "İhtiyar" adı ile bir şerh yazmıştır.)

3) İbnü's-Sa'atî (694/1295), Mecma'u'l-Bahreyn,

4) Ebu'l-Berekât Abdullah Hafizuddin Nesefi (532/1142) Kenz. (Nesefi'nin Kenz'ine Zeylai, "Tebyinü'l-Hakaik"; İbn Nüceym ise "el-bahru'r-raik" ismi ile şerh yazmışlardır.)

d. Fetva kitapları

Klasik ve Çağdaş Fetva Kitapları

Bazı Klasik Fetva Kitapları şunlardır:

11) Abdurreşîd b. Ebû Hanife (540/1146), el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye,

12) Kâdıhân (592/1196), Fetâvâ-i Kâdıhân,

13) Hey'et (Şeyh Nizam başkanlığında) el-Fetâvâ-i Hindiyye,

14) Bezzâzî (827/1424), el-Fetava-i Bezzâziyye,

15) Ebussuud efendi (982/1574) Fetâvâ-yı Ebus Suud Efendi,

16) Ankarâvî Mehmed Emin Efendi (1098/1687), Fetâvâ-yı Ankaravî,

17) Çatalcalı Ali Efendi (1103/1692), Fetâvâ-yı Ali Efendi,

18) Abdurrahim Efendi (1128–1716), Fetâvâ-yı Abdurrahim,

19) Feyzullah Efendi (1115/1705) Fetava-yı Feyziyye,

20) Minkârîzâde, Yahya Efendi (1088/1677), Fetâvâ-yı Minkârîzâde,

Bazı Çağdaş Fetva Kitapları:

el-Fetâvâ'l- İslâmiyye min Bâri'l-İftâi'l'-Mısriyye (Mısır Müftülüğünce verilen fetvalardan oluşur.) *"el-Fetâvâl- lecneti'd-Daime li'l-Buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftlâ el-lecnetüd-Daime li'l buhüsi'l-İslâmiyye"* kurumu tarafından verilen fetvalardan oluşmuştur. Buna ilaveten şu kitaplar da çağdaş fetvaları içermektedir.

Mahmut Şeltut: *el-Fetâvâ;* Mahluf el-Adevî: *Fetâvâ Şer'iyye;* Abdulhalim Mahmut: *Fetâvâ;* Yusuf karadâvi: *Fetâvâ Mu'âsırâ*

DİĞER DİNLER

VE İNANÇ ESASLARI BİLGİSİ

10 - DİĞER DİNLER VE İNANÇ ESASLARI BİLGİSİ DERSİ*

Diğer Dinler ve İnanç Esasları Bilgisi dersi, 4 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

İÇİNDEKİLER

Diğer Dinleri Öğrenmenin Din Hizmetleri Açısından Önemi

Günümüzdeki Dinî Coğrafya

I. YAHUDİLİK

Yahudiliğin Temel Özellikleri

* Haz: Celal SÜRGEÇ, Eğitim Merkezi Müdürü, Harput Eğitim Merkezi.

Günümüzde Yahudilik

Yahudilik Mezhepleri

II. HIRİSTİYANLIK

Hıristiyanlığın Temel Özellikleri

Günümüzde Hıristiyan Ana Mezhepleri

III. HİNDUİZM

IV.BUDİZM

Türkiye'de İslâmiyet'in Dışında Diğer Din Mensupları

Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri

Dinler Arası Diyalog Çalışmaları

Kaynakça

DİĞER DİNLERİ ÖĞRENMENİN DİN HİZMETLERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde, diğer dinlere inanan insanlardan bahsedildiğini görmekteyiz. Genel olarak, Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecusiler, Sabiiler ve Putperestler bunlardandır. İslam'ın temel kaynaklarında bahsedilen bu topluluklar, ilk dönemden beri Müslüman bilginlerin merakını celbetmiştir.

Zamanla, yapılan fetihler sonucu birçok farklı din ve kültür mensubu toplumlarla karşılaşılmış olması, bu dinleri ve kültürleri tanımayı ve buna karşı bir savunma sistemi kurmayı gerekli kılmıştır. Bu nedenle, diğer dinler ve kültürleri anlatan, araştırma konusu yapan veya ona karşı savunma tedbirleri geliştiren birçok eserler verilmiştir.

Hicri ilk yüzyıldan başlayarak, ''Makalât, er-Redd, el-Firak, ed-Diyanât ve el-Milel'' tarzlarındaki eserlerle birlikte, birçok müstakil objektif eserlerin de yazıldığını görmekteyiz. El-Bağdâdî(ö.1038)'nin''el-Fark Beyne'l-Firak''; Gazalî (ö.1111)'nin ''er-Reddu'l-Cemîl''; Bakıllânî (ö.1012), İbnHazm (ö.1064),Esferânî (ö.1078) ve Şehristânî (ö.1183)'nin '' el-Milel ve'n-Nihal''; Nevbahtî (ö.910)'nin '' el-Ârâuve'd-Diyanât'' adlı eserleri bu kabildendir. Ayrıca Birûnî (ö.1048)'nin ''el-Âsâru'l-Bâkiye'' ve ''Kitâbu't-Tahkîkmâli'l-Hind'' adlı eserleri de günümüzün bilisel disiplin kuralları bakımından da örnek teşkil edebilecek önemli kaynaklardandır.

Bilindiği üzere tarihte ve günümüzde din hizmetleri veren kişiler, aynı zamanda bir önder ve aydınlatıcıdır. Bu itibarla diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmaları, din hizmetlerini

yürütmede önemli bir avantaj sağlar. İnsanların, günlük gazeteler ve televizyon programları aracılığıyla edindikleri bu kabilden bilgilerin din hizmetleri sunan kimseler tarafından doğru ve mantıklı bir şekilde algılanmasının sağlanması gereklidir. Global kültür içerisinde yer alan birçok günlük davranış, kutlama ve anmaların (yılbaşı, Noel, yaş günü, sevgililer günü v.b.) dinler bazında kökeninin sağlıklı bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Bu noktada da din hizmetleri yürüten kimselerin müracaat kaynağı olmaları hasebiyle, bu konulara vakıf olması lüzumu artmaktadır.

O halde, din hizmetleri sunanlarca diğer dinleri bilmenin önemini şu şekilde özetleyebiliriz:

a) Diğer dinleri bilmek, kişinin genel kültürü açısından,
b) Diğer din mensuplarıyla sağlıklı bir iletişim kurma açısından,
c) Bir tebliğci olarak İslam'ı diğer din mensuplarına anlatma teknik ve yöntemlerini oluşturma açısından,
d) İslam Dininin tarihsel bilgi kaynaklarına da sirayet etmiş olanisrailiyat bilgilerini ve buna bağlı oluşmuş bid'at ve hurafeleri tanıyıp tespit edebilmek açısından,
e) İslam'ı, naslara uygun bir biçimde, günümüz şartlarında daha iyi yorumlamak ve yaşanabilirliğini en üst seviyeye getirebilmek açısından,
f) Müslüman toplumları da hedef almış olan misyonerlik v.b. faaliyetlerin doğru tanınması ve buna karşı etkili önlemler alınabilmesi açısından,
g) Kendi eksik ve yanlış bakış açılarımızı tespit ve tanımamız açısından,
h) Din hizmetlerini daha verimli ve kapsamlı bir şekilde yürütebilmek açısından önemlidir.

GÜNÜMÜZDEKİ DİNÎ COĞRAFYA

Günümüzde dünya üzerindeki her bölgede, birbirinden farklı inanç ve yaşam tarzı içeren birçok yaşayan din mevcuttur. Bunlar genel olarak şunlardır:

İlkel Kabile Dinleri:

Bu dinlere, '' Geleneksel Dinler'' de denilmektedir. Belli bir kurucusu, inanç sistemi, kutsal kitabı bulunmayan dinlere Geleneksel Dinler denir. Kabilenin bütün üyeleri kabilenin dinine uymak zorundadır. Başka bir dine inanmak yasaktır. Bu dinlerin yayılmacı özelliği yoktur. Avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla geçinen bu kabileler; ata ruhlarına saygı duyarak,

tabiat olaylarını denetim altına almak için çeşitli ayin ve danslar yaparak, tıbbî olarak da büyüye başvurmak suretiyle dini hayatlarını sürdürürler.

Yoğun olarak, Güney Amerika, Afrika, Avustralya, Yeni Zellanda ve Hint Adalarında yaşamaktadırlar. Bu dinlerin en bilinenleri şunlardır:

- Dinka Dini (Sudan)
- Ga Dini (Gana)
- Maorri Dini (Güney Pasifik Adaları)

Konfüçyüsçülük:

Adını kurucusu Konfüçyüs'den alan bu din, Çin'de ortaya çıkmış bir dindir. Ahlaki öğretileriyle ön plana çıkan bu din, Çin halkının iki bin yıllık yaşam tarzını, değerlerini ve dinî inançlarını ifade etmektedir. Günümüzde, yaklaşık 350 Milyon müntesibinin olduğu bilinmektedir. Genel olarak Çin'de, geri kalanı da Japonya, Burma ve Tayland coğrafyalarında yaşamaktadırlar.

Taoizm:

Kurucusu Lao Tzu olan bu din de Çin menşeli bir dindir. Mistik yönü ağır basan bu dine göre evren iki gücün etkisinde şekillenmiştir ve bu etki de devam etmektedir. Bunlar Yin ve Yang'dır. Bu dinin de salikleri genel olarak Çin'de yaşamaktadır. Az bir kısmı da diğer Asya ülkelerine dağılmıştır.

Şintoizm:

Japonya'nın geleneksel millî inançlarını ifade eden bu din, ''Tanrıların Yolu'' anlamına gelmektedir. Belli bir kurucusu olmayan bu din millî, geleneksel, çok tanrılı ve diğer dinlere tepki göstermeyen bir dindir. Aynı zamanda Budist de olabilen Şintoistler Japonya'da yaşamaktadırlar.

Hinduizm:

Tarih olarak yaşayan dinlerin en eskisidir. Günümüzde tenasüh veyoga gibi öğretileriyle dünyada yaygınlık kazanan bu dinin belli bir kurucusu ve inanç sistemi bulunmamaktadır. Yeryüzünde 700 Milyon civarında Hindu'nun yaşadığı ve genelinin de Hint coğrafyasında olduğu bilinmektedir.

Budizm:

Buda'nın kurucusu olduğu bu din de Hindistan'da ortaya çıkmıştır.Tanrısız bir din olan Budizm, yoga, meditasyon, reenkarnasyon ve nirvana gibi öğretileriyle ülkemizde de taraftar bulmaktadır. Bu din mensuplarının geneli Hint Yarımadası ve Çin'de, geri kalanlar da Endonezya, Japonya ve Hint Adalarında; Yayılmacı özelliğinden dolayı da diğer dünya ülkelerinde kısmen yaşamaktadırlar.

Cayinizm:

Hinduizm içinde ortaya çıkmış bir dindir. Kurucusu olan Vardhamana, ayinlerin şekilciliğine, Brahmanların otoritesi ve imtiyazlarına ve kast sistemine karşı çıkmıştır. Kendisinin tenasüh çemberinden kurtulduğunu ileriye sürerek '' muzaffer'' anlamında '' Cina'' lakabını almıştır. Bu isim daha sonra kurduğu dinin adı olur. Alemin ebediliğine inanan Cayinistler, yaratıcı bir tanrı anlayışını da kabul etmezler. Ahlakî erdemlere çok önem veren ve canlılara zarar vermeyi yasaklayan Cayinistler, '' Tirthankara'' denilen kutsal addettikleri varlıklara tapınırlar. Hind Yarımadası ve çevresinde yaşamaktadırlar.

Sihizm:

Kurucusu Guru Nanak olan bu din, Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Geleneksel Hinduizm'in ilkelerine karşı oluşturulmuş olan bu din, bazı özelliklerini de İslam'dan alarak sistemini oluşturmuştur. Her yerde dinsel giysi tarzlarıyla belli olan Sihler, Genel olarak Hindistan'ın Pencap Eyaleti ve çevresinde yaşamaktadırlar.

Zerdüştîlik:

Kurucusu Zerdüşt olan bu din, M.Ö. VI. Y.Y.'da İran'da ortaya çıkmıştır. Tanrısının adı ''AhuraMazdah'' olan bu dine Mazdeizm de denir. Tek tanrı inancı esasına dayanan bu din, Zerdüşt'ün ölümünden sonra rahipler tarafından Mecusîliğe çevrilmiştir. Bu din mensupları bugün, İran'da ve Hindistan'ın Bonbay Eyaletinde yaşamaktadırlar.

Yahudîlik:

Kur'an-ı Kerim'de mensuplarından sıkça bahsedilen bir dindir. İlahî dinlerden biri olan Yahudilik, köklü bir inanç sistemine sahip dinlerdendir. Toplam nüfuslarının yirmi beş milyon civarında olduğu düşünülen Yahudiler, A.B.D. ve İsrail'den sonra, Türkiye, İran, Yemen gibi Müslüman ülkelerle, İngiltere ve Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşamaktadırlar.

Hıristiyanlık:

Filistin'de ortaya çıkmış bir dindir. Temeli, Müslümanlarca bir peygamber olarak kabul edilen ancak Hıristiyanlarca tanrı olduğuna inanılan İsa'ya dayanmaktadır. Günümüzde dünya üzerinde en fazla mensubu bulunan din olan Hıristiyanlık, Avrupa ve Amerika Kıtalarının hemen hepsi, Avustralya'nın büyük bir kısmı, Orta ve Güney Afrika ve kısmen de Asya'da yayılmıştır. Dünya üzerindeki Hıristiyan nüfusun iki milyara yakın olduğu tahmin edilmektedir. Hıristiyanlık nüfuz alanının daha da genişletilmesi çabaları da halen misyonerlik faaliyetleriyle devam etmektedir. Ülkemizde de, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde ve Adana, Hatay ve Mardin 'de Hıristiyan nüfus bulunmaktadır.

İslamiyet:

M.S. VII. Yüzyılda Hicaz'da ortaya çıkmakla birlikte aslında Hz. Âdem'den beri süregelen dinin adıdır. Ondört yüzyıllık geçmişe sahip olan İslam Dininin Peygamberi Hz. Muhammed (A.S.)'dır. Bu süreçte İslam Dini, başta Ortadoğu olmak üzere, Afrika'da, Asya'da, Avrupa'nın bazı bölgelerinde ve dünyanın değişik bölgelerinde de yayılmıştır. Dünya üzerindeki Müslüman nüfusun bir milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

V. YAHUDİLİK

Yahudileri tanımlamak için pek çok terim kullanılmıştır. Bunlardan İbrani, İsrail ve Yahudi terimleri diğerlerine nazaran ön plana çıkmıştır. Bu terimlerin kullanımında çoğu zaman hata yapılır. İbrani terimi İsrail ve Yahudi terimi yerine, İsrail terimi İbrani ve Yahudi terimi yerine, Yahudi terimi de İbrani ve İsrail terimi yerine kullanılır. Hâlbuki bunların her biri Yahudi tarihinde belli bir döneme işaret eder.

Tevrat'a göre bütün insanlar tek bir atadan gelmiş ve Hz. Nuh'un oğulları zamanına kadar insanlar arasında ırk bakımından bir ayrım olmamıştır. Geleneksel Yahudi anlayışına göre Hz. Nuh'un Ham, Sam ve Yafes adında üç oğlu vardı. Bunların her biri, bir milletin atası olmuştu. Ham Hamilerin, Sam Samilerin, Yafes de Yafesilerin atasıydı. Bunlardan Sam ve onun soyu diğerleri arasında seçkin bir yere sahipti. Sam'ın soyundan gelen Eber, Hz. İbrahim'in büyük atasıydı. Bu nedenle, Hz. İbrahim'e "Eber'in soyundan" anlamında İbrani (İvri), onun konuştuğu dile de İbranice (İvrit) denmişti. İbranî ve İbranice terimlerinin buradan geldiği söylenmektedir.

İbrani terimi, Yahudiler tarafından ilk atalar olarak kabul edilen Hz. İbrahim, Hz. İshak ve onların çocuklarını tanımlar. Hz. İbrahim'in diğer oğlu Hz. İsmail bunun dışında tutulur.

Yahudiler tarafından ilk Yahudi atalarının sonuncusu kabul edilen Hz. Yakub, başından geçen bir olay sonrasında İsrail lakabını alır. Tevrat'ta anlatıldığına göre, kendisini "Tanrı adamı"

olarak tanıtan bir adam Yakub'un karşısına çıkmış ve onunla sabaha kadar güreşmiş, fakat onu yenememiştir. Sabah olunca, adam Yakub'u kutsamış ve ona "Tanrı'yla uğraşan" anlamında "İsrail" (Yisrael) lakabını vermiş, soyuna da "İsrailoğulları" (BneyYisrael) demiştir. Bu olaydan sonra İbranîler, İsrail (ve bazen İsrailoğulları) olarak anılmaya başlamışlardır.

İbraniler, Hz. Yakup'tan Babil sürgününe (MÖ 587) kadar olan dönemde İsrail olarak anılmıştır. Bu halk, Babil sürgünü sonrasında, Hz. Musa'nın dinini kabul etmiş Samirîlerden kendini ayırmak için Yahudi adını almıştır.

Babil sürgünü sonrasında "Yahudi" isminin ön plana çıkmasıyla birlikte, İsrail ismi de kullanılmaya devam etmiştir. İsrail, genel tarihî anlamda, "Yahudi" ise özel ve yaşayan bir kavmi tanımlamak için kullanılmıştır. Tarih içinde bu iki isim, karakterle ilgili bir muhteva da kazanmış; "İsrail" olumlu karakteri, "Yahudi" ise olumsuz karakteri belirtir olmuştur. "Yahudi" isminin pejuratif, yani küçük düşürücü bir anlam kazanması dolayısıyla Yahudiler, Hıristiyan topraklarında zaman zaman bu isim yerine "İsraelî" (İsraelite) ismini kullanmayı tercih etmişlerdir. Yahudiler, azınlıkta bulundukları Müslüman ülkelerde de "Yahudi" yerine "Musevî" ismini kullanmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Müslüman ülkelerde de "Yahudi", genelde aşağılayıcı ve kötü bir anlamda kullanılmıştır. Bu durum hâlen devam etmektedir. "Musevî" ise, daha olumlu ve yumuşak bir imaj çizmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de İsrail, İsrailoğulları (Benî İsrâil) ve Yahudi (Yahûd, Hâdû) kelimeleri geçmektedir. İsrail kelimesiyle Hz. Yakub kast edilmektedir. Kur'an'da Hz. İsa'dan önceki Yahudilerin "İsrailoğulları", ondan sonrakilerin ise "Yahudi" adıyla anılmakta oldukları dikkati çeker.

Yahudiliğin Temel Özellikleri

a) Seçilmişlik: Yahudilik bir ahit dinidir. Yahudilik tarihini Hz. İbrahim'le başlatır. Yahudi geleneğine göre Hz. İbrahim ilk Yahudi'dir ve Rab ile ahit yapan kişidir. Yapılan ahit gereğince, ahite taraf olan kavim de Rabbin seçkin kavmi olmaktadır. Bu itibarla Yahudiler, İbrahim ve İshak ve Yakub'un kavmi olmakla, Rab tarafından seçilmiş kavim olma özelliğine sahip olduklarına inanırlar. Yahudi olmanın temel ön şartı,Yahudi bir anne babadan veya en azından Yahudi bir anneden doğmaktır. Milliyeti bakımından Yahudi olmayıp sonradan Yahudiliğe giren kimse de Yahudi sayılır. Ancak bu kişi, Yahudiliğe girmekle sadece din değiştirmiş olmaz. Aynı zamanda milliyetini de değiştirmiş olur. Bu bakımdan "Yahudilik" terimi; belli bir ırka, kültüre ve dine mensubiyeti ifade eden çok kapsamlı bir anlam ihtiva etmektedir. Bu yönüyle de Yahudilik, diğer dinlerden farklılık gösterir. Yahudiler, seçilmiş

olmakla Tanrının onlara sürekli kurtarıcı Mesihler göndererek sıkıntılardan ve yok oluştan kurtaracağına, onları koruyup kollayacağına inanırlar.

b) Kutsal Toprak: Yahudilik, belli bir toprak parçasıyla kimlikleştirilmiş bir dindir. Zira Tanrı tarafından seçilmiş bir milletin, yeryüzünde yaşayacağı özel bir toprak parçasının da olması gereklidir. Yahudiliğin en temel kurum ve kuralları bu topraklara göre şekillendirilmiştir. Bu topraklar Kenan yani Filistin'dir. Zorunlu sürgün hali dışında her Yahudi bu topraklarda yaşayıp burada ölmelidir. Zira yeniden diriliş, dünyanın da merkezi olduğuna inanılan Kudüs'te olacaktır. Yahudi şeraitinde, imkân dâhilinde olduğu halde kutsal topraklarda yaşamayan Yahudiler, Tevrat'ın buyruklarına karşı gelmiş bir asi olarak nitelendirilir.

c) Mabet: Yahudilik aynı zamanda mabet merkezli bir dindir. Yerinin Tanrı tarafından seçildiği ve inşasının da Kral Süleyman tarafından gerçekleştirildiği mabet (Bet-Hamikdaş) birçok ibadet ve dini törenin de mekânını oluşturmaktadır. Mabet, tarihte birçok kez tahrip edilmiş ve M.S. 70'te de Romalılar tarafından tamamen yıkılmıştır. Günümüzde sadece Mabet'in batı duvarından (Kotel) kalıntılar bulunmakta ve Yahudilerce ağlama duvarı olarak kullanılmaktadır. Kutsal Mabet'in yeniden İnşası ise ancak Tanrı tarafından gönderilecek bir Mesih eliyle olacağına olan inanç nedeniyle ertelenmektedir.

d) Mesihçilik: Yahudilik Mesihçi bir dindir. Özellikle miladi 70 yılındaki Roma istilasından ve sürgünlerden sonra bu inanç daha da belirgin ve hatta baskın bir hale gelmiştir. Seçkin kavmi yeniden toparlayarak Kutsal Topraklarda bir arada yaşatacak, Kutsal Mabet'i inşa edecek ve Kral Süleyman dönemindeki gibi bir krallık kuracak bir Mesih beklentisi Yahudi inanç esaslarının da bir gereği olagelmiştir. Bu durum, tarihte bazıYahudilerin Mesihlik iddialarında bulunmasını da beraberinde getirmiştir. Sabatay Sevi de bunlardan biridir.

Günümüzde Yahudilik

1. İnanç Esasları

Yahudi kutsal metinlerinde kalıplaşmış bir inanç sistemi yoktur. Tevrat'ta nelere inanılması gerektiği hususunda herhangi bir belirlemede bulunulmamıştır. Bu nedenle, nelere iman edilmesi gerektiği konusu Yahudiler arasında daima tartışmalı olmuştur. Örneğin, Tevrat'ta bulunmadığı gerekçesiyle Sadukiler ve günümüzdeki bazı reformcu Yahudiler öldükten sonra dirilmeye ve ahiret hayatının varlığına inanmamaktadırlar. Onlara göre Yahudilik, başka bir hayatın dini değildir. Yahudilik bir yaşam tarzı olup bu dünyaya aittir.

Bu karmaşayı ortadan kaldırmak için, tarihte Yahudiliğin temel iman esaslarını belirleme çabaları olmuştur. Rambam lakaplı Maimonides (Musa b. Meymun)'inki hariç, bütün bu

çabalar başarıya ulaşamamıştır. Maimonides, Hıristiyanların ve Müslümanların Yahudiliğe yönelik eleştirilerine karşı sağlam bir kale oluşturmak amacıyla, 12. yüzyılda Yahudiler için bir inanç sistemi belirlemiştir. Maimonides, bu sistemin yapısını belirlerken Hıristiyanlık ve İslâm'daki inanç sisteminden yararlanmıştır. Onun belirlediği bu inanç sistemindeki iman cümlelerinden her biri "tam bir imanla inanırım ki" ifadesiyle başlar. Bu inanç sistemi şu esaslardan oluşmaktadır:

1. Tanrı var olan her şeyi yarattı ve onlara hükmetmektedir.
2. Tanrı birdir ve ondan başka tanrı yoktur.
3. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.
4. Tanrı, ezeli ve ebedidir.
5. İbadet, sadece Tanrı'ya mahsustur; Ona ortak koşulamaz.
6. Peygamberlerin bütün sözleri haktır.
7. Efendimiz Musa'nın peygamberliği gerçektir. O, kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
8. Elimizde olan Tevrat, tamamıyla, Tanrı tarafından Musa'ya verilenin aynısıdır.
9. Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı başka bir Tevrat da göndermeyecektir.
10. Tanrı, insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir.
11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükafatlandırır, ihlâl edenleri cezalandırır.
12. Mesih gelecektir; geciktiği halde her gün onun gelmesini bekleyeceğim.
13. Tanrı'nın bildiği bir zamanda, ölümden sonra dirilme gerçekleşecektir.

Yukarıdaki inanç esasları; Tanrı, peygamberlik, Hz. Musa'nın en büyük peygamber oluşu, Tevrat'ın değişmediği ve değişmeyeceği, öldükten sonra dirilme, ahiret, ve Mesih gibi temel konuları içermektedir. Bu on üç maddelik iman esasları sadece Ortodoks Yahudiler tarafından kabul görmektedir.

Yahudilik'te en önemli iman esasını, Tanrı'ın varlığına ve birliğine olan inanç oluşturur. (Bkz. emunot) O'nun birliği, yaratılmamışlığı, evvelinin ve sonunun bulunmayışı, her şeyi bilişi, bütün varlıkların Yaratan'ı oluşu şeklinde bir tanrı inancı vardır.

2. İbadetler:

Daha çok günlük hayat ve ibadetlerde belirginleşen Yahudiliği detaylı olarak Tanah'da bulmak mümkün değildir. Onlar için önemli olan Tevrat'ta bildirilen şeriatın yaşamasıdır. İnançlarına göre Tanrı'nın en sevgili milleti Yahudilerdir. Bunun en büyük delili, Tanrı'nın İsrâiloğulları ile MoşeRabenu'nun (Hz.Musa) şahsında Sina'daki antlaşmasıdır. Yahudi inancına göre Tanrı, insanlığı aydınlatmak ve mutlu kılmak için İsrailoğulları'nı seçmiş, peygamberlerini görevlendirmiştir. Bu konuda Hz. Musa'nın önemli bir yeri vardır. Çünkü Tevrat O'na verilmiştir. Tanrı, evreni devamlı olarak idare etmektedir. O'nun gücünün yetmeyeceği hiçbir iş yoktur. Mesih'le (İbr. Maşiah) kurulacak Tanrı'nın Evrensel Devleti'nde bütün haksızlıklar ve zulümler ortadan kalkacaktır. Bu inanç Yahudilerin ümit kaynağı olmuştur.

Tevrat'taki buyruğa göre ibadet sadece Tanrı'ya yapılır. İbadet mabet merkezlidir. Bu mabet ise ilk defa Hz. Süleyman tarafından yaptırılan Kudüs'teki Mabet'tir. M.S. 70 yılında bu Mabet tamamen yıkıldığı için Tevrat'ta emredilen ibadetlerin bir kısmı askıya alınmıştır. Kurban ibadeti bunların en başında gelmektedir. Günlük ibadetler günümüzde, Mabed'i temsil ettiğine inanılan sinagoglarda (havra) veya herhangi bir yerde yapılmaktadır.

Sinagog, İslâm'daki cami karşılığında, topluca ibadet edilen yerdir. Toplu ibadet, buluğ çağına ulaşmış (on üç yaş) en az on erkekle yapılabilir. İbadeti haham veya cemaatten biri yönetir. Sinagogların belli bir mimarî sitili yoktur.

Günümüzde Yahudiler, sabah, ikindi ve akşam olmak üzere günde üç vakit ibadet ederler. Yahudiler ibadet esnasında Siddur denilen dua kitabından belirli bölümleri ve duaları okurlar. İbadette bazı eğilme, ileri geri gitme gibi hareketler vardır, ancak ibadetin asıl kısmını amida oluşturur. Amida ayakta durmaya denir. Amidada Yahudiler, sağ elleriyle göğüslerine hafifçe vurarak işledikleri günahlardan pişman olduklarını belirtirler.

Şabat haftalık kutsal dinlenme ve ibadet günüdür. Kaynağını, Tanrı'nın dünyayı yaratışından almaktadır. Tevrat'ta anlatıldığına göre Tanrı, dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci günde dinlenmiştir. Bu gün, Yahudiler için özel dinlenme ve Tanrı'yı anma günü ilan edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu günden "Sept" adıyla bahsedilmiş ve bu günün kutsallığına işaret edilmiştir.

Dindar Ortodoks Yahudilerde Şabat boyunca ateş yakmak, elektrikli alet, telefon, araba ve benzeri şeyler kullanmak yasaktır. Dindar Yahudi o gün hiçbir iş yapmaz.

3. Kutsal Günler ve Bayramlar

Yahudilik, bazı araştırıcıların da vurguladığı gibi anılarıyla yaşayan bir dindir. Kutsal günler ve bayramların yıllık tekrarı, Yahudiliğin uzun tarihini ve Yahudilerin Tanrı, tabiat ve insanlık ile olan bağını teyit etme fırsatını sunar. Yahudi takviminin başlangıcı itibariyle bu kutsal günleri ve bayramları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

Roş-Haşana: Yahudi takviminde yılbaşı olan Roş-Haşana, Eylül-Ekim aylarında başlayıp iki gün devam eder. Yahudi inancında, kâinatın ve insanın kaderinin yeniden belirlenişini ifade etmektedir. Roş-Haşana'nın en önemli özelliği, ibadetler esnasında boynuz yapılmış Şofar'ın üflenmesidir.

Yom Kippur:Roş-Haşana'nın birinci gününden itibaren devam eden on günlük tövbe zamanının sonundaki keffaret günüdür. Yahudi inancına göre, insanın Roş-Haşana'da tasarımı yapılan bir yıllık kaderi Yom Kippur'da son şeklini alır ve mühürlenir. Bu nedenle Yom Kippur, Yahudilikte çok önemli bir gündür. Yahudiler o gün hiçbir iş yapmazlar. Sadece ibadet ve tövbe ile meşgul olurlar. O gün İsrail'de hayat adeta durur. Gazeteler çıkmaz, televizyonlar yayın yapmaz, acil olanlar dışında her türlü kamu hizmetine ara verilir.

Sukkot:Yahudilerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmaları anısına yapılan bir bayramdır. Sekiz gündür. Eğlence yönü ağırlıklı bir bayramdır.

Simha Tora:Tevrat'ın hatim bayramıdır. Sukkot'un hemen ertesi günü kutlanır. Tevrat tomarları kucaklanarak sinagogdaki Teva'nın (Aron-Hakodeş'in karşısındaki kürsü) etrafında dans edilir.

Hanuka: Dinî ve millî bir bayramdır. M.Ö. 148 yılında Yahudilerin düşmanlara karşı verdiği mücadelede Süleyman Mabedi'ndeki Yedi Kollu Şamdan'ın bir günlük yağla sekiz gün yanması anısına yapılır. Sekiz gün sürer.

Fısıh: Mısır'dan çıkışın anısına kutlanan hac bayramıdır. Mart-Nisan ayları arasında sekiz gün sürer. Bu bayramın özelliği, bayram süresince mayalı yiyecek yememektir.

Şavuot:Tevrat'ın Tanrı tarafından Yahudilere verilişini kutlama bayramıdır. Haftalar bayramı olarak da bilinen Şavuot, Haziran-Temmuz aylarında kutlanır.

Sukkot, Fısıh ve Şavuot Yahudilikte aynı zamanda hac zamanıdır. Dinî kurallara göre Yahudiler her sene bu bayramlarda Kudüs'e hacca gitmek zorundadırlar. Süleyman Mabedi yıkıldığı için günümüzde hac yapılmamaktadır.

4. Kutsal Metinler

Yahudiliğin kutsal metinleri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Yazılı kutsal metinler, Hıristiyan geleneğinde Eski Ahit (OldTestament) olarak bilinen Tanah adıyla

anılmaktadır. Tanah; Tevrat (Tora), Peygamberler (Neviim) ve Kitaplar (Ketuvim) bölümlerinden oluşmaktadır. Bunlardan Tevrat'ın Hz. Musa'ya verildiğine inanılmaktadır. Tevrat, âlemin yaratılışından Hz. Musa'nın ölümüne kadar olan olayları ve Tanrı'nın Hz. Musa'ya gönderdiği dinî kanunları içermektedir. Tanah'ın diğer iki bölümü olan Peygamberler 'de ve Kitaplar 'da ise İsrailoğullarının Hz. Musa'dan sonraki tarihleri ile diğer İsrail peygamberlerine gönderilen vahiyler yer almaktadır. Hz. Davud'a atfedilen Mezmurlar (Arapçası Zebur) Kitaplar bölümündedir. Yahudiler bütün bu kitapların Tanrı tarafından vahyedildiğine inanmaktadırlar.

Sözlü metinler, yazılı metinlerin, yani Tanah'ın tefsirleridir. Bunlar da Mişna ve Gemara'dır. MişnaTanah'ın, Gemara da Mişna'nın yorumudur. Gemara, Mişna metnini de içerdiği için genel olarak Talmud adıyla anılır. Mişna ve Talmud'a "Sözlü Tora" da denir. Bunlara sözlü denmesinin nedeni, İslâm'ın kaynaklarından Hadisler gibi ilk zamanlar yazıya geçirilmeyip, şifahî olarak nakledilmeleridir. Daha sonra, kaybolmalarından korkulduğu için yazılı hale getirilmişlerdir.

Geleneksel Yahudi anlayışına göre Mişna ve Talmud, Tanah gibi vahiy kaynaklıdır. Mişna, anlaşılması zor ifadeler içerdiği için amoraim denilen yorumcular tarafından tefsir edilmiş ve anlaşılır hale getirilmiştir. Geleneğe göre, Tanah'ı ve onun tefsiri Mişna'yı herkes okuyup yorumlayamaz. Bu, amoraim denilen özel tefsircilerin işidir. Bu öneminden dolayı, tarih içinde Talmud ön plana çıkmış ve dinî kuralları öğrenmek isteyenlerin Talmud'a başvurması telkin edilmiştir. Bu nedenle, Talmud'un otoritesini tanıyan Yahudiler, dinî nas kaynağı olarak Talmud'a başvururlar. Talmud'un otoritesini kabul etmeyenleri küfür işlemiş sayarlar.

Tevrat Kur'an'da da kendisinden bahsedilen bir kavramdır. Öncelikle Kur'an'da terimin on sekiz defa geçtiği on altı âyetin hiçbirinde Tevrat'ın –Müslümanlar arasındaki yaygın kanaatin aksine- Hz Musa'ya verilmiş bir kitap olduğunun belirtilmemiş olması dikkat çekicidir. Yani, İncil'in Hz. İsa'ya, Zebur'un Hz. Davud'a, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e verildiği açıkça ifade edilirken, Tevrat'ın verildiği peygamberin ismi zikredilmez. Diğer taraftan Hz. Musa'ya sahifelerin (suhuf), levhaların ve bir kitabın verildiği belirtilir. Fakat Tevrat'ın Hz. Musa'ya verildiğine ilişkin en ufak bir işaret yoktur. Müslüman âlimler, bazı hadislerdeki ifadelerden hareketle, Tevrat'ın Hz. Musa'ya verildiğine hükmetmişlerdir. Müslüman âlimler arasında bu konuda ayrılık yok gibidir. Tefsirlerde, Kur'an'daki "Musa'ya kitabı verdik" ifadeleri hep "Musa'ya Tevrat'ı verdik" şeklinde açıklanmıştır.

On Emir

Yahudi inancına göre, Hz. Musa, kavmi ile birlikte Mısır'dan Çıkardıktan üç ay sonra Sina'ya vardı. Orada Tanrı, Yahudiliğin temel ilkelerini oluşturan On Emir'i iki levhaya yazılmış halde Hz. Musa'ya verdi.

Bu emirler şunlardır:

1. Seni Mısır'dan, köle olduğun diyardan çıkaran Rab benim. Benden başka Tanrın olmayacak.
2. Kendine yukarda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde, ya da yer altındaki sularda yaşayan her hangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek ve onlara tapmayacaksın.
3. Tanrın Rabbin adını boş yere ağzına almayacaksın.
4. Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsayacaksın. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci günü Bana Şabat Günü olarak adayacaksın.
5. Annene, babana saygı göstereceksin.
6. Adam öldürmeyeceksin.
7. Zina yapmayacaksın.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.

Yahudilik Mezhepleri

Birçok anlayış ve buna bağlı olarak birçok mezhebin oluştuğu Yahudiliğin tarihsel sürecindeİsa'dan önceki dönemde önemli yer tutan bazı Yahudi mezhepleri şunlardır:

Ferisilik: Tefsirciler veya kendini toplumdan ayrı tutanlar anlamlarına gelen bu mezhebin taraftarlarına Ferisiler denmiştir. Bu mezhebin taraftarları, Tevrat'ın yanında din bilgini Rabbi'lerin tefsirlerini ve içtihatlarının otoritesini kabul ederler. Bu bakımdan Kutsal metinlerde bulunmayan –Ahirete iman gibi- bazı konuları, Rabbileriniçtihatları gereği iman esaslarından sayarlar. Dolayısıyla Rabbîlerin yorumlarına vahyedilmiş nas olarak inanırlar. İsa sonrası dönemde bunlara Rabbani Yahudilik adı verilmiştir. Bunlar günümüz Yahudiliğindeki Ortodoks anlayışın da öncüleridirler.

Sadukilik: Hem itikatta hem de amelde Ferisilere karşı oluşmuş bir yapıdır. Kutsal metnin (Tevrat) dışında hiçbir dinî otorite kabul etmezler. Rabbilerin yorum ve içtihatlarına değer

vermez ve kabul etmezler. Bu nedenle Kutsal Kitaplarında bulunmadığı için Ahirete de inanmazlar.

Essenîlik: Bu mezhebe Ölü Deniz Mezhebi de denmektedir. Bu mezhebin taraftarları o dönemdeki siyasî ve dinî karışıklıklara katılmayıp, Lut Gölü çevresine sığınmış ve münzevî bir hayat sürmüşlerdir.

Günümüz Yahudiliğinde de önde gelen mezhepler şunlardır:

Ortodoks Yahudilik: Ortodoksluk, Hz.İsa dönemindeki Ferisilikle başlayan ve İslam döneminde Rabbanî Yahudilikle devam eden ana bünyenin günümüzdeki temsilcisidir.Bu bakımdan Ortodokslar, klasik Yahudilik anlayışını aynen devam ettirmektedirler. Tevratın her bakımdan Tanrı'nın Musa'ya yazdırdığı ilahî bir vahiy kitabı olduğuna mutlak olarak iman eden Ortodokslar, aynı zamanda onun yorumu olan Mişna ve Talmud'un da ilahî vahiy kaynaklı olduğuna inanmaktadırlar. Bunlar, Tevrat'ın ve Rabbilerin belirlediği kuralların mutlak otoritesini kabul etmekte ve bunlarda hiçbir değişikliğin meydana gelmesine izin vermemektedirler. İçerisinde dinî kurallara çok küçük yaştan itibaren aşırı titizlikle uyup, bütün yaşam alanlarına uygulayan bir tarikat olan Hasidizm'i de barındırmaktadır.

Reformist Yahudilik: Reformist Yahudilik, XIX. Yüzyılın başlarında Almanya'da ortaya çıkmış, daha sonra Amerika'ya taşınmış ve asıl gelişmesini Amerikan Yahudileri arasında göstermiştir.

Reformistlere göre Yahudilik, İsrailoğullarının dinidir. Diğer halklar da tabii din veya kendi gelenekleri ile kurtuluşa erebilirler. Yahudiliğe dışarıdan üye kabul etmektedirler. Bunlar, Tevrat'ı Tanrı tarafından vahyedilmiş bir kitap olarak görmezler. Tevrat, atalarının yaşadığı dinî tecrübelerinin kaydedildiği bir kitaptır. Başta Mesihçilik olmak üzere geleneksel Yahudiliğin birçok ilkesini kabul etmezler. Talmudun herhangi bir kutsallık değeri yoktur. Onlar, kutsal toprak anlayışını da benimsemezler. Reformistlere göre din karşısında kadınlarla erkekler eşittirler. Sinagoglarda yan yana oturup ibadet yapabilmeli ve hatta kadınlar haham dahi olabilmelidirler.

Bugün Reformistlerin büyük bir çoğunluğu hala Amerika'da yaşamaktadırlar.

Muhafazakâr Yahudilik: Reformist anlayışa bir tepki olarak çıkmıştır. Muhafazakârlar, geleneksel Yahudiliğin ilkelerine uyarlar fakat bu ilkelerin uygulanmasında Ortodokslar gibi katı değillerdir. Ortodoksluk ile Reformistlerin orta yolunu benimserler.

Samirîler: Yahudi inançlarını benimseyen fakat İsrailoğlu olmayan kavimlerden olanların oluşturduğu bir yapıdır. Tarihsel süreçte İsrailoğlu ırkından olmamaları nedeniyle dışlanıp

hor görülen Samirîler, bugün Nablus şehri ile Tel-aviv yakınlarındaki Holon'da yaşamaktadırlar. Kendilerini Hz. Musa'nın gerçek varisleri ve inananları olarak görürler. Ellerindeki Tevrat Yahudilerinkinden çok farklıdır. İbadet biçimleri, Yahudilikten çok Müslümanların ibadetlerine benzer. İçerisinde rükû ve secde bulunan günlük ibadetleri vardır ve bu ibadet öncesinde abdeste benzer bir temizlik yapmaktadırlar.

II. HIRİSTİYANLIK

Hristiyan, Mesih'e bağlı demektir. Bu kelime, Yunanca "Hristos"tan gelir. İbranîcesi "Maşiah"dir, yağlanmış anlamını ifade eder. İncillerde "Hristiyan", "Hristiyanlık" gibi terimler yer almaz. Bu terimler, ilk defa Hz. İsa'dan 20–30 sene sonra Antakya'da kullanılmıştır (Resullerin işleri, XI, 26).

Hristiyanlık aslında tek tanrı anlayışını esas alan bir dindir. İncillerde ve diğer yazılarda bu hükmü doğrulayacak ifadeler vardır. Tanrı'ın birliğinden söz edilmektedir (Yuhanna, V, 44). Fakat yine aynı metinlerde bir kısım ifadeler, mecâzî deyimler, daha sonraları bir üçleme (teslis) anlayışına yol açmıştır. Bunda, İncil yazarları ile Hz. İsa arasındaki zaman aralığının rolü vardır. Öte yandan, Hristiyan Kutsal Kitabı'nda teslis, hiç bir yerde açıkça zikredilmemiştir. Ancak "ben ve baba biriz", "baba'nızın ruhu", "Tanrı'ın ruhu" gibi ifadeler, zamanla Tanrı'ın yanında İsa ve kutsal rûhun da tanrı sayılmasına kadar varan yorumlara yol açmıştır. Bu yorumları ilk başlatan, havârîlere sonradan katılan Pavlus olmuştur. "Hz. İsâ zamanındaki en büyük ilâhiyatçısı" olarak tanımlanan Pavlus, bugünkü Hristiyanlığın kurucusu olarak bilinmektedir. Modern bilginlere göre günümüz hristiyanlığı, Hz. İsa'nın getirdiği nizamdan çok, Pavlus'un yorumlarından ibarettir. Hatta denilebilir ki, sonraki yüzyıllar, dini inançlarını İncillerden çok, onun yorumlarına dayandırdılar. Pavlus'un telkinleri, Tanrı'ı değil, İsa Mesih'i ağırlık merkezi olarak almıştır. Ona göre Hz.İsa, sâdece bir insan değil, Tanrı'nın kudretiyle diriltilen bir kimse idi.

Hıristiyanlığın ilk önemli teoloğu ve şekillendiricisi olan Pavlus, yaklaşık olarak MS. 10 yıllarında günümüz Türkiye sınırları içinde yer alan Tarsus'ta doğan ve aslen Yahudi olan bir Roma vatandaşıdır. Ferisi mezhebi içinde önemli bir konuma yükselen Pavlus, Şam yolunda geçirdiği vizyon sonucu İsa tarafından "milletler havarisi" olarak tayin edildiğini iddia etmeden önce Yahudi din adamlarının statükocu tutumlarına ve Ferisilerin aşırı kuralcılığına karşı çıkan İsa ve taraftarlarına karşı yürütülen aleyhte kampanyalara katışmıştır. Hıristiyan kaynaklarının bildirdiğine göre İsa sonrası dönemde onun yanlılarına zulmetme konusundaki tavrını sürdüren Pavlus, Şam ve civarındaki İsa yanlılarını tespit edip Kudüs'deki merkezi Yahudi otoritesine bildirmek için Şam'a bir yolculuk gerçekleştirir.

Ancak Şam'a yaklaştığı bir sırada bir vizyon geçiren Pavlus'a gökte gözüken İsa hitap eder ver onu mesajı tüm uluslara yaymak üzere görevlendirir (Resullerin İşleri 26: 16-18).

Pavlus'un öğretisinin merkezini Mesih-merkezlilik (kristosentrizm) teşkil etmektedir. Bu öğretiye göre İsa-Mesih, tanrısal oğlun insanoğlunun kurtuluşu için bedenleşmiş halidir. Onun çarmıha gerildikten üç gün sonra ölümden dirilmesi ve göğe yükselmesi onun ölüme ve günaha galip geldiğinin ispatıdır. İsa'ya inanlar da aynı şekilde günaha ve ölüme galip geleceklerdir. Bu yüzden Pavlus'a göre Tanrı'nın mükafatını kazanmak için artık Yahudi yasasına uymak gereksizdir. Çünkü Mesih'i kabul etme ve ona iman Tanrı rızasını kazanmanın en doğru yoludur.

Görüldüğü gibi bugünkü Hristiyanlık, Pavlus'un yorumlarına dayanır. Gerek dinin aslî şekli, gerekse kutsal kitabları olan İncil, tahrifata uğramıştır. Artık Hristiyanlık muharref bir dindir. Bunun içindir ki, günümüz hristiyanlarının benimsediği Hristiyanlık ile, Kur'an-ı Kerîm'in bize bildirdiği Hristiyanlık, birbirinden tamamen farklıdır.

Kur'an-ı Kerîm'de Hristiyan için "Nasrânî", Hristiyanlar için de "Nasârâ" kelimeleri kullanılmıştır (Âli İmran, 3/67; el-Bakara, 2/62, 111, 113, 135, 140; el-Mâide, 5/14, 18, 51, 69, 82; et-Tevbe, 9/30; el-Hacc, 22/17). Ayrıca, "De ki; ey Ehl-i kitap! Aramızda eşit olan bir kelimeye gelin. Yalnız Allah'a kulluk (ibadet) edelim ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmayalım" (Âli İmrân, 3/64) âyetinde olduğu gibi, birçok "Ehl-i Kitap" ifadesinin yer aldığıâyetlerde, Hristiyanlar da muhatap alınmıştır.

Genel olarak İslâmiyet ile bugünkü Hıristiyanlık arasındaki çok ciddi farklar bulunmaktadır. Bu farkların birkaçı şunlardır:

- Hristiyanlık'ta teslis akidesi olduğu halde İslâm'da tevhit akidesi vardır.
- İslâm bütün semâvî dinleri ve peygamberleri içine alır; Hıristiyanlık ise, yalnız Kitab-ı mukaddes'i hak bilir ve Kur'an-ı Kerim'i vahye dayalı bir kitap olarak kabul etmez.
- Hıristiyanlık, insanın doğuştan günahkâr olduğunu ve bu sebeple temizlenmesi için vaftiz edilmesi gerektiğini savunur; İslâm ise, bütün insanların günahsız doğduğunu ve hiç kimsenin bir başkasının günahını yüklenmeyeceğini belirtir.
- Hıristiyanlıkta papaz ve rahiplerin günah çıkarmak ve affetmek yetkisi vardır; İslâmiyet'te ise, günahlar yalnız Allah tarafından bağışlanır.
- Hristiyanlık'ta Hz. İsa'nın sözleri Tanrı kelâmı olarak telakki edilir; İslâmiyet'te ise, ilâhi emirler vahiy yoluyla, Cebrail vasıtasıyla bildirilir.
- Hristiyanlar'a göre İsa (a.s) çarmıha gerilmiştir. İslam'a göre ise, Tanrı onu kendi katına yükseltmiştir.

- Her ne kadar bugünkü Hıristiyanlar, kendi dinlerinin son din olduğunu iddia ediyorlarsa da, bu iddiânın İslâm nazarında hiç bir geçerliliği yoktur. Çünkü "Allah katında din, şüphesiz İslâmiyet'tir..." (Âli İmrân, 3/19) "Kim İslâm'dan başka bir dine yönelirse, onunki kabul edilmeyecektir ve o, âhirette de kaybedenlerden olacaktır" (Âli İmran, 3/85)v.b. ayetler Kur'an'da yer almaktadır.

Hıristiyanlığın Temel Özellikleri

1. **Teslis**

Hıristiyanlar, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adı altında "üç kişilikte tek bir Tanrı"nın varlığını tasdik ederler. Hıristiyan inancına göre Baba, kâinatı yaratmıştır; Tanrının inkarnasyonu olan oğul günahın gücünden/esaretinden insanlığı kurtarmak üzere bedenleşmiş, kendini çarmıhta feda etmiştir; Kutsal Ruh ise ilahi sevgiyi insanın kalbine ve gönlüne vermektedir.

2. **İnkarnasyon/Hulul ya da Tenleşme**

Bu doktrin Tanrı'nın İsa-Mesih'te bedenleşerek yeryüzünde beşer hayatı yaşamasını ifade etmektedir. Hıristiyanlara göre İsa, sadece bir peygamber veya öğretmen değil aynı zamanda hem hakiki olarak beşer hem de aynı zamanda ilahi olan Tanrı'nın biricik oğludur. Böylece İsa, ilahiliği bağlamında Tanrı ile beşeriliği bağlamında ise insanlıkla özdeşleştirilmektedir.

3. **Asli Günah- Kefaret (Atonement) Öğretisi**

Hıristiyan inancına göre insanlığın babası olan Âdem, Tanrı ile yaptığı ahdi bozmuş ve itaatsizliğiyle insanlıkla Tanrı ile insanlığın arasını açmış diğer bir deyimle insanlığı Tanrıya yabancılaştırmıştır. İsa, ise kanıyla Âdem'in Tanrıya itaatsizliğinin bedelini ödemiş ve bu şekilde Tanrı ile insanlığın uzlaşmasını sağlamıştır. İsa'nın üçüncü günde ölümden dirilmesi bu evrensel kefaretin ve ölüme galip gelmenin delilidir. İsa'ya inananlar artık ondan yabancılaşmamakta bilakis onun çocukları olmaktadır. Geleneksel Hıristiyan kefaret doktrinine göre İsa-Mesih gönüllü olarak çarmıhta tüm insanların günahlarına kefaret olarak kanını akıtmış ve bu şekilde de insanoğlu ile Tanrı arasında Âdem'in günahı sonucu meydana gelen kopmayı düzelterek, Tanrı ile insanoğlu arasındaki ilişkiyi yeniden tesis etmiş ve bu şekilde de Tanrı ile günahkâr insan nesli arasındaki uzlaşmayı sağlamıştır.

4. Mesihçilik

Hıristiyanların, Yahudilikten etkilenerek alınan bir kavram ve inanç da Mesihçiliktir. Yahudîler Davud soyundan gelerek bir maşiah-Mesih'in, (kutsal yağla yağlanarak takdis edilmiş kral) kendilerini Roma idaresinden kurtaracağına inanmaktaydılar. İsa'dan Romalıları kovması beklenirken O, tebliğinde bu tür bir siyasi eylemi göstermemiştir. Ancak, her şeye rağmen O'na inananlar, haça gerildikten sonra İsa'nın beklenen Mesih olduğunu yaymaya başlamışlardır. Bu anlayışa göre İsa Mesih, dünyanın sonunda yeniden yeryüzüne inerek tanrısal bir idareyi mutlaka kuracaktır.

5. Kilise

Grekçe ''eklesya" kelimesinden gelen kilise, cemaat, topluluk anlamlarına gelir. Literatürde de, İsa inananlarının meydana getirdiği topluluğu ifade için kullanılmaktadır. Dolayısıyla kilise, dinî bir mekân veya bir kurum değil de Hıristiyan cemaatini ifade etmektedir. Kilisenin ilk nüvesi İsa'nın havarîleridir.

Kilise kelimesi zaman içerisinde dinî kurumsal yapılanmayı ve ibadet mekânlarınıifade için de kullanılmıştır. Özellikle M.S. 313 deki Milano Fermanı ile başlayan ve Hıristiyanlığın devlet takibatından kurtulmasıyla ibadet mekânları oluşturulmuş ve buralara ''kilise'' adı verilmiştir.

6. Sakramentler:

Hıristiyanlar "sakrament" adı altında bir dizi dinsel eylemle kendi kendilerini ifade etmeye çalışırlar. Roma Katolik Kilisesi ve Doğu Ortodoks Kilisesi müntesipleri – vaftiz, konfirmasyon, tövbe/günah itirafı, evharist/kutsal komünyon, evlilik, rahip takdisi, ölüm esnasında hastayı son sağlama- adı altında yedi ritüeli sakrament olarak kabul ederken, Protestan Kiliselerin müntesipleri genel olarak sadece vaftiz ve evharisti/kutsal konünyonusakrament olarak kabul etmektedir.

a) Vaftiz

Suya dalma veya vücudun belirli kısımlarını yıkamak suretiyle yapılan vaftiz sakramenti, Hıristiyan imanını kabulün ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Bazı Protestan gruplar adayın ergenlik çağına geldikten sonra vaftiz edilmesini öngörmesine rağmen Hıristiyan Kiliselerinin çoğu adayı bebeklik döneminde vaftiz etmektedir.

b) Konfirmasyon

Vaftizle Hıristiyan olan kişilere Kutsal Ruhun inayetinin verilmesi sakramentidir. Doğru Ortodoks Kiliseleri bu sakramenti, bebeklerin vaftizinden hemen sonra uygularken,

Roma Katolikleri çocukların 7–14 yaşları arasında uygulamaktadır. Bu sakramentin alınması esnasında adaylar, vaftizleri esnasında din adına verdikleri sözleri yeniler; bu esnada ellerini onların üzerine doğru uzatan rahipler de onlara dua eder.

c) Tövbe/Günah İtirafı

Kişinin işlediği günah veya hatasını kilisede itiraf etmesi ve rahibin de Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına söz konusu günah veya hatayı bağışlaması sakramentidir.

d) Evharist/Komünyon

İsa'nın çarmıha gerilmeden önce havarileriyle yediği son akşam yemeği anısına icra edilen bu sakrament, tüm Katolik, Ortodoks ve Protestan Hıristiyanlarca düzenli olarak Pazar günleri yapılmaktadır. "Kutsal Komünyon", "Mass", Rabbin Son Akşam Yemeği" ve "Ekmek ve Şarap Ayini" olarak da bilinen bu ayine iştirak eden Hıristiyanlar, İsa'nın bedenini ve kanını temsil eden ekmek ve şaraba hissedar olur ve böylece Rab İsa-Mesih ile bütünleşirler.

e) Evlilik

Evlenecek çift için bazı özel duaların yapıldığı bir ayindir. Bu sakramentinuygulanışında mahalli geleneklerden dolayı kiliseden kiliseye farklılık vardır. Ancak tüm kiliselerde bu sakramentin temel amacı evlenecek erkek ve kadını takdis etmektir.

f) Rahip Takdisi

Din adamlarının rahip olarak atanma seremonisidir. Bu ayin esnasında rahip olarak atanacak kişi hayatını Hıristiyan topluluğuna adamayı vaat eder.

g) Hastayı Yağlama

Roma Katoliklerince ölümü kaçınılmaz olan hastalara uygulanmaktadır. Ortodokslara göre ise hastayı rahatlatmak ve iyileştirmek için gerekli olduğu her durumda uygulanmaktadır. Bu sakramentin uygulanması esnasında toplu veya özel ayinlerle dualar eşliğinde hastaya yağ sürülür.

Teolojik ve kilise idaresi konularında Katolik ve Ortodokslar gibi yeknesak görüşe sahip olmayan Protestanlar yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu sakramentlerden sadece ikisini – vaftiz ve evharistiyı/komünyonu kabul etmektedir. Çünkü onlara göre Mesih-İsa sadece bu iki sakramenti tesis etmiştir.

Hıristiyan Festivalleri

Hıristiyanlıkta sakramentlerin yanında birçok festival de bulunmaktadır. Özel kutlamalarla idrak edilen bu festivaller şunlardır:

Epifani	6 Ocak
Doğu Ortodoks Kristması/Noeli	7 Ocak
Kül Çarşambası	24 Şubat- 10 Mart
Easter/paskalya Pazarı	22 Mart- 25 Nisan
İsa'nın Göğe Yükseliş Günü	30 Nisan- 3 Haziran
Pentakost Pazarı/Beyaz Pazar	10 Mayıs- 13 Haziran
Advent	Kasım- Aralığın ilk Haftası
Kristmas/Noel	25 Aralık

Dua

Dua, Litürjik festivallere ilaveten Hıristiyanların en çok önem verdiği ibadettir. Kutsala yönelik hamd, şükür, rica, dilek ve yakarış olan dua Hıristiyanlar için bir kişi hoşnut eden bir eylem olarak görülmektedir.

Hıristiyanlara göre duada dört önemli veçhe vardır: Tanrı ile konuşma, Tanrıyı dinleme, Tanrının varlığını tefekkür etme yani O'nun varlığının fakında olma ve toplumsallık. Hıristiyanlar arasında en çok kullanılan dua, Matta İncili 6–9-13'de yer alan ve "Rab duası" olarak bilinen duadır:

Kutsal Kitap

Hıristiyanlıkta kutsal kitap "Bible" (Kitabı Mukaddes) diye adlandırmaktadır. O, Eski-Ahit adı altında Yahudilerin kutsal yazıları ve Yeni-Ahit adı altında Hıristiyan yazıları olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Hıristiyan inancına göre Eski-Ahit, Tanrı'nın Hz. Musa ile Sina'da yaptığı ahdi temsil etmektedir. Yeni-Ahit ise İsa'nın havarileriyle son akşam yemeğinde yaptığı sözleşmeyi temsil etmektedir. Bu özellikleriyle Eski ve Yeni Ahitte konuşan Tanrı aynı Tanrı'dır; ancak Eski-Ahit tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Zira onun layıkıyla anlaşılabilmesi için Yeni Ahite ihtiyaç vardır.

Hıristiyan inancına göre Eski Ahitin en temel işlevi İsa Mesih'in gelişini müjdeleyen ifadeler taşıması ve bir bakıma insanlığı Yeni Ahit dönemine hazırlamasıdır. Dolayısıyla Hıristiyanlıkta Kitabı Mukaddes içerisinde özellikle Yeni Ahit ayrıcalıklı bir önem taşımaktadır.

Yeni-Ahit'i oluşturan yazılar temel özellikleri açısından şöyle sınıflanabilir:

Rivayete dayanan kutsal yazılar: Bunlar Markus, Matta, Luka ve Yuhanna İncilleri ve Resullerin İşleri adlı kitaplardır. Bunlardan konu ve muhtevası aynı olan İncillere (Markus, Matta ve Luka) Sinoptik İnciller denir.

Mektuplar: Pavlus'un 13 mektubu (Romalılara Mektup; Korintlilere Birinci Mektup; Korintlilere İkinci Mektup; Galatyalılara Mektup; Efeslilere Mektup; Koloselilere Mektup; Selaniklilere Birinci Mektup; Selaniklilere İkinci Mektup; Timoteyus's Birinci Mektup; Timoteyus'a İkinci Mektup; Titus'a Mektup; Filimun'a Mektup), İbranilere Mektup, Yuhanna'nın Üç Mektubu; Petrus'un İki Mektubu, Yakup'un Mektubu ve Yahuda'nın Mektubu.

Apokaliptik yazılar: Bu kısmı da 1545 yılında yapılan Trentkonsilinde Yeni-Ahit külliyatına dahil edilen Tanrı'nın nihai zaferi konusunda vizyonvari bir şekilde bilgi veren Vahiy kitabı oluşturmaktadır.

Yeni Ahit metinleri içerisinde tarihsel açıdan en eski metinlerin Pavlus'un mektupları olduğu kabul edilir. Ona atfedilen 13 mektuptan ise yalnızca bir bölümünün gerçekte ona ait olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan Yeni Ahit metinleri arasında şüphesiz en önemli olanlar İncillerdir. İncil metinleri İsa sonrası dönemde onun söz ve fiillerine dayalı geleneğin farklı yazarlarca bir araya toplanması sonucunda oluşmuştur.

Günümüzde Markus, Matta, Luka ve Yuhanna gibi isimlerle bilinmelerine rağmen, inciller gerçekte isimsiz olarak kaleme alınmışlar ve ikinci yüzyılın ikinci yarısından sonra bugünkü isimleriyle anılmaya başlanmışlardır. Hıristiyan geleneğinde Matta ve Yuhanna İsa'nın orijinal havarisi olarak kabul edilirken, MarkusPavlus'un takipçisi ve Luka da Pavlus'un öğrencilerinden biri olarak görülür.

Q ve Tomas İncilleri MS. 50–60; Markus İncili MS.70–80; Matta ve Luka İncilleri MS. 80–90; Yuhanna İncili MS. 90–110tarihleri arasında teşekkül etmiştir.

İsa'nın söz ve eylemlerini rivayet yoluyla nakleden dört İncil temel olarak şu beş ana konuyu ihtiva etmektedir:

1. İsa'nın halka yönelik söz ve eylemleri, dört İncilde;

2. İsa'nın çarmıhta acı ve ıstırap çekmesi ve gömülmesi, dört İncilde;

3. İsa'nın ölümü sonrası taraftarlarına görünmesiyle ilgili anlatılar, Matta, Luka ve Yuhanna'da;

4. İsa'nın doğumu ve çocukluğuyla ilgili rivayetler,sadece Matta ve Luka'da;

5. İsa'nın insan suretinde bedenleşmeden önceki haliyle ilgili bilgiler yani önsöz, sadece Yuhanna'da yer almaktadır.

Günümüzde Hıristiyan Ana Mezhepleri

Hıristiyanlık, Yahudîlik içinde Mesihî bir hareket olarak doğmuş, zamanla evrensel bir din haline gelmiştir. Bu geçiş sürecinde, kademeli bir biçimde inanç esaslarını belirlemiş ve hayata geçirmiştir. Ancak oluşturulan bu inanç esasları genellikle kilise içerisinde büyük gerilimlere ve kopmalara neden olmuştur. Bu kopmaların ilki 451'deki Kadıköy Konsülünde yaşanmıştır. Bu konsül sonucunda İsa'da tek tabiat olduğunu savunan Monofizit Kıptî, Ermeni, Nesturi ve Süryani Kiliseleri ana kitleden kopmuştur. Bu kopmayı XI. Yüzyıldaki Doğu-Batı ayrılması takip etmiştir. Roma Kilisesi ile İstanbul Kilisesinin üstünlük ve otorite çekişmesinin sonucunda Ortodoks ve Katolik Kiliseleri oluşmuştur. Batıda, Katolik Kilisesi içerisinde inanç ve uygulamalara dair ihtilaflar reformları doğurmuş ve buradan da Protestan Kiliseler doğmuştur.

Başlıca Hıristiyan Mezhepleri ve temel görüşleri şunlardır:

1. **Katolik Mezhebi**

Doğu-Batı ayrışmasından sonra Roma'daki Kilise, evrensel anlamına gelen Katolik adını almıştır. Dünyada en fazla mensubu bulunan bu kilise, merkeziyetçi bir yapıya sahip olup, başında da Papa bulunmaktadır. Papa'nın yanılmazlığını temel ilke olarak benimsemiş olan Katolik anlayışta Papa, aynı zamanda Vatikan Devletinin başı olarak kabul edilir.

Bu Kilise'nin başlıca özellikleri şunlardır:

- Mezhebin en yüksek lideri Papa'dır. Papa İsa'nın vekili ve Petrus'un halefidir.
- Roma Katolikliğin merkezidir ve manevi bakımdan daha üstündür.
- Katolik Kilisesi Kutsal Ruh'un yönetimi altında olduğu için, evrensel kurtuluş sadece bu kilisenin öğretilerine bağlanmakla mümkündür.
- Kutsal Kitap ve kutsal gelenek aynı kaynaktan çıktığı için, bunlara büyük önem verir.
- Kutsal Ruh'un Baba'dan ve Oğul'dan birlikte çıktığına inanılır.
- Göğe yükseltilen Meryem, hem Oğul Tanrı'nın hem de Kilisenin annesi olarak kabul edilir.
- Rahipler kesinlikle evlenemezler.
- Kilise, başlangıçtan günümüze kadar yapılan yirmi bir konsülü ve kararlarını kabul etmektedir.

2. **Ortodoks Mezhebi:**

Ortodoks, doğru inanç ve doktrine sahip olan anlamına gelmektedir. Doğu-Batı ayrılmasından sonra, Doğu Kilisesi kendisinin doğru inanç ve yaşayış üzere olduğunu ifade etmek için, Ortodoks adını kullanmaya başlamıştır. Roma Kilise'sinden ayrılmasının en önemli iki dinî sebebi, İstanbul'un Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul etmemesi ve Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığını savunmasıdır.

Bu ayrılmadan sonra İstanbul'daki Bizans Kilisesi Ortodoksluğun merkezi haline gelmiştir. Ortodoksluğun diğer merkezleri de İskenderiye, Antakya ve Kudüs Patrikliklerdir.

Bunların dışında özerk ve yarı özerk kiliseler de bulunmaktadır. Bu yapısıyla Katoliklik kadar merkeziyetçi olmayan Ortodoksluk, sayısal olarak Hıristiyan dünyasındaki ikinci büyük mezhebi oluşturmaktadır.

Ortodoksluğun başlıca özellikleri şunlardır:

- Ruhanî lideri Patriktir.
- Papa'nın yanılmazlığını kabul etmezler.
- Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığına inanırlar.
- Genel konsül olarak ilk yedi konsülü kabul ederler. Diğer konsülleri Katoliklerin konsülleri olarak görürler.
- Rahipler, istedikleri takdirde evlenebilirler.
- Her milletin kendi diliyle ibadet etmesini kabul ederler.
- İkonlara büyük önem verirler. Baba hariç dinsel öğelerin hepsini ikonlarla tasvir ederler.

3. Protestan Mezhebi:

İtiraz eden, baş kaldıran anlamlarına gelen Protestan, XVI. Yüzyılda Katolikliğin dini inanç ve uygulamalarına tepki olarak çıkan reformist topluluklara denmektedir. Başını Alman Rahip Martin Luther (1489–1546)'in çektiği bu hareket, daha sonra Zwingli, Calvin gibi birçok ileri gelen Protestan tarafından Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayılmıştır. Bu liderler, Kilise'nin dini otoritesi ve günahları affetme yetkisi gibi hususlara tepki göstermiş, bu konularda reformist görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak çözüm konusunda birbirlerinden farklı şeyler söylemeleri, farklı Protestan grupların oluşmasına neden olmuştur.

Günümüzde Protestanların genel özellikleri şunlardır:

- Papa'nın yanılmazlığını ve mutlak otorite oluşunu reddederler.
- Dini anlama ve yorumlamada Kilise yetkilerini değil, Kutsal Kitabı esas alırlar.

- Kurtuluş için gereken şeyin amel değil, iman olduğuna inanırlar.
- Din hizmetlerini yürüten bir sınıf bulundurmakla beraber, ruhbanlığı kabul etmezler.
- Meryem'e ve Azizlere çok önem vermezler.
- Sakrament olarak sadece vaftiz ve evharistiyayı kabul ederler. Diğer sakramentlere değer vermezler.
- Katolik ve Ortodoksların aksine, Kiliselerde heykel ve resimlere(ikonlara) yer vermezler.

III. HİNDUİZM

Hint alt kıtasında ortaya çıkan inanç sistemleri arasında tarihî bakımdan en eski gelenek Hinduizm'dir. Kendi mensuplarınca o, "*sanatanadharma*" (ezelî-ebedî şeriat) veya sadece "*dharma*" olarak anılır ve daha dünyanın yaratılış aşamasında, insanın burada huzurlu bir hayat yaşayabilmesi için Tanrı tarafından önerilen ve tesis edilen bir yol olarak kabul edilir. Hinduizm'in Hint alt-kıtasında zuhur eden diğer dinî sistemlerle münasebeti, bazı araştırmacılarca Yahudiliğin Hıristiyanlık ve İslâm gibi diğer semitik dinlerle ilişkisine benzetilir. Zaten Hinduizm, dünyanın diğer bölgelerindeki Hinduların da bir biçimde Hint kökenli olmaları dolayısıyla Hint Yarımadasıyla sınırlı bir din oluşu itibariyle etnik kökenlidir ve bu yönüyle Yahudiliği çağrıştırır. Ama onu Yahudilik ve diğer dinlerden ayıran en önemli özellik, onun belli bir kurucusu ve amentüsünün bulunmayışıdır.

Hindular arasındaki bu yaygın kanıya rağmen Hinduizm'in bilinen tarihi yaklaşık otuz beş asırdan daha uzun bir zaman dilimini kapsar. Hint yarımadasında ortaya çıkan çeşitli dinlerin Tanrı ve varlık konusunda farklı anlayışlara sahip oldukları görülse bile hayata ve insana bakış açılarında şaşırtıcı bir benzerlik göze çarpar. Başka bir ifadeyle, bölgede ortaya çıkan Caynizm, Budizm ve Sihizm gibi dinler Hinduizm'e ait birçok unsuru bünyelerinde taşır, hatta bundan dolayı bazen ayrı dinler olarak değil, klasik Hindu mezhepleri biçiminde değerlendirilir. Zira Hint kökenli olan bu dinlerin her biri için, varoluş -ister yeryüzünde isterse başka bir metafizik mekânda olsun- acı ve kederden ibarettir. Bu nedenle insanoğlu hangi varoluş basamağında bulunursa bulunsun, nihaî kurtuluşa ulaşamadığı sürece ıstırap ve sıkıntılarla dolu dünya hayatının tekrar tekrar yaşamaya mahkûmdur. Hint dinlerinde ferdin böyle sıkıntılı bir varoluş girdabına düşmesinin temel nedeni, bu varoluşun mahiyeti ve ondan kurtuluşun imkânı konusundaki ortak görüşleri yaygın olarak *maya, karma, samsara* ve *mokşa* (nirvana) öğretileriyle ifade edilir.

Bugün yaklaşık 650–700 milyon mensubuyla dünyada en fazla taraftarı olan üçüncü veya dördüncü din durumundaki Hinduizm, aynı zamanda dünyanın en eski dinî geleneklerinden birisidir. Tarihî süreçte, söz konusu din içerisinde çok değişik mezhepler

hatta dinler ortaya çıkmıştır. Bugün Hinduizm'in üç temel mezhebinden Vişnuculuk (Vaisnavizm) mezhebinin yirmi, Şivacılık (Saivizm) mezhebinin on, Sakta/ Sakti mezhebinin beş ve bunların dışında daha irili ufaklı yaklaşık onbeş mezhebin bulunduğu göz önüne alınacak olursa, Hinduizm'deki çeşitliliğin boyutları net olarak anlaşılabilir.

Hinduzm'in Temel Özellikleri Şunlardır:

1. Hindu halkının binlerce yıllık birikimini ve yaşam tarzını ifade eden Hinduizm, etnik bir dindir.
2. Kurucu bir peygamber veya karizmatik lider inancı yoktur.
3. Doktrinlerin bir bütününü oluşturan her hangi bir Amentü (Credo)'sü yoktur. Bu nedenle bu dinde inanç ve ibadet açısından çok çeşitlilik mevcuttur.
4. İnanç ve davranışların çok ve çeşitli olması nedeniyle, Teolojik-Kelami anlayış gelişmemiştir.
5. Tanrı kavramı belirgin değildir. Bazıları tek tanrı, bazıları da çok tanrı inanışlarına sahiptirler.
6. Dini teşkilatlanma fazla gelişmemiştir ve mabet anlayışı henüz yeni gelişmeye başladığı için dünyanın çeşitli bölgelerinde geniş anlamda yaygın değildir.
7. İnekler hayatın kaynağı olarak kabul edilip kutsanmıştır.
8. Kast denilen toplumsal sınıf anlayışına sahiptir.

Kast Sistemi:

Hindu toplumunda insanlar sınıflara ayrılırlar. Kast, aynı işi yapan atadan miras kalan hakları, görevleri ve adetleriyle birbirine bağlı olan insanlar topluluğudur. Bu sınıflar sırasıyla şöyledir:

1. Brahmanlar: Entelektüel bir tabakadır. Bilginler ve rahipler bu tabakada yer alır. Kutsal yazıları (Veda) yorumlayan kişilerdir.
2. Kshatriyalar: Askerler, prensler ve üst düzey memurların oluşturduğu bir tabakadır.
3. Vaisyalar: Tüccarlar, toprak sahipleri ve çiftçilerden oluşur.
4. Sudralar: İşçiler ve kölelerdir.

Bu sistemde kastlar arası geçiş yoktur. Geçiş ancak kastın gerektirdiği işleri yapmakla ve hayatın amaçlarına uygun yaşamakla yeniden doğma, ruhun yeni bir beden zuhuru (tenasüh) sonucundagerçekleşebilmektedir.

Karma ve tenasüh

İnsanın yaptığı işlerin karşılığını bir başka hayatta görmesi anlayışı olan Karma, bir sebep- sonuç kanunudur. Ahiret inancı olmayan Hiduizm'de bu sebep-sonuç Karma ile açıklanmaktadır. Hindu inanışında insan, nihaî gerçeklik olan Brahma'dan gelmiştir. Ancak tekrar Brahma'ya dönmek ve O'nda yok olmak, bir hayatta gerçekleşebilecek bir şey değildir. Bunun için sayısız doğuşlar ve yaşayışlar gerekmektedir. Her hayatta insan, yaptığı iyi işlerle olgunluğa bir adım daha yaklaşır. Olgunluğa ulaşamamışsa bir sonraki hayatta daha iyi bir kastta dünyaya gelir ve olgunlaşma çabasını sürdürür. Şayet yaşamı olumsuz geçerse, sonraki hayatta daha aşağı bir kasta düşer. Bu durumlar, tam olgunluk sağlanıncaya kadar devam eder. Tam olgunluğu elde edenler Brahma'da eriyip onunla birleşirler.

Karma kanununun zorunlu bir sonucu da tenasühtür. Bir beden yok olurken, ruhun başka bir bedene geçmesi olayına tenasüh denir. Karma sistemi içerisinde ruh, her seferinde başka bir bedende dünyadaki serüvenine devam eder.

IV. BUDİZM

Budizm, M.Ö. VI. asırda kuzey Hindistan'da yaşadığı kabul edilen SiddhartaGautamaSakyamuni'nin öğretilerine dayalı olarak gelişen inanç sistemini ifade eder. Mensuplarınca Budda-dharma (Budda'nın şeriatı), Budda-vacana (Budda'nın sözleri) veya Budda-sasana(Budda'nın öğretileri ve mesajı) diye bilinen bu inanç sistemi, günümüzde dünyanın dört bir yanında mensupları bulunan ve en hızlı gelişen dinlerden biridir. İkibin beş yüz yılı aşan uzun tarihsel süreçte Budizm, Hint kültürünün yanı sıra Orta ve Güney Doğu Asya'nın yerel kültürleriyle de karşılaşmış ve sonuçta bu bölgelere ve kültürlerine egemen olmuştur. Ayrıca onun, daha Hıristiyanlık öncesi dönemde Orta Doğu'ya, Helen dünyası ve Mısır'a kadar yayıldığı ve bu kültürleri de derinden etkilediği bilinmektedir. Şüphesiz bu, hiçbir zaman tek yönlü bir etkileme süreci olmamıştır. Zira yerel kültürler de Budizm'i etkilemiş ve sonuçta birbirinden oldukça farklı Budist okulları ortaya çıkmıştır. Örneğin, milâdî birinci asrın sonlarında Orta Asya'dan gelerek Keşmir ve Pencap bölgesini ele geçiren göçebe toplulukların Budizm'i kabul etmeleri ve Budist din adamlarının söz konusu dini bu insanların anlayışları ve ihtiyaçlarına göre yorumlama gayretleri sonrasında Mahayana Budizm'i denilen mezhep ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Budizm'in Çin ve Japonya'ya yayılması da Çin Budizmi veya Zen Budizmi gibi yeni ekollerin doğuşuna imkân sağlamıştır.

Birbirinden oldukça farklı din anlayışlarını temsil eden bütün bu okulların yegâne ortak özelliği, Budda'yı kendi ruhani liderleri kabul etmeleridir.

Budist kutsal literatürü aynen Hinduizm'deki gibi ilk dönemlerde sözlü olarak nakledilmiştir. Fakat bu sözlü nakil süreci çok uzun sürmemiş ve Budda'nın ölümünden kısa bir süre sonra keşişler tarafından onların tespiti ve kayda geçirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Buna rağmen Budizm'in ilk asırlarından bütün halinde günümüze ulaşan herhangi bir metin yoktur. İlk yazılı metinlere milattan önce ikinci asırda kral Asoka döneminde rastlanır. En eski toplu Budist dini metinleri ise, hikmet yolu (*Dharma-Chakra-Pravattana*) adını taşır ve derlenişi tahminen milattan sonra ikinci yüzyıldır.

Budizm, Veda kutsal literatürünün dinsel otoritesini kabul etmez. Dolayısıyla onlardan kaynaklanan birçok dini uygulama gibi kast anlayışına karşı çıkar ve bundan ötürü Hindularca sapık olarak tanımlanır. Buna rağmen, Hinduizm'in yeniden doğuş (*reinkarnasyon*), *karma* ve nihai kurtuluş (*moksha*) öğretileri bazen küçük değişiklerle bazen de olduğu gibi Budizm tarafından kabul edilir. İlk dönemlerde ve Hinayana mezhebinde Hinduizm'e belirgin bir tavır söz konusu olduğu halde bilhassa Mahayana geleneğinde Brahma, Indra ve Yama gibi Vedik tanrılara yer verildiği, Hindu ölüm sonrası hayat anlayışının aynen kabul edildiği ve Nirvana yolunda yoga egzersizlerine de başvurulduğu görülür. Bunun yanısıra, bağımlı varoluş yasası, dört temel gerçeklik, sekiz dilimli orta yol ve nirvana öğretileri ise sadece Budizm'e özgü inançlar olarak zikredilebilir.

Budizm, Hinduizm'deki karma yasasının yanı sıra bunun doğal bir sonucu kabul edilen *reinkarnasyon* öğretisini de benimser. *Karma yasası*, bireyin dünyevi var oluşunu onun iradi eylemlerinin ahlâki sonuçlarına göre belirlenmesi şeklinde ifade eder. Bu yasaya göre insanın mevcut yaşamı geçmiş hayatlarındaki eylemlerin bir sonucu olduğu gibi gelecekteki yaşamları da bugün yaptıklarına göre belirlenecektir. Dolayısıyla Budizm'e göre insanın kaderi Tanrı tarafından değil, kendi iradi eylemlerince çizilir ve bu süreç Nirvana'ya ulaşıncaya kadar devam eder. Budist karma-reinkarnasyon ile Hindu öğretisi arasındaki temel farklılık Budist *anatta/anatman* öğretisinden kaynaklanır. *Anatman*, varlığın özünü oluşturduğunu düşündüğümüz, "ruh" veya "ben" adını verdiğimiz sabit bir cevherin yokluğunu ifade eder. Bu durumda *reinkarnasyon* sürecinde birbirini takip eden bedenlerin ayniyetini/özdeşliğini ispat etmek zorlaşır, hatta imkânsızlaşır. Sonuçta, *karma-reinkarnasyon*öğretisinin gerçekliği ve ahlakiliği tartışılır duruma gelir. Budizm'de bu sorun, yanan bir mumdan başka bir mumun yakılması örneğindeki benzer bir sebep-sonuç ilişkisi veya genel nedensellik yasası çerçevesinde çözülmeye çalışılır. Ancak asırlardır süren açıklamaların problemi, herkesi ikna edecek biçimde çözdüğünü söylemek mümkün değildir.

Nirvana

Pali metinlerinde ‘‘ durgunluk, dizginlik, huzur, arınmışlık ve ölümsüzlük’’; Hinayana mensuplarına göre ‘‘varlık, ihtiyarlık, ölüm ve ızdıraplardan kurtulma, ihtirasın yokolması’’; Mahayana’ya göre de ‘‘ gerçek saadet, nihaî tenasühsüz kurtuluş, yani ızdıraplı hayata tekrar tekrar gelmekten (reenkarne) muaf olma’’ anlamlarına gelmektedir.

Karmasistemi içerisinde insan, yaptığı iyi işlernedeniyle olgunluğa bir adım daha yaklaşır. Olgunluğa ulaşamamışsa bir sonraki hayatta başka bir bedenle dünyaya gelir ve olgunlaşma çabasını sürdürür. Şayet yaşamı olumsuz geçerse, sonraki hayatta daha aşağı bir varlıkta temsil edilir. Bu yeniden bedenlenmeler büyük bir ızdırapın da sebebi olur. Sonuçta, tam olgunluk sağlanıncaya kadar devam eden bu ruh göçleri, Nirvana’ya ulaşıldığında huzur ve kurtuluşla sonlanmış olur.

Dört Kutsal Gerçek ve Sekiz Dilimli Yol

Hayatı acı ve ıstıraptan ibaret gören Buda’nın temel amacı insanı, varlık ve yokluğun dışında tam bir saadet ve mutluluk hali olan Nirvana’ya eriştirmektir. Nirvana’ya ulaşmak için de şu dört kutsal gerçeğin iyi anlaşılması ve gereklerinin de yapılması lazımdır:

1. Hayatın her safhası acı ve ıstıraptan ibarettir.
2. İnsan tabiatta arzuları peşinde koşacak, arzular da yeni ıstıraplar doğuracaktır. Bu ıstırabın kaynağı, Karma ve yeniden bedenlenmeye (reinkarnasyon) de sebep olan arzu ve ihtiraslardır.
3. Acı ve ıstıraplardan kurtulmanın çaresi, tam bir mutluluk hali olan Nirvana’dır.
4. Dördüncü gerçek, kişiyi Nirvana’ya eriştirecek olan orta yoldur. Bu orta yol sekiz dilimli yoldur.

Sekiz Dilimli Yol:

1. Doru inanış veya anlayış
2. Doğru niyet
3. Doğru davranış
4. Doğru söz
5. Doğru geçim
6. Doğru çaba
7. Doğru kontrol
8. Doğru konsantrasyon

Meditasyon ve Yoga

Hindu ve Budist öğretisinde,Karma içerisindeki ruhun seyr-i sülükünde, daha az ızdırapla ve daha az bedenlenmeyle Brahma'ya veya Nirvana'ya ulaşması için yapılan her türlü sistematik ruh eksersizleri, düşünsel ve bedensel disiplin çalışmalarının yöntem ve şekillerinin bütününe birden meditasyon denilmektedir.

Meditasyon, Hint dini hayatının en önemli unsurlarından ve bu bölgede ortaya çıkan bütün dinlerde var olan bir öğedir. Tıpkı diğerleri gibi Budist meditasyonun amacı da bireyi öncelikle zihinsel sükûnete kavuşturmaktır. Böylelikle zihni rahatsız eden herşey ortadan kaldırılmış olur. Meditasyon denilince akla öncelikle sakin bir yer gelir, fakat kalabalık içerisinde veya yoğun trafikte de meditasyon mümkündür. Rahat oturma becerisi kazanma ve nefesi kontrol etme uygulamaları ile dış dünyaya karşı duyarsızlaşma gibi egzersizlerin de amacı aslında meditasyona hazırlıktır. Çünkü eğitilmemiş zihin sürekli daldan dala atlayan maymunlar gibidir. O da durmadan konudan konuya atlar durur; bir türlü sonu gelmeyen arzular, nefretler ve hayaller onu her zaman meşgul eder. Zihin zaman zaman bunların farkına varsa ve bu durumdan rahatsızlık duysa bile, böyle bir halde, arzu edilen nihai amaca ulaşmak mümkün değildir. Ancak duyulmaya başlayan rahatsızlıklar bireyin iyi yolda olduğunun göstergeleridir. Bundan dolayı, yapılan her şeyi bilinçli yapmak ve etrafımızda olup bitenlerin farkında olmak salt meditasyon tecrübesinin alt basamakları kabul edilir.

Zihinsel dinginliğe ulaşma, sadece dünyevi kaygı ve sıkıntıların sona ermesi ve bireyin sürekli haz ve mutluluk halini yakalaması değil, gerçekte acı ile hazzın, sevinç ile mutluluğun bir ve aynı olduğunun farkına varmasıdır. Bu durum insanı *nirvana*ya yaklaştırır. Sonuçta ise dünyadan çekilme değil dünyada faydalı olacak bir sakinliğe ulaşma söz konusudur. İki çeşit meditasyon vardır.

1- *Samadhi* (Sakinleşme, sükûnete ulaşma): Sürekli zihinsel konsantrasyonu ve suje-obje ayırımının tamamen ortadan kalktığı mutlak kilitlenmişlik halini ifade eder.

2- *Vipassana* (Herşeyin iç yüzünü kavrama): Konsantre olma her şeyin içyüzünü görme ve eşyaların gerçek mahiyetini kavrama yeteneğini arttırtır. Nihai amaç ise, tüm varlıklar için *samsara*nın ortaya çıkardığı memnuniyetsizlikleri ortadan kaldırma ve herkesin *nirvana*ya ulaşmasını sağlamadır.

Yoga da bu amaçlar doğrultusunda yapılan bir çeşit bedensel ve ruhsal tezkiye faaliyetidir. Bu teknik, kişisel ben'i evrensel ben'le birleştirip bütünleştirmek için, kişisel ben'i eğitmenin pratik yoludur. Bilgi yogası, çalışma yogası, tapınma yogası zihin yogası ve

meditasyon yogasını öğreten BhagavatGita adlı bir kitap da mevcuttur. Bir çok çeşidi bulunan geleneksel yoganın bir kaçı şöyle sıralanabilir:

- Bhakti Yoga: Tapınmayı ön plana çıkaran yoga,
- Karma Yoga: Ahlaki ilkeleri ve davranış biçimlerini ön plana çıkaran yoga,
- Mantra Yoga: Belirli şeylerin ritmik tekrarı ile zihni kontrol altına almayı ön plana çıkaran yogadır.

Daha da geniş anlamıyla yoga, insanın bedenî, zihnî ve ruhî güçlerinin bir araya getirilerek egzersiz şeklinde tezahürüdür. Yoga yapan kişiye ‘‘ yogi veya yogin’’ adı verilir. Yogi, bu yöntemleri kullanarak nefsine hâkim olma gücünü kazanır ve konsantrasyonunu sağlar. Böylece beden ve ruh birliğini sağlayarak tabiatüstü güçlerle ilgi kurmayı başarır.

Bugün yoga salonları ve seansları dünyada yaygın hale gelmektedir. Ülkemizde de stresin önüne yoga ile geçildiğini savunan Hint kökenli öğretilerin savunuculuğunu yapan kişiler ve gruplar oluşmakta ve büyük şehirlerde faaliyet göstermektedirler.

TÜRKİYE’DE İSLÂMİYET’İN DIŞINDA DİĞER DİN MENSUPLARI

Yahudiler

Yahudilerin Türkiye coğrafyasındaki mevcudiyeti oldukça eskidir. Yapılan araştırmalarda, Ege’de İzmir civarında, Marmara’da, Akdeniz’de ve Karadeniz sahil şeridinde eski çağ Yahudi yerleşkelerinin olduğu saptanmıştır. Ancak Türkiye topraklarındaki Yahudi nüfusunun artışı, 1492 yılındaki İspanya (Endülüs) sürgününden sonra gerçekleşmiştir. İber Yarımadasını Müslümanların elinden alan Hıristiyanlar, Müslümanlarla birlikte burada yaşayan Yahudileri de sürmüşlerdir. Göç eden Yahudiler Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Osmanlılar da onlara kucak açmış ve özgür bir ortam sağlamıştır. Ayrıca I. Dünya savaşı sonunda Osmanlının elinden çıkan bölgelerdeki Yahudiler ve II. Dünya Savaşı’nda da Doğu Avrupa ve Kırım Yahudileri bugünkü Türkiye topraklarına göç etmişlerdir. Bu nüfus İsrail Devleti kurulmadan yaklaşık 70 bin civarındaydı. Ancak İsrail Devleti kurulunca bu nüfusun yarıya yakını Filistin’e göç etmiştir.

Bugün Türkiye’de yaşayan Yahudilerin sayısı yaklaşık 26 bin kadardır. Bunları tamamına yakını İspanya kökenlidir.

Türkiye Yahudilerinin yasal temsilcisi Hahambaşı’dır.Ona görevinde danışmanlık yapan iki meclis bulunur. Bunlar, dinî konsey ve fahrî danışmanlar kuruludur. Evlenme, boşanma, miras ve nesep tespiti gibi davaların görüldüğü bir de mahkemeleri (Bet-Din) bulunmaktadır.

Hıristiyanlar

Türkiye Hıristiyanlık açısından çok önemli bir coğrafyadır. Çünkü Hıristiyanlık her ne kadar Filistin'de doğmuşsa da, günümüz Hıristiyanlığının şekillenip geliştiği yer Türkiye'dir. Günümüz Hıristiyanlığının kurucusu olan Pavlus, Tarsus'ta doğmuş ve öğretilerini de buralarda yaymıştır. Özellikle Antakya, erken dönem Hıristiyanlığında önemli bir yerdir. Hıristiyan terimi de ilk olarak burada kullanılmıştır. Antakya Patrikliği, İskenderiye, Kudüs ve İstanbul Fener Patrikliğiyle birlikte dört büyük tarihî patrikliği oluşturmaktadır.

Bütün Hıristiyanlarca kabul gören yedi büyük konsül de bu topraklarda yapılmıştır. İkisi İznik'te (325, 787); dördü İstanbul'da (381, 451(Kadıköy), 553, 680); biri de Efes'te (431) toplanmıştır.

İznik, Efes ve Meryem Ana, Kapadokya, Demre ve Noel Baba başta olmak üzere, Hıristiyanlarca önemli birçok hac ve ziyaret yerleri de yine Anadolu'da bulunmaktadır.

Ülkemizde birçok farklı Kilise tarafından temsil edilen Hıristiyanların nüfusu, tahmini olarak 130 bin civarındadır.

Ermeniler

Ermeniler,Monofizit karakterli GregoryanKilise'si ile temsil edilmektedirler. Bu Kilise, İsa'nın beşeri yönünün ilahî yönü içerisinde eridiği ve İsa'da sadece ilahî yönün bulunduğunu (Monofizitizm) kabul etmektedir. 1830'lara kadar Osmanlı Devleti'nde kültürel ve ekonomik hayatta, hatta sarayda, birçok yüksek mevkilere gelen Ermeniler, Osmanlı idaresi tarafından '' Millet-i Sadıka'' olarak kabul edilmişlerdir.

Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Amerika başta olmak üzere birçok Avrupa ülkelerine göç etmiş olan Ermenilerin ülkemizdeki nüfusu, Hıristiyan gruplar arasındaki en kalabalık nüfus olma özelliğini sürdürmektedir. Bugün Türkiye'de yaşayan Ermenilerin nüfusu hususunda farklı bilgiler ve rakamlar telaffuz edilmekle birlikte takriben 45 bin ile 80 bin kadardır.

Süryaniler

Doğu ve Batı Süryanileri olarak iki gruba ayrılan Süryanilerin bir kısmı (Batı Süryanileri) Arami kökenlidirler. Bir süre Urfa'yı merkez edinen Batı Süryanileri, Ermeniler gibi İsa'da tek tabiatın bulunduğuna (Monofizitizm) ve Meryem'e '' Theotokos'' (Tanrıdoğuran) denilebileceğine inanırlar. Onlar da 451'deki Kadıköy Konsülünün kararlarını kabul etmemiş ve böylece ayrı bir Kilise oluşturmuşlardır.

Osmanlı idaresinde rahat bir hayat sürmüş olan Süryanilere 1882 yılında ‘‘ Millet’’ statüsü verilmiştir. Ancak zamanla Roma Katolik Kilisesi’nin ve Protestan Kilisesi’nin misyonerlik faaliyetleri neticesinde Batı Süryanilerinin bir kısmı Katolik ve Protestan olmuşlardır. Ülkemizde Süryaniler çoğunlukla İstanbul’a göç etseler de, nüfusun büyük bir bölümü Tur Abdîn (Mardin) bölgesinde yaşamaktadırlar.

Bugün Türkiye’de Batı Süryani Kilisesi, ‘‘ Süryani Kadîm Kilisesi’’ adı altında varlığını sürdürmekte ve bu kilisenin 40 bin mensubu bulunmaktadır.

Rumlar

Hıristiyanlık tarihinin dinî merkezlerinden biri olan İstanbul Kilisesi, M.S. 37’ de Aziz Andreas tarafından kurulmuştur. 330’da bağımsız piskoposluk, 451’deki Kadıköy Konsülünden sonra Patriklik, V. Yüzyılda Ökümenik Patriklik olmuştur. Bu durum Roma Kilisesi ile sorunlar yaşanmasına sebep olmuş ve nihayet 1054’te Roma ile ilişkisini tamamen koparmış, doğu kiliselerinin disiplin merkezi olarak işlevini devam etmeye başlamıştır. İstanbul’un fethinden sonra II. Mehmet, patrik seçimine doğrudan müdahil olarak seçtirdiği patriğe de ‘‘ üç tuğlu Osmanlı paşası’’ unvanı verdi. Bu dönemde Patrikhaneye verilen siyasi yetkiler, Bizans dönemindeki yetkilerden daha fazladır.

Patrikhane, Fener’de bu günkü yerine 1600 yılında taşınmış, ileri gelen Rum ailelerinin de bu bölgeye taşınmasına öncülük etmiştir. Bir süre sonra burada Rumlar çoğunluk oluşturunca patrikhaneye ‘‘ Fener Rum Patrikhanesi’’ denmeye başlanmıştır.

Patrikhane, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Osmanlı aleyhine ciddi siyasi kampanyalar yürütmüş ve ‘‘ megalo idea’’ ‘nın da temsilciliğini yapmıştır. Özellikle Yunan işgal kuvvetlerinin yanında yer alıp, İngiliz işgal kuvvetlerine de enformasyon sağladı.

Cumhuriyetin ilanından sonra, Osmanlı Döneminde kendisine verilen imtiyaz ve siyasî etkinliklerin bütünü elinden alınarak sadece, dinî yetkilerle sınırlı bir Kilise olarak hayatına devam etmesi sağlandı.

22 Ekim 1991 yılından bu yana, Çanakkale Gökçeada daoğumluBartholomeos’un seçilmiş Patrik olarak görev yaptığı Fener Rum Patrikhanesinin, uluslar arası etkinliğini arttırmak ve Ortodoks Dünyasının disiplin merkezi olmak (Ökümeniklik) gibi büyük hedef ve çabaları bulunmaktadır.

Bugün Türkiye sınırları içinde, Fener Rum Patrikhanesine bağlı yaklaşık iki bin Rum Ortodoks yaşamaktadır.

TÜRKİYE'DE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

Misyon, Latince "missio" teriminden gelip, kelime olarak; görev, yetki anlamlarında kullanılır. Misyoner ise, görevli olan kişidir. Kavram olarak Hıristiyan geleneğinde Misyoner; Resmi Kilise teşkilatı ya da herhangi bir Hıristiyan cemaati tarafından, Hıristiyan mesajını ve dinini yaymak amacıyla özel olarak yetiştirilen ve özellikle Hıristiyanlık dışı toplumlarda görevlendirilen kişi anlamına gelmektedir. Bu harekete de misyonerlik adı verilir.

Tebliğ; Kabul edilen dinsel öğretilerin, öteki olarak değerlendirilen diğer insanlara duyurulması veya ilan edilmesidir. Evrensel mesajlar taşıyan her inanç sistemi, öğretilerini bütün insanlara yayma isteğine sahiptir ve bunu dini bir vazife addetmektedir. Bu misyonerlikle karıştırılmamalıdır.

Misyonerlik; sıradan ya da rastgele bir tebliğ faaliyetinin ifadesi değildir; o, Hıristiyan geleneğinden kaynaklanan belirli metotları kullanarak Hıristiyan dinsel değerlerinin yayılması ve diğer insanların Hıristiyanlaştırılması için yapılan sistematik aktiviteleri ifade etmektedir.

Hıristiyanlıkta misyonerliğin ilk referansları İsa'ya ait çeşitli ifadelere dayandırılır. Buna göre çarmıh öncesinde İsa, mesajı için sadece Yahudileri hedeflediğini belirtir. İsa: "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim" (Matta 15/24) Ancak çarmıhtan dirilen İsa, Havarilerine"…'Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin, onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun adıyla vaftiz edin. Size buyurduğum her şeyi onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle birlikteyim" (Matta 28/18-20) der. AzizPavlus, I. Korintoslulara Mektubu 9/12-23'nda "Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim kutsal Yasa'nın denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım… Ne yapıp yapıp bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsini… Müjdenin uğruna yapıyorum" der.

Kilise, İslam'a karşı mücadele kapsamında 1311-1312'de yapılan Viyana Konsilinde Hıristiyan batı Üniversitelerinde Arapça ve İslam Kültürü okutan kürsüler kurmuştur. Ortaçağda İslam ülkelerine yönelik ilk ciddi misyonerlik girişimi, 1299–1306 yıllarında Raymund Lull'un Tunus'a yaptığı misyon gezisi ile sistematik olarak başlamıştır. Ancak XVIII. yüzyıl ve sonrasında Misyonerlik faaliyetlerinde yoğunlaşma başlamıştır.

Osmanlının ekonomik, siyasal ve askeri yönden zayıflamasına paralel olarak Avrupa devletlerine tanınan ayrıcalıklar, bu devletler tarafından himaye edilen misyoner örgütler için

önemli bir fırsat olmuştur. ABD ve İngiltere'nin himayesinde olan misyoner örgütleri Anadolu'da çeşitli illerde açtıkları okulları üs edinerek Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır.

Misyonerliğin Özellikleri

- Misyonerlik; kurumsal, planlı ve amaçlı bir organizasyondur. Dini amacının yanında siyasi ve idari gücü olan bir teşkilatlanmadır.
- Misyonerlik günümüzde siyasi organizasyon olarak faaliyet göstermektedir.
- Dönem ve şartlara göre taktik değiştiren bir faaliyettir
- Hedef kişilerin zayıf noktalarından yararlanma misyonerlerin vaz geçilmez özelliğidir.
- Hastalık, deprem, felaket, açlık, işsizlik, geri kalmışlık gibi durumlar Misyonerlerin umut ticareti için beklediği ortamlardır.
- Din değiştirme yanında kimlik ve kişilik değiştirmeye önem verirler.
- Hedef toplularda ilgilendikleri kişileri dinine, devletine ve milletine düşman edip toplumdan soyutlarlar.
- Misyonerler, Emperyalist devletlerin "öncü gücü" ve istihbarat elemanı olarak görev yaparlar.
- Misyonerlik, yenidünya düzeni oluşturmak, tek kutuplu dünya oluşturup yetkiyi ele almak ve emperyalist emellere hizmet etmede bir yöntemdir.

Misyonerlerin Hedefi

Zwemer'in, 1930'ların başında Kudüs'te Zeytinyağı'nda toplanan misyonerler kongresinde yaptığı konuşmadaki şu sözleri dikkat çekicidir: "Hıristiyan hükümetlerin, sizden İslam ülkelerinde yerine getirmenizi istediği asıl göreviniz, Müslümanların Hıristiyan yapılması değildir.Asıl göreviniz Müslüman ülkelerdeki nesillerin dinini öğrenmesine mani olmak, onları dinlerinden soğutmaktır. Ve sizler bu çalışmalarınızla İslam ülkelerindeki emperyalist hareketin öncüleri olacaksınız. Böylece Müslüman halkların genç kuşakları emperyalizmin onlara sunduğu fikirleri benimseyecektir."

Kenya'nın ilk devlet başkanı şöyle demektedir: "Hıristiyanlık Afrika'ya geldiğinde, Afrikalıların toprakları, Hıristiyanların ise İncilleri vardı. Hıristiyanlar bize gözlerimizi kapayarak dua ve ibadet etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda onlar bizim topraklarımızı, biz de onların İncillerini almıştık"

Misyonerler Misyon faaliyeti öncesinde hazırlık aşaması olarak;

- Misyon faaliyetleri için hedef kitleler belirlemek,
- Hedef seçilen topluma yerleşmek,

- Topluma dil, kültür ve sosyal yaşam açısından adaptasyon,
- Toplumu tanıma, toplumsal çatışma ve birleşme noktalarını kavrama,
- Toplumun inanç yapısını, dini değerlerini inceleme ve misyonerlik açısından değerlendirme gibi hazırlık çalışmaları yaparlar.

Misyonerlerin Ülkemizde Kullandıkları Yöntemler

- Toplumun din dilini kullanmak.Müslümanları iyi anlamak ve onlarla giyim, kuşam, adetler ve dil konularında özdeşleşmek. (inkültürasyon).
- Müslüman halkın tepkisini çekecek tavır ve davranışları gizlemek ya da ertelemek
- Misyonda mümkün olduğu kadar yerli halktan kişileri kullanmak
- Siyasî, sosyal ve etnik nitelikli halk hareketlerini desteklemek.
- Toplum eğitimi ve kişisel gelişim ile ilgili faaliyetler düzenlemek ve yabancı dil eğitimi kursları açmak ya da oralarda görev almak.

Misyonerlik Çalışmalarının Ülkemizdeki Durumu

ATO'nun Haziran 2004'te basına açıkladığı rapora göre: Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri kapsamında 300'den fazla kilise, çok sayıda kitapevi ve yayınevi, 1 kütüphane, 6 dergi, çok sayıda vakıf, 5 radyo, manastırlar, 2 kafe, 7 şirket, 7 gazete, 2 müze ve yabancı dil kurslarıyla birlikte onlarca dernek bulunmaktadır. İstanbul'da halen 126 kilise mevcuttur. Gelir seviyesi yüksek semtlerde sinema, tiyatro, kafe ve benzeri eğlence merkezlerinde misyonerlik faaliyetleri kapsamında film gösterileri düzenlenmektedir. Yurt genelinde Hıristiyanlık dinini tanıtıcı ve övücü kitap, kaset, broşür, CD, DVD ve İncil dağıtımı yapılmaktadır.

Misyonerlik Faaliyetlerine Karşı Alınabilecek Tedbirler

- Çocuklara ve gençlere İslam'ı ve Örf adetlerimizi öğretmeliyiz.
- Dini ve milli kimliğimizi sık sık hatırlatmalıyız
- İslam'da ilmin kadın ve erkek üzerine farz olduğunu anlatmalıyız.
- Dinimiz ve ülke bütünlüğüne yönelik faaliyetler hakkında toplumu bilgilendirmeliyiz.
- Tarihimizi iyi öğrenmeliyiz ve örnek almalıyız.
- Misyonerlere alet olan kişileri rencide etmeden kazanmaya çalışmalıyız.
- İstismar edilen konuları el birliği ile çözmeliyiz.

- TV.'lerde yayınlanan filmler iyi denetlenmeli, kendi kültürümüzü yansıtan filmleri tercih etmeliyiz.

DİNLER ARASI DİYALOG ÇALIŞMALARI

Dilimize Fransızcadan geçen Diyalog, "anlaşma","uyum sağlama" ve" bu yolda yapılan çalışmalar" demektir. Geniş manada Diyalog, iki insanın, grubun, zümrenin, milletin, devletin veya herhangi bir topluluğun birbirleri ile tanışmasına; sözlü, yazılı, fikri, ticari vb şekillerde alış-verişde bulunmaları demektir.

Farklı dinlere mensub insanların inançlarını ve düşüncelerin birbirlerine zorla kabul ettirmeden eşitlik, hoşgörü, doğruluk, samimiyet, sevgi, saygı ve iyi niyet çerçevesinde, ortak olan veya olmayan bir meselede barış ve hürriyet atmosferinde, muhatabını öğrenmek, bilmek, tanımak, dinlemek ve anlamak maksadıyla karşılılı konuşabilmelerini, işbirliğine gidebilmelerini, birlikte yaşayabilmelerini, hatta uzlaşabilmelerini sağlayan bir karşılaşmadır.

Planlı ve sistemli olarak yapılacak olan dinler arası diyalog girişimlerinin kaynağı, Katolik Hıristiyanlardır. II. Vatikan Konsülünde (1962–1965) Hıristiyanlık dışındaki dinlerin mensuplarıyla diyalog girişimlerinde bulunulması kararlaştırılmıştır. Fakat bu diyalogtan amaçlanan, dolaylı bir biçimde Hıristiyanlığı yayma gayretidir.

Başlangıçta, Hıristiyanlıktan başka dinin olmadığını iddia eden Katolik Hıristiyanlar, II. Vatikan Konsülünden sonra Yahudiler ve Müslümanlar başta olmak üzere diğer dinlerin mensuplarıyla sistemli ve programlı bir diyalog çalışması içerisine girmişlerdir. Bu amaçla Vatikan bünyesinde '' Dinler arası Diyalog Sekreteryası'' oluşturulmuş, bununla ilgili yol ve yöntemler belirlenmiştir.

Bu çalışmaların gizli gündemi Hıristiyanlığı yayma olarak görülse de özellikle Medeniyetler ve Dinler arası savaşların çığırtkanlığını yapan ve kendi gibi inanmayanları ötekileştirme çabası içindeki bazı batılı anlayış ve gruplara karşı da yumuşatıcı ve daha itidalli bir yaklaşım oluşturmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de, dini gelenek bakımından Müslümanlarla birçok ortak noktaları bulunan din mensupları olarak, Ehl-i Kitap sayılmaktadır. Tevhîd anlayışı, ahret inancı ve Salih amel bakımından bu dinlerin mensuplarıyla ortaklıktan bahsedilmekte ve bu hususlar Yahudilerle Hıristiyanlara da hatırlatılmaktadır. Böylece Yahudiler ve Hıristiyanlar, Müslümanlarla diyaloga çağrılmaktadır. Bununla birlikte, inanç bakımından Hıristiyanlar, davranışlar bakımından da Yahudiler Kur'an-ı Kerim'de eleştirilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. **ADAM, Baki, Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler, İstanbul 2002.**
2. **ALICI, Mustafa, Müslüman- Hıristiyan Diyalogu, İstanbul 2005.**
3. **AYDIN, Mehmet, Dinler Tarihine Giriş, Konya 2004.**
4. **ELİADE, Mircea, Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 2003.**
5. **GÜNDÜZ, Şinasi, Din ve İnanç Sözlüğü, Ankara 1998.**
6. **GÜNDÜZ, Şinasi, Yaşayan Dünya Dinleri, Ankara 2005.**
7. **GÜNGÖR, Ali İsra, Vatikan Misyon ve Diyalog, Ankara 2002.**
8. **KATAR , Mehmet, Dinler Tarihi, Eskişehir 2005.**
9. **SCHİMMEL, Annamarie, Dinler Tarihine Giriş, İstanbul 1999.**
10. **TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ankara 2002.**

KUR'AN'I ANLAMA VE ANLATMA BECERİSİ

11- KUR'AN'I ANLAMA VE ANLATMA BECERİSİ DERSİ*

Kur'an-ı Anlama ve Anlatma Becerisi dersi 8 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

İÇİNDEKİLER

I.ÜNİTE : KUR'AN-I KERİM'İ TANIMAK)

1. KUR'AN-I KERİM'İN TANIMI, AMACI, MUHTEVASI, ÜSLUBU VE HEDEF KİTLESİ

2. NİÇİN KUR'AN OKURUZ?

II. ÜNİTE: KUR'AN-I KERİM'İ ANLAMAK ve ANLATMAK

1. KUR'AN'I ANLAMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2. KUR'AN'I DOĞRU ANLAMA VE ANLATMADA YÖNTEMLER

3. KUR'ÂN-I KERÎM VE MEÂL

I. ÜNİTE : KUR'AN'I TANIMAK, ANLAMAK VE ANLATMAK

1. KUR'AN'IN TANIMI, AMACI, MUHTEVASI, ÜSLUBU VE HEDEF KİTLESİ

KUR'AN'IN TANIMI:

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim, İslam'ın en temel kaynağıdır. Bu sebeple inanan bir insan için, Kur'an'ı tanıma, okuma, anlama, yaşama ve anlatma çabasından, ihtiyaç ve sorunları doğrultusunda her fırsatta ona yönelme arzusundan daha doğal bir uğraş alanı olamaz. Nitekim Kur'an, insanı yoktan var eden Yaratıcının, kendisiyle kullarına seslendiği ilahi mesajın adıdır. İnsanoğluna gönderilen sözlerin en güzelidir. Bir Müslüman öncelikle kitabını tanımalı, onunla yüzleşmelidir.
Hz. Peygamber ve ashabı bu konuda en güzel örnek olmuşlardır. Zira Medine'de ilk Kur'an okulu " suffe " Hz.peygamber tarafından kurulmuştur. Sahabiler burada Kur'an'ı ezberlemişler ve anlamadıkları ayetleri Peygamberimize sorarak öğrenmişlerdir. Onların bu yaptıkları daha sonraki Müslümanlar tarafından izlenmiş ve her nesilde Kur'an öğrenilmiştir.

* Haz: Hasan KAZANCI, Eğitim Görevlisi, Trabzon Eğitim Merkezi; Fatih Çelik, Eğitim Görevlisi, Bursa Eğitim Merkezi

Kur'ân-ı Kerîm'in isimlerinden olan "Kur'ân" sözcüğü, masdar olup kıraat etmek, okumak demektir.[356] Yüce Kelâmın özel adıdır. Kur'an-ı Kerim'e bu ad, yine Kur'an-ı Kerim tarafından verilmiştir.

Terim olarak Kur'an-ı Kerim; "Yüce Allah (c.c.) tarafından, ayet ayet ayrılıp ağır ağır, dura dura insanlara okunmak üzere, Cebrail Aleyhisselam vasıtasıyla Hz.Peygamber'in kalbine vahyedilmek, okunmak suretiyle, Arapça olarak bölüm bölüm indirilen, Levh-i Mahfuzda ve Mushaflarda yazılı, Tevatüren nesilden nesile nakledilen, kıraatiyle ibadet edilen, doğruluğunda hiçbir şüphe bulunmayan mu'ciz ve veciz Kitabullah'tır".[357]
Kur'an ilk nazil olmaya Ramazan ayında ve Kadir Gecesi'nde başlamıştır.
Kur'an-ı Kerim, Allah (c.c.) tarafından Hz.Peygamber'e bir defada değil, 23 senede, tedricen indirilmiştir. Bazen peygamberimize sorulan sorulara cevap şeklinde, bazen yeni bir hükmü beyan şeklinde, bazen de yeni emir ve yasakları açıklama şeklinde yaklaşık yirmi üç senede indirilmiştir. Bazen de Allah murat ettiği zaman da ayetler şeklinde inmiştir.
Bunun hikmeti şöyle İsra suresi 106. ayette şöyle açıklanmıştır: "Biz Onu (Kur'an'ı), insanlara dura dura, ağır ağır okuyasın diye (ayet ayet, sure sure) ayırdık ve Onu peyderpey indirdik."
Allah'ın insanlara gönderdiği son din İslam'dır. Dolayısıyla İslam'dan sonra yeni bir din, Hz. Peygamber'den sonra yeni bir peygamber, Kur'an'dan sonra yeni bir kitap gelmeyecektir.
Allâh'ın, Hz.Peygamber'e verdiği en büyük mucize Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim, lafzıyla, manasıyla ve evrensel mesajlarıyla en büyük mucizedir. Peygamberlere verilen mucizelerin tamamı anlıktır, geçicidir. Ancak ilahi mesajların sonuncusu olması münasebetiyle Kur'an Mucizesi çağlar üstü ve evrenseldir.
Kur'an-ı Kerim bütün insanlığa gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. Bu Yüce Kitap, başları döndürecek ölçüde zengin bir kaynaktır ve her asra yetebilecek açılım gücüne sahiptir. O'nun mesajı evrenseldir. Kur'an'da bir çok âyette "Ey insanlar" denilerek bu evrenselliğe işaret edilmiştir. Bunun yanında, özellikle Furkan Suresi 1. âyette Kur'an'ın ve onun tebliğ ve temsilcisi Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) evrenselliği şöyle vurgulanmıştır: "Hayır ve bereketi ne muazzamdır o Zât'ın ki, bütün alemleri, ins ve cinni uyarsın diye o has kuluna doğruyu eğriden ayıran Furkan'ı indirdi".

Allah, Kur'an'ı birçok isim ya da vasıfla nitelemiştir. Her adlandırma veya vasıflandırma, Kur'an'ın birtakım özelliklerine ve işlevine yöneliktir. Bu isim ve sıfatlardan bazıları şunlardır: **el-Kitab, el-Hüda, el-Furkan, ez-Zikr, et-Tenzil, el-Mev'ıza (Öğüt), Şifa, Rahmet, en-Nûr, el-Mübin (Apaçık), el-Mubarek, el-Büşra (Müjde), el-Azîz (Kıymetli-Yüce), el-Mecid (Şerefli-Üstün), Ümmü'l-Kitab.**

Kur'an-ı Kerim'de bunlardan başka isim ve vasıflar da verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

"el-Müheymin, el-Hakk, el-Hakîm, el-Burhan, el-Vahy, el-Beyân, el-Belâğ, et-Tezkire, el-Urvetü'l-Vüskâ, el-Fasl, el-Adl, es-Sıdk, el-Kasas, Kelâmullah, Hablullah, Ahsenu'l-hadis, el-Kayyim, el-Beşir-en-Nezir, er-Rûh, el-Mesânî" gibi.

Kur'an-ı Kerim'in Bölümleri

Kur'an-ı Kerim kısa ve uzun müstakil bölümlerden oluşur. Bunlara **sure** denir. Kur'an-ı Kerim 30 cüz ve 114 sureden ibarettir. Bu surelerin en uzunu 286 ayetle Bakara Suresi, en kısası ise üçer ayetle Kevser ve Asr sureleridir.

Kur'an-ı Kerim'deki her sure - Tevbe Suresi hariç - besmele ile ayrılır. Buna fasıl denir. Surelerin uzunluklarına göre tasnife edilmiştir. Buna göre sureler dört kısma ayrılır:

[356] Râgıb İsfehani, Müfredâtü'l-Kur'ân, s. 402.
[357] Şevkâni, İrşadü'l-Fühul, syf:62, Beyrut 1412/1992

1) Tıvâl: (Uzun sureler): Bunlar; Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf, Enfal ve Yunus sureleridir. Bazılarına göre ise Tevbe suresinin sonuna kadar 7 suredir ki bunlara **Es-Seb'u't-Tıvâl** denir.

2) Miûn: Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın surelerdir. Bunlar; Tevbe, Nahl, Hud, Yusuf, Kehf, İsra, Enbiya, Tâhâ, Mü'minûn, Şuarâ ve Sâffât sureleridir.

3) Mesânî: Ayetleri yüzden az olan surelerdir. Bunlar; Ahzab, Hacc, Kasas,

Tâ Sîn, Neml, Nûr, Enfal, Meryem, Ankebut, Rûm, Yâ Sîn, Furkan, Hicr, Ra'd, Sebe, Melaike (Fâtır), İbrahim, Sa'd, Muhammed, Lokman, Zümer, Hamimler, Mümtehine, Fetih, Haşr, Tenzil, Secde, Talak, Nûn ve Hucurat sureleridir.

4)Mufassal: Ayetleri kısa ve besmeleli fasılaları çok olan surelerdir. Bunlar; Hucurat Suresinden (49. sure) Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Bunlar da üçe ayrılır:

a) Tıval (Uzun): Hucurat'tan Buruc'a kadar olan surelerdir.

b) Evsat (Orta): Buruc'tan Beyyine'ye kadar olan surelerdir.

c) Kısar (Kısa): Beyyine'den sonraki surelerdir.

Hicretten önce veya Mekke'de nazil olan surelere *Mekki*, Hicretten sonra veya Medine'de nazil olan surelere *Medeni* sureler denir.

Sureleri meydana getiren kısa veya birkaç cümleden meydana gelen ilahî kelama ***ayet*** denir.

Kur'an-ı Kerim'in ilk inen ayetleri Alak Suresinin ilk 5 ayetidir. Son inen ayetler ise Bakara Suresi 281, Nisa Suresi 176. ayetlerdir. Ancak bu bilgiler ihtilaflıdır.[358]

Kur'an-ı Kerim'in en uzun ayeti Bakara Suresi 282. ayeti olan *müdayene* (*yani borçlanma ile ilgili*) ayettir. En kısa ayeti ise Rahman Suresi 64. ayetidir. Toplam ayet sayısı ihtilaf konusu olmakla beraber en meşhuru 6236 sayısıdır. Bu ihtilaf her suredeki Besmelenin ayet olarak düşünülüp düşünülmemesi, durak farlılıkları gibi hususlardan kaynaklanmaktadır. Yoksa okunan ayetlerin lafzında her herhangi bir eksiklik veya fazlalık söz konusu değildir.

KUR'AN'IN AMACI:

Kur'an-ı Kerim'in gönderiliş amacı: insanların inançlarını düzeltmek, ahlâkını güzelleştirmek, dünya hayatlarını düzene koymak; ilâhi irade, rıza ve düzene uygun bir dünya hayatından sonra ve bu sayede onlara ebedi saadetlerini kazandırmaktır. Kur'an-ı Kerim'in geliş amacı, bütün insanların nefislerini terbiye etmektir.

Kur'an, İbrahim Suresi 1. Ayette Yüce Rabbimizin ifadesine göre; insanlığı, cehaletin, sıradanlığın, kanıksanmışlığın karanlığından; imanın, farkındalığın, ferasetin aydınlığına çıkarmak için gönderilmiştir. Kur'an; insanlığın, rehberi, ışığı, yol göstericisi, yani hidayet kaynağıdır.

Kur'an, kendisinin gönderiliş gayesini Sad suresi 29.ayette şöyle açıklar:

"(Rasûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."

KUR'AN'IN MUHTEVASI:

Kur'an-ı Kerîm, insanlara îtikad, ibâdet, muamelat, ukubat, ahlâk, içtimaiyat, iktisad, siyaset, tarih, hukuk, insan, kâinat ve kâinat ötesi gibi birçok hakikatlerden bahsetmiştir. Kur'an'ın bahsettiği bu hakikatlarîn en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kur'an bütün insanları Allah'ın varlığına, birliğine îmana, yani, tevhid inancına dâvet eder. Zihinlerde Allah'ın kudret ve azametini tespit edip yerleştirir.

2. İnsanları putperestlik ve şirkten şiddetle men'eder. Yalnız ve yalnız, tek olan Allah'a ibâdet etmeye ve O'na hiçbir şey'i şerik koşmamaya dâvet eder.

[358] Suyuti, el-Itkan, c. 1, s. 86; Zerkani, Menahilü'l-İrfan, c. 1, s. 76.

3. Kur'an insanları ilme, irfana, tefekküre çağırır. İnsanları gaflet içinde şuursuzca yaşamaktan men'eder. Allah'ın kudret ve hikmetine dikkat etmelerini, kâinata ve hâdiselere ibret gözüyle bakmalarını ister.

4. İnsanlara gönderilmiş bâzı peygamberler ve onların ümmetlerini irşad ve tebliğ tarzları hakkında bilgi verir. Geçmiş ümmetlerin hallerinden ders almamızı söyler.

5. İnsanların nefislerine esir olmamalarını, dünyayı âhirete tercih etmemelerini, dünyada her an imtihan içinde olduklarını unutmamalarını bildirir.

6. Müslümanların dinlerinde sebat etmelerini, daima hakka tâbi olup hakkı savunmalarını, düşmanları karşısında kuvvetli olmalarını tavsiye eder.

7. İçtimaî, iktisadî ve siyasî hayatta tâkip edilmesi gereken temel esasları ve saadet düsturlarını haber verir.

8. İnsanlar arasında adalet, istikamet, tevâzu', sevgi ve şefkat, ihsan, afv, edeb ve eşitlik gibi ahlâkî değerleri tavsiye eder. İnsanları zulümden, hıyânetten, kibirden, cimrilikten, intikam duygularından, katı yüreklilikten, fuhşiyattan, haramdan men'eder.

9. Allah'ın kâinata koymuş olduğu kanunların değişmeyeceğini, muvaffakıyet için bu kanunlara riayet etmenin lüzumunu anlatır. İnsana kendi gayret ve çalışmasından başka hiçbir şey'in fayda vermeyeceğini bildirir.

10. İslâm'a uyanların Cennete, uymayanların ise Cehenneme gireceğini bildirir. Bu dünyanın, âhiretteki ebedî Cenneti ve saadeti kazandıracak bir imtihan meydanı olduğunu haber verir. Ancak Allah'ın rızasını kazanmanın her şeyden daha üstün olduğunu hatırlatır.

Kur'an-ı kerim'in bilgi, irşad ve talimatla ilgili bütün muhteviyatı şu iki maddede özetlenebilir:

1-Bilinmesi ve inanılması gerekenler: Burada Allah, peygamberlik, gayb alemi hakkında bilgilerle öğütler, misaller, hikmetler ve kıssalar vardır.

2-Yapılması gerekenler: Burada ibadetler ve hayat düzeni gibi ameli ve ahlaki hükümler, öğretiler yer alır.

Bir başka taksim ile Kur'an'ın doğrudan ifade ettiği bilgiler beş bölüme ayrılabilir:

1-İbadetlerle, îctimai, hukuki ve siyasi hayatla ilgili hükümler: (farzlar, vacipler, mendublar, mubahlar, mekruhlar, haramlar vs. gibi).

2-Yahudiler, Hristiyanlar, müşrikler, münafıklar vb. - doğru yoldan sapmış – gruplarla mücadeleden bahseden mesajlar.

3-Yeryüzünün ve göklerin yaratılması, Allah'ın kâmil sıfatlarının açıklanması ve kullara gerekli bulunan diğer bilgilerin ilham edilmesi kabilinden olan ilahi nimet ve lütufların hatırlatılması.

4-İnsanlık tarihi boyunca itaat edenlerin ödüllendirilmesi ve isyan edenlerin cezalandırılmasıyla ilgili olayların bilgisi.

5-Ölüm ve sonrasıyla ilgili bilgiler.

Sonuç olarak Kur'an'ın muhteva/içerik olarak en çok üzerinde durduğu konuları ***varlık, tevhid ve iman esasları, duâ ve ibadetler, ahlâk ve değerler, insanlar arası ilişkiler, bilgi ve kıssalar*** şeklinde özetleyebiliriz. Ancak Kur'an, bütün bu konuları insanla ve onun hakikatiyle içice vermiştir. Bu açıdan bakıldığında ***Kur'an'ın en temel konusu***nun ***insan*** olduğu söylenebilir. İnsan, nasıl ve niçin yaratılmıştır, hangi özelliklere sahiptir? Her iki dünyada da huzuru, mutluluğu elde edebilmesi için nelere inanmalı, neleri yapmalı, nasıl yaşamalı ve nelerden kaçınmalıdır? İşte Kur'an-ı Kerim, bu temel hakikatleri bize hedef olarak gösterir ve bunlara ulaşmanın yollarını öğretir.

KUR'AN'IN ÜSLUBU ve HEDEF KİTLESİ:

Kur'an Arapça bir kitaptır. Kur'an'da çeşitli âyetlerde bu durum belirtilmektedir: "Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasınız" (Yusuf 12/2). "Sana da böylece Arapça bir Kur'an vahyettik" (Şûrâ 42/7). "Düşünesiniz diye Biz onu Arapça bir Kur'an kıldık" (Zuhruf 43/3).

Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesi gayet tabiidir. Zira Hz.Peygamber'in muhatap çevresi Arabistan'dır ve ilk olarak da Kur'an o çevrede, o insanlara hitaben indirilmiştir. Çünkü her Peygambere kendi kavminin dili ile kitap verilmiştir.

Kur'an'ın kendine has bir uslubu vardır. Kur'an, mü'mine hitap ederken, inanmayanın dikkatini çeker, inkârcıyı uyarırken, mü'mine bir müjde sunar. Avam denilen genel halk kitlesine hitap ederken, ilim ve fikir ehli insanları düşündürür, âlime söylerken cahile dinletir. Cahile söylerken âlime dokundurur. Geçmişten bahsederken geleceği gösterir. Bugünü tasvir ederken, yarını anlatır. En sade ve basit görülen şeylerden en yüksek hakikatlere götürür. Gayb âleminden bahsederken, dünya âlemini ihmal etmez. İnsandan bahsederken, onun her iki dünya ile olan ilişkisine doğrudan veya dolaylı olarak değinir. Çeşitli mukayeseler, karşılaştırmalar yapmak suretiyle insan zihnini açmayı ve onu düşünmeye sevk etmeyi amaçlar.

Kur'an'ın hiçbir yerinde bölüm ve konular başlıklar halinde verilmez.

Sıradan kitapların aksine Kur'an, edebî bir sıraya göre tertip edilmiş belirli konular hakkında bilgi, fikir ve tartışmaları ele almaz. Bu nedenle Kur'an'a yabancı olan kişi, onunla ilk karşılaştığında onun, bölümlere ve kısımlara ayrılmamış oluşunu veya onda farklı konuların farklı şekillerde ele alınmadığını ve hayatın farklı yönleri ile ilgili emirlerin onda düzenli bir şekilde verilmemiş olduğunu görünce şaşkınlığa düşer.

Buna mukabil, daha önce hiç karşılaşmadığı ve onun kitap anlayışına çok da benzemeyen bir şeyle karşılaşır. Kur'an'ın imanla ilgilendiğini, ahlâkî direktifler verdiğini, kanunlar koyduğunu, insanları İslâm'a çağırdığını, kâfirleri uyardığını, tarihî olaylardan ibret dersleri verdiğini, uyarılarda bulunduğunu, müjde verdiğini ve bunların hepsinin bir âhenk içinde sunulduğunu görür. Aynı konu farklı şekillerde tekrar edilir ve görünürde hiç ilgisi olmayan bir konu diğerini takip eder.

Bazen hiç görünür bir sebep yokken, bir konunun ortasında başka bir konu anlatılır. Konuşmacı, hitaplar ve hitabın yönü hiçbir kurala uymaksızın sürekli değişir. Hiçbir yerde bölüm ve konuları ayıran bir işaret yoktur. Tarihsel olaylar anlatılır, fakat anlatım tarih kitaplarındaki gibi değildir. Felsefî ve metafizik sorunlar bu konulardaki ders kitaplarından çok farklı bir şekilde ele alınır. İnsandan ve evrenden, tabiat bilimlerindekinden farklı bir dille bahsedilir. Aynı şekilde kültürel, politik, sosyal ve ekonomik problemleri çözmede Kur'an kendi metodunu izler; kanunları ve prensipleri sosyologlardan, hukukçulardan ve hâkimlerden farklı bir şekilde ele alır.

Kur'an, insanı zaman zaman yerin, göğün derinliklerinde dolaştırır. Dünyadan âhirete götürür, ve biraz ileride tekrar dünyaya getirir. İnsan kendini âhiret nimetleri arasında sanarken bir bakar ki dünyanın gerçekleri ile karşı karşıyadır. Zifirî karanlıklardan birden aydınlığa çıkar. Gök gürültüsü içinde iken, ansızın berrak bir hava ve güzel bir şekilde bezenmiş bir çevre ile başbaşa kalır.

Kur'an'ın genel üslûbu tasvirdir ve o, olayları ikili, karşıtlı olarak anlatır. Yani olayları canlandırarak ve sahneleştirerek anlatır. Böylece insanların Kur'an'da anlatılan olayları mukayese etme imkânı vardır. Örneğin cennet, cehennem, gök, yer, melek, şeytan, emir, nehiy, müjde, tehdit veya müminlerin durumları anlatılır sonra kâfirlerin hali dile getirilir.

Kur'an'ın üslubu ve bir konuyu takdim biçimini ayrıca şöyle sıralayabiliriz: **Haber verme, tasvir, kıssalarla ibret aldırma, soru-cevap, karşılaştırma, benzetme, örnekle anlatım, nasihat-öğüt verme, müjdeleme-korkutma, meydan okuma vb.**

Kur'an-ı Kerim'den önce Araplar'da sözlü edebiyatın iki şekli vardır: Şiir ve nesir. Nesir hitabet ile kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ibarettir. Kur'an şiir olmadığı gibi, Arapların bildiği nesirden de farklıydı. O, öğüt ve talimattan ibaret olan iki amacını gerçekleştirmek üzere şeklin ve üslubun en uygunlarını seçmiş, yerine göre uygun geçişler yaparak; misaller, kıssalar ve tarihi olaylardan yararlanarak vermek istediğini ve etkili bir şekilde vermiştir.

Kur'an'ın üslûbuna dair konulardan biri de sûrelerin "**Mekkî" ve "Medenî**" şeklindeki tasnifidir. Sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşları hakkında Hz. Peygamber'den bir açıklama gelmemiştir. Zira onun sağlığında sahabenin böyle bir beyana ihtiyacı yoktur. O halde surelerin Mekki mi, Medeni mi olduğunu bilmek sahabe ve tâbiûndan gelen haberlere dayanmaktadır.

En muteber görüşe göre Mekkî-Medenî ayrımındaki ölçü "hicrettir". Bu görüşe göre hicretten evvel nâzil olan âyet ve sûreler Mekkî, hicretten sonrakiler de Medeni sayılmıştır. Bilindiği üzere Rasûlullah'ın (s.a.v.) 23 yıllık tebliğ görevi Mekke devri ve Medine devri olmak üzere iki önemli kısma ayrılıyor. Yaklaşık 13 yıl olan Mekke döneminde inen sûre ve âyetlere Mekkî, sonraki 10 yıllık Medine döneminde nâzil olanlara ise Medenî sûre veya âyetler denilmektedir.

Mekkî veya Medenî olma, âyetten çıkacak hükmü, sonucu etkilemez. Âyet ve sûreyle ilgili olarak yan bir bilgidir ama açıklayıcı mahiyettedir. Âyetlerin nâzil oluş ortamını, o anda Müslümanların ve onların muhatabı olan diğer toplulukların durumunu kısmen yansıtır. Bizleri, âyetin veya sûrenin indiği şartlar hususunda fikir sahibi kılar. Bu bakımdan Mekkî-Medenî bilgisi de mesajı daha iyi anlamayı kolaylaştırıcı etkenlerdendir.

Mekki surelerde, mesajlar kısa ve yoğun cümlelerdir ve hitap ettikleri topluluğun dil zevkine uygun olarak akıcı ve etkileyici bir dile sahiptirler. يَا النَّاسُ أَيُّهَا = "Ey İnsanlar" ibaresi bulunan, yemin ile başlayan vurgulu ifadeler, kısa ve etkili cümleler, Mekke'de inen sûre ve âyetlerin diğer bir karakteristik özelliğidir. Yine âhiret, oradaki ceza ve mükâfatın gerekli olduğu ve mantığın da bunu gerektirdiği gibi temel inanç konularına yer vermesi, genel olarak bir sûrenin Mekkî olduğunun bir başka alâmetidir. İçinde secde âyeti bulunan her sûre **Mekkidir.** Bakara ve Âl-i İmran sureleri hariç huruf-u mukattaa ile başlayan sureler mekkidir.

Hadler ve miras payları (feraiz) ihtiva eden sûreler, cihâda izin veren ve cihâd hükümlerini ihtiva eden sûreler, Ankebut sûresi hariç, içinde münafıklardan bahseden her sûre **Medenidi**r. Kısaca muâmelat, ukûbât, aile ve cemiyet içindeki durum ve vazifelerle ilgili âyetler içeren sûreler Medenidir.

Kur'an'ın üslubu hakkında bilgiyi artırmak için varlıklar arasındaki bazı münasebetlerden bahsetmek uygun olacaktır.

Kur'an'da Allah-Âlem Münasebeti

Kur'an çerçevesinde Allah-âlem münasebetinden söz ederken insanın da, âlemin bir parçası olduğunu unutmamak gerekir. Burada âlemden kastımız, Allah'ın yarattığı her varlık ve oluştur. Alem, temelde iki kategoride ele alınır. Görünen âlem (Şehâdet), görünmeyen âlem (Gayb). Görünen âlemde insanlar, hayvanlar, bitkiler, madenler, diğer gezegenler, güneş, ay, kısaca uzayda bulunan ve bizim, hakkında bilgi elde edebileceğimiz veya görebileceğimiz varlıklar ve oluşlar yer alır. Görünmeyen âlemde de çeşitli varlıklar ve hadiseler vardır. Melekler, Cinler ve mahiyeti hakkında açıklama yapılmayan diğer varlıklar bu cümledendir. İnsanın yaratılışından önceki safhalar da, insanın bilmediği şeylerdir. Kabir hayatı, ölen insanların ruhlarının, nasıl bir hayat sürdürdükleri, yine insanın bilmediği gaybî konulardır.

Kur’an'a göre Allah, görünen ve görünmeyen âlemin Yaratıcısıdır. O, âlemin bir nizâm içinde varlığını devam ettirmesi için tabiî kanunlar koymuştur. Âlemde görünen her şey, -insanın kendisi de dahil olmak üzere- Allah'ın tabiî ayetleridir. Bu ayetler, hem Allah'ın varlığı, birliği ve kudretini gösterirler, hem de âlemin, iki yönlü olduğunu ve insanın, görünmeyen bir gayb alemiyle içice yaşadığına işaretler taşırlar. Sonuç olarak Allah-âlem ilişkisi, süreklidir. Alemdeki her şey, Allah'a boyun eğmektedir.

Kur’an’da Allah-İnsan Münasebeti

Allah, insanı, Kendini rahatlıkla tanıyabilecek ve O'nunla ahlakî ilişkiyi gerçekleştirebilecek bir fıtratta yaratmıştır. Bu yönüyle insan, Allah'a kopmaz bir bağla bağlıdır. Aslında onun, bu bağın farkına varması için bir engel yoktur; ancak onun, kötülüğe olan meyli, bu bağı fark edememesi neticesini doğurabilir.

Allah'la insan arasındaki bu manevî bağ, öylesine güçlüdür ki inanmayan insanın hayatının belli dönemlerinde bile, varlığını hissettirir. Kur’an, buna işaret etmektedir. Kur’an'ın ifadesine göre insanlar, çok büyük felaketler karşısında, bütün çarelerin tükendiği bir anda, kendilerinden daha kudretli bir güce, yani Allah'a yalvarmaya başlarlar.

Allah, insan hiçbir şey iken onu yaratmıştır. Onu, nutfeden yaratmıştır. Onu, rahimlerde dilediği gibi şekillendirmiştir. O'nu, eh güzel bir biçimde yaratmıştır. Ona göz, kulak ve kalp vermiştir. Ona rızık vermiştir. Onu, iyiye ve kötüye eğilimli olarak yaratmıştır. Ölümü ve hayatı o yaratmıştır. O, bütün âlemin sahibidir. Gökleri ve yeri O, yaratmıştır.

Kur’an’da İnsan-İnsan Münasebeti

Kur’an'ın temel mevzularından birisi de insan-insan ilişkisi ile ilgilidir. Bu da ahlak ve hukuk kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların uyması gerekli kaideleri ve ilkeleri koyan Allah'tır ve bu ilişkiler Allah'ın değerlendirmesiyle değerini bulur. Kur’an, insanın hep vicdanına seslenir. Onun için Kur’an'ın iyi dediğiyle insanların iyi dediği arasında bir paralellik vardır. Kur’an'ın asırlar boyunca milyarlarca insanın ahlakî hayatına yön vermesi onun, ahlak ilkelerini anlatırken insanın gerçeğinden hareket etmesindendir.

İnsanlar arası münasebetlerde vazgeçilmez bir olgu da, hukuktur. Kur’an da, insanların ahlakî konudaki zaaflarını göz önüne alarak onların aralarındaki ilişkileri düzenlemiş ve bazı konularda hükümler koymuştur. Bu hükümler, Amme Hukuku ve Husûsî Hukuk alanlarıyla ilgilidir. Amme Hukuku içinde, İdare, Ceza ve Devletler Umûmî Hukuku gibi konular vardır. Aile, Miras, Eşya ve Borçlar Hukuku da Husûsî Hukuk çerçevesinde mütalaa olunurlar.

Kur’an’da İnsan-Âlem Münasebeti

İnsan, Kur’an açısından âlemi farklı görme imkanına sahip olmaktadır. Alem, gayb ve şehadet âlemi olarak birbiriyle içice olan iki boyuttan oluşur. Bu, Kur’an'a inananın âlem anlayışına bir perspektif katar. O, atmosferi, meleklerle paylaştığı hissine sahiptir. Allah'ın, âlemle her an bir şekilde ilişki içinde olduğunu bilir. Bu bilgi, ona, âlemin olmuş bitmiş ve kendi başına hayatiyetini devam ettiren bir nitelikte olmadığı hissini verir. Bu, müminin şuur dünyasının farklı biçimde şekillenmesini sağlar. Onun dünya hakkındaki görüşü, inanmayana nispetle çok farklı bir nitelik taşır.

Bütün bir âlem, Allah'ın yaratığı olmak bakımından Allah'ın varlığının ve kudretinin belgeleridir. Bütün âlem, şuurludur ve Allah'ı kendi lisanıyla tespih etmektedir. Bu bilgi, insanın âlemle ilişkisine başka bir boyut katar. Bu bilgi, onun âlemdeki diğer varlıkları, şuurlu varlıklar, canlı varlıklar olarak görmesini sağlar. Bu da, müminin çevreye ve tabiata karşı bakışını etkiler. O, tabiatı, kendi yararı istikametinde kullanırken daha dikkatli, daha titiz davranır. Çünkü tabiatın her parçasında hayat vardır.

Kur’an, üslûbu itibariyle i’caza sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresinin, hatta bir âyetinin benzerinin yapılamaması özelliğine, onun i'câzı denir. Bu yüzden Kur’an’ın i’cazı konusuna da değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Sözlükte i'câz "âciz, çaresiz bırakmak"tır. Mu'ciz "çaresiz bırakan", mucize ise "sıradan insanların yapamadığı, ancak peygamberlere Allah'ın lutfettiği, olağan üstü fiiller, etkiler ve haller"dir. **Kur'an mu'cizdir**; çünkü meydan okuduğu halde kimse benzerini yapamamıştır. **Kur'an mucizedir**, çünkü bu eşsiz kitap son peygamber Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hak ve gerçek olduğunu ispat eden en kalıcı delil olmuştur. Kur’ân-ı Kerim’in i'câzını ortaya koyan üç özelliğinden söz etmek mümkündür:

1- Söz Sanatı: Seçilen kelimeler, kelimelerin dizilişi, grameri, uygulanan edebî sanatlar, mûsiki ve kelimelere -dilin imkânları sonuna kadar kullanılarak- yüklenen mânalar taklit edilemez mükemmelliktedir.

2-Üslûp ve Şekil Özelliği: Kur'ân-ı Kerîm'den önce Araplar'da sözlü edebiyatın iki şekli vardı: Şiir ve nesir. Nesir de hitabet ile kâhinlerin kafiyeli sözlerinden ibaretti. Kur'ân-ı Kerîm şiir olmadığı gibi Araplar'ın bildiği nesirden de farklıdır. O, öğüt ve talimattan ibaret bulunan iki amacını gerçekleştirmek üzere şeklin ve üslûbun en uygunlarını seçmiş, yerine göre uygun geçişler yaparak; misaller, kıssalar ve tarihî olaylardan yararlanarak vermek istediğini en güzel şekilde vermiştir.

3-Muhteva Özelliği: Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevası özetle îman, nelere inanılacağı, ibadet ve çeşitleri, hükümler ve talimat, ahlâk bilgisi ve eğitimi, yaratılış ve oluş, gayb âlemi ve buradaki varlıklar, kısmen peygamber ve kavimler tarihi, insan ve kâinatın yapısı, gelecekle ilgili bazı haberler ve bilgilerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in çevresi ve yetişme şartları bellidir. Onun ve çevresindekilerin bu bilgilere sahip olmadıkları, bu bilgilerin bir kısmına o çağda yaşayan başkalarının da sahip bulunmadığı bilinmektedir. Peygamberliğinden önce okuma-yazma bilmeyen (ümmî) bir zatın ağzından çıkan, hepsinin de doğru olduğu ya o anda yahut zamanı gelince anlaşılan ve bundan sonra da anlaşılacak olan, yakın çevredeki dinlerin ve bu dinlere ait kitapların yanlışlarını düzelten, tahrifleri açıklığa kavuşturan bu muhteva (Kur'ân-ı Kerîm'in içeriği) olağan üstüdür, mûcizedîr; ancak doğru bilginin kaynağı Allah'tır, başka bir ihtimal mâkul değildir. [359]

2. NİÇİN KUR’AN OKURUZ?

Kur’an okumaya karar veren bir insanın, niçin okumak istediğinin de cevabını vermesi gerekir. Öncelikle Kur’an insana gönderilmiştir. Buna göre, Kur’an’ı okumak, ruhen ve zihnen Kur’an’ın muhatabı olmak demektir.

Kur’an-ı Kerim, İslam dininin ilk kaynağıdır. Kur’an-ı Kerim, kullarını yaratan Allah’ın, onların iyiliğini düşünerek onlar için indirdiği, anlaşılıp hayata geçirilecek esasları içeren kılavuzdur. Kur’an-ı Kerim’in gönderiliş maksadı da insanların doğruya, güzele ulaşmasını sağlamaktır.

Bir müslüman olarak Kur'an'a karşı ilk vazifemiz, onun ve ihtiva ettiği hakikatların hak olduğunu tasdik etmektir. Daha sonra, onu okumak, mânasını anlamak ve emirlerini tatbik edip yaşamak, ulvî prensiplerini, ferd ve cem'iyet olarak hayatımıza hâkim kılmak gibi diğer vazifeler gelir. Kur’an’ı okumak, hayatı hem bireysel, hem sosyal olarak inşa etmenin yolunu öğretir.

Kur’an-ı Kerim, çok okumakla, tekrarlamakla eskimez, öğüt ve ibretleri tükenmez, insana verdiği harikuladelikleri son bulmaz. Kur’an’ı Okumalı, ezberlemeli, anlamalı, düşünmeli, yaymalıyız.

[359] Kur’an Yolu:I/XXVII-XXIX.

Kur'an'ı okumalıyız; çünkü Kur'an-ı Kerim'in muhatabı insandır. Kur'an okumak, bizi yaratan Allah ile konuşmaktır.

Allah'ı anmanın en güzel şekli olan namaz ibadetini yerine getirmek için de Kur'an öğrenilmelidir. Her müslümanın, namazı câiz olacak kadar Kur'an'dan bir bölüm ezberlemesi farz-ı ayndır. Kur'an-ı Kerîm'in bütününü ezberlemek ise, farz-ı kifâyedir. Yani bir kısım müslümanların hâfız olması, diğer müslümanları mes'ûliyetten kurtarır. Ancak Kur'an'ı ezbere bilen hiç kimse kalmazsa bütün müslümanlar mes'ul olur.

Kur'an'ı öğrenmek, öğretmek ve onu gelecek nesillere aktarmak büyük bir görevdir, sorumluluktur. Kur'an ile ilişki kurmanın insan için önemini haber veren ayet ve hadisler yeterli derecede teşvik edicidir. Maide suresi 15 ve 16. Ayetlerde Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi. Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir"

Ayrıca Ashabtan Ebû Hüreyre (ra.)'ın, Kur'an okuyanların kazanacağı mânevî derecelerle ilgili olarak Hz.Peygamber'den rivayet ettiği şu hadîsi şerîf, mü'min gönüllerin heyecanla tutuşmasına vesile olacak güzelliktedir:

"Kıyamet gününde Kur'an-ı Kerîm gelecek ve Allah Teâlâ'ya: 'Yâ Rabbî! Kur'an okuyan kimseyi şeref süsüyle süsle!' diyecek; bunun üzerine Kur'an okuyan kimse şerefle süslenecek. Yine Kur'an-ı Kerîm: 'Allah'ım! Ona şeref elbisesi giydir!' diyecek; hemen o zâta elbiselerin en değerlisi giydirilecek. Sonra Kur'an: 'Rabb'im! Ona şeref tacı giydir!' diye niyâz edecek; o kimseye şeref tacı giydirilecek. Sonunda Kur'an-ı Kerîm: 'Yâ Rabbî! O kulundan razı ve hoşnut ol! Senin hoşnutluğundan üstün bir şey yoktur.' diyerek Kur'an okuyan kimseyi mânevî mertebelerin en yükseğine ulaştıracak (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'an 18; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'an 1).

Kur'an okuyan insan, bireysel açıdan kendisini yoktan var eden Yüce Yaratıcı ile konuşuyor olmanın doyumsuz hazzını yaşar. Kur'an okuyan insan, ilahi kitapla sürdürdüğü diyalogda hem Rabbini tanır, hem de bütünüyle kendini bulur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "O'nun üslubuyla konuşan, doğruyu konuşmuş olur. O'nunla amel eden, mutlaka mükâfat görür. Kim onunla hüküm verirse, adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur." (Tirmizî, Fedailü'l-Kur'ân, 14; Müsned, 1/91)

Kur'an okuyan insan, Rabbinin kendini muhatap kabul etmesinin ve onun iki dünyada huzur ve mutluluğa ulaşması için hazırladığı kurtuluş reçetesini elde etmenin sevincini duyar.

II. ÜNİTE : KUR'AN-I KERİM'İ ANLAMAK ve ANLATMAK

1. KUR'AN'I ANLAMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.a. Tefsir

Tefsir kelimesi, *"fesr"* veya taklip tarikiyle *"sefr"* kökünden gelen *"tef'îl"* vezninde bir masdardır. *"Fesr",* sözlükte bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak, ve üzeri örtülü bir şeyi açmak gibi manalara gelmektedir. İfade ettiği bu manalardan dolayı herhangi bir hastalığı teşhis için yapılan tahlile de *"fesr"* denilmektedir.

Tefsir kelimesi terim olarak ise: *"Müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir"* şeklinde tarif edilmiştir. Bir ilim olarak ele alındığı zaman da tefsir: *"İnsan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nisbetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'an metninin içerdiği manaları ortaya koymak"* demektir.

Sahabe devrinde tefsir denilince akla tevkîfî beyanlar geliyordu. Yani bu söz onlara göre Allah'ın veya O'nun elçisinin açıklamalarını ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdı. Yani onda hata ihtimali asla söz konusu değildi. Böylece denilebilir ki ashab döneminde *"tefsir"* lafzı Allah ve Hz. Peygamber'in beyanları için söz konusu iken daha sonraları muhtevası biraz daha genişletilerek sahabe açıklamalarını da içine almaya başladı. Çünkü onlar Kur'an'ın inişine şâhid olmuşlar, hükümlerle sebepler arasındaki münasebeti iyi kavramışlardı.

Kur'an ilimlerinin en önemlisi tefsirdir, diğer ilimler onun yardımcısı gibidir. Çünkü tefsir Kur'an'ı anlamaya ve açıklamaya yönelik faaliyetler bütünüdür. İnsanın gücü oranında Allah'ın âyetlerinde neler murad etmiş olduğunu çeşitli kaynaklar aracılığıyla anlamaya çalıştığı ilimdir.

Tefsir İlminin **Gayesi**: Allah'ın muradını anlama çabasıdır.

Tefsir İlminin **Konusu**: Kur'an âyetleridir.

-Baştan sona ilk Kur'an tefsiri: Mukatil b. Süleyman'a (Ö.H.150) atfedilen "Kitabu't-Tefsiri'l-Kebir" dir.

1.b. Te'vil

"Te'vil" kelimesi, sözlük manası itibariyle aslına dönmek anlamına gelen *"evl"* kökünden *"tef'il"* vezninde masdar olup, "döndürmek" ve "herhangi bir şeyi varacağı yere vardırmak" demektir. Te'vil kelimesi, Kur'an bütünlüğü içerisinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tefsir: *"Onun te'vilini/tefsirini ancak Allah bilir..."*.

2. Sebep: *"Hakkında sabredemediğin şeylerin te'vilini, sebebini sana bildireceğim"*.

3. Sonuç: *"Bu daha iyidir ve te'vil/sonuç bakımından daha güzeldir"*.

4. Rüya tabiri: *"Ve Yûsuf dedi ki: Babacığım! İşte bu daha önce gördüğüm rüyanın te'vili/tabiridir"*.

Te'vil kelimesi terim olarak da: *"Meşru bir sebep veya delilden ötürü âyeti zahirî manasından alıp, kendisinden önce ve sonraki âyete mutabık, kitâb ve sünnete uygun manalardan birine hamletmek"* demektir.

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre nasslardan hüküm çıkarmada esas olan, te'vile gitmemektir. Başka bir ifade ile nasslann zahirî manalarıyla amel etmek vâcibtir ve kuvvetli delil olmadıkça zahirî manalarını bırakıp te'vile gitmek caiz değildir. Meselâ genel manalı bir nass, kendisini tahsis eden hususî bir nass olmadıkça umum, mutlak manalı bir nass da takyid edici bir nass olmadığı müddetçe mutlak anlam taşır. Emirler de aynı şekilde aksi bir delil bulunmadıkça vücüb ifade ederler. Ancak birbiriyle anlam yönünden çelişir gibi görünen müşkil âyetlerin te'lifi ve manaları gizli bir anlam için sembol teşkil eden âyetlerin yani müteşâbih nassları açıklığa kavuşturulması gibi durumlarda da te'vil kaçınılmazdır.

Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça veya başka bir dille yapılan açıklamalarıdır. Bu açıklamaların âyet ve hadislerle sahabe rivayetlerine dayanan kısmına **rivayet tefsiri**, başta dil ilmi olmak üzere diğer yardımcı bilgilere, aklî verilere dayanılarak yapılan kısmına ise **dirayet tefsiri** denir. **Te'vil** ise geçerli bir sebebe dayanarak sözü, ondan anlaşılan açık (zahir) mânâ yerine, nispeten kapalı veya ikinci derecede bulunan başka bir mânada anlayıp yorumlamaktır.[360]

[360] Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, I, XXXI-XXXIII

1.c Tercüme

Sözlü yahut yazılı bir metnin, başka bir dile aslına sadık kalarak, anlaşılır bir ifadeyle çevrilmesidir. Ayrıca biyografi anlamında terceme-i hal tabiri de meşhurdur.

1.d. Meal

Bir metni başka bir dile birebir çevirmekten çok yaklaşık olarak yani tefsîrî tercüme şeklinde aktarmak demektir.

Kur'an çevirilerine tercüme yerine çoğu kez meal denmesinin arkasında, ilâhî manayı bir diğer dile aktarırken, hitabın tam olarak karşılığını verme iddiasından biraz olsun uzak durup, yapılabilecek hatalarda sorumluluğu asgarî düzeye indirme niyeti mevcuttur.

2. KUR'AN'I DOĞRU ANLAMA ve ANLATMADA YÖNTEMLER

Kur'an, en doğru yola ileten bir kitap, insanlar için kalp gözleri (konumundaki bir nur), bir öğüt, kesin olarak inanan bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir. (Bkz. İsra: 9; Yunus:57; Casiye:20) İnsanın böyle bir kitabın rehberliğinde hayat sınavını başarı ile tamamlayabilmesi, öncelikle Kur'an'ı doğru anlamasıyla mümkündür.

Kur'an Yaratandan gelen bir hitaptır. Allah'ın kullarına olan sevgi ve merhameti, bir annenin çocuğuna olan merhametinden de fazladır. Bu nedenle Kur'an'ı, Allah'ın kullarına merhametinin bir eseri olarak düşüne düşüne okumak gerekir.

Kur'an'daki ayetlerin çoğu muhkem ayetlerdir. Yani her insan tarafından okunduğunda anlaşabilecek niteliktedir. Bunun yanında kutsal kitabımızda yoruma açık ve mecaz anlamlar taşıyan müteşabih ayetler de yer almaktadır. Kur'andaki müteşabih ayetlerin anlaşılabilmesi için yorumlamaya ihtiyaç vardır. İslam alimleri Kur'an'ı her dönemde kendi bilgi birikimlerine göre anlamaya, yorumlamaya çalışmışlardır. Böylece Tefsir ilmi doğup gelişmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını doğru okuma, anlama ve uygulama ise bir müslümanın en önemli görevidir. İnsanlara hidayet ve rahmet olarak gönderilen Kur'an'ı doğru anlamak için Kur'an- Allah ilişkisine, Kur'an-insan ilişkisine, Kur'an- âlem ilişkisine (görünen ve görünmeyen alem ilişkisine) ve Kur'an–Kur'an ilişkisine bakmak gerekir.

Ayrıca Kur'an'ın mübelliği, insanlığın en güzel rehberi Hz.Peygamber'in Kur'an ile ilişkisine, Kur'an'daki konumuna bakmak gerekir. Vahyin ilk muhataplarının, yıldızlaşmış nesil sahabenin Kur'an'ı anlayışından da haberdar olmak gerekir.

Kur'an'ın öğrenilmesi kişinin onu anlamak için gösterdiği çabaya bağlıdır. Yüce Allah bizden Kur'an'ı anlamamızı, ayetlerini düşünüp öğüt almamızı istemektedir: "Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan? " (Kamer:17)

Kur'an'ı anlamak, iyi niyetli ve dikkatli bir okumayı gerekli kılar. Kur'an'ı doğru bir şekilde yorumlamak için bazı ilkeler vardır. Kur'an-ı Kerim hakkında doğru bilgi, doğru yöntem ve doğru uygulamalara ulaşmak için aşağıdaki maddelerin bize ışık tutacağını söyleyebiliriz.

1- Arap dilini ve edebi inceliklerini bilmek

2- Kur'an'ı tanımak, amacı, muhtevası ve üslubu ve hedef kitlesi hakkında bilgi sahibi olmak, kısaca Kur'an'ı anlamaya giriş bilgisine sahip olmak. Bu konuyla ilgili 1. Ünitede yeterli derecede bilgi paylaşmıştık.

3. Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmek. Kur'an'ı bir bütün olarak ele almak, Kur'an'ı Kur'an' arz etmek.

Kur'an'ı anlamada bütünlük ilkesini göz ardı etmemek gerekir. Kur'ân'ın açıklamalarına ulaşmak için âyetler ve sureler arasındaki arası ilişkileri bilmek gerekir. Bu, rakamlar arası

ilişkilere benzer. 0′dan 9′a kadar toplam 10 rakam vardır. Bütün hesaplar onlarla yapılır. İnsan, rakamlar arası ilişkileri ne kadar bilirse o kadar hesap yapar. Kimi onu, günlük hesaplarını tutacak kadar bilir. Kimileri de bilgisayarın, uzay teknolojisinin ve daha nice şeylerin hesaplarını yapacak kadar bilir. Her insan o rakamlardan, kendi bilgisi ölçüsünde yararlanır. Kur'ân'dan yararlanma da öyledir. Âyetler ve sureler arasındaki bu ilişkilerin görülememesi, Kur'ân'ın iç bütünlüğünü sağlayamamak demektir.
4- Kur'an-Sünnet ilişkisine başvurmak, Kur'an'ı Sünnete arz etmek.

Kur'an'ı öğrenmek ve onu anlamaya çalışmak konusunda bize örneklik eden kişi, Hz.Peygamberdir. Dolayısıyla Kur'an-Sünnet ilişkisini görmek, Kur'an'ı doğru anlamada, Hz. Peygamberin rolünü iyi algılamak gerekir. Hz.Peygamber'i devre dışı bırakan, rolünü küçülten, önemsizleştiren bir Kur'an ve din anlayışı düşünülemez. Kur'an'ın doğru bir şekilde algılanmasında Allah Rasulü'nün uygulamaları çok önem arz etmektedir. Bu uygulamalar bazen Kur'andaki bir hükmün önce açıklanması sonra da bizzat kendisi tarafından tatbiki, bazen de bir sahabinin uygulamasından sonra Rasulüllah'ın bunu onaylaması şeklinde cereyan etmiştir. Bu uygulamaların yanında bazen itikadi açıdan yaptığı bazı düzeltmeler de olmuştur. Onun bu şekildeki düzeltme ve uygulamalarını hem itikadi hem de ameli açıdan görmek mümkündür.
5- Kur'an'ı doğru anlamada Sahabe anlayışına ve uygulamasına başvurmak. Kur'ân-ı Kerim'i en doğru anlamıyla anladığı tescillenmiş kişi ya da topluluk deyince tek bir topluluk akla gelir; o da vahyin ilk muhatapları Ashab-ı Kiramdır. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber'in sünneti ve Ashab'ın söz ve sireti çizgisinde anlamak gerekecektir.
6- Ayetlerin nüzul sebeplerinden yararlanmak, iyi bir siyer ve hadis bilgisine sahip olmak. Surelerin Mekki – Medeni ayrımını öğrenmek ve Kur'an mesajlarının karakteristik yapısını kavramak.

Allah Teâlâ her şeyi belli bir hikmet üzere var etmiştir. Kur'an'daki her âyetin de belli bir gayesi, hedefi vardır. Biz bunlardan bir kısmını ilgili rivâyetler sebebiyle bilmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'in âyetleri bu yönden iki kısma ayrılabilir:

Birincisi, Kur'an'ın ekseriyetini teşkil eden ve Cenab-ı Hak tarafından indirilişi belli bir sebep üzere olmayan, doğrudan doğruya indirildiğini söylediğimiz âyetlerdir. İkincisi ise, belli bir olay ya da bir sebebe bağlayabildiğimiz âyetlerdir.

Hz. Peygamber'e (a.s.) yöneltilen bir sual veya meydana gelen bir hâdise dolayısıyla birkaç ayet ya da bir surenin tamamının nazil olmasına âmil olan şeye "***sebeb-i nüzûl***" demekteyiz. Bu konuyla alâkalı farklı mülahazalar olmakla beraber Tefsir âlimlerinin sebeb-i nüzûl hakkında üzerinde ittifak ettikleri görüş şudur; ***"Nüzûl sebeplerini bilmek, âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır".***

7- Sibak ve siyakı (sözün akışını, bağlamı) iyi biçimde göz önünde bulundurmak. Yanlış anlamanın önüne geçmek. Sözün sahibini ve ayetlerdeki muhatap kitleyi iyi tespit etmek. Örneğin tırnak içinde, birilerinin sözü olarak nakledilen bir cümleyi Allah'ın sözü gibi nakletmenin hatalı oluşu.(Bakınız: Yusuf Suresi 28. ayette Züleyha validemizin kocasının sözünü Allah'ın sözü diye nakletmek gibi.)

8- Kur'an'ı, Kur'an İlimleri ışığında anlamak. Kur'an tilavetindeki kıraat farklılıkları ve bunların ahkama etkileri, muhkem ve müteşabihatı, Kur'an'daki tekrarları, yeminleri, kıssaları, garib lafızları, teşbihleri, meselleri, sure ve ayetlerdeki mana uyumunu, lafızlar ile mana arasındaki fonetik uyumu, çelişkili zannedilen konuları açığa kavuşturan Müşkilü'l-Kur'an adlı Kur'an ilimlerinden ve sayısı 10'larla ifade edilen Kur'an ilimleri ışığında anlamak işi kolaylaştıracaktır.

9. Kur'an'i kavramların, Kur'an'ın indirildiği dönemdeki anlamlarını tespit etmek. İlk dönem lugat eserlerine, Arap şiirlerinde kavramların kullanıldığı anlam çeşitliliğine vakıf

olmak. Garibu'l-Kur'an ve Müfredatu'l-Kur'an gibi eserlerden yararlanmak. Kur'an fihristlerinden, ansiklopedilerinden yararlanmak.

10- İsrailiyyattan, gaybî ve gereksiz ayrıntılardan kaçınmak, zahirî anlamın yeterli olduğu yerde, uygun olmayan bâtini anlamdan uzaklaşmak.

11- Aşırı yorumlardan, zorlama tevillerden sakınmak. Kör taklitten uzaklaşmak, ayetleri ideolojik ve siyasi amaçlara malzeme yapmaktan sakınmak.

12- Takvaya sarılmak, ruhen ve zihnen Kur'an'ın muhatabı olmak, Kur'an'ı doğru anlamak için Allah'tan yardım talep etmenin gerekliliğini unutmamak.

13- Sahabenin, Tâbiinin ve ilim ehli ortak aklın, Kur'ân'ı tefsir ve te'viline, mevcut tefsir hazinesine bakmak. Tarihsel süreçte Kur'an'ı anlama çabalarının ürünlerine vakıf olmak. (Rivayet ve dirayet türü tefsir eserlerine, ahkam tefsirlerine, edebi ve luğavi tefsir eserlerine, ictimai tefsir eserlerine, işari tefsir eserlerine, usül eserlerine, Kur'an ilimlerine dair müstakil eserlere, Kur'an kavramlarını müstakil biçimde konu edinen eserlere, konulu tefsir eserlerine vb. eserlere bakmak.)

14. Kur'an'ı anlama çabasının bir ürünü olan meallerden yararlanmak ve metodik çalışmalarla meallerden istifadeyi artırmak. Esasen geleneğimizde meal okuma ve okutmaktan daha çok **tefsir okuma-okutma** yaygındır. Ve bu daha sağlıklı bir yoldur. Ancak insanların Kur'an ile bağının öz biçimde de olsa sınırlanamayacağı gerçeğinden hareketle sürdürülen meal okuma çalışmalarının doğru bir istikamette gitmesi için bazı yöntemleri kullanmakta fayda vardır. Buna göre;

- Meal çalışmasının, işin ehli bir uzman eşliğinde sürdürülmesi.

- Meal çalışmasının tefsir, hadis, fıkıh ve siyer destekli sürdürmek.

- Takip edilen Kur'an mealinin mümkünse bir komisyon çalışmasının ürünü olması. Meâlin çeviri yapılan dile, akıcı bir biçimde çevrildiğine dikkat edilmesi.

- Meal okumada çeşitlilik kazandırılması; kavram merkezli okuma yapılması, konu merkezli okuma yapılması, nuzül sürecine göre okuma yapılması gibi.

- Mukayeseli meal çalışması yapılması.

- Başlanılan Meal çalışmasının yarım bırakılmaması. Kur'an'ın tedrici olarak indirilişinin iyi okunması.

- Meal okumada çapraz okuma yönteminin geliştirilmesi. Kur'an'ın Kur'an' arzedilmesi yöntemiyle, birbirleriyle bağlantılı ayetlerin beraber okunması, düşünülmesi ve aradaki bağın kuvvetlendirilmesi. Ayetler ve sureler arasındaki bağlantının kavranılması.

- Sureleri okumadan önce, her sure hakkında özet bir bilgiye, muhteva akışına sahip olunması, okuduktan sonra, o surenin bir özetinin çıkarılması. Soru-cevap yöntemiyle sureler hakkındaki bilginin pekiştirilmesi.

- Her sureyi bitirdikten sonra Yüce Rabbimizin neleri emredip nelerden sakındırdığının özet halinde çıkarılması.

- Meal çalışmasının okuyucuda Kur'an kültürünü geliştirmeye yönelik olması.

- Kur'an'ın " işittik ve itaat ettik " duygusuyla okunması vb. başlıklar, meal okuma yöntemlerine katkı sağlayacaktır.

3. KUR'ÂN-I KERÎM ve MEÂL

Türkçe'de Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça'dan başka bir dile tercüme edilmiş haline "çeviri" yerine meâl sözcüğü kullanılır. Bunun nedeni meâl kelimesinin "yakın çeviri"

(yahut eksiltili çeviri) anlamına sahip olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm tercümesi ya da çevirisi demek daha iddialıdır. Bu nedenle meâl yazarları çeviri konusunda yetersizliklerini vurgulamakta ve Kitabımızın çevirisini yapmanın mümkün olmadığını itiraf etmektedirler.

İlk hitap ettiği toplumun konuştuğu dilin kelimelerinden seçilerek hiçbir beşerin güç yetiremeyeceği bir ahenkle dizilip en güzel nağmelerle dokunan Kur'an nazmının, o insanlara hitap ederken kurduğu zihinsel ve duygusal iletişimi, meâller asla kuramamaktadır. Böyle bir iletişimin kurulması şöyle dursun, meâllerle normalde âyetlerin metin olarak muhtevasını düzgün bir şekilde aktarmak bile mümkün değildir. Çünkü bazen bir âyete, hepsi de doğru olmak üzere birçok meâl verilebilmektedir. Aynı şekilde Kur'an nazmında çeşitli manalara gelebilen ortak anlamlı pek çok kelime vardır. Bu anlamların hepsi meâle alındığı takdirde meâl, tefsire dönüşmektedir. Alınmadığında ise meâl, âyetlerin ve âyetlerde geçen bazı kelime ve kavramların anlamlarını daraltmış olmaktadır. Bunun yanında meâllerde Kur'an-ı Kerim'in mucizeliği, edebi güzelliği, ses ve üslûp özellikleri ve belagatı yansıtılamamaktadır. Bu yüzden ruhları coşturan, aklı ve düşünceyi fetheden, kalpleri tesiri altına alan Kur'an'ın etkileyici ve canlı üslubu, meâllerde yerini kuru bir metne bırakmaktadır.

İşte bu sebeple, Kur'an'ın mesajının insanların zihinlerine ve kalplerine etkili bir şekilde ulaştırılabilmesi ancak sağlam ve güvenilir tefsirlerle mümkün olabilir. Çünkü âyetlerin içerdiği bütün anlamlar meâllere sığmaz. Bu yüzden Kur'an'ı doğru ve daha iyi bir şekilde anlamak isteyenlerin, ya bizzat kendilerinin Arapçayı iyi bilip tefsir usûlüne vakıf olmaları, ya da güvenilir tefsirlerden yararlanmaları gerekir.

Kur'an-ı Kerim, şüphesiz apaçık ve anlaşılır bir kitaptır. Onun âyetlerinden pınardan suyun fışkırdığı gibi birçok manalar fışkırır. Mütercim ondan bir mana anlar ve onu aktarır; fakat onun anladığı manadan başka manalar da âyetlerde kendini göstermeye devam eder. Demek ki meâller Kur'an âyetlerinden bir veya iki mana aktarsa da, âyetlerden anlaşılabilecek daha pek çok manalar kalabilmektedir. Bu yüzden okuyucu, Kur'an'ı meâllerle ölçmeye kalkmamalıdır. Kur'an bu meâllerden ibaret değildir. Meâller itinalı ve doğru yapılabildiği takdirde yalnızca Kur'an'dan anlaşılan manalardan birer demettir. Âyetlerin içerdiği itikâdî, ilmî, hukûkî, sosyal, ahlakî, tarihî ve benzeri daha nice hikmet dolu hükümlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ise, mutlaka güvenilir tefsirlere ihtiyaç hissettirmektedir.

Bir meâl ne kadar mükemmel olursa olsun Kur'an değildir. İşte bu sebeple tefsirlere müfessirlerin yorumlarının karıştığı, bundan dolayı tefsirleri bir kenara bırakarak Kur'an-ı Kerim'i doğrudan meâllerinden anlamak gerektiği yolundaki iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü meâller Kur'an'dan mütercimin anlayabildiği kadar bazı şeyleri aktarabilirse de Kur'an'ın mesajını hakkıyla ortaya koyamaz.

Bu söylediklerimizden, Kur'an'ın meâlinin yapılmaması gerektiği sonucuna varılmamalıdır. Bütün bunlar, meâllerin Kur'an-ı Kerim'in yerine konamayacağını anlatmak içindir. Yoksa Kur'an-ı Kerim'den yararlanmak noktasında elbette meâllere ihtiyaç vardır.

Allah tarafından son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'e, ilk hitap ettiği toplumun dili Arapça ile nazil olan Kur'an-ı Kerim'in mesajını öğrenmek, her müslümanın hakkı ve vazifesidir. Arapça bilmeyenler için Kur'an'ı Kerim eskiden beri birçok dile tercüme edilegelmiştir. Kur'an-ı Kerimin ilk devirlerden itibaren başka dillere çevrildiğine dair örnekler mevcuttur. Selman el-Farisi Fatiha suresini Farsçaya çevirmiştir. Yine hicri 127 senesinde Kur'an'ın Berberi diline çevrildiğini, el-Cahız'ın (v.255/869) beyanına göre, Musa b. Seyyar el-Esvari'nin, Kur'an-ı Kerimi öğrencilerine hem Arapça hem Farsça tefsir ettiği, yine Buzurg b. Şehriyar'ın ifadesine göre 270/883 senelerinde Kur'an'ın Hind dillerine terceme edildiği bilinmektedir.

Türkler de müslüman oldukları dönemden itibaren Kur'an'ı anlamak için tercümeler yapmışlardır. İlk tercümeler kelime kelime (satır arası) yapılan tercümelerdir. Samanoğullarından Mansur b. Nuh devrinde (v.354/956) bir heyet Kur'an-ı Kerimi Farsçaya terceme etmiş, bu esere Taberi tefsirini de eklemiştir. Aynı heyetin, Kur'an-ı Türkçeye de (Uygur Türkçesi) terceme ettiği de söylenmektedir. Bunlardan başka hicri V. ve VI. asırlara

ait Surabadi İsfaraini (v.471/1049), Zahidi (v.519/1125) ve Hoca Abdullah Ensari'nin tercemeleri günümüze kadar ulaşmıştır. Hoca Abdullah bu eserinin 107 tefsirden istifade ederek topladığını ifade etmektedir. Meâl ve tefsir çalışmaları Cumhuriyet döneminde hız kazanmıştır. Diğer yandan, **Muhammed Hamidullah'ın verdiği bilgiye göre, Avrupa'da ilk Meâl çalışmaları 1141'de başlamış ve Kur'ân bu tarihlerde Latince'ye çevrilmiştir. İtalyanca'ya 1513, Almanca'ya 1616, Fransızca'ya 1647 ve İngilizce'ye de 1648'de tercüme edilmiştir. Bugün için, yaklaşık olarak Almanca'da 47, İngilizce'de 51, Fransızca'da 31, Latince'de 36, Urduca'da 100'e yakın ve Farsça'da 100'ün üstünde meâl bulunmaktadır. Türkçe'de ise günümüzde 100 civarında meâl olduğu söylenebilir.**

Yüce Rabbimizin bütün insanlığa son kitabı ve ebedi hitabı olan Kur'an-ı Kerim, sadece Araplar ve Arapça'yı bilenler için değil, bütün insanları dalâletten korumak, onlara hakkı ve hakikatı öğretmek, hidayet ve gerçek saadet yolunu göstermek için indirilmiştir. Bunun gerçekleşebilmesi için de, Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği ilahi gerçek ve öğütlerin bütün insanlığa tebliğ edilmesi, herkes tarafından öğrenilmesi, anlaşılması, üzerinde düşünülmesi, kavranması ve kalplere yerleşmesi gerekir.

Kur'ân Meâlini ve Kur'ân'ı Okurken Şu Hususlara Özellikle Dikkat Edilmelidir

Kur'ân-ı Kerîm'de tek başına anlaşılabilecek pek çok âyet bulunmakla birlikte bazı âyetlerin, mutlaka Kur'ân'ın bütünlüğü içinde ele alınması zorunludur. Birbirini açıklar mahiyetteki âyetler, birlikte göz önüne alınmadığı takdirde, yanlış ve eksik anlamalar söz konusu olabilir. Bu yüzden birbiriyle bağlantılı âyetler, mutlaka birlikte değerlendirilmelidir.

İkinci olarak, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı anlayış ve hayata geçirişine bakmak gerekir. Herhangi bir âyet hakkında ondan sahih bir açıklama gelmişse; âyet-i Kerîme, öncelikle bu doğrultuda anlaşılmalıdır. Âyetler, Resûlüllah'ın anlayış ve açıklamalarına aykırı düşecek bir şekilde yorumlanamaz. Kur'ân-Sünnet bütünlüğü açısından bu, son derece önemlidir. Zaten bazı âyetlerin doğru anlaşılabilmesi, ancak Hz. Peygamber'in tefsir ve uygulamasıyla mümkün olabilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'i doğru ve güzel bir şekilde anlayıp yorumlayabilmek için, İslam'ın ilk üç kuşağının anlayış ve açıklamalarını da dikkate almak gerekir. Çünkü ilk kuşak (Sahabe), Kur'ân'ın nazil oluşuna ve Hz. Peygamber'in onu anlayış ve hayata geçirişine tanık olan nesildir. İkinci kuşak (Tabiin) ise, bu ilk kuşakla iç içe yaşayan ve Resûlüllah'ın Kur'ân'ı nasıl anlayıp tefsir ettiğini ve nasıl hayata geçirdiğini onlardan aktaran nesildir. Üçüncü kuşak olan "Tebeü't-Tabiin" ise ikinci kuşağın öğrencileridir.

Bu üç kuşak, âyetlerin nüzul sebeplerini bildiklerinden, âyetlerin öncelikli bağlamlarını da çok iyi tanımaktadırlar. Âyetlerin doğru anlaşılmasında indiriliş sebeplerinin göz önünde bulundurulması ise, son derece önemlidir.

Bunlara ilaveten, Arapça'yı çok iyi bilen, güvenilir dil bilginlerinin açıklamalarına bakılır. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında izlenen ve bütün ilim adamlarınca kabul edilen temel yöntem, budur. Kur'ân'ın doğru ve güzel bir şekilde anlaşılabilmesi için bu usulün izlenmesi gerekir. Yoksa birtakım yanlış ve eksik anlamalardan kurtulmak mümkün olmaz. İşte bunun için meâllerin yanında güvenilir tefsirlere ihtiyaç vardır.

Bilindiği gibi İslam'ın ana kaynağı Kur'ân'dır. Bu ana kaynak, Hz. Peygamber'in Sünnetinin de dinin kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak burada önemli olan, Sünnetin bize sahih olarak ulaşmış olmasıdır. Bu itibarla Hz. Peygamber'in Sünneti, Kur'ân'dan sonra İslam dininin ikinci kaynağıdır. Bundan sonra ümmetin icmaı ve ilim adamlarının ictihatları gelir. Dolayısıyla herhangi bir konuda "İslam'da şu şöyledir" diye hüküm verebilmek için belli düzeyde bir ilmi birikime sahip olmak ve dini hükümler konusunda izlenen usulü bilmek gerekir. Bu sebeple böyle bir ilmi birikime sahip olmayanlar, yalnızca Kur'ân-ı Kerîm meâllerine bakarak dini hükümler çıkarmaya kalkmamalıdırlar. Unutulmamalıdır ki meâl okumak (özellikle tefsir tarzındaki dipnotları ve açıklamaları olmayan meâlleri okumak) sadece Kur'ân'ı anlamaya bir giriş mahiyetindedir. Dolayısıyla meâl okumak demek, sadece belli bir meâli okuyup, sonra da onun vasıtasıyla Kur'ân'ı

anladığını düşünmek hatadır. Eski ve yeni yazılmış birçok meâl karşılaştırmalı olarak incelenmeli ve gerektiği yerlerde –ki mutlaka gerekecektir- tefsirlere müracaat edilmelidir. Bu açıklama, zaman zaman sorulan "hangi meâli okumalıyız?" sorusunun cevabı olarak da düşünülmelidir.

Kur'ân-ı Kerîm okurken son derece ihlâslı olmalı, onun Allah kelamı olduğunun bilinci içinde bulunarak bütün varlığıyla ona yoğunlaşıp zihnini başka düşüncelerden arındırmalıdır. Kur'ân'ın doğrudan kendine hitap ettiğini düşünerek okuduğu âyetlerden etkilenmelidir.

Kur'ân meâlleri doğrudan doğruya Kur'ân olmamakla beraber, Kur'ân'dan yansımalar niteliğinde olduklarından, onları insan sözü olan diğer metinlerle bir görmemek gerekir. Bu sebeple, Kur'ân'ın çeviri ve meâllerine de gerekli saygı gösterilmelidir. Çünkü Kur'ân'ın aslını okumak nasıl bir ibadet ve taat ise meâlini okumak da sevap kazandırıcı bir iştir.

Bazı Türkçe Meâller

(Bu liste için Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın *Aziz Kur'an* İsimli meâl çalışmasından faydalanılmıştır.)

1. Hasan Basri Çantay (1897-1964) *Kur'an-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm* çeviri ve notlar. 3 cilt, 1256 sayfa, İstanbul, 1953, 1957-58, 1959, 1969, 11. baskı 1980.

2. İsmail Hakkı İzmirli, (1868-1946) *Kur'ân-ı Kerîm Çevirisi*, İstanbul, 1926, 1932. (Türkçe Bibliyografya tarafından anılmıştır, 1977).

3. Süleyman Tevfik Zorluoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm Çevirisi*, 1926. (NUC'e göre, bu eser 1925'te basılan ve Arap harfleriyle yazılmış olan ilk baskının Latinize edilmiş şeklidir.)

4. Muhammed Hamdi Yazır (Elmalı'lı), (1877-1942), *Hak Dini Kur'an Dili, Yeni Meâlli Tefsir,* Arapça metin, çeviri ve tefsir, 9 cilt, 1935-1939 İstanbul, 6442 sayfa + indeks, 1960-62, 1970.

5. Ömer Rıza Doğrul, (1893-1952), *Kur'ân-ı Kerîm Çeviri ve Tefsir-i Şerifi, Tanrı Buyruğu,* 2 cilt, Arapça metin, çeviri ve dipnotlar, CCVIII+1000 sayfa, İstanbul, 1934, 1947, 3. baskı, (?) 1980.

6. Besim Atalay, *Kur'an,* İstanbul, 1962, lüks baskı.

7. Ömer Fevzi Mardin, *Kur'ân-ı Kerîm Mevzularına göre Tasnifli-Şerhli Türkçe,* konularına göre yeniden düzenlenmiş) İstanbul, 1950.

8. Hacı Murad, *İslam'ın Mukaddes Kitabı Kur'ân-ı Kerîm Türkçe Çeviri ve Tefsiri*, Arapça metinle beraber, 624 sayfa, İstanbul, 1955.

9. Osman Nebioğlu, *Türkçe Kur'ân-ı Kerîm*, İstanbul, tarihsiz, 346 sayfa.

10. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, (1886-1978), *Kur'an*, Ankara, 1957.

11. Abdülbaki Gölpınarlı, (1900-1982), *Kur'ân-ı Kerîm*, 2 cilt, Arapça metinle birlikte, İstanbul, 1955, 1968.

12. Ayıntabi Mehmet Efendi, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri* (Bu zatın son eseri olan Tibyan Tefsiri Süleyman Fahir tarafından latin harflerine çevrilmiş ve dili yenileştirilmiş olarak yeniden basılmıştır.) 4 cilt, İstanbul, 1956-7, 1980-1.

13. İsmail Ferruh, *Kur'ân-ı Kerîm*, 692 sayfa, Arapça metinle birlikte yeni baskı. (Süleyman Fahir tarafından eski Mevakib Tefsiri latin harflerine çevrilmiş ve dili yenileştirilmiştir.)

14. Murat Sertoğlu, Bir İstanbul Gazetesinde tefrika olarak yayınlanmıştır.

15. Diyanet İşleri Başkanlığı Meâli, *Kur'ân-ı Kerîm*, 3 cilt, Arapça metinle beraber (meşhur Hafız Osman hattı), Ankara, 1961-1973. (Osman Keskioğlu tarafından kaleme alınan girişte belirtildiğine göre, eser bir ilim kurulunun çalışmasıdır. Kurulda başlangıçta Şehid Oral, Yusuf Ziya Ersal, Mustafa Runyun, Ali Sami Yücesoy, Asım Güven, M. Asım, Kemal Edip Kürkçüoğlu ve M. Şevki Özmen yer alıyordu. Daha sonra Kurulda yalnızca Şehid Oral, Yusuf Ziya Ersal, Asım Köksal ve M. Şevki Özmen kalıp bu zatlar sadece 3. surenin sonuna kadar olan kısmı bitirmişler, daha sonra Dr. Hüseyin Atay ve Dr. Yaşar Kutluay eseri sonuna kadar tamamlamışlardır. Daha sonra da Fahir İz başkanlığındaki Osman Keskioğlu, M. Z.

Bilgin ve M. Öğütçü'den oluşan bir başka kurul bütün metni baştan sona yeniden gözden geçirmiştir.)

16. Ömer Nasuhi Bilmen, (1884-1971), (Eski Diyanet İşleri Başkanlarından, Ankara) *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Alisi ve Tefsiri*, 5 cilt, İstanbul, 1962-1964.

17. Fikri Yavuz (İstanbul Müftüsü), *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Alisi*, İstanbul, 1967, 1970-72-74-76.

18. Muhammed b. Hamza (15. Asır), *Kur'an Çevirisi*, İstanbul, 1976. Ahmet Topaloğlu'nun Latin harfleriyle yaptığı edisyon.

19. Atıf Tüzüner, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, İstanbul, 1970, 1973.

20. Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Yüksel Matbaası, 1974, 1975, Ankara, 1980.

21. Ziya Kazıcı-Necip Taylan, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli (Türkçe Anlamı),* Çığır yayınevi, İstanbul, 1982.

22. Abdullah Aydın, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Aydın yayınevi, İstanbul 1979.

23. Hakkı Şengüler-Emin Saraç-Bekir Karlığa, *Fi Zılali'l Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde),* Seyyid Kutub'un eserinin Türkçe'ye çevirisi, 16 cilt, Hikmet yayınları, 1979.

24. Süleyman Fahir, *Tıbyan Tefsiri* çevirisinin dilinin yenilenmesi. Yeni baskısı Ahmed Davudoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir.. 3 cilt, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980.

25. Ali Rıza Sağman, *Lafzen ve Meâlen Kur'ân-ı Kerîmin Çevirisi*, Üçdal neşriyat, 1980.

26. Kadir Kabakçı-Hasan Karakaya-Mehmet Süslü-Kenan Seyithanoğlu, Kerîm Aytekin, *Kur'ân-ı Kerîm Türkçe Meâli*, Çağ Yayınevi, 1981.

27. Hadimli Mehmet Vehbi Çelik, *Hulasatu'l Beyan Fi Tefsiri'l Kur'an,* 16 cilt 4. baskı, 6909 sayfa, İstanbul, 1966-71. (WB, 1619-20, 1730-3)

28. Ahmet Okutan, *Kur'ân-I Kerîm'in Konularına Göre Ayrılmış Türkçe Anlamı*, 729 sayfa, İstanbul, 1967. (WB, 1663)

29. M. Kazım Öztürk, *Kur'an'ın 20. Asra Göre Anlamı*, 3 cilt, 381+392+220 sayfa, Arapça metin ile birlikte, Ankara, 1974-80.

30. Süleyman Tevfik Özzorluoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm*, 2. baskı, 719+4 sayfa, İstanbul, 1932.

31. Ali Bulaç, *Kur'an- Kerîm'in Meâl Tercümesi*, İstanbul, 1982.

32. Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsiri,* 1 cilt, Ankara, 1984. (Tamamlanamamıştır.)

33. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1 cilt, 1987

34. Ebu'l Ala Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, Urduca'dan Mehmet Han Kayani ve diğer dört kişi tarafından çevrilmiştir. 1. cilt 1987, İstanbul.

35. Enver Baytan, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâl-i Alisi,* 608 sayfa, İstanbul, Baytan Yayınları, 1987.

36. Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı (Meâl-Tefsir),* trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk.

37. Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'ân*, trc. Mahmut Kanık-Abdülaziz Hatip.

38. Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, Ankara Okulu yayınları.

39. Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*.

40. Mustafa Öztürk, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*.

KUR'AN OKUMA VE TECVİD BİLGİ VE BECERİSİ

12 – KUR'AN OKUMA VE TECVİD BİLGİ VE BECERİSİ DERSİ*

Kur'an Okuma ve Tecvid Bilgi ve Becerisi dersi 40 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

Ders Planı

1. İnsandaki ses sisteminin fizyolojik özellikleri.	2 saat
2. İnsan sesinin eğitimi, musiki ilmi.	2 saat
3. Arap dilinin fonetiği	2 saat
4. Kıraat ilmi ve mahiyeti.	2 saat
5. Tecvid kaideleri.	8 saat
6. Kur'an okuma teknikleri (tertil, tahkik, hadr, tedvir)	2 saat
7. Uygulama (örnek metinler okuma ve bir okuyucu modelleme)	2 saat
8. Yasin, Mülk, Fetih, Hucurat, Rahman, Nebe,Duha'dan Nas'a kadar olan sureler ile namaz dualarını ; Mihrabiyelerden (Bakara Suresinin 1-5 ,255 ve son iki ayeti , Haşr sıresinin son üç ayeti , vb.) çeşitli törenlere uygun aşr-ı şerifleri ezbere okuma.	18 saat
9. Kur'an okuma adabı.	2 saat
Toplam	40 saat

Ders İşleme Usulü:

1- Her konuda olduğu gibi bu dersin işlenişine de temelden başlanır. Bu dersin temeli ise harf ta'limidir. Harf ta'limi sağlam olmazsa, tecvid nazariyatı her ne kadar tatbik edilse dahi bir tarafı noksan demektir.

2-Harf ta'liminin uygulamasına gelince, harf ta'limini verirken ilk harften başlamak suretiyle her harfin başına fetha harekeli bir hemze getirilir ve mahreci gösterilmek istenen harf de sakin (cezimli) kılınarak bütün harfler bu şekilde okunur. Bu okuyuşta her bir harfin nereden ve nasıl bir sesle çıktığı izah edilir ve bilahare talebeye de okutulur. Daha sonra mufassal nazariyata girilmeden hoca ve talebe tarafından okunmak ve dinlenmek suretiyle harflerin doğru bir şekilde telaffuzu kısa yoldan kazandırılmış olur.

3-Kursun ilk gününden itibaren ikişer ve üçerli gruplar oluşturarak, gurupların koordineli bir şekilde çalışması sağlanır.

4-Harf ta'liminden sonra ezber müfredatı(Namaz duaları, Fatiha, Duha Suresi'nden Nas Suresine kadar olan kısa sureler, Nebe, Mülk, Yasin, Fetih, Hucurat, Rahman,) hoca tarafından solo, talebe tarafından koro şeklinde tahkik üzere okunur. Okuma esnasında telaffuzu zor olan yerlere, ilgili tecvid kurallarına ve sıfat-ı hurufa talebenin dikkati çekilir. Bu gibi yerlerde, örnek olması ve dikkat çekmesi açısından talebeden bazılarına tek tek

* Haz: M. Kemal ÖNDER, Eğitim Merkezi Müdürü, Antalya H. Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi

okutularak gerektiğinde yine izahatlar yapılır. Müfredat bu usul üzere baştan sona yüzünden okunur.

5-Zaman elverdiği ölçüde daha sonra talebe münferiden sınıfın huzurunda bu ezberleri arz eder. Hoca da, hatalar varsa, bu hataları sınıf ortamında tartışmaya açar, tartışma neticesinde olgunlaşan konu hakkında son değerlendirme hoca tarafından yapılarak konu tamamlanır, benzer hataları yapacak kişiler de hem kendi hatalarını düzeltme imkânı bulmuş, hem de hata düzeltme yöntemini öğrenmiş olurlar.

6-Bütün bunların yanında her bir öğretici kendine göre daha verimli olabilecek başka öğretme teknikleri de geliştirip uygulayabilir.

Not: Program, yazılı, görsel ve görüntülü materyallerle desteklenmiştir.

1. YÜZÜNDEN VE EZBERE KUR'AN OKUMA

Amaç:

Bu ünitede Kur'an okumanın zorunlu unsurları ses eğitimi, musiki bilgisi, Arap dilinin fonetiği ve buna bağlı olarak Kıraat ilminin temel özellikleri çerçevesinde okuma eğitimi gerçekleştirilecektir.

Esas amaç , konuya ilişkin teorik bilginin yanında başarılı biçimde Kur'an okumayı gerçekleştirebilmektir.

1. İnsandaki ses sisteminin fizyolojik özellikleri.
2. İnsan sesinin eğitimi, musiki ilmi.
3. Arap dilinin fonetiği.
4. Kıraat ilmi ve mahiyeti.
5. Tecvid kaideleri.
   5.1. Maharic-i huruf ve sıfat-ı huruf.
   5.2. Medler
   5.3. İhfa, İzhar, İklab
   5.4. Kalkale, Zamir.
   5.6. Hükmü'rra, Sekte, Vakıflar.
6. Kur'an okuma teknikleri (tertil, tahkik, hadr, tedvir)
7. Uygulama (örnek metinler okuma ve bir okuyucu modelleme)
8. Yasin, Mülk, Fetih, Hucurat, Rahman, Nebe,Duha'dan Nas'a kadar olan sureler ile namaz dualarını ; Mihrabiyelerden (Bakara
   Suresinin 1-5 ,255 ve son iki ayeti , Haşr sıresinin son üç ayeti , vb.) çeşitli törenlere uygun aşr-ı şerifleri ezbere okuma.
9. Kur'an okuma adabı.

KONUNUN AÇILIMI:

1. İNSANDAKİ SES SİSTEMİNİN FİZYOLOJİK ÖZELLİKLERİ:

İnsanın akciğerinden dışarı çıkartılan havanın, gırtlak yapısı ve ağız hareketleriyle basıncının değiştirilmesi yardımıyla insan sesi oluşur.

İnsan , vücudundan çıkan havanın basıncını kontrol edebilir. Bu sayede sesini azaltıp çoğaltırken , bazı ses frekanslarını kullanarak konuşabilir,okuyabilir, şarkı söyleyebilir,bağırabilir,fısıldayabilir.

İnsanların bu yapısı kişiden kişiye değişiklik gösterir. Şişman bir insan ile zayıf bir insan arasında ses frekans farkı vardır. Erkek ve kadınlar arasında da fark bulunur. Bas sesin frekansı düşük, tiz seslerin ise frekansı yüksektir

A. SESLERİN OLUŞUMU :

Akciğer ve diyafram nefes kontrolü için kullanılmaktadır.Hava , gırtlak içindeki nefes borusunun içinden , ses tellerinin üstünden geçer. Hava, gerilen kıvrımları titreştirir ve daha sonra ağız boşluğuna geçer. Ağzın şekil alabilmesi ile sesin tonu değişir.

Aynı organların bazıları, konuşmayı gerçekleştirmek için sesleri artiküle edebilir. Bu organlar küçük dil , yumuşak damak , sert damak , dişler , dil ve dudaklardır . Rezonans için önemli olan ise Burun boşluğu ve sinüslerdir.

Harf:

Her dilde sözcüğü oluşturan ,daha küçük parçalara ayrılmayan seslere harf denir.

Ses:

Ses bilgisinde ise :İnsan gırtlağındaki ses kirişlerinin titremesiyle oluşan biçimlenmiş seslerin duyulmasıdır.

Çıkardığımız sesler, değişik özelliklerine göre birbirinden ayrılabilir. Bu ayrımı yaparken sadece sesin gürlüğü (şiddeti) değil, çıkan sesin yüksekliği ve tınısı da dikkate alınmalıdır.

Sesin kalitesi, kirişlerin titreme gücüyle ilintilidir.Bu güç, ses tınlatıcıları yani baş ve gırtlakta bulunan hava odacıkları ile geliştirilebilir. İşte bu sebepten, sesin niteliklerini bilmek ve kendimize en uygun sesi bularak o perdeden konuşmayı veya okumayı öğrenmek , çok önem arzeder. Ses denetimi üzerinde yapılacak çeşitli çalışmalar sırasında uygun ses perdemizi bulmamız gerekmektedir.

Seslerin oluşumunu kısaca soluk verme,selenleşme ve boğumlanma olarak üç evrede inceleriz.

1.Soluk verme:

Bir körük gibi işleyen akciğerimiz,bir miktar havayı sıkıştırarak , nefes borusundaki ağıza doğru iterler. Bu soluk veriş , sesin hammaddesidir. Bunun solunumdan farkı şudur: Solunum iradeye bağlı değildir,doğaldır,zorunludur.Sesi meydana getirecek soluk ise,iradeye bağlıdır,yapmadır.

2.Selenleşme (ünlüleşme):

Ağza doğru itilen hava,nefes borusunun sonundaki gırtlakta ses kirişleri ile karşılaşır ; bunlar, havanın itimi ile birbirinden az veya çok ayrılırken, titreşirler, bu titreşim, havayı titreştirir. Bu suretle hava selen haline yani ses haline dönüşür.

3.Boğumlanma:

Selenleşen hava,ses yolunda devam ederken ağız boşluğu ile burun geçidinin kavşağına gelir.Bu kavşakta küçük dil,selenleşen havanın istenen biçimi alabilmesi için ;

a)ya burun geçidini kapatıp ağız geçidine,

b)ya da büyük dil ile birlikte ağız geçidini kapatıp burun geçidine , yol verir.Selenleşen hava burun geçidine giderse geniz sesleri meydana gelir ; ağız boşluğuna giderse büyük dilin kamburlaşması,yayılması,damağa veya dile ve dişlere dokunup çekilmesi,dudakların yuvarlaklaşması,düzleşmesi,alt dudağın üst dişlere dokunup

ayrılması,dişlerin birbirine yaklaşması sonucunda boğumlanır,yani bir daralma ile veya bir engelle karşılaşınca,istenilen biçimi almış olur.

Boğumlanma,ağzın belirli bir durumunda dil seslerinin meydana gelmesidir.

Sessizler biçimlenirken dudakların birbirlerine,dilin damağa veya diş etlerine dokunduğu yahut yaklaştığı noktaya boğumlanma noktası veya çıkak denir.

Seslilerin biçimlenmesinde dilin toplandığı bölgeye de Boğumlanma bölgesi denir.

B. NEFES - SES İLİŞKİSİ:

Solunum , karmaşık bir fizyolojik süreçtir. Ses üretimi solunumun ikinci işlevidir.Dilediğimiz nefes tekniğini elde etmemiz için, doğal nefesten yola çıkmalıyız. Nefes çalışmalarının başında, konuşma nefesi ele alınmalı, bu nefesin konuşma tonu, konuşma tekniği ve okuma sesiyle ilişkileri kurulmalıdır.

Doğru ve düzenli bir nefes, ses eğitiminin temel taşıdır. Doğru konuşmak için gerekli olan nefes, gücünü diyaframdan alan nefestir .

Ses eğitiminin yapılabilmesi için eldeki malzeme bellidir. Bunlar : Karın kasları, diyafram, kaburgalar, akciğer, damak, sert damak, dil, dişler, dudaklar, göğüs ve baş rezonansı ile havadır.

C. BİLİMSEL SOLUNUM:

1. Soluk Alma:

Soluk alarak dışta bulunan hava, akciğerlere çekilir.Besinlerin yanmasını sağlayan oksijenin kanla değişmesi elde edilir.Soluk alma sırasında hava, burun boşluğundan geçip; gırtlak,soluk borusu ve iki kalın bronş aracılığıyla akciğere gider.Buna soluk alma denir.

Soluk alırken:

1.Diyaframdan,
2.Derinden,
3.Sık,
4.Çabuk,
5.Düzenli,
6.Sinirsiz,
7.Gürültüsüz, olmasına dikkat ediniz.

Diyafram solunumunda ağız kapalı tutulur ve burundan soluk alınır.Burundan alınan solukta, alınan hava ısınır ve temizlenir.

2. Soluk Verme:

Yanmada ortaya çıkan karbondioksitin dışarı atılmasıdır.Solunum için yapılan araştırmalar, düzenli bir solunum yapmamıza göğsün, diyaframın kuvvetlenmesine de yardımcı olur.En basit solunum alıştırması,koşmak ve merdiven çıkmaktır.

Sesler , türlerine göre üçe ayrılır:

1. **Altın Ses:**Parlak ses.
2. **Gümüş Ses:**Tatlı yumuşak ses.
3. **Tunç Ses:**Kuvvetli ses.

Bazı oyunlar vardır ki onları oynarken altın sese ihtiyaç vardır.Lirik şiirli oyunlar,hareketli aşk sahneleri,nutuklar vs.

Sesler,Çıkışlarına Göre Dörde Ayrılır:

1. Burun Sesleri:

Örnekler: Ön,ün,on,en,an,un,in,nane vs. sözcükleri söylenirken çıkan sesler.

2. Dudak Sesleri:
   Örnekler: Pino,papaz,baba,biber,bebek vs. sözcüklerini söylerken çıkan sesler.

3. Diş Sesleri:
   Örnekler: Dadı,dede,tutturdu,tırtıl,tırpan vs. sözcükleri söylenirken çıkan sesler.
4. Boğaz Sesleri:
   Örnekler: A,O,V,I,E,Ü,I gibi sesli harfleri söylerken çıkan sesler.
   Bu dört ses, uygulamada kullanıma göre bazı farklılıklar gösterirler.

Not: Almanların konuşmasında Boğaz sesi, Fransızların konuşmasında Dudak sesi, İngilizlerin konuşmasında ise Diş sesi hakimdir.

D. SESİN NİTELİKLERİ:

1. ŞİDDET:

Sesin şiddeti,solunumla ilgilidir.Akciğerdeki havanın dışarı atımı esnasında çıkan sesin güçlülüğüne göre sesin şiddeti değişir.Kişiden kişiye, kullanılan seslerde de şiddetlilik oranı farklıdır.

2. YÜKSEKLİK:

Çıkardığımız sesleri yükseklik itibarıyla da üç gruba ayırabiliriz:

a. **Pes Ses:** Göğüs sesi olarak ta adlandırılır. Göğsün altından çıkar. Rahat çıkan bir sestir. Gırtlak zorlanmadan ve baş aşağı eğilerek elde edilir.
b. **Tiz Ses:** Kafa sesi olarak ta tanınır. Başımızı yukarı kaldırdığımızda daha kolay çıkar. Gırtlakta az da olsa bir baskı olduğu için yorucudur.

c. Boğaz Sesi: Adından da anlaşılacağı gibi boğazda oluşur. Müzikte sıkıcı bir sestir, kullanmaktan kaçınılmalıdır. Çünkü fazla kullanılması, gırtlak rahatsızlıklarına sebebiyet verebilir.

3. **TINI:** İki ana başlık altında incelenebilir:
   a. **Açık Tını:** Kafa sesi kullanılır, çok fazla duygu gerektirmeyen bir sestir. Bu yüzden, direk anlatım gerektiren metinlerde daha çok kullanılır.
   b. **Koyu Tını:** Göğüs sesi yani pes ses kullanılır. Bu tınıda duygu daha çok öne çıkar. Günlük konuşmada orta tını kullanılmalıdır.
      Bu tınıda etkileyici konuşma yoğundur, parlaktır. Ses sıcak ve renklidir.Duygularımızı koyu tını ile belirler ve iletiriz.

E. SES KUSURLARI:

1. Zayıf Ses.
2. Kısık Ses.
3. Titrek Ses.
4. İnce Ses.
5. Burun Sesi.
6. Gırtlak Sesi.

Bu tür ses kusurları; sağlık bozukluğu, düzensiz beslenme, yorgunluk, ciğer hastalıkları nedeniyle meydana gelebilir. İnsan, doğuştan da zayıf sesli olabilir. Ama; yapılan çalışmalarla bunu daha kuvvetli hale getirmek, daha güçlü kılmak mümkündür.

ETKİLİ BİR SESİN ÜÇ ÖZELLİĞİ:

1-Hoş olması.

2-Kolay anlaşılması.

3-Anlamdaki farklılıkları ortaya koyabilmesi.(duygusal tonlama)

F. İNSAN SESİNİN FONETİĞİ:

Sesin nasıllık, niceliklerini anlatan yönü , ses biliminin dallarından bir tanesidir.

Fonetik: İnsan dilinin seslerinin nasıl meydana geldiğini,ne gibi nitelikleri olduğunu,ses dalgalarıyla nasıl aktarılarak dinleyene nasıl ulaştırıldığını,dinleyenin bu sesleri alışını,kısaca dilin ses yönünü inceleyen bilimdir.

Vokallerin Özellikleri:

1. Dilin geriye çekilmiş durumu (A, I, O, U)
2. Dilin ileriye itilmiş durumu (E, İ, Ö,Ü)
3. Dudakların düz ve yayvan durumu (A, E, I, İ)
4. Dudakların yuvarlak ve büzülmüş durumu (O, Ö, U, Ü)
5. Alt çene düşük ve ağız boşluğu geniş (A, E, O, Ö)
6. Alt çene az düşük ve ağız boşluğu dar (I, İ, U, Ü)

Eğitici çalışmalarında kullanacağı heceleri oluştururken vokallerle birleşecek konsonların da sesi öne getirici ve tınlamayı kolaylaştırıcı konsonlar olmasına özen göstermelidir (F, V, S, D, M, B) gibi.

2 . İNSAN SESİNİN EĞİTİMİ- MUSİKİ İLMİ:

Ses eğitimi;

Bireylerin konuşma ve okuma ile ilgili davranışlarında gırtlağın doğallığını ve sağlığını koruyarak, aynı zamanda seslendirilecek olan eserin dil ve müzik özelliklerini göz önünde bulundurarak, olumlu değişiklikleri oluşturma sürecine **ses eğitimi** diyoruz.

Müzik eğitimi, güzel sanatlar eğitiminin önemli dallarından biridir. Belli bir plan ve yöntem izlenerek bir amaç ve süreç çerçevesinde gerçekleştirilir. Ses eğitimi de müzik eğitiminin bir boyutudur.

Bireysel ses eğitimi; bireysel bir eğitim ve öğretim programı uygulanarak gerçekleştirilir. Bu ders Türkçe'yi doğru kullanma, nefes teknikleri ve uygulama, sesini tanıma, doğru ve etkili kullanma, ses eğitimi tekniklerine uygun olarak ;La dini eserlerde olduğu kadar; Kur'an,Mevlid,kaside ve ilahi okuma gibi dini eserlerin seslendirilmesini de kapsar. Bu eğitim sırasında öğrenci ile öğretmen arasında bilgi alışverişi gerçekleşir. Öğrencinin fizyolojik ve psikolojik durumu izlenerek, duruma göre tavır ve davranış geliştirmek önemlidir. Öğrencilerin dikkatini konuya ve kazandırılacak davranışa çekme yönünden , öğrenciye güven verme, rahatlatma, heyecanını yenme, düzeyini gözetme, hedef davranışlar ile hedefleri belirleme ve derse karşı sevgi uyandırma önemlidir. Öğrenciye doğru ve tutarlı çabalar içinde olduğu hissettirilmeli, eksikler varsa söylenmelidir.

Bir başka açıdan değerlendirme yapacak olursak ; bireylere konuşma ve okumada (Kur'an, ilahi,mevlid,kaside,Ezan gibi) seslerini **doğru**, **etkili** ve **güzel** kullanabilmeleri için gereken davranışların kazandırıldığı ve içinde konuşma, okuma ve şan gibi farklı, alt ses eğitimi basamaklarını barındıran, disiplinler arası bir özel alan eğitimine, **ses eğitimi** denir. Tanımda kullanılan :

a) "**doğru**" ; anatomik ve fizyolojik yapıya, dil ve müzik özelliklerine, gerçeğe ve kurallara uygunluğu,

b) "**etkili**" kavramı , başkaları üzerinde bıraktığı duygusal izi ,

c) "**güzel**"; kavramı ise, söyleme biçimindeki uyum ve ölçülebilir davranışlardaki dengeyi nitelendirmektedir .

O halde ses eğitimi; bireylere konuşma veya okumada seslerini doğru, etkili ve güzel kullanabilmeleri için gereken davranışların kazandırıldığı ve içinde konuşma, okuma ve şan eğitimi gibi alt ses eğitimi basamaklarını barındıran, disiplinler arası bir özel alan eğitimidir .

Ses eğitimi, her yaş ve düzeydeki bireylere verilmesi gereken bir eğitimdir. "Müzik, eğitiminin içeriksel açıdan genel kapsamında bulunur'". Bireylerin amaç ve düzeylerine göre değişiklik gösteren bu eğitim, genel, amatör ve mesleki müzik eğitimi içinde güzel okuma eğitimi, şan eğitimi, konuşma eğitimi ve koro eğitimi gibi değişik isimler alırlar. Amaçlarına göre de bireysel ve toplu olarak verilir.

Şan Eğitimi :

Dilimize, Fransızca'daki "chant" sözcüğünden geçen bu kelimenin asıl anlamı; "dayanıklılık ve sağlamlık kazandırmak için sesi işlemek, yetiştirmek, sesle ilgili dayanıklılık sanatı, sesle şarkı söyleme sanatı" dır .

Bir başka tanımda; "Ses müziği sanatı, tekniği ve insan sesiyle oluşturulan müziksel ve teknik sesler bütünü" olarak açıklanmıştır .

Türkçe sözlükte ise; "İnsan gırtlağından çıkan ve perde ayrımlarıyla çeşitli duyumlar uyandıran ses dizisi" dir.

Oysa müzik eğitimi, dilimizde bunların tamamını kapsayacak şekilde ve genellikle güzel Kur'an okuma, sesi doğru, güzel ve etkili kullanma yönünde anlam taşıdığı görülmektedir.

Bütün bu açıklamalar ışığında mesleki olarak Şan Eğitimi: "Ses eğitimi içinde, Kur'an ve Ezan okuma, ilahi ve kaside söyleme eğitimine dayanan, özellikle mesleki müzik eğitimi kazandırılmış olan temel davranışların üzerinde oluşturulan, usule uygun Kur'an okumayı ve sese dayanıklılık kazandırmayı amaçlayan mesleksel bir ses eğitimi" (1) olarak tanımlanabilir.

3. ARAP DİLİNİN FONETİĞİ:

ARAP DİLİNİN TARİHÇESİ

Arap dilini sistematik olarak gramerleştiren ve bu konuda ilk çalışmayı yapan alim **Ebu'l-Esved ed-Düeli (69/689)** dir . Düeli, **Tabiin**dendir ve **Sıffin** savaşında Hz. Ali ile beraber idi.

Önceleri arapça kelimelerin üstünlü hallerinde harfin üzerine bir nokta, esreli hallerinde altına bir nokta, ötreli hallerinde ise harfin önüne bir nokta konuluyordu.

Ancak,müslümanların değişik bölgelere yayılması, buna paralel olarak, Kur'an'ın okunuşu konusunda farklı farklı örneklerin ortaya çıkması, ayrıca müslümanların arap dilini neye göre ve nasıl konuşup okuyacaklarına ait bilinen bir dil kültürleri yoktu.Dolayısıyla hareke konusundaki bu uygulama çok ta kullanışlı değildi.Bu uygulama, İslami dönemin ilk yüzyılından önce sona erdi. Düeli'nin nezaretinde yapılan çalışmalarla bugünkü nokta ve harekeler belirlenmiş oldu. Bu çalışmalar, Irak'ın ve doğu eyaletlerinin yöneticisi Haccac zamanında tamamlandı.Düeli, **Abdü'l-Melik b. Mervan'ın 66 / 685 - 86 / 705**) halifeliği boyunca halka Kur'ani yazıyı tanıtan kişidir.

Arapçanın esaslarını belirlemek üzere Emevi halifeleri bu işe teşvik edici tedbir ve çalışmalar için ilim adamlarını devreye soktular.

Arap dilinin ilk ve belli en büyük üstadı , **Sübeveyh (183 / 799**)'in hocası,en büyük gramercilerin ve hicri 2.yüzyıl edebiyatçılarının yegane çizgisi olan **Halil b. Ahmed (180 /**

705)'tir. O , arapçanın bütün özelliklerini ; gramer, sarf ve nahiv kitabı olan **Kiabü'l-Ayn** da yazdı.Arap dilinin hece harflerinden tertip edilen bütün kelimelerini inceledi, saydı ve onları **1.235.412** olarak tespit etti.

Halil b. Ahmed'in bu eserinin özetini yayımlayan **Ebu Bekr ez-Zebidi (379 / 989),** bu dilin sayımını yaparak aşağıdaki tabloyu meydana getirmiştir.

	Köklerin Formu	**Kelimelerin Sayısı**	**Kullanımda olan Kelimeler**	**Kullanılmayan Kelimeler**
	2 Harfli	750	589	161
	3 Harfli	19.650	4.269	15.381
	4 Harfli	33.400	2.820	30.580
	5 harfli	6.375.600	42	6.375.558
TOPLAM		**6 . 429 . 400**	**7 . 720**	**6 . 421 . 680**

(2)

4 . KIRAAT İLMİ:

ÖN BİLGİLER:

Kıraat İlminin Tarifi:

Kur'an kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını, nakledenlere nisbet ederek, bilmektir.

Kıraat İlminin Konusu:

Teleffuzlarındaki ihtilaf ve edalarındaki keyfiyet bakımından, Kur'an'ın kelimeleridir.

Kıraat İlminin Gayesi:

Mütevatir ihtilafların zabt melekesini elde etmektir.

Kıraat İlminin Faydası:

Kur'an'ın kelimelerini , teleffuz hususunda, hatadan korumak, tahrif ve tağyirdenmuhafaza etmek,kıraat imamlarının kıratını bilmek ve birbirinden tefrik etmektir.

Kıraat İlminin Üstünlüğü:

Kur'an-ı Kerim'e çok yakın alakasından dolayı,şer'î ilimlerin en şereflisidir.

Kıraat İlminin Şeriattaki Yeri:

Müslümanlar üzerine kıraat ilmini öğrenmek ve öğretmek farz-ı kifayedir.

Kıraat İlminin Mes'eleleri:

Kıraat ilmine ait genel kaidelerdir.(3)

KIRAAT İLMİ VE İMAMLARININ ORTAYA ÇIKIŞI

Hicri II. Asrın başından itibaren kıratlar, bir takım imamlara nisbet edilmeye başlanmıştır.Bu dönemde muayyen beldelerdeki Müslümanların, kendi kıratlarını diğer beldelerdeki kıratlara tercih etmeleriyle "Yedi Kıraat" tabirinin şöhret bulmaya başladığını görmekteyiz.Artık bu dönem kıratta tercih / ihtiyar dönemidir.Yani kıraat alimleri birçok kişiden kıraat aldıkları halde, onlardan bazılarını almış, bazılarını terk etmişler, sonuçta derledikleri kıratlar ve okuyuşları kendilerine nisbet edilmeye başlanmıştır.Nitekim **İbn Atiye (Ö.541 / 1147)**, "Daha sonra kıraat alimleri,kendilerine nakledilen ve özellikle de Mushaf hattına muvafık olan okuyuş farklılıklarını tetebbu etmişler, akabinde de ictihadları doğrultusunda okumuşlardır" diyerek bu hususa açıklık getirmiştir.(Kay:

Maşalı,358).Mesela;Medine'de İmam-ı Nafi, Tâbiûndan 70 kişiden kıraat aldığı halde, bunlardan yalnız üzerinde ittifak edilen iki kişinin kıratını tercih etmiştir.

Böylece **Mekke'de Abdullah b. Kesir** (210/737) , **Medine imamı Nafi** (ö.169/785), **Şam'da İbnü Amir** (118/736) , **Basra'da Ebu Amr** (154/770) ve **Ya'kub** (205/810) , **Kufe'de Asım** (127/744) ve **Hamze** (188/803)'nin kıratları meşhur olmuştur.(4)

Diğer kıraat imamları da aynı tercih ve ihtiyarda bulunmuşlardır.Burada önemli bir hususa daima dikkat edilmiştir ki o da, tercih edilen vechin, Mushaf hattına uygun olması şartıdır.

Mushafların istinsahı öncesinde nakil itibarıyla sahih olan okuyuşların tamamı kabul görmekte iken , Mushafların istinsahı sonrasında, nakli sahih olan okuyuşlardan yalnızca Mushaf hattına uygun düşen okuyuşlar kabul edilir olmuştur.

Daha sonra ise Arapça dil çalışmaları sonuçlanınca ise söz konusu tercihlerde, Arapça dil kurallarına uygunluk şartı da aranmaya başlanmıştır.Nitekim Mekki, kıraat ihtiyarı ve tercihinde üç hususun esas olduğunu, bunların ;

1.Arap dili açısından uygunluğu:

2.Mushaf hattına uygunluğu:

3.Naklin sahih olması:Çoğunluğun, o okuyuş üzerindeki ittifakı yani naklin sahih olmasını gerektirici sahabenin en az birkaç tanesinden nakledilmiş olması, şartıdır.

NOT: Mekki, yukarıdaki "çoğunluk" kelimesiyle ; Mekke ve Kufe ehli veya Mekke ve Medine ehli olduğunu, ya da Nâfi ile Asım kıratlarına karşılık geldiğini nakleder ki, o , anılan iki imama nisbet edilen kıratların en sağlam, sened itibarıyla en sahih, Arapça itibarıyla da en fasih okuyuşlar olduğunu belirtmiştir. (5)

Hicri III. Asrın ikinci çeyreğinden itibaren ise kıraat imamları ihtiyarda bulunma yerine, yaptıkları ihtiyarları şöhret bulmuş kimselerin okuyuşları tercih edilmeye başlanmıştır.Bu babtan olmak üzere Bazı âlimler muhtelif sayıda kıraat ihtiyarında bulunmuşlardır.Bunlardan İbn Mücahid) Ö.324/935) ise yedi kıraat ihtiyarında bulunmuştur.İbn Mücahid ile birlikte yedi kıratın dışında kalan ihtiyarlar/tercihler "Şaz" kıraat olarak tanımlanmaya başlamıştır.Ancak, bu görüş ümmetin tam ittifakına mahzar olmamış, nitekim daha sonra Ebu Ca'fer, Ya'kub ve Halef'in de kabulü ile bu kıratlar yani sahih kıratlar ona çıkmıştır.(6)

İslam ümmeti, ismi geçen yedi imamın (Nâfi,İbnü Kesir,Ebu Amr,İbnü Amir,Asım,Hamze, el-Kisai) kıratlarının doğruluğu hususunda icma etmişlerdir.Bu yedi imama üç imam (Ebu Ca'fer,Ya'kub,Halef) daha ilave ederek onların kıratlarının da diğerleri gibi mütevatir olduğunu iddia eden İbnü'l Cezeridir.(7)

KIRAAT İLMİNİN YAYILMASI

Kıraat ilminin yazıya yani kitaplara geçmesine kadar bu ilmi , hafız ve kıraat alimleri, kıraat vecihlerini – fasılasız olarak – birbirine nakletmişlerdir.

Dördüncü hicri asırda ,yazının gelişmesiyle bu ilmin ,doğuda ve Endülüs'te hızla geliştiğini ve konu ile ilgili pek çok eserler yazıldığını görmekteyiz.**Muhammed b. Abdillah et-Talamneki** (429/1037)'nin bu ilmi Mağribe ve Endülüs'e götürüldüğü,sonra onu **mekki b. Ebi Talib** (437/1045),**Ebu Amr Osman b.Said ed-Dani** (444/1052) takip ettikleri nakledilmektedir. Mesela;Müslümanlarca çokça tanınan "et-Teysir" ,"Camiu'l-Beyan" , "el-Mukni" gibi eserler, Dani'nindir.

El-Kasm Muhammed b. Fire **eş-Şatıbi** (590/1193) ,ezberlenmesi ve öğretimi kolay olsun diye "et-teysir" i, manzum olarak ve her imama ve ravisine "ebced" hesabına dayanan birer harfi remz olarak vermek suretiyle "eş-Şatıbiyye" diye bilinen "Hırzü'l-Emani" sini hülasa etmiştir.

Onun bu bu eseri hem talebeleri ve ilim adamları,hem de halk tarafından kabul görerek ,günümüze kadar uygulana gelmiştir.

Türkler arasında kıraat ilmi devamlı okuna gelmiştir.Ancak bu ilim Türkler arasında **Yıldırım Bayazıt** (805/1402)'ın **,İbnü'l-Cezeri'yi** (797/1395) tarihinde Bursa'ya getirmesi ve en mühim eserlerini burada yazmasıyla kıraat ilminin büyük önem kazandığını, burada zikretmeliyiz(8).()

KIRAAT İLMİNDE TARİKLER

Kıraat alimleri arasında iki tarik kabul edilmiştir.

1. Seb'a Tarikı:

İmam Ebu Amr'ın "et-Teysir"'i ile imam eş-Şatıbi'nin "Hırzü'l-Emani" sini ihtiva eden kıraat vecihlerine denir.

2. Aşere Tarikı:

İbnü'l-Cezeri'nin "et-Tahbir" i ile "ed-Dürre" isimli eserlerinin münderecatına "**Aşere Tarikı**" denir.

Bir de "**Takrib Tarikı**" vardır ki, o da "Kıraat-i Aşere" imamlarının râvileri ile o ravilerin ravileri arasındaki ufak tefek ihtilafları içine alan vücuhata denir.

Bir başka açıdan konu ele alınacak olursa,Kıraat-i Seb'a ve Kıraat-i Aşere'nin kıraat vecihlerinin toplanması ve tertibi bakımından, Kura, iki tarik kabul etmiştir:

1. Teysir Tarikı:

"et-teysir" ile "et-Tahbir" esas alınarak, bunlara "eş-Şatıbiyye" ve "ed-Dürre" ilave olunur.Sonraları bu tarika "**İslambûl Tarikı veya İstanbul Tarikı**" denmiştir.

2. Şatıbiyye Tarikı:

Bunda "eş-Şatıbiyye" ve "ed-Dürre" esastır.Bunlara "et-Teysir" ve "et-Tahbir" ilave olunmuştur.Bu tarika da sonradan "Mısır Tarikı" denmiştir.(Kay:Geniş bilgi için bak;Karaçam,K.K.Nüzulü ve Kıraati,S.243 vd.)

SAHİH KIRAATLARDA ARANAN ŞARTLAR

İslamın ve Müslümanların doğuda ve batıda hızla yayılması,İslam coğrafyasının gelişmesine paralel olarak,peygamberimiz (s.a.v.)'den nakledilen mütevatir kıraatlere,zamanla bazı bid'at ehlinin ,Kur'an ayetlerini ,kendi bâtıl fikirlerini ifade eder mahiyette okumaya başlamaları karşısında,İslam alimleri tevatürle sabit olan sahih kıratları diğerlerinden ayıran belirli ölçüler koymuşlardır: İslami kaynaklarda sahih kıraatin şartları üç olarak zikredilmektedir:

1. Kıraat,bir vechle de olsa,Arap gramerine uygun olmalıdır.
2. Kıraat,sahih ve muttasıl bir senetle,Hz.Peygamber'e ulaşmalıdır.
3. Kıraat,takdiren ve ihtimalen de olsa,Hz.Osman'a nisbet olunan Mushaflardan birinin resm-i hattına uygun olmalıdır.(Kay:en-Neşr,I,s.9 –Karaçam,S.60)

Bu üç şartı haiz olan kıraat,red ve inkar olunamaz.Şayet bu şartlardan birisi eksik olursa,o kıraat zayıf veya şâz veya bâtıl kırattır.(Kay:el-İtkan,I,210 vd. – bu üç şartın izahı için bak:Karaçam,60)

SENETLERİ BAKIMINDAN KIRAATLAR:

"es-Suyuti(911/1505)'nin İbnü'l-Cezeri'den naklen kıratların, senedleri bakımından altı çeşit olduğunu rivayet etmiştir (9)

1. Mütevatir Kıraatler:

Yalan üzere ittifak etmeleri alken mümkün olmayan bir kalabalığın,diğer bir kalabalıktan rivayet ettiği kıratlardır.Yedi imamın kıratları gibi ki,cumhura göre mütevatirdir("el-Burhan,I,318). İbnü'l-Cezeri'ye göre on imamın kıraatleri mütevatirdir (Mebahis,I,290 vd.)

2. Meşhur Kıraatler:

Senedi sahih,arapçaya ve hatt-ı Mushaf-ı Osmaniye uygun,kura arasında meşhur ve fakat tevatür derecesine ulaşamayan kıratlardır.Yedi veya on kıratın naklinde tarikların çeşitli olmasıyla, bir kısmının naklettiğini, diğer bir kısmının terk etmesi gibi.

Mütevatir ve meşhur kıraatler okunur,onlara inanmak vacib,inkârı caiz değildir.(Kay:Menahil,I,423-karaçam,61).

3. Âhad Kıraatler:

Senedi sahih olup,ya arapçaya veya Mushaf-ı Osmaniye uymayan veya zikredilen şöhrete ulaşamayan kıratlardır.

Bu kıratlar, okunamaz ve inanmak ta vacib değildir.

4. Şâz Kıraatler:

Senedi sahih olmayan kıratlardır.

5. Mevzu Kıraatler:

Asılsız olarak,yalnız okuyanına isnad olunan kıratlardır.

6. Müdrec Kıraatler:

Şekil itibarıyla hadisin çeşitlerinden olan el-Müdrec'e benzer.Kıraat ilminde daha önce ayetlerin manasını açıklayıcı (tefsir) mahiyette yapılmış olan ziyadelerin , sonradan ayetler meyanında okunmasıdır(Geniş bilgi için bak:Karaçam,K.K.Nüzulü ve Kıratı,s.265 vd.)

BAZI KIRAAT TERİMLERİ

1. Kur'an:

Kelime olarak "harfleri bir araya getirip seslsndirmek,okumak"Arapça olarak, "Yüce Allah tarafından, ayet ayet ayrılıp insanlara ağır ağır,dura dura okunmak üzere, Cebrail Aleyhisselam vasıtasıyla Peygamberimizin kalbine vahyedilmek, okunmak suretiyle, bölüm bölüm indirilen, Levh-i Mahfuzda ve Mushaflarda yazılı, Tevatürle, nesilden nesile nakl oluna gelen, doğruluğunda hiç şek ve şüphe bulunmayan Kitabullah'tır" .(X-1)

Tarifte geçen :

a) Arapça olarak indirilişi, Şura suresi 7. Ayet ;

b) Allah tarafından ayet ayet ayrılıp insanlara ağır ağır,dura dura okunmak üzere gönderildiği İsra suresi 106. Ayet ;

c) Cebrail vasıtası ile Peygamberimizin kalbine vahyedildiği Bakara suresi 97 ve Şura suresi 7. Ayet ;

d) Peygamberimize okunduğu Kıyame suresi 18. Ayet ;

e) Bölük bölük,parça parça indirildiği İnsan suresi 23.ayet ;

f)Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğu Buruc suresi 21. ayet ile tasdik edilmiş

g)Mushaflarda yazılı olduğu ise Tevatüren sabittir.

Diğer bir tarife göre Kur'an-ı Kerim; Hz.Muhammed (s.a.v.)'e vahy yolu ile indirilen, mushaflarda yazılı, tevatür ile nakledilmiş, tilavetiyle ibadet edilen muciz ilahi bir kelamdır.(10)

2. Kıraat:

Kıraat imamlarından birinin,rivayet ve tarikların ittifakı şartıyla, sahih olduğu mezhebidir.

3. Kurra:

Lügatta,"kari (okuyucu,okuyan) demek olan bu kelime, "karae" kelimesinin çoğuludur.İstılahta ise, yedi veya on kıratın kendilerine isnad olunduğu imamlara denir.Aynı manada imam (cem'i, eimme), mukri(cem'i muriîn) tabirleri de kullanılır.

4. Rivayet ve Ravi:

Rivayet: Bir imamın ravilerinden birinin diğerine muhalif olan kıratı veya bir raviye nisbet olunan her ihtilafa denir.

Ravi ise, imamından kıraat rivayet eden kimsedir.

5. Tarik:

Ravilerden sonra gelenlerin ihtilaflarına denir.Veya bir raviden rivayet edenlerden birinin –aynı seviyedeki- diğer birine muhalif olan kıratıdır.

6. Vech:

Bir kıratın(imam,ravi ve ravinin ravisi dışında) ehl-i edadan birine nisbet edilmesine denir.

7. İnfirad Tarikı:

Her imamın kıratını ayrı ayrı okumaktır.Veya her imam için, onun kıraat özellikleriyle, birer hatim indirmektir.

8. Cem Tarikı:

Belli bir tertibe göre,yedi veya on kıratı,hepsinin kıraat özellikleriyle okumaktır.

9. Eda:

Kıratı bizzat üstadınağzından almaktır.Ehl-i eda (eda ehli) de kıratı – bizzat – meşayihin ağzından alan kişidir.

10. Arz:

Bir üstadın huzurunda Kur'an-ı Kerim'i okuyarak ondan kıraat almasına denir.

11. İstima:

Bir talebenin Kur'an-ı kerim'i , üstadını dinliyerek öğrenmesine denir.

12. Resm-i Hat:

Hz.Osman Mushaflarının yazılmasında esas ittihaz edilip, ashabın ittifak ettiği, kıratta uyulması zaruri olan imla şeklidir.

13. Resm-i Mesâhif-i Osmânî:

Hz.Osman zamanında istinsah edilen mesahif-i Osmaniyyenin resm-i hattına (kelimelerin yazılış şekline) denir.

14. Mevsul kelime:

Kıyasi hatta göre, ayrı yazılması gerekirken,Hz.Osman Mushaflarında birleşik yazılan kelimelerdir.

15. Maktu kelime:

Hatt-ı kıyasiye göre bitişik yazılması lazım gelirken,hatt-ı mesahif-i Osmaniyyede ayrı ayrı yazılan kelimelerdir.

16. Beyn beyn:

Bir harfi hemze ile harf-i med arasında yaymaktır.

17. Bedel:

Elif,Vav ve Ya'yı, hemzeden bedel olarak,hemze yerine koymaktır.

18. Hazf:

Bir harfi,yazıda sureti kalmaksızın,yok etmektir.

19. Tahfif:

Teshil ile okumak, He ( ) zamirinin sılalarını terk etmek,idğamın fekkinden ibarettir.Zıddı ise teşdidir.

20. Tahkik:

Teshilin zıddıdır.Yani hemzeleri mahrecinden çıkararak okumaktır.Çünkü teshil, hemzeyi elif ile kendi arasında okumaktır.

21. Nakl (Kay:Karaçam,61-63)

Sakin bir harften sonra gelen müteharrik hemzenin harekesini makablindeki sakin harfe vermektir.(Kay:Tarifler için bak;İbnü'l-Cezeri,et-Temhid,V,221 vd. –Karaçam,61-63)

5. KIRAAT İMAMLARI VE RAVİLERİ

( ) İMAM-I NAFİ	Kalun	( )
	Verş	( )
( ) İBN-İ KESİR	Bezzi	( )
	Kunbül	( )
( ) EBU AMR	Duri	( )
	Susi	( )
( ) İBN-İ AMİR	Hişam	( )
	İbn-i Zekvan	( )
( ) ASIM	Ebu bekr Şu'be	( )
	Hafs	( )
( ) HAMZE	Halef	( )
	Hallad	( )
( ) KİSAİ	Ebu'l-Haris	( )
	Duri	( )
	İsa b. Verdan	( )

( ) EBU CA'FER

Süleyman b. Cemmaz ( )

Ruveys ( )

( ) YA'KUB

Ravh ( )

İshak ( )

( ) HALEFÜ'L-AŞİR

İdris ( )

6. KIRAAT İMAMLARININ KISA HAYATLARI:

1. **İMAM-I NAFİ:** (Nafi b. Abdurrahman). Hicri 70'de doğup 169/785'te Medine'de vefat etti. 70 kadar Tabiin'de kıraat okudu.Kıraatı, Übeyy b. Ka'b kanalıyla Peygamberimiz'e (s.a.v.) dayanır.
   a) **Kalun** (öl. 220 / 835)
   b) **Verş** (öl. 197 / 812)
2. **İBN-İ KESİR** (Abdullah b. Kesir):Hicri 45'te doğup 120 / 738'de Mekke'de vefat etmiştir.Arap dili ve Edebiyatına ait geniş kültür sahibi bir zat idi.
   a) **Bezzi** (öl.250 / 864)
   b) **Kunbül** (öl.291 / 903)
   NOT: Duha suresinden sonra ,hatim esnasında "tekbir" teamülünün dayandığı hadisi, Bezzi rivayet etmiştir.(Kay:Dani,et-Teysir,S.226)
3. **EBU AMR** (Ebu Amr b. Ala Basri),(Zeban b. Ammar):Çoğunluk O'nu Zeban lakabıyla tanır.Hicri 68'de doğup 154 / 771'de Kufe'de vefat etmiştir.Kur'an,Arapça,fıkıh,şiir ve arap tarihini iyi bilirdi.
   a) **Duri** (öl.240/854)
   b) **Susi** (öl. 261/874)
4. **İBN-İ AMİR** (Abdullah b. Amir): Tabiin'de olup,Hz.Osman ve diğer bazı sahabeden Kur'an okudu.Hicri 21'de doğup, 118/ 736'da Şam'da vefat etti.
   a) **Hişam** b.Ammar (v.254/ 868)
   b) **İbn-i Zekvan**(v.242 / 856)
5. **ASIM** (Ebu Bekr Asım b. Behdele): Tabiundan olup,H.45'te doğmuş ve 127 / 744'te Kufe'de vefat etmiştir.Hz.Ali,Osman,Zeyd b. Sabit,Übeyy b. Ka'b ve Abdullah b. Mes'ud'da kıraat okumuştur.
   a) **Ebu bekr Şu'be** b. Ayyaş (v.193/808)
   b) **Hafs** b. Süleyman (v.180 / 796)
6. **HAMZE** (Hamze b. Habib): Hicri 80'de doğup 156 / 773'te vefat etmiştir.Kabri Hilvan (Irak)'tadır.Ashabtan bazılarını görmüş olması muhtemeldir.
   a) **Halef** b. Hişam (v.229 /843)
   b) **Hallad** b. Halid (v. 220 / 835)

7. **KİSAİ** (Ali b. Hamze):Irak'ta doğdu.H.187/ 803 veya 189/805'te Harun Reşit ile Horasan'a giderken 70 yaşında vefat etti.117 veya 119 yaşında vefat etmiştir.Fars asıllıdır.
   a) **Ebu'l-Haris** (Leys b. Halid): (v.240 / 854)
   b) **Duri** (Aynı zamanda Ebu Amr'ın ravisidir.)
8. **EBU CA'FER** (Yezid b. Ka'ka'):Tabiundandır.H.130 / 747 veya 132 / 749'da Medine'de vefat etmiştir.
   a) **İsa b. Verdan** (v.160 / 776)
   b) **Süleyman b. Cemmaz** (v.170 / 786)
9. **YA'KUB** (Ya'kub b. İshak Hadrami): H.117 'de doğdu ve 205 / 820'de Basra'da vefat etti.
   a) **Ruveys** (Muhammed b. Mütevekkil) (v.238 / 852)
   b) **Ravh** (Ravh b. Abdülmü'min) (v. 234-235 / 848-849)
10. **HALEFÜ'L-AŞİR** (Halef b. Hişam):H.150'de doğdu ve 229 / 843'te Bağdat'ta vefat etti.Bu zat aynı zamanda Hamze'nin birinci ravisidir.
   a) **İshak** b. İbrahim (v.286 / 889)
   b) **İdris** b. Abdülkerim (v.292 / 904

7. KIRAAT İLMİNİN VE İMAMLARININ ORTAYA ÇIKMASINDA MUSHAF YAZISININ ROLÜ:

Mushafların istinsah edilip bölgelere gönderilmesi,bölgeler arasındaki farklılıkları tamamen ortadan kaldırmamış, yalnızca kıraat konusunda bir sınırlandırmayı getirmiştir.Şöyle ki, istinsah sonrasında Müslümanlar, istinsah öncesi döneme ait okuyuşlarından Mushaf hattına uygun olanları okumayı sürdürmüşler, uymayanları ise terk etmişlerdir.Sahih bilgileri teyiden Mekki'nin de bildirdiğine göre,Hz.Ebubekir ve Ömer dönemlerinde gelişen İslam beldelerine Kur'an'ı öğretmek için muallimler gönderilmişti.Bu sahabiler gittikleri bölgelerde farklılıklar arzeden okuyuş örnekleri oluşturmuşlardı.

Hz.Osman, istinsah ettirdiği Mushafları bu şehir ve bölgelere gönderince ise halk, ellerindeki Mushaflardaki yeni mushafa uygun vecihleri okumaya devam etmişler, uygun olmayanları ise terk etmişlerdir.Ancak şehirler arasında yine de (ellerindeki Mushafları tamamen imha etmedikleri için) farklılıklar mevcut idi (11).İstinsah edilen Mushafları bölgelere götürerek, oralarda öğretmekle görevlendirilen kişilerin, eski Mushafları ve örnekleri terk konusunda herhangi bir gayret içine girmeyişleri de bu farklılıkların devamında rol oynamıştır.

İşte Mushafların istinsahı ile birlikte terk edilmeye başlanan kıratlar,ümmetin icmâına nail olmuş Mushaf hattıyla tam örtüşmediği için "**Şaz**" kavramı ile ifade edilmişlerdir.

8. YEDİ HARF VE MANASI :

İstinsah edil Kur'an nüshalarının 'Yedi Harf ' açısından değerlendirilmesi:

Yedi harf , istinsah edilen Kur'an nüshalarının okunması konusunda ruhsatı ifade eden '**kıraat farklılıkları**' nı konu eder.İstinsah edilen Kur'an nüshalarının , yedi harfi ne kadarını ifade ettiği de , Kur'an tarihi yönüyle önem arzaeder.Bu konularda bilgi sahibi olabilmek için , yedi harf hakkında nakledilen rivayetleri kısaca bilme ihtiyacı vardır.

a) Yedi Harf ile İlgili Rivayetler:

Öncelikle ifade edelim ki;Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiği veya vahyedildiği, dolayısıyla yedi harf üzere okunduğu hakkında kesin ve sahih rivayetler mevcuttur.Bu gerçeği reddetmek mümkün değildir.Zira konu ile ilgili olmak üzere Buhari ve Müslim başta olmak üzere önemli kaynaklar başta olmak üzere, 25 kadar sahabi'den nakil mevcuttur. Öyle ki Ebu Ubeyd el-kasım b. Sellam gibi bazı alimler, yedi harf konusundaki nakil zenginliğinin, konuyu tevatür derecesine çıkardığını nakletmişlerdir. Nitekim Ebu Ubeyd, "Bu rivayetlerin hepsi, yedi harfe dair tevatürü ifade eder" demiştir.(Kay:Ebu Ubeyd,Fedail'ül-Kur'an,s.339 – Maşalı,s.340)

Yedi harf ile ilgili rivayeler iki katgoride ele alınmıştır:

1.si:Her ikisi de okuyuşunu peygamberimizden aldığını belirten iki sahabinin, okuyuşları arasında farklılık görmeleri üzerine, birbirlerini yanlış okumakla suçlamadıklarından, durumun Hz. Pegamberimize arzedilmesi üzerine,Peygamberimizin, her iki okuyuşun da doğruluğunu, farklılığın nedeninin Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi olduğunu belirtmesidir.Bunu açık örneği,Hz.Ömer ile Hişam arasında yaşanan kıraat ihtilafının Pygamberimiz tarafından çözüme kavuşturulmasıdır.(Kay:Maşalı,340)

2.Kategoride ise, yedi harf ruhsatının keyfiyetinden bahsedilmektedir.Bu konudaki rivayetlerin tamamında ana tema "Kur'an yedi harf üzere inmiştir,kolayınıza geleni okuyun" şeklindedir.Semere b. Cündeb, üç harften bahseden bir nakilde bulunsa da, Ebu Ubeyd meşhur olan rivayet ve bilginin yedi harf olduğunu belirtir.(Kay: Ebu Ubeyd, a.g.e., s.339-Maşalı,,s.341)

b) Yedi harfin ihtiva ettiği Mana:

Öncelikle belirtelim ki, bu konuda ortaya atılan pek çok görüş ve nakil olmakla birlikte İslam uleması, bir noktada buluşabilmiş değillerdir.Genel olarak okuyuşlarını Hz.eygamberden almalarına rağmen ;

-sahabeden bazı kimseler arasında okuyuş farklılıklarının söz konusu olduğu,

-durumun Hz.peygambere arzedildiği,

-Onun da Kur'an'ın yedi harf üzere indiğini,her birinin okuyuşunun doğru olduğunu ve bu okuyuşlarına devam etmeleri gerektiğini söylediği ,

-okuyuş farklılıklarının çeşidi ile ilgili hiçbir açıklamada bulunmadığı, nakledilir.

Ancak,rivayetlerden ;

-söz konusu farklılığın anlamsal değil, okuyuşa bağlı bir farklılık olduğu anlaşılır.

Hadislerde geçen "yedi" rakamının neye delalet ettiği de farklı yorumlara sebep olmuştur.Bu konuda iki ayrı görüş belirmiştir.

-Bazı alimler, bu rakamınj sayısal mana ifade etmediğini, onun, Kur'anın okunması konusunda bir ümmete tanınan bir kolaylık ve genişlik ifade ettiği, dolayısıyla "mecazi" olduğunu ifade etmişlerdir. Buradaki yedi rakamı sayısal değil, çokluk ifade etmek için kullanıldığı, nitekim konu ile ilgili olsun-olmasın nice Kur'an ayetlerinde ve hadislerde hep çokluk anlamı ifade ettikleri belirtilir.Ayrıca Arap dilinin özelliklerinden birisinin, benzeri konularda çokluk ifade edilmek istendiğinde özellikle yedi rakamının kullanılşdığı bilinmektedir.Ör: Bire yedi, bire yetmiş,bire yediyüz ifade eden hadis veya diğer haberler gibi.

-Bazı alimler de,bu lafzı 7 sayısını ifade ettiğini,dolayısıyla Kur'anın okunması hususunda tanınan ruhsatın, yedi noktaya has olacağını nakletmişlerdir.Ancak bu anlamı savunanlardan

bazıları edi rakamının anlam ile ilgili olduğunu savunurlarken, bazıları lafız ile ilgili olduğu görüşünü savunurlar.

Yedi harf ile, yedi arap kabilesi veya yedi lehçe ve bu lehçelere ait farklılıklar kastedildiğine ait genel bilgi ve kanaatleri de hatırlatalım.

Sonuç olarak;yedi harfi hakikat olarak yani rakamsal anlam ifade ettiğini öne sürenlerin, bunu ifade için yedi hususu sıralamaya çalışmaları tercih edilecek görüş gibi görülmemektedir.Bu rakamın, mecazi anlam taşıdığı,hakikat değil çokluk anlamı taşıdığı ve kıraat farklılıkları olarak günümüze intikal ettiği, şeklindeki görüş, tercihe daha yakındır.

c) İstinsah Edilen Mushafların Yedi Harf Açısından Değerlendirilmesi:

Hz.Osman tarafından istinsah edilen Mushafların yedi harfin ne kadarını ihtiva ettiği hususunda bir fikir birliği söz konusu değildir.Bu konuda üç temel yaklaşım söz konusudur:

1.İstinsah edilen Mushafların, "yedi" harfin tamamını ihtiva ettiğini beyan edenler.Bu görüşü savunanların başında zahiri hukukçusu İbn Hazm gelir.

2.Osman Mushaflarının "yedi harf" ten yalnız birini ihtiva ettiğini savunanlar.Bunların başında Taberi gelir.

3.Mushafların yalnızca imlalarına uygun düşen harfleri içerdiği, diğerlerini içermediği, görüşünü savunanlar.İbn cezer, "Selef ve halefe mensub cumhur ulema, Osman'ın Mushaflarının, yedin harften, yalnızca resimlerinin elverdiklerini içerdiği" kanaatindedir" demiştir.(Kay:İbn Cezeri, en-neşr,I,s.31 – Maşalı,s.354)

9. TECVİD KAİDELERİ:

1:**Sözcük olarak "Tecvid „ ne demektir ?**

1:Bir şeyi güzel yapmak,süslemek demektir.

2:**Tecvidi tarif ediniz.**

2/1:Tecvid:Harflerin haklarını vermek,mertebelerini trtib etmek,harfi mahreç ve aslına reddetmektir. (İbni Cezeri.Öl.833/1429)

2/2:Tecvid:Her harfin hakkını ve müstehakkını – sıfatları yönünden – yerine getirmektir. (İbni Cezeri)

2/3:Tecvid:Her bir harfin mahreç ve sıfatını yerine getirmek suretiyle Kur'an'ı tilavet etmektir. (Zekeriyya el-Ensari.Öl.926/1520)

2/4:Tecvid:Her bir harfin hakkını (sıfatı lazımesini) ve müstehakkını (sıfatı arızasını) yerine yerine getirmeye muktedir olunan bir meleke (kuvvet)'tir. (İmam-ı Birgivi. Öl.981/1573)

2/5:Tecvid:Kendisinde harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahsedilen bir ilimdir.(Saçaklı Zade el-Mer'âşi.Öl.1145/1732)

2/6:Tecvid:Kendisinde heca harflerinin mahreç ve sıfatlarından bahsedilen bir ilimdir.(Saçaklı Zade)

2/7:Tecvid:kendisi ile harflerin sıfatlarının ve medlerin ve değerlerinin hakkının verilmesi ile bilinen bir ilimdir.(Saçaklı Zade)

2/8:Tecvid:Kur'an okurken harflerin mahreçlerine dikkat ederek her harfin hakkını vermek;vasl,vakf,med,kasr…vb. tilavet kaidelerine riayet etmek demektir.(Saçaklı Zade)

2/9:Tecvid:Kur'an-ı Kerim'in tilavetini;Harflerin mahreçleriyle sıfatları yönünden güzelleştirmekten ve her harfe ait vasl,vakf,med,kasr ..vb. hususlardan hakkını vermek suretiyle Nazm-ı Mübin'in tertilinden bahseden bir ilimdir.(Kâtip Çelebi.Öl.1081/1670)

2/10:Tecvid:Bir şeyin ne olduğunu derli toplu anlatan en kısa sözdür. (Ali Rıza Sağman)

2/11:Tecvid:Kur'an alfabesini teşkil eden harflere mahsus lazımi ve ârizi sıfatları, aynı zamanda mahreçleri öğreten bir ilimdir.

2/12:Tecvid:Kur'an okurken harfi; okunması lazım gelen şekli ile okumayı öğreten ilmin adıdır.
2/13:Tecvid:Kur'an-ı Kerim'i,usul ve adabına uygun ve güzelce okumayı öğreten bir ilimdir.Onunla harflerin sıfatlarını,mahreçleriniöğrenir ve tilavet kaidelerini uygulama imkanını buluruz.

2/14:Tecvid:Harflerin haklarını vermek ve yerli yerince kılmaktır.Harfleri aslına ve mahrecine reddetmek demektir.Onunla (kıraat konusunda) ifrattan,israftan ve eğri istikametten korunuruz.
2/15:Tecvid:Harflerin mahreçlerine dikkatle,her harfin hakkını vererek vasl,vakf,med,kasr gibi tilavet kaidelerine riayet ederek Kur'an'ı güzel okumayı öğreten bir ilimdir.

3:**Kur`an'ı Tecvid ile okumanın dini açıdan hükmü nedir ?**
3:Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte genel görüşe göre farzdır. En azından vacibtir.

4:**Tecvidin konusu nedir ?**
4:Tecvidin konusu; Kur`nın harfleridir , kelimeleridir, ayetleridir, kısaca bir bütün olarak KUR`AN`dır, diyebiliriz.

5:**Tecvidin gayesi nedir ?**
5:Kur`an okurken dilin hatadan korunması, okuyucunun da
dünya ve ahiret saadetine erişmesini temin etmektir.

A . MAHARİC-İ HURUF:

Mahreç mahalleri;

1-Boğaz ile Ağız boşluğu; Boğazın göğüse bitişik olan yerinden, dudaklara kadar, boğaz ile ağız içinde olan boşluğa denir. Buradan ا ى و çıkar.
2-Boğaz; Boğazın göğse bitişik olan yerinden, dil dibine kadar olan yere denir. Üç mahreçtir:

1-Boğaz aşağısı :ء ه
2-Boğaz ortası :ع ح
3-Boğaz üstü :غ خ
3-Dil; Boğazın ağza yakın olan yerinden, ön dişlere kadar ağız içinde olan dile denir. On mahreçtir.
ق ك ج ش ی ض ل ن ر ط د ت ز س ص ظ ذ ث
4-Dudaklar; Ön dişlerden dışarı olan dudaklara denir. Buradan و م ب ف çıkar.
5-Geniz; Geniz boşluğuna denir. **Ğunne** çıkar.

1-BOGAZ BÖLGESİNDEN 6 harf çıkar.
Boğazın göğüse bitişen kısmından
Hemze (ء): Harkeli olan elife denir. **(** أِ أُ أَ **- ء)** Mahreç yeri, Boğazın sonundan, yani göğse bitişen kısmından çıkarılır. İnce ve kuvvetli bir harftir.
He (ه): Mahreç yeri, He) Boğazın sonundan, yani göğse bitişen kısmından çıkarılır. İnce ve yumuşak bir harftir.

Mahreç yeri, *boğazın ortas ı* kısm*ından*
Ayn (ع): Mahreç yeri, *boğazın ortasıdır.* Boğaz ortasının, içerden hafifçe sıkılmasıyla çıkarılır. İnce bir harf olup Türkçe'de karşılığı yoktur.
Ha (ح): Mahreç yeri, *boğazın ortasıdır* .
(Ha) Boğaz ortasının, içerden hafifçe sıkılmasıyla çıkarılır. İnce ve yumuşak bir harf olup Türkçe'de karşılığı yoktur.

Boğazın ağza en yakın olan kısmı
Ğayn (غ): Mahreç yeri, boğazın ağza en yakın olan kısmı yani *boğazın üstüdür.* (Gayın) Boğazın ağza en yakın olan kısmından çıkarılır. Yumuşak ve kalın sesli bir harftir
Hı (خ): Mahreç yeri, boğazın ağza en yakın olan kısmı yani *boğazın üstüdür*.(Hı) Boğazın ağza en yakın olan kısmından, dil kökünün kabartılmasıyla çıkarılan hırıltılı bir sestir. Yumuşak ve kalın seslidir.

2-DUDAK BÖLGESİNDEN 4 harf çıkar.
Mahreç yeri, *dudaklar*
Be (ب): Mahreç yeri, *dudaklardır* (2. Mahreç); dudaklar birbirine vurulur, nefes vererek İnce ve kuvvetlice çıkarılır. (Be) Dudakların normal şeklinde, kuvvetlice kapanmasıyla çıkarılır. Türkçe'deki "b" harfi gibidir.
Mim (م): Mahreç yeri, *dudaklardır.* (Mim) Dudakların normal şeklinde, hafifçe kapanmasıyla çıkarılır. İnce ve genizden (burundan) gelen bir sesle okunur.
Vav (و): Mahreç yeri, *dudaklardır.* (Vav) Dudakların arada nohut tanesi kadar boşluk kalacak şekilde, öne doğru toplanmasıyla çıkarılır. İnce ve yumuşak bir harftir.
Fe (ف): Mahreç yeri, *üst ön dişleri ile alt dudağın iç kısmıdır* . (Fe) Üst ön dişlerin uçlarıyla, alt dudağın içinden çıkarılır. İnce ve yumuşaktır.

3- AĞIZ VE DİL BÖLGESİNDEN 18 harf çıkar.
Dil kökü ile onun karşısında bulunan üst damaktan 2 harf çıkar
Kaf (ق): Mahreç yeri, Dil kökü ile onun karşısında bulunan üst damaktan çıkarılır. Kalın ve kuvvetlidir

Kef (ك): Mahreç yeri, *Gaf harfinin mahrecinin dil ucuna doğru biraz altı ile damaktır* (13. Mahreç). (Kef) Yukarda kaydedilen Gaf harfinin çıkarıldığı yerin biraz altından çıkarılır İnce ve kuvvetlidir. Türkçe'deki ince "k" sesinden farklıdır.

Mahreç yeri, *dil ortası ile damağın ortasıd*ır 3 Harf çıkar

Cim (ج): Mahreç yeri, *dil ortası ile damağın ortasıd*ır. (Cim) Dil ortasının, üst damağın ortasına kuvvetlice basılıp çekilmesiyle çıkarılır. İnce ve kuvvetlidir.

Şın (ش): Mahreç yeri, *dil ortası ile damağın ortasıdır.* (Şın) Dilin ortası ile üst damağın ortasından çıkarılır. .İnce ve yumuşaktır.

Ye (ى): Mahreç yeri, *dil ortası ile damağın ortasıdır.*(Ye) Dilin ortası ile üst damağın ortasından çıkarılır. İnce ve yumuşak bir harftir.

Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin dipleri 3 Harf*

Te (ت): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin dipleridir* . (Te) Dil ucu ile, üst ön dişlerin diplerinden çıkarılır. İnce ve kuvvetlidir. Türkçe'deki "t" harfi gibidir.

Dâl (د): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin dipleridir.* (Dal) Dil ucu ile, üst ön dişlerin diplerinden çıkarılır. İnce ve kuvvetlidir. Türkçe'deki "d" harfi gibidir.

TI (ط): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin dipleridir.* (Tı) Dil ucu ile, üst ön dişlerin diplerinden çıkarılır. Kalın ve kuvvetlidir. Türkçe'deki kalın "t"(ta) sesinden farklıdır.

PELTEK HARFLER 3 TANEDiR

Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin uçları 3 Harf*

Se(ث): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin uçlarıdır* . **(Se)**Dil ucu ile ön dişlerin uçlarından çıkarılır .Bu harf okunurken dil dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkar. İnce ve yumuşaktır .Türkçe'de karşılığı yoktur.

Zel(ذ): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin uçlarıdır.* (Zel) Dil ucu ve ön dişlerin uçlarından çıkarılır. Bu harf okunurken dil dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkar. İnce ve yumuşaktır. Türkçe'de karşılığı yoktur.

ZI(ظ): Mahreç yeri, *dil ucu ile üst ön dişlerin uçlarıdır.* Dil ucu ve ön dişlerin uçlarından çıkarılır. Bu harf okunurken dil dişlerin arasından hafifçe dışarıya çıkar .Kalın seslidir. Türkçe'deki kalın "z"(za) sesinden farklıdır.

1-HEMZE (ELİF) (ا):

Boğazın göğüse bitiştiği yerden çıkar.İnce seslidir.

NOT:Buradaki elif,hemze anlamındadır.Halk arasında yaygın olan isim elif'tir ama , herkes bu ismi, "hemze" anlamında kullanmaktadır.

Hemze ile elif arasındaki farklılıklar :

a. Hemze asli bir harftir, elif ise fer'î harflerdendir.
b. Hemze'in mahreci hakikidir, elifin mahreci ise fer'idir.
c. Hemze daime hareke kabul eder, elif kabul etmez.
d. Hemze tek başına okunur,elif okunmaz.
e. Hemze ince seslidir,elif ise ne ince sesli, ne de kalın seslidir.Bu konuda makablindeki harfin incelik veya kalınlığına tâbidir.

2-BE (ب):

Dudakların birbirine kuvvetlice temas edip sonra bırakılmasıyla çıkarılır.İnce seslidir.

3-TE (ت):

Dil ucunu üst ön dişlerin iç kısmına kuvvetlice vurarak çıkarılır.İnce seslidir.

NOT:Bazı yörelerde bu harfin teleffuzunda sanki "te-se-sin" harflerinin karışımı bir ses çıkarılmaktadır.Bu hatalı sesin sebebi ; dil ucunun , alt ve üst ön dişlerin arasına indirilmesidir.Doğrusu , dil ucunun, üst ön dişlerin iyice uçlarına indirilmesidir.

4-SE (ث):

Dil ucunun ; alt ve üst ön dişlerin arasına serbest bir şekilde sokulup nefes verilmesiyle çıkar.İnce sesli ve peltekliği fazla olan (seste, keskinlik ve netlik olmayan) bir harftir.

5-CİM (ج):

Dil ortasının üst damağa vurulmasıyla çıkar.İnce seslidir.Bu harf özellikle Türklerrd dil ucundan çıkarılarak okunur.Yanlış olsa da manayı etkilemez.

6-HA (ح):

Boğaz ortası hafif sıkılarak çıkar.İnce seslidir.Bu harf yine özellikle Türkler tarafından çoğu kez kalın okunur.Manayı etkilemediği için üzerinde durulmaz.

7-HA (خ): NOKTALI

Boğazın başlangıcından ve hafif hırıldama sesi verilerek çıkarılır.Kalın seslidir.

8-DAL (د):

Dil ucunun, üst ön dişlerin ortasına vurulması ile çıkar.İnce seslidir.

9-ZEL (ذ):

Dil ucunun, alt ve üst ön dişlerin arasına biraz girmesiyle çıkan bir harftir.İnce sesli ve normal pelteklik vardır.Bu harfin teleffuzunda nefes akışı ölü vaziyettedir,

10-RA (ر):

Dilin ortasından itibaren uç kısmını ,üst damağa doğru kıvrılmasıyla çıkar.Bulunduğu konuma göre bazan ince,bazan kalın okunur.Esasen ince harftir.

11-ZE (ز):

Dil ucunun, alt ve üst ön dişlerin iç kısımlarına yaklaştırılması ve kuvvetlice nefes verilerek çıkar.İnce seslidir.

12-SİN (س):

Yine dil ucunu, alt ve üst ön dişlerin biraz daha iç kısmında hafif sıkılarak çıkarılır.İnce seslidir.

13-ŞIN (ش):

Dilin ortasını, ,st damağa doğru yükseltmek suretiyle çıkar.İnce seslidir.

14-SAD (ص):

Dil ucunu alt ön dişlerin iç kısmı arasında hafif sıkıp, nefes cereyanı yaptırmak suretiyle çıkar.Kalın seslidir.

15-DAD (ض):

Dilin yan tarafını sağ veya sol üst dişlere dokundurmak suretiyle çıkar.Kalın seslidir.

16-TA (ط):

Dil ucunu üst ön dişlerin dibine vurmak suretiyle çıkar.Kalın seslidir.

17-ZA (ظ):

Dil ucunu, alt ve üst ön dişlerin arasına hafifçe sokulmasıyla çıkar.Peltekliği az olan bir harftir.

18-AYN (ع):

Boğazın ortası hafif sıkılarak çıkarılır.Esasen ince seslidir fakat bu harf te Ha ( ) harfi gibi çoğu kez kalın okunur.

19-ĞAYN (غ):

Bu harf te HI ( ) harfi gibi boğazın başlangıcından çıkar.Yumuşak ve kalın sesli bir harftir.

20-FE (ف):

Üst ön dişlerin uçları ile alt alt dudak arasından çıkar.İnce seslidir.

21-KAF (ق):

Dilin dibinde üst damağa sert vurgu yapılarak çıkar.Kalın seslidir.

22-KEF (ك):

Kaf harfinin biraz daha ağız içine yakın kısmından ve hafif vurgu ile çıkar.İnce seslidir.

23-LAM (ل):

Dilin ortasından itibaren ucu ile birlikte üst damağa vurulmasıyla çıkar.İnce seslidir.

24-MİM (م):

Dudak içlerinin biribirine hafifçe dokunmasıyla çıkar.İnce seslidir.

25-NUN (ن):

Dil ucunun üst dişlerin dibindeki damağa dokunmasıyla çıkar.İnce seslidir.

26-VAV (و):

Dudakların biribirine dokunmadan öne toplanmasıyla çıkar.İnce seslidir.

27-HE (ه):

Boğaz ile göğüsün bitiştiği yerden çıkar.İnce seslidir.

28-YE (ى):

Dil ortasının üst damağa yükseltilmesiyle çıkar.İnce seslidir.

B. SIFAT-I HURUF:

Sıfat;

a) Lügatta nişan ve alamet anlamı taşır.

b) Tecvid ıstılahında ise bir harfi teleffuz ederken o harfin sesinde meydana gelen nasıllık ve niceliklere denir.(Sağman,s.31-Karaçam,s.207,A.Çetin,s.69)

Sıfatlar; mahreçleri aynı olan harfleri, harfler arasındaki zayıflık-kuvvetlilik farklılıklarını ve her harfin teleffuzu esnasında alması gereken ses keyfiyetini ortaya çıkarmaya ve böylece harflerin doğru teleffuz edilmesine yardım ederler.

Bir harfi teleffuz edeceğimiz zaman diğer harflerle olan farkını önce mahreci itibarıyle ayırd etmeye çalışırız.Örneğin, Lam ( ) harfi bir mahreçten çıkan tek harftir.

Bu harfte başka sıfatlar olsa da Beyniyye sıfatının hakkını vermek , doğru teleffuz için yeterlidir.

Bazı harfler ise ortak mahreçlere sahiptirler.(Örneğin ; Hemze – He , Ba – Mim ,Ta-dal,Te vs. gibi). İşte bu harfleri doğru teleffuz edebilmek ve benzeri diğer harflerdn ayırd etmek için sıfatları bilmeye ihtiyaç vardır.

Harflere ait sıfatların sayıları ve çeşitleri hakkında Tecvid kitaplarında farklı bilgiler mevcuttur. Bunların 14 olduğunu söyliyenler olduğu gibi 44'ekadar çıkaranlar olmuştur.(Debreli,

Mizanül-Huruf,s.12– Sağman,s.32- Karaçam,s.208- Çetin,s.69)

Sıfatlar kuvvetlilik yönüyle tasnife tabi tutuldukları gibi, zıddiyet itibarıyla da tasnife tabi tutulmuşlardır. (Kastallani,Letaifül-İşarat,s.43 – Çetin,69)

Fazla teferruata girmeden biz sıfatları taşıdıkları önem ve lüzuma göre ele alıp kısaca inceliyeceğiz.Buna göre sıfatlar:
a) Sıfat-ı Lazime:
b) Sıfat-ı Arıza, olmak üzere iki gruba ayrılırlar.

A) SIFAT-I LAZİME:
Harfin zatına mahsus olan, dolayısıyla harften ayrılmayan, ayırt edildiğinde harfin benliğinin bozulmasına sebep olan sıfatlardır.Bu sıfatlara; Sıfat- Zatiye veya Sıfat-ı Vacibe de denir.
Sıfat-ı Laz,melerin terkinden veya değiştirerek okunmasından dolayı meydana gelen hatalara Lahn-i Celi (açık veya büyük hata) denir ki böyle okuyuşlaın kıraatte hükmü haramdır. (Çetin,s.70)
Şimdi sıfat-ı Lazimeleri kısaca inceliyelim:

ZIDDI OLAN SIFATLAR

1) CEHR
Lügatte açıklamak,ortaya çıkarmak,sesi yükseltmek, sözü açıkça söylemek demektir.
Tecvid ıstılahında ise ;ilgili harfi harekeli olarak okurken mahrece teması kuvvetli olduğundan , nefesin tamamının veya çoğunun hapsedilerek , sesin açık olması demelktir. Bu sıfatın zıddı Hems sıfatıdır.
Bu sıfata sahip olan harfler 18 tanedir. Hems harflerinin zıddı olan harflerdir.

2) HEMS
Lügatta,sesi gizlemek veya gizli ses demektir.Tecvid ıstılahında ise harfi harekeli olarak okurken, mahreçle temas zayıf olduğu için nefesin , sesle birlikte akmasına denir.Zıddı Cehr'dir.Bu sıfata ait harf sayısı 10 tanedir ve aşağıdaki sözcüklerde toplanmışlardır. (فحثه شخص سكت)

3) ŞİDDET
Sözlükte kuvvet,kudret,katılık hali demektir.Istılahta ise ; ilgili harfleri sakin olarak okurken, mahrece dayanmanın kuvvetli olması sebebiyle, sesin ve nefesin hapsolup akmamasına denir.Zıddı rihvettir.Şiddet sıfatlı harfler 8 tane olup şu sözcüklerde toplanmıştır: (اجد قط بكت)

4) RİHVET
Lügatta yumuşak olmak manası taşır.Tecvid ıstılahında ise harfi sakin olarak okurken mahrece teması zayıflığı sebebiyle , sesin ve nefesin beraberce akmasına denir.Harfleri 13 tanedir. Şiddet ve Beyniyye sıfatlarının zıtlarıdır.

5) BEYNİYYE
Lügatta ortada olmak demektir.Istılahta ise Beyniyye sıfatlı harfleri teleffuz ederken sesin, ne tamamen akması, ne de tamamen hapsolmasına denir.Bu sıfat, Şiddet ve rihvet sıfatlarının ortasında bir sıfat olduğu için , harfleri bu ismi almıştır.
Harfleri beş tane olup (لن عمر) sözcüklerini oluşturan harflerdir.
Bazı kaynaklarda bu beş harfe Vav ( ) ve Ya ( ) harfleri de ilave edilerek Beyniyye sıfatlı harfler yediye çıkarılmaktadır. (Karaçam,216 – Çetin,72).

Ancak buradaki Vav ve Ya harfi med harfleriyle karıştırılmamalıdır.Zira med harfleri asli mahrece sahip olmadıkları gibi, sıfat itibarıyla da bir tasnife tabi olamazlar.

6 - İSTİ'LA

Lügatta yükselmek demektir.Tecvid ıstlahında ise, harfin teleffuzu esnasında dilin, üst damağa yükselmesi demektir.Bu özellikte 7 harf vardır ve (خص ضغط قظ)
harfleridir.Bu sıfatın zıddı , İstifale sıfatıdır.

7- İSTİFALE

Sözlükte aşağı olmak, alçalmak demektir.Tecvid dilinde ise,ilgili harfleri teleffuz ederken dilin, aşağıya meyletme haline, yani üst damağa yükselmemesi demektir.İsti'la sıfatının zıddı olan bu sıfata ait harfler, yine İsti'la sıfatlı harflerin dışında kalanlardır.

8-İTBAK :

Lügatta yapışmak,uyuşmak,ulaşmak,kapamak manalarına gelir. Tecvidte ise ; dilin üst damağa yapışmasına ve dil kökünün üst damağa kalkmasına denir.Bu sıfat, İsti'la sıfatının daha mübalağalı halidir.Zıddı İnfitah sıfatıdır.Harfleri dört tane olup (ص ض ط ظ)
harfleridir.Bu harflere Huruf-u Mutbaka denir.

9-İNFİTAH :

Sözlükte açıklamak ve ayrılmak manaları taşır.Istılahta,ilgili harfleri okurken dilin damaktan ayrılmasına denir.Zıddı İtbak'tır

10-İZLAK :

Lügatte sür'atli ve kolay olmak veya bir bir şeyin ucu manası taşır.Istılalahta ise,kendisinde bu sıfat bulunan harfler teleffuz ederken, dilin çabuk olmasına denir.Harfleri (فر من لب)
harfleridir.

11-ISMAT :

Lügatte men etmek manası taşır.Tecvid ıstılahında, ilgili harfleri teleffuz ederken zorluk sebebiyle, dört,beş ve altı harfli kelimelerde bu harflerin yan yana gelmesine mani olunmuştur.
Izlak harflerinin dışında kalanlar,ısmat sıfatlı harflerdir.Ismat, aynı zamanda İzlakın zıddıdır.

ZIDDI OLMAYAN SIFATLAR

12-SAFİR

Islık sesi veya kuş sesine lügatta Safir denir.Tecvid ıstılahında ise, harfi
okurken kuş sesi veya ıslık sesine benzer keskin bir sesin çıkmasına Safir denir.Bu sıfatı üç harfi olup (ز س ص) harfleridir.

13-KALKALE :

Lügatta hareket etmek, ızdırap manası taşır.Tecvid ilminde ise tarifi şöyledir:
"Kuvvetli bir ses işitinceye kadar harfi mahrecinde kımıldatmaktır"

Kalkale harfleri 5 tane olup (قطب جد) harfleridir.Kalkale bu harflerin sükunlu hallerine mahsustur.

14-LÎN

Lügatta yumuşak olmak manasına gelir.Istılahta ise Vav(و) ve Ya (ى) harflerini teleffuz ederken dile zorluk vermeden ,zahmetsizce okumaktır.

NOT:Bu ifadeler harf-i Lin olmaları halinde söz konusu olsa da ,aynı özellik bu harflerin bütün vechlerinde geçerlidir.

15-İNHİRAF

Lügatta meyletmek,bir yöne doğru eğilmek demektir.Istılahta ise Lam (ل) ve Ra (ر) harflerini okurken dlin yukarıya veya geriye meyletmesine denir.Bu meyil; Lam harfinde dil ucuna doğru, Ra harfinde ise dilin üstüne yani üst damağa doğrudur.

16-TEKRİR:

Lügatte tekrar etmek,bir şeyi bir kere veya daha fazla geri getirmek demektir.
Tecvid ıstılahında ise harfin teleffuzu esnasında, dil ucunun titremesine ve sürçmesine denir.Bu sıfata ait bir harf vardır, o da Ra (ر) harfidir.

17-TEFEŞŞİ:

Lügatte çoğalmak,yayılmak demektir.Istılahta ise, sesin ağızda yayılmasına denir.
Bu sıfata ait harf ise Şın (ش) harfidir.

18-İSTİTALE:

Dat ض harfine mahsus özel bir sıfattır. Lügatte uzamak demektir.Istılahta ise; ilgili harfin teleffuzu esnasında sesin
uzaması demektir.
Bu harfin teleffuzu sırasında dilin sağ veya sol üst ön azı dişlere yanaşması ve bu esnada bir şeddeli harf hakkı kadar (bu süre bir eif miktarı olmamalıdır) oyalanılması sırasında , sesin ağız içinde yayılması, daha sonra bu sesin ağız açılarak dışarı verilmesine dikkat edilmelidir.

19-HAFA

Lügatta gizlenmek manası taşır.Istılahta iseHafa harflerini okurken, kendinden önceki harfe katıldığı zaman, harfin sesinin gizli olmasına denir.Med harfleri olan Vav (و) ve Ya (ى) ile He (ه) harfi, hafa sıfatlı harflerdir.

20-ĞUNNE

Lügatta inilti, güvercin ve kumru sesi gibi manalara gelen ğunne, tecvid ıstılahında, genizden (burundan) gelen sese denir.Harfleri (م . ن) harfleridir.
Bu iki harfin teleffuzları esnasında ğunne sesi çok önem arzeder.Başka bir ifade ile kıraati özellikle kulağa gelen veya gelecek olan sesi direk olarak etkiler.Öyle ki;
Bu iki harf harekeli okunurken dahi az da olsa ğunne sesi fark edilir.
Bu iki harf, cezmli olduklarında, izhar ile okunmuş olsalar dahi ğunne sesleri
bu defa açıkça fark edilir.

Şayet bu iki harf şeddeli veya idğamlı bir tecvid uygulaması içinde iseler, bu durumda bir elif veya bir buçuk elif veya harf gibi bir ölçü ile tutularak , ğunnenin açıklanması gerekir.

NOT: Okuyuculardа , özellikle Ğunne ve Beyniyyeh sıfatlı harflerin teleffuzlarında genel bir istikrarsızlık görülmektedir.Bu hatayı önlemek için her görevli ;
1.Beyniyyeh sıfatlı harflerle, (bu harflere Vav ve Ya harfleri de ilave edilebilir)
2.Ğunneh sıfatlı harfleri ayrı zamanlarda ele alıp, bu harflerin bulunduğu kelimeler üzerinde uzun uzun alıştırma yapmaları faydalı olacaktır.

B) SIFAT-I ARIZALAR:

Sıfat-ı Arıza: Harften ayrılması mümkün olan ve terk edildiklerinde harfin zatını (benliğini) değiştirmeyen sıfatlardır.Bu sıfatların terkinde,veya değiştirilmesinde lahn-i hafi meydana gelir.
Başlıca Sıfat-ı Arızalar:

1-TEFHİM:

Lügatta ta'zim, tebcil, bir şeyi kalın kılmak demektir.Tecvid ilminde, harfin kalın okunması demektir.Bu harflerin kalın okunması, ancak teleffuzları sırasında ağız içinin ses ile dolması sayesindedir. ZıddıTerkiktir.
Asım kıraatine göre kalın okunan harflerin toplamı 11 tane olup, şunlardır:
Tefhim sıfatlı ,yukarıdaki 7 harf,
Makabli meftuh veya madmum olan Lefzatullah'ın Lam'ı,
Kalın okunması gereken yerlerdeki Ra ( ) harfi,

2-TERKİK :

Bir şeyi ince kılmak manası taşıyan Terkik, Tecvitte ; ilgili harfleri ince okumak demektir.Zıddı Tefhim'dir.Harfleri, tefhim harflerinin dışındakilerdir.

Tasnif ederek ifade edecek olursak Terkik harfleri:
İsti'la veya Tefhim sıfatlı harflerin dışında kalan 21 harf,
Yine harf-i med olan Ya ( ),
Makabli meksur olan Lefzatullah'ın Lam'ı,
İnce okunması gereken yerlerde Ra ( ) harfi.

NOT:Kalın okunması gereken harflerin kalın, ince okunması gereken harflerin de ince okunması vacibtir. (Prof.A.ÇETİN,Kur'an Okuma Esasları, S.74)

3-İDĞAM

Bir har harfi , diğer bir harfin içine katmaktır. Tecvid ilmine göre : Birbirine mütemasil veya mütecanis (mahrec sıfatı başka) veya mütekarib (mahrec ve sıfatında yakınlığı olan) iki harfden birincisini , ikincisine katmaya denir.Müdğam :İdğam edilecek olan ,birinci sakin harf . Müdğamünfih : İdğamın , kendisinde icra edildiği , ikinci harfdir.

İdğamla ilgili Tecvit konuları : idğamı maalğunne , idğamı bilağunne, İdğamı Misleyn , İdğamı Mütekaribeyn. İdğamı Mütecaniseyn , ve idğamı Şemsiye' yi ilgilendirir.

İDĞAMI MAALĞUNNE:

Tarifi :Tenvin veya Nunu sakine' den sonra , İdğamı Maalğunne harflerinden birisinin ayrı kelimede gelmesiyle olur.

Harfleri : 4 tanedir.Bunlar da يمنو harfleridir.
Örnek : مَنْ والٍ , عظاماً نخرة , عذابٌ مقيم , مَنْ يعمل dir.
NOT : Tenvin vya Nunu Sakin aynı kelimede bulunursa ; kaide gereği idğam ve ğunne yapmak gerektiği halde , kelimenin yapısında değişikliği önlemek amacıyla , bütün kıraat imamlarınca izhar ile okunur. صنْوان , قنْوان gibi

İDĞAMI BİLAĞUNNE:

Tarifi :Ğunnesiz idğamdır. Tenvin veya Nunu Sakineden sonra , ayrı kelimede idğamı bilağunne harflerinden biri gelirse olur.

Harfleri : لر harfleridir.

Örnek : **هدىً للمتقين , مَنْ ربهم , مَنْ لدنك , محمدٌ رسول الله** gibi.

İDĞAMI MİSLEYN:

Tarifi : **(ما اتحدا مخرجا و صفة)** Mahreçleri ve sıfatları aynı olan iki harfden birincisi sakin , aynı kelimede veya ayrı kelimelerde , harekeli olarak yan yana gelirse , birinci harfin ikinci harfe idğam edilmesine idğamı misleyn denir.

Örnek : **مَنْ نار , فما ربحتْ تِجارتهم , قدْ دخلوا , انَّ , ومنْ نُعمِّره , ثمَّ** gibi.

İDĞAMI MÜTEKARİBEYN:

Tarifi : ما تقاربا مخرجا او صفة Mahreçleri ve sıfatları birbirine yakın olan kelimelere denir. Mahrecleri ve sıfatları birbirine yakın olan iki harf yanyana gelip , birinci harf sakin, ikinci harf harekeli olursa olur.

Harfleri : Asım kıratına göre 4 harf olup ; 2 gruba ayrılır.

1- Lam (ل) ve Ra (ر) mahreci : lam evvel gelirse , Ra'ya idğam edilir. Ra evvel gelirse idğam edilmez. قلْ رب , بلْ رفعه ا لله Gibi. Mutaffifin suresindeki بلْ ران kelimesi sekte olduğundan idğam ile okunmaz. Sekte idğama manidir. Burada idğam edilirse mana bozulur.İdğam var ğunne yok. (Kavlussedid : 65)

2- Kaf (ق) ve kef (ك) mahreci : Kur'anı Kerimde bundan başka kelimede yoktur. Bu kelimede iki vecih caizdir. Asım kıratında ilk vecih Tam (Kamil) idğamdır. İkinci vecih ise idğamı nakısdır. İdğam var ğunne yok. Kef harfinin önce geldiği idğam şeklide yoktur.

İDĞAMI MÜTECANİSEYN:

Tarifi : ما اتحدا مخرجا واختلفا صفة Mahreçleri aynı olan , sıfatları başka olan iki harften birincisi sakin, ikincisi harekeli olarak yan yana gelirse birinci harfin ikinci harfe idğam edilmesine (Şeddeli) denir.

Harfleri : Asım kıratına göre ; 8 harfdir. Mahreci ise 3 gruptur.

1 - Da (ط) , Dal (د) , Te (ت) harfleri : İdğam şartları uluşunca bu harfler kendi aralarında aynı kelime veya ayrı kelimelerde olsun Asın Kıratına göre idğam edilmeleri gerekir. ما عبدْ تُم , و قالتْ طائفة , بسطْتَ , احطْتُ idğam var ğunne yok.

2- Za (ظ) , Zel (ذ) , Se (ث) mahreci : İdğam şartları uluşunca bu harfler kendi aralarında aynı kelime veya ayrı kelimelerde olsun Asın Kıratına göre idğam edilmeleri gerekir.اذْ ظلمتم , يلهثْ ذلك , اذْ ظلموا İdğam var ğunne yok.

3 - Ba (ب) , ve Mim (م) mahreci : Sakin "Ba" harfinden sonra , harekeli "mim " harfi gelirse "Ba" harfi "mim" harfine idğam edilir. Bu da Kur'anı Kerimde tek örnektir.Bu idğamla birlikte ğunnede vardır. اركبْ معنا dır.

İDĞAMI ŞEMSİYE:

Tarifi : Arapça da isimlerin başına gelen ve onlara marifelik kazandıran (ال) dan sonra şemsi harflerden biri gelirse olur. İdğamı tamdır. Elif lam tamamen kalb ve idğam olur. Teleffuzda yok hatta vardır. Güneşin yanın da yıldızlar gözükmez.

Harfleri : 28 harfin yarısı idğamı şemsiye harfleridir.14 harfdir.

تب , ثم , دع, ذنبا , رمى , زد , سمعة , شم , صدر , ضيف , طاب , ظن , له , نعم

Beytinin baş harflerdir.

Örnek : **و الشّمس , و التّين** gibi.

4-İHFA

Tarifi : " Bir şeyi gizlemek"tir.burda gizlenen nun dur. Nun mahreçden okunmamaktır.

Tecvitte : **حالة بين الاظهارِ و الادغامِ عاريةٌ عن التشديد مع بقاء الغنة** Ğunnenin bekasıyla , şeddeden uzak , idğam ile izhar arasında bir okuyuş şeklidir. Tenvin veya nun'i sakineden sonra 15 harfden biri gelirse ihfa olur.

Harfleri : Harfleri 15 tanedir.

صف ذا ثنا جود شخص قد سما كرما ضع ظالما زد تقى دم طالبا فترى bu beytin ilk harfleridir.

Örnek : **انْ كنْتم - غنىً كريم - منْ جوع** gibi .

5-İZHAR

Tarifi : "açıklamak , ortaya çıkarmak"tır.

Tecvitte ; هو الانفصال تباعداً بين الحرفين iki harfin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmaktır.

Tenvin veya Nun-u Sakinden sonra 6 harf den biri gelirse (boğaz harfleri) izhar olur.

Harfleri : **ا لله , حى , خالق , عدل , غنى , هاديا** Bu beytin ilk harfleridir.

Nun-u sakin ve Tenvin den sonra gelen izhar harfini teleffuz esnasında ikisi arasında sekte , ihfa ve idğam yapmadan okumaya dikkat edilmelidir.

Örnek : **منْ اَمن , عليما حكيما , عليم خبير** gibi.

İzharı Kameriyye

Tarifi : Arapça da isimlerin başına gelen ve onlara marifelik kazandıran (ال) dan sonra kameri harflerden biri gelirse olur. İzhar ile okunur. Burada lam cezimli olrak hem teleffuzda ve hemde resmi hatta vardır.

Harfleri : 28 harfin yarısı kameri harfdir. 14 harfdir.Bunlar ;ا بغ حجك وخف اقيمه harfleridir.

Örnek : و الْفجر , و الْعصر gibi.

6-İKLAB

Tarifi :Çevirmek ve döndürmek dir.Tenvin veya Nunu Sakineden sonra aynı Kelime veya ayrı kelimelerde , be harfi gelirse "iklab" olur. ***İklap ; İdğam değildir.***

هو قلب النون الساكنة او التنوين ميما خالصا و اخفاؤها عند الباء بغنة Tenvin veya Nunu sakineyi tam bir "mim'e " çevirmek ve onu , "ba'"dan önce , ğunne veya ihfa ile okumaktır.

Harfleri : **ب** be harfidir.

Örnek : **سميعُ بصير , منْ بعد , ليَنْبذن , صمٌ بكم** gibi.

Kalkale

Tarifi :Sarsmak , Kımıldatmak , bir şeyi depretmekanlamlarına gelir.Tecvit ilminde ise ;

تقَلْقُلُ المخرجِ حتى يُسْمعَ له نبرةٌ قويَّةٌ Kuvvetli bir ses işitilinceye kadar mahrecin kımıldatılmasıdır. Kalkale harflerinden birisi ; kelimenin ortasında veya sonunda gerek vaslen ve gerekse vakfen sakin olarak bulunursa olur.

Harfleri : Sıfatı Lazimedendir. 5 harfi vardır. قطب جد Harfleridir.

Örnek : **برب الفلقْ , اطْعمهم , اذا وقبْ حاجْتم , لم يلدْ ولم يُلدْ**

9-SEKTE

Tarifi : lüğatte : susmak ve iki kelime arasını soluk almadan kesmek , ayırmak demektir. Tecvitte ise : قطع الصوت بغيرالتنفس Nefes almadan sesi kesmeye bir müddet sonra okumaya devam etmektir. Sekte vasl'a mahsustur. Yani bir kelime , diğer bir kelimeye bağlanacaksa (geçiş olacaksa) yapılır. ***NOT*** **:** ***Asım Kıraatının sekteleri mana ağırlıklı olduğundan okuyucu vasıl durumunda mutlaka sekte yapmalıdır.***

Sekteler : Asım kıraatı Hafs rivayetine göre Kur'an-ı Kerim'de dört yerde sekte vardır.

1- Kehf süresinin 1 ve 2. ayetleri arasında : عوجاً قيِّماً kelimeleri arasında olur. Burada vakıf da sekte de caizdir. Ancak iki ayeti birbirine vasletmek istenirse , sekte ile okumak gerekir. Durulursa sekte yapılmaz. ***Yapılışı*** **:** عوجاً kelimesindeki tenvin , elif'e çevrilir ve Meddi Tabii yapılarak elif üzerinde nefes almadan bir elif miktarı durularak قيِّماً kelimesine geçilerek okunur.

2- Yâsin Süresinin 52. ayetinde : من مرقدنا هذا kelimeleri arasında sekte yapılır.burada da vakf da sekte de caizdir. Ancak vasl halinde sekte yapmak ,Asım Kıraatına göre gerekir. ***Yapılışı*** **:** من مرقدنا kelimesi üzerinde Meddi Tabii yaparak , nefes almadan bir elif miktarı ses kesilip ,nefes almadan durulur ve müteakıp هذا kelimesinden devam edilir.

3- Kıyame süresinin 27. ayetinde : و قيل منْ رَاق kelimesidir.Burada sekte yapmak evladır. ***Yapılışı*** **:** و قيل منْ kelimesindeki nun üzerinde ses kesilerek ,nefes almadan bir elif miktarı durulur, sonra راق kelimesine devam edilerek icra edilir.

4- Mutaffifin süresinin 14 ayetindeki كلا بلْ رانَ kelimesidir. Burada sekte yapmak evladır. ***Yapılışı*** **:** كلا بلْ kelimesindeki Lam üzerinde ses kesilerek nefes almadan bir elif miktarı durulur ve رانَ kelimesinden devam edilir.

Harflerin sıfatları hakkında geniş bilgi için bakınız:

1-Mağnisi,Terceme-i Cezeri, s.109-134.
2-Eskicizade,Terceme-i Dürr-i Yetim,s.7-11
3-Debreli Hoca Abdülkerim,Mizanü'l-Huruf,s.12-17
4-Ali Rıza Sağman,Sağman Tecvidi,s.33-36
5-İsmail Karaçam,K.Kerimin Faziletleri ve Okunma Kaideleri,s.207-243
6-Abdurrahman Çetin,Kur'an Okuma Esasları,s.69-78
7-Demirhan Ünlü,K.Krimin Tecvidi, ilgili bölüm
8-Celaleddin Karakılıç, Tecvid İlmi,ilgili bölüm
9-Abdullah BOZ- Kıraat ve tecvit ders notları

10. MED HARFLERİ VE MED SEBEBİ :

Lügatta uzatmak,ziyade etmek veya çekmek demektir.Istılahta ise med harflerinden veya Lîn harflerinden birisi ile sesi uzatmaya med denir.(Hidayetül-Müstefid,s.15 – Karaçam,s.265)

Tecvid ilminde med iki manada kullanılır:

a. Bir kelimeyi, med harfini ıspat edecek kadar uzatarak okumaktır ki buna **Medd-i Tabii veya Medd-i Asli** denir.

b. Medd-i Tabii üzerine ziyade etmek suretiyle meydana gelen medlere denir ki bu çeşit medlere **Medd-i Fer'î** denir.Buna göre med iki kısma ayrılır:

A. **Asli med:** Medd-i Tabii olan, bütün medlerin temeli dediğimiz tabii meddir.Diğer bütün medler bu med üzerine bina edilir.

B. **Fer'î med:**Asli medde ziyade edilen medlerdir ki bunlar:

1. Medd-i Muttasıl
2. Medd-i Munfasıl
3. Medd-i Lazım
4. Medd-i Arız
5. Medd-i Lin'dir.

KASR:

Lügatta hapsetmek,men etmek demektir.Tecvid ıstılahında ise asli medde ziyade etmeksizin, tabiî meddi, hali üzere bırakmaya denir.Kasr, iki manada kullanılır:

a.Harf-i med veya harf-i Lin'in, ziyadesiz olarak ıspatına denir.(Medd-i Tabii bunun örneğidir)

b.Bir kelimede harf-i meddin kaldırılmasına denir.Harflerin okunmasında aslolan kasrdır (meddi tabii yapmaksızın okumaktır).Med ise,bir sebebe bağlı olarak meydana gelir.Med hadisesi meydana gelmesi için;

a. Ya med harfi olmalı,

b. Ya da med sebebi bulunmalıdır.

MED HARFLERİ:

Med harfleri üç tanedir:Vav (و) , Ya (ى), (ا). Kendinden önceki harfleri uzatarak okutan harflere med harfleri denir.

1. Vav (و) : Bu harf her yerde med harfi değildir.Med harfi olabilmesi için, vav harfinin sakin, kendinden önceki harfin ise madmum olması gerekir. (كُونُوا - قُولُوا) g.ibi.

Not:Vav harfi aslen harekeli olduğu halde vakf gereği ârızi olarak sakin olursa yine med harfi olur. (هُوَ) gibi

2. **Ya (ى) :**Bu harf te sakin,kendinden önceki harfin meksur olması gerekir.
(فى - السَّمِيعُ - يَهْدى) gibi.

Not: Ya harfi de, bazen vakıf sebebiyle sakin hale gelirse yine med harfi olur.
(عُفِيَ - هِيَ) gibi. Ancak, Ya harfi şeddeli olursa bu durumda med harfi olmayıp, şedde üzerinde basılarak vakıf yapılır. ( ) gibi.

3. Elif (ا) : Harf olarak asli harf olmadığı için her zaman med harfidir.Fethalı harflerin uzatılarak okunmasını sağlar.(بِهَا - اَمْوَالِ - بِالْبَاطِلِ) gibi.

Elif daima harekesizdir.Kelimenin ya ortasında veya sonunda bulunur.Elif hiçbir zaman hemze değildir.Ancak, çoğu zaman mecazi olarak hemze manasında elif denir.

Elif ile hemze arasındaki fark:

a.Elifin mahreci mukadder, hemzenin mahreci muhakkaktır.

b.Elif Cevf bölgesi harfi, hemze ise boğaz harfidir.

c.Elifin incelik veya kalınlığı, kendinden önceki harfin incelik veya kalınlığına bağlıdır.Hemze ise daima ince seslidir.

d.Elif hiçbir zaman hareke kabul etmez.Hemze ise daima harekelidir.

HAREKELERİN KUVVETLİLİK DERECELERİ:

Hareke:Üstün,esre ve ötreye hareke denir.

1. ÖTRE: En kuvvetli harekedir.Bu arada sakin harfi kuvvetlilik bakımından sıralayacak olsa, önce makabli örteli harften başlanır.Örneğin; Med harflerini sıralarken alfabetik sıraya göre değil, harflerin kuvvetlilik derecesine göre ele alınır ve önce Vav (و) söylenir.

2. ESRE:Ötreden sonra ikinci derecede kuvvetli harekedir.Kendinden önceki harf esre olduğunda, o harfi uzatan med harfi Ya ( ) olduğundan, bu harf te med harfleri sıralamasında ikinci olarak zikredilir.

3. ÜSTÜN: Harekeler arasında üçüncü derecede ağırlığa sahip olduğu için ,son sırada zikredilir.Med harflerinden Elif ( )'in üstünle ilgisi olduğu için elif te üçüncü sırada zikredilir. (Kay:Karaçam, s.266, dip not.)

Med harflerine;

a. Hurufü'l-Havaiyye

b. Huruf'l-Cevfiyye

c. Huruf'l-Meddiyye

d. Huruf'l-Illiyy gibi isimlerle de ifade edilir.

LÎN HARFLERİ

Med harflerinden Vav (و) ve Ya (ى) harfleri üç şekilde bulunurlar:

1. Harekeli olurlarsa med harfi olmaktan çıkıp, asli harf olurlar.
2. Kendileri sakin, ma kabllerinin harekesi kendi cinsinden (Vav için ötre,Ya için esre) olursa , harfi med olurlar.
3. Kendileri sakin, ma kablleri meftuh olursa Harf-i Lin olurlar. .(Kay:Karaçam,268-269)

MED SEBEBİ

Har-i meden sonra gelip,asli medde ilave etmeyi gerektiren sebebe med sebebi veya sebeb-i med denir.

Sebeb-i medler lafzi veya manevi olmak üzere ikiye ayrılırlar:

1. LAFZİ SEBEB-İ MED:

Metinde ,bir meddin sebebi açıkça görülüyorsa bu medlere L afzi med denir. Lafzi medler de ikiye ayrılır :

1.Hemze

2.Sükun

a) Hemze-i Kat' ile Başlayan Sureler:

Kur’an-ı Kerim’de 16 sure, hemze-i Kat’ ile başlar.

1-Nahl Suresi (اَتى اَمْرُ اللّهِ)
2-Fetih suresi (اِنَّا فَتَحْنَا لَكَ)
3-Vakıa suresi (اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ)
4-Münafikun suresi (اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ)
5-Nuh suresi (اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا)
6-Tekvir suresi (اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ)
7-İnfitar suresi (اِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ)
8-İnşikak suresi (اِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ)
9-İnşirah suresi (اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ)
10-Kadr suresi (اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ)
11-Zilzal suresi (اِذَا زُلْزِلَتِ)
12-Tekasür (اَلْهيكُمُ التَّكَاثُرُ)
13-Fil suresi (اَلَمْ تَرَ كَيْفَ)
14-Maun suresi (اَرَاَيْتَ الَّذى)
15-Kevser suresi (اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ)
16-Nasr suresi (اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّهِ)

Tilavet sırasında Besmele bu surelere vasledilirse, hemzeler ıskat olmaz, yani okunurlar.

b) Hemze-i Vasl ile Başlayan Sureler:

Kur’an-ı Kerim’de 12 sure, Hemze-i vasl ile başlar.

1-Fatiha suresi (اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمينَ)
2-En’am suresi (اَلْحَمْدُ لِلّهِ)
3-Kehf suresi (اَلْحَمْدُ لِلّه)
4-Sebe‘ suresi (اَلْحَمْدُ)
5-Fatır suresi (اَلْحَمْدُ لِلّهِ فَاطِرِ)
6-Enbiya suresi (اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ)
7-Muhammed suresi (اَلَّذينَ كَفَرُوا)
8-Kamer suresi (اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ)
9-Rahman suresi (اَلرَّحْمنُ)
10-Hâkkah suresi (اَلْحَاقَّةُ)
11-Alak suresi (اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ)
12-Kariah suresi (اَلْقَارِعَةُ)

B . SÜKUN:

Sükun,harekesizlik demektir.Alameti, cezm (---ْ----)’dir.

Sükun alameti taşıyan harfe sâkin adı verilir.Şayet sakin, harf-i med ise o zaman sükun alameti bulunmaz..

Sükun da iki kısma ayrılır:

1.**Sükun-u Lazım:**

Vakf ve vasl halinde sabit olan sakin harfe denir.Yani,Lazım sükun üzerinde dursak veya geçsek te, hareke kabul etmiyorsa, bu sakin, sükun-u lazımdır.

2.Sükun-u Arız:

Aslen harekeli olduğu halde, yalnız vakf sebebiyle sakin hale gelen harflere denir.Vakf ortadan kalkarsa , sükun da ortadan kalkar.O halde sükun-u ârız, yalnız vakf halinde söz konusudur.

B . MANEVİ SEBEB-İ MEDLER:

Manevi sebeb-i metten maksat, nefide (olumsuzlukta) mubalağa etmektir.Bu çeşit medler, özellikle Araplarda kuvvetli bir med sebebidir. Ancak kıraat ilminde lafzi sebepten zayıftır.

Manevi sebeb-i med te iki kısma ayrılır:

1.Medd-i Ta'zîm:

Kelime-i Tevhid'deki Lâ-i Nâfiye'ye ait meddir.

misallerindeki Lâ-i Nâfiyeler bu medlere örnektir.Bu medlere Medd-i Mubâlağa da denir.Bu ismi,Allah'tan başkasından ulûhiyyeti nehyettiği için almıştır.

Muhakkikler, sesi uzatarak okumayı müstehab saymışlardır.İmam-ı Nevevi (öl.677 / 1278) "buralarda tedebbür sevkettiği için med ile okumak müstehabtır" demiş ve bütün imamlara, bu meddin meşhur olduğunu söylemiştir.(Kay:en-Neşr.1,345)

Not:Cezeri,İbn-i Ömer'in, Enes'ten bu konuda iki hadis naklettiğini,fakat her iki hadisin de zayıf olduğunu nakletmiştir.

İmam-ı Asım ve Râvisi Hafs'a göre Medd-i Ta'zim önemli değildir.Çünkü onlar zaten Medd-i Munfasılı dört elif miktarı çekmektedir.Meed-i Munfasılı bir elif miktarı çekerek okuyan ve Ashab-ı Kasr denilen Kâlûn,İbni Kesir,Ebu Amr,Ebu Ca'fer ve Ya'kub'u, Medd-i Ta'zim ilgilendirir.

2.Medd-i Tebriye:

Lâ-i Tebriye (cinsten hükmünü nehyeden "La")'ye ait bir meddir.Buna Medd-i Mübalağa da denir. Lâ-i Nâfiye'nin, Kelime-i Tevhidin başına gelip gelmemesi önemli değildir.Başında bulunduğu her kelime için aynı fonksiyona sahiptir.

Buralardaki medler, lafzi olan sebeb-i medden zayıf oldukları için tevassut ile çekilirler.Bununla birlikte iki elif miktarı çekenler olduğu gibi,beş elif miktarı çekenler de vardır.Bu okuyuş şekilleri Asım kıratı için sözkonusu değildir.

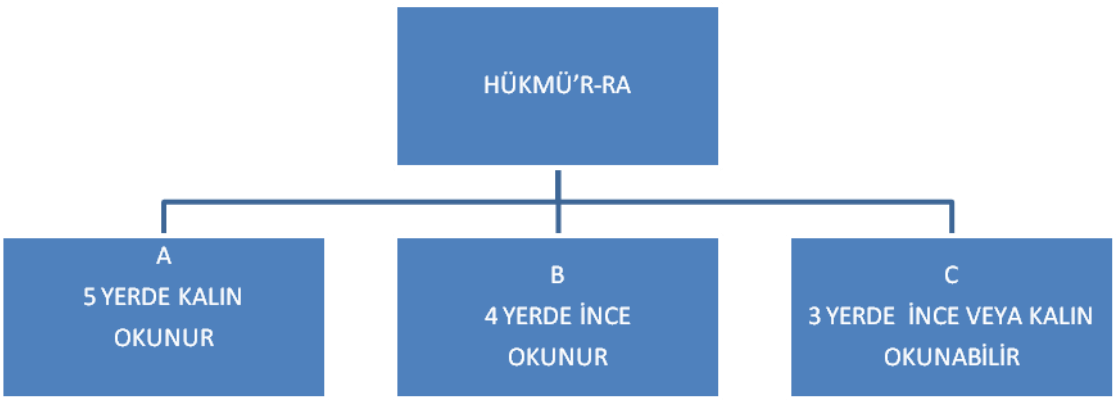

A. (ر) HARFİNİN KALIN OKUNDUĞU YERLER:

1. (ر) Harfi üstün veya ötre olursa: (رَسولٌ - رُسُلٌ) gibi.

2. (ر) Harfi sakin, makabli üstün veya ötre olursa: (أَرْسَلَ - أُرْسِلَ) gibi.

3. (ر) Harfi sakin, makabli de sakin, daha önceki harf üstün veya ötre olursa: (صَبْرْ - خُسْرْ - صُدورْ - عذاب النّارْ) gibi.

4. (ر) Harfi sakin, makabli kesre-i ârıza olursa :

a. Vasıl hemzesinin esresi: (اِرْجِعِى) gibi.

b. İki sakinin bir araya gelmesinden dolayı meydana gele esre: (أمِ ارْتابوا) gibi.

c. İzafet Ya (ى)'sına ittiba için gele esre: (رَبِّ ارْجِعوا) gibi.

5. (ر) Harfi sakin, makabli esreli olduğu halde, maba'di fethalı bir Huruf-u İsi'la olursa.Kur'an-ı kerim'de bu şartları taşıyan kelimeler şunlardır:

a. Tevbe suresi, 107. (فِرْقَةٌ) ve 122. ayette: (قِرْطاسٍ)

b. En'am suresi, 7. ayette: (إرْصاداً)

c. Fecr suresi, 14. ayette: (لَبِالْمِرْصادِ)

d. Nebe' suresi, 21. ayette: (مِرْصاداً)

B. (ر) HARFİNİN İNCE OKUNDUĞU YERLER:

1. (ر) Harfi esreli olursa : (رِجال) gibi.

2. (ر) Harfi sakin, makabli esreli olursa : (أنْذِرْ - كَبِّرْ) gibi.

3. (ر) Harfi sakin, makabli de sakin, daha önceki harf esreli olursa: (قَدِيرْ - نَذِير - حِجْرْ - ذِكْرْ) gibi.

4. (ر) Harfi sakin, makabli Harf-i Lîn olursa: (خَيْرْ - سَيْرْ) gibi.

C. (ر) HARFİNİN İNCE VEYA KALIN OKUNABİLECEĞİ YERLER:

1. (ر) Harfi sakin, makabli esreli fakat, Ra'nın maba'dinde esreli bir Huruf-u İsti'la gelirse: (كُلّ فِرْقٍ) gibi.([361])

2. (ر) Harfi sakin, makablindeki Huruf-u İsti'la da sakin, daha önceki harf esreli olursa : (عَيْنَ الْقِطْرْ)([362]) مِنْ مِصْرْ ([363]) gibi.

3. (ر) Kelimenin aslına lafzan işaret etmek için ince, vakıf sebebiyle bulunduğu konuma göre kalın okunması caiz olan (ر) harfi.

Örnekler:

a. Ta Ha, 77. ayette geçen (أنْ أسْرْ) kelimesi:

b. Hud,81; Hıcr,65; Duhan,23. ayetlerde geçen (فَأَسْرْ) kelimesi:

([361]):Şuara, 63.

([362]):Yusuf, 21.

([363]):Sebe', 12 .

Bu iki kelimeden (أَسْرِ) kelimesinin aslı (أسْرِى), diğer (يَسْرِ) kelimesinin aslı ise (يَسْرِى) dir.

NOT: Bazı okuyucuların, şeddeli (رّ) harflerini hatalı okudukları görülmektedir. Örneğin: (شَرِّ) ve (يَفِرُّ) kelimelernde şeddeli (رّ) harfinden önceki harfler esas alınarak veya bilmeden kalın okumaktadırlar. Buralarda ölçü şeddeli (رّ) harfinin görülen mevcut harekesidir.Buna göre (شَرِّ) kelimesi ince, (يَفِرُّ) kelimesi ise kalın okunmalıdır.([364])

VAKIF

1- Vakfı lazım : Alameti mim(م)'dir.Vakıf yapmak vaciptir. Vasıl yapılacak olursa mananın bozulacağına işarettir.Örnek : وماهم بمؤمنين de durulmayıp da يخادعون الله de durulursa "Allaha hile edenlere inanmıyorlar" olur ki mananın aslı bu değildir.
2- Vakfı mutlak : Alameti (ط) ' dır.vakıf yapılması evla. Vasl da caizdir.Bu vakıf cümle ve kelam başlangıcı olduğu için vakıf yapıp ,makaplinden almadan ,mabadine devam etmek güzeldir.
3- Vakfı caiz : Alameti Cim (ج) 'dir.Vakıf yapmak evladır, vaslıda caizdir.
4- Vakfı Mücevvez : Alameti zay **(ز)** ' dir. Vakfı caiz olmakla beraber vaslı evladır.
5- Vakfı Murahhas : Alameti sâd (ص) ' dır. Kelamın uzun olması ve nefesin kesilmesi sebebiyle vakıf yapılmasına ruhsat verilmiştir. Vakıf yapılınca geriden almasına luzüm yoktur.Vakfın mabadi, manası anlaşılan bir cümledir.
6- Vakfı la **(لا)** : Burada vakıf yapma , vakıf yapmaya müsait değil dir demektir.Mabadi ile lafız yönünden alakası bulunan yerlerdir. Mana tamam olmamıştır. Vakıf yapmak güzel , fakat yapıldığı zaman mabadinden başlamak daha güzeldir.Vakfı la ayet sonlarında bulunuyorsa , vakıf yapılınca geriden almaya gerek yoktur.Çünkü ayet sonları normal vakıf mahallidir.
7- Alameti vakf (قف) dır: Bu kelime üzerinde vakıf yap? Vakıf , vasıl dan evladır.
8- Alameti Vasl (ق) ' dır: Buna **قد قيل** alameti derler. Vasl evla , vakf ' da caizdir.
9- Vasl (صلى) manasınadır: Vasl evla , vakıf da caizdir. Sad (ص) ile La (ل) vasl(وصل) kelimesinden, ya (ى) ise evla (**اولى**kelimesinden alınmıştır.
10- صلح: Vakfı da Vasl da caizdir.
11- ك : Bu harf كذلك kelimesinden alınmıştır.Kendisinden önce hangi secavend geçmişse onun hükmündedir.
12- (ع) : Ruku Alametidir. عشر Kelimesinden alınmıştır.Hemze (ء) şeklinde de olabilir. Namaz kılarken rukua gitmenin uygun olacağı anlamındadır. İki kıssa arasına konur.
13- **... , ...** : Vakfı Muânaka : Birbirini takip eden yakın kelimelere konur. Cümlenin mabadi veya makabli ile bağlantısı olduğunu belirtir. İki muânaka işaretinden birinde vakf câiz, her ikisinde durmak caiz değildir.İkisinde de durulursa , mana tamam olmaz.

12. KUR'AN OKUMA TEKNİKLERİ:

Kıraat alimlerince Kur'an'ın nasıl okunacağı , sorusuna ittifak ile şu cevap verilmiştir:

1. TAHKİK:

([364]): Karaçam, 260-263

Kelime olarak;bir şeyin hakkını ziyade ve noksansız yerine getirmek hususunda mubalağa etmektir.

Kıraat alimlerine göre tahkik;

-Her bir harfin (mahreç ve sıfatları itibarıyle) hakkını vermek,

-Medleri yetrince (mertebelerine uygun bir şekilde) uzatmak,

-Harekeleri birbirinden ayırmak,

-Şeddelerin tam yapmak,

-Ğunnelerin hakkını vermek,

-Vakf,vasl ve ibtida kurallarına riayet etmek suretiyle;

-Ağır ağır ve

-Manayı da düşünerek, Kur'an'ı okuma şeklidir.

İmam-ı Asım , Hamze ve Nafi'nin Verş rivayetleri Tahkik'i tercih ederler.

2. TEDVİR:

Kıraat ehlinin çoğu tarafından tercih edilen okuyuş şeklidir.Tedvir,Tahkik ile Hadr arasında, orta tempo ile okuma şeklidir.

Bu okuma şeklinin Tahkik'ten farkı;

-Medlerde farklılık ve

-Orta bir tempodur. Diğer hususlar hiç değişmez, yani aynen uygulanmalıdır.

İbni Amir , Kisa'i ve Halef ,Tedvir'i tercih ederler.

3. HADR:

Lügat manası,sür'ati okumak demek olan Hadr,Tecvid ilminde,tecvid kaidelerine uymak suretiyle, hızlı bir şekilde Kur'an'ı okumaktır.Bu usul,Tahkik'ın zıddıdır.

Bu usulün Tahkik ve Tedvirden farkı;

-bazı medlerin askari ölçülerde kalması ve,

-Seri bir şekilde okunmasıdır. Diğer hususlardan taviz, söz konusu değildir.

Hadr usulünü;İbni Kesir,Ebu Ca'fer,Ebu Amr,Ya'kub ve K'al'un tercih ederler.

NOT: Bazı kıraat ve tecvid kitaplarında , dördüncü bir okuyuş şekli olarak "Tertil" den bahsedilmektedir. Tertil hakkında aşağıda teferruatlı bilgi verilmektedir.İfade edildiği gibi tertil'in; genel olarak ,bütün kıraat usullerinde riayet edilmesi gereken genel kıraat ölçüleri manasında değerlendirmekteyiz.Genel görüş te bu doğrultudadır.

TERTÎL :

Bir şeyi güzel,düzgün ve tertip ile kusursu< bir şekilde açık açık,hakkını vererek açıklamaktır. Sözü tane tane,yavaş yavaş,ara vererek ve güzel sıralama ve ifadeyle söylemeye "**Tertîl-i Kelâm**" denir.

Kur'an'ın tertili de, her harfinin ; edasının,tertibinin,manasının hakkını, doyura doyura vererek okunmasıdır.Kur'an'da geçen "Rattil" emrinden hemen sonra "Tertil" mastarı ile vurgu yapılması , tertilin en güzel bir şekilde yapılmasını açıkça ifade eder. Bir söz aslında ne kadar güzel mana ifade ederse etsin, o sözü gereği gibi güzel söylemezsek, güzellik ortaya çıkmaz.Kur'an kelimeleri de böyledir. Güzel okunmayınca onlardaki güzelliği ortaya çıkaramayız.Sonuçta;güzel konuşmayı bilmeyenlerin,güzel kelimeleri berbat ettikleri gibi,güzel okuyamayanlar da, Kur'andaki güzelliklerden nasiblerini alamazlar.

O halde yukarıdaki güzelliği Kur'an kıraatinde ortaya çıkarabilmek ve o güzelliği manen yaşıyabilmek için:

-Kelimelerin dizilişinin mana ile uyum sağlaması (burada,kelimeyi okurken, sesin ve o kelimedeki inceliklerin okuyucu tarafından yaşanarak belirtilmesi kastedilmiştir),

-Dilin fesahat ve belagatı hakkıyla gözetilerek ruhi ve manevi bir uygunluk,

-Yerine göre şiddetli,yerine göre yumuşak ; bazen uzun, bazen kısa okumak,

-Ğunnelere,izhar,ihfa,iklab vb. diğer tecvid kaidelerine uymak,

-Kısaca ;Kur'an'ı okurken manayı duymak ve mümkün olduğu kadar da duyurmak suretiyle , okumak suretiyle Tertilin hakkı verilmiş olur.

Kur'an okurken tertilin ve tecvidin manası ve önemi ,böylece ve açıkça ortaya çıkmaktadır. Tecvid, hiçbir zaman, sözün gelimi kaf harfini çatlatmak derdiyle, çatlatmaktaki inceliği kavrayamadan, manayı kaybetmek değildir.

O halde Kur'an okurken yukarıdaki hususlara genel manada riayet etmeye "**tertil**" denir. (Kay:Hak Dini Kur'an Dili,Azim Yay.,İst,C.8,S.397-399)

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:"Ey Kur'an ehli (olanlar) ! Kur'an'ı başınızın altına koymayınız (O'nu terk etmeyiniz),bütün gece ve gündüz onu hakkıyla okuyunuz,açıklayınız,ondakileri düşünününz ki, kurtuluşa eresiniz" (İtkan,I,293 – Karaçam,422)

Hz.Aişe validemize, bir gecede Kur'an'ı iki veya üç defa okuyan kimselerden bahsettiler.O da dedi ki: "Okudular,fakat (hadd-i zatında) okumadılar.Ben Rasulüllah (s.a.v.) ile bütün gece uyanık idim,el-Bakara,Al-i İmran ve en-Nisa surelerini okudu.Her müjde bulunan ayet geçtikçe dilekte bulundu;her korku veren ayet geçtikçe de dua etti ve Allah'a sığındı" (el-İtkan,I,293)

Şu halde Kur'an kıratından birinci derecede arzulanan şey,O'nun ihtiva ettiği hakikatlerin,mananın öğrenilmesidir.Bunun için, Kur'an okuyan kişinin kalbi,dilinin okuduğu ayetin manası ile meşgul olmalıdır.Kaynak eserlerde verilen bilgilere göre, bir ayetin manası öğrenilmeden diğerine geçilmemelidir. (el-Burhan,I,450 – Karaçam,422).

Hadis-i şerifte de geçtiği gibi, kıraat esnasında kâri, bir rahmet ayeti okuduğu zaman, onun sonunda durmalı,Allah'ın va'diyle sevinmeli;bunu bir müjde kabul etmeli ve Allah'tan rahmetiyle cenneti niyaz etmelidir.Şayet bir azab ayeti okursa, sonunda yine durmalı, manası düşünülmeli,azabından korunması için Allah'a yalvarmalıdır.

Buraya kadar, kıraatin manevi yönü üzerinde birkaç noktaya değinmiş olduk.Bilinmelidir ki ,yukarıdaki anlayış ve hassasiyete erebilmek için Kur'an, başta O'nun tecvidi olmak üzere, diğer bütün kıraat adabına riayetle ancak daha güzel anlaşılabilir ve daha çok kalplere nüfuz edebilir.

13. EZBERLER:

1-Yasin,

2-Mülk,

3-Nebe,

4-Duha'dan Nas'a kadar olan sureler ile namaz dualarını

5-Mihrabiyelerden (Bakara Suresinin 1-5 ,255 ve son iki ayeti , Haşr sıresinin son üç ayeti ,

vb.) çeşitli törenlere uygun aşr-ı şerifleri ezbere okuma.

14. KUR'AN-I KERİM'İ OKUMA ADABI:

A) KUR'AN TİLAVETİNİN MANEVİ YÖNÜ:

Allah'ın biz Müslümanlara ihsan ettiği nimetler arasında, en kıymetli mevkide bulunanı, muhakkak ki Kur'an-ı Kerim'dir.Çünkü O, Hz.Peygamberin mucizelerinin en büyüğü ve İslam davetinin bâki kalmasının yegane temelidir.

Allah'ın kendilerine Kur'an ihsan ettiği kimseler, bu büyük nimetin kadrini bilmelidirler ki, bu sayede her hallerinde Kur'an onlara önder ve delil olsun.

Müslümanlar, özellikle Din hizmeti sunan görevliler ,Kur'an'ın mana yönüyle hayatımıza nasıl tesir etmesi gerektiğini bilen ve yaşayan insanlar olmalıdır.Bu sayede insanlara,özellikle cemaatimize sunduğumuz İslam ve okuduğumuz Kur'an ,önce gönüllere,sonra hayatımıza tesir etsin.

Kur'an-ı Kerim'i insanlara tanıtmak,anlatmanın yanında O'nu öncelikle tertile ve diğer kıraat âdabına riayet ederek okumak ta ayrı bir önem arzetmektedir.Kur'an tilavetinde usul ve âdab, Kur'an'ın beyinlere ve gönüllere tesir etmesi için , kaçınılmazdır.Kur'an kıraatinin tesiri, ancak O'nun doğru tilavetiyle mümkündür.Bu ifadelerimizin kaynağı da Kur'an'dır.Konu ile ilgili bazı örnekler:

"Kur'an'ı (açık açık,tane tane) tertil ile oku" (Müzzemmil,4)

"O'nu bir Kur'an olarak ayetlere ayırdık ki, insanlara dura dura okuyasın.Biz O'nu yavaş yavaş (ve ayet ayet yirmiüçyılda) indirdik" (İsra,106)

"Kendilerine kitabı verdiğimiz ehliyetli kimseler O'nu, tilavetinin hakkını vererek okurlar" (Bakara,121)

NOT: "Tertil" hakkında daha önce bilgi verildi.

Kıraat ile ilgili adaba geçmeden önce, bizi bu ölçülere uyarak Kur'an okumamıza , dolayısıyla Kur'an'ı anlamaya da mani olan şeyleden kısaca bahsedelim:

15. KUR'AN'IN ANLAŞILMASINA MANİ OLAN ŞEYLER:

İslam büyükleri şu dört şeyin , Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına mani olduğunu söylemişlerdir:

1-Kur'an okuyucularının,okurken bütün dikkat ve güçlerini harflerin mahreçlerine sarfederek, harfleri mahreçlerinden çıkarmaya uğraşmalarıdır.Bütün Kur'an okuyucularını,Kur'an'ın manasını öğrenmekten alıkoyan bir şeytan vardır, onları daima harfleri tekrar etmeye yöneltir. "Harf mahrecinden çıkmadı" diye vesvese verir.

Böylece okuyucunun düşüncesi yalnızca harfin mahrecine teksif edilmiş olur.Böyle olunca da okuyucunun kalbine ve beynine Kur'an'ın manası inkişaf etmez.

Burada,"Kur'an okurken esas olan yalnız manayı düşünmektir, harfler başka mahreçlerden yanlış olarak ta telaffuz edilebilir, bunlar önemli değildir " gibi bir yanlış anlamaya fırsat verilmemelidir.Her Müslüman Kur'an okurken, teleffuz ettiği harfleri öyle ustalık ve kolaylıkla okumalıdır ki, harflerin teleffuzu için , manayı düşünmeye engel olacak bir gayrete ihtiyaç duymasın.

Harflerin mahreç ve sıfatlarını bilme ve uygulama safhasını geride bırakan okuyucu, kıraat esnasında manadan başka bir şey düşünmemelidir.

2- Taklid yoluyla bir mezhebe bağlanarak,inceleme yapmadan,yalnız duyduğuna inanmak suretiyle körü körüne orada donup kalmaktır.Bu şahsı, taklid ile edindiği bilgi,başka bir türlü

düşünmeye mani oluyor, öyle ki başka bir düşünce veya bilgi şekli ona göre bâtıl, hatta küfür şeklinde telakki edilir.Sofilerin, "ilim perdedir" dedikleri ilim ve anlayış, işte bu tür faydasız ilimlerdir.Yoksa basiret nuruna,keşfe ve mükâşefeye dayanan ilim,hakikatların görünmesine mani olamaz. Hatta en çok arzulanan ilim, bu tür ilimlerdir.

3-Bir günahı işlemekte israr etmek,yahut kibirli olmak veya dünyanın geçici heveslerine mübtela olmak. Butür bir anlayış ve yaşantıya sahip olmak, kalbin kararmasına ve paslanmasına vesile olan şeyler olduğundan, böyle insanların da Kur'an'ı anlamaları ve yaşamaları zor olur. (Kaynak:İ.Karaçam,a.g.e., S.433)

B) KUR'AN TİLAVETİNİN ZAHİRİ YÖNÜ:

Kur'an Ehlinin Vasıfları:

Kısaca Kur'an ehli;Müslüman,akıllı,bâliğ (rüştünü ikmal etmiş),doğru,inanılır (şayan-ı itimad),mazbut,fısk-ı fücurdan ve gösterişten uzak kimsedir.Bu vasıfları şöyle sıralayabiliriz:

1.Kur'an ehli,yalnız Allah Teala'nın rızasına nail olmak için,ihlas ile Kur'an okumalıdır.

2.Vakar ve izzet-i nefis sahibi,mütevazi olmalıdır.

3.Günahlarından korkan,affı için Allah'a yalvaran,sıhhatinin kıymetini bilen,Allah'tan ümidini kesmeyen,dua ve niyazında daim olan,olmalıdır. (er-Riayeh,s.14)

4.Bildiğini delili ile bilen, şeytandan korunan,nefsi ile mücadele eden kişidir.

5.Hayatını, dinin emir ve yasaklarına uyp uymadığını kontrol ederek devam ettiren kişidir.

6.Haksızlık yapanlarla,zalimlerele,cahillerle beraber olamayan, daima mazlumdan yana tavır koyan kişidir.

7.Kin beslememeli,kendine haksızlık edenlere bile hoş görü ile muamelede bulan kişidir. (er-Riayeh,s.15)

8.Yetiştirdiği talebelerin çokluğundan ve bundan dolayı övülmekten sakınan kişidir.

9." Din ,nasihattir " hadisi gereği,talebelerine sürekli nasihat eden, böylece bildiğini talebeleriyle paylaşan kişidir.

10.Talebelerine tedrici olarak ,öğretmek istediklerini anlayarak,hazmederek,yorumlayarak öğreten kişidir.

11.Kur'an ehli,Kur'an'ın başlıca hükümlerini, ayetlerdeki kastedilen muradı iyi bilmelidir ki, böylece öğrettikleri kalıcı ve faydalı olsun.

12.Kur'an ehli,tecvid ilmini,Kur'an'ın resm-i hattını,vakf ve ibtidayı,fasılaları,kıraatlerin isnadını vs. iyi bilmelidir. (Ğaysün-Nef' ,s.8 vd. –Karaçam,443-449)

16. KUR'AN OKUYUCUSUNUN DİKKAT EDECEĞİ HUSUSLAR:

1.İhlaslı ve kıraat edeplerine riayet etmeli.

2.Musait ise misvak veya fırça ile dişlerini temizlemelidir.

3.Abdest alarak Ku'an okunması müstehabtır.

4.Temiz bir mekanın seçilmesi. İmam-ı Şabi, "üç yerde Kur'an okumak mekruhtur" demiştir.Bu mekanlar;

a.Hamamlar,

b.Tuvaletler,

c.Çalışan değirmenler. (et-Tıbyan,s.42)

5.Kur'an okurken ,namaz dışında da kıbleye dönülmesi.

6.Temiz elbise giyilmesi.

7.Esneme ihtiyacı olduğunda, kıraatin kesilmesi.

8.Gündüzün erken saatleri (güneş doğmadan önceki zamanlar) tercih edilmeli.

9.Oturarak Kur'an okumak.

10.İstiaze ile kıraate başlamak.

11.Kıraate başlarken ve devamında huşu ve tedebbürden ayrılmamak.

Büyük veli İbrahim Havas (291 / 903) şöyle der: "Kalbin şifası dört şey ile olur:

1.Tedebbür ile Kuran okumak.

2.Mideyi boş bırakmak.

3.Gece ibadeti.

4.Seher vaktinde tadarru ve niyaz.

5.Salih kimselerle oturup kalkmak.(et-Tıbyan,s.46)

12.Ayetlerin manalarını iyice anlamak için tekrar tekrar okumak.

13.Mümkün olduğunca ağlanmalı veya bu havayı yaşamalıdır. "Hem ağlayarak dizleri üstü secdeye kapanıyorlar,hem de bu Kur'an'ı işitmek, onların kalp yumuşaklığını artırıyor" (İsra,109)

14.Kur'an okurken tertile son derece riayet edilmelidir.

15.Rahmet ayetleri okunduğunda Allah'ın fazlından istenmeli,azab ayeti okunduğunda ise,Allah'a sığınılmalıdır.

16.Kur'an'ı güzel ses ile okumaya, sesle kıraati süslemeye çalışmalıdır.(Geniş bilgi için bak,Karaçam,462)

17.Birbirine bağlı olan ayetlerin başından kıraate başlanıp, söz ve konu bittiği yerde de kıraat bitirilmelidir.

18.Kur'an okuyucusu ancak, mütevatir kıratları okumalıdır.Şaz kıratlarla kıraat caiz değildir. (Bak:Karaçam,K.Kerimin Nüzulü ve Kıraatı,s.255-312)

19.Kur'andaki sure ve ayet tertibine göre Kur'an okunmalıdır.Muhtelif ayet ve sureler birbirine karıştırılmamalıdır.

20.Kıraat bitince "Sadekallahül-Azim" denmelidir.

21.Kıraat bitince Kur'an kapatılmalıdır.

22.Dünyalık bir iş için Kur'an'ı te'vil etmemelidir.

23.Uygun olmayan mekanlarda (sokaklarda,oyun oynana yerlerde,içki içilen yerlerde) Kur'an okunmamalıdır.

24.Secde ayetleri okunduğunda secdeye varılmalıdır.

25.Duha –Nas sureleri arasında Tekbir alınmalıdır.

25.Hatim bitince dua edilmelidir.

26.Mana kat'i bilinmeden Kur'an yorumlanmaya kalkışılmamalıdır.

27.Sureler biribirinden ayrılarak okunmalıdır.

28.Yaygın olmayan, garib kıratları okurken dikkatli olunmalı,ihtilafa ve fitneye sebebiyet verilmemelidir. (İşmam ve revm gibi)

17. KUR'AN-I KERİM'İ OKURKEN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR:

1. Maharic-i Huruf ve önemli sıfatların hakkını vermeye her zaman dikkat etmek.
2. Kur'an okumaya başlarken tercih edilen okuma şekline göre med miktarlarına her yerde dikkat etmek.

3. Ğunne sözkonusu olan yerlerde ,her zaman aynı ölçüde ğunnenin hakkını vermeye dikkat etmek.
4. Vakf , vasıl ve ibtidâ kaidelerine dikkat etmek.

Kur'an okurken, mümkün olduğunca manevi bir hâlet-i rûhiye içine girmrk

18. KUR'AN'DAKİ BAZI AYETLERİN KIRAAT ÖZELLİKLERİ:

(Asım kıraatinin Hafs rivayetine göre okunuşları özellik arzeden bazı kelimeler)

1. Kur'an okumaya ilk defa başlayan kişi Eûzü –Besmele ile başlar.Ancak Tevbe suresinin başından kıraate başlıyorsa yalnız Eûzü okuyup kıraate başlar.Çünkü bu surenin başında İstiâze bulunmamaktadır.

2. Kur'an okumaya Tevbe suresi dahil olmak üzere herhangi bir surenin ortasından başlanacaksa, bu durumda okuyucu muhayyerdir.Şöyle ki:

a) Şayet surenin başında Besmele yazılı ise ,sure ortasından kıraate başlayan kişinin İstiâze ile birlikte Besmele'yi de okuması efdal olanıdır.

b) Okunacak bölümü içeren sûrenin başında Besmele yazılı değilse, yalnız İstiâze'yi okuyarak kıraate başlaması efdal olanıdır.

c) Okuyucu isterse, sure başında Besmele olsun-olmasın ,İstiâze ile birlikte Besmala'yi de okuyarak kıraate başlayabilir.

Bu surenin başında niçin besmele yazılmamıştır ?

a) Bu sure Besmelesiz nazil olmuştur.Buna sebep olarak ta;

b)Surenin Müşriklere bir ihtar ve Allah'ın bir ültimatomu olduğu; Besmele'nin ise güven ve rahmet ifade ettiği,Besmele'de bulunan rahman ve rahim sıfatlarının zikredilerek sureye başlanmasının doğru olmayacağı,

c) Bir önceki sure olan Enfal suresi ile bu sure mana yönüyle birbirine çok bağlı olmaları sebebiyle , bu iki sureyi ,bazı sahâbenin bir sure olarak kabul ettikleri,

d) Peygamberimiz (s.a.v.) diğer surelerin başlarına besmele yazılmasını emrettiği halde, bu surenin başına besmele'nin yazılmasını emretmediği, gibi sebeplerden dolayı bu surenin başına Besmele yazılmamıştır.

3. Âl-i İmran suresinin başında bulunan ( ) lafzındaki mîm, vakıf halinde medd-i lâzım yapılır.

Vasl halinde ise iki vech vardır:

a) Medd-i lazım yapılarak (4 elif uzatılarak), Mîm'e fetha verilir ve vasl yapılır.

b) Vasl halinde Mîm'e hareke verildiğinden, Medd-i Lazım olma özelliği ortadan kalktığından , yalnız Medd-i Tabii yapılarak (1 elif çekilerek) vasl yapılır. (Kay:Paluvî,Zübdet'l-İrfan,S.39–A.Çetin,Kur'an Okuma Esasları,S.241)

4.Yâsîn suresinin başındaki Sîn harfi, vakf ve vasl halinde ,Sîn'in cezmi ile ve her iki halde de Medd-i lazım olur.Vasl halinde idğamın şartlarını taşıdığı halde idğam yapılmaz. (Kay:Çetin,S.242)

Kalem suerinin başında bulunan Nûn'daki uygulama da aynıdır.

5. Aşağıdaki 7 kelimede gayr-i kıyasi olarak vakf halinde elif üzere, vasl halinde ise elif'in terki (bilâ med) ile okunurlar.

a) Mütekellim zamiri olan Ene (انا).

b) Kehf suresi 36.ayette geçen (لكنا هو) kelimesi.

c) Ahzab suresi 10. ayette geçen (الظنونا) kelimesi.

d) Ahzab suresi 66. ayette geçen (الرسولا) kelimesi.

e) Ahzab suresi 67. ayette geçen (السبيلا) kelimesi.

f) İnsan suresi 4. ayette geçen (سلاسلا) kelimesi.

g) İnsan suresi 15. ayette geçen (قواريرا) kelimesi.

6. Neml suresi 36. ayette bulunan (اتين ى) kelimesindeki Yâ (ى) harfi, vasl halinde yazıda da görüldüğü gibi Yâ'nın fethası ile okunur.Vakf halinde ise iki türlü okumak caizdir:

a)Yâ harfini harf-i med yaparak, medd-i Tabii şeklinde.vakfetmek.

b)Yâ harfini hazfedip, Nûn'un sükûnu üzere vakfetmek.

7. Furkan suresi 69. ayette geçen (فيه مهانا) he harfi zamir olduğu halde kaide dışı med ile okunur. Hafs bu vechi bu şekilde almıştır. Boğaz harfi He esre, dudak harfi Mim ötre olduğu için teleffuzda zorluk vardır ve Manaya dikkati çekmek için böyle okunduğu da nakledilir. Diğer kıratlarda ise medsiz okunur.

8. Aşağıdaki 4 kelime sonlarındaki He (ه) harfleri zamir olmayıp, kelimenin aslından oldukları için çekilmeden okunurlar.

a. (ما نفقه):Fekihe kökünden gelen Fâkihetün kelimesinin çoğuludur.Kur'an'da geçtiği yerler:

Mü'minun,19 - Sâffât,42 - Mürselat,42.

b. Hud,91.

c. (لم ينته):Şuara,116 – Meryem,46 ile ( ):Ahzab,60 – Alak,15.

Bu kelimeler Neha asıllı fiilinden türemiş, cezm halinde Yâ'ları hazfedilmiş fiillerdir.

9. Mevcud Kur'an nüshalarında bazı kelimelerde bulunan sad (ص) harfleri esasen sin (س) harfi oldukları halde sad (ص) ile yazılmışlardır.

a.Bakara suresi,244. ayet: (ويبصط)

b.Â'raf suresi,69. ayet: (بصطة)

c.Tûr suresi, 37. ayet: (المصيطرون):Buradaki sad harfini hem sin, hem sad ile okumak caizdir.

d.Ğâşiyeh, 22. ayet: (بمصيطر): Yalnız bu kelimedeki sad harfi yazıldığı şekliyle yani , sad ile okunur.

10. Aşağıdaki kelimelerde iki çeşit kıraat söz konusudur:

1.si : Medd-i Lazım yaparak ibdal ile okumak

2.si: Kelimenin aslına riayet ederek yani, aslen var olan iki hemzeden ikincisini teshil ile okumak. Bu kelimeler şunlardır:

En'am suresi,ayet 143 ve 144'te geçen (الذكرين) kelimeleri,

Yunus suresi,ayet 51 ve 91'de geçen (الئن) kelimeleri,

Yunus suresi, ayet 59'da geçen (الله) kelimesi,

Neml suresi,ayet 59'da geçen (الله) kelimesi.

11. Aşağıdaki kelimeler, ilk bakışta idğam-ı maalğunne şeklinde okunacak gibi görülseler de, sakin Nun'dan sonra gelen vav (و) ve Ya (ى) harfleri, aynı kelimede bulunduklarından, izhar ile okunurlar.Bunlara **İzhâr-ı Kelime-i vâhide** denir.

Bu kelimeler şunlardır:

1. (الدنيا) Kelimesi:Kur'an'da 115 yerde geçer.

2. (بنيان) Kelimesi:Kur'an'da 6 yerde geçer.

Tevbe suresi,109 ve 110. ayetlerde,

Nahl suresi, 26. ayette,

Kehf suresi, 21. ayette,

Sâffât suresi, 97. ayette,

Saff suresi, 4. ayette geçer.

3. (قنوان) Kelimesi:Kur'an'da 1 yerde geçer.En'am suresi, 99. ayette.

4. (صنوان) Kelimesi:Kur'an'da 1 yerde geçer. Ra'd suresi, 4. ayette .

12. Aşağıdaki iki kelime sonlarında bulunan zamirler gayr-i kıyasi olarak zamme ile okunurlar.

1. Kehf suresi,63. ayetteki (ومانسانيه) He harfi.

2. Feth suresi, 10. ayette geçen (عليه الله) He harfi.Buradaki zamiri Hafs'ın ta'zim için zamme ile okuduğu nakledilse de; esas sebebin; Hafs'ın hocasından,hocasının da hocaları kanalıyla Peygamberimizden böyle öğrenmiş olmalarıdır.

13. Rum suresi, 54. ayette üç defa tekrar eden (ضعف) kelimesindeki (ض) harfinde iki şekilde kıraat caizdir.

1. (ضعف) Şeklinde ve Kur'an'da yazıldığı gibi fetha ile okumak.

2. (ضعف) Şeklinde Dat harfinin zammesi ile okumak. (Kay:Çetin,243)

14. Zümer suresi, 7. ayette geçen (يرضه) kelimesindeki zamir ve Nur suresi, 52. ayette geçen (ويتقه) kelimesindeki zamir, ihtilas ile ve çekilmeden okunurlar.

(يرضه) Kelimesinin aslı (يرضاه) şeklindedir.Aradaki elif, cezm sebebiyle hazfedilmiştir.İşte, kelimenin aslı nazar-ı dikkate alınarak 'zamirin makabli sakin olursa çekilmez' hükmü gereği, buradaki zamir de asla işaret olmak üzere çekilmeden ve ihtilas ile okunur.

(ويتقه) Kelimesi de aynı sebepten dolayı çekilmez ve ihtilas ile okunur.

İHTİLAS: Harfi hafif sesle ve sür'atlice okumak demektir.

15. Hud suresi, 41. ayette geçen (مجريها) kelimelerindeki Ra (ر) harfi **İMALE** ile okunur.

İMALE: Adı geçen yerdeki Ra (ر) harfini elif ile Ya arasında veya üstün ile esre arasında, okuyuş ile okumaktır. Femi muhsinden almak lazım. Bu anlatımla olmaz.

İMALE-İ SUĞRA: Ses;üstüne,elife yakın olursa, İmale-i suğra olur. **Taklil veya Beyne denir. Femi muhsinden almak lazım.**

İMALE-İ KÜBRA: Ses;esreye,Ya harfine yakın olursa, İmale-i Kübra olur. **Femi muhsinden almak lazım.**

16. Yusuf suresi, 11. ayette geçen (لا تامنا) kelimesinde İŞMAM yapılır.Bu kelimenin aslı (لا تامنُنَا)' dir.Bu kelimeyi işmam ve ihtilas (Ravm) ile olmak üzere iki vech caizdir.

İŞMAM:Sükûn-u ârızı okuduktan sonra harekesine işaret etmek üzere dudaklara ötre hali verip, sonra tabiî şekline döndürmektir.

17. Fussilet suresi, 44. ayette geçen (ااعجمى) kelimesindeki ikinci hemzede **Teshil** yapılır.

18. Hucurat suresi, 11. ayette geçen (باس الِاسم الفسوق) kelimesinde Lam-ı tarifin lam harfine esre verilerek geçilir.

Bu kelimede böyle bir vasl uygulamasının sebebi şudur:

El-İsmü (الإسم) kelimesinin başındaki Lam-ı tarifin hemzesi ile İsmü (الإسم) kelimesinin başındaki hemze, hemze-i vasldır.Kaide gereği iki kelime veya harf arasında bulunan vasl hemzeleri okunmazlar.Arapçada ise **'ictima-u sakineyn'** söz konusu olduğunda, sakinlerden birine kesre takdir edilerek vasl yapılır.Burada Lam'ın başında da sonunda da hemze-i vasl bulunmaktadır.Bu hemzelere mi, lam harfine mi hareke takdir edilmelidir ? sorusuna: 'Lam harfi, hemze-i vasıllara göre daha kuvvetli harftir' noktasından hareketle, Lama bir kesre takdir edilir ve böylece vasl yapılır. Bunun diğer adı nakildir.

19.Aşağıdaki kelimeler **Ha-i Sekt** ile okunurlar:

Ha-i Sekt: Kelimenin son harfinin harekesini korumak içi ziyade edilen sakin He ( ) harflerine denir.

Bu kelimelerin vakıf hallerinde He ( ) harflerinin sükunu ile durma konusunda bütün kıraat imamlarının ittifakı vardır.

Asım kıraatinin hafs rivayetine göre bu kelimelerin vakf ve vasl hallerinde He ( ) harfleri sakin olarak okunurlar.

1. Bakara suresi,259.ayet : (لم يتسنهْ)
2. En'am suresi, 90. ayet : (اقتده)
3. Hâkkah suresi,19 ve 25. ayetler : (سلطانيه)
4. Hâkkah suresi, 20 ve 26. ayetler: (ماليه)
5. Hâkkah suresi,28. ayet : (كتابيه)
6. Hâkkah suresi, 29. ayet : (حسابيه)
7. Kâriah suresi, 10. ayet : (ماهيه) (12)

19. KIRAATTE DUDAK TALİMİ VE ÖNEMİ

Tilavet esnasında usul ve kaidelere uygun olarak dudakların aldığı şekil ve hareketlere '**Dudak Ta'limi**' denir.

Kur'an-ı Kerim tilavetinde dudak ta'limi,Tecvid bilgisi kadar önemlidir.Bir harfi sakin veya harekeli olarak okurken mutlaka o harfte bulunan sıfatların ve mahrecinin gereği olarak çıkarılması gereken sesi doğru verebilmek için mutlaka dudak ta'limini bilmek ve uygulamak gerekir.

Dudak talimi tilavette o kadar önemlidir ki kıraat ehli olan birisi ama olsa veya kasetten bir okuyucuyu dinlese, okuyucunun dudak talimine ne derece riayet ettiğini rahatça anlayabilir.

Dudak talimi Kur'an kıraati ile birlikte muhtelif seminer veya konferans konuşmalarında, değişik edebi hitabelerde, vaaz ve hutbe konuşmalarında, spikerlik ve haber programlarında, özellikle sanat musikisi icraatında, nihayet muhtelif amaçlı diksiyon çalışmalarında ayrı bir öneme haizdir.

Kısaca dudak hareketleri, konuşmacının veya okuyucunun konuşmasını ve okuyuşunu hatasız ve doğru olarak ifade edebilmesini ve okuyabilmesini sağlayan olmazsa olmaz denebilecek kadar önemlidir.

.DİP NOTLAR:

(1) Töreyin, 1998: 10

(2) İslam Kültür Atlası, İsmail Raci el-Faruki, Yeni Şafak Gazetesi,1999 baskısı, S . 259-26

(3) (Kay:İthaf,S.5 vd. ;Karaçam,K.K.Nüz. ve Kıraati,s.235 vd. ;Karaçam,K.K.Faz. ve Ok.Kaid., s.55

(4) el-Burhan,I,327 ; Karaçam,57
(5) M.E. Maşalı,Kurân'ın Metni, S.360, 305.dip not.
(6) Zekeşi,I,s.329.
(7) Neşr,I,41 ; Karaçam, a.g.e., S.58
(8) Sırat-ı Müstekîm Mecmuası,C.6,Sayı.147,Sayfa.267 ; Karaçam,a.g.e.,58-59
(9) Suyuti,el-İtkan,I,215 vd.
(10) Doç.Dr.Suat Yıldırım,K.Kerim ve Kur'an ilimlerine Giriş,S.38.
(11) Mekki, el-İbane, s. 37-38 – Maşalı,357
(12) Prof. Abdurrahman ÇETİN,Kur'an Okuma Esasları, S.241-244.
13- Talip AKBAL. Kuran-ı Kerim ve Kıraat Ders Notları
14- Ramazan PAKDİL. Tecvit Notları
15- Abdullah BOZ. Kuranı Kerim – Kıraat - Tecvit ve Dudak Talimi Ders Notları

DİNİ BİLGİLER ÖĞRETME BECERİSİ, DİN HİZMETLERİNDE HİTABET VE TÜRLERİ

13 – DİNİ BİLGİLER ÖĞRETME BECERİSİ, DİN HİZMETLERİNDE HİTABET VE TÜRLERİ DERSİ*

Dini Bilgiler Öğretme Becerisi, Din Hizmetlerinde Hitabet ve Türleri dersi 16 saat olarak planlanmış olup, bu derste işlenecek konular şu şekilde düzenlenmiştir:

Ders Planı:

DİN HİZMETLERİNDE HİTABET VE TÜRLERİ (8 Saat)

1. Hitâbet ve dinî hitâbet kavramı **(1 Saat)**

2. Dinî hitâbet türleri

2.1. Cami içi dinî hitâbet **(3 Saat)**

2.1.1. Hutbe

2.1.1.1. Tanımı, yer ve zamanı

2.1.1.2. Hükmü ve şartları

2.1.1.3. Duaları

2.1.1.4. Hazırlanması

2.1.1.5. Sunumu

2.1.1.6. Değerlendirmesi

2.1.2. Vaaz **(3 Saat)**

2.1.2.1. Tanımı, yer ve zamanı

2.1.2.2. Duaları

2.1.2.3. Hazırlanması

2.1.2.4. Sunumu

2.1.2.5. Değerlendirmesi

2.2. Cami dışı dinî hitâbet **(1 Saat)**

2.1.3. Konferans

2.1.4. Sohbet

2.1.5. Radyo ve TV'de dinî konuşmalar

2.1.6. Önemli gün ve gecelerde yapılan dua ve konuşmalar

Dersin Amacı

- Hitabet ve dini hitabet kavramlarının açıklanması,
- Hutbe ve vaaz gibi dini hitabet türlerinin hazırlık aşaması,
- Hz. Peygamberin hitabetindeki inceliklerinin ve Kur'ân-ı Kerim'deki hitabet ilkelerinin hatırlatılması,

* Haz: Şenol TİRYAKİ, Eğitim Merkezi Müdürü, Trabzon Eğitim Merkezi

❖ Bilgi verme yanında bir davranış geliştirme vasıtası olduğu hedeflenmektedir.

DİN HİZMETLERİNDE HİTABET VE TÜRLERİ

HİTABET ve İLGİLİ KAVRAMLAR

İnsanlar toplu halde yaşarlar. Yaşamlarını sürdürebilmek için birbirleriyle sürekli ve düzenli iletişim kurmak zorundadırlar.

Birbirleriyle iletişim kuramayan insan toplulukları zaman içinde dağılır ve yok olur. Bu nedenle insanlar, var oldukları günden bugüne değin aralarında çeşitli yollarla iletişim kurmuşlardır. Günümüzde en etkili iletişim, konuşma ve yazma yoluyla kurulmaktadır**.**

Günümüzde kişilerin ve kurumların başarısı **iletişim** ile ölçülmekte ve değerlendirilmektedir. Bu nedenle yaşadığımız çağda bilgi ve bilginin aktarımı her zamankinden çok önem kazanmıştır. Bilgi, yazılı ve/veya sözlü olarak ve sıklıkla görsel malzemeyle desteklenerek aktarılmaktadır. Bu çalışmada, sözlü iletişim ortamlarında "bilginin nasıl aktarıldığı" konusu üzerinde durulmuştur. Günümüzde toplumsal değişimler, yaşamın her alanını olduğu gibi sözlü iletişim türlerini de etkilemekte, yeni gereksinimlerle yeni türler ortaya çıkmakta veya var olan türler biçim ve içerik değiştirmektedir. Böylelikle, kaynaklarda hiç yer almayan yeni sözlü iletişim türlerinden de söz etmek gerekmektedir.

Kavramsal olarak "**iletişim**", bir vericiden (kaynaktan) bir alıcıya (hedefe) bir mesaj gönderilmesi ve bunun karşılığında bir geri bildirim alınması sürecidir. Bu tanımlamaya dikkatli gözlerle bakan ve üzerinde biraz düşünen insanlar, buna göre her zaman ve her yerde olağanüstü bir biçimde sürekli iletişim süreci içerisinde yer aldığımızı göreceklerdir. Evrende iletişimin olmadığı, yani mesajların insanlara ulaştırıldığı ve olumlu yahut olumsuz geri beslemelerin sağlanmadığı hiçbir yer ve hiçbir an yoktur. Öyleyse iletişim basit, önemsiz bir şey değil, çok önemsenmesi gereken bir anlayış, hatta onu etkili kullanmak bir 'hayat tarzı' olmalıdır. Bu anlayış ve hayat tarzı sahiplenişine bizim koyduğumuz isim "iletişim bilgeliği"dir. Mutlu olmak isteyen insan, çok farklı gözlerle bakarak, çok farklı boyutlar çerçevesinde, hayatini bir "iletişim bilgesi" olarak yaşamalıdır. Bunu sağlayabilmek içinde konuşmaya, hitabete ve anlaşılmaya ihtiyaç duyulmaktadır**.**

Öyle insanlar vardır ki, konuştukları zaman soluduğunuz havanın bile onların sayesinde olduğunu zannedersiniz. Yani konuşmaları öyle etkilidir ki, bulundukları her ortamda, kısa bir sürede insanları etraflarında halka yapmayı başarırlar ve çevreleri üzerinde kıskanılacak etkileri vardır.

Diksiyon

Söz söylerken duygu ve düşünceleri, doğru ve üslubuna uygun olarak anlatmak için;

– Sesin ahengini,

– Söylenişi,

– Jesti-mimiği ve alınacak tavırları yerli yerinde ve güzel kullanma sanatıdır.

Konuşma hatalarını ve şîve bozukluklarını düzeltmek için kullanılır.

Diksiyon; konuşma dilini yazı diline göre inceler.

Diksiyon; camilerde, mahkemelerde, meclis kürsüsünde konuşan, kısacası söz sanatını meslek edinmiş kimselere de büyük yararlar sağlar.

Bununla beraber denilebilir ki, hemen hemen herkes bir toplulukta konuşmak ihtiyacını duyar.

Bu bakımdan, diksiyon alıştırmaları herkes için yararlıdır. Özellikle herkese toplulukta söz söyleme fırsatını veren zamanımızda, bu çok gereklidir.

Konuşurken gözlerinizi dinleyicilerden ayırmayınız, devamlı olarak onlara bakınız. Sözleriniz karşısında aldıkları tavırları görünüz. Sağa sola bakan, tavanı seyreden yahut başını kaldırmayan hatip can sıkar.

Hatibin telâffuzu düzgün olmalıdır. Telâffuz, kelimeleri düzgün söylemek demektir. Bozuk söyleyiş, daha çok dilin, çenenin ve dudakların tembelliğinden ileri gelir. Adeta mırıldanan hatip başarılı olamaz. Bunun için ciddi çalışmalara ihtiyaç vardır. İyi bir kitaptan her gün dört beş sayfayı yüksek sesle okumak bunlardan biridir.

Bedenin canlılığı ve hareketliliği sözün tesirini artırır. Vücut hareketlerinin bir uyum içinde bulunması ve yapmacık havasında olmaması gerekir. Jestler ve mimikler tabii olmalıdır.

Fonetik (Konuşmada Ses Bilgisi)

Diksiyonda;

– Seslerin meydana gelmesini,

– Ses aygıtlarının gerek durumlarını inceleyen yardımcı bir bilgidir.

Diksiyon, konuşma dilini yazı diline göre inceler. Yalnız yazı dilindeki basit alfabe sistemi, bütün sesleri göstermeye yetmediği için **fonetik**; konuşma dilindeki sesleri bütün incelikleri ile kayda çalışır. Ve konuşma dilini belirli fonetik düzen ve kurallara bağlar.

Bu yüzden fonetik, diksiyonun esaslı bir yardımcısıdır. Fonetik, yalnız söyleniş yönünü göz önünde tutar; hâlbuki diksiyon için bu kadarı yetmez.

Prezentasyon

Sunuş yapma tekniklerini bilmektir.

Nefes alma

Konuşma başlangıcında; burundan, Konuşma arasında ise; ağız ve burundan karışık nefes alınabilir.

Ses dalgalarında titreşim **(tonlama)** tümceye yapılır.

Vurgu, sözcük ve tümceye yapılır.

Entonasyon (Monoton olmak) bütün metne yapılır.

Normal cümlede, yüklemin yanındaki kelimede vurgu vardır. Yazarken buna göre yazmak lazımdır. Ben o kitabı **dayıma** verdim.

Şayet vurgu "Kim" sorusuna cevabı belirtecekse, yazıda:

O kitabı dayıma **ben** verdim.

Sözlü ifadede ise: Vurgu hangi kelimeye yapılırsa onadır.

Konuşmada sesin apayrı bir önemi vardır. Konuşmacıyla dinleyici arasındaki iletişimi sağlayan en mühim faktör sestir. Zayıf, korkak, cırlak, monoton bir ses kadar, kaba, pürüzlü, hoyrat, gürültülü, fazla cüretkâr bir ses de hoş karşılanmaz. Konuşurken ses tonu değişmeli, alçalıp yükselmelidir.

Sesin hızı da manaya göre ayarlanmalıdır. Çok hızlı konuşan, durak nedir bilmeyen hatip gibi, yavaş konuşan veya çok duraklayan hatip de başarısız olmaya mahkûmdur. Yerine göre ağır, hızlı yahut normal konuşmak en iyisidir.

Sesin şiddeti de normal olmalıdır. Fısıltıyla veya tam tersine bağırarak konuşmak doğru değildir.

Söyleniş/Telaffuz (Pronunciation)

Diksiyonda söylenişe büyük bir önem verilir. Ses âletinin hareketiyle birçok hecelerin farkları belirtilerek işittirilmeye çalışılır. Bu çalışma çok gereklidir. Söylenişte ünlülerin çıkarılması konuşma organlarının hareketiyle sağlanır.

Dilimiz, Türkiye'nin her yerinde aynı sesleri vererek konuşulmaz. Bu sesler birçok yerlerde birçok değişik seslere dönerler. İşte bir dilin farklı coğrafi bölge ve kültür ayrılıkları nedeniyle birbirinden farklı söyleyiş ve yazılışlarına **lehçe (Diyalekt)** denir.

Türkçenin Lehçeleri

1. Anadolu lehçesi
2. Azeri lehçesi
3. Çağatay lehçesi
4. Kıpçak lehçesi

Bizler Türkçenin Anadolu lehçesini kullanıyoruz.

HİTABET (Retorik); **خطب** kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Şahsa ve topluluğa karşı söz söylemektir.[365] Diğer bir ifadeyle; bir şeyler anlatmak için sözü başkasına yöneltmektir. Veya etkili, güzel ve düzgün söz söyleme sanatıdır. Diğer bir tanımda ise hitabet; düşüncenin resmedilmiş halidir. Sağduyunun dile gelmesidir. Muhatapları ikna etme sanatıdır.

Terim olarak **hitabet**, Bir topluluğa bir fikri açıklamak Öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek gibi gayelerle yapılan güçlü ve etkili konuşma sanatına verilen bir isimdir. İşte "duygu ve düşüncelerin, planlı, programlı metodlu ve maksatlı bir şekilde başkalarına anlatılmasına, düşünülen ve bilinen şeylerin dinleyicilere tesirli ve düzgün bir ifade ile sunulmasına **hitabet** denir." Bu faaliyette **hatiplik** ve bu görevi yapanlara da **hatip** (çoğulu, hutabâ) denilmektedir.

Hitabet, gayesi insanları ikna etmek olan bir söz sanatıdır. Güzel sanatlar içinde yer alır. Sözü güzel söylemekten maksat, bir düşünceyi, bir anlayışı yaymak, onu dinleyicilere aşılamaktır. Bunu sağlamak için de sözün güzel ve etkili söylenmesi şarttır.

Nutuk ve hitabe aynı anlamdadır. Ancak konuları siyasi fikirler, sosyal ve milli ülküler olan hitabelere nutuk denmektedir.

Asıl olan konuşmadır. Yazı, konuşmanın kaydedilmiş halidir.

HİTABETİN AMACI ve KONUSU

Hitabet şu gayeleri taşımaktadır: Konuşma ve yazmanın amacı, duygu ve düşüncelerimizi başkalarına açıklayabilmektir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

[365] İbn Manzûr, Lisânü'l- Arab, Daru'l-Maarif, Kahire, tsz., s. 1194.

1. Bir konuda toplumu bilgilendirmek, aydınlatmak,

2. Bir fikri benimsetmek,

3. Dinleyicileri harekete geçirmek, belirli bir yöne sevketmek ve eylemi devamlı hale getirebilmek,

4. Muhatapların o eylemden tat alabilmelerini sağlamak ve dinlendirmek.

Hitabet'in konusu, hatibin konuşmalarına esas olacak ana fikir demektir. Hitabetin belirli bir konusu yoktur. Her şey, her fikir hitabete konu olabilir. Hitabet'in, konularına ve uygulama alanlarına göre bir takım çeşitlere ayrılması da bunu göstermektedir. Hitabetin çeşitleri konusunda da görüleceği gibi; dini hitabetin konusu tamamen dinidir. Ancak konuları tespit ederken, zaman ve mekân unsuruna dikkat etmek, çevrenin, sosyal ve kültürel şartların gerektirdiği ihtiyaçları dikkate almak önemlidir.

Hitabet işleyiş açısından mantık ilminin, kaynakları açısından Kur'an ve hadis ilminin, sonuç alma noktasında psikoloji ve sosyoloji ilimleriyle alakadır. Gazali bu anlamda bir ferdi ikna etmek için özellikle kişiyi şek duruma getirmenin başarı olduğunu ifade etmektedir.

Tebliğ: Açıklamak, bildirmek, ulaştırmak anlamına gelir. ***İrşad*** ise: doğru yolu göstermek, manen aydınlatmak, gafletten uyandırmak demektir. Tebliğ edene ***mübelliğ,*** irşad edene de ***mürşid*** denilir. İrşad ve tebliğ, inancımızın bize yüklediği bir görevdir, "Her Müslüman, bilgisi, gücü, imkan ve kabiliyeti nispetinde din, ahlak ve insanlık namına ne biliyorsa, bunları kendisi kadar bilmeyen kimselere öğretmek, ona rehberlik etmek mecburiyetindedir. Hayrı, fazileti ve iyiliği yaymak bu meziyetlere sahip olan her müslüman için bir vazifedir. Çünkü *"Siz (müslümanlar) iyiliği emretmek, kötülüğü men etmek ve Allah'a inanmak için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz."*[366].

HİTABETİN TARİHÇESİ ve ÖNEMİ

Hz. Âdemin eşyanın isimlerini meleklere anlatması, insanın ilk konuşma örneğidir. Bizi biz kılan konuşma gücümüzdür. Evrendeki diğer varlıklardan bizi farklı kılan ise aklımız ve konuşma gücümüzdür. Bu konuşmalarımızı muhataplarımızın istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yaparsak bir anlam ve mana kazanır.

İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli özellik, konuşma ve düşünme kabiliyetidir. Hayat şartları insanı, diğer insanlarla sürekli bir arada bulunmağa ve başkalarıyla ilişki kurmağa zorlamaktadır. İnsan bu ilişkileri, işaret, resim, yazı ve söz gibi bir takım iletişim araçlarından faydalanarak sağlamaya çalışmaktadır. Karşılıklı iletişim ve ilişki vasıtalarının en vazgeçilmez olanı şüphesiz sözdür. Yalnızca söz de yeterli olmamakta, düşünceyi güzel sözle süslemek gerekmektedir. Bu etkiyi YUNUS EMRE'nin şu şiirinde görmemiz pekâlâ mümkündür:

Sözünü bilen kişinin	Söz ola kese savaşı	Kişi bile söz demini
Yüzünü ak ede bir söz.	Söz ola kestire başı	Demeye sözün kemini
Sözü pişirip diyenin	Söz ola ağulu aşı	Bu cihan cehennemini
İşini sağ ede bir söz.	Balıla yağ ede bir söz.	Sekiz uçmağ ede bir söz.

Ayrıca; tatlı söz yılanı deliğinden, kötü söz insanı dininden eder diye darb-ı mesel olmuştur. Kılıç yarası onulur ama dil yarası onulmaz.

[366] Al-i İmran 3/110.

Eski Yunan'da Agora denilen geniş alanlarda hitabet yapılmıştır. En meşhur hatipleri; Demosthones (M.Ö.383–332), Perikles (M.Ö. 494–429) ve Eşin (M.Ö.389–313)'dir. Romalılarda forum denilen yerler vardı. En meşhur hatipleri; Çiçero (M.Ö. 106-43), Plin (M.Ö. 113-62) ve Seneca (M.Ö. 55-M.S. 4)'dır. İlk defa para karşılığında hitabet dersi veren ve bu konuda kitap veren kişinin Sicilyalı Koraks (M. Ö. V y.y) olduğu bilinmektedir.

Araplarda İslam'dan önce okuma-yazma oranı çok düşüktü. Ancak sayıları 122 yi bulan panayırlarda bu hitabeler meşhurdu.Bunların en meşhuru Ukaz Panayırı (15-30 Zilkade arasında Taif ve Nahle arasında vadi içindeki hurmalıkta kurulurdu.)'dır. En fazla şöhrete ulaşan Amr b. Külsüm (ö. 584), Kuss b. Saide (ö.600) ve Nabiga ez-Zübyani (ö.604)'nin muallakatıdır.

Birçok peygamberin hitabeleri Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Peygamberlerin Hatibi ünvanı Hz. Şuayb'a aittir. Hitabetin zirve noktası Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Kendiside diğer peygamberlere verilmeyip kendisinde var olan özellikleri şöyle belirtmişlerdir: ***"Cevâmi'u'l-kelim (az ve öz söyleme kabiliyetiyle) gönderildim."***[367] Zaten Kur'an-ı Kerim i'câzı ve îcâzı ile bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

Ashab-ı Kiram arasında ise dört halife, Hatibü'n-Nebi olarak bilinen Sabit b. Kays el-Ensari, ilk öğreticilerden Mus'ab b. Umeyr ile Sa'd b. Ubade, Hz. Aişe ve ordu komutanlarından Halid b. Velid, Mugire b. Şu'be, Sa'd b. Ebi Vakkas hitabeleriyle ünlü olan kişilerdir.

Hitabette konuşma anı dikkate alınmakta, yazıda ise süreklilik hedeflenmektedir.

KONULARI YÖNÜNDEN HİTABET ÇEŞİTLERİ

1. Akademik Hitabet

İlmi ve fikri bir konuyu açıklamak ve bir tezi savunmak ve toplumu aydınlatmayı hedefler. Derinlemesine bir araştırmayı gerektirir. Bu hitabet türünde heyecan pek bulunmaz. Genelde konuya ilişkin ön bilgileri bulunan ve insanlar bu hitabette hazır bulunurlar.

2. Hukuki Hitabet

Hukuk ilmine ait bilgiler bu türe girer. Adli yargıya mensub kişilerin belli zamanlarda yaptığı konuşmalarda bu kapsamdadır. Hz. Peygamberin davalaşmalardaki insanlara davranış şekillerinde olduğu gibi.[368]

3. Askeri Hitabet

Kumandanların askerlerini gayrete getirmek maksadıyla yapmış oldukları, kısa, özlü ve etkili konuşmalardır. Bilhassa savaş anında olursa sözlü hitabetin en güzel örneği olur. Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde buyrulmaktadır: "***Ey peygamber, müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa, iki yüz(kâfir)i yenerler. Sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü kâfirler, anlamaz bir topluluktur.*** "[369]

Asker bir millet olarak Türkler arasında, yazılı ve orijinal tam metinleri elimizde olmasa bile, zengin bir askerî hitâbet türünün varlığını müşahede etmekteyiz. Bir savaş öncesinde

[367] Buhârî, Cihad, 122; Müslim, Mesâcid, 6.
[368] Ebu Davud, Akdiye, 7.
[369] Enfal, 8/65; Bkz. Buhari, Cihad, 156; Müslim, Cihad, 6.

Oğuzhan'ın, Şalon'da Atilla'nın, Niğbolu'da Yıldırım'ın, Çaldıran'da Yavuz'un, Sultan Alparslan'ın –hemen herkesce bilhassa erbâbınca bilinen- hitâbetler bunun en güzel örnekleridir.

4. Siyasi Hitabet

Devlet adamının veya politikacının devlet işlerinin düzenli yürüyebilmesi için gerekli önerileri ortaya koymak, tehlikeli şeylere karşı uyarmak için yaptıkları konuşmalardır. Siyasi hitabetin bir çeşidi de *diplomatik hitabet'* tir.[370]

5. Dini Hitabet

Emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker amaçlı insanları dini konularda aydınlatma amaçlı yapılan konuşmalardır. İnsan hayatının her dönemine ışık tutan İslam dini onun iki dünyasını da aydınlatmak gayesiyle belirli hükümleri vardır. Bu hitabetin en güzel örneklerini Hz. Peygamber'de görmekteyiz. **İki cihan peygamberi Resûl-i Ekrem, hicretin 10. yılında hac ibadeti esnasında Arafat'ta, 100.000'den fazla müslümana veda hutbesini irad etmişlerdir.**[371] Bugün dinin doğru anlaşılmasına da rehberlik edecek kişiler ise imam-hatiplerdir. Çünkü ***âlimler peygamberlerin mirasçılarıdırlar***.[372]

En eski hitabet türlerinden biri olup, aşağı yukarı her cemiyette görülür. Türkler arasında Cumhuriyet devrine kadar hutbelerin Arapça söylenmesi, Türkçe olan vaazların ise yazılı olarak zamanımıza intikal etmemesi yüzünden bu hitabet türünün varlığından emin, fakat tarihî ve seçkin örneklerinden ne yazık ki mahrum bulunuyoruz.

6. Diplomatik Hitabet

Uluslararası ilişkilerde, diplomatik nezaket kuralları için de yapılan hitabet şeklidir. Yabancı ülkeler arası ziyaretlerde verilen demeçler, karşılama ve uğurlama törenlerinde yapılan konuşmalar, harici bir konuyla ilgili olarak yetkili bir kimsenin devlet görüşünü açıklaması vs. bu tür hitabeti meydana getirir. Diplomatik hitabette, ülke çıkarları ve devletlerarası ilişkiler göz önünde bulundurularak; kırıcı olmayan, yorum yapmağa elverişli esnek ve yumuşak ifadeler kullanılır, dengelere dikkat edilir.

ŞEKİL YÖNÜNDEN HİTABET TÜRLERİ

Konuşmacının bir kişiden ibaret olduğu türlerin yanında, birçok konuşmacının bulunduğu türler de vardır. Konferans, hitabet ve nutuk, birinci gruba girer. Münâzara, açık oturum, panel, sempozyum, tartışma ve forum ise, ikinci grupta mütalâa edilir.

Sahasında söz sahibi olan bir şahsın, bilgi vermek, orijinal bir fikri ifade etmek, bir tezi savunmak gayesiyle belli bir konuda yaptığı konuşmaya "**konferans**" diyoruz. Diğer milletlerin konferans anlayışı bizden farklıdır. Konferans üslubu edebi açık ve anlaşılır olmalıdır.

"**Hitabet**"teki gaye ise, ikna etmek ve dinleyiciyi belli hareketleri yapmaya zorlamaktır. Bunun heyecan tonu konferansınkinden fazladır. "**Nutuk**" (Söylev), hitabete benzeyen bir

[370] Tevbe 9/2–3.
[371] İbn Hişâm, II, 350; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 542–544.
[372] Ebu Davud, İlim, 1; İbn Mace, Mukaddime, 17; Darimi, Mukaddime, 32.

konuşma türüdür. Ancak konuları siyasi fikirler, sosyal ve milli ülküler olan hitabelere nutuk denmektedir. Nutuk düşünce, duygu ve istekleri geniş kitlelere ulaştırmak ve onları yönlendirmek amacıyla yapılır.

Çok konuşmacının bulunduğu türlerin başında "**münazara**" gelir. Bunda iki ayrı fikir vardır: Tez ve antitez. Bu iki zıt fikir, iki grup konuşmacı tarafından bir jüri huzurunda tartışılır. Münazaralarda asıl olan üstün gelmek değil, doğruyu bulmaktır. Hz. Peygamber Necran'dan gelen heyetle Hz. İsa konusunda uzun bir münazara yapmıştır.

"**Açık oturum**" türü, biraz daha farklıdır. Belli bir konu birkaç konuşmacı arasında irdelenir, gerçeğe ulaşılmaya çalışır. Konuşmacıların sayısı 3–5 kişiyi, süresi de 1,5 saati geçmemelidir. Günümüzde açık oturumlar radyo ve televizyonlardan yapılmaktadır.

"**Tartışma**" da açık oturuma benzer, fakat burada konuşmacılar fikirlerini şiddetle savunurlar.

"**Konferans**" ilmî, fikrî yahut araştırmaya dayalı bir konuyu anlatmak, orijinal bir tezi savunmak maksadıyla, daha çok aydın bir dinleyici gruba karşı yapılan konuşmaya denir. Konferanslarda dinleyicilere yeni fikirler sunulur, araştırma sonuçları açıklanır yahut ilmi gerçekler anlatılır. Bu bakımdan konferanslarda ateşli ve şiddeti ifadeler, keskin üslup uygun karşılanmamaktadır.

"**Panel**", Bir konunun sohbet havası içinde, birkaç kişi tarafından dinleyici önünde tartışılmasıdır. Bir başkan idaresinde yapılan bu tür konuşmalarda, belirli bir karara varmaktan ziyade, ele alına konu, çeşitli yönleriyle aydınlatılır, farklı görüşler ortaya konulur Panel sonunda, dinleyiciler sual sorabilir. Eğer bu toplantıda dinleyicilerin de tartışmaya katılması düşünülür ve bu şekilde gerçekleşirse, buna **forum** adı verilir.

Panel, başkanın konuyu ve konuşmacıları tanıtmasıyla başlar, panel sonunda forum yapılıp yapılmayacağı da açıklanır. Başkan, gerektiğinde konuşmacılara konuyla ilgili açıklayıcı sorular da sorabilir. Bu bakımdan başkanın da konuya vâkıf olması önceden hazırlık yapması ve planlandığı şekilde zamanın yerinde kullanılmasına dikkat etmesi gerekir. Ayrıca bu tür toplantılarda, dinleyicilerden alınacak suallerin, karşılıklı tartışmalara yol açmamak için, yazılı olmasında fayda vardır.

"**Sempozyum**" Bir konunun değişik yönleri üzerinde, farklı kimseler tarafından yapılan seri konuşmalara denir. Bu tür toplantılardaki konuşmaların sohbet ve samimiyet havası içinde yapılmasına dikkat edilir. Bazen, birkaç gün süren, birkaç oturumda yapılan sempozyumlar da düzenlenebilir. Her oturumun bir başkanı bulunur. Başkan konuyu açıklar, konuşmacıları tanıtır. Konuşmacılara eşit süreler verir. Oturum sonunda ortaya çıkan görüş ve sonuçları özetler ve forum yapılacaksa, isteyen dinleyicilere; özellikle konunun uzmanı olan dinleyicilere söz verir. İlgili konuşmacılar da bunları cevaplandırır. konuşmacı sayısı 3–6 konuşma süresi 5–20 dakikadır. Konu genel ve tektir.

"**Sohbet**" dostça ve arkadaşça konuşup hoş vakit geçirme, yarenlik etmektir. Sohbet, samimi ve dostça yapılan bir nevi derstir. Bu konuda Yunus Emre şöyle demiştir;

Erenlerin sohbeti artturur marifeti
Cahilleri sohbetten her dem süresim gelür.

"**Monolog**" daha ziyade hayatın komik tarafların, hurda kısımlarını aksettiren konularda, kalabalık bir dinleyici kitlesine bir kişi tarafından söylenen sözlerdir.

"Diyolog" ise monoloğun özelliklerine sahip olmakla birlikte iki kişi tarafından karşılıklı olarak yapılan konuşmalardır.

Esasen bütün konuşma türleri birçok yönden birbirine benzer. Önemli olan, konuşmayı, bir fikri savunmayı bilmektir. Muhatabını tanıyan, konusunu iyi bilen, samimi, gerçeğe inanmış, diline hâkim, suallere açık, cesur, iyi ahlâk sahibi konuşmacı sevilir ve dinlenir.

İyi bir hatibin konuşmalarında gösterişli söz söylemek kaygısı yoktur, kelimeler dikkatle seçilmiştir, telâffuz mükemmeldir, kâğıda bakmadan konuşmak esastır, konuşma çok uzun olmadığı gibi çok kısa da değildir.

İyi Bir Hatibin (Etkili Bir Konuşmacının) Özellikleri

Hatibi hedefine ulaştıracak nitelikler her şeyden önce onun kişiliği ile ilgilidir.

Hatibin şahsen dikkat edeceği hususları şöylece özetleyebiliriz:

1. Hatibin dış görünüşü ve konuşma tekniği
2. Hatibin iç dünyası ve samimiyeti
3. Hatibin başarısını etkileyen diğer faktörler

1. Hatibin Dış Görünüşü ve Konuşma Tekniği (Hatibin Fiziksel Özellikleri)

a. Giyim Kuşam veya Kıyafet: İnsan kıyafeti ile karşılanır, bilgisiyle uğurlanır.

b. Jestler, Tavır ve Sağlıklı Vücut: Etkin biçimde bedenin, eller, kollar ve kullanılması. Ses, telaffuz, davranış ve jestler, aynı amaca yönelik olduğu için, aralarında uyum sağlanmalıdır.

c. Mimikler: Mimikler, konuşmacının yüzünde ve gözünde hitabenin meydana getirmek istediği heyecanı yansıtır. Konuşmaların bizzat hatibi tarafından yorumu demek olan mimikler, dinlenmek ve anlaşılmak için oldukça lüzumludur.

d. Ses Terbiyesi: Ses kullanımına hâkim olmak, düzeyinde inişler ve çıkışlar oluşturmak. Sesin eğitimine, solunum alıştırmalarıyla başlanılmalıdır. Soluk alma burundan yapılmalıldır. Diyaframla soluk alma ve göğsün alt kısmıyla solunum yapma daha çok tavsiye edilir. Soluğu idareli vermek esastır bunu birden vermek ise yanlıştır. Söz soluk verme esnasında söylenir. Soluğun sonuna kadar hiçbir zaman söz söylenmemelidir. Hatip cümle sonlarını daima iyi söylemeye çalışmalıdır.

e. Telaffuz (Diksiyon) : Konuşma biçiminin düzgün olması Kelimelerin dinleyiciler tarafından rahatlıkla ta'kip edilebilecek süratte, tane tane söylenmesi ise, anlaşılmayı kolaylaştıracaktır.

Yabancı kelimelerin aslına uygun olarak telaffuzu da önemlidir. Arapça kelimelerden oluşan ayet ve hadis metinleri mutlaka doğru telaffuz edilmelidir. Mahalli şive ve alışkanlıklardan uzak, herkesin anlayabileceği açık-seçik ve net bir telaffuz kazanmağa çalışılmalıdır.

Hz. Aişe şu sözüyle bu hususa işaret etmektedir : "***Rasûlullah sözü, sizin gibi söylemezdi; her kelimenin hakkını verir, en açık bir şekilde ve tane tane söylerdi. Dinleyenler onun sözlerini rahatça ezberleyebilirlerdi.***"[373]

[373] Buhârî, Menakıb, 23, İlim, 30.

2. Hatibin İç Dünyası ve Samimiyeti

Genelde tüm hatiplerin, özelde dini sahada hizmet veren din görevlilerinin, öncelikle sahip olması gereken manevi değerleri; iman, ilim, amel, ihlâs, basîret, meslek sevgisi ve davet üsûlünden asla ayrılmamak şeklinde sıralamak mümkündür.

a. İman: Her mümin ve her insan için lüzûmlu olan îmanın, hatipte de bulunması gerektiği açık bir gerçektir. İnanmadığı i hususlarda konuşmak güç, tesirli olmaksa muhaldir. Bu sebeple hatip, konuşacağı konuyu çok iyi bilmeli, sorulması muhtemel sorulara karşı hazırlıklı olmalıdır.[374]

b. İlim: Yeteri kadar bilmediği husûslarda konuşmak çok güçtür. Bu sebeple hatip, konuşacağı konuyu çok iyi bilmeli, sorulması muhtemel sorulara karşı hazırlıklı olmalıdır.

Bilgi kullanılmakla eskimeyen ve başkalarına aktardığınız zaman sizde kalanı azalmayan bir olgudur.

Bilgi ve beceri kazanmanın şartlarını şöylece özetleyebiliriz;

- Geniş bir genel kültür,
- Hitabet sanatının özellik ve inceliklerini ve kitleleri etkileme bilgisini elde etme,
- Konuşulacak konuda gerekli hazırlıkları yapmak. Bilgi, belge ve dökümanları toplamak,
- Konuştuğu dilin özelliklerini bilmek ve konuşmalarında bunu kullanabilmek.

c. Amel: (Edep ve güzel ahlak sahibi olmak)

Tavsiye edilen hususların fi'len tekzib edildiğini ve tersinin yapıldığını gören kişiler, hatibi asla can kulağı ile dinlemeyeceklerdir. "Ele verir telkîni, kendi yutar salkımı" bu tür konuşmacıların durumunu tasvîr etmektedir.

"Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?"[375] ***"Kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?"***[376] Ayetleri hatiplerin güzel davranışlarıyla etkilerinin artacağını ifade açısından dikkat çekicidir.

"Olgun insan güzel söz söyleyen değil, söylediğini yapan ve yapabileceğini söyleyen adamdır". Konfucius

d. İhlas ve samimiyet: ***" Nice insanlar gördüm üstlerinde elbise yok... Nice elbiseler gördüm içlerinde insan yok..."*** Mevlana'nın işaret ettiği bu tür insanlar topluma da faydalı olamaz.

e. Basiret ve Tefekkür: Bu konuda şu ayet-i kerime hatiplerimize ışık tutmalıdır: ***"Habibim de ki; benim yolum birdir. Ben (körü körüne değil) basiret üzerine (bilerek insanları) Allah'a da'vet ederim. Bana uyan Müslümanlar da böyledir."*** [377]

f. Devamlı çalışma ve meslek sevgisi: İnsanların psikolojik olarak yanından ve onlardan biri olarak, sevgiyle konuşmak.

g. Davet usûlünden ayrılmamak: Hatipler konuşmalarında yumuşak sözü (Kavl-i Leyyin), esas almalıdır. Hitabelerinde tatlı bir dil, yumuşak bir ifade, güzel bir üslub, tesirli ve duygulu bir konuşma üslûbu kullanmalıdır. Vaizin biri Halife el-Me'mûn'a sert ve acı bir dille nasihat etmeye kalkıştığı zaman, halife ona şöyle dedi:

---

[374] Secde 32/18–20; Zümer 39/11–13.
[375] Saff 61/2.
[376] Bakara 2/44.
[377] Yusuf 12/108.

" - Be adam biraz halim selim ol. Allah Teâlâ senden daha hayırlı olan Hz. Musa'yı, benden daha şerli olan Firavn'a gönderirken rıfk ve mülâyemetle konuşmasını emretmiş ve şöyle demişti: ***"Ona yumuşak bir dille nasihat edin, belki bu sayede öğüt alır ve Allah'tan korkar."***[378] Unutulmamalıdır ki; *"Tatlı söz yılanı ininden, kötü söz insanı dininden çıkarır".*[379]

h. Cesaret, rahatlık, güven sahibi olmak ve bunları yansıtmak.

3. Hatibin başarısını etkileyen diğer faktörler

a. Beşeri ilişkilere önem vermek
b. Seviyeli yaklaşım ve yerinde konuşmak
c. Hoşgörü
d. Ziyaretlerde bulunmak
e. Sosyal faaliyetlere katılmak

Konuşurken ve Yazarken Etkileyici Olabilmenin Yolları

1. Konu hakkında yeterince bilgi sahibi olunmalıdır.
2. Konu hakkındaki bilgilerin doğruluğundan emin olunmalıdır.
3. Sözcükleri doğru seslendirmeye ve yazmaya özen gösterilmelidir.
4. Tümceler tam ve eksiksiz biçimde oluşturulmalıdır.
5. Akıcı ve kısa tümceler kurmaya özen gösterilmelidir.
6. Olaylar, oluş sırasını bozmadan anlatılmalıdır.
7. Duraklama, vurgu ve tonlamaya dikkat edilmelidir.
8. Çok hızlı ya da çok yavaş olmamalıdır.
9. Yazarken noktalama işaretleri, tümcelerin anlamına uygun olarak yerli yerinde kullanılmalıdır.
10. Konuşma ve yazma öncesinde plân yapılmalıdır. Neyin, ne zaman söyleneceği veya yazılacağı önceden belirlenmelidir.
11. Sözcükleri açık olmalı ve anlaşılır olmalıdır.

Genel İkna Stratejileri

1. Tartışmaktan Kaçınmak
2. Yanlışların Yanlış Biçimde Eleştirilmemesi
3. Kişisel Hataların Kabul Edilmesi (Uzlaşma Kapısı Açmak)
4. İletişim Öncesinde Sempati ve Benzeşme Kazanmak
5. İletişim Sırasında Nazik ve Dost Olmak
6. 'Hayır' yerine 'Evetleri Kullanmak
7. Saygılı Olmak, Kimsenin Sözünü Kesmemek
8. Fikrin Muhatap Dilince Söyletilmesi
9. Empati Kurmak

[378] Taha 20/44; Ayrıca Bkz. Al-i İmran 3/159; Buhari, Edeb, 39; Ebu Davud, Vitr, 32; Timizi, Bir, 69.
[379] Nahl 16/125.

10. Harekete Geçirmek (Kazanç ve Kolaylaştırma faktörleriyle)

HİTABETİN ÖZELLİKLERİ

a. Az ve öz konuşmak
b. Hitabetin bir amacı olmalı
c. Seviyeye göre konuşmak [380]
d. Konu cazip ve değerli olmalı
e. Bir bütünlük içinde işlenmeli
f. Jest ve mimiklerle desteklenmeli
g. Yumuşak konuşmalı
h. Konuşmalarda ümit ve tehdit
i. Konuşma yıkıcı değil yapıcı olmalı
j. Konuşmalarda şahsiyet yapmamak, genel ifadeler kullanmak (Esas olan zemmi fail değil, zemmi fiildir)
k. Örf ve adetlere saygı göstermek
l. Zaman ve mekân unsuruna dikkat etmek, zamanında başlamak ve bitirmek
m. İfadeler, hatibin kişiliği ile bütünleşmeli, çelişmemek
n. Plan ve delillerin bilgi fişlerine aktarmak konuşmada dikkate alınacak hususlardır.

DİNİ HİTABETTE ÖRNEĞİMİZ HZ.PEYGAMBER (A.S.)

Buraya kadar genel olarak konuşma ve konferans açısından konuşma ve konuşmacı ile ilgili konulara değindik. Bir de özel olarak dini hitabet açısından konuşma ve konuşmacıdan söz edelim.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da önderimiz ve örneğimiz Hz. Peygamber (a.s.)'dır. Çünkü Kur'an biz inananlara örnek olarak onu göstermektedir. Dolayısıyla daha çok konuşma yoluyla tarihte eşine rastlanması zor bir başarı elde etmiş bir hatib/bir konuşmacı olarak onun sahip olduğu özellikler bizim için önemlidir.

Hz. Peygamber, kıyafetiyle, ses tonu ve ahengi ile jest ve mimikleriyle, bakışlarıyla ve soğukkanlılığıyla, dış görünüş olarak bir hatipte bulunması gereken özellikleri en güzel bir şekilde taşımaktaydı. Elbette sırf dış görünüşü ile değil, şahsiyeti, samimiyeti, inancı, doğruya ve gerçeğe bağlılığı, bilgisi, sorulara açık oluşu, muhataplarını tanıması, işlerinin sözlerine uygunluğu, dile hâkimiyeti, karşısındakini dinlemesi, cesareti ve o güzel ahlakı ile her bakımdan mükemmel bir hatip idi. O, sanat kaygısına düşmeden, hep iddiasız, dürüst ve mükemmel bir şekilde konuşmuştur. Az ve öz söz söylemiş, konuşmaları edep ve ahlak ölçüleri içinde dikkatle seçilmiştir. Hep tane tane konuştuğu için ne söylediği muhataplarınca açık ve net anlaşılmıştır. Onun konuşmaları irticalidir ve muhataba göre belirlenmiştir. Hz. Peygamber gereken her konuda yeteri kadar konuşmuştur.

Hz. Peygamberin her konuda olduğu gibi hitabet konusunda da rehberi Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim, bir hitap havasını taşıması ve en güzel şekilde muhataplarına seslenen bir söz mucizesi olması yanında, hitabete dair ilkeleri de insanların dikkatine sunmuştur. Dolayısıyla Kur'an-ı kerim başlı başına bir hitaptır ve hitabetin kaynağıdır, diyebiliriz.

[380] Buhari, İlim, 49.

Dini insanlara öğretmede, iletmede ve insanlara yol göstermede yaklaşım tarzı Kur'an'ın ve Peygamberimizin yaklaşımı olmalıdır. Kur'an-ı Kerim bu yaklaşımı farklı yerlerde, farklı ifadelerle insanlara sunmuş, hitabetin ve konuşmanın inceliklerinden bahsetmiştir. Bu ilkelerin başında; güzel söz, güzel bir hitap, hikmet, ikna edici konuşma, sert olmama, muhatabın anlayışına göre ölçülü ve dengeli olma, akla ve vicdana hitap etme, düşünmeye sevk etme, duygulan harekete geçirme gibi temel özellikler gelmektedir.

I-HUTBE:

Hutbe

Konu seçimi ve plan merhalelerinden sonra hutbe metninin hazırlanması, başka bir ifade ile sunuşa hazır hale getirilmesi gerekecektir. İşin en zor değilse bile en çok dikkat ve çalışma isteyen yönü de burasıdır.

Her şeyden önce hatip, kendisinin durumunu yani Peygamber Efendimizin makamında söz söyleyeceğini, tebliğde peygambere vekillik edeceğini hatırlayarak, bu şuur içinde konuyu nasıl hazırlaması gerektiğini uzun uzun düşünmelidir. Böylesi bir düşünce, üslûbu büyük ölçüde etkileyecek, hatibi, Peygamber Efendimizin ruhaniyeti ile beraber olma zevkine erdirecektir.

Yazarken bir konuşma metni yazıldığı hiç unutulmaz. Üslûp ona göre seçilir. Sade, açık, kısa, anlaşılır kelimeler kullanmaya, kısa, özlü ve sağlam cümleler kurmaya dikkat edilir. Gereksiz yere yabancı ve argo kelimeler, mahalli şive kullanılmaz. Konuşur gibi dostça, sıcak, sevimli ve iddiasız olmaya, söylenileni kesin bir kanaat teşkil edecek şekilde, tereddüt ve kararsızlık izlenimi vermeyecek bir anlam örgüsü içinde vermeye gayret edilir.

Hutbeyi camiye gelmiş olanlar dinleyeceklerine göre, cami dışındakilere yönelik cümlelere yer verilmez. Hutbede tartışma üslûbundan kaçınılır. Zira hutbe, bir neticenin tebliğidir. Konuyu en açık şekilde ve özlü biçimde ortaya koymak esastır. Minberde, İslâm dışı konu ve düşüncelere asla yer verilmez.

Ayet ve hadislere yer vermeyen bir hutbe asla düşünülemez. Peygamber Efendimizin hutbe olarak bazı sureleri okuduğu bilinmektedir. O, hutbelerinde sık sık Kâf sûresini okurdu. Bu sebeple Kâf sûresini Peygamber Efendimizden hutbelerinde dinleyerek, öğrenen sahabiler bile olmuştur.

Muhteva olarak da "Peygamber Efendimizin hutbesi, iman esaslarına, cennet ve cehenneme, Allah'ın dostları için hazırladığı nimetlere; düşmanlarını bekleyen azaba dair olurdu. O'nu dinleyenlerin gönlü iman, tevhid ve marifetullah ile dolar taşardı."[381]

[381] Seyyid Sabık, Fıkhu's- Sünne, II, 275.

HUTBE HAZIRLAMA

Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
Sayı :B.02.1.DİB.0.12.00.01/203-02
Konu :Hutbe Kılavuzu.

…….. VALİLİĞİNE
(İl Müftülüğü)

Dini konularda toplumu aydınlatmak üzere yapılan önemli faaliyetlerden birisi olan hutbelerin hazırlanması, hutbe konularının mahalli ihtiyaçlara cevap verecek ve cemaati yakından ilgilendiren konularda seçilmesi, hutbelerin yeni bir metotla yazılması ve değerlendirilmesi, bu şekilde irşat hizmetlerine katkı sağlanması amacıyla **"Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Kılavuzu"** hazırlanmış bulunmaktadır.(Ek-I)

Buna göre,

1- 2006 yılı Mayıs ayı sonu itibariyle Başkanlığımızca hutbe hazırlama uygulamasına son verilecektir. Haziran ayından itibaren her il müftülüğü il genelinde okunacak hutbelerin konu tespiti ile telif hizmetlerini ekli kılavuzda belirtilen esas ve usuller çerçevesinde yürütecektir.

2- Belirtilen tarihten itibaren Diyanet Aylık Dergi ekinde ve internette hutbe yayınlanmayacaktır.

3- İl müftülüklerimiz tarafından hazırlanan hutbeler, her ayın ilk mesai günü "dinhizmetleri @ diyanet.gov.tr. adresine gönderilecektir.

4- Hutbe metinlerinde okunan ayet-i kerime'den sonra konuyla ilgili bir hadis-i şerif de okunacak, 05/10/1999 tarihli ve B.02.1.DİB.4.38.00.02./1089 sayılı yazımızla uygulamaya konulan standart hutbe duaları yerine ilişikte gönderilen yeni hutbe duaları uygulamaya konulacaktır. Bununla birlikte, hutbenin ikinci bölümünde Hz. Peygambere yapılan duadan sonra, bütün peygamberlere, dört halifeye, ehl-i beyt'e de dua yapılabilir.

5- Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Kılavuzunun **C) DİĞER HUSUSLAR** başlıklı bölümünün 1. maddesi gereği, Başkanlığımızca açılacak hizmetiçi eğitim kurslarına çağrılmak ve Hutbe Komisyonu üyeleri ile gerektiğinde hutbe yazan diğer görevlilere rehberlik yapmak üzere her il müftülüğü tarafından hutbe komisyonunda görevli iki personelin isim ve unvanları tesbit edilerek 17/03/2006 tarihine kadar Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığına bildirilecektir.

6- Başkanlığımızca gönderilen 23/08/2002 tarihli ve B.02.1.DİB.0.12.00.01/015-682 sayılı yazımız eki **"Hutbe Hazırlama Projesi"** ile daha öncesinde gönderilen talimatlar yürürlükten kaldırılmıştır.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

Ekler:
1- Hutbe Hazırlama ve Değerlendirme Kılavuzu.
2- Standart Hutbe Formatı.

Hazırlık Çalışmaları

1. Şu anda içinde bulunduğunuz ay için dört hutbe konusu seçiniz. Gerekçelerini belirtiniz. Bu gerekçe ve seçimi aranızda tartışınız.

2. Hutbe konusunu seçerken ne gibi etkenleri dikkate almak gerekir?

3. "Din hizmeti" konulu bir hutbe metni hazırlamaya çalışınız.

4. Hutbenin "mukaddime" kısmını ezbere okumaya çalışınız.

Başarılı bir hutbe irâd edebilmek için üç noktadaki teknikleri iyi bilmek gerekmektedir;

a. Konu seçiminde

b. Hazırlamada

c. Sunuşta

Hutbe Hazırlama Ve Değerlendirme Ölçütleri

İslam Dini'nin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek **(633 S.K. md.1)** görevi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir.

Bundan dolayı hutbe hazırlama ve değerlendirmede esas alınacak ölçütlerin objektif ve ayrıntılı biçimde tespiti gerekmektedir. Hutbe iki kısımdan oluşur.

1. Hutbe Planı
2. Hutbe Metni

Konu Seçimi, Planlama, Hazırlanma Ve Yazma

Bir konuşma yapacağımız zaman Önce, üzerinde konuşulacak *"konu" seçilmelidir.* Konunun seçiminde de *"fayda"* esas olmalıdır. Yani "Ben bu konuşmayı yaparsam, insanlara ne gibi faydası dokunur?" sualine olumlu cevap verebilmelidir. Ayrıca seçeceğiniz **konu** hiçbir zaman tümüyle yabancı olduğunuz bir konu olmamalıdır. Sizden tümüyle yabancı olduğunuz bir konu üzerinde konuşmanız istenirse kabul etmemeniz yerinde olur.

Konuyu seçtikten sonra bir planlama yapmalıyız. Çünkü planlama bu konuşmadan ne beklediğinizi bilmenizi ve sunuşunuzun düzenli gitmesini sağlar. Bunun için amacınızı tanımlamalı; amacınızı sınıflandırmalı; amacınızın ne olduğunu ifade etmeliyiz. Planlamada dinleyicilerimizin kimler olacağını, muhatapların muhtemel özelliklerini, tahmini sayısını, sunuş süresinin uzunluğunu ve sunuş yerini hesaba katmalıyız.

Planlama yaptıktan sonra konuşmaya ön hazırlık olmak üzere önce konu için gerekli malzemeyi araştırmaya ve toplamaya başlarız. Bunlar a). Hatibin kendi müşahedeleri, şahsi tecrübeleri ve hafızasındaki bilgilerden, b.) Konuyu bilen uzmanlarla konuşma ve istişarelerden, c) ilgili kitapları-yazıları okumaktan elde edilir ve elde edilen bilgiler fiş tutma usulü ile tesbit edilir.

Hutbenin Planı

Hutbe, yazılı bir metne sahip bulunduğuna göre elbette belli bir plana uygun olarak hazırlanacak ve sunulacaktır. Her hutbenin kendisine göre bir planı olacağı muhakkaktır. Her

hutbe için gerekli unsurları verir. Burada hutbe'nin mev'iza bölümü için söz konusu olabilecek plan incelenecektir.

Belli bir konuya tahsis etmeksizin hemen bütün hutbeler için geçerli genel bir plan oluşturmaya çalışalım:

Hutbe Planında Yer Alacak Unsurlar

Hutbe planı, hutbe metninden önce, hutbeye hazırlık aşamasında oluşturulur. Bu plan, hutbe yazımı ve değerlendirilmesinde, sürekli göz önünde bulundurulur. Bu kısımda aşağıdaki unsurlar yer alır:

Hutbenin konusu: Konu adı belirtilir. Konu adının amaç ve muhtevayı yansıtmasına özen gösterilir. Konu seçiminde belirli günler, geceler, çözümüne dinin katkısı öngörülen güncel sorunlar, cemaatin ihtiyaçları ve beklentileri dikkate alınır.

Hutbenin Problemi: Hutbenin ele aldığı problem tanımlanır. Varsa alt problemler yazılır.

Problem yazımı, betimleme (problemin niteliklerini açıklama) ya da soru kipinde olabilir.

Problem yazımı, hutbenin, problem ya da hedef merkezli olduğunu ortaya koyar. Problem yazılırken, hutbe problem merkezli ise, problem açıkça belirtilmelidir.

Hedef merkezli ise, hedef açıkça belirtilmelidir. Problem ve hedefi birlikte nitelendirmek de mümkündür.

Hutbenin amacı: Hutbe ile ulaşılmak istenen amaç ifade edilir. Amaç, problemle bütünlük içinde olmalıdır.

Hutbeden cemaatin kazanımları: Kazanımlar, amaç gerçekleştiğinde, hutbeyi dinlemiş olan cemaatin edinebileceği öngörülen bilgi, duygu, tutum ve davranışları anlatır.

Kazanımların mutlaka problem ve alt problemlerle örtüşmesi gerekir. Problem cümlesinin ihtiva etmediği kazanım yazılmamalıdır.

Hutbenin Temel Niteliği: Hutbenin bilgilendirici, ikna edici ya da duygulandırıcı niteliklerinden hangisinin öne çıktığı belirtilir.

Bilgilendirici hutbe; bilgi kazandırıcı, yanlış bilgiyi düzeltici, eksik bilgiyi tamamlayıcı niteliği/nitelikleri taşıyabilir. Bu özellik; düşünceleri harekete geçirme, yeniden düşünme, mevcut bakış açısını gözden geçirme ve sorgulama hedeflerine yöneliktir.

İkna edici hutbe; cemaatin inanç, değer, düşünce, tutum ve davranışlarında bir takım olumlu değişiklikleri hedefler. Bu özellik ile delillerle iradeye seslenme, yeni bakış açısı kazandırma, mevcut bilgileri pekiştirme hedeflenir.

Duygulandırıcı/Motive edici hutbe; insanlara olumlu davranışları kazandırmak için, onların duygularını harekete geçirmeyi öne çıkarır.

Hutbelerin temel niteliği, yazılan hutbenin dil/anlatım formunu belirler.

Bir hutbe bu üç nitelikten her birine sahip olmalıdır. Ancak, her hutbenin öne çıkan bir ana niteliği bulunmalıdır. Hutbe ana amacına uygun bir ana nitelikte belirginleşmelidir. Ana niteliğin hangisi olduğu, diğer hangilerinin ana niteliğe yardım için olduğu belirtilmelidir.

Hutbenin Atıf Kaynakları: Kazanımlara ulaştıracak muhteva için uygun dini içeriğin atıf kaynakları (Ayet, Hadis ve bunları anlama, yorumlama ve uygulama geleneğine ilişkin kaynaklar) belirtilir.

Hutbe Metninde Yer Alacak Unsurlar

Konuşmanın en önemli bölüm giriştir. Girişte problem ve/veya kazanımlara işaret eden cümleler yer alır. Çünkü söze başlarken, dinleyici üzerinde iyi bir izlenim bırakmak esastır. Dinleyicinin, hatibin fiziki yapısına olan ilgisini bir anda silip, dikkatle söylenen söze çekmek önemli bir husustur. Giriş kısmında konunun sınırlarını belirtin, önemini ortaya koyun; kısa, özlü ve hareketli bir giriş yapın.

Problemle ilişkilendirilerek, doğrudan dini kaynağa/dayanağa atıf yapılır.

Dini kaynaklara atıflar, ana nitelik (bilgilendirme, ikna etme, duygulandırma) merkezli olarak çeşitlendirilir.

Günlük hayattan verilecek somut örnek olay ve olgularla konuya açılım kazandırılır. Bu bağlamda tarihsel olaylardan da yararlanılabilir.

Sonuç kısmında kazanımlar merkezli bir özet yapılabilir.

HUTBE METNİ

↓

KONUYU–PROBLEMİ SUNUŞ (Giriş)

↓

GENİŞLETME (Gelişme-Ana Metin)

↓

ÖZET (Sonuç)

a. Hitap cümlesi: (Hutbe, bir konuşma olduğuna ve karşıda dinleyiciler bulunduğuna göre, söze kısa ve net bir hitap cümlesi ile başlamak uygun olur.)

b. Konunun Takdimi: (Şart değildir, bir fayda umuluyorsa, yapılmalıdır.)

c. Dikkat çekici bir giriş: Ustaca bir giriş, dinleyicileri telkine hazırlar, hatibin etkisini artırır. Hutbe bir uçuşa benzer. Uçuşta en zor olan kalkış ve iniştir. Giriş dinleyiciyi doğrudan metnin mesajına, hutbe konusuna ulaştırmalıdır.

İyi bir giriş kısa ve öz, ilginç, konunun merkezinde ve amaçlı olan bir giriştir.

Girişe Başlama Şekilleri;

- Metinli bir giriş yapılabilir
- Konunun Önemine işaretle
- Bir bağlantı yaparak başlama

✓ Gündelik bir olaya

✓ Cemaatle ilgili bir olaya

✓ Gün veya geceye

Giriş şekilleri şunlarda olabilir;

- Durum tasviri
- Bir soru
- Bir nesne
- Şiir

Konuşmanın en önemli bölüm giriş'tir. Çünkü söze başlarken, dinleyici üzerinde iyi bir izlenim bırakmak esastır. Dinleyicinin, hatibin fiziki yapısına olan ilgisini bir anda silip, dikkatle söylenen söze çekmek önemli bir husustur. Giriş kısmında konunun sınırlarını belirtin, önemini ortaya koyun; kısa, özlü ve hareketli bir giriş yapın.

d. Ayet ve hadisler ile işlenmiş bir gelişme bölümü: (Bu kısımda, konunun dini önemi, Müslümanlarla fayda-zarar açısından ilgisi, pratik değeri, makul ve anlaşılır biçimde işlenir.

Bu bölümde, plâna uygun olarak konunun ayrıntıları girilir. Gerekirse bir kısım alt bölümler halinde, dinleyicinin anlayacağı açıklıkta belirtilecek hususlar anlatılır. Konuyla ilgili cazip örnekler verilir. Muhtemel sorulara cevap olabilecek açıklamalar yapılır. Konu güncel olmasa bile, günümüzle ilgili bağlantılar kurulmaya çalışılır.

e. Konunun dikkatten kaçan önemli yönleri, yeni gelişmeler, tanıtılması gerekli tavır açısından son ikaz ve tavsiyeler: (Bu kısımda cemaate görev verici bir iki cümle söylenmelidir.)

f. Bir âyet ya da bir hadis meali ile sonuçlandırma: (Sonuç bir temenni veya dua ile bitirilecekse, cemaati âmin" demeye zorlamayacak bir cümle seçilmelidir). Çok iyi bir hutbe bile kötü bir bitiriş yüzünden etkisinden çok şey kaybedebilir. İrticali bir bitirişte bile mutlaka önceden hazırlanmak gerekmektedir. Daha önce giriş ve gelişme bölümlerinde bilgiler, belgeler ve görüşler ortaya konulduğu için, artık bu kısımda, kesin fikirler ve görüşler ortaya konulmalı; önemli konular özetlenmeli; girişle bağlantı kurulmalı; sözü dolandırmadan, fakat ani de olmayan bir son ile konu bitirilmelidir.

Bitiş kısmında;

- ✓ Hutbenin ana mesajları özetlenir.
- ✓ Hedef cümle iletilir.
- ✓ Zihinlerde soru bırakılmaz.
- ✓ Kazanımlar merkezli vurgulu cümleler kullanılır.

Plansızlık daima dağınıklık demektir. Beklenen veya istenenden çok, beklenmeyen ve istenmeyen sonuçlara sebep olur. Bu yüzden birkaç cümlelik kısa bir hitabede bile mutlaka bir sıralama yani küçük bir plan gereklidir.

Planlı yazma ve konuşma alışkanlığını kazanmakta kişisel deneylerin yerini hiçbir şey tutamaz. Bu sebeple aynı konuyu birkaç hutbe kitabından okuyarak en isabetli plan ile konuyu işlemiş olanı bulmaya, sonra da kendinize göre bir plan ile o konuyu yazmaya çalışmalısınız. Her hutbenizin mutlaka size göre bir planı olmalıdır.

On dakikalık sürede cemaate bir hafta boyu yetecek dini telkinde bulunabilmek için oldukça yorulmak gerekecektir. Din görevlilerinin toplum içindeki yerleri biraz da Cuma namazı için camiye gelen cemaate sundukları hutbe ile doğru orantılıdır. Bu fırsatı akıllıca ve sorumluluk şuuru içinde değerlendirmek ayrıca bir görevdir. Bu sebeple hutbe mutlaka daha önceden defalarca okunmalı ve ön çalışma asla hafife alınmamalıdır.

Başarılı ve müessir bir din adamı olmayı hedef olarak benimsemek ve bunun için sürekli gayret göstermek sizleri hedefe ulaştıracak yegâne yoldur.

Hutbe Yazım Ve Değerlendirme Ölçütleri

a) Hutbenin içeriğine uygun bir adlandırma yapılmış mıdır?
b) Problem/alt problemler açıkça belirtilmiş midir?
c) Problem, bir hutbe için uygun mudur? (az/çok)
ç) Problem, zamana ve gündeme uygun mudur?

d) Problem, yöre halkının beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayıcı mıdır?
e) Hutbe, muhteva ve dil açısından problem veya hedef merkezli işlenmiş midir?
f) Hutbenin muhtevası, öngörülen kazanımları edindirecek nitelikte midir?
g) Hutbenin sonucu; kazanımları özetler nitelikte midir?
ğ) Hutbenin öne çıkan niteliği nedir? (Bilgilendirici, ikna edici, duygulandırıcı)
h) Kazanımlar, hutbenin öne çıkan niteliği ile örtüşmekte midir?
ı) Hutbenin atıf kaynakları bu temel niteliğe uygun mudur?
i) Hutbenin ifade ve üslubu bu temel niteliğe uygun mudur?
j) Konuyla ilgili ayet ve/veya sahih hadise yer verilmiş midir?
k) Seçilen ayet ve hadisler;
    k.1. Amaç ve kazanımlara uygun mudur?
    k.2. Hutbenin öne çıkan niteliğine uygun mudur?
    k.3. Uygun yerde verilmiş midir?
    k.4. Çevirisi açık ve anlaşılır biçimde midir?
l) Hutbenin dili, öne çıkan niteliği ile uyuşmakta mıdır?
l.1. Bilgilendirici dil ağırlığı ve uygunluğu,
l.2. İkna edici dil ağırlığı ve uygunluğu,
l.3. Duygulandırıcı dil ağırlığı ve uygunluğu,
m) Hutbede kaç tür ifade şekli kullanılmıştır. Ne sıklıkta kullanılmıştır?
    m.1. Ben dili ağırlığı ve uygunluğu,
    m.2. Biz dili ağırlığı ve uygunluğu,
    m.3. Sen dili ağırlığı ve uygunluğu,
    m.4. Siz dili ağırlığı ve uygunluğu,
    m.5. O/onlar dili ağırlığı ve uygunluğu
n) Cümlelerin niteliklerinin uygunluk düzeyi nedir?
    n.1. Bildirici cümleler,
    n.2. Açıklayıcı cümleler,
    n.3. Emredici/yasaklayıcı cümleler,
    n.4. Eleştirici cümleler,
    n.5. Öğüt verici cümleler,
    n.6. Olumlu cümleler,
    n.7. Olumsuz cümleler,
    n.8. Devrik cümleler,
    n.9. Soru cümleleri,
    n.10. Hayret cümleleri,
o) Cümle uzunluğu uygun mudur? (6-8 kelime arası en uygun)
ö) Kavramlar/Kelimeler:
    ö.1. Cemaatin düzeyi gözetilerek anlaşılır kelimeler seçilmiş midir?
    ö.2. Telaffuzu zor kelimelerden kaçınılmış mıdır?
    ö.3. Anlaşılmaması muhtemel kelime ve kavramlar yeterince açıklanmış mıdır?
p) Hutbenin uzunluğu anlaşılırlık açısından uygun mudur?
r) Müjde ve uyarı dengesi gözetilmiş midir?
s) Hutbede imla kurallarına uyulmuş mudur?
ş) Hutbenin muhtevası Kur'an, Sünnet ve bilimsel gerçeklerle uyumlu mudur?
t) Kur'an, sünnet ve bilimsel gerçeklerle uyumlu mudur?
u) Milli birlik ve bütünlüğü zedeleyici ifadelerden kaçınılmış mıdır?

ü) Kişi veya grupları tahkir edici ifadeler var mıdır?

v) Ön yargılı ve politik ifadelerden, polemiklerden kaçınılmış mıdır?

y) Henüz netleşmemiş görüşlere yer verilerek gereksiz tartışmalara ve huzursuzluğa sebep olabilecek hususlar var mıdır?

z) Hutbe, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumu inanç, ibadet ve ahlak konularında aydınlatma göreviyle bağdaşır nitelikte midir?

VEDA HUTBESI

Hz. Peygamber (a.s.) 'in, 7 Mart 632 (hicri 10. Yıl) yılında yaptığı Veda Haccı'nda sayıları yüz on dört bini bulan hacıya hitaben îrad ettiği hutbedir. İnsan hakları açısından Veda Hutbesi, İslâm'ın önemli kaynaklarından birisi sayılır. Veda Hutbesi, Hz. Peygamberin 23 yıldan beri yaptığı ilahi duyurunun ana noktalarını bir kez daha vurgulayan, hatta denilebilir ki, ilahi mesajın özünü, temel hedeflerini özetleyen bir konuşmadır.

Veda Hutbesi'nin içeriğini, iç içe geçmiş gittikçe genişleyen daireler biçiminde tasvir etmek mümkündür. En içteki dairede birey yer alır. Onu kuşatan dairelerde ise, aile, toplum ve bütün insanlık bulunmaktadır. Veda Hutbesinde yer verilen birçok konudan bazıları şöyledir: Tevhid, sosyal ve ekonomik düzenlemeler, güven ve itimad, kadın hakları, kölelik ve evrensel kardeşlik vb.

Hz. Peygamber (a.s.) bu son hutbesinde, bundan sonra bir daha hac edemeyeceğini bildirip vefatının yaklaştığını ima ettiği, sonraki gelen günler de onun bu sözlerini doğruladığı için bu hacca Veda Haccı, bu hac esnasında îrad ettiği hutbeye de Veda Hutbesi adı verildi. Veda Hutbesi her ne kadar tek bir hutbe imiş gibi kabul edilmekteyse de, gerçekte bu hutbe, Arafat'ta, Mina'da ve bir gün sonra yine Mina'da olmak üzere arafe günü ile bayramin birinci ve ikinci günlerinde parça parça îrad edilmiştir.[382] Değişik yer ve zamanda îrad buyrulduğu için de hutbe, birçok kişi tarafından birbirinden farklı şekillerde rivayet edilmiş; kişinin ya da grubun duyduğunu diğerleri işitmediğinden, hutbenin tamamının biraya toplanmasında bu farklı rivayetlerden yararlanılmış ve daha sonraki yıllarda bu üç ayrı yer ve zamanda buyurulan hutbe tek bir hutbe olarak biraraya getirilmiştir.

Rasûlüllah'in bu son haccından bir yıl önce nâzil olan Tevbe sûresinde, müşriklerin pis olduğu ve bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmamaları[383] emredildiği için, Veda Haccı'nda Mekke'de sadece Müslümanlar vardı, hutbeyi de yalnızca Müslümanlar dinlemişti. Zaten Mekke'nin fethinden sonra müşriklerin sayısı parmakla sayılacak kadar azalmıştı. Rasûlüllah, Medine'den kendisiyle birlikte yola çıkan yüzbin civarındaki ashâbıyla Mekke'ye haccetmek için geldiklerinde bir yıl önceki uyarı sebebiyle Mekke'de müşrik kalmamıştı; çoğunluk Müslüman olurken Mekke'yi terkedenler de vardı. Rasûlüllah, haccın bütün erkânını bizzat kendisi yaparak Müslümanlara öğretmiş, İslâm'ın hac konusundaki emirleri de böylece tamamlanmıştı. İslâm'ın tamamlandığını bildiren bazı âyetler de bu Veda Haccı'nda nâzil oldu.

Cahiliye döneminde dışarıdan gelen hacılar Arafat'ta vakfeye dururken, Kureyş eşrafi diğer insanlardan üstün olduklarını belli edercesine Arafat yerine Müzdelife'de vakfeye dururlardı. Rasûlüllah cahiliye döneminin bu sınıf üstünlüğüne dayalı âdetini ortadan kaldırdı ve bütün hacılar gibi Arafat'ta vakfeye durdu. Rasûlüllah'a orada bu dinin tamamlandığı su âyet-i kerimeyle müjdelendi: "Ey Mü'minler, su küfreden müşrikler bugün dininizi

[382] Tecrid-i Sarih Terc. X, 396.
[383] Tevbe 9/28.

söndürmekten ümitlerini kesmişlerdir. Artık bundan böyle onlardan korkmayınız; ancak benden korkunuz. Bugün dininizi kemale erdirdim ve size ihsan ettiğim nimetimi tamamladım. Din olarak da size İslâm'ı seçtim".[384] Dinin kemale erdirilmesine bütün Müslümanlar sevinirken yalnızca Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, bunun, Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığına delalet ettiğini anlamışlar ve gözlerinden yaşlar akmıştı. Gerçekten de bundan sonra Rasûlüllah seksen iki gün yaşamış ve vefat etmiştir.

Arafat'ta yüz binin üzerindeki hacıya hitaben bir hutbe îrad eden Rasûlüllah sesinin bütün hacılar tarafından işitilmesi için belli mesafelerde gür sesli sahabilerden bazılarını görevlendirdi. Rasulüllah'ın sözlerini tekrar eden bu kişiler hutbenin bütün hacılar tarafından duyulmasını sağlıyorlardı. Devesi Kusva'nın sırtında olduğu halde Rasûlüllah şu hutbeyi îrad etti:

"Ey insanlar! Sözümü iyi dinleyiniz. Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedi olarak bir daha buluşamayacağım. Ey İnsanlar bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz nasıl mübarek bir şehir ise; canlarınız, mallarınız, ırzlarınız da öyle mukaddestir, her türlü saldırıdan emindir. Ashabım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bugünkü her hal ve hareketinizden sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski dalâletlere dönüp birbirinizin boynunu vurmayın. Bu vasiyetimi burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlayarak muhafaza etmiş olur.

Ey ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine versin. Fa izin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımız altındadır. Lakin borcunuzun aslın vermek gerekir. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Cahiliyetten kalma bu çirkin âdetin her türlüsü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir.

Ashabım! Cahiliyet devrinde güdülen kan davaları da tamamen ortadan kaldırılmıştır,' ilk kaldırdığım kan davası da Abdulmuttalib'in torunu (yeğenim) Rebîa'nın kan davasıdır.

Ey İnsanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden nüfuz ve saltanat gücünü ebedi surette kaybetmiştir. Fakat bu kaldırdığım şeyler haricinde küçük gördüğünüz işlerde de ona uyarsanız bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan sakınınız.

Ey İnsanlar! Kadınların haklarına riayet etmenizi ve bu hususta Allah' tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Ve onların namuslarını ve ismetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız; onların, aile şerefini koru malları ve evlerinizi sizin hoşlanmadığınız hiç kimseye açmamaları, çiğnenmemeleridir. Eğer onlar, razı olmadığınız herhangi bir kimseyi evinize alırlarsa onları hafif bir şekilde dövebilir, azarlayabilirsiniz. Kadıların da sizin üzerinizdeki hakları; örfe göre her türlü giyim ve yiyeceklerini temin etmenizdir. Ey mü'minler, size bir emanet bırakıyorum ki siz ona sımsıkı sarıldıkça yolunuzu hiçbir zaman şaşırmazsınız. O emanet Allah'ın kitabı Kur'ândır.

Ey mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi muhafaza ediniz. Müslüman müslümanın kardeşidir ve bütün Müslümanlar kardeştir. Din kardeşinize ait olan herhangi bir hakka tecavüz, başkasına helal değildir. Ancak gönül hoşluğuyla verilen başka. Ashabım! Nefsinize de zulmetmeyiniz. Nefsinizin de üzerinizde hakkı vardır:

[384] Mâide 5/3.

Ey insanlar! Cenab-ı Hak her hak sahibine hakkını vermiştir. Varis için vasiyete gerek yoktur. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa ona aittir. Zinakâr için mahrumiyet cezası vardır. Babasından başkasına nesep iddia eden soysuz yahut efendisinden başkasına uymaya kalkan nankör, Allah'ın gazabına, meleklerin lanetine ve bütün Müslümanların düşmanlığına uğrasın. Cenab-ı Hak bu insanların ne tevbelerini ne de şehadetlerini kabul eder."

Rasûlüllah sözlerinin burasında dinleyenlere sordu: "Ey insanlar! Yarın beni sizden soracaklar. Ne dersiniz?" Ashab-ı Kiram cevap verdi:

"Allah'ın risâletini tebliğ ettin; risalet görevini yerine getirdin, bize vasiyyet ve nasihatte bulundun diye şehadet ederiz." Rasûlullah şehadet parmağını göğe kaldırarak üç kez "Şahit o! ya Rab! Şahit o! ya Rab! Şahit ol ya Rab!" buyurarak Arafat'taki hutbesini bitirdi.

Hz. Peygamber güneş batıncaya kadar vakfede durdu. Tam buradan inmeye karar vereceği bir anda yukarıda zikredilen Mâide sûresinin üçüncü âyeti nazil oldu. Daha sonra devesine binen Rasûlüllah yavaş adımlarla Arafat'tan inerek Müzdelife'ye geldi. Burada bir ezan iki kamet ile akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek kıldı. Ve istirahata çekildi. Sabah olunca cemaatle birlikte sabah namazını kaldı ve ortalık iyice ağardıktan sonra Müzdelife'den Cemretü'l Akabe mevkiine geldi. Şeytan taşlamadan sonra Mina'ya geçen Rasûlüllah burada da Veda Hutbesi'nin diğer bölümünü irad etti. Allah'a hamdü senadan sonra devamla:

"Ey insanlar! Sizi Allah'ın kitabına bağlayan peygamberinizin sözlerini iyi dinleyiniz, ona itaat ediniz. Hac ibadetinizin bütün hareketlerini benden gördüğünüz gibi ifa ediniz. Öyle sanıyorum ki, ben bu seneden sonra bir daha haccedemem. " Rasûlüllah bundan sonra halkla sorulu cevaplı sürdürdüğü hutbesini: "Ey insanlar! Ayların yerini değiştirerek geri bırakmak inkârda aşırı gitmektir. Kafirler böyle yapmakla doğru yoldan saptılar. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısını uygun yapmak için, bir yıl haram ayını helal, diğer yıl onu haram sayarlar. Böylece Allah'ın haram kıldığını helal kabul ederler. Zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gün gibi aynı duruma döndü. Allah'ın katında ayların sayısı on ikidir. Bunların dördü mukaddes (haram) aylardır ki üçü arka arkaya gelen Zilkade, Zilhicce ve Muharrem, dördüncüsü de Cemaziyelahir ile Şaban'ın arasındaki Receb'tir. Ey mü'minler! Bu ay hangi aydır?"

-Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

"-Zilhicce ayı değil midir?"

-Evet Zilhiccedir.

"-Bu içinde bulunduğumuz belde hangi beldedir?"

-Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

-Mekke Şehri değil midir?"

-Evet Mekke'dir.

"-Bugün hangi gündür?

-Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.

"Yevmü'nnahr (kurban kesme günü) değil midir?"

-Evet yevmünahr'dır. Bu diyalogdan sonra Rasûlüllah sahabelere dönerek "Şu halde iyi bilin ki; bu şehrinizde, bu beldenizde, bu gününüzün mukaddes (haram) olduğu gibi birbirinize kanlarınızı dökmek, mallarınızı haksız yere olmak, namuslarınızı kirletmek de haramdır, her türlü saldırıdan masumdur. Muhakkak ki, siz Rabbinize kavuşacaksınız, o zaman bütün bu işlerden sorulacaksınız.

Ey İnsanlar! Aklınızı başınıza alında benden sonra birbirinizin boynunu vuracak şekilde dalâlete, vahşete düşerek cahiliye devrine dönmeyin. Ey insanlar! Bu nasihatlerime kulak verip bunları burada hazır bulunanlarınız burada bulunmayanlara tebliğ etsin. Olabilir ki,

kendisine tebliği edilen kimse burada bulunup işiten bir kısım kimseden daha iyi anlayıp bellemiş olur" ardından Rasûlüllah iki kez:

" Tebliğ ettim mi?" buyurdu.

Sahabîler:

Evet ettin, deyince O;

"Şahit ol ya Rab!" dedi ve tekrar hatırlattı: "Burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin. "

KUSS B. SÂİDE'NİN HİTABESİ

İslamiyetten önce Arabistan'da yaşayan Iyad kabilesinin ileri gelenlerinden ve Ünlü hatiplerden. Allah Teala'nın bir olduğuna inanır ve herkesi İsmail (a.s.)'ın dinine uymaya çağırırdı.

Eski Arap edebiyatında fesahat ve belagatta Ünlü olan Kuss bin Saide, Peygamberimiz Muhammed (a.s.)'ın, peygamber olarak gönderilmesinden birkaç sene önce, onun geleceğini müjdelemiş ve insanlara ona tabi olmayı ısrarla belirtmiştir. Konuşurken kılıca veya bastona dayanarak hitabederdi. Peygamber efendimiz geleceğini müjdelediği Ünlü hutbesini o zaman kurulan ve Sûk-ı Ukâz (Ukâz Panayırı) denilen yerde büyük bir kalabalığa karşı, kızıl bir deve üzerinde okudu. Okuduğu bu hutbeyi, Ünlü şairler, Arap belagatçıları ve Peygamberimiz orada bulunup dinlemişti. Henüz o sırada kendisine peygamberlik verilmemişti.

Kainatın Efendisine peygamberlik vazifesinin verilmesinden birkaç yıl önceydi. Arabın Cahiliyye Devrinde iki meşhur panayırından biri olan Hicaz'daki "Sûk-ı Ukâz", renk renk yüzlerce insanla dolup taşmıştı. İçlerinde pek çok Arap beliğleri de vardı. Bu sırada kızıl tüylü bir deve üstünde yüz yaşını aşmış bir pir-i fani peydahlandı. Gözleri çukura kaçmış, yaşlılıktan iki büklüm olmuş, fakat ruhu aydınlık bu süvari, Iyad kabilesinin büyüğü Kuss b. Saide idi. Cenab-ı Hakkın varlık ve birliğine, haşir ve neşre inanan Kuss, Arapların şairi, hatibi ve hakimi idi. Fesahatı ile dillere destan olmuş bu zat, dikkat kesilmiş ve derin sükuta dalmış yüzlerce insana beligane şöyle hitap ediyordu:

"Ey insanlar!

Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz! İbret alınız! Yaşayan ölür, ölen fena bulur. Olacak neyse olur. Yağmur yağar, otlar biter; çocuklar doğar, annelerinin ve babalarının yerini alır. Derken hepsi ölüp gider. Hâdiselerin ardı arası kesilmez. Hepsi birbirini kovalar.

Kulak tutunuz, dikkat kesiliniz; gökte haber, yerde ibret alınacak şeyler var. Yeryüzü bir büyük divan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalmaz, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar? Yoksa orada kalıp da uykuya mı dalıyorlar?

Yemin ederim, yemin ederim ki, Allah'ın indinde bir din vardır ki, şimdi içinde bulunduğunuz dinden daha sevgilidir. Ve Allah'ın gelecek bir peygamberi vardır ki, gelmesi pek yakındır. Gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki, ona iman eder; O da kendisine hidayet eyleye! Yazıklar olsun Ona isyan ve muhalefet edecek bedbahta! Yazıklar olsun O'na isyan ve muhalefet edecek bedbahta!

Ey İnsanlar!

Hani ya babalar, dedeler, atalar? Nerede soy sop? Hani o süslü saraylar ve mermer binalar yükselten Ad ve Semûd kavimleri? Hani ya, dünya varlığından gururlanıp da kavmine, 'Ben sizin en büyük Rabbiniz değil miyim?' diyen Firavun'a Nemrud?" Onlar, zenginlikçe, kuvvet ve kudretçe sizden çok daha üstün idiler. Ne oldular?

Bu yer onları, değirmeninde öğüttü, toz etti, dağıttı. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini, yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın, onlar gibi gaflete düşmeyin! Onların yolundan gitmeyin! Her şey fanidir. Baki olan ancak Allah'dır ki O, birdir, şerîki ve nazîri yoktur. İbadet edilecek ancak O'dur, doğmamış ve doğurmamıştır.

Evvel gelip geçenlerde, bize ibret alacak şey çoktur. Ölüm bir ırmaktır. Girecek yerleri çok, ama çıkacak yeri yoktur. Büyük, küçük hep göçüp gidiyor. Giden geri gelmiyor. Kesinlikle bildim ki, herkese olan, size ve bana da olacaktır."

Gariptir ki, bu muazzam hitabesini verip, Hâtemü'l-Enbiyânın pek yakında geleceğini haber veren Kuss bin Sâide, o anda kendisini dikkatle dinleyenler arasında geleceğinden söz ettiği zâtın bulunduğundan habersiz idi.

Cahiliyye Devrinde Cenâb-ı Hakkın kalblerine hidâyet ihsan ettiği bahtiyarlardan biri olan Kuss bin Sâide'nin bu hitabesinden az zaman sonra Kâinatın Efendisine nübüvvet ve risâlet geldi.

Fakat, Kuss, bu sırada hayata gözlerini yummuştu. Haliyle, pek yakında geleceğini müjdelediği Efendimizle görüşmek kendisine nasip olmadı.

Aradan yıllar geçti.

Benî İyad'ın müvahhid ve Hz. İsâ'nın dinine mensup bulunan büyüğü Carud bin Alâ adındaki zât, kavminin ileri gelenleriyle birlikte vasıflarını öğrenmek üzere Resûlullah Efendimizin huzuruna vardı. Peygamber Efendimize ne ile gönderildiğini sorup öğrendikten sonra, "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, senin vasfını İncil'de buldum. Seni, Meryem'in oğlu müjdeledi. Sana devamlı selâm olsun ve seni gönderen Allah'a da hamdolsun. Elini uzat. Ben şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur ve sen Allah'ın Resûlüsün" diyerek Müslüman oldu. Onu takiben de diğer arkadaşları İslâmiyete girdiler. Bu durumdan fazlasıyla memnun olan Fahr-i Kâinat Efendimiz sordu:

"İçinizde Kuss bin Saide'yi bilen var mı?"

Carud:

"Elbette yâ Resûlallah," dedi, "hepimiz onu biliriz. Hususan ben, hep onun yolunda gidenlerdenim."

Bunun üzerine Resûl-i Zişân Efendimiz şöyle buyurdular:

"Kuss bin Sâide'nin bir zamanlar "Sûk-ı Ukaz" da bir deve üzerinde, 'Yaşayan ölür, ölen fenâ bulur, olacak neyse olur' diye okuduğu hutbesi hiç hatırımdan çıkmaz. O, bir hayli söz daha söylemişti. Zannetmem ki, hepsi hatırımda kalmış olsun."

Mecliste hazır bulunan Hz. Ebû Bekir (r.a.) atılarak,

"Yâ Resûlallah," dedi, "ben de o gün Sûk-ı Ukâz'da hazırdım. Kuss bin Sâide'nin söylediği sözler hep hatırımdadır. Müsaade buyurursanız okuyayım." Sonra da mezkûr hutbeyi başından sonuna kadar huzur-u Risâlette okudu. Bunun üzerine heyetten de bir kişi ayağa kalktı ve Kuss'un şiirlerinden bir kaçını daha okudu. Bu şiirlerinde de o, Harem-i Şerifte Hâşimoğullarından Muhammed (a.s.)'in peygamber gönderileceğini açıkça zikir ve beyan etmişti.[385]

HUTBE DUALARI

Hatip minbere çıkmadan basamakların önünde durarak ellerini açar ve şu duayı okur:

اَللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَيَسِّرْ عَلَيْنَا خَزَائِنَ فَضْلِكَ وَكَرَمِكَ يَا أَكْرَمَ ٱلْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِين

[385] Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, 1/62.

Anlamı: "Ey cömertlerin en cömerdi ve ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım! Bize rahmet kapılarım aç; iyilik ve kereminin hazinelerine ulaşmamızı bize kolaylaştır."

Dua bitince ellerini yüzüne sürer ve sağ ayağı ile ilk basamağa adımını atar, sol ayağını onun yanma almak suretiyle bu şekilde üçüncü basamağa kadar çıkar.

Üçüncü basamakta durarak şu duayı okur:

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي، وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي، يَفْقَهُوا قَوْلِي
رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الأَحَادِيثِ
رَبِّ زِدْ نِي عِلْمًا وَفَهْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

Anlamı: "Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Rabbim! İlmimi ve anlayışımı artır ve beni sâlihlerden eyle!"

Dua bitince ellerini yüzüne sürer ve aynı şekilde yedinci basamağa çıkar.

Yedinci basamakta da ellerini açarak şu duayı okur:

اَللَّهُمَّ هَذَا الشَّانُ لَيْسَ بِشَانِي، وَهَذَا الْمَكَانُ لَيْسَ بِمَكَانِي
اَللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي أَمْرِي، وَتَقَبَّلْهُ مِنِّي، وَسَلاَمٌ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

Anlamı: Allah'ım! Bu şerefi ben elde etmedim, sen verdin; bu makamı, ben kazanmadım, sen verdin. Allah'ım! İşimi kolaylaştır ve yaptığım işi kabul eyle! Bütün nebi ve resullere selam olsun. Bütün kâinatın sahibi Allah'a hamd olsun.

Dua bitince cemaate döner, oturur ve okunacak olan iç ezanı dinler.

Ezan bittikten sonra hatip ayağa kalkarak hutbenin birinci bölümünün Arapça kısmını oluşturan şu metni okur:

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ، نَشْهَدُ أَنْ لاَ اِلَهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَنَشْهَدُ أَنَّ سَيِّدَنَا مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ،
أَمَّا بَعْدُ فَيَا عِبَادَ اللهِ ! إتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوهُ، إنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ.
أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْـــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ:

(Konu ile ilgili âyeti okur ve ardından "صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمُ" der) .

وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

(Konu ile ilgili hadis okur ve ardından " صَدَقَ رَسُولُ اللهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ " der)

Hutbe Duasının Anlamı:

"Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Salât ve selam Peygamberimiz Muhammed (a.s.)'a ehli ve ashabının hepsine olsun. Biz tanıklık ederiz ki bir tek Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Yine tanıklık ederiz ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir.

Ey Allah'ın kulları! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na itaat edin. Şüphesiz Allah, mutttakilerle beraberdir ve işleri ve görevleri en güzel biçimde yapanlarla beraberdir".

Hatip bundan sonra hutbenin Türkçe kısmını okur (Yaklaşık 5 Dakika).

Hutbe Türkçe metni bittikten sonra;

قَالَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ: اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ، أَسْتَغْفِرُ اللهَ العَظِيمَ وَأَتُوبُ إلَيْهِ، وَأَسْأَلُ اللهَ لِي وَلَكُمُ التَّوْفِيقَ

Anlamı: "Peygamber (a.s.); "Günahına tövbe eden hiç günah işlemeyen kimse gibidir" buyurmuştur. Yüce Allah'tan bağışlanmamı diler, O'na tövbe ederim. Kendim ve sizin için basan dilerim şeklinde dua okur. Sonra oturarak şu duayı okur:

بَارَكَ اللهُ لَنَا وَلَكُمْ وَلِسَائِرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ، اَلْأَحْيَاءِ مِنْهُمْ وَالْأَمْوَاتِ، إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ مُجِيبُ الدَّعَوَاتِ

Anlamı: Allah'ım! Bize, ölü ve diri, kadın ve erkek bütün Mümin ve Müslümanlara bereketini artır. Zira sen duaları işitir ve kabul edersin.

Sonra ayağa kalkar ve ikinci hutbeye başlar:

اَلْحَمْدُ للهِ حَمْدَ الْكَامِلِينَ، وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَاَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: إِنَّ اللهَ وَمَلَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ، يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

Sesi biraz kısarak şöyle devam edilir:

اللهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.
اللّهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ، وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ، اللّهُمَّ أَيِّدْ كَلِمَةَ الْحَقِّ وَالدِّينِ.

Hutbe Duasının Anlamı:

Kâmil anlamda Allah'a hamd ederim. Salât ve selâm Peygamberimiz Muhammed'e, bütün aile fertlerinin ve ashabının- üzerine olsun. Yüce Allah; 'Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler.' Siz de ona salât edin, selam edin" buyurmuştur.

Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ev halkına rahmet eyle; şerefini yücelt. İbrahim'e ve İbrahim'in ailesine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz övülmeye lâyık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin.

Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ailesine hayır ve bereket ver. İbrahim'e ve İbrahim'in ailesine verdiğin gibi. Şüphesiz övülmeye lâyık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin.

Türkçe olarak da şu duayı okur:

Allah'ım! İslâm'a ve Müslümanlara yardım et! Devletimizi, ülkemizi ve milletimizi her türlü tehlikeden koru! Bize dünya ve âhirette iyilik, güzellik ve nimetler ihsan eyle! Bizi, ana-babamızı ve bütün Müminleri bağışla! Şüphesiz sen dualarımızı işitir ve kabul edersin!

Daha sonra,

Yüksek sesle **عِبَادَ اللهِ! اِتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُوهُ** der ve Nahl Suresinin 90. ayetini okur:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى ، وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ، يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ.

Anlamı:

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım. Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. "Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı / yararlı amelleri en güzel bir şekilde yapmayı, akrabalara yardım etmeyi emreder; her türlü edepsizlik ve çirkinliği, haram ve kötülüğü, azgınlık ve zulmü ise yasaklar. O, düşünüp futasınız diye size böyle öğüt vermektedir".

Hatip, hutbeyi bu şekilde tamamladıktan sonra minberden sol ayakla inmeye başlar ve namaz kıldırmak üzere mihraba geçer.

RAMAZAN BAYRAMININ HUTBE DUALARI

اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلـهَ إِلاّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَلِلهِ الْحَمْدُ. اَلْحَمْدُ لِلهِ، اَلْحَمْدُ لِلهِ، اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي مَنَّ عَلَيْنَا بِالإِيمانِ وَالْإِسْلاَمِ، وَعَلَّمَ دِينَنَا بِرِسَالَةِ سَيِّدِ الْأَنَامِ، وَجَعَلَ يَوْمَ الْعِيْدِ إِفْطَارًا لِمَنْ صَامَ.

وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا

الحَمْدُ لِلّهِ الذِي أثَابَنَا بِثَوَابِ الصِّيَامِ وَالقِيَامِ، وَلاَ يَقْطَعُ نِعْمَتَهُ عَنَّا بِالْمَعَاصِي وَالآثَامِ، وَيسْتَغْفِرُونَ لَنَا وَيَدْعُونَ رَبَّنَا لِدُخُولِنَا الْجِنَانَ الْمَلاَئِكَةُ الْكِرَامُ .
وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا

سُبْحَانَ الَّذِي قَدَّرَ الْأَقْوَاتَ، سُبْحَانَ الّذِي أَجَابَ الدَّعَوَاتِ، سُبْحَانَ الَّذِي بَعَثَ الأمْوَاتِ
وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا

KURBAN BAYRAMININ HUTBE DUALARI

اللهُ أَكْبَرُ اللهُ، أَكْبَرُ، لآ إلهَ إلاّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَلِلهِ الحَمْدُ. اَلْحَمْدُ لِلّهِ كَثِيرًا، وَسُبْحانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً، وَاللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، مَانَحَرَتِ النَحَائِرُ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ زَائِرٌ، أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا، وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ، وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ.
وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا

سُبْحَانَ الَّذِي جَعَلَ هَذَا الْيَوْمَ عِيدًا سُعَادًا.
وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا

قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ، سَتَجِدُنِي إنْ شَاءَ اللهُ مِنَ الصّابِرِينَ.
وَ كَبِّرُوا اللهَ تَكْبِيرًا
أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ:"إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ، وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَالأَبْتَرُ، صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمُ ."

HİTABETLE İLGİLİ BAZI FAYDALI BİLGİLER

- Yetki sahibi olduğunuz bir konu seçin veya o konuda yetki elde etmeden konuşmayınız.
- Konu ile ilgili hatırınıza gelen bütün soruları alt alta yazınız ve size hazırladığınız bu konuda sorulabilecek bütün soruları düşünün.
- Sorulara teker teker cevap vermeye çalışınız.
- Konuşmalarınızda birden bire bütün teferruata değinmeyiniz.
- Söylemek istediğiniz şeyleri önem ve mantık sırasına göre düzenleyiniz.
- İlk ve son sözlerinizin kısa ve hatırda kalacak şekilde söylemeye dikkat ediniz.
- Ortaya koyacağınız fikir ve rakamlar doğru olmalıdır.
- Konuşmanızın ağırlıklı olarak olumlu, yapıcı ve ümit verici tarzda olmasına dikkat ediniz.
- Konuşmanızda vurgulayıcı sözcükler seçiniz ve konuşmayı mümkün olduğunca kısa yapınız.
- İyi konuşmaları ve yazıları okuyunuz.
- Konuşmanın monoton (tekdüze) olmamasına dikkat ediniz. Konuşmalarınız renkli, canlı ve içtenlik bakımından küçük bir çocuğun konuşmasına benzemelidir.

• Kimsenin konuşmasını kopya ve taklit etmeyiniz. Hata yapmaktan korkmayınız. Hatalarınızdan ders alın ve bir daha tekrar etmeyiniz.

• Konuşmanız başkasını değil, sizin kendi kişiliğinizi yansıtmalıdır.

• Konuşmanız bittikten sonra varsa eksikleriniz yüzünden ve tam istediğiniz gibi olmadı diye üzülmeyiniz.

HUTBE DEĞERLENDİRME FORMU

Hutbeyi hazırlayanın: **Adı - soyadı:**				
Görevi ve görev yeri:				
Değerlendirme Puanları:	3	2	1	0
1- Hutbenin içeriğine uygun bir adlandırma yapılmış mıdır?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
2- Problem/alt problemler açıkça belirtilmiş midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
3- Problem, bir hutbe için uygun mudur? (az/çok)	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
4- Problem, zamana ve gündeme uygun mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
5- Problem, yöre halkının beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayıcı mıdır?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
6- Hutbenin muhtevası, öngörülen kazanımları edindirecek nitelikte midir?	Evet	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
7- Kazanımlar problem cümlesi ile örtüşmekte midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
8- Kazanımlar, hutbenin öne çıkan niteliği ile örtüşmekte midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
9- Hutbenin ifade ve üslubu bu temel niteliğe uygun mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
10- Hutbenin sonucu, kazanımları özetler nitelikte midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
11- Kaynaklar usulüne göre belirtilmiş midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
12- Seçilen ayet ve hadisler kazanımlara uygun mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
13- Seçilen ayet ve hadisler hutbenin öne çıkan niteliğine uygun mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
14- Seçilen ayet ve hadisler uygun yerde verilmiş midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır

15- Hutbenin dili, öne çıkan niteliği ile uyuşmakta mıdır?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
16- Hutbede kullanılan **ben/biz, sen/siz, o/onlar** dilinin ağırlığı ve uygunluğu,	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
17- Cümle uzunlukları uygun mudur? (6- 8 kelime arası en uygun)	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
18- Hutbenin dili cemaatin anlayacağı şekilde açık mıdır? (Cemaatin dili)	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
19- Hutbenin uzunluğu, konunun anlaşılırlığı ve süre açısından uygun mu?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
20- Müjde ve uyarı dengesi gözetilmiş midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
21- Hutbede imla kurallarına uyulmuş mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hiç
22- Hutbenin muhtevası Kur'an, sünnet ve bilimsel gerçeklerle uyumlu mudur?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
23- Milli birlik ve bütünlüğü zedeleyici, kişi veya grupları tahkir edici, ön yargılı ve politik ifade ve değerlendirmelerden kaçınılmış mıdır?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
24- Henüz netleşmemiş görüşlerden, gereksiz tartışmalara ve huzursuzluğa sebep olabilecek hususlardan kaçınılmış mıdır?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır
25- Hutbe, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumu inanç, ibadet ve ahlak konularında aydınlatma göreviyle bağdaşır nitelikte midir?	Tamamen	Büyük Ölçüde	Kısmen	Hayır

DEĞERLENDİRME SONUCU			
HUTBE	Uygundur	Düzeltmelerden sonra okunabilir.	Uygun Değildir

NOT:

1. 23, 24 ve 25'nci maddelerden tam puan alamayan veya düzeltilme imkanı bulunmayan hutbeler, diğer maddelerden tam puan alsalar dahi değerlendirmeye alınamazlar.

Bir hutbenin okunabilmesi için verilen puanların toplamının en az 55 olması gerekir.

HUTBE, HÜKMÜ, RÜKNÜ VE ŞARTLARI

Dini hitabet denince öncelikle akla hutbe ve vaazlar gelir. Dolayısıyla biz de bunlardan söz etmeliyiz. Bilindiği gibi hutbe, Cuma ve Bayram günlerinde, hatibin minbere çıkarak, cemaate karşı yaptığı dini konuşmaya denir. Bu faaliyete hatiblik, bu görevi yapan kimseye de hatib (çoğulu: hutabâ) denir.

Cuma namazının sahih olması için hutbe okunması farzdır Bayram hutbeleri ise sünnet-i müekkededir.

Hutbenin bir rüknü vardır, o da "Allah'ı zikretmek" (anmak) tır. İmâm A'zam Ebû Hanîfe'ye göre "Elhamdülillah" veya "Sübhanellâh" veya "Lâ ilahe illallah" demek, yeterlidir. Onul talebeleri olan ve "İmâmeyn" olarak bilinen İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre ise bu "zikir", biraz daha uzun tutulmalı "tehıyyat" duası kadar veya üç âyet uzunluğunda olmalıdır.

Hutbenin sahih olması (geçerli sayılması) için Hanefî Mezhebine göre 5 şart vardır:

1) Hutbe, vakit içinde okunmalıdır. Bu da Cuma namazı, yani öğle vaktidir.

2) Hutbe, Cuma namazından önce okunmalıdır. Namazdan sonra okunan Cuma hutbesi geçersizdir.

3) Herhangi bir konuşma gibi değil, "Hutbe" niyetiyle okunmalıdır.

4) Cemaat huzurunda okunmalıdır. (Üzerine Cuma namazı farz olan en az bir kişinin huzurunda okunmalıdır. Bu "bir kişi" hutbenin şartıdır; Cuma namazı için ise, en az üç erkek cemaat bulunmalıdır.) .

5) Hutbe ile namaz arası (yemek, içmek vb. namazı bozan) herhangi bir iş ile ayrılmamalıdır.

Bunlar, Hanefî Mezhebine göre aranan şartlardır. Diğer mezheplerin daha başka şartlan da vardır.

HUTBENİN SÜNNETLERİ (ADABI)

Sünnet üzere ve usule uygun olarak sunulacak hutbede, şu hususlara da dikkat etmek gerekir:

1. Hatibin, minbere yakın yerde bulunması.
2. Abdestli olması.
3. Temiz elbise giymesi ve namaz kılabilecek şekilde örtünmüş olması. (Avret yerlerini örtmek vâcibtir) .
4. İstiska (yağmur isteme) ve küsuf (güneş tutulması) duâlarında da iki rekat namazdan sonra hutbe okumak caizdir.
5. Minbere çıkınca, cemaate dönük olarak oturup iç ezanı dinlemesi.
6. Hutbeyi, minberde ayakta ve cemaate dönük olarak etmesi.
7. Hutbeye sessiz olarak okuyacağı Eûzü - Besmele ile başlaması.
8. Hutbeye, sırasıyla "hamdele, şehadet ve salvele" ile başlaması.
9. Hutbeyi, cemaatin işiteceği sesle okuması.
10. Kur'ân'dan bir âyet okuması ve va'zu nasihatte bulması.

11. İki hutbe arasında bir miktar oturması.

12. İkinci hutbeye "hamdele ve salvele" ile başlaması, mü'minlere duâ ve istiğfarda bulunması.

13. Hutbeyi kısa tutması.

HUTBENİN BÖLÜMLERİ

Hamdele, Şehadet, Salvele, Takva ile tavsiye Konuyla ilgili âyet, Konuyla ilgili hadis, Türkçe va'zu nasihat, Arapça bitiriş Oturuş İkinci hutbe Hamdele SalveleMü'minlere duâ Nahl 90. âyet. (Bayram hutbelerinde ise İsrâ son âyet) Minberden iniş.

Hutbe, biri diğerinden kısa bir oturuşla ayrılan iki bölümden meydana gelir:

Birinci Hutbe: Hamdele, şehadet ve salvele ile başlayan Arapça bir mukaddime ile Türkçe konuşma kısmını ihtiva eder.

İkinci Hutbe: Hamdele ve salvele ile mü'minler hakkında yapılan duadan ibarettir.

HUTBE HAZIRLAMADA KUR'AN VE HADiSLERDEN YARARLANMA

(Prof. Dr. Bünyamin ERUL)

Bilindiği gibi, Kur'an ve Sünnet, din, ilim, kültür ve medeniyetimizin en önemli iki kaynağını oluşturur. İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve anlatılması, bu iki temel kaynağın doğru anlaşılması kadar, doğru bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Zira Kur'an ve onun açılımı ya da yaşanmış şekli olan Sünnet, İslam'ın teorisi ile pratiğini oluşturmaktadır.

İslam'ın değişik kitlelere anlatım şekillerinden olan davet veya irşad faaliyetlerinde bu iki kaynaktan azami derecede istifade edilmektedir. Oldukça geniş bir konu olan Kur'an ve Sünnet'teki davet yöntemi üzerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Hatta önceki yıllarda Ankara'da gerçekleştirilen bir Kutlu Doğum Sempozyumu sırf bu konuya tahsis edilmiştir.

İrşad hizmetlerinin bizdeki en önemli iki tarzı olan vaaz ve hutbelerde ağırlıklı olarak ayet ve hadisler kullanıldığı malumdur. Burada ele aldığımız konu spesifik olarak hutbe hazırlama olduğuna göre, bu tebliğimizde hutbe hazırlarken Kur'an ve Hadislerden nasıl yararlanılacağı üzerinde duracağız. Bu hususta dikkat etmemiz gereken kurallar nelerdir? Ne gibi bir yönteme başvurmalıyız? Nelere riayet etmeliyiz?

Konuyu iki başlık altında işlememiz yerinde olacaktır:

I. KUR'AN'DAN YARARLANMA

Kur'an, Yüce Rabbimizin bize gönderdiği bir hidayet rehberidir. O, akıl sahipleri için ibretler ve hikmetler; ilkeler ve öğretiler; emirler ve nasihatler; kıssalar ve mev'ızaler içermektedir. Bu yönleriyle Kur'an, başarılı bir hatip veya vaizin, hayatı boyunca vaaz ve hutbelerinde anlatmakla bitiremeyeceği kadar zengin bir hazinedir. Hz. Peygamber'in Medine döneminde en azından Cuma hutbelerinde genellikle Kur'an ayetlerini işlemesi de bunu desteklemektedir.

Hutbe konusunu veya konu ile ilgili ayetleri seçerken olsun, konuyu hazırlarken olsun Kur'an'dan yararlanmada dikkat etmemiz gereken önemli hususlar bulunmaktadır. Biz, bunları şöylece sıralayabiliriz:

f) Hatip, Kur'an'ın içeriğinden haberdar olmalıdır. Bununla kastımız, her hangi bir konu ile ilgili bir ayeti ya da ayetleri, ilgili surelerden kolayca bulabilecek kadar Kur'an'a âşina olmalıdır. Elbette bu, en azından defalarca meal okumayı gerektirecektir. Bunun için ayrıca, meallerdeki indekslerden, fihristlerden, ya da bu konuda müstakil olarak hazırlanmış anahtar kitaplardan yahut CD'lerden yararlanmalıdır.

g) Seçilen ayeti ya da ayetten ne kastedildiğini eldeki meallerden tam olarak anlamak mümkün olmayabilir. Bu tür durumlarda -telif ya da terceme- çeşitli tefsirlere başvurulmalıdır. Ayetin manası netleştikten sonra hutbede kullanılmalıdır.

h) Burada seçilen ayetin, ele alınacak konuyla doğrudan ilgili olmasına, o konuyu tam olarak yansıtmasına dikkat edilmelidir. Çok zayıf ilgiler kurularak, birçok ilahi mesajın buharlaştırılması, -hatta bazen tahrif edilmesi- gibi sakıncalı bir durum ortaya çıkmaktadır. "Ve enfikû fî sebîlillah" kısmını makaslayıp, trafik ile ilgili olarak "Vela tulkû bi eydîkum ile't-tehluke" ayetinin (2 Bakara 195) okunması gibi.

i) Ayetlerin anlaşılmasında sebeb-i nüzul bilgisi önemli katkı sunacaktır. Dolayısıyla şayet o ayetin inişine sebep olarak gösterilen herhangi bir husus varsa bu bilgiden yararlanılmalıdır. Ancak bu konuda birçok zayıf, hatta uydurma rivayetlerin bulunduğunu ve bunların çeşitli ayetlerle ilişkilendirildiğini bilmek gerekmektedir. 9 Tevbe 75-78 ayetleriyle ilişkilendirilen ve birçok tefsire girmiş olan Sa'lebe kıssası[386] bunun tipik bir örneğini oluşturur.

j) Ayetin öncesi ile sonrası arasındaki akışa (siyak-sibak), konu birliğine, ayetler arası ilişkiye dikkat edilmelidir. Siyak ve sibakından kopartılan bir ayete, sırf lafızlardan hareketle farklı bir anlam yüklenmemelidir.[387]

k) Kur'an'ın bütünlüğü dikkate alınmalıdır. Parçacı bir yaklaşımla bir konuda birkaç ayet bulunduğu halde, sadece tek bir ayeti alıp onu Kur'an'ın yegane hükmüymüş gibi takdim etmemelidir. Mesela kaza-kader ile ilgili ayetleri bir arada değerlendirmek gerekir. Öyle ayetler vardır ki, buradan sadece Cebriye veya Kaderiye'nin kader anlayışı çıkartılabilir.

l) Ayetin mensuh olup olmadığına dikkat edilmelidir. Verilecek hüküm, sonradan gelen ve önceki hükmü yürürlükten kaldıran nasih ayete dayanmalıdır. "Her kim, bir mü'mini kasden öldürüse, cezası, içinde daimi kalacağı cehennemdir" (4 Nisa/93) ayetinin mensuh olması gibi.

m) Müşrikler, münafıklar, Yahudi veya Hristiyanlar hakkında nazil olan bazı ayetler, doğrudan Müslümanlara okunmamalıdır. Elbette o ayetlerden de çeşitli dersler çıkartılabilir. Ancak o ayetlerin asıl kimler hakkında indiğinin bilinmesi gerekir.

n) Aşırı yorumlardan, zorlama tevillerden sakınılmalıdır. Bilhassa Arapça'nın taşımayacağı çeşitli anlamlar verilerek ortaya atılan yeni çevirilere, yorumlara iltifat edilmemelidir. Derileri kavuran cehennem alevlerinden bahseden 74. Müddessir Suresinin 29. ayetine (levvahatun li'l-beşer) "beşere levhalar sunan bilgisayar" anlamı verilmesi gibi. Özellikle günümüzde birçok Kur'an tercemelerinin basıldığı ve her birinde bu kabil ilginç yorumlar bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu münasebetle hutbe hazırlamada DİB'nca hazırlanmış tercemeye itimat edilmesi yeterli olacaktır.

---

[386] Bkz: Serinsu A. Nedim, Sa'lebe Kıssası, İstanbul–1995, Şule yay.

[387] Hem Tirmizî, hem de Nesâî'de İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Rasulullah (s)'ın arkasında namaz kılan çok güzel bir hanım vardı. İnsanlardan bazısı onu görmemek için ön safa geçerken, bazısı da en arka safa geçiyor ve rükuya vardığında koltuk altlarından bakıyordu. Bunun üzerine Yüce Allah: "Andolsun sizden önce geçenleri de bildik, sonra gelenleri de bildik" (15/24) ayetini indirdi. Bkz: Tirmizî, Tefsir 16, no: 3122, V. 296; Nesâî, Tefsir, no: 293, I. 631.

o) Tebşir ve inzar ayetleri arasında bulunan Kur'ani denge dikkate alınmalıdır. Sadece cennetle müjdeleyen tebşir ayetlerini ya da yalnızca azap çeşitlerinden söz eden inzar ayetlerini kullanmak, cemaati ya tamamen gevşemeye, ya da ye's ve ümitsizliğe sevk edebilir. (Beyne'l-havfi ve'r-reca)

p) Ayetler ideolojik veya siyasi amaçlara malzeme yapılmamalı, yersiz kullanılmamalı, istismar veya suistimal edilmemelidir. (Hizbullah, hizbu'ş-şeytan, ashabu'l-yemin, ashabu'ş-şimal vb.)

q) Ayetlerde tırnak içinde nakledilen bazı ifadeler (makulü'l-kavl), Allah'ın sözü gibi nakledilmemelidir. Mısır Azizi'nin Hz. Yusuf'un gömleğini arkadan yırtan hanımına hitaben söylediği "İnne keydekünne azîm" "Siz kadınların planı/tuzağı çok büyüktür" (12 Yusuf 28) ayetinin nakli gibi. Değerli dostumuz İsmail Karagöz'ün bizzat şahit olduğu bir sahne var. Karadeniz'deki bir ilçede bir hatip hutbesini "La tesmeû li hâze'l-Kurâni ve'l-ğav fîhi laallekum tağlibûn" "Şu Kur'an'ı dinlemeyin, gürültü yapın, ta ki galip gelesiniz!" (41. Fussilet 26) demiş ve minberden inmiştir.

r) Seçilen ayetlerin günümüz şartlarında uygulanma ve amel edilebilme imkanlarının dikkate alınması gerekmektedir. Çeşitli hadleri ifade eden ayetlerle, kölelik ile ilgili ayetleri bir Cuma hutbesinde işlemek böyledir.

s) Ayetlerde açıkça yer alsa dahi, günümüzde çokça tartışılan bazı konular, hutbe esnasında yeterince izah edilemeyeceği, aksine polemik konusu yapılabileceği dikkate alınarak mümkün mertebe hutbelerde ele alınmamalıdır. Mesela kadınların dövülmesi (4. Nisa 34), çok evlilik (4. Nisa 3) vb. meselelerde olduğu gibi.

t) Sadece Kur'an ayetleriyle yetinip, Sünnet ve Hadisi toptan yok sayan, "Kur'an İslam'ı" söyleminden uzak kalınmalıdır. Zira Sünnet Kur'an'ın pratiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-Sünnet birlikteliği ihmal edilmemelidir.

u) Sürekli belli konular ve belli ayetler işlemek yerine, Kur'an'ın bütünü dikkate alınarak birçok farklı ayetlere yer verilmelidir. Üç yıllık okunan hutbeleri inceleyen bir araştırmacı, bu hutbelerde geçen 216 ayetten 45'nin tekrar olduğunu, bu miktarın da tüm Kur'an'ın % 3'üne tekabül ettiğini tespit etmiştir. Dolayısıyla, başta en fazla ihmal edilen iman esasları, inanç konuları olmak üzere, fazla gündeme getirilmeyen ayetlerin, yani kalan % 97'nin de işlenmesi gerekmektedir. Burada hutbelerin üçte birinin standart gün, gece ve haftalar hakkında okunduğu ileri sürülse bile, en azından o konularla ilgili olarak da farklı ayetler seçilebilir. Peygamber Efendimizin neredeyse hemen her Cuma hutbesini ayetlerle işlediğini burada tekrar hatırlatmak istiyorum. Kanaatimce hutbelerde Kur'an'ın şu dört şekilde işlenmesi mümkündür.

a. Konu bütünlüğü olan birkaç ayetin okunması,

b. Belli bir konu ile ilgili çeşitli ayetlerin bir araya getirilmesi,

c. Kur'an'da geçen bir kavramın –mesela takva kavramı- ayetlerle işlenmesi,

d. Bir surenin muhtevasının özetlenmesi gibi.

İşte saymaya çalıştığımız bu ve benzer hususların yeterince dikkate alınması halinde, ülkemizde Cuma namazına gelen milyonlarca Müslüman hutbelerden hareketle Kutsal kitabı hakkında önemli ölçüde bilgi sahibi olacaktır. Yapılan bu eğitim faaliyetinin ne derece faydalı olduğu, ne denli hayati bir önemi haiz olduğu unutulmamalıdır.

II. SÜNNET VE HADiSLERDEN YARARLANMA

Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fiil ve takrirlerin sözlü veya yazılı bir şekilde ifadesi demek olan "Hadis" ile O'nun Müslümanlar için örnek teşkil eden davranışları demek olan Sünnet'in, başta din olmak üzere, bilgi, kültür ve medeniyetimizin temel kaynaklarından birisini oluşturduğunda şüphe yoktur.

Sünnetin Kur'an'dan sonra ikinci temel kaynak oluşunda İslam alimleri arasında herhangi bir ihtilaf olmamakla birlikte, hadislerin değeri ile ilgili farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Nitekim bazı mezhepler âhâd haberlerin kat'î değil de zannî ilim ifade ettiğini ileri sürerek onların itikadi konularda delil olamayacağını belirtmişlerdir. Fakat tefsir, fıkıh, tasavvuf vb. diğer alanlarda sihhat şartlarını taşıyan hadis ve sünnetin hüccet olduğu herkesin malumudur. Burada ise sahih olmakla birlikte sünnet ve hadisin bağlayıcı olup olmadığı konusuyla, Hz. Peygamber'in belli bir uygulamayı hangi sıfatıyla yaptığının tespiti oldukça önem arzetmektedir.

Fitne diye adlandırılan iç kargaşaların ortaya çıkmasının ardından, hadis uydurmacılığının başlaması, hadis alimlerini birtakım tedbirler almaya sevketmiştir. Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit edebilmek için H. I. Asrın sonu ile II. asrın başlarından itibaren uygulanmaya başlanan isnad tenkidinin yanısıra, çeşitli şekillerde metin tenkidi uygulaması yapılmıştır. Ortaya çıkan ve yaygınlaşan binlerce uydurma rivayetin içinden sahih hadislerin seçilmesinde bu iki tenkid yöntemi oldukça yararlı olmuştur. Ancak, bu yöntemlerde de, yanılma payı ile sübjektifliğin dikkate alınması gerekmektedir. Hadislerin ister sözlü, isterse yazılı tespitinde gösterilen bunca hassasiyete rağmen, sahabeden itibaren Hadislerin zabtında ortaya çıkan zabt kusurları da göz ardı edilmemelidir. Bu hususta Hz. Aişe'nin ortaya koyduğu yöntem ve yanlışlıklar karşısında yapmış olduğu eleştiriler son derece yol göstericidir. Söz konusu eleştirilerin bir kısmı zabt ile ilgili, bir kısmı da Hadis ve Sünnetin delaleti, yani doğru anlaşılması, yorumlanmasıyla ilgilidir. Bu eleştiriler göstermektedir ki, hadislerin genellikle mana ile rivayet edilmesi de bazı problemlere yol açabilmektedir.

Sünnet ve Hadislerin anlaşılmasında sahabenin sünneti anlamada farklı yaklaşımları ile muhtelif imamların anlayışları başlangıç için iyi bir zemin teşkil eder. Bunun ardından sonraki asırlarda Sünnetin anlaşılmasına dönük çabalar, özellikle Hadis şerhlerinin genel karakteri gözden geçirilmeli ve bütün bunlardan sonra günümüzde Sünnet ve Hadislerin anlaşılmasına yönelik genel ilkeler tespit edilmelidir. Biz burada şu hususlara işaret etmekle yetineceğiz:

2. Hutbede kullanılacak hadisler, muteber Hadis kaynaklarından seçilmelidir. Bu hususta mümkün mertebe Kütüb-i Sitte dediğimiz temel kaynaklar tercih edilmelidir. Ancak hadislerin sadece bu altı kitapta bulunuyor olması ile de yetinilmemelidir. Zira bu çalışmalarda da bazı hadisler vardır ki kullanılmalarının sakıncaları vardır.

3. Hadisler, popüler, halk kültürüne dayalı kitaplardan, rastgele hazırlanmış vaaz kitaplarından sakınılmalıdır. Muhammediyye, Ahmediyye, Envaru'l-aşikin, Müzekki'n-Nüfus, Kara Davud, Tenbihu'l-Gafilin, Şir'atu'l-İslam, İrşad, Mecalis vb. kitaplardan hadis nakledilemez. Zira bu kitaplar, sahih olmayan pek çok hadis içermektedirler.

4. Bir konuda tek bir rivayetle yetinilmemeli, konuyla ilgili diğer hadislerin de okunması, toplanması, birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı hutbede, birbiriyle çelişkili gözüken hadisler nakledilmemeli, ya makul bir şekilde uzlaştırılmalı ya da birisi tercih edilmelidir.

5. Hadis, ya doğru çevrilmeli, ya da belli bir kitaptan alınıyorsa, doğru çevirilip çevirilmediğine dikkat edilmelidir. Bu noktada çok iyi bildiğimizi sandığımız bazı hadislerin hatalı çevirildiğine de dikkat çekelim. (Din nasihattir, imanın en zayıfı, misvak kullanma, men temesseke bisünneti…)

6. Hadisin, niçin, nerede, hangi bağlamda, kime/kimlere söylendiği bilinmelidir. Kısaca sebeb-i vürud dediğimiz, hadislerin söyleniş sebeplerinin bilinmesi, şartlar ve maksatların dikkate alınması, hadislerin hem doğru hem de kolayca anlaşılmasını sağlayacaktır.

7. Hadisin sahih (veya hasen) olması tercih edilmelidir. Hutbelerimizde pek çok konuyu işleyecek kadar yüzlerce, binlerce sahih hadisimiz vardır.

8. İhtiyaç halinde belli şartlar dahilinde zayıf hadisler de kullanılabilirse de, çok zayıf rivayetlerden mümkün mertebe sakınmalıdır. Aslında zayıf hadislerle amel konusunda, rivayetin çok zayıf olmaması, belli bir aslın altına girmiş olması ve sabit olduğuna inanılmaması gibi bazı şartlar ileri sürülmüşse de, çoğu kere bu şartlar nazar-ı itibara alınmamıştır. Bazen birbirlerini destekledikleri, bazen manasının sahih olduğu, bazen hayra ve faziletli işlere teşvik ettiği vb. gerekçelerle çok zayıf hatta uydurma rivayetler dahi kullanılagelmiş ve bunlarla da amel etmekte sakınca görülmemiştir. Bilhassa Tesbih Namazı, Regaib ve Beraat gibi özel gecelerle ilgili tarif edilen nafile namaz çeşitleri bunun tipik örneklerini oluşturur. Şatıbi (ö. 790), Şevkani (ö. 1250) gibi alimlerle, Subhi es-Salih, A. Muhammed Şakir ve Yusuf el-Karadavi gibi bazı muasır müellifler, şer'i hükümlerin tamamının eşit olduğunu, bu sebeple hem ahkam, hem de fezail konularında her zaman sahih bir huccet gerektiğini belirtmişlerdir.

9. Uydurma haberler asla kullanılmamalıdır. Oysa maalesef, halkımızın bilgi dağarcığında vaazlardan, çeşitli dergi, takvim yaprağı ve dini hikayeler içeren kitaplardan öğrendiği uydurma rivayet hiç de az değildir. Neticede yalanlar üzerine neredeyse bir din anlayışı, ahlak ve kültür inşa edilebilmiştir. (Uydurma rivayetlerde peygamber tasavvuru adlı tebliği)

10. Hadisteki değişken vasıta ile sabit hedefin birbirinden ayırt edilmesi, yani araç ile amacın fark edilmesi gerekir. (diş temizliği-misvak)

11. Hz. Peygamber'in belli bir davranışı ele alınırken O'nun hangi sıfatla uygulamada bulunduğunun belirlenmesi gerekecektir. Beşerî yönü ile nebevî yönü dikkate alınmalıdır. (oğluna ağlaması ve küsuf)

12. Hz. Peygamber'in fiillerinden âdet ile ibadetin ayırt edilmesi gerekir. Din ile dünya işlerindeki tasarrufları birbirinden ayırt edilmelidir. Hz. Peygamber'in de belli bir örf, âdet ve çevre kültürü içerisinde yaşadığı unutulmamalıdır. (tıp ve tedavi yöntemleri, hurma aşılama)

13. Hadis ve sünnetin ortaya çıktığı tabii-fiziki çevre, sosyo-kültürel ve iktisadi çevre ile tarihsel, toplumsal bağlamının dikkate alınması gerekir.

14. Seçilen hadis, Kur'an'ın açık bir ayetine aykırı düşmemelidir. Sünnet, Kur'an ışığında anlaşılmalı, hadis, Kur'an'ın sarih ayetine aykırı olmamalıdır.

15. Hz. Peygamber'in Sünnet ve siretine aykırı olmamalıdır. Hz. Peygamber'in hayat tarzı ve ahlakına uygunluğunun gözetilmesi gerekir.

16. Hadis ve sünnetler, İslam'ın genel prensipleri (küllî kaideler), tarihi gerçekler ve kesinleşmiş bilimsel veriler ışığında değerlendirilmeli, İslam'ın temel prensiplerine aykırı olmamalıdır.

17. Akl-ı selime, mantığa ve fıtrata aykırı olmamalıdır.

18. Hadis ve sünnetlerdeki illet ve hikmetlerin doğru tespit edilmesi gerekir.

19. Seçilen hadisler uygulanabilir olmalıdır. Hayatta uygulama alanı olmayan, cemaati pratikte herhangi bir amele sevketmeyecek hadislere yer verilmemelidir.

20. Seçilen hadisler makul ve anlaşılabilir olmalıdır. Sahih bile olsa, eğer izah edilemeyecekse, cemaatin kafasının karışmasına sebep olacaksa bu hadisleri minbere taşımaya gerek yoktur. (Sinek, develerin idrarı vb.)

21. Seçilen hadislerde sözü edilen iyi veya kötü amellerin karşılığında aşırı abartı olmamalıdır. Bu durum -istisnaları olmakla birlikte- o rivayetin sahih olmadığının bir işareti olabilir.

22. Hz. Peygamber, Câmiu'l-Kelim olduğu için, yani az kelimeyle öz söylediği için kısa, sahih hadisler genelde özlü sözler şeklindedir. İfade gücü düşük, fazla detaylı, 2-3 haneli rakamlar içeren rivayetlerin zayıf olması ihtimali fazladır.

23. Terğib-terhib hadisleri doğru anlaşılmalı, Allah Rasulünün verdiği mesaj alınmalıdır. Bu tür hadislerden amacın, hüküm koyma değil, iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırma olduğu bilinmeli, bu hadisler lafzen ve şeklen anlaşılmamalıdır.

24. Hadislerde geçen hakikat ile mecaz, teşbih ile temsiller iyi anlaşılmalıdır. Dil ve üsluba dikkat edilmemesi sonucu bu konuda ciddi yanlışlıklar yapılmaktadır. Kadınları kaburga kemiğine benzeten rivayetlerdeki teşbih hakikat olarak anlaşılabilmiştir.

25. Hadisler düşünerek okunmalı, hemen kabul veya red cihetine gidilmemelidir. Akla takılan soruların üzerine gidilmeli ve bu sorulara cevap aranmalıdır.

26. Sünnet ile amel ederken fıkha olan ihtiyaç da göz ardı edilmemelidir. Zira fıkıh olmaksızın doğrudan doğruya hadislerle amel etme teşebbüsü de birçok sorunlara yol açabilmektedir. Mezhepleri dışlayan Selefi yaklaşımı da tasvip etmediğimizi belirtmeliyiz.

Sünnet ve hadislerin anlaşılmasında ve uygulanmasında, tarih boyunca ve günümüzde yapılan ilgili tartışmalarda zikredilen bu hususların rolü oldukça fazladır. Dolayısıyla inançtan ahlaka, ibadetten muamelata, ilimden irfana, sosyal hayattan siyasete, kültürden medeniyete kadar hayatın her alanı ile ilgili olarak hadislerin, İslam'ın genel prensipleri, Kur'an'ın belirleyiciliği, Sünnetin rehberliği, akl-ı selimin verileri, delillerin gerekçeleri, geleneğin tecrübe ve öğretileri, müslümanların maslahatları, günümüzün şartları ve ihtiyaçları gözönünde bulundurularak bütüncül bir yaklaşım içerisinde anlaşılması ve çağdaş problemlerimize çözümler üretilmesi şarttır.

II-VAAZ

VAAZ HAZIRLAMA VE SUNMA TEKNİKLERİ

Müslümanlara çeşitli zamanlarda ve mekânlarda çeşitli şekillerde nasihatlerde bulunup, onları iyiliğe, güzelliğe teşvik etmek, kötülüklere karşı ikaz etmek, Allahın nimetleri karşısında onlardaki şükür duygusunu geliştirmektir.

VAİZ;

Topluca ibadet edilen yerlerde ve özelliklerde Camilerde cemaati dini yönden aydınlatmak amacıyla, ibadet öncesi ve sonrasında kürsüden öğütler veren Din Görevlisidir.

ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِين

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغًا

Beliğ müessir söz söyle

Zikr (hatırlamak), Tekvir27,
Zikra (Uyarı), Müddessir 31,
Tezkire (İkaz, öğüt), Tâhâ 2-3, Gâşiye 21-22, Zâriyât 55,
Nasihat (Öğüt, dürüst samimi)
Tavsiye (birini hayırlı bir iş yapmaya teşvik)

VAAZ HAZIRLAMADA TEMEL İLKE

1.Bilgilendirmeyi ve bilinçlendirmeyi amaçlamak
2. Hikmet yanlısı olmak (Nahl 16/125)
3. Öğütle inandırmaya ve yönlendirmeye çalışmak
4. Konularda çeşitliliğe önem vermek (iman, ibadet, ahlâk ve sosyal ilişkiler)
5. Gerektiği yerde aşırıya kaçmadan duygulandırmak, heyecanlandırmak
6. Şefkat ve merhamet duygusunu güçlendirmeye çalışmak (Tevbe 9/128)
7. Toplumda birlik, beraberlik, sevgi, saygı ve hoşgörü duygularını pekiştirmeyi amaçlamak
8. Vahye bağlı kalarak gelişime açık olmak
9. Güncelliği gözetmek
10. Kolaylaştırıcı ve özendirici fikirlere öncelik vermek,
Müjdeleme ve uyarma arasındaki dengeyi gözetmek
12. Konuyla ilgili kaynaklarda seçiciliğe ve çeşitliliğe önem vermek
13. Toplumun dinî ve sosyo-kültürel yapısını gözetme
14. Dinî konuları diğer bilimlerle ilişkilendirmek
15. Kur'an ve sünnet ışığında değer üretmek
16. Süreye riayet etmek

VAAZ HAZIRLAMA AŞAMALARI

Konu seçimi
Plan
Bilgi toplama
Bilgileri düzenleyip harmanlama
Hazırlama
Kontrol etme

VAAZIN YAPILDIĞI YER

- Cuma vaazı
-Bayram vaazı
-Kandil günleri
-Hafta sonu
-Nişan, düğün, taziye vb. anlar
-İlçe pazarı günü

VAAZ PLANI

Dua
Konunun takdimi (Konunun önemini vurgulayacak birkaç cümle)

- Giriş
Konuyla ilgili ayet, hadis, olay, gazete veya televizyon haberi, nüzul sebebi veya vürud sebebi vb.

- Gelişme
  Ayet ve Hadis yorumları, açıklayıcı bilgiler, şiirler, hikayeler, örnek olaylar, güncellemeler, cemaate soru ve cevaplar, hatıra ve gözlemler vs.

- Sonuç
  Kısa özet, ana mesaj, öğütler, dua ve temenniler, bitiriş, Fatiha..

VAZIN HAZIRLANIŞI

Konu saha önceden tesbit edilmelidir.

1. Kaynakları belirleme
   - Konuyla ilgili ayet ve hadisleri bulmak için mu'cemler, internet arama siteleri
   - Tefsir ve hadis kitapları
   - Siyer kitapları
   - İlgili başka kaynaklar
   - İslam ansk. Maddesi
   - makaleler
2. Kaynaklardan not alma (fişleme)
3. Kompozisyon
4. Kontrol ve egzersiz yapma

İYİ HAZIRLANMIŞ BİR VAAZ

Konu günceldir.
Eğitici mesajlar içerir.
Dil ve üslup yönünden akıcı ve anlaşılabilirdir.
Sunuş irticalidir.
Hatip gösterişten uzak ve mütevazidir.
Hatip güvenilir ve söylenen fikirler delillere dayalıdır.
Göz iletişimi ve cemaat hâkimiyeti vardır.
Ayet ve hadisler, mealleriyle birlikte düzgün okunur
Üslup ikna edici, sevdirici ve yumuşaktır. (Nahl 16/125; Al-i İmran 3/159)
Hatip kolaylaştırıcı ve yapıcıdır.
Seçilen örnekler uygulanabilir ve günceldir.
Konu bütünlüğü korunmuştur.
Üslup akıcıdır.
Fikirler ayırıcı ve bölücü değil, birleştiricidir.
Hakaret ve aşağılama söz konusu değildir.
Cemaatin eğitim ve kültür düzeyine uygundur.
Süreye riayet edilir.
Bidat, hurafe ve israiliyat olmamalıdır.

ÖRNEK BİR VAAZ PLANI

KONUMUZ: DUANIN HAYATIMIZDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

GİRİŞ BÖLÜMÜ

(Giriş duası)

- Konunun önemi ve takdimi
- Duanın kelime ve ıstılahi manaları

GELİŞME BÖLÜMÜ

- Dua yaratılışın gereğidir
- Her şey Allahı tesbih eder
- Ayetlerle duanın önemi
- Hadislerle duanın önemi
- Peygamberimizin hayatında dua
- Duanın zamanı
- Fiili ve kavli
- Duanın kabulünün şartları
- Usul ve adapları
- Örnek dualar

SONUÇ BÖLÜMÜ

O halde…

Değerlendirme

Bitirme duası

VAAZ BAŞLANGIÇ DUASI
(ÖRNEK)

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْـــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَىَ رَسوُلِنَا مُحَمَّدٍ، وَعَلَىَ آلِهِ وَاَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ،

صَلُّوا عَلَى رسولِنا محمّد
صَلُّوا عَلَى شَفِيعِ ذُنُوبِنا محمّد
صَلُّوا عَلَى طبِيبِ قلُوبِنا محمّد

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَ يَسِّرْ لِي أمْرِي، وَ احْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي، يَفْقَهُوا قَوْلِي، وَأُفَوِّضُ أمْرِي إلَي اللهِ، إنَّ اللهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ.
رَبِّ زِدْنِي عِلْماً وَ فَهْماً وَ أَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ
سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا، إنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

سُبْحَانَكَ لاَ فَهْمَ لَنَا إلاّ مَا فَهَّمْتَنَا، إنَّكَ أَنْتَ ٱلجَوَّادُ ٱلكَرِيمُ

أمَّا بَعْدُ: فَٱلأَوَّل اللهُ، وَ الآخِرُ اللهُ، وَ الظاهِرُ اللهُ، وَ الباطِنُ اللهُ، فمَنْ كان في قلبِه اللهُ، فمُعِينُهُ في الدَّارَيْنِ اللهُ، وَمَنْ كَانَ في قَلْبِهِ غَيْرُ اللهِ، فَخَصْمُهُ في الدَّارَيْنِ اللهُ. لآ إلهَ إلاَّ اللهُ ٱلمَلِكُ ٱلحَقُّ ٱلمُبِينُ، مُحَمّدٌ رَسُولُ اللهِ صَادِقُ ٱلوَعْدِ ٱلأَمِينُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إلاَّ بِاللهِ ٱلعَلِيِّ ٱلعَظِيمِ.

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْـــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: .....

قَالَ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ: .....

Not: Ayet ve hadislerde konu bütünlüğüne dikkat edilmelidir.
Vaazın süresine göre giriş duasında kısaltma yapılabilir.